

ספר חובות הלבבות

חברו בלשון ערבית
הרב הגדול החסיד רבנו בחיי זצ"ל
בן רבי יוסף אבן פקודה הדין הספרדי
ותרגמו ללשון הקודש החכם
רבי יהודה אבן תבון זצ"ל

עם הוספות
ביאורים ועיונים

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"
טבת תשפ"ב

ארגון "ארחות ישר"

ת.ד: 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק

טל': 077-9230219

נייד: 052-7167812

פקס: 077-4230219

מייל: oy7812@gmail.com

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים

המעוניינים בחברות

יפנו לארגון "ארחות ישר"

בפקס: 077-4230219

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש
פנימי ו/או מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות ישר".

עימוד, עיצוב והפקה:

אפקטיב

03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חילול שבת ח"ו.

"חובות הלכות"

יוצא לאור ע"י ארגון "ארחות ישר"

מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה

הגר"ח קניבסקי שליט"א

יו"ר הארגון:

הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:

הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:

הרב אשר לבי

הרב יחיאל חסידה

הרב חנוך יצחקי

הרב ישראל מאיר וולך

ברכה לראש משביר

בפתח הספר הננו לחקוק

ברכה והודיה, לאיש יקר רוח מורם מעם,

ידיד נאמן וידיד בית מרן שר התורה שליט"א,

החפץ בעילום שמו

אשר נדבה לבו לגשת אל המלאכה,

לתרום מהונו כדי לקבוע דפי מוסר אלו בדפוס,

למען ילמדו ויתקדשו הרבים, בהחדרת תורת אלקים חיים אלו

בנפשותם, לקדש שמו יתברך, בתיקון המדות ויראת שמים.

וזכות הרבים תלויה בו, להשפיע עליו ברכת ה', לחזקו ולסעדו

ולתת ברכה בכל מעשי ידיו להצליח בכל אשר יפנה ברוחניות

ובגשמיות, אמן כן יהי רצון.

בידידות

אריה קניבסקי

תוכן הענינים

פתח השער ז

פתיחת המתרגם יא

הקדמה כג

השער הראשון | שער היחוד קיט

השער השני | שער הבחינה קעז

השער השלישי | שער עבודת האלהים שלז

השער הרביעי | שער הבטחון תרה

פתח השער

אודך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך (תהילים קי"ט ז')

בגיל וברעדה וברגשי שמחה של מצווה הננו עומדים ומברכים שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, בשער הספר הקדוש והנשגב חובות הלבבות אשר נכתב ע"י אחד מגדולי הראשונים כמלאכים בדור שקודם רבינו הרמב"ם, ה"ה רבינו בחיי זיע"א.

למותר להאריך ודבר שפתיים אך למחסור בגודל מעלת הספר המיוחד הזה חובות הלבבות, אשר מי לנו גדול ממלאך אלוקים שנגלה אל מרן הבית יוסף ז"ל והמליץ לו שילמוד בכל יום בספר הזה, כמובא בספר "מגיד מישרים" סוף פרשת בהר. איהו דאסכים מריה על ידי.

ורבינו יהודא בן הרא"ש ז"ל ציווה לבניו: תרגילו עצמכם ללמוד בספר חובות הלבבות. והעידו תלמידי האריז"ל שרבה חייב אותם ללמוד בזה הספר מידי יום ביומו לעורר לבבות לקל נורא ואיום. וכן הובא בספר כתר ראש שאדונינו הגר"א ז"ל היה מחבב מאוד ספר חובות הלבבות. וכן בספר חוט המשולש מובא שהחתם סופר ז"ל היה לומד לפני תלמידיו בכל יום קודם השיעור כרבע שעה מהספר חובות הלבבות. וכל גדולי ישראל הראשונים והאחרונים לא זזו מחבב ולהגות בספר הקדוש הזה, ואנן מה נעני אבתריהו.

ויש בנותן טעם להביא מה שכתב רבינו הגדול בעל הקהילות יעקב מרן הגרי"י קניבסקי זצ"ל בהסכמתו לפירוש לב טוב על ספר חובות הלבבות וז"ל: הן נודע בשערים שערי צדק יקר רוממות קדושת הספר הקדוש חובות הלבבות כי הוא זה השער לה' צדיקים יבואו בו, ממנו יסוד ממנו בינה, ודעת קדושים לשיעבודא דאורייתא, לעיקרי ושרשי עבודת השי"ת, האמונה והביטחון, הלשמה והענווה, אהבתו ויראתו ית"ש, ומי שלא ראה מאורות דבריו הקדושים של החובות הלבבות הרבה יחסר לו חסרון מבפנים בטהרת הקודש וכו' עכ"ל.

לפני עשור שנים, במוצאי חג הסוכות אחר שעלתה למרום אל מקום מנוחתה, הרבנית הצדקת הגדולה, אמא של מלכות, מרת בת שבע אסתר קניבסקי ע"ה אשר לשמה ולזכרה תאות נפש, שכל חייה היו מקשה אחת של קידוש שם שמים, אשר כל הוויתה אהבת ישראל להדריכם בדרך הקדושה והטהרה, דרך ההסתפקות והשמחה, דרך התורה וקיום המצוות, בלי שום פשרות וויתורים, אשר באישיותה העילאית הכובשת, חדרה לכל נפש ונשמה, והצליחה להצית את הניצוץ הבווער, ולהבעיר את אש הקדושה והאוויר באלפי בתי ישראל, אשרי חלקה.

חפצנו להקים מצבת זכרון, ולהדליק נר נשמה, לשמה הטוב ולזכרה הגדול, נכנסנו אל הקודש פנימה, ושאלנו בעצת מורנו ורבנו שר התורה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, וייעץ לנו להקים את ארגון "ארחות יושר", אשר בו הצבנו לנו מטרה, להרבות שיעורי תורה, ולהחדיר את לימוד המוסר ותיקון המידות, בין כל שכבות ציבור התלמידים ויראי השם, בכל מקומות מושבותיהם, וחפץ ה' בידינו הצליח, בזכות ברכת רבנו שליט"א, להרבות פעלים לה', לקדש שם שמים ברבים, למען כבודו יתברך, לזכות ועילוי נשמתה הקדושה של הרבנית ע"ה.

• • •

נטלנו על שכמנו משימה, לבאר ולהאיר עיניים, בספרי המוסר היראה ותיקון המידות, כדי להביא את דבריהם הקדושים לכלל הציבור, להיותם שווים לכל נפש קטנים כגדולים, צעירים כמבוגרים, בנות כבנים, למען יוכלו כולם ללמוד ולעיין, לתקן מידותיהם ולהיטיב תכונות נפשם והנהגותיהם, כפי שלימדונו חז"ל.

נודה להשי"ת שזיכנו בהדרכת רבנו שליט"א, לזכות את הרבים, בהנחלת צירוף שיעורי המוסר, ותיקון המידות, לשיעורי התורה הרבים די בכל אתר ואתר, ויחדיו יהיו כרוכים ותמים לראשינו, כדי שהתורה והמצוות ישפיעו עלינו, להצמיח את נבטי המידות הטובות שאנו רוכשים בלימוד תורת המוסר, והתורה תהפך אצלנו לסם חיים, וצדיקים ילכו בם, [כמבואר בביאור הגר"א ז"ל על משלי].

זכינו להיענות והצטרפות של ציבורים מגוונים ומעניינים, מאות רבות של שיעורי התורה שהצטרפו לתכניתנו, מאות מוסדות של כוללים וישיבות, תלמודי תורה ובתי חינוך לבנות שנקראו לדגל והצטרפו אף המה לקביעת שיעורים בלימוד המוסר היומי, ממש לא יאומן

כי יסופר, אשרינו שככה לנו, ואנו מתפללים להמשיך להרבות חיילים לתורה ולמוסר ה', להגדיל תורה ולהאדירה לנצח נצחים.

• • •

אילו פינו מלא שירה כים, ולשונינו רינה כהמון גליו, אין אנחנו מספיקים להודות להלל ולברך לבוראנו יתברך שמו, על כל החסדים והטובות שעושה עמנו בכל רגע ורגע, שזיכנו להוציא לאור את הספר הקדוש הזה עם פירוש קל ובהיר אשר בשם 'ביושר לבב' יכונה, אשר כידוע לשון ספר חובות הלבבות קשה מאוד להבנה בימינו, ע"כ ערכנו בספר זה את הפירוש בצורה קלה ובהירה למען ירוץ הקורא בו. כמו כן הוספנו אף עיונים עבור מי החפץ להעמיק ולהוסיף הבנה אחר הבנה בעומק דבריו הקדושים.

ספר זה יצא לאור מידי חודש בחודשו בקונטרסים המחולקים ללימוד יומי, בלימוד אשר נפרש על פני למעלה משלש שנים ויותר משלושים חוברות, וכעת קיבצנו הכל יחדיו לספר אחד למען יתקיימו ימים רבים לכל אשר חפץ להגות ולשנות בספר הקדוש הזה, יהיה כולו תחת ידו עם הביאורים וההארות, והוספנו אף את שער היחוד [ללא פירוש] אשר לא נלמד במסגרת הלימוד היומי לגודל עומקו הנשגב, להשלים הדבר לספר שלם. ומקוים אנו שיהיה לתועלת גדולה, וחפץ ה' בידינו יצלח לטובה, להגדיל תורה ולהאדירה.

הברכה אחת היא לנו, לכל הלומדים היקרים, שנזכה במהרה לקבל פני משיח צדקנו, ולראות בעינינו בבנין בית המקדש, ובתחיית המתים, ומורינו ורבינו מלכנו בראשינו, במהרה בימנו אמן.

בברכת התורה
"ארחות יושר"

פתיחת המתרגם

אמר המתרגם: יהי שם אלהינו מבורך מעתה ועד עולם, אשר המציא יש מאין בחכמתו, ויצר הכל בגבורתו, ובחר באדם להיות תרומת נבראיו וסגולת נמצאיו, ויאצל עליו מרוח תבונתו, והאיר עיניו בנר נשמתו, כדכתיב (איוב לב ח): "אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם", וכתיב (משלי כ כז): "נר ה' נשמת אדם". והבדילו בחכמה ובדעת מכל יצירותיו, והמשילו בכל בריאותיו, כדכתיב (איוב לה יא): "מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו", וכתיב (תהלים ח ז): "תמשילחו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו". וכל חכם לב יודע, כי האדם מתחילת יצירתו וראשית יסודתו נוצר על החכמה והוטבע עליה, כדכתיב (בראשית ב ז): "וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה". אך מפני שיסודות תולדתו שונים זה מזה וגוברים זה על זה, הם מתגרים בו תמיד להטות אותו מדרך החכמה והאמת על דרך התאוה והשקר, וכפי גבורתם על שכלו תקצר ידו להחזיר בחכמה, והיה כאשר ירים השכל ידו וגברה החכמה, וכאשר יניח ידו וגברה התאוה; ובענין הזה נבדלים בני האדם איש מרעהו בחכמה ובסכלות. ובכל דור ודור אנחנו רואים סגולת בני האדם, אשר הלכו לאור החכמה וסרו ממחשכי התאוה, המה היו הקרובים הקרובים אל יוצרם והנקראים אנשי אלהים ואוהביו, כדכתיב (בראשית כד): "ויתהלך חנוך את האלהים", וכתיב

חובות

פתיחת המתרגם

הלכות

(בראשית ו ט): "את האלהים התהלך נח". ובמעלות החכמה נבדל אברהם אבינו מאנשי דורו, ונקרא אוהבו של בוראו, כדכתיב (ישעיה מא ח): "זרע אברהם אוהבי", ובה הגיע אל המעלה הגדולה, אשר היא הכרת הבורא וייחודו ועבודתו, אשר בעבודה נברא האדם, כדכתיב (ישעיה מג ז): "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו". ובה נבדל יצחק בנו משאר בניו, ויעקב אבינו מאחיו, ותהי מורשה לזרעו אחריו, כדכתיב (דברים לג ד): "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב". ובעבודה נקראו עם ה', ובחיריו, ובניו, ובכוריו, וחשוקיו, ואוהביו, וידועיו, ומקוראיו, וסגולתו, וחלקו, וחבל נחלתו, כדכתיב (יהזקאל לו ב): "באמור להם עם ה' אלה ומארכו יצאו", וכתיב (דברי הימים א טז יג): "זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו", וכתיב (דברים יד א): "בנים אתם לה' אלהיכם", וכתיב (שמות ד כב): "בני בכורי ישראל.", וכתיב (דברים ז ז): "לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם", וכתיב (מלאכי א ב): "אהבתי אתכם אמר ה'", וכתיב (עמוס ג ב): "רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה", וכתיב (ישעיה מח יב): "שמע אלי יעקב וישראל מקוראי", וכתיב (תהלים קלח ד): "כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו", וכתיב (דברים לב ט): "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו". ובעבודה נקבעה השכינה בתוכנו, והיתה הנבואה בקרבנו, ורוח הקודש שרה עלינו.

ואחר שגרמו עוונותינו בנשותנו מדרך התורה והחכמה, ונסתלקה השכינה, ונפסקה הנבואה ורוח הקודש מבינינו, לא כלו רחמי אלהינו והותיר לנו שריד, והשאיר בכרמו עוללות שנים שלשה גרגרים

חובות

פתיחת המתרגם

הלכות

בכל דור ודור להאיר עיני הנשואים הנמצאים באור החכמה, לתת ליעף כח ולאיין אונים עצמה. וחקרו על צפוני החכמות, והוציאו לאור תעלומות, ובארו טעמי התורה במשנה ובתלמוד, ויסדו יסודות, והעמידו עמודים לחזק בדק תורת אלהינו, אשר בית ישראל נכון עליהם. וגם בדרך ארץ ובשערי המוסר ובתיקון המידות חיברו אמרים, אשר לא יערכם זהב וזכוכית, מהם מחוברים במסכת מיוחדת להם, כמסכת אבות והלכות דרך ארץ, ומהם מפוזרים בסדרי המשנה והתלמוד בכמה מקומות. ואחריהם היו רוב הגאונים בגלות מלכות ישמעאל, ובבבל, ובארץ ישראל ובפרס, ומדברים בלשון ערבית, וכל קהלות ישראל, אשר היו במקומות ההם, מדברים בלשון ההיא, ופירשו רוב מה שפירשו מספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בלשון ערבית, וגם ברוב חיבוריהם אשר חיברו ותשובות השאלות הנשאלות מהם עשו כן, מפני שכל העם היו מבינים בלשון ההיא, ועוד כי היא לשון רחבה וממולאה בכל ענין וכפי הצורך לכל מדבר ומחבר, המליצה בה מיושרת ומבוארת ומגעת לתכלית כל ענין יותר ממה שייתכן בלשון העברית, מפני שלשון העברית אין ממנה נמצא בידינו כי אם מה שמצאנו בספרי המקרא, ואינו מספיק לכל צורך המדבר. וגם כוונתם היתה להועיל בחיבוריהם לעמי הארץ, שאינם בקיאים בלשון הקודש, על כן היו רוב חיבוריהם בלשון ערב בכל הענינים אשר חיברו, בין בחכמת התורה בין בחכמות אחרות. וגם בארצות אדום היתה פליטה לשאר עמנו, היו בהם חכמים גדולים בחכמת התורה והתלמוד מימים קדמונים, אך לא היו מתעסקים בחכמות אחרות, מפני שהיתה תורתם

חובות

פתיחת המתרגם

הלכות

אומנותם, ומפני שלא היו ספרי חכמות אחרות נמצאים אצלם, עד שנקבעה בתוכם המנורה הטהורה, נר מצוה ותורה, הרב הגדול החסיד הקדוש רבנא משולם, נטריה רחמנא ופרקיה, בן החכם הישיש רבי יעקב, זכרונו לברכה, אשר שמן תבונתו זך כתיית להעלות נר החכמה תמיד, ותדבק נפשו בתורת אלהיו וביראתו, ושם החכמה כוסו ומנתו, ויכסוף לספרי החכמות אשר חיברו הגאונים, וכפי יכלתו קבץ ורבץ והעתיק בין מחכמת התורה, וחכמת הלשון, וחכמת האמונה, וספרי המליצות, וחיבורי המוסר, ומשלי החכמים, ותמצא כקן ידו לכל חמודותיהם, ובגבורת שכלו ועוצם כחו הבין דבר מתוך דבר והוציא ענין מענין. והוא גם הוליד ילדים במשלי החכמות ועניני המידות, ופתח שערים בדרכי היראה והמוסר, הגיה בהם חשכנו ויישר מעקשות דרכנו, ועוד יד גבורתו נמויה לקבוצ ולרבוצ. וכשמעו עתה, כי לאחד מחכמי ספרד, הוא רבנו בחיי הדיין ברבי יוסף, זכרונו לברכה, חיבור בתורת חובות הלכות, יסודתו על ענין הייחוד, כלתה נפשו לראותו. ובהגיע ליד, ציוני לתרגם לו עניניו בלשון עברית. וכאשר שמע את דבריו ואת שיחו, לא רפתה רוחו עד אשר ציוה להעתיקו, ואותי ציוה לתרגם לו ממנו השער הראשון, שהוא שער הייחוד. ואף על פי שיקרה בעיני מצוותו, ראיתי שהכניסני בענין שלא היה רצוני להיכנס בו ובכל עת הייתי נשמר ממנו. וכמה פעמים פייסו אותי קצת הנדיבים אוהבינו מחכמי המקומות האלה להעתיק להם קצת מחיבורי הגאונים אשר בלשון ערב אל לשון הקודש, ולא נתפייסתי להם מפני כמה פנים, שצריך האדם להזהר בהם בענין הזה.

חובות

פתיחת המתרגם

הלכות

ואני מספר מקצתם ואומר, כי כל אשר ראיתי מן הספרים אשר העתיקו מן לשון הערב אל לשון העברית, לא נמלט מהם אחד, שלא השחיתו המעתיקים הודו, ושינו את עניניו, והפסידו את טעמיו. וההפסד הזה הוא משלשה פנים: האחד – מפני שיש מהם שאינם בקיאים וצחים בלשון ערבית אשר יעתיקו ממנה; והשני – שאם היו בקיאים וצחים בלשון ערבית, שמא לא היו בקיאים בלשון העברית, אשר הם מעתיקים אליה. והשלישי – שאם היו בקיאים בשתי הלשונות, שמא לא יבינו דברי המחבר כאשר היה עם לבבו, והם מעתיקים כפי הבנתם ודעתם על דרך אחרת, שלא כדעת המחבר. ואפשר שיעתיק מי שנתקבצו כל המידות האלה בו, וידוע לכל מבין, כי כל אחד מאלה הפנים משנה הענינים והופך אותם לענינים אחרים. אך הכת השלישית מתחלקת לשני חלקים: החלק האחד – מי שאינו מאנשי החכמה החיא ואינו מבין עניניה ודרכיה, רק משים מגמתו להעתיק הלשון כפי הבנתו והנראה אליו; והחלק השני – מי שהוא מאנשי החכמה החיא ומבין עניניה ודרכיה, ומפני שהספר ההוא לא קבל אותו ממחברו ולא ממי שקבלו ממנו, אפשר שיבין ענינים רבים מדבריו על דרך אחרת וכאשר דעתו נוטה, ויעתיק דברי המחבר על הדרך החיא, ושמא בעבור זה יבא להקשות מדבריו על דבריו, וימצא מקצתם סותרים את מקצתם, וזה יקרה מפני הסדרת הקריאה שלא כסדרה, והוא מענין הסמוך והנפרד, הקרוב והרחוק, והפרט שבא עם הכלל למנותו או למנות את עצמו, והדומה לזה; וכבר ראיתי קצת גדולי החכמים נכשלו בדבר הזה. ועוד, כי לא נוכל להוציא כל מחשבות לבנו במליצה שמגעת לתכלית

חובות פתיחת המתרגם הלכות

הענין על דרך קצרה ובלשון נאה בלשון העברית, כאשר נוכל בלשון ערבית, כי לשון הערבית רחבה וצחה מאד, ומזומנת ליודעיה בכל ענין כחפצם וכלבבם, ולשון העברית, כאשר אמרנו, אין בידינו ממנה כדי הוצרך לכל דברינו. על כן צריך שיהיה כל מעתיק מלשון אל לשון אחרת בקי ומלומד בשתי הלשונות בכל עניני דקדוקיהן, ועניני מיני שרשיהן, והשתנות עניניהן לפי מקומותיהן, ותוכן שימוש תיבות טעמיהן, ורגיל לדבר על אופניהן ולהניחן בכל מקום על מכוניהן, איש למשפחותיו לבית אבותיו. כי כמה מלות יש בלשון הערב, שכל אחת מהן מתחלקת לכמה ענינים, יורה עליהם מקומן או חלוף תיבות שימושן או השתנות בנין, כמו מילת "פקד" אצלנו, שמתחלקת לענינים רבים, והרבה נמצא כמוה במקרא, איני מאריך בזכרן. ועם כל זה צריך לדעת ולהבין ענין הספר אשר יעתיק דעת ברורה והבנה נכונה, כדי שלא ישנה מדעת בעליו, ויפסיד חכמת הספר ההוא, ונמצא אשם את בעליו ואת כל המעיינים בו, מפני שהוא מכשיל אותם בדברי טעות, כי זה המעתיק נעשה עתה בספר הזה כאב וכרב. ואם היה יכול המעתיק שתמצא ידו להעתיק מלה במלה מבלי תוספת ומגרעת, היה ניצל מהמכשול הזה והאשמה הזאת, אף על פי שההעתיקה על הדרך הזאת תהיה קשה להבין אלא לחכמים הגדולים המבינים דרכי לשון הקודש, וחלשון לא תהיה ערבה ומקובלת כל כך, ושם עם קושי הלשון יקשה הענין להבין. ומכל אלה הפנים אנחנו רואים, כי המעתיק צריך שייזהר בכל הדברים האלה, ואם ידע בעצמו, כי הוא ממולא מכל הענינים, אשר במלואם יהיה ראוי להעתיק – יעתיק,

חובות פתיחת המתרגם הלכות

ואם לא – יחדל, כי לא יוכל המעתיק לתקן את לשון העתקתו, עד שיקדים ויאחר ויוסיף ויגרע, ופעמים שהוא צריך לתרגם ענין המלה בענין שהוא דומה לו וקרוב אליו בלשון שהוא מעתיק אליה, או להחליף המשל והמליצה, אשר אינם נוהגים בלשון ההיא, במשל ומליצה שדומים להם ונוהגים בה. וכללו של דבר, שיהיה מבין דרכי הלשון אשר יעתיק ממנה ואשר יעתיק אליה, ועניני החיבור אשר יעתיק על אופניהם, כדי שיהיו מיושבים בלבו ונכונים בדעתו, ואחר כן יש לו להעתיק אותם על איזה דרך שירצה ובמלות אשר יבחר, ובלבד שיהיו דבריו קרובים להבין, ולא ישנה מדעת הבעלים. וכן מצאנו המעתיקים הקדמונים, אשר העתיקו ספר התורה והמקרא, רצוני לומר: בעלי התרגום, אשר נהגו להחליף המשל והמליצה, כמו שתרגם אונקלוס "יוצאים ביד רמה" – "בריש גלי", כי כן היה מנהג הלשון להביא על מי שאינו בורח. והנה אנחנו רואים, כי כמה מפרשים ומעתיקים פירשו והעתיקו ספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בלשונות אחרות, וכמה דעות נשתנו בהם אחת מחברתה, זה אומר ככה וזה אומר ככה, ומפני שהספרים ההם על מתכונתם בידינו וכפני עצמם מבלי תוספת ומגרעת, והפירושים בפני עצמם, וההעתיקות גם הן בפני עצמן, הועיל הענין ולא הזיק כלום, וישוטטו רבים ותרבה הדעת. וכן מי שיחבר חיבור מעצמו, אם יטעה בענין, או ייכשל בדבר, או יקצר בו, נאמר כי הוא אשר השיגה ידו ודעתו ועד פה הגיעה חכמתו. אך האשם הגדול מי שמעתיק ספר או חיבור שיגע בו מחברו, ונשמר ונזהר בעניניו, ותיקן שעריו, ותיכן מחלקותיו, ואיזן וחקר דבריו, ויבא הוא לחבל ולשנות

חובות	פתיחת המתרגם	הלכות
הענין ההוא ממנה, ולאחר שהייתי מבין אותו הבנה ברורה, הייתי מעתיק. וראיתי כי המחבר הזה, זכרונו לברכה, הניח דבר אחד שהיה צריך להקדימו בתחילת ספרו, או לבאר אותו במקומו, והוא שיפרש ענין המלות והשמות, אשר הביא מספרי החכמות החיצונות לצורך דבריו, ועל מה הם אמורים בחכמות ההן, כי כן מנהגי החכמים בכל חיבורי החכמות, מפני שהם שמות ומלות שאין המון בני אדם רגילים ואינם מבינים בהם, ומשתמשים במקצתם בדרך אחרת ומפילים ומפרשים אותם על ענינים אחרים. ושמוא עשה זה, מפני שאמר, כי חיברו לזכרון לעצמו ולחבריו, אבל מפני שאמר אחר כך, כי גם רצונו היה להועיל בו לשאר בני אדם, היה לו להרגיש למה שאמרתי, ועל כן מי שאינו בקי במלות ובשמות ההם ואינו רגיל בחכמות ההן, צריך לשאול עליהם.		

ואל יאשימני המעיין בהעתקה הזאת, מפני שבניתי במקצת המקומות בקצת הפעלים והשמות בנינים שאינם נמצאים בלשון העברית, כי דוחק הענין עם קוצר הלשון, כאשר אמרתי, הביאוני לידי כך. וגם כן נהגו חכמי ההעתקה אשר היו לפנינו, כי נהגו בבנינים ההם מנהג מבני לשון הערבי, שהיא קרובה ללשוננו ברוב בניניה. ואל יחטיאני מפני שערבתי לשון המקרא ולשון רבותינו במקומות, ושהבאתי לשון רבותינו במקום שהייתי מוצא לשון המקרא, כי אחזתי בלשון הקרובה וכפי שנודמן לי בשעת ההעתקה, והמתקן אחר כך במקום שצריך – משובח, כי המעיין יכול להשתכל יותר מן המעתיק, והשומע מן המדבר. והחכמים

חובות	פתיחת המתרגם	הלכות
ויאמר כי זה הוא, והמעיינים בו יתלו כל הטעות במחבר. ויש לנו ללמוד מבעל החיבור הזה, הרב רבנו בחיי ברבי יוסף, זכרונו לברכה, כי אף על פי שחיבר מעצמו בענין שתלה בדעתו ולא היה מעתיק חיבור אחרים, רצה לחזור בו ולהימנע מחבר, מפני שהיה בעיניו כמקצר בהבנת צחות לשון הערבי, אף על פי שנראה מחיבורו, כי חכם היה בלשון; וכל שכן שהיה לאיש כמוני להיזהר מן ההעתקה, מכל אלה הענינים אשר זכרתי. ועוד, כי מנהג רוב בני אדם בזמן הזה להתעולל ולהתגולל על מי שמחדש דבר מבני דורם, בין בהעתקה, בין בחיבור, בין בפיוט, בין בשאר הענינים הדומים לאלה, והמשכיל ייזהר מהיכנס במשעול הזה ויותר בזולתו וימלט נפשו מלשונות בני אדם ומעלילותם.		

והגדתי כל זה להודיע לכל בני העולם בהערת השער הזה, כי לא מלבי ולא ברצוני נכנסתי בענין זה, וכי לא נסתר מנגד עיני כל אשר זכרתי, אבל מפני שאני חייב לבטל רצוני מפני רצון המצוה אותי ולמחול כבודי מפני כבודו, שמעתי למצוותו, ואצתי לעשות כחפצו ותאוותו, ואשים נפשי בכפי, ולא שמתי יד לפי, והצבתי עצמי כמטרה לחצי המורים, וגוי נתתי למכים. ונזהרתי כפי יכלתי מהטות דברי המחבר מדרכיהם, וכל אשר מצאה ידי להעתיק מלה במלה, אף על פי שלא תהיה הלשון נאה כחפצי, עשיתי כן, ואשר לא יכלתי להעתיק על הדרך הזאת, הייתי משתכל ומתבונן עד שאבינהו, ואכן כן העתקתי כפי יכלתי, ומה שהיה מסתפק לי, הייתי מעיין עליו בספרי החכמה ההיא, אשר הביא

חובות

פתיחת המתרגם

הלכות

המעיינים בו בכל עת יתחזקו לברר מלותיו ולתקן שגיאותיו כיד חסדם הטובה וחכמתם הרחבה. וכאשר נשאל מאלהינו להצילנו מכל מכשול ואשמה בכל מעשינו, כן נשאל ממנו להצילנו ממכשול דברינו וחטאת פינו. כמו ששאל ממנו משיחו (תהלים קמא ג): "שיתה ה' שמרה לפי נצרה על דל שפתי".

וזה החלי לתרגם דברי המחבר, ובאלהים ה' איעזר, אמן.

הקדמה

הלכות

הקדמה

חובות

ביושר לבב

הקדמה

אָמַר הַמַּחֲבֵר: בְּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר לוֹ יָאוֹת עֲנִין הָאֶחָד הָאֲמִתִּי, הַקְדָּמוֹן בְּמִצִּיאוֹתָיו, הַמְתֵּמִיד טוֹבָתוֹ, אֲשֶׁר בָּרָא כָּל הַנִּמְצָאוֹת לְאוֹת עַל אַחֲדוּתוֹ, וַיַּצֵּר יְצִירוֹת לְעַד עַל גְּבוּרָתוֹ, וַיַּחֲלֵל חֲדָשׁוֹת לְהַעֲדִיר עַל חֲכָמָתוֹ וְגִדְּל טוֹבּוֹ, בְּדַכְתִּיב (תְּהִלִּים קמ"ה, ד): דָּוִד לְדוֹר יִשְׁבַּח מַעֲשֵׂיךָ וְגְבוּרָתֶיךָ יְיָ, וְכָתִיב (תְּהִלִּים קמ"ה, י"ב): יוֹדֶיךָ יְיָ כָּל מַעֲשֵׂיךָ וְחִסְדֶּיךָ יְבָרְכֻכָּה, כְּבוֹד מַלְכוּתֶךָ יֹאמְרוּ וְגְבוּרָתֶךָ יְדַבְּרוּ, (א) לְהוֹדִיעַ לְבָנֵי הָאָדָם גְּבוּרָתוֹ וְכְבוֹד הַדֶּר מַלְכוּתוֹ.

כְּדַכְתִּיב - כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים קמ"ה, ד): 'דָּוִד לְדוֹר יִשְׁבַּח מַעֲשֵׂיךָ - מְדוּר אֶל דָּוִד יִהְיוּ אֵת פְּעוּלוֹתֶיךָ, וְגְבוּרָתֶיךָ יְגִידוּ' - וְאֵת מַעֲשֵׂיךָ הַנּוֹרָאִים יִסְפְּרוּ, וְכָתִיב (תְּהִלִּים קמ"ה, י"ב): 'יֹדֶיךָ ה' כָּל מַעֲשֵׂיךָ - יוֹדוּ לָךְ, ה', כָּל הַבְּרוּאִים, וְחִסְדֶּיךָ יְבָרְכֻכָּה' - חֲסִידִים וְיִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ יִבְרָכּוּ אוֹתְךָ, 'כְּבוֹד' - אֵת רֹמְמוֹת מַלְכוּתֶךָ יֹאמְרוּ זֶה לְזֶה, וְעַל אוֹדוֹת גְּבוּרָתְךָ יְדַבְּרוּ. כְּוֹנֵת ה' בְּבְרִיאת הָעוֹלָם הִיטָּה לְהוֹדִיעַ לְבָנֵי הָאָדָם גְּבוּרָתוֹ וּלְפָרְסָם אֵת גְּבוּרָתוֹ ה' בֵּין בְּנֵי הָאָדָם, וְכְבוֹד הַדֶּר מַלְכוּתוֹ' - וְאֵת חֲשִׁיבוֹת תַּפְאֶרֶת מַלְכוּתוֹ.

עיונים

א. לְהוֹדִיעַ לְבָנֵי הָאָדָם גְּבוּרָתוֹ וְכְבוֹד הַדֶּר מַלְכוּתוֹ. מִזֶּה הַהִבְדָּל בֵּין 'גְּבוּרָתוֹ' ל'מַלְכוּתוֹ'? בִּיאָרוּ הַמְּפָרְשִׁים: 'מַלְכוּת' הִיא הַהִנְהָגָה שֶׁל הַקָּב"ה אֵת הָעוֹלָם בְּדֶרֶךְ הַטָּבַע, וְאִילוּ 'גְּבוּרָה' הִיא הַהִנְהָגָה שֶׁמַּעַל לְדֶרֶךְ הַטָּבַע. וְיֵשׁ לַעֲיִין, שֶׁבְּפִסּוֹק זֶה הַהִנְהָגָה הַגְּבוּרָה מְזַכֶּרֶת קוֹדֶם הַמַּלְכוּת, וְאִילוּ בְּפִסּוֹק הַקּוֹדֶם מַלְכוּת מְזַכֶּרֶת קוֹדֶם גְּבוּרָה, כִּפִּי שֶׁכָּתוּב 'כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמְרוּ וְגְבוּרָתְךָ יְדַבְּרוּ', מִהִי הַסִּיבָה לְשִׁנּוּי הַסֵּדֶר? ה'שִׁיחַ יִצְחָק' עוֹמֵד עַל שִׁנּוּי זֶה, וּמִבְּאֵר, הַהִנְהָגָה שֶׁל הַקָּב"ה בְּעוֹלָם הִיא כוֹלָה נֶס! אֵלָּא, שֶׁבְּמִבְטָא

אמר המחבר: ברוך ה' אלהי ישראל, אשר לו יאות ענין - אשר עליו בלבד ראוי לומר שהוא האחד האמת, והקדמון במציאותו - אין כמוהו יחיד, קודם לכל מציאות שהיא, המתמיד טובתו - הוא המשפיע מטובו בכל עת, אשר ברא ויצר את כל הנמצאות [הנמצאים] לאות - להורות וללמד על אחדותו, ויצר יצירות - ויצר את כל היצורים לעד - כדי שימשו עדות על גבורתו, והחל חדשות - וחידש את העולם ואת כל הברואים להעיד על חכמתו וגודל טובו - להוכיח את חכמתו וחסדו,

חובות **הקדמה** **הלכות** **ביושר לבב**

וְהַגְדִּילָהּ שְׁפִטּוּבוֹת, אֲשֶׁר הֵיטִיב בָּהֶם הַבּוֹרָא
לְעֵבְדָיו הַמְדַּבְּרִים, אַחֲרֵי הַמְצִיאֹ

לעבדיו, בני האדם, אחרי המציאו

עיונים

שטחי כשמסתכלים על מעשי הקב"ה והתנהלות העולם שמורגלים אליהם הרי זה נראה כמובן מאליו והאדם הפשוט מתעורר רק כשרואה דבר נס שאינו כדרך הטבע. אמנם מי שהוא בעל דרגה רואה את כל מעשי ה' המורגלים - הם הניסים הנסתרים, במבט האמיתי. ועל פי זה יבואר השינוי בין שני הפסוקים, כי שני הפסוקים מדברים על שני בני אדם שדרגתם שונה.

'להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו' פסוק זה מתייחס כלפי האדם הפשוט [וכפירוש האבן עזרא 'לבני אדם - שהם קטנים'] שרק לאחר שרואה גבורות ה' שלא כדרך הטבע הוא מגיע להכרה שכל ההנהגה היא ניסית וזהו 'כבוד הדר מלכותו', וכפי שכתב הרמב"ן (סוף פרשת בא): 'מן הניסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בניסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שיאמין בכל דבריו ומקרינו שכולם ניסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד'. נמצא שמתוך הניסים הגלויים, מבינים שכל ההנהגה היא ניסים נסתרים שאין בהם טבע כלל. אחר שרואים שהוא יתברך משנה את המערכות, אזי מבינים שכלל המערכות הטבעיות מתקיימות במאמרו.

אך הפסוק 'כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו' נאמר כלפי אדם שהוא בדרגה גבוהה יותר וזהו המבט האמיתי, באותה מידה שאדם מתבונן בהנהגת הטבע הרגילה שהיא הנס הנסתר [כבוד מלכותך] כך הוא זוכה לראות את הנס הנגלה [וגבורתך ידברו]. כי מתוך שאדם מתבונן בטבע ורואה בו את הקב"ה כך זוכה שהקב"ה יראה לו ניסים מעל לדרך הטבע. אבל אם אין האדם מנצל את מה שיש ואינו מתבונן בהנהגת הטבע, הקב"ה לא יוסיף להראות לו ניסים גלויים. אלא שלבני האדם' שהם קטנים במדרגה זו (כלשון האבן עזרא), צריכים להסביר להם בצורה הפוכה, קודם את הניסים הגלויים ולאחר מכן הניסים הנסתרים, תחילה 'להודיע לבני האדם גבורותיו'. וכך היה בעת שעמ"י יצאו ממצרים, שהיה צורך לחזק את אמונתם על ידי איתערותא דלעילא [התעוררות המושפעת משמים על האדם], מאחר והיו שקועים במ"ט שערי טומאה, והיה צורך למושכם ולהעלותם, לכן אז היה המהלך הפוך: בתחילה הראה להם ניסים גלויים ומפורסמים ומהם היו צריכים להתבונן ולהבין גם את הניסים הנסתרים (כדברי הרמב"ן) לכן: "להודיע לבני האדם גבורותיו" - קודם מודיעים את גבורות ה' - הניסים הגלויים ורק לאחר מכן יכולים להבין: "כבוד הדר מלכותו" - את הניסים הנסתרים שבתוך ההנהגה הטבעית ('דינת חיים', ביאורי תפילה).

חובות **הקדמה** **הלכות** **ביושר לבב**

אֹתָם עַל תְּכוּנוֹת הַכָּרְתָם בָּהֶן גְּמוּרָה וְהַכְנָתָם
שְׁלָמָה, הִיא הַחֲכָמָה, אֲשֶׁר הִיא חַיֵּי רוּחָם וְנֶר
שְׁכָלָם, וְהַמְבִּיאָה אוֹתָם אֶל רְצוֹן הָאֱלֹהִים,
וְהַמְצַלֶּת אוֹתָם מִקְצָפוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא,
פֶּאֶרְשֶׁר אָמַר הַכְּתוּב (מְשִׁלִּי ב, ו): כִּי יִי יִתֵּן חֲכָמָה
מִפִּיּוֹ דַּעַת וְתְבוּנָה, וְאָמַר אֱלֹהִיּוּא (אִיּוֹב לב, ח): אֲכֵן
רוּחַ הָיָא בְּאִנּוּשׁ וְנִשְׁמַת שְׂדֵי תְבִינָם, וְדִנְיָאֵל אָמַר
(דִּנְיָאֵל ב, כא): יְהִי חֲכָמָתָא לְחַפְיָמִין וּמִנְדַּעָא לְיִדְעֵי
בִּינָה, וְאָמַר הַכְּתוּב (יִשְׁעִיָּה מח, יז): אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיךָ
מִלְמֶדְךָ לְהוֹעִיל מְדַרְיָךְ בְּדֶרֶךְ תִּלְךָ.

וְהַחֲכָמָה מִתְחַלֶּקֶת לְשִׁלְשָׁה חֻלְקִים. הַחֶלֶק
הָרִאשׁוֹן חֲכָמַת הַיְצִירוֹת, שְׁקוּרִין

הבא, כאשר אמר - כפי שאמר הכתוב (משלי ב, ו): 'כי ה' יתן - הוא הנותן חכמה, מפיו דעת ותבונה' - ובאמצעות תורתו רוכש האדם שכל ישר ותבונה רבה, ואמר אליהוא רעהו של איוב (איוב לב, ח): 'אכן רוח היא באנוש' - באמת, רואה אני, כי רוח השכל הנמצאת באדם היא המלמדת אותו חכמה, בין אם הוא נער ובין אם הוא זקן. וממשיך הפסוק: 'ונשמעת שדי תבינם' - והנשמה שניתנה באדם שהיא חלק אלוק ממעל, היא המעניקה לו בינה, להכיר באמת ולהבין דבר מתוך דבר (מצודת דוד ומלבי"ם), ודניאל אמר (דניאל ב, כא): 'יהי חכמתא לחכימין - ה' נותן חכמה לחכמים ומנדעא לידעי בינה' - ודעת לידעי בינה, ואמר הכתוב (ישעיה מח, יז): 'אני ה' אלהיך מלמדך להועיל' - אני ה' מנהיג אותך ומוליךך בדרך שתביא לך תועלת, ושעל ידה ייטב לך בעולם הזה ובעולם הבא, 'מדריךך בדרך תלך' - ומדריך אותך שלא תאבד את דרך הישר שהיא טובה לך (פת לחם).

והחכמה מתחלקת לשלשה חלקים. החלק הראשון הוא: חכמת היצירות - חכמת טבע היצורים, שקורין

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
לָה בְּלִשׁוֹן עֶרֶב אֲלֶעָלֶם אֶלְטַבְעִי, וְהִיא חֻכְמַת טַבְעִי הַגּוֹפּוֹת וּמִקְרִיהֶן. וְהַחֲלֵק הַשְּׁנִי הִיא חֻכְמַת הַשְּׂמוּשׁ, שְׁקוּרִין לָה בְּלִשׁוֹן עֶרֶבִי אֲלֶעָלֶם רִיאָצִי, וְהִיא חֻכְמַת הַמִּנְיָן וְהַשְּׁעוּרִים, וְחֻכְמַת הַפּוֹכְבִּים, וְחֻכְמַת הַנִּגּוֹן הַנִּקְרָא מוֹזִיקָא. וְהַחֲלֵק הַשְּׁלִישִׁי קוּרִין לָה בְּלִשׁוֹן עֶרֶבִי אֲלֶעָלֶם אֱלֹאֵהִי, וְהִיא חֻכְמַת הָאֱלֹהוֹת, וְהוּא דַעַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְדַעַת תּוֹרָתוֹ וְשָׂאֵר הַמּוֹשְׁכּוֹת, כִּנְפֶשׁ וְכַשְׁכַּל וְכֹאֲשִׁים הָרוּחָנִיִּים. (ב) וְכָל חֻלְקֵי הַחֻכְמָה לְפִי מַחֲלֻקַת עֲנִינִיָּה הֵמָּה בַּנִּבְרָאִים לְצַרְכֵּי, שְׁקוּרִין לָה בְּלִשׁוֹן עֶרֶבִי 'אֶלְעָלֶם רִיאָצִי', הַכּוֹלֵל כָּל סוּגֵי הַחֻכְמוֹת הַמְּסִיעוֹת לְבִנֵּי אָדָם לְהַשִּׁיג צוּרְכֵיהֶם, וְהִיא חֻכְמַת הַמִּנְיָן וְהַשְּׁעוּרִים - כְּגוֹן: חֻכְמַת הַחֲשׁוֹן וְשִׁיעוּרֵי הַמִּידוּת [חֻכְמַת הַשְּׁעוּרִים], הַכוּוֹנָה לְסוּגֵי הַכְּמוּיּוֹת וְהַשְּׁעוּרִים, כְּמוֹ מִידוֹת הַלַּח-הַנוּזֵל וְהִיבֵשׁ, וְגַם לֵאמֹת הַמִּידָה שֶׁהַעוֹסֵק בַּבְּנִיין מִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ בְּמַלְאכָתָם, אוֹ לְמַדִּידָת בַּגְּדִים וְקַרְקָעוֹת וְכוּ'. חֻכְמַת הַהִנְדָּסָה עוֹסֶקֶת בְּכַךְ (פֶּת לַחֶם), וְחֻכְמַת הַכּוֹכָבִים [הַתְּכוּנָה], וְחֻכְמַת הַנִּיגּוֹן הַנִּקְרָא 'מוֹזִיקָא'. וְהַחֲלֵק הַשְּׁלִישִׁי, הַחֲשׁוֹן בְּיוֹתֵר, קוּרִין לָה בְּלִשׁוֹן עֶרֶבִי 'אֶלְעָלֶם אֱלֹאֵהִי', וְהִיא חֻכְמַת הָאֱלֹהוֹת, וְהוּא דַעַת - שֶׁהִיא יְדִיעַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ וְדַעַת - וְיְדִיעַת תּוֹרָתוֹ וְשָׂאֵר הַמּוֹשְׁכּוֹת - וְיְדִיעַת שָׂאֵר הַמּוֹשְׁגִים הָרוּחָנִיִּים, כִּנְפֶשׁ וְכַשְׁכַּל - הַדּוּגְמָאוֹת לְמוֹשְׁגִים רּוּחָנִיִּים הֵן: הַנֶּפֶשׁ וְהַשְׁכַּל, וְכֹאֲשִׁים הָרוּחָנִיִּים - וּמִלֹּאכֵי עֲלִיּוֹן. וְכָל שְׁלוֹשַׁת חֻלְקֵי הַחֻכְמָה הַלָּלוּ, לְפִי מַחֲלֻקַת עֲנִינִיָּה - לְסוּגֵיהֶם הַשּׁוֹנִים, הֵמָּה			

עיונים

ב. וְכָל חֻלְקֵי הַחֻכְמָה וְכו' הֵמָּה שְׁעָרִים וְכו' לְמַדְבָּרִים לְהַשִּׁיג בָּהֶם הַתּוֹרָה וְהָעוֹלָם. ב'מֶרְפָּא לִנְפֶשׁ' בִּיאֵר כּוּוֹנֵת רַבִּינוֹ: כִּי הָאָדָם לֹא נִבְרָא אֶלָּא אוֹ שִׁיעֻמּוֹל לְהַשִּׁיג אֶת הַתּוֹרָה וְלַעֲבֹד אֶת ה', אוֹ

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
שְׁעָרִים, פֶּתַחֲהֶם הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ לְמַדְבָּרִים לְהַשִּׁיג בָּהֶם הַתּוֹרָה וְהָעוֹלָם, אֶלָּא שְׁמִקְצַת הַחֻכְמוֹת וְלַהֲבִין בַּעֲזָרָתָם אֶת הַתּוֹרָה וְהָעוֹלָם - שְׁלוֹשַׁת סוּגֵי הַחֻכְמָה הַלָּלוּ הֵם כָּלִים שְׂבִאֲמַצְעוֹתָם יִכּוּלִים אֲנָשִׁים לְהַשִּׁיג אֶת צוּרְכֵיהֶם. מִטַּרְתּוֹ בְּרִיאָתוֹ שֶׁל הָאָדָם הִיא עֵמֶל הַתּוֹרָה וְעֵבֻדָּתָהּ ה' אוֹ הַתַּעֲסָקוֹת בִּישׁוּבוֹ שֶׁל עוֹלָם, [וְגַם הַעִיסוּק בַּעֲנִינֵי הָעוֹלָם נִדְרָשׁ כְּדֵי שִׁיחִיה לַעֲבֹדֵי ה' כֹּל סִיפּוּקָם, הַכּוֹל מוֹכֵן וּמְזוּמָן, כִּי אִם יִיאֲלָצוּ לַעֲבֹד בַּעֲצָמָם בְּמַלְאכּוֹת הַצְּרִיכוֹת לְקִיּוּם גּוֹפָם, לֹא יִהְיוּ פְּנוּיִים לַעֲבֹדָתָהּ ה', כְּמוֹ שֶׁאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (בְּרֻכּוֹת ו, ב) לֹא נִבְרָא הָעוֹלָם אֶלָּא בְּשִׁבִּיל זֶה אוֹ לְצוּוֹת לְזוֹה, וּבְמִשְׁנָה (קִידוּשִׁין פ"א מ"י) נֹאמַר: כָּל שֶׁאִינוֹ לֹא בְּמִקְרָא וְלֹא בְּמִשְׁנָה וְלֹא בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ אִינוֹ מִן הַיִּישׁוּב (מֶרְפָּא לִנְפֶשׁ)], אֶלָּא שְׁמִקְצַת הַחֻכְמוֹת			
עיונים שִׁיעֻסּוֹק בִּישׁוּבוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְגַם זֶה הוּא כְּדֵי שִׁיחִיה הַכָּל מוֹכֵן וּמְזוּמָן לַעֲבֹדֵי ה', כִּי מִתִּי יִתְפַּנֶּה הָאָדָם לַעֲבֹדָתָהּ ה' אִם יִהְיֶה מוֹכֵרֵחַ לַעֲשׂוֹת בַּעֲצָמוֹ אֶת כָּל הַמַּלְאכּוֹת הַצְּרִיכוֹת לְקִיּוּם גּוֹפּוֹ. וְכְּמוֹ שֶׁאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (בְּרֻכּוֹת ו:), כָּל הָעוֹלָם כּוֹלּוֹ לֹא נִבְרָא אֶלָּא בְּשִׁבִּיל זֶה אוֹ לְצוּוֹת לְזוֹה. כְּלוּמֹר, הָעוֹלָם לֹא נִבְרָא אֶלָּא לְצוּרֵךְ אָדָם זֶה שִׁישׁ בּוֹ יִרְאֵת שָׁמַיִם, וּבִיאֵר בְּשִׁטָּה מְקוּבָצֶת: כִּי הָעוֹלָם נִבְרָא לְצוּרֵךְ בְּנֵי אָדָם, וּבְנֵי אָדָם נִבְרָאוּ לְשִׁבַּח וּלְהוֹדוֹת לַהֲקַב"ה וּלְעַבְדּוֹ וּלְיִרְאָה אוֹתוֹ, וּמִמִּילָא אֵלּוּ שְׁעוֹשִׁים כֵּן מְקִיִּימִים אֶת הָעוֹלָם, וְהַשָּׂאֵר הֵרִי הֵן כְּבִהֲמָה, שְׁאִין עוֹשִׁים הַדְּבָרִים שֶׁנִּבְרָאוּ בְּשִׁבִּילֵן. וְכְּמוֹ כֵּן לֹא נִבְרָא הָעוֹלָם אֶלָּא כְּדֵי לְהִיּוֹת לַחֲבֵרָה [-לְצוּוֹת] לְאָדָם זֶה שִׁישׁ בּוֹ יִרְאֵת שָׁמַיִם, וּבִיאֵר הַשִּׁטָּה מְקוּבָצֶת: שֶׁכָּל שָׂאֵר אֲנָשִׁי הָעוֹלָם נִבְרָאוּ כְּדֵי לְזַמֵּן לְאוֹתוֹ אָדָם אֶת כָּל מַאֲכָלוֹ וּמִשְׁתַּהוּ, וְאֵילּוֹ הוּא נִבְרָא לַעֲשׂוֹת רְצוֹן בּוֹרְאוֹ יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה. עוֹד אִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (בְּרֻכּוֹת נ"ח.): "בֵּן זֹמָא רָאָה אוּכְלוּסָא (קָהֵל רַב שֶׁל יִשְׂרָאֵל) עַל גִּבּ מַעְלָה בַּהֲרֵי הַבַּיִת (מַעַל גֵּרָם הַמִּדְרָגוֹת הָעוֹלוֹת לְהַר הַבַּיִת, אֲשֶׁר מִשָּׁם הָיָה נִתֵּן לְרִאוֹת אֶת הַמוֹנִי עוֹלֵי הָרָגֶל הַנֶּאֱסָפִים בִּירוּשָׁלַיִם). אָמַר בְּרוּךְ חֹכֶם הַרְזִים (כְּלוּמֹר, חֹכֶם הַיּוֹדֵעַ אֶת הַרְזִים הַצְּפוּנִים בְּלִב כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵאֵלּוּ). וּבְרוּךְ שֶׁבָּרָא כָּל אֵלּוֹ [הָאֲנָשִׁים] לְשִׁמְשׁוֹנִי". לְדַעַת הַרְמַב"ם (בַּהֲקִדְמָתוֹ לְפִירוּשׁ הַמִּשְׁנׁוֹת ד"ה אַחֵר כ"ך) בֵּן זֹמָא בִּיחּוּד הָיָה רָאוּי לְבִרְכָּה זֹו. כִּי תַכְלִית הָעוֹלָם וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ הוּא הָאָדָם הַשָּׁלֵם בְּדַעַתוֹ וּבְמַעֲשָׁיו. אֲנָשִׁים כָּאֵלּוּ הֵם אֲמֵנִים בּוֹדְדִים, וְשָׂאֵר הָאֲנָשִׁים תַּכְלִיתָם לְשִׁמְשׁוֹת אֶת יַחֲידֵי הַסְּגוּלָּה, וְלַעֲסוֹק בְּמַלְאכּוֹת שׁוֹנוֹת וּלְיִישֵׁב הָעוֹלָם, כְּדֵי לְיַצֹר תְּשׁוּבָה שְׁבָה יִהְיוּ הַשְּׁלֵמִים פְּנוּיִים לַעֲסוֹק בְּמוֹשְׁכָּלוֹת. בֵּן זֹמָא הָיָה מִן הַשְּׁלֵמִים, יַחֲיד בְּדוֹרוֹ, וְלִכֵּן בֵּרַךְ שֶׁבָּרָא כָּל אֵלּוֹ לְשִׁמְשׁוֹנִי (רָאָה דְּבָרֵי הַרְמַב"ם שֶׁם בְּאֵרוּכָה, עוֹד הוֹסִיף שֶׁם תַּפְקִיד נוֹסֵף לְשָׂאֵר אֲנָשִׁים, לְהִיּוֹת לַחֲבֵרָה לְיַחֲדִי הַסְּגוּלָּה).			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
הצורך אליהם יותר לענין התורה, ומקצתם הצורך עליהם יותר לתועלת העולם. ואשר הצורך אליהם יותר לענין העולם היא החכמה התחתונה, אשר היא חכמת טבעי הגופות ומקריהן, והחכמה התיכונה שהיא חכמת השמוש. ושתי החכמות האלה מורות על כל סודות העולם הזה ותועלותיו והנאותיו ממנו, ומורות על כל עניני המלאכות ומיני התחבולות לצרכי הגופות ולעניני קניני העולם. אך החכמה שהצורך אליה יותר אל התורה היא החכמה העליונה, והיא החכמה ובחשיבות. ושתי החכמות האלה מורות - מלמדות את האדם על כל סודות העולם הזה ותועלותיו והנאותיו ממנו - ואת התועלת והנאות שניתן להפיק ממנו, ומורות על כל עניני המלאכות ומיני התחבולות - ומלמדות את כל מיני המלאכות וההמצאות הדרושות לצרכי הגופות ולעניני קניני העולם - להשגת צורכי הגוף ושאר הקניינים המצויים בעולם הזה [כגון, המצאת הרכב ואופני העגלה. בעזרתם מגיע האדם במהירות למחוז חפצו, גלגלי הרחיים משמשים לטחינת הקמח, יצירת הסולם משמשת לאדם לטיפוס למקומות גבוהים, והרשתות והמכמרות למיניהן משמשות לצידת חיות ועופות וכיו"ב (פת לחם)]. אך החכמה שהצורך אליה יותר אל התורה - לעומת כל אלו, שתועלתן ללימוד התורה עקיפה, החכמה הנצרכת ביותר לשם ידיעת התורה היא החכמה העליונה והראשונה במעלה וחשיבות, והיא החכמה			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
האלהית, ואנחנו חייבין ללמוד אותה רק כדי להבין ולהגיע בעזרתה אל הבנת תורתנו, אך ללמוד אותה כדי להגיע אל הנאות העולם אסור לנו. ואמרו רבותינו (נדרים סב, א): תניא, לאהבה את יי אלהיך לשמע בקולו ולדבקה בו (דברים ל, כ), שלא יאמר אדם אקרא פרי שיקראוני חכם, אשנה פרי שיקראוני רבי, אשנה פרי שאהיה זקן ואשב בישיבה, אלא למד מאהבה, וסוף הכבוד לבא. ואמרו (שם): עשה דברים לשם פעלם, ודבר בהם לשםם, ואל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדם לחתך בהם. ואמרו (עבודה זרה יט, א): אשרי איש ירא את יי במצותיו חפץ מאד (תהלים קיב, א) אמר רבי הנאה אישית. ואמרו רבותינו (נדרים סב, א): תניא, 'לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו' (דברים ל, כ), פסוק זה מתייחס ללימוד התורה, משום שאי אפשר לדבוק בה' יתברך אלא על ידי לימוד תורה מאהבה (מהר"ל), פסוק זה מלמד שלא יאמר אדם: אקרא - אלמד מקרא, כדי שיקראוני חכם, אשנה - אלמד משנה, כדי שיקראוני רבי, אשנה - אלמד גמרא, כדי שאהיה זקן [חכם] ואשב בישיבה - ואהיה ראש ישיבה, אלא למד מאהבה להקב"ה, וסוף הכבוד לבא. ועוד אמרו (שם): עשה דברים - קיים את מצוות התורה לשם פעלם - לשם הקב"ה שפעל אותם וציווה עליהם (ר"ן ורא"ש), ודבר בהם לשםם - כל דיבורך בדברי תורה יהיה לשם התורה, לדעת ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול, ולא כדי לקנטר ולהתגאות (רא"ש), ואל תעשם - את דברי התורה עטרה להתגדל בהם - ואל תלמד תורה כדי להשיג על ידה גדולה וכבוד, ולא תשתמש בדברי התורה להנאתך כמו קרדום לחתוך בהם כלומר, כלי מלאכה להתפרנס בו. ועוד אמרו רבותינו ז"ל (עבודה זרה יט, א): 'אשרי איש' - מאושר הוא האיש הירא את ה' במצוותיו חפץ מאד' - ובקיום מצוותיו של ה' הוא חפץ מאד (תהלים קיב, א) אמר רבי			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
אַלְעֶזֶר "בְּמִצּוֹתָיו" וְלֹא "בְּשֹׂכֶר מִצּוֹתָיו", בְּדִתָּנָן (אבות פ"א, מ"ג): אַל תִּהְיוּ כְּעֹבְדִים הַמְּשֻׁמְשִׁים אֶת הָרֵב עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס, אֲלֵא הוּוּ כְּעֹבְדִים הַמְּשֻׁמְשִׁים אֶת הָרֵב שְׁלֹא עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס, וַיְהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם.			
ובקיום מצוותיו, כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס - שלא יהיה הרצון לקבל פרס כתנאי המניע את האדם לעבוד את בוראו, אלא הוּוּ כְּעֹבְדִים הַמְּשֻׁמְשִׁים אֶת הָרֵב שְׁלֹא עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס - הדרך הראויה היא לעבוד את הבורא שלא על מנת לקבל פרס, אלא מתוך אהבה, ויהי מורא שמים עליכם - אף על פי שיש לעובדו מאהבה, הרי שיש להוסיף לאהבה גם יראה.			
עיונים ג. אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוּוּ כְּעֹבְדִים הַמְּשֻׁמְשִׁים אֶת הָרֵב שְׁלֹא עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס. מדוע כופל התנא דבריו ואומר 'אל תהיו' 'אלא הוּוּ', די היה לכתוב שיש לעבוד את הבורא שלא על מנת לקבל פרס, ומצינו כמה ביאורים בענין. הגר"א זצ"ל ביאר (משלי ל"א) ישנם שלשה דרכים בלימוד התורה וקיום המצוות, יש אדם הלומד ועושה מעשים טובים ומסרתו בכך היא להשיג עושר וכבוד או דברים אחרים, ויש הלומד ועושה מתוך רצון לזכות לשכר טוב בעולם הבא, ויש שלומד ועושה בלא שום פניה כלל רק מחמת ציווי ה' יתברך. ולפי זה מבוארים הדברים, שכנגד הדרך הראשונה אמר התנא "אל תהיו", אין לצעוד בדרך זו. ולגבי הדרך השניה אין התייחסות בדברי התנא, כי אף שאינה טובה כשלישית, מכל מקום המעשה של האדם בה הוא טוב, וכנגד הדרך השלישית כתב התנא אלא הוּוּ כו', כיון שהיא הדרך הראויה ומדריכנו שנאחז בדרך זו. ה'שפת אמת' מבאר, בכך שמאריך התנא בזה אל תהיו וכו' אלא הוּוּ כו', בא לומר, אמנם הדרך הרצויה לעבוד את הבורא שלא על מנת לקבל שכר, אלא שהתנא בדבריו מכוון גם לאדם שיצרו עדיין גובר עליו ורוצה לעבוד ולקבל פרס, ועל כך אומר שאיננו שולל עבודת אדם זה אלא שצריך שתהיה תכלית כוונתו בעבודתו עתה שמתוך כך יוכל לעלות בדרגה ולהגיע לעבודה שלא על מנת לקבל פרס, וכעין מה שאמרו חז"ל: 'מתוך שלא לשמה בא לשמה', ולכן מאריך התנא בצדדים שיש בעבודה זו לומר שאינו מצוה אלא שנבוא חשבון בצורת עבודותינו שתהיה לתכלית הזאת.			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
וְהַשְׁעִירִים שִׁפְתָּהֶם הַבּוֹרָא לְדַעַת תּוֹרָתוֹ וְדָתוֹ הֵם שְׁלֹשָׁה. הָאֶחָד מֵהֶם, הַשֹּׁכֵל הַנִּצָּל מִכָּל פֶּגַע, וְהַשְּׁנִי, סֵפֶר תּוֹרָתוֹ הַנִּתְּנָה לְמֹשֶׁה נְבִיאָו, וְהַשְּׁלִישִׁי, הַקְּבָלוֹת שֶׁקִּבְּלֵנוּ מִקְדְּמוֹנֵינוּ שֶׁקִּבְּלוּ מִן הַנְּבִיאִים עֲלֵיהֶם הַשְּׁלֹם. וְכִבֵּר הַקְּדִים לְבָאָרֶם הָרֵב הַגָּדוֹל רַבְּנוּ סְעֲרִיָּה ז"ל בְּמָה שִׁישׁ בּוּ דִי.			
והנה השעירים שפתחם [שפתח אותם] הבורא לדעת - ושדרכם נדע ונבין את תורתו ואת דתו הם שלשה. האחד מהם הוא השכל הישר, הניצל מכל פגע - שנשמר מכל נטייה אחרי תאוות העולם הזה, והשער השני הוא ספר תורתו הניתנה - ספר תורת ה' שניתן למשה נביאו, והשער השלישי הוא, הקבלות - הקבלה והמסורת שקבלנו מקדמונינו, שקבלו מן הנביאים עליהם השלום, כלומר, המסורת שקיבלנו מאנשי כנסת הגדולה, הכוללת את כל הפירושים והביאורים שנתן ה' יתברך למשה רבנו על כל מצווה ומצווה, והיא התורה שבעל פה, [ללא פירושי			
התורה שבעל פה לא היינו יודעים איך לקיים אפילו מצווה אחת בשלימות, ובלעדיהם עלול היה כל אדם לפרש את מצוות התורה לפי דעתו ושכלו, והיו נוצרות לכל אדם תורה אחרת ודת שונה (מרפא לנפש)). וכבר הקדים לבארם הרב הגדול רבנו סעריה ז"ל במה שיש בו די הצורך. אך חכמת התורה מתחלקת לשני חלקים. האחד מהם - חלק אחד מלמד אותנו לדעת את חובות האברים - היינו, המצוות שקיומן מוטל על האיברים: מצוות שהאדם מצווה לעשות בפועל ופועלות שעל האדם להימנע מעשייתן, והיא, חלק זה נקרא "החכמה הנראית", מפני שניכר למראה העין שהאדם מקיים את החיובים המוטלים עליו, והחלק השני בחכמת התורה הוא לדעת חובות הלכות - הן המצוות התלויות בהכרת האדם שבתוך לבו, והם המצפונים - הן המסורות לליבו ומצפונו של האדם, והיא נקראת החכמה הצפונה - היינו, מצוות שאין איש יודע אם האדם מקיים אותן או עובר עליהן, רק השם-יתברך לבדו. ולכן חלק זה מכונה "החכמה הצפונה".			
אֵךְ חֲכָמַת הַתּוֹרָה מֵתַחֲלָקֶת לְשְׁנֵי חֻלְקִים. הָאֶחָד מֵהֶם, לְדַעַת חוּבוֹת הָאֲבָרִים, וְהִיא הַחֲכָמָה הַנִּרְאִית, וְהַשְּׁנִי, לְדַעַת חוּבוֹת הַלְּבָבוֹת, וְהֵם הַמְּצַפּוֹנִים, וְהִיא הַחֲכָמָה הַצִּפּוֹנָה.			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לב
חובות האברים יחלקו לשני חלקים. האחד מהם, מצות שמחייב בהן השכל אפילו אם לא תיבה בהן התורה. והחלק השני, מצות השמע, שאין השכל מחייב בהן ולא דוחה אותן, כאסור בשר בחלב ושעטני וכלאים והדומה להם ממה שנגעלמה ממנו עלת אסורם ועלת חיוב מה שנתחייבנו מהן. אך חובות הלכות כל שרשיהן הן מן השכל, כאשר אבאר בעזרת השם.			
וכל המצות הן נחלקות למצות עשה ולמצות לא תעשה. ואין אנו צריכין לבאר את זה במצות האברים, מפני שהן ידועות לכל. אבל אני זוכר ממצות עשה וממצות לא תעשה שאין השכל מחייב בהן - מחייב אותן ולא דוחה [שולל] אותן, כגון איסור אכילת בשר בחלב ואיסור לבישת שעטני ואיסור זריעת כלאים, והדומה להם ממה שנגעלמה ממנו - ומצוות נוספות שנבצר מאתנו להבין את עילת - סיבת איסורם ועילת - וטעם חיוב מה שנתחייבנו מהן - והסיבה שה' ציוונו עליהם. אך חובות הלכות - לעומת מצוות אלו שחלקן שכליות וחלקן מצוות-חוק, המצוות המוטלות על הלבבות, כל שרשיהן ויסודותיהן הן מן השכל - מובנים ומבוססים בתפיסה האנושית, ויש לנו אפשרות להבין בשכל ישר, כאשר אבאר בעזרת השם.			
וכל המצוות - גם המצוות המוטלות על האברים וגם המצוות שהן מחובות הלבבות הן נחלקות למצוות עשה ולמצוות לא תעשה. ואין אנו צריכין לבאר את זה במצוות המוטלות על האברים, מפני שהן ידועות לכל. אבל אני זוכר - אך אזכיר כמה ממצוות עשה וממצוות לא תעשה			

והנה חובות האברים יחלקו - החובות המוטלות על האברים מתחלקות לשני חלקים: האחד מהם: הן המצוות שמחייב בהן השכל - שהשכל מחייב את קיומן, אפילו אם לא חייבה בהן התורה - גם אם התורה לא הייתה מחייבת לקיים אותן. דוגמאות לכך אפשר ליטול מהמצוות של "סור מרע": איסור רציחה, איסור גזילה וגניבה, ומהמצוות של "עשה טוב": כיבוד אב ואם, הדאגה והרחמים על האומללים, וכדומה (פת לחם). והחלק השני של חובות האברים כולל את מצות השמע - הן המצוות שאנו חייבים בהן מפני ששמענו אותן בסיני מפי הבורא, והן המצוות

שאין השכל מחייב בהן - מחייב אותן ולא דוחה [שולל] אותן, כגון איסור אכילת בשר בחלב ואיסור לבישת שעטני ואיסור זריעת כלאים, והדומה להם ממה שנגעלמה ממנו - ומצוות נוספות שנבצר מאתנו להבין את עילת - סיבת איסורם ועילת - וטעם חיוב מה שנתחייבנו מהן - והסיבה שה' ציוונו עליהם. אך חובות הלכות - לעומת מצוות אלו שחלקן שכליות וחלקן מצוות-חוק, המצוות המוטלות על הלבבות, כל שרשיהן ויסודותיהן הן מן השכל - מובנים ומבוססים בתפיסה האנושית, ויש לנו אפשרות להבין בשכל ישר, כאשר אבאר בעזרת השם.

וכל המצוות - גם המצוות המוטלות על האברים וגם המצוות שהן מחובות הלבבות הן נחלקות למצוות עשה ולמצוות לא תעשה. ואין אנו צריכין לבאר את זה במצוות המוטלות על האברים, מפני שהן ידועות לכל. אבל אני זוכר - אך אזכיר כמה ממצוות עשה וממצוות לא תעשה

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לב
שבחובות הלכות - המוטלות על הלבבות, כפי מה שיודמן לי עתה, כדי שיהיה דמיון למה שלא אזכור מהם - והן יהיו דוגמא לאלו שלא אזכיר, בעזרת השם יתברך.			
ודוגמאות ממצות עשה שבחובות [של חובות] הלכות הן: שנאמין כי יש לעולם בורא - זו מצוות האמונה במציאות הבורא, ובראו - שברא את עולמו יש מאין, ושאין כמוהו, ושנקבל עלינו ייחודו - מצווה נוספת לדוגמא היא החובה לקבל עלינו את האמונה באחדותו, כלומר, שאין זולתו שום אלוהות כלל [כלומר, לא די באמונה שאין כמוהו, אלא שלא יעלה ח"ו על הדעת לייחס אלוהות גם לזולתו. אפילו אין לומר שיש אלוה פחות ממנו במעלתו, ואין לראות כל כוח שהוא בבריאה כנפרד ממנו. הכול מיד הקב"ה. רבים מעובדי עבודה זרה טעו בכך, כמו שנאמר על הכותים (מלכים-ב יז, לג): 'את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים', ואמרו חז"ל (מנחות קי.): שהיו קוראים את ה' יתברך "אלהא דאלהיא", ועם זאת עבדו לאליליהם. לכן לא די היה להזכיר שעלינו להאמין בה', אלא היה צורך להוסיף שעלינו להאמין גם שאין שום אלוהות זולתו כלל (פת לחם)], ושנעבדהו [ושנעבוד אותו]			
ד. ושנקבל עלינו ייחודו. היסוד שעליו עומדת כל האמונה, הוא יסוד ייחוד ה', ענין הייחוד אין פירושו כאחד מספרי, דהיינו שה' יתברך הוא בורא אחד ואין אחר כמוהו. אלא אֶחָד מורה על אחדות גמורה, אין עוד מלבדו. היינו שאין עוד במציאות שום מציאות קיימת חוץ ממנו. כמו שכתב ב'רוח חיים' (אבות ג, ב): "הנה באמרנו 'ה' אחד", אין רצוננו לומר שהוא רק אחד באלוהות ואין אלוה אחר. כי אם שהוא אחד ממש, ואין דבר אחר בעולם זולתו. כי לו רגע אחד יסתיר רצונו מכל העולמות, היה כלא היו, ספו ותמו, והיו כלא נאצלו, וזה אמיתת כבודו יתברך שמו". עכ"ל. והביאור, כיון שכל עיקר התהוות מציאות העולמות כל רגע, הוא רק מאתו יתברך שמו, נמצא שאין לשום דבר חוץ ממנו מציאות מצד עצמו, והיות שכל מציאותם של הנבראים אינה אלא מכח רצונו, אם כן מהותה של המציאות היא רצונו יתברך שמו, ואין זולתו.			

שבחובות הלכות מה שיודמן לי, כדי שיהיה דמיון למה שלא אזכור מהם בעזרת השם יתברך.

ובמצוות עשה שבחובות הלכות, שנאמין כי יש לעולם בורא מאין, ושאין כמוהו, ושנקבל עלינו ייחודו, ושנעבדהו

וכברא - שברא את עולמו יש מאין, ושאין כמוהו, ושנקבל עלינו ייחודו - מצווה נוספת לדוגמא היא החובה לקבל עלינו את האמונה באחדותו, כלומר, שאין זולתו שום אלוהות כלל [כלומר, לא די באמונה שאין כמוהו, אלא שלא יעלה ח"ו על הדעת לייחס אלוהות גם לזולתו. אפילו אין לומר שיש אלוה פחות ממנו במעלתו, ואין לראות כל כוח שהוא בבריאה כנפרד ממנו. הכול מיד הקב"ה. רבים מעובדי עבודה זרה טעו בכך, כמו שנאמר על הכותים (מלכים-ב יז, לג): 'את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים', ואמרו חז"ל (מנחות קי.): שהיו קוראים את ה' יתברך "אלהא דאלהיא", ועם זאת עבדו לאליליהם. לכן לא די היה להזכיר שעלינו להאמין בה', אלא היה צורך להוסיף שעלינו להאמין גם שאין שום אלוהות זולתו כלל (פת לחם)], ושנעבדהו [ושנעבוד אותו]

עיונים

חובות	הקדמה	הלכבות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכבות
בְּלִבִּנוּ, וְשִׁנְתָּבוֹיֵן בְּפִלְאֵי יִצִּירוֹתָיו כְּדִי שִׁיחִיו לָנוּ לְאוֹת עֲלָיו, וְשִׁנְכֵּטַח בּוֹ, וְשִׁנְכֵּנַע מִפְּנִיּוֹ, וְשִׁנִּירָא אוֹתוֹ, וְנִפְחַד וְנִבּוֹשׁ מִהִשְׁקִיפוֹ עַל נַגְלוֹתֵינוּ וְנִסְתָּרוֹתֵינוּ, וְשִׁנְכֵּסֶף לְרִצּוֹנוֹ, וְנִיחַד מַעֲשֵׂינּוּ לְשִׁמּוֹ, וְשִׁנְאַהֵב אוֹתוֹ וְאוֹת אוֹהֲבָיו כְּדִי לְהִתְקַרֵּב אֵלָיו, וְנִשְׁנֵא אֶת שׁוֹנְאָיו, וְהִדּוּמָה לָזֶה, מִמָּה שְׂאִינוּ נִרְאָה מִן הָאִבְרִים. אך הלאוין שִׁבְחוֹבוֹת הַלְכָּבוֹת, הִפֵּךְ כָּל אֵלּוּ, כלומר, כאשר היצר משיא את האדם לחטוא, עליו לזכור, כי הבורא משקיף עליו ורואה את כל מעשיו, ומחשבה מעוררת פחד זו תמנע אותו מלחטוא. מלבד זאת אנו חייבים להתבייש ולהיכלם תמיד ממנו יתברך על העוונות שנכשלנו בהם בעבר, כמו שנאמר (עזרא ט, ו): "אלהי בושתי ונכלמתי... כי עוונותינו רבו למעלה ראש" וכו'. באופן נוסף יש לפרש פסוק זה: על האדם לפחד לעשות פעולות ומעשים רעים, וכמו כן עליו להתבייש במידותיו המגונות, כגון: הגאווה והכעס והרכילות והקנאה והתאוה וכיוצא באלה (פת לחם)), ושנכסוף לרצונו - מצוות נוספות הן שנשתוקק לעשות את רצונו, ונייחד מעשינו לשמו - ונעשה את מעשינו רק לשמו ללא כל פניות אחרות, ושנאהב אותו ואת אוהביו כדי להתקרב אליו - שנאהב את ה' רק כדי להתקרב אליו, ולא מתוך כוונה לקבל שכר על כך. ושנאהב את אוהבי ה' כדי להתקרב על ידם אל ה', כמו שאמרו חכמינו ז"ל (כתובות קיא, ב) 'לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו', וכי אפשר להידבק בשכינה? אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם וכו' כאילו מתדבק בשכינה (פת לחם), ושנשנא את שונאיו, וכל הדומה לזה, ממה שאינו נראה מן האברים - ומצוות דומות שקיומן אינו ניכר בפעולת האיברים. אך הלאוין - ואיסורי ה"לא תעשה" שבחובות הלכבות הן הִפֵּךְ כָּל אֵלּוּ - שלא נעשה את ההיפך ממצוות ה"עשה" שהזכרנו,			וגם מהם - ועוד ממצוות לא-תעשה: שלא נחמוד, ולא נקום, ולא נטור את בני עמנו, כדכתיב [כפי שכתוב] (ויקרא יט, יח): 'לא תקום - אל תגמול לזולתך רעה על התנהגות גרועה מצידו, ולא תטור את בני עמך' - ואל תשמור איבה לאיש מבני עמך, ומהם - וגם שלא נהרהר בעבירות, ולא נתאוים - ולא נתאוה להן, ולא נסכים - ולא נחליט לעשותם, ומה שדומה לזה - וכן שאר האיסורים הדומים להם, כמה שהוא במצפון האדם - השייכים למצפונו של האדם, ולא ישקיף עליו זולתי הבורא - ושאין משקיף עליהם איש מלבד הבורא, כדכתיב - כמו שכתוב (ירמיה יז, י): 'אני ה' חוקר לב - חודר לפנימיותו של האדם בוחן כליות' - ובודק את כוונתו, וכתיב - עוד כתוב (משלי כ, כז): 'נר ה' - ידיעת ה' והשגחתו חודרת לנשמת האדם, חופש כל חדרי כמין' - וגלויות לפניו כל המחשבות החבויות והנסתרות. ומפני שבחכמת המצוות שבתורה על שני ענינים - משום שיש שני חלקים במצוות התורה: האחד מהם גלוי - חלק אחד הוא החלק הגלוי שבמצוות התורה, והיינו החלק שנכתב בפירוש בתורה, והשני נסתר - והחלק השני הוא החלק הנסתר, דהיינו חלקי המצווה ודקדוקיה שלא נכתבו בפירוש			
עיונים ה. שלא נחמוד. ה'אבן עזרא' על הפסוק "לא תחמוד" (שמות כ, י"ד) שואל, כיצד מצווה התורה על האדם שלא לחמוד, והלא הלב חומד דברים יפים, ואין זה בשליטתו של האדם להימנע שלא לחמוד? ומבאר, שהדבר דומה לכפרי הרואה את בת המלך, ברור שהוא לא יבוא לחמוד כלל לישא אומה מפני שהוא יודע שזה לא יתכן כלל. ומצא שדבר שאדם מרני שלא שייך שייכה לו. הוא						

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
עֵינֵי בְּסִפְרֵי הַקְּדֻמוֹנִים שֶׁהָיוּ אַחֲרֵי אֲנָשִׁי הַתְּלִמּוּד, אֲשֶׁר חָבְרוּ בְּעֵינֵי הַמְּצוֹת חֲבוּרִים רַבִּים לַעֲמֹד עַל חֻכְמַת הָעֵנִין הַנִּסְתָּר, וְרֵאִיתִי כִּי כָּל מִה שֶׁפָּנּוּ לְפָרֵשׁ וּלְבָאֵר אֵינָנו יוֹצֵא מֵאֲחָד מִשְׁלֹשָׁה עֵינִינִים. הָאֶחָד מֵהֶם, לְפָרֵשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה וְהַנְּבִיאִים, וְזֶה עַל שְׁנֵי דְרָכִים, אִם לְבָאֵר פִּירוּשׁ הַמִּלּוֹת וְהָעֵינִינִים, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה רַבְּנוּ סְעֲדִיָּה ז"ל בְּרֵב סִפְרֵי הַמִּקְרָא, אִם לְבָאֵר עֵינֵי הַלְשׁוֹן וְהַדְּקוּק וְהַשְּׂמוּשׁ לְכָל עֲבָרֵיו וְצִדָּדָיו וּלְתַקֵּן מַלּוּתוֹ, בְּסִפְרֵי בֵּן גִּנְיָאָה וּבְעָלֵי הַמְּסֹרֶת, וּמִי שֶׁנִּהְיָ מִנְהֶגָם.			(מפרשים), לכן חיפשתי האם חוברו ספרים בשני חלקים אלו ועיינתי בספרי הקדמונים שהיו אחרי אנשי - לאחר חתימת התלמוד, אשר חיברו בעיני המצוות חיבורים רבים, לעמוד על חכמת הענין הנסתר - כדי להבין על ידם את החלק הנסתר שבמצוות התורה, וראיתי, כי כל מה שכוונו לפרש ולבאר איננו יוצא מכלל אחד משלשה עינינים - כל מה שפירשו המפרשים בענין המצוות הנכללות בחלק הנסתר יכולות להשתייך לאחד משלושת הסוגים הבאים: האחד מהם - הסוג האחד נועד לפרש את ספר התורה ואת דברי הנביאים - זהו הסבר על דרך ביאור המקראות שבתורה ובספרי הנביאים, ופירוש זה עשוי להיות על שני דרכים: או לבאר את פירוש המלות והעינינים, כמו שעשה רבנו סעדיה גאון ז"ל ברוב ספרי המקרא, או לבאר את עיניני הלשון ואת הדקדוק - נוכח ונסתר, יחיד ורבים וכדומה, והשימוש לכל עבריו וצדדיו - אלו אותיות הן משורש המילה ואלו מהן מוספיות, ואלו מילים מושאלות, ולתקן מלותיו - לפרש את המילים הזרות לפי הענין, שהרי ניתן למצוא בתנ"ך מילה שאינה מובנת לפי הענין שבו היא מופיעה, וצריך "לתקן" אותה ולומר שהיא צריכה להופיע בלשון עבר במקום עתיד או להיפך, והרבה כיו"ב (פת לחם), כספרי - כמו ספרו של בן ג'נאח ובעלי המסורת, ומי שנהג מנהגם - וההולכים בדרכם.
עינינים			
אינו חומד או רוצה אותו. כך כאשר האדם מבטל את כל רצונותיו מפני רצון ה' יתברך, בידעו שאין בבריא רצון אחר מלבד רצונו יתברך.			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
וְהָעֵנִין הַשְּׁנִי, לְחַבֵּר עֵינֵי הַמְּצוֹת עַל דֶּרֶךְ קִצְרָה, בְּסִפְרֵי רַב חֲפִין בֶּן יִצְחָק ז"ל, או מִה שֶׁאֵנוּ חֹבְבִים בָּהֶן בְּזִמְנָהּ הַזֶּה, בְּהִלְכּוֹת פְּסוּקוֹת וּגְדוּלוֹת וְהַדּוּמָה לָהֶם, או חֵלֶק מִחֻלְקֵיהֶן, בְּסִפְרֵי קִצָּת הַגְּאוּנִים בְּשִׁאלוֹת וּתְשׁוּבוֹת בְּמִצְוֹת הַגּוֹף וּפְסָקֵי דִינִין. וְהָעֵנִין הַשְּׁלִישִׁי לִיִּשֵׁב עֵינֵי הַתּוֹרָה בְּלִבְנוּ בְּדְרָכֵי הָרֵאִיוֹת⁽¹⁾ וּתְשׁוּבַת הָאֲפִיקוֹרְסִים, בְּסִפְרֵי הָאֱמוּנוֹת וְהַדְּעוֹת, סֵפֶר שְׁרָשֵׁי הַדָּת, וּסֵפֶר הַמְּקַמֵּץ וְהַדּוּמָה לָהֶם. הגוף - בעיני המצוות המוטלות על הגוף, ובפסקי דינין בעיני איסור והיתר וממונות. והענין [והסוג] השלישי, ליישב עיני התורה בלבנו - חיבורים שנועדו לקבוע בלבנו את יסודות התורה והאמונה בדרכי הראיות - על ידי הוכחות וראיות ותשובות - ולסתור את דברי האפיקורסים, כגון ספר 'האמונות והדעות', ספר 'שרשי הדת', וספר 'המקמץ' והדומה - וספרים הדומים להם.			והענין - והסוג השני של הספרים המדברים במצוות נועדו לחבר עיני המצוות על דרך קצרה - חיבורים על עיני המצוות בדרך קצרה, כגון ספר רב חפין בן יצחק ז"ל, או מה - או חיבור הכולל רק את המצוות שאנו חייבים בהן בזמן הזה, כגון ספר הלכות פסוקות וספר הלכות גדולות, והדומה להם - וספרים הדומים להם, או חלק מחלקיהן - או חיבור הכולל רק חלק מהמצוות הנוהגות בזמן הזה, כגון ספרי קצת הגאונים העוסקים בשאלות ותשובות במצוות
עינינים			
ו. ותשובת האפיקורסים. במסכת אבות (ב, יד): "רבי אלעזר אומר, הוי שקוד ללמוד תורה, ודע מה שתשיב לאפיקורוס". התנא מזרז את האדם לשקוד בלימוד התורה תחילה, ולעין אחר כך מעט בטענות האפיקורוסים, כדי שיוכל להצדיק את התורה ולהפריך את טענותיהם (ראה פירוש הרמב"ם). לדעת הרמב"ם, התנא מלמד שאף על פי שאסור לקרוא בספרי המינים והאפיקורוסים (ראה סנהדרין י.), מכל מקום כדי לדעת איך להשיב על טענותיהם ראוי לאדם לעיין בהם [וכך נהג הרמב"ם בעצמו שקרא בספריהם, והשיב עליהם בספרו "מורה נבוכים"] (באר שבע סנהדרין ק, ב; וראה מה שהסיק שם).			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
וְחִקְרֹתִי עָלֵיהֶם, וְלֹא מִצָּאתִי בָהֶם סֵפֶר מִיָּחָד בְּחֻכְמַת הַמִּצְפּוֹן. וְרָאִיתִי הַחֻכְמָה הַזֹּאת, שֶׁהִיא חֻכְמַת חוּבוֹת הַלְּבָבוֹת, שֶׁהִנִּיחוּהָ וְלֹא חִבְרוּהָ בְּסֵפֶר שִׁיהִיָּה כּוֹלֵל שְׂרָשִׁיהָ. וְתַמְהָתִי עַל זֶה תִּמְהָה גְּדוֹלָה, עַד שֶׁאִמְרָתִי בְּלִפִּי, שֶׁמָּא הַמִּין הַזֶּה מִן הַמִּצְוֹת, אֵין אֲנִיחָנוּ תִּיבִין בּוֹ מִן הַתּוֹרָה, אֲלָא שְׁחִיבוּ מִדְרָךְ הַמוֹסֵר לְהוֹרוֹת הַדְרָךְ הַנִּכְוֶנָה וְהַיִּשְׁרָה,			וּחְקַרְתִּי עֲלֵיהֶם - וְחִיפְשֵׁתִי וְלֹא מִצָּאתִי בָהֶם - בֵּין כָּל הַחִיבּוּרִים סֵפֶר מִיּוֹחַד הָעוֹסֵק בַּחֻכְמַת הַמִּצְפּוֹן. וְרָאִיתִי הַחֻכְמָה הַזֹּאת, שֶׁהִיא חֻכְמַת חוּבוֹת הַלְּבָבוֹת, שֶׁהִנִּיחוּהָ וְלֹא חִיבְרוּהָ בְּסֵפֶר - נוֹכַחַתִּי לְרֹאוֹת שֶׁהִמְפְּרִישׁ לְמִינֵיהֶם לֹא חִיבְרוּ שׁוּם סֵפֶר בְּנוֹשֵׂא הַחוּבָה הַמוֹטֶלֶת עַל הַלֵּב, שִׁיהִיָּה כּוֹלֵל - שִׁיכְלוּל אֶת שְׂרָשִׁיהָ וּפְרִטְיָהּ. וְתַמְהָתִי עַל זֶה תִּמְהָה גְּדוֹלָה - וְתַמְהָתִי עַל כֵּךְ תַּמְהִיָּה גְּדוֹלָה, עַד שֶׁאִמְרָתִי בְּלִפִּי - בַּחֲשַׁשׁ וּבַפְּלִיאָה רַבָּה: שְׁמָא הַמִּין הַזֶּה מִן הַמִּצְוֹת - שְׁמָא סוּג זֶה שֶׁל הַמִּצְוֹת, אֵין אֲנִיחָנוּ חִיבִין בּוֹ - לְקִיּוּמוֹ מִן הַתּוֹרָה, אֲלָא שְׁחִיבוּ מִדְרָךְ הַמוֹסֵר - וּמִקּוֹר חִיבוֹן אֵינוֹ אֲלָא עַל דֶּרֶךְ הַמוֹסֵר כְּדִי לְהוֹרוֹת לָנוּ אֶת הַדְרָךְ הַנִּכְוֶנָה וְהַיִּשְׁרָה,
עיונים			
אולם אחרים מפרשים להיפך: שכוונת התנא היא שישקוד אדם כראוי על לימוד התורה, ועל ידי כך יהיה בכוחו לנצח את האפיקורוסים מהתורה לבדה, מבלי שיצטרך לעיין בספריהם [דבר הכרוך באיסור] (ספורנו; לחם שמים; פתח עינים לחיד"א; וראה משך חכמה במדבר י"ח, כ; ועיין רבינו יונה ומדרש שמואל; ועיין שו"ת הריב"ש סי' מ"ה וקובץ שיעורים ב' מ"ז, ח). התוספות יו"ט כתב בשם מדרש שמואל, שהתנא דקדק בלשונו ונקט "ודע מה שתשיב לאפיקורוס", לפי שלעולם אין לפתוח בוויכוחים עם האפיקורוסים, ורק אם בא אפיקורוס וטוען כנגד התורה, אזי יש להשיב לטענותיו. עוד מבואר בחז"ל, כי דברי המשנה מתייחסים לאפיקורוס גוי - שלא זכה להכיר את אמיתות התורה. אולם כשנפגשים עם אפיקורוס ישראלי, שכבר הכיר את האמת ועזב אותה - וטוען כנגד התורה, אין להשיב לו כלל, לפי שכמעט בלתי אפשרי להשפיע עליו, והוויכוח עמו רק יגרום לו לדבוק עוד יותר באפיקורוסותו (ראה סנהדרין ל"ח ב', ורש"י שם; פירוש הרמב"ם; ועיין מגן אבות).			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
וְכִמּוּהוּ כִּמּוֹ הַתּוֹסְפוֹת שֶׁהֵם רְשׁוֹת, שֶׁאֵין אֲנִיחָנוּ נִתְבָּעִין בָּהֶם וְלֹא נַעֲנְשִׁים אִם נִתְעַלֵּם מֵהֶם, וְעַל כֵּן הִנִּיחוּ הַקְדְּמוֹנִים לְחִפְּיָה בְּסֵפֶר. עַד שֶׁחִפְּשֵׁתִי עַל חוּבוֹת הַלְּבָבוֹת מִן הַשֶּׁכֶּל וּמִן הַכְּתוּב וּמִן הַקְּבֵלָה אִם אֲנִיחָנוּ תִּיבִים בָּהֶם אִם לֹא, וּמִצָּאתִים שֶׁהֵם יְסוּדֵי כָּל הַמִּצְוֹת, וְאִם יֵאָרֶע בָּהֶם שׁוּם הַפֶּסֶד לֹא תִתְּכֵן לָנוּ מִצְוָה מִמִּצְוֹת הָאֲבָרִים. מִן הַשֶּׁכֶּל שֶׁאִמְרָתִי, כִּי כָּבֵד נִתְבָּרַר לָנוּ, כִּי הָאָדָם מְחַבֵּר מִנְפֶּשׁ וְגוֹף, וְשִׁנִּיָּהֶם מִטּוֹבוֹת הַבּוֹרָא עָלֵינוּ, הָאֶחָד נִרְאָה, וְהַשֵּׁנִי אֵינוֹ נִרְאָה.			וְכִמּוּהוּ כִּמּוֹ הַתּוֹסְפוֹת שֶׁהֵם רְשׁוֹת - וְאֵינוֹ אֲלָא תוֹסֶפֶת וְרְשׁוֹת עַל מִצְוֹת הַחוּבָה, שֶׁאֵין אֲנִיחָנוּ נִתְבָּעִין בָּהֶם - שֶׁאֵין אֲנוּ נִדְרָשִׁים לַעֲשׂוֹת אוֹתָן וְלֹא נַעֲנָשִׁים אִם נִתְעַלֵּם מֵהֶם - וְלֹא נִקְבַּל עוֹנֵשׁ אִם נַעֲלִים עֵין מֵהֶן, וְעַל כֵּן הִנִּיחוּ הַקְדְּמוֹנִים לַחֲבֵרָה בְּסֵפֶר - וּמִטַּעַם זֶה לֹא חִיבְרוּ הַקְדְּמוֹנִים סֵפֶר עַל הַמִּצְוֹת מֵהַסּוּג הַזֶּה. אוֹלָם אִמְרָה זֹו שֶׁעֲלָתָה עַל דַּעְתִּי הוֹפְרָכָה עַד מֵהֵרָה. כָּל קִיּוּמָה הַחֲזִיק מֵעַמֵּד רַק עַד שֶׁחִפְּשֵׁתִי וּמִצָּאתִי הוֹכַחֹת עַל חוּבוֹת הַלְּבָבוֹת מִשְׁלוּשָׁה מִקּוֹרוֹת: מִן הַשֶּׁכֶּל וּמִן הַכְּתוּב וּמִן הַקְּבֵלָה - חוּבוֹת הַלְּבָבוֹת הֵן חוּבָה כָּל חוּבוֹת הָאֲבָרִים. עַל פִּי הַשֶּׁכֶּל וְעַל פִּי הַתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָּב וְעַל פִּי מִסּוּרַת חֲז"ל, נִיתֵן לַעֲנוֹת בְּבִירור עַל הַשְּׁאֵלָה הָאֵם אֲנִיחָנוּ חִיבִים בָּהֶם - בְּקִיּוּם חוּבוֹת הַלְּבָבוֹת אִם לֹא. וּמִצָּאתִים שֶׁהֵם [חוּבוֹת הַלְּבָבוֹת] יְסוּדֵי כָּל הַמִּצְוֹת - הֵם שׁוֹרֵשׁ כָּל הַמִּצְוֹת, וְאִם יֵאָרֶע בָּהֶם שׁוּם הַפֶּסֶד - וְאִם יִחְסַר מִשְׁהוּ מִשְׁלִימוֹתָן, לֹא תִתְּכֵן לָנוּ מִצְוָה מִמִּצְוֹת הָאֲבָרִים - אֵין בְּאִפְשָׁרוֹתָנוּ לְקַיֵּם בְּשִׁלְמוֹת אֶף מִצְוָה אַחַת מֵהַמִּצְוֹת הַמוֹטֶלוֹת עַל הָאֲבָרִים. מִן הַשֶּׁכֶּל שֶׁאִמְרָתִי - עַל פִּי הַשֶּׁכֶּל וּכְפִי שֶׁכָּבֵד הַזְכַּרְתִּי, יֵשׁ שְׁנֵי נִימוּקִים הַמְּסַבֵּרִים מִדּוּעַ גַּם חוּבוֹת הַלְּבָבוֹת הֵן חוּבוֹת לְכָל דָּבָר. הַהוֹכָחָה הָרִאשׁוֹנָה, הִרִי כִי כָּבֵד נִתְבָּרַר לָנוּ, כִּי הָאָדָם מְחֻבָּר וּמוֹרַכָּב מִנְפֶּשׁ וְגוֹף, וְשִׁנִּיָּהֶם מִטּוֹבוֹת הַבּוֹרָא עָלֵינוּ - וְיִצִּירַת שְׁנֵיהֶם הִיא תוֹצֵאָה שֶׁל רִצּוֹן הַבּוֹרָא לְהִיטִיב עִמָּנוּ, לְמַעַן נוֹכַל לְהַשִּׁיג שְׂכָר נִצְחִי עַל יְדֵי שְׁנַעְבוֹד אֶת ה' בְּנֶפֶשׁ וּבְגוּף (טוֹב הַלְּבָבוֹן). הָאֶחָד נִרְאָה, וְהַשֵּׁנִי אֵינוֹ נִרְאָה - הַגּוֹף נִרְאָה וְהַנֶּפֶשׁ אֵינָה נִרְאִית.

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לב	ביושר לב	חובות	הקדמה	הלכות
ואנחנו חייבים לעבד אותו בעבור זה עבודה גלויה ועבודה צפונה. הגלויה, חובות האברים, כמו התפלה והצום והצדקה, ולמוד תורה ולמדה, ועשות ספה ולולב וציצית ומזוזה ומעקה, והדומה להם, ממה שייגמר מעשהו על ידי חושי האדם הנראים. אך העבודה הצפונה היא חובות הלכות, והוא שניחד האל בלבותינו, ונשאמין בו ובתורתו, ונשקבל עבודתו, ונראה אותו, ונפנע מפניו, ונבוש מפניו, ונאהב אותו, ונבטח בו, ונמסר נפשותינו אליו, ונשפירש מאשר ישנא, ושניחד מעשינו לשמו, ונשתבונן בטובותיו, והדומה לזה, ממה שייגמר במחשבת הלב ומצפוננו מבלי אברי הגוף הנראים מפניו. העבודה הצפונה - הנסתרת והפנימית היא קיום חובות הלכות, והוא - דוגמאות לחובות שיש לקיימן בלב הן: שניחד האל בלבותינו - שנאמין בלבנו בייחוד הא-ל, שאין זולתו יתברך שום אלוהות כלל, ושנאמין בו [בה'] ובתורתו, ונשקבל על עצמנו את עבודתו, ונראה אותו, ונכנע מפניו, ונבוש ממנו, ונאהב אותו, ונבטח בו, ונמסור נפשותינו אליו - ונמסור את עצמנו להנהגתו, ונפקיד בידו את רוחנו ונפשנו ואת כל אשר לנו [גם כשאנו שרויים בטובה ושלווה, נאמין שכל שבא לנו - מידו הטובה והרחבה, וגם כשחש-ושלום הננו נקלעים למצבים קשים, נתחזק בעבודתו יתברך, ונאמין כי הכול מאתו יתברך, והוא עושה רק טוב בעבורנו בעולם הזה ובעולם הבא (מפרשים)], ודוגמאות נוספות הן שנפרוש מאשר ישנא - שנפרוש מהדברים השנואים עליו, ושניחד את מעשינו רק לשמו בלבד, ונשתבונן בטובותיו, והדומה לזה, ממה שייגמר במחשבת הלב ומצפוננו - ודברים דומים הנוגעים למחשבת הלב והמצפון, מבלי אברי הגוף הנראים ממנו - ללא השתתפות	חובות הקדמה הלכות	חובות הקדמה הלכות	ביושר לב ביושר לב	ביושר לב ביושר לב	חובות הקדמה הלכות	הקדמה הלכות	חובות הקדמה הלכות

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
(דברים ל, ב): 'לאהבה - שתאהבו את ה' אלוהיך לשמוע בקולו - ותציתו לדבריו ולדבקה בו' - ותהיו קשורים בו, ונאמר (דברים יא, יג): 'לאהבה - שתאהבו את ה' אלהיכם ולעבדו ככל לבבכם - ותעבדוהו בכל חשק לבכם ובכל נפשכם' - ובמסירות נפשכם בעבורו,		(דברים ל, ב): 'לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו, ונאמר (דברים יא, יג): 'לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו ככל לבבכם ובכל נפשכם,				

עיונים

ה'שפת אמת' (ואתחנן) תירץ קושיית הקדמונים הנ"ל כיצד ניתן לצוות על אהבת ה', הרי "אהבה" היא דבר המסור ללב ותלויה בטבעו של אדם, אם אוהב הוא, הרי אין צורך לצוותו, ואם אינו אוהב - מה יועיל הציווי?

וכתב, שהקושיא עצמה היא היא התירוץ. התורה מלמדת אותנו כי טבעו של כל איש ישראל הוא לאהוב את ה' אלוהיו, בכל לב ובכל נפש, כטבע הבן לאהוב את אביו. אלא שלעתים טמונה אהבה זו בעומק הלב והצורך הוא רק לגלותה, וזה נעשה על ידי הכנה מתאימה והתבוננות האדם במעשי הבורא יתברך ובנפלאותיו כדברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה, או אז מתגלית האהבה הטמונה בעמקי הנפש.

כעין מה שכתב הרמב"ם (בהלכות גירושין פ"ב ה"כ) בביאור הדין האמור שם בענין אדם המחוייב לגרש את אשתו ומסרב לגרשה, שבית דין מכין אותו עד שיאמר רוצה אני, והוא גט כשר. שואל הרמב"ם, מדוע לא בטל הגט והלא גט צריך להינתן ברצונו והוא הרי אנוס על ידי בית דין? וביאר: כי גם אדם זה שמסרב לגרש, מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא בתוך לבבו לקיים את כל המצוות ולהתרחק מן העבירות, ויצרו הוא שתוקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני, כבר גרש לרצונו. עכ"ל. ואם-כן אין בכפייה אלא הוצאה וגילוי הרצון מהכח אל הפועל.

וכך נאמר בספרי: "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" (דברים ו, ו), למה נאמר, לפי שהוא אומר "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך" (שם ו, ה), איני יודע כיצד לאהוב את הקב"ה, תלמוד לומר "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך", תן הדברים האלה על לבבך, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדבק בדרכיו. עכ"ל. היינו, על ידי שהאדם מפנה את לבו תמיד אל בוראו ומשתוקק לאהבתו, מגלה הוא את רוח הקדושה אשר בקרבו ומגיע לידי אהבת ה'. על כך אנו אומרים בתפילה: "וחיי עולם נטע בתוכנו".

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
וכאשר התברר לי חיוכם מדרך השכל, אמרתי בלבי, שמא הענין הזה אינו כתוב בספר תורתנו, ועל פן הניחו לחברו בספר שיורנו אותו ויראנו עניניו, עד אשר פקשתיו בספר התורה ומצאתיו שנוצר בו פעמים רבות, כמו שנאמר (דברים ו, ה-ו): 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, ונאמר מאליהן על פי התפיסה השכלית, עד שהתורה לא ראתה צורך להזכיר, וגם הקדמונים נמנעו מלחבר על כך ספר שילמד אותנו מצוות אלו, עניינן ופרטיהן. אולם לא. טענה זו מופרכת: עד אשר בקשתיו - חיפשתי אחר הדבר בספר התורה ומצאתיו שנוצר בו - ומצאתי שהוא מוזכר בו פעמים רבות, כמו שנאמר (דברים ו, ה-ו): 'ואהבת - ומתוך אהבה תקיים את מצוות ה' אלהיך, בכל לבבך - בכל חשק הלב ורצונו, ובכל נפשך - אפילו עד כדי מסירת נפשך, ובכל מאדך' - ומסירת כל רכושך בעבורו, והיו הדברים האלה - והיו דברי התורה והמצוות אשר אנכי מצוך היום הזה חקוקים על לבבך' - על לוח לבך, ונאמר		וכאשר התברר לי חיוכם מדרך השכל, אמרתי בלבי, שמא הענין הזה אינו כתוב בספר תורתנו, ועל פן הניחו לחברו בספר שיורנו אותו ויראנו עניניו - ייתכן שחובות הלבבות הן כה מתבקשות וכה מובנות מאליהן על פי התפיסה השכלית, עד שהתורה לא ראתה צורך להזכיר, וגם הקדמונים נמנעו מלחבר על כך ספר שילמד אותנו מצוות אלו, עניינן ופרטיהן. אולם לא. טענה זו מופרכת: עד אשר בקשתיו - חיפשתי אחר הדבר בספר התורה ומצאתיו שנוצר בו - ומצאתי שהוא מוזכר בו פעמים רבות, כמו שנאמר (דברים ו, ה-ו): 'ואהבת - ומתוך אהבה תקיים את מצוות ה' אלהיך, בכל לבבך - בכל חשק הלב ורצונו, ובכל נפשך - אפילו עד כדי מסירת נפשך, ובכל מאדך' - ומסירת כל רכושך בעבורו, והיו הדברים האלה - והיו דברי התורה והמצוות אשר אנכי מצוך היום הזה חקוקים על לבבך' - על לוח לבך, ונאמר				

עיונים

ז. ואהבת את ה' אלהיך. יש להקשות, הרי אהבת הזולת תיוולד מחמת רצון חיובי ולא תיתכן על-ידי כפייה, ואיך אם-כן שייך לצוות את האדם לאהוב את הקב"ה? תירץ רבי עקיבא איגר (הובא בספר 'חוט המשולש'), כי אהבת ישראל להקב"ה הוא בטבע, מאחר והקב"ה אוהב אותנו, בהכרח שתתעורר בליבנו אהבה כלפיו, שהרי "כמים הפנים לפנים, כן לב האדם לאדם" (משלי כ"ז, י"ט), פירוש, כפי שהמים משקפים את בבואת המתבונן בהם, כך לב האדם משקף את רגשות הזולת כלפיו. אם כן, כשם שה' אוהבנו כך יש לנו לאהבה אותו. ואכן, משום כך אנו חותמים את הברכה שקודם קריאת שמע: "הבוחר בעמו ישראל באהבה", כי בהכרתנו בכך נוכל לקיים כראוי מצות אהבת ה' הסמוכה, כי מאחר והוא אוהב אותנו, ממילא מתעוררים אנו לאהבה אותו, על דרך שנאמר (שיר השירים ו, ג) "אני לדודי ודודי לי".

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
וְאָמַר (דברים יג, ה): אַחֲרֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלְכוּ וְאִתּוֹ תִּירְאוּ, וְאָמַר (ויקרא יט, יח): וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ, וְאָמַר (דברים י, יב): וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שְׂאֵל מֵעַמְּךָ כִּי אִם לִירְאָה, וְאָמַר (דברים י, יט-כ): וְאַהֲבַתְּ אֶת הָגֵר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד. וְהִירְאָה וְהֵאֱהָבָה מִחוּבוֹת הַלְבָבוֹת. וְאָמַר בְּלֹאזִין שְׂבָהֶן (דברים ה, יח): וְלֹא תַחֲמוֹד אִשֶּׁת רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאָוֶה בֵּית רֵעֶךָ שְׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וְאִמָּתוֹ שׂוֹרוֹ וְחִמּוֹרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ, (ויקרא יט, יח): לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטּוֹר אֶת בְּנֵי עַמְּךָ, (ויקרא יט, יז): לֹא תִשָּׁנָא אֶת אָחִיךָ בְּלִבְּךָ, (במדבר טו, לט): וְלֹא תִתּוֹרוּ אַחֲרֵי לִבְּכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם, (דברים טו, ז): והרי היראה והאהבה המוזכרות בפסוקים אלו הן מחובות הלבבות. הרי שחובות הלבבות הוזכרו בתורה במפורש. ואמר בלאזין שבהן - בתורה מופיעות גם מצוות לא-תעשה שהן מכלל חובת הלבבות. נאמר (דברים ה, יז): וְלֹא תַחֲמוֹד - אל לך לחשוק באשת רעך ולא תתאוה בית רעך, ואל לך לחמוד את שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמורו וכל אשר לרעך, (ויקרא יט, יח): וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ - אל תגמול לחברך רעה על התנהגותו הגרועה כלפיך, ולא תטור את בני עמך - ואל תשמור איבה לאיש מבני עמך, (ויקרא יט, יז): לֹא תִשָּׁנָא אֶת אָחִיךָ בְּלִבְּךָ - אל תחוש שנאה כלפי איש מעמך אפילו בלבך, (במדבר טו, לט): וְלֹא תִתּוֹרוּ אַחֲרֵי לִבְּכֶם - ולא תפנו לטעות אחרי הרהורי לבכם ואחרי מראה עיניכם, (דברים טו, ז):			

ביושר לבב

ונאמר (דברים יג, ה): 'אחרי ה' אלהיכם תלכו - הימשכו רק לאמונת ה' אלוקיכם, ואותו תיראו' - וממנו תפחדו, ונאמר (ויקרא יט, יח): 'ואהבת לרעך כמוך' - עליך להתייחס בחיבה לחברך כפי שרצונך שיתייחסו אליך, ונאמר (דברים י, יב): 'ועתה ישראל - עתה, עם ישראל, התבוננו מה ה' אלהיך שואל מעמך - מבקש מכם, כי אם ליראה' - בקשתו אחת היא: רק תיראו מה' אלוקיכם, ונאמר (דברים י, יט-כ): 'ואהבתם את הגר כי גרים הייתם - מפני שאתם עצמכם הייתם גרים בארץ מצרים', 'את ה' אלהיך תירא - עליכם לירא ממנו - אותו תעבד' - ורק אותו לעבוד.

והרי היראה והאהבה המוזכרות בפסוקים אלו הן מחובות הלבבות. הרי שחובות הלבבות הוזכרו בתורה במפורש.

ואמר בלאזין שבהן - בתורה מופיעות גם מצוות לא-תעשה שהן מכלל חובת הלבבות. נאמר (דברים ה, יז): 'ולא תחמוד - אל לך לחשוק באשת רעך ולא תתאוה בית רעך, ואל לך לחמוד את שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמורו וכל אשר לרעך' - או שאר חפציו של חברך, (ויקרא יט, יח): 'לא תיקם - אל תגמול לחברך רעה על התנהגותו הגרועה כלפיך, ולא תטור את בני עמך' - ואל תשמור איבה לאיש מבני עמך, (ויקרא יט, יז): 'לא תישנא את אחיך בלבבך' - אל תחוש שנאה כלפי איש מעמך אפילו בלבך, (במדבר טו, לט): 'ולא תיתורו אחרי לבבכם - ולא תפנו לטעות אחרי הרהורי לבכם ואחרי מראה עיניכם', (דברים טו, ז):

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
וְאָמַר (דברים יג, ה): אַחֲרֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלְכוּ וְאִתּוֹ תִּירְאוּ, וְאָמַר (ויקרא יט, יח): וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ, וְאָמַר (דברים י, יב): וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שְׂאֵל מֵעַמְּךָ כִּי אִם לִירְאָה, וְאָמַר (דברים י, יט-כ): וְאַהֲבַתְּ אֶת הָגֵר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד. וְהִירְאָה וְהֵאֱהָבָה מִחוּבוֹת הַלְבָבוֹת. וְאָמַר בְּלֹאזִין שְׂבָהֶן (דברים ה, יח): וְלֹא תַחֲמוֹד אִשֶּׁת רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאָוֶה בֵּית רֵעֶךָ שְׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וְאִמָּתוֹ שׂוֹרוֹ וְחִמּוֹרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ, (ויקרא יט, יח): לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטּוֹר אֶת בְּנֵי עַמְּךָ, (ויקרא יט, יז): לֹא תִשָּׁנָא אֶת אָחִיךָ בְּלִבְּךָ, (במדבר טו, לט): וְלֹא תִתּוֹרוּ אַחֲרֵי לִבְּכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם, (דברים טו, ז): והרי היראה והאהבה המוזכרות בפסוקים אלו הן מחובות הלבבות. הרי שחובות הלבבות הוזכרו בתורה במפורש. ואמר בלאזין שבהן - בתורה מופיעות גם מצוות לא-תעשה שהן מכלל חובת הלבבות. נאמר (דברים ה, יז): 'ולא תחמוד - אל לך לחשוק באשת רעך ולא תתאוה בית רעך, ואל לך לחמוד את שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמורו וכל אשר לרעך' - או שאר חפציו של חברך, (ויקרא יט, יח): 'לא תיקם - אל תגמול לחברך רעה על התנהגותו הגרועה כלפיך, ולא תטור את בני עמך' - ואל תשמור איבה לאיש מבני עמך, (ויקרא יט, יז): 'לא תישנא את אחיך בלבבך' - אל תחוש שנאה כלפי איש מעמך אפילו בלבך, (במדבר טו, לט): 'ולא תיתורו אחרי לבבכם - ולא תפנו לטעות אחרי הרהורי לבכם ואחרי מראה עיניכם', (דברים טו, ז):			

ביושר לבב

'לא תאמין את לבבך - אל תקשיח את לבך ולא תקפוין את ירך' - ואל תסגור את ירך מלתת לבן עמך העני נדבה, ועוד פסוקים רבים כאלה.

ואחר כך השיב - חזרה התורה ומסרה את כל העבודה - על שני חלקיה: חובות האיברים וחובות הלבבות (נאדר בקדש) אל הלב ואל הלשון, כמו שנאמר (דברים ל, יא-יד): 'כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום - אכן, כל מצוות התורה שאני מצוה לכם כעת, לא נפלאה היא ממך - אינם דברים נעלמים

מהבנתכם ולא רחוקה היא - ואינם רחוקים מהישג ידכם, לא בשמים היא - אין התורה נמצאת בשמיים, לאמר - בכדי שתשאלו: מי יעלה לנו השמימה - מי יכול לעלות בעבורנו עד לשמיים ויקחה לנו - כדי להורידה אלינו וישמיענו אותה ונעשנה -ויפרש לנו אותה ונקיימנה, ולא מעבר לים היא - ואינה נמצאת בעברו השני של האוקיינוס, לאמר - שתבקשו מי יעבר לנו אל עבר הים - מי יכול לעבור לצידו השני של האוקיינוס בעבורנו ויקחה לנו - ויביאינה אלינו וישמיענו אותה ונעשנה - וילמדנו אותה ונקיימנה, כי קרוב אליך הדבר מאד - אלא קלה היא התורה להשגה ולקיום דבריה, כפיך

עיונים

ח. כי קרוב אליך הדבר מאד כפיך ובלבבך לעשותו. התקשו המפרשים בסדר הכתוב, כי לכאורה טבע האדם כך הוא: תחילה לבו מהרהר בדבר ולאחר מכן מוציא בפיו את הרהורי הלב, ואילו כאן נכתב להיפך תחילה "בפיך" ואחר כך "בלבבך".

בספר 'פרחי שושנה' כתב: שמעתי מפי מורי הצדיק רבי צבי לוינסון, [חתן רבינו ה'חפץ חיים], שכאשר לב האדם טרוד בדאגות ופעמים זה מקשה עליו להתרכז בדברי תורה, אל ימתין עד

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
וּבְלִבְכֶּךָ לַעֲשֹׂתוֹ. וּבִשְׂאֵר סְפָרֵי הַנְּבִיאִים הָאֲרִיכּוֹ בְּעֵינֶיךָ וְהִשִּׁיבּוּ אוֹתוֹ בְּכִמְהָ מְקוֹמוֹת, וְאֵינֶנִּי צָרִיךְ לְהֵבִיאֶם, מִפְּנֵי שֶׁהֵם רַבִּים וִידוּעִים. וְכֹאֲשֶׁר הִתְבָּרַר לִי חֵיּוֹב מִצֹּת הַלְּבָבוֹת מִן הַתּוֹרָה פֶּאֶשֶׁר הִתְבָּרַר מִן הַשֶּׁכֶּל, חִפְשִׁיתִי עָלָיו בְּדִבְרֵי רַז"ל, וּמִצְאָתִיו יוֹתֵר מִפֶּרֶשׁ בְּדִבְרֵיהֶם מִמָּה שֶׁהוּא מִפֶּרֶשׁ בְּסִפְרֵים וּמִן הַשֶּׁכֶּל. קִצְתּוֹ בְּכָלֵל, כִּמּוֹ שֶׁאִמְרוּ (סְנֵהֲדִין קו, ב): רַחֲמָנָא לְבָא בְּעִי, וְאִמְרוּ (יְרוּשְׁלָמִי בְּרֵכּוֹת פ"א, ה"ה): לְבָא וְעֵינָא תְּרִי סְרִסוּרִי דְחֻטָּאָה נִינְהוּ, על מקור החיוב גם בדברי רבותינו ז"ל, ומצאתיו יותר מפורש - ומצאתי שהוא מפורש בדבריהם, יותר ממה שהוא מפורש בספרים - בכתבי הקודש ומן השכל - ואף יותר ממה שהדבר הוכח בדרך השכלית. קצתו בכלל - חלקו מבואר בדבריהם באופן כללי, כמו שאמרו (סנהדרין קו, ב): רחמנא לבא בעי - הקב"ה חפץ בכוונת הלב של האדם, כלומר, שנתנהג בטהרת הלב, ועוד אמרו (ירושלמי ברכות פ"א, א, ה"ה): לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה נינהו - הלב והעיניים הינם שני סרסורי העבירה, כלומר הם			
עיונים			
שישתפר מצב רוחו ויוכל לעסוק בתורה כראוי. אלא יוצא מפיו דברי תורה, גם ללא מחשבה, והם שישפיעו על הלב והמוח. כי הדיבור ובמיוחד כשמוציאו בנגינה ונעימה, יש בהם כח רב להשפיע על מחשבת האדם, ובכך יעלה בידו לשעבד לבו להגות בתורה. זהו שנאמר: "כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיו ובלבבך לעשותו" - אפילו כאשר לבו בל עמו, ואין בו כל נטיה פנימית לעשות את המצווה, הרי "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות", ובפעולה חיצונית שבדיבור הפה, יוכל לעורר את לבו ונפשו אל עבודת ה' יתברך, ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים.			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
הגורמים העיקריים לחטא, לפי שהעין רואה והלב חומד, ואיברי הגוף מבצעים את העבירות [מאמר 'רחמנא לבא בעי' מורה שקיומו של ה'עשה טוב' תלוי בלב האדם, ומאמר 'לבא ועינא תרי סרסורא דחטאה' מורה שקיומו של ה'סור מרע' תלוי אף הוא בלב (פת לחם וטוב הלבנון)], וקצתו בפרט - וחלק ממנו מבואר באופן מפורט, כמו שאמרו במסכת אבות [אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס' וכו' (א, ג), וכן: 'עשה רצונו כרצונך' וכו' (ב, ד), ועוד הרבה כיוצא בזה דברים הנוגעים לכוונת הלב (פת לחם)], שאין צריך להאריך בזכרו - ואין צורך להאריך באזכור המקורות. ומצאתי גם הרבה ממנו - מעניין זה במידותיהם ובמנהגיהם המקובלים מהם - ומצאנו הרבה ממנו בתיאורי הליכותיהם של חכמי ישראל וכפי שנשמעו מפייהם, כשהיו נשאלים על עניניהם - כפי שניתן ללמוד מדברי תשובותיהם של רבותינו ז"ל, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (מגילה כז, ב) - כאשר נשאלו: כמה הארכת ימים: בזכות אלו מהנהגותיך הארכת ימים? ותשובותיהם הצביעו על פי רוב על מנהגים השייכים למצוות הלבבות ולמוסר הקשור לנפש, כגון: "לא נתכבדתי בקלון חברי, ולא עמדתי על מידותי, ולא הקפדתי בתוך ביתי", והרבה מידות ישרות מעין אלו, ראה שם במסכת מגילה כח, א (מרפא לנפש ופת לחם). ט. כמה הארכת ימים. רבותינו ז"ל נשאלו שם בזכות אילו הנהגות האריכו ימים, ותשובותיהם בגמרא שם על פי רוב היו, שקיימו דברים השייכים למצוות הלבבות ולמוסר הנפשות. ויש לעיין, כיצד זכו חכמים אלו לשכר כאן בעולם-הזה, דהיינו לאריכות ימים, עבור הנהגותיהם הטובות, והלא אמרו חז"ל (קידושין ל"ט:): "שכר מצווה בהאי עלמא ליכא", כלומר: שכר המצוות נשמר כולו לעולם הבא?. ביאר הרמב"ן (כתבי רמב"ן אמונה ובטחון עמ' שע"ה), כי מה שנאמר שהשכר שמור לעתיד לבוא היינו רק על קיום המצוות עצמן כפי שורת הדין, אך אם אדם מהדר עליהם ביותר ומוסיף עליהם בטוב ליבו, אמנם הקרן של המצווה קיימת לעולם הבא, אך האדם זוכה גם כאן ואוכל את פירותיהן אף בעולם הזה. וזה מה שאנו למדים מדברי חז"ל שבזכות הנהגות מיוחדות שנהגו			
עיונים			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
וְרֵאִיתִי מִצַּד הַכְּתוּב עוֹד בְּמִכָּה נֶפֶשׁ בְּשִׁנְגָּה (במדבר לה, יא) שְׁאִינוּ חֵיב מִיתָה, וּמִי שֶׁהוּא שׁוֹגֵג בְּמִצּוֹת אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ, שֶׁהֵיוּ חֵיבִים עֲלֵיהֶם בְּמִזִּיד אַחַת מֵאַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין אוֹ כֶּרֶת, שְׁאִינוּ חֵיב עֲלֵיהֶם אֱלֹא חֲטָאת אוֹ אָשָׁם. וְכָל זֶה רֵאִיָּה כִּי הָעֵקֶר בְּחִיּוֹב הָעֲנֵשׁ אֵינוֹ אֶלָּא עַד שִׁיְהִיו חֵלֶב וְהַגּוֹף מִשְׁתַּתְּפִין בְּמַעֲשֶׂה,			
מארבע מיתות בית דין או כרת – כלומר, אותן מצוות שדין החוטא בהן במזיד הוא מוות, אם יעבור עליהן בשוגג, דינו שאינו חייב עליהם – בעונש מוות, אלא עליו להביא חטאת או אשם בלבד. וכל זה ראייה – הלכה זו מוכיחה כי העיקר בחיוב העונש אינו אלא עד שיהיו חלב והגוף משתתפין במעשה:			
עיונים			
בהם החכמים, זכו בשכר זאת כאן בעולם הזה והאריכו ימים באופן מופלג. כך כתב בספר "יעלזו חסידים" (דף קל"ט) לרבי אליעזר פאפו (מחבר הספר 'פלא יועץ'): אם ראית תלמיד חכם שהאריך ימים, דע לך שהוסיף דיקדוקי מצווה יותר מחבריו, בדברים שאינם כתובים בתורה. ככתוב: "כי אורך ימים ושנות חיים יוסיפו לך" (משלי ג, ב). וכן: "מי האיש החפץ חיים, אוהב ימים לראות טוב? נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה, סור מרע ועשה טוב, בקש שלום ורדפהו" (תהילים ל"ד, י"ג-ט"ו). וכן כתובים פסוקים לרוב, המלמדים שהתורה – מקור החיים מוסיפה חיים לעושיה. אמנם עדיין יש להבין, כיצד גילו החכמים את הנהגותיהם, והלא זה נראה כסותר למעלת עשיית המעשים בהסתתר ובצינעא? אלא, כדי לזכות את התלמידים וללמד לדורות הבאים את ההנהגות הטובות שבזכותם תלו החכמים – מאריכי הימים, את הצלחתם, נאותו הם לצאת מגדרם וצניעותם ולבאר לשואלים את סוד הברכה לאריכות ימיהם. למרות שהנהגות טובות יש להצניע ולא להתפאר בהן, שהרי יש לאדם להצניע לכת עם ה' אלוקיו ולהסתיר את מעשיו הטובים ואת הנהגות חסידותו, אך מבאר ה'חפץ חיים': בפני אנשים בינוניים או בפני התלמידים, ראוי לאדם לפרסם את מעשיו הטובים, כדי שילמדו אף הם להתנהג כך, אלא שעליו לכוון ליבו לשם שמים ולא חלילה להתפאר בפניהם (מ"ב א, ו).			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
חלב בכוונתו, והגוף בתנועתו. וכן אמרו במי שעשה מצוה ולא נתכוון לעשותה לשם שמים, שאינו מקבל עליה שכר.			
חלב – בכוונתו, והגוף – בתנועתו – בפעולתו. עיקרו של העונש אינו רק על המעשה, אלא הוא קונס את האדם על כוונתו הרעה, וכמו כן אמרו במי – על מי שעשה מצוה ולא נתכוון לעשותה לשם שמים, שאינו מקבל עליה שכר. הרי שהלכות התורה מחייבות את מעשה חלב בשכר או בעונש. וכיון שקוטב המעשה – וכיון שהציר המרכזי של כל מעשה ועמודיו וגם העמודים שעליהם המעשה נשען בנויים על כוונת חלב ומצפוניו, ראייה – מן הראוי שתהא חכמת מצוות חלב – שתהא ידיעת חובות הלבבות עדיפה וקודמת בטבע לחכמת מצוות			
וְכִיּוֹן שֶׁקֹּטֵב הַמַּעֲשֶׂה וְעַמּוּדוֹ בְּנוּיִים עַל פְּנוֹת חֵלֶב וּמִצְפוּנוֹ, רֵאִוִּיָּה שֶׁתִּהְיֶה חֲכַמַּת מִצּוֹת חֵלֶב קוֹדֶמֶת בְּטָבֵעַ לְחֲכַמַּת מִצּוֹת הָאֲבָרִים.			
וְכִאֲשֶׁר נִתְבָּרַר לִי חִיּוֹב הַחֲכָמָה הַצְּפוּנָה מִן הַשֶּׁכֶל וְהַכְּתוּב וְהַקְבָּלָה, אִמְרָתִי, שְׁמָא הַמִּין הַזֶּה מִן הַמִּצּוֹת אֵין אָנוּ חֵיבִין בּוֹ בְּכָל עֵת וּבְכָל מָקוֹם, בְּשִׁמְטָה וּבְכִיּוּבֵל וּבְקָרְבָּנוֹת.			
האברים – לידיעת חובות האיברים [קודמת בטבע' הוא ביטוי המתאר יחסי הזדקקות: כשאנו אומרים שהאילן קודם בטבע לבעלי החיים, פירושו שבעלי החיים זקוקים לכוחו של האילן, כלומר לפירותיו, לצורך מאכלם, והוא, האילן, אינו זקוק לטבעם המיוחד של בעלי החיים. באותו אופן בעלי החיים קודמים בטבע לאדם, מפני שהאדם זקוק להם, והם אינם זקוקים לאדם. כך גם מצוות הלבבות נחשבות כקודמות למצוות האיברים, שכן, מצוות האברים זקוקות למחשבת חלב, לכל הפחות בתחילת המעשה, ולעומת זאת מצוות הלבבות אינן זקוקות למעשי האיברים (מרפא לנפש בשם ספר רוח חן)].			
וכאשר נתברר [התברר] לי החיוב לקיים את החכמה הצפונה מן השכל, בנימוקים הגיוניים ושכליים ומן הכתוב בתורה שבכתב והקבלה – ומן התורה שבעל פה, אמרתי בלבי, שמא המין הזה מן המצוות אין אנו חייבין בו – אולי אין אנו חייבים בקיום מצוות אלו בכל עת ובכל מקום, כשמיטה – בדומה למצוות שמיטה וכיובל וכקרבתות, שאינן חובה שעלינו לקיימה בכל זמן ובכל מקום,			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
וכאשר עינתי, מצאתי שאני חייבין בו תמיד כל ימינו, בלי הפסק, ושאין לנו שום טענה בהנחתו, כמו: יחוד אלהינו בלבבנו, ועבדו במצפוננו, וליראה ולאהבה אותו, ושנכסף לעשות הפצות שאנחנו חייבין בהן, כמו שאמר הפתוב (תהלים קיט, ה): אחלי יפנו דרכי לשמר חקיך, ושנבטח בו, ושנמסר נפשותינו אליו, כמו שנאמר (תהלים סב, ט): בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם, ולהסיר השנאה והקנאה מלבבנו, ⁽¹⁾ ושנפרש ממותרי עניני העולם שטורדין אותנו מעבודת השם, כי כל זה אני חייבין בו תמיד בכל עת ובכל מקום ובכל שעה	ובכל רגע ועל כל ענין - ובכל מצב, בעוד - כל עוד שכלנו ונשמחנו בנו - כל זמן שדעתנו יציבה וצלולה ונשמחנו בנו. והרומה לזה - והמשל המסביר עניין זה מתאר עבד שצוהו רבו לעשות שתי	וככל רגע ועל כל ענין - ובכל מצב, בעוד - כל עוד שכלנו ונשמחנו בנו - כל זמן שדעתנו יציבה וצלולה ונשמחנו בנו. והרומה לזה - והמשל המסביר עניין זה מתאר עבד שצוהו רבו לעשות שתי	ובכל רגע ועל כל ענין - ובכל מצב, בעוד - כל עוד שכלנו ונשמחנו בנו - כל זמן שדעתנו יציבה וצלולה ונשמחנו בנו. והרומה לזה - והמשל המסביר עניין זה מתאר עבד שצוהו רבו לעשות שתי	וככל רגע ועל כל ענין - ובכל מצב, בעוד - כל עוד שכלנו ונשמחנו בנו - כל זמן שדעתנו יציבה וצלולה ונשמחנו בנו. והרומה לזה - והמשל המסביר עניין זה מתאר עבד שצוהו רבו לעשות שתי	וככל רגע ועל כל ענין - ובכל מצב, בעוד - כל עוד שכלנו ונשמחנו בנו - כל זמן שדעתנו יציבה וצלולה ונשמחנו בנו. והרומה לזה - והמשל המסביר עניין זה מתאר עבד שצוהו רבו לעשות שתי	וככל רגע ועל כל ענין - ובכל מצב, בעוד - כל עוד שכלנו ונשמחנו בנו - כל זמן שדעתנו יציבה וצלולה ונשמחנו בנו. והרומה לזה - והמשל המסביר עניין זה מתאר עבד שצוהו רבו לעשות שתי

עיונים

ריק מאהבת עולם הזה ופנוי מתאוותיו. כתיב: "נפש שבעה תבוס נפת, ונפש רעבה כל מר מתוק" (משלי כ"ז, ז). ביאר הגר"א: 'נפש שבעה' - כאשר ימלא האדם תאוות נפשו, אז היא תבוס נפת, לא תימצא בה חפץ ורצון לתורה. אבל 'נפש רעבה' מי שאינו ממלא תאוותיו אלא מסגף עצמו ומרעיב את עצמו, 'כל מר' - כל היגיעות והמרירות יהיו בעיניו 'מתוק' וחביב מאד, כי יגיע ושיג מתיקות התורה. עכ"ד. מבואר, כי ככל שנמנע האדם ממילוי תאוות גשמיות, כנגד זה תתעורר בו המתיקות לתורה. וכן כתב האור החיים' על הפסוק 'אל תקח מאתו נשך ותרבית' (ויקרא כ"ה, ל"ו), וז"ל: 'את כספך' - הם דברים שאדם כוסף בעולם הזה לדברים הנדמים, 'לא תתן לו בנשך' - כי כשאדם משלים תאות נפשו בההמית, ומטעים רוחו מכסופיו, הוא נשך בזה ומטיל בו ארס החטא. ואמר (שם כ"ה, ל"ז): 'ובמרבית לא תתן אכלך', פירוש, אפילו אוכלך שהוא דבר שהורשית לאכול, לא תרבה בו, כי כשאדם הולך אחר גורו ויטה גבול התאוה שבו למותרות, בזה יחשיך אור הנפש, כי כשה קם זה נופל, כשמתרבה תאבון המורגש, מתמעט התאבון הרוחני, והוא מאמר הכתוב (משלי י"ג, כ"ה) 'צדיק אוכל לשובע נפשו' להנאת ההרגש. עכ"ל.

רבינו יונה פירש את המשנה "התקן עצמך ללמוד תורה" (אבות ב, י"ז): היינו, במיעוט התענוגים יהיה מוכן ללמוד תורה הרבה, כמו ששנינו 'כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה' וכו' (אבות ו, ד), כי המרבה בעידונים לא תשכון בתוכו החכמה. ובספר 'מעלות התורה' (עמוד קס"ו) כתב: צריך אדם לצער עצמו וגופו על התורה, כי הגוף הוא מסטרא אחרא ועל ידי שבירת הסט"א יתגדל סטרא דקדושה וכו', וכדי להגדיל סטרא דקדושה צריך לצער עצמו וגופו בלימוד התורה, כמו שאמרו (אבות ו, ד) 'פת במלח תאכל וכו' וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל' וכו'. ואיתא במדרש (תחילת משלי) למה האות מ' של תיבת "משלי" גדולה, לרמוז שישב (שלמה המלך) ארבעים יום בתענית כדי שתתקיים התורה בידו, והכל הוא כדי לשבור הקליפות.

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
וכאשר עינתי, מצאתי שאני חייבין בו תמיד כל ימינו, בלי הפסק, ושאין לנו שום טענה בהנחתו, כמו: יחוד אלהינו בלבבנו, ועבדו במצפוננו, וליראה ולאהבה אותו, ושנכסף לעשות הפצות שאנחנו חייבין בהן, כמו שאמר הפתוב (תהלים קיט, ה): אחלי יפנו דרכי לשמר חקיך, ושנבטח בו, ושנמסר נפשותינו אליו, כמו שנאמר (תהלים סב, ט): בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם, ולהסיר השנאה והקנאה מלבבנו, ⁽¹⁾ ושנפרש ממותרי עניני העולם שטורדין אותנו מעבודת השם, כי כל זה אני חייבין בו תמיד בכל עת ובכל מקום ובכל שעה	ובכל רגע ועל כל ענין - ובכל מצב, בעוד - כל עוד שכלנו ונשמחנו בנו - כל זמן שדעתנו יציבה וצלולה ונשמחנו בנו. והרומה לזה - והמשל המסביר עניין זה מתאר עבד שצוהו רבו לעשות שתי	וככל רגע ועל כל ענין - ובכל מצב, בעוד - כל עוד שכלנו ונשמחנו בנו - כל זמן שדעתנו יציבה וצלולה ונשמחנו בנו. והרומה לזה - והמשל המסביר עניין זה מתאר עבד שצוהו רבו לעשות שתי	ובכל רגע ועל כל ענין - ובכל מצב, בעוד - כל עוד שכלנו ונשמחנו בנו - כל זמן שדעתנו יציבה וצלולה ונשמחנו בנו. והרומה לזה - והמשל המסביר עניין זה מתאר עבד שצוהו רבו לעשות שתי	וכאשר עינתי, מצאתי שאני חייבין בו תמיד כל ימינו, בלי הפסק, ושאין לנו שום טענה בהנחתו, כמו: יחוד אלהינו בלבבנו, ועבדו במצפוננו, וליראה ולאהבה אותו, ושנכסף לעשות הפצות שאנחנו חייבין בהן, כמו שאמר הפתוב (תהלים קיט, ה): אחלי יפנו דרכי לשמר חקיך, ושנבטח בו, ושנמסר נפשותינו אליו, כמו שנאמר (תהלים סב, ט): בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם, ולהסיר השנאה והקנאה מלבבנו, ⁽¹⁾ ושנפרש ממותרי עניני העולם שטורדין אותנו מעבודת השם, כי כל זה אני חייבין בו תמיד בכל עת ובכל מקום ובכל שעה	ובכל רגע ועל כל ענין - ובכל מצב, בעוד - כל עוד שכלנו ונשמחנו בנו - כל זמן שדעתנו יציבה וצלולה ונשמחנו בנו. והרומה לזה - והמשל המסביר עניין זה מתאר עבד שצוהו רבו לעשות שתי	וככל רגע ועל כל ענין - ובכל מצב, בעוד - כל עוד שכלנו ונשמחנו בנו - כל זמן שדעתנו יציבה וצלולה ונשמחנו בנו. והרומה לזה - והמשל המסביר עניין זה מתאר עבד שצוהו רבו לעשות שתי

עיונים

י. ושנפרש ממותרי עניני העולם שטורדין אותנו מעבודת ה'. לקמן (שער חשבון הנפש פ"ג) מרחיב רבינו בענין זה, כי לא יתכן שתימצא בליבו של אדם אהבת הבורא אלא כאשר לבו יהיה

חובות הקדמה הלכות ביושר לבב

מלאכות, האחת בביתו והשנית בשדה, כמו עבודת האדמה, ולעין פה פעתים ידועות ובשעות ידועות. אם יעברו העתים ההם, או אם לא ימצא לעשות מפני דבר שימנענו, יסתלק מעליו חיוב המעשה חוץ לביתו. אבל המעשה שצוהו לעשות בביתו אינו מסתלק מעליו כל ימי עמדו בו ועברו את אדוניו, כשלא ימנענו מונע ולא יטרדהו טורד, וחייב המעשה תמיד עליו כשיפנה.

וכן מצות הלב שאנו חייבין בהן, אין לנו טענה בהן ולא טורד מהן, אלא אהבת העולם, ושאינן אנוחנו מבינים ענין בוראנו, כמו שנאמר

לבצע את המלאכה שמחויב לביתו. אבל המעשה שצוהו לעשות בביתו - אולם החיוב לעשות את מלאכות הבית שצוהו אדונו לעשות בביתו, אינו מסתלק מעליו כל ימי עמדו בו - כל זמן שהוא בבית אדונו, ועברו את אדוניו - מתוקף חובתו לעבוד את רבו, כשלא ימנענו מונע - אלא אם תהיה לו מניעה מוצדקת מעשותם ולא יטרדהו טורד - וטרדות שונות יפריעוהו מלמלא את חובתו, כי אז יהיה פטור, אולם כל זמן שאין אלו מונעים את מילוי חובתו, הריהו חייב בכיצוע המלאכה וחייב המעשה תמיד עליו כשיפנה - בכל זמן פנוי הוא חייב במילוי תפקידו בבית.

וכן מצוות הלב שאנו חייבין בהן - כן הוא הדבר בנוגע למצוות הלב המוטלות עלינו; בוודאי שחיובן מוטל עלינו בתמידות, שהרי אין לנו טענה בהן ולא טורד מהן - אין סיבה ואין טרדה המונעות אותנו מלקיים אותן, אלא אהבת העולם - מלבד אהבת העולם הזה, ושאינן אנוחנו מבינים ענין בוראנו - ומפני שאין אנו מבינים את גדולתו ורוממותו של בוראנו, כמו שנאמר

חובות הקדמה הלכות ביושר לבב

(ישעיה ה, יב): והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פעל יי לא יביטו ומעשה ידיו לא יראו.

ואמרתי, שמא המין הזה מן המצות אינו מתילד למצות רבות, ועל פן הניחו אותם ולא חקרו בהם ספר מיוחד. וכאשר חקרתי על מספרם ופרקייהם, מצאתים לרב מאד בהתילדם, עד שחשבתי כי מה שאמר דוד ע"ה (תהלים קיט, צו): ^(א)לכל תכלה ראיתי קץ רחבה

(ישעיה ה, יב) בדברי תוכחתו של הנביא על מצבם של עם ישראל: 'והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם' - נגינות הכינור והנבל והתוף והחליל הנעזמו את משתאות היין לפנייהם, ובדרך זו היו נמשכים לשתייה ולתענוג (רד"ק). התוצאה מפורשת בהמשך הפסוק: 'ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו'. ההשתקעות בתענוגות העולם היא שגרמה להם להתרחק מן הדרך הישרה. רבנו ממשיך בהייתו על

כך שלא חובר ספר העוסק בחובת הלבבות.

ואמרתי בלבי, שמא המין [הסוג] הזה מן המצוות - אולי סוג המצוות הזה אינו מתיילד - אינו מתחלק ומסתעף למצוות רבות, והחייבים הכלולים בו מצומצמים, ועל כן הניחו הקדמונים אותם [אותן] ולא חיברו בהם [עליהן] ספר מיוחד.

אולם לא. וכאשר חקרתי על מספרם ופרקייהם - כאשר בדקתי את חלקיהן ואת פרטיהן של מצוות הלבבות, מצאתים לרוב מאד בהתיילדם - מצאתי שהן מתחלקות ומסתעפות למצוות רבות מאוד, עד שחשבתי - עד שהנני סבור, כי מה שאמר - כי כשאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט, צו): 'לכל תכלה - כל דבר גשמי, המוגבל במידות אורך ורוחב, גובה ועומק, ראיתי קץ - יש סוף וגבול, רחבה

עיונים

יא. לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. ובפסוק שלאחריו ממשיך דוד המלך ואומר: 'מה אהבתי תורתך'. רש"י פירש את הכתוב לכל תכלה וגו', וז"ל: "לכל תכלה - לכל סיום דבר יש קץ וגבול, אבל מצותיך אין קץ וגבול לתכליתם".

הלכה פסוקה היא (שו"ע חו"מ, סי' ס') שאין אדם יכול לחייב את עצמו בדבר שאין לו קצבה, כך היא שיטת הרמב"ם. ואם כן קשה: איך נתחייבו ישראל על שמירת התורה באומרם "כל אשר דיבר

חובות חקדמה הלכות ביושר לבב

מִצְוַתְּךָ מֵאֵד, אֶמְרוּ עַל מִצְוֹת הַלְּבָבוֹת, כִּי מִצְוֹת הָאֲבֵרִים יֵשׁ לָהֶם מִסְפֵּר יָדוּעַ, כְּמוֹ תַרְי"ג מִצְוֹת, אֵךְ מִצְוֹת הַלְּבָבוֹת רַבּוֹת מֵאֵד, עַד כִּי אֵין לְתוֹלְדוֹתֶיהֶן מִסְפֵּר.

וְאִמְרָתִי עוֹד, שְׁמֵא הֵן כָּל כֶּךָ מִבְּאֵרוֹת וִידוּעוֹת לְכָל, וְכָל בְּנֵי אָדָם יִדְבְּקִים בָּהֶם, עַד שֶׁלֹּא נִצְטָרְכוּ לְחֹבֶר בְּסִפֶּר.

מצוות הלכות הן רבות מאד, עד כי אין לתולדותיהן ולענפיהן מספר.

ואמרתי בלבי עוד - וניסיתי למצוא סיבה אפשרית נוספת לכך שלא נכתב ספר בנושא המצוות התלויות בלב: שמא מצוות הלכות הן כל כך מבוארות וידועות לכל, וכל בני אדם דבקים בהם [בהן] כל כך, עד שלא נצטרכו לחבר בספר - עד שלא הוצרכו המחברים לחבר ספר העוסק בהן. גם

עיונים

ה' נעשה ונשמע", הלא התורה ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים? ועוד: הרי אנו מחויבים לקיים גם כל מצוות חכמים מפני הלאו של "לא תסור", וזה בוודאי דבר שאין לו קצבה, שהרי לא ידעו מלכתחילה מה יצוו חכמים בדורות הבאים?

יש שכתבו ליישב על פי סברת ה'קצות החושן', שהטעם שאין אדם יכול להתחייב בדבר שאינו קצוב, הוא משום שזו 'אסמכתא'. והנה, מצאנו בגמרא (גיטין מ"ט.) שאף בדבר שאין אדם משתעבד בו לאדם אחר - מכל מקום לגבי בנו 'שעבודי משעבד נפשיה', משום שעושה את הדבר ברצון גמור, וזה מבטל טענת אסמכתא. ואם כן, ישראל שקיבלו את התורה באהבה רבה ובשמחה גמורה - לגביהם לא שייך דין אסמכתא.

והמתיקן לפי זה את הפסוקים שלפנינו: "לכל תכלה ראיתי קץ", אבל במצוות - "רחבה מצותך מאד", וכאן מתעוררת השאלה: אם כן, איך הועילה קבלת ישראל, והרי זהו דבר שאינו קצוב ואיך מועיל חיוב בזה? על כך משיב הפוסק הבא באומרו: "מה אהבתי תורתך" - וכיון שהקבלה היא באהבה, הרי זה כמו הבטחת האב כלפי הבן, ולא שייך בזה 'אסמכתא'.

חובות חקדמה הלכות ביושר לבב

וְעֵינֵי מִנְהֲגֵי בְנֵי אָדָם בְּרַב הַדּוֹרוֹת הַנּוֹפְרִים בְּסִפְרִים, וּמִצְאָתִים רְחוּקִים מִן הַמִּין הַזֶּה מִן הַמִּצְוֹת, אֲלֵא הַזְרִיזִים בְּחִירֵי הַסְּגֻלָּה בָּהֶם, כְּפִי הַנּוֹפֵר עֲלֵיהֶם, אֵךְ הַשָּׂאֵר, כְּמָה הָיוּ צָרִיכִין לְהַעִיר וּלְהוֹרֹת אוֹתָם, וְכָל שֶׁכֵּן רַב אֲנָשִׁי זְמַנְנוּ זֶה, אֲשֶׁר זָלְזְלוּ בְּחֻכְמַת מִצְוֹת הָאֲבֵרִים, כָּל שֶׁכֵּן בְּמִצְוֹת הַלְּבָבוֹת. וְאֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבֹ מֵהֶם לְעֵין בְּחֻכְמַת הַתּוֹרָה, הוּא מִתְּפוּן לְדַבֵּר שִׁיקְרָא בּוֹ חֶכֶם אֲצֵל עַמִּי הָאֶרֶץ, וְשִׁיעֵשָׁה לוֹ שֵׁם אֲצֵל הַגְּדוֹלִים, וַיֵּט מִדֶּרֶךְ הַתּוֹרָה אֶל מָה שֶׁלֹּא יִקְנְהוּ מַעֲלָה יִתְרָה, וְלֹא יִנְקְהוּ מִמְּכָשׁוֹל בְּנִפְשׁוֹ, וְשֵׁאֵם לֹא הָיָה יוֹדְעוֹ, לֹא הָיָה נַעֲנֵשׁ עָלָיו,

טענה זו מופרכת, שכן כאשר התבוננתי ועיינתי מנהגי - בהליכות בני האדם ברוב הדורות הנזכרים המתוארים בספרים, ומצאתים רחוקים מן המין הזה מן המצוות - מצאתי, כי רוב רובם של האנשים רחוקים מלקיים מצוות אלו, אלא הזריזים בחירי הסגולה בהם - רק הזריזים והפרושים נזהרים בהן, כפי הנזכר עליהם - כמו שנזכר בספרים, אך השאר - אבל שאר בני האדם, כמה היו צריכין להעיר ולהורות אותם - כמה צריך היה לעורר אותם ולהורות להם את הדרך לקיומן! וכל שכן

רוב אנשי זמננו זה - ומכל שכן רוב בני דורנו זה, אשר זלזלו - שמזלזלים בחכמת מצוות האברים, וכל שכן במצוות הלכות, ובוודאי שיש צורך לעוררם על החובה הזו, חובת הלכות.

ואשר ידבנו לבו מהם לעיין - ובדרך כלל, גם מי מבני דורנו, שלבו מתעורר לעסוק בחכמת התורה, הוא מתכוין לדבר שייקרא בו - הוא פונה לעסוק ולהשתלם בחלקי התורה שעל ידם ייקרא חכם אצל עמי הארץ, ושיעשה - ובמה שיקנה לו שם אצל הגדולים - החכמים [כגון מי שמבלה את ימיו בדרשות ובפולפולים, בלי להקפיד שיהיו אמיתיים מעוררים לעבודת ה', אלא כל מגמתו להציג הברקות ודברי חידוד כדי לפרסם את חכמתו ולעשות לעצמו שם (טוב הלבנון)], ויט - והוא נוטה מדרך התורה אל מה שלא יקנהו - אל דרך שלא יוכל לקנות על ידה מעלה יתירה בעבודת ה', ולא ינקוה ממכשול שנפשו - ושלא תועיל לו לנקות את נפשו מכל מכשול [אדם הנגוע באחת מהמידות הרעות, כגון במידת הגאווה או במידת הכעס, לא יוכל להיעזר בחריפותו וברוב פלפולו באותן השאלות נדירות שהוא מתעסק בהן כדי לנקות את נפשו ממידותיו הרעות (פת לחם)], ואל דבר שאם לא היה יודעו - אילו לא היה יודע אותו, לא היה נענש עליו - על כך, כלומר, הוא

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
וְהֵנִיחַ לְעֵין בְּשָׂרָשֵׁי דָתוֹ וַיִּסּוּדֵי תוֹרָתוֹ, אֲשֶׁר לֹא הָיָה לוֹ לְהִתְעַלֵּם מֵהֶם וּלְהִנִּיחָם, וְשֶׁלֹּא יוּכַל לְקַיֵּם מִצְוֹת אִם לֹא יֵדְעֵם וַיַּעֲשֵׂם, כְּמוֹ אֲמוּנַת הַיִּיחּוּד, אִם אֲנַחְנוּ חַיִּיבִים לְעֵין בּוֹ מִצַּד שְׂכָלֵנוּ, אוֹ אִם יִסְפִּיק לָנוּ אִם נִדְּעָהוּ מִצַּד הַקְּבָלָה, שֶׁנֶּאֱמַר שְׁאֵלָהֵינוּ אֶחָד, ^(א) כְּאֲשֶׁר יֹאמְרוּ הַפְּתָאִים מִבְּלִי אוֹת וּמוֹפֵת, אוֹ אִם אֲנַחְנוּ חַיִּיבִים לְחַקֵּר עַל			נוטה ללימוד דברים בלתי נצרכים, והניח לעיין - ומתעלם מלעיין בשרשי דתו ויסודי [ויסודות] תורתו [שורשי הדת הם: האמונה ביחוד ה', בחידוש העולם, בנבואה, וכו', שבלעדיה אין מקום לדת כלל, ויסודות התורה הם הדברים המחזקים ומעמידים את התורה, כגון: הביטחון, הפרישות, ודומיהן (פת לחם)], אשר לא היה לו להתעלם מהם ולהניחם - ושל לא יוכל לקיים מצוות אם לא ידעם ויעשים - ואם לא יעסוק בהם, לא יידע את המצוות התלויות בהם ולא יוכל לקיימן. רבנו מונה כאן דוגמאות למצוות שמחובתנו ללמוד את גדריהן ולעסוק בהן, כמו אמונת הייחוד, האם אנחנו חייבים לעיין בו מצד שכלנו - כגון: האם אנו חייבים לעיין באמונת הייחוד ולהוכיח את אמיתותה על ידי שכלנו, או אם יספיק לנו אם נדעו מצד הקבלה - או אולי די שנאמין בכך בדרך של קבלת המסורת מן הקדמונים, ודי שנאמר שאלהינו אחד, כאשר יאמרו - כפי שאומרים הפתאים מהמון העם מבלי להביא על כך אות ומופת - ראיות והוכחות, או אם - וכן האם אנחנו חייבים לחקור על				
		ענין האחד האמת והאחד העובר - את העניין שניתן לכנותו "האחד האמיתי והאחד העובר" [ביאור הדבר: רבים מבני האדם יודעים בידיעה ברורה ומוכחת, כי הבורא יתברך הוא מחוייב המציאות והוא יחידי בעולמו, אבל אין הם מבינים את ההבדל בין אחדותו של הבורא יתברך לבין שאר הדברים הנקראים "יחיד" או "יחידים". בכל אלו הכינוי "יחיד" אינו אלא לשון מושאלת מהכינוי "יחיד" שמכונה בו הבורא, כינוי שהוא מתאים וראוי רק לו לבדו (מרפא לנפש)], להבדיל הענין הזה אצלנו משאר עניני האחדים הנמצאים - כדי שנדע להבדיל בין אחדותו של הבורא לבין שאר דברים אחדים הנמצאים בעולם [כמבואר כל זה להלן בשער היחוד], אם לא - או שאין אנו חייבים לחקור בזה. והענין הזה - ועניינים אלו, אין המאמין רשאי שלא ידענו - שלא לדעת אותם, שהרי התורה הזהירה עליו [על כך], דכתיב - כמו שנאמר (דברים ד, לט): 'וידעת היום והשבות אל לבבך - עליכם להכיר ולקבוע בדעתכם, כי ה' הוא האלהים' - שה' הוא בעל היכולת 'בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד' - אין כל כוח אחר זולתו. הרי שנצטוונו לדעת את אחדות ה' ולהשיב אותה אל לבבנו. כלומר, להתבונן בה. ההשבה ללב היא ההתבוננות (פת לחם). וכן את שאר מצוות					

עיונים

יב. כאשר יאמרו הפתאים מבלי אות ומופת. מבואר בדברי רבינו כי יש חיוב וצורך בלימוד החקירה. רבי אלחנן וסרמן זצ"ל בתשובה לאחד ששאלו אם מותר להתעסק בפילוסופיא כתב בזה"ל ('קובץ מאמרים' ח"א עמ' צ"ד): מה שכתב כבוד תורתו כי נראה מדברי הקדמונים שנחלקו אם מותר להתעסק בפילוסופיא, באמת כן הוא שנמצאו בין הקדמונים מתירין. ומדברי חובת הלבבות בהקדמתו נראה שהיא מצוה - 'דע את אלקי אביך' (דבה"י א', כ"ח, ט) - שהאמונה תהא על ידי ידיעה. והחולקים אמרו שהמאמין מפני קבלה מהאבות זוהי מצות אמונה. אבל למעשה אצלנו אין שום נפקא מיניה ממחלוקת זו, כי הדבר פשוט כי גם לדעת המתירים אין ההיתר אלא היכא דלא שכיח היזיקא, היינו באנשים שמילאו כריסם בבשר ויין כלשון הרמב"ם (עי' יסוה"ת פ"ד הי"ג), ואשר יראתם קודמת לחכמתם שכל הרוחות שבעולם לא יזיוזם ממקומם, באלו אמרו

עיונים

שמצוה להן לברר האמונה על ידי חקירה, אבל לא באנשים פחותי ערך כמונו אשר הסכנה עצומה לנשות ולטעות, ולעולם לא יעמוד אדם במקום סכנה (עיין שבת ל"ב). ותדע שהרי מצות האמונה היא לנער מבן י"ג שנה ולנערה בת י"ב. היעלה על הדעת לאמר שהתורה חייבה לכל, מנער ועד זקן טף ונשים שיהיו כולם פילוסופים כאריסטו, ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו (ע"ז ג), אלא ברור שלא דברו בעלי השיטה הנ"ל אלא מיחידי סגולה אשר אינם מצויים כלל בדורותינו. עכ"ד. יג. וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. מה ראה הכותב להדגיש כי "ה' הוא האלוקים בשמים ממעל", וכן שהוא "על הארץ מתחת", די היה לו לומר כי ה' הוא האלוקים בשמים ובארץ.

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
הַלְכָּבוֹת שְׁזָכְרָנוּ וְשָׂאָנוּ עֲתִידִים לְזָכֹר, אֲשֶׁר לֹא תִגְמַר אֱמוּנָת הַמַּאֲמִין אִם לֹא יָדַעַם וַיַּעֲשֵׂם, וְהִיא הַחֲכָמָה הַצְּפוּנָה, אֲשֶׁר הִיא אוֹר הַלְכָּבוֹת וְנִגְהָ הַנִּפְשׁוֹת, וְעָלֶיהָ אָמַר הַכְּתוּב (תְּהִלִּים נא, ח): הֵן אֱמֶת חֲפָצָת בְּטָחוֹת וּבִסֶּתֶם חֲכָמָה תוֹדִיעֵנִי. וְאָמְרוּ עַל אֶחָד מֵהַחֲכָמִים, כִּי הָיָה יוֹשֵׁב עִם בְּנֵי אָדָם עַד חֲצֵי הַיּוֹם, וּכְשֶׁהָיָה מֵתִיחַד	הפצת - הלא האמונה בה' שהוא חפץ בה ומבקש אותה מהאדם, בטווחות - מצויה בכליות, ובסתום - ובמה שנעלם וסתום חכמה תודיעני' - הנך נותן בלבי חכמה, כדי להבין את הדברים הסתומים בדרך האמת, כי לבי רוצה לעשות רצונך (עפ"י רד"ק). ואמרו על אחד מהחכמים, כי היה יושב עם בני אדם - שהיה יושב לעסוק בענייני בני אדם עד חצי היום, וכשהיה מתייחד	הלכות שזכרנו - שהזכרנום לעיל ואלו שאנו עתידים לזכור - להזכירם להלן, אשר לא תיגמר אמונת המאמין - שאין אמונת המאמין שלימה, אם לא ידעם ויעשם - כל עוד לא ידע אותן ולא יקיימן, והיא החכמה הצפונה, אשר היא אור הלכות - היא המאירה את הלבבות, והיא נוגה - וזוהר הנפשות, ועליה אמר הכתוב (תהלים נא, ח): 'הן אמת	עם איבריו - וכאשר היה יושב יחידי ומתבודד עם עצמו, היה אומר: 'הבו - תנו את האור הצפון', והיה אומר - וכוונתו בכך הייתה על מצוות הלכות. ונשאל אחד מן החכמים על שאלה נכרית מענין דין הגרושין - כאשר אחד מן החכמים נשאל שאלה שאינה מצויה הנוגעת להלכות גירושין, והשיב את שואלו - ענה למי ששאלו: אתה האיש השואל על מה שלא יזיקנו אם לא ידענו, הידעת פל מה שאתה חייב לדעת? מן המצוות אשר אינך רשאי להתעלם מהם, ואין ראוי לך לפשע בהם, עד שנפנית לחשב בשאלות נכריות, אשר לא תקנה בהן מעלה יתירה בתורתך ואמונתך, ולא תתקן בהן מעלות במדות נפשך. והנה אני נשבע, כי מחמש ושלושים שנה אני מתעסק במה שצריך לי ממצוות תורתך, ואתה יודע רב טרחי בעיון ורב הספרים אצלי, ולא פנית לבי למה שפנית לבך לשאל עליי. והאריך להוכיחו ולבנישו על זה.	עם איבריו - וכאשר היה יושב יחידי ומתבודד עם עצמו, היה אומר: 'הבו - תנו את האור הצפון', והיה אומר - וכוונתו בכך הייתה על מצוות הלכות. ונשאל אחד מן החכמים על שאלה נכרית מענין דין הגרושין - כאשר אחד מן החכמים נשאל שאלה שאינה מצויה הנוגעת להלכות גירושין, והשיב את שואלו - ענה למי ששאלו: אתה האיש השואל על מה שלא יזיקנו אם לא ידענו, הידעת פל מה שאתה חייב לדעת? מן המצוות אשר אינך רשאי להתעלם מהם, ואין ראוי לך לפשע בהם, עד שנפנית לחשב בשאלות נכריות, אשר לא תקנה בהן מעלה יתירה בתורתך ואמונתך, ולא תתקן בהן מעלות במדות נפשך. והנה אני נשבע, כי מחמש ושלושים שנה אני מתעסק במה שצריך לי ממצוות תורתך, ואתה יודע רב טרחי בעיון ורב הספרים אצלי, ולא פנית לבי למה שפנית לבך לשאל עליי. והאריך להוכיחו ולבנישו על זה.	הפצת - הלא האמונה בה' שהוא חפץ בה ומבקש אותה מהאדם, בטווחות - מצויה בכליות, ובסתום - ובמה שנעלם וסתום חכמה תודיעני' - הנך נותן בלבי חכמה, כדי להבין את הדברים הסתומים בדרך האמת, כי לבי רוצה לעשות רצונך (עפ"י רד"ק). ואמרו על אחד מהחכמים, כי היה יושב עם בני אדם - שהיה יושב לעסוק בענייני בני אדם עד חצי היום, וכשהיה מתייחד	הלכות שזכרנו - שהזכרנום לעיל ואלו שאנו עתידים לזכור - להזכירם להלן, אשר לא תיגמר אמונת המאמין - שאין אמונת המאמין שלימה, אם לא ידעם ויעשם - כל עוד לא ידע אותן ולא יקיימן, והיא החכמה הצפונה, אשר היא אור הלכות - היא המאירה את הלבבות, והיא נוגה - וזוהר הנפשות, ועליה אמר הכתוב (תהלים נא, ח): 'הן אמת	עם איבריו - וכאשר היה יושב יחידי ומתבודד עם עצמו, היה אומר: 'הבו - תנו את האור הצפון', והיה אומר - וכוונתו בכך הייתה על מצוות הלכות. ונשאל אחד מן החכמים על שאלה נכרית מענין דין הגרושין - כאשר אחד מן החכמים נשאל שאלה שאינה מצויה הנוגעת להלכות גירושין, והשיב את שואלו - ענה למי ששאלו: אתה האיש השואל על מה שלא יזיקנו אם לא ידענו, הידעת פל מה שאתה חייב לדעת? מן המצוות אשר אינך רשאי להתעלם מהם, ואין ראוי לך לפשע בהם, עד שנפנית לחשב בשאלות נכריות, אשר לא תקנה בהן מעלה יתירה בתורתך ואמונתך, ולא תתקן בהן מעלות במדות נפשך. והנה אני נשבע, כי מחמש ושלושים שנה אני מתעסק במה שצריך לי ממצוות תורתך, ואתה יודע רב טרחי בעיון ורב הספרים אצלי, ולא פנית לבי למה שפנית לבך לשאל עליי. והאריך להוכיחו ולבנישו על זה.

עיונים

ידוע דעת הפילוסופים האומרים שכיון שה' יתברך הוא גבוה מעל גבוה, לכן אין זה מכבודו להשגיח על הארץ, ומכל שכן אינו משגיח מתחת לארץ להעניש בגיהנום. אולם דעה זו, כמובן, היא דעת המינים והאפיקורסים, כי באמת עיני ה' משוטטות בכל וממרום גבוהו הוא משגיח על כל יושבי תבל והנהגתו פרושה על כל הבריאה כולה ואין איש נסתר ממנו יתברך.

דבר זה השמיענו הכתוב (דברים ל"ו, ל"ט): "וידעת היום" - היינו יום מתן תורה, שבו נאמר (שם פסוק ל"ו): "מן השמים השמיעך את קולו ליסרך" - שיהיה מורא שמים עליך, שהרי משגיח הוא על הארץ, ואף "על הארץ הראך את אשו הגדולה" - היינו, אש של גיהנום, אף שהיא מתחת לארץ. ועל כן עלינו לדעת כי אף על פי ש"הוא בשמים ממעל", גבוה מעל גבוה, בכל זאת הוא משגיח על כל הברואים יושבי הארץ, ואף "על הארץ מתחת" עיניו משוטטות להעניש את העוברים על רצונו. ועל כך מצונו הכתוב "והשבות אל לבבך" (רבי יהודה אסאד, דברי מהרי"א, פר' ואתחנן).

חובות חקדמה הלכות ביושר לבב

**וְחָכְם אַחֵר אָמַר: לְמַדְתִּי לְבַרֵּר מַעֲשֵׂי חֵמֶשׁ
וְעֹשִׂים שָׁנָה. — וְאָמַר חָכֵם אֲחֵר: יֵשׁ
מִן הַחֲכָמָה מִה שֶׁהוּא צָפוֹן בְּלִבּוֹת הַחֲכָמִים
כַּמְטָמוֹן הַנֶּסְתֵּר, אֲשֶׁר אִם יִסְתִּירוּהוּ לֹא יִשְׁיַנְּנוּ
אָדָם, וְכֹאשֶׁר יִגְלוּהוּ לֹא יַעֲלֶם מֵאָדָם יִשְׂרָאֵל
אֲמַרְיָהֵם בּוֹ, וְזֶה כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַפֶּתוּב (מְשָׁלִי ב, ה):
מִים עֲמָקִים עֲצָה בְּלֵב אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלָנָה,
רָצָה לֹמֵר, ^(יד) כִּי הַחֲכָמָה תִּקְוָעָה בְּתוֹלְדֵת הָאָדָם
וְטַבְּעוּ וּבִכַח הַכֶּרֶתוֹ כַּמִּים הַטָּמוּנִים בְּלֵב הָאָרֶץ,**

וחכם אחר אמר: למדתי לברר מעשי חמש שנה - במשך עשרים וחמש שנים למדתי לזקק ולזכך את מעשי שיהיו לה' לבדו בלי שום פניות, וזהו עיקר לימודי וטרחתי (מרפא לנפש). — ואמר חכם אחר: יש מן החכמה - יש חלקים בחכמה, מה שהוא צפון - שהם צפונים בלבבות - בליבותיהם של החכמים כמו מטמון הנסתר, אשר אם יסתירוהו לא ישיגנו אדם - וכאשר יגלוהו לא ייעלם מאדם יושר אמריהם בו - וכאשר יגלו אותו, לא יהיה איש שלא יכיר ביושרם [כוונת החכם היא, שאמנם החכמה להכיר בחובות הלבבות טמונה בליבו ובהכרתו של כל אחד ואחד, ועם זאת עליו להתאמץ ולהוציאה אל הפועל, ממש כשם שצריך לחקור ולחפש את המים שבמעמקי האדמה, ואף שהם ודאי מצויים שם, בכל זאת יש לטרוח הרבה במציאתם, ובלא חפירה וחיפוש, לא יתגלו מעצמם (מרפא לנפש)], וזה כמו - בדומה לדברים שאמר הכתוב (משלי ב, ה): 'מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה', רצה לומר - כוונת הדברים, כי החכמה תקועה בתולדת האדם וטבעו - כי החכמה הוטבעה בכל אדם בטבעו ובכח הכרתו - ובכוח בינתו, כמו המים הטמונים בלב הארץ - האצורים במעמקי

עיונים

יד. כי החכמה תקועה בתולדת האדם וטבעו וכו' והנבון המשכיל ישתדל לחקור על מה שיש בכוחו ובמצפוניו מן החכמה לגלותה ולהראותה. למדנו מדברי רבינו כי מחצבים של חכמה טמונים בלבבות האנשים תמיד, אלא שיש להשתדל ולהתאמץ לחשוף אותם ולהעלותם מן המעמקים בהם הם שוכנים.

אין המדובר בחכמה המתבטאת בכשרונות מזהירים, בפקחות וכיוצא בזה. המדובר הוא בחכמת החכמות שעליה אמר הכתוב (אויב כ"ח, כ"ח): "הן יראת ה' היא חכמה". גרעינה של זו מצוי תדיר

חובות חקדמה הלכות ביושר לבב

**וְהַנְּבוֹן הַמִּשְׁכִּיל יִשְׁתַּדֵּל לַחֲקֹר עַל מַה שִּׁישׁ
בְּכֹחוֹ וּבְמִצְפוּנָיו מִן הַחֲכָמָה, לְגַלּוֹתָהּ וּלְהַרְאוֹתָהּ,
וְיִשְׁאַבְּנָה מִלְּבוֹ, כֹּאֲשֶׁר יַחְקֹר עַל הַמִּים אֲשֶׁר
בְּמַעְמְקֵי הָאָרֶץ.**

**וְאֲנִי שְׁאַלְתִּי אֶחָד מֵהַנְּחָשִׁים מִחֲכָמֵי הַתּוֹרָה
בְּמַקְצֵת מַה שֶׁזִּכַּרְתִּי לָךְ בְּחֲכָמַת הַמִּצְפּוֹן,
וְהַשִּׁיב אוֹתִי כִּי הַקְּבָלָה תַּעֲמֹד בְּמָקוֹם הָעֵינָן בִּזְוָה
וּבְכֹמָה שְׂדוּמָה לוֹ. אֲמַרְתִּי לוֹ: אֵין זֶה רְאוּי אֶלָּא
לְמִי שֶׁאֵין בּוֹ יְכָלֶת לַעֲיֵן, מִפְּנֵי מַעוֹט הַכֶּרֶתוֹ**

האדמה, והנבון המשכיל ישתדל לחקור על מה שיש בכחו ובמצפוניו מן החכמה - האדם הנבון והמשכיל יתאמץ לחקור ולחשוף את החכמה הטמונה בכוחו ובמצפוניו, לגלותה ולהראותה, וישאבנה - והוא שואב אותה מלבו, כאשר יחקור על המים אשר במעמקי הארץ - כפי שיתאמץ לחפש את המים הנמצאים במעמקי האדמה. ואני שאלתי את אחד מהנחשבים מחכמי התורה - שאלתי את אחד מתלמידי

החכמים המפורסמים במקצת מה שזכרתי לך בחכמת המצפון - אם עיין במקצת מהדברים השייכים לחכמת המצפון שהזכרתי לך, והשיב אותי [וענה לי], שאין צורך בכך, כי הקבלה - כי המסורת שקיבלנו מאבותינו ורבותינו, תעמוד במקום העיין בזה ובמה שדומה לו - עומדת במקום העיין בדברים אלה וכיוצא בהם. אמרתי לו: אין זה ראוי לסמוך על המסורת בלבד אלא למי שאין בו [לו] יכולת לעיין בדבר, מפני מיעוט הכרתו

עיונים

בלבבות עם קודש, אלא שיש לפתח גרעין זה ולטפחו עד שיעשה פרי לתפארת.

כך כתב ה'שפת אמת' (ויגש, תרל"ד ועוד) כי הפסוק "מים עמוקים עצה בלב איש" מלמדנו שבכל איש ישראל נמצאים עצות ודרכים איך לעבוד את הבורא. נקודה טובה גנוזה בכל אחד מישראל, אלא שזו טמונה עמוק ויש להתייגע כדי למוצאה ולהעלותה.

במקום אחר (תרמ"ב) הוסיף ה'שפת אמת' שעל עצה עמוקה זו הטמונה במעמקי הלב נאמר הפסוק (משלי י"ט, כ"א): "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום". רבות ומשונות הן המחשבות המתרוצצות בלבו של אדם. מחשבתו של אדם ורצונותיו מקיפים תחומים רבים ושונים, אולם רק לאחת מהן יש קיום מתמיד ונצחי, זוהי עצת ה' שהטמין הבורא בלבו, ורק היא תקום ותעמוד.

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
וְרוּחַק הַבְּנֵתוֹ, בְּנָשִׁים וּבְקִטְנִים וְחֹסְרֵי הַדַּעַת מִן הָאֲנָשִׁים, אֲךָ מִי שֶׁפָּכַח שְׂכָלוֹ וְהִפְרֵתוֹ לַעֲמֹד עַל פְּרֹר מִזֶּה שֶׁקָּבַל, וְעִכְבוּהוּ מִלַּעֲיֵן בּוֹ בְּשִׂכְלוֹ הָעֲצָלוּת וְהַקְלָאוּת בְּמַצּוֹת הָאֵל וּבַתּוֹרָתוֹ, הוּא נֶעְנֵשׁ עַל זֶה, וְאִשָּׁם עַל אֲשֶׁר הִתְעַלֵּם מִמֶּנּוּ. וְזֶה הַדָּבָר דּוּמָה לַעֲבֹד שְׁצִיּוּהוּ הַמֶּלֶךְ לְקַבֵּל מִמּוֹן מַעֲבָדֵי מַלְכוּתוֹ, וְשִׁימָנָה הַמַּעֲוֹת וְיִשְׁקָלֵם וְיִרְצֵם, וְהָיָה הָעֶבֶד פֶּקֶח וּמוֹמַחָה בְּכָל אֲשֶׁר צִוָּהוּ הַמֶּלֶךְ. וַיִּתְּחַכְמוּ לוֹ עֲבָדֵי הַמַּלְכוּת לְפִיסוֹ בְּדִבְרִים, עַד אֲשֶׁר הָאֱמִין בָּהֶם, וְהִבִּיאוּ הַמִּמּוֹן אֵלָיו, וְאָמְרוּ לוֹ כִּי הוּא שָׁלֵם בְּמִנְיָנוֹ וּבְמִשְׁקָלוֹ וּבְמִרְצָהוּ, וְהָאֱמִין לָהֶם, וְהִתְעַצֵּל לַעֲמֹד עַל פְּרֹר דִּבְרֵיהֶם, וְהִקָּל בְּמַצּוֹת הַמֶּלֶךְ. וְזֶה הַדָּבָר דּוּמָה - הַמֶּשֶׁל הַמִּסְבִּיר זֹאת מִשׁוּוֹה אָדָם זֶה לַעֲבֹד שְׁצִיּוּהוּ הַמֶּלֶךְ לְקַבֵּל מִמּוֹן מַעֲבָדֵי מַלְכוּתוֹ - הַמֶּלֶךְ הַפְּקִיד אוֹתוֹ לַגְבוֹת כֹּסְפִים מַעֲבָדִיו, וְצִיּוּהוּ שִׁימָנָה הַמַּעֲוֹת וְיִשְׁקָלֵם וְיִרְצֵם - וְיִסְפּוֹר וְיִשְׁקוֹל אֶת הַמִּטְבָּעוֹת וְיִבְדּוֹק אֶת טִיבָן, אִם אֵין בָּהֶן מִטְבָּעוֹת מְזוּיָפוֹת, וְהָיָה הָעֶבֶד פֶּקֶח וּמוֹמַחָה בְּכָל אֲשֶׁר צִוָּהוּ הַמֶּלֶךְ - וּמוֹכֶשֶׁר לִקְיָים אֶת כָּל מִזֶּה שֶׁהַמֶּלֶךְ צִוָּהוּ לוֹ. וַיִּתְּחַכְמוּ לוֹ עֲבָדֵי הַמַּלְכוּת - שֶׁאֵר עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ הָעֲרִימוּ עָלָיו לְפִיּוֹס - לַהֲתַחֲנֹף אֵלָיו בְּדִבְרִים, עַד אֲשֶׁר הָאֱמִין בָּהֶם - עַד שֶׁנִּתְּן בָּהֶם אֱמוּנָה, וְכֹאשֶׁר הִבִּיאוּ אֶת הַמִּמּוֹן אֵלָיו, וְאָמְרוּ לוֹ כִּי הוּא שָׁלֵם בְּמִנְיָנוֹ [בְּמִסְפָּרוֹ] וְלֹא חָסַר מִן הַסְּכּוּם הַנִּדְרָשׁ וְתַמִּים בְּמִשְׁקָלוֹ וּבְמִרְצָהוּ - וּמוֹשֵׁל בְּטִיבוֹ וְעוֹבֵר לְטוֹחַר, וְהָאֱמִין לָהֶם - וּבִטַח בָּהֶם וּסְמַךְ עַל דִּבְרֵיהֶם, וְהִתְעַצֵּל לַעֲמֹד עַל פְּרֹר דִּבְרֵיהֶם - וְהִתְעַצֵּל לְבַרֵּר הָאֵם בְּאִמַּת נְכוּנִים דִּבְרֵיהֶם, כְּלוּמֹר, הָאֵם לֹא חָסַר מִהַסְּכּוּם הַנִּדְרָשׁ וְהַמִּטְבָּעוֹת אֵינָן מְזוּיָפוֹת, וְהִקָּל [וּזְלִזַּל] בְּמַצּוֹת הַמֶּלֶךְ.	וְרוּחַק הַבְּנֵתוֹ - מִפְּנֵי מִיעוּט יְכוּלָתוֹ וְחוּסֵר תְּבוּנָתוֹ, כְּנָשִׁים וּבְקִטְנִים - כְּמוֹ הַנָּשִׁים וְהַקִּטְנִים וְחֹסְרֵי הַדַּעַת מִן הָאֲנָשִׁים - וְאִנְשִׁים מְחוּסְרֵי דַעַת, אֲךָ מִי שֶׁפָּכַח - אֲבֵל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּכוּחַ שְׂכָלוֹ וְהִכְרָתוֹ וּבְתִבּוֹנָתוֹ לַעֲמֹד עַל פְּרֹר - לְהוֹכִיחַ בְּרָאִיָּה בְּרוּרָה אֶת מִזֶּה שֶׁקָּבַל בְּמִסּוּרָתוֹ, וְעִכְבוּהוּ מִלַּעֲיֵן בּוֹ בְּשִׂכְלוֹ הָעֲצָלוּת וְהַקְלָאוּת כְּמַצּוֹת הָאֵל וּבַתּוֹרָתוֹ - וְרַק הָעֲצָלוּת וְהַזְלִזָּל בְּמַצּוֹת הָאֵל וּתּוֹרָתוֹ מוֹנְעוֹת אוֹתוֹ מִלַּעֲיֵן בְּדָבָר בְּעִיּוֹן שְׂכָלִי מַעֲמִיק, הוּא נֶעְנֵשׁ [וַיִּעֲנֵשׁ] עַל זֶה - הִרִי הוּא נִתְּבַע עַל כֵּךְ, וְאִשָּׁם עַל אֲשֶׁר הִתְעַלֵּם מִמֶּנּוּ - וַיִּמְצָא אִשָּׁם עַל שֶׁהִתְעַלֵּם מִכֵּךְ. וְזֶה הַדָּבָר דּוּמָה - הַמֶּשֶׁל הַמִּסְבִּיר זֹאת מִשׁוּוֹה אָדָם זֶה לַעֲבֹד שְׁצִיּוּהוּ הַמֶּלֶךְ לְקַבֵּל מִמּוֹן מַעֲבָדֵי מַלְכוּתוֹ - הַמֶּלֶךְ הַפְּקִיד אוֹתוֹ לַגְבוֹת כֹּסְפִים מַעֲבָדִיו, וְצִיּוּהוּ שִׁימָנָה הַמַּעֲוֹת וְיִשְׁקָלֵם וְיִרְצֵם - וְיִסְפּוֹר וְיִשְׁקוֹל אֶת הַמִּטְבָּעוֹת וְיִבְדּוֹק אֶת טִיבָן, אִם אֵין בָּהֶן מִטְבָּעוֹת מְזוּיָפוֹת, וְהָיָה הָעֶבֶד פֶּקֶח וּמוֹמַחָה בְּכָל אֲשֶׁר צִוָּהוּ הַמֶּלֶךְ - וּמוֹכֶשֶׁר לִקְיָים אֶת כָּל מִזֶּה שֶׁהַמֶּלֶךְ צִוָּהוּ לוֹ. וַיִּתְּחַכְמוּ לוֹ עֲבָדֵי הַמַּלְכוּת - שֶׁאֵר עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ הָעֲרִימוּ עָלָיו לְפִיּוֹס - לַהֲתַחֲנֹף אֵלָיו בְּדִבְרִים, עַד אֲשֶׁר הָאֱמִין בָּהֶם - עַד שֶׁנִּתְּן בָּהֶם אֱמוּנָה, וְכֹאשֶׁר הִבִּיאוּ אֶת הַמִּמּוֹן אֵלָיו, וְאָמְרוּ לוֹ כִּי הוּא שָׁלֵם בְּמִנְיָנוֹ [בְּמִסְפָּרוֹ] וְלֹא חָסַר מִן הַסְּכּוּם הַנִּדְרָשׁ וְתַמִּים בְּמִשְׁקָלוֹ וּבְמִרְצָהוּ - וּמוֹשֵׁל בְּטִיבוֹ וְעוֹבֵר לְטוֹחַר, וְהָאֱמִין לָהֶם - וּבִטַח בָּהֶם וּסְמַךְ עַל דִּבְרֵיהֶם, וְהִתְעַצֵּל לַעֲמֹד עַל פְּרֹר דִּבְרֵיהֶם - וְהִתְעַצֵּל לְבַרֵּר הָאֵם בְּאִמַּת נְכוּנִים דִּבְרֵיהֶם, כְּלוּמֹר, הָאֵם לֹא חָסַר מִהַסְּכּוּם הַנִּדְרָשׁ וְהַמִּטְבָּעוֹת אֵינָן מְזוּיָפוֹת, וְהִקָּל [וּזְלִזַּל] בְּמַצּוֹת הַמֶּלֶךְ.	וְכֹאשֶׁר הִגִּיעַ הַדָּבָר אֶל הַמֶּלֶךְ, - וְכֹאשֶׁר נֹדַע הַדָּבָר לְמֶלֶךְ, צִיּוּהוּ לְהִבִּיאַת הַמִּמּוֹן לְפָנָיו - צִיּוּהוּ לְהִבִּיאַת הַמִּמּוֹן לְפָנָיו - צִיּוּהוּ לְהִבִּיאַת הַמִּמּוֹן לְפָנָיו אֶת הַכֶּסֶף שֶׁנִּגְבָּה. וְכֹאשֶׁר שָׁאֵל הַמֶּלֶךְ אוֹתוֹ [אֶת הָעֶבֶד] עַל דִּיּוֹק מִשְׁקָלוֹ וּמִנְיָנוֹ, לֹא הָיָה יָכוֹל לְהַשִּׁיב [לַעֲנוּת] עַל הַדָּבָר, וְהִיָּיְבוּ - וְהִעֲנִישׁוּ הַמֶּלֶךְ עַל אֲשֶׁר הִקָּל בְּמַצּוֹתוֹ - וְזִלְזַל בְּצִיּוּיוֹ וּסְמַךְ עַל דִּבְרֵי עֲבָדָיו בְּדָבָר שֶׁהָיָה יָכוֹל לַעֲמֹד עָלָיו - מִשּׁוּם שֶׁהָיָה בִּיכוּלָתוֹ לְבַדּוֹק אֶת הַדְּבָרִים, וְאִפְּלוֹ אִם יִמְצָא - יִתְבַּרֵּר שֶׁסְּכּוּם הַמִּמּוֹן וְטִיבוֹ הוּא כְּדִבְרֵיהֶם, בְּכָל זֹאת יַעֲנִישֶׁהוּ הַמֶּלֶךְ עַל שֶׁלֹּא נִשְׁמַע לְצִיּוּיוֹ. וְאִילוֹ לֹא הָיָה בְּקִי בְּעִנְיָן - וְאִילוֹ הָיָה חָסֵר יָדִיעָה בְּטִיב הַמַּעֲוֹת וּבְמִשְׁקָלָן, כְּלוּמֹר, לֹא הָיָה בִּיכוּלָתוֹ לְבַדּוֹק אֶת הַמִּטְבָּעוֹת, לֹא הָיָה מִתְחַיֵּב עוֹנֵשׁ עַל אֲשֶׁר סְמַךְ עָלֵיהֶם. וְכֵן אֵתָּה, אִם לֹא הָיִיתָ יָכוֹל לְהַגִּיעַ אֶל עִנְיָן זֶה מִדֶּרֶךְ שְׂכָלְךָ, כְּמוֹ עִילוֹת מַצּוֹת הַשְּׁמַע, הִיָּתָה נִרְאִיתָ טַעַנְתָּךְ טַעֲנָה, בְּעִמְדָּךְ מַחְקֹר מִחְקֹר עָלָיו. וְכֵן, אִם הִיָּתָה דַּעְתָּךְ קֶצֶרָה וְהִפְרֵתָךְ חִלּוּשָׁה מִהַשִּׁיג אֵלָיו, לֹא הָיִיתָ נֶעְנֵשׁ עַל חִלּוּשָׁה מִהַשִּׁיג א				

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
פְּשִׁיעַתָּהּ, וְתַהֲיָה כְּנָשִׁים וְכַקְטָנִים, אֲשֶׁר הוּא בִּידֵיהֶם דֶּרֶךְ קִבְלָה. אָבֵל, אִם אֵתָה אִישׁ דַּעַת וְתִבְנוּנָה, שְׁתּוּכַל לַעֲמֹד בָּהֶם עַל בְּרוּר מַה שְּׁקִבְלָתָּ מִהַחֲכָמִים בְּשֵׁם הַנְּבִיאִים מִשְׁרָשֵׁי הַדָּת וְקִטְבֵּי הַמַּעֲשִׂים, אֵתָה מְצֹוָה לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם, עַד שְׁתַּעֲמֹד עַל הָעֲנִין, וְיִתְבָּרַר לְךָ מִדֶּרֶךְ הַקִּבְלָה וְהַשְׁכָּל יָחֵד. וְאִם תִּתְעַלֵּם וְתִפְשַׁע בְּדַבָּר, תַּהֲיָה כְּמִקְצֹר בְּמַה שְׁאֵתָה חַיִּב לְבוֹרְאָךְ יִתְבָּרַךְ. וְזֶה יִתְבָּאֵר מִשְׁנֵי פָנִים.	ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו' - יש להביא להכרעתו של בית הדין הגדול שבירושלים, ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך' - ומחובתם לפעול על פי ההלכה שתיפסק בירושלים. וכשאתה משתכל - מתבונן בשכלך במה שכולל הפסוק הראשון מעניני הדינים - בדינים הנכללים בפסוק זה, תמצאם דברים שצריכים לפרוט אותם - יתברר לך, שהם דברים שיש לדעת את פרטיהם, ולחלק ביניהם, ולדקדק בהם - ולדייק בהם בדרך הקבלה - על פי המסורת, ולא בדרך אותות השכל - ולא על ידי ראיות שכליות [בפסוק זה מוזכרים שלושה עניינים: בין דם לדם, בין דין לדין, ובין נגע לנגע, שלא נודע לנו פירושו כי אם על ידי חכמי התורה שקיבלו זאת מסיני. לכן בכל ספק הנוגע לאחד משלושת העניינים הללו, ציוותה התורה 'וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו... ושמרת לעשות ככל אשר יורוך'. העובדה שפירטה התורה רק את שלושת העניינים הללו כדברים שיש לסמוך בהם על המסורת בלבד, ולא כללה בתוכם אף את מצוות המצפון וחובות הלבבות, מוכיחה, שבעניין חובות הלבבות מוטלת על האדם החובה להגיע להכרה עצמית בדבר חובתו במצוות אלו, ולא לסמוך בהם על המסורת בלבד (מרפא לנפש)]. הלא תראה - הלא הנך רואה, שלא הזכיר בכללם	ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו' - יש להביא להכרעתו של בית הדין הגדול שבירושלים, ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך' - ומחובתם לפעול על פי ההלכה שתיפסק בירושלים. וכשאתה משתכל - מתבונן בשכלך במה שכולל הפסוק הראשון מעניני הדינים - בדינים הנכללים בפסוק זה, תמצאם דברים שצריכים לפרוט אותם - יתברר לך, שהם דברים שיש לדעת את פרטיהם, ולחלק ביניהם, ולדקדק בהם - ולדייק בהם בדרך הקבלה - על פי המסורת, ולא בדרך אותות השכל - ולא על ידי ראיות שכליות [בפסוק זה מוזכרים שלושה עניינים: בין דם לדם, בין דין לדין, ובין נגע לנגע, שלא נודע לנו פירושו כי אם על ידי חכמי התורה שקיבלו זאת מסיני. לכן בכל ספק הנוגע לאחד משלושת העניינים הללו, ציוותה התורה 'וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו... ושמרת לעשות ככל אשר יורוך'. העובדה שפירטה התורה רק את שלושת העניינים הללו כדברים שיש לסמוך בהם על המסורת בלבד, ולא כללה בתוכם אף את מצוות המצפון וחובות הלבבות, מוכיחה, שבעניין חובות הלבבות מוטלת על האדם החובה להגיע להכרה עצמית בדבר חובתו במצוות אלו, ולא לסמוך בהם על המסורת בלבד (מרפא לנפש)]. הלא תראה - הלא הנך רואה, שלא הזכיר בכללם	ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו' - יש להביא להכרעתו של בית הדין הגדול שבירושלים, ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך' - ומחובתם לפעול על פי ההלכה שתיפסק בירושלים. וכשאתה משתכל - מתבונן בשכלך במה שכולל הפסוק הראשון מעניני הדינים - בדינים הנכללים בפסוק זה, תמצאם דברים שצריכים לפרוט אותם - יתברר לך, שהם דברים שיש לדעת את פרטיהם, ולחלק ביניהם, ולדקדק בהם - ולדייק בהם בדרך הקבלה - על פי המסורת, ולא בדרך אותות השכל - ולא על ידי ראיות שכליות [בפסוק זה מוזכרים שלושה עניינים: בין דם לדם, בין דין לדין, ובין נגע לנגע, שלא נודע לנו פירושו כי אם על ידי חכמי התורה שקיבלו זאת מסיני. לכן בכל ספק הנוגע לאחד משלושת העניינים הללו, ציוותה התורה 'וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו... ושמרת לעשות ככל אשר יורוך'. העובדה שפירטה התורה רק את שלושת העניינים הללו כדברים שיש לסמוך בהם על המסורת בלבד, ולא כללה בתוכם אף את מצוות המצפון וחובות הלבבות, מוכיחה, שבעניין חובות הלבבות מוטלת על האדם החובה להגיע להכרה עצמית בדבר חובתו במצוות אלו, ולא לסמוך בהם על המסורת בלבד (מרפא לנפש)]. הלא תראה - הלא הנך רואה, שלא הזכיר בכללם	ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו' - יש להביא להכרעתו של בית הדין הגדול שבירושלים, ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך' - ומחובתם לפעול על פי ההלכה שתיפסק בירושלים. וכשאתה משתכל - מתבונן בשכלך במה שכולל הפסוק הראשון מעניני הדינים - בדינים הנכללים בפסוק זה, תמצאם דברים שצריכים לפרוט אותם - יתברר לך, שהם דברים שיש לדעת את פרטיהם, ולחלק ביניהם, ולדקדק בהם - ולדייק בהם בדרך הקבלה - על פי המסורת, ולא בדרך אותות השכל - ולא על ידי ראיות שכליות [בפסוק זה מוזכרים שלושה עניינים: בין דם לדם, בין דין לדין, ובין נגע לנגע, שלא נודע לנו פירושו כי אם על ידי חכמי התורה שקיבלו זאת מסיני. לכן בכל ספק הנוגע לאחד משלושת העניינים הללו, ציוותה התורה 'וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו... ושמרת לעשות ככל אשר יורוך'. העובדה שפירטה התורה רק את שלושת העניינים הללו כדברים שיש לסמוך בהם על המסורת בלבד, ולא כללה בתוכם אף את מצוות המצפון וחובות הלבבות, מוכיחה, שבעניין חובות הלבבות מוטלת על האדם החובה להגיע להכרה עצמית בדבר חובתו במצוות אלו, ולא לסמוך בהם על המסורת בלבד (מרפא לנפש)]. הלא תראה - הלא הנך רואה, שלא הזכיר בכללם	ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו' - יש להביא להכרעתו של בית הדין הגדול שבירושלים, ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך' - ומחובתם לפעול על פי ההלכה שתיפסק בירושלים. וכשאתה משתכל - מתבונן בשכלך במה שכולל הפסוק הראשון מעניני הדינים - בדינים הנכללים בפסוק זה, תמצאם דברים שצריכים לפרוט אותם - יתברר לך, שהם דברים שיש לדעת את פרטיהם, ולחלק ביניהם, ולדקדק בהם - ולדייק בהם בדרך הקבלה - על פי המסורת, ולא בדרך אותות השכל - ולא על ידי ראיות שכליות [בפסוק זה מוזכרים שלושה עניינים: בין דם לדם, בין דין לדין, ובין נגע לנגע, שלא נודע לנו פירושו כי אם על ידי חכמי התורה שקיבלו זאת מסיני. לכן בכל ספק הנוגע לאחד משלושת העניינים הללו, ציוותה התורה 'וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו... ושמרת לעשות ככל אשר יורוך'. העובדה שפירטה התורה רק את שלושת העניינים הללו כדברים שיש לסמוך בהם על המסורת בלבד, ולא כללה בתוכם אף את מצוות המצפון וחובות הלבבות, מוכיחה, שבעניין חובות הלבבות מוטלת על האדם החובה להגיע להכרה עצמית בדבר חובתו במצוות אלו, ולא לסמוך בהם על המסורת בלבד (מרפא לנפש)]. הלא תראה - הלא הנך רואה, שלא הזכיר בכללם	ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו' - יש להביא להכרעתו של בית הדין הגדול שבירושלים, ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך' - ומחובתם לפעול על פי ההלכה שתיפסק בירושלים. וכשאתה משתכל - מתבונן בשכלך במה שכולל הפסוק הראשון מעניני הדינים - בדינים הנכללים בפסוק זה, תמצאם דברים שצריכים לפרוט אותם - יתברר לך, שהם דברים שיש לדעת את פרטיהם, ולחלק ביניהם, ולדקדק בהם - ולדייק בהם בדרך הקבלה - על פי המסורת, ולא בדרך אותות השכל - ולא על ידי ראיות שכליות [בפסוק זה מוזכרים שלושה עניינים: בין דם לדם, בין דין לדין, ובין נגע לנגע, שלא נודע לנו פירושו כי אם על ידי חכמי התורה שקיבלו זאת מסיני. לכן בכל ספק הנוגע לאחד משלושת העניינים הללו, ציוותה התורה 'וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו... ושמרת לעשות ככל אשר יורוך'. העובדה שפירטה התורה רק את שלושת העניינים הללו כדברים שיש לסמוך בהם על המסורת בלבד, ולא כללה בתוכם אף את מצוות המצפון וחובות הלבבות, מוכיחה, שבעניין חובות הלבבות מוטלת על האדם החובה להגיע להכרה עצמית בדבר חובתו במצוות אלו, ולא לסמוך בהם על המסורת בלבד (מרפא לנפש)]. הלא תראה - הלא הנך רואה, שלא הזכיר בכללם
עיונים טו. ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך. בהמשך הפסוקים שם נאמר (פסוק י"א): "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". וברש"י: אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין". כתב הרמב"ן: ציווי התורה לשמוע לדברי חכמים, הוא אפילו אם תחשוב בלבבך שהם טועים, ואף שהדבר הזה יהיה כל כך פשוט בעיניך, כשם שאתה יודע להבחין בין ימין לשמאלך, אף על פי כן תעשה כמצוותם. ואל תאמר איך יכול אני לאכול החלב הגמור הזה, אלא אמור כך ציוה אותי האדון המצווה על המצוות, שאעשה ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר. ואפילו אם נראה לי שטעו, הרי על משמעות דעתם נתן לי השי"ת את התורה. כשם שנהג רבי יהושע בפסקו של רבן גמליאל ביום הכיפורים שחל להיות על פי חשבונו. הצורך במצוה זו, גדול עד למאוד. כי הרי התורה ניתנה לנו בכתב, וידוע שבשאלות המתחדשות במהלך השנים יתגלעו חילוקי דעות וירבו המחלוקות. עד שעלולה התורה להיעשות כמה תורות.						

עיונים

טו. ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך. בהמשך הפסוקים שם נאמר (פסוק י"א): "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". וברש"י: אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין". כתב הרמב"ן: ציווי התורה לשמוע לדברי חכמים, הוא אפילו אם תחשוב בלבבך שהם טועים, ואף שהדבר הזה יהיה כל כך פשוט בעיניך, כשם שאתה יודע להבחין בין ימין לשמאלך, אף על פי כן תעשה כמצוותם. ואל תאמר איך יכול אני לאכול הֶחָלָב הגמור הזה, אלא אמור כך ציוה אותי האדון המצווה על המצוות, שאעשה ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר. ואפילו אם נראה לי שטעו, הרי על משמעות דעתם נתן לי השי"ת את התורה. כשם שנהג רבי יהושע בפסוקו של רבן גמליאל ביום הכיפורים שחל להיות על פי חשבוננו.

הצורך במצוה זו, גדול עד למאוד. כי הרי התורה ניתנה לנו בכתב, וידוע שבשאלות המתחדשות במהלך השנים יתגלעו חילוקי דעות וירבו המחלוקות, עד שעלולה התורה להיעשות כמה תורות.

יז. זכור ימות עולם בינו שנות דר ודר. כתב רבי אלחנן וסרמן: פשוטו של מקרא מתייחס אל כל הדורות ועל כל המעשים הנעשים בעולם. מאחר שבכל הארץ משפטיו, ומשפטי ה' ודאי נעשים על פי התורה, על כן, כשם שצריך להבין דברי תורה ולהעמיק בהם, כך יש להתבונן בכל המאורעות המתרחשים בעולם, ולמצוא יסודם על פי משפטי התורה.

ברם לא יסמוך האדם על בינתו, כיון שדעתו קצרה מלהבין דעת עליון. אלא צריך לשמוע לדעת

וכתב בספר 'דליות יחזקאל' על כך, וז"ל: "וידעת היום והשבות אל לבבך. ידיעת יסודי האמונה והתורה לא נקרא ידיעה אלא אם כן שהיודע משיבה אל לבבו, והיינו לחזור עליה כמה וכמה פעמים אין ספורות עד שישרישה בלבבו".

חובות הקדמה הלכות ביושר לבב

וַיֹּאמְרוּ לָךְ. וְזֶה רְאִיָּה עַל מַה שְּׁזָכְרָנוּ, כִּי הִקְבָּלָה, וְאִם הִיא קוֹדֶמֶת בְּטַבְעָהּ, מִפְּנֵי צָרָךְ הַלּוֹמְדִים אֵלֶיהָ תִּתְּנָהּ, אֵין מִן הַזְרִיזוֹת שִׁיסְמוֹךְ עָלֶיהָ לְבָדָה מִי שְׂיוֹכֵל לְדַעַת בְּרוּרָה בְּדֶרֶךְ הָרְאִיּוֹת, וּמִן הַדִּין לַעֲיִן בְּמַה שְׂשִׁיג מִדֶּרֶךְ הַשִּׁכָּל וּלְהַבִּיא שְׁלֹאחֲרֵיו נֹאמַר 'זְכוּר יְמוֹת עוֹלָם בִּינו שְׁנוֹת דּוֹר וּדוֹר' - כִּנְגַד הַהִתְבּוֹנְנוֹת, וְרַק אַחֲרַי מִכֵּן נֹאמַר בַּפְּסוּק: 'שָׁאֵל אֲבִיךָ וַיִּגְדֶּךָ' שְׁרוּמֵז לְמִסּוּרַת וּלְקִבְלָהּ. הִרִי שֶׁהִתְבּוֹנְנוֹת וּבִירוֹר חוּבוֹת הַלְּבָבוֹת עַל יְדֵי הַשִּׁכָּל קוֹדֶמֶת לְקִבְלַת הַמִּצְוֹת עַל פִּי הַקִּבְלָה וְהַמִּסּוּרַת וְחֻשְׁבָּה מִמֶּנָּה (פֶּת לַחֵם). וְזֶה רְאִיָּה עַל מַה שְּׁזָכְרָנוּ - וּמִכָּאֵן רְאִיָּה לְמַה שֶׁהִזְכַּרְנוּ, כִּי הַקִּבְלָה - כִּי הַמִּסּוּרַת, וְאִם הִיא - אֵף עַל פִּי שֶׁהִיא קוֹדֶמֶת בְּטַבְעָהּ לִידִיעַת הַשִּׁכָּל [כְּלוּמַר, בְּסֹדֶר הַלִּימוֹד הַטַּבְעִי הָאָדָם מִקְבֵּל תַּחֲלִילָה אֶת יִסּוּדוֹת הַלִּימוֹד מִרְבוֹ, וְאַחֲרַי שֹׁאֵף יִדַּע רְאִי לֹא לַעֲיִן וְלִהְיוֹת הֵיטֵב כָּל דְּבַר שֶׁלֵּמַד בִּילְדוֹתוֹ (מִרְפָּא לִנְפֶּשׁ)], מִפְּנֵי צוּרָךְ הַלּוֹמְדִים אֵלֶיהָ תִּתְּנָהּ - תַּלְמִידִים זְקוּקִים לְמִסּוּרַת בִּימֵי נְעוּרֵיהֶם [הַצּוּרָךְ לְבַסֵּס אֶת הָאֲמוּנָה בִּימֵי הַנְּעוּרִים עַל פִּי הַמִּסּוּרַת וְהַקִּבְלָה נוֹבַע מִשְׁתִּי סִיבוֹת: א. מִפְּנֵי שֶׁבִּתְקוּפַת הַיְלָדוֹת הַבְּנֵתוֹ שֶׁל הַיֶּלֶד מוּעֲטָה וְכוּחַ שִׁכְלוֹ לֹא הִגִּיעַ לְבִשְׁלוּתוֹ, וְלִכֵּן מוּכְרָח בְּזִמְנָה זֶה לְסַמּוֹךְ עַל הַקִּבְלָה וְהַמִּסּוּרַת. ב. מִפְּנֵי שֶׁעַל יְדֵי כֵּן מוֹכִיחַ הָאָדָם, כִּי הוּא מִקְבֵּל אֶת הָאֲמוּנָה הַשְּׁלִימָה וְהָאֲמִיתִית בְּאוֹפֶן מוּחַלֵּט עוֹד קוֹדֶם שֶׁהוּא מִבִּין אֶת עֲקֻרֹנוֹתֶיהָ בְּשִׁכְלוֹ וּלְפָנֶי שְׁבִירָר אֶת עֲנִינֵיהָ עַל פִּי הַבְּנֵתוֹ. עֵיקְרוֹן זֶה הוּא אֶחָד מֵעֲקֻרֹנוֹת הַיְהוּדוּת: הַהִכָּרָה בְּמַגְבָּלוֹת הַשִּׁכָּל מִלְּמַדַּת שֶׁהַנְּכוֹנוֹת לְקַבֵּל דְּבָרִים בְּמִסּוּרַת קוֹדֶמֶת לְחִקְרָה הַשִּׁכְלִית. הַפִּילוֹסוֹפִים הַמִּפּוֹרְסָמִים הֵם דּוֹגְמָא לְטַעוֹת שֶׁל הַתְּנִיטָה הָאֲמוּנָה בַּחֲקִירָה, וְכָל עוֹד לֹא הִבִּינוּ וְחִקְרוּ דְּבַר, לֹא הָאֲמִינוּ בּוֹ. גִּישָׁה זֹו גִּרְמָה לְשִׁימּוֹן הָעוֹלָם, לְהַפְקָרוֹת וְלֹאֻבְדֵּן דֶּרֶךְ (פֶּת לַחֵם). אֲכֵן, יֵשׁ לְפִתּוֹחַ בְּמִתֵּן אֲמוּנָה בְּמִסּוּרַת הַדּוֹרוֹת, וְלִמְרוֹת זֹאת אֵין מִן הַזְרִיזוֹת שִׁיסְמוֹךְ עָלֶיהָ לְבָדָה מִי שְׂיוֹכֵל לְדַעַת בְּרוּרָה בְּדֶרֶךְ הָרְאִיּוֹת - הִרִי אֵין זֶה מִן הַנִּכּוֹן שִׁיסְתַּפֵּק הָאָדָם בְּקִבְלַת הַדְּבָרִים מִהוֹרִיו וּמִמּוֹרֵיו, וְאֵל לֹא לְסַמּוֹךְ עַל הַמִּסּוּרַת בְּלִבָּד. מִי שִׁישׁ בְּאַפְשָׁרוֹתוֹ לְדַעַת אֶת הָאֲמִתּוֹ בְּדֶרֶךְ הַהוֹכָחָה - עָלִיו לְעִמּוֹל וּלְחִקּוֹר וְלִהְיוֹן, וּמִן הַדִּין, לַעֲיִין בְּמַה שִׁיוֹשֵׁג מִדֶּרֶךְ הַשִּׁכָּל - עָלִיו לַעֲיִין כְּפִי כּוּחַ תְּפִיסָתוֹ וְלְהַבִּיא

עיונים

רבותינו ז"ל, כפי שהנחילו לנו בתורה שבעל פה. לכן המשיך הכתוב ואמר: "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך". עכ"ד.

חובות הקדמה הלכות ביושר לבב

עָלִיו רְאִיּוֹת בְּמוֹפֶת שִׁשְׁקוֹל חֲדַעַת עוֹזְרוֹ, לְמִי שִׁישׁ לוֹ יִכָּלֵת לַעֲשׂוֹת כֵּן. אֲמַר הַמַּחְבֵּר: וְכִיּוֹן שֶׁעֲמַדְתִּי עַל חֵיּוֹב מִצְוֹת הַלְּבָבוֹת, וְשֶׁאֲנַחְנוּ תִּיבִים בָּהֶם מִמַּה שְּׁזָכְרָנוּ, וְרִאִיתִי שֶׁהוֹנְחוּ וְלֹא חָבַר בָּהֶם סֶפֶר מִיָּחָד, וְהִתְבּוֹנְנָתִי מַה שֶּׁהֵם בּוֹ אֲנָשֵׁי דוֹרָנוּ מְקַצֵּר יַעֲתֶם לְהִכְיָנָם, כָּל שֶׁכֵּן לַעֲשׂוֹתָם וּלְהַתְעַסֵּק בָּהֶם, וְתִּיָּה מַחְסֹד הָאֱלֹהִים עָלֵי שֶׁהֲעִירָנִי עַל חֲכָמַת הַמִּצְפּוֹן.

עָלִיו רְאִיּוֹת בְּמוֹפֶת שִׁשְׁקוֹל חֲדַעַת עוֹזְרוֹ, לְמִי שִׁישׁ לוֹ יִכָּלֵת לַעֲשׂוֹת כֵּן. אֲמַר הַמַּחְבֵּר: וְכִיּוֹן שֶׁעֲמַדְתִּי עַל חֵיּוֹב מִצְוֹת הַלְּבָבוֹת, וְשֶׁאֲנַחְנוּ תִּיבִים בָּהֶם מִמַּה שְּׁזָכְרָנוּ, וְרִאִיתִי שֶׁהוֹנְחוּ וְלֹא חָבַר בָּהֶם סֶפֶר מִיָּחָד, וְהִתְבּוֹנְנָתִי מַה שֶּׁהֵם בּוֹ אֲנָשֵׁי דוֹרָנוּ מְקַצֵּר יַעֲתֶם לְהִכְיָנָם, כָּל שֶׁכֵּן לַעֲשׂוֹתָם וּלְהַתְעַסֵּק בָּהֶם, וְתִּיָּה מַחְסֹד הָאֱלֹהִים עָלֵי שֶׁהֲעִירָנִי עַל חֲכָמַת הַמִּצְפּוֹן.

וְרִאִיתִי בְּמַעֲשֵׂי קְדַמוּנֵינוּ זְכוּרָנוֹם לְבָרְכָה וּבְכֻמָּה שֶׁקִּבְּלָנוּ מִדְּבָרֵיהֶם, כִּי יוֹתֵר הָיוּ זְרִיזִים וּמְשִׁתַּדְּלִים בְּחֻבָּת עֲצָמָם, מִמַּה שֶּׁהָיוּ מְשִׁתַּדְּלִים בְּתוֹלְדוֹת הַדִּינִים וְהַשְּׁאֵלוֹת הַנִּכְרָיוֹת

לַעֲשׂוֹתָם וְלְהַתְעַסֵּק בָּהֶם - וּמִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁהֵם רַחוּקִים מִלְּקִיִּים אוֹתָן וּמִלְּעִסוֹק בָּהֶן, וְהִיָּה מַחְסֹד הָאֱלֹהִים עָלֵי שֶׁהֲעִירָנִי עַל חֲכָמַת הַמִּצְפּוֹן - מִפְּנֵי כָּל אֵלּוֹ מוֹבֵן הַצּוּרָךְ בַּחֲבִירוֹר סֶפֶר שִׁיעֲסוֹק בְּכֵךְ. וְהִנֵּה מִן הַחֲסִדִּים, שֶׁעָשָׂה ה' לִי וְהִיטִיב עִימִי, שְׁעוֹרְרָנִי לְעִסוֹק בְּתוֹרַת הַמִּצְפּוֹן.

וְרִאִיתִי בְּמַעֲשֵׂי קְדַמוּנֵינוּ זְכוּרָנוֹם לְבָרְכָה וּבְכֻמָּה שֶׁקִּבְּלָנוּ מִדְּבָרֵיהֶם - וּנוֹכַחְתִּי מִתּוֹךְ מַעֲשֵׂי הַקְּדַמוּנִים ז"ל וּמִתּוֹךְ הַדְּבָרִים שֶׁקִּיבְּלָנוּ מֵהֶם בְּמִסּוּרַת, כִּי יוֹתֵר הָיוּ זְרִיזִים וּמְשִׁתַּדְּלִים - כִּי הָיוּ זְרִיזִים בְּמִצְוֹת הַתְּלוּיֹת בְּלִבָּב וּמְשִׁתַּדְּלִים לְעִסוֹק בְּחֻבָּת עֲצָמָם - בַּהֲבֵנַת הַחוּבוֹת הַמוּטְלוֹת עֲלֵיהֶם עֲצָמָם יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהָיוּ מְשִׁתַּדְּלִים בְּתוֹלְדוֹת הַדִּינִים - מֵאֲשֶׁר עִסְקוּ בַּהֲלָכוֹת וּבְדִינִים חֲדָשִׁים וְהַשְּׁאֵלוֹת הַנִּכְרָיוֹת

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
הקשות, וְשֶׁהִשְׁתַּדְּלוּתָם הִיְתָה בְּכָל־לֵי הַדִּינִים וּלְבָרֵר עֲנִין אֶסּוּר וְהַתֵּר, וְאַחֵר כֶּךָּ הָיוּ מִתְּעַסְּקִים וּמִשְׁתַּדְּלִים לְבָרֵר מַעֲשֵׂיהֶם וְחֻבּוֹת לְבוֹתָם. וּכְשֶׁהִיְתָה בָּאָה לְיָדָם שְׁאֵלָה נִכְרִית מִתּוֹלְדוֹת הַדִּינִים, הָיוּ מַעֲנִינִים בָּהּ פְּעֹת הָיָא בְּדֶרֶךְ הַסְּבָרָה, וּמוֹצִיאִים אֶת דִּינָהּ מִן הָעֵקֶר שֶׁהָיָה בִּידָם, וְלֹא הָיוּ מַטְרִידִים דַּעְתָּם עָלֶיהָ קֹדֶם לָכֵן, מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ עֲנִינֵי הָעוֹלָם נִקְלִים בְּעֵינֵיהֶם. וּכְשֶׁהָיוּ צָרִיכִין לִפְסֹק אֶת הַדִּין בְּעֲנִין הַהוּא, אִם הָיָה הַדִּין בְּרוּר לָהֶם מִן הַיְסוּדוֹת שֶׁקִּבְּלוּ מִשָּׁם נִכְרִית מִתּוֹלְדוֹת הַדִּינִים - בִּשְׁעָה שֶׁהִגִּיעָה לִפְתָּח־שַׁאֲלָה מִחוּדַשׁ שְׁאִינָה מְצוּיָה וְשְׁאִינָה מְפֹרֶשֶׁת בְּכָל־לֵי הַדִּין, הָיוּ מַעֲנִינִים בַּהּ בְּעֵת הַהִיא בְּדֶרֶךְ הַסְּבָרָה - הָיוּ מַעֲנִינִים בַּהּ בְּדֶרֶךְ הַסְּבָרָה, וּמוֹצִיאִים אֶת דִּינָהּ מִן הָעֵקֶר שֶׁהָיָה בִּידָם, וְלֹא הָיוּ מַטְרִידִים דַּעְתָּם עָלֶיהָ קֹדֶם לָכֵן - אֵךְ קוֹדֶם שֶׁהִתְעוֹרְרָה שְׁאֵלָה מְסוּגָה, לֹא הָיוּ מַטְרִידִים אֶת מַחֲשַׁבְתָּם לַעֲסוֹק בַּהּ, מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ עֲנִינֵי הָעוֹלָם נִקְלִים [בְּזוּיִים] בְּעֵינֵיהֶם - מִפְּנֵי שֶׁכִּוּוֹנוּ אֶת לִבָּם לִרְצוֹן ה', וְלֹא הָיָה עֵרֶךְ בְּעֵינֵיהֶם לִכְבוֹד הַמְּדוּמָה, שֶׁמִּתְכוּוֹנִים לוֹ אֱלֹהֵי הַמִּרְאִים אֶת חֲרִיפּוֹתָם וּבִקִּיאוֹתָם בְּבִירּוֹר שְׁאֵלוֹת נְדִירוֹת [כְּלוּמֹר, בְּדוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ עוֹסְקִים בְּבִירּוֹר הַהִלְכָה בְּמִצְוֹת וּבְמַעֲשִׂים שֶׁחַיִּיב בָּהֶם הָאָדָם בְּעֹבְדוֹת ה' יִתְבָּרֵךְ, הֵן חוֹבוֹת הָאֵיבָרִים וְהֵן חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת, אֲבָל לֹא הִשְׁתַּדְּלוּ לִקְבֹץ וּלְלַקֵּט דִּינִים חֲדָשִׁים שְׁאִינֵם מְצוּיִים, כְּדֵי שֶׁאִם יִשְׁאֲלוּם דִּין חֲדָשׁ יִהְיֶה בִּידָם לְהַשִּׁיב. עַל פִּי רֹב, הָעִיסוֹק בְּשְׁאֵלוֹת נְדִירוֹת וּבִלְתִּי מִצְוִיּוֹת נֹבֵעַ מִהֲרָצוֹן לִקְנוֹת שֵׁם וּכְבוֹד וּתְפָאֳרָה בְּעֵינֵי בְנֵי אָדָם הַבָּאִים לְשֹׂאֵל אוֹתָן הַשְׁאֵלוֹת. וְלָכֵן לֹא עָסְקוּ בְּכֶךְ הַקְּדֻמוֹנִים, כְּדָרְכוּ שֶׁל כָּל מִי שֶׁעֲנִינֵי הָעוֹלָם בְּזוּיִים בְּעֵינָיו - הוּא אֵינּוּ עוֹסֵק בְּאוֹתָן הַשְׁאֵלוֹת, אֲלֵא מִתְמַקְּד בְּמָה שֶׁהוּא חַיִּיב (עפ"י מנוח הלבבות וטוב הלבבון)). וכשהיו צריכין לפסוק את הדין בענין ההוא - וכשהיו צריכים לפסוק את הדין בשאלה נדירה שהתעוררה, אם היה הדין ברור להם מן [על פי] היסודות שקבלו משם [בשם]	הנביאים עליהם השלום, היו פוסקים אותו על הדרך ההוא - היו פוסקים את הדין על פי אותם היסודות. ואם תהיה השאלה מן התולדות שמוציאים דינם מן היסודות ההם - וכשהתעוררה השאלה בדברים שלא פורשו, אלא היה צורך להוציא את הדין בדרך של לימוד והעמקה על פי יסודות ההלכה, היו מעיינים בה דרך - על פי סברתם, ואם יסכימו כולם - וכשהיו החכמים מכוונים בפסקם לדעת אחת - לדעה אחת, היו פוסקים את הדין על פיה, ואם היו חולקים [חלוקים] בדין [בדינה], היו פוסקים כפי דעת הרוב שבהם, כמו שאמרו על הסנהדרין (סנהדרין פח, ב): כאשר נשאלה שאלה לפנינו - לפני חברי בית דין הגדול היושבים בלשכת הגזית שבירושלים, אם שמעו, כלומר, אם הייתה בידם קבלה מרבותיהם בשאלה זו וידעו מה להשיב, אמרו להם כפי דברי אותה קבלה, ואם לאו - אם לא הייתה להם קבלה בדבר מרבותיהם, כל אחד מהם היה דן בשאלה זו בכוח הסברא, והיו עומדים הסנהדרין למנין, ופוסקים את ההלכה על פי דעת הרוב: אם רבו הדיינים המטהרין - טהרו, ואם רבו המטמאים - טמאו, ומעיקר שבידם - וזאת על פי הכלל האמור בתורה: יחיד ורבים - הלכה כרבים. ולעומת זאת בעניין הנהגת האדם בדרך המוסר חיברו במסכת אבות מוסרם - את דברי המוסר ויושר מידותם המקובלות מהם - ואת מידותיהם הישרות שנמסרו ממעתיקי השמועה, כל איש בזמנו ובמקומו - כל איש לפי מקומו וזמנו [דרך המוסר מותאמת לצורך הדור והמקום, וכל אחד מהחכמים ז"ל הוכיח את בני דורו על הפרצות שראה בשעתו ובמקומו (מפרשים)]. ומתוך דרכם והנהגתם למדים אנו, שהם ייחסו חשיבות רבה לחובות הלבבות ולמוסר הנפשות יותר מאשר לפלפול בשאלות שאינן מצויות (טוב הלבבון).	הנביאים עליהם השלום, היו פוסקים אותו על הדרך ההוא - היו פוסקים את הדין על פי אותם היסודות. ואם תהיה השאלה מן התולדות שמוציאים דינם מן היסודות ההם - וכשהתעוררה השאלה בדברים שלא פורשו, אלא היה צורך להוציא את הדין בדרך של לימוד והעמקה על פי יסודות ההלכה, היו מעיינים בה דרך - על פי סברתם, ואם יסכימו כולם - וכשהיו החכמים מכוונים בפסקם לדעת אחת - לדעה אחת, היו פוסקים את הדין על פיה, ואם היו חולקים [חלוקים] בדין [בדינה], היו פוסקים כפי דעת הרוב שבהם, כמו שאמרו על הסנהדרין (סנהדרין פח, ב): כאשר נשאלה שאלה לפנינו - לפני חברי בית דין הגדול היושבים בלשכת הגזית שבירושלים, אם שמעו, כלומר, אם הייתה בידם קבלה מרבותיהם בשאלה זו וידעו מה להשיב, אמרו להם כפי דברי אותה קבלה, ואם לאו - אם לא הייתה להם קבלה בדבר מרבותיהם, כל אחד מהם היה דן בשאלה זו בכוח הסברא, והיו עומדים הסנהדרין למנין, ופוסקים את ההלכה על פי דעת הרוב: אם רבו הדיינים המטהרין - טהרו, ואם רבו המטמאים - טמאו, ומעיקר שבידם - וזאת על פי הכלל האמור בתורה: יחיד ורבים - הלכה כרבים. ולעומת זאת בעניין הנהגת האדם בדרך המוסר חיברו במסכת אבות מוסרם - את דברי המוסר ויושר מידותם המקובלות מהם - ואת מידותיהם הישרות שנמסרו ממעתיקי השמועה, כל איש בזמנו ובמקומו - כל איש לפי מקומו וזמנו [דרך המוסר מותאמת לצורך הדור והמקום, וכל אחד מהחכמים ז"ל הוכיח את בני דורו על הפרצות שראה בשעתו ובמקומו (מפרשים)]. ומתוך דרכם והנהגתם למדים אנו, שהם ייחסו חשיבות רבה לחובות הלבבות ולמוסר הנפשות יותר מאשר לפלפול בשאלות שאינן מצויות (טוב הלבבון).	הנביאים עליהם השלום, היו פוסקים אותו על הדרך ההוא - היו פוסקים את הדין על פי אותם היסודות. ואם תהיה השאלה מן התולדות שמוציאים דינם מן היסודות ההם - וכשהתעוררה השאלה בדברים שלא פורשו, אלא היה צורך להוציא את הדין בדרך של לימוד והעמקה על פי יסודות ההלכה, היו מעיינים בה דרך - על פי סברתם, ואם יסכימו כולם - וכשהיו החכמים מכוונים בפסקם לדעת אחת - לדעה אחת, היו פוסקים את הדין על פיה, ואם היו חולקים [חלוקים] בדין [בדינה], היו פוסקים כפי דעת הרוב שבהם, כמו שאמרו על הסנהדרין (סנהדרין פח, ב): כאשר נשאלה שאלה לפנינו - לפני חברי בית דין הגדול היושבים בלשכת הגזית שבירושלים, אם שמעו, כלומר, אם הייתה בידם קבלה מרבותיהם בשאלה זו וידעו מה להשיב, אמרו להם כפי דברי אותה קבלה, ואם לאו - אם לא הייתה להם קבלה בדבר מרבותיהם, כל אחד מהם היה דן בשאלה זו בכוח הסברא, והיו עומדים הסנהדרין למנין, ופוסקים את ההלכה על פי דעת הרוב: אם רבו הדיינים המטהרין - טהרו, ואם רבו המטמאים - טמאו, ומעיקר שבידם - וזאת על פי הכלל האמור בתורה: יחיד ורבים - הלכה כרבים. ולעומת זאת בעניין הנהגת האדם בדרך המוסר חיברו במסכת אבות מוסרם - את דברי המוסר ויושר מידותם המקובלות מהם - ואת מידותיהם הישרות שנמסרו ממעתיקי השמועה, כל איש בזמנו ובמקומו - כל איש לפי מקומו וזמנו [דרך המוסר מותאמת לצורך הדור והמקום, וכל אחד מהחכמים ז"ל הוכיח את בני דורו על הפרצות שראה בשעתו ובמקומו (מפרשים)]. ומתוך דרכם והנהגתם למדים אנו, שהם ייחסו חשיבות רבה לחובות הלבבות ולמוסר הנפשות יותר מאשר לפלפול בשאלות שאינן מצויות (טוב הלבבון).	הנביאים עליהם השלום, היו פוסקים אותו על הדרך ההוא - היו פוסקים את הדין על פי אותם היסודות. ואם תהיה השאלה מן התולדות שמוציאים דינם מן היסודות ההם - וכשהתעוררה השאלה בדברים שלא פורשו, אלא היה צורך להוציא את הדין בדרך של לימוד והעמקה על פי יסודות ההלכה, היו מעיינים בה דרך - על פי סברתם, ואם יסכימו כולם - וכשהיו החכמים מכוונים בפסקם לדעת אחת - לדעה אחת, היו פוסקים את הדין על פיה, ואם היו חולקים [חלוקים] בדין [בדינה], היו פוסקים כפי דעת הרוב שבהם, כמו שאמרו על הסנהדרין (סנהדרין פח, ב): כאשר נשאלה שאלה לפנינו - לפני חברי בית דין הגדול היושבים בלשכת הגזית שבירושלים, אם שמעו, כלומר, אם הייתה בידם קבלה מרבותיהם בשאלה זו וידעו מה להשיב, אמרו להם כפי דברי אותה קבלה, ואם לאו - אם לא הייתה להם קבלה בדבר מרבותיהם, כל אחד מהם היה דן בשאלה זו בכוח הסברא, והיו עומדים הסנהדרין למנין, ופוסקים את ההלכה על פי דעת הרוב: אם רבו הדיינים המטהרין - טהרו, ואם רבו המטמאים - טמאו, ומעיקר שבידם - וזאת על פי הכלל האמור בתורה: יחיד ורבים - הלכה כרבים. ולעומת זאת בעניין הנהגת האדם בדרך המוסר חיברו במסכת אבות מוסרם - את דברי המוסר ויושר מידותם המקובלות מהם - ואת מידותיהם הישרות שנמסרו ממעתיקי השמועה, כל איש בזמנו ובמקומו - כל איש לפי מקומו וזמנו [דרך המוסר מותאמת לצורך הדור והמקום, וכל אחד מהחכמים ז"ל הוכיח את בני דורו על הפרצות שראה בשעתו ובמקומו (מפרשים)]. ומתוך דרכם והנהגתם למדים אנו, שהם ייחסו חשיבות רבה לחובות הלבבות ולמוסר הנפשות יותר מאשר לפלפול בשאלות שאינן מצויות (טוב הלבבון).	הנביאים עליהם השלום, היו פוסקים אותו על הדרך ההוא - היו פוסקים את הדין על פי אותם היסודות. ואם תהיה השאלה מן התולדות שמוציאים דינם מן היסודות ההם - וכשהתעוררה השאלה בדברים שלא פורשו, אלא היה צורך להוציא את הדין בדרך של לימוד והעמקה על פי יסודות ההלכה, היו מעיינים בה דרך - על פי סברתם, ואם יסכימו כולם - וכשהיו החכמים מכוונים בפסקם לדעת אחת - לדעה אחת, היו פוסקים את הדין על פיה, ואם היו חולקים [חלוקים] בדין [בדינה], היו פוסקים כפי דעת הרוב שבהם, כמו שאמרו על הסנהדרין (סנהדרין פח, ב): כאשר נשאלה שאלה לפנינו - לפני חברי בית דין הגדול היושבים בלשכת הגזית שבירושלים, אם שמעו, כלומר, אם הייתה בידם קבלה מרבותיהם בשאלה זו וידעו מה להשיב, אמרו להם כפי דברי אותה קבלה, ואם לאו - אם לא הייתה להם קבלה בדבר מרבותיהם, כל אחד מהם היה דן בשאלה זו בכוח הסברא, והיו עומדים הסנהדרין למנין, ופוסקים את ההלכה על פי דעת הרוב: אם רבו הדיינים המטהרין - טהרו, ואם רבו המטמאים - טמאו, ומעיקר שבידם - וזאת על פי הכלל האמור בתורה: יחיד ורבים - הלכה כרבים. ולעומת זאת בעניין הנהגת האדם בדרך המוסר חיברו במסכת אבות מוסרם - את דברי המוסר ויושר מידותם המקובלות מהם - ואת מידותיהם הישרות שנמסרו ממעתיקי השמועה, כל איש בזמנו ובמקומו - כל איש לפי מקומו וזמנו [דרך המוסר מותאמת לצורך הדור והמקום, וכל אחד מהחכמים ז"ל הוכיח את בני דורו על הפרצות שראה בשעתו ובמקומו (מפרשים)]. ומתוך דרכם והנהגתם למדים אנו, שהם ייחסו חשיבות רבה לחובות הלבבות ולמוסר הנפשות יותר מאשר לפלפול בשאלות שאינן מצויות (טוב הלבבון).	הנביאים עליהם השלום, היו פוסקים אותו על הדרך ההוא - היו פוסקים את הדין על פי אותם היסודות. ואם תהיה השאלה מן התולדות שמוציאים דינם מן היסודות ההם - וכשהתעוררה השאלה בדברים שלא פורשו, אלא היה צורך להוציא את הדין בדרך של לימוד והעמקה על פי יסודות ההלכה, היו מעיינים בה דרך - על פי סברתם, ואם יסכימו כולם - וכשהיו החכמים מכוונים בפסקם לדעת אחת - לדעה אחת, היו פוסקים את הדין על פיה, ואם היו חולקים [חלוקים] בדין [בדינה], היו פוסקים כפי דעת הרוב שבהם, כמו שאמרו על הסנהדרין (סנהדרין פח, ב): כאשר נשאלה שאלה לפנינו - לפני חברי בית דין הגדול היושבים בלשכת הגזית שבירושלים, אם שמעו, כלומר, אם הייתה בידם קבלה מרבותיהם בשאלה זו וידעו מה להשיב, אמרו להם כפי דברי אותה קבלה, ואם לאו - אם לא הייתה להם קבלה בדבר מרבותיהם, כל אחד מהם היה דן בשאלה זו בכוח הסברא, והיו עומדים הסנהדרין למנין, ופוסקים את ההלכה על פי דעת הרוב: אם רבו הדיינים המטהרין - טהרו, ואם רבו המטמאים - טמאו, ומעיקר שבידם - וזאת על פי הכלל האמור בתורה: יחיד ורבים - הלכה כרבים. ולעומת זאת בעניין הנהגת האדם בדרך המוסר חיברו במסכת אבות מוסרם - את דברי המוסר ויושר מידותם המקובלות מהם - ואת מידותיהם הישרות שנמסרו ממעתיקי השמועה, כל איש בזמנו ובמקומו - כל איש לפי מקומו וזמנו [דרך המוסר מותאמת לצורך הדור והמקום, וכל אחד מהחכמים ז"ל הוכיח את בני דורו על הפרצות שראה בשעתו ובמקומו (מפרשים)]. ומתוך דרכם והנהגתם למדים אנו, שהם ייחסו חשיבות רבה לחובות הלבבות ולמוסר הנפשות יותר מאשר לפלפול בשאלות שאינן מצויות (טוב הלבבון).	הנביאים עליהם השלום, היו פוסקים אותו על הדרך ההוא - היו פוסקים את הדין על פי אותם היסודות. ואם תהיה השאלה מן התולדות שמוציאים דינם מן היסודות ההם - וכשהתעוררה השאלה בדברים שלא פורשו, אלא היה צורך להוציא את הדין בדרך של לימוד והעמקה על פי יסודות ההלכה, היו מעיינים בה דרך - על פי סברתם, ואם יסכימו כולם - וכשהיו החכמים מכוונים בפסקם לדעת אחת - לדעה אחת, היו פוסקים את הדין על פיה, ואם היו חולקים [חלוקים] בדין [בדינה], היו פוסקים כפי דעת הרוב שבהם, כמו שאמרו על הסנהדרין (סנהדרין פח, ב): כאשר נשאלה שאלה לפנינו - לפני חברי בית דין הגדול היושבים בלשכת הגזית שבירושלים, אם שמעו, כלומר, אם הייתה בידם קבלה מרבותיהם בשאלה זו וידעו מה להשיב, אמרו להם כפי דברי אותה קבלה, ואם לאו - אם לא הייתה להם קבלה בדבר מרבותיהם, כל אחד מהם היה דן בשאלה זו בכוח הסברא, והיו עומדים הסנהדרין למנין, ופוסקים את ההלכה על פי דעת הרוב: אם רבו הדיינים המטהרין - טהרו, ואם רבו המטמאים - טמאו, ומעיקר שבידם - וזאת על פי הכלל האמור בתורה: יחיד ורבים - הלכה כרבים. ולעומת זאת בעניין הנהגת האדם בדרך המוסר חיברו במסכת אבות מוסרם - את דברי המוסר ויושר מידותם המקובלות מהם - ואת מידותיהם הישרות שנמסרו ממעתיקי השמועה, כל איש בזמנו ובמקומו - כל איש לפי מקומו וזמנו [דרך המוסר מותאמת לצורך הדור והמקום, וכל אחד מהחכמים ז"ל הוכיח את בני דורו על הפרצות שראה בשעתו ובמקומו (מפרשים)]. ומתוך דרכם והנהגתם למדים אנו, שהם ייחסו חשיבות רבה לחובות הלבבות ולמוסר הנפשות יותר מאשר לפלפול בשאלות שאינן מצויות (טוב הלבבון).

ביושר לבב

הלבבות

הקדמה

חובות

וְאֶנְשֵׁי הַתְּלָמוּד - חכמי הגמרא - אמרו על רבותיהם מה שיורה - דברים המלמדים על עומק חכמתם ורב השתדלם לברר מעשיהם - ואת השתדלותם הרבה בזיכור מעשיהם. להלן יציג רבנו אסמכתאות לכך שחכמינו הרבו לעסוק בחובות הלבבות: והוא מה שאמרו (ברכות כ, א), הגמרא מספרת על רב פפא

וְאֶנְשֵׁי הַתְּלָמוּד אָמְרוּ עַל רִבּוּתֵיהֶם מִה שִׁיּוּרָה עַל עֵמֶק חֲכָמָתָם וְרַב הַשְׁתַּדְּלָם לְבַרֵּר אֶת מַעֲשֵׂיהֶם, וְהוּא מִה שֶׁאָמְרוּ (בְּרֻכּוֹת כ, א): בְּשָׁנֵי דְרַב יְהוּדָה בְּלֵה תִנּוּיֵי בְּנֵזִיקִין הָיוּ, וְאָנֹכִי קָא מַתְּנִינָן טוֹבָא, וְאִילוּ רַב יְהוּדָה כֹּד הָוָה שְׁלֵף מִסְּאֻנְהָ הָוָה אֶתִּי מִטְּרָא, וְאָנֹכִי קָא מַעֲנִינָן וְאִזְלִינָן וּמַעֲנִינָן וְאִתִּינָן וְלִיכָא מָאן דְּמַשְׁגַּח בֵּן. אָמְרוּ לֵיהּ, ^(ח) קָמָאִי הוּוּ מְסָרִי נַפְשִׁיהוּ עַל קְדוּשַׁת הַשֵּׁם,

ששאל את אביו: במה זכו החכמים שבדורות הראשונים שהתרחשו להם נסים, ומדוע בדורנו אין מתרחשים נסים? אם נאמר, שזכו לניסים, משום מעלת הראשונים בלימוד התורה, הרי: בשני דרב יהודה כוליה תנויי בנזיקין הו - בשנותיו של רב יהודה כל לימודם היה במסכתות של סדר נזיקין; כלומר, לא היו בקיאים בשאר סדרי המשניות, ואנן קא מתנינן טובא - ואנחנו שונים לימודינו בכל ששת סדרי המשנה, הרי שאי אפשר לתלות את זכותם ברוב ידיעותיהם בתורה. ואילו רב יהודה כד הוה שליף מסאניה הוה אתי מטרא - ואף על פי כן כשאירעה עצירת הגשמים בדורם, אילו היה רב יהודה חולץ נעל אחת משום עינוי והשתתפות בצער הציבור על עצירת הגשמים, מיד היה יורד גשם, ואנן קא מענינן ואזלינן ומענינן ואתינן וליכא מאן דמשגח בן - ואילו אנחנו מצערים עצמנו וזוועקים בתפילה, ואין משגיח בנו ואין אנו נענים. הרי זו הוכחה שבכל זאת היו גדולים מאתנו, זכאים מאתנו. אמר ליה אביי לרב פפא, קמאי הוּוּ מְסָרִי נַפְשִׁיהוּ עַל קְדוּשַׁת הַשֵּׁם - הראשונים היו

עיונים

יח. קמאי הוּוּ מְסָרִי נַפְשִׁיהוּ עַל קְדוּשַׁת הַשֵּׁם. בטעם הדבר שאין הקב"ה עושה נס אלא למי שמוסר נפשו על קידוש השם, ביאר ה'בן יהוידע' (ברכות כ.), כי ידוע שאם עושים לאדם נס מנכים לו מזכויותיו, וכיון שהמוסר עצמו על קידוש השם, מראה בזה שאין העולם הזה חשוב בעיניו לכלום, וגם חייו בעולם הזה אינם חשובים בעיניו כלום כנגד מצוותיו יתברך, לכן בדין הוא שלא ינכה לו הקב"ה מזכויותיו בשביל טובה שעשה לו בנס בעולם הזה, שהרי העולם הזה אינו חשוב אצל אותו אדם. ומאחר ששורת הדין מחייבת שלא יפסיד אותו אדם משכרו בעולם הבא בעבור טובת הנס,

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
אֲנִי לֹא מְסַרִּינָן נַפְשֵׁינוּ עַל קְדוּשַׁת הַשֵּׁם. וְאָמְרוּ (עבודה זרה יז, ב): אָמַר רַב הוּנָא, כָּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרַה בְּלִבָּד הוֹמָה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלֹהִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב טו, ג): וַיְמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לֹלֵא אֱלֹהֵי אֲמֵת, אֲלֵא בְּתוֹרַה וּבְמִילוֹת חֲסִידִים.	לזכך את מעשיו ולקנות מידות טובות (טוב הלבנות) דומה כמי שאין לו אלוה להגן עליו. (רש"י), שנאמר [פסוק זה הוא חלק מנבואה שנאמרה לעזריהו בן עודד, שנתנבא על ימי אחז ומנשה] (דברי הימים ב טו, ג): וַיְמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לֹלֵא אֱלֹהֵי אֲמֵת וללא תורה [העובדה שהפסוק מסיים במילים: 'וללא תורה' מלמדת שהביטוי 'ללא אלהי אמת' שהופיע בתחילת הפסוק פירושו הוא שאף מי שיש לו תורה, עדיין עלול להיות ללא אלוהי אמת (תוספות), והיינו כשאנו עוסק גם בגמילות חסדים], אלא יש על האדם לעסוק הן בתורה והן בגמילות חסדים, ו"העסק" בגמילות חסד מחייב לזכך את המעשים ולסגל התנהגות רצויה בדברים שבין אדם לחברו (פתחי לב).	מוסרים נפשם על קדושת השם, ואילו אנן לא מסרינן נפשין על קדושת השם, ולכן אין אנו זוכים לניסים. ואמרו חכמינו ז"ל (עבודה זרה יז, ב): אמר רב הונא, כל העוסק בתורה בלבד - שעוסק רק בהלכות ואינו שם על לבו	מוסרים נפשם על קדושת השם, ואילו אנן לא מסרינן נפשין על קדושת השם, ולכן אין אנו זוכים לניסים. ואמרו חכמינו ז"ל (עבודה זרה יז, ב): אמר רב הונא, כל העוסק בתורה בלבד - שעוסק רק בהלכות ואינו שם על לבו
לכן עושה עם אדם זה ניסים, מה שאין כן אלו שאינם מוסרים נפשם על קידוש השם אין להם בירור זה, ואם יעשה להם נס יפסידו משכרם בעולם הבא, שהרי צריכים לנכות להם מזכויותיהם, אם כן הוא הגורם שלא יעשה להם נס, כדי שלא יפסידו.	רבי שמואל רוזנבסקי זצ"ל (הו"ד בספר 'זכרון שמואל') עומד על ענין הקשר שבין מסירות נפש להנהגה של נס, ומבאר על פי דברי המלבי"ם שפירש את דברי התורת-כהנים בתחילת פרשת קדושים שכתב: "אם מקדישים אתם עצמיכם מעלה אני עליכם כאילו קידשתם אותי". ופירש המלבי"ם אם אתם מקדישים עצמיכם, היינו לפרוש ולהתנשא מכל דרכי החומר והטבע אל עניינים רוחניים, מעלה אני עליכם כאילו קידשתם אותי, דהיינו שגם הקב"ה כביכול ישנה את הנהגתו מן ההנהגה הטבעית אל הנהגה ניסית ופלאית. וזהו גם הביאור בגמרא הנ"ל, כי מסירות נפש היא ההנהגה הניסית של האדם באשר הוא יוצא ממסגרת טבעו, וכמידה כנגד מידה נוהג הקב"ה גם כן בהנהגה ניסית שלא כדרך הטבע, ועל כן קמאי דמסרי נפשיהו על קידוש ה' מתרחיש להו ניסא.	עיונים	עיונים

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
וְהִתְבָּרַר לִי, כִּי כָל שְׂרָשֵׁי הַמַּעֲשִׂים שְׂמֵתָפוּנִים בָּהֶם לְשִׁמּוֹ יִתְבָּרַךְ הֵם מִיִּסְדִּים עַל בֶּר הַלֵּב וְזֶךְ הַמַּצְפּוֹן, וְאֵם יֶאֱרַע עַל הַכּוֹנֶנָה הַפֶּסֶד, לֹא יִהְיוּ הַמַּעֲשִׂים מְקַבְּלִים, וְאֵם יִרְבוּ וַיִּתְמִידוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכֶּתוּב (יִשְׁעִיָּה א, טו-טז): גַּם כִּי תִרְבוּ תַּפְלָה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדִיכֶם דְּמִים מְלֹאוֹ, רַחֲצוּ הַזְּכוֹת הַסִּירוֹ רַע מֵעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינֵי חֲדָלוֹ הָרַע, וְאָמַר (דְּבָרִים ל, יד): כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדִּבָּר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ, וְאָמַר (מִשְׁלֵי כג, כו): הִנֵּה בְנֵי לֶבֶךָ לִי וְעֵינֶיךָ דְּרָכֵי תַּצְרִינָהּ. וְאָמְרוּ קְדַמוֹנֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבִרְכָּהּ בְּזֶה (ירושלמי בְּרֵכוֹת פ"א, ה"ה): אִי יִהְיֶה לִי לֶבֶךָ וְעֵינֶיךָ אֲנִי יֹדַע דָּאֵת דִּילִי, ידיים שאתם פורשים כלפי מעלה מוכתמות בדם האנשים הנקיים שרצחתם. אדרבא, הרמת הידיים בתפילה מזכירה את דמם השפוך. רחצו הזכו הסירו רוע מעללליכם מנגד עיני חדלו הרע' [הרחצה והזכות שנאמרו בפסוקים מכוונות לניקיון הלב והמצפון. הנביא תובע מעם ישראל, שיסירו מלבם את תאוות העבירות ויחדלו מלהרהר בהן וגם יסכימו בלבם שלא לעשותן עוד. עזיבת החטא היא היא הרחצה והיא עיקר התשובה, כנודע (טוב הלבנון)]. הרי שהכוונה ועבודת הלב הן הן הנדרשות. ואומר (דברים ל, יד): 'כי קרוב אליך הדבר מאד - קל ביותר להשיג את התורה, כפיך ובלבבך לעשותו' - על ידי השינון בפה עד לידיעתה של התורה וצירוף הכוונה הנכונה בלב ניתן לקיימה. הרי שהעשייה תלויה בכוונה הלב (טוב הלבנון), ואומר (משלי כג, כו): 'תנה בני לבך לי - רכז, בני, את כל חדרי לבך לדברי, ועיניך דרכי תצרנה' - ושים כל מבטך לשמור את הוראותי. ואמרו קדמונינו זכרונם לברכה בזה - על פסוק זה (ירושלמי ברכות פ"א, ה"ה): אִי יִהְיֶה לִי - אם הנך נותן לי את לבך ואת עיניך, אֲנִי יֹדַע דָּאֵת דִּילִי - אני יודע שאתה שלי [כלומר, אם שעבדת את לבך ועיניך אלי ולמצוותי, יודע אני כי כולך שייך לי],	חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	הקדמה	הלכות
וְהִתְבָּרַר לִי, כִּי כָל שְׂרָשֵׁי הַמַּעֲשִׂים שְׂמֵתָפוּנִים בָּהֶם לְשִׁמּוֹ יִתְבָּרַךְ הֵם מִיִּסְדִּים עַל בֶּר הַלֵּב וְזֶךְ הַמַּצְפּוֹן, וְאֵם יֶאֱרַע עַל הַכּוֹנֶנָה הַפֶּסֶד, לֹא יִהְיוּ הַמַּעֲשִׂים מְקַבְּלִים, וְאֵם יִרְבוּ וַיִּתְמִידוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכֶּתוּב (יִשְׁעִיָּה א, טו-טז): גַּם כִּי תִרְבוּ תַּפְלָה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדִיכֶם דְּמִים מְלֹאוֹ, רַחֲצוּ הַזְּכוֹת הַסִּירוֹ רַע מֵעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינֵי חֲדָלוֹ הָרַע, וְאָמַר (דְּבָרִים ל, יד): כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדִּבָּר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ, וְאָמַר (מִשְׁלֵי כג, כו): הִנֵּה בְנֵי לֶבֶךָ לִי וְעֵינֶיךָ דְּרָכֵי תַּצְרִינָהּ. וְאָמְרוּ קְדַמוֹנֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבִרְכָּהּ בְּזֶה (ירושלמי בְּרֵכוֹת פ"א, ה"ה): אִי יִהְיֶה לִי לֶבֶךָ וְעֵינֶיךָ אֲנִי יֹדַע דָּאֵת דִּילִי,	חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	הקדמה	הלכות
וְהִתְבָּרַר לִי, כִּי כָל שְׂרָשֵׁי הַמַּעֲשִׂים שְׂמֵתָפוּנִים בָּהֶם לְשִׁמּוֹ יִתְבָּרַךְ הֵם מִיִּסְדִּים עַל בֶּר הַלֵּב וְזֶךְ הַמַּצְפּוֹן, וְאֵם יֶאֱרַע עַל הַכּוֹנֶנָה הַפֶּסֶד, לֹא יִהְיוּ הַמַּעֲשִׂים מְקַבְּלִים, וְאֵם יִרְבוּ וַיִּתְמִידוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכֶּתוּב (יִשְׁעִיָּה א, טו-טז): גַּם כִּי תִרְבוּ תַּפְלָה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדִיכֶם דְּמִים מְלֹאוֹ, רַחֲצוּ הַזְּכוֹת הַסִּירוֹ רַע מֵעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינֵי חֲדָלוֹ הָרַע, וְאָמַר (דְּבָרִים ל, יד): כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדִּבָּר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ, וְאָמַר (מִשְׁלֵי כג, כו): הִנֵּה בְנֵי לֶבֶךָ לִי וְעֵינֶיךָ דְּרָכֵי תַּצְרִינָהּ. וְאָמְרוּ קְדַמוֹנֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבִרְכָּהּ בְּזֶה (ירושלמי בְּרֵכוֹת פ"א, ה"ה): אִי יִהְיֶה לִי לֶבֶךָ וְעֵינֶיךָ אֲנִי יֹדַע דָּאֵת דִּילִי,	חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	הקדמה	הלכות

עיונים

יט. ואהבת חסד. כתב בספר 'לב אליהו' (ח"א עמוד י"א, ועמוד קפ"ג): והנה לא נאמר כאן עשות-חסד, אלא אהבת-חסד, הרי שלא די בכך שיהא אדם מוכן שכאשר יבואו ויבקשו ממנו שיעשה חסד עם פלוני ופלוני, ילך מיד ויעשה כראוי ולא יתבושש, אלא נדרש ממנו עוד 'אהבת-חסד', היינו שיאהב לעשות חסד, והאוהב איזה דבר אינו מחכה שיביאוהו אליו אלא רודף ומחפש אחריו עד ששייגנו. וזו אינה מעלה יתירה או מדת חסידות, אלא האדם נדרש ומחויב לבוא לזו המדרגה, כמו שכתב רבינו יונה (ב'שערי תשובה' שער ג' סי' י"ג) [וז"ל: "כי חייב אדם לטרוח בדרישת-טוב לעמו ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חבירו אם דל ואם עשיר, וזאת מן החמורות ומן העיקרים הנדרשים מן האדם, שנאמר (מיכה ו, ח) 'הגיד לך אדם מה-טוב ומה ה' דורש ממך כי אם-עשות משפט ואהבת חסד'"] עכ"ל, וכמו שאמר הכתוב (ומה ה' דורש ממך וגו'), 'דרישה' פירושה שכשיעמוד האדם לפני כסא הדין ידרשו ממנו אם מילא אחר מדה זו של "אהבת-חסד". ואי אפשר בשום אופן להגיע לזה, אלא אם כן יקדים האדם וישריש בקרבו "אהבת הבריות", וכל כמה שהאדם אוהב יותר את הבריות הרי הוא אוהב יותר לעשות עמהם חסד, וכל שכן שהוא משתדל ונוהר שלא לצערם, ואהבת הבריות

חובות הקדמה הלכות ביושר לבב

כי אם בזאת יתהלל המתהלל השפל וידע אותי
כי אני יי עשה חסד משפט וצדקה בארץ. ופירוש
ענין התשובה הזאת, שצריך המתהלל להתהלל
בהכנת דרכי והכנת חסדי, להתבונן בנבראים,
ולחפיר גבורתי וחכמתי מתוך מעשי. וכל מה
שהבאתי מן הפסוקים הם ראיות על חוב מצות
הלכות ומוסר הנפשות.

וצריך שתדע, כי הכוונה והתועלת במצות
הלכות הם, שיהיו גלוינו וצפונינו
שנים ושקולים בעבודת השם, עד שתהיה עדות
הלב והלשון והאברים שוה, ויצדיק כל אחד
מהם את חברו, ויעיד לו, ולא יחלק עליו, ולא
שהבאתי מן הפסוקים - וכל הפסוקים שהבאתי הם ראיות על חוב - לחובה המוטלת עלינו לקיים
את מצוות הלכות ומוסרי הנפשות.

כי אם בזאת יתהלל המתהלל - רק מי שניחן
במעלה זו ראוי להערכה ולו
נאווה תהילה. מי הוא אותו
אדם? השכל וידוע אותי -
המתבונן בדרכי ה' ומתדבק
בהן, כי אני ה' עושה חסד -
שהרי אני ה' מרבה להיטיב,
משפט וצדקה בארץ - ודן
בצדק ובמידת הרחמים את
ברואי העולם. ופירוש ענין
התשובה הזאת - וביאור
תשובה זו שענה הנביא לעם
ישראל מצביע על כך שצריך
המתהלל להתהלל בהכנת
דרכי והכנת - ובהכרת
מידת חסדי וטובי, להתבונן
בנבראים - ולהתבונן
בבריאה, ולחפיר את גבורתי
וחכמתי מתוך מעשי. וכל מה

שהבאתי מן הפסוקים - וכל הפסוקים שהבאתי הם ראיות על חוב - לחובה המוטלת עלינו לקיים
את מצוות הלכות ומוסרי הנפשות.

עיונים

נובעת מהאמונה "כי בצלם אלהים עשה את האדם" עכ"ד.

חובות הקדמה הלכות ביושר לבב

יסתר דבריו, והוא אשר יקראהו הכתוב "תמים",
באמרו (דברים יח, יג): תמים תהיה עם יי אלהיך,
ואמר (בראשית ו, ט): תמים תהיה בדרתיו, ואמר
(תהלים טו, ב): הולך תמים ופועל צדק ודבר אמת
בלבבו, ואמר (תהלים קא, ב): אשכילה בדרך תמים
מתי תבוא אלי אתהלך בפתם לבבי בקרב ביתי,
ואמר במי שאין תוכו כברו (מלכים א יא, ד): ולא
היה לבבו שלם עם יי אלהיו, ואמר (תהלים עח, לו):
ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון
עמו.

ומן הידוע, שכל מי שחולק קצתו על קצתו

היה בדורותיו - היה זכאי מושלם בצדקותו, אף על פי שחי בדור רשעים, ואמר (תהלים טו, ב):
'הולך תמים - המתנהג בתום לב ופועל צדק - עושה מעשיו ביושר ודובר אמת בלבבו' - ומדבר
בפיו את האמת המצויה בפנימיות לבבו, ואמר (תהלים קא, ב): 'אשכילה בדרך תמים - אני נותן
את לבי לראות את דרכי של התמים והנני מצפה ומשתוקק לנהוג כמוהו, והנני אומר לעצמי: מתי
תבוא אלי ואגיע אל הדרך הישרה ואתהלך בה בתם לבבי אף בקרב ביתי' - בצנעה כמו בפרהסיא
(רש"י ומצודת דוד), ואמר הכתוב במי שאין תוכו כברו - על מי שפנימיותו סותרת את חיצוניותו,
כלומר, שעוסק בתורה ובמצוות, אבל אין בלבו יראת שמים (מלכים א יא, ד): 'ולא היה לבבו שלם
עם ה' אלהיו' - נאמנותו לציווי ה' ולתורתו לא הייתה שלמה, ואמר (תהלים עח, לו): 'ויפתוהו
בפיהם - ותפילתם לא נבעה מן הלב, רק מס שפתיים הייתה, לכן נחשבה לתרמית, ובלשונם
יכזבו לו - ופיהם שיקר לו, משום שהיו אלה דיבורים ריקים ומחשבות לבם לא נכון עמו' - לא היו
מכוונות אליו.

ומן הידוע, שכל מי שחולק קצתו על קצתו - והנה ידוע הדבר שהאדם המחליף את דעותיו פעם

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
פְּרָקִיהֶם וְהִרְבֵּה מִתּוֹלְדוֹתֵיהֶם, כְּדִי שְׁאֲבֻקֵּשׁ אֶת נַפְשֵׁי תַמִּיד לְדַעְתָּם וְאַחֲיִכְנָה לַעֲשׂוֹתָם. וּבְמָה שִׁיחֶיהָ מֵהֶם פֶּעַלִּי שָׁוֶה עִם דְּבוּרִי, אוֹדָה לְאֵל הָעוֹזֵר אוֹתִי עָלָיו וְהַמּוֹרָה לִי אֶת שְׁבִילָיו. וּבְמָה שִׁיחֶיהָ מֵהֶם חוֹלֵק עָלָיו וּמַקְצֵר מִהִגִּיעַ אֵלָיו, אֲנָשִׁים אֶת נַפְשִׁי, וְאוֹכִיחֶנָּה, וְאִמְעֵן עָלֶיהָ מִמֶּנּוּ, עַד שִׁיתְבָּאֵר לָהּ עוֹלָה מִצְדָּקָן, וְנִטּוֹתֶיהָ מִיִּשְׁרָו, וְעוֹתָהּ מִתְקוֹנָו, וְקֹצֵר מַעֲשֵׂיהָ מִתְמוֹתָו. וְרֵאִיתִי לְשׁוֹמוֹ דְּבַר קָיָם, וּמִטְמוֹן צָפוֹן, וְנֵר שִׁיאִיר לִבִּנִי אֶדָם וַיּוֹרֶה לָהֶם הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יִלְכוּ בָּהּ, וְקוֹיֹתִי שֶׁתִּהְיֶה תוֹעֵלֶת זוֹלָתִי בּוֹ יוֹתֵר מִתּוֹעֵלֶתִי, וְהוֹרָאת בְּלִעְדֵי מַהֲשֻׁלְמַת חֶפְצִי. והמלמד אותי את דרכיו. ב. ובמה שיהיה מהם חולק עליו - כאשר אמצא במעשי סתירה למה שכתוב בספרי, ומקצר מהגיע אליו - או אדע שיש בי התרשלות מלהגיע למעלות שיבוארו בספר, אאשים את נפשי, ואוכיחנה - אוכיח את נפשי על כך, ואטעון עליה ממנו - ואטען כנגדה על התרשלותה ועל שאינה נוהגת כמו הכתוב בספרי, עד שיתבאר לה עולה - עד שיתברר לנפשי העול המוטל עליה - מצדקן - על פי האמת והצדק שיבוארו בחיבורי, ונטוטה מיושרו - ואוכל לראות בבירור את סטייתך מדרך האמת, אותה דרך שהתבהרה בספר זה, ועוֹתָהּ מִתְקוֹנָו - ואיווכח בקלקול נפשי ובהתרחקותה - מן הדרך המתקנת שתתואר בספר, וקֹצֵר מַעֲשֵׂיהָ מִתְמוֹתָו - והתרשלות מעשיה מהשלמות שתתואר בו. ורֵאִיתִי לְשׁוֹמוֹ - והחלטתי לקבוע את הספר לדבר קיים, ומטמון צפון - ולאוצר חשוב ושמור, ולנר שיאיר לבני אדם ויורה להם את הדרך אשר ילכו בה, וקוֹיֹתִי שֶׁתִּהְיֶה תוֹעֵלֶת זוֹלָתִי בּוֹ יוֹתֵר מִתּוֹעֵלֶתִי - ותקוותי, שהתועלת שתצמח לאחרים מקריאה ועיון בספר תהיה מרובה יותר מהתועלת שתצמח לי ממנו, והוראת בלעדי מהשלמת חפצי - ויורה חיבורי לאחרים את הדרך יותר משאשלים אני את עצמי בעזרתו [רבנו מתבטא כאן בדרך ענווה, שתקוותו היא שהספר יביא תועלת לאחרים			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
יוֹתֵר מְשִׁיבֵיא לוֹ עֲצֻמוֹ (טוב הלבנון)]. ואמרתי בלבי, שאחבר בענין הזה ספר, שיהיה מתחלק על שרשי - שיהיה הספר מחולק לשערים כפי מספר יסודותיהן של חובות הלכות ומצוות המצפוניים, ולשומו מאסף לכל - ויהיה אוסף שייכללו בו כל חלקיהן של המצוות התלויות בלב, ושיהיה מספיק בענינם - ושיבאר באופן מספק את ענייניהן, ומורה - וילמד את הדרך הטובה והישרה, ומנהיג - וינחה את הבריות במנהגי הקדמונים - בדרכם של צדיקים ראשונים ובמוסרי החסידים, ומעיר משינת הפתיות - ויקיץ משנת הסכלות את המתפתים ליצרם, ומעמיק - ויעמיק בדקדוקי החכמה הזאת, ומזכיר - ויזכיר את דעת האלהים ואת תורותיו, וגורם - ויגרום להצלחת הנפש, ומזרז - ויזרז את העושה, ומעורר את המתעלם מחובותיו, ומיישר המקדים, ומרגיל המתאחר - וישר את אורחותיו של המקדים ושל המאחר. [הפנייה למאחר להתעורר לעבודת ה' מובנת - יש לפקוח את עיניו. אולם במה יש לעורר את המקדים לעבודת ה'? מתברר, שההתעוררות הנלהבת לעבודת ה' והתשוקה לקרבתו עלולות לפגום ביישוב הדעת ולשבש את סדר העבודה הנדרש, ובאמת דבר זה הוא אחד המפסידים את העבודה. חיבור זה נועד ליישר גם אותו, כלומר, להדריכו בדרך ישרה ומאוזנת (פת לחם)], ומאשר - ויחזק את כוחם של המתחילים, ומראה - ויראה את הדרך לנבוכים. וכאשר זממתי לעשות מה שהסכמתי עליו מחיבור הספר הזה, ראיתי כי אין החלטתי ולחבר את הספר הזה, ראיתי כי אין			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
את נפשי על בחרה במנוחה, ולשכן במעון העצלה בהשקט ובבטחה, ויראתי שיהיה רצון			את נפשי על בחרה במנוחה - והתעורר בי החשד, שסיבת הרפיון הוא שנפשי מעדיפה את המנוחה, ולשכן במעון העצלה - והטעונונים המנומקים להרפות מכתובת הספר, מקורם בעצלות גרידא ובהשקט ובבטחה, ויראתי שיהיה רצון			

עיונים

שחשש רבינו שמא נתערבה פניה עצמית בענין, לכן ביטל את כל הטעמים והחשובונות וכתב את ספרו הגדול. כתיב (ויקרא י, כ): "וישמע משה וייטב בעיניו". ואמרו חז"ל: "הודה ולא בוש לומר לא שמעתי, אלא אמר שמעתי ושכחתי" (זבחים ק"א:). ועמדו המפרשים על כך, מה שבח הוא למשה רבינו ע"ה שהודה על האמת ולא הוציא דבר שקר מפיו, ויש שלמדו מכאן את הקושי הגדול בהודאה על האמת עד ששבח הוא אפילו על משה איש האלוקים. והנה, מלבד שקשה לומר כן, הן אמרו חז"ל ששלח משה כרוז לכל המחנה להודיע ששמע ושכח (ויקרא רבה פ' י"ג א), ותמוה לשם מה עשה כן, ומה צורך היה בדבר? אכן, כבר ביארנו (שיחות מוסר, מאמר נ"ב) כי היה למשה רבינו טעם נכון להעלים את שכחתו ולומר לא שמעתי, שכן אם ישמעו העם שתיתכן שכחה אצל משה רבינו, עלול הדבר לערער ח"ו את יסודות האמונה בתורת משה, שהרי את כל התורה מלבד שתי דברות ראשונות שמעו ישראל מפי משה, ועל ידו נמסרה התורה לישראל מפי הגבורה, ואם כן אין לך "עת לעשות לה' הפרו תורתך" גדול מזה. ואף על פי כן נמנע משה מלומר לא שמעתי, והודה ולא בוש ואמר "שמעתי ושכחתי", לקיים מה שנאמר "מדבר שקר תרחק" (שמות כ"ג, ז). ודבר זה שבח גדול הוא אפילו על משה רבינו.

ונוסיף עתה, שזהו מה שאמרו "הודה ולא בוש", שהתבונן משה רבינו ומצא כי בעומק כל החשובונות שבענין, מתערב גם שמץ של הנאה שיימנע ממנו בוושה על ששכח את דבר ה', ונמצא נהנה מעבירה. לכן, ביטל משה את כל החשובונות והודה ולא בוש ואמר "שמעתי ושכחתי", ואת ההלכה הזו שלח להודיע בכל גבול ישראל, הלכה לישראל לדורות עולם, שאין לחשב חשובונות של כבוד שמים במקום שיש בו משום הפרת התורה כשמעורבת בחשבון גם פניה עצמית כלשהי, אלא יקוב הדין את ההר, ומאי דניחא קמיה קוב"ה ליעבד.

וכן הם דברי רבינו כאן בהקדמתו כי היו לו כמה טעמים להימנע מחיבור ספרו, אלא שחשד את נפשו "שבחרה במנוחה ולשכון במעון העצלה בהשקט ובבטחה". לכן הכריח את עצמו לכתוב את חיבורו, יעו"ש. כלומר, לאחר שחשש שמא נתערבה פניה עצמית בענין, ביטל את כל הטעמים והחשובונות וכתב את ספרו הגדול, והן הן הדברים ('שיחות מוסר' מאמר ס"ב).

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
איש כמוני ראוי לחבר חבור כְּמוֹהוּ, וְשַׁעֲרָתִי בְּנַפְשִׁי כִּי כָחִי קָצָר מִחֶלֶק מַחְלָקוֹתָיו כְּפִי הַצָּרִיךְ לוֹ, מִפְּנֵי כֶּדֶר הַדָּבָר בְּעֵינִי, וְקָצָר יָדַעְתִּי וְחִלְשׁוֹת שִׁכְלִי מִהַשְׁיֵג הָעֵנִינִים, וְשִׁאִינָנִי בְּקִי בְּצָחוֹת לְשׁוֹן הָעֶרְבִי, אֲשֶׁר בָּהּ חִבְּרָתִי אוֹתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהִיא קְרוּבָה לְהַבִּין לְרַב אֲנָשֵׁי דוֹרֵנוּ, וְיִרְאָתִי, שֶׁאֶטְרַח בְּדָבָר יוֹתֵר מִן הָרְאוּי, וְשֶׁאֶעֱבֹר בּוֹ אֶת הַמִּדָּה הַנְּכוֹנָה, עַד שֶׁאֶמְרָתִי בְּנַפְשִׁי לָשׁוּב מִמַּחְשַׁבְתִּי, וְלִהְיִיבָה מִמָּה שֶׁהִסְכִּימָה עָלָיו.			איש כמוני ראוי לחבר חבור כמוהו - נוכחתי לדעת, כי אדם כמוני אינו ראוי לחבר חיבור מעין זה, ושיעירתי בנפשי כי כחי קצר מחלק מחלקותיו כפי הצריך לו - והרגשתי בעצמי כי דל כוחי מלחברו בשלמות הראויה לדבר, מפני כובד הדבר בעיני - מפני שזו משימה כבדה מדי בעבורי, וקוצר דעתי - ודעתי קצרה מכדי לעמוד במלאכה כה נכבדת, וחלישות שכלי מהשיג הענינים - ושכלי חסר ודל מלהשיג ולהקיף את העניינים הללו, וגם מפני שאינני בקי בצחות הלשון הערבית - ומפני שאינני יודע			

וכאשר זמותי להסיר משא הפרח הזה מעלי ולְהִנִּיחַ לִי מַחְבְּרוֹ, שִׁבְתִּי^(כא) וְחִשְׁדָּתִי

די הצורך את השפה הערבית אשר בה חיברתי אותו - שבה חיברתי את חיבורי. והסיבה שחיברתי את הספר בשפה זו, מפני שהיא קרובה להבין - מפני שהיא השפה הקרובה והמובנת ביותר לרוב אנשי דורנו. ויראתי, שאטרח בדבר יותר מן הראוי - מפני כל הסיבות הללו יראתי שמא אטרח בדבר שהוא למעלה מכוחותי, ושאעבור בו את המידה הנכונה - ושמא אעבור בעמלי בחיבור הספר את מידת יכולתי הנכונה, עד שאמרתי בנפשי לשוב ממחשבתי - עד שעלה על לבי לחזור בי ממחשבתי הראשונה, ולהשיבה ממה שהסכימה עליו - ולשוב מן המחשבה שהתעוררה בקרבי לחבר ספר בנושא חובות הלבבות.

וכאשר זמותי - חשבתי להסיר את משא הטורח העמל והטרחה הזה מעלי, ולהניח לי מחברו - ולחדול מלחבר את הספר, אולם אז שבתי - וחזרתי והתבוננתי בקרבי, וחשדתי

עיונים

כא. וחשדתי את נפשי על בחרה במנוחה ולשכון במעון העצלה בהשקט ובבטחה. כלומר, כיון

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
התאנה להניח המחשבה הזאת, ושהוא הפני אל דרך המנוחה והשלום ולהסכים על ההנחה ולשבת במושב העצלות. וידעתי כי כמה שכלים אבדו בעבור המורא, וכמה חסרונים גרם אותם הפחד, וזכרתי דברי האומר "מן הזהירות שלא תרבה להזהר", ואמרתי שאם היה כל מתעסק בענין מעניני הטובה, או להורות דרך הישרה הנכונה, שותק ועומד עד אשר יגמר לו כל רצונו, לא היה אדם מדבר דבר אחרי הנביאים עליהם השלום, אשר בחרם השם לשליחותו ואמצם בעזרתו. ואלו היה כל מי שרוצה למלאות לו כל אותי לא להרפות מן הכתיבה, כי כמה שכלים - השגות שכליות רבות שהיה בכוח האדם להשיגן, אבדו ממנו בעבור המורא - בגלל הפחד שמא לא יצליח לרדת עד תכליתם, פחד שמנע אותו מלגשת אליהן בכלל, וכמה חסרונים - וכמה חסרונות בשלימות האדם גרם אותם הפחד - נגרמו על ידי פחד זה, וזכרתי - ונזכרתי בדברי האומר: "מן הזהירות שלא תרבה להזהר" - כלומר, אחד מכללי הזהירות הוא שתיזהר מלהפריז בזהירות, שמא תשתמש בה גם במקום שאין להשתמש בה (פת לחם), ועודף הזהירות ימנע אותך מלפעול. ואמרתי בלבי, שאם היה כל מתעסק בענין מעניני הטובה - אילו כל מי שיוזם לעסוק באחד מהמעשים הטובים, או להורות - ללמד לבני אדם את הדרך הישרה והנכונה, היה שותק ועומד עד אשר יגמר לו כל רצונו - היה עומד על מקומו וממתין ומצפה עד אשר יהיה מפעלו שלם כפי רצונו ותוכניותיו, ויגיע להבנה העמוקה ביותר ולשפה הצחה ביותר, או-אז לא היה אף אדם מדבר דבר בדורות שעמדו אחרי דור הנביאים עליהם השלום, אשר בחרם השם לשליחותו - אשר ה' בחר אותם לשלוחיו ואמצם בעזרתו - ועזר להם לאמץ כוחותיהם. הלא רק הנביאים יכולים היו להיות בטוחים שדבריהם שלמים ונעדרי חיסרון בתוכנם או בביטוייהם! וכן אילו היה כל מי שרוצה למלאות לו - להשלים את עצמו בכל	מידות הטוב - בכל המידות הטובות, ולא יכול להשיגם - ומפני החשש שלא יוכל להשיג אותן בשלימותן, היה מניח מה שיוזמן לו מהן ועוזב אף את מה שמזדמן לו ושבידו להשיגן, או-אז היו כל בני האדם ריקים מן הטובות - ממידות טובות וחסרים מן החמדות - ומעורטלים מן המעלות, והיו שבים ורצים במרוצת תוחלת נכזבה - והיו רצים אחרי תקווה שסופה אכזבה, שהרי אין ביד האדם להגיע לשלימות מוחלטת, והיו שבילי הטוב שוממים ומעונות - ודרכי החסד נעזבים [עזובים], מפני שהיו סבורים כי יש להימנע מלעשות חסד שאינו שלם ועדיף להמתין עד שיבוא לידיהם מעשה חסד מן המובחר. אולם לא זו הדרך. והבינתי - ומאחר שהבנתי, כי הנפשות תאוותן רבה להשיג תכלית הרע - כי בני האדם מתאווים תאוה רבה להשיג את תענוגי העולם, ונפשותיהם מתרשלות - משתמשות מלעסוק בדרכי החסד, ומתעצלות להקדים אל הטובות - נלאות מלרוץ אחר עשיית הטוב, והולכות וצועדות תמיד בדרכי השחוק והשמחה - בני האדם מעדיפים להתענג וליהנות בשחוק ובקלות ראש. ואם נראה אליהן מראה תאוה שיקרא אתה - ואם מזדמן להם פיתוי מתענוגי העולם הזה המעורר את תאוותם לרדוף אחריו, בודות דברי שקר לנטות אליו - יבדו תירוצים שקריים להתיר אותו לעצמן, וסומכות את טענותיו - גם יציגו ראיות של שקר כדי להעמיד נטייתו - להתיר אותו לעצמם וכדי לחזק אודותיו - את מהותו, ולחבר	מדידות הטוב - בכל המידות הטובות, ולא יכול להשיגם - ומפני החשש שלא יוכל להשיג אותן בשלימותן, היה מניח מה שיוזמן לו מהן ועוזב אף את מה שמזדמן לו ושבידו להשיגן, או-אז היו כל בני האדם ריקים מן הטובות - ממידות טובות וחסרים מן החמדות - ומעורטלים מן המעלות, והיו שבים ורצים במרוצת תוחלת נכזבה - והיו רצים אחרי תקווה שסופה אכזבה, שהרי אין ביד האדם להגיע לשלימות מוחלטת, והיו שבילי הטוב שוממים ומעונות - ודרכי החסד נעזבים [עזובים], מפני שהיו סבורים כי יש להימנע מלעשות חסד שאינו שלם ועדיף להמתין עד שיבוא לידיהם מעשה חסד מן המובחר. אולם לא זו הדרך. והבינתי - ומאחר שהבנתי, כי הנפשות תאוותן רבה להשיג תכלית הרע - כי בני האדם מתאווים תאוה רבה להשיג את תענוגי העולם, ונפשותיהם מתרשלות - משתמשות מלעסוק בדרכי החסד, ומתעצלות להקדים אל הטובות - נלאות מלרוץ אחר עשיית הטוב, והולכות וצועדות תמיד בדרכי השחוק והשמחה - בני האדם מעדיפים להתענג וליהנות בשחוק ובקלות ראש. ואם נראה אליהן מראה תאוה שיקרא אתה - ואם מזדמן להם פיתוי מתענוגי העולם הזה המעורר את תאוותם לרדוף אחריו, בודות דברי שקר לנטות אליו - יבדו תירוצים שקריים להתיר אותו לעצמן, וסומכות את טענותיו - גם יציגו ראיות של שקר כדי להעמיד נטייתו - להתיר אותו לעצמם וכדי לחזק אודותיו - את מהותו, ולחבר	מדידות הטוב - בכל המידות הטובות, ולא יכול להשיגם, מניח מה שיוזמן לו מהן, היו כל בני אדם ריקים מן הטובות וחסרים מן החמדות, וישבים במרוצת תוחלת נכזבה, והיו שבילי הטוב שוממים ומעונות החסד נעזבים. והבינתי, כי הנפשות תאוותן רבה להשיג תכלית הרע, ומתעצלות להקדים אל הטובות, והולכות תמיד בדרכי השחוק והשמחה. ואם נראה אליהן מראה תאוה שיקרא אתה, בודות דברי שקר לנטות אליו, וסומכות את טענותיו להעמיד נטייתו, ולחזק אודותיו, ולחבר	מדידות הטוב - בכל המידות הטובות, ולא יכול להשיגם, מניח מה שיוזמן לו מהן, היו כל בני אדם ריקים מן הטובות וחסרים מן החמדות, וישבים במרוצת תוחלת נכזבה, והיו שבילי הטוב שוממים ומעונות החסד נעזבים. והבינתי, כי הנפשות תאוותן רבה להשיג תכלית הרע, ומתעצלות להקדים אל הטובות, והולכות תמיד בדרכי השחוק והשמחה. ואם נראה אליהן מראה תאוה שיקרא אתה, בודות דברי שקר לנטות אליו, וסומכות את טענותיו להעמיד נטייתו, ולחבר	מדידות הטוב - בכל המידות הטובות, ולא יכול להשיגם, מניח מה שיוזמן לו מהן, היו כל בני אדם ריקים מן הטובות וחסרים מן החמדות, וישבים במרוצת תוחלת נכזבה, והיו שבילי הטוב שוממים ומעונות החסד נעזבים. והבינתי, כי הנפשות תאוותן רבה להשיג תכלית הרע, ומתעצלות להקדים אל הטובות, והולכות תמיד בדרכי השחוק והשמחה. ואם נראה אליהן מראה תאוה שיקרא אתה, בודות דברי שקר לנטות אליו, וסומכות את טענותיו להעמיד נטייתו, ולחבר	מדידות הטוב - בכל המידות הטובות, ולא יכול להשיגם, מניח מה שיוזמן לו מהן, היו כל בני אדם ריקים מן הטובות וחסרים מן החמדות, וישבים במרוצת תוחלת נכזבה, והיו שבילי הטוב שוממים ומעונות החסד נעזבים. והבינתי, כי הנפשות תאוותן רבה להשיג תכלית הרע, ומתעצלות להקדים אל הטובות, והולכות תמיד בדרכי השחוק והשמחה. ואם נראה אליהן מראה תאוה שיקרא אתה, בודות דברי שקר לנטות אליו, וסומכות את טענותיו להעמיד נטייתו, ולחבר

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
פְּרִידוֹתָיו. וְאִם יֵאִיר לָהֶם נֵר הָאֵמֶת לְקִרְאָה אוֹתָן, בּוֹדוֹת דְּבָרִים פְּטָלִים לְהִמָּנֵעַ מִנִּטּוֹת אֱלֹיו, וְטוֹעֲנוֹת עָלָיו, וּמַחֲטִיאֹת אֶת שְׂבִילָיו, וְסוֹתְרוֹת אֶת עֵינָיו, לְהַפְרִיד חֲבוּרוֹ וּלְהַפְרֵד מִמֶּנּוּ. וְכָל אָדָם אוֹיְבוֹ בֵּין צֻלְעָיו, אֵלָּא אִם יִהְיֶה לוֹ עֶזֶר שְׂכוֹלֵם רְחוּקִים מִן הָאֵמֶת, וְעַל סִמָּךְ קִישׁוּרִים אֵלֶּה גּוֹרֵם לָאָדָם לְהִסִּיק מִסְקָנָה שְׁקֵרִית שְׁאִינָה נְכוֹנָה (פֶּת לַחֵם). וְאִם יֵאִיר לָהֶם - לְבִנֵּי הָאָדָם נֵר הָאֵמֶת לְקִרְאָה אוֹתָן - כְּדִי לְהוֹכִיחַ אוֹתָם וּלְהַעֲמִידָם עַל טַעֲנוֹתָם, בּוֹדוֹת - הֵם יִבְדּוּ לְעִצְמָם דְּבָרִים בְּטָלִים וְטַעֲנוֹת שׁוּא, כְּדִי לְהִמָּנֵעַ מִלִּנְטוֹת אֱלֹיו, וְטוֹעֲנוֹת עָלָיו - וְיַעֲרִימוּ עָלָיו הֶרְרִי קוֹשִׁיּוֹת, וּמַחֲטִיאֹת אֶת שְׂבִילָיו - וּמַצִּיאוֹ חֲסִירוֹנוֹת שְׂכַבִּיכּוֹל מִצּוּיִים בְּדַרְכּוֹ, וְסוֹתְרוֹת - וְיִסְתְּרוּ אֶת עֵינָיו, לְהַפְרִיד חֲבוּרוֹ - כְּדִי לִיצוֹר בּוֹ נִיגוּדִים וּלְהִיפְרֵד - וְכִדִּי לְפָרוֹשׁ מִמֶּנּוּ [כְּלוּמָר, לֹא דִי בִכְךָ שֶׁהֵיכָר מַחֲבֵר בֵּין דְּבָרִים רְחוּקִים בְּפִלְפּוּלִים רִיקִים, הוּא גַם נוֹקֵט דֶּרֶךְ הַפּוֹכָה: כִּשְׁהִטְעָנוֹת שֶׁל דֶּרֶךְ הָאֵמֶת מוֹרַכְבוֹת מִפְּרָטִים רַבִּים, הַנֶּפֶשׁ הַבְּהִמִית הַמֵּתְאֻוָּה, מוֹצֵאת סִתְרֵי בֵּין הַפְּרָטִים וּמִפְּרִידָה אֶת חֲבִירוֹם כְּדִי לְהַרְחִיק אֶת הָאָדָם מִן הָאֵמֶת (פֶּת לַחֵם)]. וְכָל אָדָם אוֹיְבוֹ שׁוֹכֵן בֵּין צֻלְעָיו - שׁוֹנָאוֹ הַגְּדוֹל שֶׁל הָאָדָם מִצּוֹי בֵּין צֻלְעוֹתָיו. הוּא הַנֶּפֶשׁ הַבְּהִמִית הַמֵּתְאֻוָּה, שֶׁמְקוּרָה בְּכַבֵּד וְהִיא מוֹנַחֶת בַּחֲלָל הַבֶּטֶן בֵּין הַצֻּלְעוֹת (פֶּת לַחֵם), הוּא הֵיכָר הָרַע שֶׁבְּקִרְבוֹ, הַשׁוֹנָא הַגְּדוֹל שֶׁל הָאָדָם, יוֹתֵר מִכָּל שׁוֹנָאִיו. אוֹיֵב נּוֹרָא זֶה אֵינוֹ עוֹמֵד מִנֶּגֶד לוֹ, אֵלָּא שׁוֹכֵן בְּתוֹךְ-תּוֹכוֹ, וְאִי אִפְשָׁר לָאָדָם לְהִנְצֵל מִמֶּנּוּ, אֵלָּא אִם יִהְיֶה [יִהְיֶה] לוֹ עֶזֶר	מֵאֱלֹהֵיו, וּמוֹכִיחַ מִזְמָן - מוֹרָה דֶּרֶךְ שִׁיּוּכָיו בְּאוֹפֵן תְּמִידִי לְנַפְשׁוֹ, וְשִׁלְטוֹן גּוֹבֵר - וְכוּחַ שְׁלִיטָה פְּנִימִי לְהַתְּגַבֵּר עַל יִצְרוֹ, אֲשֶׁר יִקְשׁוֹר אוֹתָהּ בַּחֲבֶל הָעֲבוּדָה - כּוּחַ זֶה יִקְשׁוֹר אֶת נַפְשׁוֹ בַּחֲבֶל הָעֲבוּדָה, כְּלוּמָר, בַּחוּקֵי עֲבוּדַת ה', וְיִבְלִמְנָה בְּרֶסֶן הַצֶּדֶק - וְיִבְלוֹם אוֹתָהּ עַל יְדֵי רֶסֶן הַצֶּדֶק, וְיִכְנֶה - וְיִכָּה אוֹתָהּ בְּשׁוֹט הַמוֹסֵר. וְאִזְכִּיר כֹּאֲשֶׁר יִחְשׁוֹב לַעֲשׂוֹת טוֹבָה - כֹּאֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לְבוֹ לַעֲשׂוֹת דְּבַר טוֹב, אֵל יֵאָחֵז - לֹא יִתֵּן לוֹ לְדַחוֹת אֶת בִּיצוֹעַ הַמַּחֲשָׁבָה הַטּוֹבָה לְזִמָּן מֵאַחֵר יוֹתֵר, וְאִם יִשְׁאַהֵב לְבוֹ לְדֶרֶךְ אַחֲרֵת - וְאִם יִפְתְּחוּ יִצְרוֹ לְנַהוֹג אַחֲרֵת, יִגְעֹר בּוֹ [בִּיצָרוֹ] וְיִתְּנֶה עָלָיו. עַל כֵּן רֵאִיתִי - לִכֵּן הַחֲלֹטִית לְהַכְרִיחַ אֶת נַפְשִׁי לְסִכּוֹל	עַל כֵּן רֵאִיתִי לְהַכְרִיחַ אֶת נַפְשִׁי לְסִכּוֹל טָרַח חֲבוּר הַסֵּפֶר הַזֶּה, וְלִבְאֵר עֵינָיו בְּכָל לִשׁוֹן שְׂאוּכָל, וְכָל מְלִיצָה שֶׁתִּזְדַּמֵּן לִי, שִׁיּוּכֵן הָעֵינִין מֵהֶם. וְאִזְכִּיר מֵתוֹלְדוֹת חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת מִה שְׂיָבֵא לִידִי, וְלֹא אֶטְרַח לְהַבִּיאָם כָּלָם, כְּדִי שְׁלֹא יֵאָרֶךְ הַסֵּפֶר, אֲךָ אֶזְכִּיר מִן הַדְּבָרִים הַצָּרִיכִים לְכָל שׂוֹרֵשׁ מִשְׁרָשָׁיו בְּשַׁעַר שְׁלֹו מִה שְׂרָאוֹי לוֹ. וּבִאֲלֵהִם הָאֶחָד הָאֵמֶת אֵעֶזֶר, וְעָלָיו אֶבְטַח, וּמִמֶּנּוּ אֶשְׁאַל בְּרַחֲמָיו לְהוֹרֹת אוֹתִי	טוֹרַח - אֶת הַטְּרַחָה הַמְּרֻבָּה הַכְּרוּכָה בַּחֲבִירוֹ הַסֵּפֶר הַזֶּה, וְלִבְאֵר אֶת עֵינָיו בְּכָל לִשׁוֹן - בְּאִיזָה סִגְנוֹן שְׂאוּכָל, וּבְכָל מְלִיצָה שֶׁתִּזְדַּמֵּן לִי, וּבְלִבְדִּי שִׁיּוּכֵן הָעֵינִין מֵהֶם. וְאִזְכִּיר מֵתוֹלְדוֹת חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת מִה שְׂיָבֵא לִידִי - וְאִזְכִּיר מִבֵּין הַמִּצְוֹת הַנּוֹבְעוֹת מִחוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת מִה שִׁיּוּכֵן לִידִי, וְלֹא אֶטְרַח לְהַבִּיאָם - אֲךָ לֹא אֶטְרַח לְהַבִּיאַת כּוֹלָם, כְּדִי שְׁלֹא יֵאָרֶךְ הַסֵּפֶר - כְּדִי שֶׁתּוֹכֵן הַסֵּפֶר לֹא יִהְיֶה אֲרוּךְ וּמִלֵּאָה מְדִי, אֲךָ אֶזְכִּיר מִן הַדְּבָרִים הַצָּרִיכִים לְכָל שׂוֹרֵשׁ מִשְׁרָשָׁיו - אֵלָּא אֶזְכִּיר אֶת הַדְּבָרִים הַהִכְרָחִיִּים, הַדְּרוּשִׁים לְכָל אֶחָד מִסּוֹדוֹת הַדְּבָרִים, בְּשַׁעַר שְׁלֹו בְּמִה שְׂרָאוֹי לוֹ - בְּכָל שַׁעַר מִשְׁעָרֵי הַסֵּפֶר מִה שְׁשִׁיךְ לוֹ. וּבִאֲלֵהִם הָאֶחָד הָאֵמֶת אֵעֶזֶר, וְעָלָיו אֶבְטַח, וּמִמֶּנּוּ אֶשְׁאַל - אֶבְקֵשׁ בְּרַחֲמָיו לְהוֹרֹת אוֹתִי - לְהַנְחוּתִי וּלְהַדְרִיכָנִי				

עיונים

אל התאוה ולחזקה. וביאר ב'פת לחם' כוונתו, שכאשר האדם אינו מתאוה דיו אל הדבר האסור ואינו חושק בו, מגדיל היצר ומחזק את חשקו אליו. דרך משל, אם נזדמן לאדם אפשרות להשיג ממון בגניבה או בשקר ותרמית, אלא שסך הממון אינו רב, וחשקו להשיג את הממון בצורה זו, מועט, ולכן הוא מוכן להימנע מלעשות את המעשה הרע הזה, בא יצרו הרע של האדם ומגדיל בלבבו את התשוקה לממון ההוא, על ידי שמראה לו כי על ידי תחבולה מסוימת או על ידי משא ומתן שעתיד להזדמן לפניו יוכל להרוויח רכוש רב ב'זכות' הממון הגנוב שיהיה בידו, והסך הקטן לאלף יהיה, ובכך מגדיל את חשקו לעשות את הדבר האסור. וכן כיוצא בזה בשאר הענינים.

חובות	הקדמה	הלככות	חובות	הקדמה	הלככות
בו את הדרך הישרה אשר הוא רוצה בה, וישׁהיא מקבלת בעיניו, בדבור ובמעשה, בסתר ובגלוי. ובאשר נגמרה עצתי והספמתי לחברו, תקנתי אשיותיו, והצעתי מכוונותיו, ובניתי אותו על עשרה שרשים, מקבצים כל חובות הלככות, וחלקתי אותו לעשרה שערים, כל שער מהם מיוחד לשרש אחד משרשיו, בולל את גבוליו ומחלקותיו, והענינים התלויים בו, והפנים המפסידים אותו. ואני אוהז בו הדרך הקרובה להעיר, להורות ולהשפיל בלשון המבאר הקרוב והנהג, כדי שיהיה מה שאני רוצה לבארו קרוב להבין. ואניח הלשון העמק	כז - בחיבור הספר את הדרך הישרה אשר הוא רוצה בה, ושהיא מקובלת ורצויה בעיניו [לפניו], כדיבור ובמעשה, בסתר ובגלוי. וכאשר נגמרה עצתי והסכמתי לחברו - וכאשר הסכמתי בליבי לחבר את הספר, תיקנתי אשיותיו - הכנתי את בסיסו, והצעתי מכוונותיו - והנחתי את יסודותיו, ובניתי אותו על עשרה שרשים ויסודות, מקבצים - הכוללים את כל חובות הלככות, וחילקתי אותו לעשרה שערים, וכל שער מהם מיוחד - מיועד לשרש אחד מבין שרשיו ועוסק ביסוד אחד מיסודותיו. כל שער מעשרת השערים כולל	בז - בחיבור הספר את הדרך הישרה אשר הוא רוצה בה, ושהיא מקובלת ורצויה בעיניו [לפניו], כדיבור ובמעשה, בסתר ובגלוי. וכאשר נגמרה עצתי והסכמתי לחברו - וכאשר הסכמתי בליבי לחבר את הספר, תיקנתי אשיותיו - הכנתי את בסיסו, והצעתי מכוונותיו - והנחתי את יסודותיו, ובניתי אותו על עשרה שרשים ויסודות, מקבצים - הכוללים את כל חובות הלככות, וחילקתי אותו לעשרה שערים, וכל שער מהם מיוחד - מיועד לשרש אחד מבין שרשיו ועוסק ביסוד אחד מיסודותיו. כל שער מעשרת השערים כולל	בז - בחיבור הספר את הדרך הישרה אשר הוא רוצה בה, ושהיא מקובלת ורצויה בעיניו [לפניו], כדיבור ובמעשה, בסתר ובגלוי. וכאשר נגמרה עצתי והסכמתי לחברו - וכאשר הסכמתי בליבי לחבר את הספר, תיקנתי אשיותיו - הכנתי את בסיסו, והצעתי מכוונותיו - והנחתי את יסודותיו, ובניתי אותו על עשרה שרשים ויסודות, מקבצים - הכוללים את כל חובות הלככות, וחילקתי אותו לעשרה שערים, וכל שער מהם מיוחד - מיועד לשרש אחד מבין שרשיו ועוסק ביסוד אחד מיסודותיו. כל שער מעשרת השערים כולל	בז - בחיבור הספר את הדרך הישרה אשר הוא רוצה בה, ושהיא מקובלת ורצויה בעיניו [לפניו], כדיבור ובמעשה, בסתר ובגלוי. וכאשר נגמרה עצתי והסכמתי לחברו - וכאשר הסכמתי בליבי לחבר את הספר, תיקנתי אשיותיו - הכנתי את בסיסו, והצעתי מכוונותיו - והנחתי את יסודותיו, ובניתי אותו על עשרה שרשים ויסודות, מקבצים - הכוללים את כל חובות הלככות, וחילקתי אותו לעשרה שערים, וכל שער מהם מיוחד - מיועד לשרש אחד מבין שרשיו ועוסק ביסוד אחד מיסודותיו. כל שער מעשרת השערים כולל	בז - בחיבור הספר את הדרך הישרה אשר הוא רוצה בה, ושהיא מקובלת ורצויה בעיניו [לפניו], כדיבור ובמעשה, בסתר ובגלוי. וכאשר נגמרה עצתי והסכמתי לחברו - וכאשר הסכמתי בליבי לחבר את הספר, תיקנתי אשיותיו - הכנתי את בסיסו, והצעתי מכוונותיו - והנחתי את יסודותיו, ובניתי אותו על עשרה שרשים ויסודות, מקבצים - הכוללים את כל חובות הלככות, וחילקתי אותו לעשרה שערים, וכל שער מהם מיוחד - מיועד לשרש אחד מבין שרשיו ועוסק ביסוד אחד מיסודותיו. כל שער מעשרת השערים כולל

חובות	הקדמה	הלבבות	ביושר לבב
מציאותו על דרך המופת, ^(כד) כי אין כל מחקר שכלי נמצא במופת, ולא שנבקש ^(כה) בחכמת השימוש הדבר המספיק, ולא בחכמת האלהות לסתור אותה בשום אופן, מפני שאמיתותה נראית בחוש], כי אין כל מחקר שכלי נמצא במופת - כי לא כל מחקר שכלי אפשר להוכיח בהוכחה חותכת, וברוב המקרים ההוכחה בנויה על אומדן הדעת ועל הסברה הישרה של שכל הבריא, ולא שנבקש בחכמת השימוש - אכן, לא נכון לבקש בתחום החכמות ה"שימושיות", כגון בחכמת החשבון, ההנדסה, התכונה, ודומיהן הדבר המספיק - הוכחה על פי אומדן דעת וסברה ישרה [הוכחה כזו, הנובעת מהיגיון ישר, נקראת 'דבר המספיק', מפני שהיא מספקת בעצמה ואינה נזקקת להקדמות וידיעות אחרות, כדרך שנזקק מי שבא להוכיח דבר בהוכחה "מופתית" (פת לחם)]. בתחום זה אין להסתפק בראיות הבנויות על הסברה ואומדן הדעת, אלא יש להביא על כל דבר מהן הוכחה חותכת, ואולם לא בחכמת האלהות	כד. כי אין כל מחקר שכלי נמצא במופת. כלומר, כי לא ניתן להוכיח מחקר שכלי על ידי הוכחה חותכת. כוונת רבינו היא כפי שביארו ה'פת לחם' ו'מרפא לגפש', כי החקירות השכליות אינן נפשטות על ידי הוכחות חותכות, אלא על ידי סברה ישרה ואומדן הדעת. דרך משל, כאשר אדם רואה ציור נאה, ברור לו כי הציור נוצר על ידי אומן שצייר זאת ולא על ידי צבעים שנשפכו על לוח הציור. וכן כאשר יראה מכתב כתוב בטוב טעם, יהיה ברור לו כי אדם מסוים כתב את המכתב והוא לא נוצר באופן אקראי על ידי דיו שנשפך על גליון הכתיבה. הוכחה זו היא הוכחה על פי אומדן דעת והשכל הישר, אך אין בה הוכחה ניצחת כנגד המתעקש שלא לקבל הנחה פשוטה וברורה זו, כמו שמצוי בחכמת החשבון וההנדסה. אך אף על פי כן נאמר לו, כי השכל מחייב זאת, ולא ימאן לקבל זאת רק מתעקש וסכל. כה. בחכמת השימוש. 'חכמת השימוש' היא שם כולל לכל החכמות שבני אדם משתמשים בהם לצורכיהם (כפי שביאר רבינו בתחילת ההקדמה ד"ה והחכמה מתחלקת), כגון, חכמת החשבון וההנדסה, חכמת התכונה וחכמת המוזיקה, ויתר ההמצאות שהמציאו בני האדם לתועלתם. וביאר ה'מרפא לגפש' כוונת רבינו, שבחכמה זו אין להוכיח דבר על ידי אומדן דעת וסברה פשוטה, ולמשל, שאין כל אומדן דעת או סברה פשוטה המחייבים כי הקו האלכסוני שבריבוע מידתו שווה לקווי האורך והרוחב של המרובע, ודבר זה לא יתאמת כי אם על ידי הוכחה חותכת.	כד. כי אין כל מחקר שכלי נמצא במופת. כלומר, כי לא ניתן להוכיח מחקר שכלי על ידי הוכחה חותכת. כוונת רבינו היא כפי שביארו ה'פת לחם' ו'מרפא לגפש', כי החקירות השכליות אינן נפשטות על ידי הוכחות חותכות, אלא על ידי סברה ישרה ואומדן הדעת. דרך משל, כאשר אדם רואה ציור נאה, ברור לו כי הציור נוצר על ידי אומן שצייר זאת ולא על ידי צבעים שנשפכו על לוח הציור. וכן כאשר יראה מכתב כתוב בטוב טעם, יהיה ברור לו כי אדם מסוים כתב את המכתב והוא לא נוצר באופן אקראי על ידי דיו שנשפך על גליון הכתיבה. הוכחה זו היא הוכחה על פי אומדן דעת והשכל הישר, אך אין בה הוכחה ניצחת כנגד המתעקש שלא לקבל הנחה פשוטה וברורה זו, כמו שמצוי בחכמת החשבון וההנדסה. אך אף על פי כן נאמר לו, כי השכל מחייב זאת, ולא ימאן לקבל זאת רק מתעקש וסכל. כה. בחכמת השימוש. 'חכמת השימוש' היא שם כולל לכל החכמות שבני אדם משתמשים בהם לצורכיהם (כפי שביאר רבינו בתחילת ההקדמה ד"ה והחכמה מתחלקת), כגון, חכמת החשבון וההנדסה, חכמת התכונה וחכמת המוזיקה, ויתר ההמצאות שהמציאו בני האדם לתועלתם. וביאר ה'מרפא לגפש' כוונת רבינו, שבחכמה זו אין להוכיח דבר על ידי אומדן דעת וסברה פשוטה, ולמשל, שאין כל אומדן דעת או סברה פשוטה המחייבים כי הקו האלכסוני שבריבוע מידתו שווה לקווי האורך והרוחב של המרובע, ודבר זה לא יתאמת כי אם על ידי הוכחה חותכת.	כד. כי אין כל מחקר שכלי נמצא במופת. כלומר, כי לא ניתן להוכיח מחקר שכלי על ידי הוכחה חותכת. כוונת רבינו היא כפי שביארו ה'פת לחם' ו'מרפא לגפש', כי החקירות השכליות אינן נפשטות על ידי הוכחות חותכות, אלא על ידי סברה ישרה ואומדן הדעת. דרך משל, כאשר אדם רואה ציור נאה, ברור לו כי הציור נוצר על ידי אומן שצייר זאת ולא על ידי צבעים שנשפכו על לוח הציור. וכן כאשר יראה מכתב כתוב בטוב טעם, יהיה ברור לו כי אדם מסוים כתב את המכתב והוא לא נוצר באופן אקראי על ידי דיו שנשפך על גליון הכתיבה. הוכחה זו היא הוכחה על פי אומדן דעת והשכל הישר, אך אין בה הוכחה ניצחת כנגד המתעקש שלא לקבל הנחה פשוטה וברורה זו, כמו שמצוי בחכמת החשבון וההנדסה. אך אף על פי כן נאמר לו, כי השכל מחייב זאת, ולא ימאן לקבל זאת רק מתעקש וסכל. כה. בחכמת השימוש. 'חכמת השימוש' היא שם כולל לכל החכמות שבני אדם משתמשים בהם לצורכיהם (כפי שביאר רבינו בתחילת ההקדמה ד"ה והחכמה מתחלקת), כגון, חכמת החשבון וההנדסה, חכמת התכונה וחכמת המוזיקה, ויתר ההמצאות שהמציאו בני האדם לתועלתם. וביאר ה'מרפא לגפש' כוונת רבינו, שבחכמה זו אין להוכיח דבר על ידי אומדן דעת וסברה פשוטה, ולמשל, שאין כל אומדן דעת או סברה פשוטה המחייבים כי הקו האלכסוני שבריבוע מידתו שווה לקווי האורך והרוחב של המרובע, ודבר זה לא יתאמת כי אם על ידי הוכחה חותכת.

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
להרגיש ולהמשיך - מן הנמנע להסביר את ענייני החכמה האלוקית על פי הרגשת החושים או על ידי משל, מפני שה' יתברך נעלה ונשגב ומשולל מכל חוש ודמיון, ולא בתחילת החכמה הטבעית מופת - ואין לשאול על טבע הנבראים, מדוע טבעו של דבר זה כך, וטבעו של זה אחרת, כי כך עלה ברצונו יתברך, ולא בראשית המופת מופת" - גם אין לבקש הוכחה חותכת על המונחים השכליים הראשוניים שעליהם ההוכחות בנויות. אלו נקראים אקסיומה, מושכל ראשון, ואין צורך להוכיחם, כגון: אין צורך להוכיח שהשלם גדול מהחלק, ושהאלכסון ארוך יותר מהקו הישר, וכדומה. כי כאשר נישמר מן הדברים האלה - כי כאשר נימנע מלהשתמש בכל אלו: בלשון העמוקה ובמילים הנכריות ובמופתים הנשענים על דרך מלאכת הניצוח ובמחקרים הרחוקים, יקל עלינו להגיע אל בקשתנו אל רצוננו ומטרתנו. ואם לא נעשה כן, נתעה מדרך ענינו - נחטיא את המטרה שאליה אנו שואפים להגיע, ויקשה עלינו למצוא את מה שהיתה כוונתנו אליו - ויקשה עלינו למצוא את מבוקשנו. ומפני שהיה ספרי זה מן החכמה האלהית - ומפני שספרי זה עוסק בחלק החכמה האלוקית, נשמרתי בו מן הראיות שהן הולכות על דרך חכמת הדיבור - נמנעתי מלהביא בו ראיות הבנויות על דרך חכמת ההיגיון וחכמת השימוש, אלא בשער הראשון ממנו - מלבד בשער הייחוד שבספר זה, שם כן אזכיר אותן, כי אפשר שידחקנו הצורך אליהן - שם איאלץ להזדקק להן - מפני דקות מחקרנו בו - בגלל דקות המחקר בשער זה. ושמתי רוב ראיותי מן הדברים המושכלים - והבאתי את רוב ראיותי מדברים המובנים על ידי השכל, וקרבתים בדמיונים	להרגיש ולהמשיך, ולא בתחילת החכמה הטבעית מופת, ולא בראשית המופת מופת". כי כאשר נישמר מן הדברים האלה, יקל עלינו להגיע אל בקשתנו, ואם לא נעשה כן, נתעה מדרך ענינו, ויקשה עלינו למצוא מה שהיתה כוונתנו אליו. ומפני שהיה ספרי זה מן החכמה האלהית, נשמרתי בו מן הראיות שהן הולכות על דרך חכמת הדיבור וחכמת השימוש, אלא בשער הראשון ממנו, כי אפשר שידחקנו הצורך אליהן מפני דקות מחקרנו בו. ושמתי רוב ראיותי מן הדברים המושכלים וקרבתים בדמיונים	להרגיש ולהמשיך - מן הנמנע להסביר את ענייני החכמה האלוקית על פי הרגשת החושים או על ידי משל, מפני שה' יתברך נעלה ונשגב ומשולל מכל חוש ודמיון, ולא בתחילת החכמה הטבעית מופת - ואין לשאול על טבע הנבראים, מדוע טבעו של דבר זה כך, וטבעו של זה אחרת, כי כך עלה ברצונו יתברך, ולא בראשית המופת מופת" - גם אין לבקש הוכחה חותכת על המונחים השכליים הראשוניים שעליהם ההוכחות בנויות. אלו נקראים אקסיומה, מושכל ראשון, ואין צורך להוכיחם, כגון: אין צורך להוכיח שהשלם גדול מהחלק, ושהאלכסון ארוך יותר מהקו הישר, וכדומה. כי כאשר נישמר מן הדברים האלה - כי כאשר נימנע מלהשתמש בכל אלו: בלשון העמוקה ובמילים הנכריות ובמופתים הנשענים על דרך מלאכת הניצוח ובמחקרים הרחוקים, יקל עלינו להגיע אל בקשתנו אל רצוננו ומטרתנו. ואם לא נעשה כן, נתעה מדרך ענינו - נחטיא את המטרה שאליה אנו שואפים להגיע, ויקשה עלינו למצוא את מה שהיתה כוונתנו אליו - ויקשה עלינו למצוא את מבוקשנו. ומפני שהיה ספרי זה מן החכמה האלהית - ומפני שספרי זה עוסק בחלק החכמה האלוקית, נשמרתי בו מן הראיות שהן הולכות על דרך חכמת הדיבור - נמנעתי מלהביא בו ראיות הבנויות על דרך חכמת ההיגיון וחכמת השימוש, אלא בשער הראשון ממנו - מלבד בשער הייחוד שבספר זה, שם כן אזכיר אותן, כי אפשר שידחקנו הצורך אליהן - שם איאלץ להזדקק להן - מפני דקות מחקרנו בו - בגלל דקות המחקר בשער זה. ושמתי רוב ראיותי מן הדברים המושכלים - והבאתי את רוב ראיותי מדברים המובנים על ידי השכל, וקרבתים בדמיונים	להרגיש ולהמשיך - מן הנמנע להסביר את ענייני החכמה האלוקית על פי הרגשת החושים או על ידי משל, מפני שה' יתברך נעלה ונשגב ומשולל מכל חוש ודמיון, ולא בתחילת החכמה הטבעית מופת - ואין לשאול על טבע הנבראים, מדוע טבעו של דבר זה כך, וטבעו של זה אחרת, כי כך עלה ברצונו יתברך, ולא בראשית המופת מופת" - גם אין לבקש הוכחה חותכת על המונחים השכליים הראשוניים שעליהם ההוכחות בנויות. אלו נקראים אקסיומה, מושכל ראשון, ואין צורך להוכיחם, כגון: אין צורך להוכיח שהשלם גדול מהחלק, ושהאלכסון ארוך יותר מהקו הישר, וכדומה. כי כאשר נישמר מן הדברים האלה - כי כאשר נימנע מלהשתמש בכל אלו: בלשון העמוקה ובמילים הנכריות ובמופתים הנשענים על דרך מלאכת הניצוח ובמחקרים הרחוקים, יקל עלינו להגיע אל בקשתנו אל רצוננו ומטרתנו. ואם לא נעשה כן, נתעה מדרך ענינו - נחטיא את המטרה שאליה אנו שואפים להגיע, ויקשה עלינו למצוא את מה שהיתה כוונתנו אליו - ויקשה עלינו למצוא את מבוקשנו. ומפני שהיה ספרי זה מן החכמה האלהית - ומפני שספרי זה עוסק בחלק החכמה האלוקית, נשמרתי בו מן הראיות שהן הולכות על דרך חכמת הדיבור - נמנעתי מלהביא בו ראיות הבנויות על דרך חכמת ההיגיון וחכמת השימוש, אלא בשער הראשון ממנו - מלבד בשער הייחוד שבספר זה, שם כן אזכיר אותן, כי אפשר שידחקנו הצורך אליהן - שם איאלץ להזדקק להן - מפני דקות מחקרנו בו - בגלל דקות המחקר בשער זה. ושמתי רוב ראיותי מן הדברים המושכלים - והבאתי את רוב ראיותי מדברים המובנים על ידי השכל, וקרבתים בדמיונים

חובות הקדמה הלכות ביושר לבב

הקרוכים, אשר אין בהם ספק, וסמכתי להם מה שפצאתי כתוב בספרי הנביאים, ואחר כך סמכתי להם דברי הקבלות שקבלנו מרבותינו זכרונם לברכה ומן החסידים והחכמים שפכל אמה, שהגיעו דבריהם אלינו, מפני שקניתי שיהיו הלכות נזמים אליהם ומקשיבים אל חכמתם, כמו דברי הפילוסופים ומוסר הפרושים ומנהגיהם המשפחים. וכבר אמרו רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין לט, ב): פתוב אחד אומר (יחזקאל יא, יב): וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם, וכתוב אחד אומר (יחזקאל ה, ז): לא עשיתם, הא כיצד? פמתקנים שבהם לא עשיתם, פמקלקלים שבהם עשיתם. ואמרו

הקרוכים - וקירבתי אותם אל השכל במשלים קלים להבנה, אשר אין בהם ספק בנכונותם ואמיתתם, וסמכתי - וצירפתי להם את מה שמצאתי כתוב בספרי הנביאים, ואחר כך סמכתי - ולאחר מכן הוספתי להם דברי הקבלות - את הדברים שקבלנו מרבותינו זכרונם לברכה, ומן החסידים והחכמים שפכל אמה, שהגיעו דבריהם אלינו - שדבריהם נודעו לנו, מפני שקניתי שיהיו הלכות נזמים אליהם ולדבריהם ומקשיבים אל דברי חכמתם, כמו [כגון] דברי ומליצות הפילוסופים ומוסרי הפרושים בעולם ומנהגיהם המשובחים. רבנו מתנצל על כך שהוא מצא לנכון להביא

בספרו מדברי הפילוסופים של אומות העולם. הוא מביא מקור לכך שמותר ללמוד מחכמת הגויים (פת לחם): וכבר אמרו רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין לט, ב) ביישוב שני פסוקים סותרים: כתוב אחד אומר (יחזקאל יא, יב): 'וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם' - כמנהגי העמים שהם שכנים נהגתם, וכתוב אחד אומר (יחזקאל ה, ז): 'וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם', הא כיצד? כמתוקנים שבהם לא עשיתם, כלומר, לא כיבדתם את ה' המתוקנים שבמלכי אומות העולם, כגון עגלון שהיה אחד ממלכי מואב, והיה מכבד את ה', וכאשר אמר לו אהוד, ששפט את ישראל בימיו של מלך מואב זה, שיש לו בעבורו מסר מה, מיד קם עגלון מכיסאו משום כבוד ה'. כמקלקלים שבהם עשיתם, כלומר, הקרבתם את בניכם לעבודה זרה כפי שהקריב מישע מלך מואב את בנו בכורו לעבודה זרה (רש"י). הרי שה' תובע מישאל על שלא למדו מהגויים את ההנהגות הטובות המצויות אצל המתוקנים שבהם (פתחי לב). באותו אופן יש לומר שמותר להביא מדברי הפילוסופים, המתוקנים שבאומות העולם. ועוד אמרו

חובות הקדמה הלכות ביושר לבב

חכמינו ז"ל (מגילה טז, א): כל האומר דבר חכמה אפילו באמנות העולם נקרא חכם. ואמרו בהבאת המשלים לקרב הענינים הקשים בהם (ערוכין כא, ב): אנגמרה פסימנין ואסברה פדרמי ליה. והחכם אומר (משלי א, ו): להבין מושל ומליצה דברי חכמים וחידותם.

חכמינו ז"ל (מגילה טז, א): כל האומר דבר חכמה, אפילו בן אומות העולם, נקרא 'חכם' - הרי שיש ללמוד גם מהמוסר שהשמיעו חכמי העמים במשליהם ובמנהגיהם המשובחים. ואמרו בהבאת המשלים - ועל התועלת

שבהצגת משלים, לקרב הענינים הקשים בהם - כדי לקרב בהם אל הדעת ענינים קשים אמרו (עירובין כא, ב): אנגמרה - שלמה המלך לימד את התורה לעם פסימנין - בעזרת מסורת וסימנים של פסקי טעמים בתיבות המקרא והמשנה, ואסברה פדרמי ליה - וכדי להסביר את התורה השתמש בדימויים ומשלים, [כך פירשו חז"ל שם את הפסוק (קהלת יב, ט): 'ויותר שהיה קהלת חכם עוד לימד דעת את העם', כלומר, שלמה המלך השתמש בשני אמצעים כדי ללמד את העם דעת: הראשון נועד לחזק את כוח הזיכרון לבל ישכחו את מה שלמדו. לשם כך נתן שלמה המלך סימן לכל דבר שלימד, כגון הלכה זו מתחילה כך והלכה זו כך, וכדומה. האמצעי השני בא להעמיק את הבנת הדברים, בפרט הדברים הקשים. לשם כך הציג שלמה המלך משלים בתוך כדי לימודו (מרפא לנפש)]. ושלמה המלך החכם אומר (משלי א, ו): האדם החכם והנבון יתן לבו 'להבין את המשל והנמשל ומליצה' - ואת האמרה השנונה, וכן את עומק דברי החכמים וחידותם' - ואת רמזיהם.

עיונים

כו. כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם. עיין בתשובת 'חתם סופר' (או"ח סי' ר"ח, ד"ה ובזה יש), שתמה מה החידוש בזה, הרי פשוט שנקרא חכם, שהרי מברכים על חכמי אומות העולם 'שנתן מחכמתו לבשר ודם'? וכתב לבאר, שהיה עולה על הדעת לומר, כי דווקא יהודי שהוא מושגח מאל עליון, עליו נאמר, שאם אומר דבר חכמה הרי הוא נקרא 'חכם', אבל גוי שאומר דבר חכמה שאינו ראוי לפי מזגו וטבעו, אפשר שהוא לא יתכן להיות במצב של חכמה, אלא הרי הוא כסומא בארובה [כלומר, אולי הוא אמר זאת במקרה, כסומא המוצא את דרכו בארובה במקרה, ואין הכרח שדבריו נאמרו בחכמה], באו חז"ל ולימדונו שאין הדבר כן, אלא גם גוי שאינו חכם בעצם, מכל מקום אם אומר דבר חכמה הרי הוא נקרא 'חכם' על אותו דבר חכמה שנזרקה מפיו, שעל דבר חכמה וחידות הזה קורא לו חכם לפי שעה, ולא נאמר שהאומר דבר חכמה באומות העולם, שאינו חכם בעצם, ודבריו אינם אלא כסומא בארובה במקרה ולא בהשגחה, קמ"ל כי נקרא חכם לפי שעתו.

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
אָמַר הַמַּחְבֵּר: פֶּאָשֶׁר הִסְכַּמְתִּי לְחֵבֶר בַּסֵּפֶר הַזֶּה חֻלְקֵי חוּבוֹת הַלְבָבוֹת, פּוֹנֵתִי אֶת מַחְשַׁבְתִּי לְבַחֵר אוֹתָן שֶׁתִּהְיֶינָה כּוֹלְלוֹת אֶת זוּלָתָן וְסוֹכְבוֹת אֶת שְׁאָרֵיתָן, וְשִׁמְתִּי שְׂרָשֶׁן הָעֲלִיּוֹן וְיִסּוּדָן הַגָּדוֹל יַחְדוּד הָאֵל בְּלֵב שָׁלֵם. — וְאַחֵר כֶּךָ עֵינֵתִי בְּמַה שְּׁאֵנּוּ חַיְבִין לְחֵבֶר אֶל יַחְדוּדוֹ מִהַחוּבוֹת הַנִּזְכָּרוֹת הָרְאוּיּוֹת לוֹ מִמֶּנּוּ, וַיֵּדַעְתִּי דַּעַת בְּרוּרָה, כִּי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֶחָד אֱמֶת וְלֹא יִשְׁיגְהוּ שֵׁם עֶצֶם וְלֹא מִקְרָה, וְאֵין מַחְשַׁבְתָּנוּ מִשְׁגֵּת דָּבָר שְׁאִינּוֹ עֶצֶם וְלֹא מִקְרָה, נִמְנָעָה מִמֶּנּוּ הַשְּׁגָתוֹ מִצַּד עֶצֶם כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהִצְרַכְנוּ לְדַעַתוֹ וּלְהִשִּׁיג מְצִיאוֹתוֹ מִצַּד בְּרִיּוֹתָיו, וְזֶה הוּא שְׁעַר הַבְּחִינָה בַּבְּרוּאִים, שִׁמְתִּי הַבְּחִינָה שְׂרָשׁ שְׁנֵי לְכָלֵּל מַחוּבוֹת הַלְבָבוֹת.				לאחר ה"הודעה" על חלוקת הספר לעשרה שערים מבאר רבנו את הסיבות שהביאוהו לקבוע את סדר השערים בספרו. אמר המחבר: כאשר הסכמתי [החלטתי] לחבר וללקט בספר הזה את כל חלקי חובות הלבבות, כוונתי את מחשבתי - הסכמתי במחשבתי לבחור אותן החובות שתהיינה כוללות את זולתן - הכוללות את החובות האחרות וסוכבות את שאריתן - והמקיפות את שאר חובות הלבבות, ושמתי שרשן העליון ויסודן הגדול ייחוד האל בלב שלם - וקבעתי את ייחוד האל בלב שלם כשורש העיקרי וכיסוד הראשוני לכל החובות.			
וְהִתְבּוֹנַנְתִּי בְּמַה שְּׁרְאוּי לְאֶחָד הָאֱמֶת מִן הָאֲדָנוֹת, וּמַה שְּׁחַיִּיכִים בְּרִיּוֹתָיו בּוֹ מִעֲבוּדָתוֹ, שִׁמְתִּי קִבְּלַת עֲבוּדַת הָאֱלֹהִים שְׂרָשׁ שְׁלִישִׁי לְכָלֵּל מַחוּבוֹת הַלְבָבוֹת. — וְאַחֵר כֶּךָ נִתְבָּאֵר לִי מַה שְּׁרְאוּי לְאֶחָד הָאֱמֶת מִהִתְיַחְדּוֹ בְּהִנְהָגַת הַכֹּל, ^(ב) וְשִׁתְּהוּעֵלַת וְהַנִּזְק אֵינָם כִּי אִם מִמֶּנּוּ וּבְרִשּׁוֹתוֹ לְבַדּוֹ, הַתְּחַיִּיבְנוּ לְבִטּוֹחַ עָלָיו				- שער הבחינה מופיע אפוא כשני לכלל חובות הלבבות. ואחר-כך התבוננתי במה שראוי לאחד האמת - בחובתנו כלפי האחד האמיתי מן האדנות - כדי להביע את קבלת אדנותו עלינו, ומה שחייבים בריותיו בו מעבודתו - ובחובתנו לעובדו אותה העבודה המוטלת על ברואיו, ולכן שמתי - קבעתי את קבלת עבודת האלהים לשורש השלישי לכלל מחובות הלבבות - מכלל חובות הלבבות. ואחר כך נתבאר לי מה שראוי לאחד האמת - וראיתי עוד שראוי לנו לעבוד את האחד האמיתי, מהתייחדו בהנהגת הכל - בשל היותו המנהיג היחידי של כל הברואים, ומשום שהתועלת והנזק שיגיעו לאדם אינם ביד זולתו ולא בגזירת אי מי מבלעדיו, כי אם ממנו וברשותו לבדו [בלבד], [התועלת והטוב באים לאדם ממנו יתברך ומידו, ואילו הנזק והרע באים לאדם ממעשיו עצמם, ברשותו של ה' שאינו מעכב אותם, אבל הם אינם מיד ה', כי אין לייחס את פעולת הרע אל השי"ת (פת לחם וטוב הלבנון)], ושהתחייבנו לבטוח רק עליו [בו].			

עיונים

כו. ושהתועלת והנוק אינם כי אם ממנו וברשותו לבדו. בביאור 'פת לחם' ו'טוב הלבנון' ביארו, כי התועלת והטוב בא לאדם ממנו יתברך ומידו, והנוק והרע בא לאדם ממעשיו עצמם, ברשותו של ה' שאינו מעכב, אבל לא מיד ה', כי אין לייחס פעולת הרע אל ה' יתברך.

כתיב "תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך" (ירמיהו ב, י"ט). פירוש, הרעה שעושה האדם היא המייסרת אותו. ביאור הדברים ניתן להבין על פי מה שכתב ר"י בלוך בספרו 'שעורי דעת', וז"ל: כי כל ענין 'שכר ועונש' אין זה ענין נפרד, אלא הוכן בתוך הבריאה כפי מערכתה, שכל מצוה מביאה עליו לנפש האדם, ועל ידו מתחזק צד הקדושה ומתעוררת השפעת הטובה בעולם. ולהיפך על ידי החטא נפגמת נשמתו ומביא פגם בעולמות העליונים על ידי שמתמעט בזה כוח הקדושה והטוב ומעורר דינים ועונשים ח"ו. כמו שאמרו חז"ל 'שכר מצוה מצוה, ושכר עבירה

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
וְלִהְיֶמְסֵר אֱלִיו, שְׁמִתִּי הַבְּטָחוֹן שְׂרָשׁ רְבִיעִי לְכָל־ מַחֲבֹבֹת הַלְבָבוֹת. — וְאַחַר כֵּן חֲשַׁבְתִּי בְּעֵינַי הָאֶחָד הָאֱמֶת מִהֲתִיחַדוֹ בְּכַבּוּדוֹ, וְשִׂיאֵינֶנּוּ מִשְׁתַּתַּף עִם דָּבָר, וְאִינוֹ דּוֹמָה לְדָבָר, הַצֶּרְכָּנוּ לְחֶבֶר אֶל זֶה שְׁנַעֲבֹדְהוּ לְבַדּוֹ, וְנִיחָד כָּל הַמַּעֲשִׂים בְּעֵינַי הָאֶחָד הָאֱמֶת, מִהֲתִיחַדוֹ בְּכַבּוּדוֹ - וּבַחֲנֻתִי אֶת הַיּוֹתוֹ יַחֲדִי בְּכַבּוּדוֹ, וְשִׂיאֵינֶנּוּ מִשְׁתַּתַּף עִם דָּבָר - עִם אֶף אֶחָד מִן הַנִּמְצָאִים, וְאִינוֹ דּוֹמָה לְדָבָר מֵהֶם, לִכֵּן הַצֶּרְכָּנוּ לְחֶבֶר וּלְצַרְף אֶל זֶה - לְהוֹסִיף אֶת הַחֻבָּה הַמוֹטֶלֶת עֲלֵינוּ שְׁנַעֲבֹדְהוּ לְבַדּוֹ - שְׁנַעֲבֹד אוֹתוֹ לְבַדּוֹ, וְנִיחָד כָּל הַמַּעֲשִׂים - וְנִיחָד אֶת עֲבִירָה (אֲבוֹת ד, ב), דִּהְיִינוּ שֶׁהִסְבֵּר 'שֹׁכֵר וְעוֹנֵשׁ' אֵינוֹ שְׁבַעֲד מַעֲשֵׂה טוֹב שְׁעוֹשֶׂה הָאָדָם נוֹתֵנִים לוֹ שֹׁכֵר וּבַעֲד חֲטָא עוֹנֵשׁ, אֲלֵא בַּמַּעֲשֵׂה הַמַּצּוּה עֲצָמָה נִמְצָא הַשֹּׁכֵר, וְלִהְיֶפֶךְ בַּמַּעֲשֵׂה עֲבִירָה נִמְצָא הָעוֹנֵשׁ. עכ"ד. וְכַעֲיֵן זֶה הֵבִיא בִּסְפֵר 'אֲרָחוֹת יוֹשֵׁר' (פֶּרֶק: יֵרֵאת חֲטָא) וּז"ל: כָּתְבוּ בִּסְפָרִים הַקְּדוּשִׁים, כִּי הָעֲבִירָה וְהָעוֹנֵשׁ אֵינָן דְּבָרִים נִפְרָדִים. אֲלֵא הָעֲבִירוֹת, שֶׁהִקְבִּיָה הַזֹּהִיר עֲלֵיהֶן בְּרָא בְּטַבְעֵן שֶׁהֵן כְּמוֹ סֵם הַמּוֹת לְגוֹף וּלְנֶפֶשׁ, וְהֵם מִשְׁחִיתִים וְהוֹרְסִים וְשׁוֹרְפִים אֶת הַגּוֹף וְאֶת הַנֶּפֶשׁ. וְזֶה הָעֵינַי שֶׁאִפִּילוֹ שׁוֹגֵג צָרִיךְ כִּפְרָה, כִּי הָעֲבִירָה אֵשׁ הִיא עַד אֲבֹדוֹן תֹּאכַל וְכֵאִילוֹ אֲכַל סֵם הַמּוֹת, וְחֹסֵד ה' הוּא שֶׁעַל יָדִי הִקְרַבְנָן נִמְחַקֵּת הָעֲבִירָה. עכ"ל. כְּתִיב (איכה ג, ל"ח-ל"ט): "מִפִּי עֲלִיּוֹן לֹא תִצָּא הָרַעוֹת וְהַטּוֹב. מִה יִתְאוּנֵן אָדָם חַי גֹּבֵר עַל חֲטָאֵיו". וּפִירֵשׁ רש"י שם: "מִה יֵשׁ לְהִתְאוּנֵן אָדָם חַי גֹּבֵר עַל חֲטָאֵיו כֹּל אִישׁ וְאִישׁ יִתְאוּנֵן עַל חֲטָאֵיו כִּי הֵם הַמְבִיאִים עֲלֵיו הָרַעָה. מִפִּי עֲלִיּוֹן לֹא תִצָּא, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִיּוֹם שֶׁאָמַר הַקָּב"ה "רֵאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב" וְגו' (דְּבָרִים ל, ט"ו) לֹא יֵצֵא רָעָה וְטוֹבָה מִפִּיו, אֲלֵא הָרַעָה בָּאָה מֵאִלְיָה לְעוֹשֶׂה רַע וְהַטּוֹב לְעוֹשֶׂה טוֹב, לְפִיכֵךְ מִה יִתְאוּנֵן לְמָה יִתְרַעֵם הָאָדָם אִם לֹא עַל חֲטָאֵיו". בִּסְפֵר 'פְּנִינֵי תְפִילָה' מְבַאֵר אֶת הַכְּתוּב: "וּבִרְעִתָם יִצְמִיתָם" (תהלים צ"ד כ"ג), שֶׁהָרַעָה הַנוֹצֶרֶת עַל יָדִי הַחֲטָא הִיא הַמְכַלָּה אֶת הַחוּטָא, וְכִפִּי שֶׁמְבַאֵרִים הַמְּפָרְשִׁים אֶת הַכְּתוּב (תהלים קמ"ב, ז') "הַצִּילֵנִי מִרְדּוּפֵי כִי אֲמַצּוֹ מִמֶּנִּי", כְּלוּמָר, הַצִּילֵנִי מִהֲרֹדְפִים שְׁלִי, שְׁעִשִּׂיתָם בְּמוֹ יָדִי עַל יָדִי חֲטָאִי וְרוֹצִים לְבִלּוֹעַ אוֹתִי, שֶׁהִרִי כֹל כּוֹחוֹתָם וְחַיּוֹתָם הוּא "מִמֶּנִּי"!	כל מעשינו לשמו, ולא נערב בהם כל כוונה אחרת, כי איננו מקבל המעשה המשתתף בו זולתו עמו - כי אין ה' מקבל מעשה הנעשה גם לשם אי מי זולתו ומלבדו, לכן שמתי - קבעתי את המעשה המיוחד - את ייחוד המעשה רק לשם האל לשורש המישי ולשער החמישי מכלל מחובות הלכות. וכאשר שוטטו רעיוני - וכאשר היו רעיונותי משוטטים לחפש ולחשוב, במה שאנו חייבים לאחד האמת מספר רוממותו וגדלו - עד כמה אנו חייבים לקל אחד-אמיתי לספר את רוממותו וגדלותו, מפני שאין כמוהו ואין דומה לו. מתן שבח שכזה אפשרי רק אם נתייחס אליו בהכנעה, ועל כן הוצרכנו לחבר ולצרף אל זה - אל השערים הקודמים, את החובה שניכנע לו [לפניו] כפי יכלתנו [שהרי אין אנחנו יכולים לספר את רוממותו וגדולתו של הבורא יתברך, אלא אם כן נרכוש תחילה את מידת הכניעה מלפניו (מרפא לנפש)], ולכן שמתי - קבעתי את הכניעה לשורש הששי לכלל מחובות הלכות - מכלל חובות הלכות. וכאשר הבינותי מה שהוא עובר על בני אדם - וכאשר התחקיתי אחר התנהלותם של בני האדם, שהם מתעלמים ומקצרים במה שהם חייבים בו מעבודת האל יתברך - ומתרגלים במילוי חובותיהם בעבודת האל יתברך, וכיון שהדרך שיכולים לתקן בה מעוותם וקיצורם - והאפשרות להשלים את הקלקול שנגרם בשל עוונם והתרגלותם בעבודת ה', היא התשובה ובקשת הכפרה, לכן שמתי - קבעתי את התשובה לשורש השביעי לכלל מחובות הלכות - מכלל חובות הלכות.	לשמו, כי איננו מקבל המעשה המשתתף בו זולתו עמו, שמתי המעשה המיוחד לשם האל שרש המישי לכלל מחובות הלכות. וכאשר שוטטו רעיוני לחשב כמה שאנו חייבים לאחד האמת מספר רוממותו וגדלו, מפני שאין כמותו, הצרכנו לחבר אל זה שנכנע לו כפי יכלתנו, שמתי את הכניעה שרש ששי לכלל מחובות הלכות. — וכאשר הבינותי מה שהוא עובר על בני אדם, שהם מתעלמים ומקצרים במה שהם חייבים בו מעבודת האל יתברך, והדרך שיכולים לתקן בה מעוותם וקיצורם, היא התשובה ובקשת הכפרה, שמתי התשובה שרש שביעי לכלל מחובות הלכות.				

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
בְּעֶרֶב יִלִּין בְּכִי וְלִבְקָר רִנָּה, שְׁמִתִּי אֶהְבֵּת הָאֵל יִתְפָּרֵךְ שְׂרֵשׁ עֲשִׂירִי לְכָלֵּל מַחֲבֹבֹת הַלְּבָבוֹת. וְכֹאֲשֶׁר עָלוּ בְיָדֵי מִדְּרָךְ הַסִּבָּרָה, חֲקַרְתִּי עֲלֵיהֶם מִן הַפְּתוּב אֲצַלְנוּ וְהַמְקַבֵּל בִּידֵינוּ, וּמִצָּאִתִּים בָּהֶם בְּמִקְוֹמוֹת רַבִּים. וְאֲנִי עֲתִיד לְבָאֵר כָּל דְּבַר מֵהֶם בְּשַׁעַר הַמִּיחָד לוֹ בְּעֶזְרוֹ יִתְפָּרֵךְ. וְקִרְאֹתִי לְסַפְרֵי זֶה שֵׁם מַעֲנִין כּוֹנֵנִתִּי בּוֹ, וְהוּא: סֵפֶר תּוֹרַת חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת, וְכוֹנֵנִתִּי בּוֹ וההיגיון, חקרתי עליהם מן הכתוב אצלנו והמקובל בידינו - חיפשתי מקורות לחיוב זה מן הפסוקים ומן הקבלה המצויה בידינו מחכמינו, ומצאתים בהם במקומות רבים - ומצאתי שהחובה הזו מופיעה בדברי חכמינו ז"ל במקומות רבים. ואני עתיד לבאר כל דבר מהם בשער המיוחד לו בעזרו יתברך. וקראתי לספרי זה שם מענין כוונתי בו - קראתי לספר בשם המלמד על כוונתי בכתיבת החיבור הזה, והוא: ספר תורת חובות הלבבות, וכוונתי בו	אדם מבוהל מהרעות הבאות עליו (מפרשים), בערב ילין בכי ולבקר רנה' - ייתכן שבערב ילין האדם מתוך בכי, ובבוקר יתבשר בשמחה, הכול כפי קרבתו לה' (מצודת דוד ורד"ק), לכן שמתי - קבעתי את אהבת האל יתברך לשורש העשירי לכלל מחובות הלבבות - של כללי חובות הלבבות. וכאשר עלו בידי מדרך הסברה - ולאחר שעלה בידי להבין את החובה לקיום מצוות הלבבות מן השכל וההיגיון, חקרתי עליהם מן הכתוב אצלנו והמקובל בידינו - חיפשתי מקורות לחיוב זה מן הפסוקים ומן הקבלה המצויה בידינו מחכמינו, ומצאתים בהם במקומות רבים - ומצאתי שהחובה הזו מופיעה בדברי חכמינו ז"ל במקומות רבים. ואני עתיד לבאר כל דבר מהם בשער המיוחד לו בעזרו יתברך. וקראתי לספרי זה שם מענין כוונתי בו - קראתי לספר בשם המלמד על כוונתי בכתיבת החיבור הזה, והוא: ספר תורת חובות הלבבות, וכוונתי בו	להתחכם - וכוונתי בחיבורי זה הייתה להחכים עצמי, ולהעיר הפתאים - ולעורר את האנשים המתפתים ליצרם והמקצרים מאנשי תורתנו ונוחלי חוקי דתנו - והמתרשלים בעבודת ה' מקרב אנשי התורה ומקבלי חוקי אמונתנו, כמה שיספיק להם מן הראיות - על ידי ראיות שיספקו אותם, אשר יעיד השכל בברורן ואמיתתן - ואשר השכל מעיד על היותן ברורות ואמיתיות, ולא יכחש בהן - ואין איש מאנשי האמת שיוכל להכחיש את אמיתותן, כי אם אנשי החונף והשקר - רק הצבועים והאפיקורסים יפקפקו בהן, וזאת מפני שהאמת כבדה עליהם - והחיבור לאמת מהווה לאותם אנשים שליליים מעמסה, ושהם מבקשים להקל על עצמם - וכל מבוקשם הוא לפרוק עול מעליהם. ולא אטרח להשיב עליהם [על דבריהם] - לא אטריח את עצמי להתייחס לטענותיהם, מפני שלא היתה כוונתי בזה הספר להשיב על החולקים על עיקר תורתנו - מפני שאין מטרתי בחיבור ספר זה לסתור ולהשיב לדברי אלה החולקים על עיקרי תורתנו, אך כוונתי לגלות מה שהוא תקוע בשכל הצלול משרשי דתנו - אלא מטרתי לגלות את שורשי דתנו הנטועים בשכל הישר, וטמון בנפשותינו מקמכי תורתנו - ואת יסודות תורתנו הטמונים בנפשותינו, וכאשר נעזר את מחשבותינו לחשוב בהם - בשורשי האמונה וביסודות התורה, תתברר אמיתתם במצפונינו - תתברר בלבנו אמיתתם, וייראו מאוריהם על איברינו - ויתגלה זוהרם גם על איברינו ומראנו החיצוני. וכוונתי בספרי זה דומה למעשה שאירע באחד מחכמי החוזים בכוכבים, היודע לגלות דברים נסתרים בעזרת חכמתו, שנכנס בחצר - לחצרו של	להתחכם - וכוונתי בחיבורי זה הייתה להחכים עצמי, ולהעיר הפתאים - ולעורר את האנשים המתפתים ליצרם והמקצרים מאנשי תורתנו ונוחלי חוקי דתנו - והמתרשלים בעבודת ה' מקרב אנשי התורה ומקבלי חוקי אמונתנו, כמה שיספיק להם מן הראיות - על ידי ראיות שיספקו אותם, אשר יעיד השכל בברורן ואמיתתן - ואשר השכל מעיד על היותן ברורות ואמיתיות, ולא יכחש בהן - ואין איש מאנשי האמת שיוכל להכחיש את אמיתותן, כי אם אנשי החונף והשקר - רק הצבועים והאפיקורסים יפקפקו בהן, וזאת מפני שהאמת כבדה עליהם - והחיבור לאמת מהווה לאותם אנשים שליליים מעמסה, ושהם מבקשים להקל על עצמם - וכל מבוקשם הוא לפרוק עול מעליהם. ולא אטרח להשיב עליהם [על דבריהם] - לא אטריח את עצמי להתייחס לטענותיהם, מפני שלא היתה כוונתי בזה הספר להשיב על החולקים על עיקר תורתנו - מפני שאין מטרתי בחיבור ספר זה לסתור ולהשיב לדברי אלה החולקים על עיקרי תורתנו, אך כוונתי לגלות מה שהוא תקוע בשכל הצלול משרשי דתנו - אלא מטרתי לגלות את שורשי דתנו הנטועים בשכל הישר, וטמון בנפשותינו מקמכי תורתנו - ואת יסודות תורתנו הטמונים בנפשותינו, וכאשר נעזר את מחשבותינו לחשוב בהם - בשורשי האמונה וביסודות התורה, תתברר אמיתתם במצפונינו - תתברר בלבנו אמיתתם, וייראו מאוריהם על איברינו - ויתגלה זוהרם גם על איברינו ומראנו החיצוני. וכוונתי בספרי זה דומה למעשה שאירע באחד מחכמי החוזים בכוכבים, היודע לגלות דברים נסתרים בעזרת חכמתו, שנכנס בחצר - לחצרו של	וְכֹאֲשֶׁר עָלוּ בְיָדֵי מִדְּרָךְ הַסִּבָּרָה, חֲקַרְתִּי עֲלֵיהֶם מִן הַפְּתוּב אֲצַלְנוּ וְהַמְקַבֵּל בִּידֵינוּ, וּמִצָּאִתִּים בָּהֶם בְּמִקְוֹמוֹת רַבִּים. וְאֲנִי עֲתִיד לְבָאֵר כָּל דְּבַר מֵהֶם בְּשַׁעַר הַמִּיחָד לוֹ בְּעֶזְרוֹ יִתְפָּרֵךְ. וְקִרְאֹתִי לְסַפְרֵי זֶה שֵׁם מַעֲנִין כּוֹנֵנִתִּי בּוֹ, וְהוּא: סֵפֶר תּוֹרַת חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת, וְכוֹנֵנִתִּי בּוֹ וההיגיון, חקרתי עליהם מן הכתוב אצלנו והמקובל בידינו - חיפשתי מקורות לחיוב זה מן הפסוקים ומן הקבלה המצויה בידינו מחכמינו, ומצאתים בהם במקומות רבים - ומצאתי שהחובה הזו מופיעה בדברי חכמינו ז"ל במקומות רבים. ואני עתיד לבאר כל דבר מהם בשער המיוחד לו בעזרו יתברך. וקראתי לספרי זה שם מענין כוונתי בו - קראתי לספר בשם המלמד על כוונתי בכתיבת החיבור הזה, והוא: ספר תורת חובות הלבבות, וכוונתי בו	אדם מבוהל מהרעות הבאות עליו (מפרשים), בערב ילין בכי ולבקר רנה' - ייתכן שבערב ילין האדם מתוך בכי, ובבוקר יתבשר בשמחה, הכול כפי קרבתו לה' (מצודת דוד ורד"ק), לכן שמתי - קבעתי את אהבת האל יתברך לשורש העשירי לכלל מחובות הלבבות - של כללי חובות הלבבות. וכאשר עלו בידי מדרך הסברה - ולאחר שעלה בידי להבין את החובה לקיום מצוות הלבבות מן השכל וההיגיון, חקרתי עליהם מן הכתוב אצלנו והמקובל בידינו - חיפשתי מקורות לחיוב זה מן הפסוקים ומן הקבלה המצויה בידינו מחכמינו, ומצאתים בהם במקומות רבים - ומצאתי שהחובה הזו מופיעה בדברי חכמינו ז"ל במקומות רבים. ואני עתיד לבאר כל דבר מהם בשער המיוחד לו בעזרו יתברך. וקראתי לספרי זה שם מענין כוונתי בו - קראתי לספר בשם המלמד על כוונתי בכתיבת החיבור הזה, והוא: ספר תורת חובות הלבבות, וכוונתי בו	להתחכם - וכוונתי בחיבורי זה הייתה להחכים עצמי, ולהעיר הפתאים - ולעורר את האנשים המתפתים ליצרם והמקצרים מאנשי תורתנו ונוחלי חוקי דתנו - והמתרשלים בעבודת ה' מקרב אנשי התורה ומקבלי חוקי אמונתנו, כמה שיספיק להם מן הראיות - על ידי ראיות שיספקו אותם, אשר יעיד השכל בברורן ואמיתתן - ואשר השכל מעיד על היותן ברורות ואמיתיות, ולא יכחש בהן - ואין איש מאנשי האמת שיוכל להכחיש את אמיתותן, כי אם אנשי החונף והשקר - רק הצבועים והאפיקורסים יפקפקו בהן, וזאת מפני שהאמת כבדה עליהם - והחיבור לאמת מהווה לאותם אנשים שליליים מעמסה, ושהם מבקשים להקל על עצמם - וכל מבוקשם הוא לפרוק עול מעליהם. ולא אטרח להשיב עליהם [על דבריהם] - לא אטריח את עצמי להתייחס לטענותיהם, מפני שלא היתה כוונתי בזה הספר להשיב על החולקים על עיקר תורתנו - מפני שאין מטרתי בחיבור ספר זה לסתור ולהשיב לדברי אלה החולקים על עיקרי תורתנו, אך כוונתי לגלות מה שהוא תקוע בשכל הצלול משרשי דתנו - אלא מטרתי לגלות את שורשי דתנו הנטועים בשכל הישר, וטמון בנפשותינו מקמכי תורתנו - ואת יסודות תורתנו הטמונים בנפשותינו, וכאשר נעזר את מחשבותינו לחשוב בהם - בשורשי האמונה וביסודות התורה, תתברר אמיתתם במצפונינו - תתברר בלבנו אמיתתם, וייראו מאוריהם על איברינו - ויתגלה זוהרם גם על איברינו ומראנו החיצוני. וכוונתי בספרי זה דומה למעשה שאירע באחד מחכמי החוזים בכוכבים, היודע לגלות דברים נסתרים בעזרת חכמתו, שנכנס בחצר - לחצרו של

חובות הקדמה הלכות ביושר לבב

אחד מאוהביו והרגיש שיש בזה מטמון, חקר עליו, וימצאהו פספס שחור, נשתנית צורתו מן החלודה שעלתה עליו, לקח ממנו מעט, ומרקו במלח ובחמין, וישטפהו ויפהו, עד שישב הפספס אל צורתו הנאה ואל הדרו וזיוו, ואחר כך צוה בעל הבית לעשות פני שער המטמון כן. ואני כונתי לעשות כן במטמוני הלכות, לגלות אותם ולהראות פני זהר מעלותם, פרי שיעשה כן מי שרוצה להתקרב אל האלהים ולהדבק בו.

וכאשר תקרא אחי את ספרי זה ותעמוד על ענינו, קחהו אליך לזכרון, ודון על נפשך דין אמת, והפך בו וילדהו, והדבק אותו אל לבך ומצפונך. ואם תראה בו שום טעות, תקנהו,

אחד מאוהביו, והרגיש בחמתו שיש בה מטמון, חקר עליו - חיפש את המטמון, וימצאהו כספס שחור - ומצא שהמטבעות במטמון זה השחירו, ונשתנית צורתו מן - והשתנתה צורתם בגלל החלודה שעלתה עליו. לקח ממנו מעט - הוא לקח מעט מן המטבעות, ומרקו - וצחצחם במלח ובחמין, וישטפהו ויפהו [ושטף ויפה אותם], עד ששב וחזר הכסף אל צורתו הנאה ואל הדרו וזיוו - עד שקיבל הכסף את צורתו המקורית היפה ואת הדרו, והיה מבריק כמאז, ואחר כך כשראה כן בעל הבית, צוה בעל הבית לבני ביתו לעשות גם כשאר המטמון כן. ואני גם כן כונתי לעשות כן במטמוני הלכות - לחובות הלבבות

הטמונים מעין רואה, היינו, לגלות אותם ולהראות לכל את פני זהר מעלותם, כדי שיעשה כך כל מי שרוצה להתקרב אל האלהים ולהידבק בו.

וכאשר תקרא אחי, את ספרי זה, ותעמוד על ענינו - ותתבונן בתוכנו, קחהו אליך לזכרון - קבע את תוכנו בזיכרון, ודון על נפשך דין אמת - ושפוט בצדק את נפשך, כלומר, אל תרמה את עצמך על ידי תירוצים ושקרים, פרי פלפוליו של היצר, ואם תגלה שטעית, תודה על טעותך, והפוך בו - ושנן את דברי הספר וילדהו - והבן ממנו דבר מתוך דבר, והדבק אותו אל לבך ומצפונך - והצמד אותו אל לבך ומצפונך. ואם תראה בו שום [איזה] טעות - תקנהו - תקן את השגוי בספרי זה,

חובות הקדמה הלכות ביושר לבב

או חסרון, השלימהו, וכון בו כונת המעשה בזה שיוצרה עליו וינהיג אליו, ואל תכון לקנות השם ולהתפאר בחכמתו. ודונני לזכות בזה שתשקיף עליו מטעות או משגיאה, ובמה שיראה מקצת ידי בעניניו ובמליו, מפני שמהרתי לחברו ולא התמהמהתי, כי יראתי שימהרני הפות וימנעני ממה שקויתי בו. ותדע, כי הכח הבשרי קצר מהשיג, והטבע האנושי חסר מהשלים, כמו שאמר הכותב (תהלים סב, י): אך הכל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהכל יחד. וכבר

או חסרון - ואם תראה בו איזה חסרון - השלימהו - השלם אותו, וכון בו כונת המעשה בזה שיוצרה עליו - ותהיה מטרתך בלימודו לעשות כל מה שיזרז ויעורר אותך לפעול, וינהיג אליו - ושהוא מדריך אותך לעשותו, ואל תכוון לקנות השם ולהתפאר בחכמתו - ולא מתוך כוונה לקנות לעצמך שם ולהתפאר בבקיאותך בחכמת הספר הזה. ודונני לזכות בזה שתשקיף עליו מטעות או משגיאה - ולמד

עלי זכות בכל טעות או שגיאה שתמצא בו, ובמה שיראה מקוצר ידי בעניניו ובמליו - או כשתראה את קוצר כוחי בפירוט תוכנו ובסגנונו, מפני שמהרתי לחברו ולא התמהמהתי, כי יראתי שימהרני - כי חששתי פן יקדימני המות, וימנעני ממה שקויתי בו - וימנע ממני לבצע את תקוותי ותוכנתי. ותדע, כי הכח הבשרי קצר מהשיג - כי כוחו של בשר ודם הוא חלוש ומועט מכדי להשיג את הדבר על בוריו, והטבע האנושי חסר מהשלים - ואין ביכולת הטבע האנושי להגיע לעומק המושג [בדברים אלו מתנצל רבנו על טעויות או שגיאות או כל טענה אחרת שעלול הלומד בספר להיתקל בה, ואומר: 'כי הכח הבשרי קצר מהשיג', כלומר, החומר שממנו נברא האדם הוא כמסך המחשיך את אור הנפש המשכלת, כך שאין האדם יכול להשיג את עומק הדברים הרוחניים על בוריים. 'והטבע האנושי חסר מהשלים', ואין בכוחו של הטבע האנושי להשיג את המושג עד תכליתו, ועל כן יש לקבל את כל הטעויות והמשגים בהבנה (פת לחם)], כמו שאמר הכותב (תהלים סב, י): אך הכל בני אדם כזב בני איש' - בני האדם נקראים בשם 'אדם' על שם האדמה שממנה נוצרו, ומפני היותם קרוצים מהאדמה, השגתם - הבל, ונכזבה תוחלתם, ותשוקתם נפסדת וחסרה מלהיות שלמה. הפסוק מסיים: 'במאזנים לעלות המה מהכל יחד' - גם אם ישימו בכף האחת של המאזנים את השגותיהם של כל בני האדם, ובכף השנייה ייתנו הבל, ייחשבו פחותים מההבל. הרי שהבנתם קצרה עד למאוד (פת לחם). וכבר

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות
וְזָרְעוּ יִירָשׁ אֶרֶץ סוּד יִי לִירָאִיו וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעֵם. וְרֵאִיתִי לְחֵתֶם פְּתִיחַת הַסֶּפֶר הַזֶּה בְּמִשְׁלַל נָאֶה, יִזְרוּ אוֹתָךְ לַעֲמֹד עַל עֲנִינָיו, וַיַּעֲרִךְ לְדַעַת מַעֲלַת הַמִּין הַזֶּה מִן הַמַּצּוֹת מִשְׁאֲרֵיתָן, וּמַעֲלַת שְׁאָר הַחֲכָמוֹת הַטְּבָעִיּוֹת וְהַמוֹסְרִיּוֹת וְהַדְּבָרִיּוֹת מַחֲכָמַת הַתּוֹרָה, וְהַכִּינָהוּ בְּקִרְאָךְ אוֹתוֹ, וְהַשִּׁיבָהוּ בְּרַעֲיוֹנֶיךָ, תִּמְצָא מֶה שְׁאֵתָהּ חֲפִץ בְּעֲזֹרַת הַשֵּׁם. וְהוּא: שְׁאֶחָד מִן הַמְּלָכִים חֵלֶק אֶל עַבְדּוֹ לוֹזִי הַמָּשִׁי לְכַחַן בָּהֶם אֶת דַּעְתָּם. נועד לעורר את התובנה שיש יתרון ומעלה לחובות הלבבות ומוסרי הנפשות. גם אם אין הם באים לביטוי בפעולה ובמעשה, הרי הם שורש התורה ועיקר מה שהשם יתברך שואל מאתנו, מפני שהם נוהגים תמיד, ולא כשאר המצוות שכל אחת מהן נוהגת בזמנה בלבד. בשער חשבון הנפש מובאים הדברים במילים מפורשות (פ"ג): ראוי לך, אחי שתבין, כי רוב הענין המכוון במצוות שהם בגופים ובאברים, הוא להעיר על המצוות אשר תהיינה בלבבות ובמצפונים, מפני שעליהם משען העבודה והם שורש התורה וכו', עיי"ש (מרפא לנפש), וגם תוכל להבין את ההבדל בין מעלת שאר החכמות הטבעיות והמוסריות והדבריות - חכמות הטבע, המוסר והדיבור, מחכמת התורה - ובין מדרגתה של חכמת התורה. כלומר תוכל להיווכח עד כמה פחותה מעלתן של חכמות אלו מחכמת התורה, והכניחו בקראך אותו - והבן את המשל כשתקרא בו, והשיבחו ברעיוניך - ושננהו במחשבתך, ותמצא בו את מה שאתה חפץ בעזרת השם. והמשל הוא: שאחד מן המלכים חלק אל עבדיו לוזי המשי - אחד המלכים חילק לעבדיו כדורי משי, שהם החומר הגולמי של המשי לפני עיבודו. בכוונתו היה לבחון בהם את דעתם ומידת			שכלם. הזריז מהם והנלָבב שָׁבָהם בְּחַר מַחְלָקוֹ הַטּוֹב שבהם - העבד הזריז והחכם מביניהם, בחר מחלקו הטוב שהיה בו - הפריד בין פקעות המשי שנפלו בחלקו ובחר את הטוב ביותר, ומן השאר גם כן בחר הטוב שבו - ומהחלק הנשאר גם כן הפריד את החלק הטוב שבו, ועשה מחלקו שלשה מינים - וחילק את מה שנפל בחלקו לשלושה סוגים: טוב וכינוני ופחות [גרוע]. ועשה מכל מין לבדו - לאחר מכן עיבד כל סוג של משי בפני עצמו כדי להפיק ממנו את הטוב כמה שראוי לעשות ממנו - את התוצרת המשובחת ביותר שניתן לייצר מכל סוג. ועשה ממנו [מהמשי] אצל האומנים הבקיאים [המומחים] בגרי חופש - לבושים יקרים מגוונים שונים זה מזה - בכל מיני צבעים, ובגדים צבעוניים שאינם דומים זה לזה - בצורתם ובצבעם, וילבשם - ונתקשט בהם בבואו לפני המלך, בכל זמן ובכל מקום כראוי לו מהם - בכל בגד מבגדי המשי השתמש בזמן ובמקום הנכון והראוי לו. והכסיל - ולעומתו העבד הטיפש מעבדי המלך, עשה מכל חלקו מן המשי - מכל המשי שנפל בחלקו מה שעשה העבד הזריז [הפקח] מהמין הפחות שבו - מהסוג הגרוע והפשוט מן המשי שהגיע לידו, ומכרו כמה שנזדמן לו מן הדמים - ומכר אותו בהזדמנות ראשונה בפחות משוויו, וימחר ליהנות בו כמאכל טוב וכמשתה טוב וכדומה לו - ומיחר לקנות תמורתו מאכלים טובים ומשקאות טובים וכיוצא בזה. וכשהגיע הדבר אל המלך - וכשנודע הדבר למלך, רצה את מעשה הזריז הנלָבב - מצא חן בעיניו מעשה הפיקח הנבון,			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב	חובות	הקדמה	הלכות	
והקריבו אליו, והעלהו אל מעלת אנשי סגלתו, וירע בעיניו מעשה הכסיל, ויגרשוהו והרחיקו אל שוממות ארצותיו והשפינו עם אנשי קצפו. וכן האלהים יתברך נתן ספר תורתו האמת לעבדיו לבחן אותם, והמשפיל הפקח, פשהו קורא אותו ויבינהו הבנה ברורה, יחלקהו לשלשה חלקים. האחד מהם, לדעת הענינים הדקים הרוחניים, אשר הם חכמת המצפון, בחובות הלכות ומוסרי הנפשות, ויחייב את נפשו לעשותם תדיר. ואחרי כן יברר ממנו חלק שני, והיא חכמת חובות האברים בזמנם ובמקומם. ואחר כך ישמש בחלק השלישי בעניני דברי תמים לדעת כתות בני אדם ותולדותם על סדר הדורות שעברו,				ידיעת דברי הימים והכרת הדורות וסדר השתלשלותם, ומה שאירע מן הדברים והחידות בימים קדמונים - וכל המאורעות הגלויים והעמומים שאירעו בימים הקדמונים, וישמש בכל ענין ממנו - וישתמש בכל ענין שלמד מתולדות הדורות בזמנו ובמקומו, וכראוי לו כפי הצורך אליו - הראוי לו כפי צורכו לפי המקום והזמן [הוא יוכל לקחת דוגמא ממאורעות העבר כיצד יש להתנהג בהווה, בפרט בזמן שיזדמן לפניו ניסיון הדומה לניסיונות שהוזכרו בתורה (פת לחם)], וייעזר על השתמשו בכל אחד מהם - ובכל חלק מחלקי התורה יוכל להיעזר בחכמת השימוש - בחכמות העוזרות לאדם להשתמש בנבראים לצרכיו ובחכמת המופת - ובחכמת ההוכחות החותכות [הוכחות שאי אפשר לסתור אותן בשום אופן, מפני שאמיתותן ניכרת בחוש] ובחכמת הדיבור - ובחכמת ההיגיון, שמהם תהיינה ההקדמות לחכמה האלהית - ומכל אלו יהיה האדם למד את ההקדמות הנחוצות לו לשם ידיעת החכמה האלוקית. כי מי שאינו בקי בהם - בחכמות אלו אינו מכיר סימני חכמת הבורא בבראיותיו - אינו יכול להכיר את סימני חכמת הבורא בבראיו, ואף לא ידע עניני גופו - ולא יכיר את מבנה גופו ואת מרכיביו, וכל שכן בזולתו - וכל שכן שלא ידע דבר על טבעם של אחרים, וכל החכמות הללו משמשות לאדם הפיקח כדי להשיג באמצעותן את התורה, כאשר זימן העבד הזריז כלי בעלי המלאכות - בדומה למה שהובא במשל שכלי העבודה שימשו את העבד הפיקח להשלים ולהוציא לפועל את מה שכוון לעשותו מן המשי של המלך. ולעומת זאת הפתי הנמהר - הטיפש והפזיז, בעמדו על - כאשר הוא לומד בספר תורת האלהים, הוא			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
מְשִׁמֵּשׁ בּוֹ לְדַעַת חֵידוֹת הָרָאוּשׁוֹנִים וְדִבְרֵי יָמִי הַקְדָּמוֹנִים, וַיִּמְהַר לְהַנּוֹת בּוֹ בְּעֵנֵינִי הָעוֹלָם, וַיָּבִיֵא רְאִיָּה מִמֶּנּוּ לְרֹדֶף אַחֲרֵי הַתְּאֵנָה, וְלַהֲנִיחַ דְּרֹךְ הַפְּרִישׁוּת, וְלַעֲשׂוֹת כְּרָצוֹן אִישׁ וְאִישׁ, וְלִלְכֹּת אַחֲרֵי רָצוֹן כָּל מִין וּמִין מִבְּנֵי הָאָדָם כְּדַעְתָּם וּכְחַפְצָם, וְהוּא כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכֶּתוּב (מְשִׁלִּי ה, כג): ^(ב) הוּא יָמוּת בְּאֵין מוֹסֵר וּבִרְבִּי אֲוִלְתּוֹ יִשְׁגָּה. [התאוות] [כשם שהכסיל מביא ראיה לרצונו לרדוף אחר העושר מאבותינו הקדושים שהיו כולם עשירי עם. הרי הוא עושה שימוש של שטות בדיעת התורה שבידו (פת לחם)], ולהניח - ולעזוב את דרך הפרישות, ולעשות כרצון איש ואיש - ולהחניף לבני אדם, ולהראות את עצמו כישר בעיניהם, וללכת אחרי רצון כל מין ומין מבני האדם - וללכת אחר רצונותיהם של כל סוגי בני האדם כדעתם וכחפצם - לפי דעתם וחפצם, והרי הוא כמו שאמר הכתוב - ועליו אמר הכתוב (משלי ה, כב): 'עוונותיו ילכדנו את הרשע' - כלומר, עוונות הרשע הם הם ילכדו אותו, 'ובחבלי חטאתו יתמך' - בחבלים שנוצרו מחטאתו, בהם ייתלה. כלומר העוון עצמו יקסרג עליו ויפרע ממנו. ובפסוק הבא נאמר (משלי ה, כג): 'הוא ימות באין מוסר' - מפני שלא לקח מוסר מהתורה, וברוב אולתו ישגה' - וייענש על אשר שגה כל ימיו באיוולת מחשבותיו, ובזדון לבו ניסה להוכיח את דברי איוולתו מהתורה (לפי מצודת דוד וטוב הלבבון).			
עיונים			
ל. הוא ימות באין מוסר. במסכת סנהדרין (קו): אמרו: "לא מת דואג עד ששכח תלמודו, שנאמר (משלי ה, כ"ג): הוא ימות באין מוסר". אמר הסבא מסלבודקא רבי נתן צבי פינקל זצ"ל, כי מכאן מוכח שתורה היינו מוסר [וכן מצינו בדברי ה'ספרי' (דברים פש"ו) כי 'מוסר' הוא כינוי לתורה, וז"ל: אין מוסר אלא תורה, שנאמר 'שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן' (משלי א, ח)]. וכתב בספר 'משנת רבי אהרן' (ח"א עמוד קי"ד): ובאמת כך הוא, שכל התורה שהיא רצון ה' יתברך ודרכיו הישרים, היא מוסר וחכמת היראה [אך נחוץ לימוד המוסר כדי שימצא בתורה את המוסר, כי כשלומד מוסר הרי הוא שייך לעיון המוסרי, ואז הוא מבין ומוצא בכל דיני התורה את			

חובות	הקדמה	הלכות	ביושר לבב
בחון אחי - התבונן-נא אחי, המשל [במשל] הזה, והשיבהו אל מחשבתך, והתבונן מספר תורת אלהיך מה שהעירותיך עליו, והעזר להשיג אותו בקריאת תמיד, והתבונן והוכח מספר תורת אלהיך את מה שהעירותיך - שאני מעורר אותך עליו, והעזר להשיג אותו - וכדי להשיג ולהבין את דבריו, היעזר בקריאת			
עיונים			
המוסר שבהם], וכמו דיני היזק ראיה ודיני נזקי שכנים, שהוא אף בדבר הבא ממילא בלא שום כוונה וגם בלי רצון רק בעל כרחו, ובכל זאת יש עליו דין מזיק וחייב בהרחקות, הרי מכאן אנו למדים כמה חייב אדם להיזהר מגרימת נזק לחבירו וכל שכן בדיים וכל שכן לרבים, ועד כמה חייב לדאוג להטבת ענינם של הבריות, ואי-הזהירות בזה אינה רק תביעה בגלל חסרון בתקון ישובו של עולם, אלא היא חסרון בגוף תכליתו של האדם שהוא להיטיב לחבירו, וכמו שאמר הקב"ה, קודם מתן תורה, שתהיו אוהבים זה לזה וגומלים חסד זה לזה (מכילתא יתרו), הרי שאם חסר בהטבה ובגמ"ח הוא חסרון ברוחניותו ועצם תכליתו, ואמרו חז"ל (ב"ק ל.): האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין, והרי דהזהירות בעניני נזיקין נוגעת לענינים רמים ביותר ולעניני נצחיות, והיא הדרך למדרגות העליונות, ולהיפך הפגם בזה נורא למאוד. עכ"ל. ובאמת מצינו בחז"ל כי תורה ומוסר ענין אחד הוא. הנה אמרו בגמרא ב"ב (ט"ז.): ביקש איוב לפטור את כל העולם כולו מן הדין. אמר לפניו: בראת שור, פרסותיו סדוקות וכו' בראת צדיקים בראת רשעים וכו' [פירש רש"י: 'אנוסים המה מחמת יצרם הרע']. ושואלת הגמרא: מה השיבו חבריו של איוב לאיוב על טענתו. ומשיבה, תשובתם אליו היתה: "אף אתה תפר יראה" וגו' ברא הקב"ה יצר הרע ברא לו תורה תבלין. ובספר 'לב אליהו' (בראשית ע' ר"א, בשביבי לב) הובא מרבי ישראל סלנט זצ"ל לדייק, שיש להבין, שבפסוק כתוב "אף אתה תפר יראה" וחז"ל מזכירים "תורה" [בראתי לו תורה תבלין]. ומכאן דייק הגרי"ס זצ"ל שמה שאמרו "תורה" היינו "תורת היראה" כלומר, "מוסר", כי גם 'מוסר' נקרא 'תורה'! כי בכדי להסיר וליישר את המידות ולהכניע את היצר הרע צריך ללמוד מוסר, וכל אחד ואחד צריך ללמוד מוסר כנגד היצר הרע שלו. ומצינו בחז"ל כי גם מוסר תורה היא, שהרי אמרו (סנהדרין קו): לא מת דואג עד ששכח כל תורתו, ומביאה הגמרא ראיה מהכתוב (משלי ה, כ"ג) "הוא ימות באין מוסר", הרי מפורש שתורה ומוסר הוא דבר אחד.			

חובות

הקדמה

הלכות

ביושר לבב

ספרי הגאון רבנו סעדיה זכרנו לברכה, שהמה מאירים השכל, ומחדדים הבין, ומורים הפתי, ומזרזים העצל.

והאלהים יורנו דרך עבודתו, פאשר שאל ממנו משיחו: (תהלים מז, יא): תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך נעמות בימיך נצח.

ספרי הגאון רבנו סעדיה זכרנו לברכה, שהמה מאירים את השכל, ומחדדים את הבין, ומורים הפתי - ומורים לפתי את הדרך הישרה, ומזרזים את העצל. והאלהים יורנו את דרך עבודתו, כאשר שאל - כפי שביקש ממנו דוד משיחו: (תהלים מז, יא): 'תודיעני ארח חיים - תן בי דעת ללכת בדרך המובילה אל החיים הנצחיים, שובע שמחות את פניך - כדי להיות שבע בשמחות על ידי שאראה פניך [כמו שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות יז, א) שהצדיקים נהנים מזיו השכינה], נעימות בימיך נצח' - ולהיות שבע לנצח מהנועם המצוי בימיך, והוא תענוגי העולם הבא הנאהבים והנעימים (מצודת דוד).

שער ראשון

שער
היחוד

הלכות

שער היחוד

חובות

השער הראשון

שער היחוד

בבאור אפני חייב יחוד האל יתברך בלב שלם

אמר המפרש: באשר חקרנו על מה שהצריך אליו יותר מפנות דתנו ושרשיה, מצאנו יחוד האלהים בלב שלם שרשה ויסודה, שהוא השער הראשון משערי התורה, וביחוד יפרד האמין מן הכופר, והוא ראש אמתת הדת, ומי שנטה ממנו, לא יתכן לו מעשה ולא תתקיים לו אמונה. ומפני זה היה תחלת דברי האלהים אלינו על הר סיני (שמות כ, ב-ג): אנכי יי אלהיך, לא יהיה לך אלהים אחרים, והזהירנו אחר כך על יד נביאו באמרו (דברים ו, ד): שמע ישראל יי אלהינו יי אחד.

וצריך שתבין הפרק הזה של שמע ישראל עד סופו, ותראה, היאך נעתקו בו דבריו מענין לענין, וכלל עשרה ענינים בנגד עשרת הדברות. והוא, שצונו להאמין בבורא יתברך, באמרו: שמע ישראל יי, ולא התבונן בכאן באמרו "שמע" לשמע האזן, אף התבונן לאמונת הלב, כמו שאמר הכתוב (שמות כד, ז): נעשה ונשמע, (דברים ו, ג): ושמעת ישראל ושמרת לעשות, וכל מה שבא על הדרך הזה בלשון שמיעה, לא התבונן בו כי אם להאמין ולקבל. — ואחרי אשר חייבנו להאמין באמתת מציאותו, חייבנו להאמין שהוא אלהינו, כמו שאמר: אלהינו. — ואחר כן חייבנו

חובות

שער היחוד

הלכות

להאמין כי הוא אחד אמת, כמו שאמר: יי אחד.

ואחר שחיבנו להאמין ולקבל שלשה הענינים האלה אשר זכרנו, נעתק מהם אל מה שאנו תביין לחבר אליהם, והוא, אהבת האל בלב שלם, בפטר ובגלוי, בנפשנו ובמאדנו, כמו שאמר (דברים ו, ה): ואהבת את יי אלהיך בכל לבך ובכל נפשך ובכל מאדך. ואני עתיד לבאר הענין הזה בשער אהבת האל בעזר הצור. — ואחר פן נעתק מהם להזהיר על חובות הלכות, באמרו (דברים ו, ו): והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבך, רצונו לומר שתדביקם אל לבך ותאמין בהם במצפונך. — ואחר פן נעתק מהם אל מצות האברים שהן כוללות הידיעה והעשיה, כמו שנאמר (דברים ו, ז): ושננתם לבניך ודברת בהם, שאם לא יהיה לה בן, אל תשים הבן עלת קריאתך אותם. — ואחר פן אמר: בשבתך בביתך ובכלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, שאין נמנע מן הלב ומן הלשון מה שהם תביין בו, כמו שאפשר לנמנע משאר האברים, באשר הקדמנו מחיוב מצות הלכות תדיר בפתיחת הספר הזה. וכל זה להזהיר על מה שהקדים במאמר "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבך", שתהיה רגילות לשוננו בהם תמיד מביאה לידי זכרון הלב, ולא יפנה לבבו מזכר האלהים תמיד. וזה דומה למה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים טו, ח): שויתי יי לנגדי תמיד, ואמר הפתוב (דברים ל, יד): כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבך לעשותו. — ואחר פן נעתק מחובות האברים אל מה שיש בו מעשה בלבד, ושמהו שלשה חלקים, באמרו (דברים ו, ח-ט): וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין

חובות

שער היחוד

הלכות

עיניך, ובתבתם על מזוזת ביתך ובשעריך, והם תפלה של יד, ותפלה של ראש, ותמוזות, וכלם גורמים לזכר את הבורא, ולא להבו בלב שלם, ולכסוף לו, וכמו שאמר הפתוב בחקי זכרון אהבת האלהים (שיר השירים ח, ו): שימני בחותם על לבך פחותם על זרועך כי עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה, ואמר (ישעיה מט, טז): הן על פנים חקתיך, ואמר (חגי ב, כג): אקחך זרבל בן שאלתיאל עבדי נאם יי ושמתיך פחותם, ואמר (שיר השירים א, יג): צרר המר יודי לי בין שדי ילין. ושם אותם שלשה, כדי שיהיו חזקים וקיימים יותר, באשר אמר החכם (קהלת ד, יב): ותחוט המשלש לא במתרה ינתק.

והפירק הזה כולל עשרה ענינים. חמשה מהם רוחניים וחמשה מהם גשמיים. והרוחניים, תחלתם, שהבורא נמצא, והשני, שהוא אלהינו, והשלישי, שהוא אחד, והרביעי, שנאהבהו בכל לבנו, והחמישי, שנעבדהו בלב שלם. והחמשה הגשמיים, תחלתם, ושננתם לבניך, והשני, ודברת בהם, והשלישי, וקשרתם לאות על ידך, והרביעי, והיו לטטפת בין עיניך, והחמישי, ובתבתם על מזוזת ביתך ובשעריך. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות יג, א): למה קדמה שמע לוהיה אם שמע, כדי שיקבל עליו על מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו על מצות. ועל פן ראיתי להקדים שער היחוד על שאר שערי הספר הזה.

וצריך שאבאר עתה מענין היחוד בלב שלם עשרה ענינים. הראשון, מה גדר היחוד בלב שלם, והשני, על כמה חלקים מתחלק ענין היחוד,

חובות

שער היחוד

הלכות

והשלישי, אם נתתיב לחקר עליו בדרך העיון אם לא, והרביעי, איך דרך מחקרו, ומה אנו צריכין לדעת תחלה קדם שנחקר על היחוד, והחמישי, לברר התקדמות אשר יתברר מהן כי יש לעולם בורא בראו מאין, והששי, היאך נביאן לקיים מציאות הבורא, והשביעי, להביא ראיות שהוא אחד, והשמיני, לבאר עניני האחד העובר והאחד האמת, והתשיעי, שהאל יתברך אחד אמת ואין אחד אמת זולתו, והעשירי, במדות האלהיות המשפלות והפחותות, והפנים אשר יתבאר מהם לקמן לו ולהרחיקן ממונו.

חובות

שער היחוד

הלכות

פרק ראשון

אמר המחבר: בדרך יחוד האלהים בלב שלם הוא, שיהיו הלב והלשון שוים ביחוד הבורא יתברך, אחר אשר יבין בדרך הראיות ברור מציאותו ואמתת אחדותו מדרך העיון, מפני שיחוד האלהים מתחלק במדברים כפי התחלקות הפרתם והבנתם. מהם, מי שמיחד אותו בלשנו בלבד, והוא, שישמע בני אדם אומרים דבר, והוא נמשך אחריהם מבלי דעת ענין מה שהוא אומר. ומהם, מי שמיחדו בלבו ולשונו, יבין ענין מה שהוא אומר מדרך הקבלה שקבל מאבותיו, ואיננו יודע אמתת מה שהוא מאמין מהענין שהוא. ומהם, מי שמיחדו אחר שיבין מדרך הראיות אמתת הענין, אך יחשבנו במחשבתו כשאר האחדים הנמצאים, ויבא להגשים הבורא ולהמשילו בצורה ובדמות, מפני שאיננו יודע אמתת יחודו וענין מציאותו. ומהם, מי שמיחדו בלבו ולשונו אחר שיבין ענין האחד האמת והאחד העובר, ויביא ראיות על ברור מציאותו ואמתת יחודו, וזהו החלק השלם בענין היחוד. על כן אמרתי בדרך היחוד השלם, שהוא השואת הלב והלשון ביחוד הבורא, אחר שידע להביא ראיה עליו ולדעת אפני אמתת אחדותו מדרך העיון.

חובות

שער היחוד

הלכות

פרק שני

אמר המחבר: אך על כמה פנים מתחלק יחוד הבורא, אמר: מפני שפשטה מלת יחוד בדברי אנשי היחוד, הרגילו בה הרבה פלשונם ובמלותם תמיד, עד אשר שבה אצלם במלות התמה על הטוב ועל הרע, והם משתמשים בה בחרדותם לצרה גדולה להגדילה ולהפליא ענינה, ואינם מעלים על מחשבתם להבין אמתת ענין מה שיעבירו על לשונם מפני הסבלות והעצלות. והם חושבים, כי ענין היחוד נגמר להם כאשר נגמרה מלתו, ולא ירגישו, כי לבותם ריקים מאמתתו, ומצפוניהם נעורים מענינו, מפני שמייחדים אותו בלשונם ובמליהם, ויחשבוהו בלבבם יותר מהאחד, וידמוהו במצפונם בדמות שאר האחדים הנמצאים, ויספרו אותו במדות לא תאותנה לאחד האמת, בעבור שאינם יודעים ענין האחד האמת וענין האחד העובר אלא הסגלה מאנשי היחוד, שהעמיקו בחכמה והבינו ענין הבורא והנברא, וחקי האחד האמת, ומה שהוא מתבודד בו. ואמת אמר הפילוסוף באמרו: "לא יוכל לעבד עלת העלות ותחלת ההתחלות אלא נביא הדור בטבעו, או הפילוסוף המבחק כמה ששקנחו מן החכמה, אבל זולתם עובדים זולתו, מפני שאינם מבינים נמצא אלא מרכב".

ובעבור זה מתחלק היחוד כפי התחלקות דעות בני אדם ויתרון הפרתם בו, על ארבעה חלקים. — תחלתם, יחוד האל בלשון בלבד. והמעלה הזאת היא המעלה אשר יגיע אליה הקטן והפתי אשר איננו יודע

חובות

שער היחוד

הלכות

ענין האמונה, ואין אמתתה קבועה בלבו. — ותחלק השני הוא, יחוד האל בלב ובלשון על ידי הקבלה, מפני שהוא מאמין במי שקבל מהם, ואיננו יודע אמתת הענין מצד שכלו ותבונתו, והוא כעור הנמשך אחרי פקת, ואפשר שיקבל ממקבל כמותו, והוא כחברת עורים, שם כל אחד מהם ידו על שכם חברו עד שהגיעו אל הפקת אשר בראש החבורה שמנחיהם, שאם יפשע הפקת הזה פהם ויתעלם מהם, ולא יזהר בשמירתם, או אם יפשל אחד מהם או יקרהו מקרה, יקרה לכל המקרה ההוא, ויתעו מני דרך, ואפשר שיפלו בבור או בגומין, או שיפשלו בדרך שימנעם מלכת. וכן המיוחד מצד הקבלה אין בוטחין בו שלא יבא לידי שתוף, שאם ישמע דברי המושנים וטענותם, אפשר שתשתנה דעתו ויטעה ולא יכיר. ומפני זה אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ב, יד): הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס. — ותחלק השלישי מחלקי היחוד הוא, יחוד הבורא בלב ובלשון, אחר שיוכל להביא עליו ראיות על אמתת מציאותו בדרך העיון, מבלי דעת ענין האחד האמת והאחד העובר. וזה דומה לפקת, שהוא הולך בדרך, והוא רוצה ללכת אל ארץ רחוקה, ויחזק מתחלקת לדרכים רבות מספקות, ואיננו יודע ומכיר הדרך הנכונה אל העיר אשר שם מגמתו אליה, אף על פי שהוא יודע אותו הצד ואותה הפאה, והוא יגע למאד, ואיננו מגיע אל חפצו, מפני שאינו יודע הדרך, כמו שאמר הכתוב (קהלת י, טו): עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר. — ותחלק הרביעי הוא, יחוד האלהים בלב ובלשון, אחר אשר ידע להביא הראיות עליו, ולעמוד על אמתת אחדותו מדרך העיון והסקרות הנכונות השכליות.

חובות שער היחוד הלכות

פרק שלישי

אך לדעת, אם אנו תובין לחקר על היחוד בדרך העיון אם לא, אמר, כי כל מה שיוכל לחקר על הענין הזה והדומה לו מן הענינים המשפלים בדרך הסברה השכלית, תב לחקר עליו כפי השגתו וכת הפתו. וכבר הקדמתי בתחלת הספר הזה מן הדברים המראים חוב הענין מה שיש בו די. והמתעלם מחקר הרי זה מגנה, ונחשב מן המקצרים בחכמה ובמעשה. והוא דומה לחולה שהוא בקי בחליו, ובדרך רפואתו סמוך על רופא שמרפא אותו בכמה מיני רפואות, והוא מתעצל לעין בחכמתו וסברתו ברפואות הרופא, לדעת אם הוא מתעסק בעניניו על דרך נכונה אם לא, והיה יכול לעמוד על זה מבלי דבר שימנעהו. וכבר חיבתנו התורה בזה, כמו שכתוב (דברים ד, ט): וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי הוא האלהים.

והראיה שהשקפה אל הלב הוא עיון השכל, הוא מה שאמר הפתוב (ישעיה מד, יט): ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה, ואמר דוד המלך עליו השלום (דברי הימים א כח, ט): ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש יי, ואמר (תהלים ק, ג): דעו כי יי הוא אלהים, ואמר (תהלים צא, יד): אשגבהו כי ידע שמי, ואמר הנביא (ישעיה מ, כח): הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם יי, ואמר (ירמיה ט, כג): כי אם בזאת יתהלל המתהלל השפל וידע אותי, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ב, יד): הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב

חובות שער היחוד הלכות

וזהו החלק השלם והחשוב שבהם, והמעלה הזאת היא אשר הזהיר עליה הנביא, באמרו (דברים ד, ט): וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד.

חובות

שער היחוד

הלכות

לְאִפִּיקוֹרוֹס, וְאָמְרָה תוֹרָה (דברים ה, ו): וְשִׁמְרֶתֶם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִיא חֻמַּתְכֶּם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים, וְאִי אֶפְשָׁר שִׁיּוּדוֹ לָנוּ הָאֲמוֹת בְּמַעֲלוֹת הַחֻכְמָה וְהַבִּינָה, עַד שִׁיעִידוֹ לָנוּ הָרְאִיּוֹת וְהַמוֹפְתִּים וְעַדִּי הַשֶּׁכֶל עַל אֲמִתַּת תּוֹרָתֵנוּ וְאִמָּן אֲמוּנָתֵנוּ. וּכְבָר הַבְטִיחֵנוּ יוֹצְרֵנוּ לְגִלּוֹת מִסֵּד הַסִּבּוֹת מֵעַל שֶׁכֵּל, וְשִׁירָאָה כְבוֹדוֹ הַפְּהִיר לָאוֹת לָנוּ עַל אֲמִתַּת תּוֹרָתֵנוּ, כַּאֲשֶׁר אָמַר (ישעיה ס, ג): וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרְךָ וּמַלְכִּים לְנֹגַהּ זֶרְחֶךָ, וְאוֹמַר (ישעיה ב, ג): וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הָרַי. וּכְבָר הִתְפָּאֵר מִן הַשֶּׁכֶל וּמִן הַפְּתוּב וּמִן הַקִּבְלָה, שֶׁאֵנוּ חַיִּבִּין לְעֵין בְּמָה שֶׁנוֹכַח לְהַשִּׁיג בְּרָעִתֵנוּ.

חובות

שער היחוד

הלכות

פֶּרֶק רִבְעִי

אֵיךְ דֶּרֶךְ הַמַּחְקֵר עַל אֲמִתַּת הַיְחוּד, וּמָה שֶׁאֵנוּ צָרִיכִין לְדַעְתּוֹ קֹדֶם שֶׁנַּחְקֵר עַל הַיְחוּד, אָמַר, כִּי כָל דָּבָר שֶׁמִּבְּקָשִׁים לְדַעַת אוֹתוֹ, בְּשִׁמְסֻתְפָּקִים בְּמַצִּיאוֹתוֹ, צָרִיךְ לִשְׁאֹל עָלָיו תַּחֲלָה, אִם הוּא נִמְצָא אוֹ לֹא. וּכְשֶׁתִּתְבָּרַר אֲמִתַּת מַצִּיאוֹתוֹ, צָרִיךְ לַחְקֹר עָלָיו, מַהוּ, וְאִיךְ הוּא, וְלָמָּה הוּא. אֵיךְ הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה, אִין אָדָם רִשְׁאִי לִשְׁאֹל עָלָיו אֶלָּא כִּי "אִם הוּא" בְּלִבָּד. וּכְשֶׁתִּתְבָּרַר מַצִּיאוֹתוֹ בְּדֶרֶךְ הָעֵיּוֹן, נַחְקֵר עָלָיו, אִם הוּא אֶחָד אוֹ יוֹתֵר מֵאֶחָד. וְכַאֲשֶׁר יִתְבָּרַר לָנוּ שֶׁהוּא אֶחָד, נַחְקֵר עַל עֲנִין הָאֶחָד, וְעַל כַּמָּה פָּנִים יֹאמַר אֶחָד, וּכְזֹה יִתְקַנֵּם לָנוּ הַיְחוּד הַשָּׁלֵם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַפְּתוּב (דברים ו, ד): שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד. עַל כֵּן אֲנַחְנוּ חַיִּבִּים לַחְקֹר תַּחֲלָה, הֵיכַל לְעוֹלָם הַזֶּה בּוֹרָא אִם לֹא. וְכַאֲשֶׁר יִתְבָּרַר לָנוּ שֶׁיֵּשׁ לְעוֹלָם בּוֹרָא בָּרָאוּ וְחִדְּשׁוּ, נַחְקֵר עָלָיו אִם הוּא אֶחָד אוֹ יוֹתֵר מֵאֶחָד. וּכְשֶׁיִּתְבָּרַר כִּי הוּא אֶחָד, נַחְקֵר עַל עֲנִין הָאֶחָד הָעוֹבֵר וְהָאֶחָד הָאֲמִתִּי, וּמָה שֶׁרְאוּי לְסַפֵּר בּוֹ עַל הַבּוֹרָא מֵעֲנִינֵי הָאֲמִתִּי, וּכְזֹה יִשְׁלַם עֲנִין הַיְחוּד בְּלִבֵּנוּ וְיִגְמַר בְּמַחֲשַׁבְתֵּנוּ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם.

חובות

שער היחוד

הלכות

פרק חמישי

אך ההקדמות אשר יתברר מהן כי יש לעולם הזה בורא בראו מאין, הן שלש הקדמות. אחת מהנה, כי הדבר אינו עושה את עצמו. והשנית, כי ההתחלות יש תכלית למספרן, ובין שיש תכלית למספרן, יש להן ראשון שאין ראשון לפניו. והשלישית, כי כל מחבר מחדש. וכאשר התקיימה אלה השלש הקדמות, תהיה התולדה מהן, למי שידע להשתמש בהן ולחברן, כי יש לעולם בורא בראו מאין, כמו שיתבאר ממה שאנו עתידין לבארו בעזרת השם.

והראיה על ברור אלו השלש הקדמות הוא מה שאספר. והוא שנאמר, כי כל נמצא, אחר שלא היה, איננו נמלט מאחד משני דברים. אם שהמציא הוא את עצמו, או שהמציא אותו זולתו. וכל מה שנחשב עליו שהוא עשה את עצמו, לא ימלט גם כן מאחד משני דברים. אם שעשה את עצמו קדם היותו, או אחר היותו, ושניהם אי אפשר, כי אם נאמר שעשה את עצמו אחר היותו, לא עשה כלום, שלא היה צריך לעשות עצמו, מפני הקדמת היותו למעשהו, אם כן לא עשה כלום. ואם נאמר שעשה את עצמו קדם היותו, בעת ההיא היה אפס, והאפס לא יהיה ממנו מעשה ולא הנחה, כי האפס לא יעשה דבר. ונמנע שיהיה הדבר עושה את עצמו בשום פנים, והתבררה ההקדמה הראשונה אשר הקדמנו.

חובות

שער היחוד

הלכות

וברור ההקדמה השנית הוא על הדרך הזה, שכל מה שיש לו תכלה יש לו תחלה, כי כבר נתברר, שכל מה שאין לו תחלה, אין לו תכלה, מפני שאי אפשר להגיע בדבר שאין לו תחלה אל גבול שיעמד האדם אצלו. ומה שנמצא לו אחרית, גרע, כי היה לו ראשון אין ראשון לפניו, ותחלה שאין לו תחלה. וכאשר נעמד על תכלית מההתחלות הנמצאות בעולם, גרע, כי היה להן ראשון אין ראשון לפניו, ותחלה שאין לה תחלה, כי אין ההתחלות מפלי תכלית לתחלתן. ועוד, מן הירוע, כי כל מה שיש לו חלק, יש לו כל, כי אין הכל כי אם כלל חלקיו, ולא יתכן להיות חלק למה שאין לו תכלית, כי גדר החלק אינו כי אם שעור נפרד משעור, כי שעור הקטן סופר את הגדול, כאשר זכר אקלידס בתחלת המאמר החמישי מספר השעור. ואם נעלה במחשבתנו דבר שאין לו תכלית בפעל, ונפריש ממנו קצתו, יהיה הנשאר פחות ממה שהיה קדם מפלי ספק. ואם יהיה הנשאר מאין תכלית, יהיה דבר שאין לו תכלית גדול מדבר שאין לו תכלית, והוא מה שאי אפשר. ואם יהיה לשאר תכלית, אם נוסף עליו החלק המפרש ממנו, והוא יש לו תכלית, יהיה הכל דבר שיש לו תכלית, וכבר היה בתחלת דברינו מאין תכלית, ואם כן יהיה בתכלית ומאין תכלית, וזה הפך שאי אפשר להיות, ולא יתכן להפריש ממה שאין לו תכלית חלק. ובכן: כל מה שיש לו חלק, יש לו תכלית מפלי ספק. וכשנחלק ממה שיצא אל גדר ההויה בעולם מן האישים מימי נח עד ימי משה עליו השלום במחשבתנו, יהיה חלק מפל אישי העולם, והוא מגיע עד תכלית, אם כן הכל הוא מגיע אל תכלית מספר. ובין שכל העולם הזה מגיע עד

חובות

שער היחוד

הלכות

תכלית, צריך שיהיו תחלותיו מגיעות עד תכלית מספר, והדין נותן, שיהיה לעולם הזה ראשון אין ראשון לפניו, וצריך בעבור זה להגיע התחלות לתכלית בראשיתו, כאשר הקדמנו.

וברור ההקדמה השלישית, שנאמר, כי כל מחבר מרכיב מבלי ספק מדברים יותר מאחד, והדברים ההם אשר חבר מהם הם קודמים לו הקדמה טבעית, וכן צריך שיהיה מחברו קודם לו הקדמה זמנית וטבעית. והקדמון הוא שאין לו עלה, ומה שאין לו עלה אין לו תחלה, ומה שאין לו תחלה אין לו תכלה, ומה שיש לו תחלה, איננו קדמון, וכל מה שאינו קדמון, הוא מחדש, מפני שאין בין הקדמון והמחדש אמצעי שיהיה לא קדמון ולא מחדש. אם כן כל מחבר איננו קדמון, ועל כל פנים הוא מחדש. וכיון שנתבררה ההקדמה השלישית אשר זכרנו, נתקיימו השלש הקדמות.

חובות

שער היחוד

הלכות

פרק ששי

אך על איזה פנים נשתמש בהקדמות אשר זכרנו בברור מציאות הבורא ותעלה, הוא, כאשר נשתפל בעולם הזה, נמצאנו מחבר ומרכיב, אין חלק מחלקיו מבלי חבור וסדור, כי אנחנו רואים אותו בהרגשותינו ושכלנו כפית הבנוי, אשר זמן בו כל הצריך לו. השמים ממעל כתקרה, והארץ מתחתה כמצע, והפוכים מסדרים פגרות, וכל הגופות צבורות בו כמכמנים, כל דבר למה שצריך לו, והאדם כבעל הבית המשתמש בכל אשר בו. ומיני הצמחים מזמנים לתועלתו, ומיני החיות משתמשים להנאתו, כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים ח, ו-ט): תמשילחו במעשי ידיך כל שנה תחת רגליו, צנה ואלפים בלם וגם בהמות שדי, צפור שמים ודגי הים עבר ארחות ימים. וסדר זריחת השמש ובואה להעמיד עתי היום והלילה, ועלייתה וירידתה להמציא הקר והחם והקיץ והחורף מעניני הזמנים ותועלותיהם, ושנותם תמיד על סדור אחד מבלי הפסק, כדכתיב (איוב ט, ז): האמר לתרם ולא יזרח ובקד פוכים יחתם, וכתיב (תהלים קד, ב): תשבת חשך ויהי לילה. וסבוב הגלגלים אשר תנועותם מתחלפות, והפוכים והמזלות על הנקודה משערת ומשקל מכון, לא יזח ולא ישתנה. והפונה בכל דבר ממנו: פונת תועלת ותקנה למדברים, כמו שאמר שלמה עליו השלום (קהלת ג, יא): את הכל עשה יפה בעתו גם את העלם נתן בלבם, ואמר (קהלת ג, א): לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים.

חובות	שער היחוד	חובות	הלכות
וְכָל זֶה, חֲבוּרֵי וְהִרְכָּבָתוֹ, נִרְאִים בְּכָלֹּי וּבְמִקְצָתוֹ. וְכִשְׁנַעְיִן בַּצִּמְחִים וּבְכַעֲלֵי תַיִים, נִמְצָאִים מְחַבְּרִים מִתְּסֻדּוֹת הָאֲרֻכָּעָה, וְהֵם, הָאִשׁ וְהָרוּחַ וְהַמִּים וְהָעֵפֶר, וְהַמָּה נִחְלָקִים וְנִפְרָדִים, וְאִין בָּנוּ יָכֻלֶת לְחַבְּרֵם הַחֲבוּר הַטְּבָעִי, מִפְּנֵי שִׁקְצָתָם מִשְׁתַּנָּה אֶל קְצָתָם וּקְצָתָם כִּנְגֵד קְצָתָם. וְאִם נִחְבֵּר דְּבָר מֵהֶם, הֵם מִמְּחַרִּים לְהִשְׁתַּנּוּת וְלִהְתַּחֲלָף, אֵד הַחֲבוּר שִׁחְבָּרָה אוֹתוֹ הַתּוֹלְדָה הוּא חֲבוּר מִתְקַן וְקִיָּם עַד עַתָּה קִיָּן. וְכִבְּר חֲשִׁבּוֹ קְצָת הַפִּילוֹסוֹפִים, כִּי הַגְּלָגָלִים וְהַכּוֹכָבִים וְהָאִשִּׁים הָעֲלִיוֹנִים הֵם מִתּוֹלְדֵת הָאִשׁ, וְדוֹמָה לָזֶה מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשְּׁלֹם (תְּהִלִּים קד, ד): עֲשֵׂה מִלְּאֲכִיו רוּחוֹת מְשַׁרְתָּיו אִשׁ לֶהֱטֵא, וּבִזָּה רְאִיָּה עַל הַמִּחְשָׁבָה הַזֹּאת, וְאִינָנָה תּוֹלְדָה חֲמִישִׁית כִּאֲשֶׁר חֲשַׁב אַרִיסְטוֹ.			
וְכִינֵן שֶׁהַנִּמְצָאוֹת הַזֹּאת מִן הַיְסוּדוֹת וּמִחֲבֻרוֹת מֵהֶם, וְיִדְעֵנוּ, כִּי לֹא נִמְזָגוּ מֵאֲלֵיהֶן וְלֹא נִתְחַבְּרוּ כְּטַבָּעִין, מִפְּנֵי הַמִּחְלָקֶת שֶׁבִּינֵיהֶן, עֲלָה בְּדַעַתָּנוּ וְנִתְבָּרַר בְּנִפְשׁוֹתֵינוּ, כִּי מִחֲבָרָם זוֹלָתָם, וְקוֹשְׁרָם בְּלַעֲדֵיהֶם, וּמִרְכִּיבָם כִּנְגֵד טַבָּעִים עַל פְּרָחָם, הוּא בּוֹרָאִם יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר תִּתְקַן קִשּׁוּרָם וְתִתְקַן חֲבוּרָם. וְכִאֲשֶׁר נִחְקַר עַל הַיְסוּדוֹת הָאֲרֻכָּעָה, נִמְצָאִים מְחַבְּרִים מִחֲמֹר וְצוּרָה, וְהַמָּה: הָעֵצִים וְהַמִּקְרָה. וְהַחֲמֹר שֶׁלָּהֶם הוּא הַחֲמֹר הָרֵאשׁוֹן, אֲשֶׁר הוּא שְׂרֵשׁ הַיְסוּדוֹת הָאֲרֻכָּעָה וְהַחֲמֹר הַחִיּוּלִי שֶׁלָּהֶם. וְהַצּוּרָה הִיא הַצּוּרָה הָרֵאשׁוֹנָה הַכְּלָלִית, אֲשֶׁר הִיא שְׂרֵשׁ כָּל צוּרָה עֲצֻמִּית וְכָל צוּרָה מִקְרִית, כַּחַם וְכִקְרָה, וְכַלְחוֹת וְכִיכָשׁ, וְהַכְּבֵד וְהַקְּלֻוֹת, וְהַתְּנוּעָה וְהַמְּנוּחָה, וְהַדּוּמָה לָהֶם. וְהַחֲרָכָה וְהַחֲבוּר נִרְאִים בְּכָל הָעוֹלָם וּבְכָל חֲלָקָיו, בְּשִׂרְשָׁיו וּבְעִנְפָיו, בְּפִשּׁוּטוֹ וּבְמִרְכָּבוֹ, בְּעֲלִיוֹנוֹ וּבְתַתָּוֹנוֹ. וְצָרִיךְ מִמֶּה שֶׁחֲקַדְמָנוּ שִׁיחִיָּה כָּלֹי			
וְכִינֵן שֶׁהַנִּמְצָאוֹת הַזֹּאת מִן הַיְסוּדוֹת וּמִחֲבֻרוֹת מֵהֶם, וְיִדְעֵנוּ, כִּי לֹא נִמְזָגוּ מֵאֲלֵיהֶן וְלֹא נִתְחַבְּרוּ כְּטַבָּעִין, מִפְּנֵי הַמִּחְלָקֶת שֶׁבִּינֵיהֶן, עֲלָה בְּדַעַתָּנוּ וְנִתְבָּרַר בְּנִפְשׁוֹתֵינוּ, כִּי מִחֲבָרָם זוֹלָתָם, וְקוֹשְׁרָם בְּלַעֲדֵיהֶם, וּמִרְכִּיבָם כִּנְגֵד טַבָּעִים עַל פְּרָחָם, הוּא בּוֹרָאִם יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר תִּתְקַן קִשּׁוּרָם וְתִתְקַן חֲבוּרָם. וְכִאֲשֶׁר נִחְקַר עַל הַיְסוּדוֹת הָאֲרֻכָּעָה, נִמְצָאִים מְחַבְּרִים מִחֲמֹר וְצוּרָה, וְהַמָּה: הָעֵצִים וְהַמִּקְרָה. וְהַחֲמֹר שֶׁלָּהֶם הוּא הַחֲמֹר הָרֵאשׁוֹן, אֲשֶׁר הוּא שְׂרֵשׁ הַיְסוּדוֹת הָאֲרֻכָּעָה וְהַחֲמֹר הַחִיּוּלִי שֶׁלָּהֶם. וְהַצּוּרָה הִיא הַצּוּרָה הָרֵאשׁוֹנָה הַכְּלָלִית, אֲשֶׁר הִיא שְׂרֵשׁ כָּל צוּרָה עֲצֻמִּית וְכָל צוּרָה מִקְרִית, כַּחַם וְכִקְרָה, וְכַלְחוֹת וְכִיכָשׁ, וְהַכְּבֵד וְהַקְּלֻוֹת, וְהַתְּנוּעָה וְהַמְּנוּחָה, וְהַדּוּמָה לָהֶם. וְהַחֲרָכָה וְהַחֲבוּר נִרְאִים בְּכָל הָעוֹלָם וּבְכָל חֲלָקָיו, בְּשִׂרְשָׁיו וּבְעִנְפָיו, בְּפִשּׁוּטוֹ וּבְמִרְכָּבוֹ, בְּעֲלִיוֹנוֹ וּבְתַתָּוֹנוֹ. וְצָרִיךְ מִמֶּה שֶׁחֲקַדְמָנוּ שִׁיחִיָּה כָּלֹי			

חובות	שער היחוד	חובות	הלכות
מְחַדָּשׁ, כִּאֲשֶׁר הַתְּבָרַר לָנוּ, כִּי כָּל מְחַבֵּר מְחַדָּשׁ, וְחַדִּין חַיִּב שְׁנֵאֲמִין כִּי הָעוֹלָם מְחַדָּשׁ. וְכִינֵן שֶׁכֵּן הוּא, וְנִמְנָע שִׁיחִיָּה הַדְּבָר עוֹשֶׂה אֶת עֲצָמוֹ, צָרִיךְ שִׁיחִיָּה לָעוֹלָם עוֹשֶׂה שֶׁהַתְּחִיל וְחַדָּשׁוֹ.			
וּמִפְּנֵי שֶׁהַתְּבָרַר כִּי הַתְּחִלּוֹת אֵי אִפְשָׁר שִׁיחִיָּה מֵאִין תְּכַלִּית לְתַחֲלָתָן, מִן חַדִּין שִׁיחִיָּה לָעוֹלָם תְּחִלָּה אִין תְּחִלָּה לְפָנָיו, וְרֵאשׁוֹן שִׁאִין לוֹ רֵאשׁוֹן, וְהוּא אֲשֶׁר יִצְרוּ וְחַדָּשׁוּ מֵאִין דְּבָר, לֹא בְּדָבָר וְלֹא עַל דְּבָר, וְכִמוֹ שֶׁאָמַר הַכְּתוּב בְּעֵינֵן הַזֶּה (יִשְׁעִיָּה מד, כד): אֲנֹכִי יְיָ עֹשֶׂה כָּל נְטָה שָׁמַיִם לְבָדִי רִקַּע הָאָרֶץ מֵאִתִּי, וְאָמַר (אִיזכ כו, ז): נְטָה צִפּוֹן עַל תַּחֲוֹ תִלָּה אֶרֶץ עַל בְּלִימָה, וְהוּא הַבּוֹרָא יִתְעַלָּה אֲשֶׁר אוֹתוֹ דְּרִשְׁנוּ, וְלִמְצָאוֹ כִּנְנוּ בְּמִחְשְׁבוֹתֵינוּ וְשִׁכְלָנוּ, הוּא הַקְּדָמוֹן אֲשֶׁר אִין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ, וְהָרֵאשׁוֹן אֲשֶׁר אִין תְּכַלִּית לְקִדְמוֹתוֹ, כִּמוֹ שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (יִשְׁעִיָּה מד, ו): אֲנִי רֵאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן, וְאָמַר (יִשְׁעִיָּה מא, ד): אֲנִי יְיָ רֵאשׁוֹן וְאֶת אַחֲרוֹנִים אֲנִי הוּא.			
וְיִשׁ בְּנֵי אָדָם שֶׁאָמְרוּ, שֶׁהָעוֹלָם נִהְיָה בְּמִקְרָה, מִכְּלִי בּוֹרָא שֶׁהַתְּחִיל וְיִצְרָ שִׁיִּצְרוּ. וּמִן הַתְּמָה בְּעֵינֵי, אֵיךְ תִּעַלָּה בְּדַעַת מְדַבֵּר, בְּעוֹדָנוּ בְּכִרְיָאוֹתוֹ, בְּמִחְשְׁבָה הַזֹּאת. וְאֵלֹו הִיָּה בַּעַל הַמֶּאֱמָר הַזֶּה שׁוֹמֵעַ אָדָם שִׁיאָמַר בְּמִאֲמָרוֹ בְּגִלְגָּל אֶחָד שֶׁל מִים שֶׁהוּא מִתְּגַלְגֵּל לְהִשְׁקוֹת חֲלָקָה אַחַת שֶׁל שָׂדֶה אוֹ גֶּנֶז וְחוֹשֵׁב כִּי זֶה נִתְקַן מִכְּלִי כִּנְנָה אֶמֶן שֶׁטָּרַח בְּחֲבוּרוֹ וְהִרְכָּבָתוֹ וְשֵׁם כָּל כְּלִי מִכְּלִי לְעֻמָּת הַתּוֹעֲלָת, הִיָּה לוֹ לְהַפְּלִיא וְלְהַגְדִּיל הַדְּבָר עָלָיו, וְלִחְשֹׁב אוֹתוֹ בְּתַכְלִית הַסְּכָלוֹת, וּיִמָּהֵר לְהַכְזִיבוֹ וְלִדְחוֹת מֵאֲמָרוֹ. וְכִינֵן שִׁיחִיָּה הַמֶּאֱמָר			

חובות

שער היחוד

הלכות

הזה בגלגל קטן ופחות ונבזה, שנעשה בתחבולה קטנה לתקנת חלקה קטנה מהארץ, איך יתיר לעצמו לחשב במחשבה הזאת בגלגל הגדול הסובב את כל הארץ וכל אשר עליה מן הפרואים, והוא בחכמה, תקצרה דעות כל פשר ושכלי המדברים להשיג הויתרה, והוא מוכן לתועלת כל הארץ וכל אשר עליה. ואיך יוכל לומר עליו שנהיה מבלי כונת מכון ומחשבת חכם בעל יכולת.

ובכן תדוע אצלנו, כי הדברים אשר הם מבלי כונת מכון במאומה מהם, לא ימצא בהם סימן לחכמה וליכולת. והלא תראה, אם ישפך לאדם דיו פתאם על גיר חלק, שאי אפשר שיצטיר ממנו עליו כתב מסדר ושמות נקראות כמו שיהיה בקולמוס. ואלו הביא אדם לפנינו כתב מסדר ממה שאי אפשר להיות מבלי מצוץ קולמוס, ואומר, כי נשפך הדיו על הגיר, ונעשתה צורת הכתב עליו מעצמה, היינו ממחרים להזיבו על פניו שאיננו נמלט מכונת מכון. וכיון שזה בעינינו דבר שאי אפשר להיות בצורות רשומות בהספמת דעתנו, איך יוכל לומר בדבר שמלאכתו יותר דקה, ותקונו יותר רחוק ועמוק בעינינו עד אין תכלית, שיהיה מבלי כונת מכון וחכמת חכם ויכולת יכול.

וכל מה שהבאנו להעמיד מציאות הבורא ותעלה מצד מעשיו די למי שייבין ויורה על האמת, ומספיק בתשובת אנשי הקדמות שאומרים כי העולם קדמון, ודחית דבריהם. ואתה דע לך.

חובות

שער היחוד

הלכות

פרק שביעי

אך הראיה שהבורא יתברך הוא אחד, הוא מפני שנתברר לנו בדרך הראיות כי יש לעולם בורא, התחייבנו לחקר עליו, אם הוא אחד או יותר מאחד. וצריך שנבאר אמתת אחדותו משבחה פנים.

האחד מהם, מצד בחינתנו לעלות הנמצאות. כי כאשר נתבונן בהן, נמצא מספרן פחות מעוליהן, וכל אשר נחקר על עלות העלות הן למעלה, נמצא מספרן פחות מהן, וכל אשר תעלינה, יתמעט מספרן, עד שיגיע אל עלה אחת, והיא עלת העלות. ובאור זה, כי אישי הנמצאים אין תכלית למספרם. וכאשר נתבונן במיניהם הפוללים אותם, יהיה מספרם פחות מן האישים אשר תחתיהם, כי כל מין מן המינים פולל אישים רבים, והמינים יש תכלית למספרם. וכאשר נעריך המינים אל סוגיהם הפוללים אותם, יהיה מספר הסוגים פחות ממספרם, כי תחת כל סוג מהסוגים מינים רבים, וכל אשר יעלו, יהיה מספר הסוגים פחות, עד אשר יגיעו אל סוגי הסוגים. וכבר אמר הפילוסוף, כי סוגי הסוגים הם עשרה, והם: עצם, וכמה, ואיך, ומצטרף, ואנה, ומתי, ומצב, וקנין, ופועל, ונפעל. וכאשר נחקר על עלות אישי מיני עשרת הסוגים האלה, נמצאם חמש: התנועה והיסודות הארבעה, שהם האש והרוח והמים והעפר. וכאשר נחקר על עלות היסודות הארבעה, נמצאם: החמר והצורה, והם שנים. וכאשר נחקר על עלתם, יהיה מספרם כלי ספק פחות מהם, והוא

חובות

שער היחוד

הלכות

רצון הבורא יתברך. ואין מספר פחות משנים אלא אחד, אם כן הבורא יתברך אחד על כל פנים, וכן אמר דוד עליו השלום (דברי הימים א כט, יא): לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש, רצונו לומר, כי הוא רם על כל רמים, ועליון על כל העליונים, וראש כל תחלה, ועלת כל עלה ועלול.

והשני, מצד סימני החכמה הנראים בכל העולם הזה, עליונו ותחתונו, קפאיו וצמחיו, ובעלי חיים אשר בו. וכאשר נשתפל בו, יורנו, כי כל מחשבת חושב אחד ומלאכת בורא אחד. והוא, שאנו מוצאים אותו על מחלקותיו בשרשיו ויסודותיו, מתדמה בתולדותיו ושזה בחלקיו, ואותות חכמת הבורא יתעלה הנראים בקטני היצירות וגדוליהן, מעידים כי הם לבורא אחד חכם. ואלו היה לעולם יותר מבורא אחד, היתה צורת החכמה מתחלפת בחלקי העולם, ומשתנית בכלליו ובחלקיו.

ועוד, כי אנו מוצאים אותו, כי הוא צריך בקיומו ותקונו קצתו אל קצתו, ואין חלק ממנו נגמר אלא בחלק אחר, בצרך קשקשי השריון, וחלקי המטה ואברי גוף האדם ושאר המחברים אל קצתם בתקונם והשלמתם. הלא תראה צרך הירח והכוכבים אל אור השמש, וצרך הארץ אל השמים ואל המים, וצרך בעלי חיים קצתם אל קצתם, כי מקצת מיניהם אוכל מקצתם, בדורם מן העופות והדגים וחיות השדה, וצרך האדם אל הכל, ותקנת הכל באדם, וצרך הארצות והפלכים והחכמות והמלאכות קצתם אל קצתם. והחכמה נראית בקטני היצירות וגדוליהן,

חובות

שער היחוד

הלכות

כי כח החכמה הנראית ביצירת הפיל, לפי גדל גופו, איננו יותר נפלא מכח החכמה הנראית ביצירת הנמלה, לפי קטנותה. אך כל אשר תקטן היצירה, יהיה כח החכמה והיכלת נראה בה יותר, ותקון הבורא יותר נפלא ונראה ממנה, וזה יורה, כי כלם מחשבות חושב אחד ובורא אחד, מפני שהם מתדמים ושונים ונכונים להשלמת סדר העולם והעמדתו כלו בכל חלקיו. ואלו היה לו יותר מבורא אחד, היתה צורת החכמה מתחלפת בקצת חלקיו, ולא היה צריך קצתו אל קצתו. ומפני שהוא חלוק בשרשיו ויסודותיו, שזה בתולדותיו ומחברותיו, תראה כי מחדשו ומחברו ומנהיגו וחושבו אחד. ואמר הפילוסוף: אין כמה שפרא האלהים יותר נפלא ממה שפרא. ורצה לומר, כי החכמה בקטן ובגדול מחלקי העולם מתדמה ושזה, כמו שאמר דוד עליו השלום בספרו מיני עניני העולם ותכונת ישובו (תהלים קד, כד): מה רבו מעשיך יי כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קניניה, ואמר (תהלים צב, ו): מה גדלו מעשיך יי מאד עמקו מחשבתך.

והשלישי, מפני החדוש הפולל את כל העולם, כי הראיות למדו על חדושו, והצרך בעבור זה שהיה לו מחדש, מפני המנע הנית הדבר מאליו. וכשאנו מוצאים הנה, ויתברר לנו כי היה אחר שלא היה, נדע בעדות השכל השלם שזולתו בראו והמציא הניתו ויצר אותו. וכן שהתקנים כי לעולם בורא שבראו וחדשו, אין ראוי להעלות על דעתנו שהוא יותר מאחד, שאי אפשר למציאות העולם מבלי בורא אחד. ואלו היה אפשר שיעלה בדעתנו, שיתקנים העולם בפחות מבורא אחד, היינו

חובות

שער היחוד

הלכות

מעלים על דעתנו כן, אך מפני שלא יכלנו להשכיל דבר שיוכל לעשות את זולתו פחות מאחד, ידענו ידיעה שאי אפשר לדחותה, כי הוא אחד. כי הדברים אשר יתבררו מצד הכאת הראיה עליהן, ותהיה מציאתם מציאה שאי אפשר לדחותה, אין אנו צריכין להעלות על דעתנו שהם יותר ממה שהצרך מביא אליו בהשלמת הדבר שהוא לראיה עליהם.

והדמיון, כי בעת שנראה כתב שנה בחבורו, וצורות המכתב אשר נכתב בו צורה אחת, יעלה בדעתנו מיד כי כותב אחד כתבו וחברו, כי הכתב לא יתכן בפחות מכותב אחד, ואלו היה יכול להכתב בפחות מכותב אחד, היינו חושבים כן. ואף על פי שאפשר שיכתבו יותר מאחד, אין ראוי להעלות על דעתנו כן, אלא בראיה שתעיד על ברור הדבר מהתחלה צורת המכתב במקצתו, והדומה לזה. ואם היה הדבר כן, אין אנו צריכין לדעתו פנים בפנים, אם אי אפשר לעמוד עליו מן הצד הזה, ונסתפק בראית הכתב, ועמדו לנו הראיות עליו ממעשהו בסדור פתיכתו במקום ראיתנו אותו. וידענו ידיעה ברורה, כי כותב אחד, נמצא, יודע מכתב, ויכול לכתב, כתבו, ולא השתתף בו עמו זולתו, מפני סדר חבורו והשוואתו, מפני שמעשה שני עושים מתחלה, ואיננו שנה ומסדר על ערך אחד, ומשתנה בתקונו ותכונתו.

וכן נאמר בבורא ותעלה, כי מפני שהיו אותות החכמה בבריאותיו מתדמות ושוות, הצרכנו להאמין כי בורא אחד בראן, שאי אפשר

חובות

שער היחוד

הלכות

למציאות המחדשים מבלעדיו, ושאננו דבר נראה בעצם וכמקרה. ומפני שאיננו נראה, אי אפשר למצאו ולדעתו אלא בדרכי הראיות והבחנות המורות עליו מצד בריאותיו. אז תעמד לנו אמונתנו, שהוא נמצא, ושהוא אחד, קדמון, היה ויהיה, ראשון ואחרון, גבור, חכם, חי, ועמדו לנו הראיות עליו במקום ראיתנו אותו ותעלה, מפני שאיננו מהענינים הנראים. על כן הצרכנו להעלות על דעתנו שבורא אחד בראם, כי אי אפשר בלעדיו במציאות המחדשים. אך יותר מאחד אפשר בלעדיו, ואין צרך אליו, על כן מי שישמען שהוא יותר מאחד, לא יתקיימו דבריו אלא בראיה זולת הראיה שהבאנו. ואי אפשר להעמידן, מפני שהראיות שהן מדרך השכל אינן מבחישות זו את זו, אך כל הראיות מעידות על אחדותו ומרחיקות מפני ענין הרבוי והשתוף והדמיון, באשר אמר יי' ותברך (ישעיה מד, ח): ה'יש אלוה מבלעדי ואין צור כל ידיעתו, ואמר (ישעיה מד, ו): אני ראשון ואני אחרון, ואמר (ישעיה מח, יג): אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם ועמדו יחדו, ואמר (ישעיה מח, כא): אל צדיק ומושיע אין זולתי.

והרביעי, שנאמר למי שהוא חושב כי חבורא יותר מאחד: לא ימלט, שיהיה עצם הכל עצם אחד, או שלא יהיה אחד. ואם יאמר, כי העצם אחד, אם כן הענין אחד, וחבורא איננו יותר מאחד. ואם יאמר, כי לכל אחד מהם עצם איננו מעצם אחר, נצטרך על כל פנים שיהיה ביניהם הפרש, מפני מחלקותם והשתנותם, וכל נפרש מגבל, וכל מגבל יש לו תכלית, וכל אשר יש לו תכלית מחבר, וכל מחבר מחדש, וכל מחדש

חובות

שער היחוד

הלכות

יש לו מחדש. ומי שחושב, כי הבורא יותר מאחד, מצריך שיהיה מחדש, וכבר הקדמנו כי בורא העולם קדמון, והוא עלת העלות ותחלת התחלות, והוא על כל פנים אחד, והוא כמו שאמר הפתוב (נחמיה ט, ו): אתה הוא יי לבדך.

והחמשי, מצד ענין הרבוי והאחדות. והוא, שאקלידס גדר האחדות בספרו, ואמר, כי האחדות היא אשר בה יאמר לכל דבר אחד, רצונו לומר, כי האחדות קודמת לאחד בטבעה, כאשר נאמר, כי החם קודם לכל דבר חם. ולולא האחדות, לא היה נאמר על דבר מן הדברים אחד. והענין אשר אנחנו צריכים להעלות על דעתנו מן האחדות, הוא יחידות גמורה ובדידות שאין עמה חבור ולא דמיון בשום ענין, ולא רבוי ולא מספר בשום פנים, ולא התחבר אל דבר, ולא התפרד מדבר. וענין הרבוי הוא כלל אחדים, ולא יתכן שיקדם הרבוי לאחדות אשר ממנה נתרבה. ואם נמצא בשכלנו או בהרגשותינו שום רבוי, נדע ידיעה ברורה, כי האחדות קדמתו בקדימת האחד המניני לשאר המנין. ומי שישחשב, כי הבורא יותר מאחד, יש לו לומר על כל פנים, כי האחד קודם לכלם מפני הקדמת האחד למנין, והאחדות לרב, אם כן הבורא אחד על כל פנים, קדמון אין קדמון זולתו, כמו שנאמר (ישעיה מג, י): לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה.

והששי, מצד המקרים הדבקים אל כל מתרבה. והוא, שהרבוי והכלל

חובות

שער היחוד

הלכות

מקרה נכנס על העצם, והוא הכמות. והוא יתברך, הבורא העצם והמקרה, לא תשיגנו מדה ממדותם בעצם כבודו. וכאשר התברר, כי הבורא התעלה מכל דמיון וערך אל דבר מבריאותיו מן השכל ומן הפתוב, והיה הרבוי הנכנס על עצם המתרבה, מקרה, לא יאות שתשיג עצם כבוד הבורא מדה ממדות הרבוי. ואם לא יספר לרב, הוא אחד על כל פנים, מפני שאין בין הרב והאחדות אמצעי. אם כן אין הבורא יותר מאחד, והוא אחד על כל פנים, כמו שאמרה חנה (שמואל א ב, ט): אין קדוש כיוי כי אין בלתי.

והשביעי, כי הבורא, אם הוא יותר מאחד, יהיה כל אחד מהם יכול לברא העולם, או לא יכול אלא בעזר חברו. ואם כל אחד מהם יכול, הבורא האחר נוסף, מפני שהאחד יכול, ואיננו צריך לזולתו. ואם לא ישלם הדבר כי אם בהתחברם, אין לאחד מהם יכולת שלמה ולא כח גמור, מפני שכל אחד מהם נלצה ומקצר, וכל אחד מהם חלש, וכל חלש יש תכלית לבחור ולעצמו, וכל אשר יש לו תכלית יש לו גבול, וכל אשר יש לו גבול מקצר, וכל מקצר מתדש, וכל מחדש יש לו מחדש. אם כן, החלש אי אפשר שיהיה קדמון, מפני שהקדמון לא תקצר ידו מדבר ולא יצטרך לעזר זולתו, אם כן אין הבורא יותר מאחד.

ואלו היה אפשר להיות יותר מאחד, היה אפשר שתהיה ביניהם מחלקת בכריאת הפרואים, ולא היתה נגמרת מהם יצירת הפרואים. ובמצאנו כל העולם הזה על סדר אחד, ותנועה אחת נמצאת בכל חלק

חובות

שער היחוד

הלכות

מחלקיו, לא תשתנה עם הדורות, נדע שיוצרו ומנהיגו אחד, לא ישנה מעשהו ולא יחליף הנהגתו וזליתו, כמו שאמר (ישעיה מד, ז): ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי, ואמר דוד (תהלים קיט, פט-ז): לעולם יי דברך נצב בשמים, לדר ודר אמנותך פוננת ארץ ותעמד. ומה שאנו רואים הנהגת הבורא השלמה בברואים, כי ההנהגה לא תהיה שלמה מתמדת על ענין אחד, אלא בהתיחד אחד בעצמה ובהנהגה כמלך במדינה והנפש בגוף. ואמר אריסטו בספרו בענין היחוד: אין טוב ברבות הראשים, אך הראש האחד. ואמר שלמה (משלי כח, ב): בפשע ארץ רבים שריה.

ובמה שהבאנו בענין הזה די למבין, ומספיק בתשובה על הנחת אנשי השניות ובעלי השלוש הנוצרים ואחרים, כי בהעמידנו האחדות לבורא העולם, תדחה טענת כל מי שיאמר שהוא יותר מאחד. ואתה דע לך.

חובות

שער היחוד

הלכות

פרק שמיני

אך באור אפני האחד האמתי והאחד העובר הוא, שהאחד שם נגזר מן האחדות, והוא נאמר על שני ענינים. האחד מהם מקרי, והוא העובר, והשני עצמי קיים, והוא האמתי. והאחד המקרי גם כן הוא על שני ענינים: האחד מהם נראה בו הרבוי והכלל והקבוצין, כפוג האחד אשר הוא כולל מינים רבים, וכמין האחד הכולל אישים רבים, וכאיש האחד המחבר מחלקים רבים, וכצבא האחד הכולל אנשים רבים, וכאמרנו: פר אחד, והין אחד, ורבע אחד, וליטרא אחת, וכל אחד מהם כולל דברים רבים, ואמר על כל אחד מהם אחד. וכל אחד ממה שהזכרנו נקרא אחד על דרך העברה, והוא מפני שהדברים ההם אשר יקבץ אותם השם ההוא שוים בענין אחד, ונקרא רב מפני שכולל דברים רבים. וכאשר יתפרדו הדברים ההם ויתבודדו, יאמר על כל אחד מהם אחד. והאחד בכמו הענינים האלה אשר זכרנו מקרה, והוא אחד מצד ורב מצד. — והענין השני מאחד המקרי, הוא האחד הנאמר על האיש האחד, לא מתרבה ולא כולל דברים רבים, כנראה ממונו, אך הוא רב בעצמו מצד חבורו מחבור וצורה ועצם ומקרה, והוא מקבל התנויה והתפסד והחלוק והגלגול והחבור והפרידה והשנוי והחלוק והשתוף. אם כן, הרבוי ישיג הדבר הנאמר עליו אחד מכל מה שספרנו, מפני שהם כנגד האחדות. כי האחד הנאמר על הדבר אשר ישיגנו בעצמו ענין מעניני הרבוי והשנוי, הוא מקרה בלי ספק, והוא אחד על דרך העברה, לא על דרך האמת. שים לבך להבין.

חובות

שער היחוד

הלכות

אך האחד האמת יאמר גם כן על שני פנים. האחד מהם במחשבה, והשני בפעל. והמחשבי הוא האחד המניני, אשר הוא שרש המנין ותחלתו. וטעם האחד המניני, שהוא אות וסימן לתחלה שאין תחלה לפניה, כי כל תחלה אמיתית תקרא "אחד", כמו שנאמר (בראשית א, ה): ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, במקום יום ראשון הוציאו פלשון אחד, מפני שהאחד שם לכל תחלה שאין לפניה תחלה, וכשהוא שונה יקרא שני, וכשהוא משלש יקרא שלישי, וכן עד עשרה, ואחר כך ישוב אל האחד, ואחר כך ישוב אל מאה ואל אלף עד אין תכלית למנין, ועל כן היה גדר המנין: כלל מרוב מן האחדים. והטעם שקראתיו מחשבי, מפני שהמנין אינו נכנס תחת החושים הגשמיים, אבל ישג במחשבה, אך המנוי הוא מרגש בחושים הגשמיים החמשה או במקצתם.

והענין השני, אשר הוא אחד אמיתי נמצא בפעל, הוא ענין אשר לא יתרבה, ולא ישתנה, ולא יתחלף, ולא יספר במדה ממדות הגשמיים, ולא תשיגהו לא הויה ולא הפסד ולא תכלה, ולא יעתק ולא ינוע, ולא ידמה אל דבר, ולא ידמה אליו דבר, ולא ישתתף עם דבר, כי הוא על כל פנים אחד אמת, והוא שרש לכל מתרבה, כאשר עבר מדברינו. כי האחדות עלת הרבוי, ואין לאחד האמיתי תחלה ולא תכלית, כי כל מה שיש לו תחלה ותכלה, מן הדין שתכנס ההויה וההפסד עליו, וכל מה שתכנס ההויה וההפסד עליו, משתנה, והשנוי פגגד האחדות, אם כן יהיה יותר מאחד, כי הוא קדם להתחלה זולת מה שאחריה, וזה מתייב לו הרבוי.

חובות

שער היחוד

הלכות

וכן הדמות במתדמה מקרה, וכל אשר ישיגנו מקרה, מתרבה, והאחד האמת לא ישיגהו שום מקרה בעצם כבודו בשום פנים. ואם יאמר אומר, שהאחדות באחד האמת מקרה, נאמר, כי ענין האחדות באחד האמת הוא הרחקת הרבוי והרב ממנו, וכאשר נספר האחד, לא נספרהו כי אם בענין אפיסת הרבוי והרב, והאחד האמת לא יספר במדה שמתיבת לעצם כבודו רבוי ולא שנוי ולא חלופ בשום פנים. וכזה נשלמו כל דברינו באחד העובר והאחד האמת. ואתה דע לך.

חובות

שער היחוד

הלכות

פרק תשיעי

אך הראיה שהבורא יתברך אחד אמת, אין אחד אמת זולתו, נאמר, כי מפני שכל מחבר לא תגמר הויתו אלא בהשתתף חלקיו אשר חבר מהם, והוא, התאחד קצתם עם קצתם, ועקר השתוף האחדות. וכן לא תתכן מציאות המחבר אלא בהתחלק חלקיו אשר מהם חבר, כי החבור לא יהיה כי אם מדברים שהם יותר מאחד, ועקר המחלקת הרב. וכיון שהיה סימן החבור והתרכבה והסדור נמצא בעולם הזה בכלליו, ובפרטיו, וחלקיו, ושרשיו, וענפיו, צריך שימצא בכלם ענין השתוף והמחלקת, ועקרבם האחדות והרב. ומפני שהאחדות קודמת לרב בטבע, בקדימת האחד לשאר המנין, מן הדין שתהיה עלת כל מתרבה בלתי מתרבה בראש ההתחלות, מפני הקדמת ענין האחדות לכל מתרבה. וכיון שהיו העלות מגיעות לתכלית בתחלתן, ונמנע שיפעל הפועל בעצמו, לא היה אפשר שתהיה עלת האחדות והרב פחות רב ואחדות. וכיון שאין עלת ההויות הרב בלבד, ולא רב ואחדות, מן הדין שיהיה עלת ההויה אחד אמת. וכבר הקדמנו בדברינו, כי העלות, כל אשר תעלינה למעלה, תתמעטנה, עד אשר תהיינה מגיעות אל שרש המנין, והוא אחד האמת, והוא הבורא יתברך.

וכן תידוע עוד, כי כל מה שימצא בשום דבר מקרה, אי אפשר שלא ימצא בדבר אחר עצמי אמת, ואין לו העתקה ממנו, כי אם בהפסדו. פהם פנים החמים, שהוא מקרה בפנים, והוא באש עצמי קיים, וכלחות

חובות

שער היחוד

הלכות

בגופים הלחים, שהיא מקרה בהם, והיא עצמית קיימת בפנים. — ומן הידוע עוד, כי כל מה שימצא בשום דבר מקרה, אין הדבר שהוא אשר יקרה בו המקרה מקבל אותו המקרה אלא מן הדבר אשר הוא בו עצמי. כמו שאנו רואים פהם פנים החמים שהוא מקרה בהם, נאצל עליהם מן האש שהמה עצמי בה, וכאשר אנחנו רואים מלחות הדברים הלחים במקרה, שנאצלה עליהם מן הפנים שהלחות בהם עצמית, וכן שאר כל ההויות באשר נסתכל בעניניהן. ועל ההקשה הזאת ננהיג דברינו בענין האחדות, כי כיון שהיתה בכל אחד מהברואים מקרית, באשר הקדמנו, מן הדין הוא שתהיה בעלת הברואים עצמית, קיימת, אמתית, וממנה קבלו כל ההויות ענין האחדות בדרך המקרה, באשר בארנו.

וכאשר הקדמנו על ענין האחדות האמתית בברואים, לא מצאנוה לאחד מהם קיימת אמתית. ואם יאמר על כל אחד מן הפוגים, והמינים, והאישים, והעצמים, והמקרים, והגורמים העליונים, והעצמים הרוחניים, וכל מנין ומנוי, וכל אשר לו תכלה וגבול "אחד", ומיחסים אליו ענין האחדות, לא יאמר לו אחד אלא על דרך העברה, מפני שהוא כולל דברים שנקראו אחד מדרך הדמותם והתחברותם בענין אחד, והוא רב בעצמו, מפני שמקבל הרבוי, והשנוי, והחלוק, והמחלקת, והחבור, והפרידה, והתוספת, והחסרון, והתנועה, והמנוחה, והדמיון, והצורה, ושאר המקרים המיוחדים והכוללים לכל אחד מהברואים. והאחדות האמתית איננה נמצאת ולא נאמרת באמת על דבר מן היצירות.

חובות

שער היחוד

הלכות

וּבְפָנַי שֶׁהָיָה הָאֶחָד נִמְצָא בְּפָרָאִים בְּדֶרֶךְ הַמִּקְרָה, וְהוֹרָה הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת כִּי הַבּוֹרָא אֶחָד, יִדְעֵנוּ וְיַעַת בְּרוּרָה, כִּי הָאֶחָדוּת אֲשֶׁר אִמְרָנוּ עַל כָּל אֶחָד מִהַפְּרָאִים עַל דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה נִאֲצָלַת מֵעֵינֵי הָאֶחָד הָאֱמֵת, וְהָאֶחָדוּת הָאֱמֵתִית הִיא הַנֶּאֱמָרֶת עַל בּוֹרָא הַכֹּל יִתְעַלָּה, וְהוּא הָאֶחָד הָאֱמֵת וְאֵין אֶחָד אֲמֵת זוּלָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁהַקְדָּמָנוּ, וְכָל חֲסֵי הָאֶחָד הָאֱמֵת אֲשֶׁר זָכְרָנוּ לֹא יֵאוּתוּ כִּי אִם לוֹ לְבַדּוֹ, וְכֵן כָּל עֲנִינֵי הַרְבּוּי, וְהַמִּקְרִים, וְהַשְּׁנוּיִם, וְהַתְּנוּעוֹת, וְהַדְּמִיוּנִים, וְכָל מַה שֶׁלֹּא יֵאוּת לְאֶחָד הָאֱמֵת, רְחוּקִים מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשְּׁלוֹם (תְּהִלִּים מ, ו): רַבּוֹת עָשִׂיתָ אֵתָּה יְיָ אֱלֹהֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ וּמַחֲשַׁבְתֶּיךָ אֵלֵינוּ אֵין עֶרֶךְ אֵלֶיךָ, וְאָמַר הַכֶּתוּב (יִשְׁעִיָּה מ, כה): וְאֵל מִי תִדְּמִינִי וְאֲשׁוּנָה יֹאמַר קְדוֹשׁ, וְאָמַר הַכֶּתוּב (יִשְׁעִיָּה מ, יח): וְאֵל מִי תִדְּמִינָן אֵל וּמַה דְּמוּת תַּעֲרֹכוּ לוֹ, וְנֶאֱמַר (תְּהִלִּים פו, ח): אֵין כְּמוֹךָ בָּאֱלֹהִים יְיָ וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ, וְנֶאֱמַר (יִרְמְיָה י, ו): מֵאֵין כְּמוֹךָ יְיָ גָדוֹל אֵתָּה וְגָדוֹל שְׁמֶךָ בְּגִבּוֹרָה.

וּבְכָבֶד הַתְּבָאָר וְהַתְּבָרָר, כִּי בּוֹרָא הָעוֹלָם יִתְבָּרֵךְ אֶחָד אֱמֵת, וְשֵׁאֵין אֶחָד אֲמֵת זוּלָתוֹ, כִּי כָּל מַה שֶׁיִּפְּלַע עָלָיו שֵׁם אֶחָד זוּלָת הַבּוֹרָא, אִם הוּא אֶחָד מִצַּד אֶחָד, הוּא רַב מִצַּד אַחֵר, כְּאֲשֶׁר זָכְרָנוּ, אֵךְ הַבּוֹרָא אֶחָד מִכָּל פְּנִים, כְּמוֹ שֶׁבִּאֲרָנוּ. וּבְמַה שֶׁחֲבָאֵנוּ בְּעֵינֵינוּ הִזָּה דִּי לְמַבִּין.

חובות

שער היחוד

הלכות

פֶּרֶק עֲשִׂירִי

אֵךְ בְּאוֹר הַמִּדּוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת הַמְשַׁכְּלוֹת וְהַכְּתוּבוֹת הַמְסַפֵּר בְּהֵן הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, הַפְּנוּת בְּהֵן רַבּוֹת מְאֹד כְּפִי רַב הַפְּרָאִים וְהַטּוֹבוֹת הַפּוֹלָלוֹת אוֹתָם, וְהֵן מִתְחַלְקוֹת לְשֵׁנֵי חֲלָקִים: עֲצָמִיּוֹת וּפְעֻלִּיּוֹת. וְטַעַם אִמְרָנוּ עֲצָמִיּוֹת, שֶׁהֵן מִדּוֹת קְיָמוֹת לֹא יִתְעַלָּה קִדְּם הַפְּרָאִים וְאַחֲרֵיהֶם, תִּאוּתָנָה לוֹ לְעֵצָם כְּבוֹדוֹ, וְהֵן שְׁלֹשׁ מִדּוֹת, וְהֵן: שֶׁהוּא נִמְצָא, וְשֶׁהוּא אֶחָד, וְשֶׁהוּא קְדָמוֹן אֵין לוֹ רֵאשִׁית. וְהַטַּעַם שֶׁאֵנוּ מְסַפְּרִים אוֹתוֹ בְּאֵלֶּה הַמִּדּוֹת, לְהוֹרֹת עַל עֲנִינֵנוּ וְאַמְתֵּת מִצִּיאוֹתוֹ, וְלַהֲעִיר עַל כְּבוֹדוֹ, וְלַהֲבִין הַמְדַּבְּרִים כִּי יֵשׁ לָהֶם בּוֹרָא שְׁחִיבִים בְּעִבּוּדָתוֹ. — וְהַצָּרְכָנוּ לְסַפֵּר אוֹתוֹ בְּנִמְצָא, מִפְּנֵי שֶׁהֲרֵאִיּוֹת הוֹרּוּ עַל מִצִּיאוֹתוֹ בְּעִדּוֹת סִימָנֵי מַעֲשָׂיו בְּעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יִשְׁעִיָּה מ, כו): שָׂאוּ מְרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי כָּרָא אֱלֹהֵי הַמּוֹצִיא בְּמִסְפָּר צִבְאָם לְכֹלֶם בְּשֵׁם יִקְרָא מְרַב אוֹנִים וְאַמִּיץ כַּח אִישׁ לֹא נִעְדָּר. עַל כֵּן נִתְחַיֶּבְנוּ לְסַפֵּר אוֹתוֹ בְּנִמְצָא, מִפְּנֵי שֶׁהַתְּקִיָּם בְּשִׁכְלָנוּ כִּי הַנִּעְדָּר לֹא יִהְיֶה מִמֶּנּוּ פֶּעַל וְלֹא שׁוּם מַעֲשֶׂה. וְכִיּוֹן שֶׁהַתְּבָרָרוּ מַעֲשָׂיו וּבְרִיאוֹתָיו, הַתְּבָרָר בְּדַעַתָנוּ מִצִּיאוֹתוֹ. — אֵךְ מַה שֶׁאֵנוּ מְסַפְּרִים אוֹתוֹ בּוֹ מִן הַקְּדָמוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהֲרֵאִיּוֹת הוֹרּוּ כִּי לְעוֹלָם הִזָּה רֵאשׁוֹן אֵין רֵאשׁוֹן לְפָנָיו, וְתַחֲלָה שֵׁאֵין תַּחֲלָה לְפָנֶיהָ, וְהַתְּבָרָר כִּי הַתְּחַלּוֹת אֵי אֶפְשָׁר שֶׁתִּהְיֶינָה מֵאֵין תְּכִלִּית מִנֵּין בְּתַחֲלָתָן, וְהַדִּין נוֹתֵן עַל כָּל פְּנִים, שֶׁהַבּוֹרָא יִתְעַלָּה רֵאשׁוֹן אֵין רֵאשׁוֹן לְפָנָיו, וְזֶהוּ עֵינֵינוּ הַקְּדָמוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים צ, ט): וּמַעֲוֹלָם עַד עוֹלָם אֵתָּה אֵל, וְנֶאֱמַר (יִשְׁעִיָּה מו, י): לְפָנַי לֹא נּוֹצֵר אֵל וְאַחֲרֵי לֹא יִהְיֶה. — אֵךְ מַה שֶׁנִּסְפָּר עָלָיו

חובות שער היחוד הלכות

שְׁהוּא אֶחָד, כְּכֹר בְּאֶרְצוֹ זֶה בָּאֵר הַיָּטִב בְּרָאיוֹת יְדוּעוֹת, וְהַתְקִיָּם בְּעֵדוּת בְּרוּרוֹת, כִּי עֲנִין הָאֶחָדוֹת הָאֱמִתִּית דְּבֵק אֶל עֵצֶם כְּבוֹדוֹ. וְעֲנִין הָאֶחָד, רְחוּק הָרַבּוּי מֵעֵצֶם כְּבוֹדוֹ וְהַמְנַע הַשְּׁנוּי וְהַגְלָגוּל וְהַמְקָרָה וְהַתְּהוּיָה וְהַהֶפְסֵד וְהַחֲבוּר וְהַפְרִידָה וְהַדְמִיוֹן וְהַשְׁתוּף וְהַחֲלוּף מֵאֱמִתּוֹת עֵצֶם כְּבוֹדוֹ, וְשָׂאֵר גְּדֵרֵי הָרַב.

וְצָרִיךְ שֶׁתִּבְיֵן מִן הַמַּדּוֹת הָאֵלֶּה, שֶׁהֵן לֹא תַחֲבִנָּה לְעֵצֶם כְּבוֹד הַבּוֹרָא שְׁנוּי וְחֲלוּף, אִךְ עֲנִינָן לְהַרְחִיק זִילְתָּם מִמֶּנּוּ יִתְעַלֶּה. וְהַעֲלֶה עַל דַּעְתָּנוּ וְשַׁכְּלָנוּ מֵעֲנִינָן, כִּי בּוֹרָא הָעוֹלָם יִתְעַלֶּה לֹא מִתְרַבֵּה, וְלֹא נֶעְדָּר, וְלֹא מִחְדָּשׁ. וְכֵן צָרִיךְ שֶׁתִּדַּע, כִּי כָּל אַחַת מֵאֵלֶּה הַמַּדּוֹת הַשְּׁלֹשׁ אֲשֶׁר זָכְרָנוּ מִתְחַיֶּבֶת שְׂאִרֵּתָן, כְּאֲשֶׁר נִתְּבוּנָן בְּעֲנִינֵיהֶם. וּבִאֹרֶז זֶה, כִּי הָאֶחָד הָאֱמִתִּית, כִּשְׁהוּא דְבֵק וְקִיָּם בְּשׁוּם דָּבָר, צָרִיךְ עַל כָּל פְּנִים שִׁיתִּיחַ נִמְצָא קַדְמוֹן, מִפְּנֵי שֶׁהַתְּבַרֵּר כִּי הַנֶּעְדָּר לֹא יִסְפֹּר בְּאֶחָד וְלֹא בָּרַב, וּכְשִׂיאוֹת לְשׁוּם דָּבָר עֲנִין הָאֶחָד הָאֱמִתִּית וְיִתְקַיֵּם לוֹ, דִּין הוּא, שִׂיאוֹת לוֹ שֵׁם הַמְּצִיאוֹת וְעֲנִינָהּ. וְכֵן עֲנִין הַקְּדָמוֹת דְּבֵק לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהָאֶחָד הָאֱמִתִּית לֹא יִתְּנָה וְלֹא יִפְסֹד, וְלֹא יִשְׁתַּנֶּה, וְלֹא יִתְחַלֵּף, אִם כֵּן הוּא קַדְמוֹן, כִּיּוֹן שֶׁאֵין לוֹ תַּחֲלָה. וּמִי שֶׁהַתְקִיָּם לוֹ עֲנִין הָאֶחָדוֹת הָאֱמִתִּית, כְּכֹר הַתְקִיָּם לוֹ עֲנִין הַמְּצִיאוֹת וְהַקְּדָמוֹת. וְכֵן נֹאמַר, כִּי מִדַּת הַמְּצִיאוֹת הַתְּמִידִית כִּשְׁהִיא נֹאמֶת לְדָבָר, תֹּאוֹת לוֹ עֲמָה מִדַּת הָאֶחָד הָאֱמִתִּית וּמִדַּת הַקְּדָמוֹת.

אִךְ מֵה שֶׁרָאוּ לוֹ מִמִּדַּת הָאֶחָד, מִפְּנֵי שֶׁהַנִּמְצָא תְּדִיר לֹא יִתְּכֵן שִׁיתִּיחַ

חובות שער היחוד הלכות

נִמְצָא אַחֵר אֶפְסָם, וְלֹא יִשְׁתַּנֶּה מֵעֲנִין הַמְּצִיָּה אֶל אֶפְסָם מְצִיָּה, וְלֹא מֵאֶפְסָם מְצִיָּה אֶל מְצִיָּהּ. וּמֵה שֶׁהוּא בְּמִדָּה חֲזָאת אֵינָנו רַב, מִפְּנֵי שֶׁהָרַב לֹא יִמְצָא מְצִיָּה תְּדִירָה, רְצוֹנִי לוֹמַר תְּמִידִית בְּלִתִּי נִפְסָקָת, מִפְּנֵי הַקְּדָמָת הָאֶחָד לוֹ, וְכָל הַנִּמְצָא תְּדִיר אֵינָנו רַב, אִם כֵּן הוּא אֶחָד. וְכֵן רָאוּיָה לוֹ עוֹד מִדַּת הַקְּדָמוֹת, כִּי הַנִּמְצָא תְּדִיר אֵין לוֹ תַּחֲלָה וְלֹא תַּכְלָה, אִם כֵּן עֲנִין הַקְּדָמוֹת דְּבֵק לוֹ עַל כָּל פְּנִים. וְכֵן נֹאמַר, כִּי מִדַּת הַקְּדָמוֹת מִתְחַיֶּבֶת לְמִי שֶׁהִיא רָאוּיָה לוֹ מִדַּת הָאֶחָד הָאֱמִתִּית וּמִדַּת הַמְּצִיאוֹת הַתְּדִירָה. וּמֵה שֶׁרָאוּ לוֹ מִמִּדַּת הָאֶחָד הָאֱמִתִּית, מִפְּנֵי שֶׁהַנִּמְצָא תְּדִיר הוּא שֶׁאֵין לוֹ תַּחֲלָה, וּמֵה שֶׁאֵין לוֹ תַּחֲלָה אֵינוֹ מִתְרַבֵּה, שֶׁכָּל מִתְרַבֵּה יֵשׁ לוֹ תַּחֲלָה, וְהוּא הָאֶחָד, אִם כֵּן אֵין הַמִּתְרַבֵּה קַדְמוֹן, וְהַקְּדָמוֹן לֹא יִתְּכֵן שִׁיתִּיחַ אֵלָּא אֶחָד, וְהַתְחַיֶּבֶת מִדַּת הָאֶחָד בְּחִיּוֹב מִדַּת הַקְּדָמוֹת. וְכֵן צָרִיךְ שֶׁתִּתְחַיֵּב מִדַּת הַמְּצִיאוֹת בְּהַתְחַיֵּב מִדַּת הַקְּדָמוֹת, כִּי הָאֶפְסָם לֹא יִסְפֹּר לֹא בְּקַדְמוֹן וְלֹא בְּחִדָּשׁ.

וּכְכֹר הַתְּבַרֵּר, כִּי הַמַּדּוֹת הָאֵלֶּה הַשְּׁלֹשׁ עֲנִינָם אֶחָד, וְהַנֶּרְאָה מִהֵן אֶחָד, וְשֶׁאֵין מִתְחַיֶּבֶת שְׁנוּי לְעֵצֶם כְּבוֹד הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה, וְלֹא הַכְּנָסָת הַמְּקָרִים עֲלָיו, וְלֹא הָרַבּוּי עַל עֲנִינוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהַעֲנִין אֲשֶׁר נִבֵּן מִהֵן, הוּא, שֶׁהַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה אֵינָנו נֶעְדָּר וְלֹא חֲדָשׁ וְלֹא מִתְרַבֵּה. וְאֵלּוֹ הֵיינוּ יְכוּלִים לְהַלִּיץ עַל עֲנִינוֹ בְּמִלָּה אַחַת הַכּוֹלָלָת אֵלּוֹ הַמַּדּוֹת בְּבֵת אַחַת, בְּדִי שִׁיעֵלוֹ אֵלּוֹ הַשְּׁלֹשָׁה עֲנִינִים בְּדַעְתָּנוּ בָּהּ, כְּאֲשֶׁר הֵם עוֹלִים בְּדַעְתָּנוּ בְּשִׁלְשׁ אֲשֶׁר זָכְרָנוּ, הֵיינוּ מְלִיצִים בָּהּ עֲלָיו. וְכִיּוֹן שֶׁלֹּא מֵצָאנוּ בְּמָה שֶׁאֵנוּ מְדַבְּרִים בּוֹ מִן הַלְּשׁוֹנוֹת מִלָּה שֶׁתּוֹרָה עַל אֱמִתּוֹת עֲנִין הַבּוֹרָא יִתְּבַרֵּךְ, הוּצָאנוּ הָעֲנִין הָאֶחָד בְּיוֹתֵר

חובות

שער היחוד

הלכות

במלה אחת. והרבוי הנמצא במדות הבורא יתעלה איננו מצד עצם כבודו, רק מצד קצור פח מליצת המספר מהשיג ענינו במלה אחת שתורה עליו.

וְצָרִיךְ שֶׁתִּבֶּן מַעֲנִין הַבּוֹרָא, שְׁאִין כְּמוֹהוּ דְּכָר, וְכָל אֲשֶׁר תִּסְפֹּר אוֹתוֹ בּוֹ מִן הַמִּדּוֹת, צָרִיךְ שֶׁתִּבֶּן מֶחֱן רְחוּק שְׂכַנְגֵּדֶן מִמֶּנּוּ, כְּאֲשֶׁר אָמַר אַרִיסְטוֹ: הַשּׁוֹלָלוֹת בְּמִדּוֹת הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ אֱמֶתִיּוֹת מִן הַמַּחֲיבוֹת, מִפְּנֵי שֶׁכָּל מָה שֶׁמַּחֲיִבִּין לְעֵצָם כְּבוֹדוֹ מִן הַמִּדּוֹת, אֵינָנו נִמְלֵט מִמִּדּוֹת הָעֵצָם אוֹ מִמִּדּוֹת הַמִּקְרָה, וּבּוֹרָא הָעֵצָם וְהַמִּקְרָה לֹא תִשְׁיַגְהוּ מִדָּה מִמִּדּוֹתָם בְּעֵצָם כְּבוֹדוֹ, וְכָל הַמִּרְחָקוֹת מִמֶּנּוּ מִן הַמִּדּוֹת הֵן אֱמֶתִיּוֹת כְּלִי סֶפֶק, וְהֵנָּה נִאֲזָוֹת לוֹ, כִּי הוּא נִעְלָה מִכָּל מִדָּה וְתֹאֵר, וּמְרוֹמָם מִכָּל דְּמוּת וְדַמְיוֹן. וְעַל כֵּן אֵתָּה צָרִיךְ שֶׁתִּבֶּן מִן הַמִּדּוֹת הָאֵלֶּה הַשְּׁלֵשׁ, אֲשֶׁר זָכַרְנוּ, הִרְחַקֵּת שְׂכַנְגֵּדֶן מֵעַל הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ.

אֵךְ הַמִּדּוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת הַפְּעֻלִּיּוֹת, הֵן הַמִּדּוֹת אֲשֶׁר יִסְפֹּר בְּהֵן הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ מִצֵּד פְּעֻלָּתוֹ, וְאִפְשָׁר שִׁישְׁתַּתֵּן בְּסַפּוֹרֶן עִם קִצֵּת בְּרוּאָיו. וְהִתְרַנּוּ לְסִפּוֹר אוֹתוֹ בְּהֵן, מִפְּנֵי הַדַּחֲק הַמִּצְרִיךְ אוֹתָנוּ לְהוֹדִיעַנו וְלַעֲמֹד עַל מִצִּיאוֹתוֹ, כְּדִי שְׁנִקְבֹּל עֲבוֹדָתוֹ. וּבְכָר מִצְּאֵנוּ, שֶׁמִּשְׁתַּמְשִׁין בְּמִין הַזֶּה מִמִּדּוֹת הַבּוֹרָא בְּסִפּוֹר הַתּוֹרָה וּבְסִפְרֵי הַנְּבִיאִים הַרְבֵּה מְאֹד, וּבִתְשַׁבְּחוֹת הַנְּבִיאִים וְהַחֲסִידִים, וְהֵם גַּם כֵּן עַל שְׁנֵי דְרָכִים.

הַדְרָךְ הָאֶחָד, מִדּוֹת שֶׁהֵן מוֹרוֹת עַל דְּמוּת וְצוּרָה גִּשְׁמִיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר

חובות

שער היחוד

הלכות

הכתוב (בראשית א, כז): **וַיִּכְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצִלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אוֹתוֹ, כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם (בראשית ט, ו), עַל פִּי יְיָ (במדבר ט, יח), אֲנִי יְדִי נָטוּ שָׁמַיִם (ישעיה מה, יב), בְּאֲזֵנֵי יְיָ (במדבר יא, א), וְתַחַת רַגְלָיו (שמות כד, י), זְרוּעֵי יְיָ (ישעיה נא, ט), אֲשֶׁר לֹא נִשְׂא לְשׂוֹא נַפְשִׁי (תהלים כד, ד), בְּעֵינֵי יְיָ (בראשית ו, ח), וַיֹּאמֶר יְיָ אֵל לְבוֹ (בראשית ח, כא), וְהִדְיוּמָה לָזֶה מִן הָאֲבָרִים הַגּוֹפִיִּים.**

וְהַשְּׁנִי, מִדּוֹת שֶׁהֵן מוֹרוֹת עַל תְּנוּעוֹת וּמַעֲשִׂים גִּשְׁמִיִּים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בראשית ח, כא): וַיֵּרַח יְיָ וַיֵּרָא יְיָ, וַיִּנְחָם, וַיִּתְּעַצֵּב אֵל לְבוֹ (בראשית ו, ח-ז), וַיֵּרֶד יְיָ (בראשית יא, ח), וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים (בראשית ח, א), וַיִּשְׁמַע יְיָ (במדבר יא, א), וַיִּקְרָן כִּישֵׁן יְיָ (תהלים עח, סח), וַרְבִּים כָּאֵלֹו מוֹמַעֲשֵׁי הַמִּדְבָּרִים. אֵלֹא שֶׁקְדַּמוֹנָנוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּה, בְּפִרְשָׁם כְּתָבִי הַקָּדֵשׁ, תִּרְגְּמוּ לָנוּ הַמִּין הַזֶּה מִן הַמִּדּוֹת, וְדַקְדְּקוּ בּוֹ כְּפִי וְכִלְתֶּם, לְהַבִּינֵן דְּרָךְ כְּבוֹד, וַיְחַסּוּ הַכָּל אֵל כְּבוֹד הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, כְּאֲשֶׁר תִּרְגְּמוּ (בראשית כח, יג) וְהֵנָּה יְיָ נֹצֵב עָלָיו: וְהָא יִקְרָא דִּי מַעֲתֵד עֲלוֹהֵי, וַיֵּרָא יְיָ: וְגַלִּי קָדָם יְיָ (בראשית ו, ח), וַיֵּרֶד יְיָ: וְאֵתְגַלִּי יִקְרָא דִּי, (בראשית יא, ח), וַיַּעַל מַעְלִי אֱלֹהִים: וְאֵסְתַּלַּק מַעְלֹהֵי יִקְרָא דִּי (בראשית לח, יג), הוֹצִיאֵנוּ אֶת הַכָּל דְּרָךְ כְּבוֹד, וְהִרְחִיקוּ אוֹתָן מִהַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, כְּדִי שֶׁלֹּא יִשְׁיַגְהוּ שׁוֹם הַגִּשְׁמָה וְלֹא שׁוֹם מִקְרָה. וּבְכָר הָאֲרִיךְ כְּבֹאֹר הָעֵנִין הַזֶּה הַנָּאֹן הַגָּדוֹל רַבְּנוּ סְעִדָּה זְכוּרָנוּ לְבִרְכָּה, בְּסִפּוֹר הָאֲמוּנוֹת, וּבְפִרְוֹשׁ סֵדֶר בְּרָאשִׁית, וּבְפִרְוֹשׁ סֵדֶר וָאֶרָא, וּבְסִפּוֹר יְצִירָה, מָה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דִּי, וְשֶׁלֹּא נִצְטָרֵךְ עִמּוֹ לְפִרְשָׁם וּלְבִאָרָם בְּסִפּוֹר הַזֶּה.

חובות שער היחוד הלכות

ואשר נסכים עליו בלנו, כי הדחק הביאנו להגשים בורא יתברך ולספר אותו במדות הרואים, כדי לשער ענין שיקים מציאות הבורא יתברך בנפשות, והוציאנו אותו ספרי הנביאים לבני אדם במלות גשמיות, שהם קרובות לשכלם ולהבנתם. ואלו היו מספרים אותו בענין שראוי לו מן המלות הרוחניות והענינים הרוחניים, לא היינו מבינים לא המלות ולא הענין, ולא היה אפשר שנעבד דבר שלא נדע, כי לא תתכן עבודת דבר שאינו נודע. על כן היה צריך שתהיינה המלות והענינים כפי כח בינת השומע, כדי שיפיל הענין על לבו על דרך הגשמות המובנת מן המלות הגשמיות בתחלה, ואחר כך נתחכם לו ונדקדק להבינו ולהודיעו, שכל זה על דרך הקרבה ומליצת הספר, ושהענין האמתי הוא יותר דק ומעלה ומרום ורחוק מאשר נוכל להבין אותו על תבנית דקות ענינו.

והמשכיל הנלבב ישתדל להפשיט קלפות המלות וגשמותם מעל הענין, ויעלה במחשבתו ממדרגה אל מדרגה, עד שיגיע מאמתת הענין הנדרש אל מה שיש בכת יכלתו והשגתו. והפסיל הפתי יחשב הבורא יתברך על דרך הנראה ממליצת הספר, וכשהוא מקבל על עצמו עבודת אלהיו והוא משתדל לעשות לכבודו, יש לו טענה גדולה מצד פתיותו ומעוט הבנתו, מפני שאין האדם נתבע אלא כפי יכלתו והשגתו בשכלו והבנתו וכחו וממונו. אלא שהפסיל כשאפשר לו ללמוד החכמה ומתעלם ממנה, הוא נתבע עליה ונענש על אשר קצר ועמד מללמוד. ואלו היה נוהג הספר בשמתרגם הענין הזה, המנהג הראוי באמתו, אשר לא

חובות שער היחוד הלכות

יוכל להבינו כי אם המשכיל הנלבב לבד, היו נשארים רב המדברים בלי דת ובלי תורה, מפני קצר שכלם וחלישות הפרתם בענינים הרוחניים. כי הדבר שיוכן ממנו ענין גשמי, לא יזיק המשכיל, מפני שהוא מכיר בו, ומועיל הפסיל, כדי להתנישב בלבו ובדעתו כי יש לו בורא שהוא חייב בעבודתו.

וזה דומה לאדם, שבא אל אחד מאוהביו מן העשירים, וזה חייב בארחותו, והיו לו בהמות שחייב לתת להן מספוא, ושלח אליו הרבה מן השעורים לבהמותיו, ושלח מן המאכל הראוי לו מעט, כפי הצורך והמספיק למזונו בלבד. וכן הרחיבה לשון הקדש וכל ספרי הנביאים ודברי החסידים במדות הבורא יתברך במליצות הגשמיות אשר זכרנו, כפי הבנת ההמון ובקשון שמדברים בו בני אדם איש אל רעהו, ועל כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה בדומה לענין הזה (בבא מציעא לא, ב): דברה תורה כלשון בני אדם. ורמזו הספרים במעט מן הענינים הרוחניים, אשר יבינום אנשי השכל והלכות, להיות הכל שוים בדעת מציאות הבורא יתעלה, ואם תתחלק אמתת עצם כבודו בדעתם. וכן נאמר בכל ענין דק שיש בספר תורת האלהים, כמו גמול העולם הבא וענשו. וכן נאמר בבאור החכמה הצפונה אשר פונו לבארה בספר הזה, כי התורה קצרה בבאור ענינה, מפני שסמכה בו על אנשי השכל, ורמזה ממנה ברמזים להעיר עליה, כבר זכרנום בתחלת הספר הזה, להתעורר אליה כל מי שיוכל לחקור עליה ולדרש אותה, כדי שיגיע אליה ויבינה, כמו שנאמר (משלי כח, ה): ומבקשי יי יבינו כל.

חובות

שער היחוד

הלכות

וּכְבָּר הַזְהִירָנוּ הַנְּבִיא שֶׁנֶּשְׁמַר מִחֲשַׁב שֵׁישׁ לִי צוּרָה אִזְּדָמִיּוֹן, כִּמּוֹ שֶׁאָמַר (דְּבָרִים ד', טו'): וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם, כִּי לֹא רִאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה, וְאָמַר (דְּבָרִים ד', יב'): וְתִמּוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זִוְלָתִי קוֹל, רְצוּנוֹ לֹמַר בְּאָמְרוֹ "וְנִשְׁמַרְתֶּם": הַזְהִירוּ בְּמַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וּרְעִיּוֹנֵיכֶם, שֶׁלֹּא תִמְשִׁילוּ לְבוֹרָא יִתְעַלָּה תִּבְנִית, וְלֹא תִדְמוּהוּ בְּדַמוֹת וְלֹא דְמִיּוֹן, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא נִפְּלוּ עֵינֵיכֶם עַל דְּמוֹת וְלֹא עַל צוּרָה בְּעֵת שֶׁדָּבַר עִמָּכֶם, וְאָמַר (יִשְׁעִיָּה מ', יח'): וְאַל מִי תִדְמִיּוֹן אֵל וּמָה דְּמוֹת תַּעֲרֹכוּ לוֹ, וְאָמַר (יִשְׁעִיָּה מ', כח'): וְאַל מִי תִדְמִיּוֹנִי וְאַשּׁוּהָ יֹאמַר קְדוֹשׁ, וְנֹאמַר (תְּהִלִּים פט', ז'): כִּי מִי בִשְׁחַק יַעֲרֹךְ לִי יְדָמָה לִי בְּבִנֵי אֱלֹהִים, וְאָמַר (תְּהִלִּים פו', ח'): אֵינִן כְּמוֹדֵךְ בְּאֱלֹהִים יְיָ וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ, וְהִרְבֵּה בָּזָה.

וּמִפְּנֵי שֶׁנִּמְנָע לְדַמוּתוֹ בְּשִׁכּוֹל וּלְהַמְשִׁילוֹ בְּרַעֲיוֹן, מִצְּאֵנוּ בַּסֵּפֶר הַזֶּה שֶׁהוּא מִיָּחָס רַב שֶׁבָּחָיו וְתַהֲלוּתָיו אֵל שֵׁם הַבוֹרָא, כִּמּוֹ שֶׁאָמַר (נִחְמְיָה ט, ח'): וַיִּבְרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדְךָ, לִירְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא (דְּבָרִים כח, נח), יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא (תְּהִלִּים צט, ג'), וְאָמַר (מִלְאכֵי ב, ח'): וּמִפְּנֵי שְׁמִי נַחַת הוּא, וְזָרְחָה לְכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צִדְקָה (מִלְאכֵי ג, כ'), שִׁירוּ לְאֱלֹהִים זִמְרוּ סִלּוֹ לְרֹכֵב בְּעֲרֻבוֹת בֵּיתָה שְׁמוֹ (תְּהִלִּים סח, ח'). וְכָל זֶה לְגַדֵּל וּלְרוֹמֵם עֲצָם כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, מִפְּנֵי שֶׁאֵין מִתְבָּרַר בְּמַחְשְׁבַתָּנוּ וּבְרַעֲיוֹנָנוּ מַעֲנִינוֹ אַחֵר מִצִּיאֹתוֹ זִוְלָתִי שְׁמוֹ הַגָּדוֹל בְּלָבָד, אֲבָל עֲצָם כְּבוֹדוֹ וְאַמְתַּת עֲנִיָּנוּ אֵין לוֹ דְּמוֹת וְתִמּוּנָה בְּמַחְשְׁבַתָּנוּ, וְעַל כֵּן שָׁנָה בְּמִקְוֵמוֹת רַבִּים בַּסֵּפֶר הַתּוֹרָה שְׁמוֹ, וְכֵן בַּסִּפְרֵי הַנִּבְיָאִים, כִּי לֹא נִבִּין מִמֶּנּוּ בְּלָתִי שְׁמוֹ וּמִצִּיאֹתוֹ.

חובות

שער היחוד

הלכות

וּכְבָּר צִרְפוּ שֵׁם כְּבוֹדוֹ אֵל הַשָּׁמַיִם וְאֵל הָאָרֶץ וְאֵל הָעוֹלָם וְאֵל הָרוּחוֹת, כִּמּוֹ שֶׁאָמַר אַבְרָהָם (בְּרֵאשִׁית כד, ג'): וְאַשְׁבִּיעֶךָ בְּיְיָ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ, וְאָמַר יוֹנָה (יוֹנָה א, ט): וְאַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יֵרָא, וְאָמַר מֹשֶׁה רַבְּנוּ עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם (בְּמִדְבָר כז, טו'): יִפְקֹד יְיָ אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר, וְאָמַר הַכְּתוּב (יִרְמְיָה לב, כז): אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵי כָּל בָּשָׂר. וְהַעֲלָה בָּזָה, כִּי הוּא נוֹדַע אֵלֵינוּ מִן הַצַּד אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ יִדְעֵנוּהוּ וְהַשְׁכִּילָנוּ עֲנִיָּנוּ. וּמִצְּאֵנוּהוּ נוֹדַע אֵלֵינוּ הִרְבֵּה מִצַּד אֲבוֹתֵינוּ, כִּמּוֹ שֶׁאָמַר (שְׁמוֹת ג, טו'): יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם זֶה שְׁמִי לְעֹלָם. וְהַעֲלָה בָּזָה, שֶׁנוֹדַע אֵלֵינוּ מִן הַצַּד שֶׁעֲמַדְנוּ עָלָיו, וְהוּא קִבֵּלָת אֲבוֹתֵינוּ, אֲשֶׁר יִרְשָׁנוּ מֵהֶם דָּרְכָיו כִּמּוֹ שֶׁאָמַר (בְּרֵאשִׁית יח, יט): כִּי יִדְעֵתִיו לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשִׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְיָ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט. וְאַפְשָׁר שֶׁנוֹדַע אֵלֵיהֶם בַּעֲבוּר הַתִּיַּחֲדָם בַּעֲבוּדָתוֹ בְּדוֹרָם, מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ אֲנָשֵׁי דוֹרָם עוֹבְדִים לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים.

וְכֵן נֹאמַר בַּהֲקִירָאוּ "אֱלֹהֵי הָעִבְרִים" (שְׁמוֹת ג, יח), "אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (בְּרֵאשִׁית לג, כ'), כִּמּוֹ שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (יִרְמְיָה י, טו'): לֹא בָאֵלָה חֶלֶק יַעֲקֹב כִּי יוֹצֵר הַכֹּל הוּא, וְאָמַר דָּוִד (תְּהִלִּים טו, ח'): יְיָ מִנֵּת חֶלְקִי וְכוּסִי אֶתָּה תוֹמִיךְ גּוֹרְלִי. וְאֵלּוּ הָיִינוּ יְכוּלִּים לְהַשִּׁיג אֲמִתַּת עֲנִיָּנוּ, לֹא הָיָה נוֹדַע אֵלֵינוּ בְּזוּלָתוֹ, וְכִיּוֹן שֶׁנִּמְנָעָה מִשְׁכִּילָנוּ הַשִּׁגָּת אֲמִתַּת עֲנִיָּנוּ, סֵפֶר עֲצָם כְּבוֹדוֹ, שֶׁהוּא אֱלֹהֵי מִבְּחָר יַצְרִיּוֹ, מְדַבְּרִים וְשֹׂאִינָם מְדַבְּרִים. וְעַל כֵּן אָמַר לְמֹשֶׁה רַבְּנוּ עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם בְּעֵת שֶׁשָּׂאֵלוּ (שְׁמוֹת ג, יג): וְאָמְרוּ לִי מָה שְׁמוֹ מָה אָמַר אֵלֵיהֶם, וַיֹּאמֶר כֹּה

חובות

שער היחוד

הלכות

תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. וכיון שידע שהשם הזה לא יבין העם ממנו אמתת ענינו, הוסיף באור ואמר: כה תאמר אל בני ישראל יי אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעולם וזה זכרי לדר דר. והיה רצונו בזה, אם לא יבין העם המלות האלו וענינם בדרך שכלם, יאמר להם, שאני הוא הידוע אצלם מצד הקבלה שקבלו מאבותם, מפני שלא שם הבורא דרך לדעתו וזלתי אלה השני דרכים. האחד, מה שהשכל מראה מדרך אותות פעולותיו הנראות בבריאותיו, והשני, מצד הקבלה מן האבות, כמו שאמר הפתוב (איוב טו, יח): אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם.

ובפני שהיתה השגתנו לכל נמצא על אחד משלשה צדדים: האחד מהם, הרגשותינו הגשמיים, כראות, וכשמע, וכטעם, וכריח, וכמשוש. והשני, בדרך שכלנו, והוא שער הראיה על הדבר הנמצא מסימניו ומעשיו, עד שתתקנים לנו אמתת מציאותו וענינו ממנו בקיום השגתנו בהרגשותינו, והוא הנקרא בספר: דעת ומוסר השכל. והשלישי, ההגדה האמתית והקבלה הנאמנת. ומפני שנמנעת השגת הבורא מצד הרגשותינו, לא יכלנו להשיגו אלא מצד ההגדה האמתית ומצד הראיה עליו מאותות מעשיו בלבד. וכיון שעמדו לנו הראיות מצד אותות פעולותיו בברואים ורבו מספרם, רבו ספורי מדותיו ותעלה בעבורם, וספרוהו הנביאים והחסידים בספורים שאין דומים זה לזה. אמר משה רבנו עליו השלום (דברים לב, ד): הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, ואמר עוד (דברים י, יז):

חובות

שער היחוד

הלכות

הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדול הגבר והנורא, ואמר (דברים י, יח): עשה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר, ואמר הוא ותעלה בספור מדותיו (שמות לד, ו-ז): יי יי אל רחום ותנון ארך אפים ורב חסד ואמת נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה. וכל אלה המדות הראיה עליהן מספני מעשיו בבריאותיו, והחכמה והיכלת הנראות במעשיו.

ואם נחקר על הענין הזה בשכלנו והפרתנו, נלאה מהשיג הקטן שפקטנים מחלקי מדותיו ושבתיו, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים מ, ו): רבות עשית אתה יי אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר, ואמר (תהלים קו, ב): מי ימלל גבורות יי ישמיע כל תהלתו, ואמר (נחמיה ט, ה): ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה. וכבר אמרו זכרונם לברכה (ברכות לג, ב): החוה שליחא דצבורא דנחת קמיה דרבי חנינא, אמר האל הגדול הגבור והנורא העוזז החזק והאמיץ. אמר ליה סימתנהו לכלהו שבחי דמך? אכן, האל הגדול הגבור והנורא אי לא דמשה אמרנהו ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקננהו בתפלה, לא הוינן אמרינן להו, ואתי שבתיה בלי האי. משל למלך שהיה לו אלה אלפים דיגרי זקב, והיו מקלסים אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו. ואמר (תהלים סח, ב): לך דמיה תהלה אלהים בציון וך יושלם גדר. ואמרו קדמונינו זכרונם לברכה (מגלה יח, א): סכא דכלא משתוקא, משל למרגניתא דלית לה טימי, כל כפה דאת משבח לה את מגני לה.

חובות שער היחוד הלכות

על כן אתה צריך להטריח נפשך, עד שתדע את אמתת בוראך ותעלה מצד סימני מעשיו, ולא מצד עצם כבודו, כי הוא קרוב מכל קרוב מצד פעולותיו, ורחוק מכל רחוק מצד דמות עצם כבודו והמשל, כי לא נוכל למצאו במחשבתנו מן הצד הזה, כמו שהקדמנו. וכשתגיע להוציאו ממחשבותיך והרגשותיך, כאלו איננו נמצא, ומצאת אותו מצד סימני פעולותיו, כאלו אינו נפרד ממך, זאת היא תכלית ידיעתו, אשר הזהיר הנביא עליה באמרו (דברים ד, ט): וידעת היום והשבות אל לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. ואמר אחד מן החכמים: היודע את הבורא דעת יתרה, הוא נבדל בענינו יותר. ואמר אחר: החכם שבבני אדם בדעת הבורא, הוא יותר סכל באמתת עצם כבודו, ומי שאינו יודע אותו, הוא סבור שיודע עצם כבודו.

ונשאל קצת החכמים על הבורא, מהו, ואמר: אלוה אחר. אמר לו השואל: ואיך הוא? אמר לו: מלך גדול. אמר לו: ואנה הוא? אמר לו: בצפיה. אמר לו השואל: לא שאלתיך על זה. אמר לו: שאלתני במלות האלה שמורות על המדות הראויות לנבוא ולא על בורא, אך המדות שצריך להבין מבוראנו ותעלה הן מה שאמרתי לך, מפני שאי אפשר לנו זולת זה. ונאמר על קצת מן החכמים שהיה אומר בתפלתו: אלהי, אנה אמצאך, אך אנה לא אמצאך, נסתרת ולא תראה, והכל ממך מלא. דומה למה שאמר יתברך (ירמיה כג, כד): הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם יי.

חובות שער היחוד הלכות

ותכלית דעתך אותו, שתודה ותאמין, שאתה בתכלית הסכלות באמתת עצם כבודו. וכשתדמה לו צורה במחשבתך או המשל ברעיונה, השתדל לחקר על ענינו, אז תתברר לך מציאותו, ותדחה ממחשבתך דמותו, עד שלא תמצאהו אלא בדרך הראיות בלבד. והדמיון פנה על דרך הקרוב, מצאנו אמתת הנפש מבלי שנשיג ממנה צורה ולא דמות ולא מראה ולא ריח, אף על פי שפעולותיה נראות ומעשיה נפריס בנו. וכן השכל שפעולותיו וסימניו נפריס ונראים, לא נשיג ממנו דמות ולא צורה, ולא נמשילהו ברעיוננו, כל שכן יוצר הכל, אשר אין כמוהו יתברך. ואמר הפילוסוף: אם הדברים יגעים בענין הנפש, קל וחמר בענין הבורא ותעלה.

ובין שהגענו עד הנה מדברינו, אין צריך לבאר הענין הזה יותר, מפני שאנו תביין לרהות ולירא ולהזהר ממנו, כמו שאמרו קצת החכמים (חגיגה יג, א בשם ספר בן סירא ג, כא): במפלא מן אל תדרש, ובמבסח מן אל תחקר, במה שהרשיה התבונן, ואין לך עסק בנסתרות. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (חגיגה יא, ב): כל מי שלא חס על כבוד קונו ראוי לו כאלו לא בא לעולם, ואמרו ב"היספר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבלע" (איוב לו, ב): אם בא אדם לספר גבורתו של מקום מתבלע מן העולם (ירושלמי ברכות פ"ט, ה"א), ואמר הכתוב (שמואל א ו, יט): ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון יי, ואמר (משלי כה, ב): כבוד אלהים הסתר דבר, רוצה לומר להסתיר סודו מבני אדם שאינם חכמים, ואמר (תהלים כה, יד): סוד יי ליראיו.

חובות שער היחוד הלכות

ובמה שצריך שתדע ויתבאר אצלך מענין החושים הגשמיים אשר זכרנו, והחושים הנפשיים, אשר הם: הזכרון, והמחשבה, והרעיון, והזמן, וההכרה, שכלם מגיעים עד ענין אחד, והוא, השכל הנותן להם כח להשגת הענינים. ולכל חוש מהם ענין מיוחד להשיגו ולא ישיג זולתו, כמראים והצורות, אשר לא נשיגם כי אם בחוש הראות בלבד, ובקולות והנגונים, אשר לא נשיגם כי אם בחוש השמע בלבד, ובן הריח ומיני המורחים בחוש האף, ובן מיני המטעמים בחוש הטעם בלבד, והחם והקר והרבה מעניני האיכות בחוש המשוש. ולכל חוש מהם כח להשיג מוחשו עד גבול ידוע מגיע אצלו, ואחר יעמוד בתכלית הגבול ההוא, כראותו שהוא משיג הדבר הנראה מקרוב, וכל אשר ירחק ממנו תחלש השגתו אותו, עד שתעמוד ולא ישיגהו, ובן חוש השמע, ובן שאר החושים. ואי אפשר להשיג מוחש מבלעדי חושו המוכן לו. ומי שיטרח להשיגהו בזולתו לא יגיע אל חפצו, כמו מי שיטרח להשיג הנגון בחוש ראותו, והמראים בחוש שמעו, והטעמים בחוש משושו, לא יוכל למצאם ולהשיגם, ואם הם נמצאים, מפני שמבקשם בבלעדי האברים אשר בהם ישגו.

וכן נאמר בחושים הנפשיים אשר זכרנו, שיש לכל חוש מהם כח מיוחד להשיג מוחש מיוחד, לא ישג בזולתו, והגבול אשר יגיע החוש אליו, יעמוד אצלו, כמו שזכרנו בחושים הגשמיים. ובן נאמר בשכל, שהוא משיג הדברים המשכלים בעצמו ובדרך הראיות. מה שהוא קרוב אליו, ושיגהו באמתת עצמו, ומה שהוא רחוק ונעלם ממנו, ושיגהו בדרך הראיות

חובות שער היחוד הלכות

המורות עליו. וכיון שהבורא יתברך נעלם מכל נעלם ורחוק מכל רחוק מצד עצם כבודו אצלנו, לא ישיג השכל זולתי ענין מציאותו בלבד. ואם ישתדל להשיג אמתת עצם כבודו או לדמותו, תהיה מציאותו נעדרת ממנו אחר המצאו, מפני שהשתדל בדבר שאיננו ביכלתו, כמו שספרנו מהעדר המוחש הגשמי שמבקשים אותו בכלתי החוש המוכן לו.

ועל כן אנחנו צריכים לבקש מציאות הבורא יתברך מצד סימני מעשיו בברואים ויהיו לנו לראיות עליו. וכשתתקיים לנו מציאותו מן הדרך הזו, אנחנו צריכים שנעמוד ולא נבקש במחשבותינו לדמותו, ולא ברעיונינו לשים לו תבנית ולהמשיכו ולהשיג הוית עצם כבודו. ואם נעשה כן, ואנו חושבים להקריבו אל בינתנו, אז תעדר ממנו מציאותו. כי כל המתדמה במחשבותינו הוא ענין זולתו, ואמר הכתוב (משלי כה, טז): דבש מצאת אכל דרך פן תשבוענו והקאתו.

וראיתי לקרב לך הענין הזה בשני דמיונים קרובים. האחד מהם יורה, כי כל חוש משיג מוחשו, ואחר יעמוד, ויתחיל חוש אחר סמוך לו, ואחר יעמוד גם הוא, ובן שאר החושים, וכשיעמודו, יתחיל השכל להשיג מה שיש בכחו להשיג. וכל זה בענין אחד בעצמו. והוא, שתחשב באבן משלכת מרחוק, עשתה צליל והכתה אדם אחד, השיג בחוש ראותו מראה האבן ודמותה, והשיג בחוש שמעו צליל אבן, והשיג בחוש משושו קרירותה וקשיותה, ואחר עמדו החושים הגשמיים ולא השיגו מענין האבן

חובות

שער היחוד

הלכות

יותר מזה. ואחר כך השיג השכל כי יש לאבן משליך השליכה, מפני שהתפרר כי האבן לא נדה במקומה מאליה. כי מה שדרכו שישג בחושים הגשמיים, ימנע מהשכל להשיגו בבלעדיהם, כל שכן שימנע מהחושים הגשמיים מה שדרכו שישג בשכל בלבד. וכון שנמנע משכלנו להשיג היות עצם כבוד הבורא ותפודה, איך יהיה לנו רשות להמשיכו או להגבילו ולדמותו לשום דבר ממשיגי חושינו הגשמיים, וזה דבר נמנע.

והדמיון השני יורה, כי הענינים הרוחניים, כאשר נעמד על ברור מציאותם, אין מן הזריוות לדקדק בהם ולחקר על גופם, כי זה מפסיד את שכלנו. וזה כמי שטרח להשיג השמש מצד אורה, וניצוצה, וזריחתה, ורחק האפל ממונה, יעמד על מציאותה, ונהנה ממונה, ומשתמש לאורה, ומגיע אל הענין המבקש ממונה. ומי שטרח למצאה מצד עגולה, וכון בעיניו להביט אל עין השמש, תבהינה עיניו, ויעדר אורם, ולא ינה מהשמש.

וכן יקרנו פשנשיג מציאות הבורא ותעלה מצד אותותיו, וחקמתו בהם, ויכלתו בכל ברואיו, נשכיל ונבין ענינו, אז יאור שכלנו בדיעתו, ונשיג כל מה שיש בבה שכלנו להשיג, כמו שכתוב (ישעיה מח, יז): אני יי אלתיך מלמדך להועיל מדריכה בדרך תלך. ואם נטריח שכלנו להשיג ענין עצם כבודו ולדמותו ולהמשיכו במחשבותינו, נפקד שכלנו והפרתנו, ולא נשיג בהם שום דבר מן הידוע לנו, כמו שיקרה לעינינו, בהביטנו אל עין השמש. וצריכים אנו להזהר בענין הזה, ולזכרו בחקרנו על ענין מציאות הבורא ותפודה.

חובות

שער היחוד

הלכות

וכן אנו צריכים שנהגה במדותיו, אשר ספר בהן עצם כבודו, ואשר ספרוהו בהן נביאיו, שלא לחשב אותן כנראה מהמלות ומה שיורה עליהן פרושם הגשמי. אך צריך שנגדע ידיעה ברורה, כי הם על דרך העברות ומליצות, כפי כח הפרתנו ויכלת תבונתנו ושכלנו, מפני דחק צרכנו לדעתו ולרוממו. והוא ותפודה גדול ומרומם מכל זה עד אין תכלית, וכמו שאמר הכותב (נחמיה ט, ה): ומרומם על כל ברכה ותהלה. ואמר אחר מן הפילוסופים: מי שקצר שכלו להבין ענין הפשיטות, החזיק בשמות אשר דברו בהם הספרים הנותנים מאת הבורא, ולא ידע כי המליצה בספרי התורות לא תהיה אלא כפי בינת מי שנתנו להם, לא כפי מה שמליין בה המדבר אליהם, אך הם כמו השריקה לבהמה בעת שתות המים, שמביאתה לשותות, יותר ממה שהיה עושה הדבור הצח והנכון.

וכאשר תעמד על המעלה הזאת מן היחוד בשכלך ותבונתך, יחד נפישך לבורא ותעלה, והשתדל להשיג מציאותו מצד חכמתו, וגבורתו, וחסותו, ורחמנותו, ורב השגחתו על ברואיו, והתרצה אליו בעשותך זאת, אז תהיה מבקש יי, ואז תשיג ממנו העזר והאמץ להבינו ולדעת אמתת ענינו, כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים כה, יד): סוד יי ליראיו ובריתו להודיעם. ואני עתיד לבאר לך דמיונות פשער השני מן הספר הזה, כשתנהג בהם ותלך בנתיביהם, יקל עליך הדבר בעזרת האל ותעלה.

אך מפסידות היחוד בלב שלם, הרבה. מהן, לשתף הבורא, והוא על כמה

חובות

שער היחוד

הלכות

פנים. מהם, אמונת בעלי השניות ובעלי השלוש. ומהם, עבודת הצורות והשמש והירח והמזלות והאש והצמחים והחיות. ומהם, הנשמת הבורא עם ידיעת הפונה שפון בה הספר. ומהם, השתוף הנעלם, והוא החנף בעניני הדת לבני אדם, והוא על פמה ענינים, אני עתיד לבאר אותם בשער החמישי מן הספר הזה בעזרת השם. ומהם, הנטייה אל תאוות הגופות המגנות, כי הוא שתוף נעלם, שמשתף האדם עם עבודת אלהיו עבודת תאוותו, והפיתוב אומר (תהלים פא, י): לא יהיה בך אל זר. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת קה, ב): איזהו אל זר שיש בגופו של אדם, הוי אומר זה יצר הרע.

ושמא הכסיל הפתי פשיקרא הספר הזה, ויעמד על מה שזכרנו בשער הזה, יאמר בלבו, היעלם ענין היחוד ממי שלמד דף אחד מן התורה, עד שיעיר אותנו המחבר הזה עליו ויורנו אותו. אמר בתשובתו כמו שצוה החכם (משלי ב, ה): ענה כסיל פאולתו פן יהיה חכם בעיניו, כי האומר זה, הכרתו חלושה להבין כלל הענינים המגיעים על מינים נחלקים, כי הענין הכולל, אם מגיע על מינים נחלקים, קבולם מתחלק ברב ובמעט, ובחזק ובחלש.

והדומה לזה, תועלת אור השמש, שכולל כל בני האדם, ומצאנו אותו מתחלק לשלשה חלקים: האחד מהם, למי שעניניהם מאירות ונצלות מכל חלי, שהם נהנים מן השמש ומשתמשים לאורה, ומגיעים לכל הנאותם ממנה. והחלק השני, העורים, אשר נעדר אור עיניהם לגמרי, אין השמש מועילה אותם ולא מזקת אותם, אבל תועלתם ממנה תהיה על

חובות

שער היחוד

הלכות

ידי אמצעים. והחלק השלישי, בני אדם שנחלשו עיניהם מהשתמש בהן כנגד השמש, והשמש מזקת אותן אם לא יסתירון מאורה, שאם ימחקו לרפא עיניהם בכחלים ובכטיות ובתקון מאכלם, עם שמירת עיניהם מהשתמש בהן לאור השמש, אפשר שיגיעו אל הפריאות ויחגו בשמש שהיתה מזקת אליהם, ואם יתעבבו לרפא עיניהם, יגיעו אל פת העורים במתרה, ויעדר מאור עינם לגמרי.

ועל הדמיון הזה יתחלק ענין היחוד הנכתב בספר התורה לקהלת המדברים, אחר שכלל אותם, בכלל אור השמש לכל בעלי העינים, באשר זכרנו, ומתחלקת הבנתם לשלשה חלקים: אחר מהם, אנשי השכל הצלול והתבוננות הזכות. והחלק השני, בני אדם ששכלם חלש מהבין מה שיש בספר התורה לגמרי. והחלק השלישי, בני אדם שקצר שכלם מהשיג, כמו הפת הראשונה, אך יש בהם כח להפיר רב הענינים הקרוכים הקלים.

והפת הראשונה, שהם אנשי השכל השלם הנמלט מכל פגע, פשהם משימים אל לבם להבין מה שהגיע אליהם בספר התורה בענין היחוד, יבינו אותו ויכנסו ענינו כלבם בכת הבנתם וזכות שכלם. ואלה הם שאינם צריכים אל הספר הזה, אלא להזכירם דבר שהתעלמו ממנו. אך הפת השנייה אינה יודעת ספר תורת אלהים, כל שכן היחוד אשר בו, והם שומעים את שמעו ואינם מבינים ענינו, אין להם תועלת ולא נזק בספרי זה כלל. והפת השלישית, שמבינים היחוד אשר בספר תורת אלהים קצת

חובות

שער היחוד

הלכות

הַכֵּנָה, וְאֵין בְּכַח הַפָּרָתָם לְהַכִּין עֲנִיָּנוּ וְלַעֲמֹד עַל אֲמָתָתוֹ. וְאִם יוֹרָה אוֹתָם מוֹרָה, וַיְכַיֵּם עֲנִיָּנוּ עַל דֶּרֶךְ הַמוֹפְתִים הָאֲמִתִּיִּים וְהַרְאִיּוֹת הַשְּׂכָלִיּוֹת, יִתְבָּרַר לָהֶם עֲנִיָּנוּ, וַיִּגְלֶה לָהֶם סוּדוֹ, וַיַּגִּיעוּ לַפֶּת הָרָאשׁוֹנָה. וְאִם יִתְעַלְמוּ מִחֶקֶר, וַיִּתְרַשְׁלוּ מֵעֵין כִּמְה שִׁיחֲזֹק הַפָּרָתָם וַיִּלְשֹׁשׁ שְׂכָלָם, יִרְדּוּ אֶל מַדְרַגַת הַפְּתָאִים. וְסִפְרֵי זֶה מוֹעִיל לַפֶּת הַזֹּאת תוֹעֵלַת גְּדוּלָּה וְכוּלָּלָתָהּ, מִפְּנֵי שִׁיכוּלִים לְחֶקֶר, וַיִּהְיֶה לָהֶם הַסֵּפֶר הַזֶּה כַּפְתָּלִים הַמוֹעִילִים לְבַעֲלֵי הָעֵינִים תַּחֲלוּשׁוֹת, שִׁמְקוּיִם הָאֲרוּכָה בְּרַפָּאָם אוֹתָם.

וּבְכָבֶר הַמְּשִׁיל הַסֵּפֶר הָאָדָם הַכָּסִיל בְּעוֹר, וְהַחֲכָמָה בָּאוֹר, וְהַסְּכָלוֹת בַּחֲשָׁךְ, בְּאִמְרוֹ (קֹהֶלֶת ב, יט): וְרָאִיתִי אֲנִי שֵׁיִשׁ יִתְרוֹן לַחֲכָמָה מִן הַסְּכָלוֹת בִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן הַחֲשָׁךְ, וְאָמַר (קֹהֶלֶת ב, יד): הֶחָכֶם עֲנִיָּו בְּרָאשׁוֹ וְהַכָּסִיל בַּחֲשָׁךְ הוֹלֵךְ, וְאָמַר (יִשְׁעִיָּה מֶב, יח): הַחֲרָשִׁים שָׁמְעוּ וְהַעֲוָרִים הִבִּיטוּ לִרְאוֹת. וְהַמְּשִׁיל הַחֲכָמָה וְהַמוֹסֵר בְּעֵץ הַחַיִּים, כַּפְתּוֹב (מִשְׁלֵי ג, יח): עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחְזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מֵאֲשֹׁר, וְאָמַר (מִשְׁלֵי ד, כב): כִּי חַיִּים הֵם לְמַצְאֵיהֶם.

וְאַלְהִים יוֹרְנוּ דֶּרֶךְ יְדִיעָתוֹ, וַיִּשְׁיֶרְנוּ לַעֲבוֹדָתוֹ, וַיִּפְּקוּ לָנוּ רְצוֹנוֹ, בְּרַחֲמָיו וּבְחֶמְלָתוֹ, אָמֵן.

נִשְׁלָם שַׁעַר הַיְּחוּד בְּעֶזְרַת הָאֵל הָאֶחָד הַקָּדְמוֹן.

חובות

הלכות

אָמַר הַמִּתְרַגֵּם: מִן הִידוּעַ, אֲשֶׁר הִשְׁכֵּל מַעִיד עָלָיו, כִּי כָל מְלָאכָה צְרִיכָה יְדִיעָה וְכָל מַעֲשֵׂה צְרִיךְ לִמְחַשְׁבָּה. וְאִם יִשְׁאֹל שׁוֹאֵל: מַה הִיא הִידִיעָה? נֹאמַר, כִּי הִידִיעָה הִיא הַתְּבַאֲרוֹת הַדְּבָר וְהַתְּבוּנוֹתָיו כֹּאשֶׁר הוּא; וְאִם נֹאמַר: הַמִּידָה אֲשֶׁר תִּיּוֹדַעְנָה בַּהּ הִידִיעוֹת - יִהְיֶה גַם כֵּן נָכוֹן. וְכֵן אִם יִשְׁאֹל: מַה הִיא הַמְּחַשְׁבָּה? נֹאמַר, כִּי הַמְּחַשְׁבָּה הִיא כַח שְׂכָלִי, יִשׁוּט בְּדַבְרִים, וְהוּא כַח מַכְחוֹת הַנֶּפֶשׁ הַמְּדַבְּרֶת, וְעַל כֵּן כָּל מַחֲשָׁב - מְדַבֵּר. וְכֵן מִן הִידוּעַ, שֶׁהַמְּחַשְׁבָּה הִיא קוֹדֶמֶת לַמַּעֲשֵׂה, כֹּאשֶׁר אָמְרוּ הַחֲכָמִים: תַּחֲלִילַת הַמַּעֲשֵׂה הוּא סוּף הַמְּחַשְׁבָּה. וְאִם עַל פִּי שְׂמָה שֶׁאִמְרָנוּ הוּא תְּקוּעַ בְּשִׁכּוֹל וְנִמְצָא בְּדַבְרֵי הַחֲכָמִים, הַתּוֹרָה גַּם כֵּן מַעֲרִידָה עָלָיו כִּמְה שֶׁאִמְרָה בַּמְּלָאכָה הַמְּשַׁכֵּן (שְׁמוֹת לֹא לֵה): "מִלֹּא אוֹתָם חֲכָמַת לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל מְלָאכָתָה חֶרֶשׁ וְחוֹשֵׁב", וְאִמְרָה (שְׁמוֹת לֹא לֵה): "וְלֹחֲשׁוֹב מַחֲשָׁבוֹת לַעֲשׂוֹת בִּזְהִב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת". וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ זֶה הַמַּצְעֵר, נֹאמַר כִּי כָל מַעֲשֵׂה שִׁיחִיָּה לְצוֹרֵךְ בְּנֵי אָדָם צְרִיךְ שִׁיעֲשֶׂהוּ עוֹשֶׂהוּ בְּאִמּוּנָה וּבִזְהִירוֹת, אַחֲרַיִם שִׁיחֲשׁוֹב עָלָיו וְיִתְבַּאֵר לוֹ כִּי יְדִיעָתוֹ מוֹגַעַת לַעֲשׂוֹתוֹ עַל אִפְנָיו, כָּל שֶׁכֵּן מַעֲשֵׂה שֶׁהוּא לְצוֹרֵךְ תּוֹרָתוֹ וְאִמּוּנָתוֹ, שֶׁהוּא מְלָאכָתָה שְׁמִיָּה וּמְלָאכָתָה ה'. וּבַסֵּפֶר "מִכְּחַר הַפְּנִימִים" כְּתוּב: אֵין דְּבַר שְׁמוּעִיל לְאָדָם כִּדְעַת מַעֲלָתוֹ וְהַגַּעַת שְׂכָלוֹ וְחֲכָמָתוֹ, וַיִּדְבֵּר כְּפִיהֶם. וַיֵּשׁ בּוֹ כְּתוּב: מִי שֶׁמִּתְחַכֵּם מִבְּלִי חֲכָמָה - הוּא כַּחֲמוֹר הַרִּיחִים: סוֹכֵב סוֹכֵב וְאִינוּ זֶה מִמְּקוֹמוֹ. וַיֵּשׁ בּוֹ כְּתוּב: אֵל תֹּאמַר כִּמְה שֶׁלֹּא תִדַּע "אֲדַע", פֶּן תַּחֲשַׁד כִּמְה שֶׁתִּדַּע. וְאִמְרוּ הַחֲכָמִים: מִי שֶׁשְׂכָּל וְחֲשָׁב שִׁידַע - סְכָלוֹתוֹ כְּפוֹלָה.

וְהַבֵּאתִי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בַּעֲבוּר מַה שֶׁאִירַע לָנוּ בַּהֲעֵתֶקֶת הַסֵּפֶר הַזֶּה,

חובות

הלכות

והוא שהרב החכם רבנא משולם ברבי יעקב, זכר צדיק לברכה, שאל ממני להעתיק לו ממנו השער הראשון, שהוא שער הייחוד. והעתקתיו לו אף על פי שהיה קשה בעיני שהכניסני בזה, מפני הענינים אשר זכרתים בפתחה, אשר כתבתי לו על השער ההוא, אך בטלתי רצוני מפני רצונו. ובא אחר כן רבי יוסף קמחי הספרדי להעתיק לו שאר הספר, והעתיק מן השער השני והלאה. ועתה שאל ממני החכם הגדול הרב רבי אברהם ברבי דוד, זכר צדיק לברכה, להשלים לו כל הספר מהעתקתי, ויהי גם כן קשה בעיני, בעבור שקדם זולתי להעתיקו, שלא יחשוב אותי כמתכבד בקלוני, ופייסתי אותו להניח לי, שלא יביאני אל הדבר הזה, וגליתי את אזנו, שבעבור כבוד רבי יוסף שקדם להעתיקו אני עושה, ולא שזה לי עמו. וכאשר ראיתי הסכמתו, התחייבתי לבטל דעתי מפני דעתו, כדי להפיק רצונו ותאוותו. ונצרכתי לזכור את זה בתחילת הספר הזה, שלא יחשוב אדם עלי, כי מרצוני באתי בעקבי ההעתקה ההיא. ויודע מחשבות אדם ידע, כי לא לאחת מאלה נכנסתי בדבר וכי לא לרצוני החילותי אותו, אך הגברתי רצון מי שנתחייבתי לעשות רצונו על רצוני והוא עדי ושהדי על זה, ודי בזה לנקות את עצמי. ואחרי אשר החילותי להעתיק, לא יכולתי לשקר באמונתי ולנשות מדרך האמת והנכונה ולעשות מלאכת ה' ברמיה, ואחזיק עצמי כפתי וסכל בעבור כבוד אחרים, והעתקתי כאשר נראה לי וכפי הכנתי.

ומפני שהספר הזה עתה בשתי העתקות ועל שלשה ענינים, אני מפיס כל מי שיבא לכתוב מאיזו מהם שירצה ומשביעו באלהים,

חובות

הלכות

שיכתוב שם המתרגם תחילה על הספר, כדי שלא תושט עלינו חטאת באשר לא נואלנו ולא חטאנו. ודי לנו בשגיאותינו מעמום עלינו משל אחרים ומהוסיף על חטאותינו פשעי זולתנו. ורבותינו, זכרונם לברכה, הזהירו על זה ואמרו (אבות ו): "כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם". ומה שאמרתי כי הספר הזה בשתי העתקות ועל שלשה ענינים, מפני שיש ממנו ביד קצת בני אדם ספרים, שהשער הראשון בהם מהעתקתי בלבד, ואחר כן העתיק רבי יוסף גם הוא השער הראשון והשלים הספר משלו. וישנו ביד אחרים כולו מהעתקתו. וגם אני השלמתיו כולו בהעתקי, כאשר שאל ממני הרב החכם הנזכר, נטריה רחמנא ופרקיה. ומי שמתקן במלותיו במקום הראוי לתקן וידינני לזכות במה שקצרתי, יזכהו יוצרו לראות בטובו. וזה החלי בדברי המחבר בשם האל האחד.

שער שני

שער
הבחירה

הלכות

שער הבחינה

חובות

ביושר לבב

השער השני

שער הבחינה

**בְּיָאוֹר אֶפְנֵי הַבְּחִינָה בְּפִרְוֵאִים וְרַב טוֹב
הָאֱלֹהִים עֲלֵיהֶם**

**אָמַר הַמַּחֲבֵר, מִפְּנֵי שֶׁהִקְדַּמְנוּ בְּשַׁעַר הָרִאשׁוֹן
אֶפְנֵי יַחֲדוֹ הָאֱלֹהִים בְּלֵב שָׁלֵם, וְחִיתָה
הַבְּחִינָה בַּחֲכָמָה הַנִּרְאִית בְּבִרְיאוֹת הַבּוֹרָא
יִתְעַלֶּה הַדֶּרֶךְ הַקְּרוֹבָה בְּיוֹתֵר אֶל בִּרְוֹר מְצִיאוֹתוֹ,
וְהִנָּתִיב הַסְּלֹל לְדַעַת אֱמֶתוֹ, הַתְּחִיבְנוּ
לְהַדְבִּיקָה אֵלָיו, כְּדִי לִסְמוֹךְ כָּל שַׁעַר אֶל מֶה**

שער זה יעסוק בביאור אופני
הבחינה והתבוננות בחכמת
הבורא הנראית בברואים ורב
טוב האלהים עליהם.

שער הבחינה הוא השער
השני מתוך עשרת השערים
שהעמיד רבנו בספרו. ענינו
הוא ביאור חובת ה"בחינה",
כלומר החובה המוטלת על
האדם להתבונן בברואים
שברא הקב"ה ולראות בהם
את חכמתו הגדולה. על
ידי ההתבוננות יוכל להכיר
את מציאות הבורא יתברך,
אחדותו, חכמתו וטובו.
רבנו מקדים לבאר מדוע
קבע את שער הבחינה אחר
שער הייחוד: אמר המחבר,

מפני שהקדמנו בשער הראשון של הספר את אופני ייחוד האלוהים - את דרכי החקירה שעל ידן
יתבררו לאדם מציאות ה' ואחדותו בלב שלם. אכן שתי דרכים להכרה בה': החקירה וההתבוננות,
אולם משתיהן וחיתה הבחינה - ההתבוננות בחכמה - בחכמת הבורא הנראית בבריאיות (בבריות)
שברא הבורא יתעלה היא הדרך הקרובה ביותר אל בירור והוכחת מציאותו [דרך זו אינה בנויה
על הרבה הנחות והקדמות כמו ביתר הדרכים המובילות אל הוכחת מציאות הבורא יתברך,
המבוארות בשער הייחוד (פת לחם) ועל כן החשש מטעות בדרך זו רחוק יותר], והיא הנתניב
הסלול - [הכבוש, הנוח] והבטוח ביותר לדעת ולהכיר אמיתתו - אמיתת אחדותו יתברך [כי בשאר
דרכי המחקר אין האדם בטוח ממכשולים וטעויות, כמו שבאמת הוכיחה המציאות, שרבו החללים
מאלו אשר עברו בדרך המחקר הפילוסופי, ולעומת זאת ההולכים בדרך הבחינה מגיעים להכרה
במציאות ה' ואחדותו בביטחון וללא מכשול (פת לחם)]. מסיבה זו התחייבנו מכוח השכל וההיגיון
להדביקה - לסמוך ולחבר את שער הבחינה אליו - אל שער הייחוד, כדי לסמוך כל שער אל מה -
אל השער

חובות

שער הבחינה

הלכות

ביושר לבב

שְׁהוּא דוֹמָה לוֹ מִן הַשְּׁעָרִים, וְלִהְבִּיא אַחֵר כָּל
עֵינֵן מֵה שְׂיָאוֹת לוֹ מִן הָעֵינִינִים, אֲשֶׁר פָּהֵם
נִתְחַיֵּב^(א) בְּעִבּוּדֵת הָאֵל יִתְעַלֶּה אֲשֶׁר בְּרָאֵנוּ לָהּ,
כְּמוֹ שְׁאָמַר הַחֶכֶם (קֹהֶלֶת ג, יד): וְהָאֱלֹהִים עֹשֶׂה
שִׁירָאוֹ מִלְּפָנָיו.

שהוא דומה לו מן השערים,
ולהביא אחר כל עינין את
מה שיאות ומתאים לו מן
הענינים - את הענינים
השייכים אליו, אשר בהם
נתחייב - שעל ידם נכיר
את חובתנו לעסוק בעבודת
האל יתעלה, אשר בראנו לה

- אשר בעבורה בראנו ה' יתברך, כמו שאמר שלמה המלך החכם (קֹהֶלֶת ג, יד): 'והאלהים עשה את
העולם כדי שייראו מלפניו' - כדי שבני אדם יעבדו אותו ביראה. הרי שה' בראנו למטרת עבודתו
ויראתו (נאדר בקודש).

עיונים

א. בעבודת האל יתעלה אשר בראנו לה. תכלית בריאת האדם היא עבור עבודת הא-ל יתברך,
ולמען זה בלבד ברא הקב"ה את האדם.

נאמר בפסוק: "וזכרת כי עבד הייתי במצרים ושמרת ועשית את החוקים האלה" (דברים ט"ז, י"ב).
פירש רש"י: "על מנת כן פדיתוך שתשמור ותעשה את החוקים האלה". כל תכלית עבודתנו לה'
יתברך, אומר הגרי"ל חסמן זצ"ל בספרו "אור יהל" (חלק ג'), היא הידיעה שאנו עבדי ה'. כשם
שהעבד אין לו אלא רצון אדוניו ועליו לקיים את ציוויו, בין אם הוא מבין ובין אם אינו מבין, כך
גם עלינו לזכור לשמור ולעשות את כל חוקי התורה. ומדוע? יען כי "על מנת כן פדיתוך" וגו' -
כעת עבדי אתה ולא עבד לעבדים.

רבינו לקמן בשער 'עבודת האלוקים' מתאר את עובד ה'. מסקנת דבריו היא, שאצל עובד ה', כל
פסיעה, כל תנועה, כל פעולה, כל דיבור - זו עבודת ה' יתברך, וכלשונו הזהב: "לא יעתיק רגל,
ולא יניע עפעף אלא אחר הפקת רצון אדוניו בהם".

רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל ('אור יחזקאל' אמונה רס"ה, עש"ב) אמר: תמיד בעסקנו ביציאת
מצרים, מדברים היינו אודות השרשת האמונה, "וידעתם כי אני ה'" (שמות י, ב). וזה נכון, אך
אין זה העיקר. יסוד יציאת מצרים הוא שאנו עבדים לקדוש ברוך הוא, וכל מעשינו חייבים
להיות בגדר עבדות. שמכיון שהיינו עבדי פרעה והוציאנו, קנאנו להיות עבדיו. ככתוב: "כי לי
בני ישראל עבדים, עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" (ויקרא כה, נה), וכדברי הרמב"ן
(שמות כ, ב) שיציאת מצרים מחייבת עבדות, כמו שנאמר: "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ

חובות

שער הבחינה

הלכות

עיונים

מצרים מבית עבדים" (שמות כ, ב). ופירש הרמב"ן: שהיו עומדים במצרים בבית עבדים שבויים
לפרעה, ואמר להם, שהם חייבים שיהיה השם הגדול ונכבד והנורא הזה להם לאלקים, כי הוא פודה
אותם מעבדות מצרים. כטעם: "עבדי הם, אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" (ויקרא כה, נה). ע"כ.
ומקרא מלא הוא: "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על החר הזה" (שמות ג, יב).
"תעבדון", זו מטרת היציאה.

והוסיף ה'אור יחזקאל: ונקודת העבדות נעלמה מאתנו, ואף הירא והדואג לתקנת נפשו מסתפק
במעשים, ואינו נוגע כלל בנקודה העיקרית של העבדות. ויתכן שיקיים מצוות כל ימיו, ולעבדות
אינו שייך, שהעבדות, מהותה אחרת לגמרי. לעבד אין רשות עצמית, אלא מה שקנה עבד קנה
רבו ויד עבד כיד רבו, כל מציאותו רצון אדוניו וזולת זה אין לו מאומה.

עבדות, פירושה שעושה מעשיו מכוח מצות מלכו, ובכך ממליך מלכו עליו. שאין מלך ללא
עבדים, והעבדות מוכיחה את קיום המלוכה.

ונמצאנו למדים יסוד חדש ועמוק בהגדרת כל עבודת האדם. שבסיסה היא העבדות, וכל המצוות
צריכות לנבוע מכוחה. כל התורה כולה ציוויי המלך, ואנו מקיימי רצונו. וזה ענין: "שיקבל עליו
עול מלכות שמים תחילה, ואחר כך יקבל עליו עול מצוות" (ברכות יג, א).

בספר "אור יהל" (הנ"ל) הוסיף: אין העבדות נמדדת על פי אמירת "הנני עבד", אלא היא חייבת
להתבטא בכל מעשה ובכל תנועה אפילו הקלה שבקלות. ואמנם התואר הנעלה ביותר שיכול
להינתן לאדם הוא התואר "עבד ה'" כפי שנאמר על משה רבינו ע"ה. עבד אמיתי, אשר כאמור
אין לו משלו כלום, מבטל את כל עצמיותו כלפי אדונו. ולפיכך אם טוב לו לאדם מישראל, עליו
לשמוח שטוב לעבדו של ה' יתברך, ובהצטערו, עליו להצטער על ש"בכל צרתם לו צר" ולא
לראות בראש ובראשונה את צערו הפרטי. לא בנקל יגיע האדם למידה נעלה זו! יגיעה רבה עליו
להתייגע כדי לבטל את עצמיותו ואת הרגשת קרבת נפשו.

הגמרא במסכת פסחים (דף ק"ח) מספרת שכאשר עלו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש אמרו:
"הללו את ה' כל גויים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו וגו'" (תהלים קיז). הבה נתאר
לעצמנו אדם שעמד על סף המוות ונעשה לו נס וניצל, הרי אין ספק שראשית שמחתו תהיה
על הצלתו ורק אחר-כך יתן דעתו להודות לה' על החסד אשר עשה עמו. אך לא כך נהגו חנניה
מישאל ועזריה, מחשבתם הראשונה לאחר הצלתם הייתה: "הללו את ה' כל גויים שבחוהו כל
האומים", שהרי ראיתם - "כי גבר עלינו חסדו". לא דברו על הצלת גופם ונפשם מכבשן האש, כי
אם על קידוש שמו יתברך!

זוהי דוגמא של עבד גמור אשר כל חייו נתונים למטרה אחת של קידוש השם. אף על פי שהם

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
בטובות שהבורא מיטיב עמם ומשפיע עליהם, מפני שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקיים - לבם להוט אחרי תשוקתם העזה ממלאות תאוותם - וכל רצונם למלא את תאוותם והשלמת משאלותם - ולספק את שאיפתם, כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה - וכאשר הם מגיעים למדרגה ממדרגות העולם הזה, אין הם מסתפקים בה ואינם מעריכים אותה, אלא מבקשים מה שהוא למעלה	מפני שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקיים ממלאות תאוותם והשלמת משאלותם, כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה, מבקשים מה שהוא למעלה	מפני שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקיים ממלאות תאוותם והשלמת משאלותם, כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה, מבקשים מה שהוא למעלה	מפני שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקיים ממלאות תאוותם והשלמת משאלותם, כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה, מבקשים מה שהוא למעלה

עיונים

תאוותם והשלמת משאלותם. מבואר בדברי רבינו כי הרודף אחרי הבלי העולם הזה אינו מסתפק במה שיש לו, ותמיד הוא להוט להשיג יותר, כך שאף פעם אין הוא פנוי להתבוננות בטובות הא-ל לברואיו.

במסכת אבות (ד, כא) אמרו: "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם". ופירשו הרמב"ם והמאירי, שכוונת התנא שהוא מאבד את חיי הנפש שלו לעולם הבא, שכיון שהוא טרוד ורודף אחר דברים אלו, זה מעכב אותו מקנין מעלות המדות והמעלות השכליות, ומפסיד את אמונת התורה. עוד אמרו שם (ד, א): "איזהו עשיר השמח בחלקו". וביאר בספר 'מוסר התורה' (לר"ה וויטקינד): כי עושר העולם אינו יכול להשביע נפש שוקקה אשר לאדם החומד בהנאות העולם הזה, וכמאמרם ז"ל (עי' קהלת רבה ג, יג) 'מי שיש לו מנה רוצה מאתים ומי שיש לו מאתים רוצה ארבע מאות זוז', ואמרו 'העולם הזה דומה לשותה מים מלוחים, נדמה לו שמרווה וצמא יותר' ('עלים לתרופה' להגר"א ז"ל), ועל זה אמרו רבותינו ז"ל 'איזהו עשיר השמח בחלקו', כי השמחה השלימה לא תבוא בנפש האדם האצולה ממרומים, על ידי מילוי תאוות הנפש הבהמית מעניני העולם הזה החומרניים, ורק מצד הנפש הפנימית האלוקית ימצא סיפוק ושמחה בחלקו.

הגר"א ז"ל כתב על הפסוק במשלי (טו, טו) "כל ימי עני רעים", וז"ל: והעני הוא מי שנפשו רחבה שאינו מסתפק בכל אשר לו וכל חללי דעלמא לא יספיקו בדעתו, ועליו נאמר (משלי טו, טו) 'כל ימי עני רעים', כי אינו באפשרי שמישיג כל חפצו וימלא דעתו, וכמו שאמרו (קהלת רבה א, יג) 'אין אדם מת וחצי תאוותו בידו'. אבל מי שמספיק במה שיש לו, עליו נאמר (משלי שם) 'וטוב לב משתה תמיד', שלבו שמח תמיד, כמו האיש אשר משתה בביתו שלבו שמח בעת שהוא שתוי יין עד שאז אפילו המלך אינו שוה לו, אך לאחר הפיג יינו אינו בשמחתו שהיה תחילה, מה שאין כן הטוב לב הוא תמיד שמח כעת שמחת השתוי בעת המשתה.

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
ונאמר - ותחלה, כי טובות האל יתעלה על ברואיו, ואם הן כוללות את כלם, כמו שאמר הפתוב (תהלים קמה, ט): טוב יי לכל, רבם בעוירים מהפירן ומהבין גדל מעלותן, ואינם משפילים ענינן מפני שלשה דברים.	ונאמר - ותחלה, כי טובות האל יתעלה על ברואיו, ואם הן כוללות את כלם, כמו שאמר הפתוב (תהלים קמה, ט): טוב יי לכל, רבם בעוירים מהפירן ומהבין גדל מעלותן, ואינם משפילים ענינן מפני שלשה דברים.	ונאמר - ותחלה, כי טובות האל יתעלה על ברואיו, ואם הן כוללות את כלם, כמו שאמר הפתוב (תהלים קמה, ט): טוב יי לכל, רבם בעוירים מהפירן ומהבין גדל מעלותן, ואינם משפילים ענינן מפני שלשה דברים.	ונאמר - ותחלה, כי טובות האל יתעלה על ברואיו, ואם הן כוללות את כלם, כמו שאמר הפתוב (תהלים קמה, ט): טוב יי לכל, רבם בעוירים מהפירן ומהבין גדל מעלותן, ואינם משפילים ענינן מפני שלשה דברים.

אחר מהם, רב התעסקם בענין העולם, והתאוותם מה שלא יגיעו אליו ממנו, ויתעלמו מהביט אל טובות הבורא עליהם, מבין את עמקותן ולא מעינים במהותן מפני שלשה דברים [סיבות] הגורמות לסכלותם בכך.

אחד מהם - הסיבה הראשונה היא: רוב התעסקם - התעסקותם הרבה בענין [בעניני] העולם הזה ותענוגותיו, והתאוותם - ורדיפתם אחר תאוות, מה שלא יגיעו אליו ממנו - שלא ישיגו אותן לעולם, ויתעלמו - רדיפתם זו גורמת להם להתעלם מהביט ומלהתבונן אל טובות הבורא עליהם -

עיונים

עצמם נצלו, נראה כאילו שמחתם העצמית נתבטלה לחלוטין מול ההתפעלות מקידוש השם. נדמה כאילו עמדו מן הצד וצפו באחרים העולים מכבשן האש ובראותם זאת קראו בהתפעלות "הללו את ה' כל גוים... כי גבר עלינו חסדו!" [כי גבר עלינו חסדו] מהווה כאן עילה ל"הללו את ה'", ולא התייחסות להיבט האישי של הנס הגדול שהיה להם].

במסכת שבת (ל"א, ב'): "אמר רב יהודה, לא ברא הקב"ה את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו". ביאר המהר"ל: כלומר, הקב"ה ברא את העולם בגלל האדם, שהוא הנברא שמסוגל להרגיש יראת הבורא. מתוך הרגשה זו של יראה, מבטל האדם את עצמיותו מפני השם, ועל ידי זה הוא מגיע לשיא הקירבה לה', שאין למעלה הימנה. והרי השיג בזה את תכלית הבריאה, "שנאמר: והאלוהים עשה שייראו מלפניו". ביאר המהרש"א: כלומר, האלוהים ברא את העולם כדי שבני אדם ייראו מלפניו. ב. ויתעלמו מהביט אל טובות הבורא עליהם מפני שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקיים ממלאות

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
מִמְנוּ, וְדוֹרְשִׁים מֶה שְׁאַחֲרֶיהָ, וְתַמְעִטְנָה בְּעֵינֵיהֶם הַטּוֹבוֹת הָרְפוֹת, וְתַקְטְנָה אֶצְלָם הַמִּתְנַזֵּת הַגְּדוֹלוֹת, עַד שֶׁהֵם חוֹשְׁבִים כָּל טוֹבָה שִׁישׁ לְזוּלָתָם כְּאִלוֹ נִשְׁלָלָה מֵהֶם, ^(ג) וּמֶה שֶׁהִגִּיעַ אֲלֵיהֶם מִמְנָה, רְעוּת מוֹצְאוֹת אוֹתָם, וְלֹא יָכִינוּ אֶל פְּעֻלוֹת יְיָ הַמְּטִיב בָּהֶן אֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכֶּתוּב (תהלים י, ד): רָשָׁע כְּגִבָּה אָפּוּ כָּל יִדְרָשׁ אֵין אֱלֹהִים כָּל מִזְמוֹתָיו.	ממנו - מיד הם שואפים להגיע למדרגה שלמעלה ממנה, ודורשים מה שאחריה - ומשתדלים להשיג את המדרגה הגבוהה ממנה, ולכן תמעטנה בעיניהם - יהיו מועטות בעיניהם הטובות הרבות שהבורא מיטיב עמם, ותקטנה אצלם המתנות הגדולות - מתנותיו הגדולות נראות בעיניהם כקטנות, עד שהם חושבים ומדמים בדעתם שכל טובה שיש לזולתם - שהגיעה לאחרים כאילו נשללה ונלקחה מהם, וגם תהא מחשבתם המוטעית על מה שהגיע אליהם ממנה - על הטובות שהגיעו אליהם שכביכול רעות מוצאות אותם - הן נראות בעיניהם כרעה שהשיגה אותם, ולא יכינו אל פעולות ה' - ואין הם מבינים שכל פעולות ה' הן טובות שהוא יתברך המטיב בהן אליהם - משפיע על ידן את טובו אליהם, כמו שאמר הכתוב (תהלים י, ד): 'רשע כגבה אפּוּ' - הרשע, מחמת גאוותו והתנשאותו כל [לא] ידרוש לדעת מה מקור כל אותן הטובות שהגיעו אליו, מפני שאין אלהים כל מזמותיו' - אין אלוקים לנגד עיניו. לדעתו, כל אותן הטובות וההצלחות אינן מתנת האלוקים, הנותן לו כוח לעשות חיל, אלא הן תוצאות של מזימותיו ומחשבותיו, כביכול, כוחו ועוצם ידו עשו לו את החייל הזה (על פי מנוח הלבבות ופת לחם).	והסיבה השניה לחוסר הכרת הבריות בטובות ה' יתברך: מפני שברגע צאתם [ביאתם] של בני האדם אל העולם הזה, כלומר, בשעת לידתם והם נמשלים כבהמות סכלות - דומים הם באותה שעה לבהמות חסרות דעת וכעיר - ולחמור קטן, כמו שאמר הכתוב (איוב יא, יב): 'ועיר פרא אדם יולד', והתגדלם - והם גדלים מקטנותם בטובות האלהים העודפות - בטובות העצומות שהאלוהים נותן להם יותר ממה שמגיע להם, והתגדלם - והם מורגלים בהן - באותן טובות כשגרה קבועה, עד ששבו אצלם - עד כדי שנעשו להם בתודעתם כרגילות וידועות - כטבע רגיל וידוע, וכאילו הם עצמיות להם - כאילו הן עצם מעצמיהם וחלק בלתי נפרד מעצם מהותם, בלתי סרות מאתם - ולא ייתכן שיסורו מאתם ויתבטלו, ולא נפרדות [יפרדו] מהם, כל ימי חייהם. ולפיכך, גם כאשר יגדלו וישכילו ויגיעו למלוא שכלם ותתחזק הכרתם, עדיין הם יסכלו - נשארים בסכלותם מבלי להבין ולהכיר את הטובות שהיטיב להם הבורא עליהם [עמם], ואינם משימים על לבם - ולא ישימו לב על החיוב שמוטל עליהם לתת לה' את ההודאה עליהן - על כל הטובות הללו שגמלם מיום היוולדם, מפני שאינם יודעים את מעלת הטובה שהשפיע עליהם עד עתה ואת גודל ערכה וגם אינם מכירים את ערכו של המטיב בה אליהם - של	והסיבה השניה לחוסר הכרת הבריות בטובות ה' יתברך: מפני שברגע צאתם [ביאתם] של בני האדם אל העולם הזה, כלומר, בשעת לידתם והם נמשלים כבהמות סכלות - דומים הם באותה שעה לבהמות חסרות דעת וכעיר - ולחמור קטן, כמו שאמר הכתוב (איוב יא, יב): 'ועיר פרא אדם יולד', והתגדלם - והם גדלים מקטנותם בטובות האלהים העודפות - בטובות העצומות שהאלוהים נותן להם יותר ממה שמגיע להם, והתגדלם - והם מורגלים בהן - באותן טובות כשגרה קבועה, עד ששבו אצלם - עד כדי שנעשו להם בתודעתם כרגילות וידועות - כטבע רגיל וידוע, וכאילו הם עצמיות להם - כאילו הן עצם מעצמיהם וחלק בלתי נפרד מעצם מהותם, בלתי סרות מאתם - ולא ייתכן שיסורו מאתם ויתבטלו, ולא נפרדות [יפרדו] מהם, כל ימי חייהם. ולפיכך, גם כאשר יגדלו וישכילו ויגיעו למלוא שכלם ותתחזק הכרתם, עדיין הם יסכלו - נשארים בסכלותם מבלי להבין ולהכיר את הטובות שהיטיב להם הבורא עליהם [עמם], ואינם משימים על לבם - ולא ישימו לב על החיוב שמוטל עליהם לתת לה' את ההודאה עליהן - על כל הטובות הללו שגמלם מיום היוולדם, מפני שאינם יודעים את מעלת הטובה שהשפיע עליהם עד עתה ואת גודל ערכה וגם אינם מכירים את ערכו של המטיב בה אליהם - של	והסיבה השניה לחוסר הכרת הבריות בטובות ה' יתברך: מפני שברגע צאתם [ביאתם] של בני האדם אל העולם הזה, כלומר, בשעת לידתם והם נמשלים כבהמות סכלות - דומים הם באותה שעה לבהמות חסרות דעת וכעיר - ולחמור קטן, כמו שאמר הכתוב (איוב יא, יב): 'ועיר פרא אדם יולד', והתגדלם - והם גדלים מקטנותם בטובות האלהים העודפות - בטובות העצומות שהאלוהים נותן להם יותר ממה שמגיע להם, והתגדלם - והם מורגלים בהן - באותן טובות כשגרה קבועה, עד ששבו אצלם - עד כדי שנעשו להם בתודעתם כרגילות וידועות - כטבע רגיל וידוע, וכאילו הם עצמיות להם - כאילו הן עצם מעצמיהם וחלק בלתי נפרד מעצם מהותם, בלתי סרות מאתם - ולא ייתכן שיסורו מאתם ויתבטלו, ולא נפרדות [יפרדו] מהם, כל ימי חייהם. ולפיכך, גם כאשר יגדלו וישכילו ויגיעו למלוא שכלם ותתחזק הכרתם, עדיין הם יסכלו - נשארים בסכלותם מבלי להבין ולהכיר את הטובות שהיטיב להם הבורא עליהם [עמם], ואינם משימים על לבם - ולא ישימו לב על החיוב שמוטל עליהם לתת לה' את ההודאה עליהן - על כל הטובות הללו שגמלם מיום היוולדם, מפני שאינם יודעים את מעלת הטובה שהשפיע עליהם עד עתה ואת גודל ערכה וגם אינם מכירים את ערכו של המטיב בה אליהם - של	והסיבה השניה לחוסר הכרת הבריות בטובות ה' יתברך: מפני שברגע צאתם [ביאתם] של בני האדם אל העולם הזה, כלומר, בשעת לידתם והם נמשלים כבהמות סכלות - דומים הם באותה שעה לבהמות חסרות דעת וכעיר - ולחמור קטן, כמו שאמר הכתוב (איוב יא, יב): 'ועיר פרא אדם יולד', והתגדלם - והם גדלים מקטנותם בטובות האלהים העודפות - בטובות העצומות שהאלוהים נותן להם יותר ממה שמגיע להם, והתגדלם - והם מורגלים בהן - באותן טובות כשגרה קבועה, עד ששבו אצלם - עד כדי שנעשו להם בתודעתם כרגילות וידועות - כטבע רגיל וידוע, וכאילו הם עצמיות להם - כאילו הן עצם מעצמיהם וחלק בלתי נפרד מעצם מהותם, בלתי סרות מאתם - ולא ייתכן שיסורו מאתם ויתבטלו, ולא נפרדות [יפרדו] מהם, כל ימי חייהם. ולפיכך, גם כאשר יגדלו וישכילו ויגיעו למלוא שכלם ותתחזק הכרתם, עדיין הם יסכלו - נשארים בסכלותם מבלי להבין ולהכיר את הטובות שהיטיב להם הבורא עליהם [עמם], ואינם משימים על לבם - ולא ישימו לב על החיוב שמוטל עליהם לתת לה' את ההודאה עליהן - על כל הטובות הללו שגמלם מיום היוולדם, מפני שאינם יודעים את מעלת הטובה שהשפיע עליהם עד עתה ואת גודל ערכה וגם אינם מכירים את ערכו של המטיב בה אליהם - של	והסיבה השניה לחוסר הכרת הבריות בטובות ה' יתברך: מפני שברגע צאתם [ביאתם] של בני האדם אל העולם הזה, כלומר, בשעת לידתם והם נמשלים כבהמות סכלות - דומים הם באותה שעה לבהמות חסרות דעת וכעיר - ולחמור קטן, כמו שאמר הכתוב (איוב יא, יב): 'ועיר פרא אדם יולד', והתגדלם - והם גדלים מקטנותם בטובות האלהים העודפות - בטובות העצומות שהאלוהים נותן להם יותר ממה שמגיע להם, והתגדלם - והם מורגלים בהן - באותן טובות כשגרה קבועה, עד ששבו אצלם - עד כדי שנעשו להם בתודעתם כרגילות וידועות - כטבע רגיל וידוע, וכאילו הם עצמיות להם - כאילו הן עצם מעצמיהם וחלק בלתי נפרד מעצם מהותם, בלתי סרות מאתם - ולא ייתכן שיסורו מאתם ויתבטלו, ולא נפרדות [יפרדו] מהם, כל ימי חייהם. ולפיכך, גם כאשר יגדלו וישכילו ויגיעו למלוא שכלם ותתחזק הכרתם, עדיין הם יסכלו - נשארים בסכלותם מבלי להבין ולהכיר את הטובות שהיטיב להם הבורא עליהם [עמם], ואינם משימים על לבם - ולא ישימו לב על החיוב שמוטל עליהם לתת לה' את ההודאה עליהן - על כל הטובות הללו שגמלם מיום היוולדם, מפני שאינם יודעים את מעלת הטובה שהשפיע עליהם עד עתה ואת גודל ערכה וגם אינם מכירים את ערכו של המטיב בה אליהם - של
עיונים		עיונים		עיונים		
ג. ומה שהגיע אליהם ממנה רעות מוצאות אותם. בביאור 'פת לחם' ביאר דברי רבינו, שכאשר אדם אינו מסתפק במה שיש לו והוא להוט להשיג עוד ועוד מהנאות העולם הזה, אותן ההנאות שהשיג עד כה מועטות בעיניו ביחס למה שהוא שואף וחותר להשיג, וכאשר לא עולה בידו להשיג מהן כפי שאיפתו, אותן ההנאות שהשיג נחשבות בעיניו כרעה שהשיגה אותו. כדרך המון העם הטועמים דבר מה שערב לחיכם, אך אין בידם למלאות כל תאותם ממנו, ולבם הומה עליהם להשיגו, הם מצטערים על מה שטעמו ממנו, ומתלוננים ואומרים שמוטב היה להם אילו לא טעמו ממנו כלל, ולא תבער בם אש תשוקתו, אף שהדבר טוב בעצמו.		ד. ואינם משימים על לבם חייב ההודאה עליהן. כתב בספר "חיי עולם" (ח"ב פ"ב): הנה האדם בטבעו לא ירגיש טיבה של הטובה אלא אחרי ההעדר והחסרון, כי לא ירגיש אושר והצלחה בכך שעניו רואות, רק אם חס ושלוש יתעוור על איזה זמן, ואחר כך תחזור לו ראיית עיניו, אזי ירגיש מאוד, מה מתוק האור לעינים. וכן במה שיש לו ידים לא ירגיש שום אושר, רק אם חס ושלוש יהיו ידיו משותקות זמן מה בלא אפשרות התנועה, ואחר כך יעזרהו השם יתברך שיחזור לבריאותו, אזי		ד. ואינם משימים על לבם חייב ההודאה עליהן. כתב בספר "חיי עולם" (ח"ב פ"ב): הנה האדם בטבעו לא ירגיש טיבה של הטובה אלא אחרי ההעדר והחסרון, כי לא ירגיש אושר והצלחה בכך שעניו רואות, רק אם חס ושלוש יתעוור על איזה זמן, ואחר כך תחזור לו ראיית עיניו, אזי ירגיש מאוד, מה מתוק האור לעינים. וכן במה שיש לו ידים לא ירגיש שום אושר, רק אם חס ושלוש יהיו ידיו משותקות זמן מה בלא אפשרות התנועה, ואחר כך יעזרהו השם יתברך שיחזור לבריאותו, אזי		

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
וּמְשַׁלֵּם בְּזֶה לְתִינוּק, שְׂמָצָאוֹ אִישׁ אֶחָד מֵאֲנָשֵׁי הַחֶסֶד בְּמִדְבָּר, וְחָמַל עָלָיו, וַיֹּאסְפֵהוּ אֶל בֵּיתוֹ, וַיְגַדְּלֵהוּ, וַיֹּאכִילֵהוּ, וַיְלַבִּישֵׁהוּ, וַיַּתְנַדֵּב עָלָיו בְּכָל הַטּוֹב לּוֹ, עַד שֶׁהִשְׁפִּיל וְהִבִּין אֶפְנֵי דַרְכֵי טוֹבָתוֹ. וְאַחֵר כֵּן שָׁמַע הָאִישׁ הַהוּא עַל אֲסִיר שֶׁנִּפְּל בֵּיד שׁוֹנָאוֹ, וְהִגִּיעָהוּ אֶל תַּכְלִית הַצָּעַר, וְהִרְעָב, וְהָעֵרֶם, יָמִים רַבִּים, וַנִּכְמְרוּ רַחֲמָיו עַל צָעְרוֹ, וַפִּיִּם לְשׁוֹנָאוֹ, עַד שֶׁהִתִּירוּ וּמָחַל לּוֹ אֶת דָּמָיו, וַיֹּאסְפֵהוּ הָאִישׁ אֶל בֵּיתוֹ,				ועשה עמו חסד והיטיב לו רק במקצת מן הטובות אשר היטיב בו לתינוק - הדאגה ש"עטף" בה את האסיר לא הגיעה לזו שזכה לה התינוק שהוכנס לביתו וגדל כאחד מבני הבית. שורת הדין נותנת שאותו התינוק ירבה בהודאה לאיש החסד יותר ממה שהאסיר יודה לו על טובו, אך לא כן קרה, והיה האסיר מכיר יותר בטובות האיש בעל החסד שהיטיב עליו [עמו], והיה מודה לו עליהן יותר מן התינוק - שזכה לכל טובה ושגדל בה - שהטובה הורעפה עליו		
הטובות שאותו איש חסד היטיב עמו. ואחר כך - לאחר זמן שמע האיש ההוא - אותו איש-חסד שמע על אסיר אחד שנפל ביד שונאו וציער אותו השונא צער גדול, והגיעהו אל תכלית הצער - עד שהביאו לצער נורא, והרעב - וייסרו ברעב, והעירום - ומנע ממנו לבוש ונותר בעירום, במשך ימים רבים, וכשמוע איש החסד את מצבו של אותו אסיר, הצטער בצערו ונכמרו רחמיו על צערו של האסיר, ופיים לשונאו - ודיבר על לב שונאו, עד שהתירו - עד אשר שחררו ומחל לו את דמיו - וגם וויתר לו על הממון שהיה האסיר חייב לו. ויאספהו האיש - איש החסד אסף את האסיר והכניסו אל תוך ביתו,				מינקותו ובכל ימי ילדותו. הסיבה לכך היא מפני שהאסיר יצא ממצבו הקודם מענין - ממצב העוני והצער אל ענין - למצב הטובה והשלחה, בעת שהכרתו בה - בזמן שהכרתו בערך הטובה שנעשתה עמו הייתה כבר גמורה - בשלימות, על כן הוא הכיר והבין היטב את טובת האיש החסיד אליו וחסדו עמו עד מאד, אולם התינוק לא הבין ולא הכיר את ערך ומעלת הטובה עליו - שהיטיב איש החסד עמו, ואף על פי שהתחזקה הכרתו והתיישב בדעתו - וגם לאחר שכבר נתחזקה הכרתו והבנתו והתיישבה דעתו ונתיצב בשכלו, עדיין לא העריך את הטובה שזכה בה כראוי, וזאת מפני שהיה רגיל בה - בטובות אלו עוד מימי נערותו. והנה, אף שהדבר ברור באופן מוחלט ואין איש מאנשי השכל - אין שום בר דעת שיהיה מסתפק בדבר, שחסדו וטובו - שהחסדים והטובות שעשה אותו אדם על [עם] התינוק כוללים ונראים יותר - מרובים וגלויים יותר, ובוודאי שהוא התינוק חייב למיטיבו בהתמדת ההודאה והשבח - להודות ולשבח באופן תמידי ועקבי עליהם		

עיונים

לשמחתו אין קץ, וירגיש באושרו הגדול שידיז פועלות כהוגן. וכן בשאר כל איבריו וחושיו, מדותיו וכשרונותיו, כל עוד שהוא בבריאותו ולא הרגיש טעם חסרונם, לא ירגיש בטובתם המופלאה.

אבל המשכיל על דבר אמת, יתן אל לבו, כי אין מגיע לו כלום על פי דין וזכות, וכל הווייתו וקיומו, וכל חיותו ופעולת כל איבריו, וכל אשר יש לו, הכל אינו אלא מטובות השם יתברך ורוב חסדיו, כי הוא יתברך מנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. ואמרו חז"ל (מדרש רבה בראשית פרק י"ד ט') כל הנשמה תהלל יה (תהלים קנ, ו), על כל נשימה ונשימה צריך להלל לבורא יתברך. כי החיים אינם רכושו של האדם, ואין לו שום חוזה והבטחה על החיים, כי אם מחסדי הבורא יתברך, צורנו, צור כל העולמים יתברך שמו, המחיה חיים בכל עת ובכל שעה.

לשמחתו אין קץ, וירגיש באושרו הגדול שידי פועלות כהוגן. וכן בשאר כל איבריו וחושיו, מדותיו וכשרונותיו, כל עוד שהוא בבריאותו ולא הרגיש טעם חסרונם, לא ירגיש בטובתם המופלאה. אבל המשכיל על דבר אמת, יתן אל לבו, כי אין מגיע לו כלום על פי דין וזכות, וכל הווייתו וקיומו, וכל חיותו ופועלת כל איבריו, וכל אשר יש לו, הכל אינו אלא מטובות השם יתברך ורוב חסדיו, כי הוא יתברך מנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. ואמרו חז"ל (מדרש רבה בראשית פרק י"ד ט') כל הנשמה תהלל יה (תהלים קנ, ו), על כל נשימה ונשימה צריך להלל לבורא יתברך. כי החיים אינם רכושו של האדם, ואין לו שום חוזה והבטחה על החיים, כי אם מחסדי הבורא יתברך, צורנו, צור כל העולמים יתברך שמו, המחיה חיים בכל עת ובכל שעה.

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
יותר. וְזֶה דוֹמָה לְמָה שֶׁאָמַר הַכֶּתוּב (הוֹשֵׁעַ יא, ג): וְאֶנְכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחַם עַל זְרוּעוֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רָפְאִיתִים.	כעל דבר פשוט, טבעי ומוכרח. וזה דומה למה שאמר הכתוב (הושע יא, ג): 'ואנכי תרגלתי לאפרים - הרגלתי את אפרים מקטנותו קחם על זרועותיו - שהמנהיג שלהם ייקח אותם על זרועותיו כאשר יישא האומן את היונק, ולא ידעו - ובעקבות כך לא רצו לדעת כי רפאתים' - שרפואתם והצלחתם באה ממני (על פי מצודת דוד, מרפא לנפש ונאדר בקודש). הרי שההרגל בטובות הוא הגורם לחוסר הכרה במי שמעניק את הטובות.	יותר, בכל זאת לא עמד על חובתו זו ולא הרגיש בטובות שנעשו עמו, מפני שהורגל בטובות מקטנותו, ולכן הביט בעיני שכלו עליהן	והסיבה השלישית לאי ידיעתם את ערך טובת ה' עליהם היא: מפני מה שמוצא אותם בעולם ממני הפגעים - פעמים שמקרים ופגעים רעים באים על בני האדם, כך טבעו של העולם, וכן מחמת מה שפעמים מגיע אליהם מעניני ההפסד והייסורים בגופם ובממונם -	והשלישי, מפני מה שמוצא אותם בעולם ממני הפגעים, ומה שמגיע אליהם מעניני ההפסד בגופם ובממונם, ⁽¹⁾ ולא הבינו סבות אפני טובתם בהם, ותועלות הנסיון והמוסר להם, בדברי הכתוב (תהלים צד, יב): אֲשֶׁרִי הַגִּבֹּר אֲשֶׁר תִּסְרְנוּ יָהּ וּמִתּוֹרַתְךָ תִּלְמָדְנוּ.	סיבות שונות מתגלגלות וגורמות להם הפסד בגופם או בממונם, ולא הבינו - ואין בהם ההבנה שאותן הסיבות שנראות כגורם להפסד ונזק הן בעצמן סיבות לאופני טובתם בהם - והן הגורמות לטובה שתבוא אליהם בעתיד בעולם הזה או בעולם הבא, ותועלות הנסיון והמוסר להם - וייתכן גם שהנזק וההפסד הגיע לפתחם כניסיון הניתן לאדם בעולם הזה כדי להרבות את שכרו בעולם הבא, או במטרה לטהרו ולזכך אותו מעוונותיו בעולם הזה, כדי לחסוך ממנו עונש בעולם הבא, כדברי הכתוב (תהלים צד, יב): 'אשרי הגבר אשר תיסרנו יי - אשרי האדם שאתה ה' מוכיח אותו בייסורים ועל ידי כך מתורתך תלמדנו' - אתה מרגילו ללמוד תורה ולשמרה.	

עיונים

ו. ולא הבינו סיבות אפני טובתם בהם. בביאור שהיסורין באים לטובתו של האדם, הביא החפץ חיים' (אבות עמוד סג) משל בשם המגיד מישרים דוילנא, והביאו גם הגר"י ניימן בספרו "דרכי מוסר" (עמוד נה) וז"ל: מעשה באדם אחד שחכר אחוזה אצל פריץ, ואותו פריץ היה אדם טוב, ואף על פי שהיהודי לא שילם לו מיד, ויתר לו, ולא עשה לו כלום. לימים נסע הפריץ למקום רחוק ומינה אדם שיטפל בנכסיו בימי שהותו מחוץ לבית. אותו אדם היה רע וכיון שהיהודי לא שילם לו מיד בהגיע הזמן, הלקהו עשרים מלקות. כשחזר הפריץ התאונן היהודי בפני הפריץ על כך שהממונה שמינה הפריץ הלקהו, והפריץ העמיד את הממונה לדין. השופט פסק שהממונה שהלקהו חייב לשלם ליהודי סכום כסף בעד כל מכה שהלקהו. כיון שלא היה לו לשלם, גבו ממנו חצי בית ונתנו ליהודי. חזר היהודי לביתו ומירר בבכי, שאלתו אשתו: מפני מה אתה בוכה? ענה לה: מצטער אני על שלא הלקה אותי ארבעים מלקות ואז הייתי זוכה בכל הבית. כך בשעה שיבוא האדם לעולם האמת ויראה מה השכר הגדול שמקבל שם על היסורים שסבל בעולם הזה, ועל איזה

עיונים

אלה ויתבוננו חסדי השם" (תהלים קז, מג). יש לעיין, הלא את המקור לדין 'ארבעה צריכים להודות', למדו חז"ל מתחילת מזמור זה: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, יאמרו גאולי ה' וגו' תעו במדבר וגו' ויצעקו אל ה' בצר להם וגו', יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם וגו'". מהו הקשר, איפוא, בין תיאור הארבעה שצריכים להודות על הצלתם, לסיום שבפסוק זה: "מי חכם וישמור אלה ויתבוננו חסדי ה'?" איזה קשר יש בין פסוק זה - לבין יתר פסוקי המזמור שלפני כן? ומהי החכמה כאן? אלא, המליץ האדמו"ר מסקרנביץ, נעים זמירות ישראל ביקש ללמדנו כי החכם אינו ממתין עם ההודאה לה' עד שיבואו עליו צרות כאלו וינצל מהן, אלא מביא תודת נדבה בלי המחלה ובטרם יבואו עליו שאר הצרות, וזוהי חכמתו! (קובץ "הפרדס").

וראו להסמיק לאימרה מופלאה זו, את דברי הר"ן בדרשותיו (הדרוש התשיעי): 'על כיוצא בזה אמר דוד המלך ע"ה (תהלים עא, יד): "ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהלתך", ופירוש הענין: שיש בני אדם שאינם מיחלים לשם יתברך אלא כאשר צר להם, ובעת הטיב השם יתברך להם, מהללים שמו, ואומרים נואש אחרי כן, כמו שנאמר על דרך משל שיש חולה אשר בתוקף חליו כלו עיניו מיחל לאלוקיו, וכאשר יקום ויתהלך על משענתו, יודה לאל גומל עליו, ויברך בנפש רחבה הגומל לחייבים טובות, ואחרי כן בשובו לעצם בריאותו, לא ישיב אל ליבו לא דעת ולא תבונה לברך לשם יתברך ולהודות שמו, כי נשכחו הצרות הראשונות.

ולפיכך אמר דוד המלך ע"ה: אינני נוהג כן, כי אני תמיד איחל, לא בצרתי לבד, אבל גם בעת שלותי, ואם בתוך רבים אהללנו כי יושיעני בעת צרתי - לא אגרע חוקי אחרי כן מהללו ולברך בשמו, אבל אוסיף על תהילתו'.

חובות **שער הבחינה** **הלבבות** **ביושר לבב**

וְשִׁכְחוּ, כִּי הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם מִזְבוֹת שְׁהִיטִיב לָהֶם הַבּוֹרָא, נִדְרָה וְחֶסֶד, וְגִזְרֵי בָהֶם בְּצִדְקָה, כְּפִי מַה שְׁחִיבָה חֻכְמָתוֹ, וְקִצְצוּ בַּהֲרָאוֹת צִדְקוֹ בָּהֶם, וְלֹא שִׁבְחוּהוּ בַּהֲגָלוֹת חֲסִדּוֹ עֲלֵיהֶם, וְהִבִּיֵּא אֹתָם סְכָלוֹתָם לְכַפֵּר בַּטּוֹבָה וּבַמִּיטִיב בָּהּ לָהֶם.

וחסד, ושהבורא גזר בהם [עליהם] בצדק - על פי דין הצדק, כפי מה שחייבה חכמתו, שמאורעות אלה יבואו עליהם, וקצצו בהראות צדקו בהם - והם ממאנים לראות בהם את צדקת ה' ומואסים בדינו, ולכן לא שבחוהו - אין הם משבחים אותו בהיגלות חסדו עליהם - אפילו על חסדיו הגלויים הסובבים אותם, והביאה אותם סכלותם וטיפשותם לכפור בטובה ובבורא המיטיב בה להם [להם בה].

❦ עיונים ❦

עבירות כיפרו היסורים, יצטער על שלא קיבל בעולם הזה עוד יסורים. ולכן הצדיקים האמיתיים שמחים ביסורים.

בתחילת פרשת חיי שרה כתוב: "ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה" (בראשית כג, א). ופירש רש"י: "שני חיי שרה" - "כולן שוין לטובה". והקשה בספר "דרכי מוסר" (עמוד נה), הרי שרה הייתה תשעים שנה עקרה וסבלה עוד צרות, ואם כן איך אמר שכל חייה שוין לטובה?

ותירץ, כי האמת היא שהצדיקים כל מה שסובלים בעולם הזה נחשב אצלם לטובה, כי זה מכפר להם על החטאים והם שמחים בייסורים. לכן אצל שרה נחשבים כל ימיה לטובה. והביא שזוהו מה שאמר רבי ישראל מסלנט זצ"ל, לומר שהקב"ה עושה רעות כשמיסר בני אדם, זה אסור לומר, אך לומר שהקב"ה נותן לאדם דברים מרים, זה מותר. כי הרפואה שמרפאה את האדם לפעמים מרה, וכדי להכשיר ולתקן את האדם לחיי העולם הבא יש צורך לפעמים בתרופה מרה, אבל אין זה רע אלא טוב, ודבר זה יודעים הצדיקים שכל הייסורים ששולח הקב"ה לטובה הם ושמחים בהם. ה'חפץ חיים' ('שם עולם' פ"ג, בהג"ה) העיד בשם נכד הגר"א זצ"ל שאמר בשם זקנו, שאלמלא הייסורים לא מצאנו ידינו ורגלינו בזה העולם. וביאר הדברים, שכאשר שוקלים מעשיו של האדם, מניחים יסוריו על כף הזכויות ויחדיו מכריעים הם את העבירות.

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
וּפֶשֶׁר שֶׁתִּבְיֹא הַסְכָּלוֹת רַבִּים מֵהֶם לְהִתְחַכֵּם עָלָיו בְּמַעֲשָׂהוּ וּבְמִינֵי הַבְּרִיאוֹת אֲשֶׁר בָּרָא לְתַקְנָתָם.	וּפֶשֶׁר שֶׁתִּבְיֹא הַסְכָּלוֹת רַבִּים מֵהֶם לְהִתְחַכֵּם עָלָיו בְּמַעֲשָׂהוּ וּבְמִינֵי הַבְּרִיאוֹת אֲשֶׁר בָּרָא לְתַקְנָתָם.	וּפֶשֶׁר שֶׁתִּבְיֹא הַסְכָּלוֹת רַבִּים מֵהֶם לְהִתְחַכֵּם עָלָיו בְּמַעֲשָׂהוּ וּבְמִינֵי הַבְּרִיאוֹת אֲשֶׁר בָּרָא לְתַקְנָתָם.	וּפֶשֶׁר שֶׁתִּבְיֹא הַסְכָּלוֹת רַבִּים מֵהֶם לְהִתְחַכֵּם עָלָיו בְּמַעֲשָׂהוּ וּבְמִינֵי הַבְּרִיאוֹת אֲשֶׁר בָּרָא לְתַקְנָתָם.
לחשוב שהם מבינים יותר ממנו במה שעשה ועושה ובמיני הבריאות אשר בראם לתקנתם ולטובתם ויחשבו בלבם, שאילו הנהגת העולם הייתה מסורה בידם היו בחכמתם מנווטים ומנהיגים את כלל הבריאה באופן שונה וביתר חכמה, והיה העולם מתנהל על פי דרכם בהצלחה יתירה מן הדרך שבה מתנהל העולם עתה [כוונת דברי רבנו היא לכל אותם דברים הקיימים בטבע העולם הגורמים סבל לבני אדם, כגון קור או חום קיצוניים וכדו'. חסרי הדעת אינם מבינים את התועלת שיש לעולם וליושביו מאותם חוקי טבע, והם סבורים, כי טוב היה לעולם בלעדיהם. גם מיני בריות מזיקים או סוגי צמחים ארסיים ודומיהם נראים להם מיותרים, ולא כן הדבר, כי בוודאי נבראו כולם לתועלת האדם: תועלת גלויה ונראית ותועלת שאינה נראית, והם ברוב טיפשותם ובשל חוסר הכרתם בטיבם של אלו, חושבים, כי לו יצייר שבריות העולם הייתה נמסרת בידיהם, היו מוותרים על בריאת מינים מסויימים או כוחות שונים הטבועים בבריאה (פת לחם)].	לחשוב שהם מבינים יותר ממנו במה שעשה ועושה ובמיני הבריאות אשר בראם לתקנתם ולטובתם ויחשבו בלבם, שאילו הנהגת העולם הייתה מסורה בידם היו בחכמתם מנווטים ומנהיגים את כלל הבריאה באופן שונה וביתר חכמה, והיה העולם מתנהל על פי דרכם בהצלחה יתירה מן הדרך שבה מתנהל העולם עתה [כוונת דברי רבנו היא לכל אותם דברים הקיימים בטבע העולם הגורמים סבל לבני אדם, כגון קור או חום קיצוניים וכדו'. חסרי הדעת אינם מבינים את התועלת שיש לעולם וליושביו מאותם חוקי טבע, והם סבורים, כי טוב היה לעולם בלעדיהם. גם מיני בריות מזיקים או סוגי צמחים ארסיים ודומיהם נראים להם מיותרים, ולא כן הדבר, כי בוודאי נבראו כולם לתועלת האדם: תועלת גלויה ונראית ותועלת שאינה נראית, והם ברוב טיפשותם ובשל חוסר הכרתם בטיבם של אלו, חושבים, כי לו יצייר שבריות העולם הייתה נמסרת בידיהם, היו מוותרים על בריאת מינים מסויימים או כוחות שונים הטבועים בבריאה (פת לחם)].	לחשוב שהם מבינים יותר ממנו במה שעשה ועושה ובמיני הבריאות אשר בראם לתקנתם ולטובתם ויחשבו בלבם, שאילו הנהגת העולם הייתה מסורה בידם היו בחכמתם מנווטים ומנהיגים את כלל הבריאה באופן שונה וביתר חכמה, והיה העולם מתנהל על פי דרכם בהצלחה יתירה מן הדרך שבה מתנהל העולם עתה [כוונת דברי רבנו היא לכל אותם דברים הקיימים בטבע העולם הגורמים סבל לבני אדם, כגון קור או חום קיצוניים וכדו'. חסרי הדעת אינם מבינים את התועלת שיש לעולם וליושביו מאותם חוקי טבע, והם סבורים, כי טוב היה לעולם בלעדיהם. גם מיני בריות מזיקים או סוגי צמחים ארסיים ודומיהם נראים להם מיותרים, ולא כן הדבר, כי בוודאי נבראו כולם לתועלת האדם: תועלת גלויה ונראית ותועלת שאינה נראית, והם ברוב טיפשותם ובשל חוסר הכרתם בטיבם של אלו, חושבים, כי לו יצייר שבריות העולם הייתה נמסרת בידיהם, היו מוותרים על בריאת מינים מסויימים או כוחות שונים הטבועים בבריאה (פת לחם)].	לחשוב שהם מבינים יותר ממנו במה שעשה ועושה ובמיני הבריאות אשר בראם לתקנתם ולטובתם ויחשבו בלבם, שאילו הנהגת העולם הייתה מסורה בידם היו בחכמתם מנווטים ומנהיגים את כלל הבריאה באופן שונה וביתר חכמה, והיה העולם מתנהל על פי דרכם בהצלחה יתירה מן הדרך שבה מתנהל העולם עתה [כוונת דברי רבנו היא לכל אותם דברים הקיימים בטבע העולם הגורמים סבל לבני אדם, כגון קור או חום קיצוניים וכדו'. חסרי הדעת אינם מבינים את התועלת שיש לעולם וליושביו מאותם חוקי טבע, והם סבורים, כי טוב היה לעולם בלעדיהם. גם מיני בריות מזיקים או סוגי צמחים ארסיים ודומיהם נראים להם מיותרים, ולא כן הדבר, כי בוודאי נבראו כולם לתועלת האדם: תועלת גלויה ונראית ותועלת שאינה נראית, והם ברוב טיפשותם ובשל חוסר הכרתם בטיבם של אלו, חושבים, כי לו יצייר שבריות העולם הייתה נמסרת בידיהם, היו מוותרים על בריאת מינים מסויימים או כוחות שונים הטבועים בבריאה (פת לחם)].
עיונים	עיונים	עיונים	עיונים
ז. ואפשר שתביא הסכלות רבים מהם להתחכם עליו. כלומר, לרבים גורמת סכלות זו לחשוב שהם יותר חכמים מה', ושאלו הייתה בריאת והנהגת העולם מסורה לידם, אז היה העולם יותר טוב ויותר מסודר ממה שהוא עכשיו. מביא היה ה'חפץ חיים' דברי הגאון רבי אברהם אזולאי זצ"ל ("חסד לאברהם", מעין ד' נהר יא) שמאחר שכל הברואים שבעולם "לצביונם נבראו ולדעתם נבראו" (ראש השנה יא ע"א) ששאלם אם רוצים להבראות בטעמם ובדפוסם והסכימו (רש"י), על אחת כמה וכמה שהאדם, נזר הבריאה, נשאל לדעתו, האם רוצה הוא להוולד עשיר גיבור ובעל קומה, אם לאו. ותמה ה'חפץ חיים': אם כן, מדוע לא בחרו כולם בעושר וגבורה וקומה? ומכאן, שהמבט בעולם העליון הוא שונה, והנשמה יודעת שהעושר אינו מסב אושר, ונסיונו גדול מנסיון העוני, ומעדיפה היא לברוח מן הנסיון. וכהוכחה לכך הביא ה'חפץ חיים' את צוואתו של הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל, שלא יקברוהו אלא בין העניים, ולא יקברו אצלו אדם עשיר (מים חיים, דברים).	ז. ואפשר שתביא הסכלות רבים מהם להתחכם עליו. כלומר, לרבים גורמת סכלות זו לחשוב שהם יותר חכמים מה', ושאלו הייתה בריאת והנהגת העולם מסורה לידם, אז היה העולם יותר טוב ויותר מסודר ממה שהוא עכשיו. מביא היה ה'חפץ חיים' דברי הגאון רבי אברהם אזולאי זצ"ל ("חסד לאברהם", מעין ד' נהר יא) שמאחר שכל הברואים שבעולם "לצביונם נבראו ולדעתם נבראו" (ראש השנה יא ע"א) ששאלם אם רוצים להבראות בטעמם ובדפוסם והסכימו (רש"י), על אחת כמה וכמה שהאדם, נזר הבריאה, נשאל לדעתו, האם רוצה הוא להוולד עשיר גיבור ובעל קומה, אם לאו. ותמה ה'חפץ חיים': אם כן, מדוע לא בחרו כולם בעושר וגבורה וקומה? ומכאן, שהמבט בעולם העליון הוא שונה, והנשמה יודעת שהעושר אינו מסב אושר, ונסיונו גדול מנסיון העוני, ומעדיפה היא לברוח מן הנסיון. וכהוכחה לכך הביא ה'חפץ חיים' את צוואתו של הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל, שלא יקברוהו אלא בין העניים, ולא יקברו אצלו אדם עשיר (מים חיים, דברים).	ז. ואפשר שתביא הסכלות רבים מהם להתחכם עליו. כלומר, לרבים גורמת סכלות זו לחשוב שהם יותר חכמים מה', ושאלו הייתה בריאת והנהגת העולם מסורה לידם, אז היה העולם יותר טוב ויותר מסודר ממה שהוא עכשיו. מביא היה ה'חפץ חיים' דברי הגאון רבי אברהם אזולאי זצ"ל ("חסד לאברהם", מעין ד' נהר יא) שמאחר שכל הברואים שבעולם "לצביונם נבראו ולדעתם נבראו" (ראש השנה יא ע"א) ששאלם אם רוצים להבראות בטעמם ובדפוסם והסכימו (רש"י), על אחת כמה וכמה שהאדם, נזר הבריאה, נשאל לדעתו, האם רוצה הוא להוולד עשיר גיבור ובעל קומה, אם לאו. ותמה ה'חפץ חיים': אם כן, מדוע לא בחרו כולם בעושר וגבורה וקומה? ומכאן, שהמבט בעולם העליון הוא שונה, והנשמה יודעת שהעושר אינו מסב אושר, ונסיונו גדול מנסיון העוני, ומעדיפה היא לברוח מן הנסיון. וכהוכחה לכך הביא ה'חפץ חיים' את צוואתו של הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל, שלא יקברוהו אלא בין העניים, ולא יקברו אצלו אדם עשיר (מים חיים, דברים).	ז. ואפשר שתביא הסכלות רבים מהם להתחכם עליו. כלומר, לרבים גורמת סכלות זו לחשוב שהם יותר חכמים מה', ושאלו הייתה בריאת והנהגת העולם מסורה לידם, אז היה העולם יותר טוב ויותר מסודר ממה שהוא עכשיו.

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
בִּי כָּמָה טוֹבוֹת מְנַע בְּעֲלִיָּהֶן לְהִנּוֹת מֵהֶן, וְעַרְכָּב שִׁמְחָתוֹ בָּהֶן, חֶסְרוֹן הַפְּרָתוֹ אוֹתָן וַיִּדְעֵתוּ מַעֲלוֹתָן. וּכְשִׁמְעִירִים אֶת בְּעָלֵי הַטּוֹבוֹת לְהַפִּיר אֶפְנֵי יִתְרוֹנָן, וּמַגְלִים לָהֶם מַה שֶּׁנַּעֲלָם מִדַּעְתָּם מֵהֶן, יִגְדֵּל שְׂבָחָם, וְתִרְבֶּה הוֹדָאתָם לְמִטִּיב לָהֶם, ההבחנה בהן. כשאין מתבוננים בטובה, אין שמחים בה ואין מעריכים אותה. וכשמעירים - לעומת זאת כאשר מעוררים את בעלי הטובות - את מקבלי הטובות להכיר אופני יתרון - ולדעת את מכלול יתרונותיהן, ומגלים להם - ומביאים לידיעתם את מה שנעלם מדעתם מהן - את הטובות שנעשו עמם ושנעלמו מידיעתם, אז יגדל שבחם בפייהם, ותרכה הודאתם למטיב להם - וירבו להודות למי שהיטיב להם,			וַיִּגְעֻזוּ בָּזֶה אֶל הַתַּעֲנוּג וְהַהֲנָאָה בָּהֶן בְּעוֹלָם הַזֶּה - ההודאה לה' גם מפנה את תשומת הלב להכיר בטוב ומזכה בתענוג ובהנאה בעולם הזה ולשכר טוב לעולם [בעולם] הבא. וכבר אמר שלמה המלך החכם בעיניו הזה (קהלת יב, יא):			וַיִּגְעֻזוּ בָּזֶה אֶל הַתַּעֲנוּג וְהַהֲנָאָה בָּהֶן בְּעוֹלָם הַזֶּה וּלְשָׂכָר טוֹב לְעוֹלָם הַבָּא. וּכְבָּר אָמַר הֶחָכֶם בְּעֵינָיו הִזָּה (קהלת יב, יא):^(ט) דְּבָרֵי חֲכָמִים פְּרָרְבָנוֹת וּכְמִשְׁמָרוֹת נְטוּעִים בְּעָלֵי אֲסָפוֹת, דְּמָה הֶחָכֶם דְּבָרֵי הֶחָכָמִים לְדָרְבָנוֹת בְּעֵינָיו הַהֲעֵרָה,
עיונים						
כמה וכמה מעלות ובתוך דבריו כתב: "ומעלת זכרון חסדיו והתבונן בהם, שנאמר 'וזכרת את כל הדרך' וכו' ודוד אמר (תהלים קז, מג) ויתבוננו חסדי השם". וכתב על כך רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל ('אור יחזקאל' יראה ומוסר עמוד רפג): מעלות אלו אינם ניתנות במתנה, אלא מחוייב לעמול ולהתיגע כדי לקנותם, ומבלעדי עמל מיוחד להשגתם לא ישיגם, ויכול אני להעיד בעצמי כי ביום שאיני טורח במיוחד לחשוב ולהתבונן בחסדי ה' יתברך, אינני מרגיש כלל כי ה' יתברך גומל עמי חסדים על כל צעד ושעל עכ"ל.			ט. דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אסופות. רבי משה דוד וואלי זצ"ל, מתלמידי הרמח"ל זצ"ל, בספרו 'ביאור חמש מגילות' על קהלת (עמוד קצח, על הפסוק דברי חכמים וגו') מבאר את מעלת לימוד ספרי המוסר - כל אחד לפי נטיית ליבו, וזה לשונו: "והנה החכם נתן טעם בסמוך, למה אחר שכתב ספר משלי, שיש בו כל עניני המוסר הצריכים והמספיקים להנהיג את הבריות, עלה על דעתו גם כן לכתוב את הספר הזה, שמראה על השבעה הבלים. כי הלוואי שישמרו בני אדם מה שכתוב בספר משלי, שיש בו די לתקן את עצמן בדרך הישרה, שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם.			אלא הענין הוא, לפי שיצר הרע נתון בלבו של אדם, הנה הוא כבהמה ממש, שצריכה אל הדרבן לכוין אותה לתלמיה, ולא לדרבן אחד, אלא להרבה דורבנות, כי תאוותיו מרובות לענין הרע, ועצלותו גדולה לענין הטוב, ולכן צריך להציב הדרבן כנגדו, אולי יתעורר על זריזותו לצד הטוב ויעזוב את דרכו לצד הרע, ולא יספיק דרבן אחד בלבד, כי אין אדם לומד תורה אלא ממקום שליבו חפץ, ואפשר שלא יחפוץ בספר משלי, וירצה בספר קהלת ללמוד ממנו תקנתו, ויבוא טוב מכל מקום. וכן רצה ה' יתברך, שיהיו חכמים הרבה בכל דור ודור שיכתבו ספרי מוסר לטעם הנזכר ממש, כי דברי חכמים כדרבנות, ויוכל האדם לבחור מהם כל אשר יחפוץ, כי כאשר האדם לומד מוסר מן הספר

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
וְדָמָה אוֹתָם לְמִסְמְרוֹת נְטוּעִים, בְּעֵבֹר קִיּוֹם עֲנִינֵיהֶם בְּלִבָּבוֹת, וְקִיּוֹם אֶפְנֵי הַחֲכָמָה בָּהֶם בְּנִפְשׁוֹת. וְכָכָר פִּרְשׁוֹ (בְּקִהְלֵת רַבָּה שָׁם) בְּ"בַעֲלִי אֲסָפוֹת" בְּעַלֵּי הַחֲבוּרִים, בְּהַסְתָּרַת "דְּבָרִי" אֲשֶׁר בְּתַחֲלַת הַפְּסוּק, וְהַטָּעַם: וְכַמְסְמְרוֹת קְבוּעִים דְּבָרִי בְּעַלֵּי אֲסָפוֹת, כִּי הַסְפָּרִים הַמְחַפְּרִים בְּמִינֵי הַחֲכָמָה שדבריהם המתקבלים על הדעת נכנסים ומתקיימים בלבם של הלומדים את חיבוריהם כמסמר הקבוע בקיר, וקיום אופני החכמה בהם - ועל ידי חיבוריהם חכמתם קיימת בנפשות לעולם ואינה נשכחת. וכבר פירשו חכמינו ז"ל (בקהלת רבה שם) ב"בעלי אסופות" שהם בעלי החיבורים - מחברי הספרים, בהסתרת (בהבלעת תיבת) "דברי" אשר בתחילת הפסוק - המילה "דברי" שבראש הפסוק מתייחסת גם ל"חכמים", כפי שכתוב בפסוק בגלוי וגם ל"בעלי אסופות", אף שבפועל הוסתרה. כלומר, כביכול כתוב בפסוק: וכמסמרות נטועים "דברי" בעלי אסופות, והטעם - והפירוש הוא: וכמסמרות קבועים דברי בעלי אסופות - מדוע הם כמסמרות קבועים? כי הספרים המחוכמים במיני החכמה - העוסקים בענייני החכמה והדנים בכל תחומיה הם יציבים וקיימים ועומדים לעולם, ואין תועלתם נפסקת - והתועלת היוצאת מהם אין לה גבול ואינה פוסקת, ועל כן [ומטעם זה] דימה	מכוון את הבקר אל הדרך הישרה, כך גם דבריהם של החכמים מעוררים את האדם ללכת בדרך הישר (מרפא לנפש), ודימה אותם - את בעלי האסופות, האוספים את דבריהם ומחברים מהם ספרים, למסמרות נטועים וקבועים, בעבור קיום עניניהם בלבבות - מפני שדבריהם המתקבלים על הדעת נכנסים ומתקיימים בלבם של הלומדים את חיבוריהם כמסמר הקבוע בקיר, וקיום אופני החכמה בהם - ועל ידי חיבוריהם חכמתם קיימת בנפשות לעולם ואינה נשכחת. וכבר פירשו חכמינו ז"ל (בקהלת רבה שם) ב"בעלי אסופות" שהם בעלי החיבורים - מחברי הספרים, בהסתרת (בהבלעת תיבת) "דברי" אשר בתחילת הפסוק - המילה "דברי" שבראש הפסוק מתייחסת גם ל"חכמים", כפי שכתוב בפסוק בגלוי וגם ל"בעלי אסופות", אף שבפועל הוסתרה. כלומר, כביכול כתוב בפסוק: וכמסמרות נטועים "דברי" בעלי אסופות, והטעם - והפירוש הוא: וכמסמרות קבועים דברי בעלי אסופות - מדוע הם כמסמרות קבועים? כי הספרים המחוכמים במיני החכמה - העוסקים בענייני החכמה והדנים בכל תחומיה הם יציבים וקיימים ועומדים לעולם, ואין תועלתם נפסקת - והתועלת היוצאת מהם אין לה גבול ואינה פוסקת, ועל כן [ומטעם זה] דימה	אותם, את הספרים, והמשילים למסמרות הנטועים. מכאן ואילך יבוארו עניינים מרכזיים בחיוב הבחינה, וחילקם רבנו לשישה פרקים הכלולים בשער הבחינה. וצריך שנבאר [ועלינו לבאר] עתה, מענין [בעניין] הבחינה ששה ענינים [דברים]. הראשון מהם, מהות [מה היא] הבחינה ואמיתתה - ועצם עניינה [דבר זה יבואר בפרק א']. והשני, אם אנחנו חייבין לבחון בברואים אם לא - האם מוטלת עלינו החובה להתבונן בחכמה הנראית בנבראים, או לא [דברים אלו יתבארו בפרק ב']. והשלישי, איך אופני הבחינה בברואים - מה הן דרכי ההתבוננות בנבראים שבעזרתן נוכל לגלות ולהבחין את אחדות ה' [הדבר יבואר בפרק ג']. והרביעי כמה מיני סימני החכמה בברואים - כמה סוגים של חכמה נראים בכללות הנבראים, אשר נוכל לבחון בהם - שעל ידי ההתבוננות בהם נוכל להבחין ולהכיר את אחדות ה' [פרק ד']. והחמישי, איזה מהם קרוב אלינו - מהו הסוגים שקרובים ביותר להשגתנו מבין כלל הסימנים המלמדים על חכמתו יתברך וניכרים בכלל הברואה, ולכן אנחנו חייבין לבחון [להתבונן] בו יותר משאריתם - משאר סימני החכמה [פרק ח']. והששי, במפסידי הבחינה - פירוט הדברים המפסידים ומונעים מן האדם את הבחינה והדברים התלויים בה - ומהן המעלות שהן תוצאה של הבחינה ונובעות מהנהגה זו.	קיימים עומדים, אין תועלתם נפסקת, ועל כן דמה אותם למסמרות נטועים. וצריך שנבאר עתה מענין הבחינה שישה ענינים. הראשון מהם, מהות הבחינה ואמיתתה. והשני, אם אנחנו חייבין לבחון בברואים אם לא. והשלישי, איך אפני הבחינה בברואים. והרביעי, כמה מיני סימני החכמה בברואים אשר נוכל לבחון בהם. והחמישי, איזה מהם קרוב אלינו ואנחנו חייבין לבחון בו יותר משאריתם. והששי, במפסידי הבחינה והדברים התלויים בה.			

עיונים

שיחפוץ בו, ישתה בצמא את דבריו, וכל עניניו יהיו תקועים בליבו כמסמרות נטועים בלוח שלא יזוזו ממנו, כך הוא לא ישכח עניני מוסר שלמד ממקום שלבו חפץ.

וגם זהו הטעם שאומרים "נטועים" ולא 'תקועים', כי יהיו כמו הנטיעות, שמאחת יבואו נטיעות הרבה, שהרי יבין דבר מתוך דבר ויעשה פרי תועלתו, ואל יחשוב שהספרים האחרונים יהיו דברים שעדיין לא נכתבו, כי אינם אלא אסופות מן הקדמונים, ואין הפרש אלא בלשון, כי לכל מחבר יש לו לשון בפני עצמו, ויש מי שיחפוץ בלשון של הספר הזה, יותר מלשונו של ספר אחר, כמו שיש מי שאוהב מאכל זה ויטעם לחכו יותר ממאכל אחר, לפי שמשותוה יותר לטבעו, ויאכל מה שירצה ובלבד שלא ימות ברעב. כך ילמד האדם חכמה ומוסר מאיזה ספר שירצה, ובלבד שלא יעזוב כל הספרים ולא תמות נשמתו ברעב. עכ"ד.

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

פרק ראשון

אמר המהרש"א: אך מהות הפחינה היא, ^(א)התבונן בסימני חכמת הבורא בברואים ושערם בנפש - ויתבונן האדם על כך בשכלו כפי כח הכרת והבחנת המבחין - כפי כוח הכרתו. ואל ימנע האדם

אמר המהרש"א: אך מהות הפחינה היא, ^(א)התבונן בסימני חכמת הבורא בברואים ושערם בנפש - ויתבונן האדם על כך בשכלו כפי כח הכרת והבחנת המבחין - כפי כוח הכרתו. ואל ימנע האדם

עצמו מהתבוננות זו בתואנה שאין בכוחו להשיג את החכמות הרבות והעמוקות שבכל הברואים על בורין, שהרי כל אחד, כפי מידת שכלו, יוכל להבחין מכל דבר ודבר שבעולם את יכולת ה' וחכמתו, כי החכמה, ואם

עיונים

א. התבונן בסימני חכמת הבורא בברואים ושערם בנפש כפי כח הכרת המבחין. דוד המלך ע"ה במזמור "ברכי נפשי" (תהלים פרק ק"ד) מדבר במעשי ה' וברואיו הנפלאים, ומתחיל "עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה וגו' תהום כלבוש כסיתו וגו' המשלח מעינים בנחלים וגו' אשר שם ציפורים יקננו וגו' הכפירים שואגים לטרף" וגו' עד שמגיע לפסוק "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קנייך". ה'עקידה' פירש את הפסוק כך: כשאני מתבונן בכל אלו הנבראים אשר הזכרתי, ואני רואה "מה רבו" כלומר כמה גדלו באיכות ורבו בכמות, אני שומע היאך כל הנבראים האלו צועקים ומכריזים כי הם "מעשיך השם", וכן כשאני רואה את "כולם" מתנהגים "בחכמה", אני שומע אותם אומרים כי אתה "עשית" זאת, וכן מה ש"מלאה הארץ", כלומר שהכל מלאים בתפקיד ואין דבר אחר ריק בעולם בלא תפקיד, וכמו שאמרו חז"ל "כל מה שברא הקב"ה בעולמו, לא ברא דבר אחד לבטלה", אם כן כולם אשר בארץ המה אומרים שהם "קנייך"! ("לב אליהו" ח"ב עמ' צ"ב).

ויש שביארו "מלאה הארץ קנייך", שהארץ מלאה דברים שעל ידם אפשר להגיע להכרה בבורא כל העולמים ולקנות יראת שמים, כדכתיב (ישעיה מ', כ"ו) 'שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה'. ויש להוסיף, שהרי כח זה להתבונן בבריאה הנפלאה ולהכיר על ידי זה את מנהיגה של הבירה, הוא על ידי השתמשות בכח הבינה שהקב"ה נתן לנו (בינה היינו להבין דבר מתוך דבר). וכן אומרים בתפילת מעריב "ובתבונה משנה עתים", ובודאי מה שאנו אומרים שבח זה על הקב"ה הוא גם בכדי שאנחנו נגיע לדרגה יותר גדולה בהכרתו יתברך על ידי כח הבינה שיש בנו. ובגמרא ברכות

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

סימניה נחלקים בברואים, היא ביושרה ועקרה אחת, כשמש, אשר היא אחת בעקרה ובעצמה, ומתחלקות מראות ניצוציה בשמשות הנעשות מן הזכוכית הלכנה והשחורה והאדמה והירקה, ומשתנה אורה כפי השתנות צבעי הזכוכית, וכמים שמשקין מהם הפרדס שפרחיו שונים זה מזה במראה, שהם נראים עליהם במראיהם.

על כן התבונן בבריאות הבורא מקטנן ועד גדולן, והתיישב בנעלם ממך מהן,

משתנות כשהן חודרות כשמשות החלונות הנעשות [העשויות] מן הזכוכית ויש בהן מיני צבעים שונים הלכנה והשחורה והאדומה והירוקה, ומשתנה אורה - צבע קרני השמש יראו בבית כפי השתנות צבעי הזכוכית דרכה הן חודרות, ועוד דוגמא יש לדבר זה: המים שמשקין מהם [בהם] את הפרדס - שגדלים בו מיני צמחים שפרחיו שונים זה מזה במראה - שמראה צבע פרחיהם שונה זה מזה, שאף שהמים בעיקרם אחד הם, אולם הם נראים עליהם - ופועלים בכל צמח להוציא ממנו פרחים שונים במראיהם: יש מהם כחולים, אדומים וצהובים. וכן היא גם חכמתו יתברך, במקורה אחת היא, אלא שכל אחד מהברואים קיבל את צורתו ותכונותיו בהתאם למה שראוי לו. על כן עליך להתבונן בבריאות הבורא מקטנן ועד גדולן, והתיישב בנעלם ממך מהן - ותעין ותתיישב

עיונים

(נ"ו, ב') מובא שהרואה קנים בחלום יצפה לבינה, שנאמר (משלי ג', ז') 'ובכל קנייך קנה בינה, וזה נרמז במילים אלו 'מלאה הארץ קנייך' שהארץ מלאה בינה (פניני תפילה' עמ' ע"ז). השרף מקוצק (שיח שרפי קודש) מבאר את הפסוק "לעושה השמים בתבונה" (תהלים קלו, ה), שהרי הכל נעשה בחכמה אין סוף, אלא השמים נעשו עבור תבונה שנוכל להתבונן ולהכיר דבר מתוך דבר ולהגיע להכרה בהקב"ה.

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות	
תמצאם פאָשר ספּרתי לך בעזרת השם.				אינו לרצונו - ואינו פועל מכוח רצונו ובחירתו, אך הוא עושה בטבעו שהוטבע עליו בלבד - אלא פועל יוצא של טבעו שנחקק בו ואין בכוחו לשנותו, ויש לו מכריח שמכריחו על המעשה ההוא - וכי הוא פועל בכפוף לכוח מכריח, הכופה עליו לפעול כדרכו, ושאיין לו היכולת והאפשרות לשנות ממנו את דרך פעולתו ולפעול באופן אחר. דוגמא לדבר היא כאש			
ומפני שהם מתחלקים בברואים, התחייבנו להתבונן ולחשוב בהם, עד שיתיישב ענינם בנפשותינו וינות ברעיוננו. ואלו היו סימניה על דרך אחת בברואים כלם, לא היה ענינה מסתפק על אחד מהם, והיה המשכיל והכסיל שוה בהפרכתה. והעלה בזה, שהדבר שהוא עושה מעשה אחד תדיר, מורה שמעשהו				ומפני שהם מתחלקים בברואים, התחייבנו להתבונן ולחשוב בהם, עד שיתיישב ענינם בנפשותינו וינות ברעיוננו. ואלו היו סימניה על דרך אחת בברואים כלם, לא היה ענינה מסתפק על אחד מהם, והיה המשכיל והכסיל שוה בהפרכתה. והעלה בזה, שהדבר שהוא עושה מעשה אחד תדיר, מורה שמעשהו			
שבכל מין ומין של הברואים נכרת חכמתו יתברך באופן שונה, לכן התחייבנו - חובה עלינו להתבונן ולחשוב בהם - בסימני החכמה הנראים בכל אחד מהם, עד שיתיישב ענינם בנפשותינו - עד שנשיג בשכלנו את ענינם על בוריים, בלי כל ספק, וינות ברעיוננו - והוא ייקבע ברעיונותינו לבל נשכח. ואילו היו סימניה - אילו היו סימני חכמת הבורא נראים על דרך אחת - באופן שווה ואחיד בכל הברואים כולם, לא היה ענינה מסתפק על אחד מהם - כי אז לא היה מסתפק שום אדם בענינם, וגם היה המשכיל [החכם] והכסיל [והטיפש] שוה בהכרתה - משיגים אותה באופן שווה [הכסיל הוא מי שאינו מבין את מעלת החכמה, ולכן אינו רוצה לייגע ולאמץ את שכלו להשיגה. משום כך הסתכלותו בבריאה ובברואים היא שטחית וללא התבוננות מעמיקה. אולם גם הוא למרות כסילותו ושטחיותו, מכיר בחכמה הנראית בדברים המצויים והרגילים, שכן מפני שכיחותם אפשר להכיר בחכמה הניכרת בהם ללא יגיעה רבה וללא מאמץ במלאכת ההתבוננות. לפי דברי רבנו, לו הייתה חכמת הבורא נראית בכל מה שברא בדרך אחת, היה הכסיל מכיר את חכמת הבורא גם בדברים שלא לבו להתבונן בהם, על פי הידוע לו מהדברים שהוא מורגל בהם, ואז המשכיל והכסיל היו שווים בהשגת חכמת הבורא הנראית בברואים (פת לחם)].				אשר כחה השרפה בלבד, וכמו המים אשר הם מקררים בטבעם בלבד - טבעם של המים לקרר ולצנן בלבד. ואשר הוא עושה כחפצו, אולם מי שפועל ועושה את מעשיו מתוך רצונו והחלטתו ומתוך בחירתו, יראו ממנו - רואים שהוא עושה מעשים משתנים בעתים משונים - פעולות שונות המשתנות בו מזמן לזמן, כי מעשיו הם בהתאם לרצונו. ומפני שהבורא יתברך חפץ במעשהו - היות שהבורא יתברך עושה את הכול מתוך רצונו החופשי והוא בוחר בפעולותיו, ואיננו מוכרח - ואין הוא מוכרח [כדי להימלט מנזק (פת לחם)], ולא צריך - ואין לו צורך שידחק בו לעשות את פעולותיו [כדי להגיע לאיזה תועלת (פת לחם)], ולא מוטבע			
אחידה באופן תמידי, מורה על כך שמעשהו				ב. שהבורא יתברך חפץ במעשהו ואיננו מוכרח ולא צריך ולא מוטבע. בפרשת האזינו אומרת התורה: "ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי, אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל" (דברים לב, ט). יבואר המקרא הזה על פי דברי רבינו כאן שכתב כי הקב"ה עושה את הכל מתוך רצונו החפשי מבלי שיהיה מוכרח או צריך לעשותו ואין שום דבר המכריח אותו לפעול או לעשות דבר מה. והנה ידוע מדרך ההגיון, אשר מלת "אני" אשר יאמר האדם הוא מיוסד ומורה על חוק בחירתו החפשית מכל הכרח ומכריח, כי האדם אשר יניע אותו גבר אמיץ-כח בחזקו ותקפו אל צפון או אל דרום, בל יוכל לומר, אני פניתי אל צפון או אל דרום, כי לא מחפצו			

עיונים

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
עֲשֵׂה הַדְּבָרִים מִשְׁתַּנִּים זֶה מִזֶּה, כְּפִי שְׁמִיּוֹת חֶכְמָתוֹ בְּכָל עֵת, כְּדִי שְׁתוֹרָה הַשְׁתַּנּוּתָם עַל אַחֲדוּתוֹ וְעַל חֶפְצוֹ בְּפַעֲלוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תהלים קלה, ו): ^(ג) כָּל אֲשֶׁר חָפֵץ יִי עֲשֵׂה בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ.	המטרה של הגיוון במעשים היא שמתוך ההתבוננות במעשים השונים ובהבדלים שביניהם נדע ונשכיל על אחדותו - כי הוא יחיד בעולמו ועל חפצו בפעלו - ושכל פעולותיו נעשות מרצונו השלם ובבחירתו [ואין מי שיכריח אותו או ימנע אותו מלפעול בעולמו כרצונו], כמו שאמר דוד המלך (תהלים קלה, ו): 'כל אשר חפץ ה' עשה - כל מה שרוצה ה' הוא עושה בשמים ובארץ'. והשכל מחייב שמטעם זה נראית חכמת ה' מברואיו באופנים שונים.	ורק האלהים לבדו יודע, אם בעבורה - אם אכן סיבה זו בלבד היא הטעם היחיד לכך שלא היו כל הבריות - לא נבראו כל הברואים ברמות אחת ותמונה [וצורה] אחת, והדין נותן שבעבור זה יהיו השתנות סימני החכמה בברואים - סימני החכמה הנראית בנבראים שונים ומגוונים. וחכמתו יתברך גבוהה ונעלה מכדי שיהא בכוחו להשיגה ולעמוד על גדלה ועוצמתה, אך ייתכן שטעם זה שזכרנו הוא טעם אחד מהרבה פנים - מבין טעמים רבים שלא הגענו [עמדנו] אליהם - ולא השגנו אותם, ורק לו [לבורא] יתעלה לבדו החכמה המגיע עד תכלית האמת, ואין אלוה מבלעדיו.	והאלהים יודע, אם בעבורה לא היו כל הבריות בדמות אחת ותמונה אחת, והדין נותן שבעבור זה השתנות סימני החכמה בברואים. וחכמתו יתברך גבוהה ונעלה מכדי שיהא בכוחו להשיגה ולעמוד על גדלה ועוצמתה, אך ייתכן שטעם זה שזכרנו הוא טעם אחד מהרבה פנים - מבין טעמים רבים שלא הגענו [עמדנו] אליהם - ולא השגנו אותם, ורק לו [לבורא] יתעלה לבדו החכמה המגיע עד תכלית האמת, ואין אלוה מבלעדיו.			
עיונים		עיונים				
ורצונו הוא פנה, אך מחפץ ורצון איש אחר אשר גבר עליו, פנה לימין או לשמאל, ורק אשר יעשה האדם מחפצו ורצונו בלי שום מכריח, יאמר עליו כי הוא זה, אשר "אני" חפץ ועושה. ועל כן מבואר היטב המקרא אשר לפנינו, ראו עתה, כי "אני" אני הוא - האמיתי - כפי חפצי ורצוני, ואין אל-הים עמדי, המכריח והמניע מעשי, כי הלא תראו ממני מעשים הפכיים, אני אמית, ואחיה, מחצתי ואני ארפא, ואם כן מבואר כפי מה שכתב בעל החובת הלבבות, אשר אין אני מוכרח ואין שליט עלי, ועל כן - ואין מידי מציל ('אור שרגא').	ג. כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ. וכן: "ונפשו אותה ויעש" (איוב כג, יג), וכן: "ומי יאמר לו מה תעשה" (קהלת ח, ד). ענין מקראות אלו ודומיהן, שהדברים שה' רוצה בהם נעשים בהחלט ואין שום מעכב שיעצור בעד הפעלת חפצו (מו"נ ג, כה). ואל תתמה ותאמר: היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפץ ויהיו מעשיו מסורים לו, וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ולא חפצו, והכתוב אומר (תהלים קלה, ו): "כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ"? דע שהכל בחפצו יעשה, ואף על פי שמעשינו מסורים לנו. כיצד, כשם שחפץ היוצר להיות האש והרוח עולים למעלה והמים והארץ יורדים למטה והגלגל סובב בעיגול, וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגן שחפץ בו, ככה חפץ להיות האדם רשותו בידו וכל מעשיו מסורים לו ולא יהיה לו לא כופה ולא מושך, אלא הוא מעצמו ובדעתו שנתן לו הא-ל עושה כל שהאדם יכול לעשות (רמב"ם תשובה ה, ד). כתיב "נעשה אדם בצלמנו" (בראשית א, כו), ויש להקשות, מהו 'בצלמנו', הרי אין להקב"ה	שום דמות וצלם? וביאר ה'משך חכמה' הצלם האלוקי שכתוב בתורה '[נעשה אדם בצלמנו]' הוא הבחירה החפשית שיש לאדם, שיוכל לבחור לעשות מה שירצה בלי שיהיה לו שום טבע מכריח לשום צד, וכל מעשיו הם רק מרצון ושכל חפשי, וזהו 'בצלמנו' שבבחירה החפשית דומה האדם לאלהים. וממשיך ה'משך חכמה' לבאר, כי ידיעת ה' את מה שיבחר האדם בו אינו מכריח את האדם לעשות כן, כי אין ידיעת הקב"ה כידיעת בני אדם שהידיעה אצלם באה מחמת שרואים בחושיהם את העתיד לבוא, אלא ידיעתו היא משום שהוא בעצמו יודע, וידיעה כזאת אינה סותרת את הבחירה, וכמו שכתב הרמב"ם (תשובה פ"ה ה"ה). והנה, למרות שאין היכולת בשכלנו להבין איך היא ידיעתו של הקב"ה, שאין שכל האדם יכול להשיג איך תיתכן ידיעה שאינה בחושים, ואיך תיתכן ידיעה שלא תסתור את הבחירה, ["כי אילו ידעתיו הייתי" (לשון הר"ן בדרשותיו, דרוש ד'). פירוש, אין מי שישגי עצמותו אלא הוא יתברך בעצמו, כי אי אפשר להשיגו מבלי להיות כמוהו], רק זאת אנו יודעים, שמה שנמצא מקום להבחירה החפשית של האדם שבכוחו לעשות כרצונו [ואינו כשאר הנבראים שאינם יכולים לבחור בדעתם כלום אלא כל מעשיהם הם כפי הטבע שהטביע בהם הבורא], הוא מצמצום האלקות, שהקב"ה מניח מקום לאדם לעשות כפי מה שיבחר,				

חובות

שער הבחינה

הלכות

עיונים

ושלל ממפעליהם הגזרה וההחלטה בפרטיות [מעשיהם], שאין הקב"ה גוזר על האדם שיעשה שום מעשה נגד רצונו, אלא תמיד הבחירה בידו לעשות כרצונו, והגם שאצל שאר הנבראים יש גזירה והחלטה קודם כל פרט שיעשו, אצל האדם אינו כן. כלומר, שמה שיש לאדם בחירה חופשית, זהו עיקר החידוש של בריאת האדם, ומחמת החידוש שבדבר, התייחד דיבור מיוחד בבריאתו שבו אמר ה' שיברא אדם שיהיה בעל בחירה כמוהו.

וממשיך ה'משך חכמה' לבאר שלכן אמר ה' 'אל לבו', 'נעשה אדם בצלמנו', פרוש, שהתורה מדברת בלשון בני אדם, וכביכול ה' דיבר כך אל עצמו, שאמר ה' לעצמו נברא אדם שמעשיו ורצונותיו אינם מוכרחים לעשות כפי שגזרתי על שאר הנבראים, ויהיה הוא בחירי חפשי לעשות טוב או רע כאשר תחפוץ נפשו, ויוכל לעשות דברים אף נגד מזגי טבעו ונגד הישר בעיני ה'. פירוש, ששאר הנבראים אין בכוחם לעשות דברים ההיפך מטבעם, שלעולם לא נמצא דג שיצא מהמים מרצונו, או מים שיבעירו את האש, אבל האדם יכול לבחור לעשות דברים שהם הפוכים מהטבע שטבע בו הבורא.

ביושר לבב

חובות

שער הבחינה

הלכות

פרק שני

אך אם אנו תיבין לבחן בברואים אם לא, נאמר, ^(א) כי הבחינה בברואים והכח ראייה מהם לחכמת הבורא יתברך, אנו תיבין

בפרק זה מבאר רבנו כי חובת ההתבוננות מוטלת עלינו מחמת שלוש סיבות עיקריות: הראשונה היא השכל שמחייב אותנו בכך, השנייה היא החיוב שנדרש בתורה, והשלישית מקורה בחיוב שמזכר בקבלת חז"ל. אך בדבר השאלה האם

אנו חייבין [מחויבים] לבחון - להתבונן בחכמה הניכרת בברואים אם לא, נאמר [נענה], כי הבחינה - כי החיוב להתבונן בברואים והכח ראייה מהם לחכמת [על חכמת] הבורא יתברך, אנו חייבין

עיונים

א. כי הבחינה בברואים והכח ראייה מהם לחכמת הבורא יתברך אנו חייבין בה וכו'. במסכת אבות (ה, א) אמרו: "בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים, שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, וליתן שכר טוב לצדיקים, שמקיימין את העולם, שנברא בעשרה מאמרות". והקשו המפרשים, וכי חייט שקיבל בגד לתפרו ביום אחד ויכול לתפרו ביום אחד, והוא יתפור בכמה ימים, האם יבקש שכר נוסף תמורת זה שתפרו בכמה ימים, הלא די היה לו לתפרו ביום אחד. כמו כן, הלא הקב"ה יכול היה לברוא את העולם במאמר אחד, ואם כן מדוע שיפרע מן הרשעים לפי חשבון עשר מאמרות, הלא הם לא אבדו אלא עולם שווה מאמר אחד, ואם הוא רצה להרבות במאמרים, אין זה מוטל על הרשע ולא על הצדיק?

בספר 'דרכי מוסר' (פרשת בראשית, עמ' כט) ביאר, כי אם היה בורא ה' את העולם במאמר אחד, הכוונה שבעולם לא היה אלא מה שהכרחי לחיי האדם רק לחם ומים, ואז היתה הבריאה יותר קטנה משהיא עכשיו. ולמה ברא בעשרה מאמרות? אלא שבכל מאמר נתוספו דברים בבריאה. אנו רואים שבבריאה מצויות כל כך הרבה בהמות מכל המינים, אשר אפשר לחיות בלעדן וכן רואים בבריאה כמה מיני חיות וכמה מיני עופות אשר אי אפשר לספור אותן וכן כמה מיני דגים, כי כל מה שיש ביבשה יש בים וכן כל מיני זריעות ומיני ירקות וכן מיני אילנות בלי שיעור וכל הבשמים מכל המינים. אם כן, שואל התנא למה צריכים את כל הדברים, אשר לכל דבר ודבר היה מאמר מיוחד? על זה אומר התנא: כדי להפרע מן הרשעים, כי הקב"ה הכין לאדם שילמד אמונה על כל צעד וצעד, לכן הרבה בברואים וברא בריאה גדולה של עשרה מאמרות, כדי שלא יהיה מקום פנוי ממנו, ובכל מקום שעניי האדם מסתכלות, יראה את הקב"ה ואת נפלאותיו, כי כל דבר

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
בַּהּ מִן הַמִּשְׁפָּל, מִן הַתּוֹב, וּמִן הַקְּבִלָּה. מִן הַמִּשְׁפָּל, כִּי הַשֶּׁכֶל מַעֲיֵיד שִׁיתְרוֹן הַמְדָּבָר עַל שְׂאִינוֹ מְדָבָר הוּא רַק בִּיתְרוֹן הַפְּרָתוֹ וְהַכְנָתוֹ וְקִבּוּלוֹ דַּעַת סוּדֵי הַחֲכָמָה הַמְקַיִּימִים בְּכָל הָעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַתּוֹב (אִיּוֹב לֵה, יא): מִלְּפָנָיו מִבְּהֻמּוֹת אֶרֶץ וּמַעֲוֵף הַשָּׁמַיִם יִחַכְּמֵנוּ. וּכְשֶׁהָאָדָם חוֹשֵׁב וּמִתְבּוֹנֵן בְּיִסּוּדֵי הַחֲכָמָה וּבוֹחֵן סִימְנִיָּה, יִהְיֶה יִתְרוֹנוֹ עַל הַבְּהֻמָּה כְּפִי הַכְנָתוֹ. הכרתו והכנתו - הוא רק בכך שיש בו יותר שכל ותבונה וקיבולו דעת - ובמה שיש בכוחו להשיג את ידיעת סודי [סודות] החכמה המקיימים בכל העולם - עומק החכמה הנמצאת בכל הנבראים שבעולם, וכמו שאמר הכתוב (אִיּוֹב לֵה, יא): 'מִלְּפָנָיו מִבְּהֻמּוֹת אֶרֶץ - ה' יתברך מאלפנו ומלמדנו חכמה ובינה יותר מן הבהמות ומעוף השמים יחכמנו' - ומחכים אותנו יותר מעוף השמים [כלומר, החשיב אותנו וגידל אותנו יותר מבהמות ועופות] (מפרשים). וכאשר האדם חושב ומתבונן ביסודי [ביסודות] החכמה ובוֹחֵן סִימְנִיָּה - ומעיין וחוקר את סימניה כפי שהם נראים בברואים, אז יהיה יתרונו - תהיה עדיפותו על הבהמה כפי מידת הכנתו.				וְאִם יִתְעַלֵּם מֵהֶם, לֹא יִהְיֶה דוֹמָה לְבְּהֻמָּה, אֲךָ יִתְעַלֵּם מִחֻבּוּתוֹ לְהִתְבּוֹנֵן, אֲזִי לֹא דִי שְׁלֹא יִהְיֶה דוֹמָה לְבְּהֻמָּה, אֲךָ - אֲלֵא אִף יִיחָשֵׁב יוֹתֵר גָּרוּעַ מִמֶּנָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכְּתוּב בְּדִבְרֵי הַתּוֹכַחָה שֶׁהִנְבִּיא יִשְׁעִיָּהוּ מַעֲוֹרֵר וּמוֹכִיחַ אֶת עַם יִשְׂרָאֵל וְאוֹמֵר (יִשְׁעִיָּה א, ג): 'יָדַע שׁוֹר קָנָהוּ - הַשּׁוֹר יוֹדֵעַ וּמוֹכִיר אֶת בַּעֲלָיו אֲשֶׁר קָנָה אוֹתוֹ וְסָר לְמִירוֹתוֹ וְאִף הַחֲמוֹר יוֹדֵעַ אֶת מְקוֹם הָאֲבוּסָם שֶׁל בַּעֲלָיו וְהוֹלֵךְ שָׁמָּה, וְלַעֲוֹמֶת בַּהֲמוֹת אֵלּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע - לֹא רָצוּ לִידַע, וְעַמִּי לֹא נָתַן לֵב לְהִתְבּוֹנֵן'. וּמִן הַכְּתוּב - הַהִתְבּוֹנְנוֹת מַחֲוִיבֶת גַּם מִן הַתּוֹרָה שִׁבְכְּתָב, כִּפִּי מַה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (יִשְׁעִיָּה מ, כו): 'שְׂאוּ מְרוֹם עֵינֵיכֶם כִּלְפֵי מַעֲלָה וּרְאוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ בְּכָל מַעֲרֻכּוֹת הַשָּׁמַיִם וּתְבִינּוּ מִי בָרָא אֱלֹהִים' - מִן הַהִתְבּוֹנְנוֹת יַעֲלֶה שְׁכֹל צְבָאוֹת הַשָּׁמַיִם הָאֵל-ל בְּרָאם, וְדוֹד הַמֶּלֶךְ אָמַר (תְּהִלִּים ח, ד): 'כִּי אֲרָאָה שָׁמַיִךְ - כַּאֲשֶׁר אֶסְתַּכַּל בְּמִרְחַבֵּי הַשָּׁמַיִם, אֲרָאָה בָּהֶם אֶת הַחֲכָמָה הָעֲצוּמָה וְאֶכִּיר בְּבִירּוֹר שְׁכֹל אֱלֹהִים הֵם מַעֲשֵׂה אֲצִבְעוֹתֶיךָ - שְׂאתָה יִצְרָתָם וְאתָה מְקַיִימָם, וְכֹמוֹ כֵּן יִהְיֶה נִיכָר הַדָּבָר כַּשֶּׁאתְּבּוֹנֵן		

עיונים

ב. שְׂאוּ מְרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי בָרָא אֱלֹהִים. בתפילת הימים הנוראים אומרים: "ושמך נורא על כל מה שבראת". ביאר בספר 'שפתי חיים' (מועדים ח"א עמ' צ"ב) "שם" מגדיר את בעל השם, אך שמותיו יתברך בוודאי אינם מגדירים ואינם מגלים את עצמותו שאינה מושגת כלל, אלא הם הגדרות להנהגותיו, שרצה לגלות לנו, נמצא ש"ושמך" - הנהגתך היא "נורא". הגאון הצדיק רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל הביא מהזהר הקדוש, שנורא היינו למעלה מכל ההשגות; ופה הכוונה, כאשר מתבוננים בהנהגת ה' יתברך, רואים שהיא "נורא" - למעלה מהשגתנו ומעוררת יראת הרוממות גדולה. ולהכרה זאת אפשר להגיע מתוך התבוננות בכל בריאה שהיא ואפילו הקטנה ביותר, וזהו "על כל מה שבראת", למשל אם מתבוננים בזבוב, יכולים לראות בו נפלאות ה', ורוב

עיונים

ודבר מעיד על הקב"ה וכל דבר ודבר אומר שירה לפני הקב"ה. והרשעים שלא מסתכלים בבריאה ולא לומדים ממנה כלום, כמו שאומר ישעיה (ה, יב) "והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו", מגיע להם עונש גדול, אחרי שהקב"ה הרחיב את הבריאה יותר ויותר עם כל שלל הצבעים ורובי הגוונים שלה, והרשעים מאבדים את העולם, כי לפי דעתם שאינם לומדים כלום מהבריאה הלא כל הבריאה הגדולה היא מיותרת. והצדיקים שהם לומדים מהבריאה ועל ידי הבריאה הגדולה הם עולים מעלה מעלה ומתקרבים אל הקב"ה, ראויים הם לקבל שכר שהם מקיימים את העולם על ידי שהם משתמשים עם הבריאה להוסיף דעה וחכמה.

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

יֵרֶחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנְנֶתָהּ, וְאָמַר הַכְּתוּב (ישעיה מ, כא): הָלוֹא תִדְעוּ הָלוֹא תִשְׁמְעוּ הָלוֹא הִגַּד מְרֹאֵשׁ לָכֶם הָלוֹא הִבִּינוּתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ, וְאָמַר (ישעיה מב, יח): הַחֲרָשִׁים שִׁמְעוּ וְהַעֲוִירִים הִפְטוּ לְרֹאוֹת, וְאָמַר (קהלת ז, ט): טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אָבֶל מִלָּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה פֶּאֶשֶׁר הוּא כּוֹף כָּל הָאָדָם וְהַחֵי מִמִּי שֶׁחָקַר וְהִבִּין דָּבָר זֶה מִדַּעְתּוֹ הָלוֹא הוּגַד מְרֹאֵשׁ לָכֶם - וגם אם לא לימדו אתכם דבר זה, היה עליכם לדעת זאת על פי המסורת העוברת מדורות קודמים איש מפי איש, הָלוֹא הִבִּינוּתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ - הלא היה עליכם להבין זאת מתוך התבוננות פשוטה בפלא העולם; הארץ עומדת ללא יסודות, כולה מוקפת מכל עבר בחלל השמים שסביבה, ובכל זאת אינה נופלת, אינה צוללת אל הריק ואינה נאבדת. כיצד זה עומדת הארץ? בגזירתו ובמאמרו של המקום ברוך הוא (עפ"י רד"ק ומצודת דוד), מכל המקראות הללו אנו למדים במפורש את חובת ההתבוננות בבריאה. רבנו מוסיף לצטט פסוקים רבים שמהם למדים באופן כללי, שעל האדם להתהלך בימי חייו בעיניים פקוחות ובשימת לב, ומתוך כך ישכיל ויבין לראות בכל נברא את חכמת ה' ואחדותו (פתחי לב): ונאמר (ישעיה מב, יח): 'החרשים שמעו - גם אטומי הלב צריכים לשמוע ואפילו העוורים - התועים והנבוכים הביטו - נקראים להתבונן ולראות', ונאמר (קהלת ז, ט): 'טוב ללכת אל בית אבל - ההליכה אל מקום ההספד עדיפה מלכת אל בית משתה באשר - היות שהמוות הוא כּוֹף - סופו של כל האדם והחי

עיונים

חכמתו וחסדו יתברך, עד שמבינים איך הכול הוא למעלה מהשגתנו. וזה לשון הרמב"ם פ"ב מהל' יסודי התורה הלכה ב': והאיך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול. כמו שאמר דוד (תהלים מב, ג) 'צמאה נפשי לאלהים לאל חי'. וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומד בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד (תהלים ח, ד-ה) 'כי אראה שמיך וגו' מה אנוש כי תזכרנו וגו'.

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

יֵתֵן אֶל לְבוֹ, וְאָמַר (קהלת ב, יד): הֶחָכֶם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל פָּחַשְׁףָּהּ הוֹלֵךְ, וְאָמַר (משלי ד, יח-יט): וְאֶרְחַ צַּדִּיקִים כָּאוֹר נֶגְהַ הוֹלֵךְ וְאוֹר עַד נֶכוֹן הַיּוֹם, דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כְּאֶפְלָה לֹא יֵדְעוּ כִּמְהָ יִכָּשְׁלוּ. וּמִן הַמִּקְבָּל, מֶה שִׁאֲמָרוּ זְכוּרָנִם לְבִרְכָּהּ (שבת עה, א): כָּל הַיּוֹדֵעַ לַחֲשֹׁב בְּתַקּוּפוֹת וּמְזוּלוֹת וְאֵינּוּ מִחֲשֹׁב, עָלָיו הַכְּתוּב אוֹמֵר (ישעיה ה, יב): וְהָיָה כְּנוֹר וְנִבֵּל תֵּף וְחִלְיִל וַיֵּיֵן מִשְׁתֵּיהֶם וְאֵת פִּעֲלֵי יָי לֹא יִבִּיטוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא רָאוּ. וְאָמָרוּ (שבת עה, א): מִנֵּיִן^(ג) שְׁחִיב אָדָם לַחֲשֹׁב בְּתַקּוּפוֹת - עד צוהרי היום, ולעומתם

דרך רשעים כאפלה, ללא חשיבה וללא התבוננות, על כן סופם שלא ידעו כמה יכשלו'. ומן המקובל - ומפני קבלת חז"ל [-התורה שבעל-פה], ממה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (שבת עה, א): כל היודע לחשב בחילופי תקופות ותנועות המזלות, היינו, חשבון תנועות השמש וגופי השמים, וכיצד הם משפיעים על מזג האוויר ושינויי העונות והתחלפות המזלות, ואינו מחשב אותם, עליו הכתוב אוֹמֵר (ישעיה ה, יב): 'והיה הם מתענגים בשמיעת נגינה בכלים: כנוֹר ונִבֵּל תֵּף וְחִלְיִל. וַיֵּיֵן מִשְׁתֵּיהֶם - ומתבשמים בשתיית יין. הם כה שקועים בהנאות העולם, עד כי ואת פועל ה' - היא החכמה הנכרת במערכת הכוכבים, לא יביטו ומעשה ידי - בפלאי הבריאה לא ראו' - אינם מתעניינים בכל אלו, כך שאינם עומדים על חכמת הבורא. הרי שהאדם נדרש להתבונן בפעליו ונפלאותיו של ה' ולעמוד על החכמה הגנוזה בהם (פתחי לב). ועוד אמרו רבותינו ז"ל (שבת עה, א): מִנֵּיִן שְׁחִיב אָדָם לַחֲשֹׁב בְּתַקּוּפוֹת

עיונים

ג. שחייב אדם לחשב בתקופות ומזלות. בחידושי הרמב"ן (שבת ע"ה, א') כתב בשם רבינו יונתן,

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
ומזלות, שנאמר (דברים ה, ו): ושמרתם ועשיתם כי		מחשב הפסד מצוה - את		מחשב הפסד מצוה - את		מחשב הפסד מצוה - את
כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר		הפסד הממון הנגרם לך		הפסד הממון הנגרם לך		הפסד הממון הנגרם לך
ישמעון את כל החקים האלה, איזו היא חכמה		בשעה שאתה עוסק במצווה,		בשעה שאתה עוסק במצווה,		בשעה שאתה עוסק במצווה,
ובינה שהיא לעיני העמים, הוי אומר זה חשבון		כנגד שכרה - אל מול השכר		כנגד שכרה - אל מול השכר		כנגד שכרה - אל מול השכר
תקופות ומזלות. ואמרו (אבות פ"ב, מ"א): הוי						
ומזלות - האדם נקרא לדעת לחשב תקופות ומזלות. חכמה זו ניכרת "לעיני העמים", כיוון						
שחכמתו של אדם בעל ידיעות בתחום התקופות והמזלות גלויה ונראית לכול: הוא נותן סימנים						
לדבריו והם מתקיימים. השינויים המתחוללים עם הזמן הן לטוב והן לרע תלויים בתנועת השמש						
והמזלות, והיודע חכמה זו יוכל להכריז מראש מה עתיד לקרות, ואם למשל תהיה השנה שחונה						
או גשומה, כשמתברר שהמציאות נענית למה שאמר - הרי חכמתו ניכרת לעין כול (רש"י). [אין						
הכוונה לעניין חשבון לוח השנה וקביעת המועדים, שכן חישובים אלו תלויים במהלך הלבנה, ולא						
במהלך השמש (מהרש"א)]. ועוד אמרו חכמינו ז"ל (אבות פ"ב, מ"א): כשתבוא מצווה לידך תמהר						
לקיימה ואף אם עשייתה כרוכה בהפסד ממון, אל תימנע מלקיימה, אלא הוי						

עיונים

שהמצוה לחשב בתקופות ומזלות היא לפי שעל ידי חישוב תנועות השמש והכוכבים יכיר האדם ויבין בגדלות הבורא, שהושיב אותם במקומם ומכוון את תנועתם. וכשמבין שאין לגופים אלו שום כח עצמי, יראה בחוש את סכלות העובדים את השמש והירח בתקוה לקבל עזרתם או להינצל מעונשם, וידע מה להשיב לאפיקורסים הטועים אחריהם. ע"כ. [והיינו, כדי להוציא מלבם של העובדים לחמה וללבנה ולכוכבים ועושים אותם אלהות, וזה המחשב תקופות ומזלות מוכיח כי אין לנעבדים האלה כח רצון עצמי, יען שאפשר לאדם לחשב מקודם האין יהיה מהלכם ודרכם]. וכעין זה כתבו הר"י מלוניל וספר המאורות לבאר במעלת המחשב תקופות ומזלות: "לפי שהיא חכמה מפוארה ומכיר בה גדולת קונו שתקנם כרצונו, ואין בהם כח לשנות מה שנגזר עליהם וכו', ויכיר טעות המשתחיים לשמש ולירח שטועין בהן ואומרים שמריעין ומטיבין מעצמם, וידע בזה להשיב את האפיקורוס".

ד. כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים, הוי אומר זה חשבון תקופות ומזלות. כתב בספר 'חיי עולם' (למרון בעל ה'קהלות יעקב', ח"א פרק כ"ג): "ועיינו

עיונים

הרואות, כי העמים, למרות שעסקו והעמיקו במאוד בחכמת התכונה, כבר שינו, וחזרו ושינו איזה פעמים, סדרי חשבונותיהם, כי בהמשך הזמן התברר שאין חשבונם מכוון. וקבלתינו אנו, שבין חודש לחודש עשרים ותשע יום שמים עשרה שעות ושבע מאות ותשעים ושלש חלקים (כדאיתא בראש השנה דף כה ע"א), קולע אל השערה בתכלית הדיוק. וכתב בספר הברית (ח"א מאמר ד' פ"ג) שחכמי אומות העולם הודו, שמזה מוכח שהנבואה האמיתית היתה בישראל, עיין שם. ושם כתב בשם ספר יוחסין, שכל חכמי העמים תמהו בענין קביעות הזה, של כ"ט י"ב תשצ"ג של היהודים, אשר מעולם לא נשתבש אפילו במשהו. לקיים מה שנאמר 'כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים', וכדפירשו חז"ל בשבת (דף ע"ה, א'). עכ"ד.

ה. אלמלא נתנה תורה לישראל, למדנו צניעות מחתול ועריות מיונה ודרך ארץ מתרנגול וגזל מנמלה. וצריך להבין, למה לנו לדעת מה היה אלמלא ניתנה תורה, הלא עכשיו אנו עומדים במצב אחרי שניתנה תורה. אלא גילו לנו חז"ל בזה שגם אחרי שניתנה תורה, נשארה עלינו החובה להסתכל בבריאה ולהתבונן בברואים, לצלול לעומק חכמת היצירה להבין וללמוד כל מה שאפשר ללמוד, ולא עוד אלא שהתביעה בעבור אי הלימוד מהבריאה, חריפה יותר וחודרת יותר מהתביעה על אי לימוד דרכי התורה, מפני שהאדם שהוא חלק מהבריאה בפועל, הוא קרוב יותר מצד עצם יצירתו להבין את שפת הבריאה המעשית, את השפה של 'השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע' (תהילים יט, ב), מאשר להבין את התורה שבחינתה למעלה מהבריאה ונבראה קודם יצירת עולם המעשה.

הלכות

שער הבחינה

חובות

עיונים

לשאוף להגיע אליהם, ולפחות מחוייב להשתדל שיהיה לו שייכות ונגיעה במדריגות אלו. ובזה יתבארו לנו דברי חז"ל (עירובין ק, ב): "אמר רבי יוחנן אלמלא לא ניתנה תורה היינו למדין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה ודרך ארץ מתרנגול". מגלים לנו חז"ל שללא תורה אפשר לדעת את כל דרכי התורה בהתבוננות בבריאה בעצמה, ומכיון שנמצאים המעלות בבעלי החיים, אם כן בודאי שאף בטבע האדם נמצאים כל המעלות הללו, ורק חייב לטרוח ולהוציא את הדברים מהכח אל הפועל, ומאחר שנתבאר שנמצאים בבריאה ורק חייב לגלותם ולהסיר את המעטה מעליהם, אם כן בודאי שאין זה מן החמורות אלא כקלים נחשבים ('אור יחזקאל' ימים הנוראים עמ' קמד).

ביושר לבב

הלכות

שער הבחינה

חובות

תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, לְמִדָּנוּ צְנִיעוּת מַחְתּוּל וְעִרְיוֹת מְיוֹנָה וְדֶרֶךְ אֶרֶץ מִתְרַנְּגוֹל וְגֹזֵל מִנְּמָלָה.

וּכְבֹּר הַתְּבָאֵר חַיִּיב הַבְּחִינָה בְּרֹאִים וְהַכָּאֵת הָרְאִיּוֹת מְסִימָנֵי הַחֲכָמָה, וְאַתָּה דַּע לָךְ.

תורה לישראל, למדנו צניעות מחתול ועריות - היינו למדים מידת הצניעות מחתול - שטבעו הוא לעשות צרכיו בסתר ודואג לכסותם, והעריות - את ההתרחקות מדבר ערוה היינו למדים מיונה, שאין הזכר מידבק אלא בבת זוגו, וכן הנקבה,

ואינם מחליפים בן זוג (רבנו חננאל), ודרך ארץ - התנהגות נאותה בין איש לאשתו היינו למדים מתרנגול שמפייס את בת זוגו בדרך חיבה, וזהירות מגזל היינו למדים מנמלה העסוקה תדיר באגירת אוכל בקיץ בעבור החורף, ואף שהיא להוטה באיסוף, אף פעם אינה גוזלת מאכל ממה שהכינה חברתה (רש"י ומפרשים). החובה להתבונן בנבראים הייתה מדריכה אותנו ללמוד מידות טובות מבעלי החיים לולא ניתנה התורה (טוב הלבנון).

וכבר - הרי התבאר מראיות אלו חיוב הבחינה וההתבוננות בברואים והכאת הראיות מסימני החכמה האלוקית הניכרת ומתגלה בכל מיני הבריות, ואתה הקורא, תן לבך אל הדברים שנתבארו בזה ודע לך את אשר מוטל לפניך.

עיונים

ולכן מתן תורה היה באופן של 'עלית למרום שבית שבי' (תהלים סח, יט) כדאיתא (שבת פט, א), פירשו של דבר, התורה בעולם הזה הרי היא בגדר שבויה, היות שהיא אינה חלק מהוויית עולם הבריאה, וכמו שחז"ל למדו דבר זה, שאלמלא לא ניתנה תורה היינו למדים מבעלי חיים, ממה שאליהוא שהיה אחד מחבריו של איוב הוכיח את איוב 'מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו' (איוב לה, יא), למה לא למד דבר זה וכיוצא בו מבהמות ומעוף כמו שמפרש שם המהרש"א (עירובין ק, ב ח"א ד"ה היינו), אליהוא לא תבע את איוב על חוסר התעמקות והתבוננות בתורה, הוא תבע ממנו מדוע לא השכיל לראות את דרכי ה' והשגחתו מהבריאה עצמה (דעת שרגא, תולדות).

ו. למדנו צניעות מחתול ועריות מיונה ודרך ארץ מתרנגול וגזל מנמלה. איתא בחז"ל (תנא דבי אליהו רבה כה) "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב". ולכאורה הדברים מופלאים, והיאך נוכל לשאוף להגיע לדרגת האבות, והלא שלימות לאין שיעור היא. וביאור הענין, שמעשי האבות מונחים בבריאה, וכיון שנמצאים הם בבריאה יכול וחייב אדם

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

אִךְ אִיךְ אֶפְנִי הַבְּחִינָה בְּרֹאִים, נֹאמֵר, כִּי הַבְּחִינָה בְּרֹאִים הִיא ^(א)הָעֵינָן בְּפָנֹת הָעוֹלָם

אך בדבר השאלה האִיךְ הם אופני הבחינה ומה היא דרך ההתבוננות בברואים, נאמר ונשיב על כך, כי הבחינה - כי צורת ההתבוננות בברואים היא על ידי העיון בפניות העולם - בארבעת

יסודות העולם, שכל חלקי הבריאה מורכבים מארבעת היסודות הללו, והם: עפר, מים, רוח ואש,

עיונים

א. העיון בפניות העולם ותולדותיהן המחוברות מהן וכו' כי כל העולם מחובר מגשמיות ורוחניות וכו'. רבינו מבאר בזה שהאדם מורכב מארבעת היסודות: אש, רוח, מים, עפר. וכל יסוד סתירה לחבירו, ורק הקב"ה יכול להעמידם יחד ולקיימם. וכן מציאות הנשמה נס גדול הוא שהרי לא יתכן הרכבה משותפת לרוח וגשם יחד, ורק הקב"ה משמרה בקרבו, ובעת שיעלה רצון לפניו מסלק את נשמתו וגוף האדם נשאר דומם.

בסיום ברכת 'אשר יצר' אומרים 'ברוך אתה ה' רופא כל בשר ומפליא לעשות', וצריך עיון, דלכאורה הרי אין רפואה אלא בחולים ולא בכל בשר [-כל אדם]? ועוד, מהו השייכות של שני ענינים אלו 'רופא כל בשר' ל'ומפליא לעשות'?

והנה במה שאומרים 'ומפליא לעשות', בביאור הפלא שביצירת האדם מצינו כמה פירושים. בדרכי משה (או"ח סי' ו' אות ב', וכן ברמ"א סי' ו' סעיף א') והגר"א (אמרי נועם, ד"ה ומפליא) פירשו, שמפליא לעשות מתפרש על הנשמה שנותן הקב"ה באדם, שזו היא פליאה גדולה להכניס ולקשור הרוח באדם, דהיינו, במה ששומר רוח האדם בקרבו, שהרי הגוף הוא דבר גשמי ממשי והנשמה היא רוחנית לגמרי אין לה שום ממשות וגשמיות, והיא מן העליונים, והקב"ה קושר דבר רוחני בדבר גשמי, שהנשמה קשורה בגוף ומחיה אותו ונמצאת בו וקשורה עמו, וזהו פלא גדול איך היא קשורה בו. ובוה מבואר השייכות של שני ענינים אלו 'רופא כל בשר' ו'מפליא לעשות', כי מה שהנשמה קשורה בגוף הכל הוא על ידי שהוא רופא כל בשר, כי אז האדם בקו הבריאות ונשמתו משתמרת בקרבו.

ובדרכי משה (סק"א) כתב שאין הנשמה יכולה לעשות פעולתה, דהיינו להשכיל במושכלות, כשהאדם חולה באחד מאבריו, כי כאב הגוף מטרידו מלעשות פעולתו. ומוסיף שלכן תיקנו לומר אחר ברכה זו ברכת אלוקי נשמה שנתת בי, שעל זה אמר מפליא לעשות.

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

והעיון בתולדותיהן - הם הברואים המחוברות מהן - שנתחברו והורכבו מאותם היסודות, והעיון בתכונות חלקי כל מורכב - בתכונותיו של כל חלק וחלק של כל נברא [למשל, כשמתבוננים באילן, יש להתבונן בכל חלק וחלק ממנו שהרי הוא מורכב משורש וגזע, ענפים, עלים ופירות, ולכל אחד ואחד מהם יש תכונות מיוחדות משלו. גם ייתכן שיגדל פרי אחד המורכב מכמה חלקים ולכל חלק תכונה אחרת. יש להתבונן בכל חלק לשעצמו, וכן יש להתבונן בבעלי החיים: כל אחד מהם מורכב מאיברים השונים במהותם ולכל אבר ואבר תכונה המיוחדת לו בשונה משאר האיברים (פת לחם)], ואופני תועלתו - יש להתבונן עוד בשלל האפשרויות שניתן להפיק תועלת מכל בריאה ובריאה, וסימני החכמה בבריאנו - ויתבונן בחכמה הניכרת ביצירת כל מין [הכוונה לחכמה הניכרת בתחילת יצירתו והווייתו של כל מין, ולדוגמא אצל בעלי החיים, יש מהם שנוצרים על ידי הריון ולידה, ויש מהם על ידי הטלת ביצים. ובצמחים, יש שצומחים מעצמם ויש על ידי זרע הנזרע באדמה, ועוד כהנה הבדלים רבים מאד (פת לחם)] ובנוסף לכך יש להתבונן בשילוב של חלקי הבריאה: קיימת הדדיות בין כל חלקי הבריאה הצריכים זה לזה לשם השגת המזון, לשם הגנה, צמיחה והתרבות, ובמתכונותיו - יש להתבונן עוד בחיבור ובהרכבת כל חלקי איבריו ובכוחות הטמונים בו, ודמותו - ובצורתו של כל מין חי וצומח, צורה שתואמת לצרכיו ומיוחדת דווקא לו, ותקנתו, ועילתו התמימה אשר

עיונים

ובמשנה ברורה (סי' ו' סק"ו) כתב: ובכוונות (עץ הדעת טוב פרשת עקב) כתוב, שהנשמה נהנית מרוחניות המאכל והגוף נהנה מגשמיות המאכל, שאם לא כן איך יתקיים הנפש בגוף על ידי אכילה גשמית, ולמה תצא הנפש מהגוף כשאינו אוכל, והלא הנפש אינה נהנית מאכילה גשמית, אלא ודאי שיש במאכל חלק רוחני ומזה הנשמה נהנית. ובזה פירש האר"י ז"ל הפסוק 'כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם', 'פי השם' - היינו ברוחניות שיש בכל מאכל, ומכח זה קשורים (הנשמה והגוף) זה בזה על ידי המאכל (הנשמה נהנית מרוחניות המאכל והגוף נהנה מגשמיות המאכל כנ"ל), שאם לא כן איך יתקשר רוחני בגשמי (מחצית השקל). ושייך זה לאשר יצר שמפליא לעשות ונותן לכל אחד די צרכו, לנפש רוחניות המאכל, ולגוף הגשם, והמותר מוציא לחוץ ('אשל אברהם' סק"ד).

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
לֹא נִבְרָא, וְהַפֶּרֶת רוּחָנִיּוֹת הָעוֹלָם הָזֶה וְנִשְׁמֹתָיו, וְעִלּוּלָיו וּמַעֲוִלָּיו, וּמַדְבָּרוֹ וְדוֹמָמוֹ, וְנָחוּ וְנָעוּ, וּקְפָאִיו וְצִמְחָיו, וְעִלּוֹנָיו וְתַחְתּוֹנָיו, וְשִׁהְבֹרָא יִתְעַלֶּה הֶרְפִּיכוֹ הֶרְפֶּכָה נְכוּנָה, וְסִדְרוֹ סִדּוּר מְתֻקֵּן, וְחִלַּק אוֹתוֹ חֲלוּק מְבֹאָר, וְשִׁמְהוֹ רוֹמָזוֹ אֱלִיוֹ וּמוֹרָה עָלָיו, כַּאֲשֶׁר תּוֹרָה הַמְּלָאכָה סיבה ומטרה שלמענן הוא נברא (עפ"י מרפא לנפש)). וכמו כן יש להתבונן בהפכים השונים הקיימים בעולם, שכולם קשורים זה בזה ונצרכים לקיום העולם, כגון הכרת [התבוננות] בכוח הרוחניות [הרוחני] שבעולם הזה ובגשמותו - ההפכים אינם רק ניגודים, אלא הם יוצרים מציאות שלמה של מיזוג ושילוב שבין הכוח הרוחני והכוח הגשמי הקיימים בבריאה [לכל בריאה הקיימת בעולם בחי, בצומח ובדומם, יש כוח רוחני המקיים אותה, ואפילו באדמה המוגדרת כדומם יש כוח רוחני, והוא הכוח המצמיח את הגידולים ומכוחו הם מתקיימים (עפ"י מרפא לנפש)], ועוד יש לעיין ולהתבונן בעילוליו - בסיבות ובמעולליו - ובתוצאות [כל ברואי העולם נבראו בהשתלשלות אחת בדרך של עילה ועלול (סיבה ותוצאה), כלומר, מי הוא עילתו וסיבתו של כל עלול ותוצאה (פת לחם ומרפא לנפש)], ומדבריו - ובמדבר - הוא האדם, ודוממו - והדומם, הם האבנים והעפר וכיוצא בהם, ונחו - הם דברים שאינם מתנועעים מעצמם, כגון אבנים ומתכות ונעו - והמתנועע [הדברים הנעים], כגון בעלי החיים או גלגלי הרקיע שנעים ומסתובבים תמיד (פת לחם ומרפא לנפש), וקפאיו - הקפוא שבו [הדברים שהם קפואים ואינם צומחים, כגון סוגי המתכות] וצמחיו - והצומח שבו [הם הצמחים הגדלים באדמה ובעלי חיים (טוב הלבנון)], ועליונו - במה שטבעו לעלות למעלה, כגון האש והאוויר ותחתונו - ובמה שטבעו לרדת למטה, כגון המים והעפר (מרפא לנפש), ושהבורא יתעלה הרכיבו - הרכיב הפכים אלה בעולם בהרכבה נכונה - במיזוג מותאם, וסידרו סידור מתוקן - וסידרם בסדר ראוי ונכון [כלומר, כיצד קבע את גדלו, כמותו, ומקומו של כל אחד מהנבראים בעולם, כפי צורך העולם אליו באותו המקום, כשהכול נעשה באופן הנכון והראוי ביותר (מרפא לנפש)], וחילק אותו - את הבריאה חילוק מבואר - באופן הגיוני לסוגים ומינים שונים כפי צורך העולם, ושמהו רומז אליו - ועשה את העולם באופן שכל רואיו יכולים להבין מתוך מבנהו ותפקודו שהוא יתברך ברא אותו ומוֹרָה עָלָיו - ומצביע על עוצם חכמתו ויכולתו, כאשר תורה המלאכה	לֹא נִבְרָא, וְהַפֶּרֶת רוּחָנִיּוֹת הָעוֹלָם הָזֶה וְנִשְׁמֹתָיו, וְעִלּוּלָיו וּמַעֲוִלָּיו, וּמַדְבָּרוֹ וְדוֹמָמוֹ, וְנָחוּ וְנָעוּ, וּקְפָאִיו וְצִמְחָיו, וְעִלּוֹנָיו וְתַחְתּוֹנָיו, וְשִׁהְבֹרָא יִתְעַלֶּה הֶרְפִּיכוֹ הֶרְפֶּכָה נְכוּנָה, וְסִדְרוֹ סִדּוּר מְתֻקֵּן, וְחִלַּק אוֹתוֹ חֲלוּק מְבֹאָר, וְשִׁמְהוֹ רוֹמָזוֹ אֱלִיוֹ וּמוֹרָה עָלָיו, כַּאֲשֶׁר תּוֹרָה הַמְּלָאכָה	לה נברא - ובסיבה ובתכלית הפרטית של כל נברא שלמענה הוא נוצר ומתקיים בעולם. [למשל, שדה דשא עשוי לשמש למרעה בהמות ולסיפוק מזונם. מטרת בריאת העשב היא היותו משמש למזון לבעלי החיים. כך הוא הדבר בכל הנבראים בעולם; לכל אחד מהם יש	ביושר לבב

חובות	שער הבחינה	הלכות
על עושה - כשם שכל סוג של מלאכה ותכונתה מורה מי הוא בעל המלאכה שעשה אותה, והבית על בונהו - וצורת הבית הנבנה ואיכותו מורים על כושר האומנות של מי שבנה אותו. וראוי שתדע, כי כל העולם כולו מחובר מגשמיזם ורוחניות, נמזגו [שנתמזגו] ונתערבו, עד ששכ קצתן מעמיד את קצתן - באופן שכל אחד מהם מסייע לקיום חברו, כנפש וכגוף בחיים - כדוגמת הגוף והנפש בבעלי החיים שאין קיום לנפש ללא הגוף, ולגוף אין קיום ללא הנפש.	על עושה - כשם שכל סוג של מלאכה ותכונתה מורה מי הוא בעל המלאכה שעשה אותה, והבית על בונהו - וצורת הבית הנבנה ואיכותו מורים על כושר האומנות של מי שבנה אותו. וראוי שתדע, כי כל העולם כולו מחובר מגשמיזם ורוחניות, נמזגו [שנתמזגו] ונתערבו, עד ששכ קצתן מעמיד את קצתן - באופן שכל אחד מהם מסייע לקיום חברו, כנפש וכגוף בחיים - כדוגמת הגוף והנפש בבעלי החיים שאין קיום לנפש ללא הגוף, ולגוף אין קיום ללא הנפש.	חובות
על עושה וְהַבִּית עַל בּוֹנֵהוּ. וְרֵאיוֹי שְׁתַּדַּע, כִּי ^(א)כָּל הָעוֹלָם מְחֻבָּר מְגִשְׁמִיּוֹת וְרוּחָנִיּוֹת, נִמְזָגוּ וְנִתְעַרְבוּ, עַד שֶׁשֶׁכ קִצָּתָן מַעְמִיד אֶת קִצָּתָן - בְּאֹפֶן שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם מְסַיֵּעַ לְקִיּוֹם חֲבִירוֹ, כְּנֶפֶשׁ וְכִגּוּף בַּחַיִּים - כְּדוּגְמַת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ בְּבַעֲלֵי הַחַיִּים שֶׁאֵין קִיּוֹם לַנֶּפֶשׁ לְלֹא הַגּוּף, וְלִגּוּף אֵין קִיּוֹם לְלֹא הַנֶּפֶשׁ.	על עושה וְהַבִּית עַל בּוֹנֵהוּ. וְרֵאיוֹי שְׁתַּדַּע, כִּי ^(א)כָּל הָעוֹלָם מְחֻבָּר מְגִשְׁמִיּוֹת וְרוּחָנִיּוֹת, נִמְזָגוּ וְנִתְעַרְבוּ, עַד שֶׁשֶׁכ קִצָּתָן מַעְמִיד אֶת קִצָּתָן - בְּאֹפֶן שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם מְסַיֵּעַ לְקִיּוֹם חֲבִירוֹ, כְּנֶפֶשׁ וְכִגּוּף בַּחַיִּים - כְּדוּגְמַת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ בְּבַעֲלֵי הַחַיִּים שֶׁאֵין קִיּוֹם לַנֶּפֶשׁ לְלֹא הַגּוּף, וְלִגּוּף אֵין קִיּוֹם לְלֹא הַנֶּפֶשׁ.	חובות
עיונים ב. כל העולם מחובר מגשמיזם ורוחניות נמזגו ונתערבו עד ששכ קצתם מעמיד את קצתם, כנפש וכגוף בחיים. הנה ידוע שכל הבריאה כולה נבראת למען כבודו יתברך. ובפשטות מבינים שכבודו יתברך יוצא מהאדם ומגודל הכרתו בהשם יתברך, ואם כן לשם מה נבראת כל הבריאה, ועל כרחך רק כדי שעל ידה יוכל האדם להתעלות ולהרבות כבוד שמים. נמצא לפי זה, שמהבריאה בעצמה אין תכלית אלא היא רק אמצעי עבור האדם שיכיר את הקב"ה. אולם באמת אין הדברים כן, אלא אף הבריאה עצמה יש לה תכלית, והלא מקרא מלא הוא "ה' מלך תגל הארץ" (תהלים צז, א), הרי שבהתגלות השם יתברך אף הארץ והבריאה כולה תגיל ותשמח, ולכאורה מה הסיבה לחדוה וגיל שתתמלא הבריאה בעת מלוך ה' על כל הארץ, מבואר מזה שכל הבריאה כולה לא תתבטל ויש תקון וזכיה לכל הבריאה כולה, ומשום הכי תתמלא הבריאה שמחה. בשעה שהאדם זוכה ומתעלה אף כל הבריאה כולה מתעלה עמו, כדברי ה'מסילת ישרים' (פרק א') שכתב בזה"ל: "ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשימוש האדם וכו', ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו הוא מתעלה והעולם עצמו נתעלה עמו". עכ"ד. ונראה ביאור הדבר, שהבריאה נבראת לשימוש האדם, דהיינו שהבריאה עומדת כדי שהאדם יזכה על ידה, וכשהאדם זוכה אף העולם מתעלה על ידו, וכל זה בשעה שהאדם מתבונן בבריאה וממנה לומד להכיר את בוראו, הרי שהבריאה משמשת אמצעי לאדם להתעלות, ועל ידי זה אף כל העולם כולו מתעלה, בעת שהאדם מתעלה על ידי הבריאה. וראה ב'חובות הלבבות' (שער הבחינה פרק ג') שכתב "וראוי שתדע שכל העולם מחובר מגשמיזם	עיונים ב. כל העולם מחובר מגשמיזם ורוחניות נמזגו ונתערבו עד ששכ קצתם מעמיד את קצתם, כנפש וכגוף בחיים. הנה ידוע שכל הבריאה כולה נבראת למען כבודו יתברך. ובפשטות מבינים שכבודו יתברך יוצא מהאדם ומגודל הכרתו בהשם יתברך, ואם כן לשם מה נבראת כל הבריאה, ועל כרחך רק כדי שעל ידה יוכל האדם להתעלות ולהרבות כבוד שמים. נמצא לפי זה, שמהבריאה בעצמה אין תכלית אלא היא רק אמצעי עבור האדם שיכיר את הקב"ה. אולם באמת אין הדברים כן, אלא אף הבריאה עצמה יש לה תכלית, והלא מקרא מלא הוא "ה' מלך תגל הארץ" (תהלים צז, א), הרי שבהתגלות השם יתברך אף הארץ והבריאה כולה תגיל ותשמח, ולכאורה מה הסיבה לחדוה וגיל שתתמלא הבריאה בעת מלוך ה' על כל הארץ, מבואר מזה שכל הבריאה כולה לא תתבטל ויש תקון וזכיה לכל הבריאה כולה, ומשום הכי תתמלא הבריאה שמחה. בשעה שהאדם זוכה ומתעלה אף כל הבריאה כולה מתעלה עמו, כדברי ה'מסילת ישרים' (פרק א') שכתב בזה"ל: "ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשימוש האדם וכו', ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו הוא מתעלה והעולם עצמו נתעלה עמו". עכ"ד. ונראה ביאור הדבר, שהבריאה נבראת לשימוש האדם, דהיינו שהבריאה עומדת כדי שהאדם יזכה על ידה, וכשהאדם זוכה אף העולם מתעלה על ידו, וכל זה בשעה שהאדם מתבונן בבריאה וממנה לומד להכיר את בוראו, הרי שהבריאה משמשת אמצעי לאדם להתעלות, ועל ידי זה אף כל העולם כולו מתעלה, בעת שהאדם מתעלה על ידי הבריאה. וראה ב'חובות הלבבות' (שער הבחינה פרק ג') שכתב "וראוי שתדע שכל העולם מחובר מגשמיזם	חובות

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

וְסִימָנֵי הַחֲכָמָה בְּכָל זֶה עַל שְׁלֹשָׁה עֲנִינִים.

הָאֶחָד מֵהֶם, סִימָנִים מְבֹאָרִים וְגִלּוּיִים, אֵינָם

וְסִימָנֵי הַחֲכָמָה בְּכָל זֶה - וְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה שֶׁהִזְכַּרְתִּי, שֶׁחֲכָמַת ה' נִרְאִית מֵהֶם, מִתְחַלְקִים עַל שְׁלֹשָׁה עֲנִינִים - לְשִׁלוּשָׁה סוּגִים.

הָאֶחָד מֵהֶם - הַחֶלֶק הָרִאשׁוֹן, הֵם סִימָנִים מְבֹאָרִים [בְּרוּרִים] וְגִלּוּיִים - הֵם הַדְּבָרִים שֶׁחֲכָמַת ה' נִלְמַדְתָּ מֵהֶם בְּאֹפֶן בְּרוּר וְגִלּוּי, וְאוֹתָם סִימָנֵי חֲכָמָה אֵינָם

עיונים

וְרוּחָנִיּוֹת נִמְזָגוּ וְנִתְעַרְבוּ עַד שֶׁשָּׁב קִצְתָּם מֵעֲמִיד אֶת קִצְתָּם כְּגֹוף וּנִפֵּשׁ בַּחַיִּים. וְלִכֵּן יִתְכַּן תִּיקוֹן בְּבִרְיָאָה דִּהְיִינוּ הָרוּחָנִיּוֹת שֶׁבְּבִרְיָאָה, וְהִתִּיקוֹן יִהְיֶה בְּשַׁעַת שֶׁהִבְרִיאָה מִתְקַנֶּת אֶת הָאָדָם, וְכֵשֶׁם שֶׁהָאָדָם מִתְעַלֶּה עַל יְדֵי הַהִכָּרָה, כֵּן אִף בְּשַׁעַת שֶׁהִבְרִיאָה גּוֹרֵמַת לַהֲכָרָה אִף הִיא מִתְעַלֶּה, וְעֵיין שֵׁם ב'מִסִּילַת יִשְׂרָאֵל' שֶׁהִבִּיא מֵאִמֶּר חז"ל בְּדִבְרֵי הָאוֹר שֶׁגִּנְזוּ לְצַדִּיקִים. וְכַעֲנִין שֶׁאִמְרוּ חז"ל (חֻלִּין צ"א, א) בְּעֵינֵי אַבְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁלֵּקַח יַעֲקֹב וְשֵׁם מֵרָאשׁוֹתָיו שֶׁנִּתְקַבְּצוּ כֹּלֶן לְמָקוֹם אֶחָד וְהִיתָה כָּל אֶחָת אוֹמֶרֶת עָלַי יֵנִיחַ צִדִּיק אֶת רֹאשׁוֹ, וְהִסִּיבָה לָכֵךְ שֶׁבַעַת שֶׁהִצְדִּיק יֵנִיחַ אֶת רֹאשׁוֹ עַל הָאֵבֶן הָרִי בְּאוֹתָהּ שַׁעַת יִתְעַלּוּ הָאֵבֶנִים וְיִגִּיעוּ לְיַדֵּי תִיקוֹנָן, וְהֵינּוּ דֹאמְרוּ חז"ל (קֹהֶלֶת רַבָּה ג, כח) "בְּשַׁעַת שֶׁבִּרְאָה הַקֶּבֶ"ה אֶת אָדָם הָרִאשׁוֹן נִטְלוּ וְהִחְזִירוּ עַל כָּל אֵילָנֵי גֵן עֵדֶן, אָמַר לוֹ רֹאֵה מַעֲשֵׂי כִמָּה נִאִין וּמִתּוֹקְנֵי הֵן תֵּן דַּעֲתֶךָ שֶׁלֹּא תִקְלַקֵּל וְתַחֲרִיב אֶת עוֹלָמִי".

וּבִזְוָה נִרְאֶה לְבָאָר דְּבִרֵּי רִש"י (בְּרֵאשִׁית כח, י) שֶׁכֵּתַב: "לֹא הִיָּה צִרִּיךְ לְכַתּוּב אֵלֶּא וְיִלְךְ יַעֲקֹב וְלִמָּה הִזְכִּיר יִצְחָק אֵלֶּא מִגִּיד שִׁיִּצִּיָּאת צִדִּיק מִן הַמָּקוֹם עוֹשֶׂה רוּשֶׁם שֶׁבְּזִמָּן שֶׁהִצְדִּיק בְּעִיר הוּא הוֹדָה הוּא זִיוָה הוּא הִדְרָה יִצְחָק מִשֶּׁם פִּנָּה הוֹדָה פִּנָּה זִיוָה פִּנָּה הִדְרָה". וְנִרְאֶה שֶׁאֵין כּוֹוֶנֶת הַדְּבָרִים לְלִמְדָנוּ רַק אֶת גְּדֻלַּת יַעֲקֹב אֲבִינוּ שֶׁהוּא זִיוָה שֶׁל הָעִיר, אֵלֶּא מוֹנֵחַ בִּזְוָה רַעִיּוֹן עֲמוּק יוֹתֵר, שֶׁהִצְדִּיק מִתְקַן וּמִחֻזַּק אֶת הָעִיר, וְכָל הִבְרִיאָה כּוֹלֶה עוֹמֶדֶת וּמִמְתִּינָה לְתִקּוּנָה עַל יְדֵי הַצִּדִּיק, וְאִף הָעֲצִים וְהָאֵבֶנִים שֶׁבְּעִיר שְׂרוּיָה עֲלֵיהֶם תִּקּוֹן הַצִּדִּיק. וְכִמְבּוֹאֵר שֶׁאִף הַחֹמֶר שֶׁבְּבִרְיָאָה מוֹרַכֵּב מִרוּחָנִיּוֹת, וְלִכֵּן שִׁיךְ בּוֹ תִקּוֹן עַל יְדֵי מַעֲשֵׂי הַצִּדִּיק. וְכֵן לְהִיפֹךְ, בַּעַת שֶׁהָאָדָם אֵינוֹ מִמְלֵא רִצּוֹן הַשֵּׁ"ת הִרִי מִקְלַקֵּל אֶת הִבְרִיאָה, וְכִדְאִיתָא בְּגִמְרָא (תַּעֲנִית י"א, א) "קוֹרוֹת בֵּיתוֹ שֶׁל אָדָם מַעֲדִינֵי עֲלִיו", שֶׁכֵּאֲשֶׁר הָאָדָם חוֹטֵא נִגְרָם קִלְקוּל אִף לְקוֹרוֹת בֵּיתוֹ.

נִמְצָא מַעֲתָה שֶׁהִתְבּוֹנְנוֹת בְּבִרְיָאָה לְחֻזּוֹק הָאִמוּנָה אֵינוֹ רַק תּוֹעֲלָתוֹ הַפְּרִטִית שֶׁל הַמִּתְבּוֹנֵן אֵלֶּא הַכִּרְחִית הִיא כְּדֵי לְגָרוֹם תִּקּוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בַּעַת שֶׁהָאָדָם עַל יְדֵי יִתְחַזֵּק וְיִגִּיעַ לְאִמוּנָה הָאִמִּיתִית ('אוֹר יִחְזַקְאֵל', תוֹרָה וְדַעַת עַמ' רד-רֵה).

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

נִעְלָמִים מִן הַפְּסִילִים, כָּל שֶׁכֵּן מִן הַמַּשְׁכִּילִים, בְּתַנּוּעַת גִּלְגָּל הַשָּׁמַשׁ מִמַּעַל לָאָרֶץ בַּיּוֹם לְהָאִיר פָּאָת הַיָּשׁוּב, וַיִּהְיֶה כִּה הַבְּרוּאִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (תְּהִלִּים קד, כב-כד): תִּזְרַח הַשָּׁמַשׁ יֶאֱסָפוֹן וְאֵל מַעֲוֹנָתָם יִרְבְּצוֹן, יֵצֵא אָדָם לַפֶּעַל וְלַעֲבֹדָתוֹ עַדִּי עָרֵב, מָה רַבּוֹ מַעֲשֵׂיךָ יְיָ כָּלֵם בְּחֲכָמָה עֲשִׂיתָ מְלָאָה הָאָרֶץ קִנְיָיָה.

וְהַשֵּׁנִי, סִימָנִים נִעְלָמִים מִן הַבְּרוּאִים, אֲשֶׁר לֹא יֵדַע יִשְׂרָאֵל כִּי אִם הַמַּשְׁכִּיל הַמְּבִינִן,

נִעְלָמִים אֲפִילוֹ מִן הַכַּסִּילִים וּמִהַטִּיפִישִׁים, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאֵינָם נִעְלָמִים מִן הַמַּשְׁכִּילִים וְהַחֲכָמִים, כְּגֹון: תַּנּוּעַת גִּלְגָּל הַשָּׁמַשׁ מִמַּעַל לָאָרֶץ - סֹדֶר מֵהֶלֶךְ הַשָּׁמַשׁ סָבִיב לְכַדּוֹר הָאָרֶץ בְּמִשְׁךְ הַיּוֹם כְּדֵי לְהָאִיר בְּאִמְצָעוֹתָהּ לְבִנֵּי אָדָם עַד פָּאָת וְקִצָּה הַיָּשׁוּב, וְכֵדִי שִׁיחֵנוּ בֵּה [מִמְנָה] הַבְּרוּאִים, וְכִמּוֹ שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (תְּהִלִּים קד, כב-כד): כֹּאֲשֶׁר 'תוֹרַח הַשָּׁמַשׁ יֶאֱסָפוֹן מִתְקַבְּצִים הָאִרְיוֹת וְאֵל מַעֲוֹנָתָם - וְלִתּוֹךְ מֵאוֹרוֹתֵיהֶם יִרְבְּצוֹן -

יִשׁוּבוּ לְרִבּוּץ, וְאֵז יֵצֵא אָדָם מִבֵּיתוֹ לַפֶּעַל - לְמַלְאכָתוֹ וּפּוֹנֶה לְעִבּוּדָתוֹ עַדִּי עָרֵב - עַד עֶרֶב הַיּוֹם, מֵה רַבּוֹ - כִּמָּה גְּדוּלִים מַעֲשֵׂיךָ ה', אֶת כּוֹלֵם בְּחֲכָמָה עֲשִׂיתָ - בְּרֹאֵת מְלָאָה הָאָרֶץ - כָּל אֲשֶׁר בְּמִלּוֹא הָעוֹלָם הֵם קִנְיָיָךְ - רִכּוּשְׁךָ הַקְּנוּי לָךְ. מֵהֶלֶכְךָ שֶׁל הַחַיּוֹת וְשֶׁל סֹדְרֵי חַיּוֹ שֶׁל הָאָדָם מִלְּמַדִּים עַל כֵּךְ שֶׁבְּחֲכָמָה עֲשִׂיתָ.

וְהַחֶלֶק הַשֵּׁנִי, הֵם הַסִּימָנִים הַמְּלַמְּדִים עַל הַחֲכָמָה שֶׁנִּעְלָמִים מִן [מַעֲנִינֵי] כָּלֵל הַבְּרוּאִים, אֲשֶׁר לֹא יֵדַע יִשְׂרָאֵל כִּי אִם הַמַּשְׁכִּיל הַמְּבִינִן - וְרַק הַיַּחֲדִידִים מִבְּנֵי הָעֲלִיָּה מְבִינִים בְּחֲכָמָתָם אֶת הַתּוֹעֲלָת

עיונים

ג. מֵה רַבּוֹ מַעֲשֵׂיךָ ה' כּוֹלֵם בְּחֲכָמָה עֲשִׂיתָ. מִדּוּעַ נֹאמַר "כּוֹלֵם בְּחֲכָמָה עֲשִׂיתָ" וְלֹא "עֲשִׂיתָם" לְשׁוֹן רַבִּים, כְּפִי שֶׁהִיָּה רֹאוֹי לּוֹמֵר, כִּהֵּמֶשֶׁךְ ל"מֵה רַבּוֹ מַעֲשֵׂיךָ הַשֵּׁם".

אֵלֶּא יֵשׁ לּוֹמֵר, אִף שֶׁכָּל הִבְרִיאָה יֵשׁ בֵּה מַעֲשִׂים רַבִּים, הַפְּרוּדִים וּמְחוּלְקִים זֶה מִזֶּה, וְנִרְאֶה שֶׁכָּל דְּבַר הוּא בְּפָנֵי עֲצָמוֹ, לֹא כֵן הַדְּבַר, בְּאִמַּת הַכָּל הוּא בְּאִחְדוֹת וּדְבַר אֶחָד שְׁלֵם. כָּל פֶּרֶט וּפְרִט בְּבִרְיָאָה הוּא תְלוּי וּמְקוּשָׁר, נִשְׁפָּע וּמִשְׁפִּיעַ, לְכָל פֶּרֶט אַחֵר בְּבִרְיָאָה. וְאִכֵּן "מֵה רַבּוֹ מַעֲשֵׂיךָ ה'", אֲבָל "כּוֹלֵם בְּחֲכָמָה עֲשִׂיתָ" לְשׁוֹן פֶּרֶט יַחֲדִיד, וְזוֹהִי ה"חֲכָמָה" הַנִּפְלְאָה שֶׁל א-ל אֶחָד.

וְכִבֵּר מוֹבָא בְּרַמְב"ן, כִּי בַיּוֹם הָרִאשׁוֹן לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית נִבְרָאָה כָּלֵל הִבְרִיאָה יֵשׁ מֵאִין, וּבְמִשְׁךְ

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
הַחֲכָם (קֹהֶלֶת ד, ב): וְשִׁכַּח אֲנִי אֶת הַמִּתִּים שֶׁכָּבַר מִתּוֹ מִן הַחַיִּים אֲשֶׁר הָמָּה חַיִּים עַדְנָה.		וְהַחֲכָם (קֹהֶלֶת ד, ב): וְשִׁכַּח אֲנִי אֶת הַמִּתִּים שֶׁכָּבַר מִתּוֹ מִן הַחַיִּים אֲשֶׁר הָמָּה חַיִּים עַדְנָה.	שלמה המלך החכם (קהלת ד, ב): 'ושכח אני את המתים שכבר מתו - רואה אני שיש עדיפות לאלה שכבר נפטרו והלכו להם למנוחות מן החיים אשר המה חיים עדנה' - מאלה הנאבקים ועמלים למחייתם בעולם הזה אשר חיים בסביבה המלאה במעשי הונאה וניצול.
וְהַשְׁלִישִׁי, סִימְנֵי הַחֲכָמָה שֶׁהֵם נִרְאִים מְצֹד		וְהַשְׁלִישִׁי, סִימְנֵי הַחֲכָמָה שֶׁהֵם נִרְאִים מְצֹד	והחלק השלישי, הם סימני החכמה שהם נראים מצד

עיונים

שירה". והקשה בספר 'דרשות מהרי"ץ' (דרוש ה'), שירה זו מה עושה, והיכן נשמע שאדם ישמח ויאמר שירה כשהוא רואה את המות לנגד עיניו? ואדרבה, 'קינה' מיבעי ליה.

וביאר, כי כבר אמרו חז"ל (ברכות ה', ב') "לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, נצחו מוטב וכו' ואם לא יזכיר לו יום המיתה", דענין הזכרת יום המיתה מבואר בגמרא (שבת קנ"ג, א') שאמר רבי אלעזר לתלמידיו 'שוב יום אחד לפני מיתתך', וביאר דבריו שיש לשוב בכל יום ויום שמא ימות למחר, כי יתפחד לב האדם וירעד שמא עליו למות למחר ובידו אין מאומה לחלות פני צורו וקונו. אך הצדיקים ויראי ה' שעושים רצון קונם כל ימי חייהם הם אינם יראים מן המות, אדרבה שמחים הם בצאתם מן העולם וששים הם בבואם לעולם שכולו טוב, כי מוכנים ומזומנים הם ליום הפקודה ובידם חבילות של מצוות ומעשים טובים, וכמו שכתוב (משלי ל"א, כ"ה) 'עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון', ואמרו במדרש 'ילקוט שמעוני חיי שרה רמז קיא) כל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעתיד לבא, ומראה הקב"ה להן עד שהן בעולם הזה מתן שכרן מה שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא, ונפשם שבעה והם ישנים וכו'.

וזהו הכוונה 'נסתכל ביום המיתה ואמר שירה', רצה לומר שהאיש אשר זכה לכל הדברים הללו, שנולד להורים שהתנהגו בקדושה והמשיכו לו נשמה טהורה, וגם אחר שנולד חנכוהו מקטנותו בדרך התורה, ובא לידי אמונה בדרך התורה ומסורת אבות, ואחר כך מוסיף חכמה על חכמתו להכיר גדלות הבורא בדרך חקירה על פי התורה, וזכה להשיג האמת שטוב יהיה לצדיק ורע לרשע, ואכן כל הדברים הללו היו לו לעזר בעבודתו הקדושה בעסק התורה והמצוות כל ימי חייו, הוא לא ירא מיום המיתה אלא ישחק ליום אחרון, ואילו ייחל ויצפה שיזכה להשיב נפשו ונשמתו ליוצרה תמה ונקיה.

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
בְּמֹת הַכּוֹלֵל כָּל בָּשָׂר, ^(ה) וְכֹ תִקְנֵת הָעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זְכוֹרֵנָם לְבָרְכָהּ (בְּרֹאשִׁית רַבָּה ט, ה): וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד (בְּרֹאשִׁית א, לא), ^(ה) וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד, זֶה הַמּוֹת. וְאָמַר			והטובה שיש בבריאתם ומהו הצורך והמטרה שבקיומם, כגון המות הכולל - הנוהג בכל היצורים שהם נשר ודם, שאף על פי שבהשקפה ראשונה הוא נראה כדבר רע מאד, אך לאמיתו של דבר
הוא מחוייב לצורך הבריאה וכו תקנת ותועלת העולם - ובאמצעותו העולם עומד על תיקונו, מכמה טעמים גלויים ונסתרים, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (בראשית רבה ט, ה) על הפסוק: 'וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד' (בראשית א, לא), 'והנה טוב מאד' - זה המות. ואמר			מאד, אך לאמיתו של דבר הוא מחוייב לצורך הבריאה וכו תקנת ותועלת העולם - ובאמצעותו העולם עומד על תיקונו, מכמה טעמים גלויים ונסתרים, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (בראשית רבה ט, ה) על הפסוק:

עיונים

ששת ימי בראשית נפרטו ויצאו כל בריאה ובריאה יש מיש. הרי שהבריאה כולה היא באחדות נפלאה, כל פרט בה קשור זה בזה וכולם קשורים כאחד (ילקוט קטן).

ד. ובו תקנת העולם. כלומר, המות, אף שנראה כדבר רע, אך לאמיתו של דבר הוא מביא תועלת לעולם ובאמצעותו נתקן העולם, מכמה טעמים גלויים ונסתרים. אחד מהם הוא, שבעקבות ידיעת האדם בו הוא נמנע מלחטוא בזכרו את יום המיתה, כמאמר עקביא בן מהללאל (אבות פ"ג מ"א): "הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" [וז"ל רבינו יונה ב'שערי תשובה' (שער ב' אות כה): "ואמרו רבותינו ז"ל 'וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד' (שדרשו על המילים 'הנה טוב מאד' - 'זה המות') כי גם (זכרון יום) המות (הוא) טוב להכניע הנפשות ולהיות חתת (-פחד) אלהים על הלבבות, ולבלתי עשות העולם הזה עיקר"]. וטעם נוסף הוא, כי אם חיי האדם בעולם הזה היו ללא גבול וקצבה, מתי היה נוטל את שכרו, שהרי טובות העולם הזה אינן טובות שלימות בעצמותן, והשכר האמיתי המגיע לאדם על מעשיו הטובים יכול להינתן רק לאחר מותו, בעולם הבא, שיפה בו שעה אחת מכל חיי העולם הזה (מנוח הלבבות). ועוד, כי הארץ היא ככור הברזל המתין את זוהמת הנחש שנדבקה באדם בחטא אדם הראשון, ובעת התחיה יעמוד בגוף נקי ומזוכך המוכן לקבל נפש טהורה כמו שהיה באדם הראשון קודם החטא (מרפא לנפש בשם האלשיך על פרשת אמור). עוד ביארו המפרשים הטעם שיום המות נקרא טוב מאד, כי אי אפשר להנפש להשיג גדולתו יתברך בעולם הזה בהיותה מלוכש בלבוש גוף העכור, ורק אחרי שנעדר ממנו הלבוש הזה משיג גדולתו יתברך.

ה. והנה טוב מאד זה המות. במסכת ברכות (י, א') אמרו על דוד המלך: "נסתכל ביום המיתה ואמר

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

אֶחָד וְנֶעְלָמִים מִצַּד אֶחָד, וְלֹא יִכִּיר מִי שְׂפִינָתוֹ
מְעוּטָה אֶלָּא לְאַחַר שֶׁהִתְיַשֵּׁב בָּהֶם וַיִּדְקֶךְ
עֲלֵיהֶם, כִּהְשָׁתַנּוּת עֲנִינֵי הַשָּׁנָה בְּאַרְבַּע
תְּקוּפוֹתֵיהֶם וְהִדּוּמָה לָזֶה.

וְהַחֲכָם הַמִּבִּין יִכָּרֵר לוֹ מִן הָעוֹלָם דַּעַת
רוּחָנִיּוֹתוֹ וְדַקּוּתוֹ, וַיִּשְׁיִמֵן כָּסֶלָם
לְהַבָּאת הָרְאִיּוֹת עַל בּוֹרָא הַכֹּל יִתְבָּרַךְ, וַיִּדְבֹּק
בְּעִבּוּדָתוֹ כְּפִי גְדֻלוֹ וְרוֹמְמוֹתוֹ בְּלִבּוֹ, וְכָפִי הַפָּרָתוֹ
סִימָנֵי טוֹבוֹתָיו וְחֲנוּתוֹ עַל כָּל מַעֲשָׂיו, וְאֵת אֲשֶׁר
חָנְנוּ רַב הַטּוֹבוֹת, וְאֵת אֲשֶׁר נִשְׁאַף מִבְּלִי מַעֲשֵׂה
שֶׁקֶרָם לוֹ, וְלֹא מִדָּה יִתְרָה הִתְחִיל בָּהּ, הִתְחַיֵּב לוֹ

אחד ונעלמים מצד אחד - הם
הדברים שמקצת מחכמת ה'
ומהתועלת שהם מביאים,
ידועים לנו, ועיקר הסיבה
והתועלת שלמענה נבראו
נעלמת מאיתנו בהסתכלות
ראשונה ושטחית, ולא יכירם
- ולא יכיר בהם ולא יבינם מי
שבינתו [תבונתו] מעוטה אלא
רק לאחר [אחרי] שהתיישב
- והתעמק בהם ועיין בהם
בדעתו וידקק עליהם -
וישוב ויתבונן בפרטיהם,
כגון השתנות עניני [עונות]
השנה - השינויים התלויים
בעונות השנה כגון ימי הקיץ
החמים וימות החורף והקור
והשינויים באורך זמן הלילות

והימים במשך השנה (פת לחם) בארבע תקופותיהם [התקופות] והדומה לזה [וכיוצא בזה].

והחכם המבין, בראייתו העמוקה ובתבונתו, אינו רואה בכל הנבראים הללו דברים גשמיים שנבראו
כדי לשמש את צורכי גופו בלבד, אלא יכיר לו מן העולם דעת רוחניותו ודקותו - אלא מתוך מבטו
בכללות הבריאה ישכיל ויברור לו מהעולם את ידיעת הרוחניות ודקות ההבנה שבו, וישימן כסולם
- וישתמש בידענות אלו כמו בסולם להבאת הראיות - כדי ללמוד מהם על מציאותו, אחדותו
וגדלותו של בורא-הכול יתברך שברא הכול, ובכך יתעלה במעלות עליונות בהשגת הבורא יתברך
ורוממותו. וידבק בעבודתו כפי התבוננות מעמיקה זו תביא להשגת גדלו [גדולתו] ורוממותו בלבו,
וכפי הכרתו סימני טובותיו וחנוּתו - וכפי שמבין את טובות ה' וחסדיו ורחמנותו על כל מעשיו -
שנוהג עם כל ברואיו, ואת אשר משגיח עליו באופן פרטי ואישי וחנוּתו רוב הטובות - ואת הטובות
הרבות אשר חנן אותו הבורא, ואת אשר נשאו - גידלו ורוממו על כל הברואים מכלי מעשה שקדם
לו - בלי שעשה תחילה איזה מעשה טוב, ולא מפני איזו שהיא מידה יתירה ונעלה שהאדם הקדים
והתחיל בה, התחייב לו

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

בְּעִבּוּרָם הַגָּמוּל הַטּוֹב מֵאֵת הָאֱלֹהִים.

וְאַחַר כֵּן יִכָּרֵר לוֹ מִגִּשְׁמֵי הָעוֹלָם מִה שִׁישׁ בּוֹ
הַנָּתַת גּוֹפּוֹ וְתִקּוֹן עֲנִינּוֹ בְּעוֹלָם כְּפִי
הַצָּרָה וְהַסְפּוֹק בְּלִבּוֹ, וַיַּעֲזֹב שְׂאֵר מוֹתָרֵי הָעוֹלָם
וּמִשְׂפִּיּוֹתָיו הַמְטָרִידִים אֶת הַלְבָבוֹת מִן הָאֱלֹהִים,
וַיִּשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת לְאַחֲרִיתוֹ, וְלֹאֲשֶׁר הוּא הוֹלֵךְ
אֵלָיו לְאַחַר מוֹתוֹ, ⁽¹⁾וַיִּיחַשֵׁב הָעוֹלָם וְקִנְיָנוּ צָדָה
מִגַּעַת לְיוֹם מוֹעֲדוֹ וְלְאַחֲרִיתוֹ, וַיִּקַּח מִמֶּנּוּ מִה
שִׁילָךְ עֲמוֹ בְּנִסְיָעָתוֹ בְּלִבּוֹ.

בעבורם - שבעבורם מגיע
לו הגמול הטוב - שכר טוב
מאת האלהים, ככל שיתבונן
בטובות הבורא, ידע להכיר
טובה לאלוקיו, שהרי חסדי
ה' עם האדם מתחילים מיד
עם יצירתו.

ואחר כך יכיר ויבחר לעצמו
מגשמיית העולם מה שיש בו
הנאת גופו ותיקון ענינו - את
הדברים הנדרשים לצורכי
גופו ולתועלת קיומו בעולם,
כפי [כדי] הצורך והסיפוק
בלבד - כפי הנדרש לו כדי
לספק את צרכיו, ויעזוב -

ויניח את שאר מותריו [מותרות] העולם ומשכיותיו - וחמודותיו המטרידים - הטורדים ומסיחים
את הלבבות מן עבודת האלהים, וישתדל לעשות לאחריתו - וישתדל לעסוק במה שיביא לו תועלת
באחריתו, ויאצור לעצמו אוצרות שיועילוהו לאשר הוא הולך אליו [לשם] במקום מנוחתו לאחר
מותו, ויחשב - ויקבע בדעתו העולם הזה וקנינו [וקנייניו] רק כמקום להכנת צדה מגעת - המביאה
אותו ליום מועדו - ליום מותו ולאחריתו - ולעולם הבא, ויקח ממנו רק את מה שילך עמו בנסיעתו
- בדרכו לעולם הבא בלבד.

עיונים

ו. ויחשוב העולם וקנינו צדה מגעת ליום מועדו ולאחריתו ויקח ממנו מה שילך עמו בנסיעתו בלבד.
כתב רבינו יונה ב'שערי תשובה' (שער שני אות כ-כא): "ועיקר ספר קהלת חברו [שלמה] עליו
השלום, למען ישים האדם על לבו כי העולם הבל הבלים, ולא ישתמש בו זולתי לעבודת הבורא
יתברך... ומי שחננו השם יתברך דעה, ישיב אל לבו כי השם יתברך שלחו בעולם הזה לשמור
משמרתו ותורותיו וחקותיו ומצותיו, ולא יפקח עיניו זולתי על אודות שליחותו. ולקץ הימים,
אם עשה שליחותו באמונה, ישוב ובא ברינה, ושמחת עולם על ראשו, כעבד אשר שלחו המלך
אל עבר-הים, שאין עיניו ולבו זולתי על דבר שליחותו עד שובו אל אדוניו. וכן אמר שלמה ע"ה

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
וְהִסְכֵּל בְּדַרְכֵי הָעוֹלָם וּבְסִימָנֵי הַחֻקִּים בּוֹ, וְיַחְשְׁבֵהוּ בֵּית עוֹלָמִים וּמִכּוֹן שְׁבָתוֹ, וּמִשְׁתַּדֵּל בּוֹ בְּכָל יְכָלָתוֹ, וַיֵּשִׁים כָּל לִבּוֹ אֵלָיו, וְכָל עֲמָלוֹ, וְהוּא סוֹכֵר כִּי הוּא רִץ לְתַקְנַת נַפְשׁוֹ, וְאֵינָנו שׁוֹעֵר כִּי עֲמָלוֹ וּמוֹתֵר קְבוּצוֹ יִהְיֶה לְזוּלָתוֹ, בְּחַיָּיו וְאַחֲרֵי מוֹתוֹ, וְהִתְעַלֵּם מֵעֲנִינֵי אַחֲרִיתוֹ.	והסכל בדרכי העולם - לעומתו הטיפש שאינו מתבונן בהנהגת הבורא את העולם ובסימני החכמה בו - ואינו מעיין בחכמת הבורא הנראית בבריאה כולה, יחשבהו בית עולמים - מחשיב את העולם הזה כאילו הוא ביתו לעולם וכמכון שבתו וכאילו הוא מקומו הקבוע לנצח, ומשתדל בו - ומשתדל להשיג לעצמו את הנאותיו בכל יכלתו, וישים כל לבבו אליו - ומפנה את כל התעניינותו אל ענייני העולם הזה, ומשקיע בו את כל עמלו, והוא סוכר בדמיונו כי הוא רץ לתקנת נפשו - לתועלת עצמו, ואינו שוער - ואינו משער כי כל פרי עמלו ומותר קיבוצו - וכל הרכוש שיאסוף יותר מהמצטרך לו יהיה לזולתו - יעבור לידי אחרים, ייתכן שהדבר יקרה עוד בחייו ובוודאי אחרי מותו, והתעלם - והינו מתעלם מלחשוב מענין אחריתו וסופו.	והסכל בדרכי העולם - לעומתו הטיפש שאינו מתבונן בהנהגת הבורא את העולם ובסימני החכמה בו - ואינו מעיין בחכמת הבורא הנראית בבריאה כולה, יחשבהו בית עולמים - מחשיב את העולם הזה כאילו הוא ביתו לעולם וכמכון שבתו וכאילו הוא מקומו הקבוע לנצח, ומשתדל בו - ומשתדל להשיג לעצמו את הנאותיו בכל יכלתו, וישים כל לבבו אליו - ומפנה את כל התעניינותו אל ענייני העולם הזה, ומשקיע בו את כל עמלו, והוא סוכר בדמיונו כי הוא רץ לתקנת נפשו - לתועלת עצמו, ואינו שוער - ואינו משער כי כל פרי עמלו ומותר קיבוצו - וכל הרכוש שיאסוף יותר מהמצטרך לו יהיה לזולתו - יעבור לידי אחרים, ייתכן שהדבר יקרה עוד בחייו ובוודאי אחרי מותו, והתעלם - והינו מתעלם מלחשוב מענין אחריתו וסופו.	לשנים, ולא היה להם דבר זולתה - ומלבד שדה זה, לא היה להם שום מקור מחיה אחר שיוכלו להתפרנס ממנו עד שאדמתם תצמיח את יבולה. והיה האחר מהם - אחד האחים היה דעתן - חכם הפועל על פי שכלו וזריו [חרוץ], והשני הפכו - ההיפך ממנו - טיפש ועצל.	לשנים, ולא היה להם דבר זולתה. והיה האחד מהם דעתן וזריו, והשני הפכו.	לשנים, ולא היה להם דבר זולתה. והיה האחד מהם דעתן וזריו, והשני הפכו.	לשנים, ולא היה להם דבר זולתה. והיה האחד מהם דעתן וזריו, והשני הפכו.
וְיִמָּזַח נִדְמוּ בְּזֶה לְשָׁנֵי אֲחִים, יִרְשׁוּ מֵאֲבִיהֶם אֲדָמָה שְׁצָרִיכָה לְעִבְדָּהּ, וְחָלְקוּ אוֹתָהּ	נזקק להם כעת, ולכן הלך והשתכר - השכיר את עצמו לעבוד באדמת [בשדות] אחרים, כדי שיחיה - כדי שיוכל לחיות בינתיים משכר עמלו [עבודתו] יום יום עד שתצמיח אדמתו. וכשהיה נפטר מן העבודה לערב - וכשהיה מסיים את עבודתו בערב, היה עושה [עוסק] בעיבוד אדמתו שעה אחת בהשתדלות בהתמסרות, בזריזות וחריצות, ובנוסף לכך היה משתדל לצמצם בהוצאותיו, וכשהיה נותר לו משכירות הימים - וכשהצליח לחסוך מעט משכר עבודתו אצל אחרים כדי מזון יום - כדי מזונו ליום אחד או יותר, היה מניח לעשות בשל אחרים - היה נמנע מעבודתו בשדות אחרים בעת ההיא ומנצל יום זה לצורך עצמו ועושה - והיה עובד באדמתו שלו בתכלית השתדלותו וחריצותו - בכל	נזקק להם כעת, ולכן הלך והשתכר - השכיר את עצמו לעבוד באדמת [בשדות] אחרים, כדי שיחיה - כדי שיוכל לחיות בינתיים משכר עמלו [עבודתו] יום יום עד שתצמיח אדמתו. וכשהיה נפטר מן העבודה לערב - וכשהיה מסיים את עבודתו בערב, היה עושה [עוסק] בעיבוד אדמתו שעה אחת בהשתדלות בהתמסרות, בזריזות וחריצות, ובנוסף לכך היה משתדל לצמצם בהוצאותיו, וכשהיה נותר לו משכירות הימים - וכשהצליח לחסוך מעט משכר עבודתו אצל אחרים כדי מזון יום - כדי מזונו ליום אחד או יותר, היה מניח לעשות בשל אחרים - היה נמנע מעבודתו בשדות אחרים בעת ההיא ומנצל יום זה לצורך עצמו ועושה - והיה עובד באדמתו שלו בתכלית השתדלותו וחריצותו - בכל	נזקק להם כעת, ולכן הלך והשתכר - השכיר את עצמו לעבוד באדמת [בשדות] אחרים, כדי שיחיה - כדי שיוכל לחיות בינתיים משכר עמלו [עבודתו] יום יום עד שתצמיח אדמתו. וכשהיה נפטר מן העבודה לערב - וכשהיה מסיים את עבודתו בערב, היה עושה [עוסק] בעיבוד אדמתו שעה אחת בהשתדלות בהתמסרות, בזריזות וחריצות, ובנוסף לכך היה משתדל לצמצם בהוצאותיו, וכשהיה נותר לו משכירות הימים - וכשהצליח לחסוך מעט משכר עבודתו אצל אחרים כדי מזון יום - כדי מזונו ליום אחד או יותר, היה מניח לעשות בשל אחרים - היה נמנע מעבודתו בשדות אחרים בעת ההיא ומנצל יום זה לצורך עצמו ועושה - והיה עובד באדמתו שלו בתכלית השתדלותו וחריצותו - בכל	נזקק להם כעת, ולכן הלך והשתכר - השכיר את עצמו לעבוד באדמת [בשדות] אחרים, כדי שיחיה - כדי שיוכל לחיות בינתיים משכר עמלו [עבודתו] יום יום עד שתצמיח אדמתו. וכשהיה נפטר מן העבודה לערב - וכשהיה מסיים את עבודתו בערב, היה עושה [עוסק] בעיבוד אדמתו שעה אחת בהשתדלות בהתמסרות, בזריזות וחריצות, ובנוסף לכך היה משתדל לצמצם בהוצאותיו, וכשהיה נותר לו משכירות הימים - וכשהצליח לחסוך מעט משכר עבודתו אצל אחרים כדי מזון יום - כדי מזונו ליום אחד או יותר, היה מניח לעשות בשל אחרים - היה נמנע מעבודתו בשדות אחרים בעת ההיא ומנצל יום זה לצורך עצמו ועושה - והיה עובד באדמתו שלו בתכלית השתדלותו וחריצותו - בכל	נזקק להם כעת, ולכן הלך והשתכר - השכיר את עצמו לעבוד באדמת [בשדות] אחרים, כדי שיחיה - כדי שיוכל לחיות בינתיים משכר עמלו [עבודתו] יום יום עד שתצמיח אדמתו. וכשהיה נפטר מן העבודה לערב - וכשהיה מסיים את עבודתו בערב, היה עושה [עוסק] בעיבוד אדמתו שעה אחת בהשתדלות בהתמסרות, בזריזות וחריצות, ובנוסף לכך היה משתדל לצמצם בהוצאותיו, וכשהיה נותר לו משכירות הימים - וכשהצליח לחסוך מעט משכר עבודתו אצל אחרים כדי מזון יום - כדי מזונו ליום אחד או יותר, היה מניח לעשות בשל אחרים - היה נמנע מעבודתו בשדות אחרים בעת ההיא ומנצל יום זה לצורך עצמו ועושה - והיה עובד באדמתו שלו בתכלית השתדלותו וחריצותו - בכל	נזקק להם כעת, ולכן הלך והשתכר - השכיר את עצמו לעבוד באדמת [בשדות] אחרים, כדי שיחיה - כדי שיוכל לחיות בינתיים משכר עמלו [עבודתו] יום יום עד שתצמיח אדמתו. וכשהיה נפטר מן העבודה לערב - וכשהיה מסיים את עבודתו בערב, היה עושה [עוסק] בעיבוד אדמתו שעה אחת בהשתדלות בהתמסרות, בזריזות וחריצות, ובנוסף לכך היה משתדל לצמצם בהוצאותיו, וכשהיה נותר לו משכירות הימים - וכשהצליח לחסוך מעט משכר עבודתו אצל אחרים כדי מזון יום - כדי מזונו ליום אחד או יותר, היה מניח לעשות בשל אחרים - היה נמנע מעבודתו בשדות אחרים בעת ההיא ומנצל יום זה לצורך עצמו ועושה - והיה עובד באדמתו שלו בתכלית השתדלותו וחריצותו - בכל

עיונים

ז. ועושה בשלו בתכלית השתדלותו וחריצותו. וכן החכם (בנמשל) משתדל לחטוף כמה שיותר מצוות ומעשים טובים בעולם הזה. במסכת עירובין (נד, א): "אמר ליה שמואל לרב יהודה, שיננא [-חרף ושונון], חטוף ואכול, חטוף ואישתי [-ושתי], דעלמא דאזלינן מיניה כהלולא דמי". פירוש, שהרי

עיונים

(משלי ד, יא): "בדרך חכמה הוריתך" וגו', (שם כב, יט-כא): "להיות בה" מבטחך וגו', להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך" עכ"ל.

כוונת רבינו יונה במה שמביא הפסוק מענין הבטחון 'להיות בה' מבטחך, לפי שאמר קודם שלא יפקח עיניו זולתי לעשות שליחותו, היינו שלא ישגיח ולא ידאג על הענינים הפרטיים שלו וישליך על ה' כל דאגותיו (זה השער). וז"ל רש"י עה"פ שם: "להיות בה" מבטחך הודעתך" - "אני מודיעך שתבטח בה" ותעסוק בתורה ולא תאמר איך אבטל ממלאכתי ואיך אתפרנס".

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

ולא סר לעשות כן עד שנגמרה עבודת אדמתו כהגן, ובהגיע את פרוותיה וזמן תבואתה, קבצם ואספם, והתפרנס מהם בשנה השנית, והיה עובד אדמתו כרצונו, והולך ומוסיף בה עצים, עד שהיתה תבואתה מספקת לפרנסתו, והותירה לו מה שהוסיף בו אדמה על אדמתו.

הזריות, המסירות והחריצות, ולא סר - ולא פסק לעשות [מלנהוג] כן עד שנגמרה עבודת אדמתו כהגן [כראוי], ובהגיע עת בוא תנובת פירותיה - וכשהגיע זמן קטיף הפירות וזמן תבואתה - וזמן קציר תבואת אדמתו, קבצם [כינס אותם] ואספם לביתו, והתפרנס מהם בשנה השנית [השנייה], והיה עובד אדמתו כרצונו - ויכול היה אז לעבוד רק את אדמתו בכל עת כרצונו, והולך ומוסיף בה עצים, עד שהיתה תבואתה מספקת לפרנסתו - עד שהספיק יבול תבואת שדהו לפרנסתו, ואף הותירה לו - והכניסה לו עודף והועילה לו בזה מה שהוסיף בו אדמה על אדמתו - שהיה יכול לרכוש

עיונים

העולם הזה שאנו הולכים ממנו - דומה הוא לחופה שהולכת מהר, שהיום ישנו ולמחר איננו (רש"י). בחידושי המאירי מפרש דברי שמואל בדרך מוסר: מצאנו בכמה מקומות שענין החכמה נמשל לאכילה; לפי זה, שמואל היה מזהירו שלא יתרשל בלימודו אלא ישנן תמיד, שלא יאבד אפילו שעה אחת, מפני שהעולם הזה דומה לחופה ששמתה עוברת בזמן מועט, ואם לא עכשיו אימתי. ע"כ. ומצינו בחז"ל שלדבר מצוה צריך האדם להזדרז ולעשות מיד, כמו שאמרו (פסחים ד, א) "זריזים מקדימים למצוות", ואמרו (נזיר כג, ב): "מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה". וביאר ב'מסילת ישרים' (פרק ו') הצורך ההכרחי בזריות, וז"ל: "כי כמו שצריך פקחות גדול והשקפה רבה לינצל ממוקשי היצר ולימלט מן הרע שלא ישלוט בנו להתערב במעשינו, כן צריך פקחות גדול והשקפה לאחוז במצוות ולזכות בהם ולא תאבדנה ממנו. כי כמו שמסבב ומשתדל היצר הרע בתחבולותיו להפיל את האדם במכמורות (רשתות) החטא, כן משתדל למנוע ממנו עשיית המצוות ולאבדם ממנו. ואם יתרפה ויתעצל ולא יתחזק לרדוף אחריהם ולתמוך בהם, ישאר נעור וריק מהם בודאי" עכ"ל.

ובמסכת ברכות (ו, ב) אמרו: "לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה, ואפילו בשבת". פירוש, אף על פי שריצה בעלמא אסורה בשבת, כמבואר במסכת שבת (ק"ג, ב) 'אסור לאדם לפסוע פסיעה גסה בשבת', שנאמר (ישעי' נח, יג) 'אם תשיב משבת רגליך', מכל מקום לרוץ לדבר מצוה מותר אפילו בשבת.

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

והאח הכסיל, כיון שידע שעבודתו באדמתו תמנענהו מהתעסק בענין מזונותיו, עזבה לגמרי, והיה משתפר לבני אדם בעבודת האדמה, ולוקח שכרו ומתפרנס ממנו, ולא היה מותיר כלום. וכשהיה נשאר בידו מזון יום אחד, היה משים אותו יום מנוחה ובטלה ושעשוע, ולא היה חושב בענין אדמתו, והעתות אשר היה נפטר מן העבודה בימי עבודתו, היה הולך בהן אל המרחץ. ונשארה אדמתו שממה, לא הצמיחה דבר, ותעל כלה קמשונים, ונהרס גדרה, ונשא השטפון את אילניה, כמו שאמר החכם (משלי כד, ל-לא): "על שדה איש עצל עברתי ועל כרם

מחסכונותיו קרקע נוספת. ולעומתו האח הכסיל [הטפש], כיון שידע שהזמן שיקדיש לעבודתו באדמתו תמנענהו - ימנע ממנו בינתיים מלהתעסק בענין - בהשגת מזונותיו לצורך מחייתו, עזבה והזניח אותה לגמרי, והיה משתכר - והשכיר את עצמו לבני אדם בעבודת האדמה - לעבודת אדמתם, ובהגיע עת תשלום משכורתו היה לוקח את כל שכרו ומתפרנס ממנו לכל צרכיו, ולא היה מותיר כלום - בלא שהותיר מאומה ולא השכיל לחסוך לזמנים אחרים. ואף כשהיה נשאר

בידו מידי פעם מזון ליום אחד, היה משים - עושה אותו יום ליום מנוחה ובטלה ושעשוע, ולא היה חושב בענין [על] הצורך שיש להשקיע ולטפח את אדמתו שלו, ולכן העתות והזמנים הפנויים אשר היה נפטר בהם מן העבודה בימי עבודתו לא היה מנצלם לצורך עיבוד אדמתו, אלא היה הולך בהן אל המרחץ ומבלה זמנו בבטלה ובתענוגים. ונשארה אדמתו שוממה, ולא הצמיחה דבר [מאומה], ותעל כולה קמשונים והצמיחה אדמתו קוצים ודרדרים, ונהרס גדרה וחומתה, ונשא השטפון את אילניה - והשיטפון הציף את עציה, כמו שאמר שלמה המלך החכם (משלי כד, ל-לא): "על יד שדה של איש עצל עברתי ועל יד כרם

עיונים

ח. על שדה איש עצל עברתי. במדרש רבה (בראשית כא, ב) דרשו: "על שדה איש עצל עברתי - זה אדם הראשון". וצריך עיון, וכי אדם הראשון חטא בעצלות? אדרבא, הרי חטא במעשה! והתשובה היא, שיש עצלות ויש מתינות: המתון הוא בעל ישוב הדעת ואינו ממחר להחליט ולעשות. והעצל

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לב	חובות	שער הבחינה	הלכות
^(ט)אָדם חָסר לֵב, וְהִנֵּה עָלָה בָּלֹי קַמְשׁוֹנִים כָּפוּ פָּנָיו חֲרָלִים וְגֵדֵר אֲבָנָיו נִהְרָסָה. וְהַמְשִׁכִּיל, כֹּאֲשֶׁר יַעֲיִן בַּמִּשָּׁל הַזֶּה, יִתְבּוֹנֵן מִמֶּנּוּ עֲנִינֵי אַחֲרִיתוֹ, אֲשֶׁר הִיא			של אדם חסר לב [חסר דעה], והנה ראיתי כי עלה בלוי קמשונים - כל השדה התמלא בקוצים דוקרים, כסו פניו - והתכסו פני השדה בחרולים - חוחים עוקצניים וגדר אבניו שסביב לשדה נהרסה'. והנמשל לשני אחים אלו הם שני אנשים שכל אחד מהם קיבל מאת הבורא נשמה, כי אדמת האדם היא נשמתו, אשר נתן לו ה' לעבדה ולשמרה בטהרה, ולהכינה לקראת החיים הנצחיים בעולם הבא, והחכם אף אם הוא רואה שאינו יכול לעסוק רק בצרכי נשמתו, מפני שעליו לדאוג גם לצרכי גופו ופרנסתו, בכל זאת לא יזניח כליל את נשמתו, אלא הוא ישכיר את עצמו לאיזו מלאכה או יעסוק במשא ומתן באמונה כדי להחיות את נפשו, ובזמנו הפנוי הוא שוקד על התורה ועל עבודת ה', וזוכה לברכה במעשי ידיו, והוא פנוי רק לעבודת ה', ובידו לעלות את נשמתו ממדרגה למדרגה, עד אשר היא ראויה לחיי העולם הבא. ואילו הטיפש משתדל רק להטיב לגופו ועוסק בתענוגי העולם הזה, ועוזב ומניח את נשמתו שוממה ומאוסה, ובבוא עתו אין לנשמתו במה לזכות לחיי העולם הבא, ועליה לרדת לשאול תחתית לרצות את עוונותיה, ועליו נאמר (ישעיה ג, ט): אוי לנפשכם כי גמלו להם רעה (טוב הלבבון). והמשכיל [והחכם], כאשר יעיין במשל הזה, יתבונן - ויבין ממנו כיצד עליו לזכור את עניני אחריותו [סופו] והצרכים שידרשו לו לזמן ההוא, אשר היא			
			ביתו באמת - אשר הוא מעונו האמיתי, ויעשה לה - וישתדל לעסוק ולפעול כל העת למען מטרה זו בכל יכולתו ובכל כוחותיו. וכשהוא עושה ועוסק בדברים ההכרחיים הנחוצים לעולמו - צורכי העולם הזה, יעשה לו - יעסוק בהם כמי שעושה [שעוסק] בשל אחרים - כמי שמשכיר עצמו למלאכת אחרים, שאינו עושה זאת אלא מחמת ההכרח ולא ירבה בעיסוק זה אלא כדי הצורך והסיפוק - כדי צורכו שיש בו סיפוק פרנסתו בלבד. ולעומתו הכסיל [הטיפש] עושה [נוהג] בשני הדברים בהפך: משתדל בעניני עולמו - הוא מתמסר לעניני העולם הזה ומתעלם מעניני אחריותו - מעניני העולם הבא, כמו שאמר שלמה המלך החכם בבחינתו בכסיל - כשהתבונן בדרך הנהגתו השגויה של הכסיל [כדי לקחת ממנה מוסר השכל] (משלי כד, לב): 'ואחזה אנכי - כשראיתי את תוצאות התנהגותו של העצל, אשית לבי - שמתי ליבי להתבונן עד היכן אפשר להגיע על ידי העצלות, וראיתי - נוכחתי ברוע התנהגותו ותוצאותיה, לקחתי מוסר' למדתי מכך מוסר השכל לעזוב את דרך העצלות.			ביתו באמת, ויעשה לה בכל יכולתו. וכשהוא עושה לעולמו, יעשה לו כמי שעושה בשל אחרים, פרי הצרך והספוק בלבד. והכסיל עושה בשני הדברים בהפך: משתדל בעניני עולמו ומתעלם מעניני אחריותו, כמו שאמר החכם בבחינתו בפסיל (משלי כד, לב): ואחזה אנכי אשית לבִי ראיתי לקחתי מוסר.

עיונים

ולא תועיל הכרתו של האדם לחוד ואפילו הכרה במידה גדולה, כל זמן שלא ישים את הדברים על לבו. כי שכלו של האדם אינו מחייב למעשה, אלא הרגשת הלב היא הפועלת ומכוונת את מעשיו. במסכת מכות (כג.) נאמר "אין מזרזין אלא למזורז". ולכאורה אדרבא, את העצלן יש לזרז! ומדוע לזרז את המזורז? אמנם, מי שלא מזרז, היינו שלא השיב אל לבו את המוטל עליו לעשות, אין לו רצון פנימי להזדרז, ויש לזהר מלזרז אותו יותר מדאי, כי יצרו ישתמש בזריזות חיצונית זו [אשר נאלץ לעשות נגד רצונו] כסיבה לרפיון הרבה יותר גדול אחר כך (עפ"י 'מכתב מאליהו' ח"ה עמוד 119). ואף שכתב ה'מסילת ישרים' שהזריזות החיצונית מעוררת באדם זריזות פנימית, כל זה כשחפץ בלבו להגיע לזריזות פנימית, אבל לא כשאין בלבו שום רצון לזכות לזריזות פנימית.

עיונים

- מתעצל מלהתיישב, ממחר ועושה בפזיזות. מהירות זו היא פרי עצלות המחשבה ('שם משמואל' בשם האדמו"ר מקוצק). כוונת המדרש: שאדם הראשון לפי גודל ערכו, לא נתיישב בדעתו כדבעי לפני פעולתו ונתבלבל הענין כולו ('מכתב מאליהו' ח"ה עמוד 95).

ט. אדם חסר לב. הנה פסוקים הרבה בספר משלי עוסקים בגנותה של מידת העצלות ועל כך שמידה זו הורסת ומכלה את האדם. ואמר שלמה (משלי כד, ל): "על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב" וגו'. נתבאר לנו כאן שורשה וענינה של העצלות: העצל הוא 'חסר לב', כי העצלות נובעת מחוסר שימת לב, והעצה להתגבר ולשרש את מידת העצלות היא על ידי שיישבי האדם אל לבו את כל אשר הוא יודע בהכרתו ומבין בשכלו, ואז יחוש כי הדברים שייכים אליו ומחייבים אותו.

עיונים

עיונים

רעיון זה מבואר בפסוק (ישעי' מ, כו) "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה", אם ברצונכם לדעת מי ברא אלה - שאו מרום עיניכם, שכן ה' יתברך "נגלה מצד פעולותיו - ונסתר מצד אלקותו" (באר משה).
ב. והים עומד והמים אסורים כתוכו לא יעברו את גבולו. "גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ" (תהלים קד, ט). פירש הרד"ק: אחר שהקויתה המים שמת להם החול לגבול שלא יעברוהו

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
לא יעברו את גבולו, ואם יהמו גליו ויסתערו רוחותיו, כמו שכתוב (איוב לח, י-יא): ואשבר עליו חקי ואשים בריח ודלתים, ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בנאון גליו. ואמר בעמידת השמים והארץ (תהלים קיט, פט-צא): לעולם יי דברך נצב בשמים, לדר ודר אמונתך פוננת	ולא יעברו את גבולו לפרוץ אל תחום היבשה, וגם אם יהמו - ירעשו ויגעשו גליו ויסתערו - ויסערו רוחותיו לדוחפם אל מחוץ לגבולות הים, לא יחרוג מתחום שטחו (טוב הלבנון), כמו שכתוב - כמו שאמר ה' על הים [בדברו עם איוב: אף על פי שקבעתי חוק בטבע העולם שהמים יורדים ממקום גבוה למקום נמוך, והים גבוה מהיבשה, כמו שדרשו חז"ל (בראשית רבה פרק כ"ג) מהפסוק (עמוס ה', ח'): הקורא למי הים וישפכם, וכך הוכיחו חכמי הטבע, וגם מטבעה של רוח הסערה להוציא את המים אל מחוץ לגבול הים, בכל זאת- (איוב לח, י-יא): 'ואשבור עליו חוקי - שברתי חוק זה של הטבע בנוגע לים ואשים בריח ודלתים' - הגבלתי את הים לשכון בתוך תחומו, כאילו הוא סגור בעיר מבצר בדלתיים ובריח, ואומר - וגזרתי עליו 'עד פה תבוא' - עד החול שעל שפת הים הנך רשאי לבוא ולא תוסיף - לצאת חוצה לו ופא ישית בנאון גליו' - ורק כאן בתחומך הנך רשאי להינשא בגאווה בגלים גבוהים (מצודת דוד ופת לחם). ודוד המלך אמר בענין עמידת השמים והארץ (תהלים קיט, פט-צא): 'לעולם ה' דברך נצב בשמים' - אתה ה', דברך, שבו בראת את השמים, קיים בהם לעולם, והוא המעמידם ומקיימם, ואם תסיר דברך מהם אף לרגע, מיד יאבדו, לדור ודור אמונתך - הבטחתך שיהיה לעולם קיום, קיימת בכל דוד ודור כוננת	עיונים	ולא ישחיתו [את] הברואים על היבשה. 'בל ישובון לכסות הארץ' - כמו שהיו מתחילה מכסים הארץ, וזה מיכולת הבורא ומחכמתו ומרחמיו על בראויו, כי פשניקו המים במקום אחד באמת גבהו המים על הארץ מאד שהרי קודם לכן היו המים שטוחים על כל פני כל הארץ, [וכמו שדרשו חז"ל (בראשית רבה פרק כ"ג) מהפסוק (עמוס ה', ח'): 'הקורא למי הים וישפכם', שהים גבוה מהיבשה, וכך הוכיחו חכמי הטבע], נקו המים במקום אחד ועמדו נד אחד, כמו שאמר (תהלים לג, ז) 'כונס כנוד מי הים', והמים בטבעם נגרים מגבוה לשפל [וגם טבע רוח הסערה להוציא את המים אל מחוץ לגבולם], והוא יתברך מנעם בטבעם לזה הדבר שיבואו גלי הים עד שפת הים ולא יעברו הגבול שהוא החול אשר על שפת הים.

עיונים

ולא ישחיתו [את] הברואים על היבשה. 'בל ישובון לכסות הארץ' - כמו שהיו מתחילה מכסים הארץ, וזה מיכולת הבורא ומחכמתו ומרחמיו על ברואיו, כי כְּשֶׁנִּיקוּוּ המים במקום אחד באמת גבהו המים על הארץ מאד שהרי קודם לכן היו המים שטוחים על כל פני כל הארץ, [וכמו שדרשו חז"ל (בראשית רבה פרק כ"ג) מהפסוק (עמוס ה', ח'): 'הקורא למי הים וישפכם', שהים גבוה מהיבשה, וכך הוכיחו חכמי הטבע], נִקְוּוּ המים במקום אחד ועמדו נד אחד, כמו שאמר (תהלים לג, ז) 'כונס כנד מי הים', והמים בטבעם נִגְרִים מגבוה לשפל [וגם טבע רוח הסערה להוציא את המים אל מחוץ לגבולם], והוא יתברך מנעם בטבעם לזה הדבר שיבואו גלי הים עד שפת הים ולא יעברו הגבול שהוא החול אשר על שפת הים.

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
ארץ ותעמוד, למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך, וכמו שזכר דוד עליו השלום מהענין הזה במזמור ברכי נפשי את יי.	ארץ ותעמוד - הלא אתה כוננת את הארץ והיא עומדת על פי פקודתך, למשפטיך עמדו היום - ועד היום הם עומדים על ידי גזירתך כי הכל עבדיך' - וכולם חייבים להיות כפופים אליך (מצודת דוד ופת לחם), וכמו שזכר - וכן הזכיר דוד המלך עליו השלום מהענין [את הענין]	זה במזמור ברכי נפשי את ה' - במזמור זה (בתהילים, פרק קד) מספר דוד המלך כיצד הברואים שומרים על חוקי הטבע החקוקים בהם ואינם משנים את תפקידם, כגון: "עוטה אור כשלמה, נוטה שמים כיריעה" וכו'. המזמור נאמר בלשון הווה, להורות שה' עושה כך תמיד והוא מקיים את הווית הבריאה בכל עת, כמו שאמר הכתוב (נחמיה ט', ו'): "אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כולם". ואם תיפסק השפעת החיות על הבריות לרגע אחד, מיד הם כלים, כמו שמסיים דוד המלך באותו מזמור: "תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון" (טוב הלבנון).	הזה במזמור ברכי נפשי את ה' - במזמור זה (בתהילים, פרק קד) מספר דוד המלך כיצד הברואים שומרים על חוקי הטבע החקוקים בהם ואינם משנים את תפקידם, כגון: "עוטה אור כשלמה, נוטה שמים כיריעה" וכו'. המזמור נאמר בלשון הווה, להורות שה' עושה כך תמיד והוא מקיים את הווית הבריאה בכל עת, כמו שאמר הכתוב (נחמיה ט', ו'): "אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כולם". ואם תיפסק השפעת החיות על הבריות לרגע אחד, מיד הם כלים, כמו שמסיים דוד המלך באותו מזמור: "תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון" (טוב הלבנון).
והפינה השנית, סימן החכמה הנראת ב'מין האדם, אשר הוא העולם הקטן,	והפינה השנית - והסוג השני ביסודות החכמה, הוא, סימן החכמה הנראת - החכמה הנראית והגלויה במין האדם, אשר הוא העולם הקטן - האדם נחשב כעולם בפני עצמו [דבר זה ידוע ומבואר בכל	והפינה השנית, סימן החכמה הנראת ב'מין האדם, אשר הוא העולם הקטן,	והפינה השנית - והסוג השני ביסודות החכמה, הוא, סימן החכמה הנראת - החכמה הנראית והגלויה במין האדם, אשר הוא העולם הקטן - האדם נחשב כעולם בפני עצמו [דבר זה ידוע ומבואר בכל

עיונים

ג. במין האדם אשר הוא העולם הקטן. בספר 'ארחות צדיקים' (סוף שער 'יראת שמים') כתב, "מעשה בראשית ומעשה המרכבה - הכול רמוז באדם מעט מזעיר. והיודע סוד הדבר יבין נפלאות השם יתעלה. על כן נקרא האדם 'עולם קטן'". עכ"ל.

ענין זה שכל מה שיש בעולם יש מעין זה באדם, כבר הרחיב בזה באבות דרבי נתן (פרק ל"א ג'). וז"ל: משלו משל למה הדבר דומה, לאחד שנטל את העץ ומבקש לצור צורות הרבה, ואין לו מקום לצור ויש לו צער, אבל מציייר בארץ והולך [ומצייר צורות (נוסח הגר"א)] הרבה. אף כך הקדוש ברוך הוא יאה שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, בחכמתו ובתבונתו ברא את כל העולם כולו, וברא את השמים ואת הארץ עליונים ותחתונים. ויצר באדם כל מה שברא בעולמו. ברא חורשים בעולם [תרגום 'יער' - 'חורשא' (ב"ש)], וברא חורשים באדם זה שערות של אדם [שדומים ליער

חובות שער הבחינה הלכות

עיונים

באילנות (פנח"ש)). ברא חיה רעה בעולם, ברא חיה רעה באדם זה בני מעיו של אדם [שבולעים ומכלים מה שמכניסים להם ומוציאין רעי סרוח (יעב"ץ)]. ברא ריח בעולם, ברא ריח באדם זה חוטמו של אדם. חמה בעולם, חמה באדם זה אורו של אדם. מים סרוחים בעולם, מים סרוחים באדם זהו מימי חוטמו של אדם. מים מלוחים בעולם, מים מלוחים באדם זהו דמעות של עינים. נחלים בעולם נחלים באדם אלו [מי רגליו של אדם. שערים בעולם, שערים באדם (נוסחת הגר"א)] אלו שפתותיו של אדם [שהם כחומות על הלשון]. דלתות בעולם, דלתות באדם זה שיניו של אדם. מים מתוקים בעולם, מים מתוקים באדם זה רוקו של אדם. כוכבים בעולם, כוכבים באדם זהו לסתות של אדם. חומות בעולם, חומות באדם זה לחייו של אדם. מגדלים בעולם, מגדלים באדם זהו צוארו של אדם. סתידראות בעולם, סתידראות באדם זה זרועותיו של אדם. יתידות בעולם, יתידות באדם זה אצבעותיו של אדם. מלך בעולם, מלך באדם זה ראשו. יועצים בעולם, יועצים באדם הם כליותיו. ריחים בעולם, ריחים באדם זה קרקבנו של אדם [מחתך המאכל כריחים, כדאיתא בברכות דף ס"א 'קרקבן טוחן' (בנ"י)]. נימסים בעולם [מלשון וחס השמש ונמס (בנ"י)], נימסים באדם זהו טחולו של אדם [וטבע הטחול לעורר תאוות האכילה מפני טעם החימוץ שבו (בנ"י)]. אשפתות בעולם, אשפתות באדם זהו כריסו של אדם. בורות בעולם, בורות באדם זהו טיבורו של אדם. מים חיים בעולם, מים חיים באדם זה דמו של אדם. עצים בעולם, עצים באדם זה עצמותיו של אדם. גבעות בעולם, גבעות באדם זה עגבותיו של אדם. עלי ומכתשת בעולם [מכתשת הוא כלי שכותשים בו בשמים ודברים אחרים, ועלי הוא יד של המכתשת, ונקרא כן על שם שמעלים אותו ומכים בו תמיד], עלי ומכתשת באדם זה ארכבותיו של אדם. [צבאים בעולם, צבאים באדם (נוסחת הגר"א)] זה שוקיו של אדם. הרים ובקעות בעולם, הרים ובקעות באדם עומד דומה להר נופל דומה לבקעה. הא למדת שכל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו, ברא באדם. עכ"ל.

וכתב בספר 'שבט מוסר' (פרק א') טעמו של דבר [שכל מה שברא הקב"ה בעולמו ברא באדם, הוא כדי] להודיעו כי הוא [האדם] כל העולם כולו ובשבילו ברא הכל ובהיותו פוגם באחד מאבריו פוגם הוא בחלק העולם הנרמז בו ואם עובר על כל המצות אז הוא פוגם בכל אבריו ונמצא פוגם ומחריב כל העולם כאשר אירע בדור המבול וכו' ונמצא כל פרט ופרט שבעולם פגום ונחרב העולם. וכן תדין בתקונו של אדם הוא מתקן הכל.

הראב"ד ז"ל בתחילת פירושו לספר היצירה כתב: "צריך אתה לדעת, שכל מה שברא הקב"ה בעולמו, כנגדו ברא באדם, שנאמר 'נעשה אדם בצלמנו כדמותינו'. וכל זה כדי שיתבונן מתוך הנגלה את סתרי החכמה, שנאמר 'ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה'. פירוש, האברים אשר נסדרו אחרי עורי, ונחקקו זאת ר"ל העטרה, עד שכל פרטיה וכלליה נחקקו באדם, ולכן ומבשרי אחזה אלוה".

חובות שער הבחינה הלכות

אֲשֶׁר בּוֹ הַשְׁלָמַת סְדְרֵי הָעוֹלָם וְיִפְּיוֹ וְזִיּוּנוֹ, וְתַמְיָמוֹתָיו, וְאַלְיֵי רִמּוֹ דְדוֹד עָלָיו הַשְׁלֹם בְּאֶמְרוֹ (תהלים ח, י): יי אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ.

וְהַשְׁלִישִׁית, סִימָן הַחֲכָמָה הַנִּרְאָה בְּהִרְכָּבָתָהּ, הָאָדָם וְחַבּוּר גּוֹפּוֹ וְכַחוֹת נַפְשׁוֹ, וְאוֹר הַשִּׁכָּל שִׁיחַד אוֹתוֹ בּוֹ הַבּוֹרָא, וְשֵׁם לוֹ בּוֹ יִתְרוֹן עַל שָׂאֵר הַחַיִּים שְׂאִינָם מְדַבְּרִים, וְהוּא דוֹמָה לְעוֹלָם הַגָּדוֹל, וְנִמְשָׁל אֵלָיו

ספרי הקדמונים. כל הכוחות הקיימים בבריאה, שהעולם הגדול מורכב מהם, כלולים באדם, וכמו שמבאר זאת הרמב"ם ב'מורה נבוכים' (ח"א פרק ע"ב) באריכות, שהעולם בכללותו הוא דוגמת אדם אחד (מרפא לנפש), אשר בו השלמת - ולמען תועלתו נוצרו והושלמו כל סדרי העולם הזה, כי כל הבריאה נבראה אך ורק למענו, והאדם הוא יפיו וזיונו - תכשיטו, נוי

וזיוו של העולם, ותמימותו של העולם, ואליו [ועליו] רמז וכיוון דוד המלך עליו השלום באמרו (תהלים ח, י): 'ה' שהוא אדונינו - אדון הברואים העליונים והתחתונים, מה אדיר שמך בכל הארץ' - כל הנבראים מלמדים על גבורתך וגדולתך, ועל ידם נאדר משתבח ומתפרסם שמו של הבורא בכל העולם (עפ"י רד"ק וטוב הלבנון). [בתחילת המזמור מזכיר דוד המלך ע"ה את נפלאות ה' בבריאת העולם, ומשבח את ה' עליהם לאמור: 'ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה (כמו נתת) הודך על השמים וגו', כי אראה שמך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה". בהמשך דבריו מתאר דוד המלך את נפלאות ה' בבריאת האדם: "מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו, תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו" וגו' - ואז הוא חוזר ומשבח את ה' פעם נוספת: ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, על נפלאותיו המיוחדות בבריאת האדם. (על פי הרד"ק)].

והשלישית - והסוג השלישי של יסודות החכמה הוא סִימָן הַחֲכָמָה הַנִּרְאָה - החכמה הנראית והנגלית בהרכבת [בהרכב] האדם מארבעת היסודות ומחיבור איברי גופו זה לזה בסדר מושלם ובדרך מושלמת, וכחות נפשו [הם חמשת כוחות הנפש שמנו החוקרים: הכוח הזן, הכוח המגדל, הכוח המוליד, הכוח החיוני, וכוח התנועה]. המקובלים מנו שבעים כוחות בנפש האדם (פת לחם)], ומאור השכל שייחד אותו בו הבורא - שחנן בו הבורא את האדם בלבד, ושם לו בו יתרון - ובכך הוא מתייחד במעלתו על שאר בעלי החיים שאינם מדברים, והוא דומה לעולם הגדול - האדם הקטן תואם בתכונותיו את העולם הגדול, ונמשל אליו -

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
בְּשָׂרָאֵי וְיִסּוּדוֹתָיו. וְאֵלֵיו רָמַז אִיּוֹב בְּאָמְרוֹ (אִיּוֹב י, י-יב): הֲלֹא כִחְלָב תַּתִּיכֵנִי וְכִגְבִּינָה תִקְפִּיאֵנִי, עוֹר וּבָשָׂר תִּלְבִּישֵׁנִי וּבַעֲצָמוֹת וְגִידִים תִּשְׁכַּכֵּנִי, חַיִּים וְחֹסֶד עֲשִׂיתָ עִמָּדִי ^(ה) וּפְקֻדָּתְךָ שְׁמֶרָה רוּחִי.			ודומה לו בשרשיו ובעיקריו וייסודותיו [דבר זה ידוע ומבואר בכל ספרי החכמים הקדמונים, שכל הכוחות המצויים בעולם הגדול - יש דוגמתם גם באדם, כנ"ל]. ואליו רמז וכיוון איוב כאמרו - בגודל ייסוריו התחנן איוב אל ה' שלא ישחית את יצירו כפיו, אותו יצור שברא בחכמה רבה כל כך. בתחינה זו הולך איוב ומונה את נפלאות ה' מתחילת יצירת האדם כדי שיחוס עליו ולא יכלהו, ואומר (אִיּוֹב י, י-יב): 'הלא כחלב תתיכני - תחילת יצירתי אינה אלא מעט נוזלים, ובשלב הבא וכגבינה תקפיאני - נהפכו הנוזלים לסמיכים וקפואים כגבינה, עור ובשר תלבישני - לאחר מכן הלבשת אותי בלבוש עור ובשר כדי שיכסו ויגנו על איברי הפנימיים לבל יינזקו, הואיל ובהם תלויה עיקר חיותי כאדם, ובעצמות וגידים תשוככני - כיסית את איברי הפנימיים בעצמות וגידים המקשרים את העצמות עם השרירים להיות אחוזים אלו באלו לתמוך ולחזק את מבנה הגוף, חיים וחסד עשית עמדי - עד שבחסדך נפחת בי רוח חיים. מתת החיים היא חסד, שהרי עדיין לא עשית שום מעשה שבעבורו אזכה בשכר, ופקודתך שמרה רוחי' - ובגזירתך משתמרת רוחי בקרבי לבל תצא, אף על פי שהגוף הוא כנאד מלא נקבים (עפ"י מצודת דוד). והרביעית - והסוג הרביעי של יסודות החכמה הוא, סימן החכמה הנראה [הגלויה] כמיני שאר

עיונים

ד. ופקודתך שמרה רוחי. כלומר, ציוויו של הקב"ה משמר את הנשמה בתוך הגוף, שהרי הגוף כולו חללים חללים ודומה לנאד מלא נקבים. בברכת 'אשר יצר' משבחים את הקב"ה: "אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים". וצריך ביאור הכפילות נקבים נקבים, כי אף על פי שיש כמה נקבים אבל הרי נקבים זה בלשון רבים, ולמה אין זה מספיק? עוד יש לשאול הרי נקבים הם העדר ומה שייך לומר בזה לשון בריאה, ועיין בבית יוסף (סימן ו') שלא גורסים 'חללים' אלא 'חלולים', כי בחללים לא שייך בריאה שהרי אין בו ממש, אלא על ידי בריאת האבר שסביבותיו נמצא החלל. וצריך ביאור, דאם כן איך אפשר לומר 'וברא בו נקבים'. ובאמת בט"ז הקשה על הבית יוסף שאם כן היה צריך לומר 'נקובים נקובים' דהיינו על האברים הנקובים דהא

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
הַחַיִּים מִקְטָנָם וְעַד גְּדוֹלָם. מֵהֶם, הַמְעוֹפָף, וְהַשּׁוֹחָה, וְהַזּוֹחֵל, וְהַהוֹלֵךְ עַל אַרְבָּע, לְפִי הַתְּחַלְקוֹת צוּרוֹתָם, וּמִדּוֹתָם, וְשִׁמוּשָׁם, וְהִנָּאֲתָם, וְתוֹעֲלָתָם פְּעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּזְכָּר בַּמַּעֲנָה שְׁהוֹכִיחַ בּוֹ הַבּוֹרָא אֵת אִיּוֹב (אִיּוֹב לח, מא): 'מִי יֵכִין לְעוֹרָב צִידוֹ כִּי יִלְדּוּ אֵל אֶל יִשְׁוֹעוֹ יִתְּעוֹ לְבָלִי אֲכַל,			- ביתר בעלי החיים מקטנם ועד גדולם - הקטנים והגדולים. מהם, המעופף - העפים באוויר, והשוחה - השוחים בים, והזוחלים על גחונם, וההולך על ארבע רגלים, לפי התחלקות צורותם ומידותם - לפי הבדל צורותיהם ומידותיהם. [לכל מין ומין תכונות שונות

המאפיינות אותו המין ואינן קיימות בזולתו, כגון: האריה מצטיין בגבורת הלב והעזות היא מידתו של הנמר והכעס מצוי אצל הדוב, ושלמה המלך ייחס את הזריזות לנמלה (פת לחם)), ושימושם והנאותם - השימוש וההנאה שהאדם מפיק מהם [כלומר, יש להתבונן בשימוש המיוחד שניתן לעשות בכל מין ומין ממיני בעלי החיים לצורכי האדם, כגון: השור עומד לחרישה, הסוס משמש לרכיבה, החמור מתאים בתכונתו למשא והגמל והפיל לרכיבה ממושכת במדבריות. יש מינים אחרים שההנאה היא מגופם, כגון הצאן והבקר מיועדים לאכילת בשרם, וחלבם משמש להנאות נוספות, עורן של חיות אחרות משמש את האדם למלבוש ולמצע (פת לחם)], ותועלתם בעולם - ובנוסף לכך יש אפשרויות רבות להפקת תועלת מכל המינים לצורך רפואה למשל, שהרי תרופות רבות מופקות מגופם של בעלי החיים כפי הידוע לעוסקים בתחום הרפואה (פת לחם), כמו שנוכר במענה שהוכיח בו הבורא את איוב - כך מובא בתוכחתו של הבורא לאיוב, שבה הדריכו שישים לבו על השגחת ה' בכל הנבראים (אִיּוֹב לח, מא):

עיונים

את הנקב אי אפשר לברוא ("מלא פי תהלתך", תפילה).

ה. מי יכין לעורב צידו כי ילדו אל אל ישועו יתעו לבלי אוכל. במסכת כתובות (מט, ב) מבואר שכשנולד העורב הוא לֶכֶן ואביו ואמו שונאים אותו, שחושב אביו שאינו בנו בעבור שינוי מראה הנוצות, ואז הקב"ה מרחם עליו וזן אותו, אבל כשגדל נעשה שחור ואביו ואמו אוהבים אותו. על פי זה פירש רבי שלמה קלוגר (חכמת התורה, נח) למה שלח נח דוקא את העורב ולא כל מין אחר,

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
וְשֹׂאֵר מֶה שֶׁסִּפֵּר בּוֹ מִמִּינֵי הַחַיּוֹת הַמְדַּבְּרִיּוֹת וְהַיְמִיּוֹת. וְהַחֲמִישִׁית, סִימָן הַחֲכָמָה הַנִּרְאָה בַּצִּמְחִים			
ז"ל (תנחומא עקב, ג'), מדוע אין העורב מפרנס את בניו, מפני שבני העורב בילדותם לבנים ואינם דומים בצבעם להוריהם השחורים, ועל כן הוריהם סבורים שהם אינם ילדיהם ואינם רוצים לזונם, והמקום מזמין להם יתושים מצואתם שנכנסין לתוך פיהם ומשמישים להם למאכל (מצודת דוד). דרך מופלאה זו להאכיל את אפרוחי העורב מלמדת את נפלאות ה' בדרכי ההזנה של ברייתו, ומצביעה גם על תועלתה של כל ברייה. אפילו ליתושים יש תכלית - באמצעותם יש קיום למין העורבים (פתחי לב), ושאָר מֶה שֶׁסִּפֵּר בּוֹ מִמִּינֵי הַחַיּוֹת הַמְדַּבְּרִיּוֹת וְהַיְמִיּוֹת - ויתר מה שהוזכר שם על סוגי חיות היבשה והים - כולם מתקיימים בהשגחת הבורא עליהם. והחמישית - והסוג החמישי מיסודות החכמה הוא סִימָן הַחֲכָמָה הַנִּרְאָה והנגלה במיני הצמחים			
עיונים והיינו משום שלכאורה מאחר שהארץ יבשה וחרבה, מנין יהיה לו מזונות, אמנם העורב שאינו מפרנס את בניו, פרע לו נח כמידתו. בזה ביאר עוד מה שמבואר במסכת סנהדרין (קח, ב) שהעורב התריס כנגד נח ואמר מין אחד יש ואתה מכלהו מן העולם, והיינו משום ששלח את העורב שוב לאחר ששב, ועל כך טען העורב, בשלמא בתחילה כששלחת אותי ניחא שהיה מידה כנגד מידה, אבל הלא אני שב אחר כך ומרחם על בני, ואם כן למה לאחר ששבתי שוב שלחתיני. כתב האלשיך (שושנת העמקים, שיר השירים ה, יא): "בהולדם בני עורב יוצאים לבנים, ועל כן אינם מתקבלים לאביהם ואמותם, בחושבם כי לא מהם המה כי המה שחורים ובניהם לבנים, ויניחום עד יגדלו וישחרירו ואז יקבלום, נמצא כי השחרות סיבת התקבלם, מה שאין כן הלבניות. כדבר הזה קרה לנו עם תורתנו, כי הלא היא אש שחורה על גבי אש לבנה (תנחומא בראשית א), שהוא פשט על הסוד הרוחני. והנה הדרך הסודי לא נוכל לקבלו, כי יעצרנו הגשם כי חומריים אנחנו, על כך הוצרך הוא יתברך להשחירה, היא אש שחורה דרך מלוכש מוגשם, למען נוכל לקבלה".			

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
ובמוצאים המוכנים לתקנת האדם, ואפני תועלותיו בהם על התחלקות טבעיהם ומזגיהם ונחותם. וכבר הזכירו הקדמונים בספריהם מן הענין כפי השגתם, וכמו שפתיב (מלכים-א ה, יג): וידבר על העצים מן הארץ אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר. וְהַשִּׁשִּׁית, סִימָן הַחֲכָמָה הַנִּרְאָה בַּחֲכָמוֹת וּבַמְלָאכּוֹת וּבַפְּעֻלּוֹת, אֲשֶׁר הֵכִיֵּן הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ לָאָדָם לְהַשְׁלֵמַת תַּקְנָתוֹ וְסִבּוֹת טָרֶף חֲקוֹ וְשֹׂאֵר תּוֹעֲלוֹתָיו הַבּוֹלְלוֹת			
ובמחצבים המוצאים מבטן האדמה על שלל מיני המתכות והאבנים הטובות (פת לחם) המוכנים - מיועדים ומזומנים לתקנת - צורכי האדם ולתועלתו, ואופני תועלותיו בהם - והתועלת המופקת מהם על התחלקות טבעיהם - כפי השינוי בטבעם ומזגיהם וכחותם - וכפי תכונותיהם וסגולותיהם השונות. וכבר הזכירו ותיארו הקדמונים בספריהם מן הענין הזה כפי השגתם - כפי מה שהשיגו, וכמו שכתוב על שלמה המלך (מלכים-א ה, יג): וידבר על העצים מן הארץ אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר' - שלמה המלך גילה את כוחות הטבע של כל העצים והצמחים, את סגולותיהם ומיני הרפואה שאפשר לייצר מהם, ואיזו תועלת אפשר להפיק מכל אחד מהם ומהו מקום הגידול המתאים ביותר לגידול כל מין ומין (רש"י). והשישית - והסוג השישי מיסודות החכמה, הוא סִימָן הַחֲכָמָה הַנִּרְאָה בַּחֲכָמוֹת - שרכשו בני האדם במגוון תחומי המדע והטבע ובכישרון המלאכות והמקצועות שהחכימו בני האדם במגוון המצאות ובפעולות והמעשים המחושבים ובהמצאות אשר הכינן וחנן הבורא יתברך לאדם - בלב האדם להשלמת תקנתו - כדי שישמשוהו להשיג באמצעותם את צרכיו, וסיבות טרף חוקי - ובעזרתם ימצא את פרנסתו [כלומר, על האדם להתבונן מה רבים הם סוגי החכמות הקיימות בעולם, שבני האדם משתמשים בהן לתועלתם ולהשיג צורכיהם, ובמיני המלאכות: מהן מלאכות קשות, כגון מלאכת החרישה והזריעה, ומהן מלאכות קלות, כמלאכת התפירה וכדו', שהכין הבורא לאדם כדי שישמשו לו כאמצעים לפרנסתו (מרפא לנפש)], ושאָר תּוֹעֲלוֹתָיו הַבּוֹלְלוֹת - ולהפיק מהן את יתר תועלותיו, הן אלה שכל בני האדם זקוקים להן, כגון התועלות ממקצועות החקלאות וההלבשה,			

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
וְהִמָּתְבֹּדְדוּת. וְעַל זֶה רָמְזוּ הַפְּתוּב בְּאִמְרוֹ (איוב לח, לו): מִי שֶׁתַּבְּטָחוֹת חֲכָמָה אוֹ ⁽¹⁾ מִי נָתַן לְשִׁכּוּי בִּינָה, וְאָמַר (מְשָׁלִי ב, ו): כִּי יִי יִתֵּן חֲכָמָה מִפִּי דַעַת וְתִבְנוּנָה.			והמתבודדות - והן המקצועות הנחוצים רק ליחידים, כגון צורפות הזהב והכסף וייצור תכשיטים. ועל סוג חכמה זה [זו] רמז וכיוון הכתוב באמרו (איוב לח, לו) - פסוק זה הוא חלק מתשובת ה' לאיוב, שבה מתוארת החכמה הרבה הטמונה בבריאה, כדי להראות לו שאם אין בכוח בן אנוש להשיג את החוכמה הצפונה במערכת הבריאה על כל חלקיה המורכבים, כל שכן שאין באפשרותו להבין את הנהגת ה' ומשפטיו בעולם: 'מי שת בטחות חכמה - מי נתן ונטע בכליות את הכוח הרוחני ליעץ חכמה [טחות' הן הכליות (ר"ה כו, א) שהן חלקות ומכוסות בחֶלֶב (ר"ש סיריליאן), והחכמה נמצאת בהן, שהן יועצות את הלב מה לעשות (ברכות סא, א ורש"י שם)]. או מי נתן לשכוי בינה' - או מי נתן בלב (הנקרא שכוי) את החכמה לצפות את הנולד (רש"י). [שכוי' הוא הלב ששוכה וצופה ומחשב את הנולדות (רש"י), וכמו 'עברו משכיות ללב' (תהלים עג, ז) (אבן עזרא)], ואמר (משלי ב, ו): 'כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה'.
וְהַשְׁבִּיעִית, סִימָן הַחֲכָמָה הַנִּרְאָה בְּקִבְעוֹת הַתּוֹרָה וְהַחֲקִים לַעֲבֹד בָּהֶם			והשבועית - והסוג השביעי של יסודות החכמה, הוא סימן החכמה הנראה לאדם המתבונן בענין קביעות התורה והחוקים שניתנו לנו כמורה דרך למהלך חיינו, ונוכל לעבוד בהם
עיונים			
1. מי נתן לשכוי בינה. בברכות השחר מברכים אנו ומשבחים להקב"ה: "אשר נתן לשכוי בינה". במסכת ברכות (ס', ב') מובא שכששומע קול תרנגול מברך 'אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה'. והיינו לשון עבר, וכן הוא לשון הפסוק (איוב לח, לו) 'או מי נתן לשכוי בינה'. וגם הרא"ש (ברכות פ"ט ס' כ"ג) גורס 'שנתן לשכוי בינה', לשון עבר. ונוסח הרמב"ם (פ"ז מהל' תפילה ה"ד) לגרוס 'הנותן לשכוי בינה', בלשון הווה כשאר רוב ברכות השחר, וכן הוא בשו"ע ס' מ"ו סעי' א'.			
ואולי יש לתת טעם לנוסח הברכה בלשון עבר, שהרי הרא"ש (ברכות פ"ט ס' כ"ג) וכן הטור (או"ח ס' מ"ו) מבארים תיבת 'שכוי' שהוא הלב, ומשבחים אנו להקב"ה על כך שנתן לנו לב להבחין בין			

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה, לְהַגִּיעַ בָּהֶם הַשּׁוֹקֵד עֲלֵיהֶם לְהִנָּאוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה מִיָּד, וְלִגְמוֹל הָעוֹלָם הַבֹּא בְּאַחֲרִית, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַפְּתוּב (יְשַׁעְיָה נה, ב): שִׁמְעוּ שְׁמוּעַ אֱלֹי וְאֶכְלוּ טוֹב וְתִתְעַנֵּג בְּדַשָּׁן נִפְשְׁכֶם, וְאָמַר (יְשַׁעְיָה נה, ג): הִטּוּ אָזְנוֹכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וְתַחֲי נַפְשְׁכֶם. וְתִלְוִיִּים כְּזֶה עֲנִינִי הַמְּנַהֲגִים אֲשֶׁר בָּהֶם סֵדֶר הַנִּהְגָּת שָׁאֵר הָאֻמוֹת וְתוֹעֲלוֹתָם, וְהֵם עוֹמְדִים לָהֶן בְּמָקוֹם הַתּוֹרָה בְּעֲנִינֵי הָעוֹלָם בְּלִבָּר.			עבודת ה' ולעשות רצון הבורא יתעלה, והם האמצעים שיוכל להגיע בהם השוקד עליהם - השוקד על קיומם - לגמול ולשכר מאת הבורא בשני העולמים: שכר בעולם הזה ובעולם הבא. את החלק של השכר השייך לחיי העולם הזה יקבלנו מיד, ולגמול - והחלק של השכר השייך לחיי העולם הבא יינתן לו באחרית [לעתיד לבוא], כמו שאמר הכתוב (יְשַׁעְיָה נה, ב): 'שמעו שמוע אלי ואכלו טוב בעולם הזה ותתענג בדשן נפשכם' הוא העונג השמור לכם לזכות בו בעולם הבא (מרפא לנפש ופת לחם), ונאמר עוד (יְשַׁעְיָה נה, ג): 'הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם' - הרי שקיום התורה מחיה את נפשותינו (פת לחם). ותלויים כזה - והנספחים לחוקי התורה הם עניני המנהגים - ההליכות והנימוסים אשר בהם ועליהם בנוי סדר הנהגת שאר האומות ותועלותם - על פיהם מושתתים סדרי החיים באופן הנאות והנכון והם יוצרים את הסדר הציבורי המתקן. והם עומדים להן כמקום - כללי ההתנהגות ממלאים אצל האומות את מקום התורה והם מהווים להם עזר בעניני העולם הזה בלבד.
וּכְבֹּר נֶאֱמַר, כִּי מִדְּרַגַּת הַטֵּבַע מִן הַתּוֹרָה			וכבר נאמר, כי מדרגת הטבע מן התורה - דרגת הטבע ביחס לדרגת התורה, היא
עיונים			
יום לבין לילה, ודרך שיתוף וזכר לדבר אומרים 'שכוי' (ולא 'לב') מכיון שהוא גם לשון תרנגול שגם כן מבחין בין יום לבין לילה (עיי' ב"ח ופרישה ס' מ"ו). והרי אף על פי שביד האדם להכריע על ידי בחירת לבו לטוב או לרע, מכל מקום כח הבחנה זו שיש בלבו לדעת אם הוא יום או לילה, אינו תלוי בבחירתו של האדם וכבר נקבע כן מתחילת בריאתו, על כן אומרים בנוסח של עבר 'שנתן לשכוי (ללב) בינה להבחין בין יום ובין לילה' (פניני תפילה).			

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

בְּמִדְרַגַּת הָעֶבֶד מְאֻדָּנִי, ^(י)כִּי כָחוֹת הַטֶּבַע הֵם נוֹחֲגִים בְּהִנָּהֲגַת הָעוֹלָם כְּפִי מַה שִּׁיֵּאוֹת

רצון אדונו, כך גם חוקי הטבע משועבדים למלא את רצון שומרי התורה. התנהלות זו אינה דרך נס, אלא כך נחקק בטבע הבריאה, משום שייעודה הוא לשרת ולשמש את עובדי ה'. ה' יתברך ברא את העולם ואת כל מה שמוטבע בו, והוא נתן לנו את תורתו ודתו, והוא ציווה לכלל ברואיו שיהיו כפופים אל רצון מקיימי התורה (מרפא לנפש), כי כל כוחות הטבע הם נוהגים ופועלים בהנהגת העולם - בניהול העולם רק כפי מה שיאות

עיונים

ז. כי כחות הטבע הם נוהגים בהנהגת העולם כפי מה שיאות לתורה. מבואר כי הטבע משועבד למקיימי התורה ולעמליה לעשות כרצונם כעבד המשועבד לאדונו.

במדרש רבה (בראשית כא, ו) כתב: "ואתה הרם את מטך" (שמות יד, טז) - אמר משה לפני הקב"ה, אתה אומר לי שאקרע את הים, ואעשה את הים יבשה, והכתיב וכו', אמר ליה הקב"ה: לא קראת מתחילת התורה מה כתיב (בראשית א, ט) "ויאמר אלוהים יקוו המים", אני הוא שהתניתי עמו [עם הים שייקרע לפני בני ישראל]. כך התניתי מתחילה שאני קורעו שנאמר (שמות יד, כז) "וישב הים לפנות בקר לאיתנו" - לתנאו שהתניתי עמו מתחילה. עכ"ד.

מקשה בעל ה"אור החיים" הקדוש (שמות יד, כז): אם היה זה תנאי מפורש לקריעת ים סוף בעת יציאת מצרים, מדוע אם כן לא הסכים הים מיד להיבקע - אלא התריס כנגד משה: "איני נקרע מפניך שאני נבראתי ביום ג' ואתה נבראת ביום ששי וכו'" - עד שנטה ה' ימינו לימין משה דכתיב (ישעיה סג, יב) "מוליך לימין משה"?

ועוד קשה, שהרי ראינו שליחדי סגולה היה הים נקרע בעל כרחו, כמו במעשה המבואר במסכת חולין (ז, א): "דרבי פנחס בן יאיר הוה קאזיל לפדיון שבויים, פגע ביה בגינאי נהרא. אמר ליה: "גינאי, חלוק לי מימך ואעבור בך". אמר ליה: "אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני, אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה, אני ודאי עושה". אמר ליה: "אם אי אתה חולק גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם", חלק ליה. הוה ההוא גברא דהוה דארי חיטי לפיסחא, אמר ליה: "חלוק ליה נמי להאי דבמצוה עסוק!" חלק ליה. הוה ההוא טייעא דלווה בהדיהו, אמר ליה: "חלוק ליה נמי להאי, דלא לימא כך עושים לבני לוי, חלק ליה" עיי"ש ההמשך. ואם לא התנה הקב"ה עם הים אלא ליוצאי מצרים בלבד, איך הצליח רבי פנחס בן יאיר לבקוע את הנהר?

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

לְתוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שְׁמוֹת כג, כה): ^(ח)וְעַבְדְּתֶם אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּבִרְךְ אֶת לַחֲמֶךָ וְאֶת מִימֶךָ וְהִסְרְתִּי מִחֻלָּה מִקֶּרְבְּךָ, וְאָמַר (שְׁמוֹת טו, כו): וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵיכֶם וּבִרְךְ אֶת לַחֲמֶךָ וְאֶת מִימֶךָ וְהִסְרְתִּי מִחֻלָּה מִקֶּרְבְּךָ, וְעוֹד נֹאמַר (שְׁמוֹת טו, כו): וַיֹּאמֶר

עיונים

על כרחך שתנאי זה כלול בתנאי שהתנה הקב"ה עם כל מעשה בראשית - שיהיו כפופים לתורה ולעמליה, ושיעשו כל מה שיגזרו עליהם כאילו זוהי גזירת הבורא. לכן מצאנו בשמים ובארץ, בכוכבים ובשמש ובירח ששלטו עליהם צדיקים יחידים וקל וחומר מרובים [כי כוח הרבים מסייע בעדם]. ואמרו חז"ל שאמר הקב"ה לעולמו, מי בראך, מי יצרך - ישראל, והכל בכוח התורה. והנה ביציאת מצרים עדיין לא קיבלו ישראל את התורה, וממילא לא היה אז בכוחם לגזור על הנבראים. לכן לא הסכים הים להיבקע להם, וטען למשה "אתה נבראת בששי ואני בשלישי", לרמוז לו שאינו בן תורה כי אילו היה בן תורה, היה משה קודם לו, לפי שהתורה קדמה לעולם כולו (פסחים נד, א). ועל זה נתחכם הקב"ה והוליק ימינו לימין משה, והראה בזה לים שהוא בן תורה המתייחסת לימין דכתיב (דברים לג, ב) "מימינו אש דת למו". וכאשר ראה זאת הים, מיד נקרע כתנאי הראשון.

ומסיים ה"אור החיים" וז"ל: "ולזה כל צדיק וצדיק שיעמוד אחר קבלת התורה, יביא בידו שטר חוב אחד לכופו ליחלק לפניו [התורה שקיבלה הצדיק בהר סיני ושהוא לומדה ומקיימה, היא שטר החוב שבידו המוכיח שכל הבריאה משועבדת לו ולמאמרו]. ותמצא שכשלא רצה ליחלק לרבי פנחס בן יאיר ולהמתלווה עמו, רצה לקונסו [שאמר לו: אם אי אתה חולק, גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם] ופחד הים ממנו [כי מיד כשאמר לו כן, חלק לו]".

ח. ועבדתם את ה' אלקיכם וברך את לחמך ואת מימך. בעבודת ה' הזכיר הכתוב לשון רבים, "ועבדתם את ה' אלקיכם", אך באכילה ובשתיה הזכיר הכתוב לשון יחיד, "וברך את לחמך ואת מימך". בספר 'תפארת יהונתן' (לרבי יהונתן איבשיץ) כתב לבאר, עבודת ה', התפילה, צריכה להיות בציבור, ומשום כך הוזכרה בלשון רבים. אבל האכילה והשתיה, אשר הן פעולות גשמיות, שורת הדין שיעשו ביחידות, ומשום כך הוזכרו בלשון יחיד.

הרידב"ז ביאר מדוע פתח הכתוב בלשון רבים "ועבדתם" וסיים בלשון יחיד "לחמך, מימך, מקרבך". דהנה, בשם הגר"א מובא כלל גדול בתורה, כל מקום שכתוב בלשון יחיד מדבר הכתוב לכלל ישראל, ואילו לשון רבים כוונתו לחלק או ליחידים מיוחדים. כמו שמצינו בתהלים כשמדבר

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
במאמר השלמה המלך החכם באמרו (משלי ט, א): 'חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה, שפון אל אלה השבע פנות אשר זכרנו.						
[הקב"ה חילק חכמה זו לשבעה יסודות אלה שנמנו והוזכרו בפרק זה (פתחי לב)], הזכיר שלמה את שבעת העמודים ונראה שכוון אל אלה השבע פינות - לשבעת יסודות החכמה אשר זכרנו [שהזכרנו]. ופירושו שבחכמה העצומה שבנה בה ה' את העולם כלולים שבעת יסודות, והם סימני החכמה העיקריים שנתבארו בפרק זה.						

עיונים

ועשב אלמוני לרפואתו. עוד יאמר לו הרופא, כי לא יאכל דבר זה ולא ישתה דבר זה. ועל הכל
יסמוך החולה וישמע בקולו. למרות שאין החולה מבין כיצד סם פלוני יביא מזור למחלתו וכיצד
משקה פלוני מסוכן עבורו ויקרב את קיצו, מכל מקום הוא סומך על הרופא, אשר הוא הבקי,
המבין והמומחה לדבר.

וכך גם בתחלואי הנפש. הרופא הגדול, מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, נתן לנו סדר מצוות
וחוקים, אשר יועילו לרפואת נפשותינו. אף על פי שאין אנו מבינים כיצד מצוה זו או חוקה זו
תועיל לתיקון הנפש, מכל מקום מחובתנו לקבל דברי הרופא הגדול, אשר הוא יודע את
תחלואי הנפש ואת דרכי הרפואה שלהם.

זהו שאומרת התורה: "אם שמוע תשמע בקול ה' אלקיך והישר בעיניו תעשה" אף על פי שאולי
אין הדברים נראים כשרים בעיניך, והרי הם, לדעתך, דברים בלא טעם, "והאזנת למצוותיו ושמרת
כל חוקיו", הגם שנראים בעיניך כחוקים ללא טעם, אזי "כל המחלה אשר שמת במצרים לא
אשים עליך".

ושמא תשאל: כיצד זה אדרש לשמור חוקים אשר אין אני מבין את טעמם? התשובה לכך: "אני
ה' רפאך", וכשם שאתה שומע לרופא לכל אשר יאמר, מפני שאינך יודע בחכמת הרפואה, ואילו
הוא יודע, כן אני לך כמו רופא נאמן, היודע מה טוב לך ומה אינו טוב לך ('נחל קדומים', לחיד"א).

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
אם שמוע תשמע לקול יי אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצוותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני יי רפאך, ורפים פאלה. ויש מי שסובר						
המורים שהטבע מכופף את חוקיו לרצון התורה. אחר שפירש רבנו בפרק זה את שבעת הסימנים העיקריים לחכמת הבורא, הוא מסיים פרק זה בכך: ויש מי שסובר שעניין זה רמז						

עיונים

על כל ישראל נוקט בלשון "יאמר נא ישראל", וכשמזכיר חלק מסוים ממנו כותב "יאמרו נא בית
אהרן... יאמרו נא יראי ה'" - לשון רבים. והנה מצינו שהצדיקים הם הצינור שדרכו יורדת ההשפעה
על כל הדור, כמו שנאמר "כל העולם ניזון בשביל חנינא בני", ובימי רבי לא הפילה אשה עוברה
כל ימי חיותו.

לפי זה יבואר הכתוב כך. "ועבדתם את ה' אלקיכם", היינו אותם יחידי הדור, אשר כמה שיותר
יעבדו את ה' בשלימות, אזי "וברך את לחמך ואת מימך והסרותי מחלה מקרבך", כלומר לכלל
ישראל כולו. שכן כל הברכה והשפע של הדור בזכות אותם יחידי סגולה.

ט. אם שמוע תשמע לקול ה' וגו' כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך. במסכת נדרים
(מט, א) מובא: רבא אמר: מאן "חולין" - והתשובה היא "רבנן", שהם מכוונים חולין. מפרש רש"י:
שעוסקים בתורה ואינם נהנים מן העולם ובאים לידי חולי.

על פי דרך הטבע, אם האדם אוכל מאכלים טובים, ושותה משקאות טובים, ומטייל אחר אכילתו,
וישן כל צרכו, ומתענג בחייו, אז גופו בריא וחזק. אבל אדם היושב והוגה בתורה יומם ולילה, לא
פסיק פומיה מגירסא, ומתנזר מכל תענוגי עולם הזה, וממעט בשינה, וכולו עמל ויגיעה להבין
ולהעמיק בעמקי התורה, איש כזה הוא חלוש על פי דרך טבע, ויכול לבוא לידי חולי ומיחוש.
לכן בא הכתוב לומר, כי לא כאשר תדמו בנפשכם יהיה, כי באמת "אם שמוע תשמע וגו' ושמרת
כל חוקיו", מכל מקום "כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך", וזאת משום "כי אני ה'
רפאך", כשם שאני מרפא את המים המרים (שמות כג) שלא על פי דרך הטבע וחוקיו, כך אסיר
ממך כל מחלה ('פה קדוש' להגרי"צ מוולאז'ין).

י. כי אני ה' רפאך. מפרש רבינו הרשב"א: כאשר בא חולה אל הרופא, רושם לו הרופא סם פלוני

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

פרק חמישי

אך איזה מין קרוב אלינו ואנו תיבין לבחן בו יותר, נאמר, כי הפחינה בכל אחד מהם, ואם הצורך אליו גדול ואנו תיבין לבחן בו, הקרוב אלינו יותר והגלוי לנו, הוא סימן החכמה הנראת במין האדם, אשר הוא העולם הקטן, והוא הספה הקרובה להוית העולם הגדול הזה.

בפרק זה מרחיב רבנו בחכמה העצומה הנראית במין האנושי במגוון היבטים. מטבע הדברים, אנו מחוייבים בהתבוננות בחכמה זו יותר מבכל שבעת סוגי החכמה המתגלים בבריאה. אך על השאלה, איזה מין - איזו הוא הסוג המיוחד מבין שבעת סוגי החכמה שנזכרו בפרק הקודם, שהוא הקרוב אלינו ביותר וקל לנו להשיגו, ואנו חייבין לבחון בו יותר -

ואשר חובה יתירה מוטלת עלינו להתבונן בו יותר מבחוכמות האחרות, נאמר ונענה, כי אמנם חובת הבחינה בכללותה אמורה ביחס לכל אחד מהם - משבעת סוגי החכמה שהזכרנו קודם, ואולם אם הצורך אליו גדול - אף שיש חשיבות רבה וקיים צורך רב בידיעת כל אחד משבעת סוגי החכמה, ואנו חייבין לבחון בו - להתבונן בו, בכל זאת, החכמה הקרובה אלינו ביותר - שנוכל להשיגה בנקל והיא הנכרת באופן הגלוי והברור לנו ביותר, הוא [היא] סימן החכמה הנראת ומתגלה במין האדם, אשר הוא העולם הקטן, והוא הסיבה הקרובה - העיקרית להוית ובריאת העולם הגדול הזה.

עיונים

א. והוא הסיבה הקרובה להוית העולם הגדול הזה. כלומר, בעבור האדם נברא העולם הזה (מנוח הלבבות). רש"י כותב על התיבה הראשונה בתורה "בראשית" - "אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו ז"ל, בשביל התורה שנקראת 'ראשית דרכו', ובשביל ישראל שנקראו 'ראשית תבואתה'". כלומר: תכלית בריאת העולם אינו אלא בשביל שתהיה תורה, והיו עם ישראל שיעסקו בתורה ויקיימו את התורה.

ידוע - כותב החפץ חיים - שכל פעולה שהאדם עושה יש לה מטרה, והמטרה חשובה יותר מהפעולה. ולדוגמה, אם ישכור אדם חנות בעשרה רובלים לשבוע, מבינים אנו שמקווה הוא להרוויח בה יותר מעשרה רובלים לשבוע. ואם ישכור חנות יקרה במרכז העיר בחמישים רובלים לשבוע, ודאי מקווה הוא להרוויח יותר מחמישים רובלים. ולפעמים אין החישוב כספי גרידא,

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

ותיבין אנו לעין בהתחלת האדם ומולדתו, וחיבור חלקיו, והרכבת אבריו ותועלתו בכל אחד מהם, והצורך המביא לעשותו על הצלם אשר הוא בו. ואחר כך נעין בתועלתיו, ובכל מדה מיוחדתיו, וכחות נפשו, ואור שכלו, ומכוחות רוחניים, ובהרכבת

אבריו - וכיצד הורכבו איבריו זה עם זה, ותועלתו בכל אחד מהם - ובתועלת הייחודית של כל איבר מרמ"ח איבריו, והצורך המביא לעשותו על הצלם אשר הוא בו - והצורך וההכרח שהיוו את הסיבה לכך שבנינו ותבניתו יהיו כפי שהם. ואחר כך נעין ונתבונן בתועלתיו - בכוחות ובתכונות שטבע הבורא בבריאה כדי שיביאו לו תועלת לגידולו [כגון, שנטע בלב האב והאם חמלה ורחמים כלפי ילדיהם וגם אהבה ודאגה להם ללא גבול. תכונות אלו מועילות בזמן הילדות לטיפול בתינוק טרחן וחסר דעת, והן נתמכות בהתעוררות הרגשית התלויה בבכי התינוק בזמן הינקות, כפי שמבאר זאת רבנו באריכות בהמשך דבריו (פת לחם)], ותועלת רבה יש בכל מידה ממידותיו למהלך חייו של האדם, כגון הגאווה והענווה, הכעס ואורך הרוח, הזריזות והעצלנות, ודומיהן (פת לחם), ויש לעיין גם בתועלת שיש בכחות נפשו, ואור שכלו,

עיונים

כגון מלך הבונה ארמון לתפארת ומוציא מליונים רבים כדי לנאותו ולשגבו בתכלית ההדר והיופי, מבינים אנו שכבוד המלכות שיתעלה כתוצאה מארמון זה הכלול בהדרו אין ערוך לו ביחס להוצאה הענקית. כי סוף דבר, תמיד המטרה נשגבת וכדאית יותר מהאמצעי. שאם לא כן - אם למשל הסוחר לא ירוויח כדמי שכירות החנות - אזי נכשל העסק, ולא היה כדאי.

ומעתה, אם רואים אנו פעולה כה כבירה ומקיפה כבריאת השמים והארץ וכל צבאם, שואלים אנו עצמנו: מה המטרה. וכשנדעה, נדע בוודאות שאותה מטרה גדולה ונשגבת הרבה יותר מכל מעשי שמים וארץ. ומה תכלית הבריאה? בשביל ישראל שיעסקו בתורה! ומקרא מלא הוא (בירמיה לג, כה) "כה אמר ה', אם לא בריתי יומם ולילה, חקות שמים וארץ לא שמת".

ועתה, אם מלך גדול ונורא עשה פעולה כבירה בהשקעה עצומה, ובוודאי כיוון להשיג רווח עצום ונפלא, ובא אדם והפר עצתו ומנע רווח זה - כמה גדולה תהיה ההקפדה! ('נדחי ישראל' פרק יא, ו'מחנה ישראל' פרק ה').

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
והדברים העצמיים והמקריים אשר בו, ותאזותיו, ותכלית ענינו.			ובהדברים העצמיים - ובדברים הקבועים בטבעו והמקריים אשר בו - ובדברים הנמצאים בו רק בדרך ארעי, ובתאזותיו רצונותיו ותקוותיו, ותכלית ענינו - ובתכלית שלמענה נברא.
ובעמדנו על מה שזכרנו מן האדם, יתפאר לנו מסוד העולם הזה הרבה, מפני שהוא דומה אליו. וכבר אמרו קצת החכמים, שהפילוסופיה היא ידיעת האדם את עצמו, רצה לומר, ידיעת מה שזכרנו מענין האדם, כפי ^(ב) שיפיר הבורא יתעלה מסימן החכמה בו, כמה שכתוב (איוב יט, כו): ומבשרי אחזה אלוה.			וכעמדנו על מה שזכרנו - וכשנעמוד על הבנת כל הפרטים שהזכרנו מן האדם, יתבאר לנו מסוד העולם הזה הרבה, מפני שהוא [האדם] דומה אליו. וכבר אמרו קצת מן החכמים, שעיקר חכמת הפילוסופיה היא, ידיעת האדם את עצמו - שיכיר האדם את עצמו, רצה לומר, ידיעת - שיבין את כל מה שהזכרנו מענין - מתוכן האדם וכל מה שגלול בו, כדי שאז יכיר את הבורא יתעלה מסימן החכמה בו - על ידי סימני חכמת ה' הנראית באדם עצמו, כמה שכתוב (איוב יט, כו): 'ומבשרי אחזה אלוה' - ההתבוננות על עצמי מביאה אותי להשיג את חכמת ה' וגבורתו (לפי מרפא לנפש).
עיונים			
ב. שיכיר הבורא יתעלה מסימן החכמה בו. המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל העיר, כי באמת האמונה בה' יתברך שברא שמים וארץ היא פשוטה לעין כל, שכן אי אפשר לבירה בלי מנהיג, ורק המידות ותאווות העולם הזה מונעות את האדם מלהתבונן ולהכיר באמת הפשוטה הזאת, ולולא המידות היו הכול מאמינים. 'מבשרי אחזה אלוה' (איוב י"ט, כ"ו), מתוך התבוננות האדם בעצמו - בגופו - יכול וחייב הוא לבוא לידי אמונה, דהנה כל מכונה שבעולם אם תהיה ללא משגיח ומנהל לא יארוך זמן רב והמכונה תתקלקל ותחליד, ואילו גוף האדם אף הוא מכונה מורכבת לאין שיעור מרמ"ח איברים ושס"ה גידים ומתנהלת משך ימים רבים ללא כל משגיח ומנהל והכל עובד בתכלית הדיוק, כל חוש מחושי האדם מכוון ומדויק להפליא כפי כוחו ללא שום סטיה ולו הקלה ביותר, וכל זה פועל מאתו ללא משגיח ומכוון וללא כל תקלה, האין בכל זה ראיה			

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
וכיון שהוא כן, ראוי לנו להזכיר מכל מה שזכרנו מעניני האדם - מכל חלק מחלקי האדם שהזכרנו ראוי לפרט מעט מזער מכל ענין - מכל פרט, כדי להעיר - לעורר את לב המתעלם - המתעצל לזכור על מה שהוא - את אשר הוא חייב לזכרו - לזכור אותו תמיד, וזה יביאהו לחקור [להתבונן] גם על מה - גם על נקודות נוספות שלא זכרתי [הזכרתי], ואז ייכנע לבוראו על רוב חסדו וטובו עליו - שעשה עמו, ותרבה ותגדל הודאתו ותודתו לו, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים קל"ט, יד-טז): 'אודך על כי נוראות נפילתי - אודה לך מפני שאני רואה בי פליאות נוראות, ומהפליאות שאני מוצא בעצמי אני מבין שנפלאים מעשיך גם בכל העולם, ונפשי יודעת זאת מאד. לא נכחד עצמי ממך - לא נעלמה ממך מהותי ועצמותי אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ - אשר נעשיתי במקום מוסתר			
עיונים			
שיש בורא לעולם המנהיג ומכוון הכל ומשגיח על כל פרט ופרט ועל תקנת ובריאות גוף האדם ('אור יחזקאל').			
בברכת "אשר יצר" משבחים את הקב"ה על הבריאה שברא את האדם בחכמה ומחזיקו בריא ושלם, ותוך הדברים אומרים "גלוי וידוע לפני כסא כבודך...". וצריך עיון, מדוע אומרים 'לפני כסא כבודך' ולא 'לפניך'. ובכלל צריך ביאור, מה הענין באמירה זו, הלא בוודאי הכל גלוי וידוע לפניו יתברך וכי יש דבר שאין ידוע לו. ובפירוש 'אבני אליהו' כתב מה שמזכירים כאן כסא הכבוד בברכת עשיית צרכיו, הוא לאפוקי מדעת האומרים שהקב"ה אי אפשר שישגיח על עולם השפל, לכך אנו אומרים שאפילו לפני כסא הכבוד [שאפילו המלאכים הגבוהים עומדים כמה רבי רבבות פרסאות] אפילו משם הוא משגיח על דברים שפלים כאלה עכ"ל ('ימלא פי תהלתך').			
ג. ונפשי יודעת מאד. ביאר בספר 'דעת תורה' (דברים א' ע"א): נפש האדם יודעת הרבה,			

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

גְּלָמִי רְאוּ עֵינֶיךָ וְעַל סִפְרְךָ כָּלֵם יִפְתְּכוּ יָמִים
יֵצְרוּ וְלֹא אֶחָד בָּהֶם.

וּתְחִלָּתָהּ מֶה שֶׁרְאוּי לָהּ, שֶׁתַּעֲלֶה בְּמַחֲשַׁבְתָּךְ
אֶל תְּחִלַּת הָאָדָם וְאֶל רֵאשִׁית הַיּוֹתוֹ,
וְאִזְּ תִרְאֶה, כִּי חֶסֶד הָאֱלֹהִים הָרִאשׁוֹן עָלָיו

ברחם אמי ובתחילת יצירתי
רוקמתי בבשר וגידים במדור
עמוק בקרב אמי, גלמי ראו
עיניך - בהיותי עדיין גולם
בלי חיתוך אברים, השגחת
על התפתחותי שייווצרו בי
אברים ועל ספרך כלם יכתבו
- כל אברי, אף טרם שנוצרו,
היו ידועים לך כאילו כתובים
הם לפניך בספר. ימים יוצרו
- אם כי יצירתם נגמרה כעבור ימים רבים, ולא אחד בהם' - אין בהם אחד שלא ידעת אותו לפני
שנוצר (לפי רד"ק ומצודת דוד). [פירוש נוסף: ועל ספרך כולם יכתבו - וכל המקרים שיתרחשו
עמי בעתיד כתובים בספר לפניך. ימים יוצרו - וכל הימים נצורים ושמורים לפניך. ולא אחד בהם
- ואין אפילו יום אחד שלא נודע וגלוי לפניך מה יארע בו (עפ"י מצודות ומרפא לנפש)].

ותחילת מה שראוי לך - אתה האדם, ראשית תפקידך הוא, שתעלה במחשבתך אל [את] תחילת
השתלשלות יצירת האדם ואל [ואת] ראשית הוייתו, ואז תראה, כי חסד האלהים הראשון עליו -

עיונים

כנאמר "ונפשי יודעת מאד", ורק בשביל השתתפותה עם החומר הגס נתגשם ידיעתה הרוחנית,
ולזה ניתנו כל המצות לשמור הנפש מטינוף החומר ומגסותו, כמו שאמרו חז"ל (קידושין ל, ב)
"משל לאדם שהכה בנו מכה גדולה וכו' בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין". וכן משמע
מהא דאמרו (שבת קנב, ב): "תנו רבנן, 'והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה', תנה לו כמו
שנתנה לך, בטהרה, אף אתה (תיזהר להחזיר לו את נשמתך בשעת מותך) בטהרה. משל למלך
בשר ודם שחילק בגדי מלכות לעבדיו, פקחים שבהם קיפלו והניחום בקופסא (לשמור עליהם)
וכו', פקחים שבהם החזירום כשהם מגוהצים", וקשה הלא האדם לעמל יולד ואם כן אין המשל
דומה לנמשל? וצריך לומר דגם הנמשל כן, דכל התורה והמצוות אינם רק לשמור הנפש שתישאר
בזכותה וברוחניותה וממילא תמשך אל מקורה ותאהב את בוראה כי ממנו לוקחה, וזהו לה בטבע
אחרי שמירת התורה להניחה על טבעה. וזה מה שבקש דוד המלך ע"ה "תודיעני ארח חיים" פירוש
תודיעני דרכי התורה כדי לקיים כל התורה, וממילא תישאר הנפש זכה בלי סיג ותדע מה שטבעה
לדעת וכפי שמתבאר שנפש האדם יודעת הרבה.

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

הוא: המציאו אחר אפסו, והוא, צאתו מתכונת
היסודות אל תכונת הצומח, ואחר כן יעתק
מתכונת הצומח אל תכונת הפזון, וממנו יעתק
אל תכונת הזרע והדם, וממנו יעתק אל תכונת
החיים. ואחר כן יעתק ממנה אל תכונת האדם,
והוא החי המדבר המת, והוא הולך בשנויים
וגלגולים, וסבות מתחלפות, ומצועים מתמידים,
מחפריים במחשבה נכונה וחפור מתקן.

עם האדם הוא זה: שהמציאו
אחר אפסו - מתוך אפס
ותוהו, הפך אותו למציאות
של אדם, והוא - והשינוי
הזה נעשה במספר שלבים -
גלגולים: השלב הראשון הוא
המעבר מארבעת היסודות
שבבריאה שהם אש, רוח,
מים, עפר, אל דרגת הצומח.
צומח זה הופך למזון, והמזון
הופך בגוף לכוח המוליד ודם
שמהם מתחוללת התפתחות
הוולד במעי אמו, ונוספת בו

חיות עד שנעשה אדם במלוא חיותו. רבנו מסדר את השלבים הללו כדלהלן: לאחר צאתו מתכונת
- מדרגת ארבעת היסודות יתעלה ויהפוך אל תכונת - לדרגת הצומח, ולאחר מכן יעתק - ישתנה
ויעבור מתכונת - מדרגת הצומח ויתעלה אל תכונת - דרגת המזון, וממנו - ולאחר מכן ישתנה
ויעתק - ויעבור אל תכונת הזרע והדם, וממנו יעתק - ויתפתח ויתעלה אל תכונת - דרגת החיים
וייעשה בריה חיה. ואחר כן יעתק ממנה - ויעלה בדרגתו אל תכונת - אל דרגת האדם שהוא
בגדר "אדם" וזה ייעשה בשעת יציאתו אל העולם, והוא - והאדם מובדל מכל מיני הברואים
שברא הקב"ה בעולם. את מהותו הייחודית ניתן להגדיר בשלושה מאפיינים: חי, מדבר ומת.
היותו בגדר החי מבדילה אותו מכל הברואים שאין להם חיות, והיותו בגדר המדבר מבדילה
אותו משאר בעלי החיים, והוא המת - ובחדלונו זה הוא מובדל ושונה מהמלאכים, שאף שיש
להם חיות וכוח הדיבור הם אינם בני תמותה. שלוש ההגדרות הללו מבדילות את האדם משאר
הבריאות שברא הבורא יתברך בעולמו, והוא הולך - ולפי שלכל אדם יש תפקיד מיוחד שעליו
למלא במשך ימי חייו כדי להגיע אל תיקונו, על כן משך חייו יהיו רצופים בשינויים וגלגולים
- יעבור הרבה שינויים הנגרמים על ידי אמצעים רבים ומגוונים, וסיבות מתחלפות - ומקרים
שונים יעברו עליו, ומצועים מתמידים - ושינויי מקום ומצב תמידיים, מחוברים - וכל המקרים
שיארעו לו אינם מקריים אלא מקושרים ומחוברים, מכוונים כולם לעניין אחד, במחשבה נכונה
וחיבור מתקן - במהלך מחושב בחישוב נכון לתוצאה שלימה ומתקנת, מותאמת לשלימות
האדם.

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
וְכַאֲשֶׁר תִּתְּבוֹנֵן בְּזֶה וְתִרְאֶה סִימָן הַטּוֹבָה וְהַחֲכָמָה וְהִיכָלָת בְּכָלְלוֹ, הַשְׁתַּכְּל וְחִשֵּׁב בְּשִׁרְשֵׁי חֲבוּרֹו הַנִּרְאָה, רְצוֹנִי לֹמֵר נִפְשׁוֹ וְגוֹפּוֹ, ^(ה)תִּרְאֶה גּוֹף הָאָדָם מְרַכֵּב מִיְסוּדוֹת			
לעשות הכול. עליך להוסיף ולהשתכל בחכמה הניכרת באדם וחשוב ביסודות ושרשי חיבורו הנראה - הנראים לעין של יסודותיו העיקריים, רצוני לומר: בחיבור נפשו וגופו [שהרי דבר ידוע ונראה שהאדם מורכב מגוף ונפש, שאין להם קיום בעולם זה בלא זה. וגם איברי הגוף השונים מורכבים מארבעת היסודות שהם: אש, רוח, מים ועפר, המובדלים ושונים בטבעם ובמהותם זה מזה, ולמרות זאת הבורא יתברך חיבר ביניהם וקשרם יחד בקשר אמיץ וחזק לבל יתפרדו עד עת קצו של האדם (מרפא לנפש)], ותראה עוד, כי גוף האדם מורכב מארבעה יסודות			

עיונים

ד. תראה גוף האדם מורכב מיסודות חלוקים וכו' חכם הבורא יתעלה בנבחרתו וקשרם בחכמתו. בנוסח ברכת 'אשר יצר' נאמר 'אשר יצר את האדם בחכמה'. 'חכמה' היא מושג מאוד עמוק. לשון הפסוק במשלי (ג, יט): 'ה' בחכמה יסד ארץ'. והנה אף שלאמיתו של דבר לא רק את האדם הקב"ה יצר בחכמה, אלא 'כולם בחכמה עשית' (תהלים קד, כד), ואף על פי כן בנוסח הברכה מצאו חז"ל לנכון להדגיש כי האדם נוצר בחכמה - באדם ישנו ביטוי מיוחד מאוד לחכמת הבורא יתברך, בהיותו כביכול מכונה מופלאה שיש בה אין-סוף של חכמה. זהו, אם כן, על פי פשוטו ביאור המשך הברכה: 'נקבים נקבים חלולים חלולים' - באדם ישנם מליוני תאים - נקבים נקבים חלולים חלולים. כיום כבר ידוע גם למדענים שבמח לבד מדובר על כמות במספר עם 21 אפסים! וזה בתוך מח של תינוק, שלא לדבר על מח של מבוגר. 'גלוי וידוע לפני כסא כבודך' - צריך להבין, מדוע דווקא בברכה זו באה ההדגשה 'גלוי וידוע', והרי מילים אלו ניתן לומר על כל דבר? גם על ברכת 'המוציא לחם מן הארץ' ניתן לומר 'גלוי וידוע לפניך שאם לא תתן לי לחם - אמות מרעב'! וכן על ברכת 'שהכל' - 'גלוי וידוע לפניך שאם לא תתן לי מים - אמות בצמא'! וכו', מדוע, איפוא, מילים אלו נאמרות דוקא בברכת 'אשר יצר'? המובן בזה הוא שרק השי"ת בעצמו יודע עד כמה גדול ונפלא הוא הפלא הנקרא 'אדם' - אותה מכונה מסובכת. עלינו לדעת כי על אף שמערכת המנועים והמחשבים של חללית הטסה לירח היא דבר גדול

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
חֲלוּקִים, וְטַבְעִים שְׂאִינָם דּוֹמִים, חֲפָרָם הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה בְּגִבּוֹרָתוֹ, וְקִשְׁרָם בְּחֻכְמָתוֹ, וְהַתְּחַפֵּר מֵהֶם גּוֹף עוֹמֵד, מִתְאַחֵד בְּמִרְאִיתוֹ, מִתְחַלֵּק בְּטַבְעָיו. וְחֲפֵר אֱלֹו עֵצָם רוֹחֲנִי אֲוִירִי, דּוֹמָה			
חלוקים - המנוגדים בטבעם זה לזה, וטבעים שאינם דומים - ותכונותיהם שונות זו מזו, ואף על פי כן חיברם הבורא יתעלה יחד בנבחרתו, וקשרם יחד בחכמתו, והתחבר מהם - ומהם הורכב גוף האדם עומד על עמדו ביציבות, מתאחד במראיתו - והוא שלם במראהו ובחיצוניותו, כביכול הוא מהות אחת, ועם כל זאת הוא מתחלק בטבעיו - גופו בנוי מחלקים רבים השונים זה מזה בטבעם ובכוחות המיוחדים לכל אחד מהם [יש באדם תכונות וטבעים שונים: העין רואה, האוזן שומעת והפה מדבר, וכן לכל אחד מהאיברים הפנימיים יש טבע ותכונה משלו (מרפא לנפש)]. ואחר כך חיבר הבורא והצמיד אליו - אל הגוף עצם שהוא החלק הרוחני והעליון והוא אוירי - בלתי נראה לעין ובלתי מורגש לחושים בדומה לאוויר, הרימה			

עיונים

ועצום, אך כל זה הוא כאין וכאפס לעומת נפלאות השי"ת המתגלות בטיפה אחת היוצאת מהאדם!... כשאנו אומרים 'גלוי וידוע לפני כסא כבודך', איננו באים רק לספר או להודות גרידא על מה שהיה ידוע כבר קודם לכן, אלא להגדיר את החכמה הנפלאה - חכמה כזו שרק השי"ת יכול להקיפה. כשמטוס ממריא, המחשב אומר בכל רגע מהו הסיכון העומד לפניו בכל צעד שיעשה. אם נשאל את המחשב כמה זמן יכול גוף האדם להחזיק באופן טבעי, הוא יאמר - אפילו לא רגע אחד! הסיכוי למחלות ולמצבים אחרים שיגרמו - במישרין או בעקיפין - שגוף האדם לא יתפקד בתיקונו הם כה רבים, עד שהמחשב יקבע שלא יתכן בעולם שאדם יחיה אפילו רגע אחד. זהו כוונת המילים 'אי אפשר לעמוד ולהתקיים לפניך' - באופן טבעי הדבר כה מסובך. זהו גם שבח מיוחד להשי"ת, שעשה אתנו כך שבאופן טבעי עליו להחזיק אותנו כל יום וכל רגע בנסים ונפלאות. שבח מיוחד על כך שהקב"ה ברא את האדם באופן שכל הזמן הוא יצטרך לשאת את עיניו לבוראו, בריאה כזו שהכל בה בבחינת נס. נס כפשוטו. 'גלוי וידוע לפני כסא כבודך' שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקיים ולעמוד לפניך" - אתה, רבש"ע, יודע עד כמה הנך מחזיק אותי כל רגע ורגע!

"ברוך אתה ה', רופא כל בשר ומפליא לעשות" - אתה הוא זה שמרפא אותי ואתה הוא זה שעושה עמי פלאים בכל רגע ורגע ('נפש שמשוך', סידור התפילה עמוד ס"ג).

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
לְרוּחָנִיּוֹת הָאִישִׁים הָעֲלִיּוֹנִים, וְזֶה הָעֵצָם הוּא נִפְשׁוֹ, אֲשֶׁר קִשְׁרָה בּוֹ בְּאַמְצָעִים רְאוּיִים לְשִׁתִּי הַקְצוּוֹת, וְהֵם, רוּחַ הַחַיִּים, וְהַחֵם הַטָּבָעִי, וְהָדָם, וְהַגִּידִים, וְהָעֲצָפִים, וְהָעוֹרָקִים. וְשֵׁם לָהֶם סְבוּת לְשִׁמְרָם וּלְהִגֵּן עֲלֵיהֶם מִהַפְּגָעִים, וְהֵם, הַבֶּשֶׂר, וְהָעֲצָמוֹת, וְהַמִּיתָרִים, וְהָעוֹר, וְהַשָּׁעַר, וְהַצְּפָרְנִים, וְכָל־מַגְנִים וּמַכְסִּים לְהִגֵּן עֲלֵיהֶם מִהַפְּגָעִים. וְאַחֲרַיִךְ כֵּן חֲשַׁב בְּחִנּוֹת הַבוֹרָא יִתְעַלֶּה בְּהִנְהָגָתוֹ אֶת הָאָדָם, אֲשֶׁר שָׁם לוֹ בְּטֶן אִמּוֹ לְמַצֵּעַ בְּתַחֲלִית עֲנִיּוֹ, כִּדִּי שִׁיתִּיהָ בְּמָקוֹם שְׁמוֹר וּמִכְבָּר	נצור, מקום שלא [אשר לא] תשיגהו יד, ולא יגיע אליו לא חם ולא קר, עם המגן החזק והמחסה הנבצר, ועם המזון המזמן. והוא הולך וגדל, עד שיחזק על התנועה והתנודה, עם הגעתו אל מזונו מבלי יגיעה וטרח, הוכן לו במקום אשר לא יוכל אדם להגיעו אליו בשום פנים, וכל אשר יגדל גופו ירבה מזונו עד עת קצוב. ואחר כן יצא מבטן אמו אל דרך צר מבלי תחבולה שיתחכם בה לצאתו, ולא דבר שיעשה לסייע לו בו, אלא ביכולת החכם הרחום וחנן המרחם על בריותיו, כמו שאמר ה' לאיוב בשעה שהתרעם בגודל ייסוריו על ה', כאילו ח"ו אינו מנהיג עולמו בהשגחה פרטית, [ואמר שמא נתחלף לך בין איוב לאיוב]. כתשובה על כך הוכיח לו ה' מנפלאותיו בקצת [ממקצת] בעלי החיים שהם בלתי	לרוחניות האִישִׁים הָעֲלִיּוֹנִים, וְזֶה הָעֵצָם הוּא נִפְשׁוֹ, אֲשֶׁר קִשְׁרָה בּוֹ בְּאַמְצָעִים רְאוּיִים לְשִׁתִּי הַקְצוּוֹת, וְהֵם, רוּחַ הַחַיִּים, וְהַחֵם הַטָּבָעִי, וְהָדָם, וְהַגִּידִים, וְהָעֲצָפִים, וְהָעוֹרָקִים. וְשֵׁם לָהֶם סְבוּת לְשִׁמְרָם וּלְהִגֵּן עֲלֵיהֶם מִהַפְּגָעִים, וְהֵם, הַבֶּשֶׂר, וְהָעֲצָמוֹת, וְהַמִּיתָרִים, וְהָעוֹר, וְהַשָּׁעַר, וְהַצְּפָרְנִים, וְכָל־מַגְנִים וּמַכְסִּים לְהִגֵּן עֲלֵיהֶם מִהַפְּגָעִים. וְאַחֲרַיִךְ כֵּן חֲשַׁב בְּחִנּוֹת הַבוֹרָא יִתְעַלֶּה בְּהִנְהָגָתוֹ אֶת הָאָדָם, אֲשֶׁר שָׁם לוֹ בְּטֶן אִמּוֹ לְמַצֵּעַ בְּתַחֲלִית עֲנִיּוֹ, כִּדִּי שִׁיתִּיהָ בְּמָקוֹם שְׁמוֹר וּמִכְבָּר	נצור, מקום שלא [אשר לא] תשיגהו יד אדם או בעל חי מזיק, ולא יגיע אליו לא חום ולא קור, עם המגן החזק - כשהוא מוגן ומוקף מכל צדדיו על ידי מגן חזק, והמחסה הנבצר - והוא מקום מחסה מבוצר לטובתו, ומצויד עם המזון המזומן - המוכן לו כדי סיפוקו. והוא הולך וגדל, עד שיחזק על התנועה והתנודה, עם הגעתו אל מזונו מבלי יגיעה וטורח - ואינו חדל להתפתח ולגדול עד שיהא לו הכוח לנוע ולהתנייד בעצמו, ובזמן זה מזונו מגיע אליו ללא עמל	לרוחניות האִישִׁים הָעֲלִיּוֹנִים, וְזֶה הָעֵצָם הוּא נִפְשׁוֹ, אֲשֶׁר קִשְׁרָה בּוֹ בְּאַמְצָעִים רְאוּיִים לְשִׁתִּי הַקְצוּוֹת, וְהֵם, רוּחַ הַחַיִּים, וְהַחֵם הַטָּבָעִי, וְהָדָם, וְהַגִּידִים - הורידים, והעצבים, והעורקים [הגשמיות והרוחניות הם שני הפכים שאינם יכולים להתחבר זה לזה אלא על ידי "ממצעים" אלו שתכונתם משולבת מבין שניהם; יש בהם קצת רוחניות וקצת גשמיות. כך קורה שהנשמה נקשרת אל רוח החיים, והיא "הנפש הבהמית" - ה"רוח החיוני", היא החלק הקרוב לרוחניות מבין החלקים הגשמיים, ורוח החיים נקשרת אל החום הטבעי, והחום הטבעי אל הדם, וכן הלאה (מרפא לנפש, פת לחם וטוב הלבנון)). ושם להם - וכדי שישתמרו ויתקיימו באופן הרצוי, יצר וברא הבורא בעבורם סיבות - אמצעי הגנה שתפקידם לשמרם ולהגן עליהם מן הפגעים ונזקים שעלולים לפגוע בהם ובתפקידם, והם, הבשר, והעצמות, והמיתרים - השרירים, והעור, והשער, והצפרנים, וכולם משמשים כמגינים ונרתיקים להם ומכסים - וסוככים עליהם, כדי להגן עליהם ולשמרם מן הפגעים - מכל פגיעה. ואחר כך חשוב והתבונן בחנות הבורא יתעלה בהנהגתו את האדם - כיצד הבורא יתעלה מתנהג עם האדם בעדינות, ומנהלו בחסד וחנינה, אשר שם לו - בכך שהכין בעבורו את כֵּטֶן אִמּוֹ לְמַצֵּעַ - לעריסה מוצעת בתחילת עֲנִיּוֹ - בראשית יצירתו והווייתו, כדי שיהיה במקום השמור ביותר וכמו במכבד	נצור, מקום שלא [אשר לא] תשיגהו יד אדם או בעל חי מזיק, ולא יגיע אליו לא חום ולא קור, עם המגן החזק - כשהוא מוגן ומוקף מכל צדדיו על ידי מגן חזק, והמחסה הנבצר - והוא מקום מחסה מבוצר לטובתו, ומצויד עם המזון המזומן - המוכן לו כדי סיפוקו. והוא הולך וגדל, עד שיחזק על התנועה והתנודה, עם הגעתו אל מזונו מבלי יגיעה וטורח - ואינו חדל להתפתח ולגדול עד שיהא לו הכוח לנוע ולהתנייד בעצמו, ובזמן זה מזונו מגיע אליו ללא עמל	נצור, מקום שלא [אשר לא] תשיגהו יד, ולא יגיע אליו לא חם ולא קר, עם המגן החזק והמחסה הנבצר, ועם המזון המזמן. והוא הולך וגדל, עד שיחזק על התנועה והתנודה, עם הגעתו אל מזונו מבלי יגיעה וטרח, הוכן לו במקום אשר לא יוכל אדם להגיעו אליו בשום פנים, וכל אשר יגדל גופו ירבה מזונו עד עת קצוב. ואחר כן יצא מבטן אמו אל דרך צר מבלי תחבולה שיתחכם בה לצאתו, ולא דבר שיעשה לסייע לו בו, אלא ביכולת החכם הרחום וחנן המרחם על בריותיו, כמו שאמר ה' לאיוב בשעה שהתרעם בגודל ייסוריו על ה', כאילו ח"ו אינו מנהיג עולמו בהשגחה פרטית, [ואמר שמא נתחלף לך בין איוב לאיוב]. כתשובה על כך הוכיח לו ה' מנפלאותיו בקצת [ממקצת] בעלי החיים שהם בלתי

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
מִדְבָּרִים (איוב לט, א): ^(ה)הִידְעָתָ עַת לִדְתַּי יְעֲלֵי סָלַע מדברים, כי עינו פקוחה על כל בריה ובריה, וכך שאל את איוב (איוב לט, א): 'הידעת עת לדת יעלי סלע' - האם ידוע לך רגע לידת יעלי הסלע? רגע הלידה של היעלה הוא שעת סכנה לוולד, לפי שבאותה שעה היא שונאת את וולדה ומתאכזרת עליו, וכשהיא כורעת ללדת, היא עולה לראש ההר כדי שייפלט הוולד ממעיה וימות. בשעה זו אני עומד ומשיגה להציל את הוולד - אני מזמין לה נשר שמקבלו (את הולד) בכנפיו ומניחו לפני האם [שנאת היעל לוולדותיה היא זמנית ומתעוררת רק בשל חבלי הלידה. אחרי כן כשהנשר מניח את הוולד לפניו, היא מקבלת אותו]. הצלת הוולד נגרמת דווקא על ידי עוף דורס וטורף, והצלה זו חייבת להיות ברגע אחד מסוים בלבד,			
עיונים ה. הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשזור. בשתי דוגמאות אלו, מתוארים התנאים הקשים שבהם יולדות היעלות והאילות, והסכנות האורבות להן בשעת לידתן, וכיצד ממציא להן הקב"ה סיוע מיוחד בהשגחתו. שתי דוגמאות אלה, הן גם מקור הדיון בשאלה, האם יש לבעלי חיים השגחה פרטית. הרמב"ם במורה נבוכים (ג, יז) כותב שאין השגחה פרטית מתייחסת לבעלי חיים או לדומם, אלא לבני אדם בלבד. עֲלֶה שנפל מעץ או זבוב שנטרף על ידי עכביש, אומר הרמב"ם, לא היה זה בגזירת ה' ובהשגחה פרטית, אלא "במקרה גמור". ואין זה סתירה למה שכתוב (תהלים קמז, ט) "נותן לבהמה לחמה וגו'", שהיא השגחה על המין בכללותו ולא על הפרט היחיד שבו. והסכים לכך הרמב"ן (בפירושו לאיוב לו, ז). והרב המקובל משה קורדוברו כותב בספר שיעור קומה, שלפעמים אנו מוצאים בבעלי חיים השגחה אף על הפרט, כגון בסוגייתנו (בבא-בתרא טז, ב) בדרשות על לידת יעלי סלע ואילות, אלא שהשגחה זו נחשבת להשגחה כללית לצורך קיום המין. ואין השגחה פרטית לפי דעות אלו, אלא למי שיש לו בחירה לעשות טוב או רע, דהיינו לשלם לו שכר או להענישו לפי מעשיו. שונה היא דעת הגר"א, הסובר שגם בהנהגת הטבע הכללית יש השגחה על כל פרט ופרט בבריאה. וכתב (בפירושו לספרא דצניעותא פ"ה) שכל מה שהיה הווה ויהיה בעולם מרומו בתורתנו הקדושה, ולא רק המאורעות החשובים "אלא אפילו פרטיו של כל מין... בהמה וחיה וכל בעל חיים בעולם, וכל עשב וצומח ודומם וכל פרטיהם ופרטי פרטיהם... ומה שיארע להם ושורשם". ובביאורו לזוהר (יהל אור שלח קנז, ב), הביא דברי המדרש (בראשית רבה עט, ו), שאפילו ציפור אינה ניצודה מבלי שגזרו על כך משמים. וכן כתב הרד"ל בחידושו למדרש. וראה בספר שפתי חיים (אמונה והשגחה ח"א מאמר ד, עמוד ע"ה והלאה) שדן באריכות בענין, והסביר בהרחבה את הדעות השונות.			

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
חָלַל אֵילֹת תְּשֻׁמֶר, תְּסַפֹּר יִרְחִים תְּמַלְאנָה וַיִּדְעָתָ עַת לִדְתָנָה. וְאַחַר כֵּן יוֹצֵא הַיֹּלֵד אֶל הָעוֹלָם הַזֶּה, וְהוּא חָלַשׁ בְּחוּשָׁיו, זוֹלָתִי חוּשׁ הַמִּשְׁוֹשׁ וְהַטָּעִם. וַיִּזְמִין לוֹ הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה מְזוּזוֹ מִשְׁדֵּי אָמוֹ, וַיְהַפֵּךְ הָרֶם אֲשֶׁר הָיָה מְזוּזוֹ בְּמַעֵי אָמוֹ ואילו היה הנשר מקדים לבוא ברגע או מתאחר רגע אחד, היה הוולד מת מיד, חולל אילות תשזור - האם אתה הוא העומד על המשמר כשחבלי הלידה תוקפים את האיילה, והוולד אינו יכול לצאת מפני שמקום יציאתו צר מדאי? הלא אז אני מזמין לה נחש שמכיש אותה בבית הרחם, ועל ידי כך מתרחב המעבר ושניהם ניצולים: האיילה ובנה. גם במקרה זה הצלת האיילה וולדה נעשית דווקא על ידי בעל חיים מסוכן - נחש ארסי, והצלתם תלויה ברגע אחד מסויים. אילו היה הנחש מקדים או מאחר הכשתו ברגע אחד, היתה האיילה מתה מיד עם וולדה [בדיוק ברגע הלידה חל שינוי בגופה של האיילה, הגורם לכך שארס הנחש אינו מזיק לה. רגע אחד לפני הלידה עדיין אין שינוי זה בגופה, ולכן אם היה מקדים או מאחר, היתה מתה מחמת הארס ('בן יהודע')]. בדברים אלו מצויה התשובה שמשיב הקב"ה לטענת איוב: אם בין רגע לרגע לא נתחלף לי, בין איוב לאיוב יתחלף לי?, תספור ירחים - וכי אתה הוא מונה וסופר לאילה ירחי הריגה מתי תמלאנה וידעת עת לדתנא' - וכי ידועה לך עת לידתה, להגיש לה עזרה כמו מילדת (על פי גמרא בבא-בתרא טז, א, מהרש"א ומפרשים). וכאן ממשיך רבנו בהתבוננות בטובות הבורא על האדם משעת לידתו: ואחר כן יוצא הולד אל העולם הזה, והוא חלש בחושיו - ועדיין חושיו, חושי הראיה, השמיעה והריח, אינם פועלים בשלימות, זולתי חוש - פרט לחוש המישוש וחוש הטעם שהם פועלים בשלימות מיד ברגע לידתו. לו יצויר שכל חושיו היו פועלים מיד ברגע לידתו באופן מלא, היה התינוק עלול להינזק מהתרגשות בשל השינוי העצום שחל במצבו. נמצא שההתפתחות האיטית של החושים אף היא מחסדי ה'. ואחר כך יזמין לו הבורא יתעלה את מזונו על-ידי שיונק משרי אמו, ויהפך - וה' הופך את הרם אשר היה עד כה מזונו במעי אמו,			
עיונים ו. ויהפך הרם אשר היה מזונו במעי אמו לחלב בשדיה. במסכת נדה (ט, א) אמרו על החלב שהוא נוצר מדם האם שהוא נעקר [-נהיה עכור] מחמת הלידה ונעשה חלב. כתיב (שמות יג, ה) 'ארץ			

חובות

שער הבחינה

הלבבות

ביושר לבב

חובות

שער הבחינה

הלבבות

שער הבחינה

חובות

לְחַלֵּב בְּשִׂדְיָהּ, נָגַר, עָרַב וּמִתּוֹק, כְּמַעֲיִן הַנוֹבֵעַ בְּעֵת הַצֶּרֶךְ אֵלָיו, וְאֵינָנו רַב שְׂיִכְכֹּר עַל אִמּוֹ מִשָּׂאוֹ וַיַּגֵּר מִבְּלֵי מִיץ, וְלֹא מָעֻט שְׂיִינֵעַ הֵילֵד בְּהוֹצִיאֹו וּמִצָּצוֹ מִן הַשֹּׁד. וּמַחֲנוּתוֹ בָּזָה, שְׁשֵׁם נֶקֶב הַשֹּׁד כְּפִי מַחֵט, לֹא רָחַב שְׂיִגֵּר הֶחָלֶב מִבְּלֵי מִיץ, אוֹ שְׂיִחְנֵק בּוֹ הֵילֵד בְּעֵת מִצָּצוֹ אֶת הַשֹּׁד, וְלֹא צָר הָרֶבֶה שְׂיִטְרַח בְּהוֹצָאתוֹ כְּמוֹץ.

אַחֵר כֵּן יִחְזַק גּוֹפוֹ לְרֹאוֹת הַמְּרִאִים וְלִשְׁמֹעַ

את הקולות, ויתנהו האלהים לחן ולחסד ולרחמים בלב יולדיו [הוריו], כדי שלא יכבד עליהם טורח גידולו, וירגישו עליו יותר מעצמם כמאכל ובמשתה - ודאגתם למאכלו ולמשקו גדולה יותר מדאגתם למזונם שלהם, ויקל בעיניהם כל טרחו - וטרחתם אשר הם טורחים בעבורו תהא קלה בעיניהם ועמל גידולו - והקשיים שמלווים אותם בגידולו מרחיצה וחיתול - כמו רחיצתו ונקיונו וכיוצא בהם [בזה], ולנהלו לאט - והתנהגותם עמו בנחת וברגישות ולדחות מעליו כל נזק - ומתוך דאגתם אליו ירחיקו מעליו כל דבר העלול לפגוע בו או להזיקו ולצערו,

וינהגו בזה אף כנגד רצונו ובעל כרחו [שהרי הילד בקטנותו כשעדיין הוא מחוסר הבנה, מנהגו להשתעשע גם בחפצים או במקומות העלולים להזיק לו, וכאשר הוריו מרחיקים אותו מאותם הדברים הוא צועק ובוכה וגורם להם עוגמת נפש ואף על פי כן ימנעו ממנו את הסכנות (פת לחם)].

ואחר כן יעתק - ויתנתק מענין הילדות - מתקופת הילדות ויגיע אל ימי הנערות, ולא יקוצו בו אבותיו - ולא ימאסו בו הוריו, ולא יתקצפו ולא יתרעמו ויקוצו בו לרוב צרכיו ודרישותיו, ומיעוט הכרתו - ועל אף חוסר הכרתו במה שהם סובלים מטורחו - ואינו מכיר להם טובה בעבור טרחתם וסיפוקן - ועל כך שהם מספקים לו את כל צרכיו ומשאוא - ושומרים אותו מנזק. התנהגות כפוית טובה זו אינה מונעת מן ההורים את הדאגה התמידית לילדם, אך - אלא אדרבה תגדל הדאגה לו בלבם - ואף תגדל בלבם דאגתם לו ומחשבתם עליו, עד שהוא יגיע לימי הבחירות והבגרות, ואז הוא כבר למד לדבר על סדר ודירוג - בצורה עניינית ומסודרת כדרך בני אדם, ויחזקו - ואז יתחזקו כחות וחושיו הגופניים וכחות נפשו, ויקבל

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

הַחֲכָמָה וְהַדַּעַת, וַיִּכִּיר קֶצֶת הַמוֹחָשִׁים מִקְצָתָם
בְּחוּשָׁיו הַגִּשְׁמִיִּים, וּקְצֵת הַמִּשְׁכָּלִים מִקְצָתָם
בְּחוּשָׁיו הָרוּחָנִיִּים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי ב, ו):
(י) כִּי יִי יִתֵּן חֲכָמָה מִפִּיו דַּעַת וְתְבוּנָה.

וּמִרְבִּי הַטּוֹבָה עַל הָאָדָם, שֶׁאֵינָנו מִשְׁכִּיל

את החכמה והדעת והתבונה, ויכיר קצת המוחשים מקצתם, בחושיו הגשמיים - וידע להבחין בהבדלים שיש בין סוגי הדברים הגשמיים, וקצת המושכלים מקצתם, בחושיו הרוחניים - וגם ידע להבחין בחושיו הרוחניים, בהבדלים ובחילוקי הדרגות שקיימים בין ההשגות הרוחניות ["מוחש" הוא דבר גשמי שהאדם משיגו על ידי כוחותיו הגשמיים. "מושכל" הוא דבר שכלי שהאדם משיגו על ידי כוחותיו הרוחניים (פתחי לב)], כמו שאמר שלמה המלך החכם (משלי ב, ו): 'כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה'.

ומרוב הטובה על האדם - ואחת מתוך הטובות הרבות שהבורא מיטיב עם האדם שאיננו משכיל

עיונים

ז. כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. במסכת נדה (ע', ב') מובא, שאלו אנשי אלכסנדריא לרבי יהושע: מה יעשה אדם ויחכם. השיב להם רבי יהושע, ירבה בישיבה וימעט בסחורה. אמרו לו אנשי אלכסנדריא, הרבה עשו כן ולא הועיל להם להחכים. אמר להם, שאכן אין די לאדם בזה, אלא גם יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו, שנאמר (משלי ב', ו') 'כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה'. כלומר, שאין בכח השתדלות האדם לבד לקנות החכמה, אלא מתנת ה' היא, ועל כן יבקש רחמים מה'.

והקשה המהרש"א (שם ח"א ס"ט, ב'), שלעיל שם (ט"ז, ב') אמרו שבשעה שאדם נולד מלאך הממונה על ההריון אומר, טפה זו מה תהא עליה, חכם או טפש עני או עשיר, וכן אמרו במסכת מועד קטן (כ"ח, א') שבנים, חיים ומזונות אינם תלויים בזכויות, אלא במזל, ואם כן מה שאלו כיצד זוכים לחכמה עשירות ובנים, הרי דברים אלו אינם תלויים באדם וכבר נגזרו עליו קודם שנולד. וביאר, ששאלתם הייתה מה יעשה אדם ויתחכם לשנות את מזלו, ואמר להם שאף אם נגזר עליו להיות טיפש, מכל מקום על ידי שירבה בישיבה ותפילה יזכה לסייעתא דשמיא ויחכם, וכן הוא לענין עושר ובנים, שעל ידי השתדלות וסייעתא דשמיא, אף אם נגזר עליו שיהיה עני, או שלא יהיו לו בנים, מזלו משתנה.

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

וְלֹא מִכִּיר הַטּוֹב וְהָרַע בְּעֵת יְלֻדוֹתָו, שֶׁאֵם הָיוּ
שִׁכְלוֹ וְהַפְּרָתוֹ שְׁלָמִים בְּעֵת גְּדוּלוֹ, וַיִּכִּיר יִתְרוֹן
בְּנֵי אָדָם עָלָיו בְּהִנָּהִיגָם עֲצָמָם וּמַהִירוֹת הַנּוֹעֲתָם
וּנְקִיּוֹתָם, וַיִּרְאֶה עֲצָמוֹ בְּהַפֵּךְ כָּל זֶה, הָיָה מֵת מִן
הַדָּאָגָה וְהִיגוֹן.

וּבֶן הַתְּמָה פְּעֻנִין בְּכִיתוֹ, כִּי הִילֵד יֵשׁ לוֹ תוֹעֵלָת
בָּהּ, כְּפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵי הַרֹּפְאִים, כִּי
בְּמוֹחֵי הַיְלָדִים לִחָה, כְּשֶׁהִיא נִשְׁאֶרֶת עַל עֲנִינָהּ,
מְחַדֶּשֶׁת עֲלֵיהֶם חֲדוּשִׁים רָעִים, וְהַבְּכִי מִתִּיךְ
הַלִּחָה תִּהְיֶה מְמוֹחִיָּהֶם וַיִּנָּצְלוּ מִרַעַת מְאֹרְעִיָּה.

וּמִרְבִּי חֲנוּת הַבּוֹרָא יִתְעַלָּה עַל הָאָדָם,
שֶׁהוּא מַחְלִיף אֶת שְׁנָיו זֶה אַחֵר זֶה,

ולא מכיר הטוב והרע בעת ילדותו - שבימי קטנותו הוא בלתי משכיל ואינו מבחין בין טוב לרע, שאם היו - כי אילו היו שכלו והכרתו - דעתו והבחנתו שלמים [מושלמים] בעת גידולו - בשנות גדילתו, ויכיר יתרון בני אדם עליו בהנהיגם עצמם - היה מכיר ומבחין ששאר בני אדם יש להם יתרונות ביחס אליו בהנהיגם עצמם - בכך שהם עצמאיים ובאפשרותם לדאוג לצורכיהם בעצמם ואינם תלויים באחרים, ובמהירות תנועתם [תנועותיהם] ונקיותם - ושביכולתם לדאוג לנקיונם, ויראה עצמו כהיפך כל זה - כשהיה רואה כי מצבו הפוך מכל היכולות הללו, שהוא חסר ישע וכל כולו

תלוי ועומד בחסדי אחרים, היה מת מן - מרוב הדאגה והיגון.

ומן התימה - ועוד אחד מפלאי הבורא ניתן לראות בענין בכייתו של הילד, שבמבט שטחי נראה שהוא מטרד מכביד, כי מה תועלת יש בו? אך לאמיתו של דבר כי הילד יש לו תועלת בה - יש לילד תועלת ממנה, כפי מה שאמרו חכמי הרופאים, כי במוחי הילדים יש ליחה, כשהיא - וכאשר היא נשארת במוח על ענינה - במקומה ובמצבה כמות שהיא, היא מחדשת עליהם חידושים - גורמת להם חלאים רעים, והבכּי מתיך הליחה ההיא ממוחיהם - והבכּי משחרר את הליחה ממוחם, וינצלו - ועל ידי כך הם ניצולים מרעת מאורעיה - מהחולי הרע שהיה עלול לבוא עליהם על ידי ליחה זו. ומרוב חנות - עוד מרחמיו המרובים וגודל השגחתו של הבורא יתעלה על האדם, שבתקופה ששיניו מתחלפות הוא מחליף את שיניו זו אחר זו - אין שיניו נופלות כולן בבת אחת, אלא הן נופלות זו

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
שְׁלֹא יִמְנַע מִמְּנוּ אֶכֶל כָּל יְמֵי צְמִיחַת מַה שְּׁנֶפֶל מִהֶן.				וְאַחֵר כֵּן יֵשִׁיב אֶל לְבוֹ וַיִּסְתַּכֵּל בְּתוֹעֵלֶת אֲבָרֵי גוֹפוֹ וְאַפְּנֵי תִקְנָתוֹ כְּכֹל אֶחָד מֵהֶם.		
וְאַחֵר כֵּן יַעֲבְרוּ עָלָיו חֲלָאִים וּמִקְרִים מְכַאֲבִים,				הַיָּדִים לְקַחַת וּלְתֵת, וְהָרַגְלִים לְלָכֵת, וְהָעֵינַיִם לְרֹאוֹת, וְהָאָזְנִים לְשָׁמֹעַ, (ט) וְהָאֵף לְהָרִית,		
וְאַחֵר כֵּן יַעֲבְרוּ עָלָיו חֲלָאִים וּמִקְרִים מְכַאֲבִים,				וְהָאָזְנִים לְשָׁמֹעַ, (ט) וְהָאֵף לְהָרִית,		
וְאַחֵר כֵּן יַעֲבְרוּ עָלָיו חֲלָאִים וּמִקְרִים מְכַאֲבִים,				וְהָאָזְנִים לְשָׁמֹעַ, (ט) וְהָאֵף לְהָרִית,		
וְאַחֵר כֵּן יַעֲבְרוּ עָלָיו חֲלָאִים וּמִקְרִים מְכַאֲבִים,				וְהָאָזְנִים לְשָׁמֹעַ, (ט) וְהָאֵף לְהָרִית,		

עיונים

מקומות, כגון: "אני מביא ייסורים עליכם עד שתכינו את לבבכם אצלי" (דברים רבה, ר"פ עקב ג, ב). וכן מצינו בדברי הרמח"ל ענין זה של יסורים של הערה. זה לשונו בספר "דרך השם" (ח"ב פ"ג): "עוד אפשר שיהיה אדם צדיק ובידו חטאים, או בינוני ושקול במעשיו, ותהיה הגזירה עליו שיעוררוהו לתשובה. והנה אז ייסורוהו מן השמים, כדי שישים אל לבו ויפשפש במעשיו. ואמנם אין הייסורים האלה ממין ייסורי הכפרה שזכרנו למעלה, שתכליתם למרק העוונות בעולם הזה; אבל ייסורים אלה ייסורי הערה הם, להעיר הלב לתשובה. כי אולם לא נבראו העונשים אלא בהעדר התשובה, אבל הנרצה לפניו יתברך שמו הוא שלא יחטא האדם, ואם יחטא - ישוב. ואם לא שב יצטרך בעונשים כדי שלא יאבד. ועל כן יבואו תחילה ייסורים להערה, ואם לא יתעורר האדם בהם אז יתייסר בייסורי המירוק".

ט. והאף להרית. במסכת סוטה (מה, ב) אמרו כי עיקר חיות האדם היא במקום הנשימה, כלומר בחוטמו, ולומדים זאת מהכתוב (בראשית ז, כב) "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו" וגו', וביאר הרמב"ם (בפירוש המשניות) מדוע מקום שאיפת הרוח באפו הוא עיקר החיות, לפי שהוא הצורך הגדול בחיות האדם. ושם להלן (מג, ב) אמר רב זוטרא בר אבי בשם רב: מנין שמברכין על הריח שנאמר כל הנשמה תהלל יה עיי"ש. ובמסכת ברכות (כה, א) כתב רש"י (בד"ה כל) על הפסוק 'כל הנשמה תהלל יה' - 'הפה והחוטם בכלל הילול ולא שאר איברים'.

ודבר פלא כתב המהרש"א בח"א תענית (כ"ט, א' ד"ה נגזרה) וז"ל: ועל כן קראו לרבן גמליאל 'בעל החוטם', לפי שישראל הם עם אחד, דמיון גוף, כשמכאוב לאבר אחד מרגיש כל הגוף, מיהו האיברים אינם שוים במעלתן, שיש מהם שחיותו של אדם תולה בהם. ולזה דימה את רבן גמליאל שהיה ראש ונשיא שכולם תלויין בו, לאבר החוטם שהוא למעלה בראש וחיות האדם תלוי בו וכו' עכ"ד.

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
שְׁלֹא יִמְנַע מִמְּנוּ אֶכֶל כָּל יְמֵי צְמִיחַת מַה שְּׁנֶפֶל מִהֶן.				וְאַחֵר כֵּן יֵשִׁיב אֶל לְבוֹ וַיִּסְתַּכֵּל בְּתוֹעֵלֶת אֲבָרֵי גוֹפוֹ וְאַפְּנֵי תִקְנָתוֹ כְּכֹל אֶחָד מֵהֶם.		
וְאַחֵר כֵּן יַעֲבְרוּ עָלָיו חֲלָאִים וּמִקְרִים מְכַאֲבִים,				הַיָּדִים לְקַחַת וּלְתֵת, וְהָרַגְלִים לְלָכֵת, וְהָעֵינַיִם לְרֹאוֹת, וְהָאָזְנִים לְשָׁמֹעַ, (ט) וְהָאֵף לְהָרִית,		
וְאַחֵר כֵּן יַעֲבְרוּ עָלָיו חֲלָאִים וּמִקְרִים מְכַאֲבִים,				וְהָאָזְנִים לְשָׁמֹעַ, (ט) וְהָאֵף לְהָרִית,		
וְאַחֵר כֵּן יַעֲבְרוּ עָלָיו חֲלָאִים וּמִקְרִים מְכַאֲבִים,				וְהָאָזְנִים לְשָׁמֹעַ, (ט) וְהָאֵף לְהָרִית,		
וְאַחֵר כֵּן יַעֲבְרוּ עָלָיו חֲלָאִים וּמִקְרִים מְכַאֲבִים,				וְהָאָזְנִים לְשָׁמֹעַ, (ט) וְהָאֵף לְהָרִית,		

ומנהגו של העולם. הכרת סדרי העולם חשובה, משום שעל האדם לדעת איך להתנהג בכל מצבי החיים המשתנים - גם כששרוי במצב טוב, עלול מצבו להשתנות מטוב לרע, שיכטח בו וימשלו בו תאוותיו - והסיבה לשינוי המצבים היא שאילו היה לאדם תמיד רק טוב בעולם, והיה מרגיש את עצמו בטוח בעולם ללא חשש פן תחלוף הצלחתו, היו תאוותיו מושלות בו, ואז יהיה דומה ככהמות שאין להן שליטה ברצונותיהם, ולא ישכיל ולא יבין - וחסר היה דעת להשכיל ולהבין את תפקידו ומה מטרתו הסופית, כמו שכתוב (תהלים לב, ט): 'אל תהיו כסוס כפרד אין הבין'. ועל כן גזר הבורא יתברך בחכמתו שיבואו על האדם לפעמים מחלות רעות אפילו בילדותו, כדי להזהירו שאף אם במשך שנות חייו יהיה ברום ההצלחה, ידע ששמחתו עלולה לחלוף, ולא ירגיש את עצמו

עיונים

ח. כדי שיכיר העולם ולא יעלם ממנו ענינו שיכטח בו וימשלו בו תאוותיו. ולכן פעמים מביא הבורא יתברך בחכמתו על האדם מחלות רעות אפילו בילדותו, כדי להזהירו שאף אם יהיה ברום ההצלחה, ידע ששמחתו עלולה לחלוף, ולא ירגיש את עצמו בטוח בעולם, אלא ירגיש שהוא תלוי בה', וידאג לאחריתו (מרפא לנפש).

מבואר בדברי רבינו שטעם הייסורים הבאים על קטן, הוא כדי שירגיש שאין העולם הזה ראוי שישים בו בטחונו ומגמתו. ייסורים אלו אינם ממין ייסורי הכפרה שתכליתם למרק העוונות בעולם הזה אלא נקראים הם ייסורי הערה, להעיר את הלב לתשובה. ענין זה מבואר בדברי חז"ל בכמה

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
והלשון לדבר, והפה לאכל, ^(י) והשנים ללעם, והאצטומכא לבשל, והכבד לזקק המזון, והסמפונות להוציא המותרות, והפיסים לסבגלם, והלב משפן החם הטבעי ומבוע החיים, והמח משפן הפחות הרוחניים ומבוע ההרגש ושרש העצבים, והרחם לקיים הזרע, וכן שאר אברי הגוף, ואשר יעלם ממנו מתועלותם, יותר ממה שגראה לנו.		והלשון - לדבר, והפה - לאכול, והשנים - ללעוס, והאצטומכא - לבשל - והקיבה - לעיכול המזון, והכבד - לזקק את המזון, והסמפונות - להוציא מהגוף המותרות - פסולת המיותרת, והפיסים - וכלי קיבול נוספים, כגון ההמסס ובית הכוסות ושלפוחית השתן לסבלם - לאכסן באופן זמני את שאינו נצרך לגוף עד לפליטתו מן הגוף, וזאת כדי שלא תצא הפסולת מהגוף מעצמה מעט מעט ללא שליטה עם גמר העיכול, והלב משמש משכן להחום הטבעי ומבוע - והוא מקור החיים [כי בלב מתרכז הדם מכל הגוף, ובו קשורה הנפש החיונית כעין האש הקשורה בפתילה (מרפא לנפש)], והמוח המשמש משכן להכחות הרוחניים והוא מבוע - ומקור ההרגש שיש לאדם בכל חושיו והוא גם שורש ומרכז העצבים, והרחם לקיים הזרע להולדת ילדים בני קיימא, וכן שאר אברי הגוף. ואשר יעלם ממנו מתועלותם - והתועלת העצומה שיש בכל מערכת איברי גוף האדם רובה היא נעלמת מאיתנו, והנסתר בהם רב יותר ממה שנראה לנו - יותר מהתועלת הידועה והגלויה לנו.	
עיונים			
י. והשנים ללעוס. ומחסדי השם יתברך הנפלאים, שהשיניים הקדמיות המה חדות, כדי לחתוך את המאכל בקלות על ידי נשיכה, והשיניים הצדדיות רחבות, כדי לטחון וללעוס את האוכל, שאילו היו כולם חדות, לא היה נלעס המאכל, ואילו היו כולם רחבות, הייתה כל נשיכה עולה בטורח וקושי, כמו שכתוב בספר הישר לרבינו תם ז"ל (שער א' פ"א) וז"ל: "צריך להיות בפה שינים לטחון המאכל, מקצתן מחודדות לחתוך, ואחרות שטוחות לכתוש ולרכך בהם המאכל". ואילו היה בהיפך, הקדמיות רחבות והצדדיות חדות, היתה גם הנשיכה קשה, גם הלעיסה קשה, כמובן. ועכשיו שהצדדיות רחבות, ומקום הלעיסה הוא בצדדי פיו, המאכל משומר וגדור בשעת לעיסה על ידי הלחיים. והלחיים נעשו ספוגיות, שמתרחבות ומתכווצות כפי רצונו, כדי להתאימם למדת האוכל והמשקה הכנוס בפיו, לשומרו, ולסייע במלאכת העיסה והבליעה ('חיי עולם' ח"ב פ"ב).			

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
וכמו כן תראינה פעולות הטבע בתוך הגוף, למתבונן בהם, ובהדומה לזה יתגלה למי שמתבונן בפעולות הטבעיות המתחוללות בקרב הגוף, שבהגיע המזון אליו - בעת כניסת האוכל ותהליך העיכול שמטרתו - הזנת הגוף, מתגלה החכמה האלוהית בחלקו אותו - בתהליך חלוקת המזון על כל חלק - לכל פינה וקצה של כל חלק מחלקי הגוף. ויראה מסימני החכמה - ומה שייראה לאדם מחכמת הבורא הוא מה שיזרז ויעורר אותו להודות לבוראו ולשכחו עליהם, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים לה, י): 'כל עצמתי תאמרנה יי מי כמוך'. והוא, שהמאכל הולך אל הבטן בתעלה מוכנת על קו ישר, אין בה עקום ולא עווית, והוא הנושט. אחר כן מוחן אותו הבטן יותר מן הפחינה שפחחנו אותו השנים בתחלה, ואחר כן ישלחנו אל הכבד, בגידים דקים, נוגעים ביניהם, הנושמו כמסננת למזון, שלא יגיע ממנו שום דבר עב אל הכבד, ויהפכהו לדם, ויחלקהו על הגוף, וישלחהו אל כל חלקיו בתעלות מוכנות לזה, בתעלות המוכנות למים. וישלח מה שנגשאר מן הפסולת		וכמו כן תראינה פעולות הטבע בתוך הגוף, למתבונן בהם - ובדומה לזה יתגלה למי שמתבונן בפעולות הטבעיות המתחוללות בקרב הגוף, שבהגיע המזון אליו - בעת כניסת האוכל ותהליך העיכול שמטרתו - הזנת הגוף, מתגלה החכמה האלוהית בחלקו אותו - בתהליך חלוקת המזון על כל חלק - לכל פינה וקצה של כל חלק מחלקי הגוף. ויראה מסימני החכמה - ומה שייראה לאדם מחכמת הבורא הוא מה שיזרז ויעורר אותו להודות לבוראו ולשכחו עליהם, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים לה, י): 'כל עצמתי תאמרנה ה' מי כמוך'. כלומר, הפעולות השונות של גוף האדם מכריזות כולן "מי כמוך". והוא שבתחילה המאכל הולך - מגיע אל הבטן בתעלה מוכנת - דרך צינור עשוי על קו [בקו] ישר, שאין בה עיקום ולא עווית - שאין בו כל עקמומיות ולא תסבוכת, והוא הנושט. אחר כן מוחן אותו האיצטומכא בבטן - המאכל נטחן בקיבה יותר מן הפחינה שפחחנו אותו השנים בתחילה, ואחר כן ישלחנו - הגוף מעביר את האוכל אל הכבד, בגידים - דרך עורקים דקים, נוגעים ומחוברים ביניהם, הנושמו - אשר נבראו והופקדו להיות כמסננת למזון, כדי שלא יגיע ממנו שום דבר עב וגס אל הכבד, ויהפכהו - והכבד הופך את המזון לדם, ויחלקהו על הגוף - ומשם הוא מחולק לכל אברי הגוף, וישלחהו - והדם זורם וגשלה אל כל חלקיו בתעלות מוכנות לזה - דרך צינורות המיועדים לכך, בתעלות המוכנות למים - בדומה לצינורות המשמשים להולכת המים. וישלח מה שנגשאר מן הפסולת	

הלכות

ופעולתם בגוף לצורך קבלת המזון החיוני לבריאות הגוף וקיומו. הראשון בהם הוא הכח "המושך", הוא הכוח המקבל את המאכל והמגיעו אל האצטומכא - הוא הפועל את ירידת המזון עד הגיעו אל הקיבה, והכח "המחזיק", הוא הכוח המעכב את המאכל בו [בקיבה] עד שיעשה בו הטבע את מעשהו - את פעולת פירוק המזון, והכח "המבשל", הוא הכוח המבשל אותו - המעכל את האוכל, ומוציא ממנו את החלק הוזך - המזוקק והמובחר שבו, ומפרידו מן הפסולת הבלתי נאות - שאין בו תועלת, ומשלח אותו - את החלק המעולה והוזך הוא מעביר אל כל חלקי הגוף, והכח "הרוחח", הוא

יא. והבנת הדיוחה הוא הדיוחה הפסולת הנותרת. בספר "שו"ת מן השמים", סימן ל"ג, העלה שברכת

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות	
הדוחה הפסלת הנותנת אחר שיקח הכח המבשל צרכו מן המזון.			הכוח הדוחה והמסלק את הפסולת הנותנת בגוף לאחר שיקח הכח המבשל את צרכו - אחרי שהכוח המעכל הפריש את הנצרך לו מן המזון. ראה, היאך הופקדו אלה הכחות על הגוף - כיצד נתמנו הכוחות הללו לתפקידם לצורך קיום הגוף לשמש אותו במה שיש בו תקנתו - בפעולות שנועדו לטובתו ולתועלתו, והוא - והגוף יחד עם הכוחות הללו דומה כחצר [לחצר] המלך שיש בו [בה] עבדים ונציבים פקידים על ביתו - העבדים והפקידים ממונים להוציא אל הפועל את כל צורכי בית המלך [המלך הוא השכל המולך על הגוף, העבדים הם האברים הכפופים להוראות השכל, והפקידים הם ארבעת כחות הקיבה שזכרו לעיל (מרפא לנפש)]. פקיד אחד מהם - הוא הכוח המושך שעומד לצרכי העבדים - והוא ממונה לקבל את מה שמובא אל הארמון לסיפוק צורכי העבדים	ולהגיעם - הוא המביא את אלו אל פקיד נוסף הוא גובר המלך - אל הקיבה, ופקיד השני - תפקידו הוא לקבל את מה שביא וימסור לו הפקיד הראשון, ולאצור - ולשמור אותו בבית - בקיבה עד שיוכן ויתוקן - עד שיעבור תהליך של תיקון והכנה כדי להתאימו לייעודו, והפקיד השלישי - הוא הכוח המעכל, שתפקידו הוא להכין מה שנאצר בתוך הקיבה, ולתקנו ולזמנו - לעבד אותו ולהכשירו ולחלקו על העבדים לכל איבר ואיבר כפי הנצרך לחיותו ולתפקודו, והפקיד הרביעי - הוא הכוח הדוחה, והוא ממונה לכבד מה שיש בבית מן הזבל - לסלק מן הבית - הוא הגוף, את הפסולת והלכלוך שבבית ולהוציאם ממנו. אחר כן חשוב והתבונן גם בכחות הנפש, ומקומותם מתועלות האדם - וקביעתם לתועלת האדם, כגון: המחשבה, והזכרון,	ולתגעים אל גזפר המלך, ופקיד שני, לקבל מה שביא הראשון ולאצור אותו בבית עד שיוכן ויתקן, ופקיד שלישי, להכין מה שנאצר, ולתקנו ולזמנו ולחלקו על העבדים, ופקיד רביעי, לכבד מה שיש בבית מן הזבל והלכלוך ולהוציאם ממנו.		
ראה, היאך הפקדו אלה הכחות על הגוף לשמש אותו במה שיש בו תקנתו, והוא פחצר המלך שיש בו עבדים ונציבים פקידים על ביתו. אחד מהם עומד לצרכי העבדים				אחר פן חשב בכחות הנפש ומקומותם מתועלות האדם, (כמחשבה, והזכרון,			
עיונים			עיונים				
”אשר יצר” כמוה כברכת הגומל. ביאור הדבר, על פי מה שהיה אומר המשגיח ממיר רבי ירוחם ליבוביץ, שאם האדם היה יודע מה שנעשה בגופו, מהרגע שהאוכל נכנס לפיו ועד שהפסולת שבו יוצאת מהגוף, היה שולח מברק לביתו, להודיעם שהכול עבר בשלום. ניסים רבים מתרחשים לאדם כל פעם כאשר הוא מסלק את הפסולת מגופו ומתפנה לצרכיו. ברכת ”אשר יצר” זו היא ברכה על ניתוח קשה ומסובך, שנעשה בגופנו זה עתה, ועלינו להודות על כך להשם יתברך בכל לבבנו ובכל נפשנו. ניתוח זה מתבטא בניקוי של הגוף מן הפסולת שבו, וחמש דברים כלולים בברכת הודיה זו, ועל כל אחד ואחד מהם עלינו להודות להשם יתברך. הדבר הראשון שיש להודות עליו, הוא שהניתוח נעשה באופן הקל ביותר. הדבר השני, שהוא נעשה ללא הרדמה. השלישי, ללא כאבים ויסורים. הרביעי, על ידי הרופא הגדול ביותר, השם יתברך. והדבר החמישי, שהניתוח נעשה חינם אין כסף. על כל אחד מחמשת הדברים הללו, יש לתת הודיה גדולה להשיי”ת, ולהללו ולשבחו בברכת ”אשר יצר” (ברכי נפשי).							

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
וְהִשְׁכַּחַהּ, וְהַפְּשֵׁתָּהּ, וְהִשְׁכָּלָהּ, וְהִדְבֹּרָהּ. תִּרְאֶהָ, אִם יִחַסֵּר לְאָדָם מֵאַלֶּה הַמִּדּוֹת הַזֵּכֶרֶן לְבָר, הִיאֲךָ יִהְיֶה עֲנִיָּו, וְכִמָּה הַפֶּסֶד יָבֹא לוֹ בְּכָל עֲנִיָּו, כְּשֶׁאֵינָנו זֹכֵר מַה שֵּׁשׁ לוֹ וּמַה שֵּׁשׁ עָלָיו, וּמַה שֶּׁלָּקַח וּמַה שֶּׁנָּתַן, וּמַה שֶּׁרָאָה וּמַה שֶּׁשָּׁמַע, וּמַה שֶּׁאָמַר וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר לוֹ, וְלֹא יִזְכֹּר מִי שֶׁהָטִיב לוֹ וּמִי שֶׁהָרַע לוֹ, וּמִי שֶׁהוֹעִילוֹ וּמִי שֶׁהִזִּיקוֹ, וְעוֹד, שֶׁאֵינָנו יוֹדֵעַ דֶּרֶךְ, אִם דֶּרֶךְ בָּהּ פְּעָמִים רַבּוֹת, וְלֹא יִזְכֹּר חֲכָמָה, אִם יִהְיֶה בָּהּ כָּל יָמָיו, וְלֹא שֶׁהוּא חַיִּיב לְאַחֲרִים, וּמַה שֶּׁלָּקַח וּמַה שֶּׁנָּתַן, וּמַה שֶּׁרָאָה וּמַה שֶּׁשָּׁמַע, וּמַה שֶּׁאָמַר וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר לוֹ, וְאִם יֵאבֹד כּוֹחַ הַזִּיכְרוֹן, גַּם לֹא יִזְכֹּר אֶת מִי שֶׁהָטִיב לוֹ וְאֶת מִי שֶׁהָרַע לוֹ, וּמִי שֶׁהוֹעִילוֹ - שֶׁהִבִּיא לוֹ תוֹעֵלַת שִׁחְזִיק לוֹ טוֹבָה וּמִי הוּא זֶה שֶׁהִזִּיקוֹ שִׁישְׁמַר מִמֶּנּוּ. וְעוֹד, שֶׁאֵינָנו זֹכֵר וְאֵינָנו יוֹדֵעַ דֶּרֶךְ שֶׁנֶּצָּר לִלְכַת בָּהּ כְּדִי לְהִגִּיעַ לְמָקוֹם חֲפָצוֹ, גַּם אִם דֶּרֶךְ וְהִלֵּךְ בָּהּ פְּעָמִים רַבּוֹת, וְגַם לֹא יִזְכֹּר אֶת הַחֲכָמָה שֶׁהוּא לִמַּד בְּמַהֲלָךְ חַיָּו, וְגַם אִם יִהְיֶה וְיִתְמַיד בָּהּ כָּל יָמָיו - וְלֹא עֵינִים	וְהִשְׁכַּחַהּ, וְהַפְּשֵׁתָּהּ, וְהִשְׁכָּלָהּ, וְהִדְבֹּרָהּ. תִּרְאֶהָ, אִם יִחַסֵּר לְאָדָם מֵאַלֶּה הַמִּדּוֹת הַזֵּכֶרֶן לְבָר, הִיאֲךָ יִהְיֶה עֲנִיָּו, וְכִמָּה הַפֶּסֶד יָבֹא לוֹ בְּכָל עֲנִיָּו, כְּשֶׁאֵינָנו זֹכֵר מַה שֵּׁשׁ לוֹ וּמַה שֵּׁשׁ עָלָיו, וּמַה שֶּׁלָּקַח וּמַה שֶּׁנָּתַן, וּמַה שֶּׁרָאָה וּמַה שֶּׁשָּׁמַע, וּמַה שֶּׁאָמַר וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר לוֹ, וְלֹא יִזְכֹּר מִי שֶׁהָטִיב לוֹ וּמִי שֶׁהָרַע לוֹ, וּמִי שֶׁהוֹעִילוֹ וּמִי שֶׁהִזִּיקוֹ, וְעוֹד, שֶׁאֵינָנו יוֹדֵעַ דֶּרֶךְ, אִם דֶּרֶךְ בָּהּ פְּעָמִים רַבּוֹת, וְלֹא יִזְכֹּר חֲכָמָה, אִם יִהְיֶה בָּהּ כָּל יָמָיו, וְלֹא שֶׁהוּא חַיִּיב לְאַחֲרִים, וּמַה שֶּׁלָּקַח וּמַה שֶּׁנָּתַן, וּמַה שֶּׁרָאָה וּמַה שֶּׁשָּׁמַע, וּמַה שֶּׁאָמַר וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר לוֹ, וְאִם יֵאבֹד כּוֹחַ הַזִּיכְרוֹן, גַּם לֹא יִזְכֹּר אֶת מִי שֶׁהָטִיב לוֹ וְאֶת מִי שֶׁהָרַע לוֹ, וּמִי שֶׁהוֹעִילוֹ - שֶׁהִבִּיא לוֹ תוֹעֵלַת שִׁחְזִיק לוֹ טוֹבָה וּמִי הוּא זֶה שֶׁהִזִּיקוֹ שִׁישְׁמַר מִמֶּנּוּ. וְעוֹד, שֶׁאֵינָנו זֹכֵר וְאֵינָנו יוֹדֵעַ דֶּרֶךְ שֶׁנֶּצָּר לִלְכַת בָּהּ כְּדִי לְהִגִּיעַ לְמָקוֹם חֲפָצוֹ, גַּם אִם דֶּרֶךְ וְהִלֵּךְ בָּהּ פְּעָמִים רַבּוֹת, וְגַם לֹא יִזְכֹּר אֶת הַחֲכָמָה שֶׁהוּא לִמַּד בְּמַהֲלָךְ חַיָּו, וְגַם אִם יִהְיֶה וְיִתְמַיד בָּהּ כָּל יָמָיו - וְלֹא עֵינִים		
עבירה ומהרהר בה - הוא חוטא הן בגוף והן במחשבה. על כך אמרו, שהחטא שהוא חוטא בחלק הרוחני שבו חמור יותר מהחטא שהוא חוטא בחלק הבהמי שבו. לפי שהשימוש בחלק הבהמי שבו לצרכים גשמיים נחותים, הוא דבר טבעי ואינו חורג מסדרי טבע הבריאה. לעומת זאת, החלק הרוחני נועד לענינים הנכבדים והנעלים שבאדם. לכן, אם האדם משתמש בחלק הרוחני שבו לענינים שפלים - הריהו פוגם במהות של החלק הרוחני שבו.	עבירה ומהרהר בה - הוא חוטא הן בגוף והן במחשבה. על כך אמרו, שהחטא שהוא חוטא בחלק הרוחני שבו חמור יותר מהחטא שהוא חוטא בחלק הבהמי שבו. לפי שהשימוש בחלק הבהמי שבו לצרכים גשמיים נחותים, הוא דבר טבעי ואינו חורג מסדרי טבע הבריאה. לעומת זאת, החלק הרוחני נועד לענינים הנכבדים והנעלים שבאדם. לכן, אם האדם משתמש בחלק הרוחני שבו לענינים שפלים - הריהו פוגם במהות של החלק הרוחני שבו.		
גוף גשמי יש גם לאדם וגם לבהמה. מותר האדם מן הבהמה - במחשבה ובדעת. ונמצא שאם האדם חוטא במחשבתו הריהו חוטא בחלק המבדיל והמייחד אותו מן הבהמה, ובכך הוא מבטל את יחודו ויתרונו על פני בעלי החיים. אדם החוטא במחשבה במה הוא עדיף על הבהמה, הרי הוא והיא שווים!	גוף גשמי יש גם לאדם וגם לבהמה. מותר האדם מן הבהמה - במחשבה ובדעת. ונמצא שאם האדם חוטא במחשבתו הריהו חוטא בחלק המבדיל והמייחד אותו מן הבהמה, ובכך הוא מבטל את יחודו ויתרונו על פני בעלי החיים. אדם החוטא במחשבה במה הוא עדיף על הבהמה, הרי הוא והיא שווים!		

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
יִזְכְּרוּנוּ נַפְיוֹן, וְלֹא יִשְׁקַל דְּבַר בְּמַה שֶּׁעָבַר, וְעַל מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּמַה שֶׁהָיָה, אֲךָ הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת.	יִזְכְּרוּנוּ נַפְיוֹן, וְלֹא יִשְׁקַל דְּבַר בְּמַה שֶּׁעָבַר, וְעַל מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּמַה שֶׁהָיָה, אֲךָ הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת.	יִזְכְּרוּנוּ נַפְיוֹן, וְלֹא יִשְׁקַל דְּבַר בְּמַה שֶּׁעָבַר, וְעַל מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּמַה שֶׁהָיָה, אֲךָ הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת.	יִזְכְּרוּנוּ נַפְיוֹן, וְלֹא יִשְׁקַל דְּבַר בְּמַה שֶּׁעָבַר, וְעַל מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּמַה שֶׁהָיָה, אֲךָ הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת.
וּמִתְּוַעֲלָת הַשְׁכָּחָה, כִּי לֹלֵא הַשְׁכָּחָה, לֹא הִיא נִשְׁאָר הָאָדָם מְכָלִי עֶצֶב, וְלֹא הִיא טוֹרְדוֹ מִמֶּנּוּ שׁוֹם דְּבַר מִשְׁמַחַת עוֹלָם, וְלֹא הִיא נִהְיָה בְּמַה שֶּׁמִּשְׁמַח אוֹתוֹ, כְּשֶׁהוּא זֹכֵר הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת - וּכְמַעַט שִׁיחַדֵּל מִלְּהוּיּוֹת בַּגֶּדֶר בֶּן אָנוּשׁ לְגַמְרִי. כְּפִי שֶׁתִּיָּאֵר רַבֵּנוּ, הַתְּנַהּלוֹת הָאָדָם אֵינָה יְכוּלָה לְהַתְּקִיִּים לֵלֵא כּוֹחַ זִיכְרוֹן, מֵאִידֶךְ גִּיסָא גַם 'כּוֹחַ הַשְׁכָּחָה' נֶצָּר בִּיּוֹתֵר לְאָדָם, וּבַהֲעֵדֶר כּוֹחַ הַשְׁכָּחָה לֹא יוֹכֵל הָאָדָם לְנַהֵל אֶת חַיָּו כִּיאוֹת.	וּמִתְּוַעֲלָת הַשְׁכָּחָה, כִּי לֹלֵא הַשְׁכָּחָה, לֹא הִיא נִשְׁאָר הָאָדָם מְכָלִי עֶצֶב, וְלֹא הִיא טוֹרְדוֹ מִמֶּנּוּ שׁוֹם דְּבַר מִשְׁמַחַת עוֹלָם, וְלֹא הִיא נִהְיָה בְּמַה שֶּׁמִּשְׁמַח אוֹתוֹ, כְּשֶׁהוּא זֹכֵר הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת - וּכְמַעַט שִׁיחַדֵּל מִלְּהוּיּוֹת בַּגֶּדֶר בֶּן אָנוּשׁ לְגַמְרִי. כְּפִי שֶׁתִּיָּאֵר רַבֵּנוּ, הַתְּנַהּלוֹת הָאָדָם אֵינָה יְכוּלָה לְהַתְּקִיִּים לֵלֵא כּוֹחַ זִיכְרוֹן, מֵאִידֶךְ גִּיסָא גַם 'כּוֹחַ הַשְׁכָּחָה' נֶצָּר בִּיּוֹתֵר לְאָדָם, וּבַהֲעֵדֶר כּוֹחַ הַשְׁכָּחָה לֹא יוֹכֵל הָאָדָם לְנַהֵל אֶת חַיָּו כִּיאוֹת.	יִזְכְּרוּנוּ נַפְיוֹן, וְלֹא יִשְׁקַל דְּבַר בְּמַה שֶּׁעָבַר, וְעַל מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּמַה שֶׁהָיָה, אֲךָ הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת.	יִזְכְּרוּנוּ נַפְיוֹן, וְלֹא יִשְׁקַל דְּבַר בְּמַה שֶּׁעָבַר, וְעַל מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּמַה שֶׁהָיָה, אֲךָ הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת.
ומתועלת - והתועלת מהשכחה היא, לא היה נשאר האדם מכלי עצב - לא היה מתנחם האדם על מקרה רע שאירע עמו והיה שרוי בעצבות תמידית, ולא היה טורדו ממנו שום דבר משמחת עולם - ושום מקרה משמח לא היה בכוחו להסיח את דעתו מן העצבות, ולא היה נהנה - ולא היה יכול ליהנות משום דבר חיובי ובמה שמשמח אותו, כשהוא זוכר - שהרי היה זוכר תמיד	ומתועלת - והתועלת מהשכחה היא, לא היה נשאר האדם מכלי עצב - לא היה מתנחם האדם על מקרה רע שאירע עמו והיה שרוי בעצבות תמידית, ולא היה טורדו ממנו שום דבר משמחת עולם - ושום מקרה משמח לא היה בכוחו להסיח את דעתו מן העצבות, ולא היה נהנה - ולא היה יכול ליהנות משום דבר חיובי ובמה שמשמח אותו, כשהוא זוכר - שהרי היה זוכר תמיד	יִזְכְּרוּנוּ נַפְיוֹן, וְלֹא יִשְׁקַל דְּבַר בְּמַה שֶּׁעָבַר, וְעַל מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּמַה שֶׁהָיָה, אֲךָ הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת.	יִזְכְּרוּנוּ נַפְיוֹן, וְלֹא יִשְׁקַל דְּבַר בְּמַה שֶּׁעָבַר, וְעַל מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּמַה שֶׁהָיָה, אֲךָ הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת.
עיונים	עיונים	עיונים	עיונים
יג. ולא היה נהנה במה שמשמח אותו כשהוא זוכר פגעי העולם. כתיב: "צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך" (דברים לב, יח). המגיד מדובנא ביאר זאת על פי משל למה הדבר דומה? ראובן היה חייב מנה לשמעון והיה שמעון המלווה תובע ומטריד את ראובן שישלם חובו. בצר לו פנה ראובן אל לוי בבקשת עצה, כיצד יפטר מבעל חובו. יעץ לו לוי שכאשר יבוא שמעון לגבות חובו, יעשה עצמו כמשוגע בתנועות ודיבור, וכאשר יראה שמעון כי נטרפה דעתו, יעזבנו לנפשו. ואכן ראובן נהג כעצתו של לוי ונפטר מהטרדותיו של שמעון.	יג. ולא היה נהנה במה שמשמח אותו כשהוא זוכר פגעי העולם. כתיב: "צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך" (דברים לב, יח). המגיד מדובנא ביאר זאת על פי משל למה הדבר דומה? ראובן היה חייב מנה לשמעון והיה שמעון המלווה תובע ומטריד את ראובן שישלם חובו. בצר לו פנה ראובן אל לוי בבקשת עצה, כיצד יפטר מבעל חובו. יעץ לו לוי שכאשר יבוא שמעון לגבות חובו, יעשה עצמו כמשוגע בתנועות ודיבור, וכאשר יראה שמעון כי נטרפה דעתו, יעזבנו לנפשו. ואכן ראובן נהג כעצתו של לוי ונפטר מהטרדותיו של שמעון.	יִזְכְּרוּנוּ נַפְיוֹן, וְלֹא יִשְׁקַל דְּבַר בְּמַה שֶּׁעָבַר, וְעַל מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּמַה שֶׁהָיָה, אֲךָ הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת.	יִזְכְּרוּנוּ נַפְיוֹן, וְלֹא יִשְׁקַל דְּבַר בְּמַה שֶּׁעָבַר, וְעַל מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּמַה שֶׁהָיָה, אֲךָ הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת.
לימים לוו ראובן מלוי מעות, כאשר הגיע זמן הפירעון ולוי בא לגבות את חובו, החל ראובן להתנהג כאילו נטרפה עליו דעתו, כפי שנהג אצל שמעון. הרים לוי את מטהו והכהו בחוזקה באומרו:	לימים לוו ראובן מלוי מעות, כאשר הגיע זמן הפירעון ולוי בא לגבות את חובו, החל ראובן להתנהג כאילו נטרפה עליו דעתו, כפי שנהג אצל שמעון. הרים לוי את מטהו והכהו בחוזקה באומרו:	יִזְכְּרוּנוּ נַפְיוֹן, וְלֹא יִשְׁקַל דְּבַר בְּמַה שֶּׁעָבַר, וְעַל מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּמַה שֶׁהָיָה, אֲךָ הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת.	יִזְכְּרוּנוּ נַפְיוֹן, וְלֹא יִשְׁקַל דְּבַר בְּמַה שֶּׁעָבַר, וְעַל מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּמַה שֶׁהָיָה, אֲךָ הוּא קָרוֹב לְהַתְּפַשֵּׁט מִן הָאֲנוּשִׁיּוֹת.

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

פגעי העולם, ולא היה מקנה מנוחה ממקנא, ולא התעלם ממלך. הלא תראה, איך הוישם באדם הזכרון והשכחה, והמה מתחלפים ושונים זה מזה, והוישם לו בכל אחד מהם מינים מן התועלות.

ואחר כן חשב במדת הבשת אשר יחד בה האדם, מה גדולה מעלתה ורבה תועלתה ותקנתה, ולולא היא, לא היו מאכסנים אכסנאי,

את פגעי העולם - את הצרות שעברו עליו בעבר. ולא היה מקוה מנוחה ממקנא - ולא הייתה לו שלווה אף לרגע מפני המקנא בו והשומר לו איבה ומבקש להינקם בו, מאחר שלא היה שוכח לעולם את סיבת שנאתו, והיה מפחד כל ימיו מנקמתו, ולא התעלם ממלך - ולא ימוש מלבו עול ופחד שהיה לו מצד השלטונות [אולם עתה, שהבורא קבע באדם את השכחה, הוא מתנחם בלבו על כל דבר רע שעבר עליו, ובמשך הזמן גם ישכח איבת אחרים שהיתה כלפיו, וגם לא יצטרך לחשוש עוד משנאת אחרים או מפחד השלטונות (פת לחם)]. הלא תראה - הנך רואה, האיך הוישם וניטע באדם כוחות אלו - הזכרון והשיכחה, והמה - שהם כוחות מתחלפים - ומנוגדים ושונים זה מזה, והוישם לו בכל אחד מהם מינים מן התועלות - וניתנה תועלת לכל אחד מהם.

ואחר כן חשוב והתבונן במידת הבושת אשר יחד בה האדם - שה' חנן בה רק את האדם והתייחד בה משאר בעלי החיים. מה גדולה מעלתה - כמה גדול ערכה ורבה תועלתה ותקנתה - וכמה תועלת וטובה צומחות לאדם ממנה, ולולא היא - שהרי לולא הבושה מבני אדם, לא היו מאכסנים אכסנאי - לא היו נותנים אכסניא לאורח,

עיונים

נבל שכמותך, עצה זו הרי אני עצמי יעצתי לך וכי בכדי שתשתמש בה כנגדי נתתי לך עצה זו? תכונת השכחה, היא מחסדי השי"ת לאדם, כי בלעדיה לא היה האדם מתנחם על צערו לעולם, לא היה סר חרון אפו משום דבר שבעולם. על כן, למענו, ניתנה לו תכונה זו. אך האדם כפוי הטובה, הולך ומשתמש במתנה זו - השכחה, כנגד השי"ת ושוכח את בוראו ומחוללו. היש נבלה גדולה מזו? על כך אומר הכתוב "צור ילדך תשי" - השי"ת נטע בך תכונה זו של שכחה לטובתך, לתועלתך, ואילו אתה משתמש בה לרעה, בכפיות טובה - "ותשכח א-ל מחוללך".

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

ולא מקימים דבר, ולא ממלאים משאל, ולא גומלים חסד ומתרחקים מן הרע פשוט דבר, עד כי דברים רבים מדברי התורה עושים בעבור הבשת. כי רב מפני אדם לא היו מכבדים את אבותם, לולא הבשת, כל שכן זולתם, ולא היו משיבין פקדון, ולא נמנעין מעברה,

ולא היו בני אדם מקיימים דבר ממה שהבטיח אדם לזולתו, ולא היו ממלאים משאלה ובקשה שהיו מופנות אליהם, ולא היו גומלים חסד איש לרעהו ולא היו מתרחקים ונמנעים מן הרע בשום דבר גנאי ופשע, וראה כמה גדול כוחה של הבושה עד כי דברים רבים מדברי [ממצוות] התורה

עושים בעבור הבושת - מקיימים רק מחמת הבושה. כי רוב מבני אדם מהמון העם לא היו מכבדים את אבותם, לולא הבושת - לולא הבושה רוב בני אדם לא היו מכבדים אפילו את הוריהם, וכל שכן שלא היו נוהגים כבוד בזולתם, ולא היו משיבין [מחזירים] פקדון, ולא היו נמנעין ופורשים מעבירה,

עיונים

יד. ולא נמנעין מעבירה. הקשר בין מידת הבושה לבין ההימנעות מן החטא מבואר בדברי המהר"ל מפראג ('נתיבות עולם', נתיב הבושה פרק א'): מפני כי החוטא הוא יוצא מן היושר... ולכך מי שהוא היפך העז פנים לא במהרה הוא חוטא, כי כל מצוות השם יתברך הוא גזירה מן השי"ת על האדם, וכאשר האדם בעל בושה, וגדר הבושה שהוא מתפעל מאחר ואינו עומד כנגדו, ולפיכך בעל בושה מוכן הוא לקבל הגזירות והמצוות מן השי"ת הגזור, וכאשר הוא מוכן לקבל הגזירה, הוא גם מוכן שלא יעבור. דוד המלך אמר "סמר מפחדך בשרי", כוונתו משום יראת הרוממות, ולא מיראת העונש, אלא מפחד רוממות וגדלות הבורא עצמו, וזהו מהתגלויות חדשות בהשגת הבורא ובחסדיו. וכן מה שאמר עזרא הסופר "אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך", כי לפי גודל הכרתו בהקב"ה חש בושה מעצם העמידה לפניו יתברך והוא יראת הרוממות. וזה נאמר על ידי גדולי עולם צדיקים וחסידים, ולא מצד ענוותנותם אמרו כן, שהרי לא שייך לכזב ח"ו לפני הקב"ה, כי דובר שקרים לא יכון לפני ה'. אלא שהרגישו כך באמת לפי גודל הכרתם. משל למה הדבר דומה, למלך שבא פתאום וראה את מעשי עבדו, מיד העבד מתמלא פחד מכבודו ורוממותו של המלך. ונוכל לצייר זאת באנשים כערכינו, אם יתגלה לעיני אדם בפתע פתאום רבי עקיבא איגר, החתם סופר, או רבי ישראל מסלנט, וימצאוהו עסוק במשחק קוביות או ח"ו עבירה אף קלה שבקלות, הלא יחרד ויבהל מאד ('משנת רבי אהרן', ח"ב עמ' קפ"ו).

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
כי כל אשר יעשה מפל אלה הדברים המגנים שזכרנו אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשוט כסות הבשת מעליו, כמו שאמר הכתוב (ירמיה ו, טז): גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו, ואומר (צפניה ג, ה): ולא יודע עול בשת.	כי - שהרי כל מי אשר יעשה מכל אלה הדברים המגנים שזכרנו [את אחד מהדברים המגנים הללו שהזכרנו] אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשוט ויסיר את כסות [מסווה, מעטה] הבושת מעליו, כמו שאמר הכתוב בתוכחת הנביא אשר מזהיר את העם מפני רוע מעשיהם (ירמיה ו, טז): 'גם בוש לא יבושו' - אינן מתביישים ממעשיהם הרעים (רש"י) גם הכלים לא ידעו' - לא הרגישו בכלימה שיכלימם אדם על רוע מעשיהם (רד"ק), ואומר (צפניה ג, ה): 'ולא יודע עול בוש' 'עול' הוא שם תואר למי שעושה עוול. אותו עושה עוולות אינו מכיר את מדת הבושה (פת לחם).	בה - לצורך התועלת המרובה בייחס האדם אל סביבתו כפי שהוזכר לעיל, ויותר ממה שזכרנו - וגם מפני תועלת נוספת שלא הוזכרה לעיל, ובכל זאת לא הוטבע על הבושת מבוראו - לא הטביע	בה, ויותר ממה שזכרנו, ולא הטבע על הבשת מבוראו, המשקיף והצופה עליו ועל מעשיו תמיד ללא רגע של הפסקה. אולם דבר זה הוא מחכמת הבורא, כדי שהאדם לא יהיה מוכרח על עבודתו אותו - ולא יעבוד אותו מתוך כורח הבושה, ויחלש חיוב תגמולו עליה - ואז ימעט ערך זכותו לקבל גמול על עבודתו, כשלא יעבוד את ה' מרצונו הטוב ובשל בחירתו החופשית. אבל מוטל עלינו לרכוש את מידת הבושה ואנחנו חייבין להתבושש מן הבורא	בה, ויותר ממה שזכרנו, ולא הטבע על הבשת מבוראו, המשקיף והצופה עליו ועל מעשיו תמיד ללא רגע של הפסקה. אולם דבר זה הוא מחכמת הבורא, כדי שהאדם לא יהיה מוכרח על עבודתו אותו - ולא יעבוד אותו מתוך כורח הבושה, ויחלש חיוב תגמולו עליה - ואז ימעט ערך זכותו לקבל גמול על עבודתו, כשלא יעבוד את ה' מרצונו הטוב ובשל בחירתו החופשית. אבל מוטל עלינו לרכוש את מידת הבושה ואנחנו חייבין להתבושש מן הבורא	בה, ויותר ממה שזכרנו, ולא הטבע על הבשת מבוראו, המשקיף והצופה עליו ועל מעשיו תמיד ללא רגע של הפסקה. אולם דבר זה הוא מחכמת הבורא, כדי שהאדם לא יהיה מוכרח על עבודתו אותו - ולא יעבוד אותו מתוך כורח הבושה, ויחלש חיוב תגמולו עליה - ואז ימעט ערך זכותו לקבל גמול על עבודתו, כשלא יעבוד את ה' מרצונו הטוב ובשל בחירתו החופשית. אבל מוטל עלינו לרכוש את מידת הבושה ואנחנו חייבין להתבושש מן הבורא	בה, ויותר ממה שזכרנו, ולא הטבע על הבשת מבוראו, המשקיף והצופה עליו ועל מעשיו תמיד ללא רגע של הפסקה. אולם דבר זה הוא מחכמת הבורא, כדי שהאדם לא יהיה מוכרח על עבודתו אותו - ולא יעבוד אותו מתוך כורח הבושה, ויחלש חיוב תגמולו עליה - ואז ימעט ערך זכותו לקבל גמול על עבודתו, כשלא יעבוד את ה' מרצונו הטוב ובשל בחירתו החופשית. אבל מוטל עלינו לרכוש את מידת הבושה ואנחנו חייבין להתבושש מן הבורא

עיונים

בעיון בתורה ובחז"ל ובלמודי המוסרים יגיעו לכך להכניס עניני השכל בציוור החוש. כתב רבינו חיים מוולאז'ין (רוח חיים אבות פ"ד מ"א): הנה בעניני היראה, כמה סוגים גדולים עד אין חקר. אך היראה המוכרחת היא, מה שאמר רבי יוחנן בן זכאי (ברכות כח, ב) "יהי רצון שיהיה מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, תדע שכשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם". והוא היראה מצד הבושה, כמאמר חכמינו ז"ל (נדרים כ, א) "ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" (שמות כ, יז) - "זו בושה". כי יבוש ויכלם מיוצרו העומד עליו תמיד, ולית אתר פנוי מיניה, ואם היה אדם לנגדו לא היה עושה, ואיך יעשה כשהוא עם המלך מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא במלאכתו. וכמבואר בהגהות רמ"א באו"ח (סי' א' ס"א), וזאת היראה תועיל ודאי לסור מרע, ולהשמר מפח יקוש. אבל עוד יש בושה גם בעת עשיית המצוה. כי הנה לא כאשר ידמה האדם, כי טוב גדול הוא עושה בעשותו איזה מצוה, או לומד תורה, וראוי לו בעד זה לירש עולם ומלואה. אך באמת נהפוך הוא, כי גדולה וחשיבות היא לנו, שזכינו לזה לקיים מצוות ולהגות בתורתו, כמו שאנו אומרים "אשר קדשנו במצותיו", ו"קרבתנו מלכנו לעבודתך". עכ"ל. טז. אבל אנחנו חייבין להתבושש מן הבורא מדרך הבחינה. כתב בספר 'ארחות צדיקים' (שער הבושה) וז"ל: אבל המעלה העליונה ממדת הבושה הוא שיתבייש לפני הקב"ה, כענין שנאמר: "אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך" (עזרא ט, ו). ואם תחשוב: איך אתבייש ממי שאיני רואהו בעיני? באמת אתה צריך לדעת, אף על פי שהקב"ה נעלם מעיני כל חי, הוא נמצא בלבבות

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
כי כל אשר יעשה מפל אלה הדברים המגנים שזכרנו אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשוט כסות הבשת מעליו, כמו שאמר הכתוב (ירמיה ו, טז): גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו, ואומר (צפניה ג, ה): ולא יודע עול בשת.	כי - שהרי כל מי אשר יעשה מכל אלה הדברים המגנים שזכרנו [את אחד מהדברים המגנים הללו שהזכרנו] אינו עושה אותם אלא לאחר שיפשוט ויסיר את כסות [מסווה, מעטה] הבושת מעליו, כמו שאמר הכתוב בתוכחת הנביא אשר מזהיר את העם מפני רוע מעשיהם (ירמיה ו, טז): 'גם בוש לא יבושו' - אינן מתביישים ממעשיהם הרעים (רש"י) גם הכלים לא ידעו' - לא הרגישו בכלימה שיכלימם אדם על רוע מעשיהם (רד"ק), ואומר (צפניה ג, ה): 'ולא יודע עול בוש' 'עול' הוא שם תואר למי שעושה עוול. אותו עושה עוולות אינו מכיר את מדת הבושה (פת לחם).	בה - לצורך התועלת המרובה בייחס האדם אל סביבתו כפי שהוזכר לעיל, ויותר ממה שזכרנו - וגם מפני תועלת נוספת שלא הוזכרה לעיל, ובכל זאת לא הוטבע על הבושת מבוראו - לא הטביע	בה, ויותר ממה שזכרנו, ולא הטבע על הבשת מבוראו, המשקיף והצופה עליו ועל מעשיו תמיד ללא רגע של הפסקה. אולם דבר זה הוא מחכמת הבורא, כדי שהאדם לא יהיה מוכרח על עבודתו אותו - ולא יעבוד אותו מתוך כורח הבושה, ויחלש חיוב תגמולו עליה - ואז ימעט ערך זכותו לקבל גמול על עבודתו, כשלא יעבוד את ה' מרצונו הטוב ובשל בחירתו החופשית. אבל מוטל עלינו לרכוש את מידת הבושה ואנחנו חייבין להתבושש מן הבורא	בה, ויותר ממה שזכרנו, ולא הטבע על הבשת מבוראו, המשקיף והצופה עליו ועל מעשיו תמיד ללא רגע של הפסקה. אולם דבר זה הוא מחכמת הבורא, כדי שהאדם לא יהיה מוכרח על עבודתו אותו - ולא יעבוד אותו מתוך כורח הבושה, ויחלש חיוב תגמולו עליה - ואז ימעט ערך זכותו לקבל גמול על עבודתו, כשלא יעבוד את ה' מרצונו הטוב ובשל בחירתו החופשית. אבל מוטל עלינו לרכוש את מידת הבושה ואנחנו חייבין להתבושש מן הבורא	בה, ויותר ממה שזכרנו, ולא הטבע על הבשת מבוראו, המשקיף והצופה עליו ועל מעשיו תמיד ללא רגע של הפסקה. אולם דבר זה הוא מחכמת הבורא, כדי שהאדם לא יהיה מוכרח על עבודתו אותו - ולא יעבוד אותו מתוך כורח הבושה, ויחלש חיוב תגמולו עליה - ואז ימעט ערך זכותו לקבל גמול על עבודתו, כשלא יעבוד את ה' מרצונו הטוב ובשל בחירתו החופשית. אבל מוטל עלינו לרכוש את מידת הבושה ואנחנו חייבין להתבושש מן הבורא	בה, ויותר ממה שזכרנו, ולא הטבע על הבשת מבוראו, המשקיף והצופה עליו ועל מעשיו תמיד ללא רגע של הפסקה. אולם דבר זה הוא מחכמת הבורא, כדי שהאדם לא יהיה מוכרח על עבודתו אותו - ולא יעבוד אותו מתוך כורח הבושה, ויחלש חיוב תגמולו עליה - ואז ימעט ערך זכותו לקבל גמול על עבודתו, כשלא יעבוד את ה' מרצונו הטוב ובשל בחירתו החופשית. אבל מוטל עלינו לרכוש את מידת הבושה ואנחנו חייבין להתבושש מן הבורא

עיונים

טז. ומן התמה הגדול שהטבע האדם על הבושת מכני אדם וכו' ולא הטבע על הבושת מבוראו וכו' כדי שלא יהיה מוכרח על עבודתו עליו. במסכת ברכות (כח, ב) אמרו: בשעת פטירת רבן יוחנן בן זכאי, אמרו לו תלמידיו: רבינו, ברכנו. אמר להם: יהי רצון, שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו: עד כאן ותו לא? אמר: הלואי! תדעו, כשאדם עובר עבירה בסתר, אומר: שלא יראני אדם. הגר"י בלזר ('שערי אור' סי' ב') הרחיב לבאר ענין זה, כי הנה בענינים הגשמיים השכל והחוש הם דבר אחד, כל מה שמשיג בשכלו ישיג באותה מידה בחושיו, ולכן בטבע האדם מוטבע שימנע מלעשות מה שיחפוץ בלבו מפני שמתבייש מבני אדם. לא כן בענינים הרוחניים, שם השכל והחוש הם שני דברים נפרדים, לא כפי האמונה בשכל כן ירגיש בחוש, כי אמנם יודע האדם ומאמין כי יש להתבייש מהקב"ה בחטאיו אך אין הדבר מושרש בתחושותיו, ואין הבושה מבוראו מוטבעת בו כמו שארי הבושת, והטעם, כפי שכתב כאן רבינו, כי זהו מצד הבחירה שניתן לאדם, כי רק בבחירה בעמל

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
מִדְרֵךְ הַבְּחִינָה, וּבִידִיעַת מַה שְּׁאֵנוּ חֵיבִין מַעְבֻּדְתּוֹ, וְדַעַתְנוּ הַשְּׁקָפָתוֹ עַל נַגְלוֹתֵינוּ וְנִסְתָּרוֹתֵינוּ, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַכֶּתוּב (יְחֶזְקָאל לוֹ, לב): בּוֹשׁוּ וְהַפְּלִמוּ מִדְּרֻכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל.	מִדְרֵךְ הַבְּחִינָה - עַל יְדֵי הַתְּבוּנָנוֹת בְּרוּמֹמוֹתוֹ, וּבִידִיעַת מַה שְּׁאֵנוּ חֵיבִין לוֹ מַעְבֻּדְתּוֹ - וְעַל-יְדֵי שְׁנֹדַע כְּמָה אֲנוּ חֵיבִים לַעֲבֹדוֹ [וְכֹאשֶׁר יִתְּבַרֵּר לְאָדָם גּוֹדֵל חַיּוּבוֹ בַּעֲבוּדַת הַבוֹרָא, תִּלְבֵּשׁ אוֹתוֹ בּוֹשָׁה, שֶׁכֵּן יִתְּבַרֵּר לוֹ כְּמָה הוּא מְקַצֵּר וּמִתְרַשֵּׁל בַּעֲבוּדָתוֹ (פֶּת לַחֵם)], וְדַעַתְנוּ - וְעַל יְדֵי שְׁנֹדַע הַשְּׁקָפָתוֹ - שֶׁהַבוֹרָא יִתְּבַרֵּךְ מִסְתַּכֵּל עַל נַגְלוֹתֵינוּ וְנִסְתָּרוֹתֵינוּ - עַל מַעֲשֵׂינוּ הַגְּלוּיִים וְהַנִּסְתָּרִים, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַכֶּתוּב (יְחֶזְקָאל לוֹ, לב): 'בּוֹשׁוּ וְהַכְּלִמוּ מִדְּרֻכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל'.	אֵךְ רַב טוֹב הָאֱלֹהִים עָלֵינוּ בְּשִׁכְלָו וּבְהַכְרָה אֲשֶׁר בָּהֶם יַחְדָּנוּ מִשְׁאֵר כְּעֵלֵי חַיִּים - עַל שִׁיחַד אוֹתָנוּ מִשְׁאֵר בְּעֵלֵי הַחַיִּים בְּשִׁכְלָו שְׁחָנָן אוֹתָנוּ, אֵין צוֹרֵךְ לַבָּאֵר, כִּיּוֹן שְׁאֵין	
עיונים			
וְנִגְלָה בְּמַחֲשָׁבוֹת. וְיִשִּׁיג הַמְּדַרְגּוֹת שֶׁל הַבוֹשָׁה בַּהֲתַבּוּדְדוֹ לַחֲשׁוֹב בְּגִדּוּלַת הַשֵּׁם ב"ה, וּבִזְכָּרוֹ תְּמִיד הַקֶּבֶ"ה שְׂרׁוּאָה מַעֲשֵׂיו וּבּוֹחֵן כְּלִיּוֹתָיו וְצוּפָה מַחֲשָׁבוֹתָיו... לִכֵּן צָרִיךְ הָאָדָם לַעֲשׂוֹת רָאשׁוֹן לְכָל רָאשׁוֹנִים, שִׁידַע אֵת יִצְרוֹ [נ"א: יוֹצְרוֹ] וְיִכִּיר כּוֹחוֹ, וְיִתֵּן אֵת לְבוֹ לְמִי יַעֲבֹד וּמִי הוּא יֵרָא, לְמִצּוֹת מִי יַעֲשֶׂה וּמִי הִזְהִירוֹ, כְּמוֹ שְׁאָמַר דּוֹד לְשִׁלְמָה בְּנוֹ: "דַּע אֵת אֱלֹהֵי אֲבִיךָ וְעַבְדֵהוּ" (דְּבָרִים א' כח, ט), וּבִזְהָה עֵנִין יִגִּיעַ שִׁתְּבִיִּישׁ לִפְנֵי הַקֶּבֶ"ה בְּלִבָּד.			
דְּבַר יָדוּעַ וּבִרְרוֹר, אֲשֶׁר כָּל הָעוֹלָם עוֹשִׂים עֲנִינִים רַבִּים בִּסְתֵּר, וְכֵן מְדַבְּרִים בְּדַבְּרִים רַבִּים בִּסְתֵּר וְחוֹשְׁבִים מַחֲשָׁבוֹת רַבּוֹת, וְאֵין חוֹשֵׁשִׁין כָּלֵל רֶק שֶׁלֹּא יוֹדְעוּ הָעֲנִינִים. וְאִם הֵיוּ כָּל מַעֲשֵׂיהֶם שַׁעֲשׂוּ מִנְּעוּרֵיהֶם וְכָל הַדְּבָרִים שֶׁדְּבָרוּ וְכָל הַמַּחֲשָׁבוֹת שֶׁחֲשָׁבוּ גְלוּיִים וְיֹדְעִים לְכָל אָדָם, הֵיוּ מִתְּבִיִּישִׁים בּוֹשָׁה גְדוּלָּה מְאֹד. כָּל שֶׁכֵּן וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁצָּרִיךְ לְהַתְּבִיִּישׁ לִפְנֵי הַקֶּבֶ"ה, הַמִּשְׁקִיף אֶל הַלְּבָבוֹת וְרוֹאֵה הַמַּחֲשָׁבוֹת וְיֹדַע כָּל הַמַּעֲשִׂים הַדִּיּוּבִרִים וְהַמַּחֲשָׁבוֹת שֶׁעָשָׂה הָאָדָם כָּל יְמָיו, וְאֵין לִפְנֵיו שִׁכְחָה, שֶׁצָּרִיךְ לְהַתְּבִיִּישׁ לִפְנֵיו וּלְהִיכָלֵם.			

ביושר לבב

חובות

שער הבחינה

הלכות

תועלתם לנו נעלמת ממנו, והננו רואים וחשים את התועלת של התבונה והשכל, המתבטאת בכל צעד ושעל בהנהגת גופנו והסדרת תנועותינו - בהתנהגותנו ובאופן שבו אנו מנהלים את

תועלתם לנו נעלמת ממנו בהנהגת גופנו והסדרת תנועותינו, מבליעדי מי שפקדו ממנו לפנע שארע את מוחו. ^(ט) אך המדות אשר נגיע אליהן בשכל רבות מאד.

חיינו. ההכרה בחסד זה מחייבת כל אדם, מלבד מי שפקדם ממנו - מי שנחסרו ממנו השכל וההבנה, לפנע שארע את מוחו - מפני נזק שאירע למוחו.

אך המידות אשר נגיע אליהן בשכל רבות מאד - התועלת הרוחנית שנוכל להשיג על ידי השכל רבה מאוד ועלינו לבאר אלו מעלות רוחניות ניתן להשיג בעזרתו, כדלהלן:

עיונים

יז. אך המדות אשר נגיע אליהן בשכל רבות מאד. בתפילת 'שמונה עשרה' אנו מבקשים 'אתה חונן לאדם דעת... חננו מאתך דעה בינה והשכל'. בקשה זו אנו מבקשים בלשון חנינה שפירושה דרגת חסד יתירה, ובשאר בקשות לא מצינו כן ואף על פי שהכל זה מתנת חנם, והנה הקב"ה ברא את האדם בכח מיוחד יתר מכל הנבראים שנתן לו הבנה (ודיבור זה גם כן ענין הבנה), ואם יאמרו לאדם שיחיה כבעל חי ויהיה לו כל טוב ולא יחסר לו כלום הרי בוודאי שאין אלו חיים כשהוא בלי הבנה ושכל, ואוי לו לאדם שנלקח ממנו הדעת, ואמרו במסכת נדרים (מא, א) "אין עני אלא בדעה. במערבא אמרי, דדא ביה כולא ביה".

ובפרקי דרבי אליעזר (פרק י"ג) איתא, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מה אדם ותדעוהו וכו' מה שאתם מקלסין אותי בעליונים הוא מיוחד אותי בתחתונים, ולא עוד, אלא יכולין אתם לעמוד ולקרוא שמות לכל הבריות, עמדו, ולא יכלו, מיד עמד אדם וקרא שמות לכל הבריות וכו', והיה סמאל השר הגדול בשמים וכו' עיי"ש. והיינו דלמלאכים יש סוג 'דעת' אחרת, ולכן הם קינאו באדם, והאדם יכול לבנות עולמות ולהחריב ח"ו, שניתנה לו השליטה על הבריאה, ו'דעת' זה דבר ששייך לתת לנברא חלק שקצת דומה לבוראו, וכיון שזה חסד כל כך גדול לכן מבקשים זאת בלשון חנינה.

והנה לשון הבקשה היא "חננו מאתך", ויש להבין מדוע נאמר "מאתך" וכי שייך לקבל מאחרים. אלא הביאור הוא שאף על פי שהכל מהקב"ה, אבל ה'דעת' יותר מתייחס אליו, ולכן הבקשה ל'דעת' ו'שכל' מיוחד הנובע מאלקות, וזה דרגה גדולה של דעה, וכתוב (משלי ב, ו) 'כי ה' יתן

[illegible]

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
ובו יראה מה שנעלם מחושיו הגשמיים מן הנראות, כנסיעת הצל, ומעשה הטפה האחת מן המים בצור החלמיש, ובו יבדיל בין האמת והשקר, ובין היתר והחסר, והטוב והרע, והמשבח והמגנה, ובין הראוי והאפשר והנמנע.			- והשכליים, ובו - ועל ידו יראה וישיג את מה שנעלם - את הדברים הנעלמים מחושיו הגשמיים מן הנראות, ואף שבחוש הראייה אינו יכול להבחין בהם, על ידי שכלו הוא מבין את התרחשותם, כגון את נסיעת הצל - תנועת הצל על פני הקרקע [לא ניתן להבחין בחוש הראייה בתווה של הצל ובתנועתו, אולם הבנת השכל מחייבת, שאם נראה הצל במקום אחד ואחר כך במקום אחר, משמע שבכל יחידת זמן מינימלית, זו הצל מעט מעט, תזווה בלתי מורגשת, עד שהתקרב למקום שבו הוא נמצא עכשיו (פת לחם)], דוגמא נוספת: ומעשה הטיפה האחת מן המים - ואת פעולתה של טיפת מים בודדת המטפטפת בצור - על אבן החלמיש ובוקעת אותו במשך הזמן. גם בדוגמא זו חוש הראייה אינו קולט את הרושם שעושה טיפה בודדת בסלע, ואף על פי כן כשנראה לאחר זמן נקב בסלע במקום שהטיפות יורדות עליו, נבין בשכלנו שכל טיפה וטיפה ניקבה משהו מהסלע (פת לחם וטוב הלבנון). ובו יבדיל - ועל ידי השכל יבדיל האדם בין האמת ובין השקר, ובין היתר והחסר - ובין המרובה לבין המועט [ובין דבר מעולה ובין דבר גרוע], ובין הטוב והרע, ובין המשובח והמגונה [למגונה] [ובין הנאה והמכוער], ובין הראוי - ובין מה שמוכרח להיות בוודאות והאפשר - לבין מה שיתכן שיהיה וייתכן שלא יהיה והנמנע

עיונים

הבקשה בתפילה הוא להחדיר בלבנו שאין שום דרך אחרת להשיג כל צרכינו אלא אך ורק ממנו יתברך, וכמו שכתב החובות הלבבות (שער חשבון הנפש פ"ג האופן ה"ח). משום הכי מתחילים סדר הבקשות עם תפילה על הדעת, להפנים בתוכינו שאפילו בזה אין לנו כלום משלנו, וכל שכן עבור שאר צרכינו אין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים. ומטעם זה שונה נוסח פתיחת ברכה זו משאר הברכות, שאין אנו מתחילים בבקשה אלא קודם מצהירים "אתה" חונן לאדם דעת, להדגיש הענין הנ"ל שאנחנו מכירים שרק השי"ת הוא החונן לאדם דעת, ובלי זה מותר האדם מן הבהמה אין. ומצאנו בתרגום אונקלוס על הפסוק (דברים ח, יח) 'וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל', שמתרגם 'ארי הוא יתן לך עצה למקני נכסין', והיינו שהתורה מצוה ומזהירה לזכור שלא רק הכח הגופני קבלנו מהקב"ה, אלא אפילו העצה וכח המחשבה וחכמה איך להשיג העושר, בא ממנו יתברך שמו. ועיין בספר מתנת חיים (מאמרים עמ' קפ"ז) שכתב מהחזו"א כעין זה (פניני תפילה).

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
ובו יעביר שאר מיני חיים בתועלותיו והנאותיו, ויביר מקומות הפוכים, ויעמד על מרחקיהם ותנועת גלגליהם, ויבין הערכים והתקשות שבחכמת השעור, וצורות המופת אשר בחכמת הדבור, ושאר החכמות והמלאכות שיאריך זכרן.			- מה שלא ייתכן שיקרה במציאות. ובו יעביר - ועל ידי השכל ישעבד וינווט האדם את שאר מיני [בעלי] החיים בתועלותיו והנאותיו - לצורכו ולטובות הנאות, ויביר מקומות - ובעזרת השכל יבחין במיקומם של הכוכבים, ויעמוד על מרחקיהם - על המרחק שבינם לכדור הארץ ושבין כוכב לכוכב ועל תנועת גלגליהם - מהו מסלולם ומהירות תנועתם. וידע ויבין את הערכים והתקשות
^(ט) וכן שאר כל מידות האדם, באשר תבחנן, תמצאן בתכלית התקנה והתועלת לו, באשר זכרנו בשכל.			שבחכמת השיעור - ומבין את היחסים ואת ההשוואות שבחכמת החשבון וההנדסה, וצורות המופת אשר בחכמת הריבוי - ומבנה ההוכחות הגאומטריות, ושאר החכמות והמלאכות - ויתר המדעים והמקצועות שמספרם רב מאוד שיאריך זכרן - ונדרשים זמן ארוך ומקום רב כדי להזכיר את כולם. וכן שאר כל מידות האדם, כאשר תבחנן - אם תתבונן בהן, תמצאן - תמצא אותן שהן בתכלית התקנה והשלמות והתועלת לו - לאדם, כאשר כפי שהזכרנו בנוגע לשכל.

עיונים

יט. וכן שאר כל מידות האדם. כתב רבינו בעל הקהלות יעקב בספרו "חיי עולם" (ח"ב פ"ג) וז"ל: מנפלאות השם יתברך ביצירת האדם, שבראו עם המון כוחות שונים ומשונים זה מזה, הן בשכל והן במדות. ואזכיר קצתם, מאשר אנו רואים אותם יום יום. כמו: א) הזכרון, והשכחה. ב) ההעמקה, והשטחיות. ג) הסכמה, והפכפכיות. ד) האמונה, והחשדנות. ה) הדמיון, והמשער. ו) דעת מיושבת, ודעת מבוהלת. ז) התמדת העיון, ועצלות המוח. ובמדות - ח) הזריזות והעצלנות. ט) האהבה והשנאה. י) הגאווה, והענוה. יא) הכעס, והריצוי. יב) הכילות, והנדיבות. יג) השמחה והעצבות. יד) הרחמנות, והאכזריות. טו) ההתמדה, והבטלה. טז) הבטחון, והפחד. יז) האמיצות, והמורץ. יח) העקשנות, והוויתור. יט) היושר, והרמאות. כ) הסבלנות, והיפוכה. כא) הכרת הטובה, והיפוכה,

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

וְאַחֲרַיִם בֵּן חֶשֶׁב בְּמַה שֶׁהֵטִיב בּוֹ הָאֱלֹהִים לְאָדָם
בְּדַבּוֹר וְהַסְדֵּרֶת הַדְּבָרִים, אֲשֶׁר יִלְיֶיץ בָּהֶם
עַל מַה שֶׁיֵּשׁ בְּנַפְשׁוֹ וּבְמַצְפוּנּוֹ, וַיִּכֵּן בָּהֶן עֲנִינֵי
זוּלָתוֹ. וְהִלְשׁוֹן קוֹלְמוֹס הַלֵּב וּשְׁלִיחַ הַמַּצְפּוֹן,

ואחר כן חשב במה שהטיב בו האלהים לאדם בדבור והסדרת הדברים, אשר יליץ בהם על מה שיש בנפשו ובמצפון, ויכין בהן עניני זולתו. והלשון קולמוס הלב ושליח המצפון, כדי לבטא בפני חבריו על מה שיש בנפשו את הרגשת לבו ותחושותיו ובמצפון - ומחשבותיו, ויכין בהן עניני זולתו - ועל ידי דיבורם של חבריו וקרוביו הוא עומד על רצונם וצורכיהם. והלשון היא קולמוס - עט הלב [תורגמן הנפש] ושליח המצפון - המחשבה [כלומר, כשם שהקולמוס מבטא את רצון הכותב לרעהו, כך הלשון מודיעה את מחשבת הלב. ויש תועלות נוספות לכוח הדיבור: בכוח זה ניתן לשבח את מי שראוי לשבח, לעסוק בתורה, לשבח ולהודות לבורא יתברך, ולהתוודות לפניו בדברים. בכל אלו לא מדובר רק בהמללת המחשבה, אלא הם מעשים בעצם, ובאלו דומה הלשון לשליח שנשלח לעשות את דבר משלחו (פת לחם)],

עיונים

(כב) אהבת האמת, והיפוכה. (כג) תאות הכבוד, והיפוכה. (כד) הקנאה, ועין טובה. (כה) החציפות, ודרך ארץ. (כו) אהבת הנצחון, והכניעה. (כז) התמימות, והערמימות. (כח) הבהילות, והמתנות. (כט) הרדיפה אחר המותרות, וההסתפקות. (ל) אהבת עצמו מופרות, והיפוכה נפש שקטה ורגועה גם בעתות צרה. (לא) נטיה להתבודדות, ואהבת החברה. (לב) נטיה לשתיקה, אהבת שיחות. (לג) אהבת החכמה, והעדרה. (לד) הביישנות, והיפוכה. (לה) הסקרנות, והיפוכה. וכן עוד כמה מדות דקות. וכל המידות והכישרונות, כולם פועלים בערבוביא ובמהירות, מבלי להרגיש בהן. והמה פועלים ונפעלים זה מזה. וכל הכוחות והמדות כולם המה לטובת האדם הנברא הלזה, אם לעבודת הבורא יתברך אם לנשיונות. והמה גם כן נצרכים לעניניו הגשמיים יום יום, ובאם יחסר להאדם אחת מהנה לגמרי, יהא ניכר חסרונו בתהלוכות חייו. [ואופן ההשתמשות בהמדות, מה לרחק ומה לקרב, ואיך לתקנם למען לא יאבד עולמו הנצחי על ידי בלבולי המדות, האריכו בזה בספרי מוסר]. הכלל, כל מה שהאדם רואה ושומע, וכל סוגי חכמה וכשרון, וכל מיני הרגשות והתפעלות, כל מיני עונג וצער, וכל המאורעות ותהפוכות הזמן, הכל הם כוחות הבורא ברוך הוא, מחייה החיים ומנהיגם, כפי חכמתו העליונה. ואמר החסיד בתפילתו, הובא בספר הקדוש חובת הלבבות (שער היחוד פ"י), אלקי, אנה אמצאך, אך אנא לא אמצאך, נסתרת ולא תראה, והכל ממך מלא.

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

וְלֹאֵל הַדְּבָר לֹא הָיָה לְאָדָם צוּת בְּחִבּוֹ, וְהָיָה
כְּבִהְמָה. וּבְדַבּוֹר יִרְאֶה הִתְרֹן בֵּין בְּנֵי אָדָם, וְבוֹ
תִּהְיֶה בְּרִית פְּרוּתָה בֵּינֵיהֶם, וּבֵין הָאֱלֹהִים
וְעַבְדָּיו, וּבְדַבּוֹר יֵשׁוּב הָאָדָם מִמַּעֲוֹתָיו, וַיִּבְקֹשׁ
פְּפֹרֶת עֲוֹנוֹתָיו, וְהוּא הִרְאִיָּה חֲכִי חֻזְקָה עַל
חַשִּׁיבוֹת הָאָדָם וּגְרִיעוּתוֹ. וַיִּכְבֵּר נְאֻמָּר, כִּי הָאָדָם
הַלֵּב וְהִלְשׁוֹן. וְבוֹ הַשְׁלֵמַת גֶּדֶר הָאָדָם, רְצוֹנֵי
לִזְמַר הַדְּבָר, כִּי גִדֵּר הָאָדָם חֵי, מְדַבֵּר, מֵת, וְבוֹ
נִבְדֵּל מִן הַבְּהֵמוֹת.

ולוא כוח הדיבור לא היה לאדם צוּת בחיבו - היו נפסקים חיי חברת האדם עם רעהו, והוא היה כמו בהמה שכל אחת בודדת לעצמה. בנוסף לכך כוח הדיבור גם יוצר הבחנה ברורה בין בני האדם: ובדיבור - ועל ידי הדיבור גם ייראה (ה)יתרון החכמה שבין בני אדם - איזה מהם מעולה ומשובח מחברו, ובו - ועל ידי הדיבור תהיה ברית כרותה - מתאפשרת כריתת ברית ביניהם - בין בני

אדם, וגם בין האלהים ועבדיו, ובדיבור - ועל ידי וידוי דברים ישוב האדם ממעוותיו - ממה שעיוות והשחית, ויבקש כפרת - כפרה על עוונותיו, והוא - והדיבור משמש להראיה חכי חזקה על חשיבות האדם וגריעותו - והוא ההוכחה החזקה ביותר למעלות בני אדם ולמגרעותיהם [כפי שנאמר (קהלת י, יב): "דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו... והסכל ירבה דברים". אבל על ידי השתיקה "גם אויל מחריש חכם יחשב" (פת לחם ומרפא לנפש)]. וכבר נאמר, כי הגדרת האדם נשענת על "הלב והלשון". ובו השלמת גדר האדם - ובו שלימות הגדרת האדם, רצוני לומר הדיבור - כלומר, הדיבור משלים את הגדרת האדם, כי הגדרת האדם היא: חי, מדבר, מת - שניים מתוך שלושת המדדים של ההגדרה - חי ומת - קיימים, גם בשאר בעלי החיים, נשאר שרק ובו - באמצעות הדיבור נבדל האדם מן הבהמות [שהרי החיים והמוות משותפים לאדם ולבהמה, ואם כן נשאר גדר ה"מדבר" לבד, שבו נבדל האדם מן הבהמה (פת לחם)].

עיונים

כ. מדבר. כתב ה'חפץ חיים' ('תורת הבית' פ"ב): וראה הפליאה אשר ברא היוצר בענין כח הדיבור. כי כל הפעולות שעושה האדם באבריו נעשות בהתבוננות תחילה כיצד יעשה. ואילו הדיבור קולח מפיו בלא כל הכנה מוקדמת. כגון שרוצה לומר "וידבר", ויש בתיבה זו אותיות מחמשה מוצאות שונים. הוא"ו מן השפתיים והיו"ד מהחיר, הדל"ת מהלשון והבי"ת מהשפתיים והרי"ש מהשיניים,

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
ואחר כך חשב במעלות אותיות המכתב והכתיבה, אשר בהנה מחברים מעשי העוברים והנמצאים ועניניהם לפאים אחריהם, ומגיעים לאנשים דברי מי שאינו נמצא עמהם, ודברי הרחוקים לקרוביהם אשר פאריץ אחרת, שאפשר שבהגיעם אליהם חיי רוחם והצללתם מרעתם ושחיתותם. וכו' תתקיימנה החכמות בפפריים, ויתחברו הענינים המפוזרים בלכות, וכו' כותבין מה שיש ביניהם מעניני משא ומתן,			ואחר כך חשב במעלות אותיות המכתב - צורת האותיות והכתיבה - צירוף האותיות למילים, והפיכתן ממילים למשפטים, אשר בהנה - בהם מחברים - מנחילים את מעשי הדורות העוברים - הקדמונים ואת מעשי הדור הנמצאים - ההווים עתה בעולם ועניניהם - ואת קורותיהם לדורות הבאים אחריהם, ועל ידי הכתיבה מגיעים לאנשים דברי מי שאינו נמצא עמהם	וסחורה - ואת עניני המסחר והחלואה [וחובות], וקנין קרקעות, ונישואין וכתובות, וגירושין, והענין - והתועלת מהכתב רב מדי מהשלים - מכדי להקיפו בשלימות. ומהשלמת הטובה על האדם - ולמען תהייה טובות ה' שלימות, שהוכן לו כף ואצבעות - בראו הבורא עם כף יד ואצבעות, כדי לתקן בהן - שיוכל לעשות מגוון פעולות כגון: הרושם - את		
מפרסמים בני אדם את מחשבותיהם, רצונם וקורותיהם למי שאינו נמצא בקרבם, ובאמצעות נודעים דברי הרחוקים לקרוביהם - את הקורה עם קרוביהם אשר נמצאים בארץ אחרת, שאפשר שבהגיעם אליהם - ופעמים שידיעות אלו כל כך חשובות ונחוצות עד שיתכן שיהיו הגורם לחיי רוחם והצללתם מרעתם ושחיתותם - קורה שהעברת הידיעות מביאה להצלה מייסורים ומסכנות. וכו' - ועל ידי הכתיבה תתקיימנה החכמות - נקבעות החכמות בספרים ואינן נשכחות והן משמשות את הדורות הבאים, ויתחברו - באמצעות הכתיבה מוציאים לאור הענינים המפוזרים - רעיונות וחידושים הטמונים בלכות החכמים לתועלת האנושות וכו' כותבין מה שיש ביניהם מעניני משא ומתן - ובהם משתמשים לכתיבת עניני משא ומתן, הסכמים וקביעת תנאים בין בני האדם,			מלאכת החריטה, והמכתב - הרישום, השרטוט והכתיבה, והרקמה, וקדיחת האש - הבערת אש למגוון צרכים, ושאר המעשים - ויתר הפעולות והמלאכות הדקות - העדינות, מבלעדי שאר מיני החיים - שבעלי החיים אינם מסוגלים להם, לפי שלא נבראו בכף-ידם אצבעות כמו לאדם, מפני שאינם צריכין להם - למלאכות אלה.			
עיונים						
ואינו מחשב כלל בדעתו כיצד להגותן ולחברן, אלא מיד כשעולה הרצון מלפניו מוציא התיבה מפיו.			כא. שהוכן לו כף ואצבעות לתקן בהם וכו' ושאר המעשים והמלאכות הדקות. חילוק האצבעות שבהידים הוא מחסדי הבורא יתברך הנפלאים, כי לולי זה, כמה היתה קשה העבודה לכל מלאכת מחשבת, וכמו שאמרו חז"ל במדרש אבכיר, הובא בספר פענח רזא (עה"ת בראשית ה', כ"ט, על הפסוק "זה ינחמנו") וז"ל: "ובמדרש אבכיר אמרו, שכל הנוגדים קודם נח היו ידיהם אדוקות שלימות מבלי פירוד וחילוק אצבעות, כי לא היו צריכים לעבוד אדמה, ונח נולד עם חיתוך אצבעות, ומזה הבין למך שיהיה זה צריך לכן [להן] לעבודת אדמה".			
וסיבת הדבר, שהאדם נברא לעמלה של תורה (סנהדרין צ"ט, ב') ורצה הקב"ה שיזכה לומר מלים רבות בתורה, שכל אחת מהן היא מצוה בפני עצמה, ולפיכך נתן בכח הדיבור זריזות יתירה, שמיד ברצותו לומר מלה יתחברו האותיות מעצמן בכהרף עין, וכך יוכל לומר מאתיים מלים בדקה אחת. ואילו היה עליו לחשוב כיצד לצרף האותיות. היה מתעכב כמה ימים בלימוד פרשה אחת.			וכמה נפלאו חסדי השם יתברך, בזה שהאגודל היא רחוקה משאר האצבעות וממוקמת למטה מהן, אשר על ידי זה מחזיק כל דבר בידו, על ידי שהאצבעות מצד אחד והאגודל מצד השני, והחפץ בתווך מוחזק ונתפס יפה, הכל כפי הצורך. ואי אפשר לצייר כלל, כמה היה קשה להאדם, כל המאות והאלפי פעולות קטנות וגדולות שהאדם עושה דבר יום ביומו, אילולי האגודל הזה במצבו הנוכחי, [שעומדת למטה ומפרשת משאר האצבעות]. ואפילו לפי מיעוט השגתנו והכרתנו, אפשר			

חובות

שער הבחינה

הלכות

ביזנדר לבב

וְאָמַר, כִּי אֵין אַבֵּר שְׂזַכְרְתִּי תוֹעֲלוֹתַי שְׂאֵין
 סִימְנֵי הַחֲכֻמָּה נִרְאִים בְּחֶרֶב־כַּבְתּוֹ
 וּתְכִינֻתּוֹ וְחִבּוּרֹו לְמִי שְׂמַתְבוֹנֵן בָּהֶם, וְעֵדוּתָם
 חֲזָקָה וִירְאֵיתָם גְּלוּיָה עַל חֻמְלַת הַבּוֹרָא עָלֵינוּ.
 וּבָכָר בָּאֵר גְּלוּיָנוּם בְּסֹפֶר תוֹעֲלוֹת הָאֲבָרִים בָּאֵר
 הַיָּטֵב, וְאֵלֹו הֵיִינוּ מְכֻוָּנִים לְבָאֵר אֵת זֶה בָּאֲבָר
 אַחֵד לְבֵדוֹ, הֵיִינוּ יוֹצְאִים בְּדִבְרִים מְגֻבּוֹל
 מִטָּרְתָנוּ. וּבִמָּה שֶׁהִבְאֵנוּ דִּי לְהַעִיר מִי שְׂיִזְרְחוּ
 הַבּוֹרָא דְרֶךְ הַצֵּלָתוֹ בַּעֲזֶרֶת הַשֵּׁם.

אֶךְ הִפְחִינָה בְּשֹׁאֵר מִיָּנִי חַתִּיִּים וְהִנֵּהגָתָם

ואמר, כי אין לך איבר
מהאברים שהזכרתי את
אופני תועלותיו לאדם, שאין
סימני החכמה [חכמת ה']
נראים וגלויים בהרכבתו
ותכונתו וחיבורו - ומחיבור
חלקיו למי שמתבונן בהם,
ועדותם - והם משמשים
עדות חזקה וראייתם גלויה
- וראיה ברורה על חמלת
והשגחת הבורא עלינו. וכבר
ביאר גלינוס בספרו 'תועלות
האיברים' את תועלות
האיברים באר היטב באופן
מפורט, ואילו היינו מכוונים
- ואילו רצינו לבאר את זה
אפילו רק באבר - לגבי אבר
ממסגרת מטרת החיבור הזה.
ודי במה שהזכרנו בעזרת ה',
אל השוב.

חובות

שער הבחינה

הלכות

ביזנדר לבב

וְאָמַר, כִּי אֵין אֲבָר שְׂזַכְרְתִּי תוֹעֲלוֹתַי וְשְׂאֵין
 סִימְנֵי הַחֲכֻמָּה נִרְאִים בְּחֶרֶב־כַּבְתּוֹ
 וּתְכִינֻתּוֹ וְחִבּוּרֹו לְמִי שְׂמַתְבוֹנֵן בָּהֶם, וְעֵדוּתָם
 חֲזָקָה וִרְאֵיתָם גְּלוּיָה עַל חֻמְלַת הַבּוֹרָא עָלֵינוּ.
 וּכְבָּר בָּאֵר גְּלוּיָנוּם בְּסֹפֶר תוֹעֲלוֹת הָאֲבָרִים בָּאֵר
 הַיָּטֵב, וְאֵלֹו הֵינּוּ מְכֻוָּנִים לְבָאֵר אֵת זֶה בְּאֲבָר
 אֶחָד לְבֵדוֹ, הֵינּוּ יוֹצְאִים בְּדִבְרִים מְגֻבּוֹל
 מִטָּרְתָּנוּ. וּבִמָּה שֶׁהִבְאֵנוּ דִּי לְהַעִיר מִי שְׂיִזְרְחוּ
 הַבּוֹרָא דְרֶךְ הַצֵּלָתוֹ בַּעֲזֶרֶת הַשֵּׁם.

אֶךְ הִפְחִינָה בְּשֹׂאֵר מִיָּנִי חַתִּיִּים וְהִנֵּהגָתָם

אחד לברו, היינו יוצאים בדברים מגבול מטרותנו - היו דברינו חורגים ממסגרת מטרת החיבור הזה. וכמה שהבאנו די להעיר מי שיווהו הכורא דרך הצלתו בעזרת השם - ודי במה שהזכרנו בעזרת ה', לעזור להתבוננות את מי שהבורא מראה לו את דרך הצלתו מהרע אל הטוב.

אך הבחינה - אולם חכמת ה' הנראית בשאר מיני בעלי החיים והנהגתם - ובהתנהגותם זה לזה

עיונים

לקבל מושג מה, במה שכתוב (תהילים צ"ב, ו') 'מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך'. ומחסדי השם יתברך, שעור הידים הם דקות מגבו, ולצד פנים הוא בשר עב, כי בהצד הפנימי האדם מחזיק דברים רבים שונים ומשונים, אשר אילו היה רק עור דק מבפנים כמו מבחוץ, היו החפצים שבידו מכאיבים בדחיקתם על הגידין והעצמות. וכן בכפות הרגלים שבצד הרגל הוא עור דק, כי יותר מזה לא נצרך לו, ולצד התחתון הוא בשר עב, על כי בתחתית רגליו הולך הוא, ואילו היה שם עור דק היה מכאיבו כל דריסת רגל, ועל ידי הבשר העב, הולך במנוחה בלא כאבים, אלפי ורבבות פסיעות בכל יום ('חיי עולם' ח"ב פ"ב).

ביזשר לבב

חובות

שער הבחינה

הלכות

וּמַחִיתֶם אֵינֶנָּה נַעֲלָמָת מִמִּי אֲשַׁמֶּתֶכֶּל בְּחֶן
וּמַתְּבוּנָן סִימָנִי הַחֲכָמָה מִחֶן, וְעַל כֵּן שׁוֹנִים
אוֹתָם הַסִּפְּרִים בְּזָכָרָם פְּלִיאוֹת הַבּוֹרָא יִתְעַלָּה,
כִּמּוֹ אֲשַׁמֵּר לְאִיּוֹב (אִיּוֹב לח, מא): מִי יָבִין לְעַרְב
צִידּוֹ כִּי יִלְדּוּ אֶל אֵל יִשְׁעוֹ, וְאָמַר (תְּהִלִּים קמז, ט):
נֹתֵן לְבִהְמָה לַחֲמָה לִבְנֵי עֲרָב אֲשֶׁר יִקְרְאוּ,
וְחִרְפָּה כְּאֵלָה.

**וְכֵן בְּשִׁהּוּא מְעִין בְּמְרוּצַת הַגִּלְגָּלִים הַחֲלוּקִים
בַּתְּנוּעוֹת מְשֻׁתָּפוֹת, וְהַמְאֹרִים הַחֲלוּקִים**

לְסִדֵּר עֲנִין חֵבֶל, בָּהֶם יֵרָאֶה מְסִימָנֵי הַיִּכְלֹת
וְהַחֲכָמָה מִה שְׁלֹא תִכִּילֵהוּ מִחֲשֻׁבַּת אָדָם, וַיִּלְאֶה
לְסַפְּרָם בְּלִשׁוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם
(תהלים יט, ב): הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂה

וכן כשהוא מעיין - כאשר האדם יתבונן במרוצת הגלגלים - על מהלך גלגלי הרקיע ותנועת הכוכבים החלוקים בתנועות משתנות - השונים זה מזה במסלולם ובמהירות תנועתם, והמאורים - ובמאורות השמים החלוקים והשונים זה מזה בגודלם, במסלולם, בתכונותיהם ובעוצמת אורם לסדר ענין הכל - וכאשר יראה, שכל סדרי העולם מושתתים על פיהם [על פי השמש והירח נוהגים הימים והלילות, החודשים והשנים. גם המועדים וזמן הבשלת הפירות נקבע על פי המאורות, ויתר צרכי העולם התלויים בהם (מרפא לנפש)], בהם יראה מסימני היכולת והחכמה - יגלה האדם בהם סימנים ברורים המורים על יכולת הבורא וחכמתו מה שלא תכילה מחשבת אדם - למעלה ממה שמחשבות האדם מסוגלות להקיף ולהשיג, וילאה לספרם בלשון - ותקצר יכולתו מלתאר בלשונו את חכמת הבורא, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים יט, ב): 'השמים מספרים כבוד אל ומעשה

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
חייבין שתגדל תמיהתנו על ^(כד)בורא שמים וארץ וכל אשר בהם מבלי יגיעה וטרח, ולא לאות ועמל, מאין דבר, ולא על דבר, אלא ברצונו וחפצו, כמו שנאמר (תהלים לג, ו): בְּדֶבֶר יי שמים נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צִבְאָם. ומן הטובות על האדם, כי כל אשר תסתכל בסימני החכמה בברואים, תמצאם, עם מה שהם מעידים בו לבורא מן האלהות ומן האחדות, אינם נמלטים להיות בהם לאדם אפני			תועלת - אין בהם אפילו דבר אחד קטן שנברא ללא שתהא בבריאתו מטרה שיש בה תועלת לאדם, וכוונת תקנה - והם נוצרו בכוונה להיטיב עמו באיזה שהוא אופן, אלא שקצתם גלויים - בחלק מן הברואים תועלתם לאדם גלויה לעין כול, וקצתם - ובחלק מהם נעלמים - אין היא נראית במבט ראשון. ומהם [וכגון], האור והחושך, כי אמנם במבט שטחי תועלת האור מובנות ונגלות ונראות הן בחוש, ואינן נעלמות, אך החושך, תועלתו נעלמות - ואילו התועלת שיש לאדם מבריאת החושך היא לכאורה נסתרת ונעלמת מאתנו, והסיבה לכך היא מפני שבני אדם משתוממים בו - שברדת החשיכה פעולות רבות שבני האדם נוהגים לעשותן נפסקות ולא ניתן לעשותן עוד, ונפסקים מעשיהם ותנועותם כבואו - ופעילותם ותנועותיהם נפסקות עם הגיע הלילה. לאמיתו של דבר, תועלת החושך והלילה גדולות ורבות הן, ולולא [וללא]			
עיונים						
ומן הטובות על האדם - ומכלל הטובות שהיטיב הבורא עם האדם, כי ככל אשר תסתכל ותתעמק יותר בסימני החכמה - בחכמת ה' הנראית בכל הברואים שברא הבורא יתברך בעולמו, תמצאם - תגלה בהם שעם מה שהם מעידים בו לבורא מן האלוהות ומן האחדות - שבנוסף לכך שהם מעידים על אלקותו של הבורא ועל אחדותו, אינם נמלטים להיות בהם לאדם אופני						
עיונים						
כד. בורא שמים וארץ וכל אשר בהם מבלי יגיעה וטרח. בריאת שמים וארץ הוא לא דבר שנעשה פעם אחת בעבר, אלא הבריאה מתחדשת בכל רגע ורגע, כמו שאומרים בתפילת שחרית בברכת ק"ש "ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית", פירוש, שהוא מהווה ומקיים כל הבריאה בכל רגע, ולו יצויר שישלך רצונו יתברך מהבריאה, הכל נהפך מיד לאין, וכפי שכתב ב"נפש החיים" (שער א, א) שאדם שבנה בנין, אחרי שגמר הבניה הוסר כוחו ואף על פי כן הבנין קיים, אבל הוא יתברך שמו, כמו בעת בריאת העולמות כולם, בראם והמציאם הוא יתברך שמו יש מאין, בכוחו הבלתי תכליתי, כן מאז, כל יום וכל רגע ממש, כל כח מציאותם וסדרם וקיומם תלוי, רק במה שהוא יתברך שמו משפיע בהם ברצונו יתברך כל רגע ושפעת אור חדש, ואילו היה הוא יתברך מסלק מהם כח השפעתו אף רגע אחת, כרגע היו כולם לאפס ותוהו, וכמו שיסדר						

חובות **שער הבחינה** **הלכות** **ביושר לב**

חֲשַׁכְתָּ הַלַּיְלָה, הָיוּ גּוֹפֵי רֶב בְּעֲלֵי חַיִּים כָּלִים בְּהַתְמַדְת יְגִיעָתָם וְעַמְלָם וְאֶרֶץ תְּנוּעָתָם.

חשכת הלילה, היו גופי רב בעלי החיים כלים - גופם של בעלי החיים היה נשחק ומתבלה בהתמדת יגיעתם ועמלם ואורך תנועתם - בעקבות יגיעתם והתאמצותם הרצופה והיותם בתנועה באופן בלתי פוסק.

עיונים

הוא, הלא הקב"ה, שהוא כול-יכול, ברא את הבריאה הטובה ביותר לעולם! אלא - אומר רבי יהונתן איבשיץ - בא הכתוב להשמיענו, כי לא כמידת הקב"ה מדת בשר ודם. לנו, קרוצי חומר - אין השגה ואין יכולת להבין ולתפוס את מידת טובו של האור מצד עצמו. במיעוט הבנתינו, כל מה שאנו יכולים להשיג באשר למעלת האור הוא רק ביחס לחושך, שכאשר רואים אנו את חסרונו של החושך, יש לנו אפשרות להבין במשהו את יתרונו של האור ואת מעלתו. על כך אומר הכתוב: "וירא אלוקים את האור כי טוב" - רק בורא העולם יכול לראות את טובו של האור בעצמותו! בתפילת שחרית בברכת יוצר אור אומרים: "המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים", מהם הרחמים שיש כשמאיר הקב"ה לארץ ולדרים עליה? ביארו המפרשים שהרחמים הם בכך שהקב"ה מביא את האור מעט מעט ולא בפעם אחת, והוא בכדי שלא יינזקו עיניהם של הבריות מגודל עצמת האור. וכן, בכך שקבע את גלגל החמה בריחוק מהארץ, שיוכלו הדדים על הארץ ליהנות מאור השמש ומהחום ולא יינזקו. וכן שמאיר לרשעים, למרות שלא היה מגיע להם, לפי שורת הדין. ורבי אברהם בן הגר"א כתב שפיסקא זו של "ברחמים" מוסבת על "יוצר אור", שהבורא יצר צורה לאור, דהיינו שיעור מוגבל בזמן הזריחה ובחוזק קרני האור - לפי שהדרים עליה אינם יכולים לקבל רוב אורה ועוצם חמימותה.

האבודרהם מפרש את מה שאומרים: "המאיר לארץ ולדרים עליה", וכך הם תוכ"ד: מה תועלת של האור לארץ עצמה, דבשלמא לדרים עליה יש תועלת גדולה שיוצאין לעסקיהם. ויש לומר, שגם לארץ יש תועלת גדולה כמו האנשים שיוצאים לעסקיהם, כי השמש מגדלת הצמחים והמתכות, וממתקת את הפירות, כמו שנאמר 'וממגד תבואות שמש'. ע"כ. אמנם עדיין צריך ביאור, שהרי התועלת הזאת שמפרש על הארץ, גם היא תועלת לבני אדם, שהרי מה יש מזה לארץ עצמה? ויש לומר, לפי מה שכתב ב'מסילת ישרים' (פ"א): "דעילוי גדול הוא לבריות כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך". ואם כן לארץ עצמה יש תועלת מהאורה, מאחר וניתנה לה האפשרות להועיל לבריות בדברים אלו. [ומה שאומרים תחילה 'המאיר לארץ' ואחר כך אומרים 'ולדרים עליה', יש לומר, כיון שהארץ נבראה תחילה במעשה בראשית משום הכי הקדימיה] ('מלא פי תהלתך').

חובות **שער הבחינה** **הלכות** **ביושר לב**

וּבְלַיְלָה יִבְדֹּל קֶצֶת הַזְּמַן מִקְצָתוֹ, (כו') וְיִדְעוּ הַזְּמַנִּים שְׂאִינָם יְדוּעִים, וְאֶרֶץ יְמֵי חַיִּים וְקִצְרוֹתָם. וְאֵלֹהֵי הָעֶנְיָן הוֹלֵךְ תָּמִיד עַל צוּרָה

ועוד תועלת יש בלילה שעל ידו ייבדל קצת הזמן מקצתו - בעזרת הלילה ניתן לחלק את הזמן לחלקים: הימים נבדלים זה מזה, ואת הזמן שבין האור לחושך ניתן לחלק לרגעים, שעות, ימים וכו'. כך מקבלת תנועת הזמן את הגדרתה ואת משמעותה, ובו יודעו הזמנים - באמצעות הלילה ניתנת האפשרות לחשב את הזמנים שאינם ידועים - וללא הלילה לא היה באפשרותנו לעשות זאת [כוונת רבנו היא, שאת תקופות השנה - קיץ, חורף, אביב וסתיו, היה ניתן להכיר על ידי מהלך השמש, כפי שידוע לעוסקים בחכמת התכונה, אולם את הימים ואת השבועות לא היה ניתן למנות ללא החושך המבדיל ומפריד בין הימים (טוב הלבנון)], וכמו כן מאפשר לנו הלילה לחשב את אורך ימי החיים ומספר שנותיהם וקצרותם - וכן את קוצר הימים של בני האדם ושנות חייהם. ואילו היה הענין הולך תמיד על צורה

עיונים

כו. ובו יודעו הזמנים שאינם ידועים. כתיב "יהי מאורות... להבדיל בין היום ובין הלילה, והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים. והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ" (בראשית א, יד-טו). ופירש רש"י: "והיו למאורות, עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם" עכ"ל. כתב החפץ חיים: אם היינו נשאלים, מהו העיקר והטפל שבבריאת המאורות, בודאי שהיינו משיבים שעיקרם להאיר לארץ, אלא שבנוסף הם משמשים גם כן "לאותות ולמועדים ולימים ושנים". וכאן באה התורה ללמדנו, כי מה שבעינינו הנהו עיקר, באמת אינו אלא טפל. ובאמת תכלית בריאת השמש והירח הוא בשביל התורה, וקיום מצוותיה, ורק כאגב אורחא נהנים בני אדם גם כן מאורם.

זהו כוונת הפסוק: 'להבדיל בין היום ובין הלילה' - לקיום המצוות, כמו ציצית ותפילין, שבת וימים טובים. 'לאותות ולמועדים ולימים ושנים' - גם בעבור קיום המצוות התלויות בקידוש החודש, בימים ובשנים. רק לאחר מכן, שכבר הושגה המטרה העיקרית, קיום התורה ומצוותיה, "עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם". עכ"ד.

כתב בספר "דרכי מוסר" לרבי יעקב ניימן זצ"ל: שמעתי ממורי ורבי הגה"צ ר' משה רוזנשטיין זצ"ל, איך שהגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל, היה מביע לפעמים בזמן זריחת השמש שמחה רבה והתפעלות על רוב האושר שבהנאה מהשמש המאירה לנו, שאין ערוך לטוב הצפון בה, והיה עומד ומשבח לה' בשמחה על הנאה זו.

והוסיף על זה מורי ורבי, להסביר מדוע אנחנו לא מרגישים את האושר שבהנאתנו מן השמש ומכל

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
אחת, לא היתה מצוה תלויה בזמן, בשפתות וכו' מועדים, וכצומות, ולא היה בין פני אדם מועד לעת קצוב, ולא היו יודעין רב הידיעות התלויות בזמן, ולא היה נגמר בשול המאכל בבטן אחד מבעלי חיים פראוי.			אחת - אילולא היה שינוי בין היום והלילה והיה האור שולט תמיד במידה שווה בכל שעות היום, לא הייתה נוהגת שום מצוה התלויה וקבועה בזמן, כגון מצוות שבתות וכגון המועדים, וכצומות, וגם לא היה בין בני אדם מועד לעת קצוב - לא היה אפשרי לקבוע מועד מסוים לשם עשיית מלאכה או פגישה וכן לא הייתה האפשרות לקבוע זמן לסיום עניין או מלאכה, ולא היו בני האדם יודעין רוב הידיעות - את הידיעות הרבות התלויות בזמן - כגון: שנות החמה, חודש הלבנה, מהירות תנועתו של כל אחד מגלגלי הרקיע, זמן הנטיעה והבשלת הפירות, זמן העיבור של כל ברייה וברייה וכדומה (פת לחם וטוב הלבנון), ולא היה נגמר בשול המאכל בבטן - ועיכול המזון בקיבתו של אף אחד מבעלי חיים לא היה נשלם בראוי, מפני שעיקר עיכול המזון בקיבה הוא בלילה בעת השינה, כפי הידוע בחכמת הרפואה (פת לחם וטוב הלבנון).			
ומפני שהיה האדם צריך לאור בלילה - ומפני שהאדם זקוק למאור גם בלילה, כדי שיוכל לעשות בו בעזרת האור קצת מעשיו - מקצת מפעולותיו, ולהיות בו צוות לחולה - וכדי שיוכל החולה להיות בחברת אנשים בלילה ויוכלו לסייע לו ולטפל בו, העמיד והתקין לו הבורא לאדם במקומו - במקום אור השמש את מאור האש, הנר והאבוקה, כדי שיוכל להשתמש			בן בלילה לאורו בכל עת שירצה, ויכבהו - ויוכל לכבותו בכל עת שירצה. ומן התימה - עוד דבר פלא ניתן לראות: ה' יתברך ברא את השמים וקבע שיהיה צבעם כחול כדי שיהיה מראה [צבע] השמים מן המראים - מאותם הצבעים המחזקים את אור העינים, מכיוון שהוא נוטה וקרוב אל הצבע השחור, ומכחו המיוחד לו - ויש בו כוח סגולי המיוחד שהוא מקבץ ומרכז את אור הקרניים החודרות ל(ה)עינים ומחזקו ומחזק את כוח הראייה. ואם היה מראהו - ואילו היה צבע השמים לבן, היה הדבר מזיק לעינים ולקראיתם של בעלי החיים ומחלישם - ומחליש את כוח העין. וכמו כן, אפשר לראות את שאר סימני החכמה של ה' בכוחות ובסגולות שנטע בכל שאר הבריות [כלומר, בהתבוננות זו ניתן לראות את חכמת הבורא בכל נברא ונברא ולהבחין כיצד נבראו עמו כל האיברים והכוחות הדרושים לו והנצרכים לתועלת תפקודו (מרפא לנפש)].			
עיונים			עיונים			
צבא השמים? והוא מפני שיצר לב האדם רע מנעוריו, ומרגיש טעם רק בדבר שכל ההנאה היא שלו בלבד, ואין לחבירו חלק בה, כמו השמחה שיש לאדם כשמפתח הכספת נמצא בידו, ואין לאחר כל גישה לכספו, ולא בדבר שהוא חלק מהטבע הניתן להנאת כל אחד ואחד. אבל אצל רבינו אור ישראל זצ"ל, שהיה אוהב כל אחד "כמוך" ממש, הוא היה יכול לשמוח ולהרגיש את ההנאה שיש בטבע, אף שגם אחרים נהנים מזה. ואדרבה זה עצמו שגם אחרים יכולים להנות, מוסיף לו עונג.			בן בלילה לאורו בכל עת שירצה, ויכבהו בכל עת שירצה. ומן התימה - עוד דבר פלא ניתן לראות: ה' יתברך ברא את השמים וקבע שיהיה צבעם כחול כדי שיהיה מראה [צבע] השמים מן המראים - מאותם הצבעים המחזקים את אור העינים, מכיוון שהוא נוטה וקרוב אל הצבע השחור, ומכחו המיוחד לו - ויש בו כוח סגולי המיוחד שהוא מקבץ ומרכז את אור הקרניים החודרות ל(ה)עינים ומחזקו ומחזק את כוח הראייה. ואם היה מראהו - ואילו היה צבע השמים לבן, היה הדבר מזיק לעינים ולקראיתם של בעלי החיים ומחלישם - ומחליש את כוח העין. וכמו כן, אפשר לראות את שאר סימני החכמה של ה' בכוחות ובסגולות שנטע בכל שאר הבריות [כלומר, בהתבוננות זו ניתן לראות את חכמת הבורא בכל נברא ונברא ולהבחין כיצד נבראו עמו כל האיברים והכוחות הדרושים לו והנצרכים לתועלת תפקודו (מרפא לנפש)].			
עיונים			עיונים			
בן בלילה לאורו בכל עת שירצה, ויכבהו בכל עת שירצה. ומן התימה - עוד דבר פלא ניתן לראות: ה' יתברך ברא את השמים וקבע שיהיה צבעם כחול כדי שיהיה מראה [צבע] השמים מן המראים - מאותם הצבעים המחזקים את אור העינים, מכיוון שהוא נוטה וקרוב אל הצבע השחור, ומכחו המיוחד לו - ויש בו כוח סגולי המיוחד שהוא מקבץ ומרכז את אור הקרניים החודרות ל(ה)עינים ומחזקו ומחזק את כוח הראייה. ואם היה מראהו - ואילו היה צבע השמים לבן, היה הדבר מזיק לעינים ולקראיתם של בעלי החיים ומחלישם - ומחליש את כוח העין. וכמו כן, אפשר לראות את שאר סימני החכמה של ה' בכוחות ובסגולות שנטע בכל שאר הבריות [כלומר, בהתבוננות זו ניתן לראות את חכמת הבורא בכל נברא ונברא ולהבחין כיצד נבראו עמו כל האיברים והכוחות הדרושים לו והנצרכים לתועלת תפקודו (מרפא לנפש)].			בן בלילה לאורו בכל עת שירצה, ויכבהו בכל עת שירצה. ומן התימה - עוד דבר פלא ניתן לראות: ה' יתברך ברא את השמים וקבע שיהיה צבעם כחול כדי שיהיה מראה [צבע] השמים מן המראים - מאותם הצבעים המחזקים את אור העינים, מכיוון שהוא נוטה וקרוב אל הצבע השחור, ומכחו המיוחד לו - ויש בו כוח סגולי המיוחד שהוא מקבץ ומרכז את אור הקרניים החודרות ל(ה)עינים ומחזקו ומחזק את כוח הראייה. ואם היה מראהו - ואילו היה צבע השמים לבן, היה הדבר מזיק לעינים ולקראיתם של בעלי החיים ומחלישם - ומחליש את כוח העין. וכמו כן, אפשר לראות את שאר סימני החכמה של ה' בכוחות ובסגולות שנטע בכל שאר הבריות [כלומר, בהתבוננות זו ניתן לראות את חכמת הבורא בכל נברא ונברא ולהבחין כיצד נבראו עמו כל האיברים והכוחות הדרושים לו והנצרכים לתועלת תפקודו (מרפא לנפש)].			

חובות שער הבחינה הלכות

עיונים

זה נאמר אלא אם מתנהג בדרך ה' שאז זוכה לשמירה שלא ישלטו בו החיות, אמנם אם אינו מתנהג בדרך ה' על זה אמרו במסכת שבת (קנא, ב): "אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה, שנאמר 'אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו'". פירוש, האדם נמשל על ידי החיות (כלומר החיות מושלות בו) כאשר הוא נדמה בעיניהם כבהמה. [על פי פשוטו, המלה "נמשל" היא מלשון "משל". רק שאם כן היא מיותרת, שהרי הפסוק מסיים: "נדמו", משום כך דורשת אותה הגמרא מלשון ממשלה (מהרש"א)]. ובטעם הדבר ביאר המהרש"א, שאימת האדם על החיות הוא משום שיש בו נשמה שהיא צלם אלוהים, וכשהצלם מסתלק ממנו הרי הוא כשאר בהמה והם שולטים בו. ועפ"ז ביאר המהר"ל, שאין כוונת הגמרא לומר שהבהמה טועה במראהו ונראה לה בדמות בהמה. אלא, כוונתה היא שאם מתנהג האדם באופן בלתי הגון, האימה שהיה מטיל על בעלי החיים מתבטלת, כיון שזו מקורה בצלם א-להים השורה על האדם כנזכר לעיל, וכאשר הוא חוטא הצלם מסתלק ממנו (עיין זוהר נח עא, א), ואינו שונה בעיניהם משאר הבהמות.

בספר 'אשי ישראל' (ד"ה אין) ביאר על פי דברי גמרא זו את כפל הלשון שנאמר בפסוק (בראשית ט, ב) 'ומוראכם וחיתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמוש האדמה ובכל דגי הים בידכם ניתנו', ולכאורה קשה מדוע נאמר 'בידכם ניתנו' כיון שכבר נאמר שמוראכם יהיה עליהם. ומבאר שכוונת הכתוב הוא שדבר זה שיהיה מוראם על חית הארץ - 'בידכם ניתנו' - מסור בידם, והיינו שאם יתנהגו בדרכי ה' ולא כבהמה יהיו מושלים עליהם אבל אם ח"ו יתנהגו כדרך של בהמה לא יהיה כן. והנה הגמרא שם אומרת: "אמר רב פפא, נקטינן: אריה אבי תרי לא נפיל" [אריה אינו נופל על שני אנשים יחד להורגם]. מקשה הגמרא: "הא קא חזינן דנפיל" [הרי ראינו שאריה נופל אף על שני אנשים יחד]. מתרצת הגמרא: "ההוא כדרמי בר אבא, דאמר רמי בר אבא: 'אין חיה שולטת באדם, עד שנדמה לה כבהמה' שנאמר: 'אדם ביקר בל ילין, נמשל כבהמות נדמו'". וביארו המפרשים הנ"ל, שצלם האלוקים שיש באדם, הוא שמטיל מורא על החיות, ולכן רק אם הוא נדמה לו כבהמה הנ"ל, שצלם האלוקים אינו מתיירא ממנו ועלול ליפול עליו.

אלא שעדיין דברי הגמרא טעונים ביאור, שהרי אם כן מה ההבדל בין אדם אחד לשני בני אדם, ומדוע רק על שניים אינו מתנפל, הרי גם אדם אחד יכול להידמות כאדם בעל צלם אלוקים? אלא ביאר בעל ה'נתיבות המשפט' בספרו 'נחלת יעקב' על אגדות הש"ס. שאין כוונת הגמרא 'אריה אבי תרי לא נפיל' על שני אנשים, אלא על אדם אחד שיש בו שני מרכיבים, גוף ונשמה. אדם כזה שחוץ מהגוף שבו יש גם 'נשמה', היינו הצלם אלוקים שבו שניזון ממעשיו הרוחניים, ממנו החיה מתייראת, אבל אדם שהוא יחיד, היינו שיש בו רק מרכיב אחד - הגוף, ואינו מזין ומפרנס את נשמתו, נדמה הוא אף בעיני החיה כבהמה, ואין היא יראה ממנו.

חובות שער הבחינה הלכות

האדמה ובכל דגי הים בידכם ניתנו, וזאת כדי שיהיה התינוק שמור ובטוח מן החתול והעכבר והדומה לו. ההוכחה למציאותו של כוח רוחני מיוחד זה היא שאפילו תינוק בן יומו - אין צורך לשמרו מן החתולים והעכברים וכיוצא בהם, וכשהאדם מת - ואילו כאשר מת האדם, צריך לשמור עליו מבעלי החיים הנ"ל, מאחר שכבר איננו שמור ובטוח מהן [הרי שכוח החיים כולל גם את הכוח הרוחני הזה שנתן לו הבורא לשומרו מבעלי החיים המזיקים, ולאחר מותו סר ממנו כוח זה והוא אינו בטוח אפילו מן העכברים (טוב הלבנון)], כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת קנא, ב): 'תינוק בן יומו חי - אינו צריך לשמרו מן העכברים שלא ישכוהו, מפני שאימת האדם החי, אפילו הוא הקטן והחלוש ביותר, מוטלת על בעלי החיים והם פוחדים ממנו. כל זה בזמן חיותו של האדם, אבל במותו, אינו כן, אלא אפילו עוג מלך הבשן הענק שמת - צריך לשומרו מן העכברים, משום שבמותו נסתלק ממנו כוח זה ואין בעלי החיים מפחדים מן המת, אפילו הוא הגדול ביותר. הסיבה לכך נעוצה במה שנאמר בהבטחת הקב"ה לנח ובניו אחר המבול (בראשית ט, ב): 'ומוראכם וחיתכם יהיה על כל חית הארץ', את הלשון 'חיתכם' שבפסוק זה דרשו חז"ל כ"חיותכם", כלומר, רק בזמן שיש בכם חיות, מוראכם יהיה על כל חית הארץ, ומורא זה לא יישאר לאחר שתסתלק מכם החיות (רש"י). ומכאן שכל זמן שאדם חי, אימתו מוטלת על הבריות. - כיון שמת, בטלה אימתו [המורא המוטל על החיות שאוב מכוח צלם הא-לוהים השורה על האדם, והוא מצוי בזמן שיש בו נשמה (ראה זוהר וישב קצא, א)].

עיונים

כח. עוג מלך הבשן מת צריך לשמרו מן העכברים. במסכת שבת (קנא, ב) קודם מימרא זו אומרת הגמרא "דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת". ויש לדייק מה הטעם שלגבי שמירה מן העכברים נוקטת הגמרא 'עוג מלך הבשן מת' ולא אמר 'דוד מלך ישראל' כדלעיל שם. בספר 'דרשות מהרי"ץ' (דרוש ט') כתב ליישב, כי ודאי אדם שמת צריך שמירה מן העכברים, אך זהו

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
וממה שראוי לך להבין מפל הפירות העליונים והתחתונים מקטנם ועד גדולם, הענין הנעלם אשר בו סדר הכל והשלמות, ואיננו משג פחושים הגשמיים, והיא, התנועה הדבקה לכל מחפר, ואין חוש מהחושים הגשמיים			
אשר בו סדר הכל והשלמות - שבאמצעותו כלל הבריאה מונהגת כסדרה ובו תלויה שלימות הבריאה כולה, וכוח זה איננו מושג בחושים הגשמיים - ואין אפשרות לאדם להשיגו בחושי הגשמיים והגופניים והיא, התנועה הדבקה לכל מחובר - והוא כוח התנועה וההשתנות הקיים בכל הברואים המורכבים מארבעת היסודות. כוח זה הוא הגורם את השינוי שחל בכל נברא: הן שינוי המתחולל בצורתו והן שינוי המתחולל בגודלו ובתבניתו [ביאור הדברים; כל שינוי המתרחש בכל נברא בטבע נגרם על ידי תנועת ארבעת היסודות שמהם מורכב כל נברא וכל נוצר. כך למשל, היווצרותו של החי והצומח וכן תהליך ריקבונם של שני אלו הם שינויים שאינם מתרחשים ברגע אחד ובפלאומיות ולא על ידי פעולה אחת מסוימת, אלא הם נעשים בתהליך ממושך, הדרגתי ואיטי, על ידי תנועת יסודות החומר. תוספת הגודל שהצמיחה הטבעית מוסיפה לצמח מידי יום ביומו נגרמת בשל תנועת חלקי עפר ומים ואוויר שהיו מחוץ לצמח ובכוח התנועה התחברו והתווספו אליו והפכו מצורתם הקודמת לצורת הצומח. כך הדבר גם בתהליך ההפוך: כאשר העץ נרקב והופך לעפר, מרכיבי האש, העפר, המים והאוויר שהיו חלק ממנו נפרדו בזמן תנועתם מחיבורם בו ועזבו אותו מעט מעט, עד שהתפרקו והפכו בחזרה לצורתם הראשונית. אף על פי שאין בכוח העין להבחין בתנועת היסודות, כעבור זמן כשהשינוי ניכר, אזי האדם מבין בשכלו שהשינוי נגרם על ידי תנועה איטית של החומר שממנו מורכב הצמח, וכך מתגלה לאדם כוח התנועה הקיים בנבראים (טוב הלבנון)], ואין אף חוש מבין החושים הגשמיים והגופניים			
עיונים			
דווקא במת, לא כן צדיק המזכך את גופו והופכו לכולו רוחני הרי אינו בגדר מת, כי עדיין חי וקיים, וכן דוד מלך ישראל חי וקיים (ר"ה כה, א) כיון שזיכך את גופו ולכן אינו צריך שמירה, אבל עוג מלך הבשן אף על פי שזכה לאריכות ימים מחמת שעשה חסד שבישר לאברהם אבינו ע"ה שנשבה לוט בן אחיו כדאיתא במדרש (בר"ר מב, ח), מכל מקום כיון שלא נתכוון לשם שמים הרי לא נזדכך גופו, ולכן כאשר מת הוא צריך שמירה מן העכברים. עכ"ד.			

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
משיג אותה, אך השכל משיג אותה באמצעות הנע אשר ישיגוהו החושים. ולולא התנועה, לא היתה נגמרת הנית שום דבר מן הנמצאות, ולא הפסדם. ואמר אחר מן הפילוסופים: רב הטבעים עם התנועה. וכשתבין סוד התנועה ותשפיל ענין אמתתה ורוחניותה, ותדע, כי היא מפלאי החכמה האלהית, ותפיר רב חמלת הבורא על ברואיו, אז יתברר לך, כי כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא יתעלה והנהגתו ורצונו, הקטנה והגדולה שבהן, והגלויה והנסתרת, חוץ ממה ששם ברשותך מבחירת הטוב והרע. וכאשר יתברר לך זה, תפקד עצמך בכל תנועה שתנוע, וזכר הקשר אשר קשרך הבורא בו, והתבושש ממנו			
משיג אותה - את כוח התנועה הנסתר הזו, אך רק השכל משיג אותה באמצעות הנע - כלומר לאחר שכבר נעשתה התנועה והשינוי ניכר, או אז - אשר ישיגוהו החושים - החושים הגשמיים קולטים את השינוי, ואז מבין האדם בשכלו למפרע את אשר אירע. ולולא התנועה, לא היתה נגמרת הויית שום דבר מן הנמצאות - ואלמלא כוח התנועה לא תיתכן הווייה ויצירה של שום נברא מן הנבראים, ולא הפסדם - וגם לא ייתכן מצב של איבוד וכליה של אחד מן הנבראים ולא היה משתנה בו מאומה מרגע בריאתו. ואמר אחד מן הפילוסופים: רב הטבעים עם התנועה - רוב הדברים שבטבע נמצאים במצב של תנועה. וכאשר תבין את סוד כוחה של התנועה, ותשכיל ענין אמיתתה - ותיווכח באמת שבה ורוחניותה - ותבין את ההיבט הרוחני שבה, ותדע, כי היא אחת מפלאי החכמה האלהית, ותכיר את רוב חמלת הבורא על ברואיו, רק אז יתברר לך, כי כל תנועה מתנועותיך, כולן נקשרות - תלויות וקשורות בחפץ וברצון הבורא יתעלה והנהגתו ורצונו, הן התנועה הקטנה ביותר והן התנועה הגדולה שבהן, וכולן: הגלויה והנסתרת - תנועות גופניות ותנועות נפשיות - כולן קשורות ותלויות ברצון הבורא יתברך, חוץ ממה ששם ברשותך מבחירת הטוב והרע - פרט לכוח הבחירה בין טוב לרע, שאותו מסר לרשותך, כדי שיהיה בסיס וצידוק למתן שכר ועונש. וכאשר יתברר לך דבר זה, תפקד - ותבקר עצמך ושים לבך על כל תנועה שתנוע - תן דעתך על כל תנועה ושינוי במצבך, וזכור את הקשר אשר קשרך הבורא בו - ותזכור את הקשר שקשר אותך הבורא יתברך אל מילוי רצונו וסדר הנהגתו, והתבושש [ותתבייש] ממנו			

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

תמיד, וְתִירָא אוֹתוֹ, וְתִמְסַר לְדִינוֹ, וְרָצָה בְּגִזְרוֹתָיו, תִּגְיַע אֶל רְצוֹנוֹ, וְתִהְיֶה אַחֲרֵיתָךְ לְטוֹב, כְּמוֹ שְׁאֵמַר הַפְּתוּב (תהלים לב, י): וְהַפְּוֹטַח בְּיַי חֶסֶד יְסוּכְבְּנוּ.

תמיד בכל רגע ורגע, ותהא ירא אותו [מפניו], מאחר שתבין כי כל תנועותיך הקטנות והגדולות, הגלויות והנסתרות, כולן נצפות על ידי הבורא. ולמעלה מכך - "מאחר שתבין כי כל תנועותיך הקטנות והגדולות, הגלויות והנסתרות, כולן מונהגות על ידי רצון הבורא יתברך, תתבייש ותפחד לעבור חס וחלילה על רצונו באמצעות אותו כוח המונהג על ידי רצונו יתברך", כלומר, תתבייש ותפחד לעבור ח"ו על רצונו באמצעות הכוח שהעניק לך ה' יתברך ברצונו (לפי מרפא לנפש), ותמסר לדינו - ותמסור את עצמך לקבל דינו באהבה וברצון, בהיותך בטוח שהוא עושה רק את מה שטוב לך, ורצה בגזירותיו - ותהיה מרוצה מגזירותיו אשר גזר בעבורך וקבל את משפטו ברצון, ובכך תגיע אל רצונו - תזכה להיות רצוי לפני הבורא יתברך, ותהיה אחרייתך לטוב - או אז הקב"ה ייטיב את אחריית ענייניך ויברך את מעשה ידיך, כמו שאמר הכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו'.

עיונים

כט. ותהיה אחרייתך לטוב, כמו שאמר הכתוב והבוטח בה' חסד יסוכבנו. כתב רבינו חיים מוולאז'ין ('נפש החיים' שער ג', פרק י"ב): "ובאמת הוא ענין גדול וסגולה נפלאה, להסיר ולבטל מעליו כל דינים ורצונות אחרים, שלא יוכלו לשלוט בו ולא יעשו שום רושם כלל: כשהאדם קובע בליבו לאמור: הלא הוא האלקים האמיתי, ואין עוד מלבדו יתברך שום כוח בעולם, וכל העולמות כלל, והכל מלא רק אחדותו הפשוט יתברך שמו, ומבטל בליבו ביטול גמור ואינו משגיח כלל עם שום כוח ורצון בעולם, ומשעבד ומדבק טוהר מחשבתו רק לאדון יחיד ברוך הוא - כן יספיק הוא יתברך בידו, שממילא יתבטלו מעליו כל הכוחות והרצונות שבעולם, שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל... וגם יגזור אומר ויקם לו לפעול עניינים וניסים נפלאים, היפוך סידור כוחות הטבעיים" עכ"ל. ובאמת, הם דברי רבינו יונה, שבפירושו למשלי (ג, כו) כתב, שהבוטח בה' ישוגב מן הצרה בשכר הבטחון, ואף על פי שהיתה הצרה ראויה לבוא עליו, וכן כתבו רבים מגדולי הדורות. ויסוד הדברים נמצא מספר פעמים במדרשי חז"ל, כגון (ילקוט שמעוני ישעיהו, רמז תעג): 'אמר להם הקב"ה: בטחו בשמי והוא עומד לכם, שנאמר יבטח בשם ה', ולמה? שכל מי שבוטח בשמי אני מצילו, וכן דוד אומר: 'בך ה' חסיתי אל אבושה'. וכן מצינו בילקוט שמעוני (תהילים, סוף

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

וּמִמָּה שֶׁרְאוּי לָךְ לִבְחֹן בּוֹ מַעֲנִינֵי הָעוֹלָם, שֶׁתִּסְתַּכֵּל תָּמִיד פְּאַחֲרֵית הַדְּבָרִים, שֶׁהֵם מִתְקַשִּׁים עָלֵינוּ וּמְזַדְמָנִים לָנוּ, וְתִרְאָה בָהֶם פְּלִיאָה גְדוֹלָה, ^(ל)כִּי הִרְבָּה דְּבָרִים פְּאִים עַל הַמְּאֻרְעוֹת וּבִתְצַאָה

וממה שראוי לך לבחון בו מעניני העולם - ודבר נוסף מעניני העולם שראוי לך להתבונן בו, הוא שתסתכל ותשים לב תמיד באחריית הדברים - באחרייתם של המאורעות ובתוצאה

הסופית שלהם, שהם מתקשים עלינו ומזדמנים לנו - שאמנם בתחילה הם נראים כרעים ומרים, ותראה בהם פליאה גדולה - ובמבט שני תמצא בהם נפלאות מפליאות, כי הרבה דברים באים על

עיונים

רמז תשי"ט): "והבוטח בה' חסד יסוכבנו" - 'אפילו רשע ובוטח בה', חסד יסוכבנו. וכן (שם, רמז תשל"ו): 'קיוינו לו ויושיענו - אמר דוד: מתוך הקיווי ויט אלי וישמע שועתי'. ולמעשה הוא פסוק מפורש (תהלים כח, ז): "ה' עוזי ומגיני בו בטח לבי ונעזרתי".

ל. כי הרבה דברים באים על כרחנו ונשבח אחרייתם. כלומר, נשבח ונודה גם על הצרה לפי שעל ידה באה הגאולה. בתהלים (ל, יב) אומר דוד המלך: "הפכת מספדי למחול לי, פתחת שקי ותאזרני שמחה". דוד המלך הכיר שהצרות והרעות שהגיעו אליו, לא היו בעצם לרעה, אלא הכל הוא בתכלית ההטבה. והיינו שהמספד "נהפך" למחול, וכאילו המספד היה בטעות. וכמו כן הכיר איך שהקב"ה פתח שקו והלבישו שמחה רצונו לומר אין מקום ללבישת בגדי שק כמנהג אבליים אלא לשמוח בהנהגת ה', שכולם לטובה ולברכה לששון ולשמחה. וכעין זה מובא ב'שיח יצחק' על מה שכתוב (תהלים קמז, ג): "הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם", שהקב"ה מרפא לשבורי לב, על ידי זה שמחזיר הרע עצמו לטוב והעצבות גופא מחבש והופך לטוב. משל לאחד שהיה לו אבן יקרה השווה אלף אלפים דינרי זהב, לימים נעשה בה נקב וסדק וכמובן שהיה גדול צערו מנשוא. אמר לו אומן אחד, מנע קולך מבכי והפכת מספדך למחול, כי הנני מפתח על האבן הזה את שמך פתוחי חותם, והסדק הזה שאתה מצטער עליו הוא יהיה ראש פינה למלאכת הפיתוח וממנו ימשיכו ציצים ופרחים מעשה צעצועים להפליא, עד כי תהיה האבן הזאת שווה כפלי כפלים מאשר מקודם ('פניני תפילה').

בשירה שאמר משה ובני ישראל בעת קריעת ים סוף נאמר: "אז ישיר משה ובני ישראל וגו'" (שמות טו, א). ובמדרש רבה שם כתב: "אמר משה ב"אז" חטאתי שאמרתי "ומאז באתי לדבר אל פרעה הרע לעם הזה", ב"אז" אני אומר שירה". וצריך עיון, איזה תיקון יש בזה שאמר את השירה באותו לשון שבו חטא? מסביר בעל "בית הלוי", שהבא ליתן שבח והודיה להשי"ת על הטובה שעשה עמו בהחלצו מן הצרה

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

כְּרַחֲנוּ, וְנִשְׁבַּח אַחֲרֵיהֶם, וּבְהִפָּךְ. וּכְבֹּר נְאֻמָּר, כרחנו - כי מאורעות רבים באים עלינו בעל כורחנו, ונשבח אחריתם - ובסופו של דבר אנו משבחים אותם כשאנו מגלים בסופם שבאו עלינו לטובה, ובהיפך - וכן להיפך, פעמים נדמה לנו שנזדמנה לנו טובה, ואחר כך מתברר שהיא רעה גדולה. וכבר נאמר בסיפור ידוע,

עיונים

שהיה שרוי בה, יכול לעשות זאת בשני אופנים: א) שמחה ושבח לשמו יתברך על עצם הטובה שניצל מן הצער. באופן זה הוא בודאי היה שמח כעת יותר אילו לא היה לו הצער מתחילה כלל, עיקר שמחתו היא רק על ההצלה, וברור שאין לו שום סיבה לשמוח בצער שהיה לו מקודם. ב) שמחה והודיה גם על עצם הצער שהיה לו כיון שזה רצון ה' ועל ידי התקיים רצונו. כזו הייתה שמחת משה ובני ישראל בעת קריעת ים סוף, ועליה אמרו את השירה. עיקר שמחתם לא הייתה על כך שניצלו מיד המצרים, אלא שמחו על כך שזכו להיות הכלי חפץ, אשר על ידם נתגדל כבודו יתברך ועל ידי הצלתם מיד המצרים נתפרסם שמו. וזה מה שאמרו בתחילת השירה: "אשירה לה' כי גאה גאה".

נמצא אם כן שאת השירה אמרו לא רק על הגאולה, כי-אם גם על השעבוד שהיה קודם לכן, כי לולא השעבוד לא היה מקום לגאולה. ושמחו על השעבוד שנאמר בו "אז" כמו על הגאולה, שהייתה בשירת "אז". ובמה שאמר ב"אז" חטאתי רצה משה לומר: מקודם התרעמתי על כובד השעבוד, ועכשיו אני בא לומר שירה גם על ה"אז" דהיינו על אותו כובד שעבוד שהתלוננתי עליו בעבר. אחרי שזכו בגאולה היה מקום להודות ולשיר גם על הגאולה וגם על השיעבוד. וזהו מה שאמר דוד המלך ע"ה: "אודך ה' כי עניתני ותהי לי לישועה" - אני נותן לך הודיה על העינוי, לפי שעל ידו באה לי הישועה, ונתקדש שמך ברבים על ידי. ועל שניהם כאחד אני מודה לך.

וזה לשון ה'חתם סופר' (תורת משה עה"ת פרשת כי תשא עמ' פ"ח) על הפסוק 'וראית את אחורי ופני לא יראו': יש לפרש על פי רמז, הנה אנו רואים כמה דברים סיבות מסיבות שונות הנעשים בארץ מתחת, אשר אנו מתמיהים, למה עשה השי"ת ככה, אבל לאחר רבות הזמן אנו רואים ומבינים למפרע הכל כאשר לכל כל הסיבות תכלית כוונתם, כי כולם היו הכנות כדי שתיעשה דבר גדול כזה, וכאשר היה בנס פורים וכו', אבל קודם שנעשה פתגם המלך אין אנו מבינים רק מאמינים כי בלי ספק לא דבר ריק הוא, רק ממנו טעם הדבר כמוס ונעלם, וזה האמונה טובה גדולה היא לנו כי מקבלים שכר על האמונה, וזה (מש"כ) "וראית את אחוריי", לאחר שנעשה תכלית הדבר תראה ותבין למפרע מה שהיה ומה שנעשה, אבל ל"פני לא יראו", קודם עשיית הדבר לא יראו ולא יבינו תכליתו, וזה "ופני לא יראו", עכ"ל.

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

כִּי חִבּוּרָה אַחַת מֵעוֹבְרֵי דְרָכִים לָנָה אֵצֶל כְּתָל אֶחָד, וּכְאִי פֶלֶב וְהִשְׁתִּין עַל אֶחָד מֵהֶם, וְנִעֹזר וְקָם לְרַחֵץ עֵצְמוֹ מִן הַשֶּׁתֵּן, וּכְשֶׁהֲרַחֵק מִחֲבֵרָיו נָפַל הַכְּתָל עֲלֵיהֶם וּמָתוּ, וְנִצֵּל הוּא. וְהִרְפָּה פְּעָמִים יִקְרָה כְּזֶה וְהִפְכוּ.

וּמִן הַגְּדוֹל שְׂפָדְכָרִים שְׂרָאוּי לָךְ לִבְחֹן בָּהֶם, כְּלִילַת מִתְּנוֹת הָאֱלֹהִים לְבַעֲלֵי חַיִּים וְצִמְחָה הָאֲדָמָה, בְּגִשְׁמִים בְּעַת הַצֶּרֶךְ אֲלֵיהֶם וִירִידָתָם בְּעֵתָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכֶּתוּב (יִרְמְיָה יד, כב): הִישׁ בְּהַבְלֵי הַגּוֹיִם מִגִּשְׁמִים וְאִם הַשְּׁמַיִם יִתְּנוּ רֶכֶבִּים הֲלֹא אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנִקְּנוּהָ לָךְ כִּי אַתָּה עֲשִׂיתָ אֶת כָּל אֱלֹהִים, וְאָמַר (יִרְמְיָה ה, כד): וְלֹא אָמְרוּ בְּלִבָּבָם נִירָא נָא אֶת יְיָ אֱלֹהֵינוּ הַנֶּתֵּן גִּשְׁם יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ בְּעֵתוֹ שְׁבַעַת חֻקוֹת קָצִיר יִשְׁמֹר

היורדים על הארץ בעת הצורך אליהם - בזמן שהעולם צריך להם וירידתם בעתם - בזמנם, כמו שאמר הכתוב (יִרְמְיָה יד, כב): 'היש בהבלי הגוים מגשמים - הפסוק שואל ממי ניתן לבקש גשם, האם הבלי הגויים, אליליהם, הם מורידים גשם? ואם השמים יתנו רכיבים - האם מערכות השמים מורידות מאליהן טיפות גשם? הלא אתה הוא ה' אלהינו מוריד הגשם, ולכן נקוה לך שאתה תשפיע שפע גשם כי אתה עשית את כל אלה' - שהרי אתה הוא שעשית את מערכות השמים וככל אשר תצוה אותם יעשו, ולא ימרו את פיק (מצודת דוד), ואמר (יִרְמְיָה ה, כד): 'ולא אמרו בלבבם - ירמיה הנביא הוכיח את ישראל על שלא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו, ואשר שבעות חוקות קציר ישמר

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
לנו. וְתִמְצָא הַכְּתוּב מַגְדִּיל עֲנִינָם מְאֹד, בְּאִמְרוֹ (איוב ה, ט-יא): עֲשֵׂה גְדֻלּוֹת וְאֵין חֶקֶר נִפְלְאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר הַנֶּתֶן מָטֵר עַל פְּנֵי אֶרֶץ וְשִׁלַּח מַיִם עַל פְּנֵי חוּצוֹת, לְשׁוֹם שְׂפָלִים לְמָרוֹם וְקַדְרִים שְׁגֹבוּ יִשְׁעוֹ.	דוד). וּתְמַצָּא - וּמִצָּאנוּ עוֹד בַּפְּסוּקִים שֶׁהַכְּתוּב מַגְדִּיל וּמַפְלִיא אֶת חֲשִׁיבוֹת עֲנִינָם שֶׁל הַגִּשְׁמִים מְאֹד, בְּאִמְרוֹ (איוב ה, ט-יא): 'עֲשֵׂה גְדֻלּוֹת וְאֵין חֶקֶר נִפְלְאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר הַנֶּתֶן מָטֵר עַל פְּנֵי אֶרֶץ - בַּמְקוֹמוֹת אֲשֶׁר לַמָּטֵר הַשָּׁמַיִם יֵשְׁתּוּ מַיִם אֲפֻשֶׁר לְהִיוּכַח בַּגְּדֻלּוֹת וּבִנְפִלְאוֹת שֶׁה' עוֹשֶׂה בַּהוֹרִידוֹ אֶת הַגִּשְׁמִים, וְעַל הַמְקוֹמוֹת שֶׁהַגִּשְׁמִים אֵינָם מְצוּיִים, כְּגוֹן מִצְרַיִם וּמִדְיָנוֹת נֹסְפוֹת בִּבִשְׁת אֲפְרִיקָה, נֹאמַר: "וְשִׁלַּח מַיִם עַל פְּנֵי חוּצוֹת", בַּמְקוֹמוֹת אֲלוֹ הַיָּאֹר, הַמֵּתֵמֶלֶא בַּמִּיָּמִי הַגִּשְׁמִים הַיּוֹרְדִים בַּמִּדְיָנוֹת סְמוּכוֹת, עוֹלָה עַל גְּדוּתָיו וּמִשְׁקָה אֶת הָאֶרֶץ, בְּאוֹפֶן שֶׁהָאֲדָמָה יִכּוֹלָה לְשׁוֹם שְׂפָלִים לְמָרוֹם - לְהַעֲלוֹת אֶת הַצִּמְחִים וְהָאֵילָנוֹת מִשְׁפֶּלֶם, לְרוֹמֵם אוֹתָם וּלְהַצְמִיחָם. וְגַם גּוֹפֵם שֶׁל בְּעַלֵּי הַחַיִּים הַקּוֹדְרִים וְהַנִּצְרָבִים מִן הַחוּם, שְׁגֹבוּ יִשְׁעוֹ' - נוֹשְׁעִים עַל יְדֵי הַמָּטֵר הַמִּלְחָלַח וּמִרְטִיב אֶת גּוֹפֵם. הַדָּאָגָה לְסִיפּוֹק מַיִם לְכָל מְקוֹם בַּעוֹלָם שֶׁקִּיָּמִים	בו חיים מעידה על השגחה פרטית (מלבי"ם על פי ספר העיקרים). ומן התימה - ומפלאי הבורא הוא, בסיבת המזונות - תהליך יצירת המזון והתהוותו מן הזרעים, כי גרגיר חיטה אחד מוציא - מניב ומצמיח בממוצע אלף גרגירים ואף יותר, אם וכשיינצל מן הפגעים - אם לא אירע לו פגע כמו ברד ושידפון. וכבר נאמר - וכבר נעשה חישוב, כי פעמים ימצא בכוח גרגיר אחד של חיטה להצמיח שלש מאות שבלים, ובכל שיכולת יש יותר מעשרים גרגרים. ונמצאו - כמו כן יש אילנות גדולים אשר יהיה שרשם ותחילת צמיחתם מגרגיר [גרגרין] אחד וגידול אחד - ושתיל וגזע אחד, על ההקשה אשר זכרתי מן הכפל - יש להקיש את חשבון התנובה של זרע חיטה אחד לכמות היבול של כל עץ וצמח. כלומר כל עץ נותן פירות רבים בכפל כפליים יותר מן השתיל האחד שהיה בתחילתו. ועל כך ישתבח הבורא החכם החונן והמכלכל, המסבב להויות הדברים הגדולים מן הקטנה והחלושה שבספכות, כאשר - כפי שאמר הכתוב (שמואל-א ב, ג): 'ולו נתכנו עלילות.	וּמִן הַתִּמְהָה בְּסִפְת הַמְּזוֹנוֹת מִן הַזָּרְעִים, כִּי גֶרְגִּיר אֶחָד מוֹצִיא אֶלָּף וְיֹתֵר, בְּשִׁינְצָל מִן הַפְּגָעִים. וְכִבֵּר נֹאמַר, כִּי יִמְצָא בְּגֶרְגִּיר אֶחָד שֶׁל חִטָּה שְׁלֹשׁ מְאוֹת שְׂבָלִים, וְכִכֵּל שְׂבָלֹת יוֹתֵר מֵעֶשְׂרִים גֶּרְגָּרִים. וְנִמְצְאוּ אֵילָנוֹת גְּדוּלִים אֲשֶׁר יִהְיֶה שְׂרָשָׁם גֶּרְגִּיר אֶחָד וְגִידוֹל אֶחָד עַל הַחֶקֶשָׁה אֲשֶׁר זָכַרְתִּי מִן הַכֶּפֶל. יִשְׁתַּבַּח הַחֶכֶם הַחוֹנֵן הַמְּסַבֵּב לְהוּיּוֹת הַדְּבָרִים הַגְּדוּלִים מִן הַקְּטָנָה וְהַחֲלוּשָׁה שֶׁבְּסִפְכוֹת, כֹּאֲשֶׁר אָמַר הַכְּתוּב (שְׁמוּאֵל-א ב, ג): 'וְלוֹ נִתְכַּנּוּ עֲלִילוֹת.			
עיונים הגר"א ('אדרת אליהו' דברים לג, א) כתב, כי הגשמים אינם על פי הטבע כלל, כי כל הדברים שבעולם אומרים הפילוסופים שהוא על פי הטבע אף זריחת השמש ושקיעתה, אבל על הגשמים מודים שאינם על פי הטבע כלל, כאשר אנו רואים שפעמים לא ירד כלל ופעמים ירד בכל יום ויום, ולכן היא שקולה כתחיית המתים, כי גם תחיית המתים מודים הכל שהיא אינה על פי הטבע, שעל פי הטבע לא יתכן שיהא האדם הנרקב מזמן רב יחזור ויחיה. המהרש"א (ח"א תענית ב', א', ד"ה כתיב) כתב, שגבורות האדם הוא שממית את החיים, אבל הקב"ה גבורתו שהוא מחיה את המתים, וכך הם הגשמים שבאים בגבורות ומביאים רחמים על העולם.						

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
לְאָדָם, וְהִרְאִיהַ חֻזְקָה עָלָיו, הַתּוֹרָה הַנִּתְּנוֹנָה			
לאדם, והראיה החזקה עליו, והיא גם המהווה			
ראיה חזקה על מציאותו ויכולתו, היא התורה הנתונה [שניתנה]			
עיונים			
נדרים (מא, א): "ועבדת את אויביך... ובחוסר כל" (דברים כח, מז). ובמסכת נדרים (מא, א) פירשה הגמרא (בפירוש האחרון שם): "בחוסר כל" - "זה דעת".			
ה'משך חכמה' (דברים כ"ח, מ"ח) מבאר על משקל זה מה שנאמר בפסוק שלפני זה "תחת אשר לא עבדת וגו' בשמחה ובטוב לבב מרוב כל", שפירושו, איפוא, מ'רוב דעת', באשר "כל" היינו "דעת". דכמו דבן זומא (ברכות נח, א) התבונן: כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול, חרש, זרע וקצר ועמר ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה, ואחר כך אכל, ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני. וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש: גזז ולבן ונפץ וטווה וארג, ואחר כך מצא בגד ללבוש, ואני משכים ומוצא כל אלה מתוקנים לפני, עכ"ל הגמרא.			
כן צריך האדם להתבונן אל חסדי הבורא ברוך הוא על השתלמות השכלי, אשר כמה יגיעות יגע וחקירות ונסיונות עמל אברהם אבינו עד שהתבונן להרחיק הגלולים ולהשכיל אמיתת מציאות השי"ת, יחודו, והשגחתו, והישארות הנפש, ואחר כך עמלו אבות הקדושים לעמוד על אמיתתו, ויגעו אבותינו במצרים עד שנעשו ראויים לקבל תרי"ג מצוות ותורתנו הקדושה, והמה כולם אורות בהירים ומזהירים את הנפש, אשר בכל אחת מהם יוכל האדם להתדבק בצחצחות האמיתית, הדביקות להיחיד האמיתי, ומה שיגעו כולם, אני מוצא בכל אלה מתוקנים לפני. כמה צריך האדם הנלבב להיות שמח ולהודות להשי"ת הטוב שזיכהו לכל זה. וזה "בשמחה ובטוב לבב מרוב כל", זהו מרוב הדיעות הצודקות והמשכילות המזהירות בשכל האלקי, אשר זה ייקרא הריבוי מ"כל", כמו שאמר על שלמה (מלכים-א, ה, ט) "ויתן אלקים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאוד, ורוחב לב [במקביל ל"טוב לבב"] כחול אשר על שפת הים" [כלומר, שיש לנו לשמוח בזה אשר אבותינו אברהם ראש המאמינים והבאים אחריו, יגעו חקרו דרשו וליבנו עד שהגיעו אל האמת הצרופה, ואנו כשולחן ערוך הכול מוכן לפנינו, עם האמונה הטהורה מוכנה בלבנו]. וכבר התבונן החסיד (בעל חובת הלבבות) בשער הבחינה, זה לשונו: והגדולה שבטובות שהיטיב בהם הבורא לאדם (והראיה החזקה עליו), התורה הנתונה למשה נביאו עליו השלום עכ"ל.			
ומסיים המשך חכמה: על זה צריך האדם לשמוח ולתת שבח והודיה להשם יתברך מעומק הלב, ולהתנחם בזה על כל מדוי לבבו והמקרים המעיקים לו בשנות ימי חייו הספורים והמועטים בעולם זה הנפסד והעובר עכ"ל הזהב.			

חובות	שער הבחינה	הלכות
לְמֹשֶׁה נִבְיָאוֹ עָלָיו הַשְּׁלוֹם, וְהִרְאִיתָ הָאוֹתוֹת עַל יָדוֹ, וְשָׁנוֹת הַמִּנְהָגִים וְהַטְּבָעִים, וְהִרְאִיתָ הַמוֹפְתִים הַנּוֹרָאִים, כְּדִי לְהַאֲמִין בְּבוֹרָא יִתְבָּרָךְ וּבִנְבִיאוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שְׁמוֹת יד, לא): וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיֵּירָאוּ הָעָם אֶת יְיָ וַיֹּאמְרֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבִמְשָׁחָ עֲבָדוֹ, וְאָמַר (דְּבָרִים ד, לה): אֲתָה הָרְאִיתָ לְדַעַת כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבָדוֹ, וְאָמַר (דְּבָרִים ד, לו): מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעָךְ אֶת קוֹלוֹ לְיִסְרָךְ וְעַל הָאָרֶץ הָרָאךְ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ.		
למשה נביאו עליו השלום, והראות והתגלות האותות והמופתים על ידו, ושנות המנהגים והטבעים - ושינוי מנהג העולם וטבעו, והראות והעובדה שהראה הבורא את האותות והמופתים הנוראים. כל אלו נעשו כדי להאמין בבורא יתברך ובנביאו - לאמת את מציאות הבורא ואת התגלותו לשליחו בנבואה [רצונו לומר, כי מי שנותן אל לבו ומתבונן בדברים הגדולים הללו של יציאת מצרים ומעמד קבלת התורה בהר סיני, ובמה שנלווה עליהם, שראו כולם עין בעין, כי ה' הוא האלוקים אין עוד מלבדו, ואשר לו הכוח לשנות את מנהג הטבע בכל עת שירצה ואין מי שימחה בידו, והתגלות זו הייתה במעמד כל ישראל, יותר משש מאות אלף איש מלבד נשים וטף וערב רב, כך שאין מי שיכול להכחיש דבר שנעשה בפרסום רב ועצום. מפני כל אלו לא ימצא ראיה גדולה וחזקה על בורא עולם יותר מזו (מרפא לנפש)], כמו שנאמר (שמות יד, לא): 'וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' כמצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו', ונאמר עוד (דברים ד, לה): 'אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו', ונאמר (דברים ד, לו): 'מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אש'.		
עיונים		
לד. אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו. פירש רש"י: "כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים, וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים (דהיינו את התהומות) וראו שהוא יחידי". והנה דבר זה היה השגה רוחנית גבוהה ולא ראיה גשמית, ומה שפתח להם את הכל משום דלולא זה היה שייך שיחשבו שמא ברקיעים אחרים יש איזה דבר, והנה בשלמא אם היו מראים להם דבר ממשי שמוכיח שאין עוד מלבדו ניחא, אבל במה שלא רואים, איך זה מוכיח שאין עוד, אלא צ"ל		

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

וְאִם יִבְקֹשׁ אָדָם בְּזִמְן הַזֶּה לִרְאוֹת מָה שֶׁהוּא דוֹמָה לְעֵנִינִים הָהֵם, יִבִּיט בְּעֵין הָאֱמֶת^(לה) עֲמֻדָּנוּ בֵּין הָאֲמוֹת מַעַת הַגְּלוּת, וְסִדּוּר עֵנִינֵינוּ בֵּינֵיהֶם, עִם מָה שֶׁאֵנוּ בִּלְתִּי מִסְפִּימִים עִמָּהֶם בִּסְתֵר וּבִגְלוּי, וְהֵם יוֹדְעִים בְּזֶה, וְיִרְאֶה, פִּי עֵנִינֵנוּ

ואם יבקש אדם בזמן הזה לראות מה שהוא דומה לענינים ההם - לראות ניסים הדומים לניסים שנעשו לאבותינו, יביט ויתבונן בעין האמת - במבט אמיתי על עמדתנו - על קיומנו בין האומות מעת הגלות - מעת אשר גלינו מארצנו ועד עתה, וסידור ענינינו ביניהם - ועל מצבנו הכלכלי והאופן שבו פרנסתנו מזומנת לנו במקומות הגלות, עם מה שאנו בלתי מסכימים עמהם בסתר ובגלוי - אף על פי שהשקפתנו שונה מאומות העולם שביניהם גלינו ואורח חיינו מובדל מהם בתכלית, ואף על פי שהם יודעים בזה - את זאת, ויראה, כי ענינו ומצבינו

עיונים

כי בעצם זה שפתח והראה את הכול, זה גופא הוכיח שאין שם אחר חוץ ממנו ('אילת השחר').

כתב רבי אלחנן וסרמן זצ"ל (מאמר 'עקבתא דמשיחא' ב', קובץ מאמרים ואגרות ח"א עמ' שכד): הדבר פשוט כי עבודה זרה איננה דווקא צלם של עץ ואבן, כי אם כל דבר שידמה האדם שיש בכוחו להטיב ולהרע, היא עבודה זרה ממש, כי "אין עוד מלבדו" כתיב. ואם יבטחו על איזה כחה ושיטה שהיא תעזרנו, עושים את הכחה הזאת עבודה זרה. וכן אם יבטח האדם על כוחו ועוצם ידו, עושה את עצמו עבודה זרה.

לה. עמדתנו בין האומות מעת הגלות, וסידור ענינינו ביניהם. רבי יעקב עמדין כתב (בסידורו 'בית יעקב') בהתפעלות על עמידת וקיום עם ישראל בהיותנו בגלות בין אומות העולם, וז"ל: "רבות צררנו גם לא יכלו לנו לאבדנו ולכלותנו, וכל האומות הקדומות העצומות אבד זכרם סר צלם, ואנו הדבקים בה' כולנו חיים היום. מה יענה בזה פילוסוף חריף; במקרה עשתה כל אלה? חי נפשי! כי בהתבונני בנפלאות אלו גדלו אצלי יותר מכל נסים ונפלאות שעשה ה' יתברך לאבותינו במצרים ובמדבר ובארץ ישראל. וכל מה שארך הגלות יותר נתאמת הנס יותר ונודע מעשה תקפו וגבורתו". עכ"ל.

ובספר 'חיי עולם' לבעל ה'קהילות יעקב' (ח"א פרק כא) כתב, וז"ל: והנה אנחנו נרדפים, זה קרוב לאלפים שנה, ובכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, בגזירות נוראות, הריגות, וגירושים מעיר לעיר וממדינה למדינה, והקב"ה מצילנו מידם. ויותר מהמה מזימות שונאי ישראל בסתר, לכל מיני צרות וגזירות אשר מתבטלים טרם צאתם לחוץ, וקצת ממזימותם נודעו אחר כך, ורבים מאוד שלא נודעו כלל,

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

אִפְשָׁר שִׁיחֶיהָ קָרוֹב מֵעֵנִינֵיהֶם בְּמִזְוֵנוֹת וּבִטְרָפִים, וְאִפְשָׁר שִׁיחֶיהָ טוֹב מֵעֵנִינֵיהֶם בְּעֵתִי הַמְּלַחְמוֹת וְהַתְּגָרוֹת. וְתִרְאֶה הַבִּינּוֹנִים וְהַכֹּפְרִיִּים שֶׁבָּהֶם טוֹרְחִים יוֹתֵר מִן הַבִּינּוֹנִים שֶׁבָּנוּ וְהַדְּלִים אֲשֶׁר בְּקֶרְפָּנוּ, כְּמוֹ שֶׁהִבְטִיחָנוּ יוֹצְרֵנוּ יִתְבָּרֵךְ

אפשר שיהיה קרוב מעניניהם - כמעט כמצבם של האומות שביניהם אנו שוכנים במזונות ובטרפים - בכלכלה ובפרנסה, ואפשר - וייתכן גם שמצבינו יהיה טוב ומעולה יותר מעניניהם - ממצבם בעתי - בזמני המלחמות והתגרות והסכסוכים שביניהם. ועוד תראה, כי הבינונים והכפריים העניים שבהם עמלים וטורחים להשיג את פרנסתם הרבה יותר מן הבינוניים שבנו ומהדלים - והעניים אשר בקרבנו, וכמו שהבטיחנו יוצרנו יתברך

עיונים

כי אין בעל הנס מכיר בנסו, כדאיתא בנדה (לא, א). ואמרו חז"ל ביומא (סט, ב) שחזרו לומר והנורא, כי הן הן נוראותיו, שאלמלא מוראו של הקב"ה, היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות. עכ"ל.

ובמדרש תנחומא (תולדות ה) מובא: אדרינוס שאל את רבי יהושע: "[כמה] גדולה הכבשה שעומדת בין שבעים זאבים!" אמר לו [רבי יהושע]: "[כמה] גדול הרועה שמצילה!".

מרב הגר"ח מבריסק המשיל את מצבו של עם ישראל בהיותם בגלות בין אומות העולם, משל למה הדבר דומה: מלך שיש לו בן אהוב, הריהו שומרו שמירה מעולה מכל מזיקים ופגעים רעים, והנה, כשהבן חוטא והמלך רוצה לגרשו מעליו, עדיין מקנן בתוך לבו של המלך החשש שמא יקרהו אסון בעת גלותו מן הארמון. מה עשה המלך - מצוה בצו המלכות לאסור את כל הגזלנים והרוצחים ולהשמיד כל חיה רעה מן הארץ, ורק אחר כך מגרשו מעליו.

לאמיתו של דבר, אין נפקא מינה בין מצבו הקודם, כאשר היה הבן אהוב אצל המלך וגדל בארמונו, לבין מצבו עכשיו, כשחטא וגורש מן הארמון: בתחילה היה הבן שמור והמדינה מופקרת, ואילו עתה - הבן מופקר והמדינה שמורה ומשמרת.

כך גם מצבו של עם ישראל, קודם הגלות ולאחר שנגזרה עליו בעוונותינו הרבים. קודם שחטאו היו עם ישראל שומרים ומשמרים מכל פגע רע - "וישבתם לבטח בארצכם" (דברים כו, ה). אך לאחר שחטאו ונתחייבו גלות, מה עשה הקב"ה - ציוה על ירמיה (ירמיה א, ט-יד) "ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס ולבנות ולנטוע" - לתקן את סדריהן של אומות העולם. וכל כך למה - "כי שוקד אני על דברי לעשותו".

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

(ויקרא כו, מד): ⁽¹⁷⁾ וְאֵף גַּם זֹאת בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבִיהֶם לֹא מֵאֲסִתִּים וְלֹא גַעְלָתִים לְכַלּוֹתָם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם, וְאָמַר עֲזָרָא (עזרא ט, ט): כִּי עֲבָדִים אֲנַחְנוּ וּבְעַבְדָּתָנוּ לֹא עֲזָבָנוּ אֱלֹהֵינוּ, וְנִאֲמַר (תהלים קכד, א-ב): לִוְלִי יְיָ שְׁהִיָּה לָנוּ יֹאמֶר נָא יִשְׂרָאֵל לִוְלִי יְיָ שְׁהִיָּה לָנוּ בְּקוֹם עֲלֵינוּ אָדָם, וְשָׂאֵר הַמְּזֻמּוֹר. וְאֲנִי עֲתִיד לְהִרְחִיב בְּשַׁעַר קִפְלַת עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים בְּזִכְרוֹן רַב טוֹב הָאֱלֹהִים עֲלֵינוּ בְּתוֹרָתוֹ אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ, מֶה שֵׁישׁ בּוֹ דִּי בְּעִזְרַת הַשֵּׁם.

הטובה הגדולה שהיטיב האלוהים עמנו בתורתו אשר נתן לנו - בכך שנתן לנו את תורתו, מה שיש בו די - במידה מספקת בעזרת השם.

עיונים

לו. ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפרי בריתי איתם. הגאון בעל "אור שמח" (בפירושו "משך חכמה" ויקרא כו, מד) העלה כאן ראיה השקפתית בהירה, המצביעה על אופן הנהגת הקב"ה עם ישראל בגולה, כפי העולה ממקרא זה. והיו מגדולי ישראל שהמליצו על הדברים בהתפעלות, כי הגאון רבי מאיר שמחה התגלה כאן כ"חכם עדיף מנביא", כשצפה את שואת היהודים במלחמת העולם השנייה.

וכך הם דבריו: מאז שנגזרה גזירת הגלות, סיבבה ההשגחה, שלמען יוכל העם לשמור על קיומו בגלות הארוכה בין הגויים, יהיו גדולי האומה מתקנים גדרים ויעשו סייגים, לבל יתערבו ויתבוללו בשכניהם. כפי שהנהיג כבר יעקב אבינו בבואם למצרים, שבעים נפש בתוך המון גויים, שיהיו מצויינים בבגדיהם ובשמותיהם. גם את קברו ביקש לכרות דוקא בארץ כנען, כדי להזכירם שהיא ארץ מולדתם, וכן נהגו כל השבטים אחריו.

עזרא ואנשי כנסת הגדולה תיקנו בשל כך שמונה עשר דברים, להבדל מהגויים. ואמרו בירושלמי

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

וממה שראוי לתת אל לבך ולבחון בו - ודבר נוסף שראוי ונכון שתיתן לבך עליו ותתבונן בחכמת הבורא שבו, הוא הסכמת בני אדם והתחברות לבותם - שאלפים ורבבות בני אדם באים לידי הסכמה והחלטה

מאוחדת, עם רוב התחלקות מידותם - על אף ההבדלים של מידותיהם ודעותיהם, למנות עליהם איש אחד מהם - ולקבל אותו עליהם למלך, ומקבלים על עצמם את עבודתו - את מרותו ומשמעתו ושומעים בקולו - ומצייתים לחוקיו כמה שהוא - בכל מה שהוא מצוה ומוזהיר אותם, ויראים אותו - ומתייחסים אליו ביראת כבוד, והוא

עיונים

שאפילו אליהו אינו יכול לבטל התקנות. הביאור בזה הוא, כי כל זמן שלא בא הגואל ויפסק שיעבוד מלכויות, אפילו שבא אליהו הנביא, ובישר כי תיכף יבוא, לא יבטלו. כי הן הן הדברים המקיימים את ישראל כאומה בגולה.

אמנם, המביט אל דברי ימי ישראל בגולה, יראה כי בכל פעם ינחו במקומות מאה או מאתיים שנה, ואז תקום רוח סערה ותעקרום ממקומם למקום אחר, שם יתקבצו ויקימו מחדש מוסדותיהם, להבטחת קיום העם. ומאחר שתפרח היהדות במקום אחד, וקרן התורה תעמוד על שיאה, יקומו אנשים אשר יבקשו לחדש ולהתגדר ברעיונות שלא הונחלו מאבותיהם, וכיון שישכחו את שאירע לאומה בתלאות האחרונות, יעזבו כור מחצבתם ללמוד לשונות לא להם, יחשבו כי ברלין היא ירושלים, ויאמצו חוקי המקולקלים שבאומות. ואז אז תבוא שוב רוח סערה ותעקור את העם מאדמתו אל ארץ זרה שלא יבין לשונה, שם ילמד כי לשונות זרים הינם דבר חולף, ומחצבתו היא גזע ישראל. ואז כשיתיישב מעט במקום החדש, ישוב ויעשה חיל בתורת ה', לבאר לעם את הדברים שבינתים נשכחו, ולחזק אומץ בשמירת המצוות.

זהו שאמר הכתוב "לא מאסתים", היינו, להשפיל האומה בתורתה והשכלתה הרוחנית, "ולא געלתים", היינו מלשון גיעול ופליטה ממקום למקום, "לכלותם" לחלוטין חלילה. כי המיאוס והגיעול לא יהיו באופן מוחלט של "לכלותם", או "להפרי בריתי איתם", היינו עד כדי שכחת התורה לגמרי. רק אדרבא, באופן שיסובבו כי אני ה' אלקיכם", כלומר, שהצרות הללו יגרמו לחיזוק הדת ולחידוש העיסוק בתורה, ולא לכריתתו חלילה.

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
שומר אותם וחומל עליהם, ודן בצדק ביניהם, ומנהיגם על מה שיש בו תקנת כלם, כדי שלא יתקלקלו עניניהם, ולא יוכל האויב להם. ואלו היה כל אחד מבני אדם חושש לעצמו ולדחות מעליו, לא היו מסכימים על בנין מגדל ולא חומה, והיו עניניהם מפקרים. ועם כל זה שהמושל בהם שומר חקי התורות ומנהיגם במשפטים צדיקים, ובדרכים טובים וישרים, והוא משרת לתורה, ושומר מנהג הצדק, ובהם תבון ממשלתו ותתמיד ממלכתו, כמו שאמר (משלי ב, כח): חסד ואמת יצרו מלך וסעד בחסד כסאו, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ג, ב): הוי מתפלל בשלומה של מלכות	שומר אותם ומשגיח עליהם וחומל עליהם - ומרחם ודואג להם, ודן בצדק ביניהם - ושופט ביניהם בצדק, ומנהיגם על מה שיש בו תקנת כולם - ומנהיג אותם באופן שיש בו תועלת לכולם, כדי שלא יתקלקלו עניניהם - כדי שלא ייזקו בגופם ובממונם ולא יוכל האויב להרע להם. ואילו לא היה לבני האדם מלך שדואג לתקנת החברה, אלא היה כל אחד מבני אדם חושש ודואג רק לעצמו ולדחות מעליו - ושומר רק על זכויותיו הוא, לא היו בני אדם מסכימים ביניהם ובאים לידי החלטה משותפת לא על בנין [בניית] מגדל ולא על בניית חומה סביב לעיר, והיו כל עניניהם מופקרים ומוזנחים. כדי שיהיה לעולם קיום נתן ה' בלב בני אדם להמליך על עצמם בהסכמה ובעצה אחת מלך ומנהיג. ועם כל זה - ומכל שכן שיש תועלת בהמלכת המלך כשהמושל בהם [עליהם] ומנהיגם הוא גם שומר את חוקי התורות, ומנהיגם על פי דרך התורה ושופט אותם כמשפטים צדיקים - על פי הצדק, ומדריכם בדרכים טובים וישרים, והרי הוא משרת - ומכופף עצמו לתורה, ושומר מנהג הצדק - ושומר על מנהגי הצדק והיושר, ובהם תכון ממשלתו - ובזכות הנהגות אלו תהא ממשלתו מבוססת ויציבה ותתמיד ממלכתו - ומלכותו תתקיים לאורך ימים, כמו שאמר (משלי ב, כח): 'חסד ואמת יצרו מלך' - החסד והאמת שעושה המלך הם אלה היוצרים את השמירה עליו, כי על ידי כך אוהביו מרובים והם שומרים על נפשו, וסעד בחסד כסאו' - והחסד שעושה המלך הוא התומך את כיסא מלכותו לעמוד על עמדו (מצודת דוד), ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ג, ב): הוי מתפלל תמיד בשלומה של מלכות - בשלום המלך ושריו ויועציו המסייעים לו בהנהגת מלכותו	שאלמלא מוראה - שלולא יראתו של העם מהמלכות, איש את רעהו חיים בלעו - היו הבריות הורגים זה את זה. ומה שצריך לך לבחון בו ולהבין סימני החכמה העליונה והיד הטובה ממנו, הוא הסכמת בני אדם על המקח ועל הממכר	שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו.^(לז) ומה שצריך לך לבחון בו ולהבין סימני החכמה העליונה והיד הטובה ממנו, הוא הסכמת בני אדם על המקח ועל הממכר	לז. שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. כלומר, שכל אחד בולע את חברו בעודו חי. וכן דרשו חז"ל (ע"ז ג, ב) מהפסוק (חבקוק א, יד) 'ותעשה אדם כדגי הים', למה נמשלו בני אדם כדגי הים, לומר לך, מה דגים שבים כל הגדול מחבירו בולע את חברו, אף בני אדם אלמלא מוראה של מלכות כל הגדול מחבירו בולע את חברו. ובפירוש 'מגן אבות' כתב דמה שאמר 'איש את רעהו חיים בלעו' הוא על דרך גוזמא לרוב החריצות להמיתו וליהנות במיתתו, ולא ימתינו להרגו, והוא מלשון הפסוק (תהילים קכד, ג) 'אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו'. בספר 'אור יחזקאל' (חלק ד') כתב: מגלים לנו חז"ל הקדושים עד היכן מגיע עומק מדות האדם שמסוגל לבלוע את חברו פשוטו כמשמעו, והיינו שאף שבליעת אדם חי רעה היא להבולע, מכל מקום כל כך טמון בעומק נפשו של האדם הרצון להרע לזולתו, שמוכן אף לסבול בעצמו והעיקר שחבירו ינזק, ואף שאין הדבר נראה ואיננו סבורים כך, מכל מקום המבין יראה עד היכן הדברים מגיעים ויבינם כפי שהם. ובאמת כאשר נתבונן מעט, נראה כמה קרובים אנו למדה זו, והרי דוברים אנו לשון הרע על חברינו, וכי דברי לשון הרע אינו בגדר איש את רעהו חיים בלעו, והרי מזיקים אנו ממש לזולתנו בדברי לשון הרע, ולפעמים מדברים אנו מענינים הנוגע לנפש חברינו ואיננו נמנעים מכך, ואיננו חשים כלל שחטאת בדינו, אין זאת אלא כמאמר הכתוב (בראשית ח, כא) 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו'. עכ"ל. ומה שאמרו 'איש את רעהו' חיים בלעו, כתב ב'מרכבת המשנה' כי בא לומר שאף על פי שבדגים דג גדול בולע את הקטן ממנו, אבל אינו בולע את השווה לו, באדם היה בולע אף את השווה לו אילולא מורא המלכות.		

עיונים

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב

בְּזֶהָ וּבְכֶסֶף, וְהִשְׁתַּדֵּל לְהַרְבּוֹת מֵהֶם בְּחִמְלַת הַבּוֹרָא עֲלֵיהֶם, שִׁיְהִיָּה בָּהֶם תִּקּוֹן עֲנִיָּנָם, וְאִם לֹא יַעֲשׂוּ לָהֶם חֶפְצִין בְּנַפְשָׁם, כִּי כָּל מִי שִׁימְצָאָהוּ רָעָב אוֹ צָמָא מְחַסְרוֹן הַמְּזוֹן וְהַמֵּיִם, לֹא יוֹעִילָהוּ רָבָם וְלֹא יִמְלֵא מַחְסוֹרוֹ. וְכֵן אִם יִמְצָאָהוּ בְּאֶחָד מֵאַבְרָיו כָּאֵב, לֹא יִרְפָּא בְּזֶהָ וּבְכֶסֶף. וְהַרְבֵּה מִשְׁתַּמְשִׁים בְּשָׂאֵר הַמוֹצָאִים בְּמִינֵי הָרְפוּאוֹת, וּמַעֲט שְׁמִשְׁתַּמְשִׁים בְּזֶהָ וּבְכֶסֶף.

כדי שיהיה בהם תיקון ענינם - כדי שיהיה בידם דבר שהוא שווה ערך, מוסכם על הכול ובאמצעותו יוכלו להשיג את כל צרכיהם ויהיה להם קיום, ואם לא יעשו להם חפץ בנפשם - אנשים מתאווים לכסף אף על פי שהזהב והכסף בעצם מהותם אינם מביאים כל תועלת לנפש האדם, אך משום שהסכימו בני האדם על ערכם, הם משמשים לכל אדם כמשענת וחוסן כלכלי. [בדברים הבאים מוכיח רבנו כי הסכמת הבריות בנוגע לערך הכסף והזהב והתשוקה והרצון להרבות מהם נחשבים לטבע שהטביע הבורא באדם, כדי שעל ידי כך יוכל להשיג את צרכיו. הראיה לכך היא שהכסף והזהב בעצם מציאותם אינם מביאים כל תועלת לאדם ואין בהם כדי לרפא אדם מחוליו או להשביעו בעת רעבונו. למרות העובדה שאינם מביאים כל תועלת, בני האדם חושקים בהם ומחשיבים אותם כבעלי ערך רב. מוכרח אפוא שהטביע בהם הבורא טבע זה לתועלת קיומם (פת לחם)], כי כל מי שימצאהו רעב או צמא - מי שסובל מרעב או צמא מחמת חסרון והעדר המזון או המים, לא יועילָהו רובם - לא יוכל ממונו להועיל לו, גם אם יהיו ברשותו אוצרות כסף וזהב לרוב, ולא ימלאו את מחסורו שהרי אין בהם ובעצם מהותם כדי להשביעו או להרוות צימאונו. וכן אם ימצאהו באחד מן העיתים באחד מאבְּרָיו כאב או אחת ממיני המחלות, לא יתרפא בזהב ולא בכסף - כי אין בטבע הכסף והזהב להעביר כאב או להעלות ארוכה לחולי. והרבה משתמשים בשאר המוצאים במיני הרפואות - שהרי רוב התרופות מורכבות ומיוצרות משאר אוצרות הטבע, ולעומת זאת מעט שמשתמשים בזהב ובכסף - רק במקרים בודדים משתמשים במתכות הכסף והזהב לצורכי רפואה. ואם כן בוודאי שהסיבה לכך שבני אדם להוטים אחרי הכסף והזהב, היא רק מפני שה' נתן בליבם את ההסכמה לערך הכסף והזהב, שיהווה המוקד לכל משא ומתן

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב

וּמִפְּלֵאִי סִימְנֵי הַחֲכָמָה בָּהֶם, שֶׁהֵם הַרְבֵּה אֲצֵל קִצָּת פְּנֵי הָאָדָם מִצַּד שְׂאִינָם רִיקִים מֵהֶם, וְהֵם מְעַט אֲצֵל רָבָם. וְאִלוּ הָיָה הַרְבֵּה אֲצֵל פָּלֶם, לֹא הָיוּ מַגִּיעִים בָּהֶם אֶל חֶפְצִין.

וְהֵם מְעַט מִצַּד וְהַרְבֵּה מִצַּד, וְכֵן הֵם יִקְרִים מִצַּד וְנִמְכָּזִים מִצַּד, מִפְּנֵי שְׂאִין תוֹעֵלַת בְּעֻצָּמָם, וְזֶה מִן הַמַּחֲשָׁבָה הַמַּעֲלָה אֲשֶׁר בַּחֲכָמָה הָעֲלִיּוֹנָה.

וְאַחֵר כֵּן עֵין בְּדִבְרִים אֲשֶׁר בָּהֶם קִיּוֹם הַגּוֹפּוֹת

ומקח וממכר, ונטע בליבם את הרצון להשיגו כדי שיהיה קיום לצורכי מחייתם. ומפלאי סימני החכמה - ואחת מנפלאות חכמת הבורא בהם - בעניין הכסף והזהב היא שאין שוויון בין בני האדם בהשגת הכסף והזהב ובכמות המצויה תחת ידם, שהם הרבה אצל קצת בני האדם - אצל מיעוט האנשים החיים בעולם מצוי כסף רב מאוד מצד שאינם ריקים מהם - ואין להם כל מחסור בכסף וזהב, והם מעט אצל רובם - ואילו אצל רוב בני האדם יש כמות מועטת של כסף וזהב. וחכמה נפלאה יש בכך; אילו היה הרבה מהם אצל כולם - אילו כמות הכסף והזהב הייתה מצויה אצל כל בני האדם באופן שווה ובשפע רב, היה יורד ערכם, ולא היו מגיעים בהם אל חפץ - לא היו האנשים משתוקקים להשיגם. אילו היה לכל אחד כסף רב, לא היו האנשים עובדים או מוכרים או משכירים חפצים משלהם תמורת כסף, מפעלי הייצור היו מושבתים, המסחר היה מושבת והעולם היה מאבד את חיוניותו (לפי מרפא לנפש ופת לחם).

ועוד יש אפשרות לראות את נפלאות הבורא בעזרת התבוננות בניגודים שמציגים הכסף והזהב: הם מעט מצד - מצד אחד כמות הזהב והכסף בעולם היא מועטה, והרבה מצד - ומצד שני ניתן לרכוש באמצעות מעט מהם הרבה מרכוש העולם וקנייניו. וכמו כן הם יקרים מצד - מצד אחד הם יקרי ערך וניתן לרכוש תמורתם כל דבר שחפצים בו, ונמכזים מצד - ומצד שני הם מבוזים וחסרי ערך, מפני שאין תועלת בעצמם - שהרי הם מצד עצמם אינם מביאים כל תועלת ממשית לאדם, והסדר כלכלי-חברתי זה נובע מן המחשבה הטובה והמעולה אשר בחכמה העליונה.

ואחר כן עיין בדברים שברא ה' בעולם אשר בהם תלויה קיום הגופות - שבהעדרם אין אפשרות לגוף האדם ושאר בעלי החיים להתקיים

חובות שער הבחינה הלכות ביושר לבב

וְהִשָּׂאֲרָם עַל עֵינֵינָם וְגִבּוֹלָם עַד עֵת קֶצֶם, תִּמְצָאֵם בְּרֵב וּבְמָעוֹט, כָּפִי רֵב הַצֶּרֶךְ אֱלֵיהֶם.
 (לח) וְכָל אֲשֶׁר יִהְיֶה הַצֶּרֶךְ אֵלָיו גָּדוֹל, יִהְיֶה מְזוּמָן וְנִמְצָא, וְכָל מֶה שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲמֹד בְּלַעְדֵּיו וּלְהִתְעַכֵּב זֹולָתוֹ, תְּהִי מְצִיאֹתוֹ יוֹתֵר קָשָׁה, וְהִזְדַּמְנֻתוֹ מְעוּטָה. וְהִדְמִיּוֹן בְּזֶה הָאִוִּיר הַנִּשְׁאָף, מִפְּנֵי שְׂאֵי אֶפְשָׁר לַעֲמֹד בְּלַעְדֵּיו שְׁעָה אַחַת

והימצאותם של דברים אלו מאפשרת את הישארותם על עינים וגבולם - שגופם של הנבראים יתקיים באופן הראוי והנכון כפי טבעו ומהלכיו עד עת קצם. תמצאם ברב ובמעוט - בדוק ותמצא שחלק מצורכי הקיום קיימים בבריאה בכמות מרובה וחלקם בכמות מועטת, והחילוק בזה הוא

כפי רוב הצורך אליהם - שכיחותם של הצרכים הללו תלויה במידת הצורך של כל אחד מהם. וכל דבר אשר יהיה הצורך אליו גדול - ככל שהצורך בו יהיה גדול יותר, כך אותו מצרך יהיה מזומן ונמצא וניתן להשגה ביתר קלות, וכל מה - וכל דבר שאפשר לעמוד ולהתקיים בלעדיו לגמרי או להתעכב זולתו ולהתמהמה בהשגתו לפחות זמן מסוים, תהי מציאותו יותר קשה - יהיה קשה יותר להשיגו, והזדמנותו מעוטה - והוא יזדמן רק לעיתים רחוקות יותר ובכמות קטנה.

כדי להדגים את הדברים מזכיר רבנו מספר דברים שיש לאדם בהם שימוש מהותי והם חשובים לצורך קיומו הבסיסי - הימצאותם של דברים אלה בעולם מרובה והיא תלויה במידת הצורך שיש לאדם בהם, היינו, ככל שרוב הצורך בהם, תגדל מידת הימצאותם בעולם.

והדמיון בזה - ולמשל האויר הנשאף - שאנו נושמים, מפני שאי אפשר לעמוד ולהתקיים בלעדיו כלל אפילו שעה אחת ואפילו לזמן קצר

עיונים

לח. וכל אשר יהיה הצורך אליו גדול יהיה מזומן ונמצא וכו' והדמיון בזה האויר הנשאף וכו'. רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל ('אור יחזקאל', דרכי העבודה, עמ' יז-יח) כתב: עלינו להבין יסוד גדול, כי אמונה דומה לאויר! וכשם שאין שום אפשרות לאדם לחיות אפילו שעה קלה ללא אויר, וכאשר אדם מתקשה בנשימה נותנים לו חמצן כדי להקל על נשימתו, וראה בחובות הלבבות (שער הבחינה פ"ה) בביאור מדוע האויר קיים בעולם תמיד ללא הפסק, כי כל דבר הנצרך מאוד בעולם, כפי גודל הצרכנותו, כן יקל מאוד למוצאו. כן הדברים אמורים גם בענין אמונה בה', האמונה דרושה ונחוצה לאדם באופן תמידי, וכל ימי חייו מוכרח לחיות ולנשום אמונה. וביותר יש להוסיף כי בשעה שלא יתחזק וישאף

חובות שער הבחינה הלכות

עיונים

אמונה, לא רק שיחסר לו האמונה באותה שעה, אלא גם שואף באותו זמן כפירה ומחשבות העולם הזה הסותרות את האמונה. ולכך ביאר הסבא מקלם ז"ל, בזה שכל העולם ומה שסובב אותו מלאים אפשרויות לראות ולהתחזק באמונה, וכנאמר "מבשרי אחזה אלוך" (איוב יט, כו), ויש בכל צעד ושעל אפשרות לראות אמונה חושית, ומכל פינה ופינה ניתן לראות את הקב"ה, כי רבו מעשי ה'. והטעם לכך, כמבואר לעיל, כיון שהאמונה היא הכרחית לאדם ואי אפשר לאדם לעמוד בלעדיה אפילו שעה אחת בשום פנים, לכן נתן הקב"ה אפשרויות רבות להכרת האמונה לאין שיעור, וכדוגמת החוה"ל דלעיל גבי אויר. ומשו"ה ניתנו לנו מצוות ציצית ותפילין כל יום, כדי שלא נסיח דעתנו אף לשעה קלה מחובת האמונה, כי מצוות אלו מחזקות יציאת מצרים שכל כולה מציאות אמונה.

ובאמת הדברים עמוקים יותר. כי גם כאשר יגיע האדם למדרגת היותו מאמין, אין די בכך שנחשב ונקרא מאמין. אלא תכלית האדם להגביר ולהגדיל את הכרתו באמונה באופן תמידי, וכל ימי חייו צריך לחדש ולחזק את הכרתו. וגוף ההכרה עצמה היא התכלית, ובהכרה גופא טמונה ההצלחה, כי אין האמונה יעד מסוים שצריך להגיע אליו, וכאשר הגיע להיותו מאמין כבר השיג את מטרתו, אלא אף בהיותו מאמין חייב להוסיף ולהגביר תמיד את הכרתו ולחדש יסודות ועיקרי אמונה בקרב.

בספר 'דרכי מוסר' (בראשית) הרחיב לבאר כי האפשרויות להשגת אמונה בה' רבים וקלים הם מאוד, כי בכל פינה ופינה שאנו פוגים אנו רואים את גדלות הבורא, וז"ל: כל מי שיש לו מוח בקדקדו - עליו להכיר מתוך הבריאה עצמה את מי שאמר והיה העולם. כי אם יתבונן האדם, על הפירות ויראה איך כל צמח וכל עץ פרי מוצאו מקרקע מזובלת בזבל ורפש, וכשפרי הולך ונפסד הוא שוב זבל ורפש, עש ורקבון - ובזמן פריחתו ובישולו הוא כל כך מתוק ונחמד לעינים, מזין ומענג את האדם - ואם כן, מהו בית היוצר הגדול שייצר לנו את כל מיני הפירות המשובחים והמתוקים האלה, שאפילו המלאכים לא יוכלו לברוא כמותם? כי סוד ומעשה הבריאה הם רק בידי הבורא, וכשהמלאכים רואים את הוד הבריאה אומרים שירה מרוב התפעלות על מעשה ה' כי נורא הוא. כי כל העולם כולו, וגם המלאכים, אינם יכולים לברוא אף עשב אחד או יתוש אחד. ומכל שכן כשאנו מסתכלים ומתבוננים בכל מערכת הבריאה:

החמה, הירח וכל צבא השמים, איך שהקב"ה בראם בחכמתו ובתבונתו שאין להם חקר, הרי זה מעורר בלבנו, מעצמו, אמונה שלימה בהקב"ה, ולא נחוץ לזה אפילו דעת גדולים, כמו שאמר חז"ל: שאברהם אבינו הכיר את בוראו בהיותו בן שלש שנים. זאת אומרת, ששכלו של ילד בן שלש שנים כבר צריך להכיר את הבורא. כי לכפירה ח"ו יכול להגיע רק אדם שמחוסר שכל לגמרי והוא נעדר התבונה והדעת. וכמו ששמעתי בשם הסבא זצ"ל מקלם מרן ר' שמחה זיסל: כשהיו מספרים לו על אדם שהוא אפיקורס, ענה בתמהון: הוא אפיקורס? קחו והשליכו אותו לאורווה ויאכל תבן כי הוא בהמה ממש, כי כל מי שיצא ממדרגת בהמה הריהו כבר מכיר את בוראו. ומורי ורבי הרה"צ ר' משה רוזנשטיין

חובות

שער הבחינה

הלכות

ביושר לבב

חובות

שער הבחינה

הלכות

ביושר לבב

חובות

שער הבחינה

הלכות

חובות

שער הבחינה

הלכות

בְּשׁוּם פָּנִים, הַמְצִיאוֹ הַבּוֹרָא יִתְּבַרְךָ בְּעוֹלָם, וְהִזְמִינוּ הַזְמָנָה שְׁאִינָה נִמְנָעַת מִשׁוּם אָדָם, בְּאִיזָה מָקוֹם שִׁיְהִיָּה, וּבְכָל עֵת וּזְמָן. וּמִפְּנֵי שֶׁהַצֶּרֶךְ גַּם בֶּן לַמִּים, אֵלֶּא שֶׁהֵם יְכוּלִים לַעֲמֹד בְּלִעְדֵיהֶם יוֹתֵר מִמָּה שִׁיְכוּלִים לַעֲמֹד בְּלִתִּי הָאֲוִיר, שֶׁלָּהֶם הַבּוֹרָא עַל פָּנָי פֶּל הָאָרֶץ וְקִבְצָם בְּמָקוֹם מְיֻחָד שְׁחוֹלָכִים בְּעָלֵי חַיִּים אֵלָיו, אֵינָנו נִמְנָע מֵהֶם, אֲלֵא שְׁאִינָם בְּכָל מָקוֹם פְּאֻוִיר. וּמִבִּיָּאִים אוֹתָם בְּדָמִים לְקֻצַּת בְּנֵי אָדָם, מָה שְׁאִין בֶּן פְּאֻוִיר, וְהֵם מְזַמְּנִים לְקֻצַּת הַחַיִּים יוֹתֵר לַעֲמֹד וּלְהַתְקִיִּים בְּלִתִּי [לֵאל] הָאֲוִיר, לִכֵּן מִצַּד אֶחָד שֶׁלָּהֶם וּפִיזוֹרֵם הַבּוֹרָא עַל פָּנָי כָּל הָאָרֶץ שִׁיְהִיו הַמִּים מִצּוִיִּים בַּמְּקוֹמוֹת הַיִּישׁוּב שֶׁל בְּנֵי הָאָדָם, וּמִצַּד שְׁנֵי קִיבְצָם - וְאִסַּף אוֹתָם אֲצוּרִים וּמְקוֹבְצִים בַּמָּקוֹם מְיֻחָד - בַּמְּקוֹמוֹת מִסּוּיִימִים, בַּבָּארוֹת וּבַמַּעֲיִינוֹת, בַּאֲגָמִים, בַּנְּחָלִים וּבַנְּהָרוֹת, שֶׁהוֹלְכִים בְּעָלֵי חַיִּים אֵלָיו - וַיֵּשׁ לְבַעֲלֵי הַחַיִּים אִפְשָׁרוֹת לְהַגִּיעַ לַמְּקוֹרוֹת מִים אֱלוּ וּלְהַרוֹת צִימָאוֹנִם וּלְהַחִיּוֹת נַפְשָׁם, אֵינָנו נִמְנָע מֵהֶם - וְאִין מְנִיעָה מִהַשְׁגָּתָם, אֲלֵא שְׁאִינָם מִצּוִיִּים בְּכָל מָקוֹם כְּמוֹ הָאֲוִיר הַמִּמְלֵא אֶת חֲלָלוֹ שֶׁל הָעוֹלָם. וּמִבִּיָּאִים אוֹתָם בְּדָמִים - תַּמּוּרֹת תִּשְׁלוּם לַמְּקַצַּת בְּנֵי אָדָם הַמַּתְגוֹרְרִים בְּרִיחוּק מָקוֹם, מָה שְׁאִין בֶּן בָּאֻוִיר - שֶׁהוּא הַמְּצָרֶךְ הַחַיּוּנִי בְּיוֹתֵר, וְעַל כֵּן הוּא הַקִּיִּים בְּכָל מָקוֹם וְהָאָדָם מִשִּׁיגוֹ לֵאל עֶזֶר, לֵאל טְרַחָה וְלֵאל תִּשְׁלוּם, וְהֵם - הַבְּדֵל נּוֹסֵף בֵּין הָאֲוִוִיר לַמִּים: הַמִּים אֵינָם מִצּוִיִּים בַּמִּידָה שׁוּוֹה לְכָל בְּעָלֵי הַחַיִּים, אֲלֵא מְזַמְּנִים וּמִצּוִיִּים לַמְּקַצַּת מִבְּעָלֵי הַחַיִּים יוֹתֵר מאשר למקצתם, ולעומת זאת האויר שוה במציאותו ובהשגתו לכולם - הוא מצוי ומזומן לכל בעלי החיים שבבריאה תמיד על ענין אחד - באופן רציף ואחיד, ואין הבדל באפשרות השגתו. הצורך במאכלים הוא צורך חיוני לבריות, אולם הוא פחות חיוני מהצורך באוויר ובמים. ומפני שהצורך גם כן - שיש גם צורך אל המאכל כדי שיתקיים גופם של בני האדם ובעלי החיים, אלא שאפשר לעמוד ולהתקיים בזולתו - בלעדיו זמן מסוים ולמצוא תמורתו - וגם יש אפשרות להתקיים על ידי סוגים שונים של מקורות תזונה יותר ממה שאפשר באויר ובמים הרבה, שהרי את הצורך במים ובאוויר אין אפשרות להחליף במצרך אחר [כלומר, אם אין לאדם בשר יוכל לאכול לחם, ואם אין לו לחם, יוכל לאכול ירקות ושאר דברים, הרי שיש למאכלים תמורה. והרמב"ם בספר המורה כתב (ח"ג פ"ב), כי יש בני אדם שישתו ולא יאכלו והם יכולים להתקיים כך ארבעה או חמישה ימים ללא מזון (מרפא לנפש)], לפיכך היתה השגתו של המאכל בגזירת הבורא הרבה יותר קשה ומציאותו יותר יקרה ומצומצמת מן המים - והוא מצוי וזמין במידה פחותה מן המים, אלא שהוא עם כל זה - אף על פי כן עדיין מצרך זה נמצא הרבה מפני חיוניותו והוא בר השגה לכלל הבריות שבעולם ואיננו נמנע - ואינו מרוחק או בלתי אפשרי כלל מבני אדם. וכן הצורך במלבושים הוא צורך בסיסי, אך יש מלבושים שהצורך בהם אינו חיוני כל כך, ולכן השגתם זמינה במידה פחותה. יש לומר על אודות המלבושים העשויים מן העורות והצמר וממיני הצמחים, כגון פשתן וכותנה ודומיהם, שהואיל ובהם צורך באופן מיידי ויש להם תמורה ותחליף יותר מן המאכל, על כן גזרה חכמתו יתברך שתהיה שכיחותם והשגתם - האפשרות להשיגם יותר |

עיונים

זצ"ל, המשגיח דשיבת לומז'ה בספרו "יסודי הדעת" כותב: "שבמעט הדעת שנמצא באדם צריך בזה כבר להכיר את בוראו ולירא מלפניו, ואם לא - אות הוא שאין לו מעט דעת...". ומטעם זה לא הוצרכה התורה להודיענו על אמונה בהשי"ת, כי בכל פינה ופינה שאנו פונים אנו רואים גדלות הבורא, ומתוך הבריאה אנו מכירים את הבורא. עכ"ל.

חובות

שער הבחינה

הלכות

ביזשור לבב

מְעוֹטָה אֵלָא לְאַחַר זְמַן, מִפְּנֵי שְׂיֻכְל הָאָדָם
לְעַמּוּד זִילְתָּם וּלְהִסְתַּפֵּק מֵהֶם בְּמַעַט בְּזִמְן אַרְבֵּי
יֹוֹתֵר מִמָּה שְׂיֻכְל בְּמִזְוִן. אֲבָל הָאֲבָנִים הִנְקְרוּת,
וְהִזְהָב, וְהַפֶּסֶף, וְשָׂאֵר מִיְּנֵי הַמוֹצָאִים, מִפְּנֵי
שְׁהִיָּה הַצָּרָךְ אֲלֵיהֶם בְּעֶצְמָם מְעַט, וְתוֹעֲלָתָם
יֹוֹתֵר רַחוּקָה, אֵלָא מִצַּד הַהִסְפָּמָה עֲלֵיהֶם, לֹא
נִמְצָא מֵהֶם אֵצֶל הַמִּזְוִן כְּגַי אָדָם מִה שֶׁנִּמְצָא מִן
הַמֵּאֲכָל אֵצֶל אֶחָד מֵהֶם. וְזֶה בְּעִבּוּר הָעֵלָה אֲשֶׁר
זָכַרְנוּ, שְׂיֻכְל הָאָדָם לְעַמּוּד זִילְתָּם.

יִשְׁתַּבַּח הַפּוֹרָא הַחֶכֶם, הַחוֹמֶל וְהַמְּרַחֵם עַל
עַבְדּוֹ, אֲשֶׁר עֵינָיו עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה בְּכָל

מעוטה ואינה מזומנת בכל עת אלא לאחר זמן ממושך [ולכן קורה שלא מזדמנים לולאדם עורות לתפור מהם בגדים, וגם עיבוד הצמר וגידול הצמחים אורך זמן ממושך עד שיהיו ראויים לתפור מהם בגדים, וזאת משום שהצורך בהם אינו מיידי כמו הצורך במאכל (טוב הלבנון)], מפני שיוכל האדם [שהאדם יכול] לעמוד וזולתם - להתקיים בלעדיהם ודי לו להסתפק מהם בכמות מועטה במשך זמן ארוך, יותר ממה שיוכל ומסוגל האדם להתקיים כשהוא מחוסר במזון שהוא החיוני ושאר מיני המוצאים - ושאר מעט - הואיל והצורך בהם תועלת רק לעתים רחוקות, החליטו ובאו לידי הסכמה שת, עד כדי כך שלא נמצא למה שנמצא מן המאכל אצל מות האבנים הטובות והזהב טעם אשר זכרנו [שהזכרנו], וזולתם ויכול הוא להתקיים

ישתבח הבורא החכם, החומל והמרחם על עבדיו, אשר עינו עליהם לטובה, והשגחתו מתמדת בכל

ביזשור לבב

חובות

שער הבחינה

הלכות

מִה שֵׁשִׁשׁ בּוֹ תִּקְנַנְתֶּם, אֵין אֵלֹהִים מִבְּלַעֲדֶיךָ, כְּמוֹ
שֶׁאָמַר לְיִזְכָּה (יִזְכָּה, י-א): אֶתְּהָ חֲסֵתְךָ עַל הַקִּיקִיּוֹן
אֲשֶׁר לֹא עֲמֻלָּתְךָ בּוֹ וְלֹא גְדֻלָּתוֹ שֶׁכֵּן לִילָה הָיָה
וְכֵן לִילָה אָבָד, וְאֲנִי לֹא אֲחוּס עַל נִיגוּהַ הָעִיר
הַגְּדוּלָּה, וְאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תְּהִלִּים קמ"ב, ט):
(ל"ב) טוֹב יִי לְכָל (ב) וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו.

(תהלים קמה, ט): 'טוב ה' לכל ורחמייו על כל מעשיו'.

פרק זה הוא הפרק האחרון בשער הבחינה ובו מבאר רבנו את הסיבות המונעות מהאדם להתבונן ולהבחין בטובות ה' יתברך על הברואים. עוד מובא בפרק זה מה הן המעלות הנובעות מן הבחינה.

עיונים

לט. טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו. ההדגשה "לכל" ו"על כל" בפסוק שלפנינו, באה להדגיש את ההבדל בין הבורא יתברך לבין מלך בשר ודם: מלך בשר ודם הוא טוב לעבדיו ולעושי רצונו ומקנא ונוקם במורדים בו, אבל הקב"ה הוא טוב לכל אף לרשעים, ומרחם גם עליהם מפני שהם מעשיו, ואינו חפץ בהשחתתם אלא שיחזרו בתשובה.

בספר "שערי אורה" שואל: מה ראה ה' יתברך לצוות בתורה לשחוט בעלי חיים לאכילת אדם? והלא נאמר "ורחמיו על כל מעשיו"! אלא שהבהמה אין לה נשמה, ועל ידי שחיטתה - אותו חלק הנאכל נהפך לדם, והדם הוא הנפש, אם כן יוצאת היא מתורת בהמה ונכנסת בתורת אדם. אם כן שחיטתה - רחמים הם לה. ועל דרך זה - מיתתו של אדם - חיים היא לו, שעולה למעלה עליונה.

מ. ורחמיו על כל מעשיו. בברכת 'מודים' שבתפילת שמונה עשרה, אומרים: "הטוב כי לא כלו רחמך והמרחם כי לא תמו חסדיך". לכאורה היה צריך לומר "הטוב כי לא כלו חסדיך, והמרחם כי לא תמו רחמך" ב"שיח יצחק" הביא ביאורו של רבי יצחק בלאזר וצ"ל, שבשר ודם אם כי יש בו רחמנות אבל בגבול, ואפילו אם ירחם באופן מופלג עדיין יש לכך קצבה, אבל הקב"ה - לא כלו רחמיו לעולם. ועל זה אמר "הטוב - כי לא כלו רחמך". ועכשיו מוסיף "והמרחם כי לא תמו חסדיך", כי יש בשר ודם שמידת רחמנותו גדולה מאד, אך אין לו יכולת למלא רצון המבקש, כי אין ידו משגת, אבל הקב"ה הוא מרחם וגם יש ביכולתו לעשות בפועל חסד עם הנבראים. רחמים

חובות

שער הבחינה

הלכות

עיונים

הם בלב וחסדים הם במעשה בפועל.

וההבדל בין "כלו" ל"תמו" כתב המלבי"ם, ש"כלה" מציין דבר שהולך וחסר עד ששב לאפס, ו"תם" מציין דבר שהיה שלם בטרם העדרו. ולפי זה אומרים במודים: "הטוב, כי לא כלו רחמיק", רחמיק לא הלכו וחסרו עד ששבו לאפס, ח"ו, מפני שהם תמיד מרובים. "והמרחם כי לא תמו חסדיך". חסדיך לא נשלמו, באופן שאין מה להוסיף, דהרי הבורא יתברך ממשיך להתחסד בלי גבול.

ביושר לבב

חובות

שער הבחינה

הלכות

פרק ששי

אך מפסיד הבחינה והדברים התלויים בה, אמר, כי כל הדברים המפסידים את היחוד, אשר הקדמנו זכרם בשער הראשון, כלם מפסידים הבחינה, והשלשה פנים אשר הקדמנו זכרם בתחילת השער הזה, גם הם מפסידים. ומהם,

אך מפסיד הבחינה - אולם על השאלה, מה הם הדברים המונעים מן האדם את ההתבוננות, ומה הם הדברים התלויים בה - המעלות הנובעות מהבחינה, אומר, כי כל אותם הדברים המפסידים והמונעים מהאדם את הייחוד - את האמונה באחדותו של הבורא, אשר הקדמנו לזכרם ולפרטם בשער הראשון הוא

שער הייחוד, כולם מפסידים ומונעים מהאדם גם את הבחינה והם: צורות "שיתוף" שונות שמוזכרות בסוף שער הייחוד, כלומר, אופנים שונים שבהם משתף האדם אל עבודת הבורא גם עבודה-זרה או שהוא מייחס כוח גם לצבא השמים או לפסילים וכיוצא בהם או שהוא משתף לעבודת הבורא כוונה פסולה: למצוא חן בעיני בני אדם, להשיג שכר בעולם הזה או בעולם הבא, להתגאות, לקנטר וכדומה. או שמשתף אל עבודת הבורא גם שעבוד לתאוותיו הגופניות, והכתוב אומר לא יהיה "בך" אל זר, ואמרו רבותינו ז"ל (שבת קה, ב) "איזהו אל זר שיש בגופו של אדם, הוי אומר זה יצר הרע". אדם הנגוע באחת מצורות השיתוף לא יוכל לבוא לידי בחינה והתבוננות בחכמת הבורא הניכרת בבריאת היצורים. איזו תועלת תהיה לאדם כזה מהבחנה בעוצם חכמת ה', יכולתו וטובו, אם הוא משתף לעבודת הבורא יתברך כוח של עבודה זרה או כוונה זרה רח"ל! (לפי פתחי לב).

ובנוסף לכך יש עוד סיבות המונעות את הבחינה והן: השלשה פנים - שלוש הסיבות אשר הקדמנו זכרם - שהקדמנו להזכירן בתחילת השער הזה, גם הם מכלל מפסידים של מעלת הבחינה והן מונעות את האדם ממנה. סיבות אלו הן: א. הרדיפה הבלתי פוסקת אחרי הבלי העולם הזה, שאינה משאירה לאדם פנאי ויישוב הדעת להתבוננות. ב. הרגל האדם בטובות ה' הסובבות אותו מרגע לידתו. הרגל זה מעורר באדם הרגשה מוטעית, שכביכול הטובות הללו הן טבעיות ובלתי נמנעות, ומתוך כך אינו שם לב שהוא חייב לעבוד את ה' כדי לזכות בהן. ג. המקרים העצובים וההפסדים שמתרגשים על האדם, אם אינו מאמין שבאו עליו בצדק ושתכליתם לטוב לו, גורמים לו להתרעם על ה' ולהיות כפוי-טובה כלפיו (פתחי לב). ומהם - וגורם נוסף שמונע את האדם מלהתבונן בחכמת ה' הוא

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לב	חובות	שער הבחינה	הלכות
^(א)הגאות בטובות הבורא, שיחשב הכסיל הפתי כי הוא ראוי להן וליותר מהן, ואיננו בוחן בטובות האלהים, ולא יחייב את נפשו לשבח עליהם ולהודות לבורא, ובכמותו אמר החכם (משלי טז, ה): תועבת יי כל גבה לב. כך איננו בוחן ואינו מבחין בטובות שהאלהים עושה עמו, ולא יחייב את נפשו - ולא ירגיש בעצמו את החובה לשבח עליהם ולהודות לבורא עליהן, ובכמותו - ועל כסיל זה וכיוצא בו אמר שלמה המלך החכם (משלי טז, ה): 'תועבת ה' כל גבה לב'.						
עיונים						
א. הגאות בטובות הבורא שיחשוב הכסיל הפתי כי הוא ראוי להן וליותר מהן. במסכת סנהדרין (צב, א) אמרו: "כל אדם שאין בו דעת אסור לרחם עליו". והדבר צריך ביאור, שהרי אפילו על בהמה ושאר בעלי חיים מצוה לרחם, כל שכן על אדם שאין בו דעת, כגון תינוק שבוודאי מצוה לרחם עליו לעזרו ולמלטו מכל צרה וצוקה? בספר 'ברכת פרץ' לבעל ה'קהילות יעקב' (פרשת בשלח) כתב לבאר: "ז"ל: ונראה בזה בעזה"י שני גדרים אמיתיים. האחד, דלא נקרא רחמנות אלא במה שלא חייבתו תורה ליתן, וכגון אם הוא עני הרי חייבה תורה לכל ישראל להחזיק בידו ולתת לו די מחסורו, וכן השבת אבידתו ופריקה וטעינה וכל כיוצא בזה אין העושה נקרא מרחם, אלא עושה מה שחייב לעשות. וזה ודאי חייבים לעשות לכל אדם ואפילו למי שאין בו דעה, ואפילו אם הוא אדם בעל מדות קשות ורעות, שכל זמן שהוא בכלל אחיך חייבים לו כמו לשאר עניים שבישראל. אבל ענין רחמנות המדובר כאן, הוא לענין לתת לו לפניו משורת הדין, דהיינו יותר ממה שחייבה תורה, וזהו מצד הרחמנות בלבד, ועל זה אמרו שלמי שאין בו דעת אסור לרחם עליו. והטעם הוא כמו שיתבאר בעזה"י. נראה עוד גדר בזה, דודאי מי שאין בו דעת כלל, לא לטובה ולא לרעה, וכגון ילד וכיוצא בזה מצוה גדולה להטיב עמו ולרחם עליו בכל מה שהוא צריך, אבל הגמרא מדברת כאן במי שאין בו דעת ורגש להכיר טובה למטיבים עמו ולהיכנע מפניהם, אבל יודע לבעוט בגאווה ובזו על המרחמים עליו, ומביט עליהם כעל נחות דרגא הנכנעים לפני מעלתו, ותחת להכיר ביקרת לבבם של המרחמים עליו ובמעלת נדיבותם, הוא חושב בדמיונו שכל זה הוא חולשה מצד מרחמיו, שהם						
אך הדברים התלויים בבחינה, מהן, שיבין האדם טובות האלהים עליו, ושיקבל עבודתו בעבורן, ומהם, שישיב אל לבו תמיד סימני חכמת הבורא, ולא יעמד מחשב פהם ומחקר עליהם בכל אשר יגיע אליו מן המוחשים והמשפלים, ואיננו פוסק מראות						
עיונים						
כמוכרחים להיטיב עמו, וכי לכבוד הוא להם להיות בתומכיו. [ובדמיונו מצייר כאילו זה מגיע לו באמת, וכמעט שקובע בלבו שהוא עושה טובה עמהן במה שהוא נאות לקבל מהן], והוא מתברך בלבבו לאמר הנה נפל לידו בר נש שאפשר למצוץ ממנו, וכבר הוא אצלו בהרשימה של משועבדיו. והתוצאות מהרחמנות על שכזה המה רעות רבות: א'. שמחזקים את גאוותו של זה, ובפרט שיתגאה בלבו על מטיביו. ב'. שהלה אינו מכיר טובה כלל, וזהו מדה רעה מאוד. ג'. שבכדי להראות שהוא איננו נכנע כלל להכיר טובה, הוא אדרבא, משלם רעה תחת טובה ומעמיד פנים כאילו הוא נפגע מהם, וכאילו הדריכו את מנוחתו, וכידוע ליודעים, וזהו מדה מנוולת מאוד. ד'. בהתנהגות כזו, הרי הוא מעורר קפידה גדולה אצל מטיביו, ונמצאו באים לידי שנאה תחת אהבה שהיתה ראויה לבא על ידי מדת ההטבה. ה'. שכפי הרגיל האדם הלזה מוסיף ודורש בתוקף שיחזרו ויתנו לו, ורוצה שיתנו לו דווקא כאשר בתחילה, וכפי הרגיל גם בפעם השני מרחמים עליו קצת אבל לא כאשר בתחילה, והלא מתקצף כאילו גזלוהו וכו', וסוף סוף שדורש וחוזר ודורש עד שמסתלקים ממנו לגמרי, והלזה נעשה שונא גמור למטיביו, וכל זה בא על ידי שרחמו על מי שאין בו דעה להכיר טובה. ולכן אמרו חז"ל שאסור לרחם על כיוצא בזה, כי תוצאותיו הם צרות רבות ורעות וכמו שנתבאר.						

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
סימן חדש בכל יום, כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים יט, ג): יָוִם לַיּוֹם יָבִיעַ אָמַר.	סימן חדש בכל יום - ולא יפסיק מלגלות בכל יום תגליות חדשות על חכמת הבורא יתברך, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים יט, ג): יָוִם לַיּוֹם יָבִיעַ אָמַר - בכל יום שמתחדש בבריאה הוא מביע ומגלה יותר את חכמת ה' ונפלאותיו (פתחי לב).	ומכלל מה שראוי לך לדעתו בעת קריאתך במה שהעירותך עליו בשער הזה, כי כל מה שנתבאר בשער זה על גודל חכמת הבורא הוא רק מעט וחלק קטן מהרבה, ומתוך מה שתגיע אליו בביתך ובתבונתך מסודי	החכמה, וכל מה שתוכל לזכות שייגלו לך, כבר לבבך - כאשר התבוננתך תהיה מתוך טהרת הלב וזכות נפשך - ונפש מזוככת - כל אלו אינם אלא מעט מזער מחכמת הבורא. וכאשר תגיע מזה עד התכלית אשר ביכלתך - כאשר תשיג מסודות החכמה ותגיע עד קצה גבול יכולתך בחשיפת חכמתו יתברך, אז ראוי לך לדעת, כי כל מה שעמדת עליו והגעת להשגה יתירה במעלות גבוהות מחכמת הבורא ויכלתו בעולם הזה, עדיין כל זה איננו נחשב למאומה והוא כאין וכאפס לנגד יכלתו וחכמתו באמת, כי אין נראה - כי מה שגלוי לפנינו ומה שבכוחנו לראות מחכמת הבריאה אינו אלא מה שהצורך אליו - רק את הדברים שנבראו בעבור האדם בלבד, אבל לא כפי הנגעת יכלתו - ולא כפי אפשרות כוחו ויכולתו של הבורא יתברך באמת, כי אין לה קץ - מפני שאין סוף ליכולתו. ולכן ראוי שיהיה מוראו בלבך מיראתו ורוממותו ומגודל יכלתו, כפיהו - כפי עוצם יכולתו האין סופית, ולא רק כפי מה שתבין ממנו בלבד - ולא רק כשיעור הבנתך המוגבלת בחכמתו.	אך דמה עצמך בעולם אל ילד הנולד בבור מאסר המלך, וחמל עליו המלך, וצוה לו בכל הטוב לו וכל הצריך לתקנתו, עד שגדל והשכיל, ואיננו יודע מאומה חוץ מן הבור ומה	אך דמה והמשל את עצמך ומצבך בעולם הזה אל מצבו של ילד הנולד בבור מאסר - בבור בית האסורים של המלך, וחמל עליו המלך, וצוה לתת ולספק לו בכל הטוב לו - את כל מה שטוב בעבורו ואת כל רצונותיו, וכל הצריך לתקנתו - ואת כל הנצרך לו לתועלת גדילתו ומחייתו, עד שגדל הילד והשכיל - ושכלו התבגר. מינקותו שהה רק בבור בית האסורים והוא איננו יודע מאומה מכל מה שקיים בעולם חוץ מן הבור וממה	

עיונים

ב. יום ליום יביע אומר. והיינו שכל יום נוסף, מביע יותר את חכמת ה' ונפלאותיו. לקמן בשער 'עבודת האלוקים' (פ"ג, ד"ה והטעם החמישי) מבאר רבינו שעובדי ה' הצדיקים היו חוזרים כל ימיהם בתשובה מפני שהיו מוסיפים להכיר בכל יום יותר את גדולת האלוקים, ובכל יום נוכחו לדעת ולהבין כי כפי מושגיהם היום, הייתה עבודתם בעבר בלתי מספקת, ועל זה היו חוזרים בתשובה כל יום מחדש, כמו שאמר דוד המלך ע"ה **יָוִם לַיּוֹם יָבִיעַ אָמַר**, שכל יום נוסף, מביע יותר את גדולת ה' ונפלאותיו, ולילה ללילה יחזה דעת'.

ומוסיף ההפלאה (בהקדמתו אות ט"ו) על פי החובות הלבבות הנ"ל, שבכל יום ויום ישיג קצת יותר ויאירו עיניו מעט יותר באור התורה ועולם העליון שנקרא יום. ומבאר בזה סוף הפסוק, 'ולילה ללילה יחזה דעת', שהרי עוה"ז דומה ללילה, ומה שיותר יאירו עיניו ויכיר אור היום האמיתי יחשכו כוכבי נשפו של תאוות עוה"ז ודמיונותיו, ויחשיבם בדעתו (יחזה דעת) ללילה בכל פעם יותר.

וכתב החתם סופר עה"ת ('תורת משה השלם' פרשת בראשית עמו' י"ג ד"ה ותפקחנה) בשם ההפלאה וז"ל: כי עיני בשר של אדם הם מחשיכין את האדם מלהשיג אור העליון, ויותר כשהאדם סוגר את עיני הבשר, יותר מאיר עיני רוחני של אדם להשיג סודות עליונים, וזהו 'כחשיכה כאורה' (תהלים קלט, יב) שכל מה שיש חושך בעיני הבשר של אדם, כך יוסיף אורה על ידי עיני רוחני שלו, וגם זה במובן המקרא (ישעיה נב, ח) 'כי עין בעין יראו בשוב השם', היינו עיני רוחני המאירים עיני הבשר.

[illegible]

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבחינה	הלכות
אינם נחשבים למאומה לנגד טובותיו על זולתה, וכן השגחתו עליה איננה נחשבת לנגד השגחתו על זולתה. ואמר הנער: אינני יודע מה שזכרתי, אך הבינתי מדבר המלך כפי מה שראיתי טובתו וממשלתו בלבד. אמר לו השליח: אמר, אני משבח^(ה) המלך העליון, אשר אין קץ למלכותו, ולא תכלית לטובתו וחסדו, ואני כלא	היטיב עמך אינם נחשבים למאומה לנגד טובותיו על זולתך - לעומת הטובות הרבות שהוא עושה עם כל עבדיו המרובים, וכן השגחתו שהוא משגיח עליך איננה נחשבת - אין לה ערך לנגד השגחתו על זולתך - לעומת השגחתו על כל כך הרבה אנשים אחרים. ויאמר הנער: אינני יודע - אין לי שמץ ידיעה והבנה בכל מה שהזכרתי, אך הבינתי מדבר המלך - הבנתי והשגתי בגודלו ובמעשיו של המלך הן כפי מה שראיתי את טובתו אשר היטיב עמי והן תואמות את הבנתי בממשלתו בלבד - רק כפי שאני מרגיש ותופס אותה. אמר לו השליח: אמור איפוא כך, אני משבח את המלך העליון והנעלה, אשר אין קץ ותכלית למלכותו, ולא תכלית - ואין גבול לטובתו וחסדו, ואני כלא	עיונים ה. המלך העליון אשר אין קץ למלכותו ולא תכלית לטובתו וחסדו. במצות ביכורים אמרה תורה שעל האדם להביא את הביכורים לבית המקדש "ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלקיך" (דברים כ"ו, ג'). ולאחר ההבאה והאמירה כתוב "והנחתו לפני ה' אלקיך והשתחוית לפני ה' אלקיך" (שם, י). יש לשאול, מדוע לאחר כל ההבאה והאמירה היה עוד צורך להשתחוות? מיישב רבי ווידאל הצרפתי: מידי יום אנו מסיימים את התפילה באמירת "עלינו לשבח". ולכאורה תמוה, הרי גם עד עתה עסקנו בשירות ותשבחות, ואם כן ראוי היה לתקן תפילה זו בתוך התפילה או בראשיתה ולא בסיומה? אלא אדרבה, באו מסדרי התפילה ללמדנו, לבל יחשוב האדם שכבר יצא ידי חובת שבח והודאה באמירת פסוקי דזמרה או תפילת שמונה עשרה, אלא יידע כי עדיין צריך הוא שוב להודות ולהלל ולשבח. אף כאן, לאחר כל הבאת הביכורים ואמירת דברי השבח וההודאה, בל יחשוב האדם כי יצא בכך ידי חובה, לפיכך מצווה עליו התורה - "והשתחוית".	חשוב בין רבי חייליו, ועניני איננו כלום לפי גדל יכלתו. והבין הנער מענין המלך מה שלא היה מבין, וגדלה מעלתו בנפשו, ונכנסה אימתו בלבו, ותגדל בעיניו טובתו ומה שהגיע אליו ממנו, מפני גדל מעלתו ומעוט חשיבות הנער במלכותו, ויגדלו מתנותיו אצלו. ואתה, אחי, שים לבך אל הרמיון הזה כשתסתכל בגלגל הסובב את הארץ, כי אין אנו מבינים מה שיש בבקעה קטנה מן הארץ, בעיניו טובתו ומה שהגיע אליו ממנו - ואחרי שהכיר בגדלות המלך, גדלה בעיניו מידת טובו והכיר במעלת הטובות שהיטיב אתו יותר ממה שהכיר בטובותיו עד הנה, מפני שעתה הכיר והבין שלמרות גודל מעלתו ועוצם רוממותו של המלך ולמרות מעוט החשיבות של הנער היחיד הזה במלכותו העצומה של המלך, בכל זאת השגיח עליו והיטיב עמו, ויגדלו מתנותיו אצלו - וגדל ערכן של המתנות אשר נתן לו המלך. ואתה, אחי, שים לבך אל הרמיון הזה; הכרתך וידיעתך בגדולת הבורא הן כדמיון הילד הזה וידיעתו המועטה בגדולת המלך. תוכל להבין ענין זה כשתסתכל ותתבונן בגלגל הרקיע הסובב ומקיף את כדור הארץ, העומד בתחום ראייתנו, שהוא גדול מאוד ומימדיו עצומים ביותר. [שהרי גודלו של כדור הארץ ביחס לגודל השמש הוא מזער, וביחס לגודל גלגל הרקיע, הוא הקוסמוס בכללותו, אין השמש אלא כמסמר קטן בבית גדול, ולעומת גדולתו האין סופית של הבורא יתברך גלגל הרקיע הוא אין ואפס, ואפילו אינו כמו הבור הזה שנוולד בו הילד לעומת הממלכה רחבת הידיים של המלך (על פי מרפא לנפש וטוב הלבנון)], אז תנכח כי הנך דומה לנער שבמשל הזה, - שהרי אין אנו יודעים ומבינים את מה שיש ונמצא בבקעה קטנה מן הארץ - בחבל ארץ אחד הנמצא על פני כדור הארץ. "בבקעה קטנה" זו צומחים כמה וכמה מיני צמחים ודשאים, ירקות ואילנות, ולכל סוג יש מראה ותכונות המיוחדות לו. כמו כן בחבל ארץ אחד ניתן למצוא סוגים שונים של			

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
כָּל שָׁכֵן בְּכֻלָּהּ, וְכָל שָׁכֵן מִה שֵׁשׁ אַחֲרֵי הַגִּלְגָּל. הַתְּבוּנָה, אַחִי, הַמְּשֵׁל הַזֶּה, וּבָחֵן אוֹתוֹ, וְהִבֵּן מַעֲנִין הַבוֹרָא יִתְּפָרֵךְ כְּפִיהוּ, וַיִּגְדֵּל בְּעֵינָיו מִה שֶׁחֲנֵנְךָ מְטוֹבוֹ וְחִסְדּוֹ, אֲשֶׁר שָׁם עָלֶיךָ עֵינֵי לְטוֹבָה בְּכָלֵךְ בְּרִיּוֹתָיו, וְהִבְטֵ אֶל סִפְרוֹ וּמִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו בְּעֵין הַגְּדוּלָּה, וְהַעֲבֵר עַל מַחֲשַׁבְתְּךָ רַב הַמוֹרָא וְהַגְּדֵלָה אֲשֶׁר תִּמְצָא בְּלִבְךָ לְמִי שֶׁתִּמְצָא יְדוֹ מִן הַטּוֹב יוֹתֵר מִמֶּךָ מִבְּנֵי אָדָם, כִּי כְּפִי יִתְרוֹן מַעֲלָתוֹ עַל מַעֲלָתְךָ וּמַעֲוֵט צָרְכּוֹ אֵלֶיךָ, תַּהְיֶה גְדֻלַּת טוֹבָתוֹ אֲצִלְךָ. וְכֵן תַּהְיֶה לְמִצְוֹתָיו וְאִזְהָרוּתָיו מַעֲלָה בְּלִבְךָ כְּפִי זֶה, בַּחֲמֹשׁ הַזֶּה, וּבַחֲוֵן אוֹתוֹ, וְהִבֵּן מַעֲנִין הַבוֹרָא יִתְּבָרֵךְ - תּוֹכֵל לַהֲבִין אֶת גְּדוּלְתוֹ וְרֹב עֲצֻמְתּוֹ שֶׁל הַבוֹרָא יִתְּבָרֵךְ כְּפִיהוּ - כְּפִי מִה שֶׁהוּא, וַיִּגְדֵּל בְּעֵינֶיךָ מִה שֶׁחֲנֵנְךָ מְטוֹבוֹ וְחִסְדּוֹ - וְתוֹסִיף בַּהֲכָרַת טוֹבוֹתָיו וְחִסְדּוֹ שֶׁחֲנֵן אוֹתְךָ בָּהֶם, אֲשֶׁר לַמְּרוֹת הַעוֹבְדָה שֶׁאֵין מִסְפָּר לַבְּרוּאִיו, בְּכָל זֹאת הוּא שָׁם עָלֶיךָ אֶת עֵינֵי - וְאֵת הַשְּׁגַחַתוֹ הַפְּרִטִית עָלֶיךָ לְטוֹבָה בְּתוֹךְ כָּלֵל שֶׁאֵר בְּרִיּוֹתָיו, וְהִבְטֵ אֶל סִפְרוֹ - אֶל סֵפֶר תּוֹרָתוֹ וְעַל מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו בְּעֵין הַגְּדוּלָּה - מִתּוֹךְ שִׁמְתָה לֵב לְרוֹמְמוֹתָיו וְלַהֲדָרַת כְּבוֹדוֹ, וְהַעֲבֵר עַל מַחֲשַׁבְתְּךָ - וְכִדִּי לַהֲכִיר בַּהִיקָף טוֹבוֹתָיו, תִּדְמָה וְתַצִּיר בַּמַּחֲשַׁבְתְּךָ אֶת רֹב וְגוּדֵל הַמוֹרָא וְהַגְּדוּלָּה - וְאֵת הַכְּבוֹד הָרַב אֲשֶׁר תִּמְצָא בְּלִבְךָ - שֶׁלִּבְךָ רֹחוֹשׁ לְמִי שֶׁתִּמְצָא יְדוֹ מִן הַטּוֹב יוֹתֵר מִמֶּךָ, מִבְּנֵי אָדָם - לְאָדָם בַּעַל מַעֲלֹת יוֹתֵר מִמֶּךָ, כִּי כְּפִי יִתְרוֹן מַעֲלָתוֹ עַל מַעֲלָתְךָ - וְכָלֵל שֶׁמַּעֲלָתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ אָדָם גְּבוּהָה יוֹתֵר מִמַּעֲלָתְךָ, וּמַעֲוֵט צָרְכּוֹ אֵלֶיךָ - וְכָלֵל שֶׁאוֹתוֹ הַמִּיטִיב עִמָּךְ לֹא יִצְטָרֵךְ לַעֲזוֹרְתְךָ וְלֹא יִזְדַּקֵּק לְסִיוֵעַ קָל מֵאֵתְךָ, כִּי תַהְיֶה גְדוּלַּת טוֹבָתוֹ אֲצִלְךָ - כִּי תַגְדֵּל הַכֶּרֶת טוֹבָתְךָ אֵלָיו עַל הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשָׂה עִמָּךְ וְתַכִּיר בְּעֶרְכָן הָרַב. וְכֵן תַהְיֶה לְמִצְוֹתָיו וְאִזְהָרוּתָיו מַעֲלָה בְּלִבְךָ כְּפִי זֶה - וְכִפִּי גוּדֵל עִרְכּוֹ בְּעֵינֶיךָ תִקְבַּע בַּמַּחֲשַׁבְתְּךָ וּבְלִבְךָ הַחֲשִׁיבוֹת שֶׁל צִוּוּיוֹ וְאִזְהָרוּתָיו,			

חובות	שער הבחינה	הלכות	ביושר לבב
וְהַשְׁתַּדְּלָךְ וְטָרַחְךָ בְּעֵינֶיךָ. בֵּין וְהַתְּבוּנָה, תִּמְצָא בְּעֵזְרַת הַשֵּׁם. וְהָאֱלֹהִים יְשִׁימֵנו מֵאֲנָשֵׁי עֲבוּדָתוֹ הַמְּכִירִים זְקוּק לוֹ, וְכֵן עָלָיו לַהֲרִישׁ כְּלָפֵי הַבוֹרָא יִתְּבָרֵךְ לְכָל הַפְּחוֹת, וְהַתְּבוּנָתוֹ תְּבִיאֶהוּ לַעֲבוּדוֹ וּלְעִשּׂוֹת רְצוֹנוֹ בַּהֲכָרָתוֹ בְּטוֹבוֹתָיו הַכְּפוּלוֹת וְהַמְּכּוּפְלוֹת שֶׁעוֹשֶׂה עִמָּנוּ אֵף עַל פִּי שֶׁהוּא אֵינוֹ זְקוּק לָנוּ כָּלֵל (מִרְפָּא לִנְפֶשׁ). בֵּין וְהַתְּבוּנָה - הֵבֵן וְהַתְּבוּנָה בְּתוֹשֻׁמַּת לֵב רַבָּה, וְאִזּוֹ תִּמְצָא וְתַצְלִיחַ לַהֲשִׁיג בְּעִזְרַת הַשֵּׁם אֶת הַחֻבָּה הַמוֹטֵלֶת עָלֶיךָ, לַהֲכִיר טוֹבָה לַבוֹרָא יִתְּבָרֵךְ וּלְעַבְדּוֹ בְּלִבְבִי שְׁלֵם מִתּוֹךְ יִרְאַת כְּבוֹד, שֶׁהִרִי אֵין חֶקֶר וְאֵין סוֹף לַגְּדוּלְתוֹ וְיִכּוּלְתוֹ, וְאֵף עַל פִּי שֶׁאֵין הוּא זְקוּק לָנוּ כָּלֵל, הוּא מִיטִיב לָנוּ בְּנִסִּים וּנְפִלְאוֹת, רַחֲמִים וְחִסְדִּים עַד אֵין מִסְפָּר, בְּכָל עֵת וּבְכָל שַׁעַה. וְהָאֱלֹהִים יְשִׁימֵנו מֵאֲנָשֵׁי עֲבוּדָתוֹ הַמְּכִירִים			
עיונים ה. והאלקים ישימנו מאנשי עבודתו המכירים טובתו. במדרש רבה (בראשית) כתב: "בראשית ברא - בזכות הביכורים שנקראו ראשית נברא העולם". ויש לעיין, מהי מעלת המיוחדת של מצוות ביכורים, עד שאמרו שבזכותה נברא העולם? המהר"ם אלשיך תמה על מה ששנינו במסכת ביכורים שכל בעלי אומנויות עומדים בפני מביאי ביכורים ושואלים בשלום; וזאת, אף על פי ששאלת שלום אסורה לפועל השכור לבעל הבית משום גזל, כאן התירו משום חביבות מצוות ביכורים. מהו ייחודה של מצוה זו? ליישוב שאלתו הוא מקדים שהחובה להכיר טובה הינה מיסודות עבודת ה'. הקב"ה משפיע על האדם רוב טובה, חיים, מזון ועוד ועוד, וחייב האדם להכיר בטובתו של מקום ובכך ניכרת מדרגתו; שכן עדין הנפש יתבונן תמיד ויבחין מי הוא זה שהשפיע עליו את כל הטוב ויודה להקב"ה, ולעומתו מי שנפשו גסה לא יכיר ולא יודה בטובתו של הקב"ה. הגרי"י ניימן זצ"ל המביא דברים אלה בספרו "דרכי מוסר", מוסיף ומביא מה שכתב הרמב"ן בפרשת האזינו ש"עם נבל ולא חכם" - אלו האפיקורסים. וביאר הגר"מ משה רונשטיין זצ"ל מדוע נקרא האפיקורס נבל, לפי שאינו מכיר בטובות הקב"ה. משל לאדם שנזדמן לבית חברו ואוכל ושותה ונהנה מטובתו של חברו, ומסרב להכיר בטובה שעשה עמו בעל הבית. אדם זה בשם			

חובות

שער הבחינה

הלכות

ביושר לבב

עניני טובתו ברחמי וחסדיו, אמן.

נשלם שער השני, אל יי אקרא ויענני.

וחסדיו עלינו, אמן.

נשלם שער השני, אל ה' אקרא ויענני.

עיונים

"נבל" יכונה. מכאן קצרה הדרך לאפיקורסות, שהרי אמרו רז"ל כל מי שאינו מכיר בטובתו של חברו, סוף שאינו מכיר בטובתו של מקום. גם הרוח שאין בו המידה של הכרת טובה, לא יכיר לעולם בטובה שמקבל מאת ה'.

הכרת טובה הייתה, כידוע, הסיבה לכך שאת היאור היכה אהרן ולא משה, לפי שמשה חייב היה להכיר טובה ליאור שהגין עליו בקטנותו. ואם לדומם חייבים הכרת טובה קל וחומר לאדם, ועל אחת כמה וכמה לקב"ה!

לפיכך הפליגה התורה בחשיבות המצוה של הבאת ביכורים ובגללה בטלו פועלים ממלאכתם, לפי שבזה מכיר האדם בטובות הקב"ה עליו, שהשפיע ברכה באדמתו, ומאיתו יתברך כל אשר יש לו. אפילו מי שיש לו חיסה אחת בלבד מביא ביכורים כדי להביע בכך הכרת טובה למי שנותן לו כל טוב. כדאי איפוא היה שייברא העולם כולו בזכות ביכורים.

שער שלישי
שער
עבודת
האלהים

חובות שער עבודת האלהים הלבבות

ביושר לבב

השער השלישי

שער עבודת האלהים

**בְּבֹאֹר אֹפְנֵי חַיִּיב קִבְּלַת עֲבוּדַת הָאֱלֹהִים
יִתְבָּרֵךְ**

**אָמַר הַמַּחֲבֵר: מִפְּנֵי שֶׁבִּאֲרָנוּ בְּמָה שֶׁעֵכָר חַיִּיב
יִחוּד הָאֱלֹהִים בְּלֵב שָׁלֵם וְאֹפְנֵי בְּחִינַת
טוֹבוּתוֹ עַל הָאָדָם, הִתְחַיֵּבנוּ לְזָכֹר אַחֵר כִּף מָה
שֶׁהָאָדָם חַיִּב לְנַהֵג בּוֹ בְּשִׁיתְבָּרְרוֹ אֲצִלּוֹ, וְהוּא:
קִבּוּל עֲבוּדַת הָאֱלֹהִים, כְּפִי אֲשֶׁר יְחַיְּבֵהוּ הַשֶּׁכֶל
לְמִטִּיב עַל מִי שֶׁהִטִּיב לוֹ.**

השני הוצגו אופני בחינת טובותיו על האדם - דרכי ההתבוננות בטובות שמיטיב הבורא עם בני האדם, עתה התחייבנו לזכור אחר כך - מוטלת עלינו החובה להסמיך לכך את מה שהאדם חייב לנהוג בו - את הדרך שבה צריך האדם לבחור למלא את חובתו כשיתבאר אצלו - בעקבות הבריור בנוגע לייחוד ה' והכרת טובותיו, והוא: קיבול עבודת האלהים - שיקבל על עצמו את מרותו של הבורא ויפעל כל פעולותיו כפי רצונו ולעבדו בלבב שלם, כפי אשר יחייבנו [שמחייב] השכל למטיב - כפי מה שמחייב השכל הישר את מקבל הטובה בהכרת הטובה וחובת הציות על מי שהטיב לו - למי שהיטיב עמו.

כדי לתת בידינו כלים להבנת היקף חובותינו כלפי הבורא יתברך, מקדים רבנו להציג דוגמאות מחיי היום יום של סוגי מיטיבים. בכולם תקף הכלל שעל פי גודל ההטבה תורגש הכרת הטוב של המוטבים ותגדל חובת ההודאה שלהם כלפי המיטיבים להם. בחינת הסיבות להטבה של כל אלו חושפת את המניעים האישיים והאנוכיים שלהם, ועם כל זאת הם ראויים לשבח ולהכרת הטוב, קל וחומר כמה רב וגדול הוא חיוב הודאתנו ומילוי חובותינו כלפי הבורא יתברך, שכל טובותיו נועדו רק לטובתנו.

שער עבודת האלוקים הוא השער השלישי מתוך שבעת השערים המצויים בספר חובות הלבבות. שני השערים הקודמים משמשים כהקדמה לשער הזה, ולכן הוצבו לפניו; הם הסיבה לכך שאדם יקבל על עצמו את עבודת ה'.

בבאור אופני חיוב קבלת עבודת האלהים יתברך אמר המחבר: מפני שכבר הקדמנו ובארנו כמה שעבר - בשני השערים הקודמים שני יסודות: בשער הראשון התבאר חיוב ייחוד האלהים - החובה להאמין בלב שלם באחדות הבורא, ובשער

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְרֵאיוּי לְהַקְדִּים בְּפִתִּיחַת הַשַּׁעַר הַזֶּה בְּאוֹר אֶפְנֵי הַטּוֹבוֹת וְחִיּוּבֵי הַהוֹדָאָה עֲלֵיהֶן מִבְּנֵי אָדָם קִצְתָּם לְקִצְתָּם, וְנַעֲלָה מִזֶּה אֶל מַה שְּׂאֵנוּ חֵיבִין בּוֹ לְבוֹרָא יִתְעַלָּה מִן הַשִּׁבְחָ וְהַהוֹדָאָה עַל רַב חֶסְדּוֹ וְגִדְל טוֹבוֹ עָלֵינוּ. וְנֹאמַר, כִּי מִן הַיְדוּעַ אֶצְלָנוּ, כִּי כָּל מַטִּיב אֱלֹהֵינוּ אֵנוּ חֵיבִין לְהוֹדוֹת לוֹ כְּפִי כּוֹנְנָתוֹ לְהוֹעִיל לָנוּ, וְאִם יִקְצַר בְּמַעֲשָׂהוּ לְדַבֵּר שִׁיקְרָהוּ וְיִמְנַעְהוּ מִהִיטִיב אֱלֹהֵינוּ, הוֹדָאתוֹ חוֹבָה עָלֵינוּ, כִּיּוֹן שְׁנִתְּבַרְר לָנוּ כִּי דַעְתּוֹ עָלֵינוּ לְטוֹב וְכִי כּוֹנְנָתוֹ לְהוֹעִיל לָנוּ.

חייבים אל מה שאנו חייבין בו לבורא יתעלה מן השבח וההודאה. הודאה זו לבורא היא כפולה ומכופלת, ללא קץ וסוף, ואין סיפק בדינו לתת שבח לבורא יתעלה על רוב חסדו וגודל טובו אשר הוא מרעיף עלינו.

ונתחיל ונאמר, כי מן הידוע אצלנו באופן פשוט וברור, כי כל מטיב אלינו - כי כל מי שהיטיב עמנו אנו חייבין להודות לו. גודל חיוב ההודאה אליו מתרחב כפי כוונתו להועיל לנו - בהתאם לערך כוונתו בזמן הגשת הטובה: האם התכוון להיטיב או להועיל לאינטרסים האישיים שלו, האם התאמץ לשמח ולהיטיב, וגם אם יקצר במעשהו - גם אם בסופו של דבר לא מימש המיטיב את רצונו ולא הצליח להיטיב לנו, לדבר שיקרהו וימנעהו מהיטיב אלינו - מפני מקרה אונס שמנע ממנו מלהיטיב לנו, הודאתו חובה עלינו - בכל זאת ברור שמוטלת עלינו החובה להודות לו על רצונו וכוונתו הטובה, כיון שנתברר לנו - מכיוון שהתברר לנו מתוך רצונו כי דעתו עלינו לטוב - שכוונתו ורצונו לעשות לנו טובה וכי כוונתו ומטרתו הייתה להועיל ולעזור לנו, אלא שבסופו של דבר לא הצליח להוציא זאת אל הפועל [פירוש, כי יש מי שאוהב את רעהו ורוצה בטובתו אך איננו מוציא את רצונו אל הפועל, או מחמת עצלותו או מחוסר יכולת. ויש מי שעשה מעשים המועילים ומיטיבים עם רעהו, אך כוונתו לשם התפארות וכבוד, וכנגד שתי בחינות אלו כווננו דברי רבנו: "דעתו לטוב" - שרצה להועיל במעשה ולא התעצל בכך, אלא שנבצר ממנו לעשותו. ובנוסף לכך "וכוונתו להועיל" - ללא פניות זרות (פת לחם)].

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְאִם תִּגִּיעַ לָנוּ שׁוֹם טוֹבָה עַל יְדֵי מִי שֶׁלֹּא כּוֹן בָּהּ אֱלֹהֵינוּ, יִסְתַּלַּקוּ מֵעָלֵינוּ חִיּוּבֵי הַהוֹדָאָה לוֹ, וְאִין אֵנוּ חֵיבִין בָּהּ.

אולם אם במקרה תגיע אלינו שום - איזו טובה על ידי מי שהוא שאנו יודעים שלא כיון בה אלינו - שפעולתו לא הייתה מתוך כוונה להיטיב עמנו, יסתלקו מעלינו חייבי [חובת] ההודאה לו [כלפיו] ואין אנו חשים חובה להודות לו על כך, ואין אנו חייבין בה - ופטורים אנו מלהודות לו.

עיונים

א. ואם תגיע לנו שום טובה על ידי מי שלא כיוון בה אלינו, יסתלקו מעלינו חייבי ההודאה לו ואין אנו חייבים בה. מבואר בדברי רבינו שאין חיוב הכרת הטוב למי שלא כיוון בה עבורנו. וצריך עיון, שהרי מצינו מקורות רבים המלמדים, שגם כאשר המטיב לא עשה את הפעולה בכוונה להיטיב עם המקבל אלא להנאת עצמו, בכל זאת המקבל מחוייב בהכרת הטוב. אחד המקורות ליסוד זה מצאנו בדברי חז"ל (שמו"ר ד, ב), שבשעה שהקב"ה אמר למשה ללכת בשליחותו לגאול את בני ישראל ממצרים, השיב ואמר: "ריבון העולמים איני יכול, מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו, ומי שהוא פותח פתח לחבירו נפשו הוא חייב לו". ואף על פי שליתרו היה ענין אישי להכניס את משה רבינו לביתו כדי שיתחתן עם אחת מבנותיו - כפי שמובא בדברי רש"י (שמות ב, כ), למרות זאת, משה רבינו הכיר לו טובה על שהכניסו לביתו. [ובמסכת ברכות (סג, ב) מפורש שיתרו התכוון לטובת עצמו, שאמרו שם: "ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו"].

רואים אנחנו, שאע"פ שיתרו פתח לו את הפתח לצורך עצמו, מכל מקום משה רבינו הכיר לו טובה על כך [הכרה זו הייתה כל כך גדולה בעיני משה, שכל עוד לא נטל ממנו רשות נמנע מללכת בשליחות הקב"ה לגאול את בני ישראל ממצרים].

עוד צריך עיון, דבדברי רבינו עצמו לאחר כמה משפטים נראים דבריו כסותרים אלו לאלו, שכתב: "ותחילתם טובת האב על בנו. ומן הידוע, כי הוא מכין לתועלת עצמו בו... ועם כל זה חייבו התורה והשכל על הבן, העבודה והכבוד והיראה... ואפילו שהאב מוכרח בזה בדרך הטבע". בדרך זו כותב גם כלפי טובת האדון לעבדו וטובת העשיר לעני, שהתורה חייבה את המקבל להכיר טובה למטיבו, למרות שכוונתו לצורך עצמו. וצ"ע.

בספר 'שלמי הודאה' כתב לבאר, שבאופנים הללו שהביא רבינו, המטיבים מודעים לפעולות ההטבה שהם עושים ומתכוונים אליה - אלא שמטרתם לצורך עצמם. האב יודע שבנו מקבל ממנו את הטובה, וכן בהטבת האדון לעבדו והעשיר לעני. במצבים כגון אלו יש חיוב בהכרת הטוב,

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְכַאֲשֶׁר נִתְּבוֹנֵן בְּטוֹבוֹת בְּנִי אָדָם קִצְתָּם אֶל קִצְתָּם, אֵינָן יוֹצְאוֹת מֵאַחַד מִחֻמְשֵׁה בְּנִים. הָאֶחָד, טוֹבַת הָאֵב עַל הַבֶּן. וְהַשֵּׁנִי, טוֹבַת

וכאשר נתבונן ונעיין בסוגי הטובות שמייטיבים בני האדם קצתם אל קצתם - אלו עם אלו, נוכל להיווכח שיש חמישה סוגי הטבות הרווחות בנוהג שבעולם, וכל אחת מהטובות הנעשות בעולם אינן יוצאות מאחד מחמשה פנים - כלולה באחד מחמשת הסוגים ואין שום הטבה בעולם החורגת מאחת מחמש הסיבות. לכל סוג וסוג יש הסיבה המיוחדת להטבה, וחובת ההודאה של המוטב מותאמת לה. סוגי ההטבות הן: האחד, טובת האב על הבן - שמייטיב אב עם בנו. והשני, טובת

עיונים

משום שיש כאן "פעולת הטבה" למקבל. אולם בראשית דבריו התייחס רבינו למצב שבו המטיב לא מודע לכך שהלה מקבל ממנו דבר, משום כך אין צורך להכיר לו טובה, הואיל וההטבה לא מתייחסת אליו. כלומר, מה שכותב רבינו "ואם תגיע לנו שום טובה על ידי מי שלא כיוון בה אלינו", פירושו, שלא התכוון לפעול את הטובה מבחינה מעשית למקבל - כגון שלא ידע כלל שהלה מקבל ממנו מאומה. ודוגמא לדבר: חנות שפיתחה פתוח לצד רשות הרבים, ובעליה ניקה את השטח הסמוך לחנותו כדי שיכנסו אליו לקוחות. האם אדם העובר באותו מקום צריך להחזיק טובה לבעל החנות?! לעומת זאת, מסתבר שיש להכיר טובה לפועלי הנקיון המנקים את הרחובות, הואיל והם עוסקים בפעולת הטבה לבני העיר. ואף שכוונתם לצורך פרנסתם, אין זה משנה את הגדרת המעשה כ"פעולת הטבה".

פתיחתו של יתרו את ביתו למשה רבינו בכדי שישא אחת מבנותיו, לא גרעה מחובתו של משה רבינו להכיר לו טובה, מאחר ויתרו היה מודע לכך שמטיב עימו בפעולה זו.

אמנם עדיין צריך עיון, שהרי מצינו בדברי חז"ל, מקורות רבים על חובת האדם להכיר טובה לדומם, ואם כן עדיין צריך ביאור מה שכתב רבינו שכאשר הנותן לא כיוון כלל למקבל, אין חיוב הודאה כלפיו, מדוע ההרגשה כלפי אותו נותן גרועה מהיחס שלנו כלפי "דומם" - שלא כיוון כלל לטובת המקבל ובכל זאת יש להכיר לו טובה?

וביאר שם בדברי רבינו, שאפשר כי הכרת הטוב לדומם אינה מופנית אליו אלא לה' יתברך. כלומר, כשמתנהגים בהכרת טובה לדומם, הכוונה היא להכיר טובה להקב"ה ששלח את הטובה דרך אותו דומם. ולפיכך כתב שכאשר אדם נותן טובה לזולת והנותן לא כיוון כלל לתת למקבל, אין חיוב להכיר לו טובה מצד עצמו והיא מתייחסת רק כלפי השי"ת ('שלמי הודאה').

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הָאֶדוֹן עַל עַבְדּוֹ. וְהַשְּׁלִישִׁי, טוֹבַת הָעֵשִׂיר עַל הָרֵשׁ בְּדִי לְקַבֵּל שָׂכָר שָׁמַיִם. וְהָרְבִיעִי, טוֹבַת בְּנִי אָדָם קִצְתָּם לְקִצְתָּם לְקִנּוֹת הַשֵּׁם וְהַכְּבוֹד וְלִגְמוֹל הָעוֹלָם. וְהַחֲמִישִׁי, טוֹבַת הַחֶזֶק עַל הַחֲלָשׁ בְּעֵבוֹר חֻמְלָתוֹ עָלָיו וְשֶׁהוּא כּוֹאֵב עַל עֲנִיָּנוּ. וְצִרִיךְ שְׁנַעֲיֵן עֵתָה בְּכוֹנֶנֶת כָּל אֲשֶׁר סָפְרָנוּ, אִם אֵינָה תְּלוּיָה בְּדָבָר, כִּי אִם לְתוֹעֵלַת מִי שְׁמִיטִיבִין אֲלֵיהֶם, אִם לֹא.

וְתַחֲלָתָם, ^(ב)טוֹבַת הָאֵב עַל בְּנוֹ. וּמִן הַיְדוּעַ,

האדון הפרושה על עבדו. והשלישי, טובת העשיר על הרש והמסכן, וכוונתו בכך, כדי - שיזכה לקבל על כך גמולו ושכרו משמים. והרביעי, טובת בני האדם קצתם לקצתם [אלו עם אלו] - הטבה המגיעה מאדם לזולתו וזאת במטרה לקנות לעצמם השם והכבוד, ולגמול העולם - וכן טובה שנעשית מתוך מחשבה שייתכן שהמוטב יחזיר להם טובה בעת הצורך, כשהם יזדקקו לעזרה. והחמישי, טובת

החזק על החלש - טובה שמייטיב אדם שהוא חזק משאר חבריו הן בכוחו הן במעמדו, עם האנשים הפחותים והחלשים, והדחף למעשיו הוא בעבור חמלתו - רגש של רחמים שמתעורר אצלו עליו - על החלש ושהוא כואב - ומרגיש צער על ענינו - על מצבו של הזולת. וצריך שנעיין - ועלינו להתבונן עתה בכוונת כל אשר ספרנו - בעומק כוונתם של כל אחד מאותם חמשת סוגי המייטיבים שהזכרנו, האם פעולת ההטבה אינה תלויה בדבר, אין להם פנייה אחרת וכל כוונתם במעשיהם וכל מגמתם כי אם - אך ורק לתועלת מי שהם מטיבין אליהם - מי שהיטיבו עמם, אם לא - או שכל כוונתם בפעולותיהם היא לתועלת עצמם.

וכאן מבאר רבינו את חמשת האופנים של ההטבה הקיימים בעולם ובכל אחד מהם הוא מגלה את הסיבה העומדת מאחורי ההטבה ואת הצורך העצמי של המייטיב להיטיב לזולת.

ותחילתם - והנה הסוג הראשון של הטבת האדם אל זולתו הוא טובת האב על בנו - בהטבת האב לבנו. ומן הידוע - והרי דבר ידוע הוא וברור בהחלט,

עיונים

ב. טובת האב על בנו. ומן הידוע, כי הוא מכוון רק לתועלת עצמו בו וכו' ועל כל זה חייבה התורה והשכל על הבן העבודה והכבוד והיראה. מן הראוי להביא את דברי ה'חיי אדם' (ס"ז, ב'): "יסכר פי

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

כִּי הוּא מְכֻוֵּן רַק לְתוֹעֵלַת עֲצָמוֹ בּוֹ, כִּי הֵבֵן נִתַּח מִהָאֵב עִם עֲצָם תִּקְוָתוֹ בּוֹ. וְהָלֹא תִרְאֶה, כִּי הוּא מְרַגֵּשׁ עָלָיו יוֹתֵר מְגוּפּוֹ בְּמֵאֲכָלוֹ וּבְמִשְׁתַּהוֹ וּבְכִסּוּתוֹ, וְלִדְחוֹת כָּל נֹזֶק מֵעָלָיו, וְנִקְלַל בְּעֵינָיו סָבָל הַטָּרַח וְהִיגִיעָה בְּעֵד מְנוּחָתוֹ, עִם מַה שֶּׁהִטְבָּעוּ עָלָיו הָאֲבוֹת מִן הַרְחָמִים וְהַחֲמִלָה עַל בְּנֵיהֶם. — וְעַם כָּל זֶה חֵיבָה הַתּוֹרָה וְהַשֶּׁכֶל עַל

כִּי הוּא מְכֻוֵּן - כִּי כוֹוֶנֶת הָאֵב בַּכֶּךְ הִיא רַק לְתוֹעֵלַת עֲצָמוֹ בּוֹ, - דֹּאגַת הָאֵב לִבְנוֹ נֹוּבַעַת מִתְחוּשָׁה עֲמוּקָה כִּי הֵבֵן הוּא נִתַּח וְעִצָּם מֵעֲצָמוֹ שֶׁל הָאֵב וּבִנְסוּף לִכְךָ עִם עֲצָם תִּקְוָתוֹ בּוֹ - מוּטְבַעַת בָּאֵב הַהִרְגָּשָׁה שֶׁעַל יְדֵי הֵבֵן יִשִּׁיג אַחֲרִית וְתִקְווָה [שֶׁהִרְיָ עַל יְדוֹ יוֹתֵר לֹו שֶׁם וְשֶׁאֲרִית בֶּאֱרִץ, שֶׁהוּא דִּבְרַר חֲבִיב וְחֹשׁוֹב בְּעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת, וְהִרְצוֹן לִכְךָ הוּא עֵז וְעִצּוֹם. וְכֵן מִצַּד הַמַּעֲלָה שֶׁל "בְּרָא מִזְכָּה אֲבָא" (סִנְהֶדְרִין קֹד, א), שֶׁעַל יְדוֹ יִזְכֶּה לַחֲיֵי הָעוֹלָם הַבָּא (פֶּת לַחֵם)]. וְהָלֹא תִרְאֶה - וְהַהוֹכָחָה לִכְךָ הִיא שְׁנִיתֵן לִרְאוּת בְּבִירוֹר, כִּי הוּא מְרַגֵּשׁ עָלָיו - שִׁטְרַחְתּוֹ וְדֹאגַתּוֹ שֶׁל הָאֵב לְצוּרֵכִי בְנוֹ הֵן יוֹתֵר מְגוּפּוֹ - יוֹתֵר מִדֹּאגַתּוֹ לְעֲצָמוֹ, כִּי מֵאֲכָלוֹ וּבְמִשְׁתַּהוֹ וּבְכִסּוּתוֹ - הֵן בְּמֵאֲכָל וּמִשְׁקָה וְהֵן בְּדֹאגַתּוֹ לְלִבּוֹשׁ, וְלִדְחוֹת כָּל נֹזֶק מֵעָלָיו - וּמִשִּׁים לְבּוֹ וּמִחֲשַׁבְתּוֹ עָלָיו בְּאֹפֶן תְּמִידִי כְּדִי לְסַלֵּק מֵעָלָיו כָּל פֶּגַע וְצֶעַר, וּמִפְּנֵי אֲהַבְתּוֹ אֵלָיו יִהְיֶה נִקְלַל בְּעֵינָיו סָבָל הַטָּרַח וְהִיגִיעָה בְּעֵד מְנוּחָתוֹ - וְיִיקַל בְּעֵינָיו הַסָּבָל הַכּוֹרֵךְ בְּעִמְלּוֹ וּבִיגִיעָתוֹ לְמַעַן הִשְׁגַּת רוּחוֹת בְּנוֹ, עִם מַה שֶּׁהִטְבָּעוּ עָלָיו הָאֲבוֹת מִן הַרְחָמִים וְהַחֲמִלָה עַל בְּנֵיהֶם - וְזֹאת בְּנוֹסֵף לְטַבַּע הַרְחָמִים וְהַחֲמִלָה שֶׁהוּטְבַע בְּכָל אֵב כְּלָפִי בְּנִיּוֹ. וְאֵם כֵּן נִמְצָא שֶׁהִטְבַּת הָאֵב לִבֵּן הִיא מוֹכְרַחַת אֲצִלּוֹ. וְעַם כָּל זֶה - וּלְמִירוֹת הַמִּסְקָנָה שֶׁהִטְבַּת הָאֵב הִיא בְּסוּפּוֹ שֶׁל דִּבְרַר הַטְבָּה לְעֲצָמוֹ כְּפִי שֶׁנִּתְבָּאֵר, חִיבָה הַתּוֹרָה וּמִחִיבִים גַּם הַשֶּׁכֶל וְהַהִיגוֹן, שְׁמוּטְלַת עַל

עיונים

דוּבְרֵי שְׁקָר הָאוֹמְרִים שְׁאִינֶם צְרִיכִים לְהַחֲזִיק טוֹבָה לֹאֵב וְלֹאֵם, כִּי לְהִנָּאֵת עֲצָמָם הִיוּ מְכוּוֹנִים וּמִמִּילָא [הוּא] נֹוּלֵד - וְכִיוֵּן שֶׁנֹּוּלֵד מֵהֶם נִתֵּן הַקֶּבֶ"ה הַטְבַּע שֶׁהָאֵב וְהָאֵם יִגְדְּלוּ בְּנֵיהֶם בְּטַבַּע כָּל בַּהֲמָה חַיָּה וְעוֹף שֶׁמִּגְדִּלִים בְּנֵיהֶם, וְאִין הַבְּנִים מוֹחֲזִיקִים טוֹבָה לְאֲבוֹתֵיהֶם. יִתְאַלְמוּן וְיִשְׁתַּתְּקוּן וְיִתְחַרְשׁוּן, כְּדִכְתִּיב (תְּהִלִּים לֹא, יט): 'תִּתְאַלְמְנָה שְׁפֹתֵי שְׁקָר', כִּי הֵם בְּעֲצָמָם מַעֲדִידִים עֲלֵיהֶם שֶׁהֵם כְּבַהֲמָה, וְלֹא חֲלָק ה' לָהֶם לֵב לְדַעַת וּלְהַבִּין. וְעַל זֶה אִמְרוּ חֲכָמִים: 'כָּל הַכּוֹפֵר בְּטוֹבָתוֹ שֶׁל חֲבִירוֹ, סוֹף [שֶׁהוּא] כּוֹפֵר בְּטוֹבָתוֹ שֶׁל הַקֶּבֶ"ה', דְּלִדְבָרֵיהֶם גַּם אִינֶם צְרִיכִים לִכְבֹּד וּלְרִא מִהַמְקוֹם בְּרוּךְ הוּא, כִּיוֵּן שֶׁאֲנַחְנוּ מַעֲשֵׂי יְדֵי שֶׁל הַקֶּבֶ"ה, מִהֲרָאוֹי לְהִטִּיב וּלְחַמּוֹל עַל מַעֲשֵׂי יְדֵי. וְאִין סִפֵּק שֶׁהָאוֹמְרִים כֵּן שֶׁהֵם כּוֹפְרִים בְּלִיבָם. עַכ"ל.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הֵבֵן הָעֲבוּדָה וְהַכְּבוֹד וְהִירְאָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (שְׁמוֹת כ, יב): כִּבְדֹּת אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ, וְכִתִּיב (וַיִּקְרָא יט, ג): ^(ג) 'אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ, שְׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אֲבִיךָ וְאֵל תִּשָּׁשׁ תּוֹרַת אִמְךָ (מִשְׁלֵי א, ח), וְאָמַר (מִלְאֲכֵי א, ו): 'כֵּן יִכְבֹּד אֵב וְעֵבֶד אֲדוֹנָיו, וְאֵם הָאֵב מְכָרַח כְּזֶה בְּדֶרֶךְ הַטְבָּע, וְהַטְוִבָה לֹאֵל, וְהוּא שְׁלִיחַ כֶּה בְּלִכְדָּר.

אֲבָל טוֹבַת הָאֲדוֹן עַל עֲבָדוֹ יְדוּעָה, כִּי

הֵבֵן - חוֹבַת הוֹדָאָה מְרֻבָּה. חוֹבָה זֹו כְּלָפִי אֲבִיו מִתְבַּטָּאֵת בְּאוֹפְנִים הַבָּאִים: הָעֲבוּדָה - מִחוֹבַת הֵבֵן לְשֶׁרֶת אֶת אֲבִיו וּלְסוּר לְמִשְׁמַעְתּוֹ, וְהַכְּבוֹד וְהִירְאָה - וּמוּטֵל עָלָיו גַּם לִכְבֹּדוֹ וּלְהִיּוֹת יִרָא מִפְּנֵי [כְּמִבּוֹאֵר בְּגִמְרָא (קִידוּשִׁין לֹא, ב): אִיזְהוֹ כִּיבוּד מֵאֲכִיל וּמִשְׁקָה, מִלְּבִישׁ וּמִכְסָּה, מִכְּנִיס וּמוֹצִיא (פֶּת לַחֵם)], כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (שְׁמוֹת כ, יב): 'כִּבְדֹּת אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ, וְכִתִּיב (וַיִּקְרָא יט, ג):

'אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ', שְׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אֲבִיךָ וְאֵל תִּשָּׁשׁ תּוֹרַת אִמְךָ' (מִשְׁלֵי א, ח), וְנִאֲמַר עוֹד (מִלְאֲכֵי א, ו): 'כֵּן יִכְבֹּד אֵב וְעֵבֶד אֲדוֹנָיו', וְאֵם הָאֵב מוֹכְרַח כְּזֶה בְּדֶרֶךְ הַטְבָּע - חוֹבוֹת אֵלּוֹ, שֶׁהֵן מוֹרְכָבוֹת וּרְחִיבוֹת, קִיּוּמוֹת וְעוֹמְדוֹת, אֵף עַל פִּי שֶׁטְבָּעוֹ שֶׁל הָאֵב כְּכִיכּוֹל מְכָרִיחַ אוֹתוֹ לְהִיטִיב עִם בְּנוֹ, וְעוֹד יֵשׁ לְצִיּוֹן, שֶׁהַטְוִבָה לֹאֵל - שְׁכָל הַטְוִבוֹת שֶׁמִּיטִּיב הָאֵב לִבְנוֹ אִינֶן מִשְׁלּוֹ, אֵלֹא הַכּוֹל מֵאֵת ה' יִתְבַּרְךְ, וְהוּא שְׁלִיחַ כֶּה בְּלִכְדָּר - וְהִטְבַּתוֹ שֶׁל הָאֵב הִיא רַק בְּגִדְרַ שְׁלִיחוֹת מִהֲבוּרָא אֵל הֵבֵן - לְמִירוֹת כָּל אֵלּוֹ מִתְחִיבֵי הֵבֵן בְּגִינֵן בְּחוֹבוֹת מוֹפְלָגוֹת כְּלָפִי אֲבִיו.

סוּג הַהִטְבָּה הַשְּׁנִי הַרוּחַ בִּיחְסֵי בְנֵי אָדָם הוּא הַטְבַּת הָאֲדוֹן אֵל עֲבָדוֹ. אֲבָל בְּעֵינֵי הַטְוִבוֹת שֶׁמִּיטִּיב הָאֲדוֹן עַל עֲבָדוֹ וְדֹאגַתּוֹ לְצִרְכֵּיו וּלְבִרְיָאוֹתוֹ יֵשׁ לוֹמַר, שִׁידוּעַ וּבִירוֹר לְכָל בֶּר דַּעַת, כִּי אִין כוֹוֶנֶת

עיונים

ג. אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ. מִהוּ "אִישׁ". בִּיֵּאֵר ה'כֶּתֶב סוֹפֵר "אִישׁ" - הִינּוּ אֵף שֶׁהוּא בְּגִדְר "אִישׁ" גְּדוֹל וְעוֹמֵד בְּרִשּׁוֹת עֲצָמוֹ הִרְהוֹ מִצּוּוֹה וְעוֹמֵד בְּכִיבוּד אֵב וְאֵם וִירָאָתָם. לְלַמֶּדְךָ בֹּא הַכְּתוּב, שֶׁלֹּא יִחְשׁוֹב הָאָדָם בְּלִבּוֹ, שְׁכִיּוֹן שֶׁהִגִּיעַ לְבִגְרוּת, נִשָּׂא אִשָּׁה וְהִקִּים בֵּית, שׁוֹב אִינּוֹ חִיב בְּכִבוּד אֲבִיו וְאָמוֹ, וּמַעֲתָה חוֹבוֹתוֹ לְדֹאגוֹ וּלְהַתְמַסֵּר רַק לְבְנֵי בֵּיתוֹ. כָּל אָדָם וְאָדָם, גְּדוֹל כְּקִטָּן, מִצּוּוִים בְּמִצּוֹת כִּיבוּד אֵב וְאֵם וּמוֹרָאִם. וְהַנְּצִי"ב בִּיֵּאֵר, "אִישׁ" - לְשׁוֹן חֲשִׁיבוֹת וּמַעֲלָה. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁגַּם אֵם הוּא מִצּוּיִן וְגְדוֹל בְּמַעֲלָה מֵאֲבִיו וְאָמוֹ, מְכָל מְקוֹם הִרְהוֹ מִצּוּוֹה בְּמִצּוֹת "אֲבִיו וְאָמוֹ תִירָאוּ".

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הוא מִכּוּן לְתַקֵּן מְמוֹנוֹ בְּמְמוֹנוֹ עִם צָרְפוֹ
לְעִבּוּדָתוֹ, וְהוּא אֵינוֹ מִכּוּן בְּזֶה כִּי אִם תּוֹעֵלָת
עֲצָמוֹ. — וְעַם כָּל זֶה כָּבֵד חֵיבוֹ הַפּוֹרָא וְתַפְרָךְ
בְּעִבּוּדָתוֹ וְהוֹדָאתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (מְלָאכִי א, ו): בֵּן
יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו.

⁽⁷⁾ אַבְל טוֹבַת הָעֵשִׁיר עַל הָרֶשׁ לְקַבֵּל שְׂכָר

האדון להיטיב לזולתו, אלא
בוודאי הוא מתכוין לתקן
ממונו בממונו - רצונו של
האדון הוא להרבות את
ממונו ורכושו, וזאת על ידי
העבד שנחשב גם הוא כחלק
מממונו. עם צרכו לעבודתו -
למרות העובדה שהאדון קנה
את עבדו לתועלתו, והוא
דואג לו ומיטיב לו מתוך
הידיעה שהצלחת נכסיו
תלויה בעבודת העבד ועבודת העבד תלויה בכוחו ובבריאות גופו, ובוודאי שהוא אינו מתכוין בזה
כי אם לתועלת עצמו. ועם כל זה ולמרות כל התנאים החסרים לאדון, כבר חייבו הכורא יתברך את
העבד בעבודתו - שיסור למשמעתו של אדונו והודאתו - וכן התחייב העבד בהודאה כלפי האדון,
כמו שאמר הכתוב (מְלָאכִי א, ו): 'בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו'.
סוג ההטבה השלישי הוא הטבת העשיר אל העני. אבל טובת העשיר על הרש - וכן העשיר המיטיב
עם העני מתוך תקווה לקבל בעבור זה שכר

עיונים

ד. אבל טובת העשיר על הרש לקבל שכר שמים. לגבי מצות הצדקה אמרה התורה: "נתון תתן לו ולא
ירע לבבך בתתן לו, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלוֹקֶיךָ בכל מעשך ובכל משלח ידך" (דברים ט"ו,
י). כתב ה'חינוך' (מצוה ת"פ) וז"ל: "וכל מבין דרכי התורה ומשיג לדעת אפילו מעט בחין ערכה, ידע
בבירור כי המפזר ממונו לצריכים - נוסף עוד (היינו שלא די שלא יחסר ממונו מהצדקה, אלא אף
יתרבה) כי ה' ידין את האדם לפי מעשיו ויעניקהו מברכתו כפי התקרבו אליה (היינו כפי אשר יתקרב
האדם אל הברכה המצויה ביד ה'), ומידת הכילות (הקמצנות) היא מחיצה של ברזל בינו ובין הברכה,
והנדיבות הוא חלק מחלקי הברכה, ונמצא המתנהג בה (בנדיבות הלב) שהוא בתוכה (בתוך הברכה)".
ה'כתב סופר' (ראה, ד"ה והנה המדרש) מעורר על לשון הכתוב (דברים טו, יא) "כי לא יחדל אביון
מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר תפתח את ידך", ומהו 'על כן', אלא מבאר ה'כתב סופר',
שהקב"ה אומר לאדם, 'כי לא יחדל אביון' - אנכי לא אשאיר את האביון להיות 'נחדל' מן העולם, למות
ח"ו ברעבונו, ולעולם ימצא כל צרכו. אלא, מכיון שהגני יודע שעתידים לבוא עליך כל מיני פורענויות

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

משמים, הרי הוא כפֹּחֵר שֶׁהוּא קוֹנֶה הַנָּאָה גְּדוּלָּה
קִיּוּמִית, יִגִּיעַ אֵלֶיהָ אַחֵר זְמַן, בְּטוֹבָה קְטַנָּה
וְאִבּוּדָה וְנִכְזִית, יִתְנַנֶּה מִיָּד, וְלֹא נִתְפּוֹן אֶלָּא
אחר זמן - והיא תשמש אותו בעתיד בהרחבה ובנחת לאורך זמן, ובעבורה הוא משלם בטובה קטנה
ואבודה - במעשה פעוט ערך ובדבר שאין לו קיום והוא זמני וחולף והתמורה שהוא משלם היא
נכזית - נפסדת ומתכלה, יתננה מיד - ניתנת באופן מיידי [כך גם העשיר הנותן צדקה כדי לקבל
שכר בעולם הבא קונה הנאה גדולה, יקרה ונצחית, תמורת פרוטות אחדות שנחשבות כדבר חסר
ערך, ככל דבר גשמי מענייני העולם הזה, שהוא בזוי ובלתי נחשב ביחס לשכר הרוחני הניתן
לאדם בעולם הבא (עפ"י מרפא לנפש ופת לחם)], ובנתינתו לא נתכוון העשיר אלא

עיונים

וברצוני להצילך מהם, על כן אנכי מצוך לאמר 'פתוח תפתח את ידך' ובוזה תנצל מכל רע, וזהו פירוש
אומרו 'פתוח תפתח את ידך לו' - כאילו אתה פתחת ידך לבקש טובה וחסד מעמו, ולא הוא ביקש
טובה ממך. וכמתנה שלחתי אליך דייקא, בכדי שנתן תיתן לו, ותינצל מכל מרעין בישין, כמו שאמרו
חז"ל (ויק"ר לד, ח) 'יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית'.
הגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל (בהקדמה לספרו 'שערי יושר') מבאר את מאמר חז"ל (תענית ט', א')
שדרשו על הפסוק הנאמר לענין מצות צדקה "עשר תעשר" (דברים יד, כב) - "עשר בשביל שתתעשר".
מדוע העשירות אינה תלויה במעשי האדם, אלא רק בנתינת מעשר, עד שאפשר שתלמיד חכם וצדיק
פלוני לא יהא נשפע בעשירות מאחר שאינו נותן מעשר, ולאידך גיסא יימצא עם הארץ שיתעשר עושר
רב בזכות מצוות מעשר. וההסבר בדבר הוא, שכמו הממונה מטעם השלטון על אוצר קטן, אם ישמור
תפקידו כראוי יתמנה לאחר זמן לשמור על אוצר גדול יותר, וכך יעלה ממדרגה למדרגה אף אם אינו ידוע
כמצליח גדול בשאר תפקידים - מכיוון שבענייני האוצר הרי הוא ממלא שליחותו ותפקידו כראוי. כמו כן
בענין עשירות הממון הכל תלוי אך ורק אם משתמש כראוי בממונו, שאם נותן 'מעשר' הרי הוא מראה
בזה כי יודע הוא כיצד להשתמש עם ממון, על כן יקבל את שכרו משלם בעשירות ורווחה, ואם לאו - לאו.
בספר 'כתר ראש' (ריש הלכות צדקה ומעשר, קכ"ג) כתב שהגאון רבי חיים מוואלאז'ין זצ"ל אמר
בשם רבו הגר"א זצ"ל, וז"ל: כל השומר 'מעשר' מובטח בכך שלא יבוא לידי היזק כלל. והשומר
חומש מובטח שיתעשר. ויושרש בזה מידת הבטחון, הלוואי כל ישראל היו שומרים 'מעשר' - היה
מתקיים הפסוק (דברים טו, ד) 'אפס כי לא יהיה בך אביון'.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

לפאר נפשו באחריתו בטובה שיהפיקה האלהים בידו לתתה למי שיהיה ראוי לה. — ומן הידוע, כי ראוי להודות אותו ולשבחו, אף על פי שהיתה כונתו לפאר את נפשו באחריתו, ועם כל זה נתחייבה לו ההודאה, כמו שאמר איוב (איוב כט, יג): ברכת אבד עלי תבא, ועוד אמר (איוב לא, כ): אם לא ברכוני חלצו ומגו כבשי יתחמם.

אבל טובת בני אדם קצתם אל קצתם בעבור אהבת השבח והכבוד וגמול העולם, הוא

ביושר לבב

לפאר את נפשו באחריתו — ו"להתקשט" בזכות המצווה שתעמוד לו להשלים את נשמתו ותיטיב עמו בעולם שכולו טוב. עוד יש לזכור, שתמורה מועטה זו ניתנת בעזרת דבר שאינו שלו באמת, אלא כטובה שהפקידה האלהים בידו — והוא משתמש בממון שהקב"ה הניח בידו כפיקדון כדי לתתה — שימסור אותה למי שיהיה ראוי לה — לקבל אותה. ולמרות כל זאת מן הידוע — הדבר ברור לכל בר דעת, כי ראוי לעני להודות אותו — ולהכיר טובה לעשיר

על כך ולשבחו. ואף על פי שלא הייתה כוונתו של העשיר אלא לפאר את נפשו באחריתו — לדאוג לעתיד נשמתו שתתענג בעולם הבא, ועם כל זה נתחייבה לו ההודאה — מוטלת על העני החובה להודות לעשיר ולברכו, וכמו שאמר איוב כשבאו עליו ייסוריו, בזכרו את ימיו הקדומים בהם היה משופע בעושר וכבוד, וגם את כל מעשי הצדקה אשר עשה, אמר, (איוב כט, יג): ברכת אובר — ברכת האיש האובד בעיניו שהצלתי אותו מצרתו עלי תבוא — הייתה רגילה לבוא עלי (על פי מצודת דוד), ועוד אמר (איוב לא, כ): אם לא ברכוני חלציו — האם לא ברכו אותי המתננים של אותו עני שכיסיתי אותם בלבוש ומגו כבשי יתחמם — שגופו התחמם מגיזת כבשי (על פי מצודת דוד). הרי שהעני חייב בהודאה לעשיר בעבור הטובות שמטיב עמו.

סוג הטבה נוסף שמצוי בחברה הוא ההטבה של איש לרעהו, וזאת במטרה שישבחוהו בני אדם ויכבדוהו או מתוך מחשבה שתגיע לנותן תועלת מכך בבוא הזמן.

אבל טובת בני אדם קצתם אל קצתם — וכן בני האדם מיטיבים אלה עם אלה בעבור אהבת השבח והכבוד — הסיבה להטבה זו היא שאיפתם להתכבד ולהתגדל בעיני הבריות, והם מצפים גם לגמול העולם — כלומר מצפים לקבל תמורה להטבתם בעולם הזה, והרי הוא, המיטיב לחברו, דומה

ביושר לבב

כמי שאוצר ואוגר דבר או חפץ מסויים אצל חברו, או כמו מי שמפקיד אצלו ממון [ממונן], מפני יראתו שיעטרך לאחר זמן — מתוך ידיעה שביד חברו יהיה ממונו בטוח יותר. [מפני שכאשר הממון בידו, הוא חושש שמא ייגנב או יאבד ולא יוותר ממנו מאומה כאשר יזדקק לו לאחר זמן (פת לחם)]. האם

חובות שער עבודת האלהים הלכות

כמי שאוצר דבר אצל חברו, או מפקיד אצלו ממון, מפני יראתו שיעטרך לאחר זמן. — ^(ה) ואף על פי שפונתו לתועלת עצמו בהטיבו לזולתו, כמו שאמרנו, חייב לו השבח וההודאה עליה, כמו שאמר החכם (משלי יט, ו): רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מתן, ואמר (משלי יח, טז): מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו.

אדם זה ראוי להערכה? הלא לטובת עצמו הוא פועל! ואף על פי שכל כוונתו ומטרתו לתועלת עצמו, וטובת עצמו היא הכוח הדוחף אותו בהטיבו לזולתו כמו שאמרנו, בכל זאת חייב מקבל הטובה לו — למי שהטיב עמו — את השבח וההודאה עליה — לשבח ולהודות לו על כך, כמו שאמר שלמה המלך החכם (משלי יט, ו): רבים יחלו פני נדיב — רבים מחלים ומבקשים ראות פני הנדיב כדי לזכות במתת ידו וכל הרע לאיש מתן — והכול הם בבחינת רעים וחברים לאיש הנותן ממונו וגומל חסד. ומאחר שטבע העולם לחלות פני נדיב, הדין נותן, שכשנעתר הנדיב וממלא את רצונו של מי שהתחנן לפניו, שהמקבל יודה לו על כך (על פי מרפא לנפש ופת לחם), ואמר (משלי יח, טז): מתן אדם ירחיב לו — אדם הנותן צדקה, מרחיב את חלקו לעתיד לבוא ולפני גדולים ינחנו — וגם בחייו בעולם הזה הוא קונה לעצמו שם טוב ושמו מתפרסם בין הגדולים כאדם חשוב ומכובד (על פי רש"י).

עיונים

ה. ואף על פי שכונתו לתועלת עצמו בהטיבו לזולתו חייב לו השבח וההודאה עליה. חיוב הכרת הטוב הוא גם כאשר המטיב הועיל ועשה לעצמו יותר מלמוטב. דבר זה למדנו מהנהגתו של אברהם אבינו עם בני חת. כאשר נאותו בני חת לבקשתו של אברהם אבינו לתת לו אחוזת קבר כדי לקבור את שרה, השתחוה אברהם לפניו מספר פעמים והביע בפניהם הודאה רבה. מעשה זה שאברהם אבינו אשר נקרא בפיהם "נשיא אלוקים" בא בשכונתם וקנה שדה בגבולם היה בעיני בני חת כמעשה שנתן חשיבות וכבוד לעצמם שזכו לעיסקה זו. ואמנם חז"ל מפליגים בערכה של קניה זו "ויקם שדה עפרון" (בראשית כג, יז) — "תקומה היתה לו, שיצא מיד הדיוט ליד מלך" (ראה רש"י שם). בנוסף לכך שזכו לחשיבות, נהנו בני חת ממכירת אחוזה זו בכך שקבלו תמורתה כסף מלא,

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

אך טובות החיוב על העני הכואב לו, הוא מכון
 בה⁽¹⁾ לרחות צער מעל עצמו, אשר מצאחו
 מעגמת נפשו וכאבו למי שחמל עליו, והוא כמי
 שמרפא כאב שמצאחו בעצמו בטובת יי עליו, —
 ואיננו נשאר מבלתי שבה, כמו שאמר איוב (איוב
 לא, יט): אם אראה אוכל מכלי לבוש ואין כסות
 לאביון, אם לא ברכוני חלצו ומגו כבשי יתחמם.

לסלק ולרחות את הצער מעל עצמו - ההטבה נועדה לרחות מעליו את תחושת הצער על העני,
 אשר מצאחו - שהוא מרגיש בה כשרואה בעליבותו ובדוחקו, ועל ידי תמיכתו בעני הוא רוצה
 להתנתק מעגמת נפשו וכאבו, שהתעוררו בו ביחסו למי שחמל עליו, ונמצא שאדם זה המיטיב
 עם העני והחלוש הרי הוא כמי - דומה לאדם שמרפא כאב שמצאחו בעצמו. בעצם הוא מרפא
 את עצמו בתוך כדי שימוש בטובת ה' עליו - בממונו אשר היטיב עמו ה' ונתנו לו. ועם כל זאת
 ולמרות הצד האנוכי שבמעשהו איננו נשאר מבלתי שבה - ולא ייתכן שהעני לא ישבח את העשיר
 על חסדו אשר עשה עמו, כמו שאמר איוב (איוב לא, יט-כ): 'אם אראה אוכל מכלי לבוש ואין כסות
 לאביון - אם אראה עני ואביון ללא מלבוש וכסות, אם לא ברכוני חלציו - לא אוכל להתאפק
 עד שאלבישנו, ויברכו אותי מותניו של אותו העני על שכיסיתי אותם, ומגו כבשי יתחמם' - ועל
 שחממתי אותם מגו כבשי (עפ"י טוב הלבנון).

עיונים

"ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר" ואת החסד הם עשו יותר לעצמם מאשר לאברהם שהרי
 קבלו מחיר מופרז בהרבה מהמחיר הרגיל.

אבל אף על פי כן הכיר להם אברהם טובה במידה מרובה כזאת שהשתחוה להם לאות תודה כמה
 פעמים, וזכו להיות כתובים בתורה עשר פעמים (רבי נתן צבי פינקל - הסבא מסלבודקא).

ו. לרחות צער מעל עצמו. אמרו חז"ל (ויק"ר פר' לד, ח) "רבי סימון בשם רבי אלעזר אומר, בה
 ארבע שיטין [ארבע בחינות בחסד], מי הוא שעשה חסד עם מי שלא היו צריכין, אברהם עם
 מלאכי השרת, כתיב 'והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו', וכי אוכלין היו? אמר רבי יודן, נראין

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וכבר נראה - הנה נתבאר
 מכל מה שהקדמנו, כי כוונתו
 ומטרתו של כל מטיב לזולתו
 מבני אדם הוא לתועלת
 עצמו תחילה - היא קודם כל
 עבור תועלת עצמו, ולקנות
 - כדי לרכוש בכך לעצמו
 קישוט נאה לעולם הזה או לעולם הבא, או כדי לרחות ולסלק צער מעל נפשו, או לתקנת ממונו - או
 עבור תועלת ממונו ורכושו,

עיונים

כאוכלין ושותין וראשון ראשון מסתלק". אברהם אבינו התעסק במעשה כביר של חסד, אבל
 למעשה היה זה עם אנשים שלא היו זקוקים לחסד זה.

בספר 'מכתב מאלוה' ('ח"א עמ' 141) הקשה מהגמרא (ב"ב ט', ב') בבקשת ירמיהו על אנשי
 ענתות "אמר ירמיה לפני הקב"ה רבוננו של עולם אפילו בשעה שכופין את יצרן ומבקשין לעשות
 צדקה לפניך הכשילים בבני אדם שאינן מהוגנין כדי שלא יקבלו עליהם שכר". ונמצא שחשיבות
 מעשה החסד נמדדת לא רק לפי העושה אלא גם לפי המקבל, וקשה הרי המלאכים שבאו אצל
 אברהם לא היו צריכים לאכול, ואם כן אברהם עשה חסד עם כאלה שהם אינם מהוגנין, אם כן
 לכאורה מה הגדולה הרבה במעשה של אברהם עם המלאכים?

והסביר: על פי מה שכתב רבינו כאן, כי יש אדם שבעצם אינו רוצה לתת כדי למלא את חסרון הנצרך,
 אלא הוא נותן כדי לסלק מעליו את הצער, דהיינו הנתינה כיון שאינו מסוגל לראות את מצבו של
 העני, לכן מסלק את האי נעימות שלו [או מכיון שכולם נותנים אינו רוצה שיאמרו שהוא אינו נותן].
 כזו היתה מדרגתם של אנשי ענתות, הם לא רצו לעשות צדקה אלא עשאוה מחמת ההכרח והבושה,
 אמנם בפועל הם מילאו את חסרון העני, אבל לא זה מה שעמד לנגד עיניהם בעת המעשה, ונמצא
 שהיה חסר להם בעיקר הכוונה של מצות צדקה. ואם כי לכאורה לא היה מגיע להם שכר על עצם
 מעשה הצדקה, אך על כל פנים כיון שהמקבל היה זקוק לצדקה להשלים את חסרונו, הפכו הם ל"כלי"
 שעל ידם נעשתה הצדקה, ובתור כלי קיבלו שכר, ועל כן ביקש ירמיהו שהקב"ה יכשילם בעניים
 שאינם מהוגנים, שאף לא ישמשו ככלי וגורם לצדקה ולא יקבלו שכר. משא"כ אברהם היה חפצו ורצונו
 להיטיב עם המלאכים ולעשות עמם צדקה וחסד, ואף שלא היה חסר להם מאומה, מכל מקום הוא קיבל
 שכר על עצם הכוונה, השאיפה והרצון שעמדו ביסוד מעשה החסד שלו.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

^(ז) ואין כל זה מונע משבחם והודאתם, מיראה ומאהבה אותם, ומהשיב להם גמולם, אף על פי שהטובה היא שאולה בידם, והם מכרחים להיטיב בה, כאשר זכרנו, וטובתם אינה תמידית ולא נדיבותם נמשכת, וחסידותם מערכת עם פונת תועלת נפשם או לדחות ההזק ממנה.

ולמרות זאת אין כל זה מונע - אין בכך כדי למנוע ולפטור את מקבלי הטובות מלשבחם והודאתם - ולהודות למטיביהם, ומיראה - ולירא מהם ומאהבה אותם - ולאהוב אותם, ומלהשיב להם כגמולם הטוב, ואף על פי שהטובה ההיא - שהיטיבו בה היא היתה שאולה בידם - אינה משל עצמם אלא היא מושאלת להם מהבורא, ובנוסף לכך הם מוכרחים להיטיב בה - יש בטבעם כח שמניע אותם להיטיב ומאלצם לפעול עבור הזולת, כאשר זכרנו - כמו שבארנו [הן מצד טבע הבריאה הטבע באדם כגון אב המטיב עם בנו, והן מצד תועלות אחרות לשאר עניני העולם (פת לחם)], וגם שטובתם אינה תמידית שאין האדם מטיב עם אחרים תמיד בכל רגע אלא רק מזמן לזמן (פת לחם) ולא נדיבותם נמשכת - ונדיבות לבם אינה מתקיימת ברציפות ולמשך זמן רב, ובפרט שחסידותם מעורבת עם כוונת תועלת נפשם - שכל מעשי החסד שעושים עם אחרים מעורבות בהם כוונות אחרות שהם לתועלת עצמם בהווה ובעתיד או כוונה לדחות ולסלק ההיזק ממנה - להרחיק את הצער מעליהם.

עיונים

ז. ואין כל זה מונע משבחם והודאתם. הרש"ש (שביעית ד', ב') כתב שיש לנהוג בהכרת הטוב אף כשהנותן מחוייב בפעולת ההטבה. ומקורו מהמשנה במסכת עדויות (ה', א'): "אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה, כדברי בית שמאי. ובית הלל אומרים: אין אוכלין אלא בטובה" (כך היא גירסת הראב"ד שם). ומבואר שגם לדעת בית הלל וגם לדעת בית שמאי מותר להכיר טובה לבעל השדה ולהודות לו בעד הפירות של שביעית שאוכלים משדהו, הגם שהתורה התירה לאכול את פירות שדהו בעל כורחו וללא רשותו [ובטעם ב"ה האומרים שאין אוכלים אלא בטובה, משום שגוזרים בשביעית משום שאר השנים, שלא יהא אדם רגיל ליכנס בשדה חבירו ובגיתו ובפרדסו שלא מדעתו (ראב"ד)]. וכתב הרש"ש וז"ל: "ובזה יישבתי המנהג שאומרים לכהנים אחרי ירידתם מן הדוכן "ישר כוחכם" - אשר רבים לעגו על זה כיון שהם מצווים בכך ועוברים בג' עשין אם לא יברכו, דהא הכא נמי מצווים הבעלים להפקיר ואפילו הכי מותר להחזיק להם טובה לכולי עלמא." עכ"ל.

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

אם כן, על אחת כמה וכמה רבה החובה שהאדם חייב בה מן העבודה והשבח וההודאה - לעבוד ולשבח ולהודות לבורא שיצר את הטובה, והמטיב בה לו - והוא המשפיע את הטובה שיצר על בני האדם וכל טובה שזכו בה היא מכוחו, אשר אין תכלית וגבול לטובתו - ואין זמן מוגבל להשפעת טובתו, אך היא מתמדת [תמידית] ונמשכת ללא שום מעצור והפסקה, מבלתי כוונת תועלת - למיטיב אין כל כוונה של תועלת עצמית, מלבד הרצון השלם להיטיב עם בריותיו, ולא דחיית - ואין לו שום צורך של הגנה עצמית ומטרה להינצל מנזק, והוא משפיע שפע טוב רק כנדרבה וחסד ממנו על כל המדברים - לכל בני האדם, תיאור הכרת הטוב שחייבים בו סוגי המוטבים השונים נועד להעמיד בקל וחומר את גודל חובתו של האדם להודות לבוראו, הודאה שצריכה להתבטא בעבודתו לפניו. כדי להעצים את הקל וחומר שיש בכך מדגיש רבנו נקודה נוספת בעניין.

עיונים

מבואר, שיש מקום להודות אף במקום שיש ציווי וחיוב התורה, וכשם שיש ענין להכיר טובה לבעל הקרקע בעת אכילת פירות שדהו בשביעית, אף שהוא מצווה להפקירם, כך יש מקום להודות לכהנים על ברכתם, אף שהם מצווים ומחויבים בכך. וביאור הדבר, כי חיוב הכרת הטוב הוא חיוב עצמי, על הטובה שקיבלנו, ואף אם נותן הטובה מחוייב ומצווה בכך, מכל מקום כיון שסוף סוף קיבלנו ממנו את ההנאה, עלינו להודות לו על הטובה.

ח. כמה האדם חייב מן העבודה והשבח לבורא הטובה והמטיב בה לו. רבינו סעדיה גאון (בפתיחה לפירושו על התורה) כתב, וז"ל: "כיון שאין גבול לחובותינו, להודות ולהלל לפני ה' יתרומם ברוממותו, על כל אשר היטיב עמנו, לפי שאין גבול ליכולתו אשר בגללה נהללנו, ואין קץ לפעולו אשר בעבורו נשבחנו, לכן התודה הכי חשובה היא העילוי, והשבח הכי נכבד הוא הרוממות" עכ"ל. ובספר 'הארת התפילה' ביאר את דבריו, וז"ל: נראית כוונתו של רבינו סעדיה גאון וצ"ל, בהקדם מה שאנו אומרים בתפילת נשמת "ואילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רינה כהמון גליו וכו' וכו' - אין אנחנו מספיקים להודות וכו' על אחת מאלף אלפי אלפים וכו'.

להמחיש הענין, איתא ב"כוזרי" שכח הדיבור הוא כח אלקי, שהרי כשאדם מדבר צריך הוא

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

**וממה שראוי לעמוד עליו, כי כל מטיב לזולתו
מפני אדם מפל המינים אשר זכרנו, אין
לו יתרון על מי שמיטיב לו אלא במקרה מן
המקרים, אבל פאנושותם ועצמם נמשלים,
וקרובים זה לזה בעצם ובדמות ובחבורם ובצלמם
ומבניהם וברב מקריהם, — ועם כל זה ^(ט) חייב מי
על מי שהוא מיטיב [שהיטיב] לו, אלא במקרה מן המקרים - וכל עדיפותו על המקבל הוא במעלה
חיצונית שהיא מקרית והיא בגדר מתנה שנתברך בה הנותן. אין מדובר במעלה בעצם אישיותו של
המיטיב או בעצם טיבו. רק בשל אותה מעלה חיצונית נעשה הוא המסייע והנותן וחברו הוא המקבל,
אבל כאנושותם ועצמם - אבל בעצם מהותם נמשלים וקרובים - הם כמעט שווים זה לזה בעצם בדמות
- בתוארם ובמראם ובחיבורם - ובהרכבת אבריהם ובצלמם - ובשכלם וטבעיהם - ובתכונותיהם וברוב
מקריהם - וברוב המאורעות והמקרים שעוברים עליהם בימי חייהם, ועם כל זה - ולמרות זאת חייב מי**

עיונים

להפעיל חלקי דיבור שונים והדבר נעשה במהירות עצומה שאין לאדם שליטה על כך. למשל:
"בראשית ברא אלקים וגו', האות ב' - מבוטאת בשפתיים, האות ר' - בחיך, האות ש' - בשיניים,
האות ת' - בלשון, וכן הלאה. כשאחד רוצה לומר פסוק זה - אין הוא צריך להפעיל את המח
ולחשוב איזה חלק דיבור עליו להפעיל והמח נותן את הפקודה הנכונה והוא אומר במהירות
עצומה את הפסוק. הרי שפעולת המח היא לא בשליטת אדם והוא כח אלקי.

זו דוגמא קטנה מנפלאות הבורא החקוקים בבריאה. מעתה, נראית כוונת הרס"ג, שכאשר אדם
מתבונן בטובות הבורא העצומות - אין גבול לחובתו להלל ולשבח, שהרי טובותיו הן הרבה למעלה
מהשגת אנוש, מפני שהוא מיטיב כפי גודל יכלתו ולא כפי גודל השגתו. אם כך, כמה שנרבה
בשבחו - אין זה אפילו כטיפה מן הים לעומת אמיתיות הטובות, ממילא הדבר החשוב ביותר שעלינו
לעשות הוא להכיר שהוא נעלה ומרומם מעל כל ברכה ותהילה. כן נראה לענ"ד כוונתו זצ"ל. עכ"ל.
ט. חייב מי שמיטיב לו מן העבודה למטיב. למדונו חז"ל בגמרא (ברכות נח, א): "אורח טוב, מה
הוא אומר? כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי, כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

**שמיטיב לו מן העבודה -
חייב מי שהיטיבו עמו בחובת
ההודאה והכניעה למטיב כפי
שביארנו ומה שספרנו.
זאת ועוד. כאשר מרחיבים את
הפער שבין המיטיב למוטב,
ומציירים מיטיב בעל דרגה
גבוהה ביותר ומוטב שהוא נחות דרגה ביותר, מתקבלת תמונה של מתן חסד מושלם, שיש להודות
עליה בהודאה מיוחדת, מופלגת. ואם היינו חושבים - וכשנוסיף להתבונן בעניין זה נשים לב לדקויות
נוספות; לו יצייר, כי מי אשר מטיבין לו - שמקבל הטובה הוא בתכלית החסרון והגריעות - הוא אדם**

עיונים

גלוסקאות הביא לפני, וכל מה שטרח, לא טרח אלא בשבילי. אורח רע מה הוא אומר? מה טרח
בעל הבית זה? פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחת שתיתי, כל טורח שטרח בעל
הבית זה, לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו.

הנה כי כן, אורח טוב מסמל ומייצג את ה"מכיר טובה". את המשתדל לדאות ולהכיר את כל
הטובה בשלימותה אף מעל ומעבר למראית העין. אורח טוב חש שכל מה שטרח בעל הבית "לא
טרח אלא בשבילי". ובהתאם לכך משעבד את עצמו בחובת ההודאה. לא כן אורח רע, המסמל
את ה"כפוי טובה" שכל מגמתו למעט את ערך הטובה שקיבל, בטענה ש"לא טרח בעל הבית אלא
בשביל אשתו ובניו" ובזה הוא פוטר עצמו להודות לבעל הבית על מה שקיבל.

ה'שפתי חכמים' (ברכות שם) העיר שלכאורה צריך ביאור מדוע אורח טוב בוחר להזכיר את
הכנותיו של בעל הבית, וכמו שאומר 'כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות
הביא לפני', ואילו האורח רע מזכיר את מה שאכל בפועל ומה ששתה בפועל ולא מדבר על
הכנותיו של הבעל הבית וכלשונו 'פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחד שתיתי'. וכתב
לפרש על פי מה שאמרו במסכת קידושין (מ', א') שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ואילו
מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, ולפי זה כשמדברים באורח טוב שאוחז במידה טובה,
אם כן משבח הוא אף על ההכנה והמחשבה טובה, ולעומתו האורח הרע שאוחז במידה רעה
מוזכרת רק האכילה עצמה. והוסיף שלכך נקרא 'אורח טוב' ו'אורח רע', והיינו שהאורח טוב אוחז
במידת הטוב, במידה שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ואילו האורח רע אוחז במידה רעה,
במידה שמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

חובות

שער עבודת האלהים

הלכות

עיונים

(סנהדרין ל"ח, א') מפני מה אדם הראשון נברא בערב שבת, כאחרון הנבראים? כלומר, מדוע יצירתו של אדם היה אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית? שאם תזווח דעתו של אדם עליו, כלומר, אם יתגאה, אומרים לו: אל תתגאה! הרי אפילו היתוש השפל קדמך במעשה בראשית. ובמדרש כאן הוסיפו: "שאם זכה, אומרים לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית [שהנשמות נבראו ביום הראשון], ואם לאו... יתוש קדמך". מה לימדונו חז"ל כאן? מה באה קדימתו של היתוש ללמדנו?

ביאר ה'כתב סופר', לנו נדמה, שהאדם עולה במעלה על כל שאר הברואים. מי כהאדם שיש לו יכולת של דיבור וחשיבה, שבהם הוא ממציא המצאות מדהימות, ובאמצעותם הוא שולט על כל הברואה... אך נראה שהשקפה זו היא אחיזת עינים שאין לה על מה להסתמך. לאמיתו של דבר, אין לך בריה חלושה וחסרת אונים כהאדם!

כל הברואים מוצאים את מזונם מוכן לפנייהם. לעולם אין להם דאגות של פרנסה. הקב"ה צייד אותם בכל האמצעים הדרושים להם כדי לחיות, בנשק טבעי להגנה, הוא דואג למזונם, "נותן לחם לכל בשר", אין להם צורך בביגוד הן לחורף והן לקיץ. ואילו האדם, על אף תיחכומו הגדול, ועם כל המצאותיו הנפלאות, חייו מלאי דאגה וחרדה; הוא עמל על פרנסתו, ולא תמיד מוצא את סיפוקו. משל למה הדבר דומה? לילד שביקר בבית חולים, וראה שם חולים רבים המחוברים לכל מיני מכשירים, ורופאים ואחיות המתרוצצים סביבם. כשחזר הילד לביתו, אמר: "אני מקנא באנשים אלה בבית החולים! כמה מכשירים יש להם! כמה אנשים המשרתים אותם! ועלי - אף אחד לא מסתכל!..."

כך האדם, נדמה לו שעם כל ההמצאות והשכלולים שלו, הוא עולה על החיות הערומות החסרות כל. הוא שוכח, שהחיות פשוט אינן זקוקות לכל זה, יש להם את כל מחסורם ללא מאמץ וללא המצאות... האמת היא, אם כן, ש"יתוש קדמך", לא רק בזמן, אלא גם ב"איכות החיים".

כיצד בכל זאת ניתן להבין את עליונות האדם? על מה נאמר "זכה אתה קדמת"? הבדל אחד ישנו, והוא ההופך את הקערה על פיה. לבעלי חיים אין מטרה בחיים. הם חיים חיים נוחים, אבל לשם מה? ואילו האדם, יש לו מטרה, הוא חי כדי לזכות בחיי העולם הבא, כדי לעבוד את ה'. ולכן עדיפים חייו, אע"פ שהם חיי עמל ודאגה, על חייהם של שאר הבריות. "המכבד את התורה, גופו מכובד על הבריות", מי שמעריך ומנצל את תכליתו בחיים - ורק התורה היא תכלית אמיתית בחיים - הרי הוא עולה על שאר הבריות, הוא מכובד מהם. אבל מי שחושב שהוא חי למען הפרנסה, למען הנאות עוה"ז, למען הכבוד, עליו נאמר: "המחלל את התורה, גופו מחולל על הבריות", הוא בזוי יותר מיתוש קטן. אשרינו מה טוב חלקינו, ומה נעים גורלנו, ומה יפה ירושתנו!

בְּהִרְפָּתוֹ וְחִבּוּרוֹ וְדִמּוּתוֹ, הָיָה חַיִּב בְּעֲבוּדָה יוֹתֵר.
וְכֵן פֶּאֶשֶׁר נִחְשָׁב, כִּי הַמַּטִּיב בְּטוֹבָה טוֹב וְשֵׁלֵם
מִכָּל נִמְצָא, וְמִי שֶׁמַּטִּיבִין לוֹ גְּרוּעַ מִכָּל נִמְצָא
וְחִלּוּשׁ מִכָּל נִבְרָא, הַשֶּׁכֶל מַחֲיִב בְּתוֹסֶפֶת הָעֲבוּדָה
לַמַּטִּיב עַד אֵין תַּכְלִית. וְכֶאֱשֶׁר נִבְחֵן עַל הַהִקָּשָׁה
הַזֹּאת דְּבַר הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וּבְנֵי אָדָם בְּשִׁכְלָנוּ,
נִמְצָא הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ נִעְלָה וְנִשָּׂא וּמְרוֹמָם עַל כָּל
נִמְצָא וְכָל מִשְׁגַּב בְּהִרְגָּשָׁה וּבִשְׁכָּל, כָּפִי אֲשֶׁר
הִתְבָּאֵר בְּשַׁעַר הָרִאשׁוֹן מִן הַסֵּפֶר הַזֶּה.

(*) וְכֵן נִמְצָא הָאָדָם בְּהִקָּשָׁתוֹ אֶל שְׂאֵר מִיָּנִי

להעלות על הדעת, ושלם מכל נמצא - ומושלם בכל המעלות יותר מכל הנמצאים בעולם, ולעומתו מי שמטיבין לו - מקבל הטובה הוא גרוע ופחות יותר מכל נברא שנמצא בעולם, והוא חלוש יותר מכל הנבראים שבעולם, הרי בוודאי שהשכל מחייב את מקבל הטובה בתוספת העבודה - ושהכנעתו והודאתו למטיב - עמו צריכה שתהא עד אין תכלית - ללא שיעור וללא גבול. ומעתה, כאשר נבחנו ונתבונן במחשבתנו על ההקשה הזאת - ועל פי הדרך הזו את דבר הבורא יתברך ובני אדם - בתיאור היחס הקיים בין הבורא יתברך לבין בני האדם, ונחקור זאת בכוח שכלנו, נמצא ונסיק, כי מחד גיסא הבורא יתברך הוא נעלה ונישא ומרומם על כל מה שנמצא וקיים בעולם וכל מושג - ועל כל מה שניתן להשיג באמצעות ההרגשה על ידי חושנו, ובכוח השכל, כפי אשר התבאר בשער הראשון מן הספר הזה (שער הייחוד).
וכן נמצא האדם בהקשתו - ומאידך גיסא, האדם הוא יצור נחות וחסר אונים. פחיתותו תהיה ניכרת כאשר נקיש ונשווה את האדם אל שאר מיני

עיונים

י. וכן נמצא האדם בהקשתו אצל שאר מיני החיים שאינם מדברים חסר וחלש מכולם. איתא בחז"ל

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

החיים שאינם מדברים חסר וחלש מכלם, ויראה
לך זה בשלשה ענינים. אחד מהם, בענין גדולו
ועוללותו, כי נמצא שאר מיני החיים חזקים
ממנו, ויכולים לסבל הצער יותר, ולנשא את
עצמם, ואינם מטריחים אבותם בגדולם
פאדם. והענין השני, פשענין כמה שיש תוך

מצבו של האדם מול מצבם של בעלי החיים כדלהלן.

אחד - הראשון מהם, בענין גידולו - כשתבחן את אופן התפתחותו מיום לידתו ועוללותו - ותקופת
ילדותו. כי נמצא שאר מיני החיים - קל לגלות שיתר בעלי החיים חזקים יותר ממנו, ויכולים
בכוחם לסבול אופני הצער והנזקים יותר ממנו, ולנשא - ולגדל את עצמם - והם עצמאיים בדאגה
לצורכיהם ומסוגלים לספק לעצמם מזון והגנה בכוחות עצמם עוד בקטנותם, ואינם מטריחים את
אבותם בגידולם - את מולידיהם בדאגה לגידולם כפי טרחת הוריו של האדם.

והענין השני שבו נבחן את חולשת האדם יחסית לשאר בעלי החיים, כשנעיין כמה שיש תוך

עיונים

יא. ואינם מטריחים אבותם בגידולם כאדם. מדוע כל בעלי החיים נולדים בשלימותם, וכבר ביום היוולדם
הם שלימים וחזקים ואוכלים ושותים ודעתם כבהמות גדולות, ואילו האדם מבחר הברואים נולד חלש,
נעדר עדיין חוש השכל וכו', ורק עם המשך הזמן הולך ומתגדל הן בבנין וחוזק גופו והן בדעת ובחכמה?
ביאר המהרא"ל צינץ (הגדה של פסח ברכת השיר), וז"ל: באמת אנו רואין, שכל מה שהדבר יותר
שלם בא בחיסרון קדום יותר ממי שיעדר השלימות, זה אנו רואין בטובו של עולם, כי העפר שהוא
יסוד השפל, כל שלימותו מיד ולא יצטרך תיקון ולא ישיג שלימות יותר, ועפרות זהב וכסף ויתר
המתכות צריך טורח רב להשיג שלימותו להוציא יקר מזולל. וכן בבני אדם, שהאדם נולד בלא
שלימות, 'עיר פרא אדם יולד' (איוב י"א, י"ב), והבהמה נולדת עם כל שלימותה, וישור או כשב
כי יולד - מיד בשלימותו (ראה ב"ק ס"ה, ב': 'שור בן יומו קרוי שור', דכתיב 'שור או כשב או עז
כי יולד'), הרי ראינו שכל דבר שיש בו שלימות לא יושג שלימותו בתולדתו כי אם בהמשך הזמן.
לכן האדם נולד נעדר חוש השכל, גם שלימות אבריו, הליכה, דבור, נעדר הוא מהם, ולא יושג

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

גוף האדם מן הלכלוכים והטנופים, ומה שנגרף
עליו מחוץ ממה שהוא קרוב מהם, פשוט
נמנע מן הרחיצה והנקיות ימים רבים, וכן
פאשר ימות, כי זהמתי יותר כבדה מכל זהמת
כל נבלות שאר פעלי חיים, וצואתו יותר מסרחת
מצואת שאר פעלי חיים, וכן שאר טנופיו.
והענין השלישי, מה שהוא נראה מחלשת
תחבולותיו פשיחם כח הדבור, אשר נתן לו

גוף האדם מן הלכלוכים והטנופים - כשנתבונן
בזוהמה ובטינוף הנמצאים בתוך גופו של האדם, וכן
כשנשים למה שנראה עליו מחוץ - לטינוף הנראה על
גופו מבחוץ, ממה שהוא קרוב מהם - שהוא דומה
מאוד ללכלוך ולטינוף שבתוך הגוף, ונוכל להכיר
בלכלוך זה, כשהוא נמנע מן הרחיצה והנקיות ימים רבים
- כאשר יימנע מלהתרחץ ולהתנקות משך זמן רב, וכן נוכל לראות את נחיתותו כלפי שאר הבריות בזוהמת גופו כאשר
ימות, כי אז מתגלה, כי זוהמת גופו יותר כבדה וחזקה מכל זוהמת כל נבלות - יותר מזוהמת נבלתם
של כל שאר בעלי החיים, וכן ריחו קשה מריחות שאר הנבלות של שאר בעלי החיים, וכן צואתו
יותר מסרחת מצואת שאר בעלי החיים, וכן הדבר בשאר טנופיו - כגון שאר הפרשות גופו כמו
ההפרשות הזבות מן האף והאוזן, שהן מאוסות באדם יותר מאשר אצל בעלי חיים אחרים.
והענין השלישי נוכל לבחון בצורת התנהלות האדם מול שאר בעלי החיים, וכפי מה שהוא נראה
מחולשת תחבולותיו ומאזלת ידו לעזור לעצמו, כשיחפר כח הדיבור - בעת שייפגע כוח שכלו
ותיפגם דעתו, אשר על ידם נתן לו

עיונים

שלימותו כי אם בהמשך זמן, הרי ראינו שכל מה שהוא יקר הערך צריך טורח והמשך זמן יותר
לשלימותו. דבר שישתלם יותר שלימותו בסוף, יותר הוא נעדר וריק מתחילת הוייתו.
ובזו יובן 'ומותר האדם מן הבהמה אין' (קהלת ג', י"ט), היינו ממה שראינו שהוא יותר ריק ונעדר
מן השלימות, מורה על גודל שלימות שיכול להשיג בהמשך זמן ופעולות שונות, וזהו 'ומותר האדם
מן הבהמה' הוא במה שהוא 'אין', ופרא אדם יולד. וכל שהוא מתחילת הוייתו יותר ריק ונעדר מן
השלימות בתחילה, יגדל יותר שלימותו על ידי המשך זמן ופעולות לבסוף. והנה כי כן הטעם אשר
עם בני ישראל שפלים ונבזים מכל עם, וזה שלא השיגו שלימותן כי אם בהמשך זמן רב. עכ"ל.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הבורא יתרון על שאר החיים שאינם מדברים, למאדע שארע במחו, כי בעת ההיא יהיה נעוה ונתעה משאר בעלי חיים, ואפשר שישליך עצמו בשחיתות וכתמותות. ונמצא^(י) רב בעלי חיים, שיש להם מן ההפך בדרגות טובותם וחתכותיהם בהשגת מזונותם, מה שמקצרים רבים מן המשכילים שבבני אדם מפמזתם, כל שכן מי שיפקד שכלו מהם.

הבורא יתרון ובהם הוא מרומם על פני שאר בעלי החיים שאינם מדברים, למאדע שארע במחו - מפני פגע רע שהזיק למוחו (אירוע מוחי או פגיעה מוחית), ולכאורה, בהעדר יכולת הדיבור והחוכמה היתרה דומה האדם לבעל חיים, אולם לא, כי בעת ההיא יהיה נעוה ונתעה - במצב זה יהיה האדם מבולבל ודעתו משובשת עליו והוא נעשה אז מעונה, עלוב ושפל יותר משאר בעלי החיים, ואפשר שישליך עצמו בשחיתות וכתמותות - ובמצב זה עלול הוא להזיק לעצמו ואף ייתכן שימית את עצמו מרוב שגעונו. ולעומת האדם נמצא אצל רוב בעלי-החיים, שיש להם מן ההפך בדרגות טובתם - שהם מכירים היטב את האמצעים שבהם יוכלו להשיג את צורכיהם והם ניחוני בכוחות ובחושים המסייעים להם בכך, ויש להם כשרון התחבולה הדרושה להם בהשגת מזונותם, מה שמקצרים רבים מן המשכילים שבבני אדם מכמותם - וכשרונות מעין אלו גם אצל רבים מבני האדם הנבונים לא נוכל למצוא, וכל שכן שלא נמצא עצות כאלו אצל מי שיפקד שכלו מהם - האנשים מחוסרי הדעת והשכל.

עיונים

יב. רוב בעלי חיים שיש להם וכו' והתחבולה בהשגת מזונותם מה שמקצרים רבים מן המשכילים שבבני אדם מכמותם. במסכת קידושין (פ"ב, א'): "רבי שמעון בן אלעזר אומר, ראית מימך חיה ועוף שיש להם אומנות, והן מתפרנסין שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני, אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא שהורעתי מעשי, וקפחתי את פרנסתי".

אמנם מצינו אופן שהאדם יוכל למצוא פרנסתו בנקל. והוא על פי מה שביאר המקנה (קידושין שם) את מאמר הגמרא הנ"ל, שהנה יש בבריאה ד' מינים זה למעלה מזה, דומם, צומח, חי ומדבר, וכל אחד מתאווה לעלות למדרגה שמעליו, כגון הארץ שהיא דוממת מתאווה להוציא צמחה, והצומח מתאווה ליהפך לחי על ידי שהבעלי חיים יאכלו ויתגדלו ממנו, והיה ראוי שהבעלי חיים יתאוו שהאדם

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וכאשר נעמוד במחשבותינו על גדלת הבורא ונצייר במחשבותינו על גדולת ורוממות הבורא יתעלה ואת עוצם יכולתו וחכמתו ועשרו, ולעומת זאת נסתכל ונתבונן בחלישות האדם וחסרונו - עד כמה האדם הוא בריה חלושה וחסר כוחות ואמצעים, ושאין מגיע - ושאין בכוחו להגיע אל השלמות, ורוב צרכיו ורישו לדרך שימלא מחסורו, ונבחן רב טובות הבורא יתברך וחסדו עליו, ושבראהו כמו שבראהו מן החסרון בעצמו, והוא רש^(י) וצריך אל מה שיש בו צרכו ורישו - וכמה רבים הם

צרכיו ועד כמה נצרך וזקוק הוא לדבר שימלא את מחסורו, כגון מזון ולבוש ושאר צרכיו הגופניים והנפשיים, ונבחין - דווקא מתוך תיאור הפער בין הקצוות הקיצוניים: גדלות הבורא ופחיתות האדם, נכיר ברוב טובות הבורא יתברך וחסדו עליו - בריבוי הטוב והחסד שהבורא יתברך עושה עם האדם בכל עת ובכל שעה, ושבראהו כמו שבראהו מן החסרון בעצמו - ושבראה אותו הקב"ה מאין ואפס, חסר אונים ובעל מגרעות במהותו, והוא רש - כשהוא זקוק וצריך אל מה שיש בו

עיונים

המדבר יאכל אותם, להעלותם מבחינת חי לבחינת מדבר, והטעם שאין הדבר כן אלא הבעלי חיים בורחים מן האדם, הוא משום שרק כאשר האדם אוכל בכוונה הראויה, אז המאכל מתעלה למעלת האדם, ובזה הוא מגיע לתכלית בריאתו, אך כאשר האדם מכוון באכילתו למילוי תאוותו הגשמית, הרי הוא ממית את האוכל, וכיון שאין החי בטוח שיתעלה על יד אוכליו, הרי הוא בורח ממנו, מה שאין כן בדומם וצומח שהם בטוחים שיתעלו ממדרגתם אינם מתנגדים שיאכלו אותם. ולזה אמר רבי שמעון בן אלעזר, שכיון שחיה ועוף מתפרנסים שלא בצער, והרי הם במדרגה פחותה מן האדם שלא נבראו אלא לשמשו, וכל שכן האדם שנברא לשמש את קונו ומעלה את מאכלו לשורשו העליון, היה ראוי שיתאוו אליו הבעלי חיים ביותר, אלא שהרעותי את מעשי ועל ידי זה קפחתי את פרנסתי, שקפחתי הוא מלשון כליון, שמקלקל את המאכלים שאוכל, ולכך אינם מתאווים אליו. ובא להורות שכאשר האדם יכוין באכילתו להעלות מאכלו לשרשו, ימצא פרנסתו בקל, וכלשון הכתוב (דברים כ"ח, ב') 'ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך', שהם ירדפו אחריו ויתאוו לו.

יג. וצריך אל מה שיש בו תקנתו וכו' וזה מחמלת הבורא עליו. פירוש, כדי שיכיר את עצמו, ויבין

חובות

שער עבודת האלהים

הלכות

עיונים

שאין ביכולתו לעזור לעצמו, אלא הוא זקוק באופן תמידי לחסדי ה', ויכיר על ידי כך את החסד שה' עושה עמו תמיד.

חכמינו ז"ל (יומא ע"ה, א') אמרו גבי הנחש שהתקלל ע"י הקב"ה - "עולה לגג מזונותיו עמו, יורד למטה מזונותיו עמו". ומפרש המהרש"א, רצונו לומר, דגם אחר שנתקלל ומאכלו הוא רק עפר, מזונותיו מצויין. והקשה בספר 'פרדס יוסף' אם זה טבעו של הנחש, אם כן אכילת עפר אצלו היא כבשר וירקות. ולכאורה אין זו קללה אלא ברכה? אלא מביא בשם החידושי הרי"ם שהקללה היתה שלא יהיה לנחש שום חיבור עם הקדושה, כמו שכתוב (תהלים קד, כא) "הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם", - גם החיות מבקשות טרף מאת ה', והקב"ה אמר לנחש הא לך מאכלך בשפע, ובלבד שלא תצטרך לי ולא אשמע קולך.

ולעומת זאת האדם אף שנתקלל בקללת "בזעת אפך תאכל לחם", מ"מ מונח בזה גם ברכה, שמכיון שעליו להתייגע ולעמול קשה עבור השגת מזונו, נמצא שהוא תלוי כסדר בחסדי ה' ובתפילה אליו שיעזרוהו בהשגת צרכיו, ונמצא א"כ שהוא קשור כסדר עם הקב"ה, ואין לך ברכה גדולה מזו.

ובמסכת יומא (ע"ו, א') אמרו: שאלו תלמידיו את רשב"י, מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה, אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שיש לו בן אחד, פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה - ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה, עמד ופסק מזונותיו בכל יום, והיה מקביל פני אביו בכל יום. אף ישראל, מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים, היה דואג ואומר שמא לא ירד מן למחר, ונמצאו כולם מתים ברעב! נמצאו כולם מכוונים את לבם לאביהם שבשמים.

כן הוא במזונות האדם, כאשר יש לו שפע ושלוה אין בזה ברכה אלא קללה, על כן נאמר בפסוק "ואתה נותן להם את אכלם בעתו" (תהלים קמ"ה, ט"ו) בכל עת ועת שכשהקב"ה מביא מזונות לאדם טיפין טיפין - זהו ברכה גדולה, דעל ידי זה יהיה לו הקשר עם האלוקים, משא"כ אם היה זן אותו לצמיתות אין זה אלא קללת הנחש.

ובספר 'בית ישראל' (תולדות תשי"ד) כתב, שזה ההבדל בין ברכת יצחק ליעקב, לבין ברכתו לעשו, ליעקב אמר "ויתן לך האלהים" (כז, כח), ופירשו במדרש "יתן ויחזור ויתן", ועוד פרשו "ויתן לך האלהים" - "יתן לך אלוהותו" (ב"ר סו, ג), ושני הפירושים שלובים זה בזה, שמכיון שיתן לו פרנסה קצובה לזמן מועט, ותצטרך לבקש ממנו שיתן ויחזור ויתן, בכך גופא יתן לך אלוהותו, שתשא אליו עיניך תמיד. אבל לעשו אמר "הנה משמני הארץ יהיה מושבך" - בלא לשאת עין למרום.

ביושר לבב

חובות

שער עבודת האלהים

הלכות

תקנתו, ולא יגיע אליו כי אם ביגיעת נפשו, וזה מחמת הפורא עליו, כדי שיפיר את עצמו, ויבחן בכל עניניו, וידבק בעבודת האל על כל פנים, ויקבל על זה גמול העולם הבא אשר לו נברא, כמו שהקדמנו מן הדברים בשער השני מן הספר הזה. ^(יד) כמה האדם חייב לו יתברך מן העבודה והיראה והשבח וההודאה והתמדת התהלה, עם ברור חיוב כל אשר הקדמנו מן שבח בני אדם והודאתם קצתם לקצתם.

תקנתו - ונצרך לדברים שבהם תלוי קיומו, ולא יגיע אליו כי אם ביגיעת נפשו - ולא ישיג את צרכיו עד שיטרח בזעת אפיו, ויבין שאין בכוחו לעזור לעצמו, וזה - יצירתו של האדם כיצור חלש וחדל אונים היא מחמת הבורא עליו [על האדם], כדי שיכיר את עצמו - את חדלונו ופחיתותו ולא יתנשא בגאוות שווא, ומתוך כך יבחון ויתבונן בחסד שה' עושה עמו תמיד בכל עניניו,

ועל ידי כך ידבק בעבודת האל על כל פנים - בכל עת ובכל מצב ויקבל עליו עבודת השם בלב נכנע, ויקבל על זה - ויזכה על ידי כך אל הגמול והשכר ותענוגות העולם הבא אשר לו נברא - שהם תכלית בריאת האדם; להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו, וכמו שהקדמנו וכתבנו מן הדברים - בענין זה בשער הבחינה, השער השני מן הספר הזה.

מתוך ההתבוננות בדברים האמורים נוכל להבין כמה האדם חייב לו יתברך מן העבודה - וכמה מרובה היא חובת האדם בעבודת ה' [היינו כאשר יתגלה לאדם מקצת מגדולת הבורא יתברך וטובותיו לאדם מחד גיסא, ומאידך גיסא כמה האדם חסר כל (מרפא לנפש)], והיראה - ועד כמה מחובתו לירא ממנו, והשבח וההודאה - להודות לו ולשבחו והתמדת התהלה - ולהללו תמיד, עם ברור חיוב כל אשר הקדמנו - וזאת לאחר בירור חובתו, כפי שהתברר הדבר בהשוואה לנוהג שבעולם מן שבח בני אדם והודאתם קצתם לקצתם - שאפילו בני אדם חייבים להודות זה לזה בעבור קבלת טובה, קל וחומר שמוטלת על האדם החובה להכיר טובה ולהודות ולשבח לבורא יתברך על הטובות שעושה עמו בכל עת.

עיונים

יד. כמה חייב האדם לו יתברך וכו' והשבח וההודאה. במסכת סנהדרין (צ"ד, א') דרשו חז"ל על הפסוק "למרבה המשרה ולשלום אין קץ" וגו', אמר רבי תנחום: דרש בר קפרא בציפורי, מפני

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְאִם יִשׁ אִישׁ סָכַל שְׁחֹלֶק בְּחַיִּיב כָּל זֶה לְבוֹרָא יִתְבָּרַךְ עַל הָאָדָם, כְּשֶׁהוּא מִבְּחִין וּמִתְבּוֹנֵן בְּעֵינָיו הַזֶּה וּמוֹדָה בְּאֵמֶת עַל עֲצָמוֹ. — הֲלֹא יַעֲזֹר הַיֵּשֶׁן, וַיִּיקֶץ הַמִּתְעַלֵּם, וַיִּבְחִין הַפְּסִיל, וַיִּשְׁפִּיל הַמִּשְׁפִּיל, בְּרוּר חַיִּיב קִפְּלַת עֲבוּדַת הָאֱלֹהִים, עִם בְּרוּר הָרְאִיּוֹת וּפְרָסוֹם הָעֲדִים וְאֵמֶת הַמוֹפְתִים,

והאם ייתכן שאחר כל זאת נמצא יש איש סכל - וטיפש עד כדי שיהיה להיות חולק בחיוב כל זה לבורא יתברך על האדם - שיחלוק על חובה זו המוטלת על כל אדם כלפי הבורא יתברך, וזאת כשהוא מבחין ומתבונן - יתעמק ויתבונן בענין הזה ומודה עצמו על עצמו - ושופט את עצמו בחוש הצדק והאמת? הלא יעזר הישן - הלא אף הישן יתעורר, וייקץ אפילו המתעלם, ויבחין הכפיל - ואפילו הטיפש יוכל להבין, וישכיל המשכיל, ברור חיוב קבלת עבודת האלהים - והמשכיל ישכיל להפנים את חובתו לקבל על עצמו את עבודת האלהים באופן ברור. הכרה זו צריכה להבשיל בלב מצד השכל וההיגיון, עם ברור הראיות - ובנוסף לכך יצטרפו הראיות הברורות ופרסום העדים - והעדויות המפורסמות ואמיתות המופתים - והידיעה האמתית בכל המופתים שעשה ה' לאבותינו ולנו ביציאת מצרים ומעמד הר סיני ובמדבר, שכולם מעידים על אחדות ה' ועוצם יכולתו וטובו,

עיונים

מה כל מ"ם שבאמצע תיבה פתוח וזה סתום (שכתוב בפסוק "לסרבה", מ"ם סופית באמצע התיבה)? ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג [פירש רש"י: ביקש הקב"ה לסתום צרותיהן של ישראל ולעשות את חזקיהו משיח. וביאר המהרש"א, שהסיבה היא מכיון שאותו דור היה כולו זכאי כפי שאמרו חז"ל שבדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ, ואם דור כזה לא יזכה למשיח, עד מתי יבוא דור שיהיה ראוי לכך]. אמרה מידת הדין לפני הקב"ה: רבונו של עולם, ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך לא עשיתו משיח, חזקיהו שעשית לו כל הניסים הללו (שניצל מסנחריב, ונתרפא מחליו), ולא אמר שירה לפניך תעשהו משיח? לכך נסתתם. הרי לנו החשיבות העצומה של "הכרת הטוב", שלא היה זמן מתאים יותר מכל הזמנים לסיום הצרות וביאת משיח, שאותו הדור היה ראוי, וגם חזקיהו היה מתאים לתפקיד זה, והקב"ה בכבודו ובעצמו ביקש לעשותו משיח, ומה עיכב? - "הרי לא אמר שירה לפניך מכל הניסים שעשית לו" - לא הכיר לך טובה על הטובות שעשית עמו, וכשחסר בהכרת הטוב עדיין חסר שלימות בבריאה ולא יכולה לבוא על תיקונה!

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְכִמּוֹ שֶׁאָמַר הַנְּבִיא עָלָיו הַשְּׁלוֹם לְמִי שֶׁהִתְעַלֵּם מִעֵין בְּקִפְּלַת עֲבוּדַת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ (דְּבָרִים ל"ו): הַלֵּי תִגְמְלוּ זֹאת עִם נֶכֶל וְלֹא חָכָם. אִם כֵּן כָּכָר נִתְבָּרַר חַיִּיב קִפְּלַת עֲבוּדַת הָאֱלֹהִים עַל בְּנֵי אָדָם מִצַּד הַתְּמַדָּה טוֹבוֹתָיו עָלָיו.

וכמו שאמר הנביא משה רבנו עליו השלום למי שהתעלם מלעיין בחובת קבלת עבודת האלהים יתברך על עצמו: 'הלה' תגמלו זאת - וכי כך תגמלו לה' בעד כל טובותיו הרבות?! הלא אפילו בני האדם מבינים שמוטלת

עליהם חובת הודאה לאדם שהיטיב עמם, אף על פי שטובתו אינה שלימה והוא אינו נעלה ונשגב, ואף על פי שהוא מיטיב לזולתו במטרה להוסיף להנאת עצמו. קל וחומר - אומר משה רבנו לעם - שמוטלת עליכם החובה להכיר טובה לא-ל יתברך. עם נבל - הנכם נוהגים כאחד הנבלים שאינם מודים על הטובות ולא חכם' להבחין בטובותיו יתברך (טוב הלבנון). וכאן מסיים רבנו את דבריו בעניין זה ומסכם את הנאמר לעיל: אם כן כבר נתברר לנו חיוב קבלת עבודת האלהים על בני אדם - התבררה החובה המוטלת על בני האדם לקבל על עצמם את עבודת האלהים מצד התמדת טובותיו עליו - בגלל הטובות שהוא מיטיב להם בתמידות.

עיונים

טו. הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם. והמשך הפסוק "הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך". התורה תובעת מהאדם לעשות את רצון השי"ת וללכת בדרכיו, מכח הכרת הטוב אליו. כמו שביאר רש"י: "וכי לפניו אתם מעציבין, שיש בידו להיפרע מכם ושהטיב לכם בכל הטובות". הנוהג במדה רעה זו של כפיות טובה נקרא נבל, עושה מעשה נבלה, וכך פירש הרמב"ן: "העושה טובת חנם יקרא נדיב. ומשלם רעה למי שהטיב עמו, יקרא נבל... אם כן יאמר הכתוב, הזאת תגמלו את ה' על הטובות שעשה עמכם, 'עם נבל' - שהוא משלם רעה תחת טובה, 'ולא חכם' - לדעת כי לנפשם גמלו הרעה הזאת ולא לא-ל". כך גם ביאר הספורנו: "עם נבל - בזוי, בהיותך כפוי טובה ומשלם גמול רע למטיב". הרי שהמחוסר מדה זו של הכרת הטוב, לא העדר מעלה יש כאן, אלא בזוי ונקלה האדם הזה, כיון שמדה זו נתפסת אף בחושים הגשמיים, יותר ממדות אחרות. אפילו פראי-אדם או בעלי חיים, מכירים טובה למי שמטיב עמם. חית טרף גם לא תפגע, באדם הדואג להאכילה, בהכירה טובה למטיבה. ומי שאינו נוהג במדה זו, חסר הוא רגש אנושי, והרי הוא כנבלה מתה, חסרת חיות, המאוסה לכל. זהו לשון "נבל" - כפגר מת, ללא רוח חיים. יתירה מזו אומרת התורה "ולא חכם" - לא רק מדה נקלית יש כאן, אלא חוסר חכמה. החכם הרואה

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְצָרֶיךָ שֶׁנִּבְאָר מַעֲנִין הַשֹּׁמֵר הַזֶּה עֲשֶׂה עֲנִינִים. אֶחָד מֵהֶם, הַהֶעֱרָה עַל הָעֲבוּדָה וְחִלְקֶיהָ. וְהַשְׁנִי, בְּצִרְךָ הַמִּבְיָא אֶל כָּל חֶלֶק מִחִלְקֶיהָ. וְהַשְּׁלִישִׁי, בְּגִדְרָה הָעֲבוּדָה וְחִלְקֶיהָ וּמַעֲלֹתֶיהָ. וְהַרְבִּיעִי, בְּצוּרַת הַהֶעֱרָה הַתּוֹרָה וְחִלְקֶיהָ, וּמַעֲלֹת אֲנָשִׁים בִּידִיעַת סֵפֶר הַתּוֹרָה וְהַבְנַת עֲנִינָיו. וְהַחֲמִישִׁי, בְּצוּרַת הַהֶעֱרָה הַשְּׂכֵלִית, וְלַהּוֹרוֹת עָלֶיהָ עַל דֶּרֶךְ הַשְּׂאֵלָה וְהַתְּשׁוּבָה. וְהַשְּׁשִׁי, בְּמִינֵי חַיּוּבֵי הָעֲבוּדָה כְּפִי מִינֵי הַטּוֹבוֹת וּמִחֻלְקוֹתֵיהֶם. וְהַשְּׁבִיעִי, בְּבִאּוֹר הַפְּחוֹת מִה שֶׁחַיֵּב בּוֹ מִי שֶׁמְטִיבִין לוֹ בְּטוֹבָה מִן מַעֲלֹתֶיהָ. וְהַרְבִּיעִי, בְּצוּרַת הַהֶעֱרָה הַתּוֹרָה - מֵהוּת הַהֶעֱרָה שְׂבָאָה עַל יְדֵי נִתְיָנָה הַתּוֹרָה וְחִלְקֶיהָ - הַצִּיּוּם וְהַזְהָרוֹת הַכּוֹלִים בַּתּוֹרָה, וּמַעֲלֹת אֲנָשִׁים - וּדְרוֹגוֹתֵיהֶם הַשּׁוֹנוֹת שֶׁל בְּנֵי הָאָדָם בִּידִיעַת סֵפֶר הַתּוֹרָה וְהַבְנַת עֲנִינָיו. וְהַחֲמִישִׁי, בְּצוּרַת [בְּאֻפֶּן] הַהֶעֱרָה הַשְּׂכֵלִית - מֵהוּת הַהֶעֱרָה שְׂבָאָה בְּשִׁימוֹשׁ בְּכָלִי הַשְּׂכֵל, וְלַהּוֹרוֹת עָלֶיהָ - וְלִלְמַד אוֹתָהּ עַל דֶּרֶךְ הַשְּׂאֵלָה וְהַתְּשׁוּבָה - בְּדֶרֶךְ שֶׁל דּוּ-שִׁיחַ בֵּין הַשְּׂכֵל וְהַנֶּפֶשׁ. וְהַשְּׁשִׁי, בְּמִינֵי חַיּוּבֵי הָעֲבוּדָה - סוּגֵי הַחַיּוּב הַשּׁוֹנוֹת שֶׁל עֲבוּדַת הָאֱלֹהִים כְּפִי מִינֵי הַטּוֹבוֹת - שֶׁהֵם בְּהַתְּאֵם לְסוּגֵי הַטּוֹבוֹת הַשּׁוֹנוֹת וּמִחֻלְקוֹתֵיהֶם - וְהַחִלּוּקִים שִׁישׁ בִּינְיָהן. וְהַשְּׁבִיעִי, בְּבִאּוֹר הַפְּחוֹת - בְּבִאּוֹר הַחֻבּוֹת הַפְּחוֹתוֹת בִּיּוֹתֵר מִה שֶׁחַיֵּיב בּוֹ מִי שֶׁמְטִיבִין לוֹ - שְׁחִיב בְּהֵן מִי שֶׁהִטִּיבוֹ עִמּוֹ בְּטוֹבָה מִן

עיונים

את הנולד, מבין כי השי"ת שהטיב עמו בעבר, בכוחו להטיב עמו או חלילה להרע לו בעתיד, ומכח זה צריך היה האדם לבוא למדת הכרת הטוב. "הלא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך" ואיך לא תכיר את הטובה הזאת ותירא מפניו! (לב אליהו).

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הטובות, למטיב בה - כלפי המיטיב לו. והשמיני, בעניין אחד שהוא ממפסידי עבודת ה' והוא הטענה הקשורה במחלוקת החכמים - בחילוקי הדעות שבין החכמים בעניין הכרח ובצדק - אם מעשי האדם נעשים מתוך הכרח או מתוך חפץ ובחירה, והדעת הקרובה אל האמת מן הדעות בזה - ומהי הדעה הקרובה ביותר אל האמת בעניין זה. והתשיעי, בסיפור סוד גילוי סוד תכלית יצירת המין האנושי - לשם מה נוצר האדם בעולם הזה - ויבואר בדרך קצרה. והעשירי, בסיפור דרך השימוש בכל מידה ממידותינו במקומה - ביאור האופן הנכון שעל האדם להשתמש במידותיו.

מפירותינו במקומה.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

פרק ראשון

אמר המוכר: אך הצרך אל ההערה על עבודת
י' וחלקיה הוא, מפני שהאדם חייב
בעבודת י' יתברך מדרך השכל וההפכה, ויש
בין עת הראות הטובות על האדם, ובין עת
שישכיל ויפיר מה שהוא חייב עליהם מן
העבודה, זמן ארוך, היתה הערת האדם על מה
שחייב בו מן המעשים ואמונת הלכות אשר
בהם תשלם לו העבודה לאל יתברך חובה, כדי
שלא יישאר בלי דת עד שיגמר שכלו.

וההערה על שני ענינים. אחד מהם^(א) תקוע

אמר המוכר: אך הצורך אל ההערה על עבודת ה' וחלקיה הוא, מפני שהאדם חייב בעבודת ה' יתברך מדרך השכל ומכוח ההכרה והתבונה, וזאת בתמורה לטובות התמידיות והרבות שהקב"ה עושה עמו, וכפי שנתבאר לעיל באריכות בפתיחת השער הזה, ויש בין עת היראות הטובות על האדם ובין עת שישכיל ויכיר מה שהוא חייב עליהם מן העבודה זמן ארוך - החובה להודות להקב"ה ולעובדו היא ברורה ומוחלטת, אולם האדם מכיר בה בשנים מאוחרות, וחולף זמן ארוך בין הזמן שטובות הבורא

מגיעות אל האדם [הוא זמן לידתו], לבין הזמן שהוא יכול להכיר בהן ולמלא את חובתו בהכרת תודה ובעבודת האלוקים, ולפיכך היתה הערת האדם - יש הכרח לעורר את האדם על מה שחייב בו מן המעשים - למלא את חובתו בקיום המצוות ואמונת הלכות - ולהשריש בלבו את האמונה אשר בהם תושלם לו העבודה לאל יתברך חובה - כדי שעל ידן יגיע לשלימות בעבודת האל יתברך, כדי שלא יישאר בלי דת וללא קשר לאלוקיו עד שיוגמר ויושלם ויתחזק שכלו - ויבין זאת מעצמו.

וההערה על שני ענינים - ואמצעי ההתעוררות הם שניים: אחד מהם תקוע

עיונים

א. תקוע בשכל נטוע בהכרת האדם. פירוש, שכן הוא בטבע כל אדם בעל שכל, שכשם שהוא יודע להבדיל בין טוב לרע, כך גם ברור לו כי ראוי לו לעבוד את מי שהטיב עמו

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

בשכל - האמצעי הראשון
יסודו ושורשו הוא בשכל,
והוא נטוע ומושרש בהכרתו והבחנתו של האדם, נוצר עליו - נוצר עמו בשורש

עיונים

ולהיכנע בפניו (מרפא לנפש).

עד היכן מגעת חיוב הכרת הטוב, מצינו בתורה כי בעת שנהפכה סדום אמר המלאך ללוט: "המלט על נפשך". לוט אומר למלאך: "ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה ונמתי", ומבקש ממנו: "הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה והיא מצער אמלטה נא שמה... ותחי נפשי". המלאך נעתר לבקשתו ואומר לו: "הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר אשר דברת", ומורה לו: "מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד באך שמה" (בראשית י"ט, י"ז-כ"ב).

שואל המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל: כיצד יתכן הדבר, אברהם אבינו מבקש ומתפלל ומתחנן לפני הקב"ה שלא יוציא לפועל את גזירתו על חמש הערים - 'אולי... אולי... אולי', אולי יש צדיקים בכל חמש הערים. אך תפילתו לא מועילה והקב"ה הופך את הערים הללו. לעומת זאת, לוט מדבר עם המלאך, וכל בקשותיו מתמלאות. מה פשר הדבר?

אלא, שכאשר באו המלאכים לסדום, קיבל אותם לוט בכבוד רב ונהג בהם מנהג הכנסת אורחים. וכי המלאכים היו צריכים את הכבוד של לוט? וכי היו צריכים את האוכל שלו? אבל לוט מצידו התאמץ מאד לכבדם - "ויפצר בם מאוד". ומכיון שכך, המלאך היה חייב לו הכרת הטוב, וכדאיתא במדרש רבה (בראשית נ, יא) "על ידי שכבד את המלאך נשא לו פנים", שהיה המלאך מחוייב להשיב לו טובה תחת הכבוד אשר חלק לו בהכניסו אותו לביתו, ולכן היה חייב להיענות לכל בקשותיו. ונמצא שאף שתפילתו של אברהם לא הועילה להציל העיר הזאת, אך מכל מקום המלאך היה מוכרח להותירה על תילה מפני שהיה מוטל עליו חובת 'הכרת הטוב'. מכאן אנו למדים עד היכן מגיעה חובת הכרת הטוב ומה רב שכרה.

ומאידך גיסא, ניתן ללמוד חומרת העונש על 'כפיות טובה' ממה שהיה עם צאצאיו של לוט. אומרת התורה (דברים כג, ד-ה): "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'... עד עולם. על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים". אומר הרמב"ן שעמון ומואב היו חייבים הכרת הטוב לעם ישראל, על כך שאבי אביהם, לוט, ניצל בזכות אברהם אבינו, אבי אביהם של עם ישראל. ומכיון שהיו כפויי טובה - אין הם יכולים לבוא בקהל ה'. הסבא לוט ניצל מתוך ההפיכה בגלל הכרת הטוב של המלאכים, ואילו בני בניו לא הורשו לבוא בקהל ה' בגלל שלא למדו ממה שהיה עם זקנם לוט, אלא נהגו עם ישראל בכפיות טובה.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לב

בְּרִיאָתוֹ וְתוֹלְדָתוֹ. וְהַשְׁנִי קִנּוּי בְּדֶרֶךְ הַשְׁמַע,
וְהִיא הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר יִגְיעַנָה הַנְּבִיא אֶל בְּנֵי אָדָם
לְהוֹרֹתָם דֶּרֶךְ הָעֲבוּדָה, אֲשֶׁר הֵם תִּיכְּבִים בָּהּ
לְבוֹרָא יִתְבָּרָה.

בריאָתוֹ ותולדָתוֹ - מוטבע
בעצם בריאָתוֹ ומשעת
יצירתו כמושכל ראשון [כן
הוא בטבע כל אדם בעל
שכל, שכשם שהוא יודע
להבדיל בין טוב לרע, כך גם
ברור לו כי ראוי לו לעבוד
את מי שהיטיב עמו ולהיכנע בפניו (מרפא לנפש)]. והסוג השני קנּוּי - ואת השני מסגל האדם לעצמו
ורוכש אותו במשך הזמן בדרך השמּע - על פי מה שלומד ומשתלם על ידי שמיעתו, והיא התורה -
הכוונה היא לתורה, אֲשֶׁר יִגְיעַנָה הַנְּבִיא - שנמסרה על ידי משה רבנו ע"ה אל בני אדם כדי להורותם
ולהנחותם בדרך העבודה [עבודת ה'], אשר הם חייבים לנהוג בה ביחסם לבורא יתברך.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לב

פרק שני

אֵךְ הַצֵּרֶךְ הַמְבִּיא אֶל כָּל חֶלֶק מִחֶלְקֵי הַהֶעֱרָה
הוא, מִפְּנֵי שֶׁהַהֶעֱרָה הַתְּקוּעָה בְּשֶׁכֶל
נְחִלְשֵׁת מְשֻׁלְשָׁה פָּנִים, הַתְּחִיבֵנוּ לְחֻזְקָה פְּהֶעֱרָה
הַתּוֹרָיָה.

וְהָאֶחָד מִהַשְׁלֵשָׁה פָּנִים הוּא, מִפְּנֵי ^(א)שֶׁנִּבְרָא
הָאָדָם מִדְּבָרִים שׁוֹנִים זֶה מִזֶּה, וּמִכָּעִים

אך הצורך וההכרח המביא
אל כל חלק מחלקי ההערה
- אולם ההתעוררות שבאה
על ידי התורה נדרשת ויש
בה צורך, ואין אפשרות
להסתפק בהתעוררות
השכלית, והטעם הוא, מפני
שההערה התקועה והתלויה
בשכל - יכולת ההתעוררות
הנובעת מההבנה השכלית
נחלשת ומאבדת מכוחה
משלשה פנים - מפני שלוש
סיבות שנבארן להלן, ולכן
התחייבנו לחזקה - לחזק

בתוכנו את ההתעוררות לעבודת ה', ולצורך כך יש להיעזר בהערה התוריה - בהתעוררות שעל
ידי התורה.

עתה יפורטו שלושת הגורמים להיחלשות התעוררות השכלית: והאחד מהשלשה פנים הוא -
הגורם הראשון הוא, מִפְּנֵי שֶׁנִּבְרָא הָאָדָם - שהאדם נוצר ונברא מדברים שונים זה מזה במהותם,
וכוחותיהם שונים זה מזה בתכלית השינוי [והיינו מנשמה ומגוף], וטבעים

עיונים

א. שנברא האדם מדברים שונים זה מזה וטבעים מתגברים זה על זה, ומעצמים זה הפך זה, והם נפשו
וגופו. ה'חפץ חיים' מביא בספרו 'שם עולם' (פרק י"ח) את דברי הסמ"ג בהקדמתו, בענין יצירת
האדם. תחילה, אומר הסמ"ג, ברא ה' יתברך את המלאכים שכל מהותם היא רוחנית, ובהנהגתם
הם הולכים רק אחרי הדעת האמיתית, והם משוללים לחלוטין מכל החמדה והתאוה. אחר כך ברא
ה' ביום החמישי את החיות ואת הבהמות, שהן הניגוד הגמור למלאכים. להן אין כלל דעת וחכמה,
והן נמשכות רק אחרי תאוות נפשן. ביום השישי לבריאה אמר הקב"ה, עתה ארכיב את שתי
הכוחות יחד. דהיינו: את נשמת האדם, שהוא כעין מלאך בדעתו ובחכמתו, חיבר הבורא יתברך
עם הנפש הבהמית הנמשכת רק אחרי תאוות הגוף. כמו כן מוטבעים בנפש שאר כוחות רעים
כגון הכעס, החמדה וכדומה.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

מְתַנַּבְרִים זֶה עַל זֶה, וּמַעֲצָמִים זֶה הִפֵּךְ זֶה, וְהֵם נִפְּשׁוּ וְגוֹפּוֹ, וְנִטְעַ הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ בְּנִפְשׁוֹ מִדּוֹת וּמַעֲצָם הוּיָתָם הֵם מְנוּגָדִים

זה מזה [כלומר, טבע הגוף להימשך אחר הנאות גשמיות, וטבע הנפש להימשך אחר הנאות רוחניות, וכל אחד משני הכוחות הללו מנסה לגבור על הכוח המנוגד לו ולמשוך אותו אחריו, מפני שאף אחד מהם אינו יכול להשיג את צרכיו בעולם הזה ללא סיוע מחברו (פת לחם)], והם נפשו וגופו של האדם, ויש מטרה וצורך בכל אחד מרכיבי האדם: נטע והטביע הבורא יתברך בנפשו של האדם מידות

עיונים

במשך כל ימי חיי האדם ללא הפסק מתנהל בקרבו מאבק בין שני הכוחות אשר מהם הוא מורכב. הגוף והנשמה נלחמים זה בזה, וכל אחד מנסה להשתלט על האחר. כאשר הנפש השכלית, הלא היא הנשמה הטהורה, מתגברת על הנפש הבהמית, וכל מעשי האדם ישקו על פיה, או-אז ראוי אדם זה לתואר "צדיק", והוא עולה למדרגת מלאך. וכאשר האדם מגביר את הנפש הבהמית על הנפש השכלית וכל פעולותיו נעשות כפי רצון תאוותו, הרי הוא משפיל את עצמו בזה עד שהוא יורד למדרגת בהמה, ובשם רשע ייקרא. עד כאן תוכן דברי הסמ"ג.

למדנו מדבריו - כותב ה'חפץ חיים' - שעל האדם לדעת שללא פיקוח על מעשיו, הוא עלול מאד לסטות מהדרך הישרה. כי כל אחד מורכב גם מנפש בהמית, ובהעדר תשומת לב מתמדת הוא ימשך אחרי הבהמה שבו ויכשל. זוהי משמעות הצו "ובחרת בחיים" - לרתום את עגלת חיינו אל הנפש השכלית, ולהשתדל תמיד שהיא תשלוט, ולאורה נכלכל את כל מעשינו.

חז"ל דרשו על הפסוק "אדם ובהמה תושיע ה'" (תהלים לו) - "אלו בני אדם שהם ערומים בדעת ומשימים עצמם כבהמה". הדברים צריכים ביאור: איזו מעלה יש בכך שאדם מתעלם מהדעת שניתנה לו, ומשים עצמו כבהמה? לפי דברינו, אומר ה'חפץ חיים' הדברים מיושבים. "אדם ובהמה" - אם אדם מתבונן ומכיר בכך שהוא מורכב מנפש שכלית ומנפש בהמית, כשהוא רואה שלמעשה הוא גם אדם וגם בהמה, הוא זוכה ל"תושיע ה'". כי הוא ידע להיזהר לבל יטה מן הדרך, לכך ה' מסייעו שלא יחטא. לעומת זאת, מי שחושב שהוא רק אדם, וסומך על היותו ערום בדעת ולפיכך אינו נזהר די הצורך, אדם זה הינו רחוק מישועה.

על זה אמרו חז"ל "אלו בני אדם שהם ערומים בדעת ומשימים עצמם כבהמה". הידיעה שיש לו נפש בהמית, מביאה את האדם לענוה עד שהוא משים עצמו כבהמה, ואז הוא יודע שעלול לחטוא.

ידיעה זו, היא הצלתו!

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וּכְחוֹת יִכְסֹף בָּהֶם לְדַבְרִים, כְּאֲשֶׁר יִתְנַהֵג בָּם הָאָדָם יִגְדַּל בָּהֶם גּוֹפּוֹ וְיִתְחַזֵּק עַל יְשׁוּב הָעוֹלָם הַזֶּה, וְיִשְׁאֵר הַמִּין הָאֲנוּשִׁי עַל עֲנִינוֹ, וְאִם יִפְסְדוּ אִישִׁיו. וְהַמְּדָה הַזֹּאת הִיא הַתְּאֵנָה לְהִנָּאוֹת הַגּוֹפִיּוֹת, וְהִיא כּוֹלֶלֶת כָּל מִינֵי הַחַי הַגָּדֹל. וְהַרְכִּיב הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה בְּנִפְשׁ הָאָדָם עוֹד מִדּוֹת וּכְחוֹת, יִכְסֹף בָּהֶם אֶל דְּבָרִים כְּאֲשֶׁר יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם^(ב) יִמָּאֵם בְּעִמְדָתוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיִחַפֵּץ הַמִּין הָאֲנוּשִׁי עַל עֲנִינוֹ - וְכך

מתמלא רצון הבורא בתיקון העולם ובקיום חיי האנושות, ואם יפסדו אישיו - ואף שכל אדם בפני עצמו לא נשאר לחיות לעולם ובבוא זמנו הוא מת וחולף מן העולם, מכל מקום קיום העולם נמשך על ידי פעולות האנשים העוסקים ביישובו של העולם: מייצרים, פועלים במלאכות שונות ומספקים את אמצעי המחיה הנדרשים לקיום העולם. [כוונתו, שאף על פי שבני האדם מתים כל אחד בבוא זמנו, אף על פי כן העולם ממשיך ביישובו ובתיקונו והוא מלא כל טוב. כך מסופר על אותו אדם שנטע חרוב ועבר שם אדם ושאלו, מה לך להטריח את עצמך בנטיעתו, והרי הוא אינו מוציא פירות עד אחר שבעים שנה, וכבר זקנת? והשיב: אני עולם מלא מצאתי וכך אשאיר אותו לבאים אחרי (עיין תענית כ"ג, א') (טוב הלבנון)]. והמידה הזאת - והתכונה הזו שטבע ה' בברואים היא התאונה להנאות הגופניות, והיא כוללת ומצויה בכל מיני החי הגדל - בכל מיני בעלי החיים המתפתחים. וכמו כן הרכיב - ונטע הבורא יתעלה בנפשו של האדם בשונה משאר בעלי החיים עוד מידות וכחות, יכסוף בהם - שעל ידם ישתוקק אל דברים גבוהים ומרוממים, וכאשר ישתמש בהם, אז הוא ימאס בעמידתו - ובמצבו וירגיש חוסר רצון ועניין בעולם הזה, ויחפץ - וירצה

עיונים

ב. ימאס בעמידתו בעולם הזה ויחפץ להפרד ממנו. במסכת אבות (ד', כ"ב) אמרו: "על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד". וביאר המסילת ישרים (פרק א'): כי אין הנשמה אוהבת העולם הזה כלל אלא אדרבה מואסת בו. ובביאור 'רוח חיים' על המשנה שם כתב: כי הנשמה אינה רוצה

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

להפיר מִמֶּנּוּ, וְהִיא הַהֲכָרָה הַשְּׁלֵמָה.

וּמִפְּנֵי שֶׁהָיוּ הַהֲנָאוֹת הַגּוֹפִיּוֹת קוֹדְמוֹת אֶל

נַפְשׁ הָאָדָם מִנְּעוּרָיו, וְצוּוֹתוֹ בָּהֶם

מִתְחִלַּת עֲנִינּוֹ חֶזֶק, וְגִדּוּלוֹ עֲלֵיהֶם נְחוּץ יוֹתֵר,

להיפיר ממנו ולשוב אל שורשו העליון, והיא - ומידות אלה הן: ההכרה - השכל והחכמה הנכונה והשלימה, שעל ידם יכסוף האדם לדברים עליונים ורוחניים ולא יחפוץ בגוף ובהנאותיו, וירצה להיפיר

מגופו ומהעולם הזה, כי הוא נכסף לשורשו כטבע כל דבר הכוסף לשורשו (מרפא לנפש). הרי שהאדם כולל בתוכו כוחות רוחניים שמטרתם נעלה וכוחות גשמיים המושכים לתאוה, שגם הם מטרתם הראשונה היא חיובית - קיום העולם.

ומפני שהיו ההנאות הגופיות המוטבעות באדם קודמות אל נפש [בנפש] האדם מנעוריו - שהרי הרצון שיש לאדם להשיג הנאות הגוף קיים אצל האדם מתחילת חייו, גם כששכלו עדיין אינו מפותח דיו והתשוקה להנאות רוחניות עדיין אינה קיימת בליבו, וצויות בהם מתחילת ענינו חזק - והחיבור שלו עם הנאות הגוף קיים מתחילת ימי חייו וקשור בו בקשר חזק ואמין, וגידולו עליהם נחוץ יותר

עיונים

לירד לגוף אשר בעולם השקר הזה, מן עולם קדוש עליון לעולם שפל. ועל שפלות העולם כוונת רבותינו ז"ל בנוסח הקדיש 'בעלמא די ברא כרעותיה' [-בעולם שברא כרצונו]. דהיינו ששבח זה הוא דוגמת ברכתה של האשה: 'שעשני כרצוני', שהיא ברכה על שפל מצבה ביחס לאיש, כך תיקנו לומר שבח על בריאתו של העולם השפל, אף על פי שביחס לנשמה זו היא פחיתות.

עוד כתב ה'מסילת ישרים' (שם) כי הנשמה אינה מוצאת שום נחת רוח בכל עינוגי זה העולם. והוא מה שלמדנו חכמינו ז"ל במדרש קהלת, זה לשונם (קהלת רבה ו, ו): "וגם הנפש לא תמלא" (קהלת ו, ז), משל למה הדבר דומה, לעירוני שנשא בת מלכים, אם יביא לה כל מה שבעולם, אינם חשובים לה כלום, שהיא בת מלך. כך הנפש, אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה, למה שהיא מן העליונים". וכתב בספר 'מכתב מאליהו' (ח"א עמ' 100): וכל עיקר מה שאדם מתאוה לכל מיני תענוגי עולם הזה הוא רק משום שהוא רוצה להשתיק בדרך תחליף ודמיון את הרגשת החסרון שהוא מוצא בעצמו, אשר באמת אינה אלא רעב רוחני, געוגעי הנשמה למצב שלימותה, ורעב זה אין ביכולת העולם-הזה להשביעו, ועל כן 'אין אדם מת וחצי תאוותו בידו', כי הדמיון לא ישביע.

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

הַגְּבִירָה מִדַּת הַתְּאֻנָּה עַל שְׂאֵר מִדּוֹתָיו, עַד שֶׁגְּבִירָה עַל הַשְּׂכָל שְׁנוּצָר עָלָיו הָאָדָם, וְטַחַח מִרְאֹת עֵינּוֹ, וְאָבְדוּ סִמְנֵי חֲמוּדוֹתָיו. וְהִצְרִיךְ הָאָדָם פְּעֻבּוֹר זֶה לְדְבָרִים שֶׁהֵם חוּץ לוֹ, לַעֲמֹד בָּהֶם כְּנֶגֶד מִדַּתוֹ הַמְּגֻנָּה, וְהִיא הַתְּאֻנָּה לְהִנָּאוֹת הַבְּהִמִּיּוֹת, וְלִהְיוֹת בָּהֶם סִמְנֵי מִדַּתוֹ הַמְּשֻׁבָּחַת, וְהוּא הַשְּׂכָל.⁽²⁾ וְהִדְבָּרִים הָהֵם הֵם עֲנִינֵי הַתְּוֹרָה, אֲשֶׁר הוֹרָה בָּהֶם הָאֵל בְּרוּאֵיו דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ עַל יְדֵי שְׁלוּחָיו וְנִבְיָאָיו, עֲלֵיהֶם הַשְּׁלוֹם.

- וההנאות הגשמיות מלוות אותו מאז ינקותו (וזאת כי הצורך במילוי צרכים גופניים בשנות גידולו והתפתחותו נחוץ מאוד), לפיכך הגבירה - גברה בו מידת התאוה על - כל שאר מידותיו, עד כדי כך שהיא גברה גם על חכמת השכל שנוצר עליו האדם - שהוא ייחודי לאדם ובעזרתו יכול האדם להשלים עצמו ולמלא תפקידו, וטחח מראות עינו - וכוח התאוה סימא את

ענינו מראות, ואבדו סימני חמדותיו - והשחית סימני תכונותיו הנעלות. והוצרך האדם בעבור זה - ומכיוון שכנגד כוח שכלו עומדים מפריעים רבי עצמה המכסים על חכמת השכל, לכן נצרך האדם לשם מילוי תפקידו לדברים שהם חוץ לו - לעורר את עצמו וליצור לעצמו סיוע ועזרה מגורמים שהם חוץ לו, כדי לעמוד בהם כנגד מידתו המגונה - להתקומם ולהילחם בעזרתם כנגד מידתו המגונה. והמידה המגונה הזו היא התאוה להנאות הבהמיות, ובעזרת הסיוע החיצוני יוכל להחיות בהם סימני מדרגו המשובחת, והוא השכל - ויצליח להגביר את כוח שכלו על כוחותיו הגופניים ויוציא אל הפועל את רצונותיו הרוחניים. והדברים ההם שבאמצעותם יוכל לעורר עצמו הם עניני התורה - המצוות וחוקי התורה, אשר הורה בהם האל את ברואיו לילך בדרך עבודתו על ידי שלוחיו ונביאיו, עליהם השלום.

עיונים

ג. והדברים ההם הם עניני התורה. בגמרא (שבת ע"ז, ב') ספרו שרבי זירא מצא את רב יהודה בפתח בית חמיו וראה שדעתו בדוחה עליו, ואם ישאל ממנו כל מה שבחללו של עולם יאמר לו. שאלו: מדוע העיזים השחורות הולכות בראש, ואחריהן הכבשים הצחורים? אמר לו: כבריאתו של עולם, שבתחילה: "וחושך על פני תהום", ואחר כך: "ויאמר אלוקים יהי אור, ויהי אור". כך הולכות העיזים השחורות בראש, ואחריהן הכבשים הצחורים.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְהַשְׁכֵּל, שֶׁהַשְׁכֵּל הוּא עֵצֶם רוּחָנִי, נִגְזֵר מִן הָעוֹלָם הָעֲלִיּוֹן הָרוּחָנִי, וְהוּא נִכְרִי בְּעוֹלָם הַגּוֹפִים הָעֲבִים, וְהַתְּאֻהָה אֲשֶׁר בָּאָדָם
 במהותו ועצמותו, נגזר ונחצב מן העולם העליון הרוחני [כמו שנאמר (בראשית ב', ז'): "ויפח באפיו נשמת חיים" - הנשמה שמקורה מן העולמות העליונים נופחה באדם, והוא השכל שניתן לאדם לבדו], והוא - השכל, נכרי וזר בעולם הזה שהוא עולם הגופים העבים - הגופים הגשמיים. ואילו התאווה אשר נמצאת באדם,

עיונים

יש להבין מדוע קבעו זאת לנצח בגמרא הקדושה, וכל מי שלומד זאת מקיים מצות עשה של תלמוד תורה בכל מילה! יעויין במהרש"א ובמהר"ל שביארו ביאורים עמוקים.
 ויש שביארו כדלהלן: כידוע היצר הרע מתלווה לאדם מלידתו (סנהדרין צ"א, ב'), ואילו היצר הטוב בא בהכנסתו למצוות (קהלת רבה ד, ט). ואמרו (זוהר ח"ג רמז, א') שהיצר הטוב הוא אור, והיצר הרע הוא חושך. והכוונה היא, למה שכתב ה'מסילת ישרים' (פ"ג): "כי היצר הרע מסמא את עיניו ממש והנה הוא כהולך בחושך, שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם. והוא מה שאמרו חכמים: "תשת חושך ויהי לילה" (תהלים ק"ד, כ'), זה העולם הזה שדומה ללילה (ב"מ פ"ג, ב').
 זהו הרמז בגמרא הקדושה, שהתהליך בבריאתו של עולם, שבתחילה היה "חושך על פני תהום" ועלולים היו ליפול לתהום בחסות החשיכה, ואחר כך "ויאמר אלוקים יהי אור" וידעו להיזהר מן התהום, תהליך זה לא היה לשעתו בלבד, אלא נקבע בבריאה. שבתחילה חופזות ומדלגות העיזים השחורות, בבחינת קלות הדעת של היצר הרע, וכך האדם בילדותו כששולט בו היצר הרע לבדו (קהלת רבה ד, ט'), "בן עשר שנים קופץ כגדי" (קהלת רבה א', ג'). ואחר כך בא האור, זה היצר הטוב, לנהלו בכובד ראש ככבשים הצחורות המתנהלות לאיטן.
 והנה העצה לאדם להשרות בקרבו אור השכינה ולגרש חושך היצר הרע, הוא עסק התורה וקיום המצוות, ועל ידי כך יאיר עולמו. ואמרו רבותינו (חגיגה י"ב, א') שהאור שברא הקב"ה ביום הראשון, אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו. וכתב 'בעל הטורים' (בראשית א', ד'): "את האור", בגימטריה "בתורה", ועולה מנין תרי"ג. והיינו שהלומד תורה ומקיים מצוות משרה בקרבו אור השכינה ומגרש חושך היצר הרע, "כי נר מצוה ותורה אור" (משלי י, כ"ג). וזהו "ה' אורי", ועל ידי כך: "וישעי" (תהלים כ"ז, א').

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

מִחֲפָזָה מִכַּחַת הַטֶּבַע וּמִזִּגְי הַיְסוּדוֹת, וְהִיא בְּעוֹלָם יְסוּדָה וּמַעוֹן שְׂרָשָׁה, מוֹשְׁכִים אֵלֶיהָ הַמֵּאֲכָלִים כֹּחַ, וּמַחֲזִיקוֹת אוֹתָהּ הַהֲנָאוֹת הַגּוֹפִיּוֹת. וְהַשְׁכֵּל מִפְּנֵי שֶׁהוּא נִכְרִי, אֵין לוֹ מַחֲזֵק וְלֹא חֵבֵר, וְהַכֹּל כְּנִגְדּוֹ, וּמִן הַדִּין הִיא שִׁיחֲלֵשׁ, וְנִצְטָרֶךְ לְדָכָר שִׁיחֲלֵשׁ בּוֹ מַעֲלִיּוֹ נִכְרִי הַתְּאֻהָה וְשִׁיחֲזָקָהּ עֲלֶיהָ, וְהִיתָה הַתּוֹרָה רְפוּאָה לְחַלִּי כֹזֶה מַחֲלִי הַנְּפָשׁוֹת וּמַדְרֵי הַמִּדּוֹת.
 מחוברת ומשותפת משני חלקים: מכחות הטבע - כוחות הטבעיים ומזגי היסודות - ומיזוג ושילוב ארבעת היסודות הטבעיים [והיא הנפש הבהמית שיש באדם וגם בכל בעלי החיים, והיא המתאווה להנאות גשמיות ודואגת לצורכי הגוף ומגבירה באדם את הנטייה לעסוק ביישובו של העולם הזה. על נפש זו שוכנת הנשמה הקדושה החצובה מהעולמות העליונים, והוא השכל שניתן לאדם לבדו, כדי למשול בו

וְיַעֲלֶה בֵּין תַּמְצָא הַתּוֹרָה מִזְהָרָה מִהֲרִבָּה

על נפשו הבהמית ועל גופו (על פי מרפא לנפש)), והרי היא בעולם יסודה ומעון שרשה - והתאווה נמצאת בעולם הזה, ממנו יסודה וממנו שורשה, מושכים אליה המאכלים כח - ובנוסף לכך המאכלים שהאדם אוכל מגבירים את כוחה הטבעי, ומחזקות אותה ההנאות הגופניות - וההנאות הגופניות מחזקות אותה. ואילו השכל מפני שהוא נכרי - הואיל והוא זר בעולם, אין לו מחזק - ובהיותו רוחני ומופשט אין לו עזרה וחיזוק בדברים הגשמיים הקיימים בעולם הזה, ולא חֵבֵר - וגם אין שום כוח גשמי שיכול לתמוך בו ולסעדו במילוי תפקידו, ואדרבה, הכל כנגדו - כל הכוחות הגשמיים עומדים כנגדו, ומן הדין וההכרח היה שיחלש - ויעשה חסר אונים, בלתי כשיר לפעולה או למלחמה. ונצטרך והזקק לדבר שיש בו כוח רוחני, שבעזרתו ידחה בו מעליו - יוכל לדחות מעל עצמו את גובר התאווה - התגברות כוח התאווה ושיחזקה עליה - ויוכל להתחזק ולעמוד כנגדה ואף לגבור עליה, והיתה התורה רפואה לחלי כזה - והתורה היא הרפואה לחולי התאווה, שהוא אחד מחליי הנפשות - ממחלות הנפש ומדרי - ומכאובי המידות.
 ועל כן תמצא - ומסיבה זו מצינו שהתורה מזהרת את האדם ואסרה עליו והרחיקה אותו מהרבה סוגי

עיונים

ד. ועל כן תמצא התורה מזהרת מהרבה מאכלים. כתב בספר תנא דבי אליהו רבה (פרק כ"ו): ואם

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

מֹאכְלִים וְלִבְוֹשִׁים וּבְעִילוֹת וְקִנְיָנִים וּמַעֲשִׂים, שֶׁהֵם מְחַזְקִים כַּח הַתְּאוּהָ, וְכֵן הִיא מְצִיָּה בָּמָה שֶׁהוּא עוֹמֵד כְּנֶגְדָּהּ מְחַדְּרִים שֶׁהֵם הַפֶּכֶה, וְהֵם: הַתְּפִלָּה, וְהַצּוּם, וְהַצְדָּקוֹת,

מהם, היא [התורה] מצוה - הוסיפה וציוותה התורה על האדם לעסוק במה שהוא עומד כנגדה - בדברים העומדים כנגד התאוה ומחלישים כוחה, מהדברים שהם הפכה, והם דברים שמהותם נוגדת את התאוה והם מרחיקים ממנה, ולכן יכולים הם לעמוד כנגדה, והדברים המחלישים את התאוה הם: התפילה [היא היפך תאוות ההפקרות ופריקת העול הנמצאת בלבם של הרשעים, כמו שנאמר בפסוק (תהלים י"ד, א') אמר נבל בלבו אין אלוקים], והצום [הוא היפך תאוות האכילה ומנוגד לה], והצדקות [היא היפך תאוות

עיונים

לא זכה אדם וכו' מכל מקום יבקש רחמים על אכילה ושתיה יתירה שלא יכנסו לתוך מעיו וכו', מעשה ברבי יהודה הנשיא שאמר בשעת מיתתו, גלוי וידוע לפני הקב"ה שעמלתי בתורה בכל עשר אצבעותי ולא אכלתי ולא נהנתי בעולם הזה אפילו באחת מאצבעותי, ומעולם לא אמרתי אלך ואוכל ואשתה ואהנה מן העולם הזה ואלך וכו', אלא לא עשיתי לי אכילה ושתיה רק כדי חיותי ועסקתי בתורה כל ימי חיי. ובמסכת כתובות (ק"ד, א'): בשעת פטירתו של רבי, אמר: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שיגעתי בתורה בעשר אצבעותי ולא נהנתי אפילו באצבע קטנה. וכתבו התוספות (ד"ה לא נהנתי) בשם המדרש: עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו, ומייתיך עובדא דרבי עכ"ל. ודבריהם מכוונים לדברי התנא דבי אליהו הנ"ל, ומבואר בזה שעידוני הגוף מפסידים את האדם לקנות התורה.

כתב בספר מעלות התורה, על הפסוק "השמר לך פן תשכח את ה' אלוקיך" וגו' (דברים ה, יא), כך היא פירושו, השמר לך מהדברים הגורמים שכחה, והם רוב אכילה ושתיה, וריבוי כסף וזהב, נחלאות וקנינים, וכמו שכתוב "פן תאכל ושבעת וכו' ורם לבבך ושכחת וגו'".

בקובץ אגרות 'חזון איש' (ח"א, כ'): ליוזר מאד מאד מאכילת תענוג, ואם בטומאת הגוף יש ראשון לטומאה ויש אב הטומאה ויש אבי אבות, בטומאת הנפש של מילוי התאוה באכילת תענוג, מתאחד ראשון לטומאה ואב הטומאה ואבי אבות הטומאה, דבר זה מן השפלים מאד, מעכבים את הלימוד וכדאמרו במדרש והובא בתוספות כתובות (ק"ד ע"א) עד שאדם מתפלל וכו'.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וּגְמִילוֹת חֲסָדִים, וְלִהְיוֹת בָּהֶם סִמְנֵי הַשְּׂכָל, וְלִהְיוֹת הָאָדָם בָּם בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד (תהלים קיט, קה): נֵר לְרַגְלִי דְבַרְךָ וְאוֹר לְנִתְיָבְתִּי, וְאָמַר (משלי ו, כג): כִּי נֵר מְצִיָּה וְתוֹרָה אוֹר, וְנֶאֱמַר (קהלת ב, יג): וְרָאִיתִי אֲנִי שֵׁשׁ יִתְרוֹן לַחֲכָמָה מִן הַסְּכָלוֹת כִּי־תִרְוֶן הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ.

וְהַשְּׂלִישִׁי, כִּי הַתְּאוּהָ מְשַׁתְּמֵשִׁים בָּהּ תִּדְרִיר בְּמִזְוֵן הַגּוֹף, וְלֹא תִרְפָּה מִהֶעֱבוּדָה לִילָה וַיּוֹם, וְהַשְּׂכָל אֵין מְשַׁתְּמֵשִׁים בּוֹ אֲלָא בָּמָה שֶׁהוּא מְפִיק לַתְּאוּהָ. וּמִן הִידוּעַ, שֶׁהַפְּלִים

(מרפא לנפש), כמו שאמר דוד (תהלים קי"ט, ק"ה): 'נֵר לְרַגְלִי דְבַרְךָ וְאוֹר לְנִתְיָבְתִּי' - כשם שהנר דוחה את החושך ומאיר לאדם את אשר לפניו, כך גם התורה מאירה את עיני האדם ומסירה את העיוורון הנגרם על ידי כוחות התאוה, וכך יכול האדם להשתמש בשכלו לעבודת הבורא (מרפא לנפש), ואמר עוד (משלי ו, כ"ג): 'כִּי נֵר מְצִיָּה וְתוֹרָה אוֹר', ונאמר עוד (קהלת ב, י"ג): 'וְרָאִיתִי אֲנִי שֵׁשׁ יִתְרוֹן לַחֲכָמָה מִן הַסְּכָלוֹת כִּי־תִרְוֶן הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ'.

והסיבה השלישית לצורך בהתעוררות בכוח התורה היא, כי התאוה - משתמשים בה באופן תדיר במזון - לצורך הזנת הגוף, ולא תרפה מהעבודה - ואינה חדלה מפעולתה לילה ויום, ולעומת זאת כוח השכל אין משתמשים בו באופן קבוע ותמידי כמו בצורך קיומי מתמיד, אלא במה שהוא מפיך לתאוה - רק לדברים שהם עומדים להפחית את התאוה והיפוכה, [כלומר, משתמשים בשכל רק ללימוד תורה ותפילה וכיוצא בהם שהם מנוגדים לתאוה, ושימושים אלו הם בוודאי מועטים לעומת השימוש התמידי והרב בתאוות הגוף (מרפא לנפש)]. ומן הידוע - ודבר ידוע הוא, שהכלים

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הגופניים שמשתמשים בהם תמיד על דרך הטבע מוסיף תקונם ומתחזקים מעשיהם, וכאשר ימעט שמושם יפסדו ויחלשו מעשיהם, והדין נותן שתחזק התאווה מפני שמשתמשים בה תדיר, ויחלש השכל מפני מעוט השמוש בו והנהגתו על מה שהטבע עליו.

והצריך הרוחק למציאות ענין שאין משתמשים באמתתו מאברי האדם ותאוותיו הבהמיות מאומה, אבל משתמשים בה בשכל הנצל מגבר התאווה עליו, ^(ה)היא התורה, אשר בהשתמש השכל בה יחזק ויזך בה תדיר [תמיד] - מפני תדירות השימוש בה, ולעומת זאת יחלש כוח השכל מפני מעוט השימוש בו והנהגתו - שהרי השימוש בו מצומצם ומפעילים רק מעט את כוח העיון על מה שהוטבע עליו - שמוטבע באדם.

והתברר אפוא, שאין אפשרות להתמודד ולעמוד מול כוח התאווה בכוח השכל בלבד, לכן הצריך הרוחק - לפיכך יש צורך למציאות ענין - להמציא לשכל אמצעי [והיא התורה הקדושה] שאין משתמשים באמתתו - אשר להשגת אמתותיה לא משתמשים בשום אחד מאברי האדם ותאוותיו הבהמיות במאומה, אבל משתמשים בה [בתורה] בשכל הזך והטהור, הניצל מגובר התאווה עליו - שלא שלטה בו התגברות התאווה, והאמצעי היא התורה, אשר בהשתמש השכל בה - ועל ידי העיון והמחשבה בענייניה, יתחזק כוח השכל הרוחני, יחזיק ויזך

עיונים

ה. היא התורה אשר בהשתמש השכל בה יחזק ויזך ויזהיר וידחה מעל האדם הסכלות הגוברת על

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

ויזהיר - ויזדכך ויזהיר אורו, וידחה וירחק מעל האדם את הסכלות הגוברת והמשתלטת על נפשו, שהיא המונעת אותו מראות הדברים על אמתתם, ומנהיגם על מכוניהם, כמו שאמר (תהלים יט, ח-ט):
על אמתתם [לאמתם], ואותה סכלות, היא המרחיקה את האדם מלראות את אמתות הדברים ומלהניחם על מכוניהם - ומונעת אותו מלעשות דברים כראוי, (ומלהשלים את חלקו בעבודת ה' כפי הראוי והנכון), כמו שאמר (תהלים יט, ח-ט):

עיונים

נפשו. כתב ה'חזון איש' (אמונה ובטחון פ"ג, ז'): "העמל בתורה כחו לזכות הנפש ולעשותו עדין ומצוחצח, מושך אליו את הרגש הנעים של טהרה וקדושה, ולטעת בקרב לב עמוק גיעול נפש להוללות ותענוגי הבל". ובאגרותיו (ח"א סי' ל"ז) כתב: "ועיקר סגולת התורה להביא את האדם לרוממות עילאה ולהכיר חובתו בעולמו, באה על ידי עמלה של תורה. וכל שהאדם מוסיף ביגיעתו, מנתק בזה חבלי היצר וממאס בתענוגי ההבלים, ונפשו משתוקקת לרגשי קודש ועונג החכמה ומתק טהרת הלב".

אחת מהמעלות שהתורה משפיעה על לומדיה היא: "ומרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות" (אבות פ"ו). וכתב האלשיך (תהלים קי"ט) "כי דרך זיכור החומר אינו אלא על ידי עסק רבוי התורה". ובמדרש שמואל (אבות פ"ו) כתב: שגוף העוסק בתורה אינו נשאר בחומריותו ועביותו וכו' רק הרי זה מתעלה ומזדכך. בשל"ה (מסכת שבועות) מביא בשם הר"י פדואה ז"ל: תורת ה' תמימה וגו' גם עבדך נזהר בהם וגו' (תהלים י"ט). "נזהר", מלשון אור בהיר וזהיר, והוא בהתשת חומרו לתורה אז מזדכך גופו להיות נזהר ומאיר עכ"ל. בספר 'שבט מוסר' (פרק י"א) כתב: "דע, שכל זמן שמתמרק הגוף, על ידי עסק התורה, מתגדל אורה של הנשמה, כסכין זה, כל זמן שמשחזרו במשחזות, מתמרק החלודה שעליו, ומתגלה צחצחות אור בהירותו, כך תלמיד חכם כשממרק ומחליש כוחו על ידי עסק התורה שנקראת אש... מתגלה אור שבנפשו, עד שמכח המרוק, מתקבל כל כך אור שלם, עד שמגיע למדרגת נשמה ורוח...".

בספר 'מעלות התורה' כתב שבלמוד התורה ישבור כח היצר הרע, ולפיכך נקרא הלימוד 'גירסא' מלשון שבירה, כמו שכתוב 'גרסה נפשי לתאווה' (תהלים קי"ט, כ). וכן אמרו רבותינו ז"ל (ב"ב ט"ז, א') 'בראתי יצר הרע, בראתי לו תורה תבלין', וגם ידוע שהרפואה צריכה להיות בדבר המתנגד לחולה, כדי שיעמוד על ידו על קו המוצע, ויצר הרע נקרא רע (קידושין ל', ב'), והתורה נקראת טוב, כמו שכתוב (אבות פ"ו מ"ג) 'אין טוב אלא תורה', לכך נחלש היצר הרע על ידי כח התורה. עכ"ל.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

⁽¹⁾תורת יי תמימה משיבת נפש, עדות יי נאמנה מחכימת פתי, פקודי יי ישרים משמחי לב, מצות יי פרה מאירת עינים.

והתחייבה מאשר זכרנו הערת האדם בדרך התורה, הכוללת המצוות השכליות והשמעיות, לעלות בהם אל העבודה אשר

תורת השם תמימה משיבת נפש, עדות השם נאמנה מחכימת פתי, פקודי השם ישרים משמחי לב, מצות השם ברה מאירת עינים [אלו הן ארבע המעלות שהתורה משפיעה על שכל האדם, והן מוזכרות בדברי רבנו: "משיבת נפש" - היינו שמחזקת את כוח השכל, "מחכימת פתי" - מזככת

אותו, "משמחי לב" - על ידי שמאירה את שכלו, "מאירת עינים" - מסירה מעליו את חושך הסכלות המונע אותו מלראות את אור החכמה (פת לחם)].

והתחייבה מאשר זכרנו - והדבר המתחייב מכל מה שהזכרנו הוא, כי הערת האדם בדרך התורה - כי חובתו של האדם להתעורר על ידי התורה, הכוללת את המצוות השכליות - אותן מצוות שמתקבלות על שכלו של האדם והן מובנות לו, והשמעיות - וגם המצוות שאין טעמן ידוע ואין מבינים את טעמן, והתעוררות זו תביאהו לעלות ולהתרומם בהם ובזה יגיע אל העבודה - עבודת ה' המוטלת עליו, אשר

עיונים

ו. תורת ה' תמימה משיבת נפש. וז"ל המהר"ל בהקדמת ספרו 'תפארת ישראל': תורת ה' תמימה משיבת נפש, פקודי ה' ישרים וגו', מצות ה' ברה וגו' (תהלים יט). ששה דברים, ובכל אחד זכר ה' [תורת ה', פקודי ה', וכו'] לומר, כי התורה מצורפת אל השי"ת שנקראת תורת ה', עדות ה', וכן כולם. לומר, כי על ידי התורה קונה האדם דבקות בו יתברך, ומפני שבא לומר שהדבקות הזה הוא דבקות גמור, לא דבקות בצד מה, כמו מי שהוא בעל מידות ע"י המדות קונה דבקות בו יתברך ואינו קונה רק הדבקות בצד מה, כפי המדה אשר דבק בה, אבל על ידי התורה דבק בו יתברך לגמרי בכל צד, ומפני שהצדדין הם שישה, והם: ימין ושמאל פנים ואחור מעלה ומטה, וכנגד זה זכר ששה שמות, שהוא דבק בו יתברך בכל צד, ואינו נוטה מן השי"ת לא לימין ולא לשמאל, לא לשום צד עכ"ל. [וראה במס' סנהדרין (סד, א): במתניתין תנא, הנצמדים וכו', ואתם הדבקים בה' אלוקיכם, "דבוקים ממש". וכתב רש"י: דדבוק משמע מחובר טפי מנצמד, צמידין אינן מחוברין, ונמשכין וזין אילך ואילך "דבוק משמע יפה יפה"].

ביושר לבב

האדם חייב בה מדרך הראיה וההוכחה השכלית - מצד ההכרה השכלית [היינו לאהבה וליראה את ה' יתברך, ולקיים "שויתי ה'

חובות שער עבודת האלהים הלכות

האדם חייב בה מדרך הראיה השכלית, אשר היא תכלית הענין המכוון בו בבריאת המין האנושי בעולם הזה.

לנגדי תמיד", ולהשתוקק תמיד להזדכך ולהתקרב אל ה' ביתר שאת ויתר עוז (פת לחם)], אשר היא תכלית הענין והמטרה המכוון בו - והיא התכלית והמטרה העליונה שבעזרתה בא רצון הבורא לשלמותו בבריאת המין האנושי בעולם הזה.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

אך גֵּרֵר הָעֲבוּדָה וּבִיאֹר חֻלְקֶיהָ וּמַעֲלֹת כָּל חֻלְק מִחֻלְקֶיהָ הוּא, ^(א)שֶׁגֵּרֵר הָעֲבוּדָה כְּנִיעַת מִי שְׁמִטִּיבִין לוֹ לְמִטִּיב, בְּטוֹבָה שִׁיגְמְלָהּ עַל טוֹבָתוֹ כְּפִי יִכְלָתוֹ. וְהַכְנִיעָה נִחְלָקֶת לְשְׁנֵי חֻלְקִים: הָאֶחָד, כְּנִיעַת רְהוּת וַיִּחּוֹל בְּהַכְרַח

המעלות של האחת על פני השנייה.

אך גֵּרֵר הָעֲבוּדָה - מהותה של עבודת ה' והביאור של כל חלק מחלקיה ומהן המעלות של כל חלק מחלקיה, הוא כך: שגֵּרֵר הָעֲבוּדָה - מהותה של העבודה והגדרתה - כְּנִיעַת מִי שְׁמִטִּיבִין לוֹ לְמִטִּיב - הרגשת הכנעה של האדם מקבל הטובה לפני המיטיב עמו, ובנוסף לכך בְּטוֹבָה שִׁיגְמְלָהּ עַל טוֹבָתוֹ - ישיב לו בטובה כגמולו הטוב על כך שהיטיב עמו כְּפִי יִכְלָתוֹ - כמיטב יכולתו. והכְנִיעָה - והכנעה זו נחלקת לשני חלקים: האחד - החלק הראשון הוא, כְּנִיעַת רְהוּת וַיִּחּוֹל בְּהַכְרַח

עיונים

א. שגֵּרֵר הָעֲבוּדָה כְּנִיעַת מִי שְׁמִטִּיבִין לוֹ לְמִטִּיב בְּטוֹבָה שִׁיגְמְלָהּ עַל טוֹבָתוֹ כְּפִי יִכְלָתוֹ. הכרת הטוב הוא יסוד כל המצוות כולם, וכמו שכתב הרמב"ן (בסוף פרשת בא): "וכוונת כל המצוות שנאמין באלוהינו ונודה אליו שהוא בראנו והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין א-ל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלקיו שבראו". ולפי דרכו הוא מסביר שזו היא המטרה והכוונה של הרמת הקול בשעת התפילה, בשביל לפרסם דבר זה, שהקב"ה ברא אותנו ואנחנו מודים לו על כך ומצהירים לאמר בריותיך אנחנו, עי"ש באריכות דבריו הנפלאים.

החטא הקדמון, חטא אדם הראשון, הגיע מתוך מה שאדם הראשון היה כפוי טובה ואמר "האשה אשר נתת עמדי" (בראשית ג', י"ב. ועיין מסכת ע"ז ה', ב'), זהו השורש שדירדר אותו לתהומות החטא. שהרי באמת תמוה להבין, איך יתכן שאדם הראשון שהיה יציר כפוי של הקב"ה ימרה את פי עליון ויתחבא מפניו, ויגיע למצב שהיה מין וכופר בעיקר (סנהדרין ל"ח, ב') וחירף וגידף (ב"ר י"ט, י"ב)? והתשובה על כך היא שהיה כפוי טובה, ומי שהוא כפוי טובה לא מרגיש שהוא חייב

חובות

שער עבודת האלהים

הלכות

עיונים

לשמוע בקול הקב"ה, ולא מרגיש שום צורך לקיים את מצות ה', וכל הכופר בטובתו של מקום ממילא הוא עובר על רצונו של הבורא.

על פי זה ניתן להבין מה ששנינו במסכת ביכורים (פ"ג ב-ד) באריכות התיאור של סדר הבאת הביכורים לבית המקדש, שהיה נעשה בפרסום גדול וברוב עם. כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר, השור הולך לפניו וקרנותיו מצופות בזהב והחליל מכה לפניו, הגיעו קרוב לירושלים, הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם, וכל בעלי אומניות שבירושלים עומדים בפניהם. עי"ש. והקשה על כך ב'משנה ראשונה' (שם משנה ב') למה רק בביכורים התנהגו כך, ואם זה משום הידור מצוה ו'ברוב עם הדרת מלך', מדוע רק בביכורים, ואילו בעת הבאת מעשר שני לירושלים, ובעת עליה לרגל, שגם בהם יש מצוה לעלות לירושלים, לא קיימו זאת בהידור ובפרסום שכזה?

אמנם יש לפרש, הרי שורש מצות ביכורים הוא ענין הכרת הטוב, כמו שכתוב (דברים כו, ג) "ואמרת אליו" - "שאינך כפוי טובה" (רש"י בשם הספרי), להכיר בטובתו של מקום ב"ה, שכל מה שגדל בשדה, כל התבואה וכל הפירות כולם, הם מאת הקב"ה [וראה עוד מש"כ החינוך מצוה צ"א, משרשי מצות בכורים]. ובזה נוכל להבין, שהבאת ביכורים נעשתה בפרסום בהידור וברוב עם, כיון שמצות ביכורים שורשה ויסודה הוא הכרת הטוב כלפי שמיא, והיות והכרת הטוב הוא שורש כל המצוות כולם, לשם כך צריך להדגיש ולחזק את כל הפעולות של הבאת הביכורים, בכדי להשריש בקרב כל ישראל את היסוד הגדול של הכרת הטוב.

וגם מובן לפי זה מדוע בביכורים יש חיוב "וענית ואמרת" (שם ח') בהרמת קול, דלכאורה מה טיבו של הרמת קול, והרי לפני הקב"ה אין צורך בהרמת קול. אלא, הרמת קול נועד בשבילנו בשביל המביא בכורים בעצמו ובשביל כל העם הסובבים אותו. היות שהכרת הטוב הוא יסוד מהותו של האדם ויסוד כל המצוות כולם, כמו שכתב הרמב"ן הנ"ל, ממילא כיון ששורש מצות בכורים הוא ענין של הכרת הטוב, לכן צריך לענות ולומר בקול רם שאינו כפוי טובה, ולא די להביא את הבכורים לבית המקדש, אלא צריך לומר ולהכריז בקול את טובתו של מקום, וכפי שכותב הרמב"ן שזהו כוונת רוממות הקול בתפילה, כי הכרת הטוב צריכה להיות בפרסום לו ולאחרים השומעים. עוד מצינו על גודל החובה המוטלת על האדם להתבונן ולהכיר טובה להשי"ת על רוב חסדיו וטובותיו, הוא מה שכתב ה'אור החיים' הק' על הפסוק "וזכרת את ה' אלוקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (דברים ח', י"ח), וז"ל: "וזכרת את ה' וגו', פירוש שצריך לתת לבו על טובתו כי מה' היתה לו, ודבר זה יעירה תמיד להכיר בוראו והשגחתו עליו. ותחילת תחבולות יצר האדם היא להשכיחו דבר זה ודרך זה יכנס לאבדו".

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְחִזְקָה. וְהִשְׁנִי, כְּנִיעַת חוֹבָה וְדִין, לְגַדֵּל וּלְרוֹמֵם לְמִי שֶׁנִּכְנָעִין לוֹ. אֵךְ הַחֶלֶק הָרִאשׁוֹן הוּא, הַכְּנִיעָה לְאֵל שֶׁתִּהְיֶה מִצַּד הַהֶעֱרָה הַקְּנוּיָה אֲשֶׁר זָכְרָנוּ, שְׁחִיבָה מִדֶּרֶךְ הַגִּמּוּל וְהַעֲנֵשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא. אֲבָל הַחֶלֶק הַשֵּׁנִי הוּא, הַכְּנִיעָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה מִצַּד הַהֶעֱרָה הַתְּקוּעָה בַּשֶּׁכֶּל, וְהַנוּצָרֶת בְּטַבַּע הָאָדָם בְּהִקְשֶׁר נַפְשׁוֹ עִם גּוֹפוֹ.

וְשֵׁתִי הַכְּנִיעוֹת מְשֻׁבָּחוֹת, מְבִיאוֹת אֶל דֶּרֶךְ הַהֲצֵלָה בְּעוֹלָם הַמְּנוּחָה, אֲלֵא שְׁאֵחַת מִהֲנֶה גּוֹרְמַת לְחִבְרָתָהּ, וּמַעֲלָה שְׁעוּלִים מִמֶּנָּה אֱלִיָּה, וְהִיא הָעֶרֶת הַתּוֹרָה.

על ידי לימוד התורה - מצד ההערה הקנויה אשר זכרנו - וכפי שהוזכר עניינה בפרקים הקודמים, שחיובה - והיא מחייבת את האדם לעבודת ה' מדרך הגמול - מתוך ציפייה לשכר ופחד מהעונש הצפויים לאדם בעולם הזה ובעולם הבא, כפי שהופיעו והוסברו בתורה. אבל החלק השני של ההכנעה הוא הכניעה אשר תהיה ותימצא באדם מצד ההערה - מתוך התעוררות בהכרת הטובה הטבעית התקועה והמושרשת בשכל, והנוצרת ומוטבעת בטבעו של האדם בהיקשר נפשו עם גופו - מתחילת בריאתו מעת התקשרות נפשו עם גופו.

ואמנם שתי הכניעות הללו לסוגיהן משובחות הן, ושתיהן מביאות את האדם אל דרך ההצלחה בעולם המנוחה [בעולם הבא], אלא שאחת מהנה - הכניעה האחת גורמת לחברתה - גוררת את ההכנעה השנייה והיא משמשת לה כמעלה - כמדרגה שעולים ממנה אליה - ובאמצעותה מגיעים אל ההכנעה השנייה, והכניעה הראשונה היא הערת התורה - נובעת מהתעוררות שנקנית על ידי לימוד התורה והיא המביאה להתעוררות מכוח השכל. [כוונת רבנו, שההכנעה הנובעת מיראת העונש ומהציפייה לשכר המתעוררת על ידי לימוד התורה היא הגורמת והמביאה את האדם להיכנע בפני הבורא

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְהַכְּנִיעָה שֶׁתִּהְיֶה מִחֻמַּת הָעֶרֶת הַשֶּׁכֶּל וְדֶרֶךְ הָרִאשׁוֹן קְרוּבָה אֶל הָאֱלֹהִים וְרִצּוֹנָה יוֹתֵר לְשִׁבְעָה פָּנִים.

אַחַד מֵהֶם, שֶׁהַעֲבֹדָה שֶׁתִּהְיֶה מִהֶעֱרַת הַתּוֹרָה, אֲפֻשֶׁר שִׁיחִיָּה הָאָדָם מְכוּיִן בָּהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, וְאֲפֻשֶׁר שֶׁתִּהְיֶה כּוֹנֵנִי לְחֻנוּפָה וּלְשִׁבְחַת בְּנֵי אָדָם וּכְבוֹדָם בַּעֲבוּרָהּ, כִּי שְׂרָשָׁה מְיֻסָּד עַל הַתּוֹחֵלֶת וְהִרְהוּת. אֵךְ הַעֲבֹדָה שֶׁהִיא מִצַּד

גם בשל הכרת השכל, וללא הקדמת ההתעוררות שעל ידי לימוד התורה אי אפשר להגיע להתבוננות שכלית נכונה, וזאת משום שרק התורה מאפשרת לאדם להתנתק מכבלי התאוות האוסרות את השכל ואינן מניחות לו לפעול על פי האמת. לימוד התורה הוא המזכך את השכל, וכך יכול האדם להכיר בחובתו לעבוד את ה', ואולם הכניעה שתהיה מחמת הערות השכל

- התעוררות שבאה מכוח השכל ובדרך הראיה וההוכחה שמובילות ומביאות את האדם לידי הכנעה, יותר קרובה אל האלהים - היא הכניעה המקובלת לפניו יתברך ורצויה וחשובה לפניו יותר מאשר עבודת ה' מתוך ציפייה לשכר ופחד מעונש, וזאת לשבועה פנים - מפני שבעה טעמים.

אחד מהם - הטעם הראשון הוא מפני שהעבודה שתהיה מהערת התורה - ועבודת ה' שאדם מגיע אליה בעקבות התעוררות מכוח לימוד התורה, אפשר אמנם שיהיה האדם מכוין בה לשם שמים - וכל מצוותיו תיעשינה אך ורק לשם ה', ואפשר - אך גם ייתכן שתהיה כוונתו בעשייתה לשם חנופה - וכדי להיראות בעיני בני אדם כאדם בר מעלה או כדי שיפארוהו ולשבח בני אדם וכבודם - ויזכה לשבחים בפי הבריות ויתייחסו אליו בדרך של כבוד בעבודה - בעבור עבודתו, והסיבה שיש בהתעוררות זו חשש לסטייה לעבודה שלא לשם שמים היא העובדה כי שרשה - השורש והיסוד של התעוררות זו מיוסד ובנוי על התוהלת - על הציפייה לקבלת שכר טוב והרהות - והיראה והפחד מהעונש בבחירת הרע. ההתמקדות בתגמול מעידה על שאיפה לתועלת עצמית, ושאיפה זו עלולה להוביל אדם לחפש את התועלת בדרך אחרת, בעזרת חנופה, שקר, ניצול הזולת ועוד. [וכל עוד לבו אינו שלם עם ה' אלוקיו והוא אינו עובד אותו מחמת רוממותו וגדולתו, אלא מחמת פחד העונש והציפייה לשכר בלבד, ייתכן שלפעמים יעבוד את הבורא מתוך חנופה וכדי שישבחו אותו בני אדם. הרי שעיקר עבודתו אינה אלא לשם תועלת עצמית, ואם כן ייתכן שיגיע מתוך כך לידי המחשבה על התועלת שתבוא לו מן הבריות (מרפא לנפש)]. אך העבודה והכניעה שהיא מצד

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הַעֲרַת הַשֶּׁכֶל לֹא תִהְיֶה כִּי אִם מִיַּחֲדָת לְשֵׁם שָׁמַיִם, לֹא יִתְעַרֵּב בָּהּ שׁוֹם הֶנָּף וְלֹא זִיוָף מִצַּד שְׂתִיתָפֹאֵר בָּהּ, כִּי אֵינָהּ מִיַּסְדָּת עַל תּוֹחֶלֶת וְעַל הֶרְחָוֹת, ^(ב) אֲךָ הִיא מִצַּד הַחֲכָמָה וְהִדְיָעָה בָּמָה שֶׁהִנְבְּרָא חֵיב לְבוֹרָא מִן הָעֲבוּדָה.

הערת השכל - שמגיעה על ידי התעוררות השכל, לא תהיה - לעולם לא תיעשה מתוך חיפוש כבוד והתפארות כי אם מיוחדת לשם שמים, ולא יתערב - ולא ייתכן שיהיה מעורב בה שום חונף - שום כוונת חנופה וצביעות ולא זיוף מצד שיתפאר בה - ולא יתערב בה שום פגם או זיוף ורצון להתפארות, כי היא אינה מיוסדת ומבוססת על תוחלת ותקווה לקבל תמורתה שכר וגם אינה מבוססת על הרהות - על יראת העונש, אך היא מצד - אלא היא תוצאה של החכמה והידיעה הפשוטה במה שהנברא חייב לבורא מן העבודה שהנברא מחוייב לקיים רצון בוראו ומיטיבו ללא שום תקווה לתועלת עצמית.

עיונים

ב. אך היא מצד החכמה והידיעה במה שהנברא חייב לבורא מן העבודה. והיינו משום הכרת טובה לבורא. חיוב זה של הכרת טובות הבורא הוא חיוב גדול ביותר, עד שמי שכופר בטובה זו מעשהו חמור בנקודה מסוימת יותר מכל העבירות החמורות אף כשנעשו להכעיס את הקב"ה, כמו שהדבר נלמד מדברי הגמרא (סנהדרין ק"ג, ב'), שדנה בחטאי אותם מלכים שאין להם חלק לעולם הבא. וכך נאמר שם: "מנשה, קדר את האזכרות והרס את המזבח. אמון - שרף את התורה והעלה שממית על גבי המזבח. אחז - התיר את הערוה. מנשה - בא על אחותו. אמון - בא על אמו, שנאמר: 'כי הוא אמון הרבה אשמה' - רבי יוחנן ור"א, חד אמר: ששרף את התורה, וחד אמר: שבא על אמו, אמרה לו אמו: כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו?! אמר לה: כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי! כי אתא יהויקים אמר: קמאי לא ידעי לארגוזי, כלום אנו צריכים אלא לאורו, יש לנו זהב פרוויים שאנו משתמשים בו יטול אורו!".

יהויקים - שהתבונן בחטאים החמורים שעשו קודמיו כדי להכעיס לפניו יתברך, הגיע למסקנה: "קמאי לא ידעי לארגוזי" - למרות חטאיהם החמורים והכוונה הרעה שלהם, עדיין הם בגדר שאין הם יודעים להרגיז, ומה הוא הדבר שהוא מכעיס יותר מכל - כפיות הטובה - לצמצם את חסד ה' המתגלה באור השמש המקיים את החיים בעולם - להשוותו ל'זהב פרוויים' - [תאורה מלאכותית כל שהיא]. (הערת רבי חיים שמואלביץ).

על פי דברים אלו יתבאר דברי הראשונים אשר בעלי התוספות (ב"ק ט"ז, ב', ד"ה והוא) התקשו

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְהַשְׁנִי, כִּי עֲבוּדָה, שֶׁהִיא מִהֶעֱרַת הַתּוֹרָה, לֹא תִהְיֶה אֶלָּא אַחֲרֵי הִיחּוּל בְּגִמּוּל וְהֶרְחָוֹת בְּעֶנְשׁ. וְאֲשֶׁר תִּהְיֶה מִהֶעֱרַת הַשֶּׁכֶל, לֹא תִהְיֶה כִּי אִם לְנִדְיָבוֹת הַנֶּפֶשׁ וְרִצּוֹנָה לְהִשְׁתַּדֵּל בְּכָל יָכָלָתָה בְּעֲבוּדַת אֱלֹהִים לְשִׁמּוֹ, אַחֲרֵי יְדִיעָה וְהִכָּנָה, כִּי הַנֶּפֶשׁ לֹא תִתְנַדֵּב בָּמָה שִׁישׁ לָהּ, אֶלָּא אַחֲרֵי שִׂיתְפָּרַר לָהּ שְׂתִיתָמוּרָה

והטעם השני הוא, כי עבודה [עבודת ה'] שהיא נובעת מהערת התורה - מהתעוררות הבאה מלימוד התורה, לא תהיה ולא תתקיים אלא אחר הייחול בגמול - אלא מתוך ציפייה לשכר והרהות ומפני החשש והפחד בעונש, ומכיוון שהיא בנויה על יסודות אלו אין האדם מתאמץ לעשותה בכל כוחו ויכולתו.

ואשר תהיה - אולם כאשר עבודת ה' תגיע מהערת השכל - מתוך התעוררות השכל - שהמוטב חייב כלפי המיטיב, לא תהיה כי אם לנדיבות הנפש ורצונה - לא ינהג בה האדם רק כדי לצאת ידי חובה, אלא יעשה אותה בחשק ובהתלהבות ומתוך נדיבות הנפש והרצון להשתדל בכל יכולתה - וישקיע את כל כוחותיו בעבודת האלהים לשמו, אחרי ידיעה והכנה והתבוננות בגדולת ה' ורוממותו, שהרי כי הנפש לא תתנדב במה שיש לה - לטרוח בעבודת ה', אלא אחר שיתברר לה - בבירור גמור ומוחלט שהתמורה שהאדם שואף אליה ומשתוקק להשיגה גדולה בעיניו

עיונים

בדבריהם. שם בגמרא נאמר: "שדרו של אדם הופכת לנחש שבע שנים אחר מותו - והוא דלא כרע במודים", ובתוספות שם כתבו, וז"ל: "ויש מפרשים משום דאמרינן במדרש, שיש עצם בשדרו של אדם שממנו נוצר לעתיד לבוא, ואותו עצם חזק וקשה כל כך - שאין האש יכול לשורפו, והשתא כשאותו עצם נעשה נחש - אינו חי לעתיד לבוא". והקשו התוספות: "ואין סברא לומר שיהא עונשו גדול כל כך בשביל עוון זה, דהא כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא?".

ונראה לבאר את כוונת ה"יש מפרשים" באופן זה: ה"כריעה במודים" איננה רק חלק ממצוות התפילה, אלא היא ביטוי להכנעת האדם לפני בוראו על הטובות הרבות שעושה לו, וזו כוונת הגמרא: "מי שאינו כורע במודים" - היינו מי שחסירה לו תחושת ההכנעה של הכרת הטוב לבוראו - הרי חסר הוא את יסוד עבודתו הרוחנית של האדם לפני בוראו, וממילא לא יזכה לשכר הניתן לשלימי הנפש - תחיית המתים ('הכרת הטוב').

חובות שער עבודת האלהים הלכות

עודפת עליו, והוא רצות האל אותה.

והשלישי, כי העבודה שהיא מן התורה

בלבד, יהיה הנראה ממנה על

האברים מן המעשים הטובים יותר ממה שהיא

צפון בלב מעבודת האלהים. והעבודה שתהיה

מן השכל הצפון בלב כפלים ממה שנראה ממנה

על האברים, והם חובות הלכות.

והרביעי, כי העבודה שהיא מן התורה כמבוא

ביושר לב

ועודפת עליו [בעיניו] מכל

המאמצים והיגיעה שהוא

טורח בעבודת ה', והוא

- והתמורה שאלה הוא

נכסף היא: רצות האל אותה

- שהא-ל יתברך ירצה

במעשיו וימצא חן וחסד

לפניו בעבודתו [שכן כאשר

התמורה שהאדם מייחל לה

היא שהבורא יתברך ירצה

במעשיו, הוא עובד את

עבודתו בהתלהבות גדולה

ובחשק רב, שהרי מטרותיו

הוא להשיב למיטיב לו עבור

רוב חסדיו וטובותיו שהכיר

בהן בשכלו. אך העובד את

ה' מתוך יראת העונש וציפייה לקבלת שכר, עושה את עבודתו בעצלתיים וכאנוס בדבר וסבור

תמיד, כי כבר יצא ידי חובתו (עפ"י טוב הלבנות)].

והטעם השלישי הוא, כי העבודה שהיא מן התורה בלבד - כי עבודת ה' הבאה מתוך התעוררות

מלימוד התורה, אפשר שיהיה הנראה ממנה על האברים מן המעשים הטובים - ייתכן מאוד שיהיו

המעשים שנראים כלפי חוץ בפעולת איבריו טובים יותר מרובים ונמרצים ממה שהוא צפון בלב

מעבודת האלהים - ממה שיש בתוך לבו ובצפונותיו כפי הנדרש בעבודת ה', כי מאחר שאין הוא

עובד את ה' אלא כדי לקבל שכר ולהינצל מעונש, אין לבו שלם כל כך בעבודת ה', שהרי לו היה

באפשרותו להשיג את השכר בלעדיה, היה מרוצה יותר (פת לחם). ולעומת זאת דרך העבודה

שתהיה מן הבנת השכל - אזי מעשיו יהיו ביטוי לפנימיות עמוקה ולא רק עבודה חיצונית וריקה,

אלא החלק הצפון בלב יהיה כפלים ממה שנראה ממנה - מהמעשים החיצוניים שנראים על ידי

פעולות האברים, והם - הכוונה לשם שמיים, אהבת ה' ויראתו הנלוות למעשים הן הן חובות

הלכות.

והטעם הרביעי לעדיפות שיש בהתעוררות השכל על פני ההתעוררות מכוח ההכרח בידיעת השכר

והעונש, כי העבודה כשהיא תוצאה של התעוררות מן התורה, היא כמו מבוא

ביושר לב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

אל העבודה אשר היא מן השכל, והיא כנגדיר

הזרוע, והתורה לה כעבודה לאדמה וחרישתה

ונקותה, והעזר שהיא מן האלהים כמטר

המשקה אותה, ומה שהיא מציאה ומצמחת

כמה שיתקיים בלכות מעבודת האלהים לשמו,

לא ליחול ולא לרהות, כמו שהזכירו חכמינו

זכרונם לברכה עליו (אבות א, ג): ^(ג)אל תהיו

כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס

אל העבודה אשר היא מן

השכל - הנובעת מהבנת

והכרת השכל, והיא משולה

כנגדיר תבואה הזרוע באדמה

[כשם שהגרעין נזרע באדמה

במטרה להצמיח יבול רב

ומשובח, כן מטרת עבודת

ה' מתוך התעוררות התורה

היא שיתעלה האדם על

ידה ויגיע לידי עבודת ה'

אמתית הנובעת מתוך הכרת

השכל ומתוך פנימיות הלב,

הנעשית לשמו יתברך. וכמו

שעיבוד האדמה מכשיר אותה להצמיח את הגרעין היטב, כן מכשירה התורה את לב האדם

לעבוד את ה' מתוך הכרה שכלית. וכשם שהגשם מסייע לאדם להוציא לפועל את כוח הגידול

של האדמה, כך מסייעת עזרתו של הקב"ה לאדם לעלות למדרגה זו (פתחי לב), והתורה לה

- התועלת שיש לעבודה זו מהתורה דומה כעבודה לאדמה וחרישתה ונקותה - כתועלת שיש

לאדמה מהעיבוד, החרישה והניקוי, המסייעים לצמיחת הזרע, והעזר שהוא מן האלהים לסייע

את האדם בעבודתו, דומה כמטר המשקה אותה - כגשם המשקה את האדמה, ומה שהיא מציאה

ומצמחת - וכשם שתכלית עבודת האדמה בשילוב השקייתה הם הגידולים שהאדמה מצמיחה,

כך גם ההתעוררות שעל ידי התורה בשילוב העזר שיהיה לאדם מן השמים מביאים לידי המטרה

הנעלית כמה שיתקיים - שתשתרש בלכות מעבודת האלהים, עבודה שתיעשה רק לשמו יתברך,

לא ליחול - ולא מתוך ציפייה לשכר ולא לרהות - ולא מתוך חשש ופחד מהעונש, וכמו שהזכירו

על כך חכמינו זכרונם לברכה עליו (אבות א, ג): 'אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת

לקבל פרס - מתוך ציפייה לשכר

עיונים

ג. אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס. רבינו יונה כתב (משלי ג', כ"ו) בענין

מצות הבטחון: "דע, כי הבטחון הוא שלא יתערב בו שום ספק. ועל דרך משל נבאר, כי ענין הבטחון

כשכיר הבוטח על המלך, ועמל בכל כוחו לפניו בשמחה ובטוב לבב, מרוב מבטחו על המלך, ומדעתו

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

אֵלָא הָווּ כְּעִבְדִּים הַמְשַׁמְשִׁין אֶת הָרַב שְׁלָא עַל מִנַּת לְקַבֵּל פָּרַס, ^(ה) וְיֵהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם.

מורא שמים ולא מורא העונש עליכם' - (עפ"י מרפא לנפש).

עיונים

כי יתן משכורתו שלימה". שכיר העובד אצל המלך הריהו בטוח שמשכורתו תשולם וביד רחבה, בוודאות גמורה כזו עד שמרגיש כאילו הכסף כבר מונח בכיסו, לכן הוא עמל בכל כוחו ובשמחה. מדוע המשיל רבינו יונה את מדרגת ודאות הבטחון לשכיר המלך, ולא לפועל העובד אצל בעל בית רגיל? מפני שהעובד אצל המלך בטוח יותר בתשלום שכרו ובגובה משכורתו, כי מלך לא יתקשה לשלם ולא יתכחש למה שהתחייב, וגם לא יקמץ משלם ברוחב לב וביד פתוחה, כזו צריכה להיות הרגשת הבטחון של עושה המצוה בשכר שיקבל על עשייתה, ואף על פי שאמרו חז"ל (אבות א', ג') "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס", היינו שאין לעשות את המצוות למען השכר, אבל יש לדעת בוודאות שהשי"ת נותן שכר טוב ולשמוח בכך ('שפתי חיים' מידות ועבודת ה' א' עמ' תקל"ה).

בתפילת שמונה עשרה אנו מבקשים "ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת", בבקשה זו אנו מחזקים את בטחוננו בהשי"ת שיתן לנו שכר טוב ושלם בעוה"ב, ואנו מוסיפים להתפלל "ושים חלקנו עמהם לעולם", שגם אנו נהיה מ'הבוטחים בשמך באמת', ובזכות זה נזכה ל'שכר טוב'. מבואר שצריך האדם לבטוח בהשי"ת שישלם לו שכרו הטוב בעוה"ב, ולכאורה, הדברים הללו עומדים בסתירה לדברי המשנה (אבות א', ג') "הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס". התשובה היא, שרצון השי"ת הוא, שנדע ונאמין בחסדיו המרובים עמנו, שהוא משלם שכר טוב ושלם, כאמור (בברכת 'ברוך שאמר') "ברוך משלם שכר טוב ליראיו", ועלינו לבטוח בו יתברך שייטיב עמנו, אבל בד בבד חובתנו לקיים מצוות, מפני שזהו רצונו יתברך, ולא שנעשה זאת על תנאי ועל מנת לקבל את השכר, ובאם לא נקבל לא נעשה ח"ו, אלא נעשה ונמלא את רצונו בשמחה בכל אופן שהוא, ונדע שהוא מרבה להיטיב (שם עמ' תקמ"ו).

ד. ויהי מורא שמים עליכם. סיום המשנה "ויהי מורא שמים עליכם", לכאורה, תמוה. הרי המשנה מדברת ועוסקת בעובד ה' שלא על מנת לקבל פרס, שזה לכאורה הדרגה הכי גבוהה בעבודת השי"ת, והלא הוא הצדיק והחסיד האמיתי העוסק בתורה ובמצוות לשמה ממש. ואם כן, מדוע נצרכת אזכרה נוספת - "ויהי מורא שמים עליכם"? היתכן שיעבוד את בוראו שלא לשום קבלת

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְהַחֲמִישִׁי, כִּי מִצְוַת הַתּוֹרָה יֵשׁ תְּכַלִּית לְמַסְפָּרָן, וְהֵן מְגִיעוֹת עַד סֶף יָדוּעַ, וְהוּא תַרְנ"ג מִצְוֹת, אֲךָ מִצְוֹת הַשֶּׁכֶל כְּמַעֲט שְׁאִין לָהֶן תְּכַלִּית, כִּי כָּל יוֹם יוֹסִיף הָאָדָם דַּעַת פָּהֵן, וְכָל אֲשֶׁר תוֹסִיף הַפֶּרֶתוֹ וַיִּבִּין טוֹבוֹת הָאֱלֹהִים וְעֵצָם יְכַלֵּתוּ וּמַלְכוּתוֹ, יוֹסִיף לְהַפְנִיעַ לוֹ וּלְהַשְׁפִּיל לְפָנָיו. וְעַל כֵּן אֵתָה רוֹאֶה, דְּיֹד עָלָיו הַשְּׁלוֹם מִתְחַנֵּן אֶל הָאֱלֹהִים לְהַעִיר אוֹתוֹ עָלֵהֶן וּלְהַסִּיר מִסֶּף הַסִּכְלוֹת מַעַל עֵינָיו, כְּמוֹ שְׁאָמַר (תהלים קיט, יח): ^(ה) גֹּל עֵינֵי וְאֲבִיטָה נִפְלְאוֹת

והטעם החמישי הוא, כי למצוות התורה יש תכלית וגבול למספרן, והן מגיעות עד סף ידוע - מסויים, והוא תרנ"ג מצוות, אך המצוות השכליות - הנובעות מהכרת השכל כמעט שאין להן תכלית, כי בכל יום האדם מעמיק בהן יותר ויותר ויוסיף האדם דעת בהן - וידיעתו בהן מתרחבת ומתפשטת. וכל אשר תוסיף הכרתו ויבין טובות האלהים ועוצם יכולתו ומלכותו - וככל שתתעצם הכרתו

והבנתו בטובות האלקים ויבין את גודל כוחו ומלכותו של הבורא, כך יוסיף להיכנע לו ולהישפל לפניו - כך תתווסף בו ההכנעה והשפלות לפניו יתברך.

והואיל והמצוות השכליות הולכות ומתרבות בהתאם למידת התבונה של האדם בגדולת הבורא וטובו, על כן אתה רואה - כי החסיד דוד המלך עליו השלום היה מתחנן אל האלהים להעיר אותו עליהן - לתת בלבו התעוררות לקיים את מצוות הלבבות, ולהסיר את המסך ומעטה הסכלות מעל עיניו, כמו שאמר (תהלים קי"ט, י"ח): ^(ה) גֹּל עֵינֵי וְאֲבִיטָה נִפְלְאוֹת

עיונים

שכר ואפילו לא לשכר עולם הבא, ואפילו הכי לא יהא עליו מורא שמים? התשובה לכך היא - אומר הגרי"ל חסמן זצ"ל ('אור יהל' ח"א עמ' שמ"ו) - כי הנה וודאי אברהם אבינו, עבד את השי"ת שלא על מנת לקבל פרס, ובכל זאת נאמר עליו "עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה", ומזה נבין כי גם לאנשים הגדולים ביותר, יש עוד מקום להוסיף ביראתם ולומר להם, ויהא מורא שמים עליכם.

ה. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. כתב ה'חפץ חיים' ('טהרת ישראל' פ"ח): יש רבי רבבות פליאות חכמה אצורים בחלק החוקים שאין דעתינו השפלה יכולה להכיר אותם, וכמו שכתב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

מתורתך, (תהלים קיט, לג-לו) הורני יי דרך חקך, הדריכני בנתיב מצותיך, הט לבי אל עדותיך, ואומר (תהלים קיט, צו): לבל תכלה ראיתי קין רחבה מצותך מאד, רצה לומר: כל מה שאנו חיבין מעבודתך על התמדת טובותיך אין קין לו, מפני שאין קין לאפני טובותיך עלינו. וכבר נאמר על קצת הפרושים שהיו כל ימיהם בתשובה, מפני שהיו מחדשים בכל יום תשובה, בעבור תוספת הפרתם בגדלת האלהים בכל יום, וקצורם במה שהם חיבים לו מן העבודה

מתורתך, (תהלים קי"ט, ל"ג-לו) 'הורני השם דרך חקך', 'הדריכני בנתיב מצותיך', 'הט לבי אל עדותיך', ואומר (תהלים קי"ט, צ"ו): 'לכל תכלה ראיתי קין רחבה מצותך מאד', רצה לומר: כל מה שאנו חיבין מעבודתך על התמדת טובותיך אין קין לו - אין גבול וסוף לכל מה שאנו מחויבים בעבודתך תמורת טובותיך התמידיות, מפני שאין קין, גבול וסוף לאופני טובותיך עלינו - לדרכי הטובה שאתה מיטיב עמנו.

וכבר נאמר [מסופר] על מקצת מן הפרושים - עובדי ה' הצדיקים שלבם שלם עם ה' שהיו שבים כל ימיהם בתשובה, מפני שהיו מחדשים בכל יום בתשובה לפני השם - ובכל יום נולדה בקרבם סיבה חדשה לשוב בתשובה, בעבור תוספת הכרתם - וזאת מתוך דרגה מחודשת שצמחה בלבם בהכרת הבורא, בגדולתו ורוממותו של האלהים בכל יום יותר מהכרתם אותו ביום האתמול, ומתוך כך גם ראו את קיצורם ועד כמה עבודתם ביום האתמול הייתה מועטה במה שהם חייבים לו מן העבודה

עיונים

הרמב"ם בפרק עשירי מסנהדרין וז"ל: כל דיבור ודיבור מן התורה יש בהם חכמות ופלאים למי שמבין אותם ולא הושג תכלית חכמתה, ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ואין לאיש אלא להלוק בעקבות דוד משיח אלקי יעקב שהתפלל גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. עכ"ד.

בספר 'אור יהל' (ח"א עמ' פ') פירש פסוק זה, וז"ל: בכל דבר בעולם שנקרא "סוד", הרי זה כל זמן שלא גילהו בעל הסוד, אבל כשנגלה, אין זה כבר בגדר סוד, מה שאין כן בתורה הקדושה, אף לאחר שנגלה הסוד עדיין נשאר סוד כמוס, ואין קץ לסודות התורה, וזהו שאמר דוד גל עיני ורק אביטה הנפלאות, אבל גם אחר כך נפלאו ויפלאו ממני, סוד התורה כל מה שמתגלה יותר, נעשה סוד יותר, והבן סוד זה כי עמוק הוא. עכ"ד.

ביושר לבב

בשעבר - כי כפי מושגיהם היום, הייתה עבודתם ביום שעבר בלתי מספקת, ועל כך היו שבים בתשובה כל יום, כמו שאמר החסיד דוד המלך עליו השלום (תהלים י"ט, ג): 'יום ליום יביע אומר - יביע' מלשון מעין נובע, היינו, שבכל יום מתווספת ומתעצמת הכרה והשגה עליונה יותר בגדולת הבורא, בדומה למעין הנובע, כי אין לה תכלית ולא סוף (עפ"י פת לחם). ולילה ללילה יחיה דעת'. ואומר (תהלים קי"ט,

חובות שער עבודת האלהים הלכות

בשעבר, כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים יט, ג): 'יום ליום יביע אומר וליילה לליילה יתנה דעת, ואומר (תהלים קיט, קלו): פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך.

והששי, כי העבודה שהיא מן התורה היא ביכלת האדם, כשהוא מכון בה ומזדמן אליה, איננה נמנעת ממבקשה. אך העבודה שהיא מן השכל לא תגמר לאדם אלא בכח גדול ועזר מאת האלהים יתברך, כי יכלת

קל"ו): 'פלגי מים ירדו עיני על כך שהם לא שמרו את תורתך' [ממה שדוד המלך ע"ה הצטער רק על מה שענינו לא שמרו את התורה, ולא הצטער גם על מה ששאר אבריו חטאו, לומד רבנו, כי צערו של דוד המלך היה על שלא קיים כראוי את מצוות הלבבות התלויות בראייה שכלית נכונה, כמו שכתב רבנו לעיל, שדוד המלך ע"ה התחנן אל ה' "לקיים את מצוות הלבבות ולהסיר את מסך הסכלות מעל עיניו, כאשר אמר: גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך". מאחר שבכל יום ניתווספה לדוד המלך ע"ה השגה חדשה בגדולת ה' ונפלאותיו, כמו שהוכיח רבנו מהפסוק "יום ליום יביע אומר", היה מצטער תמיד ומוריד נחלי דמעה על אשר לא עבד את ה' בעבר כפי השגתו הנוכחית, כמו מנהגם של עובדי ה' הפרושים שהוזכרו כאן בדברי רבנו (פתחי לב)].

והטעם הששי הוא, כי העבודה שהיא מן התורה - עבודת ה' הנובעת מלימוד התורה היא ביכולת וביד האדם לקיימה, כשהוא מכון בה - כשהוא שם לב אליה ומזדמן אליה - ומכין ומזמן את עצמו לקיים אותה, והיא איננה נמנעת ממי שמבקשה - ומהחפצים בה. אך העבודה [עבודת ה'] שהיא נובעת מן השכל - מתוך הכרה שכלית לא תגמר לאדם - אין היכולת בידי האדם להשיג אותה באופן מושלם אלא בכח גדול - לאחר התאמצות רבה ועל ידי עזרה וסיוע גדול וחיזוק שיזכה בהם מאת האלהים יתברך [ולכן עבודה זו רצויה יותר לפני ה', וכמאמר חז"ל (אבות פ"ה): "לפום צערא אגרא" (טוב הלבנון)], כי היכולת בידו של

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הָאָדָם קָצָרָה מִהַשְׁיָגָה, וְעַל כֵּן אֶתָּה רוֹאֶה דָּוִד
עָלָיו הַשְּׁלוֹם מְשִׁיב תַּמִּיד הַתְּחִנָּה לֹא לְעִזְרוֹ
עָלֶיהָ בְּאִשְׁרֵי תַּמִּימֵי דָרָךְ (תהלים קיט, א).

וְהַשְׁבִּיעִי, כִּי הָעֲבוּדָה בְּשִׁיחָה מִן הַתּוֹרָה
בְּלִבָּהּ, אֵין אָדָם בְּטוֹחַ בְּעֶצְמוֹ
שֶׁלֹא יִכָּשֶׁל בָּהּ, ⁽¹⁾ כִּי כַח הַתְּאֻנָּה אוֹרֵב לָהּ וּמַצְפָּה

האדם קצרה מהשיגה, ועל כן אתה רואה דוד
בכוחותיו הוא, ולכן עבודתו
זו חשובה לפני הבורא יתברך
והיא במדרגה הרבה יותר
נעלה ורמה [כמו שרבנו מבאר
באריכות לקמן] (בשער חשבון
הנפש פרק ג' חשבון כ"א)
שעל האדם להשתדל תמיד
לעבוד את ה' למעלה מיכולתו
ולהשתוקק לעבודה נעלה
זו ולבקש מה' שיזכה לכך,
וכשיתנהג כך תמיד, ימלא ה' את בקשתו ויפתח לפניו את שערי הדעת, ויתחזקו שכלו ואבריו לקיים
את מצוות הלבבות למעלה מיכולתו ויעלה ממדרגה למדרגה, ויפתחו לפניו שערי המדרגות הרוחניות
שהם מתנת האלוהים הנכבדה לעם סגולתו ואוהביו, כמו שאמר שלמה המלך (קהלת ב', כ"ו): כי לאדם
שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה (עפ"י מרפא לנפש), ועל כן אתה רואה - ומטעם זה הנך מוצא
שרוד המלך עליו השלום משיב תמיד התחינה - היה שב ומתחנן תמיד לפני האל לעזרו ולסייעו עליה -
שישיג עבודה זו שהיא למעלה מכוחותיו, וכפי המוזכר במזמור 'אשרי תמימי דרך' (תהלים קי"ט).
והטעם השביעי הוא, כי העבודה כשהיא מן התורה בלבד - העובד את ה' מתוך לימוד וידיעת התורה
בלבד, אין האדם בטוח בעצמו שלא ייכשל בה - באחת מן המצוות, כי כח התאונה אורב לה ומצפה

עיונים

ו. כי כח התאונה אורב לה ומצפה העתות שהוא מתעלם ממנה. במסכת קידושין (ל', ב') אמרו:
"יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו וכו' ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו". ביאר
ה'חפץ חיים' (תהלים): הכוונה היא, שאף אם נצחתו פעם ושתיים, הוא לא נופל ברוחו והוא חוזר
ומתגבר, וצריך עזרת ה' לנצחו תמיד.

בספר 'דעת סופר' (וישלה) כתב על הפסוק 'וישאל יעקב וגו' ויאמר למה זה תשאל לשמי'
(בראשית ל"ב, ל'), וז"ל: הכוונה, כי המלאך היה שרו של עשו והוא הס"מ, ואמרו בגמרא (סוכה
נ"ב, א') שבע שמות יש לו ליצר הרע, ואמרו בגמרא בקידושין יצרו של אדם מתחדש וכו', ופירש
בבב"ע שבא בתחבולות שונות, ואם מתגבר על האדם בהסיתו לעבירה אחת, בא בפנים חדשות
להסיתו לעבירה אחרת, ועל ידי זה מתגבר בכל יום, ומשתנה מפעם לפעם, על כן למה זה תשאל

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הָעֵתוֹת שֶׁהוּא מִתְעַלֵּם מִמֶּנָּה. אֲבָל הָעֲבוּדָה
שֶׁהִיא מִהֶעֱרַת הַשֶּׁכֶל, בְּטוֹחַ הוּא מִהִכָּשֶׁל בָּהּ
וּמִחֲטָא, כִּי הַנֶּפֶשׁ אֵינָה נִמְשָׁכַת אֵלֶיהָ, אֲלֵא לְאַחַר
הַמִּית תְּאֻנָּת הַגּוֹפּוֹת וְהַגְּבֵרַת הַשֶּׁכֶל עָלֶיהָ וְשִׁמּוּשׁוֹ
בָּהּ כְּחֶפְצוֹ וְרִצּוֹנוֹ. וְעַל כֵּן הִיא עֲבוּדָה מְבֻטָּחַת
מִהִכָּשֶׁל בָּהּ, וּבִעֲלָהּ שְׁמוֹר מִן הַחֲטָא, כְּמוֹ שֶׁאָמַר
הַכְּתוּב (משלי יב, כא): לֹא יֵאָנֶה לְצַדִּיק כָּל אִיִּן.

אך מעלות התורה צריך שאבאר מהם מה

עליה - ושלטונו על התאוה החומרית ושימושו בה - והוא משתמש בתאוה כחפצו וכרצונו. ועל כן,
מפני שליטתו המלאה בתאוה מובטח האדם שזו היא עבודה מוכטחת מהיכשל בה - בדרך זו אין
האדם נכשל בפיתוי גשמי, ובעליה שמור ומוגן מן החטא, וכמו שאמר הכתוב (משלי י"ב, כ"א): 'לא
יאונה לצדיק כל איין'.

כהמשך למה שהאריך רבנו לבאר לעיל, שההתעוררות השכלית היא הרצויה ביותר לפני ה' והיא
עולה באיכותה על ההתעוררות הנגרמת על ידי התורה, עתה מבאר רבנו שגם אם התעוררות
שעל ידי התורה היא משנית בחשיבותה, עדיין יש בה צורך: אך גם את המעלות שיש בהתעוררות
הנובעת מהתורה, צריך שאבאר עתה מהם מה

עיונים

לשמי, כי אין לו שם מיוחד, שם אחד, אלא כמה שמות לפי כל ענין וענין. ע"כ.
והנה בגמרא (קידושין שם) אמרו: 'ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו', כתב על כך ה'חפץ חיים':
מובן שכל זה הוא אם האדם מצדו חוגר כל כוחותיו אזי יסייעו לו מן השמים, אבל אם מצד האדם
לא יהיה התחזקות אינו יכול לבטוח בכך שמן השמים ירחמו אותו. דוגמא, גבי טעינה ופריקה
שהזהירה התורה 'עזוב תעזוב עמו', ואפילו הכי אם אומר בעל החמור אשב במנוחה ועליך המצוה
לפרוק, אינו מחוייב כלל, והחייב הוא רק לסייעו, כן הנהגת הקב"ה עם האדם.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

שִׁיזְדִּמָּן לִי, וְאָמַר, כִּי הָעֲנִינִים הַמַּצְרִיכִים
לְהַעֲרַת הַתּוֹרָה גַּם בְּן הָם שְׂבָעָה.

אַחַד מֵהֶם, ^(ז') כִּי הָאָדָם מַחְפֵּר מִנֶּפֶשׁ וְגוֹף,
וּבְמִדּוֹתָיו מָה שִׁיכִיאוּהוּ לְהַתְמַסֵּר
לְהִנָּאוֹת וּלְשִׁקוּעַ פְּתָאוֹת הַבְּהִמְיוֹת וּלְנִתְקַן קִשְׁר

שיזדמן לי ויאמר, כי הענינים המצריכים
להערת התורה גם כן הם שבעה,
והם יבוארו להלן. מפני
שבעת הדברים הללו נדרש
האדם להתעוררות התורה,
בעזרתה תהיה לו השקפה
נכונה ומאוזנת על דרך
הנהגתו בחייו.

טעם אחד מהם - העניין הראשון שבעבורו נצרכת התעוררות התורה, כי מכיוון שהאדם מחובר
מנפש וגוף, ומוטבעים במידותיו שני כוחות חזקים המנוגדים זה לזה: מצד אחד יש באדם כוחות
הגוף, הם מה שיכיאוו - גורמים לו להתמסר ולהתמכר להנאות העולם הזה ולשקוע בתאוות
הבהמיות ולנתק קשר

עיונים

ז. כי האדם מחובר מנפש וגוף. כתב הרמח"ל ('דרך ה' ח"א פ"ג ב'): "גזרה החכמה העליונה שיהיה
האדם מורכב משני הפכים, דהיינו, מנשמה שכלית וזכה, וגוף ארצי ועכור, שכל אחד מהם יטה
בטבע לצידו, דהיינו הגוף לחומריות והנשמה לשכליות, ותמצא ביניהם מלחמה, באופן שאם תגבר
הנשמה, תתעלה היא ותעלה הגוף עמה, ויהיה אותו האדם - המשתלם בשלימות המעוּת, ואם
יניח האדם שינצח בו החומר, הנה ישפל הגוף ותשפל נשמתו עמו, ויהיה אותו האדם בלתי הגון
לשלימות ונדחה ממנו חס ושלוש. ולאדם הזה יכולת להשפיל חומרו לפני שכלו ונשמתו, ולקנות
שלימותו כמו שזכרנו". עכ"ל.

במסכת שבת (קנ"ב, ב'): "תנו רבנן, 'והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה' (קהלת י"ב, ז') תנה
לו כמו שנתנה לך בטהרה, אף אתה בטהרה. משל למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו.
פקחין שבהן קיפלום והניחום בקופסא, טפשים שבהן הלכו ועשו בהן מלאכה. לימים ביקש המלך
את כליו. פקחין שבהן החזירו לו כשהן מגוהצין, טפשיין שבהן החזירו לו כשהן מלוכלכין. שמח
המלך לקראת פקחין, וכעס לקראת טפשיין. על הפקחין אמר: 'נתנו כלי לאוצר והם ילכו לבתייהם
לשלוש'. ועל הטפשיין אמר: 'כלי נתנו לכובס והן יתחבשו בבית האסורים'. אף הקב"ה, על גופן
של צדיקים אומר 'יבוא שלום, ינוחו על משכבותם', ועל נשמתן הוא אומר 'והיתה נפש אדוני

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

השִׁכָּל מֵעָלָיו, וְיֵשׁ בּוֹ מִדּוֹת שִׁיכִיאוּהוּ לְמָאֵם
בְּעוֹלָם וּלְהַנִּיחַ יְשׁוּבוֹ, מִפְּנֵי הַתְּהַפְּכוֹת עֲנִינָיו בּוֹ
וְהַתְמַדָּת הַפְּנָעִים וְהִיגוּנוֹת עָלָיו, וּלְנִטּוֹת אֶל
עוֹלָם הַשִּׁכָּל הָעָלְיוֹן. וְשְׁתֵּי הָעֲצוֹת אֵינָן
מְשַׁבְּחוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהָאֲחַת מְכִיאוֹת לְהַפְסֶדֶת סָדֵר
הָעוֹלָם, וְהַשְּׁנִית מְכִיאוֹת לְהַפְסֶדֶת עֲנִינֵי הָאָדָם
בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבַבָּא.

השכל מעליו - ולפרוק
מעליו את שליטת השכל,
ומצד שני יש בו מידות
וכוחות רוחניים שיכיאוו
- ויעירו בו את השאיפה
למאוס בתענוגי העולם הזה
ולהניח ולהזניח את העיסוק
במטלות החומריות הנצרכות
לו לצורך ישובו בעולם הזה
מפני התהפכות עניניו -
מפני שאין קנייני העולם

הזה נצחיים, והוא עלול להפסיד אותם והתמדת הפגעים והיגונוּת עליו - ותדירות הפגעים והדאגות
המלווים אותו בימי חייו עלי אדמות, והם, אותם כוחות רוחניים, מעוררים בו את הרצון לנטות אל
עולם השכל העליון - אל העולם הבא.

ושתי העצות - ושתי הדרכים הללו כל אחת בפני עצמה אינן טובות ומשובחות, מפני שהאחת
- מפני שהנטייה הקיצונית לרוחניות מביאה וגורמת להפסדת ואיבוד סדרי העולם הזה, והשנית
- והנטייה לתאוות הגופניות מביאה וגורמת להפסדת ואיבוד עניני האדם הן בעולם הזה והן בבא -
בעולם הבא [הדרך שבה אדם מואס בכל עניני העולם הזה גורמת לחורבן העולם, והרי "לא תהו
בראה" אלא "לשבת יצרה" (ישעיה מה, יח). ומאידך גיסא, כאשר אדם רודף אחר תאוות העולם
הזה, הוא גורם לעצמו הפסד בעולם הזה, ומפסיד את עניני העולם הבא (עפ"י מרפא לנפש)].

עיונים

צורה בצרור החיים'. על גופן של רשעים הוא אומר 'אין שלום אמר ה' לרשעים', ועל נשמתן הוא
אומר 'ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע'."

בספר 'חכמה ומוסר' (ח"ב מאמר נ"א) הקשה, שאין המשל דומה לנמשל, כיון שבמשל - בגדי
המלכות לא ניתנו במטרה שיעשו בהם מלאכה, ולכן יכלו הפקחין להחזירם מגוהצים, אבל בנמשל
- האדם לעמל יולד ומחמת כך נגרם לו שאינו יכול להחזיר את נשמתו כמו שניתנה? ותיירץ,
שבאמת גם בנמשל שהוא הנשמה, אין הנשמה צריכה שיעבדו בה ויזככו אותה, אלא היא עצמה
מטבעה זכה ונקיה, וכל התורה והמצוות ניתנו לאדם רק כדי לשמרה בְּנִפְתָּהּ, וממילא היא תימשך
אל מקורה ותאהב את בוראה, שכך הוא הטבע שלה אחרי שמירת התורה להתחבר אל הקב"ה.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וּמַחְמֶלֶת הַבּוֹרָא יִתְעַלָּה וְעֵצֶם טוֹכָתוֹ עַל הָאָדָם, שְׁחַנְנֵנוּ מִה שִׁיתֶקֶן בּוֹ עֲנִינֵינוּ וַיּוֹכֵנוּ בּוֹ דְּרָכָיו בְּשָׁנֵי הָעוֹלָמִים בְּסֶדֶר אֲמֻצְעֵי בֵּין הַשֶּׁכֶל וְהַתְּאוּהָ, וְהִיא הַתּוֹרָה הַנִּצְאָמָנָה הַשּׁוֹמֶרֶת הַצֶּדֶק בְּגִלּוֹי וּבְנִסְתָּר, שְׁמֵרְחֶקֶת הָאָדָם מִתְּאוּוֹתָיו בְּעוֹלָם הַזֶּה וְשּׁוֹמֶרֶת לוֹ גְּמוּלוֹ בְּאַחֲרִיתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (מְשִׁלִּי כב, יז-כא):

ולכן מחמלת הכורא יתעלה ובעצם טיבתו על [עם] האדם, שחננו - חנן אותו הכורא בדבר מה שיתקן בו - שעל ידו הוא מסוגל להגיע לידי שלימות בעניניו, ויכוננו בו דרכיו - ולכוון את הנהגתו ולהעמידה על דרך הישר, ובזה יזכה בשני [את שני] העולמים, בסדר אמצעי - על ידי הנהגה שהיא ממוצעת

בין השכל והתאוה. ואמצעי זה היא התורה הנאמנה - האמתית הראויה לאמון השומרת על הצדק בגלוי ובנסתר [ובסתר], והיא זו שמרחקת את האדם מתאוותיו בעולם הזה - מתאוות העולם הזה, ושומרת לו את גמולו הטוב שישולם לו באחריתו לעולם הבא, כמו שאמר הכתוב (משלי כב, יז-כא):

עיונים

ח. והיא התורה וכו' שמרחקת האדם מתאוותיו בעולם הזה. הנה ידוע, שהרכבת האדם היא משכל ונשמה מצד אחד, ורצונות וכוחות גשמיים מצד שני. מצד הטבע נמשך האדם אחרי כוחות הרצון כוחות התאוה והחמדה, והשכל צריך לשמש כמעצור ובלם ומכוין לכוחות שלא יטו מדרך הנכונה והישרה. מלחמה תמידית ניטשת בין שני אלו, רק כשאחד נופל השני קם.

צורת האדם העליון מתחילה ונשלמת אך ורק בשלטונו הגמור של שכל האדם. ובשם הסבא מקלם זצ"ל נמסר: "עיר פרא אדם יולד" (איוב יא, יב) מצד בריאתו הרי הוא רק בבחינת "עיר פרא" ואילו ה"אדם" צריך עוד להוולד, (חו"מ ח"א מאמר ע, ועוד). העבודה היא איפוא ליצור את צורת האדם, והיינו להמשיל את שלטון השכל על כל כוחות הגוף.

האבות הקדושים היה שכלם חזק וכח שיפוטם בריא עד שנעשו שתי כליותיהם כשני מעינות חכמה, ולא היה הכרח בשביל האבות הקדושים להוריד להם את התורה לארץ, כי למדו וקיימו תורה לפני שניתנה, (וראה בחובת הלבבות שער הבחינה פרק ג'). שלטון השכל אצלם היה במלואו, כמו שמובא בגמרא (נדרים ל"ב, ב') שהמליכו הקב"ה לאברהם אבינו על כל רמ"ח אברים, ומפרש הר"ן שהמליכו הקב"ה אפילו על האברים שאינם ברשותו של אדם שלא יסתכל ולא ישמע כי אם לדבר מצוה. אכן שלטון בלי מצרים במציאות האדם.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הַט אֲזִנְךָ וּשְׁמַע דְּבָרֵי חֲכָמִים וְלִבְךָ תִּשִׁית לְדַעְתִּי, כִּי נָעִים כִּי תִשְׁמְרֶם בְּכַטְנְךָ יִכְנוּ יַחֲדוֹ עַל שְׁפָתֶיךָ, לְהִיּוֹת בֵּין מִכְּטָחֶךָ הַיּוֹדְעֶתֶיךָ הַיּוֹם

חכמים" שהוזכרו בתחילת הפסוק, אך לפי דברי רבנו שהתורה ניתנה לנו לשם שמירת "שיווי המשקל" של האדם, לבל ייטה לקיצוניות רוחנית או גשמית, אלא ילך בשביל הזהב הממוצע בין השכל והתאוה, יתפרשו הפסוקים בטוב טעם כך]: 'הט אזנך ושמע דברי חכמים' - כלומר למד ודע את התורה היטב, 'ולבך תשית לדעתי' - ועם זאת אל תבוא על ידי לימוד התורה להתנהג בקיצוניות רוחנית למאוס בעולם ולא לעסוק ביישובו, אלא שים לב לכוונתי שהיא, כי נעים - שיהיו דרכי התורה דרכי נועם, כי תשמרם בכטנך - כלומר, תכוון על פיהם את התעסקותך החמרית, ותימנע על ידי כך מנטייה מופרזת אל הגשמיות, ובד בבד יכוננו יחדיו על שפתיך - תהגה בתורה ותתעלה ברוחניות. הא, כיצד? האם יש אפשרות לקיים את שניהם: לעסוק גם בתורה וגם בדרך ארץ, והלא הם תרתי דסתרי? על כך באה התשובה: להיות כה' מכטחך הודעתך היום - הנני מודיעך היום, כי לא רק חיל ה' המתמסרים לגמרי לתורה ורוחניות והנם קודש לה' לעמוד לפניו ולעבדו, הם בלבד הראויים להשליך על ה' ייחבם ולבטוח בו שיפרנסם כדרך שהוא מפרנס את שבט לוי,

עיונים

אבל בדורות הבאים נחלש שכל האדם ולא היה בכוחו למלוך על רמ"ח האברים, ואז התהווה ההכרח להוריד תורה לארץ, ורק על ידי לימוד התורה אפשר להמליך ולהשליט את השכל. זהו סודה וכוחה של תורה, שיוצרת ובונה את השלטון הזה במציאותו של האדם.

"נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה" (קידושין מ', ב'), מסביר המהר"ל מפראג (בחידידושי אגדות) שגדול לימוד התורה כי זהו הגרעין המצמיח את המעשה, וכמו שבגרעין כלול כל מה שעתיד לצמוח ולגדול, הענפים העלים והפירות, כן בלימוד התורה כלול בו כל כח המעשה של תרי"ג מצוות. לימוד התורה על פי הלכותיה וגדריה קובע באדם שלטון שכלי, וכל מעשי האדם הינם רק בגדר הוצאה מן הכח אל הפועל, ולא יותר.

ומפני זה "הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שנהנים ממנו עצה ותושיה" (אבות פ"ו משנה ג'), השכל מזדכך ונעשה צח ומצוחצח מבלי שום נטיה גופנית כל שהיא, וכשהוא משמיע את דברו הרי זה דעת תורה ממש ('דעת שרגא' בראשית).

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

אף אתה, הלא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת, להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשלחך.

והשני, כי הערת השכל איננה גודרת חיוכי מעשי עבודת האלהים מתפלה וצום וצדקה ומעשר וגמילות חסדים, ואין אדם מגיע בה לידיעת גבולי הענישין אשר יתחייב בהם

אלא אף אתה - גם אתה יהא מבטחך בה' והוא יסייע לך לקיים - "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ", ומוסיף על כך הפסוק ומורה לאדם: הלא כתבתי לך שלשים - התייחס בכבוד ראש לדברים הנכבדים והחשובים שכתבתי לך, האמורים במועצות ודעת, כדי להודיעך קשט אמרי אמת - את הדרך האמיתית הנכונה בעולם הזה, ודברים אלו יהיו בידך להשיב אמרי אמת - לענות תשובה ניצחת לשלחך' - לאלה שינסו להרחיק אותך מדרך ממוצעת אמיתית זו לדרך קיצונית מכל קצה שהוא (פתחי לב). עולה מן הדברים, שרצון הבורא הוא שהאדם יצעד בדרך הממוצעת, והוא עשוי להגיע לכך רק על ידי התעוררות התורה שמדריכה את האדם בכל צעד ושעל בדרך הרצויה לפניו יתברך.

והטעם השני לצורך בהתעוררות הנלווית ללימוד התורה, כי הערת [התעוררות] השכל, איננה גודרת חיוכי מעשי עבודת האלהים - ההיגיון אינו מחייב את האדם בכל המצוות שהוא חייב בהן. יש מצוות שאינן נלמדות מצו-ההיגיון, ואפילו להיפך - התבוננות "הגיונית" שוללת את קיומן, מתפלה - כגון תפילה, וצדקה, ומעשר, וגמילות חסדים - ללא התורה אין השכל מבין את תועלתה של התפילה, שהרי בהבנה שכלית פשוטה הא-ל יתברך אינו מתפעל מתפילתו של האדם, ואם אין האדם ראוי לטובה בשל מעשיו, ולא ישנה הקב"ה את דברו בשל התפילה, ואיך יפתהו בדבריו לומר: תן לי משאלותי? ואם האדם ראוי לקבל את הטובה בשל מעשיו, ודאי שהא-ל לא יעוות משפט וימלא את צרכיו גם ללא תפילתו. אלו הן טענותיו של ההיגיון, אולם התורה מלמדת שהאבות והנביאים נענו בתפילתם, ואף אנחנו נצטוו להתפלל לדעת הפוסקים שהתפילה היא מצות עשה מן התורה, וכבר אמרו חז"ל: "איזוהי עבודה שבלב זו היא התפילה", אף על פי שבשכלנו אין אנו מבינים זאת. וכן הצום, מה יתרון לו יתברך בו? זאת ועוד. טענות "הגיוניות" המפריכות את הצורך בצדקה ומעשר וגמילות חסדים נשמעו מפי טורנוסרופוס לפני רבי עקיבא: (ב"ב י, א) מדוע הנכם מפרנסים את העניים והלא "אם אלוקים אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסם"? (טוב הלבנון ופת לחם), ואין אדם מגיע בה - כמו כן האדם לא היה משיג על פי שכלו לידיעת גבולי וגדרי הענישין - את גבולות העונשים אשר יתחייב בהם וייענש האדם

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

המקצר בעבודה, והצרף למעמד וגבול בכל זה בדרך התורה והוראת הנבואה, כדי שיסדר לנו הענין המכון ממנו בהתקבצם, והיא עבודת יי יתעלה, כמו שנאמר (קהלת ג, יד): והאלהים עשה שיראו מלפניו.

והשלישי, כי ההערה השכלית איננה כוללת כל המצוות מפני קצר מחשבת קצתם, ויתרון הכרת קצתם על קצתם, וההערה התוריה כוללת כל מי שהגיע לתנאי הצווי על דרך שוה, ואם הם חלוקים בהכנתם אותה, כמו שהקדמנו בסוף השער הראשון מן הספר הזה.

המקצר בעבודה [בעבודת ה'] ואינו ממלא את חובתו, ולכן הוצרך למעמד וגבול בכל זה - ולפיכך הוזקקנו לציון ולהגדרה בכל אלה בדרך התורה - על פי מה שהתפרש בתורה ועל פי הוראת הנבואה [הנביאים], כדי שיסדר לנו הענין המכון ממנו בהתקבצם - כדי שבצירוף כל פרטי המצוות תצא לפועל כראוי המטרה שלמענה ברא ה' אותנו, והיא [שהיא] עבודת ה' יתעלה, כמו שנאמר (קהלת ג, יד): והאלהים עשה - בריאת העולם וקיומו נועדו כדי שייראו מלפניו.

והטעם השלישי הוא, כי

ההערה - מפני שההתעוררות השכלית איננה כוללת כל המצוות - אין בכוחה לעורר לעבודת ה' באופן שווה את כל אלו שנצטוו בעבודה זו, מפני קוצר מחשבת קצתם - מפני שחלק מהם לא נחונו בתבונה מספקת, כוח שכלם חלוש והם מיעוטי הבנה, והאחרים ניחונו ביתרון הכרת קצתם על קצתם - בשכל חזק והבנה בריאה ומעמיקה יותר מן הראשונים, ולמרות הפערים בתפיסה ובהבנה ההערה התוריה - ההתעוררות התלויה בלימוד התורה כוללת את כל מי שהגיע לתנאי הצווי על דרך שוה - כוללת את כל בני האדם שנצטוו בעבודת ה' באופן שווה, ואפילו אם הם חלוקים ושונים זה מזה בדרגת הכנתם אותה [את התורה], וכמו שכבר הקדמנו וכתבנו לעיל בסוף השער הראשון (שער הייחוד) מן הספר הזה [בשער הייחוד ממשיך רבנו את התורה לאור השמש, ואת כוח התבונה של בני האדם ליכולת הראייה שלהם; כשם שהשמש מאירה לכל בני אדם בשווה, כך גם התורה מורה לכל בני האדם את דרכיה בשווה, שכשם שאין ההנאה מאור השמש שווה לכלל הנבראים, מפני שהנאה זו תלויה בכוח הראייה של כל אחד ואחד, כן גם התורה אינה מובנת לכולם במידה שווה, מפני שלכל אחד דרגת הבנה משלו (פתחי לב)].

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

וַיֵּשׁ שִׁיחָהּ הָאָדָם מְקַצֵּר בְּקִצֵּת עֲנִינָיו וּמוֹסִיף בְּקִצָּתָם, וּמִתְחַלֶּפֶת הָעֵרַת הַשֶּׁכֶל בּוֹ בְּהִתְחַלְּף הַכֶּרֶתוֹ, וְהַהֶעֱרָה הַתּוֹרָה אֵינָה מִתְחַלֶּפֶת בְּעֵצְמָהּ, ^(ט) אֲבָל צוּרְתָהּ צוּרָה אַחַת לְנֹעַר וּלְבָחוּר וּלְיָשִׁישׁ וּלְזָקֵן וּלְמִשְׁכִּיל וּלְכַסִּיל, וּמִתְחַלֶּפֶת הַמַּעֲשֵׂה שִׁיחָהּ מִחֲמַתָּה בְּכָל אִשָּׁר יִפְגַּר וּמוֹסִיף בְּקִצָּתָם - ובמילוי חלק האחר מחובותיו הוא יפריז, ומתחלפת הערת השכל בו - וההתעוררות השכלית לקיום המצוות לא תהיה זהה בנוגע לכל מצווה ומצווה, אלא היא תהיה תלויה בהתחלף הכרתו - בשינויים שיחלפו על הכרתו, ושינויים אלו תלויים במצבו, כפי שניכר שמצבים של חולי, טרדות שונות או זקנה וכדומה משפיעים על תובנות הלב וההכרה (פתחי לב), ולעומת זאת ההערה התוריה אינה מתחלפת בעצמה - ההתעוררות הבאה על ידי התורה בעצמה אינה משתנית, אֲבָל צוּרְתָהּ צוּרָה אַחַת - אלא צורתה אחידה בכל מצבי האדם בימי חייו והיא פונה לנער ולבחוור ולישיש ולזקן ולמשכיל [לחכם] ולכסיל באופן שווה. אמנם שונה ומתחלף המעשה שיהיה מחמתה - מעשה המצוות הנובע מהתעוררות שעל ידי התורה אינו שווה בכל אשר

עיונים

ט. אבל צורתה צורה אחת לנער ולבחוור, ולישיש ולזקן ולמשכיל ולכסיל. תכונה מופלאה, שאין כדוגמתה בעולם, מצאנו בתורה הקדושה. בעולם החיצוני קיים הבדל תהומי בין ספר הנלמד בכיתה א' לבין ספר הנלמד באוניברסיטה. בספר של כיתה א' כתובות מילים של התחלת הקריאה, בליווי תמונות, כגון: חלון, שולחן וכו'. את הלומדים באוניברסיטה לא מעניין ספר של כיתה א'. שם לומדים ספרי מדע ברמה גבוהה. מאידך גיסא, אם נציע לילד בכיתה א' לקרוא בספר של פרופסור מהאוניברסיטה - הספר לא יעניין אותו כלל, כי הילד מתעניין יותר בתמונות וכדומה. בתורה הקדושה, לעומת זאת, הבדל זה אינו קיים. ילד בכיתה א' בתלמוד תורה לומד את הפסוק "בראשית ברא אלקים" ומבין את המשמעות הפשוטה של המילים. גם הרמב"ם למד את אותן מילים - "בראשית ברא אלקים", וגם לו יש את אותה הבנה שהילד מבין. אמנם הוא תפס גם את המשמעות העמוקה יותר הטמונה במילים, אך גם את הפשט שהילד למד, הוא מבין. הרמב"ם חוזר

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

זָכְרָנוּ, כְּאִשֶּׁר סִפְּרָנוּ, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַסֵּפֶר בְּכָלִילַת הַהֶעֱרָה הַתּוֹרָה לְכָל הָעָם (דְּבָרִים לא, יב): הַקֹּהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף וְגֵרָךְ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלַמַּעַן יִלְמְדוּ, וְאָמַר שֵׁם (דְּבָרִים לא, יא): תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֹגֵד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם.

וְהָרְבִיעִי, כִּי מִן הַיָּדוּעַ, כִּי עֲבוֹדוֹת בְּנֵי אָדָם חַיִּבִּין בְּהֵן כְּפִי מַעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת

הַסֵּפֶר - כמו שאמרה התורה בכלילת ההערה התוריה - ושציווי התורה נאמרו בכללות לכל העם על כל גווניו ולסוגי האנשים השונים זה מזה, וכפי שכתוב (דברים לא, יב): 'הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו', ונאמר עוד שם (דברים לא, יא): 'תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם'.

והטעם הרביעי הוא, כִּי מִן הַיָּדוּעַ - שהרי ידוע וברור, כי העבודות שבני אדם חייבין בהן - דרגת חובתם של בני האדם בעבודת ה' צריכה להיות כפי מעלות הטובות

עיונים

על אותם דברים עשרות פעמים, וגם חז"ל הקדושים למדו דברים אלו. מה פשר הדבר? כי מאחר ומהות התורה היא כה עליונה שכולם בטלים ומבוטלים כנגדה באופן שווה, ממילא אם הרמב"ם יכול ללמוד את הפסוק "בראשית ברא אלקים" גם יהודי פשוט יכול ללמוד אותו, כי באמת אין הבדל בינו לבין הרמב"ם ביחס לתורה הקדושה. לפני מתן תורה, התורה הייתה נסתרת, ואז היא הייתה נסתרת מכולם. במתן תורה "בא משה והורידן לארץ", ופירוש הדבר שכיון שמשה רבינו לומד תורה, כל יהודי יכול ללמוד תורה, וגם הילד הקטן יכול ללמוד. התורה היא סוג גדלות שכולם בטלים ומבוטלים נגדה, ואם הקב"ה נתן לנו רשות ללמוד אותה, הרי שכולם יכולים ללמוד באופן שווה ('תפארת שמשון', נשא).

חובות שער עבודת האלהים הלכות

עליהם, ובכל דור ודור מתחדשות סבות לעם
זולתי עם אחר, מביאות ליחידם פטובה מאת יי
יתעלה, וצריך בעבורם שיתחדשו גם הם בתוספת
עבודת הבורא מבלעדי שאר העמים. ואין דרך
לדעת זה מצד השכל לבדו, באשר בחר פנו
בהוציאו אותנו מארץ מצרים, ובקיעת ים סוף,
ומה שפסוק להם מן הטובות אשר אין צריך
לזכרם בעבור שהן ידועות ומפורסמות. ויחדנו
הבורא יתברך משאר האמות בעבודה, חיבנו
בה להודות לו, ויעד אותנו על קבלתה בגמול
בעולם הזה ובבא מה שלא יספר מרב חסד

ביושר לבב

עליהם - בהתאם למידת
ההטבה והשפע שהם
מקבלים מאת הבורא,
ובדבר זה יחולו שינויים
מתקופה לתקופה, ובכל דור
ודור הרי מתחדשות סיבות
- קיימים אירועים וסיבות
שונות המתרחשים לעם
זולתי עם אחר - אצל עם
מסויים בדווקא ולא אצל
עם ואומה אחרת, וסיבות
אלו מביאות ליחידם בטובה
- בשפע של טובה ייחודית
להם, ניתנת רק להם מאת
ה' יתעלה, וצריך בעבורם
- ותמורת טובות מיוחדות
אלה המושפעות אך ורק

עליהם, צריכים אותם אנשים שיתייחדו גם הם מצידם בתוספת עבודת הבורא - ושיעבדו גם הם
את ה' באופן מיוחד מבלעדי - יותר מכל שאר העמים [כמבואר היטב להלן בפרק ו' של שער
זה]. וללא התורה, אין דרך לדעת דבר זה מצד השכל לבדו - לא היינו יודעים כי אנו, עם ישראל,
הוא אותו עם שזכה לקבל מה' את הטובות הכי גדולות, שמטעם זה אנו גם חייבים לעבוד את ה'
באופן מיוחד, יותר מכל העמים, כי על ידי השכל לבד לא היינו יודעים כי אנו העם אשר בחר
ה' בנו בהוציאו [כשהוציא] אותנו מארץ מצרים, ולשם הצלתנו חולל הקב"ה את בקיעת ים סוף,
ועוד היטיב עמנו במה שפסוק להם - בשאר הטובות שעשה עמנו בתקופה ההיא מן הטובות אשר
אין צורך לזכרם - להזכירן בעבור [מפני] שהן ידועות ומפורסמות - שאין לנו צורך להזכירם מפני
פרסומן הרב. ויחדנו - תמורת כל הטובות האלו ייחדנו הבורא יתברך משאר האומות וציוונו
בעבודה מיוחדת, דהיינו חייב אותנו בקיום המצוות, שחייבנו בה באותה עבודה להודות לו - וחובה
זו מוטלת עלינו כהכרת טובה על כל הטוב שהעניק לנו.

והוסיף ויעד אותנו על קבלתה בגמול - והבטיח לנו תמורת קיום התורה והמצוות שכר רב בעולם
הזה ובעולם הבא מה שלא יסופר - שכר עצום לאין שיעור, וכל זאת מרוב חסד

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וטובה המושפעים עלינו
ממנו יתברך.
וכל זה לא יתברר לנו כי אם
בתורה - רק על ידי התורה,
כמו שאמר הכתוב (שמות
יט, ד-ו) [לפי דברי רבנו,
כי אנו, עם ישראל, חייבים
בכל דור ודור לעבוד את
ה' באופן מיוחד יותר מכל
העמים, מפני שזכינו לשלוש
טובות מיוחדות: א. שיצאנו
מעבדות לחרות. ב. שזכינו לקבלת התורה ולהתקרב לעבודתו יתברך. ג. שנבחרנו לעם סגולה
ואנו גם מקבלים שכר על עבודתנו, מתבארים הפסוקים בטוב טעם כך]: הרי אתם ראייתם א. אשר
עשיתי למצרים ועל ידי המכות הוצאתי אתכם מבית עבדים לחרות עולם. ב. ואשא אתכם על כנפי
נשרים ואבא אתכם אלי, וקירבתי אתכם לעבודתי, כהמשך הפסוק: ועתה אם שמוע תשמעו בקלי
ושמרתם את בריתי ג. והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ - נבחרתם להיות עם ה'. ולא
זו בלבד, אלא אף ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש' - כלומר שתקבלו שכר על עבודתכם,
וכמו שפירש הספורנו שה' הבטיחם בזאת שעל ידי שמירת התורה יזכו לכל הטוב שיהיה לעתיד
לבוא, כאמור (ישעיה ד, ג): "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו", ודרשו חז"ל
(סנהדרין צ"ב, א') מה קדוש קיים לעולם אף הם קיימים לעולם. אכן זאת היתה כוונת האל יתברך

עיונים

י. ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי. בתרגום יונתן בן עוזיאל מתרגם: נשאתי
אתכם על עננים כמו על כנפי נשרים, ולקחתי אתכם מרעמסס למקום בית המקדש כדי
להקריב שם את הפסח, ובאותו לילה החזרתי אתכם לרעמסס, ומשם קירבתי אתכם
לתלמוד תורת.

אותה שעה הגביה הקב"ה את בני ישראל במעלה יותר ממעלת המלאכים הנקראים "בעלי
כנפיים". זוהי הכוונה בדיבור: "ואשא אתכם על כנפי נשרים", נשאתי ורוממתי אתכם במעלה
אשר היא למעלה ממעלת כנפי הנשרים, המלאכים (כלי יקר).

יא. והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ. בספר 'משך חכמה' פירש, כי לא רק בשעה

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

**וְהַחֲמִישִׁי, כִּי הִתְעַרְרָה הַתּוֹרָה הַיָּדוּשָׁה וְרָאִיהָ
וּמָבֹא אֶל הָעֶרְתָּ הַשָּׁכֵל וְרָאִיהָ
עָלָיו, בְּעֶבֶר צֶדֶק הָאָדָם בְּנִעְרוּתוֹ אֶל חֲנוּךְ
וְהִנְהִיגָה וְלִמְנָע תְּאוֹזָתוֹ עַד שִׁיחֲזֹק וְיִפּוֹן שָׁכֵל,
וְכֵן הַנָּשִׁים וְקָלִי הַדַּעַת מִן הָאֲנָשִׁים אֵינָם
נִמְשָׁכִים אַחֲרֵי הַנְּהִיגָתָהּ הַשָּׁכֵל מִפְּנֵי חֲלִישֵׁת אִסּוּרוֹ
בָּהֶם וְקִשּׁוּרוֹ אוֹתָם, הַצֵּרִיף הַדִּחָק לְהִנְהִיגָה
בִּינוּנִית שִׁסְכָּלוּהָ, וְלֹא יִפְצֹר מֵהֶם לְעַמּוֹד בָּהָּ.**

היא ההקדמה והמבוא אל הערת - ההתעוררות הנובעת מן השכל, וראיה עליו - והיא המקור להוכחות השכליות לכך שהאדם חייב בעבודת ה', בעבור צורך האדם בנערותו - מפני שהאדם בנערותו נצרך אל חינוך והנהגה - לחינוך ולהנהגת התורה ולמנוע תאוותיו - שהם ימנעו ממנו לרדוף אחר תאוותיו עד שיחזק ויכונן שכלו - עד שיתחזק בשכלו וייתיצב בדעתו, וכמו כן הנשים וקלי הדעת [חלושי הדעת] מן האנשים אינם נמשכים ונשמעים אחר הנהגת השכל, אלא אחר רצון הלב והתאוות, ומפני חלישת איסורו בהם וקישורו אותם - ומשום שהחיבור והקשר שלהם אל השכל קל וקלוש, אין בכוח שכלם להביאם להתגבר על תאוותיהם, ולכן הצריך הרוחק - הם זקוקים להנהגה בינונית, העומדת בין הגשמיות הקיצונית לבין הרוחניות הקיצונית, הנהגה שיסבכלה - שאינה מכבידה על האדם יותר מדי, ובעזרת הנהגה הזו לא ייבצר ולא יימנע מהם לעמוד בה.

עיונים

שהעמים הם שקועים באמונות המוטעות ואינם מכירים את היוצר היחיד ב"ה עם ישראל הוא עם סגולה, אלא אף בשעה ובעת שיהיה שמו אחד ויהיו הכל מכירים ויודעים אמיתות השם יתברך, גם אז יהיו עם ישראל הסגולה מכל העמים. וזה פירוש הכתוב, אף בשעה שיהיה "כי לי כל הארץ" - וכל הארץ תהיה "לי" - לשמי, שכולם יהיו מכירים שם ה', גם אז תהיו סגולה. ולפי זה יש לפרש "כי" - כאשר, כלומר, גם כאשר "מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" (ישעיה י"א, ט') עדיין נשאר עם ישראל "סגולה מכל העמים".

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

**וְעַל כֵּן נִסְדּוּ הַתּוֹרוֹת עַל קְטָבֵי הַיְּחִיּוּל
וְהִתְהַוּוּ.**

וְכִי שְׂאִינוּ מְקַצֵּר בְּחִיּוּבֵי הַתּוֹרָה, יִהְיֶה בְּמַדְרַגָּתָהּ

ועל כן נוסדו - ולצורך כך הוכנו והושתנו התורות - מצוות התורה על קטבי הייחול והרהרות - על יסודות של ציפייה לשכר ופחד מהעונש [כמו שמוזכר פעמים רבות בתורה,

וכדוגמא ניתן לקחת את הפסוקים הבאים: "ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים וגו', למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ" (דברים ד, א). "כי תוליד בנים וגו' ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך להכעיסו, העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ, כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ וגו'. לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון" (דברים ד, כה-כו). "ושמרת את חוקיו ואת מצוותיו אשר אנכי מצוך היום, למען ייטב לך ולבניך אחריו ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים" (דברים ד, מ). "בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם אתכם תלכו, למען תחיו וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון" (דברים ה, ל). "ועשית הישר והטוב בעיני ה', למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטובה אשר נשבע ה' לאבותיך" (דברים ו, יח). "ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלהינו, לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה" (דברים ו, כד). "והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי וגו', ונתתי מטר ארצכם בעתו" וגו', "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו', וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים וגו', למען ירבו ימיכם וימי בניכם" וגו' (דברים יא, יג). ועוד פסוקים רבים כעין אלה מצווים אותנו לשמור את התורה ומציבים בפנינו את השכר והגמול על קיומה והעונש על ביטולה (פתחי לב).

ומי שאינו מקצר בחיובי התורה - ומי שאינו מתרשל במילוי החובות המוטלים עליו על פי ציווי התורה, אף אם הוא עושה זאת רק מתוך ציפייה לשכר ופחד מעונש, יהיה במדרגת - יזכה למדרגות ומעלות

עיונים

יב. ועל כן נוסדו התורות על קטבי היחול והרהרות. בספר 'ארחות צדיקים' (שער 'יראת שמים') מונה שלשה מיני יראה, ולענין יראה השניה שהוא סוג היראה הבינוני, כתב בזה"ל: "הוא ירא מלפני האלוהים, אך הוא ירא מלפניו מחמת עונש גיהנום או שלא יבוא לגן עדן, ומתוך כך יתחזק במעשה הטוב. וזה האיש, אפילו מקיים כל התורה בכוונה זו, טוב הוא, שירא מלפני הקב"ה שיביא אהו למשפט, אך לא הגיע לעיקר הטובה, כי כל כוונתו בעבודתו אינה אלא לטובת עצמו, ולא לכבוד הקב"ה" עכ"ל.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

החסידים הזפים, ויהיה ראוי לגמול העולם הזה והבא. ^(יג) ומי שעולה ממנה אל העבודה שהוא מדרך הערת השכל, יגיע אל מדרגת הנביאים

ממנה - לעומתו אדם שהתעלה והתרומם מעל מדרגה זו והגיע אל העבודה שהוא מדרך הערת השכל - ועובד את ה' שלא מפני היראה מן העונש והציפייה לשכר טוב, אלא כוונתו ומגמתו לעבוד את ה' מתוך התעוררות השכל ומתוך הכרה בחובת הנברא כלפי בוראו ויצרו, הוא יגיע אל מדרגת ומעלת הנביאים

עיונים

הרמב"ם בסוף הלכות תשובה כתב, כי יראת העונש היא דרגת הנשים והקטנים. ויש לעורר על כך מדברי הרמב"ם בספר המצוות (מצוה ד') שכתב שיראת העונש זוהי מצות "את ה' אלהיך תירא", וז"ל: "להאמין יראתו יתעלה ולהפחד ממנו ולא יהיה ככופרים ההולכים בשרירות לבם ובקרי, אבל נירא ביראת ענשו בכל עת, וזהו שאמרו 'את ה' אלקיך תירא'".

בספר 'עלי שור' (ח"א עמו' צ"ו) כתב לבאר, כי הנה ביראת העונש עצמה ישנם שתי בחינות, אחת - בחינה של קטנות, אשר אליה הרמב"ם מתכוון בסוף הלכות תשובה, אך יש בה גם בחינה של יראת הרוממות - היא המתבארת במה שנאמר בספר המצוות.

גם נשים וקטנים יראים יראת העונש, יראה זו הינה פחד ממאורעות הזמן, שבכדי למנוע אותן מוכן האדם לעשות את הכל, זוהי יראה של קטנות. אבל יראת הרוממות שביראת העונש היא "שלא נהיה ככופרים ההולכים בשרירות לב", יראה זו היא הפחד מאחריותנו לפני ה' בעד כל מעשינו, בידענו שאנו נשפטים על כל מעשה.

יראת העונש האמיתית היא - לתת כח לפמליה של מעלה. להבין ולהכיר, כי לה' השיפוט וההכרעה על מעשינו, ואין להימלט בשום תירוץ וכדו' ביום הדין והתוכחה, כי אין שוקלים אלא בדעתו של אל דעות, ובטלה שם דעתנו ושיטתנו!

הרי גם יראת העונש - ראייה רוחנית היא. כל עוד ששקועים בשרירות לב - אינם רואים, ואכן זוהי המצוה ביראת העונש, לצאת משרירות הלב - ולראות!

יג. ומי שעולה ממנה אל העבודה שהוא מדרך הערת השכל יגיע אל מדרגת הנביאים ובחירי עליון החסידים. מבואר בדברי רבינו שישנם שני אופנים של עבודת ה': האופן האחד - עבודה הנובעת מכוח השאיפה לגמול ומפני פחד העונש. והאופן השני - עבודה בדרגה גבוהה יותר שמקורה

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

ובחירי עליון החסידים והנעלים, ויהי גמולו - ויושלם לו שכרו בעולם הזה וגם לעולם הבא. השכר שיוכה בעולם הזה יהיה השמחה במתיקות עבודת ה' - השמחה והעונג והעריבות שיחוש בעבודת ה' ובקיום

מצוותיו, וכמו שאמר הנביא ירמיהו ע"ה כאשר שרתה עליו הנבואה (ירמיה טו, טז): 'נמצאו דבריך ואוכלם - כששרתה עלי רוח הנבואה ונמצאו לי דבריך, קבלתי אותם בשמחה, כאדם האוכל דבר מאכל שטעמו ערב לחיך (רד"ק ומצודת דוד). ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי ה' אלהי צבאות', ואמר (תהלים סד, יא): 'ישמח צדיק

עיונים

באהבה והתעוררות שכלית לקיים מצוות ה'. כל הציוויים של התורה משולים לעבודת האדמה שמטרתה להצמיח גרעין הטמון בקרקע. הגרעין הוא משל לעבודת ה"לשמה", עבודה הנובעת מאהבה וחיבה למצוות, שהיא עיקר ותכלית כל ציווי התורה, כמו שאמרו חז"ל (אבות א'): "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס". נמצא, שעיקר העבודה היא עבודה לשמה מאהבה, והעבודה מיראה אינה אלא אמצעיה כדי להגיע לעבודה מאהבה.

דברים אלו של רבינו משלימים את דברי בעל ה"נחל אשכול" (קהלת פרק ח, ט"ו) שמבאר, כי השמחה אמנם אינה מצוה חיובית, אבל מצד שני היא עיקר יעוד האדם. וההסבר לכך הוא, שעבודה בשמחה נובעת מאהבה ולא מיראה והרגשת חיוב, והיא תכלית העבודה.

לפי זה מובן מדוע התורה מצוה על השמחה בלשון שלילית ולא בלשון חיובית, שנאמר: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוך בשמחה..." ולא כתוב תעבדו את ה' בשמחה. והביאור, כי השמחה היא תולדת האהבה למצוות. לפיכך לא יתכן לצוות עליה, כי עצם הגדר של עשיית המצוה בשמחה לקיים מצוות מרצון עצמי, בלי חיוב מראש, אלא מתוך אהבה. ולכן התורה רק מרמזת למצות השמחה בצורה שלילית. לפי זה גם מובן מדוע יש עונש מופלג בהעדר השמחה, כי השמחה היא עיקר יעוד האדם. ומצד שני יש שכר מופלג בקיום מצוות בשמחה - "לך אכול בשמחה לחמך" ('והיית אך שמח' עמו' צ"א).

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

בִּי וְחֶסֶד בּוֹ וַיִּתְּהִלְלוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְבָב, וְאָמַר (תהלים צו, יא): אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה.
(י"ה) וַיִּגְמְלוּ לְעוֹלָם הַבָּא לְהַגִּיעַ אֶל הָאֹר הָעֲלִיּוֹן
אֲשֶׁר לֹא נוֹכַל לְסַפְּרוֹ וְלֹא לְדַמּוֹתוֹ, כְּמוֹ שְׁאָמַר
(זכריה ג, ז): אִם בְּדַרְכֵי תֵלֶךְ וְאִם אֶת מִשְׁמֶרְתִּי
תִּשְׁמֹר וְגַם אֶתָּה תִּדְּרִין אֶת בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת
הַצַּדִּיק הוֹלֵךְ וּמִתְרַבֵּה בַּתְּמִידוֹת, כְּמוֹ גֶּרְעִין הַצִּמְח שֶׁנִּזְרַע בְּאֶדְמָה וְהוּא מִתְרַבֵּה יוֹתֵר וְיוֹתֵר, וְלִישְׁרֵי
לֵב זְרוּעָה וּמוֹכֵנָה שְׂמֵחָה - מְדוּבֵר בְּשִׂמְחָה שְׂמוֹזְכֵּר בְּפִסּוּק שְׁלֹאחֵרִיו: "שִׁמְחוּ צַדִּיקִים בֵּה" וְהוּדוּ
לְזִכֵּר קִדְשׁוֹ, הֵרִי שֶׁשֶׁכֶר הַצַּדִּיקִים הוּא הַשְׂמֵחָה בֵּה' (פְּתַחֵי לֵב). וַיִּגְמְלוּ לְעוֹלָם הַבָּא - וּשְׁכָרוּ לְעוֹלָם
הַבָּא יִהְיֶה - לְהַגִּיעַ אֶל הָאֹר הָעֲלִיּוֹן - לְהַשִּׁיג אֶת הָאֹר הָעֲלִיּוֹן וּלְדַבּוֹק בּוֹ. אֲשֶׁר לֹא נוֹכַל לְסַפְּרוֹ
וּלְתַאֲרוֹ וְלֹא לְדַמּוֹתוֹ - אֵין לָנוּ הִיכּוּלֵת לְתַאֲרָה שֶׁכֶּר זֶה וְגַם לֹא נוֹכַל לְתַת לוֹ מִשַּׁל וּדוֹגְמָא, כְּמוֹ
שְׁאָמַר (זכריה ג, ז): אִם בְּדַרְכֵי תֵלֶךְ וְאִם אֶת מִשְׁמֶרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם אֶתָּה תִּדְּרִין אֶת בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת

עיונים

יד. וַיִּגְמְלוּ לְעוֹלָם הַבָּא לְהַגִּיעַ אֶל הָאֹר הָעֲלִיּוֹן אֲשֶׁר לֹא נוֹכַל לְסַפְּרוֹ וְלֹא לְדַמּוֹתוֹ. שְׁנִינוּ בְּמִסְכַּת אֲבוֹת
(ד', י"ז) "יִפָּה שְׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרֵת רוּחַ בְּעוֹלָם הַבָּא מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה". כְּלוּמָר, יִפָּה אֶפִּילוֹ רֶק
שְׁעָה אַחַת שֶׁל עוֹנֵג וְנַחַת רוּחַ הַבָּא מִתּוֹךְ שְׂמֵחָה שִׁישׁ לָאָדָם בְּעוֹלָם הַבָּא, יוֹתֵר מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה.
בְּבִיאוֹר 'קוֹרֵת רוּחַ' וְכָל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, בִּיאָר הָרַב דְּסַלֵּר ('מִכְתָּב מַאֲלִיָּהוּ', ח"א) בִּשְׁם מוֹהֲרָצ"ה
בְּרוּיָדָא זצ"ל, כִּי עֲנִין חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה הוּא, אִם נִקְבֵּץ אֶל תּוֹךְ רִגְעַת אֶחָד אֶת כָּל שְׁעוֹת הָאוֹשֵׁר וְהַנַּחַת
שִׁישׁ לָאָדָם בְּמִשְׁךְ כָּל יְמֵי חַיּוֹ, וְנִצְרָף לִזֶּה אֶת הָאוֹשֵׁר וְהַנַּחַת שִׁישׁ לְכָל חֲבֵרָיו בְּכָל יְמֵי חַיֵּיהֶם, וְכֵן
כִּנ"ל לְכָל אֲנָשִׁי הָעִיר וְאֵת כָּל דִּירֵי כָּל הָעוֹלָם שֶׁבְּכָל הַדּוֹרוֹת מֵרֵאשִׁית הַבְּרִיאָה וְעַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת,
וְהַכָּל מִמֶּשׁ, כָּל טוֹב בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּלִי שׁוּם יוֹצֵא מִן הַכֹּלֵל, הַכָּל יִנָּתֵן לָאָדָם אֶחָד וּבְרִגְעַת אֶחָד מִמֶּשׁ, אִם
כֵּן הֵלָא אֵין לָךְ אוֹשֵׁר יִתֵּר עַל זֶה כָּלֵל, וְאֵף עַל פִּי כֵּן קוֹרֵת רוּחַ בְּעוֹלָם הַבָּא גְדוֹל הִימְנוֹ.
וּבִיאוֹר מִדְּרִיגַת 'קוֹרֵת רוּחַ', פִּירֵשׁ אֲדָמוֹר מו"ח זצ"ל, שֶׁהוּא כְּצִיּוֹר שְׂמֵחָה גְדוֹלָה בְּבֵית מַלְכִּים אֲשֶׁר
יַעֲבֹר עָנִי וְיִרִיחַ אֶת רִיחַ הַסַּעֲוָדָה מִיַּד עֲבָרוֹ בְּרָחוּב מִחוּץ לְבֵית, וְיִהְיֶה מִן הָרִיחַ הַטוֹב, זֶהוּ בְּבַחֲנִיַּת
קוֹרֵת רוּחַ. וְכֵן גַּם בְּעוֹלָם הַבָּא: אִם אָדָם אֵינוֹ זֹכֵה לְעוֹלָם הַבָּא גּוֹפָא, אֵלָא תִּינָתֵן לוֹ הַרְשׁוֹת לְעַבּוֹר

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

חֲצִרִי וְנָתַתִּי לָךְ מִהֲלָכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה, וְאָמַר (תהלים לא, כ): מֶה רַב טוֹבָךְ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ
לִירְאֶיךָ פְּעֻלָּתְךָ לְחוֹסִים כֶּךָ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם, וְאָמַר
(ישעיה סד, ג): עֵין לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זֹלָתְךָ יַעֲשֶׂה
לְמַחְכָּה לוֹ.

וְהַשִּׁישִׁי, (ט"ו) כִּי הַתּוֹרָה כָּלְלָה עֲנִיִּים לֹא יוֹכֵל

וְאָמַר (תהלים לא, כ): מֶה רַב טוֹבָךְ - מֶה מֵאֵד רַב הַטוֹב אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירְאֶיךָ לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהוּא צִפּוֹן
וּמוֹסָתֵר. וְזֹאת בְּנוֹסֵף לְטוֹב אֲשֶׁר פְּעֻלָּתְךָ וְהַעֲנַקְתָּ לְחוֹסִים כֶּךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּאוֹפֵן שֶׁהוּא גָלוּי וְנִיכָר נֶגֶד
בְּנֵי אָדָם' (לְפִי אֲבֵן עֲזָרָא וּמִצּוֹדֵת דּוּד), וְאָמַר (ישעיה סד, ג): 'עֵין לֹא רָאָתָה - גַּם עֵינָיו שֶׁל הַנְּבִיא
לֹא רָאוּ אֱלֹהִים זֹלָתְךָ - חוּץ מִעֵינֶיךָ, אֶתָּה הָאֱלֹקִים, אֶת אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לְמַחְכָּה לוֹ' - יַעֲשֶׂה הַקַּב"ה
לְמַצְפִּים לִישׁוּעָתוֹ (רש"י וְתַרְגוּם יוֹנָתָן).

וְהַטַּעַם הַשִּׁישִׁי הוּא, כִּי הַתּוֹרָה כָּלְלָה בְּכָלֵל אֶחָד, הֵן אֶת הָעֲנִיִּים - הַמִּצְוּוֹת שֶׁלֹּא יוֹכֵל

עיונים

מִבְּחוּץ וְלִהְיוֹת רֶק מֵרִיחַ הַטוֹב שֶׁל הָעוֹלָם הַבָּא הַמּוֹכֵן לְצַדִּיקִים, זֶהוּ פִּירוּשׁ מִי שִׁישׁ לוֹ 'קוֹרֵת רוּחַ'
בְּעוֹלָם הַבָּא, הוּא הַשֶּׁכֶר הַיּוֹתֵר קָטָן אֲשֶׁר אֲפֻשֶׁר לְהִימָצֵא, וְעַל כִּרְחֻנּוֹ הוּא עֲבוֹר הַמִּצְוָה הַיּוֹתֵר קִטְנָה
אֲשֶׁר אֵין קִטְנָה הִימָנָה, שֶׁהִרִי יֵשׁ לָהּ מִצְוָה שֶׁכֶּר בְּעוֹלָם הַבָּא. לְפִי זֶה יִתְבָּאֵר לָנוּ הֵיטֵב מִדּוּעַ
'שֶׁכֶר מִצְוָה בִּהְיוֹת עֲלֵמָא לִיכָא', דֵּהוּא מִשּׁוּם שֶׁאֵין לָךְ שׁוּם מִצְוָה מִן הַמִּצְוּוֹת אֶפִּילוֹ הַקִּטְנָה בְּיוֹתֵר,
אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה שֶׁכֶּרָה יוֹתֵר מִכָּל מֶה שֶׁאֲפֻשֶׁר שִׁימָצֵא שֶׁכֶּר וְטוֹב בְּכָל הָעוֹלָם הַזֶּה כּוּלּוֹ.

טו. כִּי הַתּוֹרָה כָּלְלָה עֲנִיִּים לֹא יוֹכֵל הַשֶּׁכֶל לְכַאֵר אֲפִנִי חִיּוּבָם. "זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה" (במדבר י"ט, ב').
שְׁוֹאֲלִים הַמִּפְרָשִׁים, הֵלָא הַפְּרָשָׁה עוֹסֶקֶת בְּפִרְהָ אֲדוּמָה, אִם כֵּן צָרִיךְ הִיא לִהְיוֹת כְּתוּב "זֹאת חֻקַּת
הַפְּרָה" או "זֹאת חֻקַּת הַטְּהָרָה", לְמָה נִכְתַּב "זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה"?

מֶה זֶה "חֻק"? "אִמֵּר הַקַּב"ה: חֻקָּה חֻקְתִּי גִזְרָה גִזְרָתִי, אִי אֶתָּה רִשְׁאִי לְעַבּוֹר עַל גִּזְרָתִי, דְּכֻתִּיב
"זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה" (במדבר רבה י"ט, ח'). "חֻק" הוּא מִצְוָה בְּלֹא טַעַם. כְּגוֹן מִצְוַת פְּרָה אֲדוּמָה,

חובות שער עבודת האלהים הלכות

עיונים

שעליה אמר שלמה המלך ע"ה: "אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני" (קהלת ז', כ"ג).
אולם כידוע בתורה יש גם "משפטים", מצוות שכליות. נחשוב לרגע, האם אותן אנו כן מבינים בשכלנו? על כן אומרת התורה "זאת חוקת התורה" - כל מצוות התורה, גם המצוות השכליות, אין לנו שמץ של הבנה בהן, הכל זה בבחינת "חוקה".

חכמת התורה היא עמוקה ונפלאה כל כך - "ארוכה מארץ מדה ורחבה מיני ים" (איוב י"א, ט'). גם מצוות שבמבט שטחי נראה כאילו יש לנו איזה השגה בהן - באמת הן למעלה משכלנו ולמעלה מהשגתנו, אנו לא מבינים בהם כלום. כל התורה, על כל מצוותיה ועל כל מקצועותיה וענפיה, היא בבחינת "זאת חוקת התורה".

בהקדמת הרמב"ן על התורה מובאים דברים נפלאים ונוראים על עמקותה וסתריה של התורה הקדושה. וכך כותב הרמב"ן: "ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה, שאין ביצת הנמלה כנגד הגלגל העליון צעירה, כאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה כנגד סתרי תורה, הצפונים בביתה הטמונים בחדרה".

הרמב"ן הזה הוא יסוד התורה. נחשוב לרגע: אם נשאל ילד קטן: אמור בבקשה, מה גדול יותר - בית המדרש שבו אנו נמצאים, או נמלה?... כמובן, עצם השאלה מגוחכת, הלא הדבר אינו בר השוואה בכלל. אין מה להשוות בין בית מדרש רחב ידיים ליצור זעיר שבקושי נראה לעין. הלא כשהנמלה מתהלכת בתוך בית המדרש היא אינה מורגשת כלל בתוך המרחב הגדול.

ואם נוסיף ונשאל אותו, מה גדול יותר - הבית הכנסת הגדול שבעיר או הנמלה הזאת?... כמובן, ההשוואה הזאת תמוהה עוד יותר.

נמשיך הלאה: ומה היחס של נמלה לעומת כל העיר? הלא אין כלל קנה מדה למדוד זאת. ומה היחס של נמלה אחת קטנה לעומת כל ארץ ישראל? ומה היחס שלה לעומת מדינת ענק כמו אמריקה או רוסיה? ולעומת יבשת שלימה? ולעומת כל כדור הארץ? ונמשיך הלאה: מה היחס של ביצת נמלה לעומת גלגל החמה, שגדול פי מאה ושבעים מכדור הארץ? הרי אי אפשר כלל וכלל לתאר את ההבדל העצום שביחס ביניהם - בין היצור הזעיר הזה לבין הבריאה הענקית של גלגל החמה.

ועל כך בא הרמב"ן ואומר: דעו לכם, יש דבר שהוא קטן עוד יותר מן היחס של ביצת נמלה לעומת גלגל החמה, ומהו? הנה התשובה בלשונו המליצית של הרמב"ן: "ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה, שאין ביצת הנמלה כנגד הגלגל העליון צעירה, כאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה כנגד סתרי תורה".

אומר הרמב"ן: הפער בין החכמה שלי לעומת נפלאות התורה הוא גדול יותר מאשר הפער שבין ביצת נמלה לגלגל החמה! כמובן צריך לזכור שאין מדובר בחכמתו של אדם מן השורה, מדובר ברמב"ן, ענק שבענקי הדורות! ובכל זאת, עם כל רוחב בינתו ושכלו של הרמב"ן ועם כל חכמתו וגדלותו בתורה, הרי זה כאין וכאפס לעומת גדלה ועמקה האינסופיים של התורה הקדושה, בלי שום יחס כלל. נורא למתבונן!

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

השכל לבאר אופני חיובם - שאין השכל מסוגל לבאר ולהבין אותם, הם החוקים שסיבת החיוב בהם נסתרת, כגון מצות פרה אדומה ואיסור שעטנז, ודומיהן, והם המצוות השמעיות, שנתחייבנו בהן לא בשל הבנת השכל, אלא מפני ששמענו את הקב"ה מצווה אותנו בהן וקיבלנו מסיני, והן כללים משרשי ומיסודי השכליות - והן את הכללים והשורשים העיקריים של המצוות שהשכל מחייב אותן והן מובנות לנו. [יש לציין שגם במצוות המובנות לנו, אין אנו מבינים את הצורך בכל פרטי המצוות השכליות וענפיהן, שהם רבים מאד ומסתעפים עד לאין שיעור, כמו שכתב רבנו לעיל בפרק זה בטעם החמישי של הצורך בהתעוררות הנשענת על הבנת השכל, וכן בהקדמה (פתחי לב)]. יש צורך אפוא בהתעוררות על ידי התורה, כדי שנקיים גם את המצוות שלא היינו יכולים לעמוד על טעמן על ידי השכל.

עד כאן מבאר רבנו את הטעם השישי שבגינו יש צורך בהתעוררות לעבודת ה' מתוך לימוד התורה. עיקרו של טעם זה מתייחס לחוקי התורה, שאין להם הסבר שכלי. לא היה די בכך שהאדם יעורר את עצמו לעבודת ה' בשל הכרת השכל בלבד, מפני שלא יוכל להגיע בכוח שכלו להבנת הצורך בחוקים, אלו המצוות שאין להן הסבר המתיישב על שכלו של האדם. מכאן ואילך מוסיף רבנו לבאר מדוע נתפרשו בתורה גם מצוות שחיובן מובן מאליו על פי השכל.

וזה - הסיבה לכך שכתבה התורה את המצוות השכליות אף על פי שיכולנו להבין את הצורך בהן ולקיימן מתוך הבנת שכלנו, היה בעבור שהיה העם שניתנה להם התורה - כי אותם האנשים, באותו הדור אשר ניתנה להם התורה, היו בעת ההיא בענין גובר התאוות הבהמיות עליהם - במצב כזה שגברו עליהם התאוות הבהמיות, ומשום כך נחלשו דעתם והכרתם - שכלם וכוח הכרתם היה חלש מדי מלהבין הרבה מן המצוות השכליות, ונהגה בהם התורה כזה מנהג אחד - וציוותה על המצוות השכליות והשמעיות כאחד בלי להבדיל ביניהן, ומשום כך שבו השכליות והשמעיות אצלם שוים בהערה עליהם - לא הניחה להם התורה לקיים את המצוות השכליות מדעתם, אלא נתנה להם גם את המצוות השכליות, כדי שיקיימו אותן לפחות מתוך ההתעוררות שעל ידי התורה. וכמו כן, כדי

ביושר לבב

שבמשך הדורות, גם אנשים שלא יהיה שכלם מסוגל להשיג את המצוות השכליות, יקיימו אותן על כל פנים מתוך התעוררות על ידי התורה. ומי ששכלו וכוח הכרתו הם חזקים דיים, יתעורר אליהם ויקבלם על עצמו לקיים אותן לשני הפנים - גם מתוך התעוררות התורה וגם מתוך התעוררות השכל. ומי שנחלש שכלו - ומי ששכלו מדי חלש מודעת חיוכם - מכדי להבין את סיבת חיובן, יקבלם - יקבל אותן על עצמו מצד - מתוך התעוררות התורה בלבד, וינהג בהם מנהג השמיעות - ויקיים אותם כפי שמקיים את המצוות שאין להן טעם, והיתה בזאת תקנת הכל - ועל ידי כך יבואו כולם לידי שלימות בעבודת ה' והיו שווים בקיום מצוות התורה, כמו שאמר (משלי ג, יז): 'דרכיה דרכי נעם' - על ידי התורה יכול כל אדם להגיע בדרך נעימה וקלה לשלימות בעבודת ה'. לולא הייתה התורה מחייבת בקיום המצוות השכליות, היינו צריכים להתייגע מאוד כדי להשיג אותן, והיו בני אדם רבים שלא היו מצליחים בכך, וכל ימיהם היו עוברים עליהם ללא דת ותורה. ואילו עתה, כשגם המצוות השכליות נכתבו בתורה, כולם - גם אם לא השיגו אותן בשכלם - יודעים את החיוב לקיים אותן, ובזה כל נתיבותיה שלום' (מנוח הלבבות).

והטעם השביעי שיש צורך בהתעוררות האדם לעבודת ה' על ידי התורה הוא, כי התורה נגיד אליה כמציעות אדם - מפני שאת התורה קבלנו באמצעות משה רבנו ע"ה, שייראו - שנראו ונעשו על ידו אותות ומופתים המוכיחים את אמיתות שליחותו, שכל בני אדם כאחד שוים בהם - וכולם הכירו באמיתות מצד הרגשותם - על ידי שראו והרגישו אותם בחושיהם, עד כי לא יוכלו לדחותם - ולא היו להם היכולת והאפשרות להכחישם ויתברר להם מה שהוא בא בו - ובכך יתאמת להם מה שיותן להם משם - מאת הבורא במופתים מרגשים - מוחשים ושכליים,

חובות שער עבודת האלהים הלבבות

ומי ששכלו והכרתו חזקים, יתעורר אליהם ויקבלם על עצמו לשני הפנים. ומי שנחלש שכלו מודעת חיוכם, יקבלם מצד התורה בלבד וינהג בהם מנהג השמיעות, והיתה בזאת תקנת הכל, כמו שאמר (משלי ג, יז): 'דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום'.

והשביעי, כי התורה נגיד אליה במציעות אדם, שייראו על ידו אותות ומופתים, כל בני אדם שוים בהם מצד הרגשותם, לא יוכלו לדחותם, ויתברר להם מה שהוא בא בו משם הבורא במופתים מרגשים ושכליים,

ביושר לבב

וזאת תוספת על מה שהטבעו עליו - וההכרה הבאה על ידי האותות והמופתים נוספת על ההכרה המוטבעת בהם בשורש ומתחילת הבריאה והיצירה מן ההערה השכלית, הכרה שהיא ההתעוררות השכלית הטבעית המושרשת מתחילת בריאתם ויצירתם. [ביאור הדברים: העובדה

שציווי התורה ומצוותיה ניתנו מפי הבורא, עובדה שהוכחה על ידי אותות ומופתים מחייבת את האדם לעבודת הבורא יותר מהכרת השכל (מרפא לנפש בשם הכוזרי)].

מתוך הדברים האמורים עד עתה התברר לנו חיוב עבודתנו לבורא יתברך הן מתוך התעוררות שכלית והן מתוך התעוררות הנשענת על ציווי התורה, ומעתה מי שיבחון ויתבונן בטובות האלהים עליו - בטובות שהאלוקים מיטיב עמו אשר ישתווה בהן - וימצא שטובות אלו ניתנות לו בשווה עם שאר כל בני האדם, יאמין ויודה וכיר בחיוב המוטל עליו להגיע לקבלת עבודת האלהים בכל מיני השכליות - בכל המצוות השכליות שהשכל מחייב אותן, כמו שאר בני האדם [כי העבודה הנובעת מתוך הכרה שכלית, מוטלת על האדם תמורת הטובות שהבורא יתברך מיטיב עמו מתחילת בריאתו בהתפתחותו ובהרכבת גופו ובשל כוחות נפשו ודרכי תזונתו, כמבואר באורך לעיל בפרק החמישי של שער הבחינה, וטובות אלו הרי כוללות את כל בני האדם בשווה, וממילא כל אדם חייב לקבל על עצמו את העבודות שהשכל מחייב אותן (טוב הלבנון)], וכשיבחן

עיונים

טז. וכשיבחן טובות הבורא עליו אשר יחד בהן עמו משאר העמים, יאמין בחיובו במצות השמיעות. כתב ה'חפץ חיים' ('נדחי ישראל' פרק ב'): חובת יהודי בעולם לידע שה' אלקינו הוא ברא והמציא בחפצו ורצונו את כל העולמות והנמצאים כולם, העולמות העליונים והמלאכים והגלגלים, וכל הנבראים והיצורים הוא בראם ויצרם, הוא ה' אלהים לבדו ואפס זולתו.

ותיכף מראשית הבריאה בחר באבותינו אברהם יצחק ויעקב לאהבה אותם [שהיו עובדים ומשכילים אלהותו כאחד מצבא המרום והיו מוסרים נפשם עליו]. ולכן תיכף מראשית עשה עם אבותינו אלה נסים ונפלאות הרבה, שהוציא את אבינו אברהם מכבשן האש, והפיל לפניו ארבעה

חובות שער עבודת האלהים הלבבות

וזאת תוספת על מה שהטבעו עליו בשורש הבריאה והיצירה מן ההערה השכלית.

ומי שיבחן טובות האלהים עליו אשר ישתווה בהן עם כל בני אדם, יאמין בחיוב קבלת עבודת האלהים בכל מיני השכליות, וכשיבחן

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

טובות הבורא עליו אשר יחד בהן עמו משאָר העמים, יאמין בחיובו במצות השמעיות מבלעדיו שאר האמות. וכן כאשר יבחן טובות

יאמין בחיובו במצוות השמעיות - יאמין ויכיר בכך שהוא מחוייב בנוסף למצוות השכליות, גם במצוות שאין להן טעם, וזאת מבלעדיו שאר האומות - להבדיל משאר האומות שאינם חייבים בהן, וזאת מפני הטובות המיוחדות שניתנו במיוחד לעם ישראל. וכן כאשר יבחון ויתבונן האדם בטובות

עיונים

מלכים, והציל אותו מכל אויביו מסביב בנפלאות גדולות.

ואחרי כן גם אותנו - זרעם - הוציא ממצרים בכח גדול וביד חזקה, וברוב נסים ונפלאות, ובקע לנו הים, והעבירנו בתוכו בחרבה, ואת צרינו שקע בתוכו, והולחנו בעמוד ענן יומם ובאש לילה במדבר הגדול והנורא אשר אין שם לחם ומים, והאכילנו את המן והשקנו מים מצור החלמיש, וקרבתנו לפני הר סיני, ובערפלי טוהר נגלה עלינו, והראנו את כבודו ואת גדלו, ואת קולו שמענו מתוך האש במעמד ששים רבוא רגלי הגברים לבד מנשים וטף. ואת כל אלה, כולנו בעינינו ראינו ובאזנינו שמענו, ושם כרת עמנו ברית להיות לו לעם, והבדילנו וקדשנו מכל העמים אשר על פני האדמה וצונו מצוות חוקים ומשפטים לעבוד אותו בהם תמיד.

והנה הקב"ה מיטיב עם האדם מיום יצירתו בבטן אמו, כי הוא עשאו ויכוננוהו ברמ"ח איברים ושס"ה גידים, וגם הוא זן אותו ומכלכלו עד שעושהו לאיש. ואילו חיה האדם אלף שנים ומהלל ומשבח להשם יתברך בכל יום, לא יוכל לשלם לו אפילו עבור הטובות של יום אחד, כי מלבד הטובות הרבות והעצומות שבכל רגע ורגע שהוא עושה עמנו, עוד תגדל יותר הטובה כשנעריך גודל ערכו יתברך הרם והנישא מאד עד אין תכלית נגד הנבראים שפלי ערך כמונו, שאנו כאין וכאפס נגדו, ואף על פי כן נתן לנו תורתו הקדושה, שהיא חמודה מכל חמדה, והוא מדבר עמנו תמיד בתורתו הקדושה כאב המדבר עם בנו יחידו, וגילה לנו את גודל אהבתו לנו, כמו שכתוב (מלאכי א', ב') "אהבתי אתכם אמר ה'", והוא מבקש ממנו שנבחר בחיים, כמו שכתוב (דברים ל, טו, יט) "ראה נתתי לפניך וגו'", "ובחרת בחיים", כדי שנזכה להיות מקורבים אליו לנצח, ונקבל טובותיו העודפות עד אין תכלית - היש תוך מתוק מזה? אם כן, כשאדם חוטא, הוא איש נבל, שאינו זוכר הטובות שעשה הקב"ה עמו מאת צאתו לאויר העולם. וזה שאמר הכתוב "הלה" תגמלו זאת עם נבל", דהיינו, שישכחו את הטובות שהטיב להם מכבר, כמו שסיים: "הוא עשך ויכוננך".

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

האלהים עליו אשר יחד בהן שבטו מבלעדיו שבטי שאר עמו, כהנה ולויה, יאמין בחיובו במצות אשר יחד בהן האלהים שבטו. ועל כן תמצא תורות כהנה ארבעה ועשרים כנגד ארבעה ועשרים טובות שהטיב בהם הבורא לכהנים, והם ארבעה ועשרים מתנות כהנה.

ועל ההקשה הזאת, כל מי שיחד האלהים אותו בטובה מבלעדיו שאר בני אדם, צריך שיחייב את עצמו עבודה שיתחד בה מבלעדיהם, עם השתדלו בעבודה הכוללת אותו

גם במצוות המיוחדות שציווה האלוקים את אנשי שבטו. ועל כן ומסיבה זו תמצא תורות [מצוות] הכהונה - העבודות המוטלות על הכהנים מרובות, ארבעה ועשרים במספר. שבט הכהונה נצטווה בעשרים וארבע מצוות מיוחדות מאת הבורא [ואלו הן: א. יציקות, ב. בלילות, ג. פתיתות, ד. מליחות, ה. תנופות, ו. הגשות, ז. קמיצות, ח. הקטרות, ט. מליקות, י. קבלות, יא. הולכות, יב. עריפות, יג. הזאות, יד. השקאת סוטה, טו. טהרת המצורע, טז. נשיאת כפים, יז. תרומת הדשן, יח. סידור המערכה, יט. סידור שני גזרי עצים, כ. דישון מזבח הפנימי, כא. דישון המנורה, כב. לחם הפנים, כג. בזיכי הלבונה, כד. ועריכת הנרות (מרפא לנפש וטוב הלבנון)]. ומצוות אלו הן כנגד ארבעה ועשרים טובות ומעלות שהטיב בהם הבורא לכהנים, והם ארבעה ועשרים מתנות הכהונה. ועל ההקשה הזאת - ועל פי הדרך הזו, יתחייב כל מי שיחד האלהים אותו בטובה - כל מי שהאלוהים השפיע לו טובות באופן מיוחד יותר מאשר לשאר בני אדם מבלעדיו שאר בני אדם - והעניק לו טובות שאינן מצויים בדרך כלל אצל בני אדם, צריך שיחייב את עצמו ויקבל על עצמו את העבודה [עבודת ה'] באופן שיתייחד בה מבלעדיהם - שיוסיף בעבודת ה' באופן מיוחד יותר משאר בני האדם, עם השתדלו בעבודה הכוללת אותו

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

עֲמָהֶם, כָּפִי יִכְלֹתוּ וְהִשְׁגָּתוּ, (יז) לְהוֹדוֹת לַיהוָה יִתְבָּרֵךְ
עַל מַה שִּׁיַּחֲדוּ בּוֹ מִן הַטּוֹב, וְיִהְיֶה גִזְרֵם הַתְּמִדָּה,
וְלְהוֹסִיף לוֹ עָלֶיהָ, וְלִגְמֹל עַל עֲבֹדָתוֹ כָּפָא, וְלֹא
יִהְיֶה כָּמִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (הושע ב, י): וְכִסֵּף הָרַפְיָתִי לָהּ
וְזָהָב עָשׂוּ לְבָעַל.

עמהם - זאת בנוסף
להשתדלותו בעבודת ה'
שחיובה מוטל עליו בשווה
לשאר בני האדם, ויתאמץ
בעמלו כפי יכלתו והשגתו,
ומתוך הכרתו בחיובו להודות
לה' יתברך על מה שיחדו בו
מן הטוב - ויהיה אסיר תודה

לה' יתברך בעבור הטוב שהיטיב רק לו, ויהיה זה הגורם להתמדתה - וזכותו זו תעמוד לו להתברך,
שטובות ה' יתברך יתמידו עמו, ואף להוסיף לו עליה - ותינתן לו תוספת ושפע של טובה, ולא רק
בעולם הזה יזכה לברכה מרובה, אלא אף יזכה לגמול ולשכר רב על [עבור] עבודתו כפא - בעולם הבא.
כאן מזהיר רבנו את מקבל הטובה שחס ושלום לא ינהג בכפיות טובה ולא יהיה כמי שמקבל טובה
ואינו מכיר בה, שנאמר בו (הושע ב, י) על: 'וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל' - לא די שלא הוסיף
לעבוד את ה' באופן מיוחד על רוב הכסף שהרבה רק לו, אלא אף עשה את ההיפך, והשתמש בו
לעבודה זרה נגד רצון הבורא (טוב הלבנון).

עיונים

יז. להודות לה' יתברך על מה שיחדו בו מן הטוב ויהיה גורם ההתמדה ולהוסיף לו עליה. השל"ה
הקדוש (מסכת פסחים, אות קסא) פירש את הכתוב "לה' הישועה, על עמך ברכתך סלה", שכאשר
יודעים שלה' הישועה, ומכירים בטובתו, יוצרים נכונות במרום להמשיך ולהעניק ולהשפיע: "על
עמך ברכתך סלה", לעולם. וכך פירש את הכתוב: "יודו לה' חסדו", כשמודים על חסד אחד, באה
התעוררות להשפיע השפעות רבות, "ונפלאותיו לבני אדם" (תהלים ק"ו, ח). והחיד"א פירש
בכך: "הודו לה' כי טוב", כשמודים לו על טובו, על ידי כך ממשיכים "כי לעולם חסדו" (תהלים
ק"ח, א). ועל ידי "שירו לה' ברכו שמו", מושפעת טובה תמידית ו"בשרו מיום ליום ישועתו"
(תהלים צ"ו, ב).

הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל ביאר את הכתוב (תהלים נ, כג) "זובח תודה יכבדנני, ושם דרך
אראנו בישע אלקים", באופן הבא: "זובח תודה" האדם שמשלם תודות לי להגיד טובתי אליו, בזה
"יכבדנני", וגם על ידי זה "ושם דרך", שמשים שביל ודרך שאחזור עוד "ואראנו בישע אלקים", כי
באם לא היה נותן תודה ושבח על הנסים שנעשו לו, לא היה מראה לו ה' עוד ישועתו, אבל על ידי
שזובח תודה לה', גורם ועושה דרך, שיראנו ה' עוד בישועתו. ע"כ. בספר 'כסף מזוקק' ביאר את

חובות שער עבודת האלהים הלכות

עיונים

הכתוב (תהלים קז, א) "הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו": ה'יו מכירי טובה והודו לה' על טובותיו,
ובזה תגרמו כי לעולם חסדו, שהחסד יהיה תמיד, שאם תהיו כפויי טובה לא תזכו עוד לחסד.
בספר החינוך (מצוה ת"ל) מבאר את שורש מצות ברכת המזון, וז"ל: "ידוע הדבר ומפורסם כי
השם ברוך הוא פועל כל הנמצא, וברא האדם והשליטו על הארץ ועל כל אשר בה, וממדותיו ברוך
הוא שהוא רב-חסד והוא חפץ בטובת בריותיו ורוצה להיותן ראויין וזכאין לקבל טובה מאיתו, וזה
באמת משלימותו ברוך הוא, כי לא יקרא שלם בטובה רק מי שהוא מטיב לאחרים זולתו. ואחר
הסכמה זו שידענו בחיוב מרוב שלימות טובו, שחפצו להריק עלינו מברכתו, נאמר שענין הברכה
שאנו אומרים לפניו איננו רק הזכרה לעורר נפשנו בדברי פינו, כי הוא המבורך, ומבורך יכלול
כל הטובות. ומתוך התעוררות הטוב הזה בנפשנו וייחוד מחשבתנו להודות אליו, שכל הטובות
כלולות בו והוא המלך עליהם לשלחם על כל אשר יחפוץ, אנו זוכים במעשה הטוב הזה, להמשיך
עלינו מברכותיו. ואחר הזכרה והודאה זו לפניו, אנו מבקשים ממנו מה שאנו צריכים, דעת או
סליחה לעוונותינו, או רפואה או עושר וכל דבר".

נמצא שענין הברכה, הוא הכרה בטובת השי"ת ובכך גופא ממשיכים אנו על עצמינו, עוד ועוד
טובות, שפע רב של ברכה וחסד ללא גבול. בכך מבאר בספר 'באר משה', את דברי הגמרא
במסכת ברכות (כ', ב'): "אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבונו של עולם, כתוב בתורתך
'אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד', והלא אתה נושא פנים לישראל, דכתיב 'ישא ה' פניו
אליו'? אמר להם: וכי לא ישא פנים לישראל, שכתבתי להם בתורה 'ואכלת ושבעת וברכת
את ה' אלוך', והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה". היינו, כיון שישראל רואים אף
בכזית, בשיעור מועט של אכילה, חסד גדול מהשי"ת שיש להודות ולשבח עליו ומוצאים הם
חובה בעצמם לברכו על כך, לפיכך בדין הוא שהקב"ה יוסיף להם ברכה כהנה וכהנה, וישא
פניו להם!

בקרבן תודה נאמר "אם על תודה יקריבנו והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולות בשמן"
(ויקרא ז, יב). לכאורה התיבות "והקריב על זבח התודה" נראות מיותרות? ותירץ הרב החיד"א
וז"ל: דוד המלך ע"ה כתב בספר תהלים (פרק עו) "כי חמת אדם תודך שארית חמת תחגר" - אמרו
חז"ל, כאשר אדם מודה על נס שנעשה לו, בשכר הודאה זו ניצול מרעות אחרות, וזהו "כי חמת
אדם תודך" - כאשר תהיה חמה על האדם, ומודה על הצלתו, אז "שארית חמת תחגר" - אם נשארו
עליו גזירות אחרות "תחגר" - תעכב אותם. זהו שאמרה תורה "אם על תודה יקריבנו" - אם מביא
קרבן על נס ומודה לה' על ניסו, יזכה "והקריב על זבח התודה" שיקריב עוד קרבן תודה והוא
יהיה לשארית החימות והגזירות שיינצל מהם. עכ"ד החיד"א.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְכִי שֶׁמֶקְצָר בְּעִבּוּדָה עַל מָה שֶׁיִּחַד בּוֹ מִן הַטּוֹבָה, וְגֵרָם לוֹ לְקַצֵּר בְּמָה שֶׁיִּחַדָּה בּוֹ מִשְׁפָּחָתוֹ, וְאַחֵר כֶּךָ בְּמָה שֶׁיִּחַד בּוֹ עֲמוֹ, וַיִּנִּיחַ אֶת הַתּוֹרָה. וְכִיּוֹן שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה, אֵינוֹ מְקַבֵּל חַיּוּבֵי הַשְׂכָּלִיּוֹת. וְכִשְׁאֵינוֹ מְקַבֵּל מָה שֶׁמַּחֲיִבּוֹ הַשְׂכָּל, עִם הַמַּצָּא לוֹ וְהַתְּעוּרָר עָלָיו, יֵצֵא לוֹ מִתְּכֻנַּת הַחַי הַמְּדַבֵּר, וַיְהִי הַבְּהֻמוֹת מְכִינּוֹת דֶּרֶךְ תִּקְנָתָם יוֹתֵר מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יִשְׁעִיָּה א, ג): יָדַע שׁוֹר קָנְהוּ וַחֲמוֹר אָבוֹם בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עֲמִי לֹא הִתְבּוֹנֵן, וַיְהִיָּה דִרְכּוֹ

למשפחתו, ואחר כך כמה שיוחד בו עמו - ואחר כך יפסיק לקיים גם את המצוות שהוא חייב בהן בשל הטובות שה' היטיב לכלל עמו, ויניח ויזניח את מצוות כל התורה כולה. וכיון שאינו מקבל את התורה - וכאשר יגיע למצב זה שאינו מקיים את החיובים המפורשים בתורה, עוד יבוא לידי כך שאינו מקבל חיובי השכליות - יפרוק מעליו עול המצוות השכליות הפשוטות שכל בעל שכל מכיר בחיובן. וכשאינו מקבל על עצמו את מה שמחייבו השכל, עם הימצאו לו - אף על פי שחובותיו ידועים לו ועל אף שביכולתו לקיימן, והתעורר עליו - ולמרות שכלו שמעורר אותו לקיים אותן, הריהו מצוי במצב כה ירוד שנחשב כיוצא מגדר אדם, ויצא לו מתכונת החי המדבר - הוא יחדל להיות בגדר "החי המדבר" [הגדרת "חי" מבדילה את האדם מיתר הברואים שאינם חיים, והגדרת "מדבר" מבדילה את האדם מיתר בעלי החיים. כך מגדיר רבנו את האדם לעיל בשער הבחינה פרק ה' (פתחי לב)], ויהיו הבהמות מבינות דרך תקנתם יותר ממנו - ובמצבו זה, תהיינה הבהמות בעלות הבנה יתירה ממנו, שהרי מכירות הן את דרכי השגת מזונן ואת הדואגים לצורכיהן, כמו שאמר הנביא (ישעיה א, ג): 'ידע שור קנהו וחמור אבוים בעליו' - בעלי החיים יודעים לעבוד את מי שקנה אותם ונותן להם את לחמם ומימיהם, ולעומתם ישראל לא ידע - עם ישראל אינו יודע להכיר את הבורא שקנה אותו בזרועו הגדולה כשהוציא אותו מבית עבדים. עמי לא התבונן' - בנוסף לכך בני לא התבוננו במצוות שהשכל מחייבן, גם כאשר ראו את הטובות שהאלוקים מיטיב עמם מדי יום ביומו (טוב הלבנון), ויהיה דרכו

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

כְּדֶרֶךְ מִי שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו (תְּהִלִּים לז, כ): כִּי רִשְׁעִים יֵאָבְדוּ וְאֵיכָּי יִי כִּיקָר כָּרִים כָּלוּ בְּעֵשֶׂן כָּלוּ.

- ויהיה סופו של המתעלם מהטובות שה' מיטיב עמו בדרך מי שנאמר עליו - כסופם של אלו שנאמר

עליהם (תהלים לז, כ): 'כי רשעים יאבדו - הואיל ולא קיימו בעולם הזה לא את מצוות התורה ואף לא את המצוות השכליות, והורידו את עצמם למדרגת הבהמות ואף למטה מהן, לא יישאר מהם מאומה אחרי מותם, וגופם עם נפשם יכלו ויאבדו - ואיכאי ה' כיקר כרים, כלו בעשן כלו' - דומים הם לכבשים משובחים הכלים בעשן כאשר צולים ומייבשים אותם, ועל דרך שאמרו חז"ל (ר"ה יז, א): פושעי ישראל בגופן ופושעי אומות העולם בגופן, יורדין לגיהנם... גופן כלה, ונשמתן נשרפת, ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים (טוב הלבנון).

ביושר לבב

וראוי לנו עתה לבאר את צורת ואופן ההערה התוריה - את מהות ההתעוררות שעל ידי התורה, ואת חלקי התורה - שני החלקים המרכזיים בחיובי התורה: מצוות עשה ומצוות לא תעשה [אף שלפי הנראה חלקי התורה הם תרי"ג מצוות שנתפרשו בתורה במעשה האיברים וכן החובות המוטלות על הלבבות, אבל המשכיל יחלקם לשני חלקים בלבד: טוב ורע, והם מצוות ה"עשה"

ואיסורי ה"לא תעשה", כפי שיבאר באריכות בהמשך (מרפא לנפש)], ומעלות אנשי החכמה ותכונתם - עוד יש לבאר את ההבדל בין דרגותיהם של לומדי התורה, הבדל התלוי בחוכמתם ובתכונותיהם, ואמונתם בה - ובמידת אמונתם בה, וקבלתם אותה - ובמידה שהם מקיימים אותה. וכדי לבאר את מהות ההתעוררות שעל ידי התורה, אומר, כי ההערה התוריה כי התורה המעוררת את האדם היא חזון - נבואה שניתנה מאת האלהים על ידי איש מבני אדם - על ידי משה רבנו ע"ה ובה הודיענו כמה שהוא טוב בעיניו מהם מעבודתו - מהי העבודה הרצויה לפניו, כדי לגמלם על

עיונים

א. לגמלם על קבלתה וכו' חסד ונדבה וטובה. "ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" (תהלים סב, יג). רבים יתמהו, מאי חסד הוא זה כשהקב"ה משלם לאדם כמעשיו? ואמרתי מכבר לבאר בדרך דמיון לנער אחד ששכר [שהשכיר] עצמו אצל אומן על חמש שנים, על מזונותיו של האומן ומלבושיו, ושילמדנו מלאכת האומנות כראוי, ועבור זה נתן לו עשרים וחמשה רובל כסף. אך התנה עמו הנער, שבשנה החמישית, שכבר יהיה בקי באומנות כשאר אומנים, יתן לו האומן בכל שבוע חצי רובל כסף. ובמשך איזה שנים נתרבה הרבה מלאכה אצל האומן, ובעל כרחו הוכרח ליתן מקצת מלאכתו לאומנים אחרים שיסייעוהו בזה. ויהי היום, במשך השנה החמישית שהנער נעשה אומן שלם כשאר האומנים, והוא נתן לו חצי רובל כסף לכל שבוע, כפי מה שהתנו ביניהם,

ביושר לבב

קבלתה גמול - כדי להעניק שכר טוב למקיימים אותה בעולם הזה ובעולם הבא, וכל שכרנו הוא בגדר חסד ונדבה וטובה מאיתו יתברך, מאחר שמחוייבים אנו לעבדו בכל כוחנו תמורת הטובות העצומות והמיוחדות

חובות שער עבודת האלהים הלבבות

קבלתה גמול בעולם הזה ובעולם הבא, חסד ונדבה וטובה.

והתורה חולקת מעשי פני אדם לשלשה חלקים: ציוי ואזהרה ומתן.

שהיטיב לנו באופן מיוחד, כמבואר בפרק הקודם (בטעם הרביעי של הצורך בהתעוררות על ידי התורה), ולפיכך השכר על קיום המצוות ניתן לנו כחסד ונדבה וטובה בשל מידת טובו וחסדו של הבורא שהוא טוב ומטיב ורב חסד (על פי מרפא לנפש) [כלומר, תכלית יצירת האדם בעולם הזה אינה אלא כדי לגמול עמו חסד ונדבה וטובה, ולהביאו לחיי העולם הבא (טוב הלבנון)]. וכדי לתאר את פעולות האדם, אומר, כי התורה חולקת - מחלקת את מעשי בני אדם לשלשה חלקים: א. ציוי - מצוות עשה [-פעולות שהאדם מצווה לעשות], ב. ואזהרה - מצוות לא תעשה [-פעולות שאסור לו לעשות], ג. ומותר - ומעשי רשות, שאינם בגדר מצווה או עבירה [-פעולות שאין חיוב לעשותן, אלא מותר לאדם לעשותן, ואין הן לא בגדר מצווה ולא בגדר עבירה].

עיונים

ראה הנער, שהבעל הבית שלו שילם לשאר אומנים, שנתן להם מלאכתו, ארבעה רובל כסף לכל שבוע. ויאמר הנער להבעל הבית שלו: אתה רמיתני בהמקח. הלא אנוכי אומן כשאר אומנים לתקן המלאכה כראוי; ולמה אני לוקח חצי רובל כסף ולהם ארבעה רובל כסף? ויען הבעל הבית שלו: אי סכל וכי אתה יכול להידמות להאומנים?! הלא הם - לא עמלתי עליהם לעשותם אומנים, וגם אינם אוכלים משלי, ואין מלבושיהם עלי, וגם בכלי אומנות שלי אינם משתמשים, שיש להם משל עצמם; מה שאין כן אתה, שעשיתך אומן, ואוכל משלי, וגם המלאכה שאתה עושה, גם כן בכלי אומנות שלי; די והותר אם אשלם לך חצי רובל כסף לשבוע.

כן הדבר הזה, כשיתבונן האדם במצוה שהוא עושה, כגון תפילין. הלא היד שמניח עליו התפילין, וגם הדעת להניח, וגם הכח לזה, וגם המעות לזה - הלא הכל הוא משל הקב"ה, ולהאדם אין לו בזה, כי אם הבחירה, שיש לו רשות בזה לעשות כמו שירצה, ואפילו הכי משלם לו הקב"ה כאילו כל המעשה היה שלו, וזהו כוונת הכתוב: "ולך ה' חסד וגו' כמעשהו" ('אהבת חסד' ח"ב פ"ד בהגה"ה).

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְהִצִּינִי מִתַּחֲלָק לְשֵׁנִי חֲלָקִים: אֶחָד מֵהֶם, מִצֻּת הַלְּבָבוֹת, וְהֵם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִתְּכֵנוּ בְּאִמּוֹנַת הַלֵּב, כִּיחֹד הָאֵל, וְהִיּוֹת הַלֵּב שְׁלֵם עִמּוֹ, וּבְטַח עָלָיו, וְהַמָּסַר אֵלָיו, וּרְצוֹת כְּגִזְרָתוֹ, וְהָאִמִּין בְּנִבְיָאֵיו וּבְתוֹרָתוֹ, וִירֵא אוֹתוֹ, וְשֹׁמֵר מִצְוֹתָיו, וּבְמַחֲשָׁבָה כְּפִלְאוֹתָיו, וְהַבְּחִינָה בְּטוֹבוֹתָיו, וְהִרְבָּה כֹּזֶה מִמָּה שִׁיאָרְךָ סְפוּרָם.

עמו - בלי להרהר אחריו, ובטוח עליו - דוגמא נוספת למצווה התלויה באמונת הלב היא הביטחון השלם בה', והימכר אליו - וההתמסרות המלאה לידי הנהגתו יתברך, ורצות כגזרתו - וקבלת גזרותיו ברצון והשלמה מאהבה עם כל אשר בחר בעבורנו, והאמין - ואמונה בנביאיו ובתורתו שהיא תורת אמת, וירא אותו - ויראה מפניו, ושומר מצוותיו, ובמחשבה כפליאותיו - והתבוננות בכל נפלאותיו, והבחינה וההכרה בטובותיו, והרבה כזה - והרבה כיוצא באלה ממה שיארך סיפורם - שאי אפשר להציג את כולם מפני שתיאורם ארוך מכדי לפרטם כאן.

עיונים

ב. מצוות הלכות, והם הדברים אשר יתכנו באמונת הלב, כיחוד האל. הביאור הלכה (או"ח סי' א' סעי' א' ד"ה הוא) כתב: הרוצה לקיים "שויתי ה' לנגדי תמיד" כראוי, יזדרז לקיים מה שנכתוב בשם ספר החינוך (בהקדמתו) שש מצוות חיובן תמידי לא יפסק מעל האדם אפילו רגע אחד כל ימיו, וכל זמן וכל רגע שיחשוב בהם קיים מצות עשה וכו', ואלו הן: א. להאמין בה'. ב. שלא להאמין זולתו. ג. אחדות ה'. ד. אהבת ה'. ה. יראת ה'. ו. ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם (עין בפנים הלשון), ואשרי המקיים כראוי. ובחיי אדם (כלל א' סעי' ה') מביאם בארוכה, ומסיים: "אלו מצוות שיכול אדם לקיים בכל רגע, וממילא מקיים עוד מצות עשה 'ולדבקה בו'", עכ"ד. והנה, לא מצינו שיהיה חובה תמידית בכל עת ורגע לחשוב על מצוות אלו, כי הרי חייב אדם גם בתלמוד תורה ותפילה ולעסוק לפרנסתו ובמשא ומתן עם הבריות וכיוצא בזה, אלא 'חיובן תמידי' הכוונה שבכל עת ורגע שיחשוב בהם מקיים מצות עשה. ועוד מתפרש 'חיובן תמידי', על היות כל מעשי האדם תמיד תחת ההרגשה של עול מלכות שמים הנזכר מכח האמונה בשש המצוות

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְהִשְׁנִי, מִצֻּת הַלְּבָבוֹת וְהָאֲבָרִים יַחְדָּו, כִּיחֹד הַלְּשׁוֹן עִם הַלֵּב וּקְרִיאת סֵפֶר הַתּוֹרָה וְלַמּוֹדוֹ, וְהַתְּפִלָּה, וְהַצֹּם, וְהַצְדָּקָה, וְהַשְׁבִּיתָה מִן הַמַּעֲשִׂים בְּשִׁפְתוֹת וּבְמוֹעָדִים, וְעֲשׂוֹת סֶכָּה, וְלוֹלֵב, וְצִיצִית, וְהַדּוּמָּה לָזֶה.

וְהַאֲזַהֲרָה מִתַּחֲלָקֶת גַּם כֵּן לְשֵׁנִי חֲלָקִים: אֶחָד מֵהֶם, חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת. וְהִשְׁנִי, חוֹבוֹת הָאֲבָרִים.⁽³⁾ וְהַאֲזַהֲרָה שֶׁבְּחוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת,

ושביתה ממלאכה בשבתות ובמועדים, ועשות סוכה, ולולב, וציצית, וכל הדומה להם - בכל המצוות הללו דרושה כוונת הלב עם מעשה האברים, ועל האדם לכוון בעשייתם לשם שמים (מנוח הלבבות).

והאזהרה - ומצוות הלא תעשה מתחלקות גם כן לשני חלקים: חלק אחד מהם, חובות הלכות - הם האיסורים המוטלים על הלבבות בלבד. והחלק השני, חובות האברים - הם איסורים המוטלים על האברים. והאזהרה שבחובות הלכות - והאיסורים התלויים בלבבות, הם רבים,

עיונים

התמידיות, וכדברי הרמ"א (או"ח סי' א' סעי' א') 'כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והרחבת פיו והוא לפני מלך גדול'.

ג. והאזהרה שבחובות הלכות, כשיתוף עם הבורא בכתר. כהשלמה למצות האמונה בה' שהוא הבורא והמנהיג של העולם כולו, ציוותה התורה (שמות כ, ב. דברים ה, ו) על האיסור "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", כלומר "שלא להעלות במחשבה שיש שום אלוה זולתי ה'" (סמ"ג ל"ת א'). היינו, שאין די להאמין במציאות ה', אלא שיש גם לדעת, שהוא יתברך אדון יחיד בעולמו ואין עוד מלבדו שום כוח ורצון בעולם. רק בהכרה זו, תהיה האמונה בה' ובאחדותו שלמה, וכל עוד

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

כְּשִׁתּוֹף עִם הַבּוֹרָא בְּסֶתֶר, וְהַחֲנָף, וְאַהֲבַת עֲשׂוֹת כגון: השיתוף עם הבורא בסתר - שלא נשתף באמונתנו בבורא כוח אחר, כאילו ח"ו יש אלהות כלשהי שמנהיגה את העולם במשותף עם הבורא או ח"ו יש כוח כלשהו שיכול להשפיע על גורלו של האדם [יש המפרשים באופן אחר, שהכוונה היא לאדם שעובד את ה' וכוונתו כפולה: לכבוד ה' ולכבודו שלו, כלומר הוא מתכוון בעבודתו שישבחו ויכבדו אותו בני האדם. הרי שבכך הוא משתף בעבודתו לה' גם את תועלתו האישית (טוב הלבנון, מנוח הלבבות ומרפא לנפש)], והחנף - ולא להחניף לבריות [יש המפרשים, שהכוונה היא למחניף לבני האדם בעזרת ענייני הדת וקיום המצוות, ונמצא שהוא משתף יראת שמים עם יראת בשר ודם. התנהגות שכזו מכונה בפי רבנו בסוף שער הייחוד 'שיתוף הנעלם' (שם)], ואהבת עשות

עיונים

נדמה לאדם, שיתכנו בעולם כוחות נוספים לה' שהם עצמאיים ובלתי תלויים בו, אין להחשיבו כמאמין. על כן אמרו חז"ל (ילקוט שמעוני ירמיה רמז רסו): "אנכי ו'לא יהיה לך' בדיבור אחד נאמר", והכוונה, כי האמונה במציאות ה' היא עצמה האמונה שאין זולתו ('עקידת יצחק' שער מה).

שלילת האמונה ב'אלהים אחרים' אין פירושה רק שלא לייחס אלהות לשום מציאות אחרת מבלעדי ה', אלא הכוונה גם שלא לייחס לשום נברא אף שמץ כח שאין מקורו בה' ושאינו בשליטתו. "צריכים אנו להבין עוד, שאין שום שליט ומושל אלא הוא, ואין מנהיג לעולמו או לשום בריה בעולמו אלא הוא, ואין מעכב על ידו, ואין מונע לרצונו, וזהו ששליטתו יחידית וגמורה... הוא אחד יחיד ומיוחד, שאין לו מונע ומעכב כלל ועיקר בשום פנים ובשום צד, אלא הוא לבדו מושל בכל... הוא לבדו משגיח על כל בריותיו השגחה פרטית, ואין שום דבר נולד בעולמו אלא מרצונו ומידו, ולא במקרה ולא בטבע ולא במזל, אלא הוא השופט כל הארץ וכל אשר בה, וגוזר כל אשר ייעשה בעליונים ובתחתונים" ('דעת תבונות' עמוד לו).

מפני שקיום הציווי "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" הוא שלמות האמונה, מהווה ציווי זה יסוד ובסיס לתורה ולכל מצוותיה. שהרי רק המאמין אמונה שלמה ביחוד ה' ושאין זולתו, יכול לקבל בשלמות את עול המצוות. כיוון שאם מאמין הוא גם באל זר, "אין טעם לכל התורה", כי יתכן שציווי ה' יעמדו בסתירה לאלו של האל האחר (באור מהר"ז זק לסמ"ג ל"ת א). נמצא, ש"זאת המצוה היא העיקר הגדול שבתורה, שהכל תלוי עליו, כמו שאמרו חז"ל (ספרי דברים פסקא נד): 'כל המודה בעבודה זרה כאילו כופר בכל התורה כולה'" (ספר החינוך).

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

מִה שֶׁהִזְהִיר הָאֵל מִלַּעֲשׂוֹתוֹ, וְהִנָּאָה, וְהִגְבָּה, וְהִנָּאֹן, וְכִזּוֹת פְּנֵי אָדָם, וְלַעַג לְנַבִּיאִים וְלַדְּבָרִים הַבָּאִים מִהָאֱלֹהִים עַל לְשׁוֹנָם, וּמֵאִם פְּטוּב וְאִנְשָׁיו, וּמֵצֵא קוֹרֵת רוּחַ פְּמָרְעִים, וְהִקְנָאָה, וְהַחֲמָדָה, וְאַהֲבַת הָרַע לְבְנֵי אָדָם, וְהַתְקַצֵּף עַל גְּזֵרַת הַבּוֹרָא, וְהִרְבָּה כְּזָה. אֵךְ חוֹבוֹת הָאֲכָרִים, הַמְּזַהֵר מֵהֶן, הַשִּׁתּוֹף עִם הַבּוֹרָא בְּגִלּוֹי, וְשִׁבּוּעַת שֶׁקֶר, וְהַכֶּזֶב, וְהִרְכִּילוֹת, וְאֲכִילַת הָאֶסּוּר, וְהַבְּעִילוֹת הָאֶסּוּרוֹת, וְשִׁפְיָכוֹת דָּמִים, וְהִרְבָּה כְּזָה.

וְהַמְתָּר מִתַּחֲלָק לְשִׁלְשָׁה חֻלְקִים: דִּי־הַסְפּוֹק, וְהִרְבּוּי, וְהַקְצוּר.

לאחרים, ואהבת הרע לבני אדם - ולא למצוא סיפוק והנאה מעשיית רע לאחרים, והתקצף על גזרת הבורא - ולא להתרעם על מה שניתן לנו מאת הבורא בדרך המשפט, והרבה כזה - ועוד הרבה איסורים כיוצא באלו.

אך חובות האכרים, המזהר מהן - האיסורים המוטלים על האיברים הם, השיתוף עם הבורא בגלוי - אין לעבוד עבודה זרה בפועל, ואין להישבע שבועת שקר, והכזב - ולא לכזב, והרכילות - ואין לדבר לשון הרע ורכילות על בני אדם, ואכילת האסור - ואיסורי מאכלות אסורות, והבעילות האסורות, ושפיכות דמים, והרבה כזה - ועוד הרבה מעין אלה.

והמותר - והמעשים אשר אין ציווי בעשייתם והם בגדר רשות, מתחלקים לשלשה חלקים: א. דִּי־הַסְפּוֹק - ההכרחיים והחיוניים, ב. והריבוי - המותר והעודף על ההכרח והחיוני, ג. והקיצור - והפחות מהחיוני. להלן מפרט רבנו כל אחד מהם.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְדִי־הַסְּפוּק הוא, מה שאי אפשר לאדם לעמוד בלעדיו בתקנת גופו והנהגת עניניו, כמו המזון במאכל ובמשתה, והמלבוש, והמחסה, והדבור מה שהוא צריך אליו בסדר עניניו ופעולותיו וסחורותיו, והשתמשו בכל מיני תנועותיו, ושיקח מהם כדי הספוק והנכונה אשר בהם יכון ענינו, כמו שאמר הכתוב (תהלים קיב, ה): טוב איש חונן ומלוה יכלול דבריו במשפט.

וְהַחֲלֵק השני שהוא הרבוי, והוא עבר גבול די הספוק אל התוספת, אשר אין צריך בה לאדם, ^(ה) כמו הרבוי מן המאכל והמשתה.

ודי־הסיפוק הוא - והמעשים המוכרחים, מה שאי אפשר לאדם לעמוד בלעדיו - הם אותם הדברים שהאדם אינו יכול להתקיים בלעדיהם בתקנת גופו - לשם קיום גופו לשלימותו והנהגת עניניו - ולשאר עניניו, כמו המזון במאכל ובמשתה - כגון: אכילה ושתייה, והמלבוש [הלבשה], והמחסה - ומקום למגורים, והדיבור שהוא צריך אליו - והדיבור שיש לו בו צורך ונחיצות בסדר עניניו - לשם סידור עסקיו ופעולותיו וסחורותיו - ומסחרו, והשתמשו - והשימוש בכל מיני תנועותיו,

ובכל הצרכים הללו צריך שיקח מהם - וישתמש בהם רק כדי הסיפוק והנכונה - כפי הצורך הראוי לו ובמידה הראויה, אשר בהם יכון ענינו - שישפיקו לסידור עניניו והמשך קיומו, כמו שאמר הכתוב (תהלים קיב, ה): טוב איש חונן ומלוה - אשרי האיש שנותן לעניים ומלווה לנצרכים יכלול דבריו במשפט - וכל מעשיו מדודים במשקל הנכון ובצדק: הוא אינו פורש לגמרי מהעולם הזה וגם אינו שקוע בו יותר מהצורך, אלא הולך בשביל הזהב הבינוני, וכן כשנותן צדקה לעניים אינו מקמץ יותר מדי, וגם אינו מפזר יותר מדי כדי שלא יצטרך הוא עצמו לבריות (על פי רד"ק).

והחלק השני של הפעולות שאינן בגדרי האיסורים והמצוות והן בגדר "רשות" הוא הריבוי - הם המותרות שאינם חיוניים לחיי האדם, והוא עבור גבול די הסיפוק אל התוספת - והשימוש בהם שהוא מעבר לגבול ההכרח, אשר אין הצורך בהן לאדם בגדר ההכרח, כמו הריבוי מן המאכל והמשתה

עיונים

ד. כמו הריבוי מן המאכל והמשתה. כבר הזהירו חז"ל על ענין זה, ואמרו: "עד שאדם מתפלל על

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וכבר הזהיר ממנו החכם באמרו (משלי כג, ב): אל תהי בסכאי יין בוללי בשר למו. וכן שיפליג להתקשט במלבושים, ומרחיב במשכנים ללא דחק, ומותרי הדברים, אשר איננו בוטח שלא יפשל בהם, כמו שאמר החכם (משלי י, יט): בלב דברים לא יחדל פשע. וכן אמר ברב הפעילות (משלי כט, ג): ורועה זונות יאפר הון, ואמר (משלי לא, ג): אל תתן לנשים חילך, ואמר במלך (דברים יז, יז): ולא ירבה לו נשים, והשתדלות ברב הקנין

- כגון אכילה ושתייה מרובה. וכבר הזהיר ממנו החכם שלמה המלך ע"ה להימנע מכך באמרו (משלי כג, ב): אל תהי בסכאי יין בוללי בשר למו. וכן שיפליג להתקשט במלבושים - וכן הפרזה במלבושים מפוארים, ומרחיב במשכנים ללא דחק - ודאגה למקום מגורים מרווח ומפואר למעלה מן הדרוש לו, ומותרי הדברים - וכן ריבוי בדיבורים, אשר איננו בוטח - גם כשהאדם

אינו בטוח שלא ייכשל בהם ויבוא לידי שגיאה וחטא בדבריו, כמו שאמר - כפי שהזהיר על כך שלמה המלך החכם (משלי י, יט): רבוב דברים לא יחדל פשע. וכן נאמר ברב הבעילות (משלי כט, ג): ורועה זונות יאפר הון, ועוד אמר בזהירות מדבר ערווה (משלי לא, ג): אל תתן לנשים חילך, ונאמר במלך (דברים יז, יז): ולא ירבה לו נשים, והשתדלות ברוב הקנין - וכן ההשתדלות וההשקעה בצבירת רכוש

עיונים

דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו [כלומר, שיקנה אותם על אמיתתם ויתאחד עמהם, כפי שהמאכל נבלע במעיים ובונה את גוף האדם (שמחת מרדכי)] - יתפלל על אכילה ושתייה [יתירה, או מעדנים] שלא יכנסו בתוך מעיו [כדי שלא יתגשם על ידם ויטה טבעו לטבע הבהמה] (מובא בתוספות מסכת כתובות קד, א. ד"ה לא נהנית. ועיין ילקוט"ש ואתחנן רמז תתל). ובתנא דבי אליהו רבה (פכ"ו) כתב: "ואם לא זכה האדם לבקש רחמים על דברי תורה שיכנסו לתוך מעיו, מכל מקום יבקש רחמים על אכילה ושתייה יתירה שלא יכנסו לתוך מעיו...". וביאר שם בפירוש 'מאורי אש': "בא להורות שריבוי המאכל גורם להפסדת התורה, כי כח היצר מתגבר על ידי זה, וגם נטמטם יצרי מוחו ושכלו. ולכן אם יראה כי אין שכלו חזק בדברי תורה, יבקש רחמים שיוכל להימנע מריבוי תאות המאכל, כי על ידי זה יטהר נפשו, ויזכה באחרית להבין דברי תורה, כי על ידי טהרת הנפש יתגלה השכל גם כן מעט מעט והבן מאד".

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

וְקִבּוּץ הַמָּמוֹן, וְכֵה נֶאֱמַר (משלי כג, ד): אֵל תִּיגַע
 לְהַעֲשִׂיר מִבִּינְתֶּךָ חֶדֶל, וְאָמַר בְּמֶלֶךְ (דברים יז, יז):
 וְכִסֶּף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לּוֹ מְאֹד. וְכָל מֶה שְׁזָכְרָנוּ
 בְּתַקְנֵת הַגּוֹפּוֹת וְהַנְּאוֹתָם מְגַנָּה כְּאַחֲרֵינָה,
 (ה) מִפְּנֵי שֶׁמִּבִּיא הָאָדָם עַל מֶה שֶׁהִזְהִיר הַבּוֹרֵא
 מִמֶּנּוּ וְאָסַר אוֹתוֹ.

רב וקבוץ הממון - וצבירת
 הממון מעבר לנדרש, ובה -
 ועל זה נאמר (משלי כג, ד):
 'אל תיגע להעשיר מכינתך
 חדל' - גם בלי להתחשב
 בעצתי, חדל מרדיפת
 העושר מתוך הבנתך שלך,
 כי איזו תועלת תצמח לך
 מן ההון הרב הצבור אצלך?
 (מצודת דוד), ונאמר במלך
 (דברים יז, יז): 'וכסף וזהב לא ירבה לו מאד'. וכל המרבה בכל מה שהזכרנו בתקנת הגופות והנאותם
 - מהדברים המיועדים לסיפוק הגוף והנאותיו ונוהג במידת ההפרזה מגונה באחרונה - סופו יהיה
 רע, מפני שמביא האדם - מפני שהנהגה זו מביאה את האדם לפגום ולעבור על מה שהזהיר הכורא
 ממנו ואסר אותו לעשותו.

עיונים

ה. מפני שמביא האדם על מה שהזהיר הכורא ממנו ואסר אותו. כתב בספר 'מסילת ישרים' (פרק
 י"ג) במעלת פרישות הטוב, וז"ל: "כי הנה אין לך תענוג עולמי (-הנאה גשמית מענייני העולם
 הזה) אשר לא ימשוך אחריו איזה חטא בעקיבו. דרך משל: המאכל והמשתה כשנוקו מכל איסורי
 האכילה, הנה מותרים הם. אמנם, מילוי הכרס מושך אחריו פריקת העול [כמאמר הכתוב (דברים
 לב, טו): "וישמן ישרון - ויבעט". וכן כתיב (משלי ל, ט): "פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה'". וכן
 איתא במסכת ברכות (כט, ב): "לא תרוי ולא תחטי", ופירש שם רבינו יונה, וז"ל: "לא תשבע
 כדי שלא תבא לידי חטא, כי כשהאדם שבע ונמשך אחר תענוגיו, שוכח עניני הבורא יתעלה",
 ומשתה היין מושך אחריו הזנות ושאר מינים רעים (-סוגי רעות שונות, כגון: פגיעה בכבוד הזולת
 ובממונו, קללות, חירוף וגידוף ודומיהם). כל שכן שבהיות האדם מרגיל עצמו לשבוע מאכילה
 ושתייה, הנה אי פעם אחת יחסר לו רגילותו, יכאב לו (-יצטער בנפשו) וירגיש מאד, ומפני זה
 נמצא הוא מכניס עצמו בתוקף עמל הסחורה (-בעמל הקשה והמשעבד של המסחר כדי להשיג
 ממון) ויגיעת הקנין לשתיה שולחנו ערוכה כרצונו, ומשם נמשך אל העוול והגזל (כי לא תמיד
 מצליח להרויח ביושר), ומשם אל השבועות [בבית דין על תביעות ממון] וכל שאר החטאים
 (-כל האיסורים שבין אדם לחבירו) הבאים אחר זה, ומסיר עצמו מן העבודה [-מן ההתעניינות

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

וְהַחֲלֹק הַשְּׁלִישִׁי מִן הַמִּתָּר הוּא הַקְצוֹר, וְהוּא,
 שֶׁלֹּא יִגַּע הָאָדָם אֶל גְּדֵר דִּי־הַסְּפּוֹק
 בְּמֵאֵכָל, וּבְמִשְׁתָּהּ, וּבְמִלְבוּשׁוֹ, וּבְמִשְׁגָּלוֹ, וּבְדָבוֹר,
 וּבְשִׁנָּה, וּבְעֶסֶק בְּצָרְכֵי הַמְּזוֹן, וְהַדּוּמָה לָזֶה. וְזֶה
 יִחֲלֹק לְשְׁנֵי חֻלְקִים, שִׁיְהִיָּה חֲסִידוֹת אוֹ לְעֻנִּין
 הָעוֹלָם. וְכֵה שֶׁיֵּשׁ מִמֶּנּוּ לְחֲסִידוֹת וּלְהַתְקַרֵּב בּוֹ
 אֶל יְיָ עַל דֶּרֶךְ הַפְּרִישוֹת, הוּא מְשֻׁבָּח, וַיֵּשׁ עָלָיו
 גְּמוּלָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַחֶכֶם (קהלת ז, ד): לֵב חֲכָמִים
 בְּבֵית אָבֶל וְלֵב פְּסִילִים בְּבֵית שְׁמֻחָה. וְכֵה שֶׁיֵּשׁ

והחלק השלישי מן הדברים
 שהם בגדר המותר והרשות
 ביד האדם לנהוג בהם ואינם
 בכלל המצוות והאיסורים,
 הוא הקיצור - הימנעות
 משימוש אפילו בדברים
 החיוניים לקיומו של האדם,
 והוא, שלא יגיע האדם אל
 גדר דיי-הספוק - כלומר,
 שאין האדם דואג לעצמו
 אף בצרכיו החיוניים
 כמאכל, ובמשתה, ובמלבוש,
 ובמשגל, ובדיבור, ובשינה,
 ובעסק בצרכי המזון - ואינו

עוסק בפרנסתו ובאמצעים המביאים להשגת המזון, והדומה לזה - וכיוצא בזה. וזה ייחלק לשני
 חלקים - התנהגות זו ב"קיצור" וקיצוץ הצרכים החיוניים נובעת משתי סיבות שונות: שיהיה מתוך
 חסידות, או לענין העולם - או מתוך רצון להשיג בכך תועלת בענייני העולם הזה. ומה שיש ממנו
 לחסידות - וכאשר האדם נוהג במידת ההסתפקות במועט מתוך חסידות ומרצון להתקרב בו [על
 ידי הנהגה זו] אל ה' על דרך הפרישות - על ידי שבירת תאוותיו, הרי הוא משוּבָּח, ויש לו עליו
 גמול - ויקבל על כך שכר רב, כמו שאמר שלמה המלך החכם (קהלת ז, ד): 'לב חכמים בבית אבל'
 - מחשבת החכמים תמיד נסובה על יום המיתה כדי לשבר ולהכניע את לבם [הרי שראוי ומשובח
 הוא לחפש אמצעים המשברים את הגאווה ומכניעים את תאוות הלב, ואם כן מי שעושה זאת
 על ידי הסתפקות יתירה במועט הוא משוּבָּח (פתחי לב)] 'ולב כסילים בבית שמחה' - לעומת זאת
 הכסיל הוא השמח וטוב הלב בשל הנאותיו הגופניות, וכמו שאמר הכתוב (ישעיה כב, יג) 'אכול
 ושתו כי מחר נמות' (טוב הלבנון). ומה שיש

עיונים

במעלות עבודת ה', כגון: הרצון להשיג אהבה ויראה, להשתלם במידות ולהרבות חסד וכדו'
 (שמחת מרדכי)], ומן התורה ומן התפילה, מה שהיה נפטר מכל זה (-היה ניצל מירידה רוחנית זו)
 לו מתחילתו לא משך (-לא הרגיל) עצמו בהנאות אלה "עכ"ל.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

מִמֶּנּוּ לְעֵינַי הָעוֹלָם, וְהוּא לְהוֹתִיר מִמּוֹנִי, אוֹ
לְשִׁבַּח אוֹתוֹ שֶׁהוּא פּוֹרֵשׁ מִן הַמִּתָּר וּמִסְתַּפֵּק מִן
הָעוֹלָם בְּפָחוּת מִמּוֹנִי, זֶה מְגִנָּה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא
יוֹצֵא מִנְתִּיב הַפִּינּוּנִי, וְהוּא חוֹמֶם אֶת גּוּפוֹ, וְזֶה
מִפְּנֵי רֵב אֲהַבְתוֹ בְּעוֹלָם. וְאָמְרוּ קֶצֶת הַחֲכָמִים:
מִי שֶׁפּוֹרֵשׁ מִן הָעוֹלָם לְאַהֲבַת הָעוֹלָם כְּמִי
שֶׁמְכַבֵּה הָאֵשׁ בְּתֵבָן. אֲכַל הַדִּבּוּר וְהַשְׁנָה, הַקִּצּוֹר
בָּהֶם מְשֻׁבָּח. הַדִּבּוּר, מִפְּנֵי⁽¹⁾ שֶׁהַשְׁתִּיקָה אַחֲרִיתָהּ

ממנו לעיני העולם - האדם
המחזיק בדרך ההסתפקות
במועט מתוך אהבת העולם
הזה, היינו מתוך קמצנות,
והוא נמנע מלמלא את
צרכיו מתוך מטרה להותיר
ממונו - ולהשאיר ממונו
תחת ידו [שפורש ממאכל
ומשתה הנצרכים לו מחמת
קמצנות וכילות, כדי שיוותר
בידו מדברי המאכל ומהממון
(מנוח הלבבות)], אדם זה נוהג

בסגפנות משתי סיבות אפשריות: או לשבח - כדי שישבחו אותו על כך שהוא פורש אף מן הדברים
המותרים לו ויהללוהו על עוצם דרגתו וכדי שיעריכו אותו על שהוא מסתפק מן העולם הזה בפחות
מממונו - ומסתפק לממונו בפחות מהנדרש לחייו, הרי שדרך זה [זו] היא מוגנה, מפני שהמתנהג כך הוא
יוצא מנתיב הבינוני - עוזב את שביל הזהב ואת הדרך הממוצעת, והוא חומם את גופו - ועושה עוול לגופו.
הסתפקות מופרזת זו נובעת דווקא מתוך השתקעות באהבת העולם [כוונת דבריו, שאדם זה אינו מתבונן
בטובות שהאלוקים חפץ להיטיב עמו. הוא מתעלם מהן ומייסר את גופו, וזאת דווקא מפני חשקו בהנאות
העולם (עפ"י מרפא לנפש)], וזה רק מפני רוב אהבתו בעולם - הפרישות המופרזת נובעת מאהבתו הרבה
להנאות העולם [ואדרבה, מפני שהוא אוהב את העולם הזה, הוא מוכן למנוע מנפשו הנאות קטנות,
כדי להשיג הנאות גדולות יותר (טוב הלבנון)]. ואמרו קצת מן החכמים: שמי שפורש מן הנאות העולם
לשם אהבת העולם, הוא דומה כמי שמכבה את האש בתבן - מנסה לכבות את האש על ידי תבן; ברגע
הראשון נראה לו שהוא מצליח לחנוק אותה על ידי כיסוי האש בתבן, אך עד מהרה מתברר לו שאדרבה,
בפעולה זו הוא מגדיל ומבעיר את האש יותר. כך הוא גם הפורש מהעולם מפני אהבת העולם; לכאורה
נדמה שהוא מתרחק מההנאות והתאוות ונעשה אדם רוחני, אך למעשה ההישג הפוך לגמרי, והוא שוקע
בתאוות ובהנאות העולם יותר ויותר (פתחי לב). אכל [אך] הדיבור והשינה, בשתי פעולות אלו הקיצור
בהם - המיעוט בדיבור ובשינה הוא משובח. המיעוט בדיבור משובח, מפני שהשתיקה אחריתה

עיונים

ו. שהשתיקה אחריתה יותר טובה. במסכת אבות (פ"א, מ"ז) אמרו: "שמעון בנו (של רבן גמליאל

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

יֹתֵר טוֹבָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַחֲכָם (קִהְלָת ה, א): אֶל
תִּבְהַל עַל פִּיךָ וְלִבְךָ אֶל יִמְהַר לְהוֹצִיא דָּבָר

יותר טובה - מפני שתוצאות
השתיקה עולות על תוצאות
הדיבור, כמו שאמר שלמה
המלך החכם (קִהְלָת ה, א): אֶל

תבהל על פיך - אל תהיה בהול להוציא דברים מפיו ולבך אל ימהר אותך להוציא מפיו דבר, שהרי

עיונים

הנשיא) אומר, כל ימי גדלתי בין החכמים, ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה". ה'חפץ חיים' כתב
לבאר את הקשר בין הקדמת 'כל ימי גדלתי' למאמרו של רבי שמעון, שכוונתו לומר שגדלתי בין
החכמים ולקטתי מהם מידותיהם החמודות והקדושות, ומכולם היתה מדת השתיקה הטובה שכולם.
עוד פירש, שאף שהיו חכמים מחוכמים ובודאי שלא היה דיבורם ח"ו בדברי ריק, מכל מקום ראיתי
ומצאתי שהיותר טוב הוא השתיקה.

ומדוע הדגיש התנא ל'גוף', השל"ה (שער האותיות אות ש) פירש שהגוף אינו צריך את הדיבור,
שהרי גם לבהמות יש גוף ואינן מדברות, וכל צורך הדיבור הוא רק לנשמה, ואם מדבר דיבורי
הבל הרי הוא משחית את מעלת הדיבור שבגופו [שהרי בדיבור נמצאת מעלת גוף האדם על
פני הבהמה]. וזוהי כוונת התנא ולא מצאתי שידבר האדם דיבורים לצרכים גשמיים ולצרכי הגוף
שיועילו לגוף, אלא עדיף שישתוק ולא יקלקל את מעלת הגוף. ה'חפץ חיים' מבאר, שאמר התנא
ל'גוף' לומר שאף שיהיה האדם שלם בנפשו כאותם חכמים שרבן שמעון גדל ביניהם, מכל מקום
מצד הגוף החומרי אי אפשר כמעט שיהיו דברי האדם מצומצמים כראוי, ולכן טובה השתיקה
[והוסיף שאם בדורו של רבן שמעון כך, מה נעשה אנחנו אזובי הקיר אשר כל מחשבותינו
ודיבורינו מנעורינו הם בדברים בטלים, ובודאי שטובה לנו השתיקה].

ובמעלת השתיקה וגנות הדיבור, מצינו שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי י, יט) 'ברוב דברים לא יחדל
פשע'. וטעם הדבר ביארו הרמב"ם והמאירי, שרוב דיבורי האדם הם מיותרים ויש בתוכם חטא או טפשות
או היזק, וכשירבה האדם לדבר אי אפשר שלא יכנס בדבריו איזה דיבור שאין לאמרו, ובהמעטו לדבר
ימעטו שגיאותיו, ולכן טוב למעט בזה. וזה מה שסיים התנא שם באמרו 'וכל המרבה דברים מביא חטא'.
ואמרו בירושלמי (ברכות פ"א ה"ב) אמר רבי שמעון בן יוחאי אילו הייתי בהר סיני הייתי מבקש שיהיה
לאדם שתי פיות, אחד לדברי תורה ומצוות, ואחד לדברי חולין, כדי שלא ידבר האדם באותו פה דברי
קדושה עם דבורי הבל [לפי שהיו החכמים הקדושים עושים עצמם ככלי שרת שאין משתמשים בהם
דברים של חול, ולכן רצה רבי שמעון בר יוחאי פה נפרד לדברי קדושה (רבינו יונה)]. חזר ואמר אין הדבר
כן, כי עכשיו שאין לנו רק פה אחד אין אנו יכולים לשמור עצמנו מלשון הרע, כל שכן אם היו לנו שנים.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעשים. אבל השנה, כמו שאמר (משלי ו, י): מעט שנות מעט תנומות מעט חפץ ידים לשקב.

וכבר התבאר כמה שזכרנו, שכל מעשי האדם אינם יוצאים מצווי ואזהרה ודי-הספוק, כי כל מה שיוצא מגדר די-הספוק או אל התוספת או אל החסרון, איננו נמלט מהשיג בצווי אם יהיה לשם שמים, או באזהרה משינה זו מנמנם מעט, ולאחר שמתעורר מנמנומו, שוכב מעט בחיבוק ידיים על מיטתו בלא לעשות דבר (מלבי"ם).

התבאר לעיל בדברי רבנו שהתורה מחלקת את מעשי בני אדם לשלושה חלקים: א. מעשי המצוות. ב. מעשים שהם בגדר עבירה. ג. מעשים שהם בגדר הרשות, כלומר מעשים שאינם בגדר ציווי לאדם, אלא הרשות בידו לעשותם, והם מחולקים לשלוש דרכים: הדרך האחת היא העיסוק בדברים הנצרכים לקיומו. דרך שנייה היא בבחינת סטייה מהדרך האמצעית ופנייה לרדיפה אחר מותרות, והדרך השלישית היא ההסתפקות במועט יתר על המידה.

וכבר התבאר כמה שזכרנו - הרי התבאר מכל האמור, שכל מעשי [פעולות] האדם שבאפשרותו לעשותם אינם יוצאים ואינם חורגים מאחד משלושת הסוגים הללו: מצווי - מעשים שהם בגדר 'מצוות', ואזהרה - מעשים שהם בגדר 'עבירות', ודי-הספוק - או פעולות שהן בגדר 'הכרחיות וחיוניות לקיומו'. כי כל מה שיוצא - מפני שכל דבר שהוא חוץ מהגדר של די-הספוק - חוץ מגדר ההכרח והנצרך, או אל התוספת - בין אם הוא עובר את הגבול ופונה אל בקשת המותרות או אל החסרון - או שהוא עובר את הגבול ונוטה אל דרך ההסתפקות במועט, איננו נמלט מהשיג - בהכרח הוא נכנס בגבול המצוות והאיסורים, והדבר תלוי בכוונתו במעשיו: המעשה יכלול בצווי - וייחשב כאחת המצוות, אם יהיה כוונתו של האדם בו לשם שמים, ואז יהיה גם מעשה הרשות בגדר מצווה, או באזהרה - או שמעשהו

ביושר לבב

יהיה בכלל העבירות אם לא יהיה כוונתו בו לשם שמים. וכאשר נחקור אם אנו מצווים להשתדל על די-הספוק - ולהתאמץ להגיע ולהשיג מן העולם עבודה ופעולות המביאות אל המזון - הנצרך והחיוני לקיום האדם, נמצאנו מצווה בו - נמצא, כי אנו מצווים לפעול ולהשתדל להשיג את הצרכים ההכרחיים לנו, כמו שנאמר בראשית היצירה -

חובות שער עבודת האלהים הלכות

אם לא יהיה לשם שמים. וכאשר נחקר על די-הספוק להגיע מן העולם אל המזון, נמצאנו מצווה בו, כמו שאמר בראשית היצירה (בראשית א, כח): ויברך אתם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה, ואמר אחר פן (בראשית א, כט): הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ. ⁽¹⁾ אם פן די-הספוק במזון נכנס בפשע הצווי.

בתחילת בריאת העולם (בראשית א, כח): ויברך אתם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה, ועוד אמר אחר כן (בראשית א, כט): הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ [משמעות הפסוק היא, שכשם שמאמר "פרו ורבו" שבפסוק הקודם עוסק בקיום מצווה, כך גם המאמרים שנאמרו אחריו: מאמר "וכבשה", הוא השלטון של האדם על הבריאה ("וכבשה" - התרגום אונקלוס "ותקופו עלה") ומאמר "הנה נתתי לכם וגו'", הם גם כן הוראה לקיום מצווה (מנוח הלבבות)]. ונמצא אם כן שהעמל להשגת הצרכים שהם בגדר די-הספוק במזון נכנס ונכלל בשער הציווי - הרי שההשתדלות להשגת המזון ההכרחי היא בכלל מצוות התורה.

עיונים

ז. אם כן די הספוק במזון נכנס בשער הציווי. שנינו במסכת אבות (פ"ג מ"ז): "אם אין קמח אין תורה". כי מי שאין לו מה יאכל, היאך יעסוק בתורה (רע"ב, שם). וכתב הספורנו (בראשית מט, יג), שיעקב אבינו הקדים בברכתו את זבולון העוסק בפרקמטיא ליששכר העוסק בתורה, וכן משה רבינו באמרו: "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך" (דברים לג, יח), כי אי אפשר לעסוק בתורה מבלי שיהיה לו די מחסורו. ולפיכך, כתב הספורנו (במדבר ו, כד) הקדים הכתוב בברכת כהנים "יברכך ה'" במזון "וישמרך" מהפסדים, לפני "יאר ה' פניו אליך" במאור תורתו, כי אם אין קמח אין תורה.

וב"בעל הטורים" (דברים לב, ב): פעמיים כתוב "לקחי", "יערוף כמטר לקחי", "לקחי נא לי פת

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְכִיּוֹן שֶׁהוּא כֵן, כְּבֹר הַתְּבַרֵּר כִּי כָּל מַעֲשֵׂי בְּנֵי אָדָם אֵינָם יוֹצְאִים מִן הַצּוּוֹי וְהַאֲזַהֲרָה.

וּבְאֹרֶזָה, כִּי כָּל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה, אִם הוּא מִן הַצּוּוֹיִם הוּא מַעֲשֶׂה טוֹב. וְאִם יֵנִיחַ מַעֲשָׂוָתוֹ, וְהוּא יָכוֹל לַעֲמֹד בְּחֻבָּתוֹ, הוּא מְקַצֵּר. וְכֵן מִי שֶׁעוֹשֶׂה דָּבָר מִן הָאֲזַהֲרוֹת הוּא חוֹטֵא, וְאִם יֵנִיחַ

וכיון שהוא כן - ומאחר שהדבר כך, כבר התברר לנו, כי כל מעשיהם של בני האדם ללא יוצא מהכלל אינם יוצאים מכלל המצוות והאיסורים: ייתכן שיהיו מן הצווי - המצוות וייתכן שיהיו מן האזהרה - העבירות [או שהם בגדר מצווה או בגדר עבירה]. וביאורו של דבר זה

- יש להסביר כיצד כל הדברים שמותר לעשותם הם בגדר מצווה או בגדר עבירה, כי כל העושה מעשה - כי כל מעשה שיעשה האדם, אם הוא מן הצווים - אם הוא מצווה מן המצוות, הרי הוא מעשה טוב. ואם יניחו ויימנע מלעשותו, והוא יכול לעמוד בחובתו - אף על פי שיש בידו היכולת לעשותו ולמלא בכך את חובתו, הרי הוא מקצר ומחסר ממה שנצטווה על ידי הבורא. וכן מי שעושה דבר שהוא מן האזהרות והאיסורים שנצטוונו להימנע מעשייתם והם בגדר עבירות, הרי הוא חוטא, מפני שעושה פעולה זו הנוגדת את רצון הבורא, ואם יניח

עיונים

לחם" (מלכים א יז, יא). שאם אין קמח אין תורה. "לקחי" בגימטריא קמח, ואז "כי לקח טוב נתתי לכם" (משלי ד, כ).

ולכן, כתבו רבותינו ("צרור המור" שמות כה, כג ועוד) צייתה התורה על השולחן הרומז לפרנסה לפני המנורה הרומזת לתורה ("ב"ב כה, א), וכמו שאמרו (מכילתא בשלח) שלא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן ולאוכלי תרומה (ועיין ברמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל).

ולפיכך, כתב האבודרהם (בענין ספירת העומר) שבפסח נידונים על התבואה, בתחילת ספירת העומר וההכנה למתן תורה (ר"ה טז, א), כי אם אין קמח אין תורה.

והיה רבי ירוחם ממיר זצ"ל אומר, שכל זה הוא בכלל (אבות פ"ד מט"ז) "התקן עצמך בפרוודור כדי שתיכנס לטרקלין" ("דעת תורה" ח"ב עמוד קנ), וכמו שכתב היעב"ץ זצ"ל (אבות פ"ג מכ"ג) שהפרנסה היא "כהצטרפות הסולם לשובך". כאמצעי נחוץ, ולא כמטרה בפני עצמה.

מכל מקום, זהו המבט האמיתי. בראש ובראשונה, לדאוג לקמח. ולא כמטרה, אבל בלעדיו אין תורה. "אכסנאי שבא לעיר, על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו" (ב"ק צב, א)!

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

מַעֲשָׂוָתוֹ הוּא צָדִיק, כְּשִׁינִיחֵנוּ בְּעֶבֶר יִרְאֵת יי, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַפֶּתוּב (תהלים קיט, ג): אֵף לֹא פָעַלְנוּ עוֹלָה בְּדַרְכֵינוּ הַלְכוּ. וְאִם יַעֲשֶׂה מִן הַמַּעֲשִׂים הַמְּתָרִים עַל דֶּרֶךְ שְׁוֶה וּנְכוֹנָה, הוּא צָדִיק, כְּאֲשֶׁר אָמַר (תהלים קיב, ה): טוֹב אִישׁ חוֹנֵן וּמְלִיָּה יְכַלֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט. וְאִם יִהְיֶה מְרַבֵּה וְעוֹבֵר דִּי-הַסְּפֹק, הוּא מְקַצֵּר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְבִיא לְמַה שֶׁהֻזְהַר מִמֶּנּוּ הָאֱלֹהִים.^(ח) וְאִם יִקְצֹר מִדִּי-הַסְּפֹק,

מעשותו - וכאשר יימנע מלעשות את הפעולה האסורה, הרי הוא צדיק, כשיניחנו - בכך שהוא נמנע מלעשות את העבירה בעבור - מפני יראת ה', כמו שאמר הכתוב (תהלים קיט, ג): 'אף לא פעלו עולה - גם ההימנעות מפעולה של עוולה, נחשבת כאילו בדרכיו הלכו' ועשו מצווה. [דרשו רבותינו ז"ל (קידושין לט, ב), שאם פרש אדם מן

העבירה נותנים לו שכר כעושה מצווה. לפי דברים אלו, כוונת הפסוק, שאותם שלא פעלו עולה, חשובים כמי שבדרכיו הלכו, וכאילו קיימו את המצוות בפועל (מנוח הלבבות)]. וכמו כן אם יעשה מן המעשים המותרים - אם עושה האדם אחת מן הפעולות המותרות שהן בגדר ה'רשות' - לא בגדר מצווה ולא בגדר עבירה, על דרך שוה ונכונה - אם עושה פעולה זו בצורה שקולה ונכונה בדרך המיצוע, הרי הוא צדיק, כאשר אמר - כפי שנאמר (תהלים קיב, ה): 'טוב איש חונן ומלוה - אשרי האיש שנותן לעניים ומלווה לנצרכים יכלכל דבריו במשפט' - כל מעשיו מדודים במשקל ובצדק: אינו פורש לגמרי מהעולם הזה, וגם אינו שקוע בו יתר על המידה, אלא צועד בשביל הזהב בדרך הממוצעת, וכן כשנותן לעניים אינו מקמץ יותר מדי, וגם אינו מפזר יותר מדי, כדי שהוא עצמו לא יצטרך אחר כך לבריות - אדם זה קרוי בפסוק "טוב" (על פי רד"ק). ואם יהיה מרבה ועובר דיי-הסיפוק - אך אם ירבה במעשים המותרים יתר על המידה ההכרחית, הוא מקצר - הרי הוא ממעט בעבודת ה', מפני שהוא - שהריבוי הזה מביאו בסופו של דבר לעבור על מה שהזהיר ממנו - שאסר אותו האלהים. ואם יקצר מדי-הסיפוק - אך אם ימעט ויצמצם בדברים המותרים,

עיונים

ח. ואם יקצר מדי הסיפוק וכו' ותהיה כונתו ליסר נפשו בעבודת ה', ולמשול בתאותיו כדי להתקרב אל האלהים וכו' הוא צדיק ומעשהו טוב. התורה קרויה כן מלשון הוראה (זוהר ח"ג נג, ב). אם לא נכתבו אלא נבואות שנצרכו לדורות (מגילה יד, א), בתורה עצמה לא כל שכן. אין לך פרשה וענין,

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

עם יכלתו עליו, ותהיה כונתו ליסר נפשו בעבודת יי, ולמשל בתאותיו פרי להתקרב אל האלהים, או לפרש מן העולם ולגמול אל העולם הפא, הוא צדיק ומעשהו טוב, ואם אינו לשם שמים, הוא מקצר ומעשהו מגנה.

עם יכלתו עליו - אף על פי שביכולתו להשיגם, ותהיה כוונתו לייסר את נפשו בעבודת ה' - אם נוהג בכך במטרה להכשיר את נפשו לעבודת ה', ולמשול בתאוותיו, כדי להתקרב אל האלהים, או כדי לפרוש מן

הנאות העולם הזה ולנטות אל הדרך המביאה לחיי העולם הבא, הרי הוא צדיק ומעשהו טוב - ומעשיו טובים, ואם אינו עושה זאת לשם שמים, אלא מתוך קמצנות, או כדי להשיג כבוד, הרי הוא מקצר וממעט בעבודת האלוקים ומעשהו מגונה - ומעשיו מגונים.

עיונים

שאינם מלמדים לקח לכל אדם בכל דור. על אחת כמה וכמה כשמודגש בפירוש: "וידר יעקב נדר לאמר" (בראשית כח, כ), מהו "לאמר", לאמור לדורות (בראשית רבה ע, א). ואחד הלקחים לדורות הוא לבקש: "אם יהיה אלוקים עמדי, ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש". וכתב רבינו בחיי: זאת שאלת הצדיקים מאת ה', לא ישאלו המותרות, רק הדבר ההכרחי בלבד, שאי אפשר לו לאדם שיחיה בלעדיו. וכידוע כי נטיית האדם אחרי בקשת המותרות הוא גורם לו לאדם מהומות רבות. ועל כן, כל איש ירא את ה' ראוי לו שיהיה שמח בחלקו ושיסתפק במועט, ושלא יתאוה המותרות, ויטיב לבו ביראת ה', הוא שאמר שלמה המלך ע"ה: "טוב מעט ביראת ה', מאוצר רב ומהומה בו" (משלי טו, טז). והביא לזה אות ועדות ומופת, הכתוב שאחריו. הוא שאמר: "טוב ארוחת ירק ואהבה שם, משור אבוס ושנאה בו" (שם, יז). יאמר, כי ייטב לבני אדם המעט, בחברה שתנעם להם, יותר מן המרובה והמטעמים בחברת השונאים. והענין הזה הביא למשל על מידת ההסתפקות.

וכן שלמה המלך ע"ה התפלל על מידת ההסתפקות. הוא שאמר: "[ראש ועושר אל תתן לי] הטריפני לחם חוקי" (משלי ל, ח). ביאור הדבר כי העוני והעושר מידות מגונות המביאות אותו לעבור על מצוות התורה. כי עם העוני יצטרך להחניף לבריות, כענין שכתוב: "תחנונים ידבר רש" (משלי יח, כג), ועם העושר יבוא האדם אל המותרות ויקנה לעצמו גסות הרוח וגובה הלב, כענין שנאמר: "ועשיר יענה עזות" (שם) עד שיהיה תועבה, שנאמר: "תועבת ה' כל גבה לב" (משלי טז, ה).

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

והנה נחלקו מעשי בני אדם אל טוב ואל רע. טוב ואל רע - הרי שכל מעשי בני האדם חלוקים לטוב או לרע. והמשכיל - ובעל השכל שהוא מי ששוקל ובוחן את מעשיו קודם עשותם, כמשקל הזה - על פי השיקול לאיזה מסלול הם שייכים: האם הם בגדר טוב או הם בגדר הרע, ויבחון אותם כמשכנתו הטובה ובכח הכרתו, יבחר בטוב מהם - ועל פי מסקנתו יבחר רק במעשים שהם בגדר הטוב ויעזוב זולתו - ויימנע ממעשים הקשורים לרע, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים קיט, נט-ס): 'חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדתיך, חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך. והראיה על פרור מה שזכרנו מהמעשים הטובים והרעים, מה שאמר החכם (קהלת יב, יד): כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע. והנה הכנים המעשים כלם תחת טוב ורע, והוא מה שזכרנו מענין המשפט והמגנה. וכבר התבאר, כי מעשי בני אדם

והנה נחלקו מעשי בני אדם אל טוב ואל רע - הרי שכל מעשי בני האדם חלוקים לטוב או לרע. והמשכיל - ובעל השכל שהוא מי ששוקל ובוחן את מעשיו קודם עשותם, כמשקל הזה - על פי השיקול לאיזה מסלול הם שייכים: האם הם בגדר טוב או הם בגדר הרע, ויבחון אותם כמשכנתו הטובה ובכח הכרתו, יבחר בטוב מהם - ועל פי מסקנתו יבחר רק במעשים שהם בגדר הטוב ויעזוב זולתו - ויימנע ממעשים הקשורים לרע, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים קיט, נט-ס): 'חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדתיך - מתוך שחשבתי ונתתי לבי על כל

דרכי ובחנתי מהם המעשים שתכליתם טוב ומהם המעשים שסופם רע, על ידי כך כיוונתי דרכי אל חוקי תורתך, חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצוותיך' (עפ"י מרפא לנפש).

והראיה שיש להביא על אמיתות וברור מה שזכרנו מהמעשים הטובים והרעים - שכל מעשה ממעשי בני האדם הוא בגדר טוב או בגדר הרע היא, ממה שאמר שלמה המלך החכם (קהלת יב, יד): 'כי את כל מעשה האדם, ללא יוצא מן הכלל, ומשמע מכך שגם מעשה הרשות, האלהים יביא במשפט - כדי לשפוט על כל נעלם - והמשפט לא ייערך כפי מה שנראה לבני אדם על פי חיצוניות המעשה, אלא כפי כוונת הלב הנעלמת מהבריות, אם טוב ואם רע' - אם הכוונה הייתה טובה או רעה, ובהתאם לכך ישלם ה' לאדם שכר או עונש (מצודת דוד). והנה הכנים - הרי שכלל את כל המעשים כולם תחת הגדרת 'טוב' או 'רע', והוא כפי מה שזכרנו - והוא הדבר שדיברנו מענין המשובח והמנונה - שכל מעשי האדם הם או בגדר 'טוב' או בגדר 'רע'. וכבר התבאר - מכל האמור לעיל, כי כל מעשי בני אדם בלי יוצא מהכלל,

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

יחלקו לשני חלקי התורה, רצוני לומר: הצוים והאזהרות לבד.

ומפני היות התורה מלות וענינים, נחלקו פני אדם בחכמת התורה על עשר מעלות.

תחלתם, אנשים למדו החמש והמקרא, והספיק להם בגרסת הפסוק^(ט)

ייחלקו - נחלקים לשני חלקי התורה, רצוני לומר: הצוים והאזהרות בלבד - היינו, או שהם בכלל מצוות עשה או בכלל מצוות לא תעשה. אחר שהרחיב רבנו בעניין הנהגות האדם במעשיו ובפעולותיו, העמיד רבנו סולם בעל דרגות לבחון בו את מקומו של האדם. כל שלב בסולם זה מתאר דרגה בעבודת ה', דרגה שמציינת את מידת הידע והבהירות

בהבנת התורה ובהשגת רוממותה. בעזרת סולם זה יוכל האדם לידע מהי דרגתו, וממנה יוכל לטפס מעלה כדי להתעצם במעלות התורה.

ומפני היות התורה מלות וענינים - וכדי לבאר כמה דרגות יש בלומדי התורה אומר: הואיל והתורה כוללת מילים ותוכן, לפיכך נחלקו - נחלקים בני האדם בחכמת התורה וההבנה בעומקה על עשר [לעשר] מעלות ודרגות שונות, ועל כל אדם להכיר באיזו דרגה הוא עומד ולהשתדל לעלות ממנה לדרגות הגבוהות יותר.

תחילתם - הדרגה הראשונה והנמוכה ביותר מתארת אנשים שלמדו בקטנותם לקרוא את החומש והמקרא, אך לא התקדמו יותר, ואף שגדלו ובגרו, עדיין הספיק להם - הם מסתפקים בגריסת הפסוק - בקריאת הפסוק

עיונים

ט. והספיק להם בגרסת הפסוק מבלי הכנת הענין, ואינם יודעים פירוש המילות. יש לעיין, האם מקיים מצות תלמוד תורה כשקורא הפסוקים ואינו מבין הענין? השו"ע הרב (הל' תלמוד תורה פ"ב סי"ב-י"ג) כתב דהלומד תורה שבכתב ואינו מבין, אם מוציא בשפתיו אפילו שאינו מבין הרי זה מקיים מצות תלמוד תורה. והשל"ה (מס' שבועות דף לח) כתב, בשם 'כד הקמח', שקריאה בתורה היא מצוה גדולה ואף שלא מבין מה שקורא, ובלבד שידע שהוא קורא, כי יש פעמים שאדם קורא ומתוך שחושב על דברים אחרים לא יתבונן בעצמו בכלל שקרא.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

מבלי הכנת הענין, ואינם יודעים פירוש המלות ושמוש הלשון, והם בתכונת חמור נושא ספרים.

והשנית, אנשים פקשו לברר קריאתם ולשמור התנועות, וישמו רב השתדלותם בדיעת מקומות הנקוד, והם פעלי הנקוד והמסורת.

מבלי הכנת הענין - בלי להבין את התוכן, ואף אינם יודעים את פירוש המלות ושימוש הלשון - ואת דקדוק השפה, והם בתכונת ובבחינת 'חמור נושא ספרים'. ובדרגה השנית, הם אותם האנשים שבקשו לברר קריאתם - המקפידים על קריאת הפסוקים במבטא

נכון על פי כללי הדקדוק ולשמור התנועות - וגם שמים לב על כללי הניקוד ודיוק התנועות, וישמו רב השתדלותם בדיעת מקומות הניקוד - ועיקר השתדלותם בקריאת פסוקי התורה היא לדעת את מקור הניקוד [ומתרכזים בדקדוק הקריאה עצמה: איזו מילה דגושה ואיזו רפויה, איזו תיבה נכתבת בכתיב חסר ואיזו נכתבת בכתיב מלא וכדו' (טוב הלבנון)] אך אינם מבינים את מהות העניין וטעם הדבר, ואלה הם בעלי הניקוד והמסורת.

עיונים

ולענין הלומד תורה שבעל פה ואינו מבין, האם מקיים בזה מצות תלמוד תורה? הנה בשו"ע או"ח סי' נ' סעי' א' כתב, שקודם תפילת שחרית אומרים משנת איזהו מקומן וברייאת דרבי ישמעאל, כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום מקרא משנה וגמרא, דברייאת דרבי ישמעאל הוי במקום גמרא, שהמדרש כגמרא. וכתב ה"משנה ברורה" (שם סק"ב): "ואין קריאת פרק זה וברייאת זו עולה ללימוד משנה ותלמוד אלא למי שמבין, אבל למי שאינו מבין צריך ללמוד ולהבין, שאם לא כן אינו נחשב ללימוד" עכ"ל. אמנם אף שאינו נקרא לימוד, כתב השו"ע הרב (הל' ת"ת פ"ב סי"ג) שיש לו לעסוק בכל התורה גם בדברים שאינו מבין, ולעיתיד לבוא יזכה להבין ולהשיג את כל התורה שעסק בה בעולם הזה. והחיד"א (מראית העין עבודה זרה י"ט) כתב, שמה שאינו נחשב לימוד אם אינו מבין, היינו דוקא כשלא משתדל להבין, אבל אם משתדל להבין, גם אם אינו מצליח מקיים בזה מצות תלמוד תורה. והוסיף, שאם מבין את פירוש התיבות, הגם שאינו יודע את הפירוש האמיתי כמו שפירשו המפרשים, נחשב ללימוד תורה.

וללמוד בזוהר הקדוש אף שאינו מבין, כתב החיד"א ('חיים שאל' ח"א סי' עה ס"ק ב ד"ה איכו, ובמורה באצבע' סי' ב אות מד) שילמד בו אף אם אינו מבין, ויעלה לו לרצון ומסוגל להאיר את הנפש.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

והנח, והכפול, והנראה, והנסתר, והדומה לזה.

והרביעית, אנשים שהוסיפו על מה שהקדמנו

זכרם בפרוש המלות המספקות

בספרי הקדש והנראה מן הפשט, וחקרו עם זה

על ידיעת העובר והאמתי בלשון העברית,

והשמות הדומים ושאנים דומים, והנגזרים

השורש, והנח - הן מילים שאינן חסרות שום אות מאותיות השורש גם כשהם נאמרות בלשון עתיד, אלא שאחת מאותיות השורש נחה ואינה נקראת, כגון "אכל" ובלשון עתיד "יאכל" - ה'אלף' אינה נקראת אלא נחה, והכפול - מילים שיש בהן אותיות כפולות, כגון: "בלל", "גלל", "סבב", ולפעמים יש אף שתי אותיות כפולות, כגון, (ויקרא יג, מט) "ירקרק", (תהלים לח, יא) "סחרחר" (מרפא לנפש ופת לחם), והנראה, והנסתר - והאותיות הנקראות ושאינן נקראות [הנראה והנסתר' הן האותיות שבסופי התיבות: יש מתוכן אותיות שמבטאים אותן בקריאה, כגון "אברהם" "שמים" וכדומה. בכל אלו המ"ם הסתומה מבטאת ונקראת. עיצור זה שמופיע ומבטא בסוף המילה נקרא "נח הנראה". ויש אותיות הנמצאות בסופי תיבות שאין מבטאים אותן, כגון "קרא", "ברא" - האל"ף נסתרת ואינה נקראת. אותיות אלו מכונות "נח הנסתר" (מרפא לנפש ופת לחם)], והדומה לזה - וכל כיוצא בזה.

ובדרגה הרביעית, הם אותם האנשים שהוסיפו בידיעת התורה על מה שהקדמנו זכרם - יותר מאלו שהזכרנו לעיל שדרגתם בידיעת התורה פחותה. בעלי הדרגה הרביעית משתדלים להשיג ידיעה בפירוש המלות המסופקות - המילים שמובן אינו פשוט וברור והן מוזכרות בספרי הקדש, וכן מתבוננים בפירוש הפסוקים הנראה מן הפשט - לפי פשוטו של מקרא, וחקרו יחד עם זה על ידיעת העובר - אילו מפסוקי התורה נאמרו על דרך משל. אכן הרבה מלשון הפסוקים נוקטת לשון השאלה, כגון: בלב ים (שמות טו, ח), ראש ההר (שם יט, כ), בצורות בשמים (דברים א, כח), וכדומה, והאמיתי בלשון העברית - ואילו פסוקים נאמרו על דרך האמת, והשמות הדומים - הם המילים הדומות שמשמעותן וכוונתן שונה [כגון "וישלח יעקב מלאכים" - "וישלח את לוט". הראשונה הוא מלשון שליחות, והשנייה - מלשון שילוח. וכן "רוח" - ביטוי זה נאמר על רוח האדם ונאמר גם על זרם אוויר מנשב] ושאנים דומים - הם מילים שונות שמשמעותן וכוונתן אחת, כגון "מאחר" ו"בושש", "בגד" ו"שמלה" (פת לחם וטוב הלבנון), והנגזרים

ביושר לבב

בלשון עבר ובין בלשון הווה ועתיד, כגון: "פקד", בעבר - "פקדתי", בהווה - "פוקד", בעתיד - "אפקוד". ויש מילים שלפעמים חסרה בהן אחת מאותיות השורש, כגון "הלך": בלשון עבר והווה כל אותיות השורש מופיעות בשלימות - "הלכתי" "הולך", אבל בלשון עתיד "אלך" חסרה האות ה"א שהיא האות הראשונה של

ביושר לבב

ובדרגה השלישית, הם אותם האנשים שראו והבינו את חסרון הידיעה של מי שקדם זכרם - של האנשים בעלי הדרגות הקודמות שהזכרנו לעיל, ולכן השתדלו לדעת גם את עילת וסיבת הניקוד של המילים והטעמים של הפסוקים, וחיברו אליהם - ונוסף לכך משתדלים גם

לדעת את דרך שימוש הלשון - השימוש בשפה ודקדוקו - ובדקדוק שלה. כל המונחים שרבונו הולך ומונה להלן הם כללים בדקדוק: ולדעת את השמות' - הכוונה לשמות העצם, כגון: שמים, תמונה, נעל, רעיון, עצמאות וכדומה. ואת 'הפעלים' - הם המילים המורות על הפעולה, כגון: הלך, בנה, אכל, ואת 'תיבות הטעם' - הן המילים הנותנות טעם להבין ולחבר את המקראות, כגון: אשר, עם (מרפא לנפש), והסמוך והנפרד - והמילים הסמוכות והנפרדות. יש מילים שנדרשות יחד עם המילה הסמוכה להן, ויש מילים שנדרשות בנפרד ולסמיכות אין משמעות [ואמנם יש בתורה מילים רבות שבקלות ניתן לדעת האם הן נדרשות יחד עם המילים הסמוכות להן או לא, ויש פסוקים הדורשים התבוננות רבה. ולדוגמא, נאמר בתורה במצות ייבום: "והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו" (דברים כה, ו). לפי ההבנה השטחית, המילים "אשר תלד" נדרשות כהמשך למילים "והיה הבכור", ולפי דרך קריאה זו, כוונת הפסוק ללמד, שהבן הראשון שתלד היבמה יקום על שם אחיו, אולם חז"ל (יבמות כד, א) לימדונו שהם דברים נפרדים, ותחילת הפסוק "והיה הבכור" נאמר כלפי היבם, ולמדים מכך שמצוות הייבום שייכת לאח הגדול מבין אחי המת. והמילים "אשר תלד" נאמרו כלפי היבמה, ונלמד מהן למעט את האיילונית, שאינה ראויה ללדת, שאינה מתלבמת. הרי שגם מילים שנכתבו בסמיכות עשויות להיות בעלות משמעויות שונות ואין משמעותן אחת (פת לחם)], ויש מקראות שהם סיפור על זמן העבר והם נכתבו בלשון העתיד [כגון (במדבר ט, כ) "ויש אשר יהיה הענן" בשעה שהיה צריך להיכתב "והיה" בלשון עבר. או (במדבר ט, יח) "על פי ה' יחנו" בשעה שהיה צריך להיכתב "חנו" בלשון עבר (מרפא לנפש ופת לחם)], והציווי - וציווי התורה בלשון המקור [כגון ציווי התורה "זכור את יום השבת" וכן "שמור את יום השבת" - שתי מילים אלו מנוקדות בקמ"ץ, כפי שמנקדים את שם הפעולה, על אף שכוונת התורה בפסוקים אלו לצוות על זכירת השבת ושמירתה, והיה צריך לנקדם בשוא - "זכור את יום השבת" וכן "שמור את יום השבת" (מרפא לנפש ופת לחם)], והשלם, והחסר [יש מילים שאותיות השורש שלהן נשארות בהן תמיד בשלימות, בין

חובות שער עבודת האלהים הלכות

והשלישית, אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם, והשתדלו לדעת עלת

הניקוד והטעמים, וחקרו אליהם דעת שמוש

הלשון ודקדוקו, ודעת השמות והפעלים, ותיבות

הטעם, והסמוך, והנפרד, וספור העבר בלשון

העתיד, והציווי בלשון המקור, והשלם, והחסר,

חובות	שער עבודת האלהים	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער עבודת האלהים	הלכות
וְשֹׂאֵינָם נִגְזְרִים, וְהִזְרִים, וְכֵן פְּתָאֲרִים וּבִפְעָלִים, וְהִדּוּמָה לָהֶם.			ביושר לבב			
וְהַחֲמִישִׁית, אֲנָשִׁים שֶׁהוֹסִיפוּ עַל מַה שֶׁהִקְדַּמְנוּ זָכָרָם בְּדַעַת עֲנִינֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה, וְלִהְיוֹן שְׂרָשָׁיו, וְלַחֲקֹר עַל הָעוֹכֵר וְהָאֲמָתִי מֵעֲנִינָיו, בְּגִשְׁמוֹת הַנִּזְכָּרָת בּוֹ. וְהֵם הַמְּפָרְשִׁים סֵפֶר הָאֱלֹהִים בְּנִרְאָה מִמֶּנּוּ, וְאֵין סוּמְכִין עַל הַקְּבָלָה.			ביושר לבב			
וְהַשִּׁשִּׁית, אֲנָשִׁים סֹמְכֵי עַל קְבָלַת הַקְּדָמוֹנִים כְּגוֹן הַמִּילָה "מִבִּין"; בַּפְּסוּק אֶחָד הַמּוֹבֵן שֶׁלֹּא הוּא תוֹאֵר: (נַחֲמִיָּה י', כט) "כֹּל יוֹדַע מִבִּין", וּבַפְּסוּק אַחֵר הֵיא מִשְׁמַשֵּׁת כְּפֻעֵל, כְּפִי שֶׁנֶּאֱמַר (דְּנִיאל ח', כג) "וּמִבִּין חִידוֹת" (פֶּת לַחֵם)], וְהִדּוּמָה לָהֶם - וְכֹל כִּיּוּצָא בָהֶם.			ביושר לבב			
וּבִדְרָגָה הַחֲמִישִׁית, הֵם אוֹתָם הָאֲנָשִׁים שֶׁהוֹסִיפוּ עַל מַה שֶׁהִקְדַּמְנוּ זָכָרָם - שְׁנוֹסֵף עַל יָדִיעַת הָרֵאשׁוֹנִים, מִשְׁתַּדְּלִים גַּם בְּדַעַת [לְדַעַת] אֶת עֲנִינֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה - פֶּשֶׁט הַתּוֹרָה, וְלִהְיוֹן אֶת שְׂרָשָׁיו [עוֹמֵק הַדְּבָרִים], וְלַחֲקֹר עַל הָעוֹכֵר וְהָאֲמָתִי מֵעֲנִינָיו כְּגִשְׁמוֹת הַנּוֹכַחַת בּוֹ - וְלַחֲקֹר אֵלּוּ מִן הַמוֹשְׁגִים אֲשֶׁר נִזְכָּרִים לְשׁוֹן גִּשְׁמִית בִּיחֹס לְבוֹרָא הֵם עַל דֶּרֶךְ הַמִּשְׁל, כְּדִי לְסַבֵּר אֶת הָאוֹזֵן בְּלִבָּד, וְאֵלּוּ עַל דֶּרֶךְ הָאֲמֵת. כְּגוֹן, וִירָא ה', וִישְׁמַע ה', וִירַד ה', וַיַּחֲר אֶף ה' וְדוּמִיָּהּ (פֶּת לַחֵם). וְהֵם הַמְּפָרְשִׁים - גַּם אֲנָשִׁים אֵלּוּ הַחֲתוּרִים לְהַבִּין אֶת הַתּוֹרָה, אֵינָם מְגִיעִים לְמַעֲלָה עֲלִיוֹנָה, מִשּׁוּם שֶׁהֵם מְפָרְשִׁים אֶת כּוּוֹנֵת סֵפֶר הָאֱלֹהִים רַק כְּפִי שֶׁנֶּרְאָה מִמֶּנּוּ - מִפְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, וְאֵין סוּמְכִין עַל הַקְּבָלָה - אֶךְ אֵינָם סוּמְכִים עַל קְבָלַת חֲכָמֵינוּ ז"ל, וְהֵם כֹּת הַקְּרָאִים וְהַצְדוּקִים (מִרְפָּא לְנַפֵּשׁ).			ביושר לבב			
וּבִדְרָגָה הַשִּׁשִּׁית, הֵם אוֹתָם הָאֲנָשִׁים שֶׁכֵּן סֹמְכֵי [סוּמְכִים] בַּהֲבֵנֵת הַמִּקְרָאוֹת עַל קְבָלַת חו"ל הַקְּדָמוֹנִים			ביושר לבב			

עיונים

י. והגיעו לקצת חיובי התורות והמצוות והדינין מבלי עיון בתלמוד. במסכת סוטה (כב, א): "תנא, התנאים (-אלה שלמודם בדברי המשניות, הרי הם) מבלי עולם (-מפסידי העולם). מבלי עולם סלקא דעתך? אמר רבינא, שמורין הלכה מתוך משנתן". פירש רש"י: שמתוך שמורים הלכה מן המשניות הוראתם שלא כדין היא, שכן פעמים אינם יודעים טעמי ושורשי ההלכה, ומדמים הם מעשה פלוני לדברי המשנה, ולאמיתו של דבר דברי המשנה אינם אמורים באופן זה. ועוד שפעמים הרבה אמרו בגמרא שמשנה פלונית דעת יחיד היא ואין הלכה כמותה, והם אינם יודעים זאת ומורים הלכה כמותה, וכן בכל מקום שנחלקו רבותינו במשנה הם אינם יודעים כדעת מי נפסקה ההלכה ומורים בטעות שלא על פי ההלכה, ולכן נקראים מבלי העולם. ובמהר"ל בחידושי אגדות הוסיף לבאר, שמשום כך נקראו מבלי עולם, כי על ידי שאין ההלכה כתיקונה אין העולם מתקיים, כי העולם תלוי בתורה ומצוות, לכך אלו שמשנים בדבריה נקראים מבלי ומפסידי העולם.

המהרש"א מציין שענין זה קיים גם בימינו לגבי אותם אנשים המורים הלכה מתוך השולחן ערוך בלא לדעת את המקורות מסוגיות הגמרא, שעל ידי כך באים הם לידי הוראות טעות, ויש לגעור

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְהַשְׁמִינִית, אֲנָשִׁים לֹא הִסְפִּיק לָהֶם מַחְכְּמַת
הַתּוֹרָה מִה שֶׁהִסְפִּיק לְמִי שֶׁקָּדַם
זָכְרוּ, עַד שֶׁהִטְרִיחוּ אֶת עַצְמָם לְהַבִּין דְּבָרֵי אֲנָשִׁי
הַתְּלָמוֹד, וְלִהְיוֹת סִפְקוֹתָיו, וּלְפַתַּח סְתוּמוֹתָיו,
לְקִנּוּת פְּזֵה הַשֵּׁם וְהַתְּפָאֶרֶת. וְהֵם מִתְּעַלְמִים
מִחֻבוֹת הַלְּבָבוֹת, וְאֵינֶם מִתְּעוֹרְרִים לְמַפְסְדֵי
הַמַּעֲשִׂים, וְכִלּוּ יְמֵיהֶם בִּידִיעַת הָעֲנִינִים הַנִּכְרִים
מִתּוֹלְדוֹת הַדִּינִין, וְהִזָּר הַקָּשָׁה מַפְסְקֵי הַדִּינִין,
וְזָכְרוּ מַחְלֻקַּת בְּעָלֵי הַתְּלָמוֹד בְּחִידוּשֵׁים הַנוֹפְלִים

ובדרגה השמינית, הם אותם האנשים שלא הספיק להם מחכמת התורה - שאינם מסתפקים בידיעת חכמת התורה מה שהספיק למי שקדם וזכרו - כפי שהסתפקו בה בעלי הדרגות שהוזכרו לעיל, עד שהטריחו את עצמם - אלא הם מתייגעים להבין את דבריהם של אנשי [חכמי] התלמוד, ולהתיר את ספקותיו - ולפתור את הספיקות המתעוררים בתוך כדי לימוד, ולפתח סתומותיו - ומתאמצים לגלות את עומק הסודות הטמונים בו. גם אלו לא הגיעו לתכלית הידיעה כי הם עושים זאת מתוך כוונה לקנות כזה השם והתפארת - וכדי להשיג בעזרת לימודם תהילה וכבוד. משמע שהלימוד משמש בידם ככלי להתפארות עצמית, וזהו חסרונם. והם מתעלמים מחובות הלבבות, וגם אינם מתעוררים למפסדי המעשים - אינם נשמרים מדברים המטילים פגם במעשיהם, וכלו - והם מאבדים את מבחר ימיהם בידיעת הענינים הנכריים - בידיעת הלכות בלתי מצויות מתולדות הדינין - הנגזרות מדיני התורה, והזר הקשה מפסקי הדינין - ובפסקי דין קשים, נדירים ולא מצויים, וזכרו - והם זוכרים רק את מחלוקת בעלי [חכמי] התלמוד שיש בחידושים הנופלים

עיונים

בהם [ראה גם 'חזון איש' (יורה דעה מב, א) שמצדד לומר שבזמננו "קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים" הם אותם שלומדים בשטחיות, ואינם יודעים לעיין ולהבין, ומתגאים נגד רבותינו היודעים את התורה באמת, ואינם שומעים להם, ואינם נכנעים להם]. אמנם, בפתחי תשובה (יו"ד סי' רמב סק"ח) כתב שיתכן שהמהרש"א כתב כן דווקא בזמנו, שלא היה עדיין שום חיבור על השולחן ערוך, אולם בזמננו, שיש לנו את חיבוריהם של ה"ח"י, הש"ך, המגן אברהם, ושאר האחרונים, וכל דין מבואר הטעם במקומו, מותר להורות הלכה מתוך דברי השולחן ערוך ומפרשיו.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

בְּדִינִין, וְהִתְעַלְמוּ מֵעֵין כְּמֵה שְׂאִין לָהֶם רִשּׁוֹת
לְהִתְעַלֵּם מִמֶּנּוּ מֵעֲנִינֵי נַפְשׁוֹתָם, אֲשֶׁר הֵם חִיבִים
לְחַקֵּר עָלָיו מֵאַמְתַּת אוֹתוֹת הַנִּבְיָא עָלָיו הַשְּׁלוֹם
וְהַקְבְּלָה וְתִנְאִיָּה אֲשֶׁר בָּהֶם תִּתְפַּרֵּר, וּמִה שֶׁחִיבֵנוּ
בּו הַבּוֹרָא מְהֻבָּאת הָרְאִיוֹת עָלָיו בְּשִׁכְלָנוּ,
וְלַעֲבֹדוֹ בְּלֵב שָׁלֵם, וְהִרְבָּה כְּזֶה מִמֵּה שְׂאֵנִי עֲתִיד
לְבָאֵרוֹ מֵאֲשֶׁר יִשָּׁג בְּדֶרֶךְ הַשְּׁכָל בְּשַׁעַר הַזֶּה.

בדינין - הנובעים מן הדינים, והתעלמו - לעומת זאת הם נמנעים מלעיין כמה שאין להם רשות להתעלם ממנו, דהיינו מעניני נפשותם - מתעלמים מדברים הנוגעים לנשמתם, שאין הם רשאים להתעלם מהם, אשר הם - ושהם חייבים לחקור עליו מאמיתת אותות - על ידי האותות האמיתיים של אדון

הנביאים משה רבנו עליו השלום, והקבלה ותנאיה - ועל ידי המסורת שקיבלנו מחכמינו ז"ל, ועל פי התנאים והכללים אשר בהם תתברר - שבאמצעותם ניתן להבין ולהשיג ידיעה ברורה בדיני התורה ובחובות האדם בעולמו, ומה שחייבנו בו הבורא מהבאת הראיות עליו בשכלנו - והם מתעלמים גם מהחובה שהטיל עלינו הבורא להביא ראיות שכליות על מציאותו ואחדותו ויתר תארו ומידותיו, ולעבדו בלב שלם, והרבה כזה עניינים דומים שניתן להשיג על ידי השכל - ממה שאני עתיד לבארו מאשר יושג בדרך השכל, כפי שאבאר אותו להלן בשער הזה.

עיונים

יא. והתעלמו מעיין כמה שאין להם רשות להתעלם ממנו מעניני נפשותם, אשר הם חייבים לחקור עליו וכו'. כתב רבינו יונה ('שערי תשובה', שער שלישי אות ט"ו), וז"ל: "ונאמר על האנשים שאינם עורכים מחשבות להתבונן תמיד ביראת-השם (ישעיה כט, יג-יד) 'ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה, לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא' עכ"ל. וכתב בספר 'לבוש מרדכי' (ב"ק, בפתיחה) על דברי רבינו יונה, וז"ל: ולב מי לא יתר, לשמוע הדברים הללו יוצאים מפורש מפי אבי ההוראה רבינו יונה, אשר מפיו אנו חיים בהלכה למעשה! ובספר 'לב אליהו' (ח"א עמוד כג) כתב: ויהא ידוע כי הרבינו יונה ז"ל הוא פוסק, שכן מביאים אותו הראשונים כמה פעמים להלכה. ורבינו יונה אומר כן לא רק על האנשים שאינם עורכים מחשבות כלל, אלא אף אם עורכים מחשבות - רק לא תמיד, ואם כן היאך אפשר לחיות בלי מוסר, ולומר: 'שלום עלי נפשי'!?"

עוד כתב שם (עמוד יב-יג) לפרש מה שכתב רבינו יונה "שאינם עורכים מחשבות", 'עורכים

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְהַתְּשִׁיעִית, אֲנָשִׁים שֶׁהִגִּיעוּ נַפְשֹׁתָם לְדַעַת חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת וְהָאֲבָרִים וּמִפְסִידֵי הַמַּעֲשֶׂה, וְהִכִּינוּ פֶּשַׁט דְּבָרֵי הַקֶּדֶשׁ וּמִצְפּוֹנֵי עֲנִיָּנוּ, וְעָמְדוּ עַל אֲמִתַּת הַקְּבִלָּה מִן הַתּוֹב וְהַמְשָׁכָל, וְסִדְּרוּ הַדִּינִין, וְחָלְקוּ חוֹבוֹת הַמַּעֲשִׂים, כְּפִי הֶרְאוֹי לְעֲנִיָּי כָּל זְמַן וְהִתְחַלְקוּת דִּינֵי כָּל מְקוֹם, אַחֵר שֶׁהִכִּינוּ שְׂרָשֵׁי סֵפֶר הַתּוֹרָה,

ובדרגה התשיעית, הם אותם האנשים שהגיעו נפשותם - שהתייגעו בנפשם לדעת את החובות המוטלות על הלכות ועל האברים, ומפסידֵי המעשה - ומהם הדברים המטילים פגם במעשים הטובים, והכינו את פשט דברי הקודש - דברי התורה וגם את מצפוני ענינו - הסודות הטמונים בהם, ועמדו על אמתת הקבלה - והגיעו לידיעה ברורה ובהירה באמיתות התורה שבעל פה הנמסרת מדור לדור בקבלה איש מפי איש, והוכח להם עניין זה מן הכתוב - מן הפסוקים ומהמושכל - ועל ידי השכל, וסידרו את פסקי הדין, וחילקו את חובות המעשים - את המצוות המעשיות, כפי הראוי לכל מצווה ומצווה כפי פרטי הלכותיה, הלכות הקשורות לעניני כל זמן והתחלקות דיני כל מקום - בהתאם לזמן ולמקום שנוהגים באותה מצווה, כגון: המצוות התלויות בארץ ואינן נוהגות בחוץ לארץ, ומצוות מקרא מגילה בערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון, שנוהגת בט"ו באדר ובשאר המקומות בי"ד באדר, וכן יום טוב שני של גלויות שאינו נוהג בארץ ישראל (פתחי לב), וכל זאת לאחר שהכינו את שרשי ספר - מצוות התורה,

עיונים

מחשבות היינו - לעמול. בעיון היטב ויגיעה רבה ולערוך מערכות, כמו שאנו רואים מערכות רבי עקיבא איגר ז"ל. ועוד תנאי בזה שיהיה כן 'תמיד', וכמו שכתב "להתבונן תמיד ביראת השם". ומפורש שאותם האנשים אשר אינם עורכים מערכות שלמות וגם להתבונן תמיד ביראת השם, אף אם תראה אותם נאנחים ובוכים לפעמים בתפלה וכדומה, עליהם נאמר 'ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה', הרי שהם יראי השם, כמו שאמר 'ותהי יראתם אותי', ואף על פי כן מכיון שאינם עורכים מחשבות להתבונן תמיד ביראת ה', איקרי כאן מצות אנשים מלומדה, כלומר: אדם שהתרגל והרגיל עצמו, לירא, לפחוד, לבכות, ולהתאנח - ולא כלום! ועוד נענשים על זה נוראות, כמו שסיים הכתוב: 'לכן הנני יוסיף וגו'', הרי למדנו מהו "מוסר" - ואיך לומדים מוסר, ומה גדול כח המוסר.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְנִזְהָרוּ בָּם, וְהִזְהִירוּ עֲלֵיהֶם, עִם הַפֶּקֶת הָאֵמֶת בְּסֵתֶר וּבִגְלוּי, וּנְטוֹת עִם הָאֵמֶת בְּאֶשֶׁר הוּא נוֹטָה, וְהֵם בְּעָלֵי הַגִּמְרָא וְהַגְּאוּנִים הַנוֹהֲגִים מִנְּהִיגָתָם אַחֲרֵיהֶם.

ונזהרו בם - והינם נזהרים ומקפידים בקיומם, וגם הזהירו ומזהירים בני אדם אחרים עליהם - לקיים אותן, עם הפקת האמת - ומתנהגים בדרך האמת בסתר ובגלוי, ונטות עם האמת - והולכים אחרי האמת כאשר - לאן שהוא נוטה, לכל כיוון שיהיה אמיתי וישר. והאנשים שהגיעו לדרגה זו הם האמוראים בעלי [חכמי] הגמרא, והגאונים הנוהגים מנהיגהם אחריהם - והגאונים שאחריהם הנוהגים כמותם.

ובדרגה העשירית, הם אותם האנשים שירשו וקיבלו את

חכמת התורה מהנביאים בכל פרושיה - עם כל הסבריה ופירושיה, ותולדות - וכל חידושי הדינים המסתעפים משרשיה, והם אנשי כנסת הגדולה ומי שקבל מהם מן התנאים - התנאים קיבלו את התורה על כל המסתעף ממנה מאנשי כנסת הגדולה, והם - התנאים - הם בעלי [חכמי] המשניות והברייתות [ברייתא היא מילה ארמית שתרגומה בלשון הקודש "חיצונית". בשם "ברייתא" מכונה אוסף דברי התנאים שלא הוזכרו במשניות שסידר רבי הקדוש (פתחי לב)], וכמו שזכר במסכת אבות (אבות א, א): משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע,

עיונים

יב. משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע. כתב ה'דרך החיים' (אבות א, א) וז"ל: אמר אצל משה לשון קבלה, כי המקבל הוא מקבל לפי כחו, ולא קבל משה כל התורה, כדאיתא במסכת שבועות, אלא קבל התורה מה שאפשר לקבל. אבל אמר "ומסרה ליהושע", כי משה היה אפשר לו למסור כל אשר קבל ליהושע. וכן היה אפשר ליהושע למסור כל אשר מסר לו משה לזקנים, וכן זקנים לנביאים, וכן נביאים לאנשי כנסת הגדולה, כל אחד מסר כל אשר קבל לאחר, מפני שכחם יפה

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים למסרוה לאנשי כנסת הגדולה, ואנשי כנסת הגדולה לשמעון הצדיק, ושמעון הצדיק לאנטיגנוס, ואנטיגנוס ליוסי בן יועזר וליוסי בן יוחנן איש ירושלים, והם מסרוה ליהושע בן פרחיה ונתאי הארכלי, והם מסרוה ליהודה בן טבאי ולשמעון בן שטח, והם מסרוה לשמעיה ואבטליון, ומהם לשמאי וחלל, ומהם לרבן יוחנן בן זכאי, ורבן יוחנן בן זכאי לרבי אליעזר ורבי יהושע ורבן גמליאל ורבי אלעזר בן ערך

אליעזר ורבי יהושע ורבן גמליאל ורבי אלעזר בן ערך

עיונים

לקבל. אבל מן אנשי כנסת הגדולה התחילו הדורות לפחות ולמעט וכמו שיתבאר בסמוך כי מן אנשי כנסת הגדולה התחילו הדורות למעט, ולכך אמר, אנטיגנוס איש סוכו "קבל" משמעון הצדיק, ולא אמר שמעון הצדיק מסר התורה לאנטיגנוס איש סוכו, כי לא מסר לו כל תורתו שקבל, שהדורות התחילו לפחות ולהתמעט חכמתם, רק אמר אנטיגנוס איש סוכו קבל ממנו, כי קבל כפי כוחו כאשר היה לו לקבל, וכמו שאמר רבי אליעזר הגדול (סנהדרין סח, א) "הרבה תורה למדתי מרבתי ולא חסרתי מהם רק ככלב המלקק מן הים", וכן כל הזוגות שזכר אחר כך לא הזכיר רק לשון קבלה, כי לשון קבל תולה במקבל והוא מקבל כפי כחו, אבל המסירה הוא שייך אל המוסר והוא מוסר כפי כחו גם כן, ודבר זה היה עד אנשי כנסת הגדולה, שהיה תולה הכל בנותן, כי המקבל יש לו כח לקבל כל אשר ימסור לו כי לא היה חיסרון במקבל, אבל כאשר יש חסרון במקבל, אין לתלות בנותן, דמה מועיל כח הנותן כאשר יש חסרון במקבל, ולפיכך אמר לשון קבלה.

ביושר לבב

ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים למסרוה לאנשי כנסת הגדולה, ואנשי כנסת הגדולה לשמעון הצדיק, ושמעון הצדיק לאנטיגנוס, ואנטיגנוס מסרה ליוסי בן יועזר וליוסי בן יוחנן איש ירושלים, והם מסרוה ליהושע בן פרחיה ולנתאי הארכלי, והם מסרוה ליהודה בן טבאי ולשמעון בן שטח, והם מסרוה לשמעיה ואבטליון, ומהם למסרה לתורה לשמאי וחלל, ומהם למסרה לרבן יוחנן בן זכאי, ומרבן יוחנן בן זכאי לרבי

ביושר לבב

ורבי יוסי הכהן ורבי שמעון בן נתנאל, ומהם נמסרה התורה לרבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה ורבי טרפון ורבן שמעון בן גמליאל, ומהם נמסרה לרבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי יהודה הנשיא, והוא הנקרא רבנו הקדוש, אשר קיבץ ואסף את עניני המשנה - ההלכות המוזכרות במשניות, וסידרם וחילקם לפרקים וחיברם - וחיבר מהן את המשנה, והוא עיקר כל הקבלה - שהיא תמצית כל המסורת, היא התורה שבעל פה שסומכים עליו [עליה] בביאור תורתנו הקדושה. עד כאן הזכיר רבנו עשר דרגות שונות של בני אדם בלימוד התורה, ומכאן הוא

עובר לתיאור דרגות בני האדם באמונתם בתורה וקיום מצוותיה. אך דעות - אולם השקפתם של האנשים על התורה באמונתם - ודרגת אמונתם בה, וקבלת עבודת ה' יתברך - וכפועל יוצא מן האמונה נמנים הצורה והאופן שבהם מקבלים האנשים עליהם את עבודת ה' וקיום המצוות, הם על עשר מדרגות - אלו נחלקים לעשר דרגות. תחילתם - בעלי הדרגה הנמוכה ביותר, הם אותם האנשים נשא אותם הסכלות - שהתפתו אחר הסכלות, וגם מפני גובר התאוות עליהם - שגברו עליהם תאוותיהם והורגלו בהן, ומשום כך החלו למאוס בתורה, וחשבו אותה - ובטעותם הם מחשיבים את התורה כדוגמת המנהגים שמנהיגים בהם האומות - כטקסים ופולחנים שראשי האומות בדו מליבם ועל פיהם הם מנהלים את אורחותיהם ואת אורח חיי האנשים הסרים למרותם,

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ורבי יוסי הכהן ורבי שמעון בן נתנאל, ומהם לרבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה ורבי טרפון ורבן שמעון בן גמליאל, ומהם לרבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי יהודה הנשיא, והוא רבנו הקדוש אשר קיבץ עניני המשנה וסידרם וחילקם לפרקים וחיברם, והוא עיקר כל הקבלה שסומכים עליו בתורתנו.

אך דעות אנשי התורה באמונתם וקבלת עבודת ה' יתברך הם על עשר מדרגות.

תחלתם, אנשים נשא אותם הסכלות גם גבר התאוות עליהם למאס בתורה, וחשבו אותה כמנהגים שמנהיגים בהם האומות,

עובר לתיאור דרגות בני האדם באמונתם בתורה וקיום מצוותיה. אך דעות - אולם השקפתם של האנשים על התורה באמונתם - ודרגת אמונתם בה, וקבלת עבודת ה' יתברך - וכפועל יוצא מן האמונה נמנים הצורה והאופן שבהם מקבלים האנשים עליהם את עבודת ה' וקיום המצוות, הם על עשר מדרגות - אלו נחלקים לעשר דרגות. תחילתם - בעלי הדרגה הנמוכה ביותר, הם אותם האנשים נשא אותם הסכלות - שהתפתו אחר הסכלות, וגם מפני גובר התאוות עליהם - שגברו עליהם תאוותיהם והורגלו בהן, ומשום כך החלו למאוס בתורה, וחשבו אותה - ובטעותם הם מחשיבים את התורה כדוגמת המנהגים שמנהיגים בהם האומות - כטקסים ופולחנים שראשי האומות בדו מליבם ועל פיהם הם מנהלים את אורחותיהם ואת אורח חיי האנשים הסרים למרותם,

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וּכְחָקִים שְׁמַנְהִיגִים בָּהֶם הַפְּסִילִים, מִפְּנֵי גִבּוֹר הַתְּאֵזָה עַל שְׂכָלָם וְעֵכִי טִבְעָם. וְאֵינָם נִכְנָסִים תַּחַת עַל הַתּוֹרָה, ^(י') וְלֹא נִמְשָׁכִים בְּעִבּוֹתוֹת הַתְּאֵזָה - מִפְּנֵי שֶׁתְּאֵזוֹתָם גְּבִירָה עַל שְׂכָלָם, וְעֵכִי טִבְעָם - וּמִפְּנֵי טִבְעָם הַגָּס וְהַמְּגוּשָׁם. וְאֵינָם נִכְנָסִים תַּחַת - וְהֵם מִמַּאֲנִים לִקְבֹּל עַל עֲצָמָם אֶת עוֹל הַתּוֹרָה שֶׁתְּנוּוֹט אֶת דְּרָכָם וְתִקְבַּע אֶת אוֹרַח חַיֵּיהֶם, וְהֵם גַּם לֹא נִמְשָׁכִים בְּעִבּוֹתוֹת

עיונים

יג. ולא נמשכים בעבודות השכל מפני שהם חפצים בהפקר. הנה האמונה היא מכלל המצוות אשר כל ישראל חייבין בה תיכף משהגיעו לכלל גדלות, דהיינו תינוק בן י"ג שנה ותינוקת בת י"ב שנה (עי' נדה מה, ב), והנה ידוע כי בענין האמונה נכשלו הפילוסופים היותר גדולים, כמו אריסטו, אשר הרמב"ם (כתבי הרמב"ם, אגרת לרבי שמואל אבן תבון) העיד עליו ששכלו הוא למטה מנבואה, ורצונו לומר, שלבד הנבואה ורוח הקודש לא היה חכם גדול כמותו בעולם, ומכל מקום לא עמדה לו חכמתו להשיג אמונה אמיתית, ואם כן איך אפשר שהתורה הקדושה תחייב את כל התינוקות ששיגו בדעתם הפעוטה יותר מאריסטו, וידוע שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו (עי' ע"ז ג, א). וכתב רבי אלחנן וסרמן זצ"ל ('דוגמאות לביאורי אגדות ע"ד הפשט' שבסוף ספר קובץ הערות, סי' י') לבאר, דבאמת כאשר נתבונן בזה נמצא, כי האמונה שהקב"ה ברא את העולם היא מוכרחת לכל בן דעת אם רק יצא מכלל שוטה, ואין צורך כלל לשום פילוסופיא להשיג את הידיעה הזאת, וכמו שכתב ה'חובת הלבבות' בשער היחוד פ"ו, עיי"ש. ואיך אפשר לבן דעת לומר על הבריאה כולה שנעשית מאליה, אחרי שאנו רואים על כל פסיעה סימני חכמה עמוקה עד אין תכלית, וכמה חכמה נפלאה יש במבנה גוף האדם ובסידור אבריו וכחותיו, כאשר יעידו על זה כל חכמי הרפואה והניתוח, ואיך אפשר לומר על מכונה - מאשין - נפלאה כזאת, שנעשית מאיליה בלי כוונת עושה, ואם יאמר אדם על מורה שעות שנעשה מעצמו, הלא למשוגע יחשב האומר כן. ואם כן הדבר תמוה ונפלא מאד להיפוך, איך נואלו פילוסופים גדולים לומר שהעולם נעשה במקרה?

ופתרון החידה מצינו בתורתנו הקדושה המגלה לנו כל סתום, והוא הכתוב (דברים טז, יט) 'לא תקח שוחד כי השוחד יעור עיני חכמים', ושיעור שוחד על פי דין תורה הוא בשוה פרוטה כמו גזל וריבית וכדו', וה"לא תעשה" הזאת נאמרה על כל אדם, וגם החכם מכל אדם וצדיק כמשה רבינו ע"ה, אם יצויר שיקח שוחד פרוטה, יתעוורו עיני שכלו ולא יוכל לדון דין צדק, ובהשקפה ראשונה הוא דבר

חובות שער עבודת האלהים הלכות

עיונים

תימה לומר על משה ואהרן שבשביל הנאה כל דהו שהיה להם מבעל דין אחד נשתנית דעתם ודנו דין שקר, אבל הרי התורה העידה לנו שכן הוא, ועדות ה' נאמנה (תהלים יט, ח), ועל כרחך צריך לומר שהוא חוק הטבע בכחות נפש האדם, כי הרצון ישפיע על השכל, ומובן שהכל לפי ערך הרצון ולפי ערך השכל, כי רצון קטן ישפיע על שכל גדול רק מעט, ועל שכל קטן ישפיע יותר, ורצון גדול ישפיע עוד יותר, אבל פטור בלא כלום אי אפשר, וגם הרצון היותר קטן יוכל להטות איזה נטיה גם את השכל היותר גדול, ומצינו ברז"ל פרק שני דייני גזרות (כתובות קה, ב) שעל ידי הנאה כל דהו שהגיעה להם מאדם, הרגישו תיכף נטיה בשכלם לומר מצי טעין הכי וכו', עיי"ש דברים נפלאים מאד. והשתא נחזי אנן, אם רבותינו ז"ל שהיו כמלאכים ברוחב דעתם ובמידותיהם הקדושות, פעלה עליהם קבלת הנאה כל שהיא להטות שכלם, כל שכן אנשים המשוקעים בתאות עולם הזה אשר היצר הרע משחד אותם ואומר להם הרי לפניך עולם של הפקר, ועשה מה שלבך חפץ, עד כמה יש כח בנגיעה הגסה הזאת לעור עיני שכלם, כי בדבר שהאדם משוחד לא יוכל להכיר את האמת אם היא נגד רצונותיו, והוא כמו שיכור לדבר זה, ואף החכם היותר גדול לא תעמוד לו חכמתו בשעה שהוא שיכור, ומעתה אין תימה מהפילוסופים שכפרו בחידוש העולם, כי כפי גודל שכלם עוד גדלו יותר ויותר תאוותיהם להנאות עולם הזה, ושוחד כזה יש בכחו להטות דעת אדם לומר כי שתי פעמים שנים אינן ארבע אלא חמש, ואין כח בשכל האדם להכיר את האמת בלתי אם אינו משוחד בדבר שהוא דן עליו, אבל אם הכרת האמת הוא נגד רצונותיו של אדם, אין כח להשכל גם היותר גדול להאיר את עיני האדם.

היוצא מזה, כי יסודי האמונה מצד עצמם הם פשוטים ומוכרחים לכל אדם שאיננו בכלל שוטה, אשר אי אפשר להסתפק באמיתתם, אמנם רק בתנאי שלא יהא האדם משוחד, היינו שיהא חפשי מתאוות עולם הזה ומרצונותיו, ואם כן סיבת המינות והכפירה אין מקורה בקילקול השכל מצד עצמו, כי אם מפני רצונו לתאוותיו המטה ומעור את שכלו.

ומעתה מובן היטב מה שהזהירה תורה ולא תתורו אחרי לבבכם, זו מינות, היינו שהאדם מוזהר להכניע ולשעבד את רצונותיו כדי שיהא השכל חפשי מנסיות הרצון, וממילא יכיר האמת המוכרחת לכל בן דעת שהקב"ה ברא את העולם, כמאמר רבי עקיבא שהעולם מעיד על הקב"ה שבראו, והכפירה אין לה שום מקום בשכל האדם כי אם ברצונותיו לתאוותיו, ואילו לא הגיעו תאוותיו למדרגה גסה, לא היה יכול בשום אופן לבוא לידי טעות של כפירה או עבודה זרה, על כן גדול עונו מנשוא שהגביר תאוותיו על שכלו כל כך עד שלא יכיר אמת פשוטה כזאת, והמצוה להאמין היינו שלא יגביר תאוותיו על שכלו, וממילא תבוא האמונה בהכרח, ואין צורך להשתדל להשיג אמונה, אלא להסיר את הגורמים להפסידה, והיא תבוא מאליה.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

השכל, מפני שהם חפצים בהפקר, ובכמותם אמר החכם (משלי יח, ב): לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו.

והמדרגה השנית, אנשים לא יכלו לדחות האותות ולהכחיש המופתים אשר נראו על ידי הנביאים, מפני פרסומם, אלא שנסתפקו באמתת התורה, ואמרו דברים קרובים לדעת מי שהקדמנו זכרם, שהאלהים רצה להורות את בריותיו דרך שיתקן בו ענינם בעולם הזה, והעיר הנביא להנהיגם במה שצריך להם מן החקים, ונתן לו אותות ומופתים לשמע דבריו

השכל - ומסרבים להימשך אל האמת מתוך הבנת השכל [כוונת רבנו לשני אופני ההתעוררות שהזכירם בשני הפרקים הקודמים. במילים "עול התורה" כוונתו להתעוררות על ידי לימוד התורה, וב"עבודת השכל" הכוונה להתעוררות מתוך הכרה שכלית (פת לחם)], מפני שהם חפצים - וכל זאת משום שהם שואפים לחיות בחיי הפקר. ובכמותם - ועל בני אדם אלה וכיצא בהם אמר שלמה המלך החכם (משלי יח, ב): 'לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו' - הכסיל אינו חפץ

בהתבוננות, אלא רוצה לגלות לעין כול את תאוות לבו לרדוף אחרי תענוגים (על פי פירוש המאירי). והמדרגה השנית - ובעלי הדרגה השנייה הם אותם האנשים אשר לא יכלו לדחות האותות ולהכחיש המופתים - שאינם יכולים להכחיש את האותות ולכפור במופתים אשר נראו באופן גלוי ומוחשי על ידי הנביאים, מפני פרסומם - מפני שנעשו בפרסום רב לעיני כולם, והוכרחו להודות שה' הוא שעשה אותם, אלא שנסתפקו באמתת התורה - אלא שהם מטילים ספק באמתות התורה ובעובדה שניתנה על ידי הנביא, מפני שלדעתם המשובשת לא ייתכן שהאלוקים הנעלה, המרומם והאינסופי ידבר עם אדם גשמי, אפסי ובר חלוף, ואמרו דברים קרובים לדעת מי שהקדמנו זכרם - מסיבה זו הם קרובים בהשקפתם לשיטת אנשי הקבוצה הקודמת שהזכרנו לעיל. הם סבורים, שהאלהים רצה להורות את בריותיו [לבריותיו] דרך שיתוקן בו ענינם - דרך של הנהגה מסודרת וישרה שעל ידה יתנהלו כהלכה סדרי חייהם בעולם הזה, ולצורך כך העיר [עורר] את הנביא להנהיגם במה שצריך להם מן החוקים - לקבוע להם חוקים שיסדירו את חייהם בצורה תקינה על פי הבנתו, ונתן השם לו - לנביא, כוח להראות אותות ומופתים, כדי לשמוע דבריו

ביושר לבב

ולקבל חוקיו - כדי שישמעו לדבריו ויקבלו את הוראותיו. ואינם - אך אנשי כת זו אינם מאמינים בגמול ועונש - ואינם מקבלים את העובדה שה' יעניק בעולם הבא שכר וגמול על קיום המצוות ועונש על העבירות. ואני רואה - והנני מוצא לנכון לבאר מה שיש עליהם מן התשובות - להציג הפרכות שיש בהן כדי לסתור את השקפתם בקצרה, על דרך המניעות ועל דרך ההסכמה - מצד אחד אסתור את

דעתם, ואוכיח כי מן הנמנע שהאמת היא כדבריהם, ומצד שני אוכיח שאף לפי טעותם מחייב ה' לקיים את התורה כולה, והוא נותן עליה שכר ועונש: על דרך המניעות - הדרך הראשונה שבעזרתה ניתן לסתור את דבריהם היא בדרך של "מניעה", כלומר, בהוכחה שמן הנמנע לקבל את דבריהם כאמת. כי הבורא - שהרי דבר פשוט הוא שהבורא הוא מדי נעלה ומרומם מכדי לשנות את מנהג וטבע העולם לצורך מי שמכזב עליו - שמייחס אליו דברי שקר וכזב, ויאמר - ואומר בשמו דבר מה שלא אמר, וגם אם הוא מיישר אותם ככזבו על האלהים אל אלהים - גם אם כוונת אותו אדם היא לקרב את העם אל האלהים על ידי הכזבים שהוא אומר בשמו. ועוד, כי אין החזון - שהרי הנבואה הנראת [הנראית] אל הנביא יותר נפלא וקשה - אינה מופלאה וקשה יותר משנות המנהג לו - מאשר לשנות את טבע העולם. לפיכך כשם שאנשי כת זו מאמינים שהמופתים שעשה הנביא הם מאת הבורא, כך עליהם להאמין אף בנבואת הנביא, כי אין הנבואה מופלאה ופלאית יותר משינוי טבע הבריאה (טוב הלבנון).

הדרך השנייה שמוכיחה את השקר שבדבריהם גורסת שגם לו היינו מסכימים שהנביא אומר את החוקים מעצמו כדבריהם, עפר לפומיה, גם כן היינו צריכים לסור למשמעתו, וכדלהלן. ועל דרך ההסכמה - והתשובה על פי דרכם היא: אילו - אפילו היה מתברר בראיה ברורה ובהוכחות ברורות שהוא

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ולקבל חקיו, ואינם מאמינים בגמול ועונש.

ואני רואה לבאר מה שיש עליהם מן התשובות בקצרה על דרך המניעות וההסכמה. על דרך המניעות, כי הבורא נעלה ומרומם לשנות מנהג למי שמכזב עליו ויאמר בשמו מה שלא אמר, ואם הוא מיישר אותם ככזבו על האלהים אל אלהים, כי אין החזון הנראה אל הנביא יותר נפלא וקשה משנות המנהג לו. ועל דרך ההסכמה, אלו היה מתברר בראיה ברורה שהוא

דעתם, ואוכיח כי מן הנמנע שהאמת היא כדבריהם, ומצד שני אוכיח שאף לפי טעותם מחייב ה' לקיים את התורה כולה, והוא נותן עליה שכר ועונש: על דרך המניעות - הדרך הראשונה שבעזרתה ניתן לסתור את דבריהם היא בדרך של "מניעה", כלומר, בהוכחה שמן הנמנע לקבל את דבריהם כאמת. כי הבורא - שהרי דבר פשוט הוא שהבורא הוא מדי נעלה ומרומם מכדי לשנות את מנהג וטבע העולם לצורך מי שמכזב עליו - שמייחס אליו דברי שקר וכזב, ויאמר - ואומר בשמו דבר מה שלא אמר, וגם אם הוא מיישר אותם ככזבו על האלהים אל אלהים - גם אם כוונת אותו אדם היא לקרב את העם אל האלהים על ידי הכזבים שהוא אומר בשמו. ועוד, כי אין החזון - שהרי הנבואה הנראת [הנראית] אל הנביא יותר נפלא וקשה - אינה מופלאה וקשה יותר משנות המנהג לו - מאשר לשנות את טבע העולם. לפיכך כשם שאנשי כת זו מאמינים שהמופתים שעשה הנביא הם מאת הבורא, כך עליהם להאמין אף בנבואת הנביא, כי אין הנבואה מופלאה ופלאית יותר משינוי טבע הבריאה (טוב הלבנון).

הדרך השנייה שמוכיחה את השקר שבדבריהם גורסת שגם לו היינו מסכימים שהנביא אומר את החוקים מעצמו כדבריהם, עפר לפומיה, גם כן היינו צריכים לסור למשמעתו, וכדלהלן. ועל דרך ההסכמה - והתשובה על פי דרכם היא: אילו - אפילו היה מתברר בראיה ברורה ובהוכחות ברורות שהוא

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

כן, הִיָּה מִן הַדִּין לְהַמְשִׁךְ אַחֲרָיו, כִּי אֵין הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ מִשְׁנֵה מִנְהַג וְלֹא מִרְאָה מוֹפֶת עַל יְדֵי מִי שְׁאִינוֹ יוֹדֵעַ הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיִּשְׁרָה. וּמִי שֶׁבִּחְרָהּ הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה לְהוֹרוֹת לָנוּ הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיִּשְׁרָה וּלְהַנְהִיגֵנוּ, ^(י) אַחֲרֵי שֶׁנִּרְאָה הָאוֹתוֹת וְהַיִּשְׁרָה שִׁישׁ לִנְהוֹג בָּהּ. וּמִי שֶׁבִּחְרָהּ הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה - וְאוֹתוֹ נִבִּיא שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ בַּחֵר בּוֹ לְהוֹרוֹת לָנוּ אֶת הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיִּשְׁרָה וּלְהַנְהִיגֵנוּ עַל פִּיהָ, אַחֲרֵי שֶׁנִּרְאָה הָאוֹתוֹת

עיונים

יד. אחרי שנראה האותות על ידו ראוי הוא שנסמך עליו בהנהלתנו והנהגתנו. בספר 'רעה אמונה' (להגר"מ שפירא זצ"ל, שיעור ט"ו, עמ' קמח) הביא כמה חילוקים בין נבואת משה רבינו לנבואת שאר הנביאים. אחד החילוקים הוא באופן קבלת ישראל את אמיתת נבואת משה, לאופן קבלת דברי הנביאים. כתב הרמב"ם (יסוה"ת ז, ז): "הנביא - אפשר שישולח לעם מעמי הארץ או לאנשי עיר או ממלכה לכוון אותם ולהודיעם מה יעשו, או למונעם ממעשים הרעים שבידיהם. וכשמשלחים אותו נותנין לו אות ומופת, כדי שידעו העם שהאל שלחו באמת... ואפשר שיעשה אות ומופת ואינו נביא, וזה האות יש לו דברים בגו. ואעפ"כ מצוה לשמוע לו, הואיל ואדם גדול וחכם וראוי לנבואה הוא, מעמידים אותו על חזקתו. שבכך נצטוינו. כמו שנצטוינו לחתוך את הדין ע"פ שני עדים כשרים, ואע"פ שאפשר שהעידו בשקר, הואיל וכשרים הם אצלינו מעמידין אותן על כשרותן".

מבואר, שאנו מקבלים את דברי הנביא העושה אות ומופת, כשם שציוות תורה להאמין לעדים, אף שאין לנו ידיעה ברורה ללא פקפוק באמיתת דבריהם. ידיעה ברורה יש לאדם רק במה שהוא עצמו רואה. אבל התורה ציוותה לא לחשוש שמא הנביא דובר שקר, כאשר רואים שהוא מהלך בדרכי קדושה ופרישות, וראוי לנבואה ועשה אות ומופת.

נמצא, שהאות והמופת מצד עצמם אין להם שום ערך, גם אם יבואו בני אדם ויעשו אותות ומופתים עצומים, אין לנו שום סיבה להאמין לדבריהם בעקבות כך. הסיבה להאמין לנביא היא אך ורק הוראת התורה - "אליו תשמעון". ובה נאמר, שהקב"ה הודיע שהוא ישלח אדם שאנו מכירים בו שהוא ראוי לנבואה, וישלח עמו אות ומופת, ועלינו להאמין לדבריו, כשמטרתו היא לחזק את תורת משה.

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

עַל יָדוֹ, רָאוּי הוּא שְׁנִסְמָךְ עָלָיו בְּהַנְהַלְתָּנוּ וְהַנְהַגְתָּנוּ, וְאָנוּ חֲכִימִים בְּזֶה לְמַלְךְ אוֹ לְשַׁלְטוֹן מֵאֵין חֲכָמָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (מְשָׁלִי כד, כא): יִרְא אֶת ה' בְּנֵי וּמַלְכֵּךְ, וְכָל שֹׁכֵן מִי שֶׁנִּרְאָה מוֹפֶת עַל יָדוֹ. וְעַל שְׁנֵי הַפָּנִים הֵם חֲכָמִים בְּקַבְּלַת הַתּוֹרָה, וְהַנְהַגְתָּנוּ, וְכִשֵּׁם שֶׁאֵתָּה יִרְא מֵה', כִּךְ אֵתָּה מַחֲוִיב לִירֹא מִן הַמֶּלֶךְ שֶׁה' מִמֶּנָּה וּמִפְקִיד לְשִׁלוֹט עַל מַעֲשֵׂי בְנֵי הָאָדָם. וּבְאוֹתוֹ אֹפֵן וּבְדֶרֶךְ שֶׁל קַל וְחוֹמֵר בּוֹדָאִי שֶׁמַּחֲבִיבֵנוּ לְשִׁמוּעַ בְּקוֹל הַנְּבִיא, שֶׁהַפְקִיד ה' לָנוּ וּמִינָה עֲלֵינוּ לְהוֹרוֹת לָנוּ דֶּרֶךְ נְכוֹנָה (טוב הלבנון). אֲכֵן, נִצְטוּוּנוּ לְשִׁמוּעַ לַפְקוּדַת הַמֶּלֶךְ, וְכָל שֹׁכֵן שֶׁעֲלֵינוּ לְשִׁמוּעַ בְּקוֹל מִי שֶׁנִּרְאָה מוֹפֶת עַל יָדוֹ.

וְעַל שְׁנֵי הַפָּנִים - יוֹצֵא אֶפּוֹא שֶׁמִּפְנֵי שְׁנֵי טַעֲמִים, הֵם - אוֹתָם בְּנֵי הַמַּדְרָגָה הַשְּׁנִייה, חֲיִיבִים בְּקַבְּלַת הַתּוֹרָה - מַחֲוִיבִים לְקַבֵּל עַל עֲצָמָם אֶת הָאֱמוּנָה בְּאֱמִיתוֹת הַתּוֹרָה וְאֶת הָאֱמוּנָה בְּשֹׂכֵר וְעוֹנֵשׁ. רֵאשִׁית, מִפְּנֵי שֶׁהַשְׁקָפָתָם הַכַּפְרִיט מוֹפְרֶכֶת. וּשְׁנִית, מִפְּנֵי שֶׁגַם לִפִּי דַּעְתָּם, הַשְּׁכָל מַחֲוִיב לְהִישְׁמַע לְמִי שֶׁה' בַּחֵר בּוֹ לְהַרְאוֹת נִיּוֹסִים, הַכּוֹל כֹּפִי שֶׁנִּתְבָּאֵר.

עיונים

אמנם, נבואת משה לצוות תורה לישראל, אינה נסמכת על אותות ומופתים. כמו שמפרש הרמב"ם בהמשך (ח, א), שישאל לא קיבלו תורה ממה מכוח האותות הנפלאים שעשה: "משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי, שאפשר שיעשה אות בלט וכשוף. אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאו, לא להביא ראיה על הנבואה. הוצרך להשקיע את המצריים - קרע את הים והצלילן בו. צרכנו למזון - הוריד לנו את המן. צמאו - בקע להן את האבן. כפרו בו עדת קרח - בלעה אותן הארץ. וכן, שאר כל האותות." "ובמה האמינו בו, במעמד הר סיני, שעיינו ראו ולא זר ואזינו שמעו ולא אחר, האש והקולות והלפידים, והוא נגש אל הערפל, והקול מדבר אלינו ואנו שומעים: משה משה, לך אמור להן כך וכך. וכן הוא אומר 'פנים בפנים דבר ה' עמכם', ונאמר 'לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת' (דברים ה, ד-ג)."

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ובכמותם אמר החכם (משלי ח, ה): **הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב.**

והפדרגה השלישית, אנשים שנתפררה אצלם אמתת התורה, וחסבו כי הוא מחסד האלהים לישר בה פרייתו פעולם הזה ולהנהיג אותם בו בלבד, לא לגמול פעולם הבא ולא לענש. והטעם בזה מה שהושב פעמים בספרי הנביאים מן הגמול והענש פעולם הזה ולא פעולם הבא. וכבר האריך רבנו סעדיה זכרנו לברכה בפרשת אם בחקותי (ויקרא כו, ג) מה שיתפרר בו בטול דעות האנשים האלה.

ובספרי הנביאים סימנים חזקים מעניני השקר והענש פעולם הבא. מהם

ביושר לב

ובכמותם - ועל בני אדם אלה וכיוצא בהם אמר שלמה המלך החכם (משלי ח, ה): **הבינו פתאים ערמה - התבוננו וראו שדעתכם מופרכת ואין בה ממש, וכסילים הבינו לב - שימו לב שאף לפי טעותכם עליכם לקיים את התורה ולהאמין בשכר ועונש (מנוח הלבבות וטוב הלבנון).** ובעלי המדרגה השלישית, הם אותם האנשים, שאמנם נתבררה אצלם אמתת התורה - והם מאמינים שהתורה אמיתית, וחסבו - אלא שהם מדמים בדעתם כי הוא מחסד - שהתורה ניתנה כמתנת חסד מאת האלקים, ליישר בה בריותיו - כדי להדריך בה את ברואיו בדרך הישרה בעולם הזה, ולהנהיג אותם בו - וכדי להנהיג אותם באורח חיים טוב ומועיל בעולם הזה בלבד, אך

לא לגמול - אבל לדעתם אין למצוות תגמול בעולם הבא, ולא לעונש - וכן מי שעובר על ציווי ה' יתברך אינו נענש על כך. והטעם בזה - והסיבה לטעותם היא, מפני מה שנזכר והושב - וגשנה פעמים רבות בספרי הנביאים מן הגמול - עניין השכר והעונש בעולם הזה, ולא - ולא הוזכר בדבריהם עניין הגמול אשר יינתן בעולם הבא. וכבר האריך רבנו סעדיה זכרנו לברכה בפרשת אם בחקותי (ויקרא כו, ג) להוכיח מה שיתברר בו בראיות ברורות המוכיחות את ביטול הדעות הללו וסתירת השקפתם של האנשים האלה.

ובספרי הנביאים יש סימנים ורמזים חזקים והוכחות ברורות מעניני השכר והעונש אשר ניתנים כתשלום לברואים בעולם הבא. אחת מהם - מההוכחות היא

ביושר לב

מה שאמר שלמה המלך (קהלת יב, יד): **כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע, ובוודאי אין לפרש את הפסוק בנוגע לשכר ועונש הניתנים כתשלום בעולם הזה, שהרי אנו רואים בחוש שצדיקים רבים חיים בעולם הזה חיי צער, וגם להיפך; רשעים רבים מתענגים על**

חובות שער עבודת האלהים הלכות

מה שאמר (קהלת יב, יד): **כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע. ומהם מה שאמר (מלאכי ג, כא): ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עשה, ואמר (מלאכי ג, יח): ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו, ואמר (ישעיה סו, כד): ויצאו וראו בפגרי**

רוב כול בעולם הזה, ואם כן בוודאי כוונת הפסוק היא על השכר והעונש השמורים לעולם הבא (פת לחם). ומהם - הוכחה נוספת לכך היא ממה שנאמר (מלאכי ג, כא): **ועסותם - ודרסתם ומעכתם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם - "ועסותם" מלשון דריסה ומעיכה.** אמר הנביא, שאמנם בזמן הזה דרך רשעים צלחה וידם מושלת בחזקה, אבל לעתיד לבוא יהיו מרמס לרגלי הצדיקים, ביום אשר אני עשה - ביום המשפט שאני שופט אותם לכיליון (רד"ק), ואמר (מלאכי ג, יח): **ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו -** אף על פי שעתה הנכם רואים את הרשעים חיים בשלווה ואת הצדיקים בצער, ועל כן אומרים הרשעים 'שווא עבוד אלוים', הנה יגיע הזמן שבו תזכו לראות את ההבדל בין הצדיק לרשע (מצודת דוד), ונאמר (ישעיה סו, כד): **ויצאו וראו -** ביום הדין הגדול העתיד לבוא יצאו הצדיקים חוץ לירושלים אל גיא בן הינום לראות משם את משפט הרשעים בגיהנום, כי שם הוא פתח הגיהנום, כמו שאמרו חז"ל (סוכה לב, ב), ויראו בפגרי

עיונים

טו. כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע. במסכת חגיגה (ה, א) אומרת הגמרא: רבי יוחנן כי מטי להאי קרא בכי, [שכתוב] 'כי את כל מעשה [אשר אדם עושה] האלהים יביא במשפט, [ואף] על כל נעלם, [כלומר, אפילו על השגגות, שאיסורם נעלם ונסתר מהעושה אותן, מביאו האלהים במשפט. על זה אמר רבי יוחנן:] עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות, [כלום] תקנה יש לו [לאותו עבד]?

וביארנו ה'מסילת ישרים' (פרק ד') וה'טורי אבן', כי מה שאמרו "שוקל לו שגגות כזדונות", אין

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הַאֲנָשִׁים הַפְּשָׁעִים בִּי כִּי תוֹלְעֶתֶם לֹא תָמוּת
וְאִשָּׁם לֹא תִכָּבֵּה וְהָיוּ דְרָאוֹן לְכָל בָּשָׂר, וְאָמַר
(תהלים לא, כ): מָה רַב טוֹבָךְ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירְאֶיךָ
פְּעֻלָּתְ לַחֹסִים כִּךְ נִגְדַּר בְּנֵי אָדָם, וְאָמַר (זכריה ג, ז):
וְנָתַתִּי לְךָ מַהֲלָכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה, וְאָמַר
(דוד), וְנָאמַר (תהלים לא, כ):

'מה רב טובך - מה מאד רב הטוב אשר צפנת ליראיך לעולם הבא, נוסף לטוב אשר פעלת לחוסים כך בגלוי בעולם הזה נגד בני אדם' (על פי אבן עזרא ומצודת דוד), ונאמר (זכריה ג, ז): 'ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה' - מלאך ה' הבטיח ליהושע הכהן הגדול, כי אם ילך בדרכי ה' וישמור את משמרתו, ייתן לו הבורא מהלכים בין השרפים והמלאכים העומדים תמיד לפניו (מצודת דוד), ונאמר

עיונים

הכוונה שעונש השוגג ומזיד שווים, שבוודאי העונש על העוון שעבר במזיד קשה יותר. בנוסף לכך, הרי בפסוק נזכר רק השוגג. אלא הכוונה היא שכמו שה' שוקל את עוון המזיד ומעניש עליו לפי הראוי, כך הוא שוקל את החטא של שוגג ומעניש עליו לפי הראוי.

ב'בן יהודע' (ד"ה שוקל) כתב, שאף שלא נזכר בפסוק כלל מזיד אלא רק שוגג, אולם מכיון שאין אדם נכשל בעבירה בשוגג אלא אם כן עבר קודם [בין בגלגול זה ובין בגלגול קודם] עבירה זו במזיד, שנאמר (הושע יד, ב) 'שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוונך', ועוון הוא מזיד, ומשמע שנכשל בשוגג בגלל עוון מזיד שקדם לו, הרי כשאמר הכתוב 'על כל נעלם' כלול בזה גם מזיד שהרי מוכרח שהיה עוון מזיד שקדם לו, וכן גם מסתבר שמטעם זה נענש על השוגג כמזיד משום שהוא תולדה שלו.

אמנם המהרש"א (ח"א ד"ה על) כתב, שהאדם נידון אף על השוגג כמזיד דווקא בשוגג כזה שהוא קרוב למזיד, שהיה יכול להישמר מהעבירה ולא נשמר, אלא שנכשל בשוגג [ראה יבמות (פט, א) דוגמא לכך]. ועוד פירש שמתחייב על השוגג כמזיד באופן שיש עליו תביעה שהיה לו ללמוד ולא למד, וכגון כששגג במלאכות שבת, שלא ידע שמלאכה זו אסורה, שהיה לו ללמוד על כך ולא למד. [ולדבריו משמע שפירש 'שוקל שגגות כזדונות', שיש דמיון ביניהם לגבי דרגת העונש].

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

(ישעיה סד, ג): 'עֵינִי לֹא רָאִיתָ אֱלֹהִים זִוְלָתְךָ יַעֲשֶׂה
לְמַחֲכָה לוֹ, וְאָמַר (דניאל יב, ב): 'וְרָבִים מִיִּשְׁנֵי
אֲדָמַת עֶפְרַיִם יִקְיִצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לְחֶרְפוֹת
לְדְרָאוֹן עוֹלָם, וּמִהֶם מָה שְׁאֵמַר (ישעיה נח, ח):
(יונתן), וְנָאמַר (דניאל יב, ב): 'וְרָבִים מִיִּשְׁנֵי אֲדָמַת עֶפְרַיִם יִקְיִצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לְחֶרְפוֹת לְדְרָאוֹן עוֹלָם'. ומהם - ואחת ההוכחות הנוספות היא מה שנאמר (ישעיה נח, ח):

עיונים

מז. עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו. במסכת סנהדרין (צט, א) שואלת הגמרא, "מאי עין לא ראתה? אמר רבי יהושע בן לוי, זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית". בספר העיקרים (מאמר רביעי פרק לג) כתב ש"י המשומר בענביו הוא משל להנאות העולם הבא. וביאר, שהתענוגים שיהיו בימות המשיח הם לגוף ולנפש יחד, ולכן שייך להבינם בשכל שידמה בעיני רוחו מה הם, אבל התענוגות של העולם הבא שכולו רוחניות, הם לנפש בלבד, ולא שייך לתאדם בכוחות הדמיון הגשמיים, ולכן אין כח בנפש האדם בהיותה בגוף בעולם הזה לשער ולצייר את אותו תענוג רוחני שיהיה לנשמות בעולם הבא. ומשום כך דימו את הנאות העולם הבא ליין המשומר בענביו, כלומר, שכשם שמי שמתענג על אכילת ענבים אך לא ראה מעולם יין לא יאמין למי שיאמר לו שמהענבים ניתן להוציא דבר יותר מהנה מהם, אבל לאחר שישתה יין ידע שהיין היוצא מהענבים יותר משובח ומהנה מהם. כן הוא בתענוגות העולם הבא, שאין הנפש הנמצאת בתוך הגוף יכולה להבין שיש הנאות רוחניות גדולות שאין לשערם, ורק לאחר שתצא הנפש מהגוף ותישאר רק רוחניות תוכל להבין את תענוגי העולם הבא.

והעץ יוסף (ד"ה זה) פירש, שלפי שהיין משמח את הלב ומשכח את הדאגות, לכך דימה אליו את העולם הבא שיהיו בו שמחה ותענוג בלי שום צער או דאגה. וגם כיון שהתורה נרמזה ביין (ע"ז לה, א), לכן אמר שהוא שמור למי שעוסק בדבר שהוא רמוז בו.

יז. ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם. במסכת סנהדרין (צב, א): "מנין לתחיית המתים מן התורה... רבינא אמר, מהכא 'ורבים מישני אדמת עפר יקיצו, אלה לחיי עולם, ואלה לחרפות לדראון עולם'".

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

אל אהבת העולם ותאוותיו, ולקחיו מעשה
העבודה למצודות, יצורו בהם העולם,
ומשום שאינם יכולים

להשיג, לקחו מעשה העבודה למצודות - הם משתמשים במעשי המצוות והעבודה כמצודה להשיג
באמצעותם את תאוות העולם הזה, יצורו בהם העולם -

עיונים

יש לעיין ממה שאמרו (פסחים נ, ב): "לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אף על פי שלא לשמה,
שמתוך שלא לשמה בא לשמה", ופירשו התוספות (סוטה כב, ב) שמדובר שלומד על מנת
שיכבדוהו, ואף זה מותר, כי מתוך שלא לשמה יבוא לשמה?

וביאר ה'מכתב מאליהו' (ח"ג עמ' 115, 119): שיש שני מיני שלא לשמה; יש ולמוד התורה והמצוות
שהאדם רוצה לקיימם באים מתוך רצון פנימי עמוק ומתוך כוונה כשרה, אלא שהיצר שם מכשולים
בדרך, שמפריעים ומעכבים להוציא לפועל את השאיפה הטהורה. לכן משתמש האדם בשלא לשמה
רק כדי לסלק את המפריעים. וביאר הג"ר שמחה זיסל זצ"ל מקלם, שלא כל שלא לשמה מוביל
אל לשמה. באיזה שלא לשמה יעסוק האדם? בשלא לשמה כזה "שמתוכו בא לשמה". ואימתי זה?
כשבתוך השלא לשמה ישנה נקודת לשמה, שממנה יוכל להתפתח הלשמה. נקודת הלשמה מתגלה
בכמה אופנים, אך העיקר הוא שירצה האדם - גם עתה בהיותו בתוך עולם השלא לשמה - לבא לידי
לשמה; עליו לדחוף את עצמו בכח להכנס בשערי הלשמה. [אם האדם לא ישתדל לכוון את מעשיו
על מנת להתקרב אל ה"לשמה", מעצמו לא יבוא. אפשר לאדם להרבות במצוות ובמעשים טובים
כל ימי חייו, ולא לזוז אף במשהו לכיוון הפנימיות, וה"שלא לשמה" שלו ישאר בלי שינוי].

ויש שלא לשמה גרוע, והוא שמצוותיו של אדם מסובבות רק על ידי שאיפות עולם הזה, או שאר
טובות והנאות שהוא מצפה עליהן, והממלאות את כל חלל לבו, ורק מבחוץ נראה כאילו עובד
את ה'. אם רק השלא לשמה הוא המניע את מעשיו - לא יגיע ללשמה לעולם. הרי זה כמשחק
בתיאטרון - "כאילו" היה באמת... "כאילו" במציאות... ונשאר רק משחק פורים, ואל המציאות
האמיתית לעולם לא יגיע.

[אמנם בודאי, אין לנו רשות להפטר מקיום התורה והמצוות בכל אופן שיהיה; בודאי הסתת היצר
הרע היא, שמיעץ לנו להניח אף מצוה קלה שבקלות משום שכוונתנו בה לא תהיה לשם מצוה.
ובודאי, גם אם מקיימן שלא לשמה - הרי עשה מצוה. אבל ערכה? אם עשיית המצוה היא בגדר
שלא לשמה הגרוע כדלעיל - אין ערכה כלפי מצוה לשמה אלא ערך של "כאילו"].

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

והלך לפניך צדקך כבוד יי' ואספך, והרבה כאלה
מה שיאריך זכרם.

והמדרגה הרביעית, אנשים התקיים בנפשותם
ברור התורה ואמתת הגמול והעונש
פעולם הבא, ^(יח)אלא שנפשותם הטו אותם

'והלך לפניך צדקך - הצדקה
שעשית בעולם הזה תלך
לפניך להוליכך לגן עדן,
וכבוד ה' יאספך' - ויביאך אל
המקום שבו גנוזות נפשות
הצדיקים (מצודת דוד),
והרבה פסוקים כאלה נאמרו,
מה שיאריך זכרם - ואם נזכיר
את כולם, נצטרך להאריך יתר
על המידה.

והמדרגה הרביעית, הם אותם האנשים התקיים בנפשותם ברור התורה - שאמנם השתרשה בהם
האמונה שהתורה היא אמיתית, ואמיתת הגמול והעונש - והם גם מאמינים בעניין שכר ועונש
בעולם הבא, אלא שנפשותם הטו אותם - אלא שמתוך שהם להוטים למלא תשוקותיהם הם פונים

עיונים

המתים הראשונה שבימות המשיח לקבל עונשם מן העת והלאה לדורי דורות, ועליהם נאמר 'ואלה
לחרפות לדראון עולם'. ב. הריטב"א (ר"ה טז, ב ד"ה שנאמר, ותענית ל, ב) כתב שרק צדיקים שמתו
בגלות זוכים לתחיית המתים שבימות המשיח ויהיו כבני עולם הזה לגמרי, והרשעים אינם קמים אלא
ליום הדין. ולפי זה מבואר לשון הכתוב 'ורבים' שרק הרשעים תהא תחייתם ליום הדין. ג. המהרש"א
(ח"א ד"ה מהכא) הביא דברי הגמרא בראש השנה (טז, ב) שכוונת הכתוב לשתי כתות שיעמדו ליום
הדין, האחת של צדיקים שיחיו לחיי עולם, והכת השניה היא של רשעים לחרפות לדראון עולם.
ומבואר לפי זה שגם הכת של רשעים יקיצו בזמן תחיית המתים. וכן מבואר במאירי (קז, ב ד"ה המשנה)
[וכתבו התוספות (ר"ה יז, א, ד"ה כי לית) שאף על גב שכתוב 'לדראון עולם', לא שלא יהא להם תקנה,
אלא נדונים י"ב חודש ועולים]. ד. ב'אבן עזרא' (דניאל יב, ב) כתב, שהגאון פירש, אלה שיקיצו יהיו
לחיי עולם, ואלה שלא יקיצו יהיו לחרפות ולדראון עולם. וכן נראה דעת הרמב"ם (תשובה פ"ה ה"א).
ובשו"ת רבי אליהו מזרחי (הרא"ם, סי' יא) כתב, שלדעת הרמב"ם, קודם יום התחיה יחיו הצדיקים
לחיי עולם, הבינונים לחרפות לדראון עולם וכל שכן הרשעים, אלא שהבינונים יקיצו ויחיו והרשעים
לא יקומו במשפט. עיין שם שהאריך בזה. וכן מבואר בשער הגמול להרמב"ן. [אלא שלהרמב"ם תחיית
הצדיקים היא בימות המשיח, ולהרמב"ן התחיה היא בזמן עולם הבא].

יח. אלא שנפשותם היטו אותם אל אהבת העולם ותאוותיו וכו' וקבלו התורה בגלויים ולא במצפונם.

ביושר לבב

בעזרתם הם מרמים את הבריות, ומראים את עצמם כצדיקים כלפי חוץ, ומטעים את הבריות כדי שייתנו בהם אמון ויתמכו בהם ויכבדו אותם [פירוש הדבר, שכאשר רואים אנשי הכת הזו את דלותם ועניותם ונוכחים לדעת שלא יוכלו להגיע ולהשיג את תאוותם, הם מתייאשים מלהשיג הישגים בעולם החומרי. אז הם מנסים לכבוש מקום בתחום אחר ומראים את עצמם כחסידים ופרושים, ולובשים בגדי תלמידי חכמים, כדי שהבריות

יאמינו בהם, וייתנו להם מתנות ויפקידו אצלם את ממונם, וגונבים את דעת הבריות והמקום. ומסיים רבנו בשער הפרישות (פרק רביעי) עניין זה במילים: "שהם הכת הרעה שבכל הכתות" (מרפא לנפש)], וקבלו - ומקבלים הם על עצמם את התורה בגלויים - רק בחיצוניותם ולא במצפונם - ולא בפנימיותם, ובלשונם ולא בלבבם, ובכמותם - ועל אנשים אלה ושכמותם נאמר (ירמיה ט, ז): 'כפיו שלום את רעהו ודבר ובקרב ישים ארבו', ונאמר (ישעיה כט, יג): 'כפיו וכשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני'.

והמדרגה החמישית, הם אותם האנשים שנתברר להם כל מה שהקדמנו והזכרנו לעיל מענין התורה והאמונה באמיתותה, וגם ברורה להם אמיתת הגמול - ויודעים גם את האמת בעניין השכר והעונש בעולם הבא, אלא שהטו אותם נפשותם - אלא שנפשם היטתה את לבם לאהבת העולם הזה, וקבלו התורה, וכוננו בקבלתה להגיע לגמול - ומקבלים על עצמם את מצוות התורה רק כדי לקבל שכר רב על קיומם מאת האלהים וכדי לזכות לשבח בני אדם וכבודם - וכדי שבני האדם ישבחו ויכבדו אותם ויזכו בשם של גדולה ותהילה בעולם הזה עליה - בעבור קיום התורה, והוא שער

חובות שער עבודת האלהים הלכות

וקבלו התורה בגלויים ולא במצפונם, ובגלויים ולא בלבבם, ובכמותם נאמר (ירמיה ט, ז): 'כפיו שלום את רעהו ודבר ובקרב ישים ארבו', ונאמר (ישעיה כט, יג): 'כפיו וכשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני'.

והמדרגה החמישית, אנשים נתברר להם כל מה שהקדמנו מענין התורה ואמתת הגמול והעונש בעולם הבא, אלא שהטו אותם נפשותם לאהבת העולם, וקבלו התורה, וכוננו בקבלתה להגיע לגמול האלהים ולשבח בני אדם וכבודם בעולם הזה עליה, והוא שער

ביושר לבב

משערי החונף - ומגמה זו היא אחד מחלקי החנופה והצביעות, והוא המכונה גם 'השיתוף הנסתר', כלומר, האדם שעובד את הבורא בדרך זו מתכוון בסתר לבו להשיג על ידי עבודתו גם את הנאות העולם הזה, ונמצא שבעבודתו הוא עובד במשותף למען הבורא ולמען עצמו והנאותיו.

והמדרגה הששית, הם האנשים שאינם מתכוונים להשיג על ידי מעשיהם שבח וכבוד מבני אדם, אלא שכווננו שבזכות מעשיהם יגיע להם הגמול והשכר מהבורא, אבל רק בעולם הזה בלבד, וזאת מרוב אהבתם אותו - את העולם הזה ובחרם בנעימותיו - ומפני שהם

חובות שער עבודת האלהים הלכות

משערי החונף, והוא השיתוף הנסתר.

והמדרגה הששית, אנשים כוננו במעשיהם גמול הבורא בעולם הזה בלבד מאהבתם אותו ובחרם בנעימותיו, ואינם מכינים גמול העולם הבא ונעימותיו.

והמדרגה השביעית, אנשים התברר להם כל מה שהקדמנו זכרו, אלא שהייתה כוננתם בעבודתם לאלהים לתוחלת הגמול בעולם הזה ובעולם הבא, ולא ידעו אפני עבודת יי לשמו, לגדלו ולכבדו ולרוממו למה שיאות לו בלבד. ועליהם אמרו רבותינו זכרונם לברכה

בזכרם בתענוגיו, ואינם מצפים לגמול העולם הבא, משום שאינם מכינים גמול העולם הבא - ואף על פי שמאמינים שיש שכר בעולם הבא, בכל זאת אין הם משתוקקים אליו, מפני שבסכלותם הם אינם משיגים את מהות השכר בעולם הבא ואת נעימותיו - ואת העידון והתענוג הצפונים לצדיקים לעולם הבא.

והמדרגה השביעית, הם האנשים העולים בדרגתם על בעלי המדרגות שהוזכרו לעיל. אלו הם מי שכבר התברר להם כל מה שהקדמנו זכרו - והם מאמינים באמיתת התורה ומציאות שכר ועונש ומכירים בטוב הצפון לצדיקים לעתיד לבוא, אלא - וזהו חסרונם - שהיתה כוננתם בעבודתם לאלהים לתוחלת הגמול - מתוך תקווה וציפייה לשכר הן בעולם הזה והן בעולם הבא, ולא ידעו אופני - אין הם מבינים ומשיגים את מעלת עבודת ה' האמיתית שהיא העבודה לשמו יתברך ללא ציפייה לשכר בעולם הזה ובעולם הבא, ומטרתה היחידה לגדלו ולכבדו ולרוממו למה שיאות לו - כפי שראוי לו וכפי הדרך הרצויה לפניו בלבד. ועליהם אמרו רבותינו זכרונם לברכה

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

(אבות א, ב): **אל תהיו כעבדים המשמשין את ה' על מנת לקבל פרס, אלא הווי כעבדים המשמשים את ה' שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם.**

והמדרגה השמינית, אנשים התפרר להם בנפשותם כל מה שקדם זכרו, אלא שהם מקבלים עבודת יי מראתם את

(אבות א, ב): **אל תהיו כעבדים המשמשין את ה' על מנת לקבל פרס, אלא הווי כעבדים המשמשים את ה' שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם.**

והמדרגה השמינית, הם האנשים שכבר התברר להם בנפשותם וידיעתם ברורה בכל מה שקדם זכרו - שאינם עובדים את ה' על מנת לקבל פרס לא בעולם הזה ולא

בעולם הבא, אלא שעדיין עבודתם אינה בצורה מושלמת, וחסרונה בכך שהם מקבלים על עצמם את עבודת ה' מראתם את

עיונים

יט. אל תהיו כעבדים המשמשים את ה' על מנת לקבל פרס, אלא הווי כעבדים וכו'. כבר הקשו רבים ממשנה זו, על מאמר הגמרא (פסחים ח, א): "האומר סלע זו לצדקה על מנת שיחיה בני, הרי זה צדיק גמור", שלכאורה אין הדברים עולים בקנה אחד - אם אסור לעבוד את הקב"ה על מנת לקבל פרס, איך זה שהמקיים מצות צדקה כדי להחיות את בנו נחשב לצדיק גמור?

כמה תירוצים נאמרו כדי ליישב שאלה זו: התוספות (ר"ה ד, א) כתבו, שדברי התנא במשנה נאמרו לגויים, אבל יהודים יכולים לעבוד את ה' גם על מנת לקבל פרס. ובעל התוספות יום טוב ביאר את כוונתם באמרו, שודאי אין הכוונה שהמשנה מדברת אל הגויים, אלא כוונת התנא היא ליהודים הנוהגים בענין זה כגויים. וכיצד נוהגים הגויים? התוספות (פסחים שם) מסבירים, שיהודי הנותן צדקה על מנת שיחיה בנו, ובנו מת, אין הוא מתחרט על נתינת הצדקה, אולם גוי הנותן צדקה כדי לרפא את בנו והבן מת - הוא מקלל את עצמו על הצדקה שנתן.

תירוצ נוסף אומר בעל "בית הלוי", שיהודי הנותן צדקה על מנת שיחיה בנו, מתכוון גם לקיום חפצי שמים, שהרי אם ילד יהודי חולה הקב"ה רוצה שהוא יבריא, ונמצא שנתנית הצדקה היא לשם שמים! מה שאין כן בגוי הנותן צדקה כדי להחיות את בנו, נמצא שמטרתו היא רק עבור הבן.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

ענשו בעולם הזה ובבא, וכבר בארנו גנות שתי תדעות האלה כמה שקדם לנו.

והמדרגה התשיעית, אנשים האמינו בתורה שקדם לנו - בפרק הקודם [פרק שלישי].

והמדרגה התשיעית, הם האנשים אשר האמינו בתורה ומשיגים את אמיתותה,

עיונים

ה"נודע ביהודה" בספרו "אהבת ציון" אומר, שדווקא בצדקה אומרת הגמרא שהנותן שלא לשמה הרי זה צדיק גמור, אך על שאר המצוות אומר התנא שאין לעשות כן. שכן, קיים הבדל מהותי בין צדקה למצוות אחרות: בכל המצוות, אם אין האדם מתכוון לעשותן כדי לעבוד את ה', התועלת פחותה. לדוגמא: אם אדם קונה לולב בהון עתק רק כדי להרשים את כל באי בית הכנסת, אין לו בכך כל תועלת רוחנית. אך הנותן צדקה לעני הרי הוא מחיה בכך את נפשו הדואבת, ומה איכפת לו לעני אם הנותן רצה לקיים מצוה או רצה שיחיה בנו, העיקר שבסופו של דבר יש לו מה לאכול! תשובה נוספת לשאלה זו הובאה בשם הגאון רבי אהרן כהן זצ"ל, הגמרא (ברכות כח, א) מספרת שכאשר היה נחלש רב זירא מגירסתו לאחר שעות רבות של לימוד, נהג ללכת ולהינפש מעט על פתח בית המדרש, באמרו: כיון שכאן עוברים כל העת תלמידי הישיבה, אקום מפניהם ואקבל שכר! המפרשים הקשו על כך שתי שאלות: איך יתכן שרב זירא יקום לפני בני הישיבה, הרי הם אלו שצריכים לקום מפניו? ושאלה נוספת, הרי למדנו במשנה "אל תהיו כעבדים המשמשים את

ה' על מנת לקבל פרס", ואיך אמר רב זירא שיקום לפני תלמידי חכמים כדי לקבל שכר? ומבארים המפרשים שהיא הנותנת: דווקא משום שרב זירא היה פטור מלעשות זאת, יכול היה לקום מפניהם כדי לקבל שכר. כיון שכל מה שאמרה המשנה שלא לקיים מצוות על מנת לקבל שכר, נאמר דווקא במצוות שאדם מחוייב לעשותן, אך אם אין חובה בדבר אפשר לקיימן לשם שכר. והנה, אדם מחוייב לעשר את כספו ומותר לו להמשיך לתת עד חומש ולא יותר. אם כן, אפשר לומר שמה שאמר התנא אל תהיו כעבדים וכו' מדבר על מה שחייבים לתת. ומה שאמרה הגמרא, מדבר על מה שמותר לתת. על התוספת. וזה רמוז בפסוק "צדק צדק תרדוף למען תחיה" המילה "צדק" הראשונה מסמלת את הצדקה שחייבים לתת. המילה "צדק" השנייה מסמלת את מה שמותר. ולכן בפעם השניה נאמר "למען תחיה". על מנת שיחיה בני.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

ובגמול ובעניש עליה בשני העולמים, וכןנו בעבודת השם לשמו ולמה שיאות לו, אלא שלא נשמרו ממפסדי העבודות, ונכנס ההפסד עליהן ולא הפירו מאין, דומה למה שנאמר (קהלת י, א): זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט, ואמר (קהלת ט, יח): וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. ואמר קצת החסידים לתלמידיו: אלו לא היו לכם עונות, הייתי מפחד עליכם ממה שהוא גדול מן העונות. אמרו לו: מה הוא גדול מן העונות? אמר: הגבהות והגאווה,

(טוב הלבנון), ונכנס ההפסד עליהן - והפגם מפחית מערך עבודתם ולא הכירו - והם אינם יודעים מאין, וברומה למה שנאמר 'זבובי מות' - בימי החורף אין לזבובים כוח וקרובים הם למות, ולמרות היות "זבוב המוות" בריה קלה וחלושה, יבאיש יביע שמן רוקח - בכוחו להעלות סירחון וקצף אף לשמן המעורב בבשמים, כשהוא נופל לתוכו, כך יקר - כך כבדה יותר ומכרעת יותר מחכמה מכבוד שיש באדם אותה סכלות מעט' שיש בו. אף על פי שאין בסכלות זו ממש, בכוחה לאבד את חשיבות מעשיו (רש"י), ונאמר (קהלת ט, יח): 'וחוטא אחד יאבד טובה הרבה' - פעמים שחטא אחד פוגם את העבודה, ועל ידו מאבד האדם את כל ערך עבודתו (פת לחם). ואמר קצת - ואחד מן החסידים אמר לתלמידיו: אילו לא היו לכם עונות, הייתי מפחד עליכם ממה - פן תיכשלו בדבר שהוא גדול וחמור יותר מן העונות עצמם. אמרו לו - שאלו אותו תלמידיו: מה הוא הדבר הגדול והחמור יותר מן העונות? אמר - ענה להם החסיד: הגבהות - זחיחות הלב והגאווה. ומדוע שתיהן חמורות מן החטאים עצמם? משום שאילולא למד האדם ואילולא עשה מצוות ומעשים טובים, לא היה לו במה להתגאות. נמצא שדווקא על ידי מעשיו הטובים הוא בא לידי גאווה. ועוד שהרי באופן רגיל האדם מתבייש לעשות עבירה, ואילו המתגאה במעשיו הטובים הולך ומתגבר בגאוותו, מפני שהוא סבור שמצווה הוא עושה. ועוד שעל עבירה יתעורר האדם לעשות תשובה, ועל גבהות הלב והגאווה אינו מתעורר לשוב בתשובה. מסיבות אלו גבהות הלב והגאווה חמורות מהעוון עצמו (מרפא לנפש),

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

כמו שאמר הכתוב (משלי טז, ה): 'תועבת ה' כל גבה לב'. והמדרגה העשירית והעליונה, הם האנשים שהתבררה אצלם אמיתות התורה, והם גם מאמינים בכל מה שהם חייבים להאמין מן הגמול [השכר] והעונש הניתן עליה - על שמירת או אי-שמירת התורה בשני העולמים, ונתעוררו מהתעלמותם - וגם הינם ערים ואינם מתעלמים מעבודת ה', וראה לכם - ולבם מבין ומכיר את מה שהם חייבים בו כלפי הבורא

עיונים

כ. תועבת ה' כל גבה לב. במסכת סוטה (ה, א): "אמר רב נחמן בר יצחק, לא מינה ולא מקצתה [-לא יחפוץ אדם במדת הגאווה, לא בכולה ואף לא במקצתה. והטעם:] מי זוטר דכתיב ביה 'תועבת ה' כל גבה לב'" [פירוש, וכי דבר קטן הוא זה שלבעל גאווה קורא הכתוב 'תועבת ה'"]. הרמב"ם (הלכות דעות ב, ג) כותב: "ולפיכך ציוו חכמים 'מאד מאד הוי שפל רוח' וכו', ועוד אמרו בשמטא מאן דאית ביה גסות הרוח ואפילו מקצתה". והנה בגמרא לעיל שם אמרו: "אמר רבי חייא בר אשי אמר רב: תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית [היינו מדה קטנה של גאווה]". ורב הונא בריה דרב יהושע הוסיף על כך: "ומעטרא ליה כי סאסא לשבולתא" פירוש, אותה מדה קטנה של גאווה שנוהג בה התלמיד חכם נאה היא לו ומעטרת אותו כמו זקן השבולת המעטר אותה בגבהה. ורבא אומר עוד: "בשמטא דאית ביה ובשמטא דלית ביה" פירוש, בנידוי ראוי להיות מי שיש בו מדת הגאווה, אבל בנידוי ראוי להיות גם מי שאין בו מקצת ממנה, וכפי שאמרה הגמרא מקודם.

וכתב בהגהות מימוניות, שהרמב"ם לא סובר כרבי חייא בר אשי ולא כרב הונא בריה דרב יהושע ולא כרבא אלא כרב נחמן בר יצחק הנ"ל. הרי שההגהות מימוניות מפרש שאכן רב נחמן בר יצחק חולק על שאר האמוראים, והרמב"ם פסק כמותו. וכן משמע שפסק גם בפסקי ריא"ז. מצד שני, המאירי מביא רק את דברי האמוראים הראשונים האומרים שצריך שיהיה בו מקצת, ולא הביא כלל דברי רב נחמן

חובות שער עבודת האלהים הלבבות

לְגַדֵּל טוֹבוֹ וְחֶסְדוֹ עֲלֵיהֶם, וְלֹא שְׁמוֹ לָבָם אֶל
הַגִּמּוּל וְהָעֲנֹשׁ, אֶךְ מָהָרוּ אֶל עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים
לְשִׁמּוֹ לְגַדֵּל וּלְרוֹמֵם בְּכֶסֶף וּבְלֶכֶב שָׁלֹם, בְּעֵבֹר
יְדִיעָתָם אוֹתוֹ וְהַפְּרָתָם אֶת עֲנִינוֹ.

**וְזֹאת הַמַּעֲלָה הַרְמָה שֶׁבְּמִדְרַגַּת אֲנָשֵׁי הַתּוֹרָה,
וְזֹאת מַעֲלַת הַנְּבִיאִים וְהַחֲסִידִים, אֲשֶׁר
נִמְסְרוּ אֶל הָאֱלֹהִים, וְכָרְתוּ עִמּוֹ בְּרִית, וְסָחְרוּ עִמּוֹ,
וְהִסְכִּימוּ עִלָּיו, וְנָתְנוּ לוֹ נַפְשׁוֹתָם וּבְנֵיהֶם וְקִנְיָנָם,**

ואת רוממותו והכרתם את ענינו - ומכירים את הנהגתו הטובה.
וזאת המעלה הרמה - וזאת היא המדרגה הגבוהה והנעלה ביותר שבמדרגת אנשי התורה - שקיימת
אצל בעלי התורה, וזאת מעלת - וזוהי דרגתם של הנביאים והחסידים, אשר נמסרו אל האלהים -
אשר מסרו את עצמם להנהגת האלהים ולרצונו, וכרתו עמו ברית להיות נאמנים לו לעולם, וסחרו
עמו - ו"נמסרו" לו ולרצונו והסכימו עליו - וסמכו עליו, ונתנו לו את נפשותם ובניהם וקנינם - ומסרו
את נפשם ונפש בניהם וגם את כל רכושם וממונם,

עיונים

בר יצחק, משמע שגם הוא סובר שחולקים הם אלא שפסק כמותם ולא כרב נחמן בר יצחק.
אך יש מפרשים שאין כל מחלוקת בין דעתו של רב נחמן בר יצחק לדעת קודמיו. כולם מסכימים שצריך
שתהא בתלמיד חכם מעט גאווה, מן הטעם שכתב רש"י [שלא יהיו קלי הראש מזלזלים בו, ויהיו דבריו
מתקבלים עליהם בעל כרחם]. האזהרה כאן היא רק שלא יהא "גבה לב", היינו שהגאווה לא תשכון בתוך
לבו, אלא רק בהנהגה חיצונית לעיני העם ('חתם סופר' - 'תורת משה' פרשת תרומה ד"ה ועשו ארון).
ויש מפרשים שמעיקר הדין מודה רב נחמן בר יצחק לחכמים האחרים, אך למעשה, מכיון שהסכנה
גדולה מאד שיטעה בשיקול הדעת וירבה בגאווה, בחשבו שאין זו אלא שמינית שבשמינית, לכן
אומר הוא שמוטב להתרחק אפילו ממקצת גאווה (תפארת ציון).

ביושר לבב

בשל גודל טובו ורוב
חסדו עליהם [עמם], ולא
שמו לבם אל - ולבם לא
מושפע מהגמול והעונש -
והשתדלותם אינה בעבור
הגמול או העונש, אך מהרו -
אלא הם מזדרזים אל עבודת
האלהים למען שמו יתברך,
ולגדלו ולרומם בכסף -
ולגדל את שמו של הבורא
באהבה ובערגה ובלבב שלם
ובטוהר המחשבה, בעבור
ידיעתם אותו - מפני שהם
יודעים ומשיגים את גדולתו

ביושר לבב

ועמדו באמונתם וקיימו במה
שקבלו - את אשר קיבלו על
נפשותם לקדש שם שמים
ברבים. ועליהם אמר הכתוב,
כי לעתיד לבוא יקרא הקב"ה
לשמים ולארץ ויאמר להם
(תהלים נ, ה): 'אספו לי חסידֵי
כורתי בריתי עלי זבח' - דרשו
רבותינו ז"ל (סנהדרין קי, ב),
לעתיד לבוא כשיצא הקב"ה
לדון את הגויים על הגזירות
שגזרו במשך הדורות על
עם ישראל ועל ששחטו
והמיתו אותם ואת בניהם
- "עלי זבח", או אז יִסְחֶיָה
הקב"ה ויאסוף את כל אותם
החסידים שעמדו בבריתו

ובאמונתם לקדש שם שמים ברבים וידון לעיניהם את הגויים ההם (מנוח הלבבות).
בסיום הפרק הרביעי של שער עבודת האלוקים מסכם רבנו את הנקודות שנתבארו בו: וזאת היא צורת
ההערה התוריה - ההתעוררות הבאה מלימוד התורה ומדרגות אנשי החכמה בספר התורה - ואלו דרגות
האנשים בחכמת התורה, ותכונותיהם ומעלותיהם של המאמינים בה. ואפשר שיימצא במדרגות אנשי
התבוננות בתורה - ואפשר שיימצאו בין בעלי המעלות בתורה אנשים בעלי דרגות נוספות זולתי מה
שספרנו - מלבד המדרגות שמנינו, אך הזכרנו אותן הדרגות הנמצא עליו רוב המון האומה - שרוב בני
האומה נכללים בהן. וזכרנו אותנו תועלתו - והתועלת של הצגת כל הדרגות הללו היא מוכחת - גלויה
ומבוארת למי שמבקש את הדרך הישרה והיא מביאה לתועלת גדולה בעבורו, והוא - דהיינו, כי כאשר
ימצא בו - כאשר יכיר האדם את המעלה שהוא קרוב אליה ויבין את דרגתו האמיתית, ידע ויכיר גם את

עיונים

חובות שער עבודת האלהים הלבבות

וְעָמְדוּ בְּאֵמוּנָתָם בְּמֹה שֶׁקִּבְּלוּ עַל נַפְשׁוֹתָם.
וְעֲלֵיהֶם אָמַר הַפֶּתוּב (תהלים נ, ה): אֲסָפוּ לִי חֲסִידֵי
כִּרְתִּי בְּרִיתִי עָלַי זֶבַח.

**וְזֹאת צוֹרַת הַהֶעֱרָה הַתּוֹרִיָּה וּמִדְרַגּוֹת אֲנָשֵׁי
הַחֲכָמָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה, וְתַכּוּנוֹת וּמַעֲלֹת
הַמַּאֲמִינִים בָּהּ. וְאֲפָשֶׁר שִׁימָצֵא בְּמִדְרַגּוֹת אֲנָשֵׁי
הַתְּבוֹנוֹת בַּתּוֹרָה זֹלָתִי מֶה שֶׁסִּפְּרָנוּ, אֶךְ זָכְרָנוּ
הַנִּמְצָא עֲלָיו רֹב הַמּוֹן הָאֲמֶה. וּבִזְכָּרָנוּ אוֹתוֹ
תּוֹעֵלָתוֹ מוֹכַח לְמִבְקֵשׁ הַדֶּרֶךְ הַיִּשְׁרָה, וְהוּא,
בְּאֲשֶׁר יִמָּצֵא בּוֹ מַעֲלָה שֶׁהוּא קָרוֹב אֵלֶיהָ, ^(כא)יִדַּע**

ובאמונתם לקדש שם שמים ברבים וידון לעיניהם את הגויים ההם (מנוח הלבבות).
בסיום הפרק הרביעי של שער עבודת האלוקים מסכם רבנו את הנקודות שנתבארו בו: וזאת היא צורת
ההערה התוריה - ההתעוררות הבאה מלימוד התורה ומדרגות אנשי החכמה בספר התורה - ואלו דרגות
האנשים בחכמת התורה, ותכונותיהם ומעלותיהם של המאמינים בה. ואפשר שיימצא במדרגות אנשי
התבוננות בתורה - ואפשר שיימצאו בין בעלי המעלות בתורה אנשים בעלי דרגות נוספות זולתי מה
שספרנו - מלבד המדרגות שמנינו, אך הזכרנו אותן הדרגות הנמצא עליו רוב המון האומה - שרוב בני
האומה נכללים בהן. וזכרנו אותנו תועלתו - והתועלת של הצגת כל הדרגות הללו היא מוכחת - גלויה
ומבוארת למי שמבקש את הדרך הישרה והיא מביאה לתועלת גדולה בעבורו, והוא - דהיינו, כי כאשר
ימצא בו - כאשר יכיר האדם את המעלה שהוא קרוב אליה ויבין את דרגתו האמיתית, ידע ויכיר גם את

כא. ידע מה שסמוכה לה מן התכונות וישתדל לעלות אליה. בעבודת ה' צריך האדם להכיר את
דרגתו אשר בה הוא נמצא ומשם לשאוף לעלות לדרגה גבוהה יותר מהדרגה שבה נמצא עתה,

הלכות

שער עבודת האלהים

חובות

עיונים

דרגה אחר דרגה, אבל אֵל ידלג לקפוץ לדרגות גבוהות כשעדיין לא הגיע לדרגה שלפני דרגה גבוהה זו שאליה הוא קופץ, כי אז לא תחזיק מעמד דרגה גבוהה זו שבחר מאחר ועדיין אינו ראוי לזה, ובהכרח היא תיפול, כיון שכל עבודה זו תהיה עבודה חיצונית ולא פנימית ואמיתית.

אחד מדרכי קניני התורה הוא: 'המכיר את מקומו' (אבות ו', ו'), ה'פרקי משה' כתב ש'מקומו' היינו מדרגתו, שכאשר אדם מכיר את מדרגתו ואינו חושב את עצמו יותר ממה שהוא, ישתדל תמיד להשלים את עצמו, וכשימצא אדם שחכם ממנו, יהנה ממנו במשאו ובמתנו עמו.

בספר 'שיעורי דעת' (לרבי אברהם יצחק בלוך זצ"ל מטלז, עמו' קע"ד) כתב: אין טוב לקפוץ פתאום ממדרגה שעומד בה למדרגה יותר רמה, או להדר בקיום מצוה מן המצוות ביתר שאת מדקדוקו בשאר המצוות - למשך זמן קצר. כי האדם צריך להתנהג באופן שיהיה יחס מתאים בין כל מעשיו, ושיהיו כל מעשיו נעשים בהתאם למדרגתו הכללית. אין לו להגזים באי אלו פרטים, או להקים במות ולגבן את דרכו בגבנונים ובגבעות בלי סדר ומשפט, כי באופן זה לא יתכן לעלות בהר' ולקום במקום קדשו. בביאור הגר"א משלי (יט, ב) על הפסוק "ואץ ברגלים חוטא" כתב: "רגלים הם המידות, כשירגיל האדם במידותיו הטובות הן נעשות לו כטבע, אך צריך לילך במידות מדרגא לדרגא כמו הולך בסולם, ולא יקפוץ למדרגה שאינו ראוי לה. וזהו 'אץ ברגלים' שקופץ למידה גבוהה שאין ראוי לה, הוא 'חוטא' וחסר מכל, כי יפול ממנה".

וכן מצינו בכמה מקומות בחז"ל, ומהם במסכת חולין (קה, א): "אמר מר עוקבא, אנא להא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא [פירוש, לדבר זה אני גרוע מאבי כחומץ בן יין (רש"י)], דאילו אבא כי הוה אכיל בישראל האידנא, לא הוה אכל גבינה עד למחר כי השתא [מעת לעת], ואילו אנא בהאי סעודתא הוא דלא אכילנא לסעודתא אחרייתא אכילנא". מאמר זה מעורר בנו תמיהה: לכאורה, אם מר עוקבא ראה את מנהג אביו כדבר שיש בו טעם וכחומרא שראוי לנהוג בה, עד כי כינה את עצמו 'חומץ בן יין' משום זה שלא נוהר בדבר כאביו, למה לא עשה אף הוא כאביו? אלא על כרחך שעבורו חומרה זו היתה יוצאת דופן ובלתי מתאימה למדרגתו, ולכן לא היה לו מן הראוי לנהוג בזהירות ההיא [דבר זה אינו אמיתי - לעשות כן אך ורק בגלל שאביו עשה כן, שאם כן אינו עושה כן מפני רצון השם באמת], ומכיון שבזה גופא בלט המרחק בינו לבין אביו, התאונן על כך ואמר, אנא בהא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא. עכ"ד ה'שיעורי דעת'. וכן כתב בספר 'ערבי נחל' (פרשת עקב) דהקשה גם כן על הנהגת מר עוקבא, וז"ל: וקשה, "דבשלמא אדם אחר שאינו נוהג בהנהגה זו יש לומר שאינו יודע זאת כי לא שמע עדיין שראוי לנהוג כך, מה שאין כן מר עוקבא שכבר ראה או שמע מאביו שנהג כך והיה לו געגועין על אותה הנהגה עד שקרא לעצמו חלא, אם כן מדוע לא נהג כך? אך הענין, עבודת ה' צריך להיות בהדרגה, ולא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול (ברכות טז, ב), ויש מדות חסידות דאסור להתנהג בהם

ביושר לבב

חובות

שער עבודת האלהים

הלכות

מה שסמוכה לה מן התכונות, וישתדל לעלות אליה, ויתבאר לו מה פינו ובין התכונה העליונה מן התכונות, וישתדל לעלות אליה מדרגה אחר מדרגה, ויהיה זה יותר קל עליו.

מה שסמוכה לה מן התכונות - ידע את הדרגה הסמוכה לה, וידעיה זו תביא לכך שישתדל לעלות מדרגתו ויגיע אליה, ועוד, שיתבאר ויתברר לו על ידי כך מה בינו ובין התכונה העליונה מן

התכונות - מהו המרחק שבין דרגתו לבין הדרגה העליונה ביותר, וישתדל לעלות אליה במתינות ובהדרגה, מדרגה אחר מדרגה, ובדרך זו של עלייה בהדרגה, יהיה זה יותר קל עליו לטפס בסולם הדרגות ולהגיע לרום הדרגות.

עיונים

רק מי שמוחזק כבר בחסידות... כן מעשי הצדיקים מוכרח להיות בהדרגה, ולא שמי שמתחיל לעבוד ה' יעשה תיכף כל מיני החסידות...". עכ"ד.

וכיוצא בזה אמר ה'אמרי אמת' זצ"ל במה דאיתא במדרש (ב"ר ס"ה י"ב), שאמר רבן שמעון בן גמליאל אני הייתי משמש את אבא בבגדים מלוכלכים, ויוצא לדרך בבגדים נקיים, אבל עשו היה משמש את אביו בבגדים מכובדים, וקשה אם כן למה לא עשה גם רבן שמעון בן גמליאל גם כן, אלא בהכרח שחיקוי אינו כלום, ועל כן לא רצה לחקות את השני בדבר שאינו אוחז בו, אף על פי שבפועל היה יכול לעשות כן ('וללוי אמר').

ביושר לבב

וראוי לנו עתה לבאר את אופני ההערה - הם דרכי ההתעוררות השכלית ונציג אותם על דרך השאלה והתשובה - בדרך של "שאלה ותשובה" בין הנפש והשכל, כלומר כמשל ודו שיח בין הנפש והשכל. נבאר את הדברים בדרך זו מכאן עד סוף השער, בעבור מה שיש בזה מן הביאור והגלוי למחקרנו - מפני שבדרך זו יתבאר ויתגלה הנושא שאנו

רוצים לחקור ולפרש טוב יותר, כי דרך השואל להטעים ולפרש היטב את שאלתו כדי שתמיהתו תתקבל, והעונה, אף הוא מתאמץ מצדו ליישב את כל צדדי השאלה בטוב טעם, כדי שיתקבלו הדברים על לב השואל וישתכנע בצדקתם (פת לחם).

רבנו חזון בקצרה על הגדרת ההערה השכלית: ונאמר - נקדים תחילה, כי ההערה השכלית היא הזכרת

חובות שער עבודת האלהים הלכות

פרק חמישי

וְרֵאיוּ לָנוּ עֵתָה לְבָאֵר אֶפְנֵי הַהֶעֱרָה הַשְּׁכָלִית
עַל דֶּרֶךְ הַשְּׁאֵלָה וְהַתְּשׁוּבָה עַד סוֹף
הַשָּׁעַר, בְּעֵבֹר מַה שִׁישׁ בְּזֶה מִן הַפֵּאֹר וְהַגְלִי
לְמַחְקָרֵנוּ.

וְנֹאמַר, כִּי הַהֶעֱרָה הַשְּׁכָלִית הִיא הַזְכָּרָה

עיונים

א. על דרך השאלה והתשובה וכו' בעבור מה שיש בזה מן הביאור והגלוי למחקרנו. כאשר מבארים ענין כל שהוא והוא נעשה בצורה של 'שאלה ותשובה' הרי בכך מתבאר הענין היטב, משום שדרך השואל להטעים ולפרש היטב את שאלתו כדי שתמיהתו תתקבל, והעונה, אף הוא מתאמץ מצדו ליישב את כל צדדי השאלה בטוב טעם, כדי לשכנע את השואל שאין מקום לשאלתו (פת לחם). רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל היה אומר, כי טעם מיוחד יש לדבר תורה הנאמר כתירוף לקושיא שהוקדמה לו, שכן דוקא מתוך אי הבהירות שבשאלה ניכרת עריבותם של הדברים הבאים כתירוף. למדתי זאת - היה אומר הגר"י אברמסקי - מסיפור מזמורי התהילים על ידי נעים זמירות ישראל, דוד המלך ע"ה. במזמור הראשון שב'הלל' שואל דוד המלך: "מה לך הים כי תנוס, הירדן תסוב לאחור, ההרים תרקדו כאלים, גבעות כבני צאן". לאחר הצגת ארבע השאלות עונה המשורר האלוקי: "מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוך יעקב" וגו'. ומה היה המקרא חסר לוא היו הדברים

ביושר לבב

האלהים את האדם - כי מהות ההתעוררות השכלית היא: תזכורת מאת האלוקים אל האדם באמצעות שכלו ונשמתו [גם ההתעוררות השכלית מיוחסת אל הבורא, אף על פי שנראה לכאורה שהאדם בוחר לחשוב מחשבות של חיזוק רוחני, מפני שהבורא הוא שחנן את

הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּאִמְצָעוֹת שְׁכָלוֹ, לְדַעַת אוֹתוֹ
וּלְהַכִּיר סִימְנֵי חֻכָּמוֹ. וְהָיָה זֶה מֵאֵת הָאֱלֹהִים
לְמִי שִׁשָּׁם הַתּוֹרָה אוֹר לְנִתְיָבוֹ, כְּשֶׁהוּא מַגִּיעַ
אֶל תְּכָלִית שְׁכָלוֹ וּבְרוּר הַכֶּרֶתוֹ, וְיִהְיֶה נִכְסָף
לְהַגִּיעַ לְרִצּוֹן הָאֵל, וְלַעֲלוֹת בְּמַעֲלוֹת הַחֲסִידִים,
וּפְנָה לְכַבֹּ מַדְאָגוֹת עוֹלָם הַזֶּה וּמַרְדּוּתָיו.

האדם בשכל והוא שמעורר אותו באמצעותו. הדבר דומה לפעולות הנעשות בענייני העולם; פעולת החציבה מתייחסת אל האדם, והגרזן הוא רק האמצעי (פת לחם), מטרת ההתעוררות השכלית היא לדעת אותו - על ידי התעוררות זו ישיג את גדולתו יתברך ולהכיר את סימני חכמתו הנראית בברואיו. והיה זה מאת האלהים - אך התעוררות זו מאת האלוקים תגיע רק למי ששם את התורה אור לנתיבתו [-לדרכו], ולא נטה ממנה ימין ושמאל, והשתחרר מתאוותיו, כשהוא מגיע אל תכלית שכלו וברור הכרתו - והוא מגיע לשיא ההבנה ולהכרה הברורה, ויהיה נכסף להגיע לרצון האל - ומשתוקק למלא במעשיו את רצון האל-ל, ולעלות במעלות [-למדרגות] החסידים החפצים בשלימות העבודה, ופנה לכבו מדאגות - ומסיר מלבו את כל דאגות העולם הזה ואת טרדותיו.

עיונים

מובאים כעובדה, ולא כשאלה, והרי די היה שיאמר כי הים נס, הירדן סב לאחור וההרים והגבעות רקדו מלפני אדון וגו'. ללמדך, כי נעימות ומתיקות מיוחדת יש לדברים כאשר הם נאמרים כתשובה לשאלה. כך הם מובנים יותר ללבו של השומע ('פניני רבנו יחזקאל'). הגאון רבי חיים מברסקי זצ"ל ביאר מהי המצוה המיוחדת של סיפור יציאת מצרים בליל הסדר, ובמה היא מיוחדת ושונה ממצות זכירת יציאת מצרים הנוהגת בכל ימות השנה? אחד החילוקים שהיה רבי חיים מונה בין שתי המצוות הוא: ב"זכירה" של כל ימות השנה אין צריך אלא להזכיר לעצמו את יציאת מצרים, בעוד "סיפור" הוא לספר לאדם אחר, דרך שאלה ותשובה, כמאמר הכתוב "והיה כי ישאלך בנך" וגו', "והגדת לבנך" וגו', הבן שואל "מה נשתנה" והאב משיב "עבדים היינו", ואפילו אדם שנמצא לבדו שואל לעצמו ומשיב לעצמו, בדרך של סיפור לאחר.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

אך הדברים אשר יגיע בהם האדם לענין ההערה השכלית, שיתברר אצלו מה שנטע הבורא בשכל המדברים, בשבח האמת וגנות הפז, ובחר בצדק וסור מעול, ^(ג) וגמול בעלי הטובה בטוב והודותם, וגמול אנשי הרעה ברע וגנותם, ולהשלים עם בני האדם ולהטיב השכלית, הם, שיתברר אצלו מה שנטע הבורא בשכל המדברים - שיהיו ברורים לו המושכלות הראשוניים והאקסיומות ההגיוניות שהטביע הבורא בתבונה האנושית ושהן בסיס לכל דיון שכלי, כגון: שיש לשבח את האמת ולדבוק בה ולגנות את הכזב ולהתרחק מן השקר, ובחר בצדק - ושיש לבחור בעשיית הצדק ולסור מעשיית עוול, וגמול בעלי הטובה בטוב - ושיש לגמול טובות לבעלי החסדים והודותם - ויש להודות להם על מעשיהם, וגמול אנשי הרעה ברע - ולגמול לאנשי הרשע רעה כפי דינם וגנותם - ולגנות אותם [הכוונה היא למקומות שבהם התורה חייבה אותנו לגמול רעה לרשעים, כמו נקמת עמון ומואב ועמלק וכמו העונשים המסורים לבית דין להעניש את העוברים על דיני התורה (פת לחם)], וגם פעולות הפוכות נדרשות: להשלים - לחיות בשלום עם בני האדם ולהטיב

עיונים

ב. וגמול בעלי הטובה בטוב והודותם. עד כמה גדולה וחשובה החובה של הכרת הטוב, הבה ונתבונן מהתנהגותו של משה רבינו במלחמת מדין: "וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לצבא" (במדבר לא, ו). איתא במדרש (במדב"ר כב, ד) אמר הקב"ה למשה "נקם נקמת" - אתה בעצמך והוא משלח את אחרים, אלא מפני שנתגדל בארץ מדין אמר אינו בדין שאני מיצר למי שעשה בי טובה, המשל אומר בור ששתית ממנו אל תזרוק בו אבן.

הבה נתבונן מכאן עד כמה גדולה וחשובה החובה של הכרת הטוב. הנה הקב"ה צוה למשה "נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך" (שם פסוק ב), ואף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר, עשה בשמחה ולא עיכב (רש"י שם). הרי, שמונה רבינו ויתר על חייו בשביל שילכו לנקום את נקמת בני ישראל במדין, לא עיכב ולא עצר את המלחמה, ואדרבה הוא הפקיר את

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

עליהם, ולשקל הטובות בשבח, ויחזקו בגמול, והרעות בעניש, ויתרון גמול על גמול, ועניש על עניש, והמחילה לפושעים בשונם באמת.

וכאשר תתבררנה אלה הידיעות בנפש האדם בדרך שכלו והפרתו, יהיה שכלו שלם

משפט, שהרי לא ייתכן לשבח אדם בשבח גדול בעבור טובה קטנה, ואין זה נכון להגדיר שכר הניתן תמורת טובה בשם "גמול", אם אינו תואם את גודל הטובה. וכן הדבר בנוגע לעונש הניתן על המעשים הרעים (פת לחם), וכשנצרכים לתת לאדם שכר טוב על מעשיו צריך לדעת ולהעריך יתרון גמול על גמול - מהו הערך של כל הטבה וההבדל שבין סוגי ההטבות ומהי העדיפות שיש בהטבה אחת מול הטבה אחרת, וכן יש לדעת את ערכו של עונש על עונש - שכל אחד מסוגי העונשים יש לו ערך שונה ביחס לאחר; עונש מסויים הוא יותר קל או יותר חמור מעונש אחר וכדומה [וזאת מפני שהשכר צריך להיות כפי גודל הטובה והעונש - כפי גודל הרעה, וכשידע את דרגותיהם הנכונות של השכר והעונש, יוכל לגמול כראוי למי שהיטיב עמו או הרע לו (מרפא לנפש)], והמחילה - ושראוי למחול לפושעים בשונם - כשישובו בתשובה באמת.

וכאשר תתבררנה [יתבררו] כל אלה הידיעות בנפשו של האדם בדרך - באמצעות שכלו והכרתו, אז יהיה שכלו מושלם

עיונים

חייו, והכריח את בני ישראל לצאת למלחמה בניגוד לרצונם שלא רצו לגרום למיתתו של משה (רש"י פסוק ה').

הרי כי משה ויתר על הכל ואף על חייו, חוץ מעל הכרת הטוב, בנושא זה הוא לא התפשר ולא הסכים לוותר, והוא עצמו לא יצא למלחמה בשום אופן, למרות שהקב"ה צוה אותו, וכל כך למה כי בור ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן! כמה גדולה היא חובת הכרת הטוב, שעליה לא ויתר משה רבינו כי כל כך גדול חיובה.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

והכרתו חזקה. ואם יזכירו האלהים דרך טובתו, יעורר רעיוני נפשו ומחשבתו להבין טובתו עליו, ויחזק הכרתו בהם. וכאשר ישתדל לספרם ולעמוד עליהם בשכלו, ולא ישיג את זה בעבור פלילתם ורבים, והתמדתם ומשיכתם, יתבע את נפשו כמה שיהתברר חיובו בשכלו מגמול בעלי הטובות בטוב ובחר בצדק, ויבחר לגמול האלהים יתעלה על רב טובותיו אצלו. וכאשר יראה בעין לבבו^(ג) שאין לו יכולת לזה,

להקיפן ולעמוד עליהם - ולבחון אותן בשכלו, ולא ישיג את זה - לא יעלה הדבר בידו בעבור כלילתם ורובם - מפני שבכל טובה כלולות טובות רבות, היבטים שונים וזוויות שונות של התחשבות, חסד והטבה, והתמדתם ומשיכתם - ומפני שהטובות הן רבות, תמידיות ומתמשכות [הטובות "התמידיות" הן הטובות הנמשכות ברציפות ללא הפסק, כגון החיים והבריאות. והטובות "המתמשכות" הן הטובות שאינן תמידיות, אך מצויות וחוזרות ונשנות מזמן לזמן. כל טובה השייכת לאחת משתי החלוקות הללו, נחשבת לטובה מרובה לפי משך הזמן של קיומה (פת לחם)]. או-אז, בעקבות ההתבוננות בטובות הקל, יתבע את נפשו כמה שיהתברר חיובו בשכלו - ידרוש האדם מעצמו למלא את חובותיו כלפי הקב"ה, אותן חובות שכבר התברר לו בשכלו עד כמה הוא חייב בהן, דהיינו מגמול בעלי הטובות בטוב - מפני המושכל הראשוני שיש לגמול טובה למי שהיטיב עמו ושיש לבחור בצדק, ואז יחליט ויבחר לגמול טוב להאלהים יתעלה על רוב טובותיו אצלו - על שפע טובותיו העצומות כלפיו. וכאשר יראה האדם בעין [ברעיוני] לבבו שאין לו יכולת לזה - שאין בכוחו לשלם לבורא בעבור טובותיו ויראה שהכרת הטובה לה' היא למעלה מיכולתו,

עיונים

ג. שאין לו יכולת לזה. כמו שכותב רבינו להלן בשער הבטחון (פרק ד' חלק ו') שאף אם יהיו מעשי האדם רבים כחול הים, לא יהיו שקולים אפילו כנגד טובה אחת מהטובות הרבות שהבורא מטיב

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

עם שאין הבורא צריך לו, יתחייב להכניע ולהיות שפל ונקל אצל עצמו. ואחר כך יתבע את שכלו במעשים אשר בהם יתכן לגשת ולהתקרב אל האלהים, כדי שיהיו תמורת גמולו, ויעיררו שכלו על הדרך הישרה בזה.

- ולאחר מכן יתבע משכלו שיוורו את המעשים אשר בהם ייתכן - שעל ידם ניתן לגשת ולהתקרב אל האלהים, כדי שמעשים אלו יהיו תמורת גמולו - ובקיומם ישיב לבורא גמול על טובותיו אשר גמלו, ובדרך זו יעיררו שכלו על הדרך הישרה בזה - יעורר אותו שכלו לצעוד בדרך הנכונה והראויה וכפי שיבואר בהמשך.

ה'נפש' היא רוח החיים של האדם. היא המחיה את גוף האדם ומקיימת אותו, והיא הנקראת "הנפש החיונית", על שם שהיא חיונית והכרחית לחיי האדם וקיומו. בנפש זו טבע הבורא את הנטייה להתאוות לכל הנאה גשמית, ועל כן היא נקראת גם "הנפש הבהמית"; נפש המתאוות לקיום הגוף והנאותיו בדומה לנפש הבהמה. היות שהנפש משתוקקת לתענוגים והנאות, היא מקבלת על עצמה את עול התורה רק כדי ליהנות משכר טוב וכדי להרחיק מעליה כל סבל ועונש, כלומר מטרתה היא להיטיב לעצמה. לעומתה ה'שכל', היינו הנשמה הקדושה המשתוקקת לרוחניות, ניתנה אך ורק לאדם כדי לכבוש את תאוותיו ולמשול על הנפש והגוף.

עיונים

עמו בעולם הזה, וכל שכן אם יש בו חטא, ואילו היה הבורא דורש מהאדם שיודה לו ויעבוד אותו כפי הטובות שקיבל, אז היו כל מעשי האדם כאין ואפס אף לעומת הטובה הקטנה ביותר שהטיב עמו הבורא.

והשל"ה הקדוש מסביר זאת על ידי משל, למה הדבר דומה, לאדם שעניו התעוורו, רח"ל, ובא רופא גדול וריפא אותו בחינם, הלא עיור זה אוהב את הרופא אהבה עזה ונאמנה, ולא קשה לו למלא את כל אשר הרופא מבקש ממנו ומצוה לו. ורופא זה הרי לא ברא את עניו, אלא ריפא אותם בלבד, ואם כן על אחת כמה וכמה פעמים לאין שיעור, על האדם להיות אסיר תודה להשי"ת שברא בו את כל אבריו, וזן ומפרנס אותו, ומשגיח עליו, ונתן לו נשמה למען יוכל להגיע לידי נצחיות.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וַיֹּאמֶר לְנֶפֶשׁ: הָאֵם הִתְבָּרַר אֶצְלָךְ וְהִתְקַיֵּם בְּדַעְתְּךָ, שְׂאֵת חֲבוּלָה בְּטוֹבוֹת בּוֹרְאֵךְ, וְקִנּוּיָה בְּרַב חֲסָדָיו וְעֵצֶם חֲנוּתָיו? וְתֹאמַר: כֵּן.

אָמַר לָהּ הַשֹּׁכֵל: הָאֵם דַּעְתְּךָ לְפָרַע קָצַת מָה שְׂאֵת חֲבִיבָת לְבוֹרֵא? — אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: כֵּן.

אָמַר לָהּ הַשֹּׁכֵל: וְהֵיכָן יִתְכַּן לָךְ זֶה עִם רַפְיוֹן כֶּסֶף אֱלֹיו, וְאֵינֶנּוּ סוֹבֵל מְרִירוֹת

מכאן ואילך מציג רבנו דו שיח בין הנשמה לנפש ובו מוכיח השכל את הנפש ומעמידה על דרך האמת. הוא קורא לה לעבוד את ה' מתוך הגיון המצפון וכהכרת טובה לה' על טובותיו הרבות, כלומר לא מתוך מניעים אינטרסנטיים, צרי מבט, של ציפייה לשכר ופחד מעונש, אלא מתוך אהבה לה' (לפי מרפא לנפש וטוב הלבנון).

וַיֹּאמֶר - השכל פונה אל

הנפש ואומר לה: האם התברר אצלך - האם ברור לך והתקיים בדעתך - והתאמת בהכרתך, שאת חבולה - שאת בעלת חוב לבוראך ו"ממושכנת" לו בטובות בוראך - בעבור הטובות שבוראך היטיב לך, וקנייה כרוך חסדיו - וכי הנך קנויה לו תמורת חסדיו הרבים ועיצם חנותיו - ועוצם שפע הטובות שהוא משפיע עליך [דרך העולם, שכשהעני זקוק לכסף, הוא נוטל בתחילה חפץ וממשכן אותו, ואין הוא מוכר אותו למלווה, מפני שהוא מקווה שבהמשך הזמן תשיג ידו לפרוע את החוב ולפרות את המשכון. אך אחר כך, כשמגיע מועד הפירעון ואין בידו לשלם את החוב, עובר המשכון לבעלות המלווה והופך להיות קנוי לו תמורת ההלוואה שנתן ללווה. כך הדבר גם אצל האדם: בתחילה נפשו ממושכנת לבוראה תמורת חסדיו הרבים, וכשאין ביד הנפש לשלם גמול תמורתן, היא הופכת להיות מכורה לבורא לחלוטין (פת לחם). הדבר רמוז בדברי רבנו: תחילה נקט לשון "חבולה" וממושכנת, ורק אחר כך אמר "קנויה"]. **וְתֹאמַר -** משיבה הנפש: אכן כן, הדבר ברור לי ושמור בזכרוני.

אָמַר לָהּ - ממשיך השכל לשאול: אם כך, האם בדעתך לפרוע ולשלם לבורא לכל הפחות מקצת מן החובה מתוך מה שאת חייבת לבורא? — אמרה [-משיבה] הנפש: אכן כן, בדעתי לעשות זאת. **אָמַר לָהּ הַשֹּׁכֵל** בפליאה: והיך ייתכן לך זה - הכיצד תאמרי כן, עם רפיון כספך אליו - בעוד שרצונך ותשוקתך לשלם לבורא חלושים ורפויים, ובנוהג שבעולם האדם איננו סובל - אינו מוכן לסבול את מרירות

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הַרְפוּאָה אֶלָּא מִי שֶׁהוּא נִכְסֵף לְבְּרִיאוֹת, אֲכָל מִי שֶׁאֵינוֹ נִכְסֵף לְבְּרִיאוֹת, לֹא יִסְבֵּל קִשֵּׁי הַרְפוּאָה. — אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: ^(ה)כֶּסֶף חֲזָק וְצַעֲרִי גָדוֹל לְפָרַע מִמָּה שֶׁתִּשְׁיֵג יָדִי מִמָּה שִׁישׁ לֵאלֹהִי עָלִי, וְאַתָּה זֶרְזוּ אוֹתִי עוֹד.

אמרה [-משיבה ומבטיחה] הנפש: כספי - רצוני ותשוקתי חזקים וצערי - ודאגתי גדולה כדי לפרוע ולשלם לבורא ממה שתשיג ידי - וכמיטב יכולתי ממה שיש לאלהי עלי - בשל התחושה שעלי לפרוע חובותי כלפי הבורא על כך שידו הטובה נטויה עלי, ואתה השכל זרז אותי עוד על העניין הזה ולמדני כיצד עלי לשלם לו.

עיונים

ד. כספי חזק וצערי גדול לפרוע ממה שתשיג ידי ממה שיש לאלהי עלי. יסוד עבודת ה' מאהבה בנויה על יסוד הכרת הטוב לה' יתברך. רבינו יונה (אבות א, ג) כתב על דברי המשנה "הו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס": "יש לו לאדם לעבוד את ה' על מנת שלא לקבל פרס, אלא מפני חסד שגמלו כבר, ומפני מעלת הרב שהוא ראוי לכך, וזאת היא עבודת ה' מאהבה, שנאמר (דברים ו, ה): "ואהבת את ה' אלוך", ואי זו היא אהבה שלימה בבני אדם, הרוצה לשמש לאוהבו מפני אהבתו אותו מימים קדמונים, ואפילו אם ידע שלא יתן לו פרס, ואהבה כזו יש לו לאדם לעשות עבודת ה' יתברך". עכ"ד.

כתב בספר 'מכתב מאליהו' (ח"א עמ' 50): "עבודת הא-ל בנויה על יסוד הכרת הטוב. הלא כה מפורש הוא בכל ספרי הקודש, אשר על האדם להודות לה' הטוב על כל הטובות אשר עשה לו, וכי בשבילים עליו לקיים את כל המצוות והחוקים והתורות. גם ירמוז על דבר היסוד הזה בראשון לעשרת הדברים, אשר גילה האל ברוך הוא גילוי גמור לכל העם במעמד הר סיני, והוא: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים". הרי שהזכיר "אשר הוצאתיך מארץ מצרים", וגם הוסיף "מבית עבדים", לעורר את רגשות הכרת הטובה.

הן יוכל האדם לעבוד את בוראו גם מיראת העונש, שיירא ויפחד שלא יושב לו כרעתו, ויקיים בזה את המצוות והחוקים, זו היא תחילת המדריגות בעבודתו יתברך, אבל עבודת הלב, עבודה שיש בה מן השלימות, תהיה רק בהרגשת ההודאה... עכ"ל.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

אָמַר לָהּ הַשֶּׁכֶּל: אִם תֹּאמְרִי אֵמֶת בְּאִשְׁרִי סִפְרָתִי, אֶפְשָׁר שֶׁתַּצְלִיחַ בְּךָ הָרְפוּאָה, וְאִם אֵינְנִי אֵמֶת בְּאִשְׁרִי אִמְרָתִי, לֹא תִפְתִּי אֶלָּא נִפְשֶׁךָ, כִּי תַחֲלֶה כְּשֶׁהוּא מְכֻזָּב לְרֹפֵא, אֵינְנִי מוֹנֶה כִּי אִם עֲצָמוֹ, וּמִפְסִיד הָרֹפֵא טָרְחוֹ, וַיִּכְפִּיל עַל תַּחֲלֶה חֲלִיוֹ. — אִמְרָה הַנֶּפֶשׁ: וְהֵיאֵךְ יִהְיֶה מִמֶּנִּי כִסְפֶּךָ לֹא אוֹ הָרַפְיוֹן בּוֹ?

אָמַר לָהּ הַשֶּׁכֶּל: ^(ה)אִם יִהְיֶה כִסְפֶּךָ לֹא אַחֵר

אמר [-מסביר] לה השכל: אם תאמרי אמת כאשר סיפרת - אם דברייך אשר דיברת בנוגע לכנות רצונך לפרוע את חובותיך כלפי הבורא הם אמת, אפשר שתצליח בך הרפואה - ייתכן שהרפואה שתינתן לך תועיל למצבך ובאמצעותה תגיע רפואתך, ואם איננו אמת כאשר אמרת - אך אם אין דברייך נאמרים באמת, הרי שבדברייך אלו, לא תפתי אלא נפשך - הנך מרמה את עצמך בלבד, והרפואה שתינתן לך לא תעלה ארוכה למכתך, כי החולה כשהוא מכוזב ומשקר לרופא, איננו מונה - אין הוא מרמה כי אם את עצמו ומזיק לגופו, וכתוצאה מכך מפסיד הרופא טרחו - טרחתו של הרופא היא טרחת שווא וכל מאמציו לרפא את החולה אינם יכולים להועיל בלי שהחולה ישתף פעולה, ולהיפך, יכפיל על החולה חליו - חוליו יתגבר; כיוון שהרפואה אינה תואמת את מצבו, הרי שמחלתו הולכת ומתגברת עליו עוד יותר. אמרה [-שואלת] הנפש: והיאך יהיה ממני - וכיצד אוכל לדעת הכוסף לו - אם תשוקתי לשלם לבורא גמול היא אמיתית או הרפיון בו - או שהיא כוזבת? אמר [-משיב] לה השכל: אם יהיה כספך לו - אם יהיה חשקך לעבוד את הבורא אחרי

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

יָדִיעָה בְּרוּרָה בְּעֵצָם מַה שְּׂאֵת חֵיבָתָ לַאלֹהִים מִן הַגָּמוּל, וּמַעֲוֵט מַה שְּׂיֵשׁ בִּיכְלָתָךְ מִמֶּנּוּ, וְכִי בְּהִתְרַפּוּתְךָ בּוֹ מִפְּלָתְךָ, וּבְהִשְׁתַּדְּלוּתְךָ בּוֹ הַצְלָתְךָ וְחִיּוּתְךָ, כְּסָפְךָ אֵמֶת וְחִפְצְךָ נְחוּץ, וְאִם לֹא, הוּא שֶׁקֶר. — אִמְרָה הַנֶּפֶשׁ: לֹא פֶסֶק חִפְצִי מִחִיּוּת רַפָּה וְכִסְפִּי כּוֹזֵב, מַעַת הֵעִירוּ אוֹתִי דְבָרֵי תִימִים הַקְדָּמוֹנִים שֶׁחֲלָפוּ,

שבכך תהא מפלתך ותגיעי לאובדן וכיליון, וכי בהשתדלותך בו - ובמאמציך לעבדו תהא הצלתך מן המפלה והכיליון ובכך תלויים חיותך - חייך הנצחיים, הרי אז תדעי שכספך אמת - שתשוקתך היא אמיתית וחפצך נחוץ - ורצונך להשיב לבורא טובה נובע מתוך הרגשה אמיתית והכרה בנחיצותו, ואם לא - אך אם אין תשוקתך נובעת מתוך התבוננות בכל אלו, דעי כי חשקך הוא שקר - ואינו אלא רצון כוזב. אמרה הנפש: אמנם בתחילה לא פסק חפצי מהיות רפה - רצוני היה חלוש ורופף וגם היה כספי כוזב - ותשוקתי היתה מזויפת וכוזבת. הסיבה לחולשת הרצון תלויה ביראה ובפחד שאפיינו את עבודת ה' שלי. מעת העירו אותי - כל עוד ההתעוררות לעבודת ה' נבעה מידיעות שקראתי ולמדתי בדברי קורות הימים הקדמונים שחלפו [שעברו] בעניין העונשים שניתכו על ראש הרשעים במשך הדורות, כגון דור המבול ודור ההפלגה ומצרים ועדת קרח וזולתם, וכל עוד נשענתי על תיאורי השכר הטוב שניתן לצדיקים אשר חיו בשנים קדמוניות, כגון אבותינו

עיונים

הנתינה בנדיבות הלב, שכן אליבא דאמת לא נותן האדם כלום, שהרי "לה' הארץ ומלואה" (תהלים כד, א). נמצא, איפוא, שלא נותן האדם לקב"ה משלו, כי אם משל הקב"ה, וכמאמר הכתוב: "כי מידך הכל ומידך נתנו לך" (דה"י א', כט, יד).

אדם אשר יקחו ממנו את תרומת המשכן בעל כורחו, הרי לא נתן כלום, שהרי לא משלו נטלו כי אם משל הקב"ה. ברם, כאשר נותן אדם בנדבת לבו, הרי הראה נדבת לבו, ועצם נדיבותו ואהבתו לה' היא נתינתו. ומשם כך אמרה תורה שתהיה תרומת המשכן דוקא מאת "כל איש אשר ידבנו לבו", שאם לא כן, אין כאן כל נתינה ותרומה.

עיונים

מבואר בדבריו, שיסוד עבודת ה' מאהבה בנויה על יסוד הכרת הטוב, ומקורו במעמד הר סיני במאמר הראשון "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". זוהי העבודה השלמה, שהיא מאהבה הנובעת מהכרת הטוב. כמו שנתבאר בדברי רבינו יונה, שעובד "מפני חסד שגמלו כבר, ומפני מעלת הרב שהוא ראוי לכך, וזאת היא עבודת ה' מאהבה".

ה. אם יהיה כספך וכו' ומיעוט מה שיש ביכלתך ממנו. בתרומת המשכן נאמר: "ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו" (שמות כה, ב). מדוע התרומה הייתה צריכה להיעשות דווקא מתוך נדיבות הלב, ולא מספיק נתינה לחוד? מבאר ה'חתם סופר' (תורת משה): תלתה התורה את כל

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

עד אשר נתפאר לי בדרך החכמה אמתת מה
שזכרתו, ונתפאר אצלי מדרך הערת התורה
תחלה, ואחר כך בדרך הראיה השכלית, עד
ששכב כספי אמת וחפצי ברור.

אמר לה השכל: אם מה שזכרת אמת, התאפקי
על צער הרפואה, וסבלי מרירות הסם
ורע טעמו,⁽¹⁾ אחר אשר תמנעי מן המאכל הרע

אברהם יצחק ויעקב ובניו,
ודור המדבר וזולתם (מרפא
לנפש) - לא הצלחתי לחזק
את רצוני הטוב, ועדיין היה
רצוני חלש ותשוקתי כוזבת,
עד אשר נתבאר ונתברר לי
בדרך החכמה ובאמצעותה
על אמתת מה שזכרתו
- אמתות חובת האדם
כלפי הבורא כפי שהזכרת,
ובתחילה נתברר דבר זה
אצלי מדרך הערת התורה
תחילה - על ידי התעוררות

הבאה מלימוד התורה, ואחר כך הוספתי להתבונן ונתאמתו אצלי הדברים בדרך הראיה השכלית
- בדרך התעוררות השכל, עד שעתה שב כספי אמת וחפצי ברור - הכרתי ברורה בחובותי כלפי
הבורא וחשקי ורצוני אמתיים לשלם לה' בעבור טובותיו בעמל רב כדי שעבודתי תהא שלימה.
אמר לה השכל: אם מה שהזכרת הוא אמת, התאפקי על צער הרפואה - כדאי הוא לך שתסבלי את צער
הריפוי, וסבלי את מרירות הסם - התרופה ורוע טעמו - ואת טעמה הרע, אחר אשר תמנעי מן המאכל הרע

עיונים

ו. אחר אשר תמנעי מן המאכל הרע שהיית רגילה בו. ובהמשך מפרש כוונתו שתפרוש הנפש תחלה
ממדותיה הרעות. וכבר האריכו רבותינו עמודי העולם בדבר חיוב תיקון המדות, ונזכיר מקצת
מהם. רבינו יונה בפירושו לאבות (ג, יז) ביאר את דברי המשנה "אם אין דרך-ארץ אין תורה",
וז"ל: שצריך תחילה לתקן את עצמו במדות, ובזה תשכון התורה עליו, כי איננה שוכנת לעולם
בגוף שאינו בעל מדות טובות. עוד כתב (שם ג, ט): "כל שחכמתו מרובה ממעשיו, אין חכמתו
מתקיימת", שלא יאמר אשנה הלכה זו ואקיימנה, אשנה כל התלמוד ואקיימנו, ואם כה יאמר לא
תתקיים חכמתו בידו, כי צריך תיקון המדות תחילה, ואחר כך תתקיים חכמתו.
המאירי (קידושין מא) כתב: לעולם יהא אדם זהיר במידותיו שהן הן המביאות לגופי העבירות
או הזכויות.

רבי חיים ויטאל (שערי הקדושה ח"א, ב) האריך בזה הרבה, ותו"ד כתב: ענין המידות הרעות

ביושר לבב

שהיית רגילה בו - לאחר
שתפרשי מן המאכלים
המזיקים שהיית רגילה בהם.
כלומר לאחר שתימנעי מן
ההרגלים הרעים שהיית
קשורה בהם עד עתה.
ההימנעות מן המאכלים
הרעים היא משל לריפוי
הנפש מהרגליה הרעים,
וכשם שהרופא אינו מרפא
את החולה כל עוד הוא
ממשיך באכילת המאכלים
המזיקים שהיה מורגל בהם,
מאכלים שעל ידם צומחים
ומתהווים כל החלאים

חובות שער עבודת האלהים הלכות

שהיית רגילה בו. — אמרה הנפש: ומה הוא
המאכל הרע אשר הייתי רגילה בו ונוהגת?

אמר לה השכל: היא המדה המגנה שגברה
עליך מראשיתך, וכחותיה המחזיקים
אותה מתחלת גדולך. — אמרה הנפש: ואיזו
מדה היא המדה הזאת, ומה הם הכחות
המחזיקים אותה?

אמר השכל: המדות המגנות שבה רבות, אבל

הרעים, כן הוא בעניין רפואת הנפש; תחילה יש לשרש הרגלים רעים (מרפא לנפש). אמרה
[-שואלת] הנפש: ומה הוא אותו המאכל הרע אשר הייתי רגילה בו ונוהגת לאוכלו באופן מתמיד?
אמר [-משיב] לה השכל: היא המידה המגונה שהתגברה - והשתלטה עליך מראשיתך - מתחילת
יצירתך, וכחותיה המחזיקים - והכוחות המחזקים אותה מתחילת גידולך.
אמרה [-שואלת] הנפש: ואיזו מידה היא המידה הזאת, ומה הם הכוחות המחזקים אותה - ואלו
כוחות מחזקים אותה?

אמר [-משיב] השכל: המידות המגונות - הרעות שבהן רבות, אבל

עיונים

קשים מן העבירות עצמן מאד... כי צריך ליהרר ממידות רעות - יותר מן קיום המצוות עשה ולא
תעשה... נמצא כי בהיות מידות הרעות קבועות באדם, נמנע הוא מלקיים התורה והמצוות, וגם אם
יקיימם יהיה שלא לשם שמים ובטורח גדול. ועליו נאמר: "נזם זהב באף חזיר", כי עוד טומאתו בו.
הגר"א (אבן שלמה פ"א) כתב: עיקר חיות האדם הוא להתחזק תמיד בשבירת המידות, ואם לאו
למה לו חיים? עוד כתב (בביאור הגר"א לשיר השירים א, ה): כל עבודת ה' תלויה בתיקון המידות,
שהם כמו לבוש למצוות וכללי התורה, וכל החטאים מושרשים במידות, והם עיקר התורה.

ביושר לבב

שרשן מקורן ועיקרן של כל המידות הרעות הן שתיים מידות. אחת מהן, היא אהבת ההנאות והתענוגות הגופניות מן המאכל והמשתה והמשגל ושאר צרכי גופך, ואת המידה הרעה הזאת קנית - ורכשת אותה מן שכנך הרע אשר הינך מחוברת בו, והוא גופך אשר חושק בהנאות אלו משום שהן טבועות בו. והמידה השנית היא, אהבת השררה והגדולה - הרדיפה אחר הכבוד והרצון להשתרר ולהתגדל על בני האדם, והנאות והגבהות - הגאווה וגובה הלב והקנאה, ומידה זו

היא מביאה אותך - היא הגורמת לך לנהוג שלא בצדק כלפי הבורא ולמעט בשלום - בתשלום הגמול לבעל הטובה אצלך - לבורא שהוא המיטיב עמך, והמידה הרעה הזאת היא קנויה לך ונדבקה בך משכניך, אשר התגדלת - אשר גדלת ביניהם, והם אחיך ושאר קרוביך.

אמרה [-שואלת] הנפש: ומה הם - ואיזה הן הכוחות המחזקים את המידות הרעות שאני צריכה למנעם ממני - שעלי להימנע מהם?

עיונים

ז. אהבת ההנאות הגופיות. בפרשת שמות נאמר "וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרוץ" (שמות א, יב). ובמסכת סוטה (יא, א) אמרו: "כן רבו וכן פרצו" מיבעי ליה? אמר רבי שמעון בן לקיש, רוח הקודש מבשרתן כן ירבה וכן יפרוץ. ע"כ. הברכה שנתברכו בה בני ישראל היתה, כמובן, בתורת שכר על כל העינוי והסבל שהיו מנת חלקם. אך זו ולא רק זו. הברכה שנתברכו - כותב המהר"ל (חידושי אגדות, סוטה) - היתה מחמת שהשעבוד נועד כדי למעטם, ועל ידי העינוי נחלשה והתמעטה חומריותם וגשמיותם, ובמצב שכזה, כאשר החומר נחלש ביותר, דביקה הנפש בכח

חובות שער עבודת האלהים הלכות

שרשן ועקרן שתיים מידות. אחת מהן,

⁽¹⁾ אהבת ההנאות הגופיות מן המאכל והמשתה והמשגל ושאר צרכי גופך, והמידה הזאת קנית אותה מן שכנך הרע והוא גופך. והמידה השנית, אהבת השררה והגדולה והנאות והגבהות והקנאה, היא מביאה אותך למעט בשלום הגמול לבעל הטובה אצלך, והמידה הזאת היא קנויה לך משכניך, אשר התגדלת ביניהם, והם אחיך וקרוביך. — אמרה הנפש: ומה הם הכוחות שאני צריכה למנעם ממני?

ביושר לבב

אמר [-משיב] השכל: הכוחות המחזקים את המידה הרעה הראשונה [מידת התאוה] הם: מותרים המאכל - המותרות באכילה והמשתה והלבוש והתנומה - והשינה והמנוחה - והרצון במנוחת הגוף והשלוח - ושלוות הלב וכל הרומה להן. אבל הכוחות המחזקים

אמר השכל: כחות המדה הראשונה הם מותרים המאכל והמשתה והלבוש והתנומה והמנוחה והשלוח והדומה להן. אבל כחות המדה השנית הם מותרים הדבור, ורב חברת בני האדם, והתנאות להם, ⁽²⁾ ואהבת המהלל והכבוד מהם, והקנאה בהם בקנינים העולמיים, והכריחם

את המידה הרעה השנית [מידת הגאווה] הם: מותרים הדיבור - הריבוי בדיבורים והעיסוק בהם יתר על המידה, ורב - והימצאות מרובה בחברת בני האדם, והתנאות להם - והרצון החזק למצוא חן בעיניהם, ואהבת המהלל - התהילה והשבח והכבוד מהם - מבני אדם, והקנאה בהם - בהצלחתם בקנינים העולמיים - על קנייני העולם שרכשו, והכריחם

עיונים

קדוש. חוק הוא, שכפי מיעוט הגשמיות כך נתרבה ומתגדלת הרוחניות. וזהו שאמר רבי שמעון בן לקיש "רוח הקודש מבשרתן כן ירבה וכן יפרוץ". באותה מידה שהיו מצרים משעבדים בהם, כך הייתה הקדושה דביקה בהן ומבשרתן "כן ירבה וכן יפרוץ".

ח. ואהבת המהלל והכבוד מהם והקנאה. במסכת אבות (ד, כא): "רבי אלעזר הקפר אומר, הקנאה והתאוה והכבוד, מוציאין את האדם מן העולם". יש לעיין, מדוע הזהיר התנא דווקא משלש מדות אלו? החסיד יעב"ץ ביאר, שלכך הזהיר התנא מאלו, משום שאלו הדברים טבע האדם לרדוף אחריהם, ונכשלים בהם יותר משאר דברים, ולכך הוצרך להרחיק האדם מהם על ידי גילוי הנזק הגדול הנמשך מהם. וכמו שמצינו ברמב"ם, שפירש שעבירות שיצרו של אדם להוט אחריהם והוא קרוב לחטוא בהם יותר משאר עבירות, החמירה התורה בענשן, ולכך החמירה התורה בעונש הבא על בתו אמו ואחותו יותר משאר עריות.

ובספר 'מגן אבות' (לרבי שלמה קלוגר זצ"ל) כתב שכוונת התנא באמרו על שלש מדות אלו שמוציאים את האדם מן העולם, שעונש החוטא בשלש מדות אלו שונה מעונש שאר עבירות, שכל החוטאים צריכים ליכנס לגיהנם, ואין מכניסים אותם תחילה לגן עדן, אלא מיד מובילים אותם לגיהנם, אבל החוטא בג' אלו עונשו הוא שמכניסים אותו לגן עדן ואז מוציאים אותו משם.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

בְּאִשֶּׁר בִּידֶם, וּבְזוֹת אוֹתָם, וְזִכְרֵם גְּנוּתָם, וְהַדּוּמָה לָזֶה. וְאִם מִה שְׁזָכַרְתָּ מִכֶּסֶּפֶךָ וְרַב חֶפְצֶךָ לְפָרַע טוֹבוֹת הָאֱלֹהִים עָלֶיךָ אֲמַת, הִרְחִיקִי מֵעָלֶיךָ מִה שְׁזָכַרְתִּי לְךָ מִן הַפְּחוֹת וְהַמְּדוּת בְּכָל יְכַלְתֶּךָ, וְאַחֵר כִּךְ אֵעֲלֶה אוֹתְךָ אֶל שַׁעַר אַחֵר מִן הָרְפוּאָה. — אֲמַרְהָ הַנֶּפֶשׁ: זֶה יִקְשֶׁה עָלַי לְהַפְרֹד מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי אֲרֶךְ רִגְלֹתַי בּוֹ. לָכֵן הוֹרֵנִי, בְּאִיזָה פָּנִים יִקַּל לָזֶה. וְלִכֵּן אִם מִה שֶׁהִזְכַּרְתָּ וְאִמַּרְתָּ, מִכֶּסֶּפְךָ וְרַב חֶפְצֶךָ לְפָרַע טוֹבוֹת הָאֱלֹהִים עָלֶיךָ אֲמַת - כִּי אֵת מִשְׁתַּקֶּקֶת וְחַפְצָה מְאֹד לְשֹׁלֵם לְבוּרָא גְמוּל בַּעֲבוּר הַטּוֹבוֹת שֶׁהֵאלוּקִים מִיִּטִּיב לָךְ, תַּחֲלִילָה הִרְחִיקִי מֵעָלֶיךָ מִה שְׁזָכַרְתִּי לְךָ מִן הַכְּחוֹת וְהַמִּידוּת - אֵת הַכּוֹחוֹת הַמַּחְזִיקִים אֵת הַמִּידוּת הָרַעוֹת בְּכָל יְכַלְתֶּךָ [תַּחֲלִילָה עַל הָאָדָם לְהִרְחִיק מֵעָלָיו אֵת הַכּוֹחוֹת הַמַּחְזִיקִים אֵת הַמִּידוּת הָרַעוֹת, וְכִשְׁלֹא יִהְיֶה לַמִּידוּת אֵלֶּה כּוֹחַ שִׁיחּוֹק אוֹתוֹן, יוֹכֵל הָאָדָם לְהִרְחִיק מֵעָלָיו בְּקִלּוֹת אֵת הַמִּידוּת הָרַעוֹת עֲצָמָן (פֶּת לַחֵם)], וְאַחֵר כִּךְ כִּשְׁלֹא יִהְיֶה כּוֹחַ שִׁיחּוֹק אוֹתוֹן אֲצִלְךָ אֵעֲלֶה אוֹתְךָ אֶל שַׁעַר אַחֵר מִן הָרְפוּאָה - אוֹכֵל לְהַדְרִיכְךָ לְשֹׁלֵם נוֹסֵף בְּדֶרֶךְ רְפוּאָתְךָ שֶׁתּוֹכֵל לְהִרְחִיק מֵעָלֶיךָ אֵת הַמִּידוּת הָרַעוֹת בַּעֲצָמָן. אֲמַרְהָ הַנֶּפֶשׁ: הִנֵּה זֶה יִקְשֶׁה עָלַי מֵאֵד לְהִפְרֹד מִמֶּנּוּ - הַדְּבָרִים שֶׁהִזְכַּרְתָּ קֶשֶׁה לִּי לְהַתְנַתֵּק מֵהֶם מִפְּנֵי אוֹרֶךְ רִגְלֹתַי בּוֹ - מִפְּנֵי שֶׁהוֹרְגֵלְתִּי בָּהֶם בְּמִשְׁךְ זְמַן רַב. לָכֵן הוֹרֵנִי, בְּאִיזָה פָּנִים יִקַּל

עיונים

וזה מה שאמר התנא 'מוציאין את האדם מן העולם', כלומר שזה גורם לו צער יותר, שמכניסים אותו ומראים לו את הגן עדן ואח"כ מוציאים אותו משם בעל כרחו. והטעם שנשתנה בזה משאר החוטאים, כדי שיהיה עונשו מדה כנגד מדה, שג' מדות אלה בא להן על ידי שמתבונן במה שיש לאחרים, שכשרואה שיש לחבירו מתקנא בו, וכן כשמסתכל לחוץ ורואה ענייני תאוה הוא בא לידי תאוה, וכן הכבוד אינו מתאוה לו אלא על ידי שרואה שעושים כבוד לחבירו ואז הוא כועס ורוצה הכבוד לעצמו, ולכך עונשו הוא גם כן באופן זה, שיכניסו אותו לגן עדן כדי שיראה את הטוב שצפון לצדיקים, ואז יצטער צער גדול כשם שנתקנא ונתאוה בעולם הזה למה שאינו שלו.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

עָלַי, בְּחֶסֶדְךָ.

אֲמַר הַשֹּׁכֵל: הֲלֹא יָדַעְתָּ, כִּי הַמִּשְׁכֵּל יִקַּל בְּעֵינָיו לְכַרֵּת נֶתַח אֶחָד מִנִּתְחָיו וּלְהַפְקֵד אֶבֶר אֶחָד מֵאֲבָרָיו, בְּשִׂיאָרַע לֹא בֹ חָלִי, וּמִפְּחַד מִהִתְפַּשֵּׁטוֹ בְּשִׂאָר אֲבָרָיו, כִּשְׁהוּא מִבֵּין מִה שֵׁשׁ בֵּין שְׁנֵי הָעֵנִינִים, וּמִכִּיר מִה שֵׁשׁ בֵּין שְׁתֵּי הָרַעוֹת. וְכֵן אֵת. אִם תִּרְצִי שֶׁתִּקַּל בְּעֵינֶיךָ פְּרִידַת מִה שְׁפָרִידְתָּ קֶשֶׁה, שִׁימִי אֶל לִבְךָ, הַשְׁתַּמְשִׁי בְּכִינֶתְךָ, בְּשִׁקּוֹל מִה שֵׁשׁ בֵּין הַטּוֹבָה אֲשֶׁר תִּגִּיעַ אֲלֶיךָ בְּהַפְרֹד מִמֶּנּוּ, וְהָרַעָה אֲשֶׁר תִּמְצָא אוֹתְךָ בְּהַתְמַדַּת חֲבֵרְתּוֹ, וְאִזּוֹ יִקַּל בְּעֵינֶיךָ פְּרִידַת מִה שִׁיקְשֶׁה עָלֶיךָ מִמִּדּוּתֶיךָ הַמְּגֻנוֹת. —

בשאר אבריו - מחשש שיתפשט החולי בשאר אבריו גופו ויביאנו לידי סכנה, כשהוא מבין מה שיש בין שני הענינים - מפני שהוא מבין בשכלו את הפער בין שתי האפשרויות העומדות מולו, ומכיר מה שיש בין שתי הרעות - והוא יודע להבחין בהבדל בין שתי הדרכים העומדות לפניו. אמנם לכל דרך יש מגרעות, ובכל זאת עדיפה הכריתה, משום שהפסד אבר אחד הוא קל יחסית להפסד הגוף כולו. וכן את - וכן הדבר גם בנוגע אליך; אם תרצי שתקל - אם ברצונך שיהיה קל בעיניך פרידת מה שפרידתו קשה - להיפרד מההרגלים שקשה לך לפרוש מהם, שימי אל לבך, והשתמשי בכינתך, כשקול הדעת כדי להבחין מה שיש - את ההבדל המהותי בין הטובה והמעלה אשר תגיע אליך בהיפך ממה - כשתפריד מאותן מידות רעות, ובין הרעה והמגרעת אשר תמצא אותך בהתמדת חברתו - אם תמשיכי באותן הנהגות גרועות, ואז - באותה שעה יהיה קל בעיניך פרידת מה שיקשה עליך ממידותיך המגונות - לפרוש מאותן מידות רעות שכה קשה לך להיפרד מהן.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

אמר הנפש: ומה היא הטובה שתגיע אלי בפרידתו, והרעה אשר תמצא אותי בהתמדתו?

אמר השכל: הטובה, ^(ט)שלות נפשך ומנוחתה ממאפל קדרות העולם, שהנאותיו מערבות בעצבים ותאוותיו נפסקות. ויביאך זה להכיר באחרית חזקת הפרתך בבית מרגועך, ושתשתדלי לו, ותחוש עליו. והשער הזה משערי הטובות אשר הצלתך וחיותך בהם.

אמרה [-שואלת] הנפש: ומה היא הטובה שתגיע אלי בפרידתו - כשאפרד ואפרוש מהמידות הרעות, ומה היא הרעה אשר תמצא ותשיג אותי בהתמדתו - אם אמשיך להתמיד לנהוג באותן מידות רעות והרגלים רעים?

אמר [-משיב] השכל: הטובה שתהיה לך היא שלות נפשך ומנוחתה ממאפל קדרות. הנפש שאינה בהולה להשיג את תאוות העולם זוכה למנוחה מאפלת החושך הקודר של העולם הזה, שהנאותיו ותענוגותיו מעורבות ומהולות בעצבים - בעצב ובדאגה, ותאוותיו נפסקות - והנאותיו מוגבלות. ויביאך זה - ודבר זה יביא אותך להכיר באחרית חזקת הכרתך בבית מרגועך - להכיר בכל חוזק הכרתך כי העולם הבא הוא מקום מנוחתך, ושתשתדלי לו - ושתתאמצי להגיע אליו, ותחוש עליו - ותזדריז לקנות את המעלות שעל ידן תשיגי את השלימות הנצרכת לך למקום המנוחה. והשער הזה - וטובה זו שתשיגי על ידי שתפרשי מהמידות והכוחות המגונים, היא אחד השערים משערי הטובות שעליך לעבור דרכם אל מקום טובתך אשר הצלתך מאבדון וחיותך בחיי הנצח בעולם הבא תלויות בהם.

עיונים

ט. שלות נפשך ומנוחתה ממאפל קדרות העולם, שהנאותיו מעורבות בעצבים. הגמרא במסכת עבודה זרה מספרת: רבא, אמטי ליה קורבנא (הביא מתנה) (גוי ששמו) בר שישך ביום אידם (חגם). אמר ידענא ביה דלא פלח לעבודת כוכבים. אזל אשכחיה דיתיב עד צואריה בוורדא (הלך רבא, ומצא את בר שישך שיושב במרחץ, מכוסה עד צוארו במי ורדים), וקיימן זונות ערומות קמיה. אמר ליה (לרבא) אית לכו כי האי גונא לעלמא דאתי? אמר ליה: דידן עדיפא טפי מהאי. אמר ליה: טפי מהאי מי הוה? אמר ליה (רבא): אתון איכא עלייכו אימתא דמלכותא. אנן לא תיהוי עלן אימתא דמלכותא. אמר ליה: אנא מיהא מאי אימתא דמלכותא איכא עלי? עד דיתבי, אתא

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

אך הרעה שתשיגי אם תידבקי במידות הרעות היא שיבת דאגתך - הדאגות ילוו אותך במהלך ימי חיך, והכפלת יגונך - ויגון מכופל יתקוף אותך, והתמדת אבלך - ותחושת אבל תמידי תהיה מנת חלקך, בהעדר - על שלא יתמלאו משאלותיך בעולם

עיונים

ההוא פריסתקא דמלכא (שליח המלך), אמר ליה (לבר שישך): קום דקבעי לך מלכא. כי נפיק ואזיל (כשיצא בר שישך והלך) אמר ליה (לרבא): עינא דבעי למיחזי לכו בישותא תיפקע. אמר ליה רבא: 'אמן'. פקע עיניה דבר שישך. ע"כ.

רבי יצחק אייזיק חבר (בספרו אפיקי ים) מבאר שבר שישך ורבא התווכחו ביניהם ויכוח עמוק. תחילה, הוא מקדים ומעיר שהרי כפי הנראה היה בר שישך מחכמי אומות העולם ופילוסוף גדול, וכמו שהעיד עליו רבא "יודע אני בו שאינו עובד לעבודה זרה", והיאך אם כן העלה בדעתו שעניני תענוגי הנפש שיהיו לצדיקים לעתיד לבוא לא ישתוו ח"ו לתענוגים הגשמיים של העולם הזה. ועל כן מבאר את הענין כך: התענוג הנפשי הוא כאשר יש לאדם מעט השגה בשכלו בענינים עליונים ובגדלות הבורא, וכפי שאומרת הגמרא (ברכות יז, א): "עולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' אלא צדיקים יושבים וכו' ונהנים מזיו השכינה". בר שישך טען לרבא שתענוג נפשי זה, במדה מסוימת, אינו משתווה לתענוגי הגוף. שכן, בעוד שבתענוגי הגוף יכול אדם למלאות כל תאוותו, עד שישבע מתאוותו לגמרי, וכמו שהיה עושה בר שישך, שהיה רוחץ במי ורדים וכו', הרי שבתענוגי הנפש ישנם דברים שאין לאדם את היכולת להשיגם, מאחר שאין להם גבול, וכמה שיהיה האדם גדול בהבנתו, תמיד יהיו ענינים שאינו מסוגל להשיג, ואם כן בידעו זאת, יהיה האדם שרוי במצב של חוסר סיפוק נצחי על כל מה שאינו יכול להשיג. זאת היתה טענתו של בר שישך.

רבא השיב לו, שההיפך הוא הנכון. דווקא בתענוגי הגוף לעולם אין האדם שבע מהם, מכיון שאינו שליט על עצמו למלאות את רצונותיו, אלא תלוי הוא באחרים. וכפי שהוכח מבר שישך עצמו, שכאשר היה בשיא תענוגותיו, לא היה יכול להשיג חפצו, והוצרך לעזוב תאוותו מחמת שליח המלך שהגיע אליו. לא כן תענוגי הצדיקים בעולם הבא, המתוארים בפסוק כך (ישעיה נח, יא): "והשביע בצחצחות נפשך... והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו". והיינו, שבעולם הבא, לא יהיה חסר כלום, אלא כל אדם, לפי שורש נשמתו ולפי מצבו, תשבע נפשו מרוב טובה, כגן המושקה ממעיין שאינו נפסק לעולם.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

הַזֶּה, אֲשֶׁר אִם תִּגִּיעַ אֲלֵיהֶם תִּגִּיעַ אֶל הַהֶבֶל
אֲשֶׁר אֵין לוֹ קִיּוּם וְלֹא תִתְמַדֶּה, כִּי הוּא הוֹלֵךְ אֶל
זוּלָתוֹ בְּלִי סֶפֶק, וְלֹא יִשָּׂא בְיָדוֹ הָעוֹלָם הַזֶּה
וְלֹא תִגִּיעַ אֶל הַפֶּא, ⁽¹⁾ כָּל שֶׁכֶּן שְׂלֹא תִגִּיעַ בּוֹ אֶל
מִשְׁאֲלוֹתַיךְ עִם אֹרֶךְ הַשְּׁתַדְלוּתְךָ בָּהֶן. — אָמְרָה
הַנֶּפֶשׁ: הַכִּינּוּתִי מִה שְׁזָכַרְתִּי, וְאֲנִי מְקַנָּה שִׁיקָל
בְּעֵינַי בְּעִבּוּרִי פְרִידַת מִה שֶׁתִּהְיֶה עָלַי קִנְיָה קָדָם
לָכֵן. אֶךְ הוֹסֵף לִי שֶׁעַר שְׁנֵי מַאֲפָנֵי הָרְפוּאָה,
יִזְרְנִי מִה שֶׁחִפְצָתִי בְּעִבּוּדַת הָאֱלֹהִים.

הזה, אשר אם תגיע אליהם תגיע אל ההבל
אליהם ותשיגי אותן תגיע
אל ההבל - לא השגת אלא
הבל אשר אין לו קיום ולא
התמדה - משום שכל הנאות
העולם הזה הן חולפות ואין
להן קיום והתמדה, כי לאחר
זמן הוא הולך אל זולתך -
הוא נעתק ממך ומגיע לידי
אחרים, בלי ספק, ונמצא
שלא יישאר בידך מהנאות
העולם הזה, וגם לא תגיע
למקום מנוחתך אל העולם
הבא, ומכל שכן שלא תגיע
בו אל משאלותיך - שלא תשיגי אותן ההנאות כלל עם אורך השתדלותך בהן - חרף השתדלותך להשיגן.

אמרה הנפש: הכינותי את מה שזכרת והסברת לי בטוב טעם, ואני מקוה ומייחלת שעתה יקל בעיני בעבורי - בעזרת הסברך פרידת מה שהיה עלי קשה קודם לכן - להיפרד מההרגלים שהיה קשה בעיני לפרוש מהם לפני שהצגת את דבריך. אך הוסף נא לי והכניסני אל השער השני שהוא השלב הנוסף מאופני הרפואה - מדרכי רפואת הנפש, שיוזני - וינחה אותי בדרך שבה אוכל לדעת את מה שחפצתי בעבודת האלהים - את הדרך האמיתית בעבודת האלוקים.

עיונים

י. כל שכן שלא תגיע בו אל משאלותיך עם אורך השתדלותך בהם. כתב בספר 'חיי עולם' (ח"א פ"ד): הנה ידוע, כי העולם הזה אין בו כדי שביעה, לעולם ירגיש האדם שהוא חסר מה ולא ידע שבעה. וכמו שאמרו חז"ל (מדרש רבה קהלת ג, י): "אין אדם מת וחצי תאוותו בידו, מי שיש לו מנה רוצה מאתים, מאתים רוצה ארבע מאות". וכן בתאות אכילה ושאר תאוות הגוף, ככל ששיגי ויתעסק בהם יותר יגדל צמאונו יותר. וגם בשעה שאכל ושבע ודשן, יתאוה תאוה, הלואי והיה לו תיאבון ויכולת לחזור ולאכול, גופו שבע, אבל יצרו לא ידע שבעה. וכן בתאוות הכבוד, לעולם הוא רואה עצמו נגזל ונפחת מערכו, וככל אשר יתנשא יגדל צמאונו להתכבד ולהתהדר. ויש אשר

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

אָמַר הַשֶּׁכֶּל: מִמְשַׁלֵּת הַדָּבָר וּבָלָלוּ שֶׁל עֵינֶיךָ
הוּא, שֶׁתִּקְבְּלִי עָלֶיךָ מִמִּי שְׁלֹמֶעֱלָה מִמֶּךָ
מִה שֶׁאֵת רֹצֶה שִׁיקָבֵל מִמֶּךָ עָלָיו מִי שֶׁהוּא
לְמַטָּה מִמֶּךָ, עִם הַשְּׁתַנּוּת הָעֶרְכִּים. וְמִה שֶׁהוּא

אמר השכל: ממשלת הדבר
וכללו של העיני - העיקרון
והכלל בעבודת ה' הוא,
שתקבלי עליך - שתקבלי
על עצמך את עול המצוות
והעבודה הפנימית ממי
שהוא למעלה ממך, כלומר

את מרותו של הבורא, כפי מה שאת רוצה שיקבל ממך עליו - כשם שהיית רוצה שמי שהוא למטה ממך יקבל על עצמו את מרותך וכשם שאת מקווה שהאדם הנמצא במעמד נמוך משלך יהיה מחוייב לסור למשמעתך, עם השתנות הערכים - כלומר היחס שבינך לבין מי שלמעלה ממך יהיה שווה ליחס שבינך לבין מי שהוא למטה ממך [כלומר, אף אילו היה הפער שבין האדם לבוראו זהה לפער שבין האדם לעבדו, גם אז יכול היה האדם ליטול לעצמו דוגמה מהיחס שהוא מצפה מעבדו כלפיו ליחס הנדרש ממנו כלפי ה', ומכל שכן כשיעלה האדם על דעתו שאין שום ערך ודמיון כלל בין שני היחסים הללו, שהרי הבורא יתברך נעלה ומרומם מהאדם הרבה למעלה מיתרונו של האדם על עבדו, עד אין שיעור. לפיכך על האדם להסיק שעליו לעבוד את ה' פי כמה וכמה מהעבודה שהעבד חייב לעבוד את אדוניו (פתחי לב)]. ומה שהוא

עיונים

הוא מתייחס מן התקוה להגדיל כבודו בפרטות, באופן בולט, ומתקשר עם איזה חוג או מפלגה הקרוב למהותו, או שמקבל מהם טובת הנאה, ואדיר תקותו להגדיל כבוד חוג שלו, ובזה לא ידע שבעה. והמשילו קדמונינו את העולם הזה, לשותה מים מלוחים, ידמה לו שמרווה, וצמא יותר, כמו שכתב באגרת הגר"א ז"ל. עכ"ד. ועיי"ש עוד שהאריך לבאר מדוע באמת אין האדם מסתפק בהשיגיו אלא מתאוה ליותר.

וזה לשון רבינו תם (בספר הישר, השער הששה עשר): ודע, כי רעות העולם הזה עצמו מספר, ואין להם תכלה. וכנגדם הם טובות העולם הבא. כי אנו רואים העולם הזה אינו קיים, וכל שוכניו יבלו ויאבדו, וכל טובו לא יעמוד. והעולם הבא קיים, ושוכניו לא יבלו, וטובו לא יחלוף. העולם הזה, לא יבטח האדם בעוזו וכבודו. והעולם הבא, יבטח האדם בטובתו כי לא תסור. העולם הזה מלא אנחות, ופחד, וצרות, ותפוכות, ושמועות רעות, וחליים משונים, ועונות, ואיבות, ומלחמות, וקלון, וחרפה, ומיתות, ודבר, ויגיעה, ועבודה קשה. והעולם הבא מלא שלווה, והשקט ובטחה, ושמחה, וחיים נצחיים, ובריאות, ושלווה וכבוד, ומנוחה וכו'.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

טוב בעיניך ממנו וירע לך ממעשיהו, קבלי ממי
שלמעלה ממך כמוהו. — אמרה הנפש: הוסיפה
לי פרוש ובאור.

אמר השכל: העלי על דעתך טובות האלהים
עליך כמה שכולל אותך עם זולתך ומה
שאת מיחדת בו, ואחר כך העלי על מחשבתך.
שאת הטיבות בכמותם לעבדך מקנת כספך.
והפנים אשר ייטבו בעיניך ממנו, קבלי אותם
עליך לבוראך, ^(א) ומה שהוא בעיניך רע ממנו,

טוב בעיניך ממנו - אותה
צורת התנהגות שהיא
נאותה בעיניך ושאת מצפה
שינהג מי שהוא למטה ממך
וירע לך ממעשיהו - ולהפך,
אותם המעשים שהוא עושה
ובעיניך הם פסולים והנך
רואה בהם הנהגה שלילית,
קבלי על עצמך לנהוג על
פיהם (לטוב ולמוטב: לנקוט
את אלו ולהתרחק מן
האחרים), ממי - כלפי הבורא
שהוא למעלה ממך, כמוהו -
באותה מידה שהיית מצפה מן
האדם הנתון תחתיו. כלומר,

שביעות הרצון, ההערכה או הדחייה של התנהגות מי שלמטה ממך כלפיך מהוות בעבורך מורה דרך
להתנהגותך כלפי הבורא שהוא למעלה ממך. אמרה הנפש: הוסיפה לי - הוסף נא לי פירוש וביאור.
אמר השכל: העלי על דעתך את כל הטובות שהאלהים מרעיף עליך ומיטיב עמך: כמה שכולל אותך עם
זולתך - הטובות שכלל אותך בהן עם אחרים וגם מה שאת מיוחדת בו - והטובות שהבורא היטיב עמך
באופן מיוחד, ואחר כך העלי על מחשבתך - ודמי בנפשך שאילו את עצמך הטיבות בכמותם - והרעפת
שפע טובות כאלה לעבדך מקנת כספך, לאיזו הכרת טובה היית מצפה מן העבד? ועוד ציירי בעיני
רוחך אלו הפנים - ואיזה יחס אשר ייטבו בעיניך ממנו - היית מצפה ממנו בעבור זה. אותה התייחסות
של כניעה והכרת הטוב ואותם רגשי תודה, קבלי אותם עליך - על עצמך כלפי בוראך, ומה שהוא
בעיניך רע ממנו - וכל התנהגות של עבדך שהיית רעה בעיניך כשציירת את הדברים בדמיוןך,

עיונים

יא. ומה שהוא בעיניך רע ממנו, ירע בעיניך גם כן ממך לבוראך. ידוע המעשה המובא בחז"ל (שבת
לא ע"א) באותו גר שבא לפני הלל ואמר לו: "גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני
עומד על רגל אחת". אמר לו הלל: "דעלך סני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה, ואידך

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

ירע בעיניך גם כן ממך
לבוראך - תהיה רעה גם
בעיניך ביחס לבוראך.
אמרה הנפש: הבינתי מה
שזכרת - את מה שאמרת
לי בכלל - באופן כללי, אך
עשה עמי חסד, ובאר אותו לי
בפרט - אך הואל נא לבאר

אמר השכל: ^(ב) הענינים שהם טובים מאחד
לי בפירוט את היחס הנכון של העבד כלפי אדוניו.
אמר השכל: הענינים שהם טובים מאחד

עיונים

- פירושה הוא, זיל גמור.

יש להקשות, שהרי "דעלך סני לחברך לא תעביד" לכאורה מתייחס למצות שבין אדם לחבירו,
ולא למצוות שבין אדם למקום; ואם כן, איך אפשר לומר על עיקר זו ש"זו היא כל התורה כולה"?
אמנם רש"י שם (בלשון הראשונה) פירש, דהנה במשלי (כו, י) נאמר: "רעך ורע אביך אל תעזוב",
ודרשו חז"ל: "רעך" זה הקב"ה (ראה שמות רבה כז, א, ורש"י לחגיגה ז, א ד"ה מבית רעך). ואם
כן, הכוונה ב"עלך סני לחברך לא תעביד" היא להקב"ה - "אל תעבור על דבריו שהרי עליך שנאו
שיעברו חבריך על דבריך". ולפי זה, כלולה בעיקר זה כל התורה כולה. [כלומר, "חברך" מלבד
המשמעות הפשוטה, הוא גם כנוי להקב"ה].

בקובץ מוריה (שנה י"ג גליון י"ב עמ' צז) כתב הג"ר אליעזר בן הג"ר אליהו לופיאן זצ"ל על דברי
הגמרא הנ"ל וז"ל: דברי הגמרא תמוהים איזו שייכות יש למצות תפילין וציצית למאי דעלך סני לחברך
לא תעביד? ושמעתי מאמור"ה הרה"צ זצ"ל לפי לשון ראשון ברש"י "רעך ורע אביך אל תעזוב" דקאי
אהקב"ה, דאם אדם יזמין אורח לביתו, והאורח אומר לו שהרהיטים אינם מסודרים, שהשולחן צריך
להיות כאן והאורח כאן וכדומה, עונה לו הבעל הבית: זהו ביתי ואני מסדר לפי טעמי, אם נוח לך כך -
טוב, ואם לאו - תלך לביתך ושם תסדר כחפצך. כך הקב"ה ברא את העולם והכל שלו, אם אין נוח לך
כך, תברא אתה בעצמך עולם ותעשה שם כפי רצונך, אבל בעולם זה אתה מחוייב לעשות רצון הבורא.

זה כל התורה כולה ואידך פירושא הוא. משם תלמד מה שהבורא רוצה. זהו הביאור האמיתי. ע"כ.
יב. הענינים שהם טובים מאחד מעבדי העולם שיתנהג בהם לפני אדוניו כשיגמלוהו מן הטוב קצת
מה שגמלך בוראך וכו'. ה'חתם סופר' (דרשות חלק ב', עמוד שנ"ד, ד"ה אמרו חז"ל), באר בזה

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

מַעֲבְרֵי הָעוֹלָם שִׁיתְנַהֲג בָּם לִפְנֵי אֲדֹנָיו
כְּשִׁינְגְמָלָהוּ מִן הַטּוֹב קֶצֶת מֵה שִׁנְגְמָלָךְ בּוֹרְאֶךָ,
מֵהֶם, שִׁיעֲבְדֵהוּ לְבָדוּ בְּדַבּוֹר וּבְמַעֲשֶׂה, וְשִׁיחֶיָּה
נְאֻמָּן וּמִשְׁתַּדֵּל בְּעֲנִינָיו בְּגִלּוֹי וּבִסְתֵר, וְשִׁיירָא
אוֹתוֹ וַיִּפְחַד מִמֶּנּוּ כָּל זְמַן שֶׁהוּא עוֹמֵד לִפְנָיו,
כְּמוֹ שֶׁאָמַר קֶצֶת הַחֲסִידִים: אֵל תִּמְרָה אֶת
אֲדֹנֶךָ וְהוּא רֹאֶה אוֹתְךָ. וּמֵהֶם, שִׁישְׁפַּל וַיִּכְנַע

מעבדי העולם שיתנהג בם לפני אדוניו - ההתנהגות הרצויה המצופה מאחד העבדים לאנשי העולם שינהג בה כלפי אדונו כשינמלהו מן הטוב - כשאדונו מיטיב עמו אפילו רק במקצת ממה שנגמלך בוראך - ממה שהיטיב הבורא עמך כוללת פרטים רבים: מהם - חלק מהם שיעבדהו - שיעבוד את אדוניו לבדו בדיבור ובמעשה, ושיהיה נאמן לו בלבד ומשתדל - ושיהיה מתאמץ בתיקון עניניו בגלוי ובסתר, ושיירא אותו - ויירא מרוממותו ויפחד ממנו בכל זמן שהוא עומד לפניו, כמו שאמר קצת - אחד מן החסידים: 'אל תמרה את פי אדונך והוא - בעוד הוא רואה אותך', והרי הקב"ה רואה אותנו תמיד, כמו שאמר הכתוב (ירמיה כג, כד): 'אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה', הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם השם', ודוד המלך אמר (תהלים טז, ח): 'שויתי השם לנגדי תמיד' (מרפא לנפש וטוב הלבבון). ומהם - חלק נוסף מאופני ההתנהגות המצופים מן העבד דורשים ממנו שיישפל וייכנע -

עיונים

מאמר הגמרא שצוה רבי אליעזר הגדול לתלמידיו: הזהרו בכבוד חבריכם וכו'. וז"ל: אמרו חז"ל (ברכות כח, ב) שצוה רבי אלעזר הגדול לתלמידיו, הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון והושיבום על ברכי חכמים וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים. יראה הכל סובב על התכלית לפני מי אתם עומדים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. וכתב בחובת הלבבות (בשער עבודת האלקים סוף פ"ה) שכשיעמוד בתפלה יקח לבבו איך עומד לפני בשר ודם הגדול ממנו ושרגיל לקבל ממנו טובה, ומכל שכן לפני שר ומושל ומכל שכן לפני מלך, ומזה ישער שפלותו וגדולת הקב"ה יתברך שמו עי"ש. על כן למדם שיהיו בכבוד חבריהם ואיך ינהגו כבוד זה בזה כל אחד לפי מדרגתו, ומשם ילמדו לפני מי אתה עומד בתפלה. ולהיות כי לזה יהיה ס"ד לגדל בניהם בין בעלי ההגיון הנזהרים בזה ביותר בחנופה וזיוף בכבוד כל אחד ואחד, ומשם ילמדו בניהם כן, על כן הזהירם חלילה אלא מנעו בניכם מן ההגיון אלא מעצמיכם תנהגו כבוד זה בזה, ושוב הושיבום על ברכי חכמים ללמוד גדולת הבורא, ושוב דעו לפני מי אתם עומדים.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

לְאֲדֹנָיו בְּנִרְאָה מְמַעֲשָׂיו וּבִסְתֵר מִצְּפוֹנוֹ, וְשִׁינְהֵג
בְּשִׁפְלוּת לִפְנָיו כְּמִלְבוּשׁוֹ וּבְמִדּוֹתָיו, וַיִּכְבְּדֵהוּ,
וַיְרוֹמְמֵהוּ בְּלִשׁוֹנוֹ וּבְלִבּוֹ, וְשִׁישְׁבַח וַיְוֹדֶה אוֹתוֹ
בְּיוֹמוֹ וּלְיָלוֹ, וְשִׁיזְכֹּר טוֹבוֹתָיו פֶּסֶתֶר וּבְגִלּוֹי,
וַיִּסְפֹּר מִהֲלָלָיו וּשְׁבַחָיו כְּפִי שְׂרָאוֹי לוֹ, וַיִּירֹוֹץ
לְעִבּוֹדָתוֹ בְּשִׁמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב, מֵאַהֲבָתוֹ שִׁימְצֵא
חֵן בְּעֵינָיו, וַיִּתְקַרֵּב אֶל רְצוֹנוֹ, וַיִּתְחַנֵּן לוֹ תָּמִיד
לְרִצּוֹת אוֹתוֹ וּלְכַפֵּר לוֹ, וַיֵּאֱהָבֵהוּ, וַיִּפְחַד שִׁיחֶיָּה

שיהיה שפל ונכנע לפני אדוניו בנראה ממעשיו - הן במעשיו הגלויים ובסתר מצפוניו - והן בסתר לבו, ושינהג בשיפלות לפניו - ושיתנהג לפניו בשפלות במלבושיו ובמידותיו, ויכבדהו, וירוממהו בלשונו - וינשאהו בפיו ובלבבו, ושישבח ויודה אותו ביומו ולילו - ושישבח אותו ויודה לו ביום ובלילה, ושיזכור את טובותיו בסתר - כשהוא בינו לבין עצמו ובגלוי

- וגם יזכירן בפני אחרים, ויספר מהלליו ושבחיו - ויהלל וישבח אותו על מעלותיו וטובותיו כפי שהוא ראוי לו, ויריץ לעבודתו בשמחה ובטוב לבב, מפני אהבתו אותו ומתוך השתוקקותו שימצא חן בעיניו, ויתקרב אל רצונו - וישתדל להיות רצוי לו, ויתחנן לו - אליו תמיד לרצות אותו - שמעשיו יהיו רצויים לפניו ולכפר לו - ושיכפר לו על מה שחטא כנגדו, ויאהבהו - ויאהב את אדונו ויפחד שיהיה

עיונים

יג. ויריץ לעבודתו בשמחה ובטוב לבב. אדם אשר זוכה וקבלת עול מלכות שמים אשר חופפת עליו מלווה במדת השמחה על אשר זכה להיות יהודי ולקיים מצוותיו אזי זוכה בעוד מצוה תמידית, היא מצות השמחה, ולדברי ה'חתם סופר' הרי זה מצות עשה מן התורה, וכלשונו ('חתם סופר' עה"ת פ' ויחי ד"ה וירא יוסף): "מצוה הראשונה שמקיים הנער מיד בכניסת שנת י"ד שהוא שש ושמח שזוכה לקבל עול מצוות ה' אלהיו, והשמחה היא מצות עשה דאורייתא, לעבדו בשמחה וטוב לבב מרוב כל" [ועי"ש בהמשך דבריו מדוע לא נמנה במנין המצוות].

וסגולת השמחה וחשיבותה הוא לאין ערוך, וכמו שכתבו בהרחבה בכל ספרי המוסר, ובמשנה ברורה (סי' תרס"ט ס"ק י"א) הביא מכתבי האר"י ז"ל ועוד הרבה ספרים שהעיד האר"י ז"ל וגילה לאיש סודו שכל המעלות העליונות שהשיג בחכמה וברוח הקודש, באה לו על ידי שהיה שמח בכל עוז בשמחה של מצוה. ורבינו יונה (משלי ד', כ"א) כתב, שהשמחה במצוות היא מעיקרי העבודה. ועל ידי השמחה יזכה האדם לעלות במעלות ההשגות והמדריגות לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו

חובות שער עבודת האלהים הלכות

מקצר במה שצוהו, וישמור מצותיו, ויתרחק ממה שחזירו ממנו, וישים אל לבו מה שחלף לו מן העונות, וירבו בעיניו טובותיו ויגדלן, ויכו מעשהו בצד מה שהוא חייב לו, וימעט אצלו טרחו לנגד מה שראוי לו, ויודה בקטנות מעלתו בעיניו אצל גדלת אדוניו בנפשו, וירבה להשתחוות לו ולכרע לו כריעה בכניעה ושיפלות, ושיבטח בו בכל צרכיו, ושירצה בכל ענין שיעתיקנו אליו. ואם ישביעהו, יודה וישבח, ואם ירעיבהו, ירצה ויסבל, לא יחשדנו בדינו ולא יעולנו בגזרתו, ויהיה די לו במה שחננו, ויצדיקנו ביסרו אותו.

ביושר לבב

מקצר במה שצוהו - ויפחד אולי אינו מקיים כראוי את אשר ציווהו, וישמור את מצוותיו, ויתרחק ממה שחזירו ממנו - ויתרחק מהדברים שהזהיר אותו לא לעשותם, וישים אל לבו מה שחלף לו מן העונות - ויזכור תמיד מה שחטא בעבר כלפי אדוניו, וירבו בעיניו טובותיו ויגדלן - ויגדלו בעיניו טובותיו הרבות שעשה עמו, ויבו מעשהו - ומעשיו שלו שפעל הוא בעבור אדוניו יהיו בעיניו חסרי חשיבות בצד - לעומת מה שהוא חייב לו, וימעט אצלו טרחו לנגד מה שראוי לו - ותהיה בעיניו טרחתו בלתי מספקת יחסית למה שהיה ראוי ומתאים שיטרח בעבור אדוניו, ויודה בקטנות מעלתו בעיניו - ויכיר במיעוט מעלת עצמו אצל גדולת אדוניו בנפשו - לעומת המעלה והגדולה שירחש בלבו כלפי אדוניו, וירבה להשתחוות לו ולכרוע לו כריעה בכניעה ושיפלות - ויהיה כפוף לפניו מתוך תחושת כניעה, ושיבטח בו בכל צרכיו, ושירצה בכל ענין שיעתיקנו אליו - ויקבל ברצון כל מצב וכל ניסיון שהוא מעמיד אותו בהם. ואם ישביעהו - יודה לו וישבח אותו, וגם אם ירעיבהו - ירצה - יקבל זאת ברצון ויסבל, ולא יחשדנו בדינו - ולא ירהר בלבו שלא דן אותו בצדק, ולא יעוולנו - ולא יחשוב בלבו שעשה עמו עוול בגזירתו - במה שגזר עליו, ויהיה די לו במה שחננו - ויסתפק במה שנתן לו בחסדו, ויצדיקנו - ויצדיק אותו ביסרו - על מה שהוא מייסר אותו.

עיונים

ללא ערך ודמיון כלל לקיום המצוות בלא מדת השמחה, וז"ל הארחות צדיקים' (שער השמחה): "כל העושה מצוה בשמחה יש לו שכר אלף ידות יותר ממי שהמצוה עליו למשא וכו', ומצליח בכל דרכיו, ושולח הקב"ה רוח הקודש בקרבו ולבו שמח ומתמלא אהבת הקב"ה".

ביושר לבב

וממה שהוא טוב ממנו עוד - ומה שעוד ראוי לעבד לנהוג בו: להראות סימני העבודה והמקנה עליו - שידאג לכך שיהיה ניכר עליו שהוא עבדו של האדון והוא קנוי לו בכל תנועת איבריו ובמידותיו - ובכל הנהגה מהנהגותיו. דהיינו, שלא יהנה - לא ידבר ויחשוב כי אם בזכו - אלא על אודותיו, ולא יביט כי אם אל דרכיו - ולא ילמד אלא מדרכיו ויחקק את מעשיו והנהגותיו, ולא ישמע - ולא יציית כי אם אל דבריו, ולא יאכל אלא את מה שהטריפו - את המזון שייעד אדוניו בעבורו, ולא יחשוב אלא

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ובממה ששהוא טוב ממנו עוד, להראות סימני העבודה והמקנה עליו בכל תנועת איבריו ובמידותיו. לא יהנה כי אם בזכרו, ולא יביט כי אם אל דרכיו, ולא ישמע כי אם אל דבריו, ולא יאכל אלא מה שהטריפו, ולא יחשב אלא בגדלתו, ולא ישיש אלא ברצותו אותו, ולא ישמח כי אם בעבודתו, ולא יבקש כי אם רצונו, ולא ירויץ כי אם בשליחותו, ולא יעמד כי אם מהמרותו, ולא ישב כי אם בביתו, ולא יקום כי אם באמונתו, ולא יקרא כי אם ספרו, ולא ילבש כי אם פסות יראתו, ולא יישן כי אם על יצועי אהבתו, (י) ולא יתדמה לו

בגדולתו ורוממותו, ולא ישיש אלא ברצותו אותו - וכל שמחתו והרגשת סיפוקו תהייה בכך שהוא רצוי לאדוניו, ולא ישמח כי אם בעבודתו - ומילוי תפקידו יהיה בעבורו המקור לשמחתו, ולא יבקש וירדוף כי אם לעשות את רצונו, ולא ירויץ כי אם בשליחותו, ולא יעמוד כי אם מהמרותו - ולא ימנע את עצמו אלא ממעשים שהם נגד רצונו, ולא ישב כי אם בביתו - בבית אדוניו, ולא יקום - ולא יהיה איתן ויציב כי אם באמונתו - בדברים המורים על נאמנותו לרבו, ולא יקרא כי אם ספרו - ולא ילמד אלא בספרו, ולא ילבש כי אם פסות - ילבש רק את לבוש יראתו [בדברי רבנו יש השאלה ומשל: יראת העבד מאדוניו היא מעין לבוש שלובש העבד. כשם שהלבוש מכסה את חלקי גופו של האדם שלא יתבזה בהתגלותם לעין כול, כן יראת העבד מאדוניו תכסה על המידות הרעות והמגונות שמוצפנות באדם, שהרי הפחד ימנע ממנו להוציאן אל הפועל (פת לחם)], ולא יישן כי אם על יצועי אהבתו, ולא יתדמה לו - ולא יצייר בדמיונו

עיונים

יד. ולא יתדמה לו כי אם תמונתו. פירוש, שלא יצייר במחשבתו אלא את תמונתו. ופירש ב'מרפא

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

כי אם תמונתו, ולא יעור אלא במתיקות זכרו, ולא ימצא קרת רוח כי אם עמו, ולא יברח כי אם מהמרותו, ולא יאכל כי אם בעת פעסו, ולא יפחד כי אם מתוכחתו, ולא יקנה כי אם חסדו, ולא יכעס כי אם במה שמחייב רצונו, ולא ירצה הוא קופץ ועולה במחשבו מיד כשהוא ניעור משנתו לפני שעולים במחשבתו דברים אחרים (פת לחם), ולא ימצא קורת רוח כי אם עמו - ולא ימצא נחת רוח אלא בהיותו מחובר עמו, ולא יברח וימנע כי אם מהמרותו - ממעשים שהם למורת רוחו ומנוגדים לרצונו, ולא יאכל ויצטער כי אם בעת כעסו - בשעה שהוא כועס עליו, ולא יפחד ולא יחשוש כי אם מתוכחתו ומחרונו, ולא יקנה - ולא יצפה לחסדי אחרים כי אם לחסדו, ולא יכעס על שום דבר כי אם במה שמחייב רצונו של האדון לכעוס, ולא ירצה - ולא

עיונים

לנפש' שיצייר לפניו תמיד שם ההויה, כמו שנאמר (תהלים טז, ח) "שויתי ה' לנגדי תמיד". הרמ"א ב'שולחן ערוך' (או"ח סי' א' סעי' א') כתב: "שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים...". וכתב ה'משנה ברורה' (שם ס"ק ד'): דהיינו שיצייר בנפשו תמיד איך שהוא עומד לפני ה' יתברך, כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו. וכתבו בשם האר"י ז"ל שיצייר שם הוי"ה תמיד נגד עיניו בניקוד 'קרא' כזה: ק-ה-ה, וזהו סוד "שויתי ה' לנגדי תמיד", וזה תועלת גדול לענין היראה. בספר 'כף החיים' (ס"ק ב') כתב מספר שער רוח"ק (יחוד כא), וז"ל: יצייר שם הוי"ה תמיד נגד עיניו שזה תועלת גדול ליראת ה', וגם לזכך הנפש. ומה שכתב שיצייר תמיד נגד עיניו אותיות הוי"ה, אין הכוונה שישים שם הוי"ה לנגד עיניו על הנייר או על הקלף כתוב בדיו. אלא כוונת הרב ז"ל היא שיצייר תמיד במחשבתו כאילו עומדים לפניו נגד עיניו אותיות הויה פורחות באויר, וכמו שכתב הרב ז"ל בשער רוח"ק (ד, א), וז"ל: "יצייר במחשבתו צורת ארבעה אותיות ההוי"ה וכו' כי זה סוד שויתי ה' לנגדי תמיד", הרי מוכח בהדיא שהעיקר הוא הציור במחשבה, וכן כתב בספר 'עשה טוב' (בהגה"ה דף כ' ע"א) דמה שכתב מוהר"ח ז"ל שישים תמיד נגד עיניו שם הוי"ה, רצונו לומר שיהיה תמיד בעיני שכלו קשור ודבוק בשמו ברוך הוא וברוך שמו, וכאילו עומדים לפניו נגד עיניו אותיות הוי"ה פורחות באויר ('פתוחי חותם' על ספר 'אבן השהם' ח"ז עמ' קצח).

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

יהיה רצוי בעיניו אלא כמי [מי] שעושה את רצונו של אדונו, ולא יקח דבר כי אם ברשותו - אלא בהסכמתו, ולא יתן דבר אלא למי שצוה אותו אדונו לתת לו. וכן בכל תנועותיו, לא יעתיק רגל, ולא יניע עפעף, אלא אחר הפקת רצון אדוניו בהם. אכל הענינים שהם רעים מן העבד, הם הפך כל הטובים בעיני אדוניו ממנו, ובחפכם יברו הדברים.

וכבר הכינותי וקבצתי לך מהם כלל שיש בו די, יורה אותך על שאריתם ועל הפכים. וכיון שהטוב מעבדי העולם בעיני אדוניהם כמו שספרנו, וכבר ידעת קטנות מעלת טובתם שהיא הפוכה מהנהגה

הרצויה לפני אדונו, ובחפכם יוכרו הדברים - ואין צורך לפרט אותה, מאחר שכשנתבונן בהתנהגות הטובה נכיר גם את הפכה, ההתנהגות הרעה.

וכבר הכינותי וקבצתי לך מהם - הרי ערכתי לך מהפרטים שהצגתי לפניך כלל שיש בו די הצורך, יורה אותך על שאריתם ועל הפכים - כללי התנהגות אלו יכולים ללמד על שאר הפרטים של ההתנהגות הרצויה והבלתי רצויה.

לאחר פירוט הנהגה הרצויה של העבד כלפי אדונו, הנהגה שתוארה לעיל לפרטיה, עובר רבנו להקיש אותה להנהגתנו כלפי הבורא, שהרי הנהגה של עבד כלפי אדונו צריכה להיות גם הנהגתנו כלפי הקב"ה. וכיון שהטוב מעבדי העולם - ומכיוון שהתנהגות העבדים הטובה בעיני אדוניהם, היא כמו שסיפרנו באריכות לעיל, וכבר ידעת קטנות - ומאחר שכבר ידוע לך עד כמה מזערית היא מעלת טובתם

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

עליהם, כִּמְהָ אֶת חֵיבָתָ לְאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ מִכְּפָלִים
מֶה שְׁזָכְרָנוּ, כְּשֶׁתְּשַׁלְּמִי לוֹ מֶה שִׁישׁ לוֹ עָלֶיךָ
מֶרֶב הַטּוֹבוֹת.

עליהם - טובת האדון
לעבדו לעומת שפע ההטבה
שהאלוהים מיטיב עמך
[וכפי שביאר רבנו (בפתיחה
לשער זה) כי בהטבות
שמיטיב האדון לעבדו אינו מתכוון לטובת העבד כי אם לטובת עצמו, ועם כל זה חייב העבד
להכיר לו טובה על כך, כל שכן שאת חייבת להכיר טובה לקב"ה, שטובותיו עדיפות ורבות לאין
שיעור מהטובות שהאדון מיטיב לעבדו ומטרתו בהן היא טובתך שלך], אם כן תוכלי מעתה להבין,
כמה את חייבת לאלהים יתברך מכפלים - פי כמה וכמה ממה שהזכרנו, כשתשלמי לו מה שיש לו
עליך מרוב הטובות - כשתבואי לשלם לו את חובך בעבור הטובות הרבות שהטיב עמך.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

פרק ששי

אִמְרָה הַנֶּפֶשׁ: כָּכָר הִבֵּינוּתִי מֶה שְׁזָכַרְתָּ, וְכִמְהָ
שְׁפִירְשֵׁת דִּי, אֵךְ בָּאָר לִי, עַל כִּמְהָ פָּנִים
אֲנִי חֵיבָתָ בְּתוֹסַפַּת הָעֲבוּדָה לְאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ.
אִמְרָה הַשֹּׁכֵל: כִּי תוֹסַפַּת הָעֲבוּדָה עַל אֲנִישִׁיָּה
מִתְחַלֶּקֶת מִדֶּרֶךְ הַפֶּלֶל וְהַפְּרֵט בְּטוֹבָה עָלֵיהֶם.
(א) וְהַטּוֹבָה עַל הַמְדַּבְּרִים עַל אַרְבָּעָה עֲנִינִים.

אמרה הנפש: כִּכָּר הִבֵּינוּתִי מֶה שְׁזָכַרְתָּ, וְכִמְהָ
את מה שהזכרת מחובתי
לעבוד את ה', ויש כמה
שפירשת לי די - וגם ביארת
לי אותו די הצורך, אך עתה
באר נא לי גם את הכלל,
על כמה פנים אני חייבת
בתוספת העבודה לאלהים
יתברך - פי כמה עלי להוסיף
בעבודת האלוהים יותר
מעבודת העבד לאדוניו
[בסוף הפרק הקודם תיאר

השכל לנפש בפירוט את עבודת העבד הרצויה בעיני אדוניו, והוסיף, כי מהתנהגות זו תוכל הנפש
ללמוד עד כמה מרובה העבודה המוטלת עליה כלפי הבורא. עוד הוסיף שעבודתה צריכה להיות
כפולה ומכופלת מעבודת העבד לאדונו, שהרי טובותיו של הבורא עולות בהרבה על טובות האדון
לעבדו. ועתה מבקשת הנפש מהשכל שילמד אותה את הכלל, מהו שיעור התוספת שעליה להוסיף
בעבודת האלוהים יותר מעבודת העבד לאדוניו (פתחי לב)].

אמר השכל: כי תוספת העבודה על אנשיה - החובה המוטלת על האנשים להוסיף בעבודת הבורא
אינה אחידה ושווה אצל כולם, אלא מתחלקת מדרך הכלל והפרט בטובה עליהם - חובתם שונה
מאיש למשנהו, מכיוון שהיא צריכה להיות מקבילה לטובות הכלליות והפרטיות אשר הושפעו על כל
אחד ואחד. כדי שתביני את ההבדלים בין איש לרעהו שנידון, צריך אני לבאר את הטובות הכלליות
שמיטיב הבורא לנבראים באופן כללי, וכן את הטובות המיוחדות לבני אדם מסוימים באופן אישי.
והדבר הראשון שיש לדעת שהטובה על המדברים - הטובות שמיטיב הבורא עם בני האדם על
ארבעה ענינים - נחלקות לארבעה סוגים:

עיונים

א. והטובה על המדברים על ארבעה ענינים. מבואר בדברי רבינו כי ככל שהבורא מיטיב לאדם כך
גדלה חובתו לעבוד את ה'. ורבינו הולך ומבאר כי טובות הבורא לבני אדם נחלקים לארבעה סוגים:
א. טובות הבורא הכוללות את כל בני האדם בשוה, והיינו בריאת האדם יש מאין. ב. הטובות שנעשו
עם ישראל במיוחד. ג. משפחה שה' היטיב עמה באופן מיוחד. ד. טובה פרטית שמיטיב ה' עם איש

חובות שער עבודת האלהים הלבבות ביושר לבב

הָרִאשׁוֹן, טוֹבַת הַבּוֹרָא הַפּוֹלֵלֶת כָּל הָאָדָם, וְהוּא הַמְצִיאָם אַחֵר שֶׁלֹא הָיוּ דָבָר נִמְצָא, וְהַחֲיוֹתָם, וְהַטּוֹבָה לָהֶם כָּכָל אֲשֶׁר

הסוג הראשון, הן טובות הבורא הכוללות את כל בני האדם באופן שווה, והוא המציאם - עצם הימצאותם בעולם, כלומר העובדה שנבראו על ידי ריבון העולם, אחר שלא היו דבר נמצא - וקודם שבראם לא היו בנמצא, אלא הוא יצרם יש מאין, והחיותם - ושהוא מחיה אותם תמיד, והטובה להם - ומיטיב להם בכל הטובות אשר

עיונים

מסוים. ועל כל אחד להתבונן מאיזה טובות הוא נהנה, כדי לקבוע כמה עליו להוסיף בעבודת ה'. בתהלים פרק קיח פסוק א' כתיב: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו". ובפסוק ב': כתוב "יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו". ובפסוק ג': "יאמרו נא בית אהרן כי לעולם חסדו". ובפסוק ד': "יאמרו נא יראי ה' כי לעולם חסדו". מהו עניין חלוקה זו? וביאר המלבי"ם על פי מה שכתב כאן רבינו שאדם לפי רוב הטובה שמקבל מהבורא, כך מתחייב לו בעבודה והודאה יתירה, וככל שיוסיף לו הבורא טובה, הרי הוא מחוייב יותר ויותר בעבודה והודאה לה'. לפי זה יש לומר, שבפסוק א' מצוה על כל הגויים שיודו לה' מצד טובו וחסדו. בפסוק ב' אומר שבייחוד יודוהו עם ישראל שעמהם עשה ה' טובות פרטיות יותר, ולכך עם ישראל הצטוו בתרי"ג מצוות, הואיל וקיבלו יותר טובות, ויותר ניסים עשה להם, ומשום כך יש להם להודות יותר להשי"ת. בפסוק ג' אומר על בית אהרן שמאחר וקיבלו יותר טובות פרטיות - כ"ד מתנות כהונה, אזי יש להם להודות יותר, ומשום כך כנגד זה נתחייבו בכ"ד מצוות כהונה. ובפסוק ד' מדבר מענין ירא השם, ושכל אחד לפי מעלתו יוסיף הודאה לו יתברך. וכן מצינו גבי מלך שמחוייב להיות לו ספר תורה יתר על ספרי תורה שהניחו לו אבותיו - וקרא בו כל ימי חייו, ויתר מצוות המלך - הואיל וקיבל יותר טובות מהבורא יתברך. [וז"ל המלבי"ם: הודו וגו' - מַצְוָה שכל גוים יודו לה' מצד טובו וחסדו. יאמר נא ישראל וגו' - ובייחוד יודוהו ישראל שעמהם עשה טובה פרטית יותר, ובית אהרן שהם קבלו יותר טובות פרטיות, וכן יראי ה', כל אחד לפי רוב הטובה שקיבל התחייב בהודאה יתירה, וכמו שכתב החובת הלבבות שבני ישראל שקבלו טובות פרטיות נתחייבו בתרי"ג מצות, ובני אהרן נתחייבו בכ"ד מתנות כהונה נגד כ"ד מצות כהונה, ומשפחת ב"ד שהפעלם בטובות יותר גדולות אמר בית דוד דינו לבקר משפט, והמלך מחוייב להיות לו ספר תורה יתר על ס"ת שהניחו לו אבותיו וקרא בו כל ימי חייו ויתר מצות המלך, ועל כן צוה שכל אחד לפי מעלתו יוסיף הודאה. עכ"ד].

חובות שער עבודת האלהים הלבבות ביושר לבב

הַקִּדְמָנוּ זָכְרוּ בְּשַׁעַר הַשְּׁנִי מִן הַסֵּפֶר הַזֶּה. וְעַל כֵּן הֵם תִּכְבְּרוּ לְבוֹרָא יִתְבָּרַךְ עֲבוֹדָה כּוֹלֵלֶת, וְהִיא, כָּל הַתּוֹרוֹת הַשְּׁכֵלִיּוֹת אֲשֶׁר נִהְגוּ בָהֶם אָדָם וְחַנוּךְ וְנֹחַ וּבְנָיו וְאִיּוֹב וְחֻכְרָיו עַד יְמוֹת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשְּׁלֹמֹם. וּמִי שֶׁדִּבֶּק בָּהֶן בְּלֵן לְעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים, ^(ב) יִיטִיב לוֹ הָאֱלֹהִים בְּטוֹבָה מִיַּחַדַּת מִשְׁאֵר בְּנֵי אָדָם, וְיִתֵּן לוֹ מַעֲלָה יִתְרָה בְּעוֹלָם הַזֶּה וְהַגְמוּל הַגָּדוֹל בְּעוֹלָם הַבָּא, כִּמּוֹ אֲבָרְהָם שֶׁאָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים (בְּרֵאשִׁית טו, א):

הקדמנו זכרו בשער השני - שהזכרנו לעיל בשער הבחינה מן הספר הזה. ועל כן הם חייבים לבורא יתברך על כך עבודה כוללת - והואיל וטובות אלו כוללות את כולם בשווה, על כן גם הם מחויבים לעבוד את הבורא בעבודה הכוללת את כולם בשווה, והיא - העבודה הנדרשת מהם כהכרת תודה היא כל התורות - קיום כל המצוות השכליות אשר נהג בהם - שקיימו אותם אדם הראשון וחנוך ונח ובניו, ואיוב וחכריו, עד ימות משה רבנו עליו השלום. ומי שדבק בהן כולן. ומי שהקפיד בקיום כל אותן המצוות לעבודת האלהים - מתוך כוונה לעבוד את ה', ייטיב לו האלהים בזכות מצוות אלו בטובה מיוחדת יותר מלשאר בני אדם, ויתן לו מעלה יתירה - ויזכה למדרגה עליונה יותר בעולם הזה והגמול הגדול - וגם יינתן לו שכר רב בעולם הבא, וכמו אברהם אבינו שאמר לו האלהים (בראשית טו, א):

עיונים

ב. ייטיב לו האלוקים בטובה מיוחדת משאר בני אדם, ויתן לו מעלה יתירה בעולם הזה והגמול הגדול בעולם הבא כמו אברהם. עיין 'חתם סופר' (פרשת תולדות, עמוד קט"ז, ד"ה ויגדל האיש), מה שבאר בזה הענין כוונת הפסוק (בראשית כו, יג): "ויגדל האיש וילך הלוח וגדל עד כי גדל מאוד". וז"ל: לפי מה שכתב בחובת הלבבות (שער עבודת אלקים רפ"ו), כי הקב"ה כלל כל העולם בטובתו, ועל זה מחויבים לעבדו עבודה כוללת. והזריז בזה כאברהם אבינו ע"ה אזי מייחדו הקב"ה בטובה מיוחדת, ועל ידי זה מתחייב בעבודה מיוחדת. וכשהוא זריז בה, אזי חוזר ומייחדו בטובה, וכן לעולם. והכא נמי "ויגדל האיש" - שייחדו הקב"ה בטובה, ועל ידי זה "וילך" - במדרגה יותר עליונה בעבודה. והנה "הלוך" וחזר "וגדל" - אחר שהלך במדרגתו הנזכר לעיל, [אזי] חזר הקב"ה והגדילו, וכן חזר חלילה לעולם - "עד כי גדל מאוד".

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

^(ג)אל תִּירָא אֲבָרָם אֲנֹכִי מִגֵּן לִךְ שְׂכָרְךָ הִרְבֵּה מְאֹד. — וְכִי שִׁמְרָה הָאֱלֹהִים פְּטוּבוֹתֶיךָ, יִפְלֵ מִמְּדֻרְגַת הַמְּדַבְּרִים וּמַעֲלוֹתֶם אֶל שֹׁפֵל מְדֻרְגַת הַחַי שְׁאִינוֹ מְדַבֵּר, וַיְהִי דִינוֹ כְּדִין הַפְּהַמּוֹת בְּעוֹלָם, כְּמוֹ שְׂכָרְךָ (תְּהִלִּים לו, כ): וְאִיִּבִי יִי כִיקָר פְּרִים פָּלוּ כְּעֶשֶׂן פָּלוּ, וְדִינוֹ בְּעוֹלָם הַפֶּא, הָרַעָה וּמַעֲלוֹתֶם - וִירַד מִמְּדֻרְגַת בְּנֵי הָאָדָם וּמַעֲלוֹתֵיהֶם אֶל שֹׁפֵל הַמְּדֻרְגָה, שֶׁהִיא מְדֻרְגַת בַּעַל הַחַי שְׁאִינוֹ מְדַבֵּר, וַיְהִי דִינוֹ כְּדִין הַפְּהַמּוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁמִּפְטָמִים אוֹתָן כְּדִי לַהֲכִין אוֹתָן לַשְׁחִיטָה, כְּמוֹ שְׂכָרְךָ (תְּהִלִּים לו, כ): 'וְאִיִּבִי ה' כִּיקָר כְּרִים כָּלוּ כְּעֶשֶׂן כָּלוּ' - כְּמוֹ הַכְּבוֹד הַמְּדוּמָה הַנֶּעֱשֶׂה לַכַּבְשִׁים, שֶׁמִּפְטָמִים אוֹתָם כְּדִי לַהֲכִינָם לִזְמַן שְׁחִיטָתָם, כִּי טוֹבוֹת הַרְשָׁעִים בְּעוֹלָם הַזֶּה יִהְיוּ הַגּוֹרֵם לַטּוֹרֵם מַחֲיֵי עוֹלָם וַיִּנְחָלוּ גִיהֲנוֹם (רַשִׁ"י וּמַצּוֹדֶת דּוֹד) [הֵינּוּ, אֵף שֶׁלַעַת עֵתָה נִרְאָה שְׁאוֹתוֹ אָדָם מַצְלִיחַ בְּעֵינֵינוּ, סוֹפָה שֶׁל הַצִּלְחָתוֹ לַהֲחִישׁ אֶת מַפְלָתוֹ, כְּסוּפָה שֶׁל הַצִּלְחָת הַבְּהֵמוֹת, שֶׁמִּלְעִיטִים אוֹתָן בְּדַבְרֵי מֵאֵכָל מְשׁוּבָחִים, כְּדִי לַהֲשִׁימָן וּלְהַכִּינָן לַטְּבַח. בַּלְשׁוֹן הַפְּסוּק נֹאמֵר שֶׁסּוּפָם שֶׁל אִיִּבֵי ה' "כִּיקָר כְּרִים", הֵינּוּ כְּמוֹבַחֲרִים שֶׁבְּצֶאֱן, שֶׁסּוּפָם לְכִילִיּוֹן חֲרוֹץ (פֶּת לַחֵם)], וְדִינוֹ בְּעוֹלָם הַבֵּא יִהְיֶה, שֶׁתּוֹבָא עֲלֵיו הָרַעָה הַגְּדוֹלָה בִּיּוֹתָר

עיונים

ג. אל תִּירָא אֲבָרָם אֲנֹכִי מִגֵּן לִךְ שְׂכָרְךָ הִרְבֵּה מְאֹד. בהמשך הפסוקים שם מברך הקב"ה את אברהם, ואומר לו: "הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך" (בראשית טו, ה). לכאורה ברכה זו היא רק על ריבוי הזרע בכמות שיהיו מרובים ככוכבים. אמנם בספר 'ניצוצי אור המאיר' מוצא המהר"ם שפירא זצ"ל מלובלין, רמז למעלה חשובה הנמצאת בעצמיותם של בני זרע אברהם. את מאמר ה' אל אברהם "הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם" רואה מהר"ם שפירא זצ"ל כאילו אמר לו ה': הנה למרות שידוע אתה מראש כי מספר הכוכבים הוא רב מכדי היכולת לספרם, מכל מקום אתה מביט השמימה ומנסה לספור. כלומר, אברהם אינו מסרב לבצע את התפקיד ה"בלתי אפשרי", מתוך תואנה שאינו יכול לעשות. כיון שעזר רצונו לקיים צו הבורא, לכתחילה הוא מנסה. אם אחר כך יתברר שאינו יכול בשום אופן

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

שִׁאִין לְמַעַלָּה מִמֶּנָּה [כֶּשֶׁם שִׁאִין בִּיכּוּלְתָּנוּ לְדַמִּיין וּלְצִייר אֶת טוֹבַת הָעוֹלָם הַבֵּא, כִּי לֹא נִיתֵן לַהֲשִׁיג אֶת מִידַת הַיִּיסוּרִים וְהַצֶּעַר שֶׁיִּהְיוּ חֲלָקִים שֶׁל הַמַּמְרִים אֶת פִּי ה', שֶׁהִרִי מִי שֶׁקֶצֶף עֲלָיו הַמֶּלֶךְ הַגְּדוֹל, מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵין לְתַאֵר וּלְשַׁעַר אֶת הָרַעָה אֲשֶׁר יִהְיוּ מִנֵּת חֲלָקוֹ שֶׁל אוֹתוֹ אָדָם וּבוֹדָאֵי הֵן רַבּוֹת וּגְדוּלוֹת שִׁאִין לְמַעַלָּה מִהֵן (מִרְפָּא לִנְפֶשׁ)], רַעָה זֹו הִיא כְּרִיתַת הַנֶּפֶשׁ וְאוֹבְדָנָה בְּאוֹפֵן שֶׁלֹא תִזְכֶּה לַחֲיֵי הָעוֹלָם הַבֵּא, כְּמוֹ שְׂכָרְךָ (יִשְׁעִיָּה לֵג, יא): 'רוּחְכֶם אִשׁ תֹּאכְלֶכֶם', וְכִי כָּתַב הַרְמַב"ם (בַּהֲלָכוֹת תְּשׁוּבָה פ"ח ה"ה): הַנֶּקְמָה שִׁאִין נִקְמָה גְּדוּלָּה מִמֶּנָּה, שֶׁתִּיכַרַת הַנֶּפֶשׁ וְלֹא תִזְכֶּה לְאוֹתָם הַחַיִּים (חֲיֵי הָעוֹלָם הַבֵּא), שֶׁנֹּאמַר 'הַכֶּרֶת תִּכְרַת הַנֶּפֶשׁ הִיא עוֹנָה בָּה' (פֶּת לַחֵם). וְהַעֲנִין - וְהַסּוֹג הַשֵּׁנִי, הֵן הַטּוֹבוֹת שֶׁהַבּוֹרָא מִשְׁפִּיעַ עַל עַם מְסוּיִים מִבֵּין הָעַמִּים אוֹ עַל אוֹמָה מִבֵּין הָאוֹמּוֹת, כְּמוֹ [-כַּעֲיִן מַה] שֶׁהִטִּיב הַקַּב"ה לְבִנֵּי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִבִּיאָם אֶל

עיונים

לעשות זאת, רק אז הוא יפרוש. על זה מוסיף ה' ואומר לו: "כה יהיה זרעך" - כלומר, גם זרעך לא ימדדו את הרצון במידת היכולת, אלא את היכולת במידת הרצון. וכאשר יש רצון אמיתי, מתגלים בדרך כלל כוחות חדשים ומתברר שהיכולת היא גדולה בהרבה מכפי שהיה ניתן להעריך מראש. בדברים האלה יש מוסר השכל לאדם אשר לעתים קרובות נדמה לו שאינו יכול לטרוח ולקיים מצוה פלונית או איזה שהוא מעשה טוב, אף שבמצבם היה רוצה לעשות המעשה. לכשיבדוק את עצמו היטב יבחין, כי האמת היא שחסר כאן רצון, ואילו באמת רצה, היה מצליח. ורבנו בחיי מפרש, וז"ל: "יכלול עוד, כי יהיה זרעך במדרגות החכמה. כי כשם שיש בכוכבים מי שאורו מזהיר ומבהיק יותר משל חברו, ומדרגותיהם חלוקות זו למעלה מזו באורה ובהשגה, כך עתידים חכמים שבישראל שיהיו מדרגותיהם חלוקות, אור תורתו של זה למעלה מאור תורתו של זה, והשגתו של זה למעלה מהשגתו של זה". ויכלול עוד כה יהיה זרעך במדרגות השכר והתענוג הנצחי לעולם הבא, כי יש שכר לנשמות הזוכות במדרגות חלוקות זו למעלה מזו, חופה למעלה מחופה ואורה למעלה מאורה".

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

אַרְיֵץ כְּנָעַן, וְחִיבָם בְּזֶה עֲבוֹדָה יִתְּרָה עַל הָעֲבוֹדָה
הָרְאוּשׁוֹנָה, וְהִיא הַתּוֹרוֹת הַשְּׁמַעִיּוֹת, אַחֵר
שֶׁהִזְהִיר וְהַעִיר עַל הַתּוֹרוֹת הַשְּׁכָלִיּוֹת. וּמִי
שֶׁקִּבְּלָה לְכָבוֹד הָאֱלֹהִים, יִתְּרָהּ הָאֵל בְּטוֹבָה,
וְחִיבוֹ עָלֶיהָ עֲבוֹדָה זוֹלָתִי עֲבוֹדַת אִמָּתוֹ וּשְׂאֵר
שְׂבָטוֹ, כְּמוֹ שֶׁמִּצְאָנוּ שֶׁבֶט לֵוִי, בְּשִׂאמֹר מִשָּׁה
(שְׁמוֹת לֵב, כו): ^(ד) מִי לֵוִי אֵלַי וַיֵּאֱסָפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי
הַשֹּׁכֵל מִחִיִּיב לְקִיּוֹם אוֹתָם, כְּגוֹן מִצּוֹת פֶּרֶה אֲדוּמָה וְאִיסוֹר שַׁעֲטָנִי [מִצּוֹת אֱלֹו נִקְרְאוֹת "הַמִּצּוֹת
הַשְּׁמַעִיּוֹת", מִפְּנֵי שֶׁחִיּוּבָן נֹדַע לָנוּ רַק בְּכּוּחַ שְׁמִיעָתָן בְּהַר סִינִי, לַעֲוֹמַת "הַמִּצּוֹת הַשְּׁכָלִיּוֹת"
שֶׁהַשֹּׁכֵל מִחִיִּיב אֶת קִיּוּמָן (מִרְפָּא לְנַפְשׁ)], אַחֵר שֶׁהִזְהִיר וְהַעִיר עַל הַתּוֹרוֹת הַשְּׁכָלִיּוֹת - בְּנוֹסֶף
לְמִצּוֹת הַשְּׁכָלִיּוֹת שֶׁכָּבֵר הָיוּ מוֹזְהָרִים עֲלֵיהֶן. וְהֵנָּה מִי שֶׁקִּבְּלָה - הָאָדָם שְׂבוּחַר לְקַבֵּל עַל עֲצָמוֹ גַּם
עֲבוֹדָה זוֹ לְמַעַן כְּבוֹד הָאֱלֹהִים, יִתְּרָהּ הָאֵל בְּטוֹבָה - יִזְכֶּה לְקַבֵּל מֵאֵת ה' טוֹבוֹת מִיּוֹחֲדוֹת, וְחִיּוּבוֹ
עָלֶיהָ עֲבוֹדָה - בַּעֲבוּרָה הוּא חִיִּיב בַּתּוֹסַפֶּת עֲבוֹדָה זוֹלָתִי עֲבוֹדַת אוֹמָתוֹ - בְּנוֹסֶף לַעֲבוֹדָה הַמּוֹטֶלֶת
עַל שָׂרָר בְּנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָר שְׂבָטוֹ, כְּמוֹ מִה שֶׁמִּצְאָנוּ בְּשֶׁבֶט לֵוִי, כְּשִׂאמֹר מִשָּׁה - שֶׁכֹּאשֶׁר נַעֲנוּ לְקִרְיָאֵת
מִשָּׁה לְמַסּוֹר אֶת נַפְשָׁם לְכָבוֹד הָאֱלֹוֹקִים וְלַהֲרוֹג אֶת עוֹבְדֵי הָעֵגֶל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת לֵב, כו):
'וַיֹּאמֶר מִי לָהּ אֵלַי וַיֵּאֱסָפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי

עיונים

ד. מִי לָהּ אֵלַי. בִּילְקוּט שְׁמַעוֹנִי (שְׁמוֹת רִמּוֹז שַׁצַּג) כֹּתֵב: "וְכִי מִי לֹא רֹצֵה לְהִיּוֹת בֶּן בֵּיתוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ?
אֵלֹא אִמֵּר מִשָּׁה מִי שֶׁלֹּא נִתַּן נֶזֶם לַעֲגֹל יְבוֹא אֲצִלִּי".

בִּיֶּאֱרָר ה'חֶפֶץ חַיִּים' (עַה"ת): הָיוּ שֶׁלֹּא הִשְׁתַּחֲוּוּ לַעֲגֹל וְאֵף לֹא הִשְׁתַּתְּפוּ בִּמְחֻלוֹת שֶׁסִּבִּיבוּ, אֵךְ לֹא
יָכְלוּ לְהִמָּנַע מִלְּתָרוֹם נֶזֶם אוֹ כָּל רִכּוּשׁ אַחֵר לִיצִירָתוֹ שֶׁל הָעֵגֶל. אֵף אֶת אֱלֹה פֶּסֶל מִשָּׁה רִבִּינוּ
כֹּאשֶׁר קָרָא "מִי לָהּ אֵלַי", שֶׁכֵּן הִיִּיתָה כּוֹוֹנָתָה לְקִרְוֹא אֵלָיו אֶת מִי שֶׁהוּא רַק לָהּ לְבָדוֹ, לֹלֵא שִׁיתוּף
שֶׁל דְּבָרִים אַחֲרִים.

זוֹ הִיִּיתָה גַּם כּוֹוֹנָתָה שֶׁל אֱלִיהוֹ הַנְּבִיא כֹּאשֶׁר קָרָא לַעֲם אֶל הַר הַכְּרֹמֶל: "עַד מָתַי אַתֶּם פּוֹסְחִים עַל
שְׁתֵּי הַסַּעֲפִיִּים אִם ה' הוּא הָאֱלֹוֹקִים לָכֵן אַחֲרָיו וְאִם הַבַּעַל לָכֵן אַחֲרָיו" (מִלְכִּים א יח, כא). הַתְּכוּוֹן

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

לֵוִי, הוֹסִיף לָהֶם הָאֵל טוֹבָה יִתְּרָה, וּבָחַר מֵהֶם
לְשֶׁרֶת כְּבוֹדוֹ אֶהְרֵן וּבְנָיו, וְצִוָּה אוֹתָם בְּתוֹרוֹת
יִתְרוֹת מִשְׂאֵר הָאֶמָּה, וַיַּעַד אוֹתָם בְּגִמּוּל הַגְּדוֹל
לְעוֹלָם הַבָּא. — וּמִי שֶׁיִּמְרָה הַבּוֹרָא יִתְעַלָּה
מֵהֶם, יִפֹּל מִשְׁתֵּי הַמַּעֲלֹוֹת וַיַּעֲנֵשׁ בְּשְׁנֵי הָעוֹלָמִים,
כְּמוֹ שֶׁאֵמַר הַחֶכֶם (קַהֲלַת ח, יג): וְטוֹב לֹא יִהְיֶה
לְרָשָׁע וְלֹא יֵאָרִיךְ יָמָיו.

וְהַעֲנִין הַשְּׁלִישִׁי, טוֹבוֹת הָאֱלֹהִים עַל מִשְׁפָּחָה

יִשְׂרָאֵל שֶׁמִּמְרָה אֶת רִצּוֹן הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, יִפֹּל - הָרִי הוּא נּוֹפֵל מֵאוֹתָן שְׁתֵּי הַמַּעֲלֹוֹת, הֵן הַמַּעֲלָה
הַמִּיּוֹחֲדָת שֶׁל בְּנֵי אוֹמָתוֹ, וְהֵן מַעֲלַת שָׂרָר בְּנֵי הָאָדָם, וַיַּעֲנֵשׁ עַל כֵּךְ בְּשְׁנֵי הָעוֹלָמִים, כְּמוֹ שֶׁאֵמַר
שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ הַחֶכֶם (קַהֲלַת ח, יג): 'טוֹב הַטוֹב הַצֶּפּוֹן לְצַדִּיקִים לַעֲוֹלָם הַבָּא לֹא יִהְיֶה לְרָשָׁע וְלֹא
יֵאָרִיךְ יָמָיו' בַּעֲוֹלָם הַזֶּה (פֶּת לַחֵם).
וְהַעֲנִין - וְהַסּוֹג הַשְּׁלִישִׁי, הֵן הַטוֹבוֹת שֶׁהָאֱלֹהִים מִיִּטִּיב וּמִשְׁפִּיעַ עַל מִשְׁפָּחָה אַחַת

עיונים

אֱלִיהוֹ לֹמֵר לַעֲם, אִם הַנֶּכֶם מֵאֲמִינִים שֶׁה' הוּא הָאֱלֹוֹקִים, הָרִי עֲלִיכֶם לִלְכַּת אַחֲרָיו, אַחֲרָיו לְבָדוֹ,
אַחֲרָיו וְלֹא אַחֲרֵי עוֹד מִבְּלַעֲדֵיו. וְהוֹסִיף עוֹד וְאֵמַר, כִּי אִם הֵם מֵאֲמִינִים לְבַעַל, טוֹב שִׁילְכוּ אַחֲרָיו,
אַחֲרָיו לְבָדוֹ, וּבְלִבְדֹּ שֶׁלֹּא יִלְכוּ פֶּעַם לָהּ וּפֶעַם לְבַעַל, שֶׁכֵּן עַל יָדֵי זֶה יוֹרוּ הֵיתֵר לְרַבִּים אֲשֶׁר יָבוֹאוּ
לְלַמּוֹד מֵהֶם, וְיוֹרוּ כִּי לְפַעְמִים מוֹתֵר לִלְכַּת גַּם אֶל הַבַּעַל. טוֹב יוֹתֵר שִׁילְכוּ רַק אַחֲרֵי הַבַּעַל, שֶׁכֵּן אִז
יִדְּעוּ הַכָּל אֶת דְּרָכָם וְשִׁיתָם, כִּי נִבְדְּלוּ מֵעַם יִשְׂרָאֵל וְהִלְכוּ לַעֲבוֹד עֲבוֹדָה זָרָה, וְאִז יִפְרְשׁוּ הַכָּל מֵהֶם.
וְכִזְזָתָ צִרִיכָה לְהִיּוֹת דֶּרֶךְ עֲבוֹדָת ה'. צִרִיךְ הָאָדָם לִדְעוֹת, כִּי אֵין לַעֲשׂוֹת כָּל פְּשָׁרָה עִם הַפּוֹקְרִים
וְלֹא לְהַסְכִּים עִמָּם בְּשׁוּם דְּבָר. גַּם אִם אֵין בְּדַעְתּוֹ שֶׁל אָדָם לְהַתְנַהֵּג כְּמוֹ אוֹתָם פּוֹרְקֵי עוֹל, גַּם אִז
אֲסוּרָה פְּשָׁרָה שֶׁכִּזְזָתָ, אֲשֶׁר עָלֶיהָ אִמְרָה תוֹרָה "לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרַעוֹת", הֵיִינוּ אֵין לִלְכַּת
אַחֵר הָרֹב כֹּאשֶׁר מְדוּבָר בְּרַע וּבְרַשָׁע.

ביושר לבב

מכלל משפחות האומה, כגון נתינת הכהונה והלויה לשבט לוי וזרע המלוכה בבית דוד - ונתינת המלוכה לצאצאי דוד המלך ע"ה, וחייבם על זה - ובעבור זאת חייבם בעבודה יתירה. ותורות [ומצוות] הכהונה והלויה הריהן ידועות ומבוארות בספר תורת האלהים. אך תורת - והמצוות המיוחדות המוטלות על בית דוד, הן כמו שכתוב והוזכר בפסוק (ירמיה כא, יב): 'בית דוד כה אמר ה' דינו לבוקר משפט - מאחר שייחד ה' את בית דוד בטובת המלוכה, הטיל עליהם לדאוג לצדק ויושר, לשפוט את העם ולהגן על העשוקים (טוב הלבבון) והצילו גזול מיד עושק' -

ולהציל את העם מהגזל ומהעוול, וכמו שאמר הכתוב (משלי כט, ד) "מלך במשפט יעמיד ארץ" (טוב הלבבון). ומי שהשלימם - ומי שיקיים אותן המצוות בשלמות לאהבת רצון האלהים - מתוך תשוקה למלא בכך את רצון האלוקים, ייחדהו האל בטובה - ייתן לו האלוקים טובות מיוחדות בעולם הזה ובגמול הגדול - ושכר רב לעולם הבא, ויהיה נדיב נבחר - ועוד ייתן ה' בלב העם לבחור בו למנהיג או למורה צדק, כמו שאמר הכתוב על פינחס (תהלים קו, ל-לא): 'ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם' - פנחס עצמו זכה בכהונת עולם בשל קנאתו לה', וכל הכהנים הגדולים היו מבני בניו (טוב הלבבון), ונאמר עוד (יהזקאל מד, טו): 'והכהנים הלויים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעויות בני ישראל מעלי המה יקראו אלי לשרתני'.

ומי - אולם מי שהמרה את רצון

חובות שער עבודת האלהים הלבבות

במשפחות האומה, ככהנה ולויה וזרע המלוכה בבית דוד, וחיבם על זה עבודה יתירה. ותורות הכהונה והלויה ידועות ומבוארות בספר תורת האלהים. אך תורת בית דוד, כמו שכתוב (ירמיה כא, יב): בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק. ומי שהשלימם לאהבת רצון האלהים, ייחדהו האל בטובה בעולם הזה ובגמול הגדול לעולם הבא, ויהיה נדיב נבחר או מורה צדק, כמו שאמר הכתוב על פינחס (תהלים קו, ל-לא): ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם, ואמר (יהזקאל מד, טו): והכהנים הלויים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעויות בני ישראל מעלי המה יקראו אלי לשרתני. — ומי שהמרה

ביושר לבב

האלהים מהם - ובאמצעות טובות מיוחדות אלו ינהג ההפך מרצון הבורא, הריהו נופל מכל אותן המעלות והמדרגות העליונות בעולם הזה, ויגיע לו - ויסבול צער גדול בעולם הבא, כמו שידעת - כמו שידוע לך מדבר קרח וכל ערתי - שנענשו בעולם הזה ונבלעו באדמה, הם וכל אשר להם, והם נידונים בעולם הבא בגיהנום לדורי דורות, כמו שמספרים חז"ל

(ב"ב עד, א. סנהדרין קי, ב) שסוחר ישמעאלי הראה לרבה בר בר חנה את המקום שנבלעו בו עדת קרח, ואמר לו הישמעאלי לרבה בר בר חנה: כל תלתין יומין מהדרא להו גיהנם - כל שלוש יום מחזיר אותם הגיהנם לכאן) כבשר בתוך הקלחת - (כדוד, סיר גדול, שבוחשים בו כדי שיתבשל היטב) (טוב הלבבון).

והענין - והסוג הרביעי, הן הטובות שהאלהים הטיב על איש מסויים יותר משאר אישי בני האדם, ונתייחד בהם משאר משפחתו ועמו ושאר המדברים - ומיתר בני האדם, כגון נביא מובחר - שנבחר לנביא על ידי ה' או לנגיד מצווה - או מושל ומנהיג להנהיג אומה, או חכם שהעיר

עיונים

ה. כמו שידעת מדבר קרח ועדתו. כיצד נענשו בעולם הזה שנבלעו באדמה הם וכל אשר להם, ואיך הם נידונים בעולם הבא בגיהנם לדורי דורות, כמו שמספרים חז"ל (סנהדרין קי, ב): אמר ליה (סוחר) ישמעאלי אחד לרבה בר בר חנה: כל תלתין יומין מהדרא להו (לבלועי קרח) גיהנם כבשר בתוך הקלחת. פירוש, בלועי קרח נהפכים בגיהנם ממקום למקום כפי שמהפכים בשר בקדירה, כדי שיתבשל היטב מכל צדדיו, ובדק אותו סוחר ישמעאלי כמה פעמים וראה שכל שלוש יום הם באים למקום מסויים במהלך סיבובם (טוב הלבבון).

הבית הלוי (ח"ג דרוש יג ד"ה ובוזה שאמר) כתב, שמה שאמרו שכל שלוש יום הם חוזרים לגיהנם, מבואר על פי מה שכתב הרמב"ם (תשובה פ"ב ה"ב) בגדרי התשובה, שיעזוב החוטא

חובות שער עבודת האלהים הלבבות

האלהים מהם, נפל מכל המעלות בעולם הזה, ויגיע לו צער גדול בעולם הבא, כמו שידעת מדבר קרח ועדתו.

והענין הרביעי, טובת האלהים על איש

מאישי בני אדם, נתייחד בה משאר

משפחתו ועמו ושאר המדברים, כנביא מובחר

או נגיד מצווה להנהיג אומה, או חכם העיר

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לב

אלהים את רוחו בקִּכְמָה ותבונה ועצה ודומה לזה, ועל כל טובה מהם יתחייב בעבודה יתרה לאלהים. ומי שהשלימה, מתמידות לו כל הטובות הכוללות והמיוחדות בעולם, ויוסיף לו האלהים פח עליהן ודעת פה, כמו שכתוב (תהלים קלב, יא-יב): נִשְׁבַּע יי לְדוֹר אָמֶת לֹא יִשׁוּב

האלהים את רוחו בחכמה - ונתן לו רוח חכמה בלבו ותבונה ועצה ודומה לזה - וכל כיוצא בזה, ולפיכך על כל טובה מהם - על כל אחת מאותן הטובות יתחייב האדם בעבודה יתירה לאלהים. ומי שהשלימה - ומי שממלא את תפקידו ומשלים את עבודתו, מתמידות לו - יתקיימו בידו באופן מתמיד כל הטובות שהבורא העניק לו, הן אותן הטובות הכוללות אותו עם יתר בני האדם, והן אותן הטובות המיוחדות בעולם - שניתנו במיוחד בעבורו, ועוד יוסיף לו האלהים כח עליהן - שיתעצמו אצלו אותן הטובות ודעת בהן - ויוסיף בהן דעת ותבונה, כמו שכתוב (תהלים קלב, יא-יב): נִשְׁבַּע ה' לדור אמת לא ישוב

עיונים

חטאו ויתנחם על העבר, ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם. והביאור בזה הוא, שעל ידי מעשיו הרעים של האדם, נעשה בליבו תשוקה ומשיכה לרע ועבירה גוררת עבירה, ובעל התשובה צריך לעקור מליבו ומטבעו את נטייתו ומשיכתו לרע, שעשה בנפשו על ידי פגמיו, עד שיהיה כקודם החטא, ומה שמצאנו שכמה פעמים מתחרט האדם על מעשיו, ולאחר כמה ימים חוזר למעשיו הראשונים, הוא מחמת שלא נעקר מלבו התשוקה לרע. וההוכחה לדעת האם כבר עקר את התשוקה לרע מטבעו, הוא כעבור שלושים יום, וכמבואר בכתובות (קיא, ב) שרק עד שלושים יום עומד אדם בתשוקתו [וכמו שאמר הכתוב (איכה ה, כא) 'חדש ימינו כקדם'], וכאשר האדם עומד בנסיונו שלושים יום, מוכיח הוא בזה שמתחילה בעת התשובה כבר הצליח להסיר מליבו ומטבעו את תשוקתו לרע, וכשאנו חוטא במשך שלושים יום, סימן שנעקר ממנו החטא לגמרי. והנה הרשעים מלאים חרטות, וזה מחמת שלאחר עשיית העבירה אבדה תאותו ממנו לעת שעה, אבל עם כל זה בליבם מושרש עדיין התשוקה לרע, ולכך מחדשים הם את מעשיהם כל שלושים יום. והנה מבואר בזה (חדש ח"ב רות לט, ב) שהאש של גיהנם בא מחימום שמחממים הרשעים את עצמן לדבר עבירה, ונמצא שהרשעים מחדשים את הגיהנם שלהם כל שלושים יום, וזהו מה שאמר בגמרא 'כל תלתין יומי מהדר להו גיהנם'.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לב

ממנה מפרי בטןך אשית לכסא לך, אם ישמרו בנך בריתי ועדתי זו אלמדם גם פניהם עדי עד ישובו לכסא לך, והגמול לעולם הבא, כמו שכתוב (תהלים כז, יג): לֹלֵא הָאֲמֵנִי לְרָאוֹת בְּטוֹב יי בְּאֶרֶץ חַיִּים.

ומי שימרה האלהים בטובה אשר יתדהו בה, יפל מכל המעלות היתירות, וידקדק עליו הבורא בחשבון יותר בעולם הזה, כמו שכתוב

ממנה מפרי בטןך אשית לכסא לך, אם ישמרו בנך בריתי ועדתי זו אלמדם גם פניהם עדי עד ישובו לכסא לך, וגם הגמול לעולם הבא - ויקבל על כך שכר בעולם הבא, כמו שכתוב (תהלים כז, יג) בבקשת דוד מה': אל תתני בנפש צרי' - אל תיתן ביד אויבי לראות אותי כרצונם, שהרי חפצם לראותני עסוק תמיד במלחמות ובלתי פנוי לעבודת ה', כי קמו בי עדי שקר ופח חמס' - כי הקמים

כנגדי הם דוברי רעה ושקר והם מכריזים שאני רשע ואיש דמים ואין לי חלק ונחלה בה', וכמעט הצליחו להשפיע עלי שאתיאש מעבודת ה' ולאבד אותי על ידי זה: 'לולא' - אם לא שלא שמתי לב לדבריהם, והאמנתי כי יש לי עוד תקוה לראות בטוב ה' בארץ חיים' (לפי רש"י ורד"ק).

ומי שימרה את מצוות האלהים באמצעות אותה הטובה אשר ייחדהו - שנתייחד בה, הרי הוא יפול וירד מטה מכל המעלות היתירות - מכל אותן המעלות המיוחדות שקיבל מאת הבורא, ויתירה מכך שמעתה ידקדק עליו [עמו] הבורא בחשבון יותר - בחשבון מדוקדק מאד בעולם הזה, כמו שכתוב

עיונים

ו. לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים. ה"בן יהודע" רומז בפסוק זה דבר נפלא: כתיב (ישעיה סג, ט) "בכל צרתם לא צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאים כל ימי עולם". "בכל צרתם לא צר" - כלומר, הקב"ה לא נותן לנו את העונש שבאמת היה ראוי לתת, כי "ומלאך פניו" - הוא מיכאל השר המליץ על ישראל, הושיעם תמיד בשליחותו של מקום (רש"י). אך הקרי בפסוק זה הוא "לו", וכאן הכוונה שהקב"ה נשתתף עמנו בצרות, וכביכול סובל ביחד אתנו, וממילא מובטח לנו שיוציאנו מאפלה לאורה ומשעבוד לגאולה. וזה, אומר ה"בן יהודע", רמוז בפסוק "לולא האמנתי לראות בטוב ה'" גם בזכות ה"לו" וגם בזכות ה"לא", לכן האמנתי לראות בטוב ה'.

ביושר לבב

(ויקרא י, ג): 'הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש' - על ידי עריכת דין ומתן עונש לבחירי, אלו המשרתים הקרובים, אהיה מקודש בעיני הבריות, 'ועל פני כל העם אכבד' - ואתכבד בעיני כל העם, כי כשיראו את הדין הנעשה בצדיקים, ייראו ממני, ויבינו שאם נעשה דין בצדיקים, קל וחומר שייעשה דין ברשעים. וכך דרשו חז"ל (ב"ק נ, א) על הפסוק (תהלים נ, ג): 'וסביבו נשערה מאד', מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו (הצדיקים הדבקים

בו) אפילו כחוט השערה (לפי רש"י) 'וידום אהרן', ואמר (עמוס ג, ב): 'רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם'. ויהיה עוד עונשו בעולם הבא יותר קשה - ועונשו יהיה חמור עוד יותר בעולם הבא, כמו שכתוב (ישעיה ל, ג): 'כי ערוך מאתמול תפתה - הגיהנום מוכן ובווער בחוזק רב כאילו הובער רק אתמול (כלומר, מזמן קרוב שלא נתקלקל הסדור עדיין), גם הוא למלך הוכן העמיק הרחיב - ביחוד העמיק והרחיב ה' את הגיהנום לצורך המלך החוטא; המלך שזכה לטובות מיוחדות יותר מכל עמו מחוייב בתוספת עבודה יותר משאר בני אדם, וכשהוא חוטא, עונו גדול יותר והוא נענש בעונש חמור יותר משאר עמו, מדורתה אש - מדורת הגיהנום עשויה מגחלי אש ושלחבת עצים הרבה, נשמת ה' - ההבל היוצא מפי ה', כביכול, שהוא כנחל גפרית, בערה בה' - הוא המבעיר את המדורה כדי שלא תכבה [ודברים אלו הם כמשל על רוב ייסורי גיהנם] (לפי רד"ק ומצודת דוד).

ועל אלה ארבעה הענינים - ותמורת ארבע הטובות הללו [א. טובות שנהנים מהן כל בני האדם בשווה. ב. טובות שנהנים מהן בני אומה אחת בלבד. ג. טובות שנהנים מהן שבט או משפחה אחת בלבד. ד. טובות שהוענקו לאדם אחד בלבד] חייבים בני האדם

ביושר לבב

בעבודת האלהים - מחויבים בני האדם לעבוד את האלוקים, כל אחד בהתאם לטובות שהוא נהנה מהן, וככל אשר יוסיף הבורא

בעבודת האלהים, ^(י) וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף הַבּוֹרָא טוֹבָה לְאָדָם, חַיֵּב עָלֶיהָ עֲבוֹדָה. וּמִן הָרְאִיָּה עַל זֶה, כִּי הַתְּבוּאוֹת חַיִּיבוֹת בְּמַעֲשֵׂר, שְׁנֵאמַר (דברים

טובה לאדם וירעיף עליו משפע ברכותיו, באותה מידה חייב עליה עבודה - כך גדלה חובתו להוסיף בעבודת ה'. ומן הראיה על זה - הוכחה לתוספת העבודה הנדרשת מן האדם בשל תוספת טובה שהוא מקבל מהקב"ה ניתן למצוא במצוות המעשרות, כי התבואות חייבות במעשר - שהרי התורה חייבה את האדם להפריש מעשרות מן היבול של שדהו, שנאמר (דברים

עיונים

ז. וכל אשר יוסיף הבורא טובה לאדם חייב עליה עבודה. מצינו במסכת כתובות (סו, ב) אצל נקדימון בן גוריון שאף שכל כך הרבה בצדקה וחסד, עד שהיו פורשין כלי מילת כשהיה הולך מבית הכנסת לביתו, ואחר כך היו באים עניים ומגלגלים אותם ונוטלים אותם לעצמם, מכל מקום נאבד כל כספו בענין רע, ובגמרא שם (סז, א) מבואר דאחד הטעמים לכך הוא מכיון ד"כדבעי למיעבד לא עבד", כלומר, כפי שהיה צריך לעשות לא עשה.

וכתב החפץ חיים ' (עה"ת דברים יד, כב), וז"ל: ומכאן תשובה להרבה שואלים, מדוע אינם מתעשרים, אחרי שהם מפרישים מכספם לצדקה ולעמלי תורה, והתשובה היא יען כי אינם נותנים לפי הברכה אשר בירכם ה', כדבעי למיעבד לא עבדי. היינו הם מייחסים נתינתם לערך העני, אבל האמת אינה כן, אם העני נותן כמה פרוטות יוצא ידי חובתו כראוי, והעשיר צריך לתת צדקה לפי החלק הראוי לו לפי עושרו הוא, ולא לפי ערך נתינת העני.

ולא לחנם משלו חז"ל על זה, במסכת כתובות (סו, ב) הנ"ל, "מלח ממון, חסר" וכפירוש רש"י שם: "הרוצה למלוח ממון, כלומר, לגרום לו שיתקיים, יחסרנו לצדקה תמיד, וחסרונו זהו קיומו", והכל יודעים כי חתיכת בשר גדולה דורשת מלח במדה יותר גדולה, ומי שמקמץ המלח מתקטנת ממילא החתיכה, וכהיה מעשה באחד שלא הוציא מעשרותיו כראוי, שאמרו לו קרוביו, לשעבר היית בעל הבית והקב"ה כהן, ועכשיו נעשית כהן והקב"ה בעל הבית, הובא במדרש שמות רבה פרק ל"א, יז. ובתנחומא פרשת ראה י' [וז"ל: מעשה באחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי, והיתה לו שדה אחת והיתה עושה אלף מדות, והיה מוציא מעשרותיו ממנה מאה מדות למעשר, ומן המותר היה מתפרנס הוא ובניו ובני ביתו כל ימיו. בשעת מיתתו קרא לבנו, אמר, בני, תן דעתך על שדה, כך וכך מדות היא עושה, וכך אני מוציא ממנה מעשר, וממנה הייתי מתפרנס אני וביתי

חובות שער עבודת האלהים הלככות

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

יד, כב): ^(ח)עֲשֹׂר תַעֲשֶׂר אֶת כָּל תְּבוּאֹת זֶרְעֶךָ. וּמִי שֶׁנָּתַן לוֹ הָאֱלֹהִים מָאָה כֹר שֶׁל תְּבוּאָה, חָיִב מִמֶּנָּה עֶשְׂרֵה כָרִים לָאֱלֹהִים, וּמִי שֶׁנָּתַן לוֹ הָאֱלֹהִים עֶשְׂרֵה כָרִים, חָיִב לָאֱלֹהִים מֶהֱם כֹר אֶחָד. וְאִם יוֹצִיא הָאֶחָד תְּשֻׁעָה וְחֻצִי וְהִשְׁנִי אֶחָד, עֲשֶׂה כוּרִים, וּמִי שֶׁנָּתַן לוֹ הָאֱלֹהִים עֲשֶׂה כוּרִים, חָיִב לַהֲפִישׁ לְמִצְוֹת הָאֱלֹהִים מֶהֱם כֹר אֶחָד בְּלִבָּד. וְאִם יוֹצִיא הָאֶחָד - וְאִם בַּעַל הַתְּבוּאָה הֵרָאשׁוֹן שִׁישׁ לוֹ מָאָה כֹר, יִפְרִישׁ רַק תְּשֻׁעָה וְחֻצִי כוּרִים, וְהִשְׁנִי שִׁישׁ לוֹ עֲשֶׂה כוּרִים יִפְרִישׁ כֹר אֶחָד שֶׁלֹּם,

עיונים

כל ימי. שנה ראשונה, זרע הבן אותה ועשתה אלף מדות. הוציא ממנה מאה מדות מעשר. שניה, נכנס בו עין רעה, ופחתה הוא עשרה, ופחתה היא מאה. שלישית, פחתה הוא עשרה, פחתה היא מאה. וכן רביעית וחמישית, עד שעמדה על מעשרותיה. כשראו קרוביו כן, עמדו לבשו בגדים לבנים ונתעטפו לבנים ונכנסו אצלו. אמר להם, למה באתם, לשמוח על אותו האיש שנדוהו, אמרו לו, חס ושלום, לא באנו אלא לשמוח עמך. לשעבר היית בעל הבית והקב"ה כהן, ועכשיו נעשית כהן והקב"ה הוא בעל הבית... לפיכך משה מזהיר את ישראל, עשר תעשר] עכ"ד.

ח. עשר תעשר את כל תבואת זרעך. בספר 'תורת משה' לבעל האלשיך, כתב על פסוק זה, וז"ל: על דבר הכפל ["עשר תעשר"] אמרו רבותינו ז"ל (שבת קיט, א) עשר בשביל שתתעשר. ואפשר על דרך הפשט יאמר מה שאמרו ז"ל (תנחומא ראה י) במעשה שהיה במי שהיה ממעט במעשרותיו וגם ה' אסף את ברכתו עד שלא הוציא השדה כי אם מה שהיה מתחילה מעשר תבואתו. וזה אפשר הוא פירוש הכתוב, שמצוה ואומר 'עשר' פן מה ש'תעשר' מתחלה 'את תבואת זרעך' יהיה כל 'היוצא השדה', וזה 'שנה שנה', כלומר, שיהיה הולך ומתמעט שנה שנה עד בא עד גדר זה כמעשה שהיה.

או יאמר, כי כאשר הממעיט ימעטו לו מן השמים כך המוסיף מוסיפין לו, ואם יתן מעשרותיו בעין יפה יהיו הולכין ומוסיפין לו מן השמים, עד שיבא שיעור מעשר תבואתו בסך כל תבואת השדה שהיה דרכו לעשות. וזהו 'עשר' ועל ידי כן 'תעשר' שתוציא בתורת מעשר 'את כל תבואת זרעך' ואת כל שיעור תבואת זרעך 'היוצא השדה', וזהו 'שנה שנה' כי בכל שנה יהיה הוא יתברך

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

יְהִיָּה הֵרָאשׁוֹן עָנוּשׁ וְהִשְׁנִי יִקְבַּל שְׂכָר. וְכֵן אָמַר בְּמִי שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ כֵּן, בְּטָלָה מִמֶּנּוּ חֻבַּת הַמִּילָה וְלִמּוּד הַתּוֹרָה, וּמִי שֶׁהוּא פֶּסֶחַ, בְּטָלָה מִמֶּנּוּ חֻבַּת הַחֵג, וּמִי שֶׁהוּא חוֹלָה, בְּטָלוּ מִמֶּנּוּ מִן הַמִּצְוֹת מֶה שֶׁאֵינּוּ יָכוֹל לַעֲשׂוֹתָן.

וְעַל הַהִקָּשָׁה הַזֹּאת ^(ט)יִתְחַיֵּב מִי שִׁיחַדָּהּ הַבּוֹרָא יִתְעַלָּה בְּטוֹבָה, בְּתוֹסַפַּת עֲבוֹדָה בְּתוֹר

לקבל שכר. הרי מוכח, שאם אין האדם עובד את ה' בהתאם לטובות שהוא נהנה מהן, אף על פי שהוא עובד את ה' יותר מאחרים, הרי הוא ממעט בעבודת ה' ונענש על כך (לפי פירוש ע"ט). וכן אמר - ועניין זה מצינו גם כמי שלא זיכהו הבורא שיהיה לו כן, שבטלה ממנו חובת המילה - המוטלת על האב למול את בנו וגם אינו חייב בלימוד התורה לבן, וכן מצינו במי שהוא פיסח - חגיר, שבטלה ממנו חובת החג - פטור הוא ממצוות העלייה לרגל, וכן מי שהוא חולה, בטלו ממנו חלק מן המצוות, מה שאינו יכול לעשותן - הרי הוא פטור ממצוות התורה שאינו יכול לקיימן עקב מצבו. מכאן שהאדם חייב לעבוד את ה' כפי הטובה שקיבל ממנו.

ועל ההקשה הזאת - ועל פי הדרך הזו, יתחייב כל מי שיחידהו הבורא יתעלה בטובה - כל מי שהבורא יתברך מיטיב לו בטובה מיוחדת, הרי הוא מחוייב בתוספת עבודה לה', בתור

עיונים

הולך ומוסיף לך לפי מה שתהיה הולך ומוסיף בעין יפה, עד היות מעשר תבואתך כשיעור כל מה שהיה מוציא השדה, כי כשיעור כל מה שנהוג להוציא יהיה המעשר מאשר יצא כברכת ה' אשר נתן לך. עכ"ד.

ט. יתחייב מי שיחידהו הבורא יתעלה בטובה בתוספת עבודה בתור הודאה עליה. במסכת ברכות (מח, ב): תניא רבי אליעזר אומר, כל שלא אמר 'ארץ חמדה טובה ורחבה' בברכת הארץ [שבברכת המזון] לא יצא ידי חובתו. בספר 'תורת משה' (פרשת עקב) מובא מבנו של החתם סופר, הג"ר

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הוֹדָאָה עָלֶיהָ. וְעַל כֵּן הָיוּ הַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים, כְּשֶׁהִיָּתָה כָּאָה לָהֶם טוֹבָה מְטוֹבוֹת הָעוֹלָם, מִתַּפְחָדִים לָהּ מִשְׁנֵי פָנִים: אֶחָד מֵהֶם, שֶׁלֹּא יִקְצְרוּ מִהַשְׁלֵמַת הָעֲבוּדָה עָלֶיהָ וְהַהוֹדָאָה בְּעִבּוּדָהּ, וְתִשׁוּב לָהֶם לְרַעָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יַעֲקֹב אֲבִינוּ (בְּרֵאשִׁית לב, יא): ^(*)קִטְנִיתִי מִכָּל הַחֲסִידִים. וְהַשְׁנִי, שֶׁלֹּא יִהְיֶה גְמוּל הַבוֹרָא עַל עֲבוּדָתָם, וַיִּגְרַע מִגְמוּלָם לְעוֹלָם

שֶׁלֹּא יִקְצְרוּ מִהַשְׁלֵמַת הָעֲבוּדָה עָלֶיהָ וְהַהוֹדָאָה בְּעִבּוּדָהּ - שְׁמָא לֹא יִצְלִיחוּ לְהוֹסִיף בְּעִבּוּדָהּ ה' הַמִּתְחַיֵּיבֵת בְּשֵׁל תּוֹסֶפֶת הַטּוֹבָה, וְשְׁמָא יִחְסְרוּ בַּהוֹדָאָה לֵה' עַל טוֹבָה זוֹ בְּשִׁלּוּמֵי הָרְאוּיָהּ, וַיִּיעַנְשׁוּ עַל כֵּךְ, וְתִשׁוּב לָהֶם לְרַעָה - כִּךְ שֶׁהַטּוֹבָה תִּהְיֶה לָהֶם לְרַעָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יַעֲקֹב אֲבִינוּ (בְּרֵאשִׁית לב, יא): 'קִטְנִיתִי מִכָּל הַחֲסִידִים' - נִתְמַעֲטוּ זְכוּיוֹתַי עַל יְדֵי הַחֲסִידִים וְהָאִמְתָּ שַׁעֲשִׁית עִמָּדִי (רש"י). וְכוּונָתוֹ, שֶׁאִפְשָׁר שֶׁלֹּא נִתְּנִי שִׁבַּח וְהוֹדָאָה כְּרָאוּי עַל כָּל הַחֲסִידִים, וְעַל יְדֵי זֶה קִטְנִיתִי וְנִתְמַעֲטוּ זְכוּיוֹתַי (מִרְפָּא לִנְפֶשׁ). וְהַסִּיבָה הַשְּׁנִיָּה, שֶׁלֹּא יִהְיֶה גְמוּל הַבוֹרָא - מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ חוֹשְׁשִׁים שְׁמָא טוֹבָה זוֹ בָּאָה כְּתִשְׁלוּם וְגְמוּל עַל עֲבוּדָתָם שֶׁעֲבָדוּ אֶת הַבוֹרָא, וְעַל יְדֵי זֶה יִגְרַע מִגְמוּלָם - מִשְׁכָּרֵם לְעוֹלָם

עיונים

שמעון סופר זצ"ל מקראקא, הטעם מדוע לא יצא ידי חובתו. וז"ל: אמרו ז"ל כל מי שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה לא יצא ידי חובתו, יש לפרש דבאמת הקב"ה ברא אותנו בטבע הצטרכות ומחוייב ליתן לנו כל ההכרח וההצטרכות מן הראוי והיושר, והאריך בזה בחובת הלבבות, אבל שיהא הכל בהרחבה זה איננו מחוייב, ועל זה אנו צריכים להודות בכפליים, ולכן על הארץ לבדו אין לשבח, כי נראה שמשבח ומודה רק על שלא נעשה לנו עוולה חלילה, רק על חמדה טובה ורחבה שהטיב לנו בטובו והרחיב לנו, על זה צריכין, כן י"ל וק"ל.

י. קטנתי מכל החסידים. רש"י על התורה פירש: נתמעטו זכויותי על ידי החסידים והאמת שעשית עמי, לכך אני ירא שמא משהבטחתי נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר בידי עשיו. עכ"ד. מה שאמר יעקב "אני ירא שמא משהבטחתי, נתלכלכתי בחטא וכו'", לכאורה אינו מובן מהיכי תיתי היה לו ליעקב לפחד ולחשוש כן, וכי לא ידע בעצמו שלא חטא כלל וכלל? אולם תמיהה זו נובעת

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הבא, כְּמוֹ שֶׁפִּירְשׁוּ הַקְדְּמוֹנִים בְּעֵינֵינוּ: וּמִשְׁלָם לְשִׁנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ (דְּבָרִים ז, י). וְדִי לָךְ בָּזָה.

אָמַרְהָ הַנֶּפֶשׁ: כָּכָר הַבִּינוּתִי מֶה שֶׁזָּכַרְתָּ, וְאִינִי

מוֹצֵאָה אֶת עֲצָמִי יְכוּלָה לְשַׁלֵּם חוֹבוֹת

הַבוֹרָא עַל טוֹבוֹתָיו הַכּוֹלָלוֹת הַמְדַּבְּרִים, כָּל שֶׁכֵּן

מֶה שִׁיחַד אוֹתִי כּוֹ מֵהֶם, ^(*)וְאִם חָפְצִי וְרִצּוֹנִי

הבא - ושאיפתם היא לזכות לחיי העולם הבא, כמו שפירשו הקדמונים [תרגום אונקלוס ותרגום יונתן בן עוזיאל (מרפא לנפש)] בענין הפסוק: 'ומשלם לשונאיו אל פניו - בחייו בעולם הזה, כדי להאבדו' - בעולם הבא (דברים ז, י), ותרגם אונקלוס: "ומשלם לשנאוהי טבין דאינון עבדין קדמוהי

בחייון לאובדיהון". היינו, שהקב"ה משלם לשונאיו את שכר מעשיהם הטובים בעולם הזה, כדי לאבדם מן העולם הבא (מרפא לנפש). עד כאן דברי השכל אל הנפש ומסיים: ודי לך בזה - הרי הסברתי לך די הצורך את הכלל, כמה עלייך להוסיף בעבודת ה'.

אמרה הנפש: כבר הבינתי את מה שהזכרת וביארת לי, ואינני מוצאה את עצמי - אך אין אני רואה את עצמי יכולה ומסוגלת לשלם חובותי כלפי הבורא, אפילו את אשר אני חייבת לו על טובותיו שאינן מיועדות לי באופן מיוחד, אלא הן הטובות הכוללות את המדברים - את כל בני האדם בשווה, ומכל שכן שאין אני מוצאת את עצמי מסוגלת לשלם לבורא את אשר אני חייבת לו על מה שיחיד אותי בו מהם - בעבור הטובות המיוחדות שהוא מיטיב במיוחד רק עמי, ואם חפצי ורצוני

עיונים

מאשר אין לנו מושג ב"חטאי הקדמונים", אין אנו מכירים אלא את החטאים הבהמיים שלנו, שכל החטא נובע מהתגברות התאוה ואיבוד השכל, ועל כן כשכבר עבר ופג תוקף התאוה, חוזר ומבין בשכלו כי לא טוב עשה, וממילא לא מובן לנו מדוע לא היה יעקב אבינו יכול לדעת בעצמו אם חטא, או לא. אבל יש לנו להבין, כי כל חייהם של הקדמונים, כולו היה רק שכל, וכל החטאים שלהם מקורם בטעות בשכל, והשכל הרי הוא מהותו של האדם עצמו, ואם היתה איזו סטיה דקה, הרי אין כבר מי שיתפוס את טעותו, שהרי עצם מהותו שקועה וטבועה בתוך טעות, ומזה חשש ופחד יעקב אבינו ע"ה. (טללי אורות' בשם רבי דוד פוברסקי זצ"ל).

יא. ואם חפצי ורצוני לשלם מה שאני חייבת עליהם מיד קודמת למחשבתי תוחלת טובה עתידה ממנו וכו'. עיין חתם סופר (דרשות, ח"ב, דף שמ"ב ע"ב ד"ה ברוך הוא), שבאר בדרך זו שענין

חובות שער עבודת האלהים הלבבות ביושר לבב

לְשִׁלֵּם מִה שְׁאֵנִי חֵיבָת עֲלֵיהֶם, ^(יב) מִיָּד קוֹדֶמֶת לְמַחְשַׁבְתִּי בְּהַשְׁלִימִי תוֹחֶלֶת טוֹבָה עֲתִידָה מִמֶּנּוּ.

לשלם לבורא מה שאני חייבת עליהם - ואף כאשר אני להוטה ומזדרזת לקיים מצווה בעבורן, מיד - עוד טרם הספקתי להוציא מחשבתי אל הפועל, קודמת למחשבתי בהשלימי תוחלת טובה עתידה ממנו - כבר עולה בדמיוני ובמחשבתי כוונה של תועלת עצמית, כלומר אני מחשבת איזו תועלת אשיג בעתיד על ידי מעשה זה ואיזה שכר וגמול יינתנו לי מאתו יתברך על כך [שהרי השכל הסביר לעיל בארוכה, כי על האדם להתבונן באלו טובות זכה ושעליו לעבוד את הבורא בהתאם לטובות הללו, וכאשר האדם ממלא את חובתו זו, אז הבורא ממשיך ומוסיף להטיב לו. ומכיוון שכן, חוששת

עיונים

הבאת בכורים היא על דרך ההודאה, ולא על דרך בקשה לעתיד. וז"ל: בעל חובת הלבבות (שער עבודת אלוקים פ"ו) הזהיר שיהיה האדם זהיר להודות לה' על העבר ולא לבקש על העתיד, ושתהיה הודאה גמורה ולא כחושב שעל ידי זה יזכה לטובה מרובה יותר, כי אם כן לא תהיה הודאתו שלימה. ויותר יהיה ראוי להתמדת הטובה, בהודות לה' בתכלית הייאוש שחושב בעצמו שאינו ראוי לזה, ועל ידי כך תהיה הודאתו שלימה, עיי"ש. וחושב אני שזה מה שאמר בפרשת השבוע [בענין הבאת הביכורים] "ובאת אל הכהן וגו' ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלקיך כי באתי" וגו' (דברים כו, ג), רצה לומר, כי כל [מטרת] מתנת כהונה ומעשר ללוים הוא הכל [כדי] להרבות טובה יותר ולא להודאה, וכדכתיב (סוף מלאכי) בחנוני נא בזאת וגו', יתירה מהם הביכורים שאע"ג שהם גם כן ניתנים לכהן, מכל מקום אינם אלא ל[מטרת] הודאה. וזהו אמר "הגדתי היום לה' אלקיך כי באתי" וגו', רצה לומר, אין ביאת היום עם הביכורים כביאת שארי מתנות כהונה שהם על דרך בקשה לעתיד לבוא, אך היום הגדתי - על דרך הודאה - כי באתי אל הארץ. ואולי משום כן כתיב במקרא בכורים "וענית ואמרת" (שם פסוק ה') ופירש רש"י: בקול רם, משום דאיכא למיחש כמ"ש בחובת הלבבות במאמר השכל, שכל עוד שעומד לפני ה' ומדבר דברי הודאה בפיו, מכל מקום לבבו יחשב כוונת בקשה שישמע ה' דבריו ויוסיף לו תוספת ברכה, ולהינצל מזה ציווה הקב"ה שיאמר מקרא בכורים בקול רם ולא בלחש, ואם כן תו לא יחשוב רק כוונת הודאה ולא כוונת תפילה, [מאחר] שאין התפילה מתקבלת בקול, ו[כמו ש]אמרו בזהר (פ' ויגש ד"ה והקול נשמע וגו', ועי' דרכי משה בטא"ח סי' ק"א) כל המשמיע קולו בתפלתו לא ישמע ה'. עכ"ד.

יב. מיד קודמת למחשבתי בהשלימי תוחלת טובה עתידה ממנו וכו'. ה'חתם סופר' (פרשת דברים,

חובות שער עבודת האלהים הלבבות ביושר לבב

וְכֵן בְּהוֹדוֹתִי לְאֵל, כְּשֶׁאֲהוֹדֶנּוּ בְּמַלּוֹתַי עַל גְּדֹל טוֹבוֹ עָלַי, וּמַחְשַׁבְתִּי וְכוּנָתִי בְּהוֹדָאָה לְבִקֵּשׁ עַל הַתְּמִדָּה הַטּוֹבָה וּלְהוֹסִיף עָלֶיהָ, לֹא כוֹנֵת הַנוֹאֵשׁ מִתּוֹסַפֵּת הַטּוֹבָה וְהַתְּמִדָּה. וְכִשְׁאֵנִי עַל הַדֶּרֶךְ

הנפש כי עשויה היא לעבוד את הבורא מתוך פנייה אישית, כדי שתגיע לטובות נוספות וגדולות יותר, וכל עוד האדם מתכוון להשיג טובה אישית בעבודתו, הרי אין הוא עובד אלא את עצמו

ולא את הבורא, ועל כן שואלת הנפש כיצד יוכל האדם להתקרב אל הבורא ולהיות לרצון לפניו ולשלם לו את אשר הוא חייב לו בעבור טובותיו (פתחי לב). וכן הדבר גם בהודותי לאל - בנוגע להודאה שלי לה', כשאהודנו - בשעה שאני מודה לו במלותי - בפי ובשפתי על גדול טובו עלי, וכבר עולה במחשבתי וכוונתי בהודאה זו לבקש על התמדת הטובה - שטובה זו תימשך ולהוסיף עליה - ואף אזכה לתוספת טובה ממנו, ולא כוונת הנואש מתוספת הטובה והתמדתה - וזאת בשעה שנכון יותר להודות הודיה בלב שלם ללא כוונה להשגת רווח מן ההודאה, שהרי כל עוד שהאדם מודה לה' מתוך ציפייה לקבל על כך שכר בעתיד, אין זו הודאה מושלמת על העבר, ורק כשאינו מצפה לכל טובה בעתיד והוא כאדם שהתייאש מלקבל תוספת טובה, הודאתו מושלמת וללא פניות וכוונות זרות (פת לחם). וכשאני על הדרך

עיונים

עמוד קס"ב, ד"ה ואנחנו לא נדע) באר בדרך זה ענין אמירת "ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו" שאומרים בתפילת שחרית אחר גמר התפילה, שהכוונה, אשר מהראוי שתהיה התפילה רק לכבוד שמים לא זולת, ואנחנו לא עצרנו כח להתפלל כזה, כמאמר הנפש אל השכל, בספר 'חובת הלבבות' (שער עבודת האלקים פ"ו) שאי אפשר לו לייחד כוונתו לה' כי מיד נופל לו בדעתו להנאת עצמו, וזהו שאנו אומרים כעין ווידוי, "ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו", פירוש, לא נדע איך אפשר לעשות שיהיה עינינו ומחשבותינו רק עליך. והנה שם [בחוה"ל] השיב השכל להנפש שזה גרם לה [מחמת] שכחה רב טובת ה' עליה ורב שפלותיה, והנה בשער הבחינה (בפתח השער) כתב [החוה"ל] שזאת השכחה בא לו על שאנו מגודלים בטובת הבורא מנעורינו מעולם ועד עתה, ואנו חושבים כי אי אפשר זולת זה. וזהו שאנו אומרים "זכור רחמך ה' וחסדיך כי מעולם המה", פירוש, מעולם עלינו רחמך וחסדיך, לכן אי אפשר לנו לייחד מחשבותינו אליך, לכן אנו מתפללים, "יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך" - כאילו היינו מיחלים לך באמת לשמך ולא לכבודינו. עכ"ד.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

הַזֶּה בְּעִבּוּדִי וְהוֹדָאתִי לֵאלֹהֵי מַמְעוּט הַפְּנִיָּה
הַבְּרוּרָה לְחֻכְת טוֹבָתוֹ, אֵיךְ אֶגִּיעַ לְשֵׁלֶם שְׁאֵר
עֲבוּדָתוֹ עַל טוֹבוֹתָיו הַמִּיחָדוֹת? וְאֵנִי צָרִיכָה
שְׁתוּרְנִי מִה שְׁאֵנִי חִיבָת בּוֹ עָלֶיהֶן מַעֲבֻדָּת
הָאֱלֹהִים עַל הַמַּעֲוֵט, שְׁאֵהִיָּה רְאוּיָה לְהִתְמַדָּתָן.

אָמַר הַשֹּׁכֵל: מַה שְׁהִתְרַעַמְתָּ מַמְעוּט פְּנִיָּתְךָ
בְּעִבּוּדָתְךָ וְהוֹדָאתְךָ לֵאלֹהֶיךָ, וְכִי דְבָרִי
פִּיךָ דְבָרִי מוֹדָה, וְכִי פְּנִיָּתְךָ בָּהֶם פְּנִיָּת מְבַקֵּשׁ, וְלִבְךָ
לְהוֹסִיף עַל הַטּוֹבָה וּלְשָׂאֵל הַתְּמַדָּתָהּ, הוּא מַפְּנִי
שְׁלֹשׁ מוֹדוֹת.

הזה - וכיוון שאני במצב
ירוד זה בעבודתי והודאתי
לאֱלֹהֵי - אפילו במה שנוגע
לטובות הבורא הכוללות
את כל בני האדם בשווה,
ומעט ההודיה שאני נושאת
להקב"ה סובלת ממיעוט
הכוונה הברורה לחובת
טובתי - והיא נאמרת בחוסר
טוהר המחשבה ומתוך רצון
להמשיך וליהנות מטובות
נוספות וגדולות יותר
בעתיד ובידי יש רק מעט
מהכוונה הנכונה למלא את
חובתי כלפי הבורא בעבור
הטובות הרבות שנהניתי
מהן, אם כן איך וכיצד אני

לשלם לבורא שאר עבודתו על טובותיו המיוחדות - איזוהי הדרך שתביאני למלא את יתר חובותי
בעבודת ה' על הטובות המיוחדות לי? ולכן אני צריכה (זקוקה) שתורני ותלמדני את מה שאני
חייבת בו עליהן מעבודת האלהים על המיעוט - את עבודת האלוקים ההכרחית, שאין האדם
יוצא ידי חובתו בפחות ממנה, המוטלת עלי בעבור טובות אלה [כי אם תעמיס עלי עבודה
רבה, אולי הדבר יכבד עלי ולא אוכל להתמיד בה. אך אם תלמד אותי רק את ההכרחי, אוכל
להתמיד בכך (מרפא לנפש)], כדי שאהיה ראויה להתמדתן - אזכה למלא עבודה זו ולעמוד בה
לאורך ימים.

אמר [-משיב] השכל: מה שהתרעמת ממיעוט כוונתך - תלונותיך על חוסר טוהר מחשבתיך
בעבודתך והודאתך לאלוהיך, וכי דברי פיך דברי מודה, וכוונתך בהם כוונת מבקש - ועל
שפיך משמיע דברי הודאה על העבר ובאותה שעה כוונתך האמיתית היא לבקש על העתיד,
ולבך להוסיף על הטובה ולשאול התמדתה - ולבך מצפה באותה שעה לטובות נוספות
ומתמידות - לכל אלו יש סיבה וגורם. עלייך לדעת שדבר זה הוא מפני שלוש מידות מגונות
שיש בך.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

הַמִּדָּה הָאֶחָת, רַב אֶהְבֶּתְךָ אֶת נַפְשְׁךָ, ^(א') וְיִחַפְּצְךָ
לְמִשְׁךָ הַנְּעִימוֹת אֵלֶיךָ, וְלֹא תַפְסְעִי
פְּסִיעָה לְעִבּוּדֵת הָאֵל וְלֹא לְזוּלָתָהּ, אֲלֵא שְׁפִנְתְּךָ
בָּה לְהִתְעַנֵּג בַּהֲנָאוֹת. וְכַכֵּר הַקְּדָמָתִי לְךָ בְּתַחֲלִית
רְפוּאָתִי, שְׁתִּשְׁתַּדְּלִי בְּכָל יְכָלְתְּךָ לְהַרְחִיק הַמִּדָּה
הַמְּגַנָּה הַזֹּאת מִמֶּךָ, וּבָזָה אֶקְוֶה לְךָ הַטּוֹב.

לעבודת האל ולא לזולתה - ולא למטרה אחרת, אלא שכל כוונתך בה להתענג בהנאות - אלא מתוך
כוונה ליהנות בתענוגים, ולכן גם כשאת עובדת ומודה לאלוהיך, כוונתך רק לתועלת עצמך. וכבר
הקדמתי לך בתחילת רפואתי - בראשית הדרכתי אותך לצורך רפואתך, שתשתדלי בכל יכלתך
להרחיק ולסלק את המידה המגונה הזאת ממך, ובזה אקוה לך - והנני מקווה בעבורך שכך תגיעי
אל הטוב.

עיונים

יג. וחפצך למשוך הנעימות אליה וכו' אלא שכוונתך בה להתענג בהנאות. מיעוט תענוגי עולם
הזה היא אחת ממ"ח קנינים שהתורה נקנית בהם, כמבואר במשנה באבות (ו, ו). וכן דרשו חז"ל
(סנהדרין קיא, א) את הכתוב "ולא תמצא בארץ החיים" (איוב כח, יג), "לא תמצא תורה במי
שמחיה (ומעדן) עצמו עליה" [אלא במי שמצער את עצמו עליה ואינו משתדל לפנק את עצמו
אלא אך ורק לעסוק בתורה (יד רמה)]. וביאר המהר"ל: "כי הרודף אחר התענוגים הגופניים, הרי
הוא בעל גוף ובעל חומר, ואין ראוי שיקנה החכמה שהוא הפך הגוף". וזה לשון הרמב"ם (הל'
ת"ת ג, יב): "אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן, ולא באלו שלומדין מתוך עידון
ומתוך אכילה ושתייה...".

באבות דרבי נתן (פרק כ"ח): "רבי יהודה אומר, כל המקבל עליו תענוגי העולם הזה, מונעין ממנו
תענוגי העולם הבא, וכל שאינו מקבל תענוגי העולם הזה, נותנין לו תענוגי העולם הבא". "תענוגי
העולם הבא" - ביארו המפרשים - הכוונה היא, כאן בעולם הזה, דהיינו הבנה ומתיקות בתורה
שהיא תענוג רוחני, כי המקבל עליו 'תענוגי עולם הזה' דהיינו שקשור לחומר ועניני עולם הזה,
אינו מסוגל להשיג בד בבד גם תענוגי עולם הבא. התוספות (כתובות קד, א ד"ה לא) הביאו את

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלבבות

וְהַמִּדָּה הַשְּׁנִית, מִפְּנֵי שְׁאִינָךְ מְבִינָה חֶסֶד הַבּוֹרָא עֲלֶיךָ, וַיַּעֲלֶה בְּמַחְשַׁבְתְּךָ שְׁאִינָךְ מִנְּעֵת אֶל הַטּוֹבָה אֲלָא בְּבִקְשָׁתְךָ עֲלֶיהָ, וְכָכָר הַטֵּיב לָךְ בְּמָה שֶׁתִּדְעִי וּבְמָה שְׁאִינָךְ יוֹדַעַת, וְאַתָּה לֹא תִשְׁפְּלִי בְּבִקְשָׁתְךָ מִי עֲשֵׂה לָךְ כָּל זֹאת בְּתַחֲלָה. אִם הֵיית מְרַחֶקֶת מִמֶּךָ הַמַּחְשָׁבָה הַזֹּאת, הֵייתָ עֹבְדָתְךָ בְּכוֹנֶנָה שְׁלֵמָה, וְהוֹדָאתְךָ לוֹ בְּמַצְפּוֹנָךְ, וּמָה שֶׁתִּקְוִי מִמֶּנּוּ אֲזוּ, יִהְיֶה רְאוּי וּמְחִיב לָךְ יוֹתֵר.

והמידה השנית היא, מפני שאינך מבינה את חסד הבורא החופף עליך, ויעלה במחשבתך - וסבורה את בטעות שאינך מגעת אל הטובה אלא בבקשתך עליה - שלא תשיגי את הטובה אם לא תבקשי עליה, וכבר היטיב לך - ואין את שמה על לבך את אשר הבורא כבר הטיב עמך, עוד לפני שביקשת, במה שתדעי - בטובות הידועות לך ובמה שאינך יודעת - ובטובות שאפילו אינך מודעת להן, ואת לא תשכילי בבקשתך - וכשאת עומדת ומבקשת עתה את הטובה, אינך משכילה לדעת מי עשה לך את כל זאת בתחילה - מי הוא זה שהיטיב עמך באותן הטובות גם ללא בקשתך. ואילו ואם היית מרחקת ממך המחשבה הזאת ומרחיקה מעצמך את הסכלות הזאת, או אז הייתה עבודתך ככוונה שלימה כפי הראוי, והודאתך לו - והיית מודה לו גם במצפונך באופן אמתי וטהור, ומה שתקוי ממנו אז - וכשתנהגי באופן זה, כל מה שאת מצפה ממנו, יהיה ראוי - תהיי ראויה לו ומחויב לך יותר - ומתוקף מידת טובו יתברך ימלא את בקשתך (כי מידת טובו מחייבת להיטיב לראויים לטובה פת לחם)).

עיונים

הנאמר במדרש: "עד שאדם מתפלל שיכנסו דברי תורה לתוך גופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו". [בתנא דבי אליהו (רבה פרק כ"ו) הנוסח: "...יבקש רחמים על אכילה ושתיה יתירה שלא יכנסו לתוך מעיו"]. החיד"א (בברכ"י סי' קנ"ז סק"א) כשמביא מאמר חז"ל זה כותב על כך: "ויחרד האיש הירא בהעמיקו בזה!!!" בסדר היום (לרבי יהודה בן משה מכיר) ביאר דברי התנא (באבות ו, ד) "כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל", שכוונתו שאין לו לאדם לרדוף אחר דברי מותרות ודברים שקשים להשגה, אלא יאכל דבר המצוי כל שעה, וכן דברים קלים שאינם מכבידים על האוכל ומטרידים את מוחו.

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלבבות

וְהַמִּדָּה הַשְּׁלִישִׁית, שְׁאִינָךְ מַפְרֶת אֶת עֲצֻמְךָ וְלֹא עֲנִין הַנִּהְגָּתְךָ, ^(י)וְאַתָּה רוֹאָה אוֹתְךָ רְאוּיָה לְגִדּוּלָה שְׁכָכֵל הַטּוֹבוֹת, וְאַיִנְךָ פּוֹסְקָת מִלְבָּקֶשׁ אוֹתָן, וְכָל אֲשֶׁר תִּגְיַעִי מִהֵן עַל דָּכָר, מַחְשַׁבְתְּךָ עוֹלָה לְמָה שֶׁלְּמַעַלָּה מִמֶּנּוּ, וְאַיִנְךָ רוֹאָה הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה רְאוּי לְגִדּוּלָה שְׁפָעָעֲבוֹדוֹת מִמֶּךָ, וּכְשֶׁתִּהְיֶה מִמֶּךָ עֹבְדָה, תַּחֲשָׁבָה חֶסֶד מִמֶּךָ עֲלֶיךָ, עִם יְדִיעַתְךָ מַחְסוֹרְךָ אֵלָיו וְשְׁאִינוֹ צָרִיךְ לָךְ.

והמידה השלישית היא: שאינך מכרת את מיעוט ערך עצמך וגם לא את ענין הנהגתך - ואת יחסך וצורת התנהגותך כלפי הבורא, ולכן את רואה אותך - הנך רואה את עצמך ראויה לטובה הגדולה שבכל הטובות, ואינך פוסקת - ואין את נמנעת מלבקש אותן ומלהשתוקק להן, וכל אשר תגיעי מהן על דבר - וגם כשתשיגי חלק ממאווייך, מחשבתך עולה למה - מיד עולה במחשבתך

השאיפה להשיג את הטובה שלמעלה ממנו, ואינך רואה את הבורא יתעלה - ולעומת זאת אינך מחשיבה את הבורא יתעלה לראוי לגדולה שבעבודות ממך - שראוי הוא לקבל ממך את העבודה הגדולה ביותר שביכולתך לתת, וכשתהיה ממך עבודה - והעבודה שאת כביכול מגישה להקב"ה תחשבה חסד ממך עליו - תיחשב בעינייך כחסד שאת עושה עמו. מחשבה מוטעית זו מקננת בלבך למרות ועם ידיעתך מחסורך אליו - אף על פי שברור לך שאת זקוקה אליו שרק הוא יכול למלא מחסורך ושהוא אינו צריך לך ואינו זקוק לעבודתך.

עיונים

יד. ואת רואה אותך ראויה לגדולה שבכל הטובות, ואינך פוסקת מלבקש אותן. האדם על אף שעשה מצוות ומעשים טובים אסור לו לבקש מהקב"ה שיעשה לו טוב בזכות מצוותיו וחסדיו אשר עשה, אלא יבקש בשביל רחמיו וחסדיו המרובים של השי"ת. וכמו שביאר הגר"א בפירושו למשלי את הכתוב "בארץ אפים יפתה קצין, ולשון רכה תשבר גרם" (משלי כה, טו), וז"ל: יש שני מיני תפילות: אחד, שמבקש שהקב"ה יעשה למען רחמיו וחסדיו וכו'. והשני, הוא שמבקש מהקב"ה שיעשה בשביל מצוותיו וחסדיו אשר עשה, כמ"ש (בראשית לב, י): "קטנתי מכל החסדים" וגו', ולכן "ויירא יעקב מאד" שמא יגרום החטא. וזהו שמבקש בשביל מצוותיו, המקטרגים מונעים, וזהו ש"בארץ אפים יפתה קצין" (משלי כה, טו), מחמת שהקב"ה הוא מאריך אף, מחמת זה יפותה, כי

חובות

שער עבודת האלהים

הלכות

עיונים

יתפלל אליו. אך אם יתפלל שיתן למענו, יהיו הרבה מקטרגים, לכן אומר "ולשון רכה" כשמדבר תחנונים ורכות, והיינו שלא יתן בשביל מעשיו רק בשביל חסדי ה' המרובים, על ידי זה "ישבר הגרם" שהן המקטרגים, שלא יהיה להם מקום לקטרג כלל, כי אינו מבקש לפי מעשיו כלל. עכ"ד. במסכת אבות (ב, יג) אמרו: "וכשאתה מתפלל אל תעש תפילתך קבע, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא". וביאר בספר "ידו בכל" (לבעל ה"שבט מוסר", סימן תתקס), וז"ל: במדרש (דב"ר ב א): "אמר רבי יוחנן, עשרה לשונות נקראת תפילה, ואלו הן: שוּעָה, צַעקָה, נַאקָה, רִינָה, פְּגִיעָה, בִּיצוּר, קְרִיאָה, גִּיפּוּל, פִּילוּל, ותחנונים וכו', ומכולם לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים. אמר רבי יוחנן, מכאן אתה למד שאין לבריה כלום אצל בוראו, שהרי משה רבן של כל הנביאים לא בא אלא בלשון תחנונים". עכ"ד המדרש.

ראוי לשים לב, דמה בא ללמדנו שהתפילה נקראת בעשרה לשונות, דמה לימוד יוצא לנו מזה. עוד צריך להבין אומרו 'מכאן אתה למד', מה כוון בזה?

ונראה, שבהיות אמת שאין כל המתפללים שווין, דיש מי שמתפלל מתוך חולי של כאב - ומסיבת כאבו דברי תפלתו הן צעקה ושועה, ויש מי שמתפלל מתוך חולשת חוליו - ואין בו כח להוציא דבריו מפיו אלא כחלל נואק. ויש מי שמתפלל דבריו דרך רינון - מתוך שמחת לבו יוצאים דבריו מפיו כמרנן, יען ש'הלשון קולמוס הלב', וכפי שמחת לבו כך הולך לשונו כתער מלוטש. ויש מי שמתפלל דרך פילול - כעושה פלילות עם קונו. ועל דרך זה מתחלקים מציאות המתפללים לעשרה בחינות. והייתי אומר, דבשלמא המתפלל בכיוון הלב ודברים מיושבים ומסודרים ובשובה ונחת ובשמחת לב, זהו דוקא נקראת תפילה לפני המקום, וזולת זה אין בתפילה לכשיענה להם הקב"ה. לזה אמר שבעשרה לשונות נקראת התפילה שועה צעקה וכו', לומר שכל המתפלל לפניו יתברך יהיה על אופן שיהיה נקראת 'תפילה' לפניו, יען שאין אדם נתפס על צערו, ובין שיתפלל דרך צעקה מתוך צרתו או דרך נאקה או דרך פילול שעושה פלילות עם קונו מתוך מה שמרגיש מהיגון - תפילה יחשב, ועושה בקשתו, לפי דצדיק וישר הוא ורואה בצער המתפלל לפניו, ואינו מקפיד עמו אפילו שיתפלל על דרך שיהיה, כי אין אדם נתפס על צערו כמדובר.

ובא רבי יוחנן ללמד דעת לכל בחינות המתפללים, שאף על פי שאמרתי לך שעשרה לשונות נקראת התפילה ללמדך שבכל אופן שיתפלל אדם לפני המקום עונה אותו כדפרישית, עם כל זה הדרך הטוב והישר הוא להתפלל דרך תחנונים, לפי שאינו מונע שום צרה בעולם מלהתפלל דרך תחנונים, ובזה אף על פי שלא יהיה ראוי תפילתו נשמעת, יען שואל מהקב"ה במתנת חנם. וזהו דקאמר מכאן אתה למד שאין לבריה כלום אצל בוראו שהרי משה וכו' - כלומר, שהרי משה שאין

ביושר ללב

חובות

שער עבודת האלהים

הלכות

וְאֵלֹהֵי הָיִית מְגֻלָּה הַסְכָּלוֹת הַזֶּה מֵעַלְיָךְ, וְתַעֲנִינִי בְּעֵין פְּקוּחָהּ, וְהָיִית יוֹדַעַת כִּי הַבּוֹרָא אֲשֶׁר בְּרָאךְ חוֹשֵׁב עָלֶיךָ יוֹדַע כְּטוֹב לָךְ וּכְמָה שְׂאִינוּ טוֹב יוֹתֵר מִמֶּךָ, הָיִית רוֹצָה בְּמָה שְׂיִגְיַעַךְ מִהֵן, וְתִגְדַּל הוֹדָאתְךָ לוֹ עֲלִיהֵן בְּלֵב שָׁלֵם, וְלֹא הָיִית תוֹלָה תַּקּוּתְךָ בְּמָה שְׂיִמְרִידְךָ מִהַפְרָת מַה שְׂהִגִּיעַ אֵלֶיךָ מִהֵן, וּפְרַע חוֹבוֹת הָאֱלֹהִים עֲלִיהֵן.

ואילו היית מגלה הסכלות הזה מעליך - את הסכלות הזה מעליך - ומסלקת את המבט השגוי הזה מעינייך, ותעייני - והיית מתבוננת בעין פקוחה, והיית יודעת ומכירה כי הבורא אשר בראך, חושב עליך, והוא היודע כטוב לך - מה הטוב האמיתי בעבורך ובמה (ומה) שאינו טוב לך, יותר ממיך - יותר ממה שאת

יודעת על עצמך, כי-אז היית מרוצה ומסתפקת במה שיגיעך מהן - בטובה שמגיעה אליך מכלל הטובות, ותגדל הודאתך לו עליהן - והיית מודה לבורא בעבורן מאד בלב שלם, ולא היית תולה את תקותך במה שיטרידך - בדברים המסיחים את דעתך מהכרת - מלהכיר מה שהגיע אליך מהן - את טובות הבורא שהגיעו אליך, ומה שמעכב אותך מלפרוע את חובותיך להאלהים עליהן (עבורן).

עיונים

לנו גדול בתורה ובמעשים טובים כמותו, ועם כל זה לא בא להתפלל אלא בלשון תחנונים כמי שאין לו זכות, יען שבהיות התפילה כך על כל פנים נשמעת, כי כיון ששואל דרך תחנונים לא נתן מקום לבדוק במעשיו לראות אם ראוי או אינו ראוי וכו'. עכ"ד.

טו. ותגדל הודאתך לו עליהן בלב שלם. ה'חתם סופר' (תו"מ עקב ד"ה שמע ישראל) ביאר את נוסח הברכה, 'בורא נפשות רבות וחסרונן' - שאנו מודים ומשבחים את הבורא על שברא אותנו, ומני אז ממציא לנו בכל עת כל אשר חסר לנו כדוגמת מים לצמא וכיוצא בזה. ולכאורה צריך ביאור, מה הודאה היא זו, וכי לא היה עדיף באם לא היה לאדם 'צימאון', וכלל לא היה נצרך וחסר לשתיית המים. ומבאר ה'חתם סופר', וז"ל: אבל האמת, זו היא עיקר טובת בריאת האדם, שלכך נברא בחסרון - כדי שיכיר את בוראו (על ידי שייחל אליו מתוך הכרה כי רק בידו למלאות מחסורו) ויעבוד את ה' ויזכה לשני עולמות, נמצא 'חסרונו' יותר טובה לו מכל טוב. ולזה אנו מברכין 'ברוך הבורא נפשות רבות וחסרונם' (ושבח זה הוא) יותר על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי, כי על ידי זה ברוך חי 'עולמים', זוכה לשני עולמים - בעולם הזה ימלא ה' כל מחסורו, ואף יירש טובה וברכה לעולם הבא כשכר על בטחונו וייחולו אל ה', ועל זה וודאי קא מברכינן.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְיָמָה שְׁאֵת רְאוּיָהּ לוֹ, אִי אֶפְשָׁר שְׁלֹא תִגְיַע
אֵלָיו, כְּשִׁיתְחַיֵּב לָךְ בְּעִבּוּדְתְּךָ, לֹא שְׁתִּקְנִי
אוֹתוֹ בְּתִלּוֹת דַּעְתְּךָ בּוֹ.

ומה שאת ראויה לו - וכאשר
תרחיקי ממך את שלוש
המידות המגונות הללו, אי
אפשר שלא תגיעי אליו,
כשיתחייב לך בעבודתך - אי
אפשר שלא יגיעו אליך הטובות הראויות לך בעבור עבודתך, לא שתקני אותו בתלות דעתך בו -
ולא תצטרכי לצפות להן ולחשוב עליהן.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

פֶּרֶק שְׂבִיעִי

וְיָמָה שְׁאֵת רְאוּיָהּ לוֹ, אִי אֶפְשָׁר שְׁלֹא תִגְיַע
אֵלָיו, כְּשִׁיתְחַיֵּב לָךְ בְּעִבּוּדְתְּךָ, לֹא שְׁתִּקְנִי
אוֹתוֹ בְּתִלּוֹת דַּעְתְּךָ בּוֹ.

מָהֶם, ^(א)שְׁלֹא יְשִׁימְנָה סִבָּה לְהִמְרוֹתוֹ.

ממשיך השכל: ומה ששאלת
על המעוטה שבעבודות
האלהים - מהי עבודת ה'
ההכרחית והמינימלית,
שאין אדם יוצא ידי חובתו
בפחות ממנה, ותתחייב לו
בה - ואשר בעבודה יזכה
האדם להתמדת טובתו עליו
- שהבורא ייטיב לו תמיד,
התשובה לכך היא שהעבודה
המינימלית כוללת תנאים
אלו, הם עשרה ענינים -
שביד כל אדם למלא אותם.

מהם - התנאי הראשון הוא שלא ישימנה סיבה - שלא ישתמש האדם בטובה הבאה אליו מאת
הבורא כאמצעי להמרותו - להמרות רצון הבורא חס ושלום, כמו שמצינו בקורח שעושרו גרם
לו להתגאות ולחלוק על משה רבנו, הרי שדווקא מתנת העושר שקיבל מאת ה' הובילה אותו
לחטוא, וכמו שנאמר (דברים לב, טו): 'וישמן ישורון ויבעט וגו' ויטוש אלוה עשהו' (מרפא לנפש
ופת לחם).

עיונים

א. שלא ישימנה סבה להמרותו. כמו שמצינו גבי קרח, שעושרו גרם לו להתגאות ולחלוק על
משה רבינו, וכמו שנאמר "וישמן ישורון ויבעט וגו' ויטוש אלוה עשהו" (דברים לב, טו). ובמסכת
חגיגה (ט, ב) אמרו: "חזר הקב"ה על כל מדות טובות ליתן לישראל ולא מצא אלא עניות", ופירש
רבינו חננאל שם: כדי שיהא לבם שבור וכוונתם לשמים ועיניהם תלויות לרחמיו וחסדיו. ובהמשך
הגמרא שם: "היינו דאמרי אינשי יאה עניותא ליהודאי...". ופירש רבינו חננאל: שגלוי וידוע לפני
הקב"ה, כשמרבין עושר, בועטין בו, שנאמר 'וישמן ישורון ויבעט' וגו'.

בספר 'מי מנוחות' (פרשת תולדות) ביאר הטעם מדוע יצחק אבינו חרד חרדה גדולה עד מאוד
(בראשית כז, לג) אחר שנודע לו שהוא בירך את יעקב בברכת "ויתן לך האלוקים מטל השמים
ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש" וגו' (שם כז, כח), וז"ל: ולזה חרד יצחק חרדה גדולה, כי אמר
כי לא נאה ליעקב הברכות שברכתיו, כי בהם יאבד חלקו בעולם הבא על דרך "וישמן ישורון

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

ומהם, שיזכיר טובת האלהים בלשונו תמיד,
(ב) וירבה להודות לו ולשבח בלבו עליה
ובנראה מדבריו.

ומהם, שלא תהיה נמכזה ומעוטה בעיניו.

וגם בדבריו יזכיר תמיד את חסדי ה' עליו.

ומהם - התנאי השלישי הוא שלא תהיה טובת הבורא שמיטיב עמו נמכזה - בזויה ומעוטה (ומועטת) בעיניו, אלא תהיה חביבה וחשובה בעיניו.

עיונים

ויבעט" (דברים לב, טו), ומצות התורה ודקדוקיה לא יהיו עם רוב טובה ורוב ההצלחה [פירוש, שלא יוכלו המצות להתקיים עם רוב טובות עולם הזה, וכמו שכתוב (דברים לב, טו) וישמן ישרון ויבעט. ואפשר שעל זה אמרו ז"ל (חגיגה ט, ב) יאה עניותא ליהודאי, וכן כתב בספר העיקרים (ד, יג)]. פוק חזי בימי המלכים שהיו בישראל - "מרעה אל רעה יצאו" (ירמיה ט, ב), ואחר כך כשגלו ישראל ושקטה כל הארץ - פצחו רנה בעבודתו יתברך. ואם נתמעטה טובתם הגשמית מצד הגלויות והטלטול - מכל מקום יפה היא לכללות ישראל. ולזה סיים במאמרו "גם ברוך יהיה" (בראשית כז, לג), לומר - לא שרע בעיני שברכתי אותו חלילה, אך רצוני "גם ברוך יהיה", שיהיה טפל בברכה ויהיה בתורת 'גם', ויהיה עשו עיקר בעולם הזה, וגם יעקב ישיגהו קצת בעולם הזה [רק] כשיעור דרך ואמצעי לקנות עולם הבא.

ב. וירבה להודות לו. בברכה שניה שבברכת המזון אנו מודים לה' אלוהינו: "על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה, ועל שהוצאתנו ה' אלהינו מארץ מצרים, ופדיתנו מבית עבדים, ועל בריכתך שחתמת בבשרינו, ועל תורתך שלימדתנו". ובמסכת ברכות (מט, א) אמרו: "כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו". וצריך עיון הטעם מדוע לא יצא ידי חובתו כשלא הזכיר ברית ותורה?

והנה ה'חתם סופר' כתב כמה ענינים בזה בספריו. בספרו 'תורת משה' (פרשת עקב) כתב בזה וז"ל: אנו מברכים ברכת המזון ומזכירין ברית ותורה וחוקיך שהודעתנו, כי זולת זה אין ראוי לברך על המזון, כי מה בצע בקיום הגוף העכור הזה, דאין האכילה וכל הנאות עולם הזה כדאים לברך

חובות שער עבודת האלהים הלכות

עיונים

השם יתברך עליו אם לא שהם סיבות לקיום בריתו ותורה וחוקים, אבל העושה האכילה עיקר ומברך רק על האכילה גרידא, יבוא להחשיב העולם הזה לדבר חשוב וימשך אחריו ולבסוף ישכח את השם יתברך ויסור מאחוריו, על כן אמר (דברים ח, י) 'ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה' לבד ולא יהא כוונה לברך ה' על קיום מצוותיה רק על הארץ הטובה, על זה סיים (בפסוק שאחריו, פסוק יא): 'השמר לך פן תשכח'.

עוד כתב בזה ב'חתם סופר' (פרשת וארא) וז"ל: וחייבנו להזכיר בברכת המזון באמת, ר"ת ברית ארץ מזון תורת משום דאין לשבח ה' יתברך על המזון, דוודאי אחר שבראנו צריכין אנו למזון, והרי הוא טובה גדולה שמכלכל רעבונינו, אבל מי ביקש זאת מעיקרא דנח שלא נברא יותר משנברא, וטוב אשר עדיין לא היה כמ"ש בקהלת (ד, ג), וא"כ מה לנו לברך ולשבח על המזון ועל הכלכלה שהוא קלקלה, אך נבין כי ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו ולדבקה בו כתיב, ועוד בחסדו זנינו ומפרנסנו שלא יהיה לנו מונע, אדרבה עזר וסיוע והוספת כח לקנות שלימות, ובארץ הנבחרת שם שער השמים, והוציאנו משערי טומאת מצרים והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת.

ועל כן אמר (שמות כ, ב) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר אשר בראתיך, כי נח שלא נברא אם שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם, על כן אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתנו מארץ מצרים, ואי היינו מברכים כברכת בנימין רעיא בריך רחמנא דהאי פיתא (ברכות דף מ, ב), אין זה מברך אלא מנאץ, על כן צריך להזכיר ברית ותורה וארץ ישראל גם כן, וזה ברכה באמת ועל כן בגילה ורינה בשמחה רבה ואמרו כולם ר"ת ברוך כי על זה ראוי לברך.

וב'חתם סופר' (פרשת האזינו, ד"ה לא תתגודדו) כתב בתו"ד: ובברכת המזון אנו מזכירין ברית ותורה, כי אין ראוי לשבח הקב"ה על דבר מה שהאכילנו הבלי עולם, לולי שהמאכלים מקיימים אותנו לברית ותורה והוא דבר חי נצחי.

וב'חתם סופר' החדש (פרשת עקב) כתב: כל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ וכו' לא יצא ידי חובתו (ברכות מט, א). יש לפרש הענין כי אם גם יאמין האדם אשר לעולם בורא אשר ברא את העולם ומלואו ומנהיגו, עדיין יתפתה לאמור כי ברא העולם הזה רק להתנאות, וכמלך בשר ודם אשר דרכו לתקן להנאותו ביברין של חיות שונות, ועל כרחו יזנוס ויפרנסם, ואין על החיות לתת הודאה למלך הלזה, כי מאחר שהוא רוצה בקיומן עליו לזנון, ככה ידמו המינים האלה מיוצר הכל. ואמנם המאמין בברית ותורה, ויאמין מאמר הכתוב (ירמיה לג, כה) 'אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת' (עיי' נדרים לב, א), הוא יבין כי עולם חסד יבנה, ותכלית בריאת העולם למען יקנו כל הברואים בו שלימות נצחי, וזה אחרי כי הכל יתאחד בקרב האדם, והאדם על ידי שמירת הברית והתורה יהיה עולמי, כמאמר אביגיל 'והיתה נפש אדוני צרורה בצרור

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

ומהם, שלא יתלה בזולתו אם תהיה על ידי אמצעי, שיזדה האמצעי ויתעלם מהודות הבורא עליה.

ומהם, שלא יתפאר בה ויעלה על דעתו כי בכחו לקחה ובחכמתו, או במה שהוא ראוי לה.

ומהם, שלא יעלה במחשבתו שיתמידה בהשתדלותו בה, ושתאבד ממנו אם יתעלם ממנה.

ומהם - התנאי הרביעי הוא: שלא יתלה את השגת טובותיו בזולתו, אלא יתלה כל טובותיו בבורא יתברך, ואם תהיה על ידי אמצעי - גם כאשר הבורא שולח טובה אליו על ידי אדם או על ידי אמצעי אחר, אל יחשוב שאותו אמצעי הוא שהיטיב לו. אם יתלה את טובתו באותו אמצעי עלול הוא להגיע לכך שיוודה להאמצעי ויתעלם מלהודות להבורא עליה - על הטוב שעשה עמו, אלא עליו לייחס את הטובה לבורא עצמו.

ומהם - התנאי החמישי הוא שלא יתפאר בה - בטובה שהצליח בהשגתה, ולא יעלה על דעתו ומחשבתו כי בכחות עצמו לקחה ובחכמתו השיג אותה, או שהשיג את הטוב במה - מפני שהוא ראוי לה - לקבל אותה, אלא יאמין כי כל הטובות שהגיעו אליו הן מחסדי ה' עליו ונתנן לו במתנת חנם, אף על פי שאין הוא ראוי לכך כלל.

ומהם - התנאי השישי הוא שלא יעלה במחשבתו שיתמידה בהשתדלותו בה - ולא יחשוב שבכוח השתדלותו וחריצותו הוא בטוח שטובה זו תישאר אצלו תמיד, ושתאבד ממנו אם יתעלם ממנה - ורק אם יתעלם משמירתה אז יאבד אותה, והיינו שלא יטעה לחשוב שהוא השולט על הצלחת ענייניו, אלא יאמין שהטוב מתקיים אצלו ברצון הבורא.

עיונים

החיים' (ש"א כה, כט), ועל דבר זה שייך להודות לה' על שזן ומפרנס אותנו. וזה ענין אמרם: כל שלא אמר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא ידי חובתו, כי הברית והתורה המה אשר יעוררו לב האדם להודות לה' על מזונות.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

ומהם, שלא יבזה מי שחסר הטובה ההיא, ויראה את עצמו טוב ממנו לפני האלהים, ושפא האלהים מנסה אותו בה להראות מה שנסתר בו מרע המצפון, ותשיאהו הטובה, ויהיה כל חסר טוב טוב ממנו לפני האלהים.

ומהם, שיהיה לבבו שלם עם האלהים בכונתו ובהכנעו, ואם לא יוסיף במעשהו על מה שיהיה בתחלה, ולא הוסיף בהודאה ובשבח,

רוע מידותיו המוצפנות בלבו, ותשיאהו הטובה - ועל ידי הטובה הבאה עליו יבוא לחטוא ואז יתגלו מסתוריו, [וודאי הבורא יודע מה בלבו של כל אדם. הוא היודע שיש אדם שהוא מושחת במידותיו ובלבו, והדבר אינו ידוע לבני האדם, משום שאין בידו היכולת להוציא אל הפועל את מחשבותיו הרעות. ללא ספק יש להעניש אדם זה, אולם לו היה הקב"ה מענישו קודם שרשעותו ושחיתות מידותיו מתגלות לעין כול, היה בכך חילול השם; היה נראה בעיני הבריות שהקב"ה מענישו על שווא, עונש ללא צדק, כיוון שהוא מוחזק בעיני הבריות כאדם ישר וצדיק. לכן הקב"ה משפיע לאדם זה טובה שנותנת לו אמצעים ונתונים המאפשרים לו לעשות את מעשיו הרעים ללא מעצור ובאין מפריע, וכך מתגלה רוע לבבו לעין כול, וכשיענישו הבורא, כולם יצדיקו את דינו של הבורא ויימנע חילול ה' (לפי פת לחם ומרפא לנפש)], נמצא לפי זה שכל אותם אנשים שלא הגיעה הטובה אליהם הרי הם חשובים לפני ה' יותר ממנו, ויהיה כל חסר-טוב - וכל מי שלא קיבל טובות אלה, טוב ממנו לפני האלהים - הוא מוצא חן בעיני האלוקים יותר ממנו, שהרי לפניו לא שם האלוקים מכשולים כדי להחטיאו.

ומהם - התנאי השמיני הוא שיהיה לבבו שלם עם האלהים בכונתו - בכונת מעשיו ובהיכנעו - ובתחושת הכנעה לפניו, וגם אם אחרי שה' היטיב עמו לא יוסיף במעשהו - לא יוסיף מעשים טובים על מה שהיה רגיל בתחילה (לפני כן), ולא הוסיף בהודאה ובשבח - וגם אם אין הוא

חובות	שער עבודת האלהים	הלכות
ביושר לבב	כדי שישתדל ויתאמץ לעלות אל מעלתו - אל מעלתם, ואל יביט למי - על מי שהוא ממעט ומתרשל בה - בעבודתו יותר ממנו ויתנאה במעשהו - כדי שלא יבוא להתגאות במעשיו, ויתעלם ממנו - וכדי שלא ילמד מהם להתרפות בעבודתו.	כדי שישתדל ויתאמץ לעלות אל מעלתו - אל מעלתם, ואל יביט למי - על מי שהוא ממעט ומתרשל בה - בעבודתו יותר ממנו ויתנאה במעשהו - כדי שלא יבוא להתגאות במעשיו, ויתעלם ממנו - וכדי שלא ילמד מהם להתרפות בעבודתו.

עיונים

ירושלים. שמע אביה, והדירה מכל נכסיו. התגוררו במתבן, ובכל בוקר היו מלקטים את התבן שהסתבך בשערם. אמר לה: "אילו היה לי, הייתי קונה לך 'ירושלים' של זהב [תכשיט זהב, וירושלים מגולפת בו (ר"ן)]. שכך ראוי לנחם ולפייס (יעוין עירובין ק, ב), ולבסוף אכן העניק לה תכשיט זה (שבת נט, א)]. בא אליהו, נדמה להם כאדם וקרא על הפתח: "תנו לי מעט תבן, שאשתי ילדה ואין לי דבר להניח על הארץ עבודה ועבור התינוק!" אמר רבי עקיבא לאשתו: "ראי אדם, שאפילו תבן אין לו!" כמה עלינו לשמוח בחלקינו, תבן יש לנו! אמרה ליה: "זיל הוי בי רב", לך ותלמד תורה. הלך ולמד שנים עשרה שנה לפני רבי אליעזר ורבי יהושע, ולאחר עוד שנים עשרה שנה חזר בראש עשרים וארבעה אלף תלמידים ואמר להם: "שלי ושלכם, שלה הוא". ויש לשאול: הן לא פחות מכך, ידוע המדרש אודות "איש חסיד היה, בלי מזון ובלי מחיה", שיצא להביא טרף לביתו והנה אליהו הנביא לקראתו, נמכר עבורו לעבד תמורת שמונה מאות אלף זהובים, גייס מלאכי מרום שיעזרוהו לבנות ארמון בין לילה, ושחרר למחרת. ובמדרשים נוספים גילה אליהו הנביא מטמוניות והנחיל עושר. מדוע כאן אצל רבי עקיבא ואשתו לא בנה להם הארמון ולא העשירים? והתשובה: שאילו היה מעשירים היו נחלצים מענים, אבל היינו מפסידים את רבי עקיבא! כי יש לו מנה רוצה מאתים, ויש לו ארמון רוצה שבעתים. מה עשה אליהו הנביא, השריש בהם את ה"על הארץ, מתחת", וברגע שהשתרשה ההכרה מיד שלחתו ללמוד תורה! להעפיל אל "השמים, ממעל!" ('והגדת' פרשת ואתחנן).

כמה נפלאים דברי החידושי הרי"ם זצ"ל, שכאשר קטרגה הלבנה שאי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד והקב"ה מיעטה, הרבה צבאיה בכוכבים להפיס דעתה (רש"י בראשית א, טז). ואינו מובן: גדולה היתה, והתמעטה. במה פייסו הכוכבים את דעתה? וענה: תתנחם בכך שיש קטנים ממנה. "על הארץ - מתחת!"

וכאשר נרכוש נקודת מבט זו, ונהיה שבעי רצון בחלקנו בגשמיות, נוכל להפנות המבט להתעלות ברוחניות: "בשמים - ממעל!"

חובות	שער עבודת האלהים	הלכות	ביושר לבב
יְתַמִּיד עַל מַה שֶּׁהָיָה בּוֹ, וַיִּשְׁתַּדַּל לְכַוֵּן אֶת לְבוֹ בְּמַעֲשָׁיו לְאֱלֹהִים, וְאֵל תִּהְיֶה הַטּוֹבָה גּוֹרֶמֶת לְקַצֵּר מִמַּעֲשָׁיו הָרִאשׁוֹן וְלִטְרֹד אוֹתוֹ מִהוֹסִיף בְּכוֹנָתוֹ לְאֱלֹהִים.	מוסיף להודות ולשבח את ה' עליהן, הרי לפחות יתמיד - ימשיך לשקוד על מה שהיה בו - על מעשיו הטובים ועל ההודאה והשבח כפי שהיה נוהג מקודם, וישתדל לכונן את לבו במעשהו לאלהים - וישתדל לטהר מצפונו בעת מעשיו לשם שמים, ואל תהיה - שלא תהיה הטובה גורמת לכך לקצר ממעשהו הראשון - שיקצר בעבודה ולטרוד אותו - ושיטרד לבו וימנע מלהוסיף ככוונתו -	כדי שישתדל ויתאמץ לעלות אל מעלתו - אל מעלתם, ואל יביט למי - על מי שהוא ממעט ומתרשל בה - בעבודתו יותר ממנו ויתנאה במעשהו - כדי שלא יבוא להתגאות במעשיו, ויתעלם ממנו - וכדי שלא ילמד מהם להתרפות בעבודתו.	כדי שישתדל ויתאמץ לעלות אל מעלתו - אל מעלתם, ואל יביט למי - על מי שהוא ממעט ומתרשל בה - בעבודתו יותר ממנו ויתנאה במעשהו - כדי שלא יבוא להתגאות במעשיו, ויתעלם ממנו - וכדי שלא ילמד מהם להתרפות בעבודתו.

ומהם, ^(ג) להיות עינו תמיד על מי שהוא למטה ממנו, כרוב הטובות, לא על מי שהוא למעלה ממנו, וכן ראוי לו להיות עינו תמיד על מי שהוא מרבה בעבודת האלהים יותר ממנו, בכונתו לשם האלהים [לדוגמא: אדם שהקב"ה העשיר אותו ודווקא העושר מוסיף לו טרדות עד שאין לבו פנוי להודות לה].

ומהם - התנאי התשיעי הוא להיות עינו - שיסתכל ויתבונן תמיד על מי שהוא למטה ממנו ברוב הטובות - בבני אדם שטובתם פחותה משלו, ועל ידי כך ישמח בחלקו, ולא יביט על מי שהוא למעלה ממנו - בבני אדם שטובתם מרובה משלו, כדי שלא יקנא בהם, וכן - אולם בענייני עבודת ה' ראוי לו להיות עינו - להביט ולהתבונן תמיד על מי שהוא מרבה בעבודת האלהים - על אלה שעובדים את האלוקים יותר ממנו,

עיונים

ג. להיות עינו תמיד על מי שהוא למטה ממנו ברוב הטובות, וכן וכו' על מי שמרבה בעבודת האלוקים יותר ממנו. ידוע פירושם של ה'קדושת לוי' (פרשת אמור) וה'בן איש חי' ('עוד יוסף חי' פרשת ויצא בשם החיד"א) בביאור הכתוב "בשמים ממעל, ועל הארץ מתחת" (דברים ד, ט). כלומר ש"בשמים", בעניינים הרוחניים, "ממעל", שא עיניך וראה שיש גבוהים ממך ותשתדל להעפיל לדרגתם, בבחינת "קנאת סופרים תרבה חכמה" (ב"ב כא, א) [וז"ל הרא"ש (ב'ארחות חיים): "אל תביט על מי שקטן ממך בעבודה וביראה, אלא על מי שגדול ממך"]. ברם, "ועל הארץ", בעניינים הארציים, "מתחת", תראה שיש פחותים ממך, ותשמח בחלקך. לא בכדי, "השמח בחלקו" הוא מקניני התורה (אבות פ"ו מ"ו)! במסכת נדרים (ג, א) מספרת הגמרא: רבי עקיבא, התקדשה לו בתו של כלבא שבוע, מעשירי

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ומהם, ^(ד)שלא ישיאהו ארך סתר הבורא יתעלה עליו, וארך אפיו לו, כדי שיהיה בטוח מקצפו וימרה אותו.

כי כל מה שהגיעו דבריהם אלינו מן הקדמונים שעברו, וראינו מן הנמצאים עמנו, שהטיב להם האלהים במיני הטובות, וננו מעבודת

בוותרנות ושלא יקצוף עליו ועל סמך זה ימרה אותו - יבוא להמרותו. אלה הם עשרת התנאים שהם יסודיים והכרחיים לעבודת האלוקים. והראיה לכך, כי כל מה שהגיעו דבריהם אלינו מן הקדמונים שעברו - כי כל אותם האנשים מדורות שעברו שנודע לנו סיפור חייהם, וראינו - וגם אלו מן הנמצאים עמנו - אצל האנשים החיים עמנו היום, שהטיב להם האלהים במיני הטובות - בכל מיני טובות, ובכל זאת ננו (סרו) מעבודת

עיונים

ד. שלא ישיאהו ארך סתר הבורא וכו' כדי שיהיה בטוח מקצפו וימרה אותו. אחד מ"ג עיקרי האמונה בסדרם הרמב"ם הוא ענין שכר ועונש, "שהבורא יתברך שמו גומל טוב לשומרי מצוותיו ומעניש לעוברי מצוותיו". והרמב"ן בסוף פרשת בא כתב: "שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שיאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם כלל, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצוה יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזירת עליון".

במסכת בבא-קמא (נ, א) אמרו: "כל האומר הקב"ה ותרן הוא [מוותר ומתעלם מן העוונות], יותרו חייו". פירש רש"י: חייו וגופו יהיו הפקר (בידי שמים), הואיל והוא מורה בכך לבריות לחטוא. ובספר 'נפש החיים' (א, יב) תמה, הלא אפילו אדם איש חסד מתנהג במדת ותרנות, וכיצד לא יוותר הקב"ה. וביאר, שאינו על דרך העונש ונקימה ח"ו, אלא "חטאים תרדף רעה" (משלי יג, כא), שהחטא עצמו הוא עונשו. כי מעת הבריאה קבע ה' יתברך את כל סדרי הנהגת העולמות, שיהיו תלויים כפי התעוררות מעשי האדם הטובים או רעים, שכל מעשיו וענייניו נרשמים מאליהם כל

ביושר לבב

ביושר לבב

האלהים אל המרותו - והמרו את דברו, לא נכשלו אלא במה שסיפרתי לך - באותם עשרת התנאים הללו שהזכרתי לך. ודבר זה גלוי ומפורסם בספרי הנביאים עליהם השלום שבכל דור ודור, והם כל מפסידי השער השלישי הזה - וההתעלמות מעשרת התנאים הללו גורמת לאבד את כל המבואר בשער השלישי הזה אשר כונתנו - אשר מטרטנו בו היתה באור חיוב אופני קבלת עבודת האלהים.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

האלהים אל המרותו, לא נכשלו אלא במה שסיפרתי לך, זה גלוי ומפורסם בספרי הנביאים עליהם השלום בכל דור ודור, והם כל מפסידי השער השלישי הזה אשר כונתנו בו באור חיוב קבלת עבודת האלהים.

ומי שלא יכול להוסיף בעבודת האלהים ברבות טובותיו, ויכול לקבל מה שזכרתי לשם שמים, יהיה ראוי להתמדת הטובה לו

ומי שלא יכול להוסיף בעבודת האלהים ברבות טובותיו - בעבור ריבוי טובות הבורא עמו, ויכול לקבל - ולכל הפחות הוא מקבל על עצמו לעשות את מה שזכרתי - את עשרת התפקידים הללו לשם שמים, יהיה ראוי להתמדת הטובה לו - יהיה ראוי שתתמיד אצלו הטובה

עיונים

אחד במקורו ושרשו. והוא מוכרח לקבל דינו על ידי אותן כוחות הטומאה שהגביר במעשיו, כפי ערך וענין הפגם, ובזה ממילא יתוקן הפגם של העולמות ושל נפשו. עכ"ל. ובספר 'אור יחזקאל' (ג, רי"ג) ביאר הטעם מדוע האומר הקב"ה ותרן יותרו חייו, דהנה כתב ה'מסילת ישרים' (פ"א): "שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו וכו' הוא הדבקות בו יתברך". וכיון שתכלית העונג זה הדבקות בהש"ת ובעת אשר נמצא פגם ומום לא יתכן דבקות, לכן מעניש הקב"ה את ישראל כדי שיזדככו ויתנקו ויוכלו להגיע אל הדבקות. נמצא שאין העונש רק דין בעלמא אלא חסד ורחמים לאין שיעור, שכל מטרות העונש לזכך את ישראל כדי שיוכלו להגיע לדבקות, ולכן כל זמן שלא נענשו ולא זככו עצמם לא יגיעו לשלמות, ומש"ה "כל האומר הקב"ה ותרן יותרו מעוהי" (ב"ק נ) משום שהויתור אינו מעלה ושבח, אלא להיפך - חסרון ועונש, כי כאשר יוותר לא יגיע האדם לשלימות ודביקות וכמשנ"ת.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

המיוחדת לו. ואם יסירנה ממנו, יהיה לאחד משני דברים, או למחות פנה עון שקדם לו, או לשלם לו פעולם הבא תמורתה מה שהוא גדול ויקר ממנה ועודף עליה הרבה. ויקר ממנה ועודף עליה הרבה.

המיוחדת לו. ואם יסירנה - ישלול ממנו האלוהים את הטובות, יהיה וודאי שהדבר נעשה לאחד משני דברים - הרי זה מפני אחת משתי הסיבות דלהלן, או למחות ולכפר עליו בזה עון שקדם לו - שעשה בעבר, או כדי לשלם לו בעולם הבא תמורתה מה שהוא גדול ויקר ממנה ועודף עליה הרבה - או כדי לשלם לו תמורת טובות אלה שגרם בעולם הבא, שהוא מרובה ויקר יותר מן הטובות שיש בעולם הזה והוא עולה עליהן בהרבה. כלומר, גם אם אינו מקבל את הטובה מאת ה', יהיה הדבר לתועלתו בצורה זו או בצורה אחרת.

ביושר לבב

אמרה הנפש: התעסקת ברפואתי, והעלית ארוכתי - והעלית מזור למחלתי, והוכחתיני על קצורי בעבודת ה' והעמדתיני על דרך האמת, והגדלת חסדך עלי, והשקפת באורך - והתבוננת באור שכלך על רפואתי, וגילית - והסרת בכך את חשבת האיולת והטפשות מעלי. אלא שנשאר עלי עדין ממפסירי עבודת האלוהים ענין אחד - אלא שעדיין מציק לי ענין אחד, שהוא הגדול מבין המפסידים את עבודת האלוקים, ואם תרפאני ממדוהו - אם תרפא אותי מחולי זה ומהסבל שמבוכה זו גורמת לי ותסיר ממני את דאגתו - את הדאגה שהוא משית עלי, בכך אינצל מן הגדול שכמדוים - מהחולי הגדול ביותר שבמיני

חובות שער עבודת האלהים הלכות

פרק שמיני

אמרה הנפש: התעסקת ברפואתי, והעלית ארוכתי, והוכחתיני, והגדלת והשקפת באורך על רפואתי, וגילית חשבת האולת מעלי. אלא שנשאר עלי עדין ממפסירי עבודת האלהים ענין אחד, אם תרפאני ממדוהו ותסיר ממני דאגתו, אינצל מן הגדול שכמדוים, ואחיה קרובה לרפואה מכל נגעי.

אמר השכל: ומה הוא הענין שהוא אצלך באשר זכרת?

אמרה הנפש: מה שמצאתי בספרים מענין ההכרח והגזרה והממשלה והחפץ,

החוליים, ובזה אחיה קרובה לרפואה - וקרוב לודאי שאתרפא לגמרי מכל נגעי ומחלותי. אמר [שואל] השכל: ומה הוא הענין שהוא אצלך כאשר זכרת - מה הוא אותו ענין, הנחשב אצלך לחולי גדול כפי שהזכרת?

אמרה [משיבה] הנפש: המבוכה המטרידה אותי היא, ענין הנהגתו של הבורא בעולם, וזאת על פי מה שמצאתי בספרים - בספרי הקודש מענין ההכרח והגזרה והממשלה והחפץ - כי יש לייחס את כחות ה"רצון", ה"יכולת" ה"ציווי" ו"הכפיה" [כל פעולה בעולם יוצאת לפועל על ידי ארבע הנהגות אלה של הבורא יתברך. למשל פרי הצומח, אחרי שעלה ב"רצון" הבורא יתברך שיתהווה הפרי, הוא

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

שְׁהַכֵּל לְאֱלֹהִים בְּכָל מָה שֶׁבָּרָא מִקּוֹפֵא וְצוֹמֵחַ וְחַי וּמְדַבֵּר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים קל"ה, ו'): כָּל אֲשֶׁר חָפִץ יְיָ עָשָׂה בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ, וְאָמַר (שְׁמוּאֵל-ב, ו-ז): יְיָ מִמִּית וּמַחְיֶה מוֹרִיד שָׁאוּל וַיַּעַל, יְיָ מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׂיר מִשְׁפִּיל אֶף מְרוֹמֵם, וְאָמַר (אִיכָה ג, לז-לח): מִי זֶה אָמַר וַתְּהִי יְיָ לֹא צָוָה, (מְפִי עֲלִיּוֹן לֹא תֵצֵא הִרְעוֹת וְהַטּוֹב, וְאָמַר (יִשְׁעִיָּה מ"ה, ז'): יוֹצֵר אוֹר שְׁבָרָא, לֹא הִבְדִּיל מִקּוֹפֵא וְצוֹמֵחַ וְחַי וּמְדַבֵּר - בֵּין דוֹמֵם, צוֹמֵחַ, חַי וְהַמְדַּבֵּר שֶׁהוּא הָאָדָם, וְכִי כוֹלֵם פּוֹעֲלִים מֵתוֹךְ הַכְּרַח בְּהִתְאֵם לְרִצּוֹנוֹ, וְנִמְצָא כִּי כָל מָה שֶׁנַּעֲשֶׂה בִּבְרִיאָה הַכֹּל הוּא בְּגִזִּירַתוֹ שֶׁל הַבּוֹרָא וְכַפִּי רִצּוֹנוֹ. וְכַאֲן מֵבִיא רַבֵּינוּ פְּסוּקִים הַמּוֹרִים עַל כֵּךְ שֶׁהַכֹּל בְּגִזִּירַת עֲלִיּוֹן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים קל"ה, ו'): כָּל אֲשֶׁר חָפִץ ה' עָשָׂה בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ, וְאָמַר (שְׁמוּאֵל-ב, ו-ז): ה' מִמִּית וּמַחְיֶה מוֹרִיד שָׁאוּל וַיַּעַל, ה' מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׂיר מִשְׁפִּיל אֶף מְרוֹמֵם, וְאָמַר (אִיכָה ג, לז-לח): מִי זֶה אָמַר - מִי הוּא הַטֶּפֶשׁ שִׁיאֲמַר וַתְּהִי - שֶׁמֶשְׁהוּ מֵתְרַחֵשׁ וְנַעֲשֶׂה בַּעוֹלָם שֶׁה' לֹא צָוָה שִׁיְהִיָּה כֵן, וּמִיֵּהוּ הַכֹּסִיל שִׁיאֲמַר 'מְפִי עֲלִיּוֹן לֹא תֵצֵא הִרְעוֹת וְהַטּוֹב' - שֶׁכָּל הִרְעוֹת וְהַטּוֹבוֹת הַמֵּתְהוּוֹת בַּעוֹלָם הַזֶּה, נַעֲשׂוֹת עַל פִּי בְּחִירַתוֹ שֶׁל הָאָדָם וְלֹא עַל פִּי גִזְרָתוֹ וּמֵאֲמָרוֹ שֶׁל הַבּוֹרָא (פֶּת לֶחֶם וְטוֹב הַלְּבָנוֹן), וְנִאֲמַר (יִשְׁעִיָּה מ"ה, ז'): יוֹצֵר אוֹר

עיונים

א. מְפִי עֲלִיּוֹן לֹא תֵצֵא הִרְעוֹת וְהַטּוֹב. יֵשׁ לְהַבִּין, מִדּוּעַ הַנְּבִיא אֹמֵר כִּי "מְפִי עֲלִיּוֹן לֹא תֵצֵא הִרְעוֹת וְהַטּוֹב", וְכִי לֹא הִקְבִּ"ה גּוֹזֵר עַל הַטּוֹבָה אוֹ עַל הִרְעָה? וְעוֹד, הַקֶּשֶׁה הַנִּצִּי"ב מוֹאֲלוּזִין בְּסִפְר "הַעֲמֵק דְּבַר", מִדּוּעַ מִשְׁנֵה הַנְּבִיא אֵת לְשׁוֹנוֹ מְרַבִּים לִיחִיד - "הִרְעוֹת וְהַטּוֹב", הִיָּה לוֹ לֹמַר "הִרְעוֹת וְהַטּוֹבוֹת" אוֹ "הִרְעָה וְהַטּוֹב"?

אַלֶּא, הַסְּבִיר שֶׁם, מוֹבָא בְּמִדְרַשׁ (דְּב"ר ד, ג), שֶׁמֶשְׁעָה שֶׁאֲמַר הַקְּב"ה: "רָאָה אֲנוּכִי נֹתֵן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם בְּרַכָּה וְקִלְלָה, אֵת הַבְּרַכָּה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה' וְגו', וְהַקִּלְלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה'" (דְּבָרִים י"א, כו-כח) - מֵאוֹתָהּ שֶׁעָה מֵאֲלִיָּה בָּאָה הַטּוֹבָה אוֹ הִרְעָה, כְּלוּמַר, בְּחִירַת הָאָדָם בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה הִיא הַמְּבִיאָה עֲלֵיו אֶת הַטּוֹב, וְכֵן, חֲלִילָה, לְהִיפֹךְ, בְּחִירָה לֹא טוֹבָה הִיא הַמְּבִיאָה עַל הָאָדָם אֶת הִרְעָה,

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וּבּוֹרָא חוֹשֵׁךְ עוֹשֶׂה שְׁלוֹם וּבּוֹרָא רָע, וְאָמַר (תְּהִלִּים קכ"ז, א'): אִם יְיָ לֹא יִבְנֶה בַּיִת שְׁוֹא עֲמֻלוֹ בּוֹנִינוּ בּוֹ אִם יְיָ לֹא יִשְׁמֵר עִיר שְׁוֹא שָׁקֵד שׁוֹמֵר, וְאָמַר (תְּהִלִּים קכ"ז, ב'): (ב) שְׁוֹא לָכֶם מִשְׁכִּימֵי קוֹם מֵאַחֲרֵי שִׁבְתְּ אֲכָלִי לָחֶם הָעֵצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שְׁנָא, וּבּוֹרָא חוֹשֵׁךְ עוֹשֶׂה שְׁלוֹם וּבּוֹרָא רָע, וְנִאֲמַר (תְּהִלִּים קכ"ז, א'): אִם ה' לֹא יִבְנֶה בַּיִת שְׁוֹא עֲמֻלוֹ בּוֹנִינוּ בּוֹ אִם ה' לֹא יִשְׁמֵר עִיר שְׁוֹא שָׁקֵד שׁוֹמֵר, וְנִאֲמַר (תְּהִלִּים קכ"ז, ב'): (ב) שְׁוֹא לָכֶם מִשְׁכִּימֵי קוֹם מֵאַחֲרֵי שִׁבְתְּ אֲכָלִי לָחֶם הָעֵצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שְׁנָא, בַּחֲנֻם הַנֶּחֱמָה מִשְׁכִּימֵי לִקּוֹם לַעֲשׂוֹת מִלֵּאכְתָּכֶם, וּמִתַּעֲכָבִים בָּה עַד שְׁעוֹת מֵאוּחֲרוֹת 'אוֹכְלֵי לֶחֶם הָעֵצָבִים' - וְאוֹכְלִים לֶחֶם הַבָּא בַּעֲצָב רַב וּבִיגִיעַת הַמִּלָּאכָה, הֵלֵא 'כֵּן יִתֵּן ה' דִּי מַחְסוֹרוֹ לִידִידוֹ שְׁנָא' - לְמִי שֶׁמִּנְדֵּד שִׁנָּה מַעֲיִנִּיו וְעוֹסֵק אֹז בְּמִלָּאכַת שָׁמַיִם. הִרִי שֶׁהַשְּׁגָת הַמְּזוֹנוֹת אֵינָנָה תְּלוּיָה

עיונים

וְלֹא הִקְבִּ"ה גּוֹזֵר עֲלֵיו אֶת הַטּוֹבָה אוֹ הִרְעָה, כְּמִבּוֹאֵר בְּכַתּוּב: "מְפִי עֲלִיּוֹן לֹא תֵצֵא הִרְעוֹת וְהַטּוֹב". וּמִדּוּעַ לֹא אָמַר הַנְּבִיא: "הִרְעוֹת וְהַטּוֹבוֹת", אוֹ "רָע וְטוֹב"? כִּי אֲמַנָּם יֵשׁ הִבְדֵּל בֵּינֵיהֶם. שְׁאִילוֹ פּוֹרְעָנוֹת וִיסוּרִין לַעוֹלָם לֹא יִבּוֹאוּ עַל הָאָדָם אִם לֹא שִׁישׁ בִּידוֹ עוֹוֹן הַגּוֹרֵם לָכֵךְ, כְּאִמּוֹר, אֲבָל טוֹבָה הַקְּב"ה נֹתֵן לָאָדָם עוֹד לְפָנֶי שַׁעֲשֵׂה מִצְוֹת, כְּדִי שִׁיְהִיָּה בִּידוֹ יְכוּלַת לִלְכַּת בְּדֶרֶךְ ה', וְלֹא יִהְיֶה טְרוֹד בְּקוּשֵׁי הָעוֹלָם הַזֶּה. לְפִיכֵךְ אָמַר: "מְפִי עֲלִיּוֹן לֹא תֵצֵא הִרְעוֹת וְהַטּוֹב", דֵּהִינּוּ כָּל הִרְעוֹת אֵינָן מְפִי עֲלִיּוֹן בְּגִזִּירָה, אֲלֵא מִפְּנֵי שַׁעֲשֵׂה רָע, וְכִבֵּר נִאֲמַר: "וְאֵת הַקִּלְלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ". אֲבָל "הַטּוֹב" - אֶחָד מִסּוּגֵי "הַטּוֹב" כֵּן יוֹצֵא בְּגִזִּירָה מִפִּי ה', הוּא הַטּוֹב שֶׁלְּפָנֶי עֲשִׂיַת הַמִּצְוָה, וְרַק "טוֹב" שֶׁהוּא כְּשֹׁכֵר מִצְוָה אֵינּוּ יוֹצֵא מִפִּי ה' מֵאִזְ שֶׁאֲמַר: "רָאָה אֲנוּכִי נֹתֵן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם בְּרַכָּה וְגו' אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ", כִּי הַטּוֹב שֶׁהוּא שֹׁכֵר בֹּא מֵאֲלִיו.

עוֹד בִּיאֵר רַבֵּינוּ חַיִּים קִנִּיבִסְקִי שְׁלִיט"א בְּסִפְרוֹ "טַעֲמָא דְּקִרְא" מִדּוּעַ "רַעוֹת" אֹמֵר הַכַּתּוּב בְּלִשׁוֹן רַבִּים, וְאִילוֹ "הַטּוֹב" הוּא אֹמֵר בְּלִשׁוֹן יַחִיד? אֲלֵא: "טוֹב" הוּא אֲכָן יַחִיד, שֶׁהִרִי אִם חֹסֵר לָאָדָם אֲפִילוֹ פֶּרֶט אֶחָד מִכָּל צִרְכּוֹ, שׁוֹב אֵין הוּא בְּכָלל "טוֹב", כִּי רַק כְּאִשֶּׁר יֵשׁ לָאָדָם אֵת כָּל מָה שֶׁצָּרִיךְ הַטּוֹב שֶׁלּוֹ מוֹגֵדֵר כְּ"טוֹב". אֲבָל "רַעוֹת" יֵשׁ הִרְבָּה, כִּיֹּן שֶׁכָּל צָרָה שְׁבָאָה עַל הָאָדָם הִיא רַעָה בְּפָנֶי עֲצָמָה.

ב. שׁוֹא לָכֶם מִשְׁכִּימֵי קוֹם מֵאַחֲרֵי שִׁבְתְּ אֲכָלִי לָחֶם הָעֵצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שְׁנָא. פִּירוּשׁ מִפְתִּיעַ בְּפִסּוּק זֶה, כְּתַב הַט"ז (אֲבָן הָעוֹזֵר, סִימָן כָּה ס"ק א'): יֵשׁ תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים שֶׁמִּנְדִּידִין שִׁנָּה מַעֲיִנֵּיהֶם וְעוֹסְקִים בְּתוֹרָה הִרְבָּה, וְיֵשׁ תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים שִׁישְׁנִים הִרְבָּה כְּדִי שִׁיְהִיָּה לֵהֶם כַּח חֲזַק וּזְרִיזוֹת לֵב לַעֲסוֹק

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְהִרְבֵּה מִמָּה שְׁדוּמָה לָזֶה, מִה שְׁיִזְרָה כָּלֹ, כִּי
הָאָדָם וְשָׂאָר הַחַיִּים הַכִּינִם הַבּוֹרָא לְזִיוֹן הָעוֹלָם
הַזֶּה, וְאִם יִנְיָעִם, יִנְוָעוּ בְּרִשּׁוֹתָו וְכַחוֹ וְיִכָּלְתוּ,
וְאִם יִנְיָחֵם, יִנּוּחּוּ מִמַּעֲשֵׂיהֶם, כְּמוֹ שְׁפָתוֹב (אִיּוֹב
לד, כט): וְהוּא יִשְׁקִיט וְיִי יִרְשִׁיעַ, וְאָמַר (תְּהִלִּים קד,
כט): תִּסְתִּיר פָּנָיִךְ וַיִּכְחַלּוּן ^(ג) תוֹסֵף רוּחָם יִנְוָעוּן
מִיּוּחַדַת בְּבִרְיַתֵּי הָאָדָם הָעוֹדֶפֶת עַל שָׂאָר בְּעֵלֵי הַחַיִּים, וְאִם יִנְיָעִם - וְרַק כֹּאשֶׁר הַבּוֹרָא מְנִיעַ אוֹתָם,
יִנְוָעוּ - הֵם נָעִים בְּרִשּׁוֹתָו וּבְכַחוֹ וּבִיכָלְתוֹ, וְאִם יִנְיָחֵם - וְאִם יִגְזוֹר הַבּוֹרָא שִׁינוּחוֹ, יִנּוּחוּ מִמַּעֲשֵׂיהֶם -
יִפְסְקוּ מַעֲשֵׂיהֶם וּפְעוּלָתָם, כְּמוֹ שְׁכָתוֹב (אִיּוֹב לד, כט): 'וְהוּא יִשְׁקִיט וְיִי יִרְשִׁיעַ' - כְּשֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ
מִשְׁקִיט אִיזָה דְּבַר, מִי הוּא שִׁיחֲרִיד וִינְיָע אוֹתוֹ. "יִרְשִׁיעַ" - לְשׁוֹן חֲרָדָה וְתוֹנוּעָה (פֶּת לַחֵם), וְנֹאמַר
(תְּהִלִּים קד, כט): 'תִּסְתִּיר פָּנָיִךְ' - כְּשֶׁאֵתָּה מִפְסִיק מִלְּהִנְיָע אוֹתָם, אִזּוּ יִכְחַלּוּן - תִּפְסֵק תְּנוּעָתָם,
כֹּאדָם הָעוֹסֵק בְּדִבְרֵי מַה וְנִבְהַל פְּתָאוֹם, שֶׁהוּא מְנִיחַ אֶת אוֹתוֹ הַדְּבַר שֶׁעֵסֵק בּוֹ וּפּוֹסֵק מִתְּנוּעָתוֹ.
הָרִי שֶׁכָּל תְּנוּעָה הִיצוּרִים הִיא בְּכַחוֹ יִתְבָּרַךְ (פֶּת לַחֵם) תוֹסֵף רוּחָם יִנְוָעוּן

עיונים

בתורה, ובאמת יוכל ללמוד בשעה אחת מה שזה מצטער ועוסק בשתי שעות, ובודאי שניהם יש להם שכר בשוה.

ועל כך אמר: "שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת", דהיינו: בחינם אתם מצטערים ומשכימים בבוקר ומאחרי שבת בלילה וממעטים שינתכם, זה בחנם, כי "כן יתן" - הקב"ה - "לידידו שנא", כלומר: למי שישן הרבה כדי שיחזק מוחו בתורה, נותן הקב"ה חלקו בתורה כמו אותו שממעט בשינה ומצער עצמו, כי הכל הולך אחר הכוונה!

ג. תוסף רוחם יגועוין. בספר 'פתרון חלומות' (לרבי שלמה אלמולי), כתב לפרש בדרך זו: 'תוסף רוחם' - הקב"ה נותן לבריותיו תוספת כח רוחני רק אחרי ש"יגועוין" - אחרי המיתה, שכן הכוח הרוחני מתגבר כפי ערך אפיסת הכח החומרי שבאדם.

ולכן מדליקים נר נשמה לעילוי נשמת המתים - בכדי להצביע על הישארות הנפש, שהרי כשנסתכל בנר הדולק ומאיר נראה כי השלהבת והאורה אינם באים מן השמן שעדיין נמצא

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְאֵל עֶפְרָם יִשׁוּבוּן. וְכָל דְּבָרֵי הָרָאשׁוֹנִים בְּכָל
סֵפֶר מוֹדִים עַל הָעֲנִין הַזֶּה מִבְּלִי מַחְלָקַת בּוֹ.
וְנִמְצָא בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה מִה שְׁחוֹלַק עָלָיו, מִה
שְׁמוּרָה כִּי הַמַּעֲשִׂים הַנִּרְאִים מִן
הָאָדָם נְתוּנִים בְּרִשּׁוֹתָו, וְהוּא בּוֹחֵר בָּהֶם בְּחֶפְצוֹ,
וְהֵם הוּיִים בְּרִצּוֹנוֹ וּבְחִירָתוֹ, וְעַל כֵּן הַתְּחִיב
בְּגִמּוּל וּבְעֵנָשׁ עַל הָעֲבוּדָה וְעַל הָעֲבָרָה, וְהוּא
כִּי שְׁאָמַר הַכְּתוּב (דְּבָרִים ל, טו): 'רָאֵה נָתַתִּי
לְעוֹמֶת זֹאת, פְּסוּקִים אַחֲרֵים הַמּוֹבָאִים לְהֵלֶן מוֹכִיחִים שֶׁהִנְהִיגַת הָאָדָם תְּלוּיָה בְּבִחִירָתוֹ, וְעַל כֵּךְ
מְבֹכֶת הַנֶּפֶשׁ וּבִקְשָׁתָהּ מֵאֵת הַשָּׁכֵל, לְהַדְרִיכָהּ וּלְהַבִּינָה עֲנִין זֶה לְאִשּׁוּרוֹ.
וְנִמְצָא - וְלְעוֹמֶת זֶה אֲנִי מוֹצֵאת בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה פְּסוּקִים מִה שְׁחוֹלַק עָלָיו - הַסּוֹתֵרִים דְּעָה זֹה, מִה
שְׁמוּרָה - שִׁישׁ לְלִמּוּד מֵהֶם כִּי הַמַּעֲשִׂים הַנִּרְאִים מִן הָאָדָם נְתוּנִים בְּרִשּׁוֹתָו - כִּי מַעֲשֵׂי וּפְעוּלוֹת הָאָדָם
מְסוּרִים לְרִשּׁוֹתָו וְתְלוּיִים בְּבִחִירָתוֹ הוּא, וְהוּא זֶה שְׁבוֹחֵר בָּהֶם כְּחֶפְצוֹ - בְּרִצּוֹנוֹ לַעֲשׂוֹתָם, וְכִי הֵם הוּיִים
וְנַעֲשִׂים בְּרִצּוֹנוֹ - מְרִצּוֹנוֹ וּמְכַח בְּחִירָתוֹ, וְעַל כֵּן הַתְּחִיב בְּגִמּוּל וּבְעֵנָשׁ עַל הָעֲבוּדָה וְעַל הָעֲבָרָה - כִּיוֵּן
שֶׁהַמַּעֲשִׂים נְתוּנִים לְבִחִירָתוֹ וְהוּא הַבּוֹחֵר אִם לַעֲשׂוֹתָם אוֹ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹתָם, זֶהוּ הַגּוֹרֵם שִׁיִּקְבֵּל שָׂכָר עַל
בְּחִירָתוֹ בְּטוֹב וּמֵאִידֶךְ יַעֲנֵשׁ כְּשִׁיבְחָר בְּרַע, וְהוּא מִה - וְכִפִּי שְׁאָמַר הַכְּתוּב (דְּבָרִים ל, טו): 'רָאֵה נָתַתִּי

עיונים

במנורה, ולא מן הפתילה הנמצאת והקיימת, אלא אך ורק מן השמן שכלה ומן החתיכה הקטנה של הפתילה שבלתה - זהו האור וזוהי השלהבת, וזו היא דוגמא גם על השארת הנפש, שרק אחרי כליון הגוף מתחילה הנשמה להאיר, "כי נר אלוקים נשמת אדם"!

ד. ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב. לשון הכתוב "היום" צריך ביאור. וביאר רבי משה פיינשטיין זצ"ל, הכוונה היא שבכל יום ויום, היינו בכל מצב ומדרגה בו נמצא האדם, הגם שנכשל בחטא ובחר בדרך רעה, צריך הוא לבחור בחיים. וגם אם בחר בחיים ובדרך הטובה, בל יסמוך

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמָּוֶת
וְאֶת הָרָע, ^(ה) וְאָמַר (דְּבָרִים ל', יט): ^(ו) וּבַחֲרַתְּ בַּחַיִּים,
וְאָמַר (מְלָאכִי א, ט): מִיִּדְכֶם הִיָּתָה זֹאת, וְאָמַר (אִיּוֹב
לד, יא): כִּי פָעַל אָדָם יִשְׁלָם לוֹ, וְאָמַר (מְשָׁלִי יט, ג):
יֵא: 'כִּי פֹעֵל אָדָם יִשְׁלָם לוֹ' - כפי פעלו של אדם כן ישלם לו ה' טוב או רע (מצודת דוד),
ונאמר (משלי יט, ג):

עיונים

על כך וירגיש בטוח בעצמו גם להבא. אלא עליו לדעת כי בכל יום ויום, בכל דרגה ודרגה, עדיין
שתי דרכים לפניו, ועליו לבחור בחיים ובטוב.
ה. ואמר ובחרת בחיים. כתב בעל ה'חזון איש': כאשר ניגשים לבחור בדרך הטובה, מתעורר מאבק
בנפש האדם, כי טבע האדם להימשך אחר המתוק בשעתו. ולמרות הכרתו, בנפש המשכלת, כי
זו מן השפלות, ולמרות כי נטוע באדם לשבח את ההתנזרות מן התאוות ולבוז בזיון מוחלט את
התאוות הגופניות, למרות זאת, קשה לאדם לפרוש מן התשוקות השפלות! ועל האדם להתגבר
על יצרו, וכמו שאמרו "צדיקים יצרים מסור בידם, רשעים הם מסורים ביד יצרים".... והכל תלוי
בהסכמה ההחלטית של האדם. והרבה מגדולי עולם התחילו לימודם בימי בגרותם, וכאשר לבשו
רוח-עוז והסכימו בנפשם הסכמה עזה ונמרצת לקבוע עצמם על התורה ולהשליך את כל המית
העולם אחרי גוים - ההסכמה החזקה עמדה להם, ומכוחה הם הלכו והגדילו ועשו פרי (דברי תורה,
עפ"י קובץ אגרות חזו"א ח"א מ"ד).

ו. ובחרת בחיים. הנה בפסוק שם נאמר "החיים והמות נתתי לפניך וכו' ובחרת בחיים". ובספרי,
פרשת ראה, דרשו בזה"ל: "שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן לפנינו הקב"ה שני דרכים, דרך החיים
ודרך המות, נלך באיזה מהם שנרצה, תלמוד לומר, ובחרת בחיים". עכ"ל. ותמהו הכל, וכי יעלה
על הדעת, שהרשות נתונה לבחור חלילה וחס בדרך הקללה?

הגאון רבי איצ'לה מפטרבורג ביאר, כי שלא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה, מדת בשר ודם, כאשר
יתן עבודה לרעהו תמורת שכר, אין לו כל ענין בשכר המשולם, רק בעבודה אותה הוא מבקש,
וכל השכר אינו אלא למען העבודה. לא כן אצל הקב"ה, הן הלא כל מה שנברא האדם אינו אלא
כדי להתענג על ה', והשכר עצמו הוא התכלית, ורק כדי שיוכל לקבל שכר נתן לו הקב"ה את

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

אֶתְּ אָדָם תִּסְלַף דְּרָכּוֹ. וְכָל מָה שֵׁיִשׁ בְּסִפְרָנוּ
מִתּוֹרָה וּמִצְוֹת וּמוֹסָר מוֹרָה עַל בְּרוּר הָעֵינַיִן הַזֶּה,
וְכֵן מָה שֵׁיִשׁ בּוֹ מִגִּמּוּל הָעֵבֹדָה וְעִנְשׁ הָעֵבֶרָה,
הַכֹּל מוֹרָה כִּי מַעֲשֵׂי הָאָדָם מְנַחִים אֵלָיו, וְכִי
כְבוֹד הָאֱלֹהִים נָקִי מִטּוֹבָתוֹ וְרַעְתּוֹ וְצַדִּיקוּתוֹ
וּמַעֲוִיּוּתוֹ. וְהָעֵינַיִן אֲצִלִּי קָשָׁה, וְהַפִּיִּק בֵּין שְׁנֵי
הַזֵּה - מוֹרִים בְּאוֹפֶן בְּרוּר עַל

ענין זה, שהרי אין מורים ומצווים את מי שמעשיו נעשים מתוך כורח ולא מתוך בחירה (פת
לחם), וכן מה שיש בו מגמול העבודה ועונש העבירה - וכן ענין השכר על המצוות ועונש העבירות
המוזכר בתורה, הכל מורה כי מעשי האדם מונחים אליו - נתונים לבחירתו ופעולות האדם מסורים
בידו, וכי כבוד האלהים נקי - ושאלו ה' מכריח אותו מטובתו ורעתו - לעשות טוב או רע וצדקותיו
ומעוותיו - וכן כשהאדם עושה צדק או כשעושה עוול עושה הוא בבחירתו בלבד.
מסיימת הנפש את דבריה: והענין אצלי קשה - וסתירה זו היא שמעיקה עלי, והפיק בין שני

עיונים

התורה, נמצא שכל העבודה אינה אלא בעבור השכר. זהו שאמר המדרש "שמא תאמרו הואיל
שנתתי לפניכם שני דרכים, נלך באיזה שנרצה", כלומר, אם תעבדוני תקבלו שכר, ואם לאו לא
תקבלו, וכאילו שאני אין לי ענין שדוקא תקבלו. "תלמוד לומר ובחרת בחיים", היינו כי רצון
ה' הוא דוקא בקבלת השכר החיים והטוב, הגם שאצל בני אדם העיקר הוא העבודה ולא השכר.
באופן אחר ביאר: חקירה ידועה היא, האם חוקי התורה הן כהוראות אשר רופא מצוה לחולה,
המצוות הינן כסמי מרפא לנפש, ואילו העבירות הן סמים רעים, או שדומים במהותם לפקודות
האדון המצוה לעבדו, אשר העונש והשכר אינו כרוך במעשה המצוה בעצם. אבל האמת היא
ששניהם אמת.

זהו שאמר המדרש, יכול נלך באיזה דרך שנרצה, כחולה שאינו שומע בקול הרופא ואוכל דברים
רעים, שאין לו עונש אחר מלבד עצם הנזק הנגרם לו. "תלמוד לומר ובחרת בחיים", כמו אב
המצוה לבנו שלא יאכל דבר המזיקו, שמלבד הנזק הנגרם נענש גם על שלא שמע בקול אביו.
זהו שאמר "ובחרת בחיים".

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הַעֲנִינִים קָשָׁה מְאֹד, וְאִם יֵשׁ רְפוּאָה לַמִּדָּה הַזֹּה, יִרְפָּאֵנִי הָאֵל מִמֶּנּוּ עַל יְדִידָה.

אָמַר הַשֹּׁכֵל: אֵין בָּמָה שְׁזָכַרְתָּ מִקְשֵׁי הַהֶפְקָה בֵּין שְׁנֵי אֱלֹו הַעֲנִינִים הַנִּמְצָאִים בַּסְּפָרִים גְּדוֹל מִמָּה שִׁימְצָא מִמֶּנּוּ בַּפֶּעַל בְּדֶרֶךְ הַבְּחִינָה. וְהוּא מָה שֶׁאֲנַחְנוּ רֹאִים מִמַּעֲשֵׂי הָאָדָם, שִׁיחִיו בְּכִי רַעְתּוֹ וְחִפְצּוֹ בְּקִצַּת הָעֵתִים, וְיִחִיו שְׁלֹא כְרִצּוֹנוֹ וְכִנְיָתּוֹ בְּקִצַּתָּם, וְהֵם יוֹרוּךְ, ⁽¹⁾ כִּי יֵשׁ

הענינים - ומציאת הפתרון להתאמת שני הניגודים הללו קשה עלי מאד, ואם יש רפואה למדוה הזה - ואם קיימת רפואה לסבל זה, ירפאני האל - מי יתן וירפא אותי ה' ממנו על ידיך. שאילת הנפש על ענין הבחירה, עיקרה הוא הסתירה שמתגלית מתוך הפסוקים, וקודם שהשכל בא להשיבה על שאילתה, מוסיף השכל ומרחיב את השאלה מתוך התבוננות ממה שהגנו רואים במהלך חיי האדם וכביכול נראית סתירה בענין כח הבחירה שניתן לאדם, ובהמשך מביא השכל את הדעות של החכמים המבארים את הגדר והגבול שיש בבחירתו של האדם מול הדברים שהם בגזירת שמים.

אמר [משיב]: השכל: אין במה שזכרת מקושי ההפקה והתאום בין שני אלו הענינים הנמצאים בספרים - מה שהזכרת בדברייך את סתירת הפסוקים, אין הקושי בהתאמת הדברים כל כך גדול, ממה שיימצא ממנו בפועל - מאשר התאמת הניגודים הנראים בחוש במציאות עצמה בדרך הבחינה. והוא מה - שהרי מצד אחד אנחנו רואים ממעשי - במעשיו של האדם, שיהיו ויצאו אל הפועל כפי דעתו וחפצו בקצת העתים - פעמים שעולה ביד האדם להוציא רצונו אל הפועל ומצליח בפעולותיו, ויהיו - אך יתכן גם שתוצאות פעולותיו הן שלא כרצונו וכוונתו בקצתם - שפעמים שאין עולה בידו מבוקשו ואינו מצליח במעשיו, והם יורוך - ההתבוננות בכך מלמדת, כי יש

עיונים

ז. כי יש לבורא יתעלה ממשלת עליו ושהוא תחת מאסרו. בספר 'כד הקמח' (ערך בטחון) כתב בשם רבינו יונה: וענין הבטחון שיתלה בטחונה בהש"ת לבדו ושיזכור אותו בכל פרטי פעולותיו, ושיתבונן כי אין המעשה ההוא מסור בידו אלא ברצונו יתברך. לפי שיש הרבה בני אדם שבוטחים בה' יתברך בכלל והם מאמינים אמונה שלימה כי הכל בידו יתברך, אבל ענין הבטחון בפרטים

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

לְבוֹרָא יִתְעַלָּה מִמְשַׁלֵּת עָלָיו, וְשֶׁהוּא תַּחַת מְאָסְרוֹ, יִתִּיר לוֹ מָה שִׁיחֲפִץ וְיִמְנַעְהוּ מִמָּה שֶׁאִינוֹ חָפִץ. וְיִרְאֶה לָךְ מִמֶּנּוּ זֶה גַם בְּתַנּוּעַת לְשׁוֹנוֹ וְשִׁמְעוֹ וְרְאוּתּוֹ. וְאִנִּי רֹאֶה אַחֵר בֶּן, שֶׁהַגִּמּוּל וְהָעֲנִשׁ עֹבְרִים עָלָיו כְּפִי מַעֲשָׂיו וְתַנּוּעוֹתָיו לְעִבּוּדַת הָאֱלֹהִים וּלְהַמְרוֹתּוֹ.

חפץ. וייראה לך ממנו זה גם בתנועת לשונו ושמעו וראותו - וכן אפשר לך לראות זאת גם מתנועת הדיבור, השמיעה והראיה של האדם, שלפעמים הבורא מוסר את הבחירה לרשות האדם לדבר ולשמוע ולראות כרצונו, ולעיתים הבורא מונע זאת ממנו. ולעומת זאת אני רואה אחר כך - לבסוף, שהגמול - שהשכר והעונש עוברים עליו - ניתנים לאדם כפי מעשיו - בהתאם למעשיו ותנועותיו, והדבר תלוי אם פעולותיו נעשות כפי רצון הבורא ולשם עבודת האלהים או שנעשות נגד רצון הבורא ולהמרותו, דבר המלמד אותך שהבחירה מסורה לרשותו של האדם לפעול כרצונו הוא. הרי שאותה סתירה שאת חושבת למצוא בפסוקים, נראית היא בחוש במציאות עצמה. ואם כן, אותו פתרון שיניח את דעתך בהתאמת הניגודים שאת רואה במציאות, הוא עצמו יניח את דעתך

עיונים

לא ישית אל לבו, רוצה לומר, בכל פעולה שיעשה או בכל דרך שיפנה. ועל זה אמר שלמה 'בכל דרכיך דעה' (משלי ג-1), כלומר בכל דרך ופעולה שאתה עושה, זכרהו והתבונן במחשבתך שאין לך כח ויכולת בפעולה ההיא ואין עשייתה מסורה לך כי אם ביד ה' יתברך.

כתב בספר 'המספיק לעובדי ה'' (ריש פרק הבטחון) וז"ל: עיקר הבטחון הוא חיזוק האמונה, כי ה' יתעלה הוא הבורא והמפרנס המחיה והממית, המחליא והמרפא, המעשיר והמרושש, וכל מקרי העולם הכלליים והפרטיים חוזרים אליו, והוא היוצרם וגוזרם ומוציאם לפועל עכ"ל. ובלשונו התמציתית של החזון איש ב'אמונה ובטחון' - "ענין הבטחון הוא האימון שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאתו יתברך". ובהמשך דבריו - "וממידת הבטחון להעמיד עצמו על נקודת האמונה, אף בהעלותו על מחשבתו צד היסורים, ושיהיה לבו ער כי לא המקרה פגעו שאין מקרה בעולם כלל, רק הכל מאתו יתברך".

חובות שער עבודת האלהים הלכות

וְכָבֵד אֲרָכּוּ מַחְלֻקוֹת הַחֲכָמִים בְּאִפְנֵי הַהֶפְקָה
בֵּין הַהֶכְרַח וְהַצֶּדֶק. מֵהֶם מִי שֶׁאָמַר, בִּי
כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֲנוּשִׁים הוֹלְכִים כַּחֲפִין הָאָדָם
בָּהֶם וַיְכַלְתִּי וְכַחוֹ, מִסֵּר אֱלֹהִים בְּיָדוֹ עֲנִינֵיהֶם
וְהַשְׁלִיטוּ בָּהֶם, וְכִי כְבוֹד הָאֱלֹהִים נָקִי מֵהֶם, וְעַל
כֵּן הִתְחַיֵּב עֲלֵיהֶם הַגִּמּוּל וְהַעֲנָשׁ.

וּמֵהֶם מִי שֶׁמְשִׁיב הַמַּעֲשִׂים הָאֲנוּשִׁים וְזוֹלָתָם
אֶל הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, וְאָמַר, ^(ח) בִּי כָּל
תְּנוּעָה הַמִּתְחַדֶּשֶׁת בְּעוֹלָם מְדַבֵּר וְדוֹמֵם הִיא

נראים חלילה כעוול (מנוח הלבבות)].

מֵהֶם מִי שֶׁאָמַר - יֵשׁ הַסּוֹבְרִים, כִּי כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֲנוּשִׁים - כִּי כָּל פְּעוּלוֹת בְּנֵי הָאָדָם הוֹלְכִים כַּחֲפִין
הָאָדָם בָּהֶם - יוֹצְאוֹת אֶל הַפּוֹעֵל כְּפִי שֶׁהָאָדָם חָפֵץ לַעֲשׂוֹתָן וּבִהְתַּאֵם לִיכַלְתּוֹ וְכַחוֹ, כְּבֵר מִסֵּר לוֹ
הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ עֲנִינֵיהֶם וְהַשְׁלִיטוּ בָּהֶם - וְכִי הָאֱלֹקִים מִסֵּר לִידוֹ אֶת הַבְּחִירָה וְאֶת הַשְׁלִיטָה עֲלֵיהֶן,
וְכִי כְבוֹד הָאֱלֹהִים נָקִי מֵהֶם - וְאִין הָאֱלֹקִים מְכַרִּיחַ אוֹתוֹ לַעֲשׂוֹתָן, וְעַל כֵּן הִתְחַיֵּב עֲלֵיהֶם - וְלִכֵּן גַּם
מִגִּיעַ לוֹ בַּעֲבוּר מַעֲשֵׂיו הַגִּמּוּל וְהַעֲנָשׁ.

וּמֵהֶם מִי שֶׁמְשִׁיב - וִישׁ מִי שֶׁמֵּיִיחַס הַמַּעֲשִׂים הָאֲנוּשִׁים - אֶת פְּעוּלוֹת בְּנֵי הָאָדָם וְזוֹלָתָם - וְאֶת
פְּעוּלוֹת שֶׁאֵר הַבְּרוּאִים רַק אֶל הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, וְאָמַר - וְהוֹסִיפוּ לוֹמַר, כִּי כָּל תְּנוּעָה הַמִּתְחַדֶּשֶׁת
וּמִתְרַחֶשֶׁת בְּעוֹלָם הַזֶּה, הַחֵל מִמִּין ה'מְדַבֵּר' וְכֹלָה בְּמִין ה'דוֹמֵם', הִיא נַעֲשִׂית רַק

עיונים

ח. כִּי כָּל תְּנוּעָה הַמִּתְחַדֶּשֶׁת בְּעוֹלָם מְדַבֵּר וְדוֹמֵם הִיא בְּרִשּׁוֹת הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ. עֵיקַר עֲנִין הַבְּטָחוֹן
הוּא בַּחוּשׁ וּבִהְרָגֶשׁ כִּי הַכֹּל בִּהְשָׁגָה, וְאִם אִין רָאוּי לוֹ עַל פִּי רִצּוֹן ה' יִתְבָּרֵךְ, לֹא יוֹעִילוּהוּ כָּל
הַהִשְׁתַּדְּלוּיּוֹת שֶׁבַּעוֹלָם, וּמֵאִידֵךְ אִם רָאוּי לִכְךָ אִין מַעֲצוֹר לַהֲשֵׁם מִלְּהוֹשִׁיעַ, וְהַקִּבָּה רוֹצָה בְּטוֹבָתוֹ
וּמִנְהִיג אוֹתוֹ לִפְנֵי מַצְבּוֹ בְּאוֹפֵן הַיּוֹתֵר טוֹב, וְיִסְמוֹךְ עַל הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ בַּהֲרָגֶשׁ שֶׁל גְּמוּל עָלֵי אִמּוֹ,

חובות שער עבודת האלהים הלכות

בְּרִשּׁוֹת הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ וּגְזֵרָתוֹ וְדִינּוֹ וְתַחַת
מֵאֲסָרוֹ, וְאִין נִמְלֵט מִמֶּנּוּ כְּשֶׁעָרָה, לֹא פָחוֹת
מִמֶּנָּה וְלֹא לְמַעַלָּה הַיִּמְנָה. וְכֹאשֶׁר הִקְשִׁיו עֲלֵיהֶם
בְּדֶרֶךְ הַגִּמּוּל וְהַעֲנָשׁ, אָמְרוּ: עֲנִין הַגִּמּוּל וְהַעֲנָשׁ
אִין אָנוּ יוֹדְעִים צוּרָתוֹ וְלֹא מַהֲלָכִי דִינּוֹ,
וְהָאֱלֹהִים צָדִיק וְלֹא יַעוּל, וְנֶאֱמָר בְּמָה שִׁיעַד מִן

ברשות הבורא יתברך, ומכח
גזירתו - ציוויו ודינו ותחת
מאסרו ושליטתו, ואין נמלט
ממנו - ואין בו יוצא מן
הכלל אפילו כחוט השערה,
לא פחות ממנה - מהתנועה
הקטנה ביותר ולא למעלה
הימנה - ולא הפעולה
הגדולה ביותר. וכאשר הקשו
עליהם - על בעלי דעה זו

בְּדֶרֶךְ הַגִּמּוּל וְהַעֲנָשׁ - מַדּוּעַ אִם כֵּן רָאוּי הָאָדָם לִשְׁכַּר וְעוֹנֵשׁ עַל מַעֲשָׂיו, וְהָרִי לִפְנֵי דְבָרֵיהֶם הָאָדָם
עוֹשֶׂה אוֹתָן מִתּוֹךְ הַכְּרָח, אָמְרוּ [הַשִּׁיבּוֹ]: שְׁעִינֵן הַגִּמּוּל וְהַעֲנָשׁ אִין אָנוּ יוֹדְעִים צוּרָתוֹ וְלֹא מַהֲלָכִי
דִינּוֹ - כִּשֶּׁם שֶׁאִין בְּכוּחֵנוּ לַהֲבִין אֶת מַהוּת הַשְׁכַּר וְהַעֲנָשׁ, כִּךְ גַּם אִין בִּיכַלְתָּנוּ לַהֲבִין לִפְנֵי אִיזָה
כִּלְלִים הוּא נִיתָן, וּמַדּוּעַ וְלָמִי מִגִּיעַ שְׁכַר וְעוֹנֵשׁ, וְהָאֱלֹהִים צָדִיק - אִלָּא אָנוּ סוֹמְכִים עַל ה' שֶׁהוּא
דֵּן בְּצֶדֶק וְלֹא יַעוּל - וְאִינוּ עוֹשֶׂה עוּל, וְנֶאֱמָר בְּמָה שִׁיעַד מִן

עיונים

וזהו עיקר מעלת הבטחון, אלא שקודם באים ההכרה והידיעה על ידי הלימוד בעניני בטחון, ואחר
כך צריך להשריש בפנימיות על ידי תחבולות (משנת רבי אהרן, ח"א עמ' כג).

כתב בארחות חיים להרא"ש (יום ראשון סימן כ"ו), וז"ל: לבטוח בה' בכלל לבבך ולהאמין
בהשגחתו הפרטית ובזה תקיים היחוד השלם בהאמין בו כי עיניו משוטטות בכל הארץ ועיניו על
כל דרכי איש ובוחן לב וחוקר כליות, כי מי שאינו מאמין אשר הוצאתיך מארץ מצרים אף באנכי
ה' אלוֹקֶיךָ אִינוּ מֵאֲמִין וְאִין זֶה יְחוּד שְׁלֵם, כִּי זֶה הוּא סְגוּלַת יִשְׂרָאֵל עַל כָּל הָעַמִּים וְזֶה יִסוּד כָּל
הַתּוֹרָה כּוֹלָה עַכ"ל.

ובמקור חיים שם (למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א) ביאר, וז"ל: כדי לבא למדרגת הבטחון צריך
קודם שיתברר ויתאמת אצל האדם את ההשגחה הפרטית, וגם באמונה בהשגחה הפרטית לבד
עדיין לא בא לשלימות האמונה אם לא השתדל להוציא את האמונה הזאת היינו האמונה בהשגחה
הפרטית מכח אל הפועל, וזה כוונת רבינו ולבטוח בה' בכל לבבך "ובזה תקיים בלבבך היחוד
השלם", זאת אומרת דאם לא השתדל להוציא את האמונה בהשגחה הפרטית מכח אל הפועל אין
זה אלא יחוד בפה ובשכל ולא יחוד הלב עכ"ל.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

הגמול והענש ולא יעבר, נחלשו דעותינו מהשיג
כח הוית חכמתו, וצדקו יותר גלוי וחסדו נראה
יותר, ממה שנחשדהו בדיניו, אין אלוה
מפלגדיו.

^(ט)ומהם מי שראה להאמין בשתי הדעות:
ההכרח והצדק, ואמר, כי המעמיק
בהם אינו נצל מחטא ומכשול על איזה דרך
שיסבר אותם. ואמר: הנכון, שנעשה מעשה מי

ביושר לבב

הגמול והעונש - ונאמן
לקיים את שהבטיח מן השכר
והעונש ושהוא לא יעבור על
הבטחתו זו, אלא שנחלשו
דעותינו וקצרה בינתנו
מכדי להשיג את כח הויית
- את מהות חכמתו, וצדקו
יותר גלוי - אך צדקתו היא
כל כך גלויה וחסדו נראה
יותר - כל כך נראה לעין,
ממה שנחשדהו בדיניו -
מכדי שנחשוד בו במשפטיו,
אין אלוה מבלעדיו.

ומהם מי שראה - והיו בין
החכמים כאלה שהעדיפו להאמין בשילוב שתי הדעות יחדיו: ההכרח והצדק - גם בדעה האומרת
שהאדם פועל מתוך הכרח בהתאם לרצון ה', וגם בדעה האומרת שהבחירה מסורה לאדם לפעול
כרצונו הוא, ואמר - ובענין השילוב שבין ההכרח לבין הצדק, הם אמרו, כי המעמיק בהם אינו
ניצל מחטא ומכשול על איזה דרך שיסבור אותם - כי המתעמק בשאלה זו, לפי איזה דרך שירצה
להסביר ענין זה, בין כך אינו ניצל מחטא ומכשול. ולכן אמרו - היו סבורים לומר: שהנכון והראוי
להאמין בשתי הדעות גם יחד [ולדבריהם אין באפשרותנו להכריע ולהשיג את האמת בשאלה
זו. ולכן בנוגע לקיום התורה והמצוות, האדם צריך להתנהג כמי שהבחירה נתונה בידו, ומתוך כך
יתאמץ בקיום התורה והמצוות שבודאי ישיג תועלת מהבורא בעולם הזה ובעולם הבא. אך בנוגע
לעניני העולם, כגון אם יש אדם המטיב לו וחייו תלויים בו, יבטח בה' יתברך שיתן את חינו
בעיניו ויטע בלבו של אותו אדם את הרצון להתמיד להטיב עמו, וכן בשאר עניני העולם הזה,
וכפי הדעה השניה הסוברת, שכל מעשי בני האדם נעשים על פי רצון ה' ובגזרתו (על פי מנוח
הלבבות ומרפא לנפש)], דהיינו, שנעשה מעשה מי

עיונים

ט. ומהם מי שראה להאמין בשתי הדעות ההכרח והצדק, זוהי דעת חז"ל שאמרו (ברכות לג, ב):
הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ופירש רש"י: כל הבא על האדם ביד הקב"ה הוא, כגון ארוך

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

שיאמין - שלגבי עשיית
מצוות ומעשים טובים נהג
כפי דעת הסוברים ומאמינים
כי המעשים מונחים לאדם
- כי מעשי האדם נתונים
לבחירתו, ולכן הוא ייגמל
- יקבל עליהם שכר וייענש
עליהם, ומתוך כך נשתדל

לעשות בכל אשר יועילנו אצל הבורא - את כל מה שיביא לנו תועלת מהבורא בשני העולמים,
ואילו לגבי שאר עניני העולם הזה נבטח באלהים, שהוא עושה עמנו רק את מה שהוא לטובתנו,
כמו בטחון מי שהתברר אצלו - כמו שבוטחים בו אלה שברור להם כי רצונו יתברך הוא הממשלת
כל המעשים - הוא המפעיל את כל המעשים ושולט על כל הפעולות והתנועות, והתועלת והנזק,
בגזירת ה' - הם מכח גזירת ה', וברשותו

עיונים

קצר, עני עשיר, חכם שוטה, לבן שחור, הכל בידי שמים הוא, אבל צדיק ורשע אינו על ידי שמים
ואת זו מסר בידו של אדם ונתן לפניו שני דרכים, והוא יבחר לו יראת שמים (מרפא לנפש).
ב'מושב זקנים' עה"ת (פרשת עקב) כתב בזה"ל: והא דקתני הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים
מורה על הנפש, שהרי ענייני הנפש ותקוניה הם בידי אדם, כדקתני התם במסכת נדה פרק כל
היד (טז ע"ב): "מלאך הממונה על ההריון לילה שמו, ונוטל הטיפה ומעמידה לפני הקב"ה, ואומר
לפניו: רבונו של עולם, טיפה זו מה תהא עליה? זכר או נקבה, גבור או חלש, חכם או טיפש, עשיר
או עני. ואילו רשע או צדיק לא קאמר". פירוש, לא שאל המלאך לשם אם יהיה צדיק או רשע,
מפני שהיראה תהיה בלב והיא ביד אדם להיות רשע או צדיק. ועל זה הדרך כתב בספר ירמיה
הנביא ע"ה (ט, כב) "כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו, ואל יתהלל
עשיר בעושרו". פירוש, שכל אלו הם בסבת האלהים ולא בסבתו, אבל "בזאת יתהלל", כלומר
יכול להתהלל ולהתפאר - "השכל וידוע אותי", כלומר כשיהיה ירא השם, שזה הדבר הוא בידו.
ומאחר שהוא בידו והוא השגיח בעצמו ושם אל לבו לירא השם הגדול והנכבד, בזה הדבר יכול
להתהלל. ולהכי כתיב "הגבור" ולא כתיב "גבור" כמו שכתוב "חכם" ו"עשיר" בלא ה"א. לפי שיש
גבור שיכול להיות מתהלל, ואי זהו המושל את יצרו. ובאיכה (ג, לח) כתיב "מפי עליון לא תצא
הרעות והטוב", הקב"ה אינו גוזר על האדם לא להיות רע ולא טוב וכו' עכ"ד.

ביושר לבב

ובמאמרו, וכי - ומתוך האמונה המשולבת משתי הדעות, יוצא, כי כאשר האדם בוחר ברע, אז יש לאל יתברך הטענה הניצחת על האדם - יש לה' עליו טענה נצחת, שהרי הברירה בידו לעשות טוב, ואין טענה לאדם - ואילו לאדם לא יתכן שתהיה לו כל טענה על [נגד] האלהים יתברך, שהרי כל מה שהאלוקים עושה לו אינו אלא לטובתו בלבד.

והדעת הזאת - האומרת שאין ביכולת האדם להשיג את הפתרון הנכון של שאלה זו, קרובה אל דרך ההצלה מכל אשר קדם זכרו - מתקבלת על הדעת יותר מכל הדעות שנזכרו לעיל, ומצילה את האדם מטעות ודעות כוזבות

שהוא עלול להיכשל בהן על ידי מבוכה בחקירות אלה, כי מן האמת והנכונה - שהרי האמת וההגיון הישר נותן, שנודה בסכלות בדבר הזה מחכמת הבורא יתברך, מפני חלישות דעתנו וממיעוט הכרתנו - שחוסר ידיעתנו בענין זה, שהיא תוצאה מחולשת הדעת ומיעוט ההבנה כל זאת היא מחכמת הבורא. ובסכלותנו בו - ושחוסר ידיעת דבר זה היא פנים מאופני הטובה - היא אחת מדרכי ואופני טובות הבורא עלינו, ולזה נעלם ממנו - ולפיכך נעלם מאתנו ידיעת ענין זה, ואילו היתה לנו בעמדתנו על הסוד הזה תקנה - ואילו היתה לנו תועלת בידיעתנו את הסוד הזה, כי אז בודאי היה הבורא מגלה אותה לנו. והרמיון הקרוב בזה - והמשל הדומה לענין זה, הוא, מה שאנו רואים מענין חלש הראות - אדם שראיתו חלושה, שאין לו תועלת באור [מאור] השמש - שאינו נהנה מאור השמש עד שישם מסך דק שיבדיל ויחצוץ בינו ובין עיניו - בין השמש לעיניו, כדי להחליש את האור.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ובמאמרו, וכי לאל יתברך הטענה הנצחת על האדם, ואין טענה לאדם על האלהים יתברך.

והדעת הזאת קרובה אל דרך ההצלה מכל אשר קדם זכרו, כי מן האמת והנכונה, שנודה בסכלות בדבר הזה מחכמת הבורא יתברך, מפני חלישות דעתנו וממיעוט הכרתנו. ובסכלותנו בו פנים מאופני הטובה, ולזה נעלם ממנו, ואילו היתה לנו בעמדתנו על הסוד הזה תקנה, היה הבורא מגלה אותה לנו.

והרמיון הקרוב בזה מה שאנו רואים מענין חלש הראות, שאין לו תועלת באור השמש עד שישם מסך דק בינו ובין עיניו.

ביושר לבב

וככל אשר יהיה החולי בעיניו יותר גדול, כך גם תהיה תקנתו ורפואתו במסך שהוא יותר עבה, וככל אשר יקל החולי מעיניו - וככל שמחלת עיניו יותר קלה, יהיה המסך הדק יותר ראוי לו - כך יספיק לו מסך דק יותר. והנמשל הוא, שהיות ושכלו של האדם חלש מלהבין את הדבר על בוריו,

חובות שער עבודת האלהים הלכות

וכל אשר יהיה החלי בעיניו יותר גדול, תהיה תקנתו במסך יותר עבה, וכל אשר יקל החלי מעיניו, יהיה המסך הדק יותר ראוי לו.

(¹) ועוד, כי אנו רואים ברוב המלאכות הגופניות פעולות, אלו לא היינו רואים אותן בעינינו, והיה דברן מגיע אלינו, היינו ממהרים

אם היה מתגלה לו סוד הבחירה היה עלול לבוא לידי טעות ודעות כוזבות, לכן העדיף הקב"ה להעלים את הענין מהאדם לטובתו ושם מסך על עיניו בהבנת הענין הזה, כדי שיעבוד את ה' ולא יבוא לידי טעות (עפ"י טוב הלבנון).

רבינו כעת ממשיך לבאר, שאין להתפלא, כיצד יתכן שהבנת הענין של כח הבחירה שהוא כה חשוב ויסודי יהיה נעלם מהאדם, ועל כך מביא כמה דוגמאות, שגם בהם ההבנה היא כמוסה ונעלמת, והם המלאכות שבני אדם משתמשים בהם בכלים שלא היו יכולים לעמוד על כוחם וסוד פעולתם, אם לא שראו אותם בעיניהם (מרפא לנפש).

ועוד - ואוכיח לך עוד, כי הרבה מסודות הבריאה נעלמים הם מאתנו, כי אנו רואים ברוב המלאכות הגופניות פעולות - שהרי אנו רואים בהרבה ממלאכות הגוף כי בני אדם משתמשים בפעולות, אשר אילו לא היינו רואים אותן בעינינו, והיה דברן מגיע אלינו - ורק שמועתן היתה מגיעה לאזנינו, היינו ממהרים

עיונים

י. ועוד כי אנו רואים ברוב המלאכות וכו' אילו לא היינו רואים אותן בעינינו וכו' היינו ממהרים להכזיב המגיד בו עליהן. רבינו מביא כאן כמה דוגמאות המלמדות כי הרבה מסודות חכמת הבריאה נעלמים הם מאתנו, ואם כן, מכל שכן שאין אנו מסוגלים להבין את דרכי הבורא הנפלאים והנעלמים בענין עמוק זה של ההכרח והבחירה.

בספר 'הברית' מונה עוד כמה דברים אשר הם מסתרי תכונת הארץ, שאיננו משיגים אותם בשכלנו [הוזכר בקצרה בספר 'חיי עולם' ח"א פרק כ"ד], וז"ל (מאמר י"א פ"ג): והבחינה האמצעית

הלכות

שער עבודת האלהים

חובות

עיונים

אשר בינו לדומם הוא אלמוגא הנקרא קוראל, שהוא צומח כאילן, והוא אבן דומם.

ובמאמר י"ב פ"ג: נמצא לפעמים כח הצמיחה בדומם גם כן, כמו שנמצאו אבנים קטני הכמות שנעשים ברבות עיתים וימים גדולי הכמות וכו', וכן יש אבן המנוגעת והולך אנה ואנה כשיותן בתוך החומץ, ואבן עזרא ז"ל קורא אותה אבן הבורח מהחומץ, ואנכי ראיתיו בעיני סובב והולך בתוך החומץ ויפן כה וכה, וכן יש אבן אשר ירוץ ויקרב את עצמו אל הברזל לדבקה בו או ימשוך אליו את הברזל הוא אבן המאגנעט, כי אם תקשור אותו תחת כף אחת של המאזנים ובכף שכנגדו תתן משא השווה לו באופן שיעמדו השנים בשווה ונחזיק בידינו תחת המאגנעט ברזל מרחוק אז מעצמה תרד הכף בגבה המאגנעט, וכאשר תקרב לאבן הזאת ברזל שחוק יתדבק תמיד הרבה מהברזל בשני נקודות האב אשר נקודה אחת היא לצפון והשנית היא לדרום, ובשאר מקומות מהאבן יתדבק הברזל מעט ויעשה תמיד שורות כמין קוין ההולכים בין שתי הנקודות, ואם תעמיד על השולחן מחט של ברזל הנתון על ציר באופן שיוכל להתהפך לכל צד ותחת השולחן תסובב באבן המאגנעט, תיכף יתנועע המחט לכל צד אשר מפנה האבן לשם, ואין מחיצה חצוצה בפעולתו זאת בעבור הפארוס שבכל מחיצה, וטבעו של זה האבן שאם יקבעו אותה על מחט הנתון על ציר שיוכל לסובב הוא מושך עצמו תמיד לצד צפון, ולכן הוא תועלת גדול לעוברי אורחות ימים להורותם הדרך אשר ילכו בה, כי הוא עקר בכלי הנקרא קאמפאס הידוע ליודעי הים וכו'.

יש אבן אחת שכל אשה הרה שתשא אותה לא תפיל, ונקרא בלשון חז"ל אבן תקומה במסכת שבת ומובא בשו"ע סי' ש"ג, והוא אבן אשר בטנו חלול ובתוכו עוד אבן אשר אינו דבק בו כי אם מונח בו ונשמע קולו כשמקשקשין בו סמוך לאוזן כפעמון, וזה לשון ביאורי מהרש"ל בדף ל"ב אבן תקומה אני ראיתי אבן חצץ שהוא בתוכו חלול ואבן קטן בתוכו כענבל בזג וכן הוא נברא מששת ימי בראשית ואמרו שהוא אבן תקומה עכ"ל, ואני המחבר יש לי תהילה לא-ל זה האבן ונסיתיו כמה פעמים, וחז"ל אמר דבריהם אמת.

עוד יש אבן שאם מכסים אותו בעפר, אחר זה במעט רגע משליך העפר ממנו בעצמו והעפר מונח סביב לו בעיגול, ואחרי כן כמו רגע חוזר העפר מעצמו על האבן ומכסה אותו כאשר בתחילה, ואחרי כן כמו רגע חוזר האבן וזורק כל העפר מעליו, ואחרי רגע שם כל העפר עליו מעצמו, ככה יעשה תמיד אחר זה, ונקרא אבן העפר.

עוד יש אבן אחת כשיותן על מקום שערות האדם כגון ראשו וזקנו יוסר השער ולא יגדל עוד לעולם שום שער, ובשיתן על ראש קרחה יגדל שער כדרך כל אדם, והוא מפליא לעשות שני הפכים בנושא אחד, יתברך הקל עושה פלא וישתבח אדון הנפלאות.

עוד יש אבן נקרא לאדין שטיין, מראהו ירוק והוא צלול וקשה, ויש לו סגולה נפלאה לרפאות

חובות

שער עבודת האלהים

הלכות

חובות

לְהַכְזִיב הַמַּגִּיד בּוֹ עֲלִיָּהּ, כְּמוֹ הָאִסְטְרוֹלֹב שֶׁהוּא מֵאֲזֵנֵי הַחוּזִים, שֶׁאֵלּוּ לֹא הִשְׁגָּנוּהוּ בְּרִאוּתוֹ, וַיִּגִּיד לָנוּ מַגִּיד צוּרְתוֹ וְדַמּוּתוֹ, וְמָה שִׁישַׁג בּוֹ מִתְּנוּעוֹת הַגִּלְגָּלִים, וּמִקּוֹמוֹת הַכּוֹכָבִים, וְכוּן הַשְּׁעוֹת שֶׁל כָּל עֵת וְעֵת מֵעַתִּי הַשָּׁנָה, וַיִּדְעֵת מִרְחָקֵי הַדְּרָכִים הַחֲלוּקִים, וְהִרְבָּה מִן הַדְּרָכִים שֶׁאֵינָם יְדוּעִים, לֹא נִתְּבַרְרָה בְּמַחְשַׁבְתָּנוּ וְלֹא עֲלָתָה בְּרַעֲיוֹנָנוּ צוּרְתוֹ.

להכזיב המגיד בו עליהן - היינו ממהרים להכחיש את הדברים, והיינו אומרים על המספר אודותן שהוא מכזב, כמו למשל כלי ה"איסטרוולוב", שהוא מאזני החוזים - שהוא כלי המדידה של חכמי התכונה הבקיאים במבנה היבשות וכל מערכות השמים והכוכבים [איסטרוולוב' הוא מכשיר המיועד למדידה שהעוסקים בחכמת התכונה משתמשים בו למדידות (על צורתו ואופן

פעולתו עיין ב'טוב הלבנון' שער חשבון הנפש תחילת פרק ד'), ועל ידו ניתן לשער את המרחקים שבין הכוכבים, ואת מידת גבהם, את גודל שטחם, ואת המרחק שבין היבשות והמדינות, ואת מידת גבהם של ההרים והמגדלים הרמים והנישאים, ואת שיעור רחבן של הבקעות, כפי שמבואר בחכמת החשבון ההנדסה והתכונה (מנוח הלבבות)], שאילו לא השגנוהו בראותנו - שאילו לא נוכחנו בחוש באמיתותו על ידי שראינוהו בעינינו, ויגיד לנו מגיד צורתו ודמותו - אלא אדם היה משיח באזנינו אודותיו והיה מתאר לנו את מהותו וצורתו, ומה שיושג בו מתנועות הגלגלים, ומקומות הכוכבים - וכיצד ניתן לגלות על ידו את תנועת גלגלי הרקיע, ומקומם של הכוכבים, וכיוון השעות - ואת הזמן המדויק של כל עת ועת - של כל תקופה ותקופה מעתי [מתקופות] השנה, וידיעת מרחקי הדברים החלוקים - וידיעת המרחק המדויק בין שני עצמים שונים והמרוחקים זה מזה במרחק עצום, והרבה מן הדברים שאינם ידועים - ועוד תגליות רבות שנגלו לנו על ידו ובלעדיו לא היינו מגיעים לידיעתם, לא נתבררה במחשבתנו - לא היתה מהותו מתבררת במחשבתנו ולא היה מתקבל בדעתנו, ולא עלתה ברעיונו צורתו - ולא היינו יכולים לתאר לעצמנו ברעיונו את צורתו הנכונה.

עיונים

האנשים מחולי אבן, ושתי אלו האבנים נמצאים בהודו המזרחית, נקראו אסט אינדיאה. אף גם י"ב אבנים טובות אשר בחושן האפוד יש לכל אחד סגולה מופלאה בפני עצמו כמובא בספר רבינו בחיי על התורה, והן כל אלה אינם אלא סגולות. עכ"ד.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְכֵן מִה שֶׁהוּא יוֹתֵר קָרוֹב אֵלֵינוּ מִן הַכָּלִים
שְׁמִשְׁתַּמְשִׁים בָּהֶם הַמּוֹן בְּנֵי אָדָם, הַפֶּלֶס,
כִּי לֹא הִשְׁגָּת חוּשׁ רְאוּתָנוּ אוֹתוֹ, לֹא הָיָה
מִתְקִים בְּנִפְשׁוֹתֵינוּ שִׁישְׁקֵל שְׁקֵל הַצֶּדֶק בְּמֵאזְנֵים
שְׂאֵחַד מַחְלִיקֵהֶם יוֹתֵר אַרְךְ מִן הַשָּׁנִי. וּמִן
הַתַּמָּה, שִׁישְׁקֵלוּ בּוֹ שְׁקָלִים רַבִּים נַחֲלָקִים בְּחֶסֶר
וּבִיתֵר בְּאֶבֶן אַחַת.

דוגמא נוספת מביא רבינו, מכלי המאזניים שהשימוש בו נפוץ בין בני האדם אך אינם יכולים לעמוד על מהותו: וכן ניתן לראות זאת גם ממה שהוא יותר קרוב אלינו מן הכלים - מהמכשירים המצויים יותר בינינו, שמשתמשים בהם המון בני האדם, כגון: מאזני הפלס, שבאמצעותו יודעים בני האדם את מידת המשקל של כל סוגי החפצים והמוצרים, כדי לדעת ערך שוויים ואת אופי השימוש בהם. [הכלי המכונה מאזני הפלס שונה מהמאזניים הרגילים (שבצד אחד מניחים משקולת ובצד השני הדבר הנשקל, וכשהם עומדים באופן שווה הרי משקלם שווה), במאזני הפלס "לשון המאזניים" אינה קבועה באמצע המאזניים, כך שצד אחד של המאזניים יותר רחב מהצד השני. בצד הרחב של המאזניים תלויה ה"משקולת". ככל שמרחיקים את המשקולת מלשון המאזניים, אפשר לשקול נגדה דבר כבד יותר, למרות ש"הדבר השקול" כבד בהרבה מהמשקולת. וזהו הפלא שבמאזניים אלה. הכלל של שיטת משקל זו הוא: "כיס מרחק אל מרחק, כן יחס משקל אל משקל". כלומר, יחס המרחקים של המשקולת והדבר השקול אל לשון המאזניים, צריך להיות שווה ליחס הכובד של המשקולת והדבר השקול, כדי שיתקבל משקל שווה לשני צדי המאזניים. למשל, אם בצדה האחד של המאזניים תלויה משקולת הכבדה ק"ג אחד במרחק של עשרה סנטימטרים מלשון המאזניים, אז יש לתלות בצדה השני של המאזניים דבר הכבד עשרה ק"ג במרחק של סנטימטר אחד מלשון המאזניים, כדי לקבל משקל מקביל (על פי פת לחם וטוב הלבנון)], כי לולא השגת חוש ראותנו אותו - שאלמלא שראינו אותו בחוש ראינתנו, לא היה מתקיים בנפשותינו - לא היה מתקבל על דעתנו ולא היינו מאמינים שיש שקל הצדק - שאפשר לקבל משקל מדויק במאזניים אלה ששני צידיהם שונים זה מזה ושאהד מחלקיהם - מצידיו יותר ארוך מן השני - צדו האחד רחב מצידו השני המקביל אליו. ומן התימה - ודבר פלא נוסף יש בהם, שיישקלו בו שקלים רבים - שניתן לשקול באמצעותו משקולות רבים נחלקים בחסר וביתר - השונים זה מזה במידת כובדם באבן אחת - במשקולת אבן אחת [בשונה מהמאזניים הרגילות שאבן המשקולת שונה על פי כובד הדבר הנשקל].

ביושר לבב

דוגמא נוספת: ומה שמשתמשים בו בני אדם יותר - וכלי נוסף ששימושו אצל בני אדם מצוי יותר, שיש להתפלא על פעולתו, היא טחנת המים [פעולת אבני הרחיים נעשית על ידי גלגל עץ בעל שיניים, ששלוכות בשיני אבן הרחיים העליונה והכבדה, וכאשר גלגל העץ מסתובב מכח זרם המים, מסתובבת גם אבן הרחיים העליונה וטוחנת מכח כובדה את גרגרי החיטה הנמצאים בינה ובין אבן הרחיים

חובות שער עבודת האלהים הלכות

וּמִה שְׁמִשְׁתַּמְשִׁים בּוֹ בְּנֵי אָדָם יוֹתֵר, תְּנוּעַת
הָאֶבֶן הָעֲלִיּוֹנָה מֵאֲבְנֵי הָרַחִים בְּסִבּוֹב
שָׁוָה, בְּאֻמְצָעִים חֲלָשִׁים, מְנִיעִים אוֹתָם הַמִּים.
וּבְשֵׁאֲנוּ מִשְׁלִיכִים אֶבֶן קִטְנָה בְּשִׁטָּף הַמִּים
הַנִּגְרִים, לֹא הִיָּתָה מִתְעַכֶּבֶת שְׁעָה עַד שֶׁהָיָה
מְגִיעַ לְתַחְתִּיתָהֶם, וּבְרַחִים מִמִּשְׁקֵל הָאֶבֶן כְּפָלִים
רַבִּים, וְכֹחַ הָאֻמְצָעִים שִׁנּוּעוֹ הָרַחִים בְּעִבּוּרָם
פָּחוּת מִכֹּחַ הַשִּׁטָּף הָרַבָּה. וְאִילוּ הִגִּיד לָנוּ מִגִּיד,
וְלֹא הָיִינוּ רֹאִים תְּדַבֵּר בְּעֵינֵינוּ, הָיִינוּ מְמַהֲרִים
לְהַכְחִישׁ וּלְהַשִּׁיב עַל דְּבָרָיו, וְזֶה מִפְּנֵי מַעוֹט

התחתונה]. תנועת - כיצד מסתובבת האבן העליונה מאבני הריחים בסיבוב שווה - בקצב אחיד, באמצעים חלשים - וזאת באמצעות גלגלי עץ החלשים, מניעים אותם המים - שתנועתם נעשית מכח זרם המים. והפלא הוא, שהרי כאשר אנו משליכים אפילו אבן קטנה בשטף המים הניגרים - לזרם מים שוטף, לא היתה האבן מתעכבת שעה - ולו רגע קט עד שהיה מגיע לתחתיהם - עד שהיתה מגיעה לקרקע שהיא תחת המים, וברייחים ממשקל האבן כפלים רבים - והרי משקל אבן הרחיים הוא כפול ומכופל מהאבן הקטנה, וכח האמצעים שינועו הרחיים בעבורם - ואילו כח גלגלי העץ המניעים את אבן הרחיים הרי הוא פחות מכח השטף הרבה - הוא חלוש בהרבה מכחו של הזרם השוטף [הפלא באופן ההפעלה הזה הוא, שהרי כוחו של גלגל העץ הוא פחות מכח זרם המים הזורמים בנחל או בנהר, שהרי אם נניח אותו על זרימת המים הוא לא ישקע אלא ישטף הלאה, וכח הזרם הוא פחות מכח האבן שהרי אם נניח את האבן על המים היא תשקע מיד לתחתית המים. ואף על פי כן יכול גלגל העץ בסיוע זרם המים להניע את אבן הרחיים העליונה, למרות שמשקלה רב ממשקל גלגל העץ, ואילו המים שכוחם רב יותר מגלגל העץ אינם יכולים להניע את האבן (טוב הלבנון)]. ואם אין זרם המים מסוגל להתגבר על כובד האבן הקטנה, כיצד אם כן יכול הגלגל, החלש יותר מהמים, להתגבר על כובד אבן הרחיים הגדולה. ואילו הגיד לנו מגיד - ואילו היה אדם מספר לנו על כך, ולא - בלא שהיינו רואים את הדבר בעינינו, היינו ממהרים להכחיש ולהשיב על דבריו - ולפרוך את דבריו, וכל זה, מפני מעוט

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

ידיעתנו בסודי היצירה, וחלישות הכרתנו
בשרשי הנמצאים ותולדותיהם וטבעיהם
וכחותם המתבודדים.

ומי שהוא בסכלות אשר ספרנו בדבר שהוא
בין ידיו תדיר, אין מן התמה שלא ידע
מהלכי הגזר והצדק ממשפטי הבורא יתעלה,
אשר הם נעלמים ונעלים ממה שהזכרנו עד אין
קץ. ובכמותו אמר דוד עליו השלום (תהלים קלא,
א): יי לא גבה לבי ולא רמו עיניי^(*) ולא הלכתי

ידיעתנו בסודי - בסודות
חכמת היצירה, ומפני
חלישות הכרתנו והשגתינו
בשרשי ויסודות הנמצאים
- הנבראים ותולדותיהם,
וטבעיהם של כל הנבראים
וכחותם המתבודדים -
והכוחות המיוחדים לכל
נברא ונברא, [לכל אחד מן
הברואים בעולם יש שורש.
למשל, שורש הצומח הוא
הנפש הצומחת, ותולדותיו הן
הצמחים למיניהם, ולכל סוגי
הצומח ישנו טבע הכולל את
כולם, כמו שטבעם להישרף

מחום האש, והרבה מהם משמשים כמזון לבעלי החיים. אולם, לכל אחד ממיני הצומח ישנם גם
כוחות ותכונות המיוחדים רק לאותו הצמח, כגון, האחד תכונתו לקרר והאחר מחמם וכדו', עד
שאפילו בצמח אחד ימצאו בכל אחד מחלקיו כוחות המיוחדים לאותו חלק בלבד. וכשם שהדבר
כך בסוגי הצומח כן הוא בשאר סוגי הנמצאים בעולם (פת לחם)].

ומי שהוא בסכלות אשר סיפרנו - ומי שאינו מבין את אופן פעולת הכלים שהזכרנו, בדבר שהוא
בין ידיו תדיר - אשר נמצאים בשימוש באופן תמידי, אין מן התימה ואין זה פלא שלא ידע ולא
ישיג גם את מהלכי הגזר והצדק ממשפטי הבורא יתעלה - מהלך משפט הבורא יתברך בשאלת
ההכרח והבחירה, אשר הם נעלמים ונעלים ממה שהזכרנו עד אין קץ - שסודותיהם נסתרים ונעלים
עד אין שיעור יותר מאשר סודות החכמה הטמונים בדברים שהזכרנו. ובכמותו - ועל חוסר ידיעה
זו בענין ההכרח והבחירה ועל כיוצא בו אמר החסיד דוד המלך עליו השלום (תהלים קלא, א): 'השם
לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי

עיונים

יא. ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני. השל"ה הק' ביאר דזה אמר דוד המלך ע"ה לענין השגה
במופלא ממך אל תדרוש וכו' (חגיגה יג, א). וכך הובא שם בגמרא מספר בן סירא: "במופלא ממך

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

בגדולות ובנפלאות ממני.
ואמר אחר זה מה שדומה
לו מהימסר אל האלהים
- ואחרי שהביע את חוסר
ידיעתו בענין, אמר דבר
דומה, הנובע אף הוא מתוך
ההכרה בחוסר ידיעה זו,
והוא: שהוא בוטח באלקים ומוסר לידו את הנהגת עצמו, כמאמרו - וכפי שאמר (תהלים קלא, ב):
'אם לא שויתי ודוממתי נפשי - אתה ה' יודע את האמת, אם לא השויתי ודמיתי את עצמי כגמול
עלי אמו - לתינוק, שיש לו בטחון מלא באמו, למרות שאין הוא מבין מאומה את מה שהיא עושה
אתו, וכך בוטח אני בך ה', כגמול עלי נפשי' - נפשי בעיני לעומתך, כתינוק לגבי אמו (לפי פת
לחם ומצודת דוד).

עיונים

[בדבר המובדל ומופרש ממך, שלא רצה הקב"ה לגלותו לך] אל תדרוש, ובמכוסה ממך [בדבר
שנתכסה עניינו ממך] אל תחקור [לברר עניינו, אלא רק] במה שהורשת [לעסוק] התבונן, אין לך
עסק בנסתרות [ממך]. וביאר הרמב"ם ('מורה נבוכים' ח"א פל"ב), שאין לך לעיין בשכלך אלא
במה שיכול האדם להשיגו, אבל ענין שאין לאדם מטבעו יכולת להשיגו, העסק בו מזיק מאד ואין
לעסוק בו כלל.

בספר 'חיי עולם' לבעל ה'קהלות יעקב' (ח"א פרק כד) ביאר מאמר הנ"ל 'במופלא ממך אל
תדרוש, ובמכוסה ממך אל תחקור', שמלבד האיסור שיש בדבר, לחקור מה לפנינו וכו', כמבואר
שם בגמרא (יא, ב), עוד יש בזה סיבה עצומה לבלבל את הדעת, כי אין בשכל האנושי שום מושג
במה שלא טעמו והרגישו באחד מן החושים, וכשאדם דן אודות דבר שמופלא ממנו, הרי הוא
מציירו באיזה דמיון שיש לו במוחו מדברים שבחוש, ונמצא שהכל שקר ותעתועים. שאין זה דומה
לכל אחת מן החוכמות כחשבון, הנדסה וכדומה שהם מתחילים ומסתיימים בדברים מוחשיים.
וכתב השל"ה (שער האותיות ד' דרך ארץ אות יח): דרך ארץ של השכל הוא שלא יחכם יותר
מיכולת ומדרגת חכמתו על דרך שאמר שלמה (קהלת ז, טז) 'אל תתחכם הרבה פן תשומם', ועל
דרך זה אמרו במופלא ממך אל תדרוש וכו'.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

פרק תשיעי

אמרה הנפש: כבר נחמתני במה שיאשתיני מהשיג מן הדבר הזה, לדקותי ועמק עניני, אך גלה לי סוד עניני, והפונה בהעמדתו בעולם הזה, וקרב לי צורת ההכרח והצדק בכל יכלתך מן הדרך הקצרה, ולא יהיה עניני בענין מי שלא הבין אפני מוכתו מן המלכים, פאשר הגיעני.

אמרה הנפש אל השכל: כבר נחמתני והרגעת את רוחי במה שיאשתיני - בכך שהבאת אותי לידי הכרה שאין ביכלתי מהשיג [להשיג] מן הדבר הזה - את סוד ענין ההכרח והבחירה, לדקותי - מפני עדינותו ועומק ענינו, אך גלה לי נא את סוד עניני - את הסוד הגדול על עצמי מה היא מטרת יצירתי, והכוונה בהעמדותי - ומה היתה כוונת ה' בכך שהוריד את נשמותי וקבע את מקומה בעולם הזה, וקרב לי צורת ההכרח והצדק בכל יכלתך מן הדרך הקצרה - והסבר לי כמיטב יכלתך ובדרך קצרה, אלו מעשים הנני עושה מתוך בחירה ואלו מתוך הכרח [על אף שכבר נתבאר בדברי תשובת השכל שאין באפשרות האדם להבין את הסוד הזה על בוריו, עם כל זה מבקשת הנפש מהשכל שיקרב לה במעט ובקצרה את ההבנה לענין זה, כדי שתוכל להבין שמץ ממנו, ובכדי שלא תטעה חלילה בדרכה ולא תדע להכיר את הדרך הטובה לה בעולם הזה שעל ידה תשיג שכר לעולם הבא (עפ"י טוב הלבנון)], ולא יהיה עניני - כדי שלא תהיה הנהגתי בענין מי שלא הבין אופני מוכתו מן המלכים - כאותו אדם שהתמנה למלך, שלא הבין מה היא הדרך שבה תהיה הצלחתו, כאשר הגיעני - וכפי ששמעתי מעשה באדם כזה שמחמת חוסר הבנתו בתפקידו נכשל.

עיונים

א. אך גלה לי סוד עניני והכוונה בהעמדותי בעולם הזה. היסוד והשורש של החסידות ועבודת השם הם בירור ואימות אצל האדם מה חובתו בעולמו.

הרמח"ל בהקדמתו לספרו 'מסילת ישרים' ביאר שעיקר מטרתו בספרו היא ללמד ולהזכיר את דרכי עבודת השם, החל מהזהירות במצוות לא תעשה, דרך הפרישות והטהרה, עד החסידות והקדושה. הספר כולו, מיוסד על דבריו של רבי פנחס בן יאיר בברייטא. אבל, פרקו הראשון של הספר, מהוה מעין הקדמה לסדר הזה. הקדמה, שבלי קיומה אין טעם לנסות ולהתחיל את החלק המעשי שבפרקים הבאים. ואלו הן מילות הפתיחה בפרקו הראשון של הספר: "יסוד החסידות

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

והוא, שבקצת איי הדיו עיר אחת, הסכימו יושביה למנות עליהם איש נכרי בכל שנה, וכאשר תשלם לו השנה, יוציאוהו מביניהם ויחזור על הענין אשר היה עליו קדם

רבינו מביא משל, המלמד על ניצול נכון ובלתי נכון של תקופת המעבר של האדם בעולם הזה: והוא - וזהו הסיפור: שבקצת איי - שבאחד מאיי הודו, בעיר אחת, הסכימו יושביה למנות

עליהם איש נכרי בכל שנה - הגיעו תושביה לכלל החלטה שבכל שנה ימנו עליהם למלך אדם זר שלא מאנשי המקום, וכאשר תושלם לו השנה - וכאשר תסתיים שנת מלכותו, יוציאוהו מביניהם - יעבירוהו מתפקידו והוא יחזור על הענין אשר היה עליו - אל מעמדו כפי שהיה קודם

עיונים

ושורש העבודה התמימה, שיתברר ויתאמת אצל האדם, מה חובתו בעולמו, ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו, בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו. ע"כ. משמעותן הפשוטה של מילות אלו היא: לפני שאבאר לך מה היא חסידות, ולפני שאלמדך כיצד עובדים את ה' עבודה תמימה. לפני כן עליך לדעת, כי לדברים נעלים אלו יש יסוד ויש שורש. וללא היסוד והשורש אין להם קיום. והיסוד והשורש הם: א. שידע האדם בצורה ברורה ומאומתת מה חובתו בעולמו. ב. שיהיה ברור לו לאיזו תכלית עליו להיות עמל כל ימי חייו.

הגאון רבי א. א. דסלר זצ"ל ('מכתב מאליהו', ח"א עמ' 77) ביאר ביאור עמוק יותר בדברים, וז"ל: "הנה לכל בנין צריך יסוד. וככל אשר יגבה הבניין יותר, צריך הוא ליסוד חזק יותר, יען שהארץ רכה היא לפי ערך בנין גדול וכבד. ואם יטה הבנין הצידה בתחילתו או באמצעיתו אפילו משהו, אז בגובהו למעלה, נוטה הוא כל כך מישירותו, עד שלא יוכל לעמוד כלל, וישבר ויפול. ואם כך הוא בבניין גשמי, אשר גם אם יבנוהו בן כמה קומות, הלא נמוך הוא למסתכל מלמעלה. הלא כל שכן בבניין רוחני של יראת שמים צדק וחסידות, אשר ראשו מגיע השמימה. כמה מסוכן הוא, כי על ידי טעות קטנה, על ידי קצת נטייה מן הישרות והאמת הצידה, כי יפול חס ושלוש כל הבנין כולו, וכל עמלו ועבודתו ממש לשוא יהיו..."

"וכן, כל אילן יש לו שורש. ושתי תועליות יש בזה: א. שממנו הוא יונק וגדל. ב. ששרשיו המסתעפים עמוק בארץ, ישמרוהו שלא יפילוהו שום רוח ורעש. וכל שכן ברוחניות, שצריך האדם לשורש אשר יפרנסנו, ואשר יעוררהו ויגדלנו. ומה גם אשר בכוחו יעמוד נגד כל רוח רעש וסער, הסובבים אותו מכל צד..."

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

שִׁיתַּמְנָה עֲלֵיהֶם. וְהָיָה בְּמִתְמַנִּים עֲלֵיהֶם אִישׁ
אֶחָד סָכַל, לֹא יָדַע סוּדָם בּוֹ, וְקִבֵּץ מְמוֹנוֹת, וּבָנָה
אֲרָמוֹנוֹת וְחִזְקָם, וְלֹא הוֹצִיא מְעִירָם דָּבָר,
וְהִשְׁתַּדֵּל לְהַבִּיא כָּל אֲשֶׁר הָיָה לוֹ חוּץ לְעִיר, מִמּוֹן
וְאִשָּׁה וּבָנִים, אֲלֵיהָ. וְכֹאֲשֶׁר נִשְׁלָמָה לוֹ הַשָּׁנָה,
הוֹצִיאָוּהוּ אֲנָשֵׁי הָעִיר הַחַיָּא נְעוּר וָרֶק מִן הַכֹּל,
וְהַפְּרִידוּ בֵּינוֹ וּבֵין כָּל מֶה שֶׁבָּנָה וְקָנָה תַּחֲלָה וְסוּף,
וְלֹא מִצָּא מִצָּאתוֹ מְאֻמָּה מִכָּל מֶה שֶׁהָיָה לוֹ בָּעִיר
וְחוּצָה לָהּ. וְהָיָה מִתְחַרֵּט וּמִתְאַבֵּל עַל טְרָחוֹ
וְהִשְׁתַּדֵּל לְוִתּוֹ בְּמֶה שֶׁבָּנָה וְקִבֵּץ, וְהָיָה לְזוּלָתוֹ.

תוך העיר את כל מה שהיה לו מחוץ לעיר - רכוש ואשה וילדים. וכאשר נשלמה לו השנה - וכאשר השלים את שנת מלכותו, הוציאוהו אנשי העיר ההיא ממקומם נעור וריק מן הכל - בעירום ובחוסר כל, והפרידו בינו ובין כל מה שבנה וקנה - ולקחו ממנו את כל מה שבנה ורכש תחילה וסוף - קודם מינויו ואחר היותו למלך, ולא מצא בצאתו מאומה - ובצאתו מן העיר לא נשאר בידו מאומה מכל מה שהיה לו בעיר ומחוץ לה. והיה מתחרט ומתאבל על טרחתו והשתדלותו ומאמציו שהשקיע במה שבנה וברכוש שצבר וקיבץ, ובסופו של דבר היה לזולתו - נשאר לאחרים.

והוא משל נמרץ לאדם שהיום הוא כאן ומחר בקבר, שלא בלבד שמקבץ ממון ובונה בנינים כאילו יחיה בעולם הזה לעד, אלא אף בדברים הנוגעים לשכרו בעולם הבא, שהם התורה והמצוות, שיש לו לקבל את שכרם שם בעולם הבא, הוא עושה אותם על מנת לקבל פרס בעולם הזה, ולכבודו ולהנאתו, ואכן הוא מקבל שכרו עליהם בעולם הזה כפי שהיה חפץ, וכאשר ישליכוהו לקברו, נשאר קרח מכאן ומאומה לא נותר בידו, ובאותה שעה חרטתו עצומה ועמוקה אך אין בידו להושיע כי בעולם הבא כבר לא תועיל לו החרטה, כשם שלא הועילה לאותו מלך כסיל. אבל האדם הנבון והחכם היודע את האמת, נוהג באופן מושכל, וכל מה שהוא עושה בעולם הזה, אפילו לצורך גופו והנאתו, עושה זאת לשם שמים, ואז ימצא את שכרו שלם בעולם הבא ויתענג שם תענוג רב, נמצא שהוא לעולם בשמחה, בין בעולם הזה ובין בעולם הבא (מרפא לנפש).

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְאַחֵר כֶּךָ הַסְכִּימָה דַּעְתָּם לְמַנּוֹת עֲלֵיהֶם אִישׁ
נִכְרִי נִלְכָּב וְנִבּוֹן. וְכֹאֲשֶׁר נִתְמַנָּה עֲלֵיהֶם,
בָּחַר מֵהֶם אִישׁ אֶחָד וְהִטִּיב אֵלָיו, וְשָׂאֵל אוֹתוֹ
עַל מִנְהַגֵּי הָאֲנָשִׁים וְדַתִּיהֶם עִם מִי שֶׁנִּתְמַנָּה
עֲלֵיהֶם קִדָּם, וְגִלָּה לוֹ סוּדָם וְדַעְתָּם בּוֹ. וְכֹאֲשֶׁר
יָדַע הַדָּבָר, לֹא נִתְעַסֵּק בְּמֵאוּמָה מִמֶּה שֶׁנִּתְעַסֵּק
בּוֹ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר זָכְרָנוּ, ^(א) אֶךְ הִשְׁתַּדֵּל וְטָרַח
לְהוֹצִיא כָּל דָּבָר יָקָר שֶׁהָיָה בָּעִיר הַחַיָּא לְעִיר
אַחֶרֶת, וְשֵׁם כָּל מַכְמֵנָיו וּמַחְמָדָיו בְּזוּלָתָהּ, וְלֹא
עליהם למלך לפניו, כלומר,

כיצד נהגו אנשי העיר עם המלך הקודם, ואדם זה גילה לו - למלך את סודם, ודעתם בו - ואת מה שבדעתם לעשות עמו בסוף השנה. וכאשר ידע - נודע לו הדבר, לא נתעסק במאומה ממה שנתעסק בו הראשון אשר זכרנו - לא נהג כמנהג המלך הקודם ולא השקיע בעיר עצמה ובשכלולה, אך השתדל וטרח - התאמץ והתייגע להוציא מאותה העיר כל דבר יקר ובעל ערך שהיה בעיר ההיא לעיר אחרת, ושם את כל מכמניו - אוצרותיו ומחמדיו בזולתה - בעיר האחרת, ולא

עיונים

ב. אך השתדל וטרח להוציא כל דבר יקר שהיה בעיר ההיא לעיר אחרת. בגמרא במסכת עירובין (נד, א): "אמר לו שמואל לרב יהודה, שינא [חריף מפולפל] חטוף ואכול חטוף ושתה, דעלמא דאזלינן מינה [שהעולם הזה שאנו הולכים ממנו] כהלולא דמי [כחופה הוא דומה]". פירש רש"י: שכשם ששמחת חתונה עוברת מהר, כן האדם, היום ישנו בעולם ולמחר איננו. המאירי מפרש דברי שמואל בדרך מוסר: מצאנו בכמה מקומות שענין החכמה נמשל לאכילה; לפי זה, שמואל היה מזהירו שלא יתרשל בלימודו אלא ישנן תמיד, שלא יאבד אפילו שעה אחת, מפני שעולם הזה דומה לחופה ששמחתה עוברת בזמן מועט, ואם לא עכשיו אימתי.

בספר 'שיחות החפץ חיים' (עמ' פד) הביא, שהחפץ חיים היה מפרש את כוונת המשל 'כהילולא', שזמן החתונה הם ימים של שפע, שכל הרוצה לסעוד יכול להיכנס ויקבל כאוות נפשו בשפע רב,

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

בטח בגדלתם וכבודם, והיה בין האכל והשמה כל ימי עמרו בעיר, מתאבל במהירות יציאתו מאתם, ועל שמעט בעיניו מה שמוציא מן החמדות, כי אם היה עומד היה מוציא יותר,

בטח בגדלתם וכבודם - ולא הושפע מהגדולה ומהכבוד שחלקו לו בעיר הזו, והיה בין האכל והשמה כל ימי עמרו בעיר - ובכל ימי מלכותו באותה העיר חי ברגשות שמחה ואבל יחדו, והסיבה לכך היא, כי מצד אחד היה מתאבל ומצטער במהירות יציאתו מאתם - על כך שזמן מלכותו בעיר הזו קצר מאוד ובמהרה יצטרך לצאת ולהסתלק מן העיר, וגם על כך שמעט היה חשוב בעיניו מה שמוציא מן החמדות - שהאוצרות שהוציא מהעיר היו מועטים בעיניו, כי אם היה עומד - כי אילו היה ניתן לו לשהות בה זמן רב יותר, היה מוציא - היה מספיק להוציא ממנה עוד יותר והיה מגדיל את אוצרותיו

עיונים

מאחר שבימים אלו בצל השמחה ליבו טוב עליו ומכבד לכל הנכנס הן לקרוב והן לרחוק בכל מיני משקה ומגדנות, אולם אם יאחר את ימי החתונה שכבר פינו את השולחנות וחזר הבית לימי החול, שוב לא יוכל לקבל כאוות נפשו. כמו כן חיי האדם בעולם הזה דומים להילולא, שהאדם הורשה לעבוד את השם כרצונו, ויכול להגיע למדרגות גבוהות, לא כן בעולם הבא שאינו זמן עבודה ואינו יכול לצבור זכויות חדשות אלא הכל לפי מה שהביא עמו. וזה שאמר שמואל לרב יהודה בדרך משל, חטוף ואכול מצוות ומעשים טובים שעתה הוא זמן החתונה, אולם לאחר שיעברו ימי החתונה שוב אי אפשר לקיים מצוות.

המדרש מספר על הפסוק: "ערום יצאתי מבטן אמי, וערום אשוב שמה" (איוב א, כא), משל לשועל שמצא כרם ענבים מוקף גדר. לא היתה שם אלא פֶּרֶצָה דחוקה, ונבצר ממנו להשתחל בעדה. מה עשה, צם שלושה ימים עד שכחש בשרו, נדחק ונכנס ואכל ענבים כשבעו. כשביקש לצאת, לא יכול היה. צם שנית עד שרזה, ויצא. פנה ואמר: "כרם כרם, כמה נעימים פירותיך וכמה מתוקים ענביך, אבל מה הועילוני, רעב נכנסתי ורעב יצאתי!"

ויש להבין: משל בא להחכים ולהוסיף לקח. במה החכמנו ממשל זה, הלא הכל כלול בפסוק: "ערום יצאתי מבטן אמי, וערום אשוב שמה"! אבל, נשאל עצמינו: השועל פקח שבחיות, ואיך עיוורו הענבים עיניו! האם לא ידע שיאלץ לצאת בעד הפרצה הדחוקה, רעב כשהיה? אלא מה היה עליו לעשות? לנצל את הזמן ולהשליך אשכולות מבעד לגדר, החוצה! עוד, ועוד, ועוד, ועוד, ויוכל לשבוע בחוץ כל צרכו! ואנו, כלום איננו כשועל זה?!

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

והיה שמח בצאתו מהרה ממונה להתיישב במקום אשר שם שם חמדותיו, וישתמש בהם באפני תועלותיו ומיני הנאותיו בלב שלם ונפש בטוחה והתמדת ענין. וכששקלמה שנתו, לא דאג על צאתו מאתם, אך מהר לדבר בשמחת לב ובסבר פנים, משבח מעשהו והשתדלותו, והלך לטובה רבה וכבוד גדול בשמחה מתמדת, ושמח בשני הענינים, והגיע אל תאונתו בשני המקומות.

ואני יראה שיקרני מקרה הפסיל, אשר יגע בשני הענינים, והפסיד בשני המקומות,

השמורים עבדו בעיר השניה. אך מצד שני, והיה שמח בצאתו מהרה ממנה - על כך שהוא עומד לצאת במהרה מן העיר, שהרי ידע שהוא עתיד להתיישב ולהשתקע במקום אשר שם שם חמדותיו - במקום שבו נמצאים כל אוצרותיו והוא מצפה לבוא שמה וליהנות מכל מה שגנו, וישתמש בהם באפני תועלותיו ומיני הנאותיו - ויוכל מעתה להשתמש בהם באופן המועיל לו להנאתו בלב שלם ושקט ובנפש בטוחה והתמדת ענין - ולאורך זמן.

וכששלמה - וכשהסתיימה שנתו וסולק ממלכותו, לא דאג ולא הצטער על צאתו מאתם ונפרד ממעמדו, אך מיהר לדבר בשמחת לב ובסבר פנים - אלא אדרבה מיהר לכך בטוב לב ובפנים צוהלות, והיה משבח ומוקיר את מעשהו והשתדלותו - את חכמת מעשיו ואת מאמציו, והלך ויצא לקראת טובה רבה ולקראת כבוד גדול בשמחה מתמדת - ושמחה תמידית, ושמח בשני הענינים - הוא שמח על תקופת מגוריו במדינה ההיא ועל שנפטר מאתם, והגיע אל תאוותו - והשיג את רצונו ותשוקתו בשני המקומות. זהו הסיפור ששמעתי. והנמשל הוא: שכמו כן האדם הפיקח נותן אל ליבו כי חייו מוגבלים, והוא משתדל בכל יכלתו לנצל את שהותו הקצרה בעולם הזה כדי להתכונן בו לחיים הנצחיים של העולם הבא, והוא מרבה בתורה ומצוות ככל האפשר, ואף את צרכי העולם הזה ההכרחיים הוא עושה לשם שמים. וכאשר הוא מסיים את חייו, הוא מרוצה ושמח על שהבין לנצל כהלכה את העולם הזה, ועל החלק הטוב שהכין לעצמו בעולם הבא (לפי מרפא לנפש).

אחר שהביאה הנפש את סיפור המעשה היא פונה אל השכל בבקשתה: ואני יראה שיקרני מקרה הפסיל - והנני חוששת שמא יקרה לי חלילה כפי שקרה למלך הטפש, אשר יגע בשני הענינים - שטרך לפניו בואו אל העיר ואחרי בואו אליה, ולבסוף הפסיד את מה שרכש בשני המקומות,

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וכיון שחנני האל אותך, הורני והראני עניני, ומה שעמדת עליי מסוד דברי ואפני תקנתי.

אמר השכל: כבר ספרת במשל שהבאת צורת עמדת פעולת, וכי ענינה בו פענין המלכים אשר זכרת, ^(ג) וכבר התברר אצלך גרותך ומהירות יציאתך, ואת צריכה שתעשי מה שעשה הנלכב

ומכיון שחנני האל אותך - שחנן אותי האל - השכל, הורני - למד נא אותי והראני עניני - ותאר לי את מעמדי, ומה שעמדת עליי מסוד דברי - ומה שהנך יודע על סוד תכלית בואי לעולם הזה ואופני תקנתי - ומה הם דרכי טובתי אשר בהם אלך לתועלתי ולהצלחתי.

ויאמר השכל: הרי כבר סיפרת - תארת במשל שהבאת, את צורת עמדת - את אופן מעמדת בעולם הזה, וכי ענין בו - ומצבך בו הוא כענין - כפי מצבם של שני המלכים אשר זכרת ותארת בסיפורך, וכבר - אם כן כבר התברר אצלך גרותך - שמעמדת בעולם הזה הוא כמו גר הנמצא בארץ נכריה ומהירות יציאתך - ושיציאתך מהעולם קרובה לבוא, ולכן את צריכה שתעשי כפי מה שעשה המלך הנלכב החכם

עיונים

ג. וכבר התברר אצלך גרותך ומהירות יציאתך. במסכת אבות (ב, טו): "רבי טרפון אומר, היום קצר והמלאכה מרובה..." פירוש, ימי חייו של האדם בעולם הזה קצרים הם מכדי שיגיע לתכלית השלימות, ככתוב (דברי הימים-א' כט, טו) 'כצל ימינו על הארץ', ומלאכת האדם בעסק התורה מרובה היא עד מאד, שהרי 'ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים' (איוב יא, ט).

בספר 'משנת רבי אהרן' (מאמרים ושיחות מוסר ח"ב) ביאר: 'היום קצר' דמוסב על כל יום בפני עצמו, כי כל יום הוא מיוחד בהעליה האפשרית ובהתקון היוצא ממעשיו. וכמבואר ב'נפש החיים' (שער ב' פרק י"ג) בשם הזהר, לענין תפילה של כל יום ושעה שאינו דומה לחבירו מפני שינוי מצב העולמות, ועד סוף ימות עולם לא יארע תפילה הדומה לחברתה. וזהו הפירוש בפסוק (תהלים סח, כ) 'ברוך ה' יום יום', ודרשו חז"ל (סוכה מו, א) כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו. וכן הוא באדם, כל יום מתייחד בחובותיו עליותיו ותיקוניו. ובתנא דבי אליהו זוטא (פט"ו) אמרו, אמר דוד אני מכיר גדולתו וגבורתו ומלכותו של ממ"ה הקב"ה, שבכל יום ויום אדם נוצר, ובכל יום ויום אדם נברא, ובכל יום ויום אדם נולד וכו', הרי דכל יום הרי הוא אדם חדש ממש, וצריך למלא חובתו שנברא בשבילה בכל יום ויום, וכל שלא מילא תפקידו של היום, הרי יצירתו ליום

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הנבון, שיהיה ענינה ענינה, ואם תטי ממנו, אין לך תועלת בדברי ולא הנאה במליצתי.

אמר הנפש: לולי חפצי בדבר, לא הייתי חוקרת על מה שנעלם ממני מעניני.

אמר השכל: אבל סוד דברך, ^(ה) שהבורא בראך מלא דבר בכלל מה שפרא מן הגרמים

והנבון, שיהיה ענינה - ועליך להתנהג בעולם הזה כעניני - כמו שהוא התנהג באותה עיר בזמן הקצר ששהה בה, ואם תטי ממנו - ואם תסורי ותסטי מדרך מהלכו, אין לך תועלת בדברי - לא תהיה לך תועלת מדברי ולא תהיה לך הנאה במליצתי [ממליצתי].

אמרה [עונה] הנפש: לולי חפצי בדבר - אם לא שהייתי משתוקקת להתנהג כאותו המלך הנבון, לא הייתי

חוקרת לדעת על [את] מה שנעלם ונסתר ממני, מעניני - אודות מהותי, ואודות מטרת בואי לעולם הזה, ותפקידי בו.

ויאמר השכל: אבל סוד דברך - צריכה את לדעת שהסיבה האמיתית של בואך לעולם הזה, היא זאת: היות שהבורא בראך מלא דבר - שהבורא יצר אותך יש מאין ואפס בכלל מה שברא מן הגרמים

עיונים

זה היתה לבטלה, והרי זה מעוות לא יוכל לתקון כלל. והנה בשו"ע חו"מ (סי' שו ס"ח) פסק המחבר ומלמד תנוקות שפשע בתנוקות ולא למד, וברמ"א אפילו יום או יומיים, או למד בטעות וכל כיוצא באלו, והאומנים שאי אפשר שיחזרו ההפסד שהפסידו, מסלקים אותם בלא התראה, שהם כמותרים ועומדים עד שישתדלו במלאכתם וכו'. והנה הגדר דהו"ל כמותרים ועומדים, היינו משום שבמקום השגיאה והטעות הרי היה יכול ללמוד דבר אמיתי, ואף אם יתקן את השגיאה אך הזמן אבוד. וזהו היום קצר כל יום בפני עצמו, ולמנות ימינו, ואנו מזלזלים מאד בזמן, והחושב שילמוד למחר, הרי זה ממש אבידה נצחית, דהרי למחר הרי הוא יצירה חדשה, אבל יצירתו ביום ההוא מעשיו ומדרגותיו מיום זה קיימים לעד לעולמי עולמים, והם בתכלית הבטול והשפלות.

ד. שהבורא בראך וכו' מן הגרמים הרוחניים, ורצה לנשאך ולהרים מעלתך וכו'. פירוש, נשמת האדם לפני שהיא יורדת לעולם הזה, היא כמו המלאכים בעולם העליון שאין להם בחירה חפשית כמו האדם, ולכן גם לא נוהג לגביהם שכר ועונש, וה' רצה להעלות את נשמת האדם לדרגה יותר

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הַרוּחָנִיִּים, וְרָצָה לְנִשְׁאָךְ וּלְהָרִים מַעֲלָתָךְ עַד
מַעֲלַת סִגְלָתוֹ וּבְחִירָיו וּבְרִיו מִן הַקְּרוֹבִים אֶל
מַעֲלָתְךָ עַד מַעֲלַת סִגְלָתוֹ - עַד לַדְּרָגָתָם וּמַעֲלָתָם שֶׁל אַהֲבָיו וּנְבַחֲרָיו וּבְרִיו - וּבְרִי הַלֵּבב אֲשֶׁר עִמּוֹ
מִן הַקְּרוֹבִים אֶל

עיונים

עליונה ממדרגת המלאכים, שנשמות הצדיקים הם ממש מרכבה לשכינה, וכדי שהנשמה תזכה לדרגה עליונה זו, עליה לרדת תחילה לעולם הזה כדי לעמוד בניסיון, וכדי להזדכך על ידי קיום תורה ומצוות (לפי מרפא לנפש ופת לחם).

חז"ל (חולין צא, ב) אומרים: "חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת". לכאורה מדוע? הרי המלאך הוא רוחני, אין בו חטא כלל, הוא עומד הכן לשרת את בורא עולם. מה צריך יותר מזה? לעומת זאת האדם, יש בו צד חמרי, יש לו חטאים ועוונות?

ותירץ ה"חמדת שלמה", שזו גופא מעלתו של האדם על פני המלאך. המלאך נקרא 'עומד' - "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה" (זכריה ג, ז), אלו ה"שרפים העומדים ממעל לו", המדרגה שלו קבועה. הוא לא נופל, אך גם לא עולה ומתרומם. אין לו מה לעבוד על עצמו, אין לו כלל צורך להתגבר על יצרו. פשוט מאד משום שאין לו יצר... כל כולו רוחניות, בלי שמץ של חמירות וגשמיות. לעומת זאת האדם, דוקא משום שיש לו צד חמרי וגשמי, הוא בא לעולם כדי לעבוד על עצמו, להשליט את הרוח על החומר, לזכך את החומר. זה לא קל. זו מלחמה תמידית, קשה ומתישה. אבל כשהוא מצליח בה והוא נעשה 'צדיק' - אין מי שישוה לו, גם לא מלאכי השרת! רבי יהונתן איבשיץ זצ"ל ביאר עוד במה דרגת האדם גבוה מן המלאך. דהנה הטעם מדוע מלאך נקרא 'עומד' ואילו אדם נקרא 'הולך'. למלאך יש השגה בקיום המצוות, הוא מבין את השרשים, את הטעמים ואת עמקה של המצוה. לאדם אין את ההשגה. הרמב"ם בהלכות יסודי התורה כותב, כי ישנן עשר דרגות של מלאכים. הנמוכים ביותר נקראים "אישים", הגבוהים ביותר נקראים "אופנים". דרגה גבוהה יותר פירושה הבנות והשגות גדולות יותר, והמלאכים בדרגה הנמוכה מבינים הרבה יותר מבני אדם. כיון שהמלאך מבין, הוא בדרגה נמוכה יותר - הוא עומד. אבל אדם שאין לו הבנה - נקרא "הולך". מדוע המלאכים שיש להם השגות דרגתם עומדת? - כי זו לא חכמה שהם מקיימים את המוטל עליהם. האדם שאין לו את ההשגה, ולמרות זאת מקיים את המצוות - זו דרגה גבוהה, דרגה של הולך, מתקדם ומתעלה.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

אֹר כְּבוֹדוֹ, לְטוֹב לָךְ וּלְחֶסֶד עִמָּךְ, וְלֹא הָיִית
רְאוּיָה לָזֶה אֶלָּא אַחֵר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים. אֶחָד מֵהֶם,
הַסֵּר מִסֶּךְ הָאֵילָת מַעֲלִיךְ וְהָאִיר לָךְ בְּדַעְתּוֹ.
וְהַשְׁנִי, נְסוּתָךְ וּבְחִינָה, אִם תִּבְחָרִי בְּעִבּוּדָתוֹ אוֹ
בְּהַמְרוּתוֹ. וְהַשְׁלִישִׁי, מוֹסְרָךְ בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּסִבְלָךְ
עַל עִבּוּדָתוֹ בּוֹ, ^(ה)לְהַעֲלוֹתָךְ אֶל מַעֲלַת הָעֲלִיּוֹנִים
וְהַסּוֹבְלִים, שְׁנֵאמַר בָּהֶם (תהלים קג, כ): בָּרְכוּ יְיָ
מִלְּאֲכָיו גְּבִירֵי כַח עוֹשֵׂי דְבָרוֹ. וְלֹא יִתְּכֵן לָךְ זֶה
וְאֵת עַל עֲנִינְךָ הָרָאשׁוֹן.

כיסוי הטפשות, שהוא התאווה הבהמית (טוב הלבנון)]. והשני, נסותך ובחנך - שינסה ויבחן אותך אם תבחרי בעבודתו או בהמרותו - או להמרות את דברו. והשלישי, מוסרך - שייסר אותך בעולם הזה בסבליך על עבודתו בו - אם תסבלי את עול עבודתו, כדי שיוכל לרוממך ולהעלותך אל מעלת אל דרגת אהביו העליונים הסובלים - המלאכים הנושאים את עול עבודת ה' עליהם, שנאמר בהם אשר עליהם אמר החסיד (תהלים קג, כ): 'ברכו ה' מלאכיו גבורי כח - העומדים בגבורה ובכח על משמרתם ולמלא תפקידם הם עושי דברו'. ולא ייתכן לך זה - אך לא יתכן שתבחני בשלושת הדברים הללו ואת על ענינך הראשון - בעודך בעולם הנשמות, לך הביאך הבורא לעולם הזה.

עיונים

ה. להעלותך אל מעלת העליונים והסובלים שנאמר בהם ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו. במסכת שבת (פח, א): "אמר רבי אלעזר: בשעה שהקדימו ישראל "נעשה" ל"נשמע", יצתה בת קול ואמרה להן: "מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו?" דכתיב: "ברכו ה', מלאכיו; גבורי כח עושי דברו, לשמוע בקול דברו". ברישא 'עושי', והדר 'לשמוע'. ע"כ. כלומר, המלאכים מוכנים לעשות עוד קודם ששומעים מה מוטל עליהם, ולא כדרך שאר עבדים ששומעים תחילה את הדבר לידע אם יכולים לקבלו עליהם או לא (רש"י). וביאר המהרש"א: מלאך נוהג בצורה כזאת משום שעקב היותו כולו רוחני, יש לו רק רצון אחד - לעשות רצון ה'.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וימחכמת הבורא יתעלה ברא לך העולם הזה
בכל אשר בו מקופא וצומח וחי
על סדר מתקן והנהגה נכונה, והכל מתקן
לתועלתך. ובחר לך מסגלות יסודותיו היכל
מתקן, דומה לעולם פשרשיו ותולדותיו ותכונותיו,

והנה מחכמת הבורא יתעלה שברא לך - ולמטרה זו ברא הבורא יתברך בחכמתו למענך את העולם הזה בכל - עם כל אשר בו מקופא - מן הדומם והצומח והחי, על סדר [בסדר] מתקן - בסדר מדויק ובהנהגה נכונה, והכל מתקן - כשהכל מתקן ומוכן לתועלתך ולטובתך. ובחר לך - ויצר עבורך הבורא מסגלות יסודותיו - מהמובחר שביסודות העולם [ארבעת היסודות הם: עפר, מים, רוח ואש, שמהם נוצר גוף האדם המשמש היכל ונרתיק לנשמה (מרפא לנפש)] היכל מתקן ומשוכלל לגור בו, שהוא גוף האדם, הדומה לעולם בשרשיו ותולדותיו ותכונותיו - הדומה לעולם בתכונותיו וביסודותיו [האדם נקרא עולם קטן, ואופן הדמיון נתבאר בדברי רבינו בשער הבחינה פרק ד'], [דבר זה ידוע ומבואר

עיונים

אמנם, אדם אשר לו יצר טוב ויצר רע, אינו תמיד מוכן לעשות רצון ה', כי יצרו הרע מסיתו לרעה. כשבני ישראל היו בסיני, נגלה להם סוד המלאכים - להיות להם דעה אחת לעשות רצון אביהם שבשמים, וחיברו את שני יצריהם יחד לדעת אחת לעשות רצון קונם, וכמו המלאכים היו גם הם מוכנים לעשות מצות ה' אפילו קודם שמיעה.

ה'כתב סופר' (פרשת יתרו) גם כן עמד על דברי גמרא זו: "מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו", דלכאורה יש להבין, למה לשון זה ראוי למלאכי השרת, ומדוע הם רגילים להשתמש בו? וביאר, כי מי שעובד על מנת לקבל פרס צריך שישמע תחילה מה שיצוה עליו, אם כדאי הוא שיקבל עליו את העבודה תחת שכר זה, ולא אפשר לו לומר שיעשה קודם שישמע, אבל מי שאינו רוצה שום דבר, רק לעבוד ה' לעשות רצונו יתברך שמו ולאהוב אותו, אם כן לא צריך שידע תחילה מה יצוה עליו, כי יהיה מה שיהיה יקיים ויעשה. והנה במלאכי השרת ליכא שכר, ומוכרחים לעשות את אשר יצוה ה' עליהם, אם כן בהם שייך תמיד נעשה, שמכינים עצמם לעשות קודם שישמעו מה יצוה א-ל אליהם, משא"כ בבני אדם שרוב עבודתם לטובת עצמם, אין רגילים להשתמש בזה הלשון, והיינו דאמר השי"ת מי גילה רז זה לבני לשון שמלאכי השרת משתמשין בו, כי בני ישראל היו אז במדרגה זו, וכוונתם בקבלת התורה לא הייתה על מנת לקבל פרס רק לאהבת ה'.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

ופתח לך בו חמשה שערים אל העולם, והפקיד
עליהם חמשה שוערים מנאמניו. והשערים הם
כלי החושים, העינים, והאזנים, והאף, והלשון,
והידים. והשוערים הם החושים החמשה
המשתמשים בהם, והם: חוש הראות, וחוש
השמע, והריח, והטעם והמשיש, אשר בהם
תגיעי אל כל תועלותיך בעולם הזה.

והכין לך בתוך ההיכל ארבע מעלות לארבעה
נגידים להנהיגו, והם: המוח, והלב, והכבד,
והביצים. ותקן בתוכו עוד ארבעה אוצרות
לארבעה פקידים, רצוני לומר: הכח המושך, והכח

בכל ספרי הקדמונים שהאדם מורכב מכל אותן הכחות שמורכב מהם העולם הגדול, כמו שמבאר זאת הרמב"ם (במורה נבוכים ח"א פרק ע"ב) באריכות, שכל העולם בכללו הוא דוגמת אדם אחד, וראה בסוף ספר ארחות צדיקים, ובראש ספר שבט מוסר, ובספר שבילי אמונה ראש נתיב ד' ('מרפא לנפש' לעיל שער ב' פ"ד), ואחר כך פתח לך בו - בהיכל זה שהוא גוף האדם חמישה שערים - חמישה פתחים אל העולם, והפקיד עליהם - והושיב בהם חמישה שוערים - פקידים מנאמניו הממונים על השימוש

בשערים אלו בהתאם לצורך. והשערים [-הפתחים] אלה הם כלי החושים - האיברים הגשמיים שהחושים משתמשים בהם, והם: העינים, והאזנים, והאף, והלשון, והידים. והשוערים - אבל הפקידים הם החושים החמישה - חמשת החושים המשתמשים בהם - בכלי החושים, והם: חוש הראות, וחוש השמע, וחוש הריח, וחוש הטעם וחוש המישוש, אשר בהם - שעל ידם תגיעי אל כל תועלותיך בעולם הזה.

ואחר כך הכין לך הבורא בתוך ההיכל - בתוך אותו ההיכל - שהוא גוף האדם ארבעה מעלות לארבעה נגידים להנהיגו - ארבעה מושלים בדרגות שונות [שכל אחד מעלתו גדולה משל חברו] כדי להנהיג את ההיכל, והם: המוח - הוא משכן השכל וההכרה, והוא החשוב ביותר, והלב - הוא משכן הדברים החיוניים לקיום הגוף, ומשכן כח הרצון והכח המעורר, והוא פחות בחשיבותו מהמוח, והכבד - הוא משכן הנפש הצומחת, והוא פחות בחשיבותו, והביצים - הם משכן הכח המוליד, אשר בו תלויה הוויית האדם והמשך קיום מינו, והוא פחות בחשיבותו. ארבעת הכוחות העיקריים הללו מנהיגים את הגוף (מרפא לנפש וטוב הלבנון). ותיקן - והכין לך הבורא בתוכו [בהיכל] עוד ארבעה אוצרות - מקומות לארבעה פקידים, רצוני לומר: שהם, הכח המושך את המזון אל הקיבה, והכח

ביושר לבב

המחזיק את המזון בקיבה ומעכבו מלצאת משם קודם עיכולו, והכח המעכל ומבשל ובורר מהמזון את המזוקק שבו ומעבירו אל אברי הגוף, והכח הרוחה והפולט את הפסולת מן הגוף לאחר שהלק החלק המובחר מן האוכל אל האברים. ואוצרותם ומשכנותם הם - והם האוצרים את שתי מרירות - את שתי המרות, כלומר, את המרה השחורה בטחול, ואת המרה האדומה [הירוקה] בכיס המרה, ובנוסף אוצרים את הליחה הלבנה במוח ובריאה, ואת הרם, לתקנת ההיכל - לצורך קיום ההיכל הוא הגוף. ואחר כך פיזר הבורא עבדים על פני ההיכל שהוא הגוף, מבית ומבחוץ - בתוכו ומחוץ.

לו, ותפקידם הוא לעבדו ולשמרו, והם: אברי האדם. הפנימיים - העבדים המשרתים בתוך הגוף הם: המעים, והגידים - והורידים, והמיתרים - והשרירים (לב טוב), והעצבים, והעורקים. והחיצוניים - והעבדים המשרתים חוץ לגוף הם: הידים, והרגלים, והלשון, והרחם, והשנים, והצפרנים, וכל הדומה להם. והכין לך הבורא לאחר מכן בגוף דברים המקשרים אותך אליו, ומצועים - שהם ממצעים המחברים בין הרוחניות ובין הגשמיות - בין הנשמה לגוף, ושוכנים זה בתוך זה, והם: הדם הנובע - שהוא משכן לחום הטבעי והחום הטבעי - שהוא משכן לרוח החיוני (שהיא הנפש הבהמית), והרוח החיוני - והנפש החיונית, שהיא משכן הנשמה. ואחר כך חיברך הבורא אל ההיכל הזה חיבור מתוקן - חיבור הדוק, וקשרך אליו בקשר מסודר, ביכלתו והכמתו יתברך, ואת כל זה עשה הבורא כדי שישלימו לך השלושה דברים אשר זכרתי לך - שבהם תשתלמי בשלושת הדברים שהזכרתי לך, ובכך תזכי למעלת הקרובים

חובות שער עבודת האלהים הלכות

המחזיק, והכח המעכל, והכח הדוחה. ואוצרותם ומשכנותם הם שתי מררות, השחורה והאדומה, והליחה הלבנה והדם, לתקנת ההיכל.

ופיזר העבדים מבית ומבחוץ לעבדו ולשמרו. הפנימיים: המעים, והגידים, והמיתרים, והעצבים, והעורקים. והחיצוניים: הידים, והרגלים, והלשון, והרחם, והשנים, והצפרנים, והדומה להם. והכין לך אחר פן קשרים ומצועים בין הרוחניות ובין הגשמיות, והם: הדם הנובע והחום הטבעי, והרוח החיוני. ואחר כך חיברך אל ההיכל הזה חבור מתקן, וקשרך אליו קשר מסודר, ביכלתו והכמתו יתברך, כדי שישלימו לך השלושה דברים אשר זכרתי לך.

ביושר לבב

אל אורו של ה' יתברך. והכין לך הבורא לצרכך שני יועצים, והפקיד עליך שני סופרים - כי כל מעשה הנעשה על ידי האדם בין טוב ובין רע עושה רושם למעלה, כאילו האדם כותב את מעשיו בידו ממש. וידוע שעל ידי מעשיו או דבורו של האדם נבראים קטגור או סגור, כמבואר במסכת

חובות שער עבודת האלהים הלכות

והכין לך לצרכך שני יועצים, והפקיד עליך שני סופרים, ונתן לך מן העבדים והמשמשים כצרכך בעולם הזה. והשני יועצים: האחד מהם, הוא השכל, המורה אותך מה שיש ברצון האל. והיועץ השני, תאוותך, אשר תשיאך ותסיתך במה שתקציפי יי אלהים בוראך בו. והשני סופרים: אחד מהם, כותב מעשיך

אבות פ"ד מי"א (מרפא לנפש), ונתן לך מן העבדים והמשמשים - ונתן לך משרתים ושמשים כפי צרכך בעולם הזה. והשני יועצים: האחד מהם, הוא השכל, יצר הטוב, המורה ומלמד אותך מה שיש ברצון האל - מה הוא רצון האל. והיועץ השני, היא תאוותך, היצר הרע, אשר תשיאך ותסיתך - אשר מפתה ומסיתה אותך במה שתקציפי - לעשות דברים שמכעיסים את ה' אלהים בוראך בו כשתעשי את אותם הדברים. והשני סופרים: האחד מהם, כותב את מעשיך

עיונים

ו. והשני סופרים וכו' אחד מהם כותב מעשיך הטובים וכו' והסופר השני הוא כותב במעשים הרעים. כל מעשה הנעשה על ידי האדם בין טוב ובין רע עושה רושם למעלה, כאילו האדם כותב את מעשיו בידו ממש. וידוע שעל ידי מעשיו או דבורו של האדם נבראים קטגור או סגור, כמבואר במסכת אבות (פ"ד מי"א): רבי אליעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד, והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד. והם עומדים ואינם מתבטלים עד שיעשה תשובה (מרפא לנפש).

במסכת תענית (יא, א) אמרו: "שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם, הן מעידין עליו", ופירש המהרש"א, שאותם המלאכים הם אלו הנבראים על ידי מעשיו של האדם. ובמסכת אבות (ב, א) אמרו: "וכל מעשיך בספר נכתבין", וכתב היעב"ץ, שהספר שבו נכתבים מעשי בני האדם הוא נפשו של האדם, כפי שאמרו (תענית יא, א) נשמתו של אדם היא מעידה עליו. כי בנפש חקוקים המצות והעבירות. וביאר בדרך משל למה הדבר דומה, לאדם שהוא מלא נגעים בגופו וכיסם בלבשו, וכשיסיר את לבשו ותגלה ותראה חרפתו. כך כאשר הגוף קיים הוא הלבוש של הנפש,

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

הטובים בסתר ובגלוי, ובמצפון ובנראה, על ידי המשתמשים בהם מכל מי שקדם זכרו מן השוערים והנגידים והעבדים והיועצים והמשרתים והשפלים. והסופר השני הוא כותב המעשים הרעים על הדרך הנזכר במעשים הטובים. והמשרתים הם בקביעות והשמשים באופן ארעי לפרקים. והסופר השני הוא כותב המעשים הרעים - את כל מעשי הרעים, על הדרך הנזכר לעיל במעשים הטובים - בדומה לדרך שהזכרנו שבה נכתבים המעשים הטובים. ואותם המשרתים שתפקידם לשרת באופן קבוע והשמשים המשרתים באופן ארעי לפרקים הם

עיונים

ועל ידו נסתרים מומי העבירות, אך כשיסור הגוף מעל הנפש תתגלה חרפתה של הנפש. וזהו שנאמר (איוב לו, ז) 'ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו'. עכ"ד. וב'מכתב מאלהיו' (ח"ד עמ' 92) הוסיף, דכן גם מה שמבקשים מהש"ת "כתבנו בספר החיים", הספר שכותב בו הש"ת הוא נפש האדם שבה נרשמים כל המעשים וכל המחשבות. והיינו "ספרי חיים וספרי מתים", ו"תפתח את ספר הזכרונות, ומאליו יקרא, וחותרם יד כל אדם בו" וכו' (מוסף לר"ה ויו"כ פ). ה'בית הלוי' (פרשת נח) פירש מה שאמר הכתוב "כי אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה" ואמרו בגמרא (תענית יא, א) דאבניו וקורות ביתו מעידים על האדם בשעת הדין: "דמכל פרטי מעשיו נעשה איזה שינוי בהעצם הגם דאינם נרגשים לעיני בשר בזה העולם, וממילא כשיביט עליהם לעתיד לבוא יתברר על ידיהם כל מעשיו בכל פרט, ובכל מקום אשר יפנה להביט ימצא כתובים וחרותם מעשיו" עכ"ד. ובמסכת תענית (יא, א) על דברי הפסוק "צדיק וישר הוא" (דברים לב) אמרו: בשעת פטירתו של האדם לבית עולמו, כל מעשיו נפרטים לפניו ואומרים לו כך עשית במקום פלוני ביום פלוני והוא אומר הן, אומרים לו חתום והוא חותם, שנאמר (איוב לו) ביד כל אדם יחתום, ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר להם יפה דנתוני, לקיים מה שנאמר, למען תצדק בדברך. ע"כ.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

המידות הנפשיות [מידות הנפש שמזכיר רבינו להלן, יש מהן שהם בבחינת "משרתים" ויש מהן בבחינת "שמשים", המידות הטובות הן בבחינת "משרת", מפני שעל האדם להשתמש בהן בקביעות תמיד, והמידות הרעות הן בבחינת "שמש", מפני שעל האדם להשתמש גם בהן לפעמים לשם שמים, כמו שמבאר רבינו בפרק הבא (פת לחם)], כגון: השמחה והראגה על מה שעתיד להתרחש, והששון והיגון על המתרחש בהווה, והזכרון והשכחה, והחכמה והסכלות [הטיפשות], והגבורה - אומץ הלב והמורץ - הפחדנות, והנדיבות לב והכילות - הקמצנות, והצדק והרשע, והבושת והעזות, והתקוה והיראה ממה שעלול להתרחש בעתיד, והאהבה והשנאה, וההנאה וההנאה והצער, והנאנה והשפלות, והרבה כאלו - והרבה מידות כיוצא בהם ממה שאת משתמשת בהם במצפונך. בסתר ענייך.

והבורא יתברך צוה השוערים והנגידים והעבדים והיועצים והמשרתים והשפלים לשמע לך ולעמוד למצותך עד קץ ידוע, אלא כענינים מיוחדים, בארם להם בעת התחברותם אליך, והם: ענין ההכרח ומקום הגזירה.

והרשע, והבושת והעזות, והתקוה והיראה ממה שעלול להתרחש בעתיד, והאהבה והשנאה, וההנאה וההנאה והצער, והנאנה והשפלות, והרבה כאלו - והרבה מידות כיוצא בהם ממה שאת משתמשת בהם במצפונך - בסתר ענייך.

והבורא יתברך צוה על השוערים והנגידים והעבדים והיועצים והמשרתים והשפלים לשמע לך ולעמוד למצותך - להישמע לך ולהתייבץ לפקודתך על פי בחירתך עד קץ ידוע - עד זמן קצוב אשר ייעד הבורא בעבורך לסיום תפקידך כאן בעולם הזה, אלא כענינים מיוחדים - זולתי בדברים מיוחדים, בארם להם בעת התחברותם אליך - ובשעת יצירתך כאשר חיבר הבורא את בעלי התפקידים הממונים על ההיכל ביאר להם כל אחד תפקידו. והם ענין ההכרח ומקום הגזירה - והם דברים שהאדם מוכרח בהם, מכח גזירת הבורא [היינו, שהבורא ציווה על כל אותם

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וְהִתִּיר לְךָ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכֹל בְּתִקְנַת גּוֹפֶךְ וּבְכָל מַה שֶׁהִשְׁלִימְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ פְּעוּלָם הַזֶּה, עַל פָּנִים יְדוּעִים וּבְעֵנִיִּים מִיְּחָדִים, וְהֵם כָּל הַמַּצּוֹת הַשְּׂכָלִיּוֹת וְהַשְּׂמַעִיּוֹת וְהַמְתָּרוֹת. וְאָמַר לְךָ:

כָּל אֲשֶׁר שָׁמְתִיו בְּיָדְךָ וְהִשְׁלַטְתִּיךָ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ פְּעוּלָם הַזֶּה, ⁽¹⁾אֵל יִשְׂרָאֵל, כִּי לֹא יוֹסִיף לְךָ בְּעֶצְמְךָ מְאוּמָה וְלֹא יִגְרַע, וְלֹא תִגִּיעַ אֵלֶיךָ

פקידים ומשרתים לשמוע בקולך כפי בחירתך ורצונך, מלבד מספר כוחות הפועלים באדם מעת יצירתו, שאין באפשרותו למנוע את פעולתם והם אינם תלויים כלל בבחירתו, כגון הכוחות הממונים על עיכול המזון, שהם הכח המושך והמחזיק וכו' וכפי שביאר רבינו לעיל (מנוח הלבבות).

וכן התיר לך הבורא להשתמש בכל הכוחות הללו בתקנת גופך - לצורך קיום גופך ובכל מה שהשלימך לעשותו - ולעשיית כל הפעולות שהבורא נתן לך את השליטה לעשותן, ולשם כך מסר בידך את כל הכוחות הנצרכים לכך בעולם הזה, על פנים ידועים - באופנים מסויימים ובענינים - ובתנאים מיוחדים, ופעולות אלה הם: קיום כל המצוות השכליות - המצוות שהשכל מחייב לקיים אותן והמצוות השמעיות - הן החוקים והמשפטים שאין השכל מחייבם, וכל חובינו בהם הוא מחמת ששמענו בסיני שצווה עליהם הבורא יתברך, ולולא זאת הם לא היו ידועים לנו (מרפא לנפש) והמותרות - והפעולות שמותר לעשותן והם בגדר "רשות".

והזהיר אותך הבורא על כך ואמר לך: כל אשר שמתיו בידך - כל הכוחות שנתתי בידך, והשלטתיך - והשלטתי אותך עליהם להשתמש בו [בהם] בעולם הזה, אל ישיאך - אל תשלה עצמך לחשוב בטעות שהם עצמם דרושים לקיומך, לשלמותך, או להנאתך, כי דברים אלה לא יוסיף לך בעצמך מאומה ואף לא יגרע ממך מאומה, ולא תגיע אליך - לנשמתך

עיונים

ז. אל ישיאך כי לא יוסיף לך בעצמך מאומה ולא יגרע. כלומר, שאל תטעי לחשוב כי מכך שהקב"ה השליט את האדם על העוה"ז הרי שהעוה"ז דרוש לקיום הנשמה או לשלמותה או להנאתה, לא כן הדבר, אלא אדרבה העוה"ז לא יוסיפו ולא יגרעו מתועלת הנשמה מאומה. בספר 'מסילת ישרים' (פרק א') הרחיב לבאר כי הנשמה אינה מוצאת שום נחת רוח בכל עינוגי זה העולם. והוא מה שלמדנו ז"ל במדרש קהלת, זה לשונם (קהלת רבה ו, ו): "וגם הנפש לא תמלא" (קהלת ו, ז).

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

מִמֶּנּוּ הֵנָּא וְלֹא צֶעַר, אֵךְ הֵם דְּבָרִים מְתַחַדִּשִׁים עַל גּוֹפֶךְ מִפְּתֵי אוֹ מַחְוִין, אֵין דְּבָר מֵהֶם לְצַרְכְּךָ, וְהֵם מִמֶּךָ פֶּשְׁלִיא מִן הַוֵּלָד וּכְקִלְפַת הַפִּיצָה מִן הָאֶפְרַח.

וְאִם תִּבְנִי וְתִשְׁפִּילִי כִּוְנָתִי כֶּךָ וְטוֹכְתִי עָלֶיךָ, וְתִבְחָרִי בְּעִבּוּדְתִּי, וְתִרְחָקִי מִהֲמָרוֹתִי

ממנו [מהם] לא הנאה ולא צער, אך [אלא] הם דברים המתחדשים על גופך - והם רק דברים הנוגעים לקיום גופך, הבאים עליו מבית - מבפנים או מבחוץ, ואין דבר מהם לצרכך - ואין בהם דבר שהוא צורך הנשמה, והם ממך - והם בעבורך ומשתייכים אליך כשליא מן הוולד - כמו שייכות השליה

לגבי הולד וכמו קליפת הביצה מן האפרוח - לגבי האפרוח [הוולד נצרך לשליא וכן האפרוח לקליפת הביצה, רק כל זמן שלא נשלמה צורתם וכל הצורך והשימוש בהם הוא זמני, אבל לאחר שנשלמה צורתם אין הם זקוקים להם. כך הוא גם בנוגע לגוף האדם, שאף על פי שהאדם מוכרח להשתמש בו לצורך קיומו בעולם, אין לגוף ולכוחותיו חשיבות מצד עצמם, אלא כל ענינם הוא לסייע לאדם בזמן הימצאותו בעולם הזה להשלים את נשמתו (טוב הלבנון)].

וּאִם תִּבְנִי וְתִשְׁכַּחֲלִי כוּנָתִי כֶּךָ - את כוונתי ביצירתך ומהי היא המטרה בכך שהבאתי אותך לעולם הזה, וטובתי עליך - ותאמיני בטובה העצומה שעשיתי עמך בכך, ותבחרי בעבודתי [לעבוד אותי], ותרחקי מהמרותי - ותתרחקי מלהמרות את רצוני

עיונים

משל למה הדבר דומה, לעירוני שנשא בת מלכים, אם יביא לה כל מה שבעולם, אינם חשובים לה כלום, שהיא בת מלך. כך הנפש, אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה, למה שהיא מן העליונים... כי אין הנשמה אוהבת העולם הזה כלל אלא אדרבא מואסת בו... עכ"ל.

בספר 'מכתב מאלהיו' כתב לבאר, דלכאורה אם הנשמה אינה נהנית כלל מזה העולם, מדוע אם כן מתאוה האדם לתענוגי עוה"ז, אחר שאין הנשמה נהנית מזה כלל? וביאר, דכל עיקר מה שאדם מתאוה לכל מיני תענוגי עולם הזה הוא רק משום שהוא רוצה להשתיק בדרך תחליף ודמיון את הרגשת החסרון שהוא מוצא בעצמו, אשר באמת אינה אלא רעב רוחני, געגועי הנשמה למצב שלימותה, ורעב זה אין ביכולת העולם-הזה להשביעו, ועל כן "אין אדם מת וחצי תאוותו בידו" כי הדמיון לא ישביע.

חובות שער עבודת האלהים הלכות

בהנהגת כל מה ששלטתיך בו, אעלך אל הגדולה שבמעלות בחירי וסגלתי, ואקרבך אל רחמי ואלבישך זיו כבודי. ואם תבחר בחרותי, אענשך ענש גדול ואענך ענוי ארך.

ואם תסכלי אפני השמוש בהם באחר מן הדברים אשר חיבתיך בהם בעבודתי, מפני טרדתך בגופך ועסקיו אשר נסיתיך בהם, הנה יחרתי לך יועץ חכם נאמן, כשתשאלני עצתו יורה אותך, ואם תתעלמי יעירך, והוא השכל. התייעצי עמו בכל דברך, כי הוא יצונו להשתמש בכל העומדים לפניך באפני עבודתי, ותשכנה המדות המגנות משכחות, באשר יעשה

ביושר לבב

בהנהגתך בכל מה שהשלטתיך בו - שהשלטתי אותך עליו, אז אעלך [אעלה אותך] אל הגדולה שבמעלות - אל המעלה הגבוהה מבין המעלות, שהיא מעלת בחירי וסגולתי [ואהובי], ואקרבך אל רחמי - אל מדת הרחמים שלי, ואלבישך בזיו כבודי ובאור יקרי. ואם תבחר בהחרותי - אך אם תעדיפי להמרות את רצוני, אענשך - אעניש אותך בעונש גדול [חמור], ואענך ענוי ארוך - ואיסר אותך בעינויים ממושכים.

ואם תסכלי באופני השימוש בהם - ואם לא תביני את דרכי השימוש בכוחות ובחושים ובמידות באחר מן

הדברים אשר חיבתיך בהם בעבודתי - שהטלתי עליך לעבוד אותי בהם, מפני טרדותך בגופך ועסקיו - וצרכיו ובשאר ענינים הכרוכים בו, אשר נסיתיך בהם - אשר אני מנסה אותך בהם אם תבחר בעבודתי או לא, הנה כבר ייחרתי [נתתי] לך יועץ מיוחד, חכם ונאמן הרוצה בטובתך, שכשתשאלני בעצתו יורה אותך - ידריך אותך בחכמתו, ואם תתעלמי מעבודתך ומתפקידך - יעירך - יעורר אותך למלא ייעודך, ויועץ זה הוא השכל. ולכן התייעצי עמו בכל דברך - בכל ענין, כי הוא יצונו - יצוה לך כיצד להשתמש בכל הכוחות העומדים לפניך - לרשותך באופני עבודתי - בדרכי העבודה אשר הטלתי עלייך, ותשובנה - ועל ידי זה תהפכנה המידות המגונות שבך להיות רצויות ומשובחות [כלומר, השומע בעצת שכלו, ישכיל להשתמש אפילו במידות המגונות, כמו הכעס והגאווה והעזות, כפי רצון ה', שהרי אין לך מידה שאין לה מקום בעבודת ה' (טוב הלבנון)], כאשר יעשה - כפי שנוהג

ביושר לבב

הרופא החכם, שמשתמש בסמים שרבים להזיק, בתועלת הגופות - לצורך תועלת הגוף, כגון בסמים הממיתים [בסמי המות] וזולתם - ודומיהם, כשיודע בהם שיהיו רפואה למחלה ידועה.

ואם תהיי על הדעת הזאת - ואם תתנהגי על פי ידיעה זו, ותגבירי את כח שכלך, ותשמעי לעצתו ולהדרכתו, יכתוב הסופר הממונה על

חובות שער עבודת האלהים הלכות

הרופא החכם שמשתמש בסמים שרבים להזיק, בתועלת הגופות, בסמים הממיתים וזולתם.

ואם תהיי על הדעת הזאת, ותגבירי שכלך, ותשמעי לעצתו, ^(ה) יכתוב סופר המעשים

הטובים כל תנועותיך המותרות בכלל המעשים הטובים, ותהיינה נוספות עליהם, ויהיו כל שמשיך עוזרים לך בעבודתי. ואם תמרי את

המעשים הטובים אף את כל תנועותיך המותרות [מעשי הרשות], שאין במהותן לא מצוה ולא עבירה, בכלל המעשים - מעשיך הטובים, ותהיינה נוספות עליהם - ויתוספו עליהם, ויהיו כל שמשיך עוזרים לך בעבודתי - כך שכל העומדים תחת פקודתך יהיו לך לעזר לעבוד אותי. ואם תמרי את

עיונים

ח. יכתוב סופר המעשים הטובים כל תנועותיך המותרות בכלל המעשים הטובים. כאשר האדם בא לידי הכרה שתכלית בואו לעולם הזה הוא כדי לעבוד את ה', הוא מכוון את כל מחשבותיו ותנועותיו למטרה זו, ואז גם אותן הפעולות שאין הן מצוה או עבירה מפורשת, כגון האכילה והשתיה וההתעסקות בפרנסה ובשאר צרכי הגוף, גם הן נחשבות למעשים טובים, מפני שהאדם עושה אותן לאמצעים להשיג על ידן את מטרתו, שהיא עבודת ה'. וכן להיפך, מי שמציב לו למטרה לרדוף אחרי תענוגי והבלי העולם הזה וללכת בשרירות לבו, ולהמרות על ידי כך את רצון הבורא, גם פעולותיו המותרות נחשבות לעבירות, מפני שהוא עושה אותן לאמצעים להגיע על ידן לשאיפתו הפסולה (על פי מרפא לנפש וטוב הלבנון).

במסכת אבות (פ"ב מ"ב) אמרו: "וכל מעשיך יהיו לשם שמים". וביאר רבינו יונה: אפילו כאשר אתה עוסק בענייני העולם הזה כאכילה ושתיה ושאר צרכי הגוף, גם כן יהיו כוונותיך רק כדי להשלים צרכי הגוף, כדי שתוכל לעבוד את בוראך ולעסוק בתורה ובמצוות כראוי. וכן דרש בר

חובות שער עבודת האלהים הלכות

עיונים

קפרא (ברכות סג, א): איזהו פרשה שכל גופי תורה תלויין בה, 'בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך' (משלי ג, ו).

וכן כתב ה'שולחן ערוך' (או"ח סי' רל"א ס"א): "בכל מה שיהנה בעולם הזה, לא יכוין להנאתו, אלא לעבודת הבורא יתברך, כדכתיב 'בכל דרכיך דעהו', ואמרו חכמים 'כל מעשיך יהיו לשם שמים', שאפילו דברים של רשות, כגון האכילה והשתיה וכו' וכל צרכי גופך, יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו, שאפילו היה צמא ורעב, אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו וכו'. כללו של דבר, חייב אדם לשום ענינו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו, וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו, ואם לאו לא יעשהו, ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד".

ב'משנה ברורה' (שם סק"ה) הביא מה שכתב ה'חיי אדם': "וראיתי לאנשי מעשה שקודם אכילה היו אומרים: הנני רוצה לאכול ולשתות כדי שאהיה בריא וחזק לעבודת השם יתברך". עכ"ד. ומי שאוכל בכוונה זו, כתב הרמ"א (או"ח סי' קס"ז ס"ה, ובמ"ב שם ס"ק ל"א) שאכילתו דומה לקרבן. ועוד כתב המ"ב (סי' ק"ע ס"ק מ"ה) בשם השל"ה שנחשבת סעודת מצוה.

וכתב הרמב"ן (ע"ת דברים ו, יג) שמה שאמרו שאפילו דברים של רשות שאדם עושה כאכילה ושתיה וכדו' וכל צרכי הגוף צריך לעשותם בכוונה לעבודת הבורא יתברך, דבר זה נלמד מהפסוק (שם) 'ואתו תעבוד' שצריך לעבוד את הבורא בכל מעשיו, ואף כשעוסק בצרכיו הגשמיים יכוין שעושה כן לצורך עבודתו. וראה בחינוך (מצוה תיח) שדבר זה נכלל במצוות אהבת ה', וכן משמע ברמב"ם בשמונה פרקים (סוף פ"ה). וראה עוד בהקדמת השערי יוסף שדבר זה נכלל במצוות קדושים תהיו.

והגר"א באמרי נועם (ברכות נד, א, ד"ה בכל) על מה ששנינו שם במשנה 'ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך' בשני יצרך ביצר טוב וביצר הרע, ביאר, שמה שברא הקב"ה את היצר הרע אינו בשביל קיבול שכר בלבד, אלא שיש תועלת מעצם היצר הרע, משום שאם לא היה לאדם יצר הרע לא היה יכול לחיות אפילו שעה אחת, משום שהיצר טוב אינו רוצה לא לאכול ולא לשתות ולא זקוק לאשה ולא היה העולם יכול להתקיים, לכך נתן הקב"ה יצר הרע באדם, אבל האדם צריך לעבוד את השי"ת גם ביצר הרע, דהיינו שאפילו כשאוכל ושותה צריך להזהר לעשות הכל לשם שמים ולא בשביל תאוותו, וזה מה שאמר בשני יצרך.

וראה ב'בית הלוי' (ע"ת יתרו ד"ה איתא) שכתב, שצריך להיזהר כשעוסק בפרנסתו בענייני העולם הזה שיהיה לשם שמים יותר מדברי תורה, שרק בדברי תורה נאמר שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וראה בשערי העבודה לרבינו יונה (אות יח) שפירש שצריך לעשות כן מחמת ב' דברים, א'. שלא יתעסק אלא בדבר שנברא בשבילו, והיינו עבודת הבורא [וראה ב'מכתב מאלהיו' (ח"א עמ' 100)].

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ביושר לבב

עצתו ותמי לידעת היועץ השני, שחוא כנגדו בכל עניניו, ותשתמשי בהם פאשר ייעצך, תשכנה מדותיך המשובחות מגנות, כרופא הפסיל אשר ימית בפמים המועילים, מפני סכלותו פאפני שמושם, ויכתב סופר הרעות כל תנועותיך

עצתו - אך אם תמרי את עצת השכל ותמי - ותשמעי לדעת היועץ השני, שהוא היצר הרע, השטן, שהוא כנגדו - העומד כנגד השכל בכל עניניו, ותשתמשי בהם כאשר ייעצך - ותשתמשי בכוחותיך כפי שהוא ייעץ

לך, תשובנה - אז תהפוכנה מידותיך הרצויות והמשובחות להיות מגנות, כדרכו של הרופא הכסיל [הטפש] אשר ימית בפמים המועילים - ממית את החולה על ידי תרופות מועילות, מפני סכלותו באופני שימושם - מפני חוסר הבנתו בדרך השימוש בהם, ויכתוב הסופר הרעות - והסופר הממונה על כתיבת המעשים הרעים יכתוב גם את כל תנועותיך

עיונים

6) שהוא כמועל בקדשים]. ב'. שע"י שמתכוין לשם שמים בהנאות עולם הזה, לא נתמעט שכרו לעולם הבא, אבל אם מכוין להנאת גופו, נתמעט שכרו מעולם הבא. עיי"ש שהביא משל לפועל המלך שהשתדל בעבודת המלך ולכן לא ניכה לו המלך משכרו מה שאכל ושתה בשעת עבודתו, אבל הפועל שנתעצל בעבודתו ניכה לו המלך כל מה שאכל ושתה משכרו.

ה'חפץ חיים' ('שם עולם' ח"א פ"ה) הצביע על דברי הגמרא (ב"מ צא, ב), שהתורה הרשתה לפועל לאכול מפירות בעל הבית, ככתוב: "כי תבוא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך", ובשעת מלאכה בלבד, כפי שמסיים הכתוב: "ואל כליך לא תתן" (דברים כג, כה). מה הדין, אם שכרו לעבוד בשתי חלקות כרם. סיים עבודתו באחת והולך לשניה, אוכל הוא אף בשעת ההליכה, שהרי הולך הוא למלאכת בעל הבית. אם כך, אמר ה'חפץ חיים', אם התפלל האדם, ולמד כיכלתו. אבל כעת חייב הוא לאכול ולשתות, לעשות לפרנסתו ולישון, אבל כל זה כדי לקום ליום הבא ולהמשיך לעבוד את הבורא יתברך - נמצא שבכל שעות היממה הוא בשרות הבורא, ויקבל שכר על כל שעות היממה! [כיוצא בכך, אמר ה'חפץ חיים', מצינו בגמרא (שבת ה, ב) שהמעביר בשבת משא ארבע אמות ברשות הרבים, חייב. אם עמד באמצע, פטור. משום שהעביר למקוטעין, שתי אמות ועוד שתיים. אבל אם עמד לכתף, לתקן את משאו על כתפו, אין זו עמידה. כי גם עמידה זו, לצורך ההליכה היא וכחלק ממנה! וכן כתב ב'באור הלכה' (סימן לח, ד"ה אם), שהחופר את הקבר פטור מקריאת שמע ותפילה גם אם נח מעט, כיון שמנוחתו היא לצורך המשך עבודתו].

ביושר לבב

המותרות - את כל מעשיך שהם בגדר הרשות והמותר בכלל רעותיך - בכלל מעשיך הרעים, ותהיינה נוספות [ותתוספנה] עליהן. ותמצאי - ובדרך זו תמצאי את כל עוזריך ושמשיך ומשרתיך וכל מי שתפגעי [שתפגשי] בו, מסכימים על רצונך - עומדים לשרתך ומפיקים חפצך - ועושים את רצונך, ותוסיפי בהם - על ידם שמחה וששון [כוונת רבינו, שמאחר ובחרת לשמוע בעצת היצר הרע ולטמא את עצמך, יתרגלו כל הכוחות והמשרתים

שבגופך להתאוות אל התאוה, ולשמוח ולשוש בהנאת החטא, כפי שהורגלו, שכן כולם ישתוקקו לתאוות העולם, ובכל יום ויום יחטיאו אותך יותר, עד שיטו את טבעך וגופך למאוס כליל בעבודת ה', וכמו שאמר הכתוב (דברים לב, טו) "וישמן ישורון ויבעט", ואמרו חכמינו ז"ל (אבות ד, ב): "עבירה גוררת עבירה" (עפ"י פת לחם וטוב הלבנון)].

ממשיך השכל: וכל זה שאמרתי לך שבוראך כולל את הפעולות המותרות בין המעשים הטובים או הרעים, הוא מגיע לך בצדק מבוראך - מאת הבורא, על בחרך המרותו מעבודתו - על שבחרת להמרותו מאשר לעבדו, או עבודתו מהמרותו - או שבחרת לעבדו מאשר להמרות את דברו - במצפונך ובכוונתך בסתרך - בלבך ובכוונותיך הנסתרות, וכאשר בפנימיותך בחרת להמרות אותו במקום לעבוד אותו, אזי מעשיך יחשבו כולם לצד השלילי, וכן להיפך כאשר תבחרי לעבוד אותו במקום להמרות אותו, ואת מכוונת את פעולותיך המותרות למטרה שבחרת לעצמך יתווספו גם הם לחיוב, כי הנגלה והנסתר ממך שוים אצלו - כי הגלוי והנסתר שבך שוים לפניו, והוא יגמלך - והוא ישלם את שכרך על מה שהשקיף עליו ממך מכל זה - כפי מחשבותיך וכוונת לבך שהשקיף וראה אצלך, ואם נעלם מבני אדם - ואף על פי שכוונת הלב נסתרות מבני אדם, הרי הכל גלוי וצפוי לפניו יתברך. והראיה שזוהי שורת הדין, הלא

חובות שער עבודת האלהים הלכות

המתרות בכלל רעותיך, ותהיינה נוספות עליהן.

ותמצאי עוזריך ושמשיך ומשרתיך וכל מי שתפגעי בו מסכימים על רצונך ומפיקים חפצך, ותוסיפי בהם שמחה וששון.

וכל זה צדק מבוראך על בחרך המרותו מעבודתו, או עבודתו מהמרותו במצפונך ובכוונתך בסתרך, כי הנגלה והנסתר ממך שוים אצלו, והוא יגמלך על מה שהשקיף עליו ממך מכל זה, ואם נעלם מבני אדם. הלא

ביושר לבב

תראי - שהלא תודי, כי הדין הוא דין כפי מה שנתקיים אצלו - כפי מה שנקבע אצלו על פי מה שהובא לפניו, אם בעדים - על פי עדים או בחושיו - או על פי ראיתו הוא, ואם היה מתקיים אצלו - ואילו היה בידו לברר ולידע את מה שיש במצפונים - בצפונות הלב של הנדון, ודאי היה דן עליו - היה קובע את דינו בהתאם לכך. ואם כן, הבורא יתברך, שידעתי ככל זה שווה - שהרי יודע הוא באופן שווה את הגלוי ואת הנסתר, מן הדין הוא - מן הראוי שישפוט אותך כפי

ידיעתו הוא, וזה כמו שאמר הכתוב (דברים כט, כח): 'הנסתרות לה' אלהינו'. וכשירצה הבורא להעיר - לעורר אותך לתשובה ולהוכיחך על דרכך הרעה, הוא יצוה על אחד מן המשרתים אותך להסתלק מעבודתך - לחדול מלשרת אותך, ואז יחלה האבר ההוא מגופך - ויחלה אותו אבר של גופך, או יחלו שנים אברים או כולם, ויחלה וידוה - ויכאב הגוף עד עת ידוע - עד זמן מסויים שנקבע לכך. ואם תקיצי ותתעוררי מדרכך

חובות שער עבודת האלהים הלכות

תראי, כי הדין הוא דין כפי מה שנתקיים אצלו, אם בעדים או בחושיו, ואם היה מתקיים אצלו על פי מה שהובא לפניו, אם בעדים - על פי עדים או בחושיו - או על פי ראיתו הוא, ואם היה מתקיים אצלו - ואילו היה בידו לברר ולידע את מה שיש במצפונים - בצפונות הלב של הנדון, ודאי היה דן עליו - היה קובע את דינו בהתאם לכך. ואם כן, הבורא יתברך, שידעתי ככל זה שווה - שהרי יודע הוא באופן שווה את הגלוי ואת הנסתר, מן הדין הוא - מן הראוי שישפוט אותך כפי ידיעתו הוא, וזה כמו שאמר הכתוב (דברים כט, כח): 'הנסתרות לה' אלהינו'.

וכשירצה הבורא להעיר אותך ולהוכיחך, יצוה אחד מן המשרתים להסתלק מעבודתך, ויחלה האבר ההוא מגופך, או שנים או כלם, ויחלה וידוה עד עת ידוע. ואם תקיצי

ידיעתו הוא, וזה כמו שאמר הכתוב (דברים כט, כח): 'הנסתרות לה' אלהינו'. וכשירצה הבורא להעיר - לעורר אותך לתשובה ולהוכיחך על דרכך הרעה, הוא יצוה על אחד מן המשרתים אותך להסתלק מעבודתך - לחדול מלשרת אותך, ואז יחלה האבר ההוא מגופך - ויחלה אותו אבר של גופך, או יחלו שנים אברים או כולם, ויחלה וידוה - ויכאב הגוף עד עת ידוע - עד זמן מסויים שנקבע לכך. ואם תקיצי ותתעוררי מדרכך

עיונים

ט. ויחלה וידוה עד עת ידוע ואם תקיצי ותשובי אליו יצוה לשוב לעבודתך וירפא גופך. במסכת עבודה זרה (נה, א) אמרו: "יסורין, בשעה שמשגרין אותן [הקב"ה ובית דינו] על האדם, משביעין אותן [כלומר, את השר הממונה על היסורים (מהרש"א)] שלא תלכו [אליו להתחיל ליסרו] אלא ביום פלוני, ולא תצאו [ממנו] אלא ביום פלוני, ובשעה פלונית, ועל ידי [רופא] פלוני, ועל ידי [השימוש ב] סם פלוני". וביאר המהרש"א: בודאי תשובה ותפלה וצדקה מעבירים את רוע הגזירה, שתבטל אף בתוך הזמן שנקצב ליסורים, ומבטלים אף את השבועה שנשבע השר הממונה על

חובות

שער עבודת האלהים

הלכות

ביושר לבב

חובות

שער עבודת האלהים

הלכות

עיונים

היסורים. אולם כשלא חזר האיש בתשובה, אז משלימים היסורים את הזמן שנקצב להם. במסכת ברכות (ה, א): אמר רבא, ואיתימא רב חסדא: אם רואה אדם שיסורין באין עליו, יפשפש במעשיו [-יחפש במעשיו איזו עבירה עבר שבשבילה ראויים לבוא עליו יסורים אלה], שנאמר (איכה ג, מ): 'נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד השם'. פשפש [במעשיו] ולא מצא [עבירה שבשבילה ראויים יסורים אלה לבוא עליו], יתלה [את היסורים] בביטול תורה [שבודאי באו משום עוון ביטול תורה], שנאמר (תהלים צד, יב): 'אשרי הגבר אשר תיסרנו יה, ומתורתך תלמדנו'. וכתב המאירי (שבת נה, א): "מעיקרי הדת, להאמין שכל מה שיקרה לאדם, משוב ועד רע, הכל מושגח מאתו יתברך השגחה פרטית" [ועיין בהרחבה ברמב"ם הלכות תענית א, ב-ג וברמב"ן שמות יג, טז, בסוף דבריו]. ומשום כך מי שבאים עליו יסורים ודאי מן השמים נגזר שיבואו, וצריך לפשפש במעשיו אם היסורים באים כעונש על חטא ולתקן את מעשיו.

ואם תאמר, כיצד יכול אדם ללמוד מהיסורים היכן חטא ומה עליו לתקן? ביאר ב'נפש החיים' (שער ד' פרק כ"ט): מדרכי ה' לענוש את החוטא "מידה כנגד מידה", היינו שיש קשר בין החטא ובין העונש (למשל: כשחטא באבר מסויים במיוחד, נענש באבר זה, וכל כיוצא בזה, עיין סוטה ח, ב - ט, א ועוד מקומות). אחד הטעמים לזה הוא שעל ידי כך יכול אדם ללמוד מהיסורים היכן חטא ומה עליו לתקן. [ולפי זה מבאר ה'בינה לעתים' (הובא בספר 'אפריון' פרשת נצבים) את הפסוק (תהלים סב, יג) 'ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו', וקשה לכאורה מה חסד הוא זה מה שהוא משלם לאדם כפעולתו? ופירש הוא ז"ל שהכוונה היא, לפי שדרכו של הקב"ה הוא להעניש את האדם במדה כנגד מדה, וזהו טובה גדולה להאדם, כי על ידי זה הוא יכול להתעורר ולעשות תשובה על העבירה, כי מאחר שהוא רואה את העונש יכול לפשפש במעשיו ולראות איזה עבירה עשה כעין העונש אשר בא עליו. וזהו ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו דייקא, דהיינו מידה כנגד מידה, וזהו חסד גדול כי על ידי זה יתעורר לתשובה].

ועל פי זה ביאר שם ב'נפש החיים' (וכן בספרו 'רוח חיים' על אבות ד, יא) את המשך הגמרא הנ"ל האומרת: "פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה", דלכאורה יש להקשות: הרי הדברים אמורים במי "פשפש ולא מצא" בידו עוון, ואיך יתכן שיש בידו עוון חמור של ביטול תורה, הרי אין לך "מצא" גדול מזה! אמנם לפי מה שכתב לעיל מיושב, ש"פשפש ולא מצא" אין פירושו שלא מצא כלל עוון בידו, אלא שלא מצא עוון המתאים ליסורים שבאו עליו, לתלות שהם באים עליו בדרך "מידה כנגד מידה", ולכן יתלה בביטול תורה, שקדושת התורה מחייה את כל אברי גופו של האדם וכל יסורים שבאים עליו יש לתלותם בביטול התורה.

ותשובי אליו, יצוהו - יצוה הבורא על אותו אבר לשוב לעבודתך - לשוב לשרתך, וירפא את גופך, וישוב לענינו הראשון, כמו שאמר הכתוב (תהלים קז, יז-כ): 'אולים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו, כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות, ויזעקו אל יי בצר להם ממצוקותיהם יושיעם, ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם'. יתענו - השוטים והאוילים שהתפתו אחר תאותם ובאו לידי סבל וצער, כל אוכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות, ויזעקו אל ה' - כשתחסר להם אותה התאוה שהתרגלו אליה, ידעו לזעוק אל ה' ולשוב אליו (טוב הלבנון) בצר להם ממצוקותיהם יושיעם, ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם'.

וכאשר ישלמו ימי נסיון בעולם הזה - וכאשר ימי הנסיון שנקצבו בעבורך יגיעו לקיצם, יצוה הבורא יתעלה את כל מי שזכרנו -

ותשובי אליו, יצוהו לשוב לעבודתך, וירפא גופך, וישוב לענינו הראשון, כמו שאמר הכתוב (תהלים קז, יז-כ): 'אולים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו, כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות, ויזעקו אל יי בצר להם ממצוקותיהם יושיעם, ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם'.

וכאשר ישלמו ימי נסיון בעולם הזה, יצוה הבורא יתעלה כל מי שזכרנו מן הפקידים והשמשים והשוערים והעבדים והמשרתים לשוב מעליך, וינתקו הקשרים והמצועים אשר בינך ובין גופך, ותשובי אל ענינו הראשון, וישאר גופך אין תנועה לו ולא הרגשה, וישוב גם הוא לענינו הראשון, כמו שאמר החכם (קהלת יב, ז): 'וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה'.

על כל הכוחות שהזכרנו שסייעו לך בתפקידך, מן - שהם הפקידים והשמשים והשוערים והעבדים והמשרתים לשוב - לסור מעליך - להתנתק ולהסתלק ממך, ואז יינתקו הקשרים והמצועים - ואז יתפרדו הקישורים והאמצעים אשר בינך ובין גופך, ותשובי אל ענינו הראשון - ותשוב נשמתך אל מצבה הראשון, וישאר גופך אין תנועה לו ולא הרגשה - וגופך ישאר ללא תנועה וללא כל הרגשה, וישוב ויחזור גם הוא לענינו הראשון - למצבו הקודם אל העפר, כמו שאמר שלמה המלך החכם (קהלת יב, ז): 'וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה'.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

פרק עשירי

אמרה הנפש: כָּבֵד הַבִּינּוֹתִי מֵאִמְרָה וְהִקְשַׁבְתִּי לְכָל מָה שֶׁזָכַרְתָּ, וְאֲנִי מֵתַחַנֶּנֶת אֶל כְּבוֹדְךָ, שֶׁתִּבָּאֵר לִי הַמְקוֹמוֹת, אֲשֶׁר אֲשַׁתְּמֹשׁ בָּהֶם בְּמִשְׁפָּח וּבְמִגְנָה בְּמִדּוֹתֵי, אֲשֶׁר בְּהִשְׁתַּמְּשִׁי בָּהֶם שֶׁם יִשְׁבַּחוּנִי עֲלֵיהֶם וַיּוֹדוּ שְׁמוֹשִׁי בָּהֶם.

אמרה הנפש: כבר הבינתי מאמרך - לאחר שהבנתי את הדברים שאמרת והקשבתי לכל מה שהזכרת, ואני מתחננת אל כבודך - והנני עתה מתחננת לנדיבות מדותיך הטובות, שתבאר לי המקומות אשר אשתמש בהם במשובח ובמגונה במידותי - באילו אופנים וזמנים ראוי אשתמש במידותי המשובחות ובאילו מקרים אשתמש במידותי המגונות, אשר בהשתמשי בהם שם ישבחוני עליהם - שכאשר אשתמש בהם באופן הנכון ישבחו אותי בעולם האמת על כך ויודו שימושי בהם - והיו מעשי רצויים ומקובלים, ואתברך על השתמשי בהם שם (בעולם האמת).

עיונים

א. שתבאר לי המקומות אשר אשתמש בהם במשובח ובמגונה במידותי. רבינו בפרק זה הולך ומבאר כיצד ינצל האדם את כל מידותיו לעבודת ה' - גם המידות המגונות, ועל ידי כך תהפכנה למשובחות. במסכת ברכות (נד, א) דרשו את הכתוב "בכל לבבך" - "בשני יצרך, ביצר טוב וביצר הרע". איך עובדים את הקב"ה עם "יצר הרע"?

הגר"א ב'שנות אליהו' (הובא ב'פנינים משלחן הגר"א' עמ' רא) מבאר, שהקב"ה ברא היצר הרע, שאם לא היה היצר הרע לא היה אדם אוכל כלל, ולא היו יכולים לעבוד את ה'. וזהו שאמרו "צדיקים יצר טוב שופטין", פירוש, כאשר הם אוכלים, גם זה אצלם עם היצר הטוב, שאינם אוכלים אלא כדי שיהיו יכולים לעבוד את ה'. והרשעים הם להיפך, אף שהם לומדים, הרי זה עם היצר הרע, וזהו "יצר הרע שופטין". זהו שאמרו לעבוד עם היצר הרע, היינו שהדברים שהם מצד היצר הרע, גם בהם תהיה כוונתך לה'. עוד מפרשים, שבכל מדה גם במידות הרעות צריך לקיים מצוות ה', וכדברי ה"דרש משה" בר"פ חוקת וז"ל: כי בכל עת צריך שיהיה עניו על עצמו וגאווה על חברו, היינו שיזהר מאד בכבוד חברו, ויסבור שחבירו צריך להקפיד אף על מה שלא יכבדהו כראוי, ונמצא שעובד את ה' במדת הענוה שהוא אינו מקפיד על כבוד עצמו, ובמדת הגאווה שעל כבוד חברו מקפיד כמו בעל גאווה, וכן הוא במדת הפזרון לצדקה שיתן מעשר ויותר, ועל של חברו יהיה קמצן ביותר עד שיחשוב שגזילת

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

אמר השכל: מִדּוֹתֶיךָ רַבּוֹת, אֲזִכִּיר לְךָ מִהֵן מָה שֶׁנִּזְדַּמֵּן לִי בְּקִצְרָה.

וְהוּא, שֶׁבְּמִדּוֹתֶיךָ שְׁתֵּי מִדּוֹת, הֵן, הַשְׂמִיחָה וְהָאֵבֶל, וְהֵן זֶה כְּנֶגֶד זֶה. וְאֶפְנִי הַשְׁמוּשׁ בַּשְׂמִיחָה, כְּשֶׁתִּבְטְחִי בְּהִנָּאָה קִיַּמְתָּ תָּמִיד וְלֹא תִתְעַרֵּב בָּהּ תוֹנָה, וְלֹא יֵאָרֵעַ לָהּ פֶּגַע, תִּתִּירִי הַמִּדָּה הַזֹּאת. — אֲבָל מְקוֹם הַשְׁמוּשׁ בָּאֵבֶל, כְּשֶׁתִּבְטְחִי בְּהִנָּאָה קִיַּמְתָּ תָּמִיד -

כאשר תגיע אלייך הנאה שהנך בטוחה שתתקיים בידך באופן תמידי, ולא תתערב בה תונה - והיא תהיה בשלימות ללא שיהא מעורב בה צער ועצבות, ולא יארע לה פגע וחסרון, אז התיירי לעצמך להשתמש בהמידה הזאת. כלומר, כשיזדמן לאדם לעשות מצוה, שעבורה מובטחת לו בעולם הבא הנאה נצחית שלא יתערב בה כל צער ותונה, אז ראוי שיעשנה בשמחה רבה. ונמצא שאין לו לאדם לשמוח אלא בעבודת ה' ובקיום התורה והמצוות, שרק בזה הוא בטוח שההנאה שתגיע לו מזה בעולם הבא תהיה נצחית ולא תתערב בה עצבות, אבל על כל הנאה אחרת אין לו לאדם לשמוח, שהרי היא עלולה להתערב בצער, ועתידה היא להיפסק (על פי טוב הלבנון ומרפא לנפש). אבל מקום השימוש באבל

עיונים

פרוטה הוא כאילו נוטל נפשו, ואם הוא עושה להיפך, שהוא מקפיד על כבודו ועל ממונו ועל של חבירו אינו מקפיד, הוא עובר ח"ו בב' המידות, וזהו פירוש "בשני יצריך", שבכל עת הוא כן. הגאון רבי יעקב ישראל קניבסקי זצ"ל (ב'קריינא דאגרתא' ח"ב עמ' שיג) מביא מדברי ה"נחל יצחק" (ח"ב בפתח השער) שמבאר הפסוק בפרשת ראה "ולא ירע לבבך בתתך לו", שבענין צדקה אומרת הגמרא (פסחים ח, א): האומר סלע זו לצדקה על מנת שיחיה בני, הרי זה צדיק גמור, למרות שהדבר לא נעשה לשם שמים, מכל מקום במצוות צדקה זה גם מועיל, כי העיקר התועלת במצוה זו שיש לעני מה לאכול, ולכן אין זה משנה מדוע הצדקה ניתנה. ולכן אומר הכתוב "ולא ירע לבבך בתתך לו", "לבבך" - שני יצריך, יצר הטוב ויצר הרע. והיינו לא רק ליצר הטוב לא יהיה איכפת אלא גם ליצר הרע לא יהיה אכפת מן הצדקה שעשית, כי הרי אתה מרוויח, ולא עושה לשם שמים.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

כי יפגשך דבר מצער, קים תמיד, ואין בך יכולת לדחותו, ולא פנים להתפרד ממנו, תתירי גם כן מדת האבל והשתמשי בה.

ובכלל מדותיך שתי מדות, והן, המורא והתקנה. ומקום המורא, שתהיי בענין שמביא אל ענין שיצערך, ולא תהיה לך אחריתו טובה, ואין בך בוח ויכלת לדחותו מעליך. — אך מקום התקנה, שתשתדלי בהקדמות המביאות הטובה אליך, ומחייבות לך הנעימות, מבלי מונע שימנע מהם, ולא דבר שיבדיל בינך וביניהם, פעשות המצות שצוה האל לעשותן מפני טוב אחריתו.

- ואילו הזמן והאופן שיש להשתמש בעצב, הוא, כי יפגשך דבר מצער, קיים תמיד - כאשר תפגשי בדבר מצער, שצערך תמיד, ואין בך יכולת לדחותו - ואין לך את היכולת להרחיקו ולסלקו מעליך, ולא פנים להתפרד - ואין שום דרך להימלט ממנו, אז תתירי באותה העת גם כן את מידת האבל - העצבות והשתמשי בה. כלומר, כשוראה האדם שיצרו מתגבר עליו ואינו יכול לדחותו, ודאי שזהו העיתוי שבו ראוי לו להתאבל ולהצטער על כך, מפני שעל ידי זה יגיע לו צער תמידי בעולם הבא (עפ"י טוב הלבנון ומרפא לנפש).

ובכלל מידותיך - ובין מידותיך מצויות שתי מידות נוספות המשפיעות על הרגשת האדם ביחס לעתיד, והן, המורא והתקנה - שהן הפחד מפני העתיד ומאידך הצפיה לטוב. והנה מקום המורא - העיתוי המתאים לתחושת פחד, הוא, שתהיי בענין שמביא אל ענין שיצערך - כשתעסקי בענין המביא וגורם בודאות למצב שיצערך, ולא תהיה לך אחריתו טובה - וסופו לא יהיה טוב עבורך, וגם אין בך את הכח והיכולת לדחותו ולסלקו מעליך, כלומר, אין לו לאדם לפחד ממה שעתיד לבוא עליו, אלא כשהוא עובר על רצון הבורא, מפני שכתוצאה מזה עתיד הוא לסבול צער נצחי בעולם הבא ולא תהיה אחריתו טובה, אבל מכל דבר אחר אין לו לאדם לפחד, אלא יבטח בה' שהוא עושה רק את מה שהוא טוב עבורו (מרפא לנפש). אך מקום התקנה - אבל מקום השימוש בצפיה לטוב, הוא, שתשתדלי בהקדמות המביאות הטובה אליך - בהתעסקך בדברים הגורמים להיטיב אליך, ומבטיחים לך את הנעימות באופן וודאי, מבלי מונע שימנע מהם - ללא שום מעכב היכול למנוע אותה ממך, ולא דבר שיבדיל בינך וביניהם - ומבלי דבר החוצץ בינך לביתה, כעשות - כגון עשיית המצוות שצוה אותנו האל לעשותן מפני טוב אחריתו - מפני שהן מביאות לאחרית טובה.

ביושר לבב

ובכלל - ובין מידותיך ישנן עוד שתי מידות, שהן הגבורה והמורץ - גבורת הלב ורכות הלב. והנה מקום השימוש בגבורה הוא, בפגוע באויבי ה' - כשתפגשי מול אויבי ה', אז עליך להילחם בהם, ולסבול כל עצב ולעמוד בכל נסיון ברצון - כדי לקיים את רצון הבורא יתעלה ואת רצון חסידי, כמו שכתוב (תהלים מו, כג): 'כי עליך הורגנו כל היום נחשכנו כצאן טבחה', ואמר (תהלים קמא, ה): 'יהלמני צדיק חסד ויוכיחני' - טוב לי שיוכיח וייסר אותי נביא אמת וצדק, מפני שכל מהלומותיו ומכותיו ותוכחתו הן חסד עמי. הרי שיש לאדם להתאזר בגבורה לסבול את

חובות שער עבודת האלהים הלכות

ובכלל מדותיך שתי מדות, הגבורה והמורץ. ומקום השימוש בגבורה, בפגוע באויבי יי להילחם בהם, וסבול כל עצב וכל נסיון ברצון הבורא יתעלה ורצון חסידי, כמו שכתוב (תהלים מו, כג): 'כי עליך הורגנו כל היום נחשכנו כצאן טבחה, ואמר (תהלים קמא, ה): 'יהלמני צדיק חסד ויוכיחני. — אך מקום המורץ בפגוע באויבי יי, שלא להילחם בהם ובאנשי עבודתו, ושתתאחרי מעמד כנגד מוכיחך במה שיש בו טובתך, כמו שכתוב (מלכים-ב כב, יט): 'יען רך לבבך ותכנע מפני יי.

ובכלל מדותיך שתי מדות, הבשת והעזות.

הצער והטורח והעצב בעבור ה' יתעלה (רש"י ומנוח הלבבות). אך מקום המורץ - אבל מקום השימוש ברכות הלב, היא, בפגוע - כשתפגשי באויבי ה', שלא להילחם בהם ובאנשי עבודתו - ובשאר אנשים העובדים את ה', ושתתאחרי מעמד - ושלא תתקוממי כנגד מוכיחך - כנגד מי שמוכיח אותך במה שיש בו טובתך - בתוכחה שהיא לטובתך, כמו שכתוב שאמרה חולדה הנביאה ליאשיהו המלך (מלכים-ב כב, יט): 'יען רך לבבך ותכנע מפני השם' [פסוק זה נאמר בשעה שיאשיהו שלח לחולדה הנביאה, על דבר ספר התורה שנמצא בבית המקדש פתוח בפרשת התוכחה בפסוק "יולך ה' אותך ואת מלכך וכו'". והשיבה לו חולדה הנביאה, "יען רך לבבך ותכנע מפני ה'... לכן הנני אספק על אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה" (מרפא לנפש)].

ובכלל - ובין מידותיך ישנן שתי מידות נוספות, שהן: הבושת והעזות.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וּמְקוֹם הַבִּשְׁתִּי, בְּהִמְרוֹת הַמִּטִּיב לָךְ בְּטוֹכָתוֹ עַל
פָּנָיו וּבִין יָדָיו, וּבְהוֹכִיחוֹ אוֹתָךְ בְּעֵדָיו הַטּוֹבִים
וְהָרָעִים, וּפְגִיעַת נְבִיאָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יחזקאל מג,
י): אֵתָהּ בֶּן אָדָם הִגֵּד אֶת אֵת יִשְׂרָאֵל אֵת הַבֵּית
וַיִּבְלְמוּ מַעֲוֹנוֹתֵיהֶם, וְאָמַר (עזרא ט, ו): ^(ב)אֱלֹהֵי
בִּשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהֵי פָנֵי אֱלִיךָ. —

והנה מקום הכושר - מקום השימוש בבבשה הוא, בהמרות - כשתמרי את פי ה' המיטיב לך והנך ממרה את פיו בטוכתו - על ידי הטובה עצמה שנתן לך, על פניו ובין ידי - בפניו ובזמן שאת בידיו, ובהוכיחו אותך בעדיו - ולמרות שהזהיר אותך על ידי עדיו הטובים והרעים - הם דברי התוכחות שנאמרו בספר ויקרא (פרשת בחוקותי) ובמשנה תורה (פרשת כי תבוא), שבהם מוזכרות טובות רבות אשר מובטחות עבור ההולך בחוקות התורה, ועונשים רבים אשר יגיעו בזמן שממרים את פי ה' (טוב הלבנון), וכמו כן הזהירך באמצעות פגיעת - תוכחת נביאיו, כמו שכתוב (יחזקאל מג, י): 'אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית - ספר לעם ישראל עד כמה מפואר ומהודר יהיה בית המקדש השלישי, שיבנה בב"א, ושה' ישכון בו לעולם, ויכלמו מעוונותיהם' - כי אוי לאותה בושא ואוי לאותה כלימה, שתמצאם בידועם כמה גדול ונהדר יהיה הבית האחרון, ובכל זאת, בגלל עוונותיהם הרבים עדיין ירושלים עיר הקודש לחרפה, וכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו, ואין לך בושא וכלימה גדולה מזו (מרפא לנפש), ונאמר (עזרא ט, ו): 'אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך'. ואילו

עיונים

ב. אלוהי בושתי ונכלמתי להרים אלוהי פני אליך. אמרו רבותינו ז"ל (ברכות יב, ב): "העושה דבר עבירה ומתבייש בו, מוחלים לו על כל עוונותיו". בשערי תשובה (שער ראשון אות כב) ביאר, שהבושה שבסוגיית הגמרא היינו כלימה שהיא למעלה ממדרגת הבושה, והיא ההרגשה בבושה והשתנות זיו פניו, כמו שנאמר (תהלים סט, ח) 'כסתה כלימה פני'. ובראות החוטא שהקב"ה מעביר עונו ומאריך לו אפו, ואיננו נפרע ממנו כפי המגיעו מחמת חטאיו ועוונותיו, יוסיף בושא בלבבו, שהרי אדם אשר יחטא למלך בשר ודם ויבגוד בו, אם המלך יכפר לו חטאו ולא יענישו, הרי יתבייש ממנו. והוסיף השערי תשובה, שהאדם ישיג את מדרגת הבושה כשיתבודד לחשוב בגדולת ה', ובגודל רעת הממרה את פיו, וכשיזכור תמיד שהקב"ה רואה את מעשיו ובוחן כליותיו וצופה במחשבותיו.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וּמְקוֹם מִדַּת הָעֶזוּת, בְּפִגְיעַת הָרָשָׁעִים וְאִנְשֵׁי
הָעֲבֻרוֹת וְהַחֹלְקִים עַל הָאֱמֶת, וְלִצְוֹת בְּחֶסֶד,
וְלִהְיוֹת מִן הַגָּנוּת, וְלִהְיוֹת הַחֹטְאִים וְלִהְיוֹת
הַקְטָנִים וְהַגְּדוֹלִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה נ, ז): שְׁמַתִּי
פָּנֵי כַחֲלָמִישׁ וְאֵדַע כִּי לֹא אֲבוֹשׁ.

וְכֵן שְׁתֵּי מִדּוֹת, הַכַּעַס וְהָרִצּוֹן. וּמְקוֹם הַכַּעַס,

שהם חולקים על עיקרי האמונה האמיתית, וצריכים אנו לעמוד כנגדם (פת לחם), וכן כשצריך לצוות את העם בעשיית חסד, ולהזהיר מן הגנות - על המעשים המגונים והעוולות, ולהוכיח - וכשיש צורך לבייש את החוטאים, ולהוכיח את הקטנים ואת הגדולים, כמו שכתוב (ישעיה נ, ז): 'שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש'.

וכן - ועוד שתי מידות מכלל מידותיך: הכעס ושביעת הרצון. ומקום השימוש בכעס הוא,

עיונים

יש לעיין בדברי הגמרא הנ"ל, מדוע בושא מדבר עבירה גורמת למחילת עוונות? ביאר הגרא"א דסלר זצ"ל ('מכתב מאלהיו' עצות כלליות, הבושה): הרגש הבושה - שורשו הוא דביקות פנימית אל מעלה רוחנית, ובהרגיש האדם בנפשו שנפל ממעלתו הריהו מתבייש. ולהיפך, מי ששולטת בו מידת העזות ומצחו נחושה שאינו מתבייש מרעתו, זה לאות ר"ל שפנימיותו דבוקה לטומאה. וזה מה שכתב בספר 'מעלות התורה' שמדת העזות היא סעיף מעבודה זרה. ואמרו ז"ל שממדות ישראל שהם ביישנים (יבמות עט, ב), היינו, שאפילו אם הם חוטאים, דבקותם לקדושה אינה מסתלקת לגמרי, ועל זה מורה הבושה. ומשום כך קרובים ישראל תמיד למחילת חטאים. כי כאשר יתבייש האדם מעצמו, ולא מאדם אחר, הרי בושתו באה מעומק לבו על דרך האמת, והבושה והאני מתאחדים, עד שכבר דבוק הוא לגמרי לקדושה וממילא נמחלו לו כל עוונותיו, כמאמרם ז"ל 'עבר עבירה ומתבייש בה, מוחלים לו על כל עוונותיו' (ברכות יב, ב). והיינו 'כי עמך הסליחה' (תהלים קל, ד), כי בהיות האדם עם הקב"ה, היינו דבוק אליו בפנימיותו, זהו סליחה גמורה לכל חטאיו, כי אז מתבייש באמת מן החטא ומואס בו, וממילא החטא נדחה ממנו.

חובות	שער עבודת האלהים	הלכות	ביושר לב
בהפרע מן הרשעים - כשיש להעניש את הרשעים ולהינקם מן המושחיתים בארץ - מן הצוררים המציקים לבריות וגורמים חורבן לעולם על ידי השחתתם, כמו שאמר הכתוב (דברים יג, ט): 'ולא תחוס תחום	בהפרע מן הרשעים וְהִנָּקָם מִן הַמוֹשְׁחִיתִים בְּאַרְצֵךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַפֶּתוּב (דְּבָרִים יג, ט): וְלֹא תַחְסֹם		

עדיין עיונים

עד כדי שיבוא להתאכזר אף על מי שאין היתר להתאכזר עליו, דכבר הבטיחה תורה שלא ניזק, וכמו שביאר ה'אור החיים' (דברים יג, יח) דברי הגמרא בשבת (קנא, ב) "כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, שנאמר (דברים יג, יח): 'ונתן לך רחמים ורחמך והרבך'". וז"ל: "כוונת מאמר זה כאן, לפי שציווה על עיר הנדחת שיהרגו כל העיר לפי חרב ואפילו בהמתם, מעשה הזה יוליד טבע האכזריות בלב האדם. כמו שסיפרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים במאמר המלך, כי יש להם חשק גדול בשעה שהורגים אדם, ונכרתה מהם שורש הרחמים והיו לאכזר. והבחינה הזו עצמה תהיה נשרשת ברוצחי עיר הנדחת. לזה אמר להם הבטחה: שיתן להם ה' רחמים. הגם שהטבע יוליד בהם האכזריות, מקור הרחמים ישפיע בהם כח הרחמים מחדש, לבטל כח האכזריות שנוול בהם מכח המעשה" עכ"ל.

והיה רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ('שיחות מוסר') מוסיף ומבאר: דברי חז"ל שאמרו: כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים, יסודם בהנהגתו של הקב"ה עם בריותיו מידה כנגד מידה. וכעין שמצינו: "נושא עוון ועובר על פשע" - למי נושא עוון, למי שעובר על פשע (ר"ה יז, א), וכן: כשם שדנתני לזכות, המקום ידין אותך לזכות (שבת קכז, ב), ועוד הרבה. ולפי זה, הלא מי שמקיים את דין התורה ומשמיד את עיר הנדחת על כל אשר בה לפי חרב, הרי מחד גיסא הריהו מקיים רצון וציווי ה', אך מאידך גיסא בד בבד הוא מבטל מעצמו את מידת הרחמים שהייתה טבועה בנפשו - וכפי שביאר האור החיים הק' - ואם כן שוב לא יוכל הקב"ה לנהוג עמו מידה כנגד מידה ולרחם עליו. ואדרבה, הלא אדם זה קנה בנפשו את מידת האכזריות - וכפי שהביא האור החיים את עדותם של כת הרוצחים הישמעאלים - ואם כן, אם אמנם ינהג עמו הקב"ה מידה כנגד מידה הרי מן הדין שיתאכזרו עמו מן השמים, כשם שהוא עצמו לא ריחם על הבריות. וכמו שהגמרא עצמה מוסיפה שם ואומרת: "וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים", והכל מצד הנהגת מידה כנגד מידה. על כן באה התורה ומבטיחה: "ונתן לך רחמים ורחמך והרבך" - הקב"ה ישיב לאדם את מידת הרחמים שהייתה טבועה בנפשו וניטלה ממנו מחמת קיומו רצון ה' - וכפי שביאר האור החיים - ושוב יוכל הקב"ה לנהוג עמו מידה כנגד מידה ומרחמין עליו מן השמים.

ביושר לבב

חובות שער עבודת האלהים הלכות

בנִטּוֹת מִדֶּרֶךְ הָאֱמֶת וּמִדִּין הַצֶּדֶק, וְהַגְבֵּרַת
הַשִּׁקָּר עַל הָאֱמֶת וְאֲנָשָׁיו. — וּמִקּוֹם הָרָצוֹן,
בְּהַפִּיל כָּל הַדְּבָרִים עַל אִפְנֵיהֶם, וּבְהַנִּיחֵם עַל
מְכוּנֵיהֶם, וּבִלְכַת בְּדַרְכֵי הָאֱמֶת בָּהֶם.

וְכֵן שְׁתֵּי מִדּוֹת, הַרְחָמִים וְהַאֲכִזְרִיּוֹת. מִקּוֹם
הַרְחָמִים, עַל הַדְּלִים וְהָעֲנִיִּים וְהַחֹלִיִּם
וְהַפּוֹרְשִׁים מִן הָעוֹלָם, וּמִי שְׁאִינוּ מְכִיר אִפְנֵי
טוֹבוֹתָיו, וּמִי שְׁאִינוּ יוֹדֵעַ לְהַנְהִיג עַצְמוֹ, וְהָאֲסוּר
בְּיַד אוֹיְבוֹ, וּמִי שֶׁפֶקֶד טוֹבָה רַבָּה, וְהַמִּתְחַרֵּט עַל
עֲוֹנוֹתָיו, וְהַבּוֹכָה עַל מַה שֶׁעָבַר מִחַטָּאָיו מִיִּרְאָתוֹ
אֶת עֲנֹשׁ הָאֱלֹהִים. — (א) וּמִקּוֹם הַאֲכִזְרִיּוֹת,

בנִטּוֹת - כִּאֲשֶׁר יִחְרְגוּ בְנֵי
אָדָם מִדֶּרֶךְ הָאֱמֶת וּמִדִּין
מִשְׁפָּט הַצֶּדֶק, וְהַגְבֵּרַת הַשִּׁקָּר
- וְכִאֲשֶׁר יִתְפַּשֵּׁט כַּח הַשִּׁקָּר
עַל הָאֱמֶת וְאֲנָשָׁיו - וְעַל
אֲנָשֵׁי הָאֱמֶת. וּמִקּוֹם הַשִּׁימוּשׁ
בַּמִּידָת שְׁבִיעוֹת הָרָצוֹן,
הוּא, בְּהַפִּיל כָּל הַדְּבָרִים עַל
אוֹפְנֵיהֶם - בְּזִמְנָן שֶׁבְנֵי אָדָם
הַחַיִּים בַּמַּחֲצִיתָךְ מִתְנַהֲגִים
בְּדֶרֶךְ הָרָצוּיָה, וּבְהַנִּיחֵם עַל
מְכוּנֵיהֶם - וְהַתְנַהֲלוֹתָם כְּפִי
הַדֶּרֶךְ הַיִּשְׁרָה שֶׁכָּל דָּבָר
פּוֹעֵל עַל פִּי צוּרְתוֹ הַנִּכּוֹנָה
וְעֶרְכּוֹ הַמֵּתָאִים, וּבִלְכַת
בְּדַרְכֵי הָאֱמֶת בָּהֶם - וּבְנֵי
אָדָם מִתְנַהֲגִים בְּכָל דָּבָר
בְּדַרְכֵי הָאֱמֶת וְהַיֹּשֶׁר.

וְכֵן - וְעוֹד שְׁתֵּי מִדּוֹת מְכַלל מִדּוֹתֶיךָ: הַרְחָמִים וְהַאֲכִזְרִיּוֹת. וּמִקּוֹם הַשִּׁימוּשׁ בְּרַחֲמִים [מִידַת הַרְחֻמְנוּת],
הוּא, עַל [כֻּלְפִּי] הַדְּלִים וְהָעֲנִיִּים וְהַחֹלִיִּם וְכֻלְפִּי חֲסִידֵי ה' הַפּוֹרְשִׁים מִן הָעוֹלָם, וְכֻלְפִּי מִי שְׁאִינוּ מְכִיר
אֶת אוֹפְנֵי טוֹבוֹתָיו - שִׁישׁ אֲצִלוֹ חוֹסֵר יְדִיעָה בְּדֶרֶךְ לַהֲשֵׁגַת טוֹבוֹתָיו, וְנִצְרָךְ לִיעֲוֹץ וּלְהִדְרִכָּה עַל דְּרָכֵי
טוֹבוֹתָיו, וְכֻלְפִּי מִי שְׁאִינוּ יוֹדֵעַ לְהַנְהִיג עַצְמוֹ - שְׁאִינוּ יוֹדֵעַ לִנְהַל אֶת עַצְמוֹ, וְכֻלְפִּי הַשְּׁבוּי הָאֲסוּר וְהַכְּלוּא
בְּיַד אוֹיְבוֹ, וְכֻלְפִּי מִי שֶׁפֶקֶד טוֹבָה רַבָּה - שֶׁבֵּא לִידֵי הַפֶּסֶד שֶׁנִּעְתָּקָה מִמֶּנּוּ טוֹבָה גְּדוּלָּה שֶׁהִיטָה בִּידּוֹ,
כְּגוֹן הַיּוֹרֵד מִנִּסְיוֹ, וְכִיּוֹצֵא בּוֹ, וְעַל הַמִּתְחַרֵּט עַל עֲוֹנוֹתָיו וְשֵׁרוֹי בַּצֶּעַר עַל כֵּךְ, וְהַבּוֹכָה - וְאֵף עַל מִי
שֶׁבּוֹכָה עַל מַה שֶׁעָבַר מִחַטָּאָיו - עַל חַטָּאָיו שֶׁעָשָׂה בַּעֲבַר וְאֵף שֶׁצִּעְרוּ הוּא רַק מִפְּנֵי יִרְאָתוֹ וּפְחָדוֹ אֶת
עֲנֹשׁ הָאֱלֹהִים - מִעֲוֹשׁ הָאֱלֹקִים. וּמִקּוֹם הַאֲכִזְרִיּוֹת - אֲבָל מִקּוֹם הַשִּׁימוּשׁ בַּאֲכִזְרִיּוֹת הוּא,

עדיין עיונים

ג. ומקום האכזריות בהפרע מן הרשעים והנקם מן המושחיתים בארץ. ואין לחשוש דכאשר ישתמש באכזריות עם הרשעים אז יקנה בנפשו מידת האכזריות ותוסר מידת הרחמים שהייתה טבועה בנפשו,

חובות שער עבודת האלהים הלכות

עֵינֶךָ עָלָיו וְלֹא תַחְמֹל וְלֹא תִכְסֶּה עָלָיו.

וְכֵן שְׁתִּי מְדוּת, הַנֶּאֱמָה וְהַעֲנֶה. מְקוֹם הַנֶּאֱמָה וְהַגְבָּה, כְּשֶׁתִּפְגְּעִי בְּכּוֹפְרִים בְּאֱלֹהִים וּבְנוֹטִים מֵעָלָיו, אֶל תִּשְׁפִּילִי וְאַל תִּפְגְּעִי לָהֶם, שְׁלֹא תֵרָאִי כְּמַצְדֵּקת אוֹתָם וְנוֹטָה אַחֵר דְּעוֹתָם הַמִּשְׁחִיתוֹת, אֵךְ הַתִּירִי מִדֵּת הַנֶּאֱמָה וְהַגְבָּה, הַמּוֹרָה עַל הַפֶּךָ דְּעֵתָם וּמַעֲוִיט רְצוֹנָךְ בָּהֶם, כְּאִשֶּׁר יֵדְעֶת מַעֲנִין מְרֻדְכִי וְהֶמֶן. — וּמְקוֹם הַשְׁמוּשׁ בְּעֵנֹה, בְּפִגְיַתְךָ אָדָם חָסִיד וְנָכָר וִירָא אֱלֹהִים, וְחָכֶם בְּתוֹרָתוֹ, וּמַתְעַסֵּק בְּעִבּוּדָתוֹ, וּמִי שֵׁישׁ לוֹ עַלֶיךָ טוֹבָה וְחֶסֶד וְאַתָּה חֵיבֶת לְגַמְלוֹ עָלֶיהָ, כָּל שֶׁכֶּן מִי שֶׁגָּדְלוֹ וְעֲצָמוֹ טוֹבוֹתָיו מִגְּמוּלוֹךְ עָלֵיהֶם. וְכֵן שֶׁתִּקְחִי הַדִּין לְאֱלֹהִים מַעֲצָמָךְ,

ביושר לבב

עֵינֶךָ עָלָיו וְלֹא תַחְמֹל וְלֹא תִכְסֶּה עָלָיו.

וכן - ועוד שתי מידות מכלל מידותיך, הגאווה והענוה. מקום הגאווה מקום השימוש בגאווה והגובה - וגבהות הלב [התנשאות] הוא, כשתפגעי בכופרים ובנוטים מעליו כשתעמדי כנגד הכופרים באלוקים והסוטים מדרכיו, אל תשפילי את עצמך בפניהם ואל תנהגי בענוה ואל תיכנעי להם - בפניהם, כדי שלא תראי - לבל יתקבל הרושם כאילו את מצדקת אותם ונוטה אחר דעותיהם הפסולות והמשחיתות - המושחתות, אך התיירי - אלא השתמשי אז במידת הגאווה והגובה - וההתנשאות כנגדם, המורה על הפך דעתם -

להורות שדעתך מתנגדת לדעתם, ומיעוטי רצונך בהם - ועל חוסר הסכמתך למעשיהם, כאשר ידעת מענין - וכפי שידוע לך מפרשת מרדכי והמן, שלא הסכים מרדכי להכניע את עצמו כלפי המן הרשע ולהשתחוות לו, כמו שנאמר "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה", ולמרות שסיכן את עצמו בעוברו על מצוות המלך, ומהנהגה זו עליך ללמוד דרך בהנהגתך. ומקום השימוש בענוה הוא, בפגיעתך - כאשר תפגשי באדם חסיד ונכר - ובר לבב, וירא אלהים, וחכם בתורתו, ומתעסק בעבודתו - ועוסק בעבודת ה', ומי שיש לו עליך - וכן כלפי מי שעשה עמך טובה וחסד, ואת חייבת לגמולו עליה - ועליך לשלם לו גמול עבור טובתו, וכל שכן שעליך להתנהג בענוה כלפי מי שגדלו ועצמו טובותיו - כלפי הבורא יתברך שטובותיו עמך הן כל כך גדולות ועצומות מגמולך עליהם - עד שאין ביכולתך לגמול לו טובה עליהם. וכן מקום השימוש בענוה הוא, שתקחי הדין לאלהים מעצמך - שתקבלי באהבה על עצמך

ביושר לבב

את דין האלוקים ואת גזירתו אפילו בשעה שמייסרך, כמו שכתוב (ויקרא כו, מא): 'או אז יכנע לבכם הערל ואז ירצו את עונם'.

וכן - ועוד שתי מידות מכלל מידותיך: האהבה והשנאה. ומקום השימוש באהבה הוא, למי שישכים עמך - כלפי אלה המסכימים עם דרכך על עבודת האלהים - שיש לעבוד את ה', ועל מה שישמחך - וכלפי אלה שיביאו אותך לידי שמחה

אמיתית שתלווה אותך באחרית ענייך - בעולם הבא. ומקום השימוש בשנאה מצידך, צריך שיהיה, למי - כלפי מי שעובר על רצון האלהים, ועמד כנגד - ומתקומם ומתנגד לאנשי האמת, והביאך אל מה שמקציף בוראך - וכלפי מי שעלול להביא אותך לעשות מעשים המכעיסים את בוראך, כמו שכתוב (משלי כח, ד): 'עוזבי

חובות שער עבודת האלהים הלכות

כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ויקרא כו, מא): אוֹ אִזְּ יִכְנַע לְבָבְכֶם הָעֵרֵל וְאִזְּ יִרְצוּ אֶת עוֹנֶם.

וְכֵן שְׁתִּי מְדוּת, הָאֲהָבָה וְהַשְׂנָאָה. מְקוֹם הָאֲהָבָה, לְמִי שֵׁיִסְכִּים עִמָּךְ עַל עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים וְעַל מַה שִׁישְׁמַחְךָ בְּאַחֲרִית עֲנִיָּךְ. — וּמְקוֹם הַשְׂנָאָה, לְמִי שֶׁעוֹבֵר עַל רְצוֹן הָאֱלֹהִים, וְעֹמֵד כְּנֶגֶד אֲנָשֵׁי הָאֱמֶת, וְהַבִּיאָךְ אֶל מַה שֶׁמְקַצֵּיךְ בּוֹרְאָךְ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מְשָׁלִי כח, ד): 'עוֹזְבֵי

אמיתית שתלווה אותך באחרית ענייך - בעולם הבא. ומקום השימוש בשנאה מצידך, צריך שיהיה, למי - כלפי מי שעובר על רצון האלהים, ועמד כנגד - ומתקומם ומתנגד לאנשי האמת, והביאך אל מה שמקציף בוראך - וכלפי מי שעלול להביא אותך לעשות מעשים המכעיסים את בוראך, כמו שכתוב (משלי כח, ד): 'עוזבי

עיונים

ד. עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בה. במסכת ברכות (ז, ב): "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי, מותר להתגרות ברשעים [-לריב עם הרשעים] בעולם הזה, שנאמר: 'עוזבי תורה יהללו רשע, ושומרי תורה יתגרו בה'". וקשה, מדוע צריך היה רבי שמעון בר יוחאי לומר שההיתר להתגרות ברשעים הוא בעולם הזה, הלא פשוט שמדבר על העולם הזה, שהלא בעולם הבא לא יהיו הצדיקים והרשעים יחד ולא יקרבו זה אל זה שיוכל הצדיק להתגרות ברשע? ותירץ הצ"ח (שם ד"ה וא"ר יוחנן), שכוונת רבי שמעון בר יוחאי ללמדנו בזה שלא רק בענייני המצוות ועבודת ה' מותר להתגרות בהם, אלא אף בעסקי העולם הזה מותר להתגרות. ולכן אמר ש'מותר' להתגרות ברשעים, שאם רק בענייני מצוות ועבודת ה' מותר להתגרות בהם, היה רבי שמעון בר יוחאי אומר שיש 'מצוה' להתגרות ברשעים, שאין בזה היתר בלבד אלא חובה לעשות כן. ובשו"ת הסבא קדישא (או"ח ס"ד ד"ה וכבר מזה) כתב, שיש מקום לפרש שבעולם הזה הכוונה

חובות שער עבודת האלהים הלכות

תורה יהללו רשע ושמי תורה יתגרו כם.

וכן שתי מדות, הנדיבות והכילות. ומקום הנדיבות, לשום כל דבר במקומו, ולתת לכל בעל מדה חמורה מן הממוין והחכמה כפי מה שראוי לו, כמו שפיתוב (משלי ג, כז): אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות, ואמר (משלי ה, טז): יפצו מעינותיך חוצה. — ומקום הכילות על האכזרים והפתאים ומי שאינם מכירים את

תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו כם'.
וכן - ועוד שתי מידות מכלל מידותיך: הנדיבות והכילות [הקמצנות]. ומקום השימוש בנדיבות הוא, לשום כל דבר במקומו - לנדוב לכל דבר במקום המתאים לו, ולתת לכל בעל מידה חמורה מן הממוין והחכמה - ולתת ממון, וללמד חכמה לכל מי שמידותיו טובות והוא בעל מעלה, כפי מה שהוא ראוי לו, כמו שכתוב (משלי ג, כז):

'אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות', ונאמר (משלי ה, טז): 'יפצו מעינותיך חוצה'. ומקום השימוש בכילות - בקמצנות הוא, על האכזרים והפתאים - כלפי האכזרים והמתפתים אחר יצרם, וכלפי מי שאינם מכירים את

עיונים

בזמן הזה, שאף בזמן שאין ידינו תקיפה לענוש את הרשעים מכל מקום מותר להתגרות בהם ואין לחוש למחלוקת.

כתב הרמ"א (או"ח סימן א' סעיף א'): "ולא יתבייש מפני בני-אדם המלעיגים עליו בעבודת השם יתברך". ובמשנה ברורה (שם סק"ה) הוסיף בשם הבית יוסף: ועל כל פנים לא יתקוטט עמהם, מפני שמידת העזות מגונה מאד ואין ראוי להשתמש ממנה כלל אפילו בעבודת השם יתברך, כי יקנה קנין בנפשו להיות עז אפילו שלא במקום עבודתו יתברך. ובביאור הלכה (שם ד"ה ולא יתבייש) כתב: דע, דהבית יוסף לא איירי כי אם במצוה שהוא עושה לעצמו ובני אדם מלעיגים עליו, אז בודאי אין לו לחוש כלל ללעגם ולא יתקוטט עמהם, אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה, ורוצים לעשות איזה תקנות בעניני העיר ועל ידי זה יעבירו את העם מרצון ה', ופתח בשלום ולא נשמעו דבריו, בכגון זה לא דיבר הבית יוסף מאומה, ומצוה לשנאתם ולהתקוטט עמהם ולהפר עצתם בכל מה שיוכל, דוד המלך ע"ה אמר: "הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים וגו'".

חובות שער עבודת האלהים הלכות

עצמם, ולא ערך הטובה עליהם, כמו שפיתוב (משלי ט, ז): יסר ליץ לקח לו קלון ומזכית לרשע מומו. ואמרו זכרונם לברכה (חולין קלג, א): כל העושה טובה למי שאינו מכירה כאלו זורק אבן למרקולים.

עצמם - במיעוט ערכם, ולא את ערך הטובה עליהם - ואינם יודעים להעריך את הטובה שאחרים עושים עמם, והנם כפויי-טובה, כמו שכתוב (משלי ט, ז): 'יוסר ליץ לזקח לו קלון - המוכיח את הלץ מזמין לעצמו קלון,

כי הוא יתלוצץ עליו ויבזה אותו ומוכיח לרשע מומו' - מום הוא למי שמוכיח רשע, מפני שאין תועלת בכך, ויתירה מכך, לפי שהרשע מחרפו (רש"י ומצודת דוד). ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (חולין קלג, א): 'כל העושה טובה למי שאינו מכירה - שאינו יודע להכיר טובה כלפי מטיבו, הריהו כאילו זורק אבן למרקולים' - עבודה זרה ששמה כן, שדרך עבודתה היא שזורקים עליה אבנים.

עיונים

ה. כל העושה טובה למי שאינו מכירה כאילו זורק אבן למרקולים. ביאר המאירי, שאף שגמילות חסד היא מידה מעולה, מכל מקום אין אדם מחוייב לגמול טובה למי שאינו יודע להעריכה. מצאנו מקור נכבד ליסוד זה בדברי רש"י (בראשית ב, ה): "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וגו' כי לא המטיר ה' אלוקים על הארץ, ואדם אין לעבוד את האדמה". ומה טעם לא המטיר? לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים, וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים". מבאר המהר"ל (גור אריה שם): "כלומר, ואסור לעשות טובה לאיש שאין מכיר בטובה. ולפיכך כל זמן שלא היה אדם לא המטיר וכו', עד שבא האדם והתפלל עליהם. כלומר, שאם לא היה מתפלל עליהם, מכל שכן שלא היה נותן המטר, שהרי האדם מכיר בטובתו ואפ"ה לא התפלל עליהם. אם כן הוא כפוי טובה, והוא יותר גרוע ממי שלא מכיר בטובת המטר".

במקום אחר מוסיף טעם בהנהגה זו (נתיב התורה פרק ח): "כי זה שנותן כבוד אל [מי] שאינו יודע בטובה ואינו מכיר בה, עושה פעולה שאין בה ממש - כאשר אין המקבל מכיר בטובה". פעולת נתינה בצורתה הנכונה היא כאשר יש כלי קיבול לטובה, וכלי הקיבול נוצר בהכרת הטובה ע"י המקבל.

לומדים אנו מהמקורות הנ"ל עד כמה חיונית מעלת הכרת הטוב מצד המקבל, שחסרונה מעכב את ההטבה, שאין להטיב למי שלא מכיר בערך הטובה.

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

וכן שתי מידות, העצלה והחריצות. מקום השמוש בעצלה בתאוות הפהמיות אשר הנאותיהם חולפות מן האדם, וישאר עליו חרפתם בעולם הזה וענשם לעולם הבא. — ומקום החריצות, בהנאות הרוחניות, ובמעשים שמתפונים בהם להגיע אל רצון האלהים יתברך, כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים קיט, ס): ⁽¹⁾ חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך.

- אבל מקום השימוש במידת הזריזות הוא, בהנאות - כלפי ההנאות הרוחניות, ובמעשים שמתכוונים בהם להגיע אל רצון האלהים יתברך - וכלפי מעשים שתכליתם היא קיום רצון האלוקים יתברך ובהם ישיג האדם עונג רוחני בעולם הבא, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים קיט, ס): 'חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצוותיך' - מהרתי ולא התעכבתי, מלקיים את מצוותיך.

עיונים

מרן בעל ה'קהלות יעקב' ('ברכת פרץ', פרשת בשלח) לומד, שהלכה זו שייכת לדברי חז"ל (סנהדרין צב, א): "כל אדם שאין בו דעת אסור לרחם עליו, שנאמר (ישעיה כז, יא): 'כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו'". להבנתו, כוונתם לאדם שאין לו דעת להכיר טובה. והסיבה שאין לרחם עליו ולהטיב עימו, משום שהטבה לאדם כזה מעוררת מידות רעות אצל המקבל, והיא מביאה גם כן לתוצאות רעות נוספות. [בספר 'שלמי הודאה' (עמ' קנז) ביאר מנין לקח ה'ברכת פרץ' הבנה זו שהכוונה להעדר הכרת הטוב, והרי 'דעת' כוללת אין ספור דברים! וביאר עפ"י דברי החוה"ל לעיל, שהתכוונה הבסיסית ביותר בנפש האדם היא הכרת הטוב. לפי זה מובן מדוע מייחסים את הדעת - שהוא המושכל-ראשון של האדם, דוקא למידה זו (עיין סידור הגר"א בברכת אתה חונן)].

ו. חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך. בספר 'ארחות יושר' (פרק 'זריזות') הביא מספר 'אהל יעקב' שפירש פסוק זה, שיש זריז שמזדרז מיד ועושה המצוה כראוי, ויש עצל שמדחה כל-זמן שיש זמן, ואומר: עדיין יש זמן! וכשמגיע הרגע האחרון, מתחיל לרוץ. ועל זה קאמר דוד המלך

חובות שער עבודת האלהים הלכות ביושר לבב

מסיים רבינו: ויש במה שהזכרתי בשער הזה, די לבוחר בדרך הישרה, למי שבוחר בדרך הישרה, ומבקש את דרך האמת לעצמו שידבק בה לתועלתו, וחפץ בחכמה למענה - לשמה למען החכמה האמיתית עצמה, ולא לכוונה אחרת, והאל יפק אותנו - ינחה אותנו אל דרכי עבודתו ברחמיו, אמן.

נשלים שער השלישי בעזרת השם יתברך.

עיונים

עליו השלום: חשתי, ולא מפני שהתמהמהתי תחילה. והוסיף שם בזה"ל: וכל גדולי ישראל שידענו, היו זריזין מאד לעשות מיד מה שצריכין. ומרן החזון איש אמר: סגולה שלא לשכוח - לעשות מיד. וכן שמענו על החפץ חיים זצ"ל, שכשהחליט שצריך לעשות דבר, היה עושה מיד בלי שום עיכוב. ועיין ביורה דעה (סימן רל"ב סעיף י"ב) במי שנדר או נשבע לעשות דבר תוך שנה או ביום פלוני, ולא עשהו מיד, כי אמר עדיין יש לי פנאי לעשותו, ואחר כך נאנס ולא עשהו - דעת ה'אגודה' דלא מקרי אונס, אלא פושע, דהוה ליה לעשותו מיד. והשם יתברך יזכנו להיות מהזריזין המקדימין למצוות. עכ"ד.

שער רביעי

שער
הבטחון

הלכות

שער הכטחון

חובות

ביושר לבב

השער הרביעי

שער הכטחון

כטחון על האלהים יתברך לבדו

אמר המחבר: מפני שקדם מאמרנו בחיוב קבלת עבודת האלהים, ראיתי להביא אחריו מה^(א) שהוא צריך יותר מכל הדברים לעובד האלהים יתברך, והוא הכטחון עליו בכל דבריו, בעבור מה שיש בו מן התועליות הגדולות בענין התורה ובענין העולם.

תועלת גדולה לשני ענינים עיקריים: הן בענין התורה - להשיג שלימות בתורה ובעבודת ה', והן בענין העולם - להשיג אושר ושמחה בעולם הזה.

עיונים

א. שהוא צריך יותר מכל הדברים לעובד אלהים יתברך. יסוד החסידות ושורש העבודה הוא בטחון, והוא מרומז באות הראשונה שבתורה, וכדברי הגר"א זצ"ל שששת האותיות של תיבת "בראשית" רומזות לששת היסודות לקיום התורה: ב - ביטחון, ר - רצון, א - אהבה, ש - שתוקה, י - יראה, ת - תורה. והביטחון הוא היסוד הראשון, שישים האדם בטחונו בה' יתברך בלב שלם, שאפילו צרה קרובה מאוד, יבטח בהקב"ה שירחם עליו להצילו וכו'. והביטחון הוא כמו צינור, שדרכו נמשך השפע והברכה מן השמים לארץ. כדוגמת האדם הרוצה להמשיך מים לתוך ביתו שמתקין צינור, ואי אפשר לו בלעדיו, כך הרוצה להמשיך שפע וברכה ברוחניות ובגשמיות, עליו להתחזק במידת הביטחון. וכמו שבצינור של מים כמות המים הזורמים היא כפי רוחב הצינור, כך ממש השפע והברכה שמושפע על האדם הוא כפי גודל מידת בטחונו, אם רב ואם מעט. וכמו שהצינור צריך

אמר המחבר: מפני שקדם מאמרנו - הואיל וביארנו בשער הקודם (שער השלישי, שער עבודת האלוקים) בחיוב קבלת עבודת האלהים - את החיוב שיש לאדם לקבל על עצמו לעבוד את האלהים, ראיתי להביא אחריו - מצאתי לנכון לבאר אחריו מה שהוא צריך - את העניין הנצרך ביותר מכל הדברים לעובד האלהים יתברך, והוא הביטחון עליו - על השי"ת בכל דבריו - בכל ענייני האדם, בעבור מה שיש בו מן התועליות הגדולות - מפני שיש במידת הביטחון

[illegible]

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

וְאִם יִכְטֹחַ בָּרֵב עֲשָׂרוֹ, יוֹסֵר מִמֶּנּוּ וַיִּשְׁאֵר לְזוּלָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַפְּתוּב (אִיזֹכ כו, יט):
עֲשִׂיר יִשְׁכַּב וְלֹא יֵאָסֵף עֵינָיו פֶּקַח וְאִינְנוּ, וְאָמַר (מְשָׁלִי כג, ד): אֵל תִּיגַע לְהַעֲשִׂיר מִבִּינְתֶךָ חֶרֶל,

ואם יכטח ברוב עשרו, יוסר ממנו וישאר לזולתו, כמו שאמר הפתוב (איזכ כו, יט): על ידי אחד ממני סיבות העולם, ויישאר לזולתו - וינתן עושרו לאדם אחר, כמו שאמר הכתוב (איזכ כו, יט): 'עשיר ישכב' - פעמים רבות קורה שאדם שוכב בלילה לישון כשהוא עדיין נחשב לעשיר, 'ולא יאסף' - ולא מת, אלא בעוד הוא חי 'עיניו פקח ואיננו' - הוא פוקח את עיניו בבוקר, ונוכח לדעת שבמשך לילה אחד אבד כל עושרו על ידי גנבים, או שהיה למאכולת אש, או על ידי שאר מקרים רעים (אבן עזרא ופת לחם). ואמר (משלי כג, ד): 'אל תיגע' - אל תתייגע ותתאמץ 'להעשיר' - להיות עשיר. [לא נאמר 'אל תיגע להתעשר' אלא 'להעשיר', ללמדנו, שפעמים אדם מתייגע, אך לבסוף אחרים מתעשרים מיגיעתו (מרפא לנפש בשם האלשיך)]. 'מבינתך חרל' - אל תימשך

עיונים

"כי דרך הצדיקים אפילו כשיש מעט בידם, מסתפקים בו ושמחים בחלקם, ונראה כאילו יש להם כל". מדת ההסתפקות והשמחה בחלקו לא היתה נחלת יעקב אבינו בלבד, ואין היא חידוש שנוגד רק בבית מדרשו, אלא 'ירושה' היא לו מיצחק אביו ואברהם זקנו. וכמו ששנינו באבות (ה, יט) "עין טובה... מתלמידיו של אברהם אבינו", ופירש הרמב"ם: "עין טובה - היא ההסתפקות". ולכן אמר אברהם למלך סדום: "אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך" וזוהי תכלית ההסתפקות, והוא שיניח אדם ממון גדול ולא יהנה ממנו אפילו בדבר מועט.

הוא שאמר הכתוב על אברהם: "וה' ברך את אברהם בכל" (בראשית כד, א). כלומר: ה' ברך את אברהם באותה מידה ותכונה נפלאה של "כל" - שמרגיש שיש לו הכל, ולא חסר לו דבר כל-שהוא מחוץ לחלקו אשר שמח בו. בתכונה זו התברך אברהם, והורישו ליצחק בנו, כמו שנאמר: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק; ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות" (שם כה, ה-ו) ותמוה: אם אברהם נתן כבר את כל אשר לו ליצחק, מהיכן נותרו לו מתנות ליתן לבני הפילגשים? אלא יתכן גם כך לפרש את הפסוק: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק" כלומר: אברהם הוריש ליצחק את אותה מדת "כל" אשר לו, מדת ההסתפקות שקנה אותה, ואשר בה כלול כל הטוב האפשרי, אותה הוריש ליצחק, וממילא נותר בידי אברהם מתנות לתת לבני הפילגשים והוא הרכוש שקיבל אברהם מאחרים [על דבר שרה] מעבר לחלקו.

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

וְאָמַר (מְשָׁלִי כג, ה): הִתְעַיֵּף עֵינֶךָ בּוֹ וְאִינְנוּ, וְאָמַר (יִרְמְיָה יז, יא): פֶּחָצִי יָמּוֹ יַעֲזֹבֵנּוּ וּבִאֲחֵרִיתוֹ יִהְיֶה נָבֵל אוֹ תִפְנֹעַ מִמֶּנּוּ הִנָּאתוֹ בּוֹ, כְּאֲשֶׁר אָמַר הַחֲכָם (קֹהֶלֶת ו, ב): (ה) וְלֹא יִשְׁלִיטֵנוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ, וַיִּהְיֶה אֶצְלוֹ פֶּקֶדוֹן שְׁשׁוּמָר אוֹתוֹ מִן הַפְּנֵעִים עַד שִׁישׁוּב לְמִי שֶׁהוּא רָאוּי לוֹ, כְּמוֹ

אחר קיבוץ העושר, משום שעל ידי כך תימנע מלהתבונן בתורה (מלבי"ם). ויש מבארים: אל תייגע את שכלך איך להשיג עושר, שאין השגת העושר תלויה בשכל האדם, אלא מתנה הוא מאת הקב"ה. ואמר - עוד נאמר שם (משלי כג, ה): 'התעייף עיניך בו ואיננו' -

פעמים שהעושר נאבד בשעה קלה בעוד הנך מנענע עיניך להסתכל בו, וכבר נעלם ואיננו (מצודת דוד). ואמר (ירמיה יז, יא): 'כחצי ימיו' - באמצע חייו 'יעזבנו' - יסתלק הונו ממנו, 'ובאחריתו' - ובסוף ימיו 'יהיה נבל' - בזוי ומושפל. או - עתה מוסיף רבינו לבאר, שגם אם העושר נותר בידי האדם, פעמים תימנע ממנו הנאתו בו - לא יוכל ליהנות ממנו [כגון שהקב"ה נותן בלבו שתהא עינו צרה בממונו, ויימנע מלהשתמש בו אפילו לצורכי עצמו, מפחד שמא לא יהיה לו ממון לעת זקנותו וכדו']. נמצא שגם כשיש ממון בידי האדם, צריך לזכות שיוכל ליהנות ממנו, כאשר אמר החכם (קהלת ו, ב) בעניין אדם שיש לו עושר וכבוד, וכפי שנאמר בתחילת הפסוק שם. אך ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו - לא ייתן לו ליהנות מעושרו ומכבודו, ויהיה - העושר אצלו - בידו רק כפיקדון ביד שומר ששומר אותו מן הפגעים - שמשגיח עליו מכל נזק, ואינו נהנה ממנו כלל, עד שישוב למי שהוא ראוי לו - עד שיגיע הממון לאדם אחר שרצון ה' שעושר זה ראוי לו, כמו

עיונים

ד. ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. כתב האלשיך הק': הנה בזה יספר רוע מידת כמה בני אדם, שהעשירים ה' ית' למען זכותם בצדקה יכוננו, ולא יעשו כן, אך ישימו כל מגמת פניהם להעשיר את בניהם אחריהם, ולא יעשו צדקה. ומידה כנגד מידה, הוא לא רצה להאכיל לזולת, גם הוא לא יאכל ממנו. או שלא ישאירנו לו, כי אם יעשה לו כנפיים ויעוף ממנו אל זולתו, כמו שאמרו במדרש רבה (במדבר כח, ח): קודשא בריך הוא לא עביד דינרין אלא דשקיל מן דין ויהיב לדין. או שלא יתנו לאכול ממנו, שישים בליבו אכזריות על עצמו שלא יאכל, ויפזר עד יבוא אחר כיורשו או נושא אלמנתו ויקחנו במלואו, כי היה כפיקדון אצלו ולא יאכל ממנו. וגם זה מידה

חובות

שער הבטחון

הלכבות

ביושר לבב

חובות

שער הבטחון

הלכבות

ביושר לבב

שְׁאֹמֵר (קִהְלַת ב, כו): וְלַחֹטֵא נָתַן עֲנִין לְאַסֹּף וּלְכָנוֹס לָתֵת לְטוֹב לְפָנַי הָאֱלֹהִים, וְאָמַר (אֵיזֵב כו, יז): יָכִין וְצָדִיק יִלְבָּשׁ וְכֶסֶף נָקִי יַחְלֹק. וְאֶפְשָׁר שִׁיְהִיָּה הַמָּמוֹן סֶפֶת רָעָתוֹ וְאֶבְדָּן נַפְשׁוֹ, כָּמוֹ שְׁאֹמֵר הַכְּתוּב (קִהְלַת ה, יב): יֵשׁ רָעָה חוֹלָה רְאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עוֹשֵׁר שָׁמּוֹר לְבַעַלְיוֹ לְרָעָתוֹ.

חלק אדם רשע' וגו', ולאחר מכן נאמר: 'יכין וצדיק ילבש' - פעמים שהרשע עמל להכין את הכסף, אך בסופו של דבר מגיע הכסף אל הצדיק, והוא נהנה ממנו. וכסף נקי יחלוק - כסף שהעשיר צבר, הקב"ה מחלקו לצדיק הנקי מעוון (רש"י ומצודת דוד). ואפשר - וייתכן גם שיהיה הממון סיבת רעתו - שהממון יגרום לו צרות, ואבדן נפשו - ולפעמים יגרום לו גם את מיתתו. כמו שאמר הכתוב (קהלת ה, יב): 'יש רעה חולה' - קיימת צרה גרועה, 'ראיתי תחת השמש' - נוכחתי לראות בעולם השפל עושר שהוא שמור לבעליו, אבל לא לטובתו הוא שמור לו, כדי ליהנות ממנו באחרית הימים ולהוריש לבניו אחריו, כי אם לרעתו הוא שמור לו, שרכושו יגרום לו צער [כקורח, שעל ידי עושרו נתגאה וירד לשאול (רש"י)]. או, כי בעבור רוב עושרו יעלילו עליו המלשינים ויהיה מיוסר בייסורים (מצודת דוד)]. הרי שלא תיתכן לאדם מנוחת הנפש מדאגות, אלא אם כן הוא בוטח בה'.

עיונים

כנגד מידה, הוא לא האכיל לנפשו [לא קיים מצווה בממונו], שהוא חלק אלוה ממעל, גם האלוהים לא ישליטנו לאכול לגופו, וישים בליבו להרעيب את עצמו. עכ"ל.

כתיב "ואבד העושר ההוא בענין רע" (קהלת ה, יג), ואמרו במדרש פסוק זה נאמר על אדם שבא עני לבקש ממנו צדקה והשיב לו, למה אינך הולך לעבוד ולהרויח ולאכול, ראו שוקיו כמה בריא הוא ויכול לעבוד, ראו רגליו ראו כרסו ראו בשרו כמה שמן הוא, אמר לו הקב"ה לא דייןך שלא נתת לו משלך מאומה, אלא במה שנתתי לו אתה משים בו עין רעה, לפיכך והוליד בן ואין בידו מאומה כל מה דהוי ליה (ויק"ר לר, ד, וכדביאר ב'דרך אמונה' פ"י מהל' מתענ"י ס"ק י"ח).

ומהם - תועלת נוספת לעבודת ה' ישיג האדם הבוטח בה', שהבוטח באלהים יביאנו הבטחתו עליו - הביטחון בה' גורם שלא יעבוד זולתו - שלא יצטרך לעבוד לבני אדם אחרים כדי שירצו להיטיב עמו ולספק לו את צרכיו, ושלא יקווה לאיש - גם לא יתלה תקוותו באנשים שיושיעו אותו, ולא ייחל לבני אדם - לא יצפה לטובת בני אדם ולעזרתם, אלא יצפה רק לישועתו יתברך, ולא יעבדם כדי להתרצות אליהם - למצוא חן בעיניהם, ולא יחניף להם כדי למצוא חן בעיניהם, כי יודע הוא שצרכיו אינם מגיעים אליו מחמתם, ולא יסכים עמהם לדעתם ולדבריהם בכלתי - בדברים שמנוגדים לעבודת האלהים. ואינו דואג שמא יחסר לו פרנסתו בעבור זה, מפני שבוטח בה' יתברך שיזון ויפרנס אותו כל צורכו, ולא יפחידהו עניינם - איומיהם שמאיימים לעשות לו רעה, ולא יירא ממחלקותם - מלחלוק עליהם. או הכוונה, לא יפחד מהם אם יריבו עמו, אלא הוא חופשי ומשוחרר מכל לחצים חברתיים, מאחר שנכון לבו בטוח בה'. אבל יתפשט מבגדי טובותם - אלא ישתדל בכל יכולתו שלא להזדקק לטובותיהם וטורח הודאתם וחובת תגמולם - כדי שלא יצטרך לטרוח להודות להם ולגמול להם טובה. ואם יוכיח אותם - כשיש צורך להוכיחם כאשר ההלכה מחייבת זאת, לא יזהר בכבודם - אינו חושש מלהעיר להם בצורה הראויה והמותרת. [מחוסר הביטחון ייזהר זהירות יתירה מלהוכיחם אפילו בצורה הראויה והמותרת, שמא תהיה למוכח תרעומת עליו ויימנע מלהיטיב לו בשעת הצורך. לעומתו, אדם הבוטח בה' ויודע שהכל מאתו יתברך, והוא הנותן לו כל צרכיו, אינו חושש מלהעיר לזולת כאשר ההלכה מחייבת זאת (שפתי חיים)]. ואם יכלימם כאשר הדין מחייב לבייש את החוטא (ראה רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ח), לא יבוש - לא יתבייש מהם, ולא ייפה להם השקר - לא יצדיק בפניהם את השקר, ולא ישבחם על דרכם הרעה, אלא יעמידם על האמת. ומדוע? - מאחר שאינו סומך על עזרת אדם, הוא אינו חושש מלומר אמת, כמו

חובות	שער הבטחון	הלכות
לענייני העבודה - עבודת ה'. [מאחר שידוע שהקב"ה דואג לכל צרכיו, ממילא אינו מוטרד משום דבר, וליבו פנוי לענייני עבודת ה']. ויהיה דומה במנוחת נפשו ורוחב לבו - ורוחב דעתו ומיעוט דאגתו לענייני עולמו - העולם הזה, לבעל האלכימיה - לכימאי, הוא אומן זיופים, והוא היודע - שביכולתו להפוך למראית עין בלבד את הכסף לזהב, והנחושת והבדיל - יודע להפוך מתכות זולות ופשוטות אלו לכסף, על ידי חכמה ומעשה. ולכאורה, אין כמוהו שלו ורגוע בעניין פרנסתו, ועוד, - ולא רק זאת אלא כי הבוטח באלהים, יש לו עליו יתרון - עולה הוא על הכימאי בעשרה דברים - יתרונות.	לענייני העבודה, ויהיה דומה במנוחת נפשו ורוחב לבו ומיעוט דאגתו לענייני עולמו, והנחושת והבדיל - יודע להפוך מתכות זולות ופשוטות אלו לכסף, על ידי חכמה ומעשה. ולכאורה, אין כמוהו שלו ורגוע בעניין פרנסתו, ועוד, - ולא רק זאת אלא כי הבוטח באלהים, יש לו עליו יתרון - עולה הוא על הכימאי בעשרה דברים - יתרונות.	הלכות

עיונים

ה. כי הבוטח באלהים יש לו עליו יתרון בעשרה דברים. מהו התשלום והשכר שיזכה בעל הבטחון בעוה"ז עבור בטחונו בה?

אמר הכתוב "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'" (תהלים כז, יד). בחידושי מרן רי"ז הלוי על התורה (נ"ג ע"א) פירש, שכוונת הכתוב שהתשלום והשכר שיזכה בעל הבטחון, שהקב"ה יחזק ויאמץ לבו ויהיה בטחונו יותר גדול ויותר חזק. וזהו השכר הראוי וההוגן לבעל הבטחון. והיינו, כפי שכתב בעל 'חובת הלבבות' (שער הבטחון) שמדת הבטחון יתירה בערכה על כל מה שיש בעולם הזה, כגון שדות בתים וכרמים וכל מיני עשירות שיש בעולם, וגם מבעל האלכימיה שבידו להפוך כל מיני מתכות לזהב, שכל אלו יש להם פחד מבני אדם ומגנבים ולסטים ושופכי דמים וכדו', ואילו בעל הבטחון יש לו תמיד מנוחה שלימה, ואין לו כל דאגה ופחד וכו' עיי"ש. ואם כן הרי "הבטחון" עצמו עולה בערכו על כל עשירות ממונית שבעולם, ולא יתכן לומר שה' ישלם לבוטח בו בעד מדת הבטחון בדבר שהוא פחות מערך מדת הבטחון עצמו...

אלא התשלום הראוי וההוגן לבעל הבטחון, הוא, שה' יוסיף ויאמץ עוד לבבו ויזכה לבטחון יותר גדול, ויהיה עוד יותר שליו, רגוע ומאושר.

וזה מאמר הכתוב "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'" שבזכות הבטחון יזכה לבטחון עוד יותר גדול, וזהו שכרו.

חובות	שער הבטחון	הלכות
שֹׁאמֵר הַנֶּבִיא (ישעיה נ, ז): וַיִּי אֱלֹהִים יַעֲזֹר לִי עַל כֵּן לֹא נִכְלַמְתִּי עַל כֵּן שָׁמַתִּי פָנַי פַּחַלְמִישׁ וְאָדַע כִּי לֹא אָבוֹשׁ, וְאָמַר (יחזקאל ב, ז): אֵל תִּירָא מֵהֶם וּמַדְבְּרֵיהֶם אֵל תִּירָא, וְאָמַר (יחזקאל ב, ז): מַדְבְּרֵיהֶם אֵל תִּירָא וּמִפְּנֵיהֶם אֵל תַּחַת, וְאָמַר (ירמיה א, ח): אֵל תִּירָא מִפְּנֵיהֶם, וְאָמַר (ירמיה א, יז): אֵל תַּחַת מִפְּנֵיהֶם, וְאָמַר (יחזקאל ג, ט): פֶּשְׁמִיר חֶזֶק מִצֹּר נָתַתִּי מִצָּחָךְ לֹא תִירָא אוֹתָם וְלֹא תַחַת מִפְּנֵיהֶם.	שֹׁאמֵר הַנֶּבִיא (ישעיה נ, ז): וַיִּי אֱלֹהִים יַעֲזֹר לִי עַל כֵּן לֹא נִכְלַמְתִּי עַל כֵּן שָׁמַתִּי פָנַי פַּחַלְמִישׁ וְאָדַע כִּי לֹא אָבוֹשׁ, וְאָמַר (יחזקאל ב, ז): אֵל תִּירָא מֵהֶם וּמַדְבְּרֵיהֶם אֵל תִּירָא, וְאָמַר (יחזקאל ב, ז): מַדְבְּרֵיהֶם אֵל תִּירָא וּמִפְּנֵיהֶם אֵל תַּחַת, וְאָמַר (ירמיה א, ח): אֵל תִּירָא מִפְּנֵיהֶם, וְאָמַר (ירמיה א, יז): אֵל תַּחַת מִפְּנֵיהֶם, וְאָמַר (יחזקאל ג, ט): פֶּשְׁמִיר חֶזֶק מִצֹּר נָתַתִּי מִצָּחָךְ לֹא תִירָא אוֹתָם וְלֹא תַחַת מִפְּנֵיהֶם.	הלכות

וּמִהֵן, שֶׁהַבוֹטֵחַ בְּאֱלֹהִים יִבְיָאֵהוּ בְּטַחוּנוֹ לְפָנוֹת אֶת לְבוֹ מַעֲנֵינֵי הָעוֹלָם, וְלִיָּחַד לְכַבּוֹ

עם הקב"ה ואיני מבקש כבוד או שאר הנאות מעובדי רצונו. ואמר (יחזקאל ב, ז): 'אל תירא מהם' - שמא יעשו לך רע, 'ומדבריהם אל תירא' - אף אם ידברו לעשות לך רעה. ואמר (יחזקאל ב, ז): 'מדבריהם' - שידברו להורגך, 'אל תירא, ומפניהם אל תחת' - אל תשפיל עצמך נגדם (מלבי"ם). ואמר (ירמיה א, ח): 'אל תירא מפניהם' - אל תפחד לבצע שליחותך להוכיחם פן תיכשל בלשונוך ויקצפו עליך (מצודת דוד). ואמר (ירמיה א, יז): 'אל תחת מפניהם' - אל תפחד מפניהם מלומר להם את כל דברי ואל תחניף להם (מצודת דוד, מלבי"ם). ואמר (יחזקאל ג, ט): 'כשמיר חזק מצור' - כתולעת השמיר, הגם שהיא בעצמה חלשה, בכל זאת היא חזקה מהאבן, מפני שיש בה סגולה לבקוע את האבן, 'נתתי מצחק' - כך גם נתתי את מצחק חזק ממצחם, היינו שאתה חזק מהם ותנצחם בצד הסגולה האלהית שיש בך (פת לחם, מלבי"ם). 'לא תירא אותם' - מרעתם, 'ולא תחת מפניהם' - אל תהיה שפל בעיני עצמך לפניהם מצד היותם רבים ונכבדים (מלבי"ם).

ומהן - עוד תועלת לעניין עבודת ה' יש ממידת הביטחון, שהבוטח באלהים יביאהו ביטחונו - ביטחונו בה' גורם שיוכל לפנות את לבו - להסיח דעתו מענייני העולם - מעסקי העולם הזה וטרדותיו, ולייחד לבבו - לרכז את מחשבותיו

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
תְּחִלָּתָם שְׁפַעַל הַכִּימְיָה צָרִיךְ לְדַבְּרִים מִיְּחָדִים לְמִלְאכָה, לֹא יִגְמַר לוֹ דָּבָר זֵלָתָם, וְלֹא יִמְצָאם בְּכָל עֵת וּבְכָל מָקוֹם. — וְהַבֹּטֶחַ בְּאֱלֹהִים טָרְפוּ מִבְּטָח לוֹ מִכָּל סִפָּה מִסְּבוֹת הָעוֹלָם, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַכְּתוּב (דְּבָרִים ח, ג): לְמַעַן הוֹדִיעֶךָ פִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם פִּי עַל כָּל מוֹצֵא פִּי יִי יִחְיֶה הָאָדָם, פִּי הַסְּבוֹת אֵינָן נִבְצָרוֹת מִמֶּנּוּ בְּכָל עֵת וּבְכָל מָקוֹם, כְּאֲשֶׁר יֵדְעֶת מִדְּבַר ^(י) אֱלֹהֵינוּ עִם הָעוֹרְבִים,				בנחל כרית המרוחק, היו העורבים מביאים לו לשם בכל יום לחם ובשר ממטבח של אחאב, ועם האשה האלמנה - שהיה בכדה כף אחת קמח ומעט שמן בצפחת, ובזכות ברכת ה' הספיק למאכלם ימים רבים,		
בכל מצב ובכל מקום שיהיה בו. ומאחר שאינו יכול להתחיל או להשלים עבודתו בכל מצב, ממילא תקופת פרנסתו. והבוטח באלהים - אולם הבוטח בה' אינו מוגבל לשום דבר, וטרפו מוכטח לו - פרנסתו מובטחת שתגיע אליו מכל סיבה מסיבות העולם - הקב"ה יכול להזמין לו פרנסתו בכל מקום ובכל מצב על ידי כל אמצעי מאמצעי השגת הפרנסה הקיימים בעולם, בין קטן ובין גדול, בין מעט ובין הרבה. וכל דבר יכול להיות לו מקור לפרנסתו ברצונו של הבורא יתברך, כמו שאמר הכתוב (דברים ח, ג): 'ויאכילך את המן וגו' למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם' - חיי האדם אינם תלויים במזון בלבד, 'כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם' - מכל דבר שנברא במאמר ה' יכול האדם לחיות ברצון ה' יתברך (עפ"י תרגום יונתן). כי הסיבות שעל ידן פרנסתו של האדם מצויה לו, אינן נבצרות ממנו - אינן נמנעות מה' יתברך בכל עת ובכל מקום, כאשר ידעת - כאשר ידוע לך מדבר - מהמעשים המוזכרים בנביא אודות אליהו עם העורבים - כשהסתתר אליהו הנביא				ועוגת רצפים וצפחת המים - כשהיה אליהו במדבר, זימן לו ה' עוגת רצפים וצפחת מים, ואכל ושתה והלך מכח אכילתו ארבעים יום וארבעים לילה, ודבר - ומהמעשה של עובדיהו עם הנביאים, שאמר (מלכים-א יח, יג): 'ואחביא מנביאי ה' מאה איש' - הסתרתי מאה נביאים שציוותה איזבל להרגם, וחילקתי אותם ל'חמשים חמשים איש במערה', כל קבוצה במערה נפרדת, 'ואכלכלם לחם ומים'. הרי שבכל מקום ממציא השי"ת לאדם את מזונו, אף בשהותו במקום מסתור מפני אויביו. ואמר (תהלים לד, יא): 'כפירים' - אנשים שיש להם גבורה כארי, הם לפעמים 'רשו ורעבו' -		
עיונים						
ו. אליהו עם העורבים. בתקופת מלכותו של אחאב שהכעיס את ה' בעבודה זרה, גזר אליהו הנביא שלא ירד גשם ג' שנים ועל פי ציווי ה' הלך להסתר מפני גזירת המלכות בנחל כרית. ציווה ה' לעורבים לכלכל את אליהו הנביא, והיו מביאים לו פעמיים ביום לחם ובשר, והיה שותה מים מן הנחל (מלכים א פרק יז). הרי שגם במקום שומם ומרוחק דאג הקב"ה לפרנסו.				ז. האשה האלמנה. לאחר שנחל כרית התייבש מחמת הבצורת (ראה לעיל), הלך אליהו הנביא על פי ציווי ה' יתברך לאשה אלמנה בעיר צרפת הסמוכה לצידון, וביקש ממנה מעט מים ושתעשה לו פת לחם. "ותאמר, חי ה' אלוהיך, אם יש לי מעוג [עוגה] כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת, והנני מקוששת שניים עצים ובאתי ועשיתיהו לי ולבני ואכלנוהו ומתנו. ויאמר אליה אליהו, אל תיראי, בואי עשי כדברך, אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה והוצאת לי, ולך ולבנך תעשי באחרונה. כי כה אמר ה' אלוקי ישראל, כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר עד יום תת ה' גשם אל האדמה. ותלך ותעש כדבר אליהו ותאכל הוא והיא וביתה ימים (רבים). כד הקמח לא כלתה, וצפחת השמן לא חסר כדבר ה' אשר דיבר ביד אליהו" (מלכים-א פרק יז). הרי שאין מעצור לה' מלהושיע ולכלכל את בריותיו, אם מעט ואם הרבה, שברצון ה' היו כף הקמח ומעט השמן האמצעים לפרנס אותם ימים רבים.		
ח. ועוגת רצפים וצפחת המים. לאחר שאליהו הנביא קידש את שמו של ה' בהר הכרמל והרג את נביאי הבעל, ברח מפני איזבל אשת אחאב שרצתה להורגו. ולאחר מכן נאמר בפסוק (מלכים א, יט, ד): "והוא הלך במדבר דרך יום ויבוא וישב תחת רותם אחד וישאל את נפשו למות ויאמר רב עתה ה' קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי. וישכב ויישן תחת רותם אחד והנה זה מלאך נוגע						

חובות	שער הבטחון	הלכות
וְדַרְשִׁי יי לא יִחְסְרוּ כָּל טוֹב, וְאָמַר (תְּהִלִּים לז, י): יִרְאוּ אֶת יי קְדוֹשִׁיו בִּי אֵין מַחְסוֹר לִירְאָיו.	עניינים ורעבים, ואין גבורתם מועילה להם. 'ודרשי ה' לא יחסרו כל טוב' - אך הבוטחים בה' לא תחסר להם שום טובה, כי הקב"ה מזמין להם מזונותיהם. ואמר (תהלים לז, י): 'יראו את ה' קדושי' - אתם קדושי ה', תהיו יראים את ה' לבדו, ואל תיראו שמא יחסר מצורכיכם, 'כי אין מחסור ליראיו' - אין דבר חסר ליראי ה'. (כי בהיות שלא תעשו כי אם בשבילו יתברך, הוא יעשה את שלכם וימלא חסרונכם, כי זה דרכו יתברך, כי הדורש אותו [את ה'], לכשייטיב לו [על מנת שה' ייטיב עמו, אזי] מדקדק [ה'] עמו, אך העושה [מצוות רק] בשביל הַדְּבָק בו יתברך, הוא ייטיב לו [אלשיך]).	האלהים - אף אם הם ייסורים, יהיה לו - יקבלם לששון ולשמחה - בששון ובשמחה, מאחר שהוא מאמין שכל מה שה' עושה לו הוא רק לטובתו. [או הכוונה, שהוא בטוח שלא יאונה לו רע, מאחר שהוא מאמין שכל מה שה' עושה לו הוא רק לטובתו, ולכן הוא שש ושמח עם כל מה שבא עליו מאת האלהים]. וטרפו - ומזונותיו בא אליו
וְהַשְׁנִי, בִּי בַעַל הַכִּימְיָה צָרִיךְ לְמַעֲשִׂים וּלְמַלְאכוֹת, לֹא יִשְׁלַם לוֹ חֶפְצוֹ זוּלָתָם, וְאִפְשָׁר שִׁמְיָתוֹהוּ רִיחָם וְעִשָּׁנָם, עִם הַתְמַדָּת הָעֲבוּדָה וְאֶרֶץ הַיְגִיעָה בָּהֶם לִילָה וַיּוֹמָם. — וְהַבּוֹטָח בָּאֵל בְּבִטְחָה מִהַפְּנָעִים, וְלִבּוֹ בְּטוֹחַ מִמִּצּוֹא הָרַעוֹת, וְכָל אֲשֶׁר יִבּוֹאֵנוּ מֵאֵת	והשני - היתרון השני שיש לבעל הביטחון על פני בעל הכימיה, הוא, כי בעל הכימיה צריך למעשים - לעשות פעולות מיוחדות ולמלאכות - להעזר במלאכות שונות כדי להוציא את מגמתו אל הפועל, ולא יושלם לו חפצו זוּלָתָם - ובלעדיהן לא יושלם רצונו ולא יצליח במלאכתו. ואפשר - גם ייתכן שימיתוהו ריחם - ריחות החמרים ועישנם, עם התמדת העבודה - נוסף על מה שעליו להתמיד בעבודתו זו ואורך היגיעה בהם - ולהתייגע בה זמן רב לילה ויומם. והבוטח באל - אך הבוטח בה', בבטחה מהפגעים - מובטח לו שהדרך שבה יזמין לו השי"ת את פרנסתו לא תזיקנו, ולכו בטוח ממצוא הרעות - שלא תאונה לו שום רעה, וכל אשר יבואנו - וכל מה שיבוא עליו מאת	האלהים יִהְיֶה לוֹ לְשִׁשׁוֹן וּלְשִׂמְחָה, וְטֶרְפוֹ בָּא אֵלָיו בְּמִנוּחָה וְהַשְׂקָט וְשִׁלּוּחַ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים כג, ב): בְּנֵאוֹת דָּשָׂא יִרְבִּיצֵנִי עַל מֵי מְנַחוֹת יִנְהַלְנִי. וְהַשְׁלִישִׁי, בִּי בַעַל הַכִּימְיָה אֵינוֹ מֵאֲמִין עַל סוּדוֹ זוּלָתוֹ, מִירְאָתוֹ עַל נַפְשׁוֹ. — וְהַבּוֹטָח בְּאֱלֹהִים אֵינָנו יִירָא מִשּׁוֹם אָדָם בְּבִטְחוֹנוֹ, (ט) אֲכָל הוּא מִתְפָּאֵר בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דּוֹד הַמֶּלֶךְ
	עיונים	עיונים
בו ויאמר לו קום אכול. ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים וצפחת מים ויאכל וישת וישב וישכב. וישב מלאך ה' שנית ויגע בו ויאמר קום אכול כי רב ממך הדרך. ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלקים חורב". הרי שה' המציא לאליוהו את פרנסתו אף במדבר באמצעים נפלאים אלה.	ט. אבל הוא מתפאר בו. יש שפירשו בדברי רבינו שאין הכוונה שיגלה ברבים את סודו דהיינו בטחונו בה', אלא רוצה לומר, שאם בכל זאת ייוודע סודו לאחרים, אין הוא דואג. אמנם בספר לב	

עיונים

ט. אבל הוא מתפאר בו. יש שפירשו בדברי רבינו שאין הכוונה שיגלה ברבים את סודו דהיינו
בטחנו בה', אלא רוצה לומר, שאם בכל זאת ייוודע סודו לאחרים, אין הוא דואג. אמנם בספר לב

עיונים

בו ויאמר לו קום אכול. ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים וצפחת מים ויאכל וישב וישכב.
וישב מלאך ה' שנית ויגע בו ויאמר קום אכול כי רב ממך הדרך. ויקם ויאכל וישתה וילך בכח
האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלקים חורב". הרי שה' המציא לאלהיו את
פרנסתו אף במדבר באמצעים נפלאים אלה.

חובות	שער הבטחון	הלכות
צרות יצילך וכשבע לא יגע כך רע, ברעב פךך ממות, עד סוף הענין.	צרות יצילך' - כשתבוא לעולם אחת משש הצרות האמורות להלן, יצילך ה', 'וכשבע' - גם כשתבוא הצרה השביעית, שהיא אבני השדה 'לא יגע כך רע', 'ברעב פךך ממות' - בעת בוא רעב לעולם, יפךך ה' שלא תמות מחסרון האוכל, עד סוף הענין - שם נאמרו שבע צרות שמהם יצילהו ה' יתברך, ועל שתי צרות אחרונות נאמר שם 'כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך', הרי שגם אבנים המושלכות למכשול וחיות השדה לא יזיקו לו.	והשישי, שבעל הכימיה אינו בטוח מהחללים והמדוים, שמערבבין עליו שמחתו בעשרו, ואינם מניחין אותו להנות ממה שיש לו, ולא להתענג במה שהשיגה ידו. — והבוטח ביי בטוח מן המדוים והחללים, אלא ^(ג) על דרך
עיונים י. על דרך הכפרה. ועל כן אין זה מגרע משמחת החיים, וכמו שכתב השולחן ערוך (או"ח רכ"ב ג'): "כי הרעה לעובדי השם היא שמחתם וטובתם, כיון שמקבל מאהבה מה שגור עליו השם, נמצא שבקבלת רעה זו הוא עובד את השם, שהיא שמחה לו". ובמשנה ברורה שם ס"ק ד': "כי באמת כל היסורין, בין בגוף ובין בממון, הוא הכל כפרה על העוונות כדי שלא יצטרך להתייטר לעתיד לבוא, ששם העונש הוא הרבה יותר גדול" עכ"ל. וכן כתב רבינו יונה (שע"ת שער ב' ג'): "וכאשר יקבל האדם את מוסר ה' ויטיב דרכיו ומעלליו ראוי לו שישמח ביסורין לפי שהועילוהו תועלת נשגבות, ויש לו להודות לה' יתעלה עליהם כמו על שאר ההצלחות עכ"ל.		

חובות	שער הבטחון	הלכות
מהארי עם תקפו בקצת הימים, כמו שכתוב (תהלים לז, יא): כפירים רשו ורעבו ודרשי יי לא יחסרו כל טוב, ואמר (משלי י, ג): לא ירעיב יי נפש צדיק, ואמר (תהלים לז, כה): נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם.	מהארי עם תוקפו בקצת הימים - פעמים שהאריה לא ימצא לעצמו מזון, על אף חוזקו וגבורתו. הרי שאף הברייה החזקה פרנסתה אינה תלויה בחוזקה, אלא הכל ברצון ה', כמו שכתוב (תהלים לז, יא): 'כפירים רשו ורעבו' - האריות החזקים פעמים שלא הועילה להם גבורתם, ונותרו דלים ורעבים, 'ודרשי ה' לא יחסרו כל טוב' - אך הבוטחים בה' אינם חסרים שום טובה, כי הקב"ה מזמין להם את כל צורכיהם. ואמר (משלי י, ג): 'לא ירעיב ה' נפש צדיק' - להחסיר ממנו גם לקיום נפשו. ואמר (תהלים לז, כה): 'נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי' - לא בנעורי ולא בזקנותי שיהיה הצדיק נעזב, וגם לא ראיתי ש'זרעו מבקש לחם' על הפתחים. [שהבנים הקטנים שהניח הצדיק אחריו, לא יעזבם האל יתברך בזכותו. ואף על פי שיבוא לו חיסרון, לא יבוא לו חיסרון רע כמו שיבוא לרשע (רד"ק)].	והחמישי, שבעל הכימיה תחת יראה ופחד על מלאכתו מן הגדול ועד הקטן שבעם. — והבוטח באלהים ייראוהו הגדולים ונכבדי בני אדם, אף החיות והאבנים מבקשים רצונו, כמו שנאמר במזמור יושב בסתר עליון עד אחריתו (תהלים צא), ואומר (איוב ה, יט-כ): בשיש
'נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי' - לא בנעורי ולא בזקנותי שיהיה הצדיק נעזב, וגם לא ראיתי ש'זרעו מבקש לחם' על הפתחים. [שהבנים הקטנים שהניח הצדיק אחריו, לא יעזבם האל יתברך בזכותו. ואף על פי שיבוא לו חיסרון, לא יבוא לו חיסרון רע כמו שיבוא לרשע (רד"ק)]. והחמישי - היתרון החמישי שיש לבעל הביטחון על בעל הכימיה, הוא, שבעל הכימיה חי תמיד תחת יראה - במורא על מלאכתו - שלא ילשינו עליו ויגלו את מלאכתו לשלטונות ויענשו על כך, ולכן חושש הוא מכל אדם - מן הגדול ועד הקטן שבעם, ולכן אף שפרנסתו מצויה, אינו חי במנוחה. והבוטח באלהים אולם אצל הבוטח בה' הוא להיפך, שייראוהו - יראים ממנו יראת הרוממות, ונוהרים מלעשות שום דבר נגד רצונו, ואדרבה, אף הגדולים - החשובים ונכבדי בני אדם מחפשים למלא רצונו. ואף החיות והאבנים מבקשים רצונו - משתוקקים לעשות רצונו, כמו שנאמר במזמור 'יושב בסתר עליון עד אחריתו (תהלים צא). בתחילת המזמור נאמר: 'יושב בסתר עליון בצל ש-ד-י יתלונן' וגו', ובסוף נאמר: 'על כפים ישאונך, פן תגוף באבן רגלך, על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין'. הרי שאף החיות מבקשות למלא רצונו. ואומר (איוב ה, יט-כ): 'בשיש		

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
הכפרה או על דרך התמורה, כמו שכתוב (ישעיה מ, ל): ויעפו נערים ויגעו ובחורים פשול יכשלו, ואמר (ישעיה מ, לא): וקני יי יחליפו כח, ואמר (תהלים לו, יז): הכפרה - כדי לכפר על עוונותיו, או על דרך התמורה - או כדי שתגיע לו תמורת זה טובה גדולה יותר, דהיינו להגדיל ולהרבות את שכרו בעולם הבא בשביל הייסורים הבאים עליו כאן בעולם הזה. וכיוון שידע שכל זה הוא לטובתו, אינו דואג ומצטער עליהם, אלא מקבלם בשמחה, כמו שכתוב (ישעיה מ, ל): 'ויעפו נערים ויגעו' - הגויים, שהם מנוערים ממצוות ועבודת ה', יתייעפו, ותיפסק גבורתם וממשלתם, 'ובחורים' - הגויים, שבזמן הזה חזקים כבחורים צעירים ומושלים בישראל, 'כשול יכשלו' - ייחלשו ויפסק שלטונם בישראל. ואמר (ישעיה מ, לא): 'וקני ה' יחליפו כח' - כלומר, הרי זה בהיפך אצל ישראל, המקווים לה' שיגאלם, ועיניהם נשואות אליו, ייתן להם ה' כוח שיתחדש בכל עת, וזה נגד החללים המחלישים. ואמר (תהלים לו, יז):			
עיונים כתב ה'חפץ חיים' ('שם עולם' ח"א סוף פ"ג בהגהה): "ושמעתי מזקן איש אמונים, ששמע בעצמו מהרה"ג רבי יעקב משה ז"ל, שאמר בשם זקנו הגר"א ז"ל, שאלמלא היסורין לא מצאנו ידינו ורגלינו בזה העולם. והענין הוא, כי בשעה שנפטר האדם מן העולם והנשמה עולה למעלה, מתראה לפניו כמין כף שהוא כדי לשקול מעשיו אם יתגבר הזכות על החוב או להיפוך ח"ו. והוא שומע בת-קול שיוצאת ומכרזת שיתקבצו זכיותיו שעשה כל ימי חייו, והקול נשמע בכל העולמות שמשתרש שם שורש נשמתו, והנה תיכף נקבצו כל המליצים שנבראו מהמצוות, ועומדים כולם לצד ימין של הכף. ואחר כך, יוצאת בת-קול נוספת, שיתקבצו גם כן כל עוונותיו שעשה בכל ימי חייו, והנה מתקבצים המונים המונים לבושים שחורים ומתעטפים שחורים ונתרבו מאד מאד, והכף חוב מכריע מצד ריבויים, וגם מחמת שמלאכי הזכות אין כוחם יפה כל-כך, שאין נעשה בכוונה וברצון כראוי, מה שאין כן העוונות הוא עושה אותם בתשוקה ובחפץ. והנה האדם כשרואה אז דבר זה מתמרמר מאד וחושב בנפשו מה יהיה סופו, כי בודאי יכריזו עלי שאני רשע, כיון שכף חוב מכריע. ובתוך כך יוצאת בת-קול שמכרזת ואומרת: איה היסורין שהיו לו בעודו בזה העולם? מיד נקבצו כל היסורין שהיו לו בכל ימי חייו, והם רצים כולם לצד הימין, והכף מכריע הרבה והרבה, כי על ידי הייסורים נתכפרו לו הרבה מעוונותיו והוא נשאר בחזקת צדיק, והוא שמח ומודה לה' על כל מה שעבר עליו. עד כאן שמעתי".			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
כי זרועות רשעים תשכרנה וסומך צדיקים יי. והשביעי, שבעל הפימיה אפשר שלא יגיע אל מזונו כמה שיש אצלו מן הזהב והפסף, מפני שלא יהיה האכל נמצא בעירו בקצת העתים, כמו שנאמר (יחזקאל ז, יט): כספם בחוצות ישליכו, ואמר (צפניה א, יח): גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם. — והבוטח ביי לא יבצר ממנו מזונו ככל עת וככל מקום עד סוף ימיו, כמו שנאמר (איוב ה, כ): ברעב פדך ממות, ואמר (תהלים כג, א): יי רעי לא אחסר, ואמר (תהלים לו, יט): שכאשר לא יהיה האוכל נמצא בעירו בקצת העתים - באיזה זמן מן הזמנים, וכשלא יוכל לקנות מזון, לא יהיה לו שום תועלת ממנו, כמו שנאמר על תקופה שאין להשיג מזון (יחזקאל ז, יט): 'כספם בחוצות ישליכו' - בעת הרעב לא יועיל להם הכסף והזהב שברשותם להינצל מהרעב ומן האויבים, ועל כן ישליכום בשווקים וברחובות (רד"ק). ואמר (צפניה א, יח): 'גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם' - לא די שלא יוכלו להציל עצמם בגבורתם, כי גם בכספם וזהבם לא יצילו את עצמם (מצודת דוד). הרי שגם עם הכסף והזהב מזונו אינו מובטח כלל. ואילו הבוטח בה' - שאינו בוטח בממונו אלא בה' בלבד, לא יבצר - לא יימנע ויחסר ממנו מזונו ככל עת וככל מקום עד סוף ימיו - שהרי הקב"ה הוא סיבת כל הסיבות, ואין דבר בעולם שיהא נמנע ממנו להמציא לו מזונו בכל מצב, כמו שנאמר (איוב ה, כ): 'ברעב פדך ממות' - אפילו בעת בוא רעב בעולם פדה אותך ה' שלא תמות מחסרון האוכל (מצודת דוד). ואמר (תהלים כג, א): 'ה' רועי לא אחסר' - מאחר שה' רועה אותי, בוודאי לא יחסר לי מאומה, כי הכל בידו יתברך (מצודת דוד). ואמר - עוד נאמר בבעלי הביטחון: 'יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה' (תהלים לו, יח), ותמימים כולל בעלי הביטחון, שיסודה ממצות עשה 'תמים תהיה עם ה' אלוך', ולאחר מכן מבטיחים הכתוב (תהלים לו, יט)			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
לא יבושו בעת רעה ובימי רעבון ישפיעו.			
והשמיני, שבעל הכימיה איננו מתעכב בשום מקום, מיראתו שפא יתגלה סודו. — והבוטח באלהים בבטחה בארצו, ובמנוחת נפש במקומו, כמו שכתוב (תהלים לו, ג): ^(א) בטח ביה ועשה טוב ^(ב) שכן ארץ			
הכימיה, הוא, שבעל הכימיה איננו מתעכב בשום מקום - חושש הוא להשתהות במקום אחד לזמן ממושך, מיראתו - בגלל פחדו שפא יתגלה סודו - פן יתגלו סודות אומנותו, שהמתעכב במקום אחד זמן רב מתגלים סתרי, ומכיוון שכל מלאכתו היא זיוף גמור, שהרי מוכר כסף בחזקת שהוא זהב, ואינו כן, על כן מוכרח הוא תמיד לשנות את מושבו ממקום למקום. והבוטח באלהים בבטחה - אולם הבוטח בה' יושב לבטח בארצו, ושוכן במנוחת נפש במקומו, כמו שכתוב (תהלים לו, ג): 'בטח בה'. ואל תאמר: אם לא אגזול או לא אגנוב, או אם אתן לעני צדקה, במה אתפרנס? אלא - 'ועשה טוב', ואז 'שכן ארץ' - תשכון בארץ לאורך ימים,			
עיונים			
יא. בטח בה' ועשה טוב. ביאר בעל החפץ חיים ז"ל, שמפסוק זה אנו למדים, כי לא די לו לאדם בבטחונו בהשי"ת בלבד, והוא יתעסק בהבלי עולם הזה ויעשה מה שליבו חפץ, אין הדבר כן, אלא צריך שיקבל מהעוה"ז רק המוכרח לו לקיום גופו, ויהיה לו אמונה בהשי"ת ואז מועיל לו הבטחון. וזהו מה שאמר "שכן ארץ", שתהיה רק שכן לארץ, ולא כבעל הבית אשר מתפשט בביתו ועושה שם כל מה שירצה, ובנוסף לזה "ורעה אמונה", שתביא אמונתך למרעה טוב ודשן, כלומר לפטם את עצמך באמונה בה', ואז מה שאתה בוטח בהשי"ת ועשייתך את הטוב, יניבו לך פירות יפים וטובים (לב אליהו, ח"ב עמ' רנ"ג).			
יב. שכן ארץ ורעה אמונה. רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל ביאר בשם גדולים: 'רעה אמונה' מלשון מרעה, כמו שהצאן לועס במרעה כל היום, ולא מסתפק בזמנים קבועים לאכילה, כן צריך להתעסק באמונה ולהתחזק בה מידי יום ביומו, ומי שמתרפה נחלשת אצלו האמונה ואינה שולטת			

חובות	שער הבטחון	הלכות
ורעה אמונה, ואמר (תהלים לו, כט): צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה.		
והתשיעי, שבעל הכימיה לא תלוננו הכימיה שלו באחריתו, ולא ישיג בה פעולם הזה זולת הפטחון מן הריש והצורך לבני אדם. — והבוטח ביה ילוננו גמול פטחונו פעולם הזה ולעולם הבא, כמו שכתוב (תהלים לב, י): והבוטח ביה חסד יסוככנו, ואמר (תהלים לא, כ): מה		
'ורעה אמונה' - תאכל ותתפרנס משכר האמונה שהאמנת בקב"ה לסמוך עליו ולעשות טוב (רש"י). ואמר (תהלים לו, כט): 'צדיקים' - בעלי בטחון 'יירשו ארץ' וישכנו לעד עליה' - שאינם צריכים לברוח ממקום למקום. [וז"ל רבינו בחיי (פרשת פינחס): ידוע שאין אדם נקרא צדיק אלא הבוטח בו, כעניין שכתוב (משלי כח, א) 'וצדיקים ככפיר יבטח', עכ"ל (בתורתו יהגה)].		
והתשיעי - היתרון התשיעי שיש לבעל הביטחון על בעל הכימיה, הוא, שבעל הכימיה לא תלוננו הכימיה שלו - תולדות אומנותו ומעשי מלאכתו לא ילווהו ולא יעמדו לזכותו באחריתו - אחרי מותו, בעולם הבא, ולא ישיג בה בעולם הזה - גם בעולם הזה לא ישיג על ידם זולת - כי אם הביטחון מן הריש - מן העניות והצורך - ומהזדקקות לבני אדם, דהיינו שלא יצטרך להגיע לידי מתנת בני אדם, אבל אינו מובטח בשום דבר חוץ מזה. והבוטח בה', - ולעומתו הבוטח בה' ילוננו גמול ביטחונו - שכר ביטחונו מלווה אותו בעולם הזה - שמזונותיו מובטחים לו מאת ה', וגם שלווה ומנוחת נפשו (כדברי רבינו לעיל), וגם לעולם הבא מובטח לו שכר אמונתו וביטחונו, כמו שכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוככנו' - שיהיה מוקף מכל צדדיו בחסד ה', הן בעולם הזה והן בעולם הבא (פת לחם), ואמר (תהלים לא, כ): 'מה		
עיונים		
עליו ומכוונת את דרכיו בשלימות ובתמידות, כמו שאמר המשגיח דפונביז' הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל שבימים שאינו עוסק בחיזוק האמונה הוא מרגיש בעצמו קרירות באמונה, ומה אם המשגיח זצ"ל שעיקר דיבוריו ורוב זמנו היו מוקדשים לביאור יסודות האמונה ולהתחזקות בה, העיד על עצמו כך, אנחנו הרחוקים ממדרגתו על אחת כמה וכמה ('שפתי חיים', מידות ועבודת ה' א' עמ' תקי"ז).		

חובות

שער הבטחון

הלכות

ביזשור לבב

בייזשר לבב

חובות

שער הבטחון

הלכות

רַב מִזְבֵּחַ אֲשֶׁר צִבְּנָתָהּ לִירֵאִיָּהּ.

וְהַעֲשִׂירִי, שְׁפַעַל הַכִּימִיָּה אִם יִדָּע עֲנִינוֹ,

תְּהִיָּה סֶפֶת מוֹתוֹ, מִפְּנֵי שְׁמָה

נֶאֱמָר מִשְׁתַּדֵּל וְיִזְרַח בּוֹ הַכֶּךְ הַנִּהְגָּת הָעוֹלָם,

וּמִנְהִיג הַכֹּל יִשְׁלִיט עָלָיו מִי יִשְׁמִיתֵהוּ כְּנִשְׂאִינוּ

יִדְעַע לְהַעֲלִים אֶת סוּדוֹ. — וְהַבּוֹטָח בִּי, פֶּאֱשֶׁר

יִדְעַע בְּמַחֲוֹנֹ יִגְדֵל בְּעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת, וַיִּכְבְּדוּהוּ בְנֵי

אָדָם, וַיִּתְּכֶרְכוּ בְּקֶרְבָּנוֹ וּבְרֵאִיתוֹ, ^(ג)וַיְהִי גֹרֶם

רב טובך אשר צפנת ליראיך'
- כמה רב הוא גמולך הטוב
אשר גזזת לתת ליראיך
לעולם הבא, והם החוסים
בך, כסיום הפסוק: 'פעלת
לחוסים בך', היינו בעלי
הביטחון (פת לחם).

והעשירי - היתרון העשירי
שיש לבעל הביטחון על
בעל הכימיה, הוא, שבעל
הכימיה, אם יוודע עניינו -
מהי האומנות שעוסק בה,
תהיה אומנותו סיבת מותו -
הגורם של מותו, מפני שמה

שהוא - הדבר שהוא **משתדל** - עוסק וטורח בו להפוך כסף לזהב, הוא **הפך** - בניגוד להנהגת טבע העולם - שהרי אי אפשר להפוך נחושת לכסף או כסף לזהב, רק למראית העין בלבד, וכל מעשיו הם בזיוף ורמאות, ומנהיג הכל **ישליט עליו מי שימיתוהו** - מושל המדינה יצווה להמיתו **כשאני יודע להעלים את סודו** - אם לא ידע להסתיר את סודו. [ויש שפירשו: הקב"ה, שהוא המנהיג והשולט על כל בני האדם, יסבב שכאשר יגיע קיצו של הכימאי, שוב לא יוכל להעלים את סודו מן הבריות, ועל ידי זה (ישליט עליו אדם) וימצא מי שימית אותו, ורק כל זמן שאין הקב"ה חפץ במותו, יוכל להעלים את סודו מן הבריות (טוב הלבנון ומרפא נלפש).] **והבוטח בה'** - ואילו הבוטח בה' **כאשר יודע** - יתגלה לבני אדם **ביטחונו בה'** יתברך, אדרבה, **גדל** - תגדל חשיבותו **בעיני הבריות, ויכבדוהו בני אדם** - כיוון שבעל הביטחון מגן על אנשי עירו ומקומו כדלהלן, לכן בהיודע דבר ביטחונו לרבים, נעשה הדבר לכבודו (בתורתו יהגה). **ויתברכו בקרבנו ובראייתו** - בני אדם יאחלו לעצמם להימצא בקרבנו ובמחיצתו ולפגוש אותו, ויהיה הוא הגורם

עיונים

יג. ויהיה גורם לתקנת עירי ולרחות הפגעים מעל אנשי מקומו כמו שכתוב וצדיק יסוד עולם. זה לשון רבינו יונה בפירושו על הפסוק "וצדיק יסוד עולם": "הצדיק צדקתו תצילנו מן הצרות בשגם את הרבים היא מצלת והעולם נוסד עליו...".

לתקנת עירו - בזכותו תבוא
תועלת וטובה לאנשי עירו,
ולרחות הפגעים - בזכותו
יסורו הצרות מעל אנשי
מקומו, כמו שכתוב (משלי י,

לְתַקְנַת עִירָו וּלְדַחוּת חֲפָנָעִים מֵעַל אֲנָשֵׁי מְקוֹמוֹ,
בְּמוֹ יִשְׁפָּתוּב (מִשְׁלֵי י', כה): וְצִדִּיק יִסּוֹד עוֹלָם,
(⁷⁷) וּבִעֲנֵן לוֹט בִּצְעָר.

(כה): 'יצדיק יסוד עולם' - הרי שהעולם עומד על תיקונו הטוב בזכות הצדיק. וכעניין לוט בצוער - לוט אמר למלאך 'הנה נא העיר קרובה לנוס שמה, והיא מצער, אמלטה נא שמה הלא מצער היא, ותחי נפשי' (בראשית יט, כ). והשיבו המלאך: 'הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר אשר דיברת'. ופירש רש"י: 'לא דייך שאתה ניצל, אלא אף כל העיר אציל בגלליך'.

עיונים

מצינו באור החיים פרשת וירא (בראשית י"ח ל"ג), בענין תפילת אברהם אבינו על אנשי סדום שביקש מה' שלא יכלה אותם אם יש שם עשרה צדיקים, אבל על פחות מעשרה לא ביקש, כתב שם וז"ל: כי לא תהיה הגנה בפחות מעשרה. והגם שמצינו להרשב"י (זהר הק' חלק א' פ"ב ע"א) וצדיק יסוד עולם, אפשר שזה יהיה כשיהיה צדיק מופלא, ואפשר שאם היה אברהם בקרבה של סדום היה ממלט כל העיר עכ"ל. הרי שצריכים לזה צדיק מופלא דווקא. ויש להעיר על כך מדברי רבינו כאן שכתב ענין זה לגבי כל בעל בטחון וכמו שהביא ראה מלוט בצוער? ותירץ מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דכוונתו גם כן דווקא על בעל בטחון כראוי (בתורתו יהגה).

בענין זה שהצדיק גורם לתקנת עירו ודוחה הפגעים מעל אנשי מקומו, יעויין בספר 'שבט מוסר' (פרק לט) שכתב: "אם יש צדיק בעולם, אזי אף על פי שאין השואל ראוי, מניחים לעבור השפע לירד בעבור הצדיק, שהצדיק גורם להמשיך מלמעלה שפע לכל שואל, ואף על פי שאינו ראוי". ובחיד"א (יוסף תהלות, תהלים ס"ה ה') כתב: "ידוע שהצדיק בעולם הוא כמו צינור, שבו יורד השפע מלמעלה בזכותו, וממנו יושפע לכל העולם". ובספר חסד לאברהם (לוקנו של החיד"א, מעיין רביעי נהר נז) כתב: "הצדיקים הם גומלים עמנו חסד, שהם דרך, ותעלה וצינור, להורדת מי השפע, לגדל פרי הצלחותיו, הגשמיות והרוחניות". ובמסכת תענית (כד, ב) אמרו: "כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני...". וביארו בספרים כוונת המאמר, שמאותו שביל וצינור שיורד השפע מן השמים עבור רבי חנינא, משם ניזון כל העולם כולו, שכאשר יורד השפע אליו, אזי בזכותו ממשיך השפע גם לכל יצורי העולם.

יד. **וכענין לוט בצוער**. צריך ביאור, היכן מצינו אצל לוט את מדת הבטחון? תירץ מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א: כוונתו כמו שניצלה צוער בשביל לוט, כך ניצלה העיר בשביל בעל בטחון. עכ"ל.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
ומתועלת הפטחון ביי פגענין התורה, כי הבוטח ביי, אם הוא בעל ממון, ימהר להוציא חובות האלהים וחובות בני אדם מממונו בנפש חפצה ורוח נדיבה. ואם איננו בעל ממון, יראה כי חסרון הממון טובה מטובות המקום עליו, מפני שנסתלקו מעליו החובות שהוא חייב בהם לאלהים ולבני אדם בעבורו, ומעוט טרדת לבו בשמירתו והנהגתו, כמו שנאמר על אחד מן החסידים שהיה אומר:	ומתועלת הביטחון בה' - תועלת נוספת שהביטחון בה' מביא בעניין התורה - לעניין קיום התורה ועבודת ה', היא, כי הבוטח בה', אם הוא בעל ממון, ימהר להוציא חובות - יודרז לקיים חובותיו כלפי האלהים - שהם קיום המצוות, וחובות בני אדם מממונו - וגם חובותיו כלפי בני אדם, כגון חסד, צדקה וכיו"ב, בנפש חפצה - בשמחה רבה ורוח נדיבה - וביד רחבה. ואם איננו בעל ממון - וגם אם אין לו ממון להשתמש בו למצוות וחסד, יראה - הוא משוכנע כי חסרון הממון - היעדר הממון הוא טובה מטובות המקום עליו - מהטובות שהקב"ה עושה עמו, מפני שנסתלקו מעליו החובות - שעל ידי כך נפטר מהחובות שהוא חייב בהם - שהיה מחויב לעשות בממונו כלפי האלהים וכלפי בני אדם בעבורו - אילו היה לו ממון, וגם גורם למיעוט טרדת לבו - שאין מחשבתו טרודה בשמירתו - לשמור על כספו והנהגתו ולנהלו כראוי. כמו שנאמר - מסופר על אחד מן החסידים שהיה אומר:	המקום - הקב"ה שהוא מקומו של עולם יצילני מפיוור הנפש. אמרו לו: מה הוא פיוור הנפש? אמר: שיהיה לי ממון. כלומר, תפילתו היתה: שלא יהיה לי רכוש רב בראש כל נהר ובראש כל קריה - בכל הנמלים ובכל הערים, ובזה אנצל שלא תהינה מחשבותי מפוזרות בכל המקומות הללו. והוא מה שאמרו - לזה כיוונו חכמינו זכרונם לברכה באמרם (אבות ב, ז): 'מרכה נכסים' - העמל להרבות נכסים ומדמה שעל ידם יבלה ימיו בטוב ובנעימים, 'מרכה דאגה' - גורם לריבוי דאגה משום שחושש תמיד שמא יגזלוהו או שמא יבואו עליו ליסטים ויהרגוהו (רע"ב). ואמרו - עוד אמרו חז"ל (אבות ד, א): 'איזהו עשיר' - איזהו אדם נחשב כעשיר (ראשונים), ומי הוא הראוי להתהלל בעושרו (רע"ב)? - הוא האדם 'השמח בחלקו' - שמקבל בעין יפה כל מה שהקב"ה נותן לו, בין טוב ובין רע, בין רב ובין מעט, ואינו להוט ומתאמץ להשיג יותר מחלקו, ומודה להקב"ה על מה שנתן לו (רבינו בחי). והבוטח בה' ישיג רק את התועלת מן הממון, רצוני לומר - שעל ידי הביטחון הוא ישיג את	המקום יצילני מפיוור הנפש. אמרו לו: מה הוא פיוור הנפש? אמר שיהיה לי ממון בראש כל נהר ובראש כל קריה, והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (אבות ב, ז): מרפה נכסים מרפה דאגה, ואמרו (אבות ד, א): איזהו עשיר השמח בחלקו. — והבוטח ביי ישיג תועלת הממון, רצוני לומר			

עיונים

טו. איזהו עשיר השמח בחלקו. לכאורה יש כאן בדברי רבינו חידוש בפירוש דברי המשנה "איזהו עשיר השמח בחלקו", שמפרש משנה זו לא רק על חלק הגשמי אלא גם על חלקו הרוחני של האדם, שאף בזה נאמר איזהו עשיר השמח בחלקו, והיינו, שמי שאינו יכול להשיג די הצורך כדי להדר כראוי במצוות התורה ואינו יכול לפזר לצדקה כפי רצונו אין לו להצטער על שאין לו את הממון המספיק לשם כך, אלא ישמח בחלקו הוא באופן קיום המצוות, כן הוא הנראה לכאורה מדברי הרב המחבר, שהרי בביאורו על תועלת הבטחון בענין התורה ובעבודת ה', כותב כאן, שהתועלת בבטחונו הוא, שאם איננו בעל ממון רואה הוא זאת כטובה מאת ה' כיון שעל ידי כך נסתלקו מעליו החובות שהוא חייב בהם לאלוקים ולבני אדם בעבורו וכו', ועל זה הביא את מאמר המשנה באבות איזהו עשיר השמח בחלקו ('עיר של זהב').

וכן כתב בספר 'מנוחה וקדושה' שער התורה ח"ב פרק כ"ג בשם רבינו הגר"א, וז"ל: ודע ששמעתי

עיונים

ובפירוש 'עיר של זהב' תירץ, שאין הכוונה להצלת צוער בזכות לוט אלא הצלת לוט בעצמו, שלוט מצא מקום מפלט מהפיכת סדום בזכות אברהם המאמין והבוטח בה'. וזו ראייה למעלת הבוטח בה' שהוא מציל את סובביו, כי בזכות אברהם ניצל לוט.

ואפשר לומר, שבאמת מצינו מידת הבטחון גם אצל לוט עצמו בדבריו עם המלאכים כפי שכתוב (בראשית יט, יח - כ) ויאמר לוט אליהם אל נא אדוני הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וגו', הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה והיא מצער וגו', ואמרו בשבועות (לה, ב) שהגם שדיבר עם המלאכים, מכל מקום, פנייתו היתה אל הרבוננו של עולם למי שיש בידו להמית ולהחיות. ומי שנפגש עם מלאך שיכול להושיעו ולא מבקש ממנו אלא מהבורא יתברך זהו בעל בטחון האמיתי (בתורתו יהגה).

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לב	חובות	שער הבטחון	הלכות
פְּרָנְסָתוֹ, וְתִמְנַע מִמֶּנּוּ טְרִידַת הַמַּחֲשָׁבָה שֶׁל פֶּעַל הַמָּמוֹן וְהַתְּמַדַּת דְּאָגָתוֹ לוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַחֶכֶם (קֹהֶלֶת ה', יא): מְתוּקָה שְׁנַת הָעֵבֶד אִם מָעֻט וְאִם הָרֶפֶה יֹאכַל וְהַשֹּׁבַע לְעֹשִׁיר אֵינֶנּוּ מְנִיחַ לוֹ לִישׁוֹן. וַיִּמְחֶה, כִּי הַבּוֹטָח בִּי לֹא יִמְנַעֵנּוּ רַב הַמָּמוֹן	פרנסתו, ומנגד - תמנע ממנו טרדת המחשבה של בעל הממון, המצויה אצל אלה שנחסר מהם הביטחון בה', והתמדת דאגתו לו - ותימנע ממנו גם הדאגה הקבועה לממונו, כמו שאמר החכם (קהלת ה', יא): 'מתוקה שנת העובד' - שנתו של עובד האדמה ערבה עליו, 'אם מעט ואם הרבה יאכל' - בין אם הוא אוכל הרבה ובין אם הוא אוכל מעט, מפני שהורגל בכך, 'והשבע לעשיר' - אך שובע הנכסים של העשיר 'איננו מניח לו לישון' - מפני שכל הלילה הוא מהרהר וטרוד בהם (רש"י), ובעל הביטחון ניצול מטרדה זו שהיא מטרדות העשיר. ומהן - תועלת נוספת שהביטחון מביא לעבודת ה', היא, כי הבוטח בה' לא ימנענו רב הממון - גם אם באמתחתו ממון רב, אין ממנו מונע אותו	מבטוח בה' - מלבטוח ולתלות הצלחותיו בה' יתברך, מפני שאיננו סומך - בוטח על הממון - אלא רק על ה' יתברך שהכל שלו והכל ממנו, והוא בעיניו - ממנו נחשב בעיניו רק כפיקדון, שהוא צווה - נצטווה עליו להשתמש בו על פנים מיוחדים - באופנים מסוימים ובעניינים מיוחדים - למטרות מסוימות למשך זמן קצוב, כפי הזמן שהבורא גזר עליו. ואם יתמיד קיומו אצלו - גם אם יתקיים הממון בידו זמן רב, לא יבעט בה' ובתורתו בעבורו - בגלל הממון הרב שיש לו	[אף שפעמים רבות העושר גורם לאדם להזניח את קיום המצוות, וכמו שנאמר בפסוק (דברים לב, טו): 'וישמן ישרון ויבעט' (מרפא לנפש)]. ולא יזכיר טובתו למי שצווה לתת לו ממנו - כשישתמש בכספו לעשיית מצוות עם הזולת, לא יזכיר את הטובה שעשה, למי שהוא נצטווה לתת לו מממונו, וכל שכן שהוא לא יבקש עליו, עבור נתינתו מהממון, גמול הודאה ושבח - שהמקבלים יודו לו וישבחו אותו, אבל - אלא הוא מודה לבוראו יתברך אשר שמהו סיבה לטובות - על שעשהו שליח ואמצעי להיטיב עם הבריות. וגם אם יקרה שיאבד הממון ממנו, לא ידאג ולא יאכל להסרונו - לא יצטער על שנחסר ממנו, אך - אלא הוא מודה לאלהיו בקחתו פקדונו מאתו - כשנלקח ממנו הפיקדון, כאשר - כשם שהודה לו בנתינתו לו - כאשר ניתן לו הפקדון, וישמח בחלקו - יישאר שמח בחלקו, ואיננו מבקש חזק זולתו - אינו שואף לראות שאחרים מפסידים, ולא יחמד אדם בממונו - וגם אינו חומד את ממנו של שום אדם, כמו שאמר החכם (משלי יג, כה): 'צדיק אוכל לשובע נפשו' - הצדיק הבוטח על ה', נפשו שבעה מאכילתו. והסיבה, מאחר שהוא מסתפק ומרוצה ממה שיש לו, ואינו דואג דאגת מחר, ואינו מקנא באחרים, אלא שמח הוא ונהנה מחלקו (פתחי לב).			

עיונים

בשם הגר"א שכן גם במילי דשמיא צריך להיות שמח בחלקו, אף שבוודאי נכון לחמוד להיות לבו פתוח כפתחו של אולם לתורה, וגם לאמרן לחמוד אימתי יגיעו מעשי למעשה אבותי (כן כתוב בתנא דבי אליהו), מכל מקום צריך להיות שמח בחלקו שזכה לתורה ולמעשים טובים, כיון שעושה בכל כוחו המוטל עליו עכ"ל.

וכן בספר 'ענינו של יום' (מן המיצר עמוד קס"ב לענין ההצלחה בתורה) הביא כעין זה, והביא בשם ה'שפת אמת' לענין מה שאמרו באבות שהשמח בחלקו הוא אחד מהמ"ח קניינים שהתורה נקנית בהם, דאין חלקו אלא בדברי תורה, והיינו שישמח תמיד במה שחננו האלוקים. וכמו שכתב בספר 'יערות דבש' (ח"א דרוש ד' עמוד ק"ז), וז"ל: אל יחכם לומר אילו היה לי כך הייתי עושה כך, ואילו היה לי לב נבון כמו זה הייתי מתמיד בתורה. שקר הוא. אילו היה לו לב נבון היה עוסק בהתחכמות רשע וכדו', כי אילו היה לו לב נבון לטובתו היה ה' נותן לו, כי הוא הטוב והמטיב האמיתי הרוצה בשלימות יצוריו וכו', וישמח בחלקו אשר נתן לו ה' כי בלי ספק לטובתו ולשלימותו הוא, כי ה' חושב מחשבות לבל ידח ממנו נדח. עכ"ל.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
אך תועלות הבטחון בעולם, מהן, מנוחת הלב מן הדאגות העולמיות, והשלמה מנדנד הנפש וצער להסרון תאוותיה הגופיות, והוא בהשקט ובבטחה ובשלמה בעולם הזה, כמו שכתוב (ירמיה יז, ז): ‘ברוך הגבר אשר יבטח ביה’ ויהיה יי מבטחו. ואמר (ירמיה יז, ח): ‘והיה פועל שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו.’ בה' שרוי בהשקט ובבטחה ובשלמה בעולם הזה, כמו שכתוב (ירמיה יז, ז): ‘ברוך הגבר אשר יבטח בה’ - וכפי המידה שיבטח בו, כך 'והיה ה' מבטחו' - יהיה לו ה' יתברך למבטח ולעזרה (רש"י). ואמר (ירמיה יז, ח): ‘והיה כעץ שתול על מים’ - הבוטח בה' יהיה ממולא בטוב, כאילן הנטוע אצל המים, ‘ועל יובל ישלח שרשיו’ - ושורשיו מתפשטים אצל פלגי מים שלא יצמא. וממשיך הכתוב: ‘ולא יראה כי יבוא חום, כלומר, גם בבוא חום ושרב אינו מרגיש בכך, הואיל והמים מלחלים אותו תמיד (מצודת ציון). כך הבוטח בה' מבורך תמיד בכל טוב, ואינו חסר מאומה אף פעם, ואינו מודאג מהצרות הבאות לעולם.				ומהן - עוד תועלת מן הביטחון לענייני עולם הזה היא מנוחת הנפש מלכת - מהנדידה בדרכים הרחוקים כדי להשיג את מזונו, אשר היא מכלה הגופות וממהרת השלמת ימי החיים - הנדידה בדרכים רחוקות מכלה את הגופות ומקרבת את קץ החיים, כמו שנאמר (תהלים קב, כד): ‘ענה בדרך כחי קצר ימי.’ - ונאמר על אחד מן הפרושים כי הלך אל ארץ רחוקה לבקש הטרף בתחלת פרישותו, ופגע אדם אחד מעובדי כוכבים פוער אשר הלך אליה. אמר לו הפרוש: כמה אתם בתכלית העיון ומעוט ההבנה בעבודתכם לכוכבים. אמר לו האמנושי: ומה אתה עובד? אמר לו הפרוש: אני עובד הבורא, מענייני העולם הזה, כי הלך אל ארץ רחוקה כדי לבקש הטרף - לחפש פרנסה בתחילת פרישותו - כשהתחיל להיות פרוש, ועדיין לא הבין שמדרכי מידת הביטחון, שאין לנסוע למרחקים כדי להביא את טרפו, ופגע אדם אחד מעובדי כוכבים פוער אשר הלך אליה. אמר לו הפרוש: כמה אתם בתכלית העיון ומיעוט - וחוסר ההבנה בעבודתכם - בכך שהנכם עובדים לכוכבים. אמר לו האמנושי - הגוי עובד הכוכבים: ומה - ולמי אתה עובד? אמר לו הפרוש: אני עובד הבורא, שהוא			

עיונים

הבוטחים בשמך "באמת"? מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לבאר עפ"י דברי המלבי"ם הנ"ל, דאכן יש בטחון שאינו באמת].

הסבא מנובהרדוק בספרו 'מדרגת האדם' (דרכי הביטחון) ביאר את הפסוק, שאין כאן כפל מילים וייתור לשון, אלא ברכה כפולה יש כאן - אושר ועושר. הברכה השניה "והיה ה' מבטחו" - שיגן בעדו מכל צרה ויגמלהו גם טוב בעושר. אך קודמת לברכה זו ברכה נוספת, שמלבד העושר היא מעניקה לאדם אושר רב לאין שיעור: "ברוך הגבר אשר יבטח בה" - שהרי מלבד הברכה שבסיפוק כל צרכיו ומלוי כל משאלותיו, אין אושר רב יותר ואין ברכה נעלה יותר מאשר עצם הרגשת הקרבה לה', הדבקות בו והחסיון בצל כנפיו!

עיונים

מז. ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו. יש להתבונן על כפל הלשון בפסוק "אשר יבטח בה" - והיה ה' מבטחו?

פירש המלבי"ם: דהנה מתחילה לפני הפסוק "ברוך הגבר אשר יבטח בה" נאמר "ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו", היינו שהבוטח רק באדם - הוא ארור, אולם הבוטחים בה' אלא שחושבים שה' יושיעם ע"י האמצעים הטבעיים שמקווה שעל ידם יושיעם ה', אלו האנשים אמנם הם אינם בגדר "ארור" כיון שבוטחים בה', אבל גם אינם בגדר "ברוך". אבל "ברוך הגבר" הוא האדם הבוטח בה' בלבד שיושיעו בלא שום אמצעי כלל, רק שה' הוא גם המבטח שלו, היינו הדבר שבו יושג בטחונו, וזהו "והיה ה' מבטחו", שלא לבד - "שבוטח בהשם" - אלא גם "והיה ה' מבטחו" - שה' הוא גם המבטח שלו, היינו הדבר שבו יושג בטחונו. [והנה בתפילת שמונה-עשרה בברכת על הצדיקים מזכירים "ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת", ויש לעיין, מהו

ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
ומהן - לבוטח בה' יש עוד תועלת לענייני העולם הזה, והיא: מנוחת הנפש והגוף מן המעשים הקשים - מנוחת הנפש ממעשים שאין בהם יגיעה וחלישות הגוף, אך בכל זאת קשים הם, מחמת שצריכים זהירות ושימת לב רבה באופן תמידי, משום שבקלות עלול לבוא בהם לידי הפסד [כמו מלאכת הציור והרקמה ומלאכת פיתוחי חותם ומלאכת הרפואה בחלאים הקשים, שבכל אלה הנפש נטרדת ומתקשה בהם (פת לחם)], ומנוחת הגוף מהמלאכות הכבדות המייגעות את הגופות [והם רוב המלאכות, כמו חוטבי עצים מן היער וחוצבי אבנים מן ההר (שם)]. ועוזב עבודת המלכים וחוקיהם - הביטחון בה' יביאהו שלא יצטרך לעבוד עבור המלכים, ולא יצטרך להתנהג בנימוסיהם [שבזמן ההוא היה זה מבוא לפרנסה, אלא שבהיותו קרוב למלכות צריך להתנהג בנימוסי המלכות ולעמוד בעוד ניסיונות], מפני הקושי שיש בשמירה ועמידה בנימוסי המלכות. וחמס אנשיהם - וגם יינצל מפני סכנת אנשי המלוכה העלולים לחמוס אותו ולהרע לו.	ומהן, מנוחת הנפש והגוף מן המעשים הקשים והמלאכות המייגעות את הגופות, ועוזב עבודת המלכים וחוקיהם וחמס אנשיהם.		

עיונים

לביתו ויתבודד בעצמו ויפשפש במעשיו ויבדוק את חטאיו אשר בעבורם הוא חייב גלות להיות נע ונד, ויתקן את חטאיו, ואז יתן לו ה' יתברך פרנסתו בעירו. חכמינו ז"ל אומרים אין ייסורים בלא עוון, אין אדם נוקף אצבעו למטה אלא אם כן מכריזים עליו מלמעלה, אפילו ייסורים של אהבה אומר הרמב"ן שהם גם כן בשביל חטאים שהאדם לא יודע שחטא, אילו לא היה חטא בעולם לא היו סובלים אנשים כלום. שמעתי בשם הסבא זצ"ל מסלבודקא רבי נטע צבי פינקל שאמר, כשהאדם יוצא לרחוב והשמש בוערת בו מתרגז האדם ולא רוצה לסבול. אמר, כי הצדק הוא עם האדם, כי מתחילה לפי מידת טובו של הקב"ה ברא את הבריא, שהאדם לא יסבול כלום, שיהנה מהשמש הבערת, אלא חטא אדם הראשון גרם שהאדם אינו יכול לקבל השמש הלוהטת. עכ"ל. לכן אומרים חז"ל הקדושים "כל המקבל עליו עול תורה מעבירים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ" כי כמה שהאדם מטהר את לבו ונפשו מחטאים ומתקרב אל הקב"ה במידה כזאת לא סובל מתלאות הזמן מפני שאין לו בעד מה לסבול. אבל אם האדם לא מתקן את נפשו וחטאיו ובוטח בה' שיתן לו מה שהוא רוצה, הוא טעות במידת הבטחון, אחרי שלא תיקן את חטאיו, הלא טובה גדולה בשבילו שהקב"ה לא יתן לו מה שהוא רוצה, כדי למרק לו חטאיו ואיך הוא בטוח שהקב"ה יתן לו מה שלא טוב בשבילו ('דרכי מוסר' עמוד שנ"א).

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
היכול, המכלכל האחד, המטריף, אשר אין כמוהו. אמר לו האמגושי: פעלך סותר את דבריך. אמר לו הפרוש: והיאך? אמר לו: אלו היה מה שאמרת אמת, היה מטריףך בעירך כמו שהטריףך הנה, ולא היית טורח לבוא אל ארץ רחוקה כזאת. ונפסקה טענת הפרוש, ושב לארצו, וקבל הפרישות מן העת ההיא, ולא יצא מעירו אחר כך.			הכל יכול, המכלכל האחד - והוא המפרנס היחידי, המטריף - ונותן מזון לכל ברייה בהשגחתו הנפלאה, אשר אין כמוהו. אמר לו האמגושי: פועלך סותר את דבריך - פעולתך והנהגתך סותרת את דבריך. אמר לו הפרוש: והיאך? - כיצד? אמר לו: אילו היה מה שאמרת אמת - שאתה מאמין באמת ובתמים שהבורא שאתה עובד לו הוא המפרנס לכל והוא כל יכול, הלוא היה לך להאמין שהוא היה מטריףך - מפרנס אותך בעירך כמו שהטריףך הנה - כמו שמפרנס אותך כאן, ולא היית טורח לבוא אל ארץ רחוקה כזאת. ובזה נפסקה טענת הפרוש - שלא היה לו מה להשיב לאותו עכו"ם, כי ראה אמיתות דבריו, ושב לארצו, וקיבל על עצמו הפרישות - לפרוש מהיגיעה והרדיפה אחרי ענייני העולם הזה מן העת ההיא, ולא יצא מעירו - עוד כדי לחפש פרנסה אחר כך.

עיונים

יז. אילו היה מה שאמרת אמת היה מטריףך בעירך. צריך ביאור, איזה טענה היא זו הלא יכול להיות שאינו ראוי לכך שהקב"ה יטריף אותו במקומו, ומצד חטאיו הוא צריך להיות נע ונד עד שיקבל לחם חקו. וכן מדוע שב הפרוש לעירו, וכי איזה חסרון הוא בביטחון אם הלך לבקש טרף, הלא הצדיקים מחזיקים עצמם שהם לא יוצאים ידי חובתם כלפי הקב"ה, לכן צריך הוא להיות נע ונד עד שיקבל טרפו? וראה מה שכתב בספר 'חזון איש' על עניני אמונה ובטחון (פרק ב' אות א') ועל פי דבריו מתיישבים שאלות הנ"ל. וז"ל: "גם עילות של ההצלה שטבעת בני האדם להשתדל בהן, משתנות אצל הבוטח, כי תחת לרדוף אחר נדיבים ושרים ולבקש תחבולות שוא, יפשפש הבוטח במעשיו ויפנה את לבו לתשובה תפילה וצדקה להעביר את רוע הגזירה" עכ"ל. אם כן לפי זה טוב עשה הפרוש ששב לעירו, כי במקום לחפש ולהשתדל ולהשיג טרפו, ישוב

חובות	שער הבטחון	הלבבות	ביושר לבב
והבוטח בַּיְיָ הוּא תוֹכֵעַ מִסַּבּוֹת הַטָּרֶף מִהַ' שִׁישׁ בּו' יוֹתֵר מִנוּחָה לְגוֹפוֹ וְשֵׁם טוֹב לוֹ, וּפְנֵא לְלִבּוֹ, וְמֵה שֶׁהוּא מִפִּיק יוֹתֵר לְחֻבּוֹת תּוֹרָתוֹ עִם יוֹתֵר אֱמוּנָתוֹ, כִּי הִסְפִּיחַ לֹא תוֹסִיף לוֹ בְּחֻקּוֹ וְלֹא תִחַסְרֶהוּ מִמֶּנּוּ מְאוּמָה, אֲלֵא בְּגִזְרַת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עה, ז-ח): כִּי לֹא מוֹדָעָא וּמִמַּעֲרֵב וְלֹא מִמְדַּבֵּר הָרִים, כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יִשְׁפִּיל זֶה יָרִים, וְאָמַר (תהלים כג, ב): ^(ח) בְּנֵאֻת דְּשֵׁא יִרְבִּיצֵנִי עַל מִי מְנוּחוֹת יִנְהַלְנִי. המתאים ביותר לקיום מצוות התורה, כדי שעיסוקו במלאכתו לא יפריעהו לקיים את מצוות התורה, וגם מתאים עם יתר אמונתו - שאר עקרונות אמונתו. [או הכוונה, שלכל זה הגיע בזכות אמונתו החזקה]. כי הסיבה - כי הטרחה על אמצעי הפרנסה לא תוסיף לו מאומה על מה שקצוב לו בחוקו - במזונו, ולא תחסרהו - ולא תגרע ממנו מאומה - מהקצבה שנקצב לו, אלא הכל נקבע בגזירת האלהים יתברך. [ואם ה' גוזר שהאדם יתעשר, אז כל דבר שיעסוק בו יביא אותו לידי עושר, כמו שאמרו חז"ל (קידושין פב, ב) שאין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות, אלא ממי שהעושר שלו, שנאמר (חגי ב, ח): 'לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות' (פת לחם)]. כמו שנאמר (תהלים עה, ז-ח): 'כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים' - אין אדם מתרומם ומתעשר על ידי רוב השתדלותו במסחר בארצות הרחוקות הנמצאות במזרח או במערב, או על ידי שישוטט במדבריות, והטועה לחשוב כן, עליו נאמר המשך הפסוק: 'כי אלהים שופט זה ישפיל זה ירים' - הקב"ה נוטל ממנו את עושרו, ועל ידי זה גורם להשפלתו, ונותן את ממנו לאחר, ועל ידי זה מרוממו ומעשירו, והכל ביושר ובמשפט (רד"ק ופת לחם). ואמר (תהלים כג, ב): 'בנאות דשא ירביצני' - כרועה רחמן המושיב את עדו במקום דשא, 'על מי מנוחות ינהלני' - על מים נחים ורגועים ינהג אותי. הרי שהקב"ה חפץ שיראיו יבחרו לעסוק לפרנסתם בעיסוקים שיוכלו לחיות עמם במנוחה ובשלווה,	והבוטח בַּיְיָ הוּא תוֹכֵעַ מִסַּבּוֹת הַטָּרֶף מִהַ' שִׁישׁ בּו' יוֹתֵר מִנוּחָה לְגוֹפוֹ וְשֵׁם טוֹב לוֹ, וּפְנֵא לְלִבּוֹ, וְמֵה שֶׁהוּא מִפִּיק יוֹתֵר לְחֻבּוֹת תּוֹרָתוֹ עִם יוֹתֵר אֱמוּנָתוֹ, כִּי הִסְפִּיחַ לֹא תוֹסִיף לוֹ בְּחֻקּוֹ וְלֹא תִחַסְרֶהוּ מִמֶּנּוּ מְאוּמָה, אֲלֵא בְּגִזְרַת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עה, ז-ח): כִּי לֹא מוֹדָעָא וּמִמַּעֲרֵב וְלֹא מִמְדַּבֵּר הָרִים, כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יִשְׁפִּיל זֶה יָרִים, וְאָמַר (תהלים כג, ב): ^(ח) בְּנֵאֻת דְּשֵׁא יִרְבִּיצֵנִי עַל מִי מְנוּחוֹת יִנְהַלְנִי. המתאים ביותר לקיום מצוות התורה, כדי שעיסוקו במלאכתו לא יפריעהו לקיים את מצוות התורה, וגם מתאים עם יתר אמונתו - שאר עקרונות אמונתו. [או הכוונה, שלכל זה הגיע בזכות אמונתו החזקה]. כי הסיבה - כי הטרחה על אמצעי הפרנסה לא תוסיף לו מאומה על מה שקצוב לו בחוקו - במזונו, ולא תחסרהו - ולא תגרע ממנו מאומה - מהקצבה שנקצב לו, אלא הכל נקבע בגזירת האלהים יתברך. [ואם ה' גוזר שהאדם יתעשר, אז כל דבר שיעסוק בו יביא אותו לידי עושר, כמו שאמרו חז"ל (קידושין פב, ב) שאין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות, אלא ממי שהעושר שלו, שנאמר (חגי ב, ח): 'לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות' (פת לחם)]. כמו שנאמר (תהלים עה, ז-ח): 'כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים' - אין אדם מתרומם ומתעשר על ידי רוב השתדלותו במסחר בארצות הרחוקות הנמצאות במזרח או במערב, או על ידי שישוטט במדבריות, והטועה לחשוב כן, עליו נאמר המשך הפסוק: 'כי אלהים שופט זה ישפיל זה ירים' - הקב"ה נוטל ממנו את עושרו, ועל ידי זה גורם להשפלתו, ונותן את ממנו לאחר, ועל ידי זה מרוממו ומעשירו, והכל ביושר ובמשפט (רד"ק ופת לחם). ואמר (תהלים כג, ב): 'בנאות דשא ירביצני' - כרועה רחמן המושיב את עדו במקום דשא, 'על מי מנוחות ינהלני' - על מים נחים ורגועים ינהג אותי. הרי שהקב"ה חפץ שיראיו יבחרו לעסוק לפרנסתם בעיסוקים שיוכלו לחיות עמם במנוחה ובשלווה,	והבוטח בַּיְיָ הוּא תוֹכֵעַ מִסַּבּוֹת הַטָּרֶף מִהַ' שִׁישׁ בּו' יוֹתֵר מִנוּחָה לְגוֹפוֹ וְשֵׁם טוֹב לוֹ, וּפְנֵא לְלִבּוֹ, וְמֵה שֶׁהוּא מִפִּיק יוֹתֵר לְחֻבּוֹת תּוֹרָתוֹ עִם יוֹתֵר אֱמוּנָתוֹ, כִּי הִסְפִּיחַ לֹא תוֹסִיף לוֹ בְּחֻקּוֹ וְלֹא תִחַסְרֶהוּ מִמֶּנּוּ מְאוּמָה, אֲלֵא בְּגִזְרַת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עה, ז-ח): כִּי לֹא מוֹדָעָא וּמִמַּעֲרֵב וְלֹא מִמְדַּבֵּר הָרִים, כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יִשְׁפִּיל זֶה יָרִים, וְאָמַר (תהלים כג, ב): ^(ח) בְּנֵאֻת דְּשֵׁא יִרְבִּיצֵנִי עַל מִי מְנוּחוֹת יִנְהַלְנִי. המתאים ביותר לקיום מצוות התורה, כדי שעיסוקו במלאכתו לא יפריעהו לקיים את מצוות התורה, וגם מתאים עם יתר אמונתו - שאר עקרונות אמונתו. [או הכוונה, שלכל זה הגיע בזכות אמונתו החזקה]. כי הסיבה - כי הטרחה על אמצעי הפרנסה לא תוסיף לו מאומה על מה שקצוב לו בחוקו - במזונו, ולא תחסרהו - ולא תגרע ממנו מאומה - מהקצבה שנקצב לו, אלא הכל נקבע בגזירת האלהים יתברך. [ואם ה' גוזר שהאדם יתעשר, אז כל דבר שיעסוק בו יביא אותו לידי עושר, כמו שאמרו חז"ל (קידושין פב, ב) שאין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות, אלא ממי שהעושר שלו, שנאמר (חגי ב, ח): 'לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות' (פת לחם)]. כמו שנאמר (תהלים עה, ז-ח): 'כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים' - אין אדם מתרומם ומתעשר על ידי רוב השתדלותו במסחר בארצות הרחוקות הנמצאות במזרח או במערב, או על ידי שישוטט במדבריות, והטועה לחשוב כן, עליו נאמר המשך הפסוק: 'כי אלהים שופט זה ישפיל זה ירים' - הקב"ה נוטל ממנו את עושרו, ועל ידי זה גורם להשפלתו, ונותן את ממנו לאחר, ועל ידי זה מרוממו ומעשירו, והכל ביושר ובמשפט (רד"ק ופת לחם). ואמר (תהלים כג, ב): 'בנאות דשא ירביצני' - כרועה רחמן המושיב את עדו במקום דשא, 'על מי מנוחות ינהלני' - על מים נחים ורגועים ינהג אותי. הרי שהקב"ה חפץ שיראיו יבחרו לעסוק לפרנסתם בעיסוקים שיוכלו לחיות עמם במנוחה ובשלווה,	והבוטח בַּיְיָ הוּא תוֹכֵעַ מִסַּבּוֹת הַטָּרֶף מִהַ' שִׁישׁ בּו' יוֹתֵר מִנוּחָה לְגוֹפוֹ וְשֵׁם טוֹב לוֹ, וּפְנֵא לְלִבּוֹ, וְמֵה שֶׁהוּא מִפִּיק יוֹתֵר לְחֻבּוֹת תּוֹרָתוֹ עִם יוֹתֵר אֱמוּנָתוֹ, כִּי הִסְפִּיחַ לֹא תוֹסִיף לוֹ בְּחֻקּוֹ וְלֹא תִחַסְרֶהוּ מִמֶּנּוּ מְאוּמָה, אֲלֵא בְּגִזְרַת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (

ביושר לבב

חובות

שער הבטחון

הלבבות

וזה יתברך יעזרם וישלים כל צורכיהם (פת לחם).

ומהן - ועוד מתועלת הביטחון בה, **מיעוט צער נפשו** - לבוטח בה' אין עגמת נפש ודאגה במסחרו, כגון כשהתחיל במשא ומתן עם חבירו כדי להרוויח, או כשביקש ממנו

ומהן, מיעוט צער נפשו במסחרו, ואם תתעכב אצלו פרקמטיא, או אם לא יוכל לגבות חובו, או אם יפגעו חולי בגופו, מפני שהוא יודע כי הבורא יתברך מתקן עניינו יותר ממנו, ובוחר לו טוב יותר ממה שהוא בוחר לעצמו,

שילווח לו, או ייתן לו סחורה בהקפה, או כשעוסק בסרסרות וכיוצא בזה, והדבר מתעכב מלהיגמר (מנוח הלבבות). **ואם תתעכב אצלו פרקמטיא** - כשמונחת אצלו סחורה, ואינו יכול למוכרה ברווח, ומתעכב עד זמן שיוכל להרוויח ממנה (שם), אינו מצטער ודואג על עיכוב המכירה מחמת ביטחונו, כי יודע הוא שזה הטוב ביותר בשבילו. **או אם לא יוכל לגבות את חובו** - שאחרים חייבים לו, **או אם יפגעו חולי בגופו**, לא ידאג, וכל זאת הוא מפני שהוא יודע כי הבורא יתברך מתקן עניינו - דואג לצרכיו יותר ממנו - יותר ממה שהאדם דואג לענייניו האישיים [ומאמין שפעמים רואה השי"ת שאם יביא עליו ייסורים, יתחזק באמונה וישוב בתשובה ויגיע לתכליתו], והקב"ה בוחר לו - בוחר בעבורו את הטוב לו יותר ממה שהוא - האדם בוחר לעצמו [שהרי הקב"ה הוא מקור הטוב והחסד, ובוודאי יודע יותר טוב מהאדם מהו הטוב האמיתי

עיונים

האמיתי בהשי"ת לצאן שלכל מחסורם דואג הרועה?

בספר 'רוח חיים' (אבות פרק ב' ד') ביאר: הנה הבטחון האמיתי, המשילו דוד לצאן אשר כל מחסורם הוא על הרועה, כן ישליך האדם יהוה על ה' בבטחונו כי הוא לכלכלהו, וזה שאמר דוד (תהלים כג, א) "ה' רועי", הוא אלי כרועה לצאן, הן אותם, ואם כן איפוא לא אחסר. ואף מה שנראה לי נגד רצוני, הם באמת אך לטובתי. והמשיל לו מהצאן, אשר לפעמים ירצה לו השה לעלות ממקום שכנו, והרועה לא יניח אותו לנוד אנה ואנה, והשה לא יבין למה, אשר באמת כוונת הרועה לטוב, יען כי אך פה מקום מרעה דשן וטוב. וזהו שאמר "בנאות דשא ירביצני" מה שהוא מרביץ אותי על מקומי, הוא למען הנאות דשא אשר פה. ולפעמים נהפוך הוא, כי השה רוצה לנחו ולהרגיע ולהישאר במקומו, והרועה לא יניח אותו לנחו, ומנהל אותו הלאה נגד רצונו. ובאמת הוא לטובה, יען כי במקום אחר הוא מי מנוחות, וצריך לשתות אחר אכילה. וזהו שאמר "על מי מנוחות ינהלני", מה שמנהל אותי ממקומי, הוא למען המי מנוחות אשר שם. כן הקב"ה רועה אותנו, וכשרואה מצבנו לא טוב, מעתיק אותנו על דרך אחר, ואנחנו כאשר לא נדע ולא נבין הטוב הצפון בזה לנו, מצטערים אנחנו. ובאחרית, אז מתבוננים אנחנו כי בחמלת ה' עלינו עשה לנו כזאת.

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים סב, ו): אֵךְ לֹא־לֵהִים הָדוֹמִי נַפְשִׁי כִּי מִמֶּנּוּ תִקְוֶתִי.

וּמֵהֵן, שִׁמְחָתוֹ בְּכָל עֲנִין שִׁיעָתָךְ אֱלֹוִי, וְאִם יִהְיֶה בְּגֵד טִבְעוֹ, מִפְּנֵי בְטָחוֹנוֹ בָּאלֹהִים שְׁלֹא יַעֲשֶׂה לוֹ אֶלָּא הַטּוֹב לוֹ בְּכָל עֲנִין, כְּאִשֶּׁר תַּעֲשֶׂה הָאֵם הַחוֹמְלָת לִבָּנָה בְּרַחֲמֶיהָ וְחַתּוּלָּו וְקִשְׁרֵתָּו וְהַתְּרָתָּו עַל פְּרָחוֹ, כְּמוֹ שֶׁאֱמַר דָּוִד עָלָיו הַשְּׁלֹום (תְּהִלִּים קלא, ב): אִם לֹא שְׁוִיתִי וְדוֹמְמָתִי נַפְשִׁי בְּגִמּוֹל עָלַי אִמּוֹ בְּגִמּוֹל עָלַי נַפְשִׁי.

וְכִיּוֹן שֶׁבִּיאָרְתִּי מִתּוֹעֲלוֹת^(ט) הַבְּטָחוֹן בָּאלֹהִים

בשבילן], כמו שנאמר (תהלים סב, ו): 'אך לאלהים דומי נפשי' - רק לה' יתברך בדממה נפשי מייחלת, 'כי ממנו תקותי' - כי תמיד קווייתי וציפיתי לקבל את הנצרך לי רק ממנו לבדו (מצודת דוד).

ומהן - תועלת נוספת שיש לבוטח בה' היא שמחתו - שהבוטח בה' שמח בכל ענין שיעתק אליו - בכל מקרה שיזדמן לו, ובכל מצב שיסבב לו ה', וגם אם יהיה הדבר כנגד טבעו - שסבור שהדבר אינו מתאים למזגו, אף על פי כן הוא מקבל את הדבר באהבה ובשמחה מפני ביטחונו - מכיוון שהוא בוטח באלהים שלא יעשה לו אלא את הטוב לו ביותר בכל ענין - כאשר תעשה האם החומלת לבנה ברחיצתו וחיתולו וקשירתו והתרתו על כורחו - אף שעושה נגד רצונו של התינוק, מפני שהתינוק אינו מבין כי זו טובתו, מכל מקום פעולותיה נעשות מתוך חמלתה עליו, כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים קלא, ב): 'אתה ה' יודע ועד אם לא שוית' - אם לא התאפקתי והתגברתי בעת צערי, 'ודוממתי' - ושתקתי וייחלתי אליך, וכל זאת מכיוון ש'נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי' - אני יודע שנפשי ביד ה' כתינוק ביד אמו המרחמת עליו ודואגת לכל מחסורו (פת לחם). וכמו הגמול היונק משדי אמו, כאשר יינק כדי שובעו אינו דואג ושם על לבו אם יהיה לו מה לינוק כששוב יהיה רעב לאחר זמן. כמו הגמול הזה, כך היא עלי נפשי, שאינני דואג מה יהיה עימי אחרי שעה או ליום מחר (הגר"א).

וכיוון שביארתי מתועלות המגיעות לו לאדם מהביטחון באלהים,

עיונים

יט. הבטחון באלקים והנאותיו בתורה. כפי שנתבאר לעיל בארוכה שהבטחון נותן שלוה לאדם ועל

חובות שער הבטחון הלכות

עיונים

ידי כך יוכל להיות לבו פנוי לעבודת ה' ולתורתו. על פי זה ביאר בספר 'דרכי חיים' (ח"א עמ' ר"פ) את נוסח הברכה באהבה רבה וכו' "בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים...", כי כל זמן שחסר את מעלת הבטחון, אין לאדם מנוחת הנפש להשקיע עצמו לגמרי ביגיעת התורה, והאבות הקדושים הרי עברו כמה גלויות וצרות, ולא חשבו מאומה על חיי עולם הזה אלא בטחו בהקב"ה ולכך זכו לתורה.

בספר 'דרכי מוסר' (פרשת במדבר) הרחיב לבאר בשם המשגיח דישיבת לומז'א, שלכך נתנה התורה לאבותינו דוקא במדבר כדי ללמדם לבטוח בהקב"ה שהרי הנמצא במדבר אין לו על מי להשען אלא על השי"ת, והבטחון הוא סיבה להצלחה בתורה. ולכן אנו מבקשים "בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים, כן תחננו ותלמדנו".

מרן הגר"ח קניבסקי כתב: "דור המדבר שיצאו למדברות בלי מזון ומחיה ובטחו בהקב"ה - זכו למתן תורה עכ"ד.

ולפי זה ביאר ב'דרכי מוסר' מה שדרשו חז"ל עה"פ "וידבר ה' אל משה במדבר סיני" (במדבר א, א) - "למה במדבר סיני, מכאן שנו חכמים, בג' דברים התורה ניתנה באש ובמים ובמדבר". וביאור ענין של "מדבר" הוא: דהנה אדם הנמצא במדבר שממה - בודד, ללא אכילה ושתיה, נתון לשיני החיות, ואין לו ממי לצפות לעזרה, חש הוא היטב שהפתרון היחידי - לבטוח בבורא ית' שרק בכוחו לעזור ולהושיע, בכל מקום, בכל מצב וללא מגבלות.

כן הדבר לגבי קניית התורה, צריך שישים עצמו כמי שנמצא במדבר הפקר, ואין לו על מי להישען אלא רק על הקב"ה. רק בתחושה זו יוכל ללמוד את התורה ולקנותה, ולולא הבטחון - אין אפשרות לקנות את התורה.

בספר 'שירת דוד' הביא שמצאנו בחז"ל כי עיקר ההכנה לתורה שאדם יתחזק במידת הביטחון. דהנה בפרשת בשלח, בפרשת המן (שמות טז, לב-לד) כתוב, שנצטווה אהרן לשמור מלא העומר מן לדורות, ומביא רש"י בשם חכמינו ז"ל, שבימי ירמיהו אמרו ישראל לירמיהו, שאין הם יכולים לעסוק בתורה, מפני שהם טרודים בפרנסתם, אמר להם ירמיהו, הביטו בצנצנת המן שנתן הקב"ה לישראל בצאתם ממצרים, שהתפרנסו מאת ה'.

וביאור הדבר, שבחזוק הביטחון בה', על ידי ההתבוננות בצנצנת המן, יבינו, שאמנם עליהם להשתדל לפרנסתם, אבל אין עליהם להרבות בכך, וימצאו זמן לעסק התורה. ולפי זה פשוט, שעיקר ההכנה לתורה הוא, שהאדם יתחזק במידת הביטחון, שאז ימצא זמן לעסק התורה ולקיום מצוותיה, ויוכל להפריש מכספו למצוות וכו', שכל קיום התורה והמצוות תלוי במידת הביטחון, והוא הבסיס להכנה לתורה. ע"כ.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
כת 'לוקחי המשכון', שאינם בוטחים בבורא יתברך שהוא נאמן לשלם להם שכרם, אלא רוצים לקחת ממנו 'משכון' קודם שיתחילו בעבודתו [וזה מפני שרק לאחר שהם אוגרים רכוש וממון שיספיקו להם לכל ימי חייהם, ובטוחים בעצמם שלא יחסר להם מאומה מצורכיהם בעולם הזה, אז הם מוכנים לפרוע את חובם כלפי הבורא ולקיים את מצוותיו (מרפא לנפש)]. והשביעי, במפסדי הביטחון - מהם הגורמים המאבדים מן האדם את ביטחונו באלהים, וכל מה שצריך לדבר - ויתר הדברים בעניין הביטחון, ולקצר בחלקיו - וביאור קצר של עשרת חלקי הביטחון.	והשביעי, במפסדי הבטחון באלהים, וכל מה שצריך לדבר בענין הבטחון, ולקצר בחלקיו.		

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
והנאותיו בתורה ובעולם מה שגזמן לי, אבאר עתה מענין הבטחון שבעה דברים. אחד מהם, מה הוא הבטחון. והשני, בסבות הבטחון על הברואים. והשלישי, בביאור ההקדמות אשר בעבורן יתחייב הבטחון באלהים, וחייב העסק בסבות. והרביעי, בביאור הדברים אשר בהם יתיה הבטחון, וחייב שכחו וגנותו בהם. והחמישי, בהפּרש שיש בין עסק הבוטח באלהים בסבות הטורף, ובין עסק מי שאינו בוטח באלהים בהם. והששי, בביאור אפני חייב גנות דעת האומרים באריכות התאוות בעולם, ומיחלים נפשותם בקבלת עבודת האלהים כשיגיעו לחפצם בו, והם בעלי המשכונות.	כת 'לוקחי המשכון', שאינם בוטחים בבורא יתברך שהוא נאמן לשלם להם שכרם, אלא רוצים לקחת ממנו 'משכון' קודם שיתחילו בעבודתו [וזה מפני שרק לאחר שהם אוגרים רכוש וממון שיספיקו להם לכל ימי חייהם, ובטוחים בעצמם שלא יחסר להם מאומה מצורכיהם בעולם הזה, אז הם מוכנים לפרוע את חובם כלפי הבורא ולקיים את מצוותיו (מרפא לנפש)]. והשביעי, במפסדי הביטחון - מהם הגורמים המאבדים מן האדם את ביטחונו באלהים, וכל מה שצריך לדבר - ויתר הדברים בעניין הביטחון, ולקצר בחלקיו - וביאור קצר של עשרת חלקי הביטחון.	והנאותיו - וגם את ההנאות שיש לו לאדם מהן, הן להשגת שלימות בתורה ועבודת ה', ובעולם - והן להשגת אושר ושמחה בעולם הזה, וביאיתי את התועלת מה שגזמן לי - על פי מה שעלה בדעתי ונזדמן במחשבתי, אבאר עתה מעניין הביטחון - בנושא הבטחון שבעה דברים, והם שבעת הפרקים דלהלן: אחד מהם, מה הוא הביטחון. והשני, בסיבות הביטחון על הברואים - מהם הגורמים שבגללם היה מקום לומר שאפשר לבטוח על הברואים. והשלישי, בביאור ההקדמות אשר בעבורן - כתוצאה מהן יתחייב הביטחון - מוכרח	והנאותיו - וגם את ההנאות שיש לו לאדם מהן, הן להשגת שלימות בתורה ועבודת ה', ובעולם - והן להשגת אושר ושמחה בעולם הזה, וביאיתי את התועלת מה שגזמן לי - על פי מה שעלה בדעתי ונזדמן במחשבתי, אבאר עתה מעניין הביטחון - בנושא הבטחון שבעה דברים, והם שבעת הפרקים דלהלן: אחד מהם, מה הוא הביטחון. והשני, בסיבות הביטחון על הברואים - מהם הגורמים שבגללם היה מקום לומר שאפשר לבטוח על הברואים. והשלישי, בביאור ההקדמות אשר בעבורן - כתוצאה מהן יתחייב הביטחון - מוכרח	והנאותיו בתורה ובעולם מה שגזמן לי, אבאר עתה מענין הבטחון שבעה דברים. אחד מהם, מה הוא הבטחון. והשני, בסבות הבטחון על הברואים. והשלישי, בביאור ההקדמות אשר בעבורן יתחייב הבטחון באלהים, וחייב העסק בסבות. והרביעי, בביאור הדברים אשר בהם יתיה הבטחון, וחייב שכחו וגנותו בהם. והחמישי, בהפּרש שיש בין עסק הבוטח באלהים בסבות הטורף, ובין עסק מי שאינו בוטח באלהים בהם. והששי, בביאור אפני חייב גנות דעת האומרים באריכות התאוות בעולם, ומיחלים נפשותם בקבלת עבודת האלהים כשיגיעו לחפצם בו, והם בעלי המשכונות.	כת 'לוקחי המשכון', שאינם בוטחים בבורא יתברך שהוא נאמן לשלם להם שכרם, אלא רוצים לקחת ממנו 'משכון' קודם שיתחילו בעבודתו [וזה מפני שרק לאחר שהם אוגרים רכוש וממון שיספיקו להם לכל ימי חייהם, ובטוחים בעצמם שלא יחסר להם מאומה מצורכיהם בעולם הזה, אז הם מוכנים לפרוע את חובם כלפי הבורא ולקיים את מצוותיו (מרפא לנפש)]. והשביעי, במפסדי הביטחון - מהם הגורמים המאבדים מן האדם את ביטחונו באלהים, וכל מה שצריך לדבר - ויתר הדברים בעניין הביטחון, ולקצר בחלקיו - וביאור קצר של עשרת חלקי הביטחון.	והנאותיו - וגם את ההנאות שיש לו לאדם מהן, הן להשגת שלימות בתורה ועבודת ה', ובעולם - והן להשגת אושר ושמחה בעולם הזה, וביאיתי את התועלת מה שגזמן לי - על פי מה שעלה בדעתי ונזדמן במחשבתי, אבאר עתה מעניין הביטחון - בנושא הבטחון שבעה דברים, והם שבעת הפרקים דלהלן: אחד מהם, מה הוא הביטחון. והשני, בסיבות הביטחון על הברואים - מהם הגורמים שבגללם היה מקום לומר שאפשר לבטוח על הברואים. והשלישי, בביאור ההקדמות אשר בעבורן - כתוצאה מהן יתחייב הביטחון - מוכרח

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

פרק ראשון

אך מהות הבטחון היא מנוחת נפש הבוטח, ושיהיה לבו סמוך על מי שבטח עליו^(א) שיעשה הטוב והנכון לו בענין אשר יבטח עליו, כפי יכלתו ודעתו כמה שמפיק טובתו. אבל העקר, אשר בעבורו יהיה הבטחון מן הבוטח, ואם יפקד לא ימצא הבטחון, הוא, שיהיה לבו בטוח במי שיבטח בו שיקים מה

אך מהות הבטחון היא מנוחת הנפש של הבוטח, ושיהיה לבו סמוך - סומך על מי שבטח עליו - על מי שהוא בטוח בו, שיעשה את הטוב והנכון לו - את הטוב והמתאים ביותר בעבורו בענין אשר יבטח עליו - בדבר שהוא בטוח בו, כפי יכולתו - עם כל היכולת שיש לו, ודעתו כמה שמפיק טובתו - וכפי שידוע ומבין מה טוב לו וכיצד להוציאו לפועל. אבל העיקר - הדבר

ההכרחי אשר בעבורו יהיה הבטחון מן הבוטח - שעל ידו ייקבע הבטחון בלב האדם, ואם יפקד - ואם העיקר הזה יחסר, לא ימצא הבטחון באדם, הוא - שיהיה לבו בטוח לגמרי במי שיבטח בו - במי שהוא בטוח בו, שיקיים מה

עיונים

א. שיעשה הטוב והנכון לו בענין אשר יבטח עליו. מלשון זו משמע שמהות הבטחון היא לבטוח שיהיה טוב בענין שהוא בטוח בו. אולם כתב החזון איש ('אמונה וביטחון' פרק ב', וכבר קדמו בספר 'פלא יועץ' אות ה'), שביטחון אין פירושו לבטוח שיהיה טוב כפי הבנת האדם הבוטח, אלא להאמין שאין שום השפעה למקרים, ותמיד תיתכן אפשרות ההצלח. וזה לשונו: "טעות נושנת נתאזרח בלב רבים במושג ביטחון. שם ביטחון המשמש למידה מהוללה ועיקרית בפי החסידים, נסתובבה במושג חובה להאמין - בכל מקרה שפוגש האדם והעמידתו לקראת עתיד בלתי מוכרע ושני דרכים בעתיד, אחת טובה ולא שנייה - כי בטח יהיה הטוב, ואם מסתפק וחושש על היפוך הטוב הוא מחוסר ביטחון. ואין הוראה זו בביטחון נכונה, שכל שלא נתברר בנבואה גורל העתיד, אין העתיד מוכרע, כי מי יודע משפטי ה' וגמולותיו יתברך.

אבל ענין הבטחון הוא האמון שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאיתו יתברך וכו'. וכאשר האדם נפגש במקרה אשר לפי הנוהג שבעולם צפויה אליו סכנה מדרכי הטבע

חובות שער הבטחון הלכות

עיונים

לפחות מטבעת העולם, וקשת רוחו ירפהו מלזכור שאין המקרה אדוניה לנו, ושאין מעצור לה' מלהושיעו ולהכן מסבבים שיחליפו את כל המסובבים, וההבלגה בשעה הקשה הלזו, ולהשרות בקרבן את האמת הידועה כי אין כאן לפניו שום פגע רע מיד המקרה, רק הכל מאתו יתברך בין לטוב בין למוטב, ואשר שורש אמונתו מפילה פחדתו, ונותנת לו אומץ להאמין באפשרות ההצלח, ושאין לפניו נטייה לרעה יותר מנטייה לטובה, ענין זה יקראוהו מידת הבטחון. וממדת הבטחון להעמיד עצמו על נקודת האמונה אף בהעלותו על מחשבתו צד הייסורים, ושיהיה לבו ער כי לא המקרה פגעתו, שאין מקרה בעולם כלל, רק הכל מאתו יתברך". עד כאן לשון החזון איש.

בספר 'לעבדך באמת' (אמונה) כתב, שגם החזון איש סובר כי אדם המחזק עצמו באמונה שהכל תלוי ביד ה' - הרוצה רק בטובתו ואין בידו מעצור מלהושיע - זה עצמו תוספת זכות שעשויה להשפיע שהקב"ה יסובב סיבות להצלתו, אלא שעל כל פנים אי אפשר להיות בטוח בכך.

אולם בספר 'עיני ישראל' (להגרי"א וינטרוב זצ"ל, עמוד קסה-קסו) כתב שאין מחלוקת בזה, ומה שכתבו הקדמונים, שכאשר אדם בטוח בהשי"ת ומכיר שאין עוד מלבדו אז הכל יתהפך אצלו לטובה, גם החזון איש לא שלל דברים אלו, ואין זה קשור לדבריו כלל, כי החזון איש דיבר על דרגת הבטחון ההכרחית והפחותה, שאין למטה הימנה, ואם האדם נמצא למטה מהשגה זו, לא הגיע כלל לנקודת הבטחון. אמנם הקדמונים דיברו על דרגה הגבוהה יותר במצוות הבטחון, וכמו שמצינו במצוות מעשיות שיש שיעור בקיומן, ואם עשה פחות משיעור זה לא נחשב שקיים את המצווה, וכנגד זה יש תוספת בשיעור המצווה או תוספת חשיבות על ידי הידור במצווה באופנים שונים. כן הדבר גם באיכות מצוות הבטחון: ככל שהאדם מגיע לדרגה כזו שמכיר וברור לו שהוא נמצא כל הזמן ביד ה', וה' לו לצור ומעוז להחזיק ולחסות בצילו, אזי כפי גודל בהירותו בהכרה זו, כך יגדלו אצלו שיעור מצוות הבטחון ואיכותה, וכדברי ה'נפש החיים' בשער ג' פרק י"ב, ומפורסם הוא בפי כל, דכפי השיעור שיאמין האדם ויחיה כך באופן חושי כפשוטו, דאין עוד מלבדו, דכל הכוחות שבבריאה הם אפס, כך יזכה שיעשה הקב"ה את רצונו. [וזאת על ידי מהלך של מידה כנגד מידה, שיראו לו בחוש כי אין עוד מלבדו. ושורש כל השורשים למעלה בהנהגתו יתברך הוא כמו שכתוב: 'כי אמרתי עולם חסד יבנה' (תהלים פט, ג), ויזכה להנהגה של חסד, מכיוון שהגיע לתפיסה ומבין ומשיג שורש הכל, וינהגו עמו מידה כנגד מידה בהנהגת אותו שורש, ועל פי הנהגת אותו שורש אפילו כל ה'מוטב' יתהפך ל'טוב', וזוהי כוונת ה'נפש החיים', וכן כל הראשונים שדיברו על זה]. אמנם החזון איש דיבר על השיעור המינימלי המתבקש כדי לצאת ידי חובת מצוות הבטחון. ואנו - הלוואי שנהיה שייכים אף לשיעור זה, ולוואי ולוואי שנזכה ונגיע לרוממות בקיום מצווה זו דביטחון, וכמו שכתב ה'נפש החיים' בשיא דרגת קיום מצווה זו.

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

**שְׁאֹמֵר, וַיַּעֲשֶׂה מֶה שְׁעָרָב, וַיַּחֲשֹׁב עָלָיו הַטּוֹב
בְּמֶה שֶׁלֹּא הִתְנַה לוֹ וְלֹא עָרַב עֲשׂוּהוּ, שִׁיעֲשֶׂהוּ
נֶדְבָה וְחֶסֶד.**

שאמר - את מה שהבטיח לו, ויעשה מה שערב - ויקיים את מה שהתחייב לעשות בעבורו, כפי שהערב חייב לפרוע את ההלוואה שהוא ערב לה, וגם יהיה ליבו בטוח במי שהוא בטוח בו שיחשוב עליו - שיעשה בעבורו את הטוב במה שלא התנה לו - גם טובות שלא הבטיח, ולא ערב עשוהו - ולא התחייב לעשותן, שיעשהו - שיעשה בעבורו בתורת נדבה וחסד, אף אם איננו ראוי לזה. [כי אם לא יסמוך עליו שייטיב עמו אפילו לפני משורת הדין, יהיה לבו נוקפו תמיד שמא אין הוא ראוי לטובות ההן, ויִמְנַע מלבטוח בו (מרפא לנפש)].

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

פרק שני

**אֵת הַסְּבוֹת אֲשֶׁר בָּהֶן יִתְכַּן הַבִּטְחוֹן מִהַבּוֹטָח
עַל הַכְּרוּאִים הֵן שְׁבַע.**

**אחת מהן, הרחמים והחמלה והאהבה. כי
האדם פֶּשְׁעוֹ יוֹדֵעַ בְּחִבּוֹ שֶׁהוּא מְרַחֵם
וְחוֹמֵל עָלָיו, יִבְטַח בּוֹ וְתַנּוּחַ נַפְשׁוֹ עָלָיו בְּכָל מֶה
שִׁיטְרִיחֵהוּ מַעֲנִינָיו.**

**והשנית, שיהיה יודע בו עם אהבתו, שאיננו
מתעלם ממנו ולא מתעצל
בחפצו, אבל הוא יודע בו שהוא משתדל
ומסכים לעשותו. כי אם לא יתברר לו ממנו
כל זה, לא יהיה בטחונו עליו שלם, מפני
שהוא יודע התעלמותו ורפיונו בחפצו.**

שהבוטח יכיר את חבירו, שמחמת אהבתו אליו, לא רק שאיננו מתעלם ממנו - שאינו מסיח דעתו ממנו, ולא מתעצל בחפצו - ואינו מתעצל למלא את משאלותיו, אבל - אלא הוא יודע בו שהוא - שחבירו גם משתדל ומסכים לעשותו - ומחליט לעשותו. (כלומר, הבוטח יודע שחבירו דואג ומשגיח בקפדנות על כל צרכיו.) כי אם לא יתברר לו ממנו כל זה - כל עוד לא ברור לבוטח שחבירו יקיים את כל זה, לא יהיה ביטחונו עליו שלם - אין לו ביטחון מלא בו, מפני שהוא יודע התעלמותו - הוא יודע שחבירו מסיח את דעתו ממנו, ורפיונו בחפצו - ומתעצל למלא את רצונו. [ולכן אף

אך הסיבות אשר בהן - התנאים שעל ידם ייתכן הביטחון מהבוטח - אפשר לאדם לבטוח על הכרואים - על בני אדם אחרים, הן שבע, ויבוארו להלן. כלומר, צריכים להתקיים שבעה תנאים בין הבוטח לאותו אדם שבוטח בו, ורק אז יכול האדם לבטוח בזולתו.

אחת מהן - התנאי הראשון הוא: הרחמים והחמלה והאהבה כלפי הבוטח עליו, כי האדם בטבעו כשהוא יודע - כאשר מכיר בחבירו שהוא מרחם וחוֹמֵל עָלָיו, יִבְטַח בּוֹ וְתַנּוּחַ נַפְשׁוֹ עָלָיו - יסמוך עליו שימלא את כל רצונותיו בכל מה שיטריחהו מענייניו - בכל עניין שיבקש ממנו ויטריח אותו, הואיל ומכיר גודל רחמנותו ואהבתו אליו. והשנית - התנאי השני הוא: שיהיה יודע בו עם אהבתו -

חובות שער הבטחון הלבבות

עיונים
לחסד ולהגנה מאתו יתברך.

כתב רבי אלחנן וסרמן ('קובץ הערות', בסוה"ס דוגמאות לביאור אגדות ע"ד הפשט סי' ה' סעיף א'): כתיב 'רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו' (תהלים לב, י), ודרשו חז"ל במדרש (איכה רבה ד, כג) 'סמוכין' לומר שאפילו רשע הבוטח בה' - חסד יסובבנו, ומבאר ה'קובץ הערות' דאם לא כן לא משכחת כלל למידת הבטחון, כי הלא 'אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא' (קהלת ז, כ), ואם כן בוודאי שכל בר ישראל, יהיה מי שיהיה, יש לו לבטוח בה' וכך יזכה שחסד יסובבנו. וזה לשון ה'פזץ חיים' ('שם עולם' קו' 'נפוצות ישראל' פ"ח): ודע עוד, דמידת הביטחון אינו תלוי בזכויות - שאפילו הוא אדם שאינו הגון, אלא שחזק בטחונו בה' - כח הביטחון מגן עליו, ומתחסד עמו השי"ת. ובזה מבואר הכתוב (תהלים לג, יח) 'הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו', דלכאורה צריך ביאור, שהיה לו לומר הנה עין ה' אל יראיו 'המייחלים לחסדו' ולא 'למיחלים לחסדו'. אלא, שאכן כוונת הכתוב לחלקם לשניים, א'. יראיו, ב'. מייחלים לחסדו, ואם היה אומר המייחלים לחסדו, היה מקום לומר, הנה עין ה' אל יראיו דווקא שהם המייחלים לחסדו, אך מי שאינו בכלל 'יראיו', אף אם מאמין בבוראו ומייחל אליו לא יזכה שיהיה עין ה' עליו, על כן אמר "למייחלים", לומר שכמו שעין ה' אל יראיו, באותה מידה ממש עין ה' למייחלים לחסדו, בכל מצב שהם אף אם עדיין אינם נכללים בכלל 'יראיו', שכל המאמין בה' אלוקיו באמונה פשוטה, זוכה שתהיה 'עין ה' פקוחה עליו לשמרו מכל משמר לטוב לו בזה ובבא, ובזה תסור כל דאגה מלבבו, וישמח לבו בה' בכל זמן ועידן. כתיב 'בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה' (תהלים לו, ג). מדוע הקדים להזכיר בטחון למעשים טובים? ביאר הרמב"ן (האמונה והבטחון פרק א') שהכתוב בא ללמדך, שאעפ"י שאין בידך מעשים טובים ותדע בעצמך שאתה רשע, עם כל זה בטח בה' כי הוא בעל הרחמים וירחם עליך, כמו שנאמר 'ורחמיו על כל מעשיו' (תהלים קמה, ט), רוצה לומר על צדיקים ועל רשעים, על כן אמר בתחילה בטח בה', כלומר בין שתהיה צדיק בין שתהיה רשע - בטח בה', ואח"כ אמר ועשה טוב. ע"כ. המקובל מזה"ש אלישיב בספרו ('לשם שבו ואחלמה', דרושי עולם התהו ח"ב דרוש ה' ענף ד' ס"ג) כתב בענין חטאי דור המדבר שנאמר בהם 'ולא האמינו בנפלאותיו' (תהלים עח, לב) שלא היה זה מחמת רוע לבבם ח"ו אלא מחמת שלא מצאו את עצמם כדאיים לזה [וכסברת בעל חובת הלבבות (שער הבטחון פ"ג הקדמה ד')] כי אין להשתמש במדת הבטחון אלא רק מי שעושה רצונו יתברך בכל התורה והמצוה והוא עבד נאמן לה'], ולכן הם כאשר באו למדבר ומצאו את עצמם שהם עומדים תמיד בפיתויי הס"מ ותחבולותיו לא הרהיבו את עצמם לבטוח בה' שיתנהג עמהם למעלה מן המידה ובנסים תמיד, כי אמרו שאינם כדאי לזה, ולכן היו באים בתלונה תמיד 'למה זה העליתנו ממצרים' (שמות יז, ג) מאחר שאי אפשר להתקיים באמונתו יתברך כהראוי על ידי

חובות שער הבטחון הלבבות ביושר לבב

וְחִסְדּוֹ נִמְשָׁךְ, לֹא יִפְרֹת וְלֹא יִפְסֹק. — וּמִי שֶׁנִּקְבְּצוּ בּוֹ כָּל הַמִּדּוֹת הָאֵלֶּה, עִם כָּל מֶה שֶׁהִזְכַּרְנוּ קִדְּם לָזֶה, נִשְׁלָמוּ תְּנָאֵי הַבִּטְחוֹן בּוֹ, וְהִתְחַיֵּב הַיּוֹדֵעַ זֶה מִמֶּנּוּ לְבָטֹחַ בּוֹ, וְשִׁתְנוּחַ נִפְשׁוֹ עָלָיו בְּגִלּוּי וּבְנִסְתָּרוֹ, בְּלִפְנֵי וּבְאֲבָרָיו, וּלְהַמְסֵר אֵלָיו, וְלִרְצוֹת בְּגִירוֹתָיו, וְלִדְוֹן אוֹתוֹ לְטוֹב בְּכָל דִּינָיו וּמִפְעָלָיו.

וְכֹאֲשֶׁר נִחְקַר עַל אֱלֹהֵי הַשְׁבָּעָה תְּנָאִים,^(א) לֹא נִמְצָא כָּלָל בְּבְרוּאִים, וְנִמְצָא כָּלָם

ובנסתרו, בליבו ובכל אבריו, ולהימסר - ולהיות מסור אליו - להנהגתו, ולרצות בגזירותיו - ויסכים עם כל מה שיגזור עליו, ולדון אותו לטוב - לכף זכות בכל דיניו ומפעליו - ופעולותיו. וכאשר נחקר - וכשנתבונן על אלה - אצל מי אפשר למצוא את אלה השבעה תנאים, לא נמצאם כלל בברואים - בבני האדם, אלא נמצאם כולם - את כל שבעת התנאים רק

עיונים

היצר הרע שמתגבר ומתחדש בכל יום. אמנם שגו בזה הרבה, כי האמת הוא שאין דבר עומד נגד הבטחון וכמ"ש במדרש תהלים עה"פ 'והבוטח בה' חסד יסובבנו' - אפילו רשע הבוטח בה' חסד יסובבנהו, כי זהו שנאמר 'בטח בה' ועשה טוב' ולא אמר עשה טוב ובטח בה' כי הבטחון אינו תלוי במעשים טובים כלל, אלא בטח בה' בין שתהיה צדיק בין שתהיה רשע בטח בה', אלא שאחר כך אמר 'ועשה טוב' כי אם לא כן הרי 'פרע ממך על-כל-פנים כי הקב"ה מאריך אף וגבי דיליה וימצא עת וזמן לפרוע ממך על-כל פנים, [ואולי גם דברי חובות הלבבות הוא גם כן רק על דרך זה, ע"ש בדבריו], אבל הבטחון עצמו, במה שהוא בוטח, אין דבר עומד לנגדו. ג. לא נמצאם כלל בברואים. לא רק חמשת התנאים האחרונים שהם: תנאי ג'. שאי אפשר לנצח אותו, ד. שהוא יודע מה היא באמת טובתו, ה. שהוא מנהיגו הבלעדי מתחילת יצירתו עד יום

חובות	שער הבטחון	הלכות
בבורא יתעלה. — שהוא מרחם על בריותיו, כמו שכתוב (תהלים קג, ח): רחום וחנון יי, ואמר (יונה ד, יא): ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה. — ושאינו מתעלם, כמו שכתוב (תהלים קכא, ד): הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. — ושהוא חכם ולא יגזל, כמו שכתוב (איוב ט, ד): חכם לבב	בבורא יתעלה. ואם כן, על האדם לבטוח רק על ה' יתברך, שהוא מרחם על בריותיו, כמו שכתוב (תהלים קג, ח): 'רחום וחנון ה', ואמר (יונה ד, יא): 'ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה?!' - הלוא נינווה היא מעשי ידי, ואיך לא אחוס על עיר גדולה שכזאת? (מצודת דוד). הרי שהקב"ה מרחם אפילו על הגויים, כי גם הם ברואיו. ושאינו מתעלם מאינתו, כמו שכתוב (תהלים קכא, ד): 'הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל' - מעולם אינו מסיר השגחתו (מצודת דוד), לא מן הפרט, ולא מן הכלל. ושהוא חכם - יודע מה באמת טוב בעבורנו, ולא ינוצח - אף אחד אינו יכול לנצחו, כמו שכתוב (איוב ט, ד): 'חכם לבב' - ה' יתברך יודע מה שבלבב אנוש,	ו'אמין כח' - להיפרע מאויביו, 'מי הקשה אליו' - מי הוא זה שניסה להתקומם ולעמוד כנגדו בקשיות עורף, 'וישלם' - ונשאר שלם! [כיוון שלא תעמוד להם חכמתם שהרי הוא חכם מהם, והגיבורים לא יימלטו בגבורתם, שהרי הוא אמין כוח מהם (פת לחם)]. ואמר (דברי הימים-א כט, יא): 'לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד' - הגדולה שזכיתי לה, והגבורה והתפארת אשר בי, והניצחון שעשיתי, וההוד שבי - הכל המה מידך (מצודת דוד). וכתוב (צפניה ג, יז): 'ה' אלוהיך בקרבך גבור יושע' - הוא הגיבור שעשה הגבורות האלה, והוא יושע לך (מצודת דוד). ושהוא מתייחד - הוא לבדו, ואין לו שותף בהנהגת האדם
עיונים		
כתב ה'חפץ חיים' ('דבר בעתו' שער ההתחזקות פ"ד): הנה לרוב האנשים בא להם הייאוש הזה מצד קוצר ידיעתם והתבוננותם בהשגחת העליון ב"ה והנהגתו עם ישראל עם סגולתו, ובעת צר להם חושבים בנפשם כי עזב אותם ה' והסתיר עין השגחתו בהם. אבל הדבר לא כן הוא, כי עיני ה' משוטטות בכל הארץ כדכתיב בקרא, ונאמר עוד 'למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' וגו', ונאמר עוד 'ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני, התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה, גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך' וגו', כי באמת אילו הסתיר הקב"ה את פניו מעמו ישראל אפילו שעה אחת, לא היה לעם ישראל שום קיום ח"ו, וכמו דאיתא במדרש ששאל אנדריינוס קיסר לרבי יהושע בן חנניה, גדולה היא הכבשה שעומדת בין שבעים אריות, אמר ליה: גדול הוא הרועה שמצילה. וזה היה בדור הראשון תיכף אחר החורבן, היה אז גם כן מינכר השגחת ה' על ישראל שמתקיימים בין אויביהם הרבים וטורפים כאריות, ובפרט במשך הרב ההוא שהוא קרוב לאלפיים שנה שקמו עלינו אריות כאלה לאין מספר, וב"ה אנחנו חיים וקיימים בתורתנו ואמונתנו, ואנדריינוס וחביריו וכל האומות הקדמונים שהציקו לנו כבר נשכח זכרם מן הארץ, האין זו השגחה גלויה לעיני הכל?! והוא כפי הבטחתו שהבטיח לנו בתורתנו הקדושה כדכתיב 'ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים להפר בריתי אתם כי אני ה' אלוקיהם', ואמרו חז"ל 'לא מאסתים' - בימי היוונים. 'ולא געלתים' - בימי נבוכדנצר. 'לכלותם' - בימי המן. 'להפר בריתי אתם' - בימי פרסיים עכ"ל.		

- בימי המן. 'להפך בריתי אתם' - בימי פרסיים עכ"ל.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
מתחלת ענינו וחתחלת גדולו, כמו שנאמר (דברים לב, ו): הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכנך, ואמר (תהלים עא, ו): עליך נסמכתי מבטן ממועי אמי אתה גזי, ואמר (איוב י, י): הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני, ושאר הענין. — ושתועלתו והזקו אינם פרשות אדם, כי אם ביד הבורא יתעלה לבדו, כמו שנאמר (איכה ג, לז-לח): מי זה אמר ותהי יי לא צוה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, ואמר (ישעיה מ, ח): יבש חציר נבל ציץ בו כל הצרכים, ממנו כהניו, ממנו נביאיו, ממנו שריו, ממנו מלכיו. כלומר, עם ישראל אינם צריכים ראשים ופרנסים מעמים אחרים, כפי שמצוי אצל אומות אחרות, אלא יש להם גדולים, חכמים ושלמים משלהם (עפ"י רש"י ותו"ת). ואמר (תהלים עא, ו): 'עליך נסמכתי מבטן' - עליך סמכתי משעת יצירתי, 'ממועי אמי אתה גזי' - אתה הוא זה שהוצאת אותי ממועי אמי. [גזי - מוציא, כמו (במדבר יא לא): 'ויגז שלום', שהוציאם מהים (רד"ק ומצודת ציון)]. ואמר (איוב י, י) - בפסוקים בספר איוב מפורטים חסדי הקב"ה עם האדם מתחילת יצירתו: 'הלא כחלב תתיכני' - בררת הצלול כחלב מזרע אבי ואימי, ואחר כך 'וכגבינה תקפיאני' - הקפאת אותי כגבינה, שהיא התחלת היצירה (מצודת דוד), ושאר העניין - יתר הדברים האמורים שם באותו עניין. כאן חוזר רבינו על התנאים של הביטחון שקיימים אצל הקב"ה. ושתועלתו - טובתו והזיקן של האדם אינם פרשות אדם - ברשותו של אף אדם, כי אם ביד הבורא יתעלה לבדו, כמו שנאמר (איכה ג, לז-לח): 'מי זה אומר ותהי' - מי הוא זה שבכוחו לגזור ולומר - כדברי כן יקום, אם 'ה' לא ציווה'. 'מפי עליון לא תצא הרעות והטוב' - לא תשתנה גזירתו של הקב"ה הן לרע והן לטוב, וכפי שגזר כן יהיה (פת לחם). ואמר (ישעיה מ, ח): 'יבש חציר נבל ציץ' - האדם דומה לעשב המתייבש במהרה ונהפך לחציר, שהרי בבוא זמנו יגווע וימות. כמו כן, הבטחותיו לזולת דומות לציץ נובל, שהרי אינן מועילות אלא לשעתן, ובמותו נפסקות, בדומה לציץ השדה שגדל לזמן קצר ולאחר מכן	חובות שער הבטחון הלכות	ביושר לבב חובות שער הבטחון הלכות	חובות שער הבטחון הלכות	ביושר לבב חובות שער הבטחון הלכות	חובות שער הבטחון הלכות	ביושר לבב חובות שער הבטחון הלכות

עיונים

ה. פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. כתב הצ"ח (ברכות ד, ב): יש לנו בו דקדוק, דהיה לו לומר ומשביע לכל חי 'מזון' או 'שובע', מה לשון משביע 'רצון'? ואומר אני, שדבר זה אמרו דוד כלפי מי שמזונותיו מצומצמים בדוחק ובעוני, שהקב"ה נותן וחונן לו דעה לשמוח בחלקו, ואיזהו עשיר השמח בחלקו, ואין לך מדה טובה כמידת ההסתפקות, ולקמן סוף פרק ב' (ממסכת ברכות) אמרו 'כל העולם ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין' וכו', דוק בדבריהם שלא אמרו וחנינא אין לו אלא קב חרובין, אלא אמרו די לו בקב חרובין, שהיה לו בזה די והותר, וקיבל זה ברצון כאדם שיש לו די צרכו, וזהו שרמז בפסוק בזה, 'פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון', שישביעו במה שנתן לו בדעת שישמח בחלקו, ויהיה זה כאלו נתמלא כל רצונו עכ"ל. מבואר בדבריו שמשביע לכל חי רצון פירושו, שיהיה שבע-רצון ממצבו וישמח בחלקו, הרי שיש בפסוק זה שני שבחים, א. פותח את ידך - להשפיע ברכה על הברואים, ומלבד זה גם משביע לכל חי - את רצונו ממצבו כלומר שיהיה האדם שבע רצון ממצבו ושמח בחלקו.

ובקונטרס 'חיים של פרנסה' (עמוד ס"ה) ציין על זה מה שאמרו במסכת שבת (קנא, ב): "צורבא מרבנן לא מיעני [לא נהיה עני], שואלת הגמרא: והא קא חזינן דמיעני [והרי אנו רואים פעמים

[illegible]

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
וְחַמְלָה שִׁיחִיו מְזוּלָתוֹ עָלָיו, בְּלֹם הֵם מֵרַחֲמֵי הָאֵל וְחַמְלָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַפֶּתוּב (דְּבָרִים יג, יח): וְנָתַן לָךְ רַחֲמִים וְרַחֲמֶךָ וְהִרְבֶּךָ.						
וְחַמְלָה שִׁיחִיו מְזוּלָתוֹ עָלָיו - וגם כל רחמים שיימצאו מאחרים כלפי האדם, כולם הם מרחמי האל וחמלתו - הם נובעים מכוח הרחמים והחמלה שנתן האל בלבם, כמו שאמר הכתוב (דברים יג, יח): 'ונתן לך רחמים ורחמך והרבך' - ה' יתן בלבך רחמים על זולתך, ובזכות הרחמים הללו שתרחם על זולתך ירחם הבורא יתברך עליך, מידה כנגד מידה [וכפי שאמרו חז"ל (שבת קנא, ב): 'כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים']]. הרי שהבורא יתברך הוא הנותן בלב בני אדם את מידת הרחמנות על אחרים (פת לחם). והשני - התנאי השני הוא, כי הבורא יתעלה לא יעלמו ממנו						

עיונים

עזרתך, אבל כאשר הוא "למען רחמך וחסדיך", אין אנו מתייירים כלל, כי חסדיך המה קיימים תמיד. בספר מרגליות התורה (לתלמיד הגר"א, רבי צבי הירש מ"מ בסעמיאטיץ' על נ"ך ומגילות, ליקוטי דרוש, דניאל ט, י) ביאר על פי זה את המקרא בדניאל (ט, יח): "כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמך הרבים", ובפשטות נראה שאומרים להקב"ה שמפילים תחנונים לפניך לא מחמת צדקותינו. ויש להקשות, וכי צדקות יש עמנו, והלא נאמר שם בפסוקים 'חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסרנו ממצותיך וממשפטיך'. אולם עפ"י דברי הגר"א הנ"ל אפשר לומר בכוונת הפסוק שכיון שגם בזמן שהיה לנו צדקות אין אנו מפילים תחנונים בזכות צדקותינו אלא בזכות רחמך וחסדיך, ועל כן גם בזמן זה שאין עמנו צדקות אנו יכולים להפיל תחנונים לפניך. עוד יש מבארים עפ"י דברי הגר"א מה שאנו אומרים בתפילת 'שמונה עשרה' בברכת מודים "הטוב, כי לא כלו רחמך, והמרחם, כי לא תמו חסדיך, כי מעולם קוינו לך", והלא מן הראוי היה לומר "הטוב כי לא כלו טובותיך, והמרחם כי לא תמו רחמך", עוד יש להבין, מה שייכות ההמשך שאומרים לאחר מכן "כי מעולם קוינו לך". ולדברי הגר"א יש לפרש, מה ש"הטוב כי לא כלו", הוא מחמת "רחמך", לא למעננו, ומה ש"המרחם כי לא תמו", הוא בזכות "חסדיך", ומסיימים "כי מעולם קוינו לך", כלומר, שאנו בטוחים בה' שלא יעזבנו לעולם, כי אם היה בשבילנו, היינו מתייירים שמא יגרום החטא, אבל כאשר טובותיך ורחמך הוא מחמת רחמך וחסדיך, אין אנו מתייירים כלל, כי רחמך וחסדיך המה קיימים תמיד.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
פֶּרֶק שְׁלִישִׁי						
אֵךְ הַהִקְדָּמוֹת, אֲשֶׁר בְּבִרְוֶן וְאִמְתָּתָן יִשְׁלַם לְאָדָם הַבִּטְחוֹן בְּאֱלֹהִים, הֵן חֲמִשׁ.						
אַחַת מֵהֶן, שִׁיאֲמִין וְיִתְפָּרַר אֶצְלוֹ הַתְּקַבְּצוֹת הַשְּׂבָעָה עֲנִינִים בְּאֱלֹהִים, אֲשֶׁר בְּהַתְּקַבְּצָם בְּמִי שְׂבוּטָחִים בּוֹ, יִתְּכֵן לְבָטֹחַ עָלָיו. וְכָבֵד זְכָרְתִּים וְהַעִירוֹתִי עֲלֵיהֶם כְּמַה שֶׁנִּזְדַּמֵּן לִי מִן הַפֶּתוּב, וְהֵם.						
הָרִאשׁוֹן, ^(א)שֶׁהַבּוֹרָא יִתְפָּרַךְ מֵרַחֵם עַל הָאָדָם יוֹתֵר מִכָּל מֵרַחֵם, וְכָל רַחֲמִים						
תנאים אלה, כבר הזכרתי בפרק הקודם, והעירותי עליהם כמה שנזדמן לי מן הכתוב - והוכחתי מהפסוקים שנזדמנו לי, שכל שבעת התנאים נמצאים אצל ה', והם - ואלה הם שבעת התנאים: התנאי הראשון הוא, שהבורא יתברך מרחם על האדם יותר מכל אחר שמרחם, וכל רחמים						

עיונים

א. שהבורא יתברך מרחם על האדם יותר מכל מרחם. בתפילת נשמת כל חי וכו' אומרים: "עד הנה עזרונו רחמך, ולא עזבונו חסדיך, ואל תטשנו ה' אלקינו לנצח". ביאר הגר"א (בפירושו למשלי כה, טו): כלומר, מה ש"עד הנה עזרונו", הוא מחמת "רחמך", ולא למעננו. ומה ש"לא עזבונו", הוא משום "חסדיך". וכיון שהסיבה לעזרתך ולכך שלא עזבתנו אינה משום זכויותינו, לכן אנו בטוחים ש"אל תטשנו ה' אלקינו לנצח". כי אם היה בזכויותינו, היינו מתייירים שמא יגרום החטא ואז ימנע ממנו

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
אֶפְנִי תוֹעֵלֶת הָאָדָם, וְהֵדִין נוֹתֵן זֶה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֶחָד מִמַּעֲשָׂיו, וְאֵין מִי שִׁיּוּדֵעַ בְּאֶפְנֵי תַקְנוֹת הָעֲשׂוֹי וְהַפְסְדוֹ, וּבִפְגָּעִים הַמַּשִּׁיגִים אוֹתוֹ, וּבְאֶפְנֵי מַחֲלָתוֹ וְאֶרְוֹכָתוֹ, יוֹתֵר מַעֲוִשְׁהוּ. וְאִם יִהְיֶה זֶה נִמְצָא בְּעוֹשִׂים מִבְּנֵי אָדָם, אֲשֶׁר לֹא יִחַדְּשׁוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם זִוְלָתִי צוּרָה מִקְרִית, אֵךְ הַשָּׂרֵשׁ וְהַצּוּרָה הָעֲצָמִית אֵין לָהֶם בָּהֶם שׁוֹם תַּחְבוּלָה וְלֹא יִכָּלֵת לְחַדְּשָׁם, וְאֲשֶׁר תִּחְדַּשׁ שָׂרֵשׁ הָאָדָם וְצוּרָתוֹ וְתִכּוּנָתוֹ וְסִדֵּר חֲבוּרֹו, הוּא הַחֲכֶם הַיּוֹדֵעַ בְּעֵנֵינִי תוֹעֲלוֹתָיו וְנִזְקָיו וְהַטּוֹב לוֹ בְּעוֹלָמוֹ וְאַחֲרִיתוֹ בְּלִי סָפֶק, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב	אופני תועלת האדם - האופנים שמהם תגיע טובה ותועלת לאדם, והדין נותן זה - והשכל מחייב כן, מפני שהוא אחד ממעשיו - האדם הוא אחד ממעשה ידיו של הקב"ה, ואין מי שיודע באופני תקנות העשוי - ואין מי שיודע מהם הדברים הנצרכים לתפקודו של כל דבר והפסדו - ומה הם הדברים שיכולים להביאו לידי איבודו, ובפגעים המשיגים אותו - ומהם הדברים הגורמים לו נזק, ובאופני מחלתו וארוכותו - ומהם הגורמים למחלתו והדרך לרפואתו, יותר מעושהו - יותר ממי שיצר את האדם ועשהו. ואם יהיה זה נמצא - ואם מצינו כן בעושים מבני אדם - בדבר הנוצר על ידי בני אדם, כגון בכלי עבודה, במכונות וכדו', שהיוצרים הם היודעים איך להשתמש ואיך לתקן את מעשי ידיהם, אשר לא יחדשו במעשיהם - שהיוצר אינו מחדש במעשיו, זולתי צורה מקרית - כי אם את צורתו החיצונית של החומר [והיינו התבנית והתואר החיצוני שהאדם נותן לחומר על ידי מלאכתו, כגון, הנגר, נותן לעץ צורה של כיסא או שלחן, וצורה זו היא זמנית בלבד, מפני שכעבור זמן יקבל העץ צורה אחרת (פת לחם)], אך השורש - מהות החומר והצורה העצמית - צורתו המקורית של הדבר, אין להם בהם שום תחבולה ולא יכולת להרשם - אין להם שום כוח להמציאם ולא יכולת לבוראם, ואשר חידש - כל שכן הקב"ה אשר חידש ויצר יש מאין, שורש האדם וצורתו - את האדם: גופו וצורתו, ותכונתו - ואת מבנהו [-איבריו וגידיו], וסדר חיבורו - ואת סדר הרכבתו [-חיבור נפשו עם גופו], על אחת כמה וכמה שהוא החכם היודע בעניני תועלותיו ונזקיו - מה הם הדברים המועילים לאדם ואלו דברים מזיקים לו, והטוב לו בעולמו - וגם הוא יודע מה הוא הטוב בעבורו בעולם הזה, ואחריתו - בעולם הבא, בלי ספק, כמו שכתוב	אֶפְנִי תוֹעֵלֶת הָאָדָם, וְהֵדִין נוֹתֵן זֶה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֶחָד מִמַּעֲשָׂיו, וְאֵין מִי שִׁיּוּדֵעַ בְּאֶפְנֵי תַקְנוֹת הָעֲשׂוֹי וְהַפְסְדוֹ, וּבִפְגָּעִים הַמַּשִּׁיגִים אוֹתוֹ, וּבְאֶפְנֵי מַחֲלָתוֹ וְאֶרְוֹכָתוֹ, יוֹתֵר מַעֲוִשְׁהוּ. וְאִם יִהְיֶה זֶה נִמְצָא בְּעוֹשִׂים מִבְּנֵי אָדָם, אֲשֶׁר לֹא יִחַדְּשׁוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם זִוְלָתִי צוּרָה מִקְרִית, אֵךְ הַשָּׂרֵשׁ וְהַצּוּרָה הָעֲצָמִית אֵין לָהֶם בָּהֶם שׁוֹם תַּחְבוּלָה וְלֹא יִכָּלֵת לְחַדְּשָׁם, וְאֲשֶׁר תִּחְדַּשׁ שָׂרֵשׁ הָאָדָם וְצוּרָתוֹ וְתִכּוּנָתוֹ וְסִדֵּר חֲבוּרֹו, הוּא הַחֲכֶם הַיּוֹדֵעַ בְּעֵנֵינִי תוֹעֲלוֹתָיו וְנִזְקָיו וְהַטּוֹב לוֹ בְּעוֹלָמוֹ וְאַחֲרִיתוֹ בְּלִי סָפֶק, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב	אֶפְנִי תוֹעֵלֶת הָאָדָם, וְהֵדִין נוֹתֵן זֶה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֶחָד מִמַּעֲשָׂיו, וְאֵין מִי שִׁיּוּדֵעַ בְּאֶפְנֵי תַקְנוֹת הָעֲשׂוֹי וְהַפְסְדוֹ, וּבִפְגָּעִים הַמַּשִּׁיגִים אוֹתוֹ, וּבְאֶפְנֵי מַחֲלָתוֹ וְאֶרְוֹכָתוֹ, יוֹתֵר מַעֲוִשְׁהוּ. וְאִם יִהְיֶה זֶה נִמְצָא בְּעוֹשִׂים מִבְּנֵי אָדָם, אֲשֶׁר לֹא יִחַדְּשׁוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם זִוְלָתִי צוּרָה מִקְרִית, אֵךְ הַשָּׂרֵשׁ וְהַצּוּרָה הָעֲצָמִית אֵין לָהֶם בָּהֶם שׁוֹם תַּחְבוּלָה וְלֹא יִכָּלֵת לְחַדְּשָׁם, וְאֲשֶׁר תִּחְדַּשׁ שָׂרֵשׁ הָאָדָם וְצוּרָתוֹ וְתִכּוּנָתוֹ וְסִדֵּר חֲבוּרֹו, הוּא הַחֲכֶם הַיּוֹדֵעַ בְּעֵנֵינִי תוֹעֲלוֹתָיו וְנִזְקָיו וְהַטּוֹב לוֹ בְּעוֹלָמוֹ וְאַחֲרִיתוֹ בְּלִי סָפֶק, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב	אֶפְנִי תוֹעֵלֶת הָאָדָם, וְהֵדִין נוֹתֵן זֶה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֶחָד מִמַּעֲשָׂיו, וְאֵין מִי שִׁיּוּדֵעַ בְּאֶפְנֵי תַקְנוֹת הָעֲשׂוֹי וְהַפְסְדוֹ, וּבִפְגָּעִים הַמַּשִּׁיגִים אוֹתוֹ, וּבְאֶפְנֵי מַחֲלָתוֹ וְאֶרְוֹכָתוֹ, יוֹתֵר מַעֲוִשְׁהוּ. וְאִם יִהְיֶה זֶה נִמְצָא בְּעוֹשִׂים מִבְּנֵי אָדָם, אֲשֶׁר לֹא יִחַדְּשׁוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם זִוְלָתִי צוּרָה מִקְרִית, אֵךְ הַשָּׂרֵשׁ וְהַצּוּרָה הָעֲצָמִית אֵין לָהֶם בָּהֶם שׁוֹם תַּחְבוּלָה וְלֹא יִכָּלֵת לְחַדְּשָׁם, וְאֲשֶׁר תִּחְדַּשׁ שָׂרֵשׁ הָאָדָם וְצוּרָתוֹ וְתִכּוּנָתוֹ וְסִדֵּר חֲבוּרֹו, הוּא הַחֲכֶם הַיּוֹדֵעַ בְּעֵנֵינִי תוֹעֲלוֹתָיו וְנִזְקָיו וְהַטּוֹב לוֹ בְּעוֹלָמוֹ וְאַחֲרִיתוֹ בְּלִי סָפֶק, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב	אֶפְנִי תוֹעֵלֶת הָאָדָם, וְהֵדִין נוֹתֵן זֶה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֶחָד מִמַּעֲשָׂיו, וְאֵין מִי שִׁיּוּדֵעַ בְּאֶפְנֵי תַקְנוֹת הָעֲשׂוֹי וְהַפְסְדוֹ, וּבִפְגָּעִים הַמַּשִּׁיגִים אוֹתוֹ, וּבְאֶפְנֵי מַחֲלָתוֹ וְאֶרְוֹכָתוֹ, יוֹתֵר מַעֲוִשְׁהוּ. וְאִם יִהְיֶה זֶה נִמְצָא בְּעוֹשִׂים מִבְּנֵי אָדָם, אֲשֶׁר לֹא יִחַדְּשׁוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם זִוְלָתִי צוּרָה מִקְרִית, אֵךְ הַשָּׂרֵשׁ וְהַצּוּרָה הָעֲצָמִית אֵין לָהֶם בָּהֶם שׁוֹם תַּחְבוּלָה וְלֹא יִכָּלֵת לְחַדְּשָׁם, וְאֲשֶׁר תִּחְדַּשׁ שָׂרֵשׁ הָאָדָם וְצוּרָתוֹ וְתִכּוּנָתוֹ וְסִדֵּר חֲבוּרֹו, הוּא הַחֲכֶם הַיּוֹדֵעַ בְּעֵנֵינִי תוֹעֲלוֹתָיו וְנִזְקָיו וְהַטּוֹב לוֹ בְּעוֹלָמוֹ וְאַחֲרִיתוֹ בְּלִי סָפֶק, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב	אֶפְנִי תוֹעֵלֶת הָאָדָם, וְהֵדִין נוֹתֵן זֶה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֶחָד מִמַּעֲשָׂיו, וְאֵין מִי שִׁיּוּדֵעַ בְּאֶפְנֵי תַקְנוֹת הָעֲשׂוֹי וְהַפְסְדוֹ, וּבִפְגָּעִים הַמַּשִּׁיגִים אוֹתוֹ, וּבְאֶפְנֵי מַחֲלָתוֹ וְאֶרְוֹכָתוֹ, יוֹתֵר מַעֲוִשְׁהוּ. וְאִם יִהְיֶה זֶה נִמְצָא בְּעוֹשִׂים מִבְּנֵי אָדָם, אֲשֶׁר לֹא יִחַדְּשׁוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם זִוְלָתִי צוּרָה מִקְרִית, אֵךְ הַשָּׂרֵשׁ וְהַצּוּרָה הָעֲצָמִית אֵין לָהֶם בָּהֶם שׁוֹם תַּחְבוּלָה וְלֹא יִכָּלֵת לְחַדְּשָׁם, וְאֲשֶׁר תִּחְדַּשׁ שָׂרֵשׁ הָאָדָם וְצוּרָתוֹ וְתִכּוּנָתוֹ וְסִדֵּר חֲבוּרֹו, הוּא הַחֲכֶם הַיּוֹדֵעַ בְּעֵנֵינִי תוֹעֲלוֹתָיו וְנִזְקָיו וְהַטּוֹב לוֹ בְּעוֹלָמוֹ וְאַחֲרִיתוֹ בְּלִי סָפֶק, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב	
עיונים ב. כי את אשר יאהב ה' יוכיח, וכאב את בן ירצה. הגר"א בביאורו למשלי (ג, יב) ביאר: כי דרך האב לייסר רק את בנו כדי שיקבל את תוכחתו, אבל אם חבירו אינו שומע לתוכחתו, הוא עוזב אותו לילך בדרך אשר חפץ. אבל כשמוכיח את בנו, אם אינו מקבל את תוכחתו, אף על פי כן אינו עוזבו אלא מוכיחו ביסורים עד שעוזב דרך הרע. והסיבה לכך היא מפני אהבתו לבנו אשר גדלה עליו יותר מכל, כן לבו כואב וחפץ בהצדקו על כן מייסר אותו להיטיב לו. ומוסיף, שהסימן לכך שתוכחתו היא מחמת אהבה, שכאשר יסיר שבטו ממנו, חפץ האב למלאות את רצונו ומדבר לו תנחומים לפייס דעתו. וזה מה שנאמר 'מוסר ה' בני אל תמאס' היינו את היסורים. כי כאשר מייסר אומך היסורים מסמא אתה חריב עליו רבו ולאחר היסורים 'וכאב							

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
עשה, ואמר (ישעיה נה, יא): כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי.	עשה - ואין שום כוח בעולם שיכול למנוע ממנו מלעשות חפצו, ואמר (ישעיה נה, יא): 'כן יהיה דברי אשר יצא מפי' - הטוב והשפע שהבטחתי על ידי הנביאים, 'לא ישוב אלי ריקם' - לא ימנע מלצאת אל הפועל, 'כי אם עשה את אשר חפצתי' - אלא בוודאי תתקיים הבטחתי.	מה" - שאין הקב"ה חלילה משגיח עלינו, ומתעלם מצרותינו המרובות, 'ומאלהי משפטי יעבר' - ואינו דן ועושה משפט עם הרשעים המציקים לנו ואינו רב את ריבנו עמם, ואמר - בפסוק הבא משיב הקב"ה על כך: (ישעיה מ, כח):	מה" - שאין הקב"ה חלילה משגיח עלינו, ומתעלם מצרותינו המרובות, 'ומאלהי משפטי יעבר' - ואינו דן ועושה משפט עם הרשעים המציקים לנו ואינו רב את ריבנו עמם, ואמר - בפסוק הבא משיב הקב"ה על כך: (ישעיה מ, כח):	מה" - שאין הקב"ה חלילה משגיח עלינו, ומתעלם מצרותינו המרובות, 'ומאלהי משפטי יעבר' - ואינו דן ועושה משפט עם הרשעים המציקים לנו ואינו רב את ריבנו עמם, ואמר - בפסוק הבא משיב הקב"ה על כך: (ישעיה מ, כח):	מה" - שאין הקב"ה חלילה משגיח עלינו, ומתעלם מצרותינו המרובות, 'ומאלהי משפטי יעבר' - ואינו דן ועושה משפט עם הרשעים המציקים לנו ואינו רב את ריבנו עמם, ואמר - בפסוק הבא משיב הקב"ה על כך: (ישעיה מ, כח):	מה" - שאין הקב"ה חלילה משגיח עלינו, ומתעלם מצרותינו המרובות, 'ומאלהי משפטי יעבר' - ואינו דן ועושה משפט עם הרשעים המציקים לנו ואינו רב את ריבנו עמם, ואמר - בפסוק הבא משיב הקב"ה על כך: (ישעיה מ, כח):

עיונים

שיש לכם עוד אח - בנימין (בראשית מג, ו), ואמרו חז"ל במדרש (בראשית רבה צא, י): "ויאמר ישראל למה הרעותם לי וגו'. ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא: מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של בטלה אלא כאן [שאמר 'למה הרעותם לי', שכביכול תלה הנהגתו של הקב"ה במקרה], אמר הקב"ה: אני עוסק להמליך את בנו (-יוסף) במצרים, והוא אומר למה הרעותם לי, הדא דאמר (-זהו מה שאמר הכתוב): למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלוקי משפטי יעבור". ע"כ. נדמה היה שהמכירה של יוסף כאסון נורא, רעה גדולה היא ליעקב, אך באמת היתה זאת לטובה כי דווקא על ידי זה עלה יוסף לגדולה ולמלוכה ופרנס את בית יעקב בשנות הרעב. וביאר בספר 'שיחות מוסר' (מאמר י"ג), שיעקב אבינו דן את המקרה הפרטי אשר לפי הנראה היה רעה גדולה עבורו, אך לעולם אין לדון את הפרט לבדו, כי בחשבון הכללי נראה כל פרט באור אחר. וכן היה כאן, הכל היה כלול בחשבון הכללי להמליך את בנו לטובתו ולטובת הכלל.

ועל פי זה פירש את כוונת הגר"א באגרתו לבני ביתו: "למחר תבכה מאשר היום תשחק". אסונו של האדם הוא שדן את המקרה הפרטי, בעוד שאין המקרה אלא חוליה קטנה ממערכה כללית גדולה, והחשבון עלול להשתנות מן הקצה אל הקצה.

והוסיף שמצינו באחד מגדולי התנאים שנקרא בתואר "גם זו" - נחום איש גז, ונקרא כן משום שעל כל מה שאירע לו היה אומר "גם זו לטובה" (תענית כא, א), ולא נזכר כלל בתואר "רבי", אלא "נחום איש גז זו", ואעפ"י שכל התנאים מהלל ושמאי ואילך נקראים בתואר "רבי", ומכאן משמע שהתואר "גם זו" הוא גדול מהתואר "רבי", ומאחר שזכה לתואר "גם זו" שוב אין צורך לכנותו בתואר "רבי".

ולהמתבאר לעיל מבואר היטב הדבר, כי ביאור הענין של אמירת "גם זו לטובה", היינו שאינו דן את הפרט לפי מה שהוא נראה, אלא אומר "גם זו" - בסופו של חשבון - "לטובה", מובטח הוא כי החשבון הכללי הוא לטובתו, וכמו שכתוב (תהלים יט, י): "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו", בראיית כל המעשים "יחדיו" נראה את צדקת ה' ומשפטיו, ומשום כך מעלה גדולה היא מאוד לראות את הדברים בחשבון כללי. למדרגה זו הגיע נחום איש גז, ואין לך תואר גדול ונכבד מזה.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
עשה, ואמר (ישעיה נה, יא): כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי.	עשה - ואין שום כוח בעולם שיכול למנוע ממנו מלעשות חפצו, ואמר (ישעיה נה, יא): 'כן יהיה דברי אשר יצא מפי' - הטוב והשפע שהבטחתי על ידי הנביאים, 'לא ישוב אלי ריקם' - לא ימנע מלצאת אל הפועל, 'כי אם עשה את אשר חפצתי' - אלא בוודאי תתקיים הבטחתי.	מה" - שאין הקב"ה חלילה משגיח עלינו, ומתעלם מצרותינו המרובות, 'ומאלהי משפטי יעבר' - ואינו דן ועושה משפט עם הרשעים המציקים לנו ואינו רב את ריבנו עמם, ואמר - בפסוק הבא משיב הקב"ה על כך: (ישעיה מ, כח):	מה" - שאין הקב"ה חלילה משגיח עלינו, ומתעלם מצרותינו המרובות, 'ומאלהי משפטי יעבר' - ואינו דן ועושה משפט עם הרשעים המציקים לנו ואינו רב את ריבנו עמם, ואמר - בפסוק הבא משיב הקב"ה על כך: (ישעיה מ, כח):	מה" - שאין הקב"ה חלילה משגיח עלינו, ומתעלם מצרותינו המרובות, 'ומאלהי משפטי יעבר' - ואינו דן ועושה משפט עם הרשעים המציקים לנו ואינו רב את ריבנו עמם, ואמר - בפסוק הבא משיב הקב"ה על כך: (ישעיה מ, כח):	מה" - שאין הקב"ה חלילה משגיח עלינו, ומתעלם מצרותינו המרובות, 'ומאלהי משפטי יעבר' - ואינו דן ועושה משפט עם הרשעים המציקים לנו ואינו רב את ריבנו עמם, ואמר - בפסוק הבא משיב הקב"ה על כך: (ישעיה מ, כח):	מה" - שאין הקב"ה חלילה משגיח עלינו, ומתעלם מצרותינו המרובות, 'ומאלהי משפטי יעבר' - ואינו דן ועושה משפט עם הרשעים המציקים לנו ואינו רב את ריבנו עמם, ואמר - בפסוק הבא משיב הקב"ה על כך: (ישעיה מ, כח):

והרביעי, כי הוא משגיח על הנהגת בני האדם כלם, לא יניחם, ולא יתעלם מהם, ולא יסתיר ממנו דבר מהם מקטנם ועד גדולם, ולא ישפיתו דבר את דבר, כמו שכתוב (ישעיה מ, כז):
(ג) למה תאמר יעקב ותגדל ישראל נסתרה דרכי

- מלהיטיב עמם, ולא יתעלם מהם - מלהצילם בעת צרה, ולא יסתיר ממנו דבר מהם - ואין נסתור ממנו שום פרט מצורכיהם: מקטנם - מהדבר הקטן ביותר, ועד גדולם, ולא ישפיתו דבר את דבר - ועיסוקו בדבר אחד אינו משכיח ממנו דבר אחר, כמו שכתוב (ישעיה מ, כז): 'למה תאמר יעקב ותגדל ישראל' - למה תאמרו עם ישראל בהיותכם בגלות זמן רב: 'נסתרה דרכי

עיונים

את בן ירצה - וימלא חסרונך. עכת"ד.

ה'אור החיים' על פסוק: "וידעת עם לבבך, כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך" (דברים ח, ה) כתב: "שים לב להבין ולהשכיל, כי בזה שה' אלקיך מייסרך, זו ראייה שאתה בנו אהובו. כי אין טבע האדם להוכיח ולייסר אלא רק את בנו, עליו מקפיד הוא אם רואה אותו עושה רע. ברם כאשר רואה אדם את בן חבירו עושה רע, אין הוא מרגיש צורך וחובה לייסרו ולהוכיחו".

"לכן גם כאשר האומות עושים רע ומרשיעים, לא מקפיד עליהם השי"ת כמו שהוא מקפיד על כלל ישראל. "כי כאשר ייסר איש את בנו, ה' אלקיך" - שנתייחד שמו עליך - "מייסרך", מחמת אהבתו אותך והיותך לו כבן, הוא מייסרך ומענישך". עכ"ד.

ג. למה תאמר יעקב ותגדל ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור. בפרשת מקץ מסופר על כך שכאשר בני יעקב חזרו ממצרים אל יעקב אביהם שאלם למה הרעותם לי להגיד לאיש

חובות	שער הבטחון	הלכות
הלווא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם יי בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו. והחמישי, ^(ד) שאין ביד אחד מהברואים להועיל את נפשו ולא להזיקה, ולא לזולתו, כי אם ברשות הבורא יתברך. כי העבד פשיהיה לו יותר מאדון אחד, ויהיה כל אמת הוא הדבר שה' ברא את העולם והשגחתו עליו, אך פעמים הוא מתעייף, ואז הוא מסיר ח"ו את השגחתו מן העולם. אין הדבר כן, שהרי ה' יתברך 'לא ייעף ולא ייגע' - אינו מתעייף ומתייגע, וכוחו שווה בכל זמן, ועיסוקו בדבר זה אינו משכיח ממנו דבר אחר. ואם תשאל: אם ה' ברא את העולם ומשגיח עליו בתמידות, אם כן מדוע אין הוא מושיע את עמו מצרות הגלות הארוכה, על כך עונה הנביא ואומר: 'אין חקר לתבונתו' - ה' יודע את אשר הוא עושה, ואין בכוחנו לחקור ולרדת לעומק חכמת הבורא המנהל בתבונה ובחשבון מדויק ומדויק את עולמו (עפ"י רש"י, רד"ק וטוב הלבנון). והחמישי - והתנאי החמישי הוא, שיאמין שאין היכולת ביד אף אחד מהברואים להועיל את נפשו - להביא תועלת לעצמו, ולא להזיקה - ולא לעצמו, ולא לזולתו - וכן אין ביכולתו לגרום תועלת או נזק לאחרים, כי אם ברשות הבורא יתברך - שכל מה שאחד עושה לחבירו הוא בגזירתו ובשליחותו יתברך, שנתן בלבו ועשאו שליח לדבר זה. כי כמו שהעבד כשיהיה לו יותר מאדון אחד, ויהיה כל	ביושר לבב אחד מהם יכול להועילו - במידה שווה, לא ייתכן לו לבטוח - אין זה מדרך השכל שישים את כל בטחונו רק על אחד מהם לבד, מפני שמקוה התועלת מכל אחד מהם - מפני שהוא מצפה להפיק תועלת מכל אחד מהם, ועל כן עליו לבטוח על כולם בשווה. ואם יהיה אחד מהם יכול על תועלתו - ואם יהיה בכוח אחד מאדוניו להביא לו תועלת יותר משאריתם - יותר משאר האדונים, מפני שהוא גדול וחזק יותר מהאחרים, בוודאי יהיה חזק בטחונו בו - באותו אדון כפי יכולתו - בהתאם ליכולת אדונו זה להיטיב לו, שהיא יותר מיכולת האחרים, אף על פי שהוא כוֹטֵחַ בשאריתם - גם בשאר האדונים. ואם לא יוכל להועילו ולהזיקו, כי אם אחד מהם בלבד - אבל אם רק אחד מהם בלבד יוכל לעזור או להזיקו, על כרחו יבטח עליו לבדו - בהכרח יבטח העבד באדון זה בלבד, מפני שאינו מקוה תועלת מזולתו - מאחר שאינו מצפה להפיק שום תועלת מן האחרים. וכן - הוא גם בנוגע לביטחון בה', כשירגיש - כאשר ירגיש האדם	חובות אחד מהם יכול להועילו, לא יתכן לו לבטח על אחד מהם, מפני שמקוה התועלת מכל אחד מהם. ואם יהיה אחד מהם יכול על תועלתו יותר משאריתם, יהיה חזק בטחונו בו כפי יכולתו, אף על פי שהוא כוֹטֵחַ בשאריתם. ואם לא יוכל להועילו ולהזיקו, כי אם אחד מהם בלבד, על פרחו יבטח עליו לבדו, מפני שאינו מקוה תועלת מזולתו. ^(ה) וכן כְּשִׁירְגִישׁ האדם

עיונים

רק שלא יענוש האדם על עוונותיו, דלולא החטא לא תמשול בו החיה, אבל להינצל מאדם רע צריך הקב"ה לעשות נס דווקא ולפעמים אין ביד האדם זכות שיהא ראוי לעשות לו נס ומשום זה יותר קל להינצל מחיה רעה מלהינצל מאדם רע עכ"ל.

וכן השיב רבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א (דרך שיחה' עמוד קע"ב) על השאלה האם ההבנה בדברי האוה"ח היא כפשוטם, וז"ל: לא יתכן שייהרג אדם אם לא נגזר עליו מן השמים, אלא שכנגד בעל בחירה צריך יותר זכויות להינצל, ויש פעמים שנגזר על האדם מיתה ויש לו זכות שמעכבת, ובבעל בחירה צריך זכויות יותר עכ"ל. (ספר 'הבוטח' עמ' קצ"ח).

ה. וכן כשירגיש האדם שלא יועילנו ולא יזיקנו אחד מהנבראים אלא ברשות הבורא יתברך, ישוב לבו מיראתם ותקותם ויבטח על הבורא לבדו. אדם הירא מבשר ודם הרי זה כתוצאה משכחתו את

עיונים

ד. שאין ביד אחד מהברואים להועיל את נפשו ולא להזיקה... כי אם ברשות הבורא יתברך. יש להעיר מזה על דברי האור החיים הק' (וישב ל"ז כ"א), על הפסוק "וישמע ראובן ויצילהו מידם", וז"ל: פירוש, לפי שהאדם בעל הבחירה ורצון ויכול להרוג מי שלא נתחייב מיתה, מה שאין כן חיות רעות לא יפגעו באדם אם לא יתחייב מיתה לשמים, והוא אמרו "ויצילהו מידם" פירוש, מיד הבחירה עכ"ל. ויש שכתבו שאין כוונת האוה"ח כפשוטו שכן בחירה יכול להרוג מי שלא נגזר עליו למות, אלא שסכנת בן בחירה היא סכנה גדולה יותר שצריכים הרבה זכויות להינצל ממנה, וכמו שנתבאר בספר המאיר לעולם דרוש י', וז"ל: לענין שינצל האדם מחיה רעה אין הקב"ה צריך לעשות נס

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

שְׁלֹא יוֹעִילֶנּוּ וְלֹא יִזְקְנוּ אֶחָד מִהַנְּבֵרָאִים אֱלֹא בְּרִשּׁוֹת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ, יָשׁוּב לְבֹ מִיִּרְאָתָם וְתִקְוָתָם, וַיִּבְטַח עַל הַבּוֹרָא לְבָדּוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמו, ג):
אֵל תִּבְטְחוּ בְּנֵדִיכִים בְּכֵן אָדָם שְׂאִין לוֹ תְּשׁוּעָה.

שלא יועילנו ולא יזיקנו אף אחד מהנבראים אלא ברשות הבורא יתברך, ישוב לבו מיראתם ותקותם - יחדל לבו מלחשוש שמא יזיקוהו בני אדם וגם לא יצפה לקבל מהם טובה, ויבטח על הבורא לבדו, שנאמר (תהלים קמו, ג): 'אל תבטחו בנדיכים כבן אדם שאין לו תשועה' - גם כאשר הישועה באה על ידי אדם, אין לייחס את הישועה "לו", כיון שלאדם אין תשועה, אלא הישועה מאת ה' יתברך שהושיעו באמצעות אדם זה. עוד יש לפרש, שאין "לו" תשועה - אותו אדם שהגיעה תשועה על ידו, גם לעצמו אין הוא יכול להושיע, כי אם ברשות הבורא, וכל שכן שאין בידו להושיע לאחרים (פת לחם).

עיונים

ה' יתברך, וכמאמר הכתוב (ישעיה נא, יב-יג) 'מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן ותשכח ה' עושה וגו' ותפחד תמיד' וגו'. כי אם היה האדם מעלה בלבו אשר כל הנמצא בעולם הכל מאתו יתברך ואין בשום בריה יכולת לשנות גזירתו לא להעדיפה ולא לחסרה אפילו כחודה של מחט, ולא להקדימה ולא לאחרה אפילו רגע אחד, וכמאמר הכתוב (איוב כג, יג) 'והוא באחד ומי ישיבנו', ממילא אין לו לירא משום אדם, וכמאמר הכתוב (תהלים קיח, ו) 'מה יעשה לי אדם', וכתוב (איוב לד, כט) 'והוא ישקט ומי ירשע' (בית הלוי).

ומצינו, שעד כמה שהאדם דבוק בו יתברך כך אין לו לירא מאף אחד כי הוא שמור מהם, וכמו שכתב ה'ספורנו' (בראשית לב, כו) בענין המאבק שבין יעקב אבינו למלאך, וז"ל: 'זירא כי לא יכול לו' - לרוב דביקותו תמיד בא-ל יתברך במחשבה ובדיבור, על כן היה יעקב שמור אף מ'שרו של עשו', אמנם היאך היה 'ויגע' בכף יריכו, - הודיעו החטא העתיד במדריכי עמו (פירוש, שהודיעו 'עתידות' עמו, שעתידים בניו לחטוא ואף נשיאי עמו), ובדאגתו בזה פסק הדיבוק, ואז 'ותקע כף ירך יעקב בהיאבקו עמו' עכ"ל. עוד מצינו אצל יעקב אבינו שאמר (בראשית לב, יא): 'קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשתי מחנות', והיינו שחשש יעקב אבינו שיש לו פגם בבטחונו בה'. וכך ביאר בספר 'פה קדוש' (להגרי"צ בהגר"ח מוואלאז'ין זצ"ל, ליקוטים רות א, כ) מקרא זה: 'קטונתי' - נתמעטה אמונתי, 'כי במקלי עברתי את הירדן' - מלפנים עברתי את הירדן רק במקלי וללא כל חשש ופחד, כי בטח ליבי באלוקי צורי, 'ועתה' כעת ירא אנכי מפני עשו שהרי 'הייתי לשתי מחנות' מחשש שלא יכה את המחנה כולו.

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

וְהַשִּׁשִּׁי, שִׁידַע רַב טוֹב הָאֱלֹהִים עַל הָאָדָם, וּמָה שֶׁהִתְחִיל אוֹתוֹ בּוֹ מֶרֶב הַחֶסֶד וְהַטּוֹבָה, מִבְּלִי שִׁיְהִיָּה רָאוּי אֲצִלוֹ לְכָךְ, וְלֹא לְצָרָךְ שִׁיְהִיָּה אֱלִיּוֹ, ⁽¹⁾אֵךְ נִדְבָה וְטוֹבָה וְחֶסֶד, פֶּאֶשֶׁר בְּאַרְנֵנוּ בְּשַׁעַר הַבְּחִינָה מִן הַסֶּפֶר הַזֶּה, וּכְמוֹ שֶׁאֱמַר דָּוִד עָלָיו הַשְּׁלֹמֹם (תהלים מ, ו): רַבּוֹת רָאוּי אֲצִלוֹ לְכָךְ - ולא משום שהוא אכן ראוי לקבל את הטובות הללו, ולא לצורך שיהיה אליו - ולא מפני שהיה לה' יתברך צורך להיטיב לו, אֵךְ - אלא רק מתוך נדבה וטובה וחסד, כאשר ביארנו בשער הבחינה מן הספר הזה, וכמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים מ, ו): 'רבות

עיונים

ו. אֵךְ נִדְבָה וְטוֹבָה וְחֶסֶד. "הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ה' אלוקינו עד שיחננו, חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז" (תהלים כג). מדוע השווה הכתוב את ישראל כ'עבדים אל יד אדוניהם'? ועוד, מהו לשון 'חננו' שהכתוב שב ומזכירו פעם אחר פעם? ביאר ה'בית הלוי' (שמות לד, ו) על פי מה שכתבו התוספות (ר"ה יז, ב) שיסוד מדת 'חננו' הוא מתנת חנם, כמו שנאמר 'וחנתי את אשר אחון' ודרשו חז"ל (ברכות ז, א) אף על פי שאינו הגון. והנה הקשר שבין העבד לאדונו מיוחד במינו. רק עבד, יכול אדונו לומר לו 'עשה עמי ואיני זנך'. נמצא איפוא, שכל מה שיבקש ויקבל העבד מאדונו, לעולם תהיה זו 'מתנת חנם', שהרי אף אם עשה העבד מלאכה למענו אינו יכול לבוא אליו בתביעה כלשהי.

זהו שאמר הכתוב 'הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וגו' כן עינינו אל ה' אלוקינו עד שיחננו' - שכל בקשתנו היא כבקשת עבד לאדונו, היודע שכל מה שאדונו ייטיב עמו זוהי 'מתנת חנם'. מכאן שגם אדם מישראל העובד את ה', אדון העולם, אין לו לבקש שכר על עמלו, וכל מה שנותן הקב"ה בטובו ובחסדו הגדול, אינו אלא מתנת חנם. ולכן גם נקרא השכר שנותן הקב"ה 'מתן שכר', שהרי השכר ניתן במתנה ולא כגמול ותמורה על המצוות והמעשים הטובים של האדם. ובזה יבואר הפסוק 'ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו' (תהלים סב, יג). כלומר, השכר והתשלום עבור המעשה שאדם עושה את מצוות הבורא הם בתורת חסד ומתנה גרידא, שהרי

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
שגזר ברבותו, ואין מי שיכול למעט על מה שגזר הבורא שיהיה ממנו הרבה, ולא מאחר למה שגזר להקדימו - ואין מי שיכול לעכב ולאחר	שגזר ברבותו, ולא מאחר למה שגזר להקדימו, ולא מאחר למה שגזר להקדימו, ולא מאחר למה שגזר להקדימו.	שגזר ברבותו, ולא מאחר למה שגזר להקדימו, ולא מאחר למה שגזר להקדימו, ולא מאחר למה שגזר להקדימו.	שגזר ברבותו - ואין מי שיכול למעט על מה שגזר הבורא שיהיה ממנו הרבה, ולא מאחר למה שגזר להקדימו - ואין מי שיכול לעכב ולאחר

מה שגור הבורא שיהיה מוקדם, ולא מקדים למה שגור לאחר - וגם אי אפשר להקדים מה שגור הבורא שיהיה מאוחר. ומה שיהיה מן הדברים על ההפך מזה - ואותם הדברים שכן מתהווים בהם גבולים חדשים ומתחדשים בעולם על ידי כל מיני סיבות או על ידי השתדלותו של האדם,

עיונים

כתב השולחן ערוך (או"ח סי' א' סעי' ה') טוב לומר פרשת המן [בכל יום], וטעם אמירתה כתב ה'משנה ברורה' (ס"ק י"ג) כדי שיאמין שכל מזונותיו באין בהשגחה פרטית, וכדכתיב 'המרבה לא העדיף והממעט לא החסיר', להורות שאין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה. ואיתא בירושלמי ברכות: כל האומר פרשת המן, מובטח לו שלא יתמעטו מזונותיו. עכ"ד. וכתב על זה היעב"ץ (סי' רנ"ו): "ואני ערב על כך".

בימי ירמיהו הנביא כאשר נמנעו בני ישראל לעסוק בתורה מפני העיסוק בפרנסתם, הוכיח להם ירמיהו מפרשת המן שאין לאדם לדאוג כלל על פרנסתו, כפי שמביא רש"י (שמות טז, לב) על הנאמר שם בפסוק "ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו למשמרת [לגניזה] לדורותיכם", וז"ל: 'לדורותיכם' - בימי ירמיהו, כשהיה ירמיהו מוכיחם: "למה אין אתם עוסקים בתורה?" והם אומרים: [אם] נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה, מהיכן נתפרנס? הוציא להם צנצנת המן, אמר להם: "אתם, ראו דבר ה'". 'שמעו' לא נאמר, אלא 'ראו' בעיניכם, בזה נתפרנסו אבותיכם. הרבה שלוחין יש למקום להכין מזון ליראיו.

בספר 'אור יחזקאל' ('אמונה' עמוד ר"ד) כתב, כי מטרת נס המן היתה להראות לאדם שכוחו ועוצם ידו אין מוסיפים לו מאומה, וכפי שאמרו חז"ל (ביצה טז.) מזונותיו של אדם קצובים מראש השנה ועד ראש השנה, ולכן בלקיטת המן המרבה לא העדיף והממעט לא החסיר שכיון שגזר ע"י הקב"ה שיהיה לאדם עומר לגולגולת לא פחות ולא יותר, לא הועיל כלל למרבה להוסיף על מה שגזר לו. 'עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו' (ירמיה יז, יא) כאשר עושה עושר שלא כפי שגזר לו, לא יהנה ממנו אלא יעזבנו בחצי ימיו, כך הם דרכי שמים. ולא רק במדבר היתה כן הנהגת הקב"ה, אלא הנהגת השי"ת תמיד היא באופן הזה רק שעתה הנהגתו יתברך נסתרת ואיננו רואים זאת, אבל מהנהגתו במדבר למדים אנו שדרכי שמים כך הם לעולם, ולא יעזור לאדם כלל אם יחטוף ויקח יתר מאשר נגזר עליו.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
עֲשִׂיתָ אִתָּהּ יְיָ אֱלֹהֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבוֹתֶיךָ אֵלֵינוּ אֵין עֶרֶךְ אֵלֶיךָ אֲנִידָה וְאֶדְבָּרָה עִצְמוֹ מִסֵּפֶר.			עשית אתה ה' אלהי - טובות רבות עשית עמנו, רק מפני שאתה אלקינו ורצונך להיטיב עמנו. 'נפלאותיך ומחשבותיך אלינו' - וכל מעשיך ונפלאותיך הם רק לטובתנו 'אין ערך אליך' - אין מי שניתן להעריכו ולדמותו אליך. 'אנידה ואדברה' - אם ארצה להגיד ולהודיע את נפלאותיך, לא אוכל, 'עצמו מספר' - כי רבים הם מכדי שאוכל לספרם (עפ"י פת לחם ומצודת דוד).

והשביעי, שיתברר אצלו, כי יש לכל ההוויות שבעולם הזה מעצם ומקרה גבול ידוע, ולא יוסיף ולא יגרע על מה שגור הבורא יתברך בכמותו ואיכותו וזמנו ומקומו, אין מרבה למה שגור במיעוטו, ולא ממעט ממה

והשביעי - והתנאי השביעי הוא, שיתברר אצלו - שיהיה ברור לאדם, כי יש לכל ההוויות שבעולם הזה - לכל הברואים שנמצאים בעולם הזה, מעצם ומקרה - בין הברואים הקבועים ובין הברואים הזמניים, [או הכוונה, 'עצם' - הגופים והחפצים הנבראים, 'ומקרה' - המקרים הבאים בכל זמן], גבול ידוע - גבול ברור ומוחלט, לכמותם, איכותם, זמנם ומקומם, ולא יוסיף ולא יגרע על מה שגור הבורא יתברך - ואי אפשר להוסיף או לגרוע מאותו הגבול שקבע ה' יתברך, בכמותו ואיכותו וזמנו ומקומו, אין מרבה למה שגור במיעוטו - אין מי שיכול להרבות על מה שגור הבורא שיהיה ממנו מעט, ולא ממעט ממה

עיונים

להשי"ת אין צורך במעשיו של האדם.

ז. ולא יוסיף ולא יגרע על מה שגור הבורא יתברך בכמותו ואיכותו... אין מרבה למה שגור במיעוטו ולא ממעט ממה שגור ברבותו. בפרשת המן נכתב: "ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעט, וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו" (שמות טז, יז-יח). פירש רש"י: יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט, וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו, ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת לאשר באהלו, והממעט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת, וזהו נס גדול שנעשה בו.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
הוא הנגזר אשר קדם בתחלת הידיעה, אלא שכלל הגזרות הקודמות בידיעת הבורא סבות, ולסבות סבות.			ולכאורה היה נראה שללא השתדלותו לא היה מקבלם, הוא באמת הדבר הנגזר מכבר אשר קדם בתחילת הידיעה - כבר מתחילת הבריאה ידע הבורא יתברך ורצה שיהיה כן [גבולות חדשים אלה הם הגבולות המקוריים שנגזרו על הדבר מתחילת בריאתו], ומה שלא נבראו דברים אלה לכתחילה בגבוליהם המקוריים, אלא הם נתהוו לאחר זמן על ידי סיבות או השתדלות, זהו מפני שלכל הגזירות הקודמות בידיעת הבורא - שכל מה שבתחילת הבריאה נגזר ברצון הבורא שיצא אל הפועל בעתיד, מתהווה בבוא הזמן שנקבע לכך, על ידי סיבות - גורמים קודמים, ולסיבות סיבות - וגורמים אלה, אף הם מתהווים על ידי גורמים אחרים הקודמים להם, ועדיין לא הגיע זמנם להתהוות עד כה.			
ומי שאינו מבין עניני העולם יחשב, כי הסבה המתחדשת מענין אל ענין. והסבה חלושה ונקלה מהיות ממנה שני או חלוף בעצמם, כאשר נראה הגרגיר האחד מן החטה מצמיח שלש מאות שבלים, ובכל שבלת שלשים גרגרים, ויהיה הגרגיר האחד סבה לעשרת			אלפים או מספר קרוב להם - לכמות זו של גרגירים, הייעלם - הייתכן שנעלם מעיני האדם, כי כח הגרגיר חלוש מעשות כמות זו - שאין בכוחו של גרעין אחד בודד להצמיח כמות שכזאת?! רואים מכך שאף על פי שהגרגיר הוא הסיבה לכל זה, מכל מקום אין זה 'מכוחו', אלא משום שהקב"ה ברא בקרקע כוח מצמיח, וכשזורעים באדמה גרגיר אחד, פועל בו כוח זה ומצמיח ממנו גרגירים רבים.			
נגזר ברצון הבורא שיצא אל הפועל בעתיד, מתהווה בבוא הזמן שנקבע לכך, על ידי סיבות - גורמים קודמים, ולסיבות סיבות - וגורמים אלה, אף הם מתהווים על ידי גורמים אחרים הקודמים להם, ועדיין לא הגיע זמנם להתהוות עד כה.			וכן שאר הגרגרים הנזרעים והנזעים - וכן הוא הדבר גם בשאר מיני הגרגירים שזורעים ונוטעים. וכן נאמר - וכך הוא גם בהיווצרות האדם ושאר בעלי החיים מטיפת הזרע, וכמו כן הויות - וכן נראה מהיווצרות הדג הגדול שהוא נוצר מביצת הדג עם קטנותה - למרות קטנותה.			
ומי שאינו מבין - אך מי שאינו מתבונן בהנהגת עניני העולם - איך הכול בהשגחתו יתברך ובהנהגתו יחשוב - יהיה סבור בטעות, כי הסיבה המתחדשת - הגורמים שהתחדשו, מחייבת שינוי הענינים - הם ששינו את הדברים ממצבם הקודם והתהפכותם מענין אל ענין - והם שהפכו אותם למצבם החדש, ושמהם התחילה. והסיבה חלושה - אך לאמיתו של דבר הגורמים האלו מצד עצמם חלשים מדי, ונקלה - ואין בהם כוח, מהיות ממנה - שיתהווה על ידם שינוי או חילוף - לשנות או להחליף את מצבם של הדברים הקיימים בעצמם - מצד עצמם, אלא הכול מתהווה רק בכוח גזירתו יתברך שגזר מתחילת הבריאה, והיא היא המוציאה את הדברים אל הפועל באמצעות גורמים אלו. כאשר נראה - כמו שאנו רואים. הגרגיר האחד מן החטה מצמיח - שגרעין חיטה אחד מסוגל להצמיח שלוש מאות שיבלים, ובכל שיכולת שלוש גרגרים - וכל שיכולת עשויה להכיל שלוש גרעינים, ויהיה הגרגיר האחד סיבה - ונמצא שגרגיר אחד היה הגורם לצמיחת מספר רב של גרגירים עד לעשרת			וטרת הנפש להקדים מה שאחר הבורא יתעלה, ולאחר מה שהקדים, ולהרבות מה שהמעיט, ולהמעיט מה שהרבה, מקניני העולם, מבלי סבב אל קיום מצות			
האחד סיבה - ונמצא שגרגיר אחד היה הגורם לצמיחת מספר רב של גרגירים עד לעשרת			וכן שאר הגרגרים הנזרעים והנזעים - וכן הוא הדבר גם בשאר מיני הגרגירים שזורעים ונוטעים. וכן נאמר - וכך הוא גם בהיווצרות האדם ושאר בעלי החיים מטיפת הזרע, וכמו כן הויות - וכן נראה מהיווצרות הדג הגדול שהוא נוצר מביצת הדג עם קטנותה - למרות קטנותה.			
			וטרת הנפש - נמצא, שהסיבה שהאדם טרוד וטורח להקדים מה שאחר הבורא יתעלה - להקדים את מה שגזר הבורא יתברך שיהיה מאוחר, ולאחר מה שהקדים - והשתדלות האדם לעכב ולאחר את מה שגזר הבורא שיוקדם, ולהרבות מה שהמעיט, ולהמעיט מה שהרבה - להרבות מה שגזר הבורא שיומעט ולמעט מה שגזר הבורא שירבה, מקניני העולם מהדברים השייכים לקניני העולם הזה, מבלי סבב - אם אין כוונתו בהשתדלות זו אל צורך קיום מצות			
			עיונים			
			ח. מבלי סבב אל קיום מצות עבודתו וקיבול תורתו. מבואר מדברי רבינו שלחשגת ענינים רוחניים יש לאדם להרבות בהשתדלות, ורק בענינים הגשמיים אין להרבות בהשתדלות אלא בעיקר יבטח על ה' שיתן לו את מבוקשו. וכן כתב בספר 'אור ישראל' (נתיבות אור ד"ה הנה הבטחון), וז"ל: בהנוגע לדבר ה' לתורה או ליראה צריך לעשות כל השתדלות ואין להשתמש במדת הבטחון עכ"ל.			
			הגמרא במסכת מגילה (כה, א) מספרת: רבה שיבח את אותו שליח-ציבור שפנה בתפילה לה'			

הלכות

שער הבטחון

חובות

עיונים

ואמר: "אתה חסת על קן ציפור אתה חוס ורחם עלינו". שאל אביי את רבה, כיצד שיבחת אותו על כך, הרי במשנה למדנו שמי שאומר כך משתקין אותו. מתרצת הגמ' שרבה רצה לחדודי לאביי [לחדד אותו בדיעת הלכה זו]. לכאורה קשה, הרי את ההלכה הזאת כל בר בי רב יודע ומה שייך בזה לחדודי לאביי?

ה'חתם סופר' מבאר זאת, ומקדים לכך: שקן ציפור הוא כינוי לגוף האדם שהוא הקן והמשכן לנשמה שמכונה ציפור, וזה על פי מה שנאמר בקרבנו של המצורע שצריך להביא ציפורים, ומדוע ציפורים? אומר רש"י לפי שהוא פטפט, לכן יביא ציפורים שהן מפטפוטות, ומכאן שהנשמה שממנה כח הדיבור מכונה ציפור. ומבאר ה'חתם סופר': הדין הוא שהבטחון בהקב"ה הוא חשוב ומחוייב, אך כל זאת בכל ענין מעניני העולם הזה, אבל לענין השגות האדם בענייני רוחניות אין לנהוג בבטחון, אלא כל ההשגות הם בכח השתדלותו של האדם. באותו מעשה המובא בגמ' השליח ציבור שירד לפני התיבה התכוון באמירתו כך: "אתה מרחם על קן ציפור [היינו הגוף], שהרי אתה אומר שצריכים לבטוח בך בענייני העולם הזה, אם כך חוס ורחם גם עלינו, שנבטח בך בענייני העולם הבא!" [אמר רבה שהוא יודע יפה לדבר, ואביי אמר הלא משתקין אותו] רבה רצה לחדד אצל אביי את הנקודה שבענייני העולם הבא לא סומכים על סייעתא דשמיא אלא הכל תלוי בהשתדלות של האדם!

כשרבי שמעון בר יוחאי הלך עם בנו למערה, הוא לא לקח איתו כלל אוכל מגודל בטחונו בהקב"ה, כי אוכל זה רק צורך גשמי, ובטח על הקב"ה שיתן לו צרכיו, אבל כשהוא למד שם תורה פשט את בגדיו שלא יתבלו ונכנס בתוך האדמה ולמד ולא סמך בזה על הנס (כמבואר בשבת לג, ב). וצריך עיון, מדוע לענין צרכי מזונותיו הוא בטח בה' יתברך שיזמין לו את מאכלו, ואילו לענין הבגדים הוא עשה השתדלות שבגדיו לא יבלו ומדוע לא בטח על השי"ת שיספק לו בגדים כפי צרכו? והביאור בזה, כי לבישת הבגדים יש בהם צורך לתפילה, ומאחר וזה כבר לא לצורך גשמיות, אלא לצורך ענין רוחני, כאן צריך לעשות את שיא ההשתדלות [כי מאחר ולא ידע כמה זמן נגזר עליו ועל בנו לשהות במערה, חשש פן הבגדים ישחקו או יפרמו במשך התקופה, וממילא לפתע ימצאו את עצמם ללא בגדים להתפלל בהם (חובת כיסוי לתפילה), לכך פשטו בגדיהם, נכנסו ללמוד בתוך האדמה, מבוקר ועד ערב. ולתפילה, יצאו מן האדמה, ולבשו את הבגדים]. כלומר: בעניני העולם הזה צריך לבטוח בהקב"ה ולא להרבות בהשתדלות יתירה [ואכן בזכות בטחונו בה' נעשה להם נס בתוך נס - עץ חרובים עם פירות גדל בן רגע (ועל פי דרך הטבע עץ חרובים טוען פירות לראשונה, רק לאחר שבועים שנה, כמבואר בתענית דף כ"ג) וגם נבע שם מעיין מים וכו'], ואילו בענייני העולם הבא, מה שנוגע לקיום תורה ומצוות צריך לעשות את מירב ההשתדלות [ורק לאחר שעשה האדם את כל ההשתדלויות והרבה בזה, אז יפנה למדת הבטחון].

ביושר לבב

חובות

שער הבטחון

הלכות

עבודתו וקבול תורתו, חלישות ההכרה באמתת ידיעתו, וסכלות מהבין טובות הנהגתו.

וכבר רמז החכם אל הענין הזה במאמרו (קהלת ג, א): לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, ואחר כך זכר מהם עשרים ושמונה ענינים, והוא מה שאמר: עת ללדת ועת למות, עד אמרו: עת מלחמה ועת שלום, ואמר (קהלת ט, יא): כי עת ופגע יקרה את כלם. ואמר (קהלת ה, ז):

עבודתו וקבול תורתו - ולימוד התורה, הרי זה נובע מתוך שתי סיבות: א. לסיבת חלישות ההכרה - מחוסר הכרה באמיתת ידיעתו - שה' יודע בידעה ברורה ואמתית את כל מה שעתיד להיות, ושכל זה כבר נגזר ועומד מתחילת הבריאה, מבלי שיוכל האדם לשנות אותו במאומה על ידי השתדלותו. ב. וסכלות מהבין טובות הנהגתו - ומחוסר הבנה שכל הנהגותיו של ה' היא לטובתו

של האדם, והדברים שמקדים ה' יתברך או מאחרם הם לטובה.

וכבר רמז שלמה המלך החכם אל הענין הזה במאמרו (קהלת ג, א): 'לכל זמן' - לכל מה שמתרחש בעולם קבע הבורא את הזמן המדויק והמתאים לכך, 'ועת לכל חפץ' - וקבע זמן מסויים שבו יתמלאו רצונותיו ומשאלותיו של כל אדם ואדם, ואין כל אפשרות בידו של אדם להקדימם, ואמר: 'תחת השמים' - שכל זאת רק בנוגע לרצונות הגשמיים של האדם, אולם פעולות שאדם עושה לקיים בהם את רצון קונו, נחשבות 'מעל שמים', ומועילה בהם השתדלות האדם להקדימן או לאחרן (עפ"י פת לחם), ואחר כך זכר מהם - הזכיר מהם שלמה המלך עשרים ושמונה ענינים - שקבע להם הבורא זמן, והוא מה שאמר: 'עת ללדת ועת למות' וכו', עד אמרו: 'עת מלחמה ועת שלום' - הרי שבעבור כל ענין נגזרה העת משמים, והוסיף ואמר (קהלת ט, יא): 'כי עת ופגע יקרה את כלם' - כל הדברים הללו אינם תוצאה של השתדלות האדם ותחבולותיו, אלא הם מתהווים בכוח גזירת הבורא, בזמן המתאים ובאופן המיוחד שנקבע בעבורם בתחילת הבריאה (פתחי לב). ואמר: (קהלת ה, ז) בתחילת הפסוק נאמר: 'אם עושק רש וגזל ומשפט וצדק תראה במדינה, אל תתמה על החפץ', כלומר: אם ראית מדינה שאנשיה עושקים את העניים ומעוותים את המשפט, אל תתמה על כך שהקב"ה סובל זאת ואינו מעניש אותם מיד, מפני שבודאי כבר נגזר עליהם עונשם, אלא שכך היא מידת הבורא יתברך להוציא את גזירותיו לפועל על ידי גורמים רבים המפעילים זה את זה, וכל גורם מכונה "גבוה", מפני שבסדר ההשתלשלות הוא קודם לבאים אחריו, וכל גורם מופעל על ידי אמצעי

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
כִּי גִבּוֹהַּ מַעַל גִּבּוֹהַּ שְׁמֵר וּגְבוּהִים עָלֵיהֶם. וְהַלִּיכוֹת דִּינֵי הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה יוֹתֵר נַעֲלָמוֹת וְעִמְקוֹת וְעֲלִיוֹנוֹת מִהֲגִיעַ אֶל יָדִיעַת חִלְקִיהֶן, כָּל שֹׁפֵן כָּלָלָן. וְכָכָר אָמַר הַפְּתוּב (ישעיה נה, ט): ^(ט) כִּי גִבּוֹהֵי שָׁמַיִם מֵאָרֶץ בֶּן גִּבּוֹהֵי דְרָכֵי מִדְּרָכֵיכֶם וּמִחֲשָׁבוֹתֵי מִמְּחֲשָׁבוֹתֵיכֶם.			וגורם ש"מעליו", וזהו ביאור המשך הפסוק: 'כי גבוה מעל גבוה שומר' - כל גורם ממתיך ומצפה להיות מופעל על ידי הגורם שעליו, היינו שקדם לו ומפעיל אותו 'וגבוהים עליהם' - ולגורמים אלה קדמו עוד גורמים רבים, והקב"ה הוא הגורם הראשון לכל הגורמים, ולכן העונש מתממה לבוא, מפני שעדיין לא יצאו אל הפועל כל הגורמים הללו, שעל ידם גזר ה' להביא את העונש על החוטאים (פת לחם). והליכות דיני הבורא יתעלה בהוצאת גזירותיו אל הפועל, הן יותר מדי נעלמות - נסתרות ועמוקות ועליונות מהגיע אל ידיעת חלקיהן - מכדי שנוכל להבין ולהשיג אפילו חלק מהן, כל שכן כללן - וכל שכן שאי אפשר לנו להבין ולהשיג את כלל הנהגתו. וכבר אמר הכתוב (ישעיה נה, ט): 'כי גבוה שמים מארץ' - כערך המרחק שגבהו השמים מן הארץ, 'כן גבוה דרכי' - בהבדל רב 'מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם'.			
עיונים						
ט. כי גבוה שמים מארץ בן גבוהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם. "קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלוקיכם" (ויקרא יט, ב), ובמדרש (ויק"ר כד, ט): "קדושים תהיו" - יכול כמוני, תלמוד לומר 'כי קדוש אני' - קדושתי למעלה מקדושתכם". והקשו המפרשים, מה היתה ההווה אמינא "יכול כמוני", וכי שייך להיות קדושים כהקב"ה?			וההקדמה השנית - הנצרכת לאדם כדי שיהיה בטחונו שלם, היא, שידע האדם ויתברר אצלו - ויהיה ברור לו, כי הבורא יתברך משקיף עליו - צופה ומביט בכל מעשיו, ואין נעלם ממנו נגלהו ונסתרו - ולא נעלם מעיניו מעשיו הנגלים והנסתרים, וצפוני ונראהו - וגם מחשבות לב האדם הצפונות והגלויות - לפני הבורא הן גלויות, ואם בטחונו והאם בוטח הוא באלהיו כלב שלם אם לא, כאשר אמר הכתוב (תהלים צד, יא): 'ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל', ולא רק שהקב"ה יודע בכללות את מחשבות בני האדם כי הבל הם, אלא יודע הוא בפירוט את מחשבותיהם, ועל כך מביא רבנו את הפסוק הבא, ואמר (משלי כד, יב): 'הלא תוכן ליבות' - הרי ה' שהוא בתוך ליבות בני אדם, 'הוא יבין' - והוא יודע את מחשבות לבם (מצודת דוד), '[הוא יבין', מלשון התבוננות, שמכך ניתן ללמוד שהקב"ה יודע בידיעה מדוקדקת ומפורטת את כל מחשבותיהם של בני האדם (פת לחם)], ואמר (מלכים-א ח, לט): 'כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם' - את כל מחשבות לבם של בני האדם, ובכלל זה גם את אותן המחשבות שבני האדם אינם יכולים להכיר בהם. וכשיתברר - וכשיהיה ברור דבר זה			
עיונים						
ולפי זה מבוארים דברי המדרש הנ"ל, שדבר פשוט הוא שלא היה הו"א שנהיה קדושים כהקב"ה, אלא שהמדרש בא להדגיש שלא נחשוב שקדושתינו וקדושת הקב"ה הם באותו ערך ויחס, שהן אותן סוג קדושה, וכל ההבדל הוא בפחות ויותר, כלומר, שהקב"ה קדוש הרבה יותר מקדושתינו, אין לומר כן אלא "קדושתי למעלה מקדושתכם", דאין שום ערך ויחס כלל בין קדושתינו לקדושת המקום, כי קדושתינו היא סוג קדושה אחרת לגמרי מקדושתו יתברך, ולא קרב זה לזה כלל, אלא הן שתי קדושות שונות לגמרי, וכשם שאין לומר שהשמים גבוהים מן הארץ, אחר שהשמים גבוהים, והארץ אין בה שום גבהות כלל, כך קדושתו יתברך גבוהה מאד בתכלית המעלה, ואין לה שום ערך ודמיון לקדושתינו.						

[illegible]

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
ברוך הגבר אשר יבטח ב'י וה'ה י' מבטחו. ומן הידוע, כי מי שימנה מבני אדם שני מונים או יותר לעשות דבר, מנויו מפסד, כל שכן מי שפסח על האלהים וזולתו, שישפך בטהונו, ויהיה זה הפסד החזקה להמנע ממנו מה שפסח עליו, כמו שאמר (ירמיה יז, ה): ^(ב) 'ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם פשר זרעו ומן י' יסור לבו'. וההקדמה הרביעית, שתהיה השגחתו חזקה והשתדלותו גדולה לקיים מה שחייבו			ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו' - שביטחונו יהיה בה' בלבד. ומן הידוע - והנה דבר ידוע הוא, כי מי שימנה מבני אדם שני מונים או יותר לעשות דבר - לתפקיד מסויים, מינויו מופסד - אין ערך למינוי זה, כיון שכל אחד מן הממונים אינו מרגיש את עצמו כאחראי יחידי למילוי המשימה, מאחר שיש עמו אדם נוסף, והוא סומך על השני שיעשה את הדבר (ראה עירובין ג, א), ומפני כך אין הממנה יכול לסמוך על אף אחד מהם שימלא תפקידו כנדרש. כל שכן מי שבטח גם על האלהים וגם על זולתו, שייסתר בטחונו - שבטחונו ייפגם ולא ייחשב [כי אם הדבר כך כשהוא סומך על שני בני אדם, השווים במהותם ובמעלתם, ואין אחד מקפיד אם הוא סומך גם על חברו, כל שכן במי שבטח בה' ולהבדיל גם על מישהו אחר, שהוא נשאר קרח מכאן ומכאן, כי ה' מסיר השגחתו ממנו, מפני שלא בטח עליו לבדו וזלזל בכבודו בכך שהשווה אליו את אחד מברואיו, ומאידך גם אותו שבטח בו לא יוכל להועיל לו ולעוזרו, שהרי הוא עצמו אין בידו לעזור לו במאומה לולא רצון ה' (פת לחם) - ויהיה זה - ביטחון מפוצל זה יהיה הסיבה החזקה - יהיה הגורם החזק ביותר להימנע ממנו מה שבטח עליו - שיימנע ממנו מלקבל את מה שהוא מקווה ובוטח להשיג ממנו יתברך, כמו שאמר (ירמיה יז, ה): 'ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם פשר זרעו' - ומשים חוזק בטחונו בעזרת בשר ודם, 'ומן ה' יסור לבו' - ומסיר מלבו את הביטחון בה'. וההקדמה הרביעית - הנצרכת לאדם כדי שיהיה בטחונו בה' בשלימות היא, שתהיה השגחתו חזקה והשתדלותו גדולה - שישגיח היטב וישתדל מאד לקיים מה שחייבו			עיונים יב. ארור הגבר אשר יבטח באדם. כתב ה'בית הלוי' (ליקוטים מכת"י): וגם זאת ישים האדם אל

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
^(א) בטל רצונך מפני רצונו פרי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, ואמר הכתוב (תהלים לו, ג): בטח ביי ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה, ואמר (איכה ג, כה): טוב יי לקנו לנפש תדרשנו. זאת אפילו שלא בדרך הטבע, 'מפני רצונך' - בזכות שאתה מבטל רצונותיך מפני ציווי הבורא (מרפא לנפש), ואמר הכתוב (תהלים לו, ג): 'בטח בה' - ואל תאמר אם לא אגזול ואגנוב, או אם אתן צדקה לעני, במה אתפרנס? אלא 'ועשה טוב' - הרי שהפסוק תולה את מדת הביטחון בעשיית הטוב, שהוא קיום המצוות. 'שכן ארץ' - ואז תשכון בארץ לאורך ימים, כי יתן לך ה' מזונותיך במקומך ולא תצטרך לנדוד למרחקים (מלבי"ם), 'ורעה אמונה' - תשיג מזונותיך בכבוד, בשכר האמונה שהאמנת בה' ושמת את בטחונך בו (עפ"י רש"י ופת לחם), ואמר (איכה ג, כה): 'טוב ה' לקיוי' - לבוטחים בו ומקוים אליו, אך לא לכולם, אלא 'לנפש תדרשנו' - לנפש אשר תדרוש לעשות את רצון הבורא בקיום מצוותיו (טוב הלבנון).						
עיונים						
יג. בטל רצונך מפני רצונו. מדוע נאמר 'בטל' רצונך ולא 'העבר' או 'שבר'? אמר רבי אליהו לופיאן זצ"ל: אמנם העולם אומרים ששבירת המידות זו מעלה טובה והלוואי ונגיע לזה, אבל האמת שאין זה התכלית. אלא צריך האדם לעקור ולשרש את הרצונות שלו - עד שלא יהיה לו רצון אחר כלל וכלל חוץ מרצון השי"ת! וזהו שאמר התנא 'בטל' רצונך מפני רצונו, ולא 'העבר' או 'שבר' רצונך, כי אז היה אפשר להבין שיוכל להיות לך רצון משלך, אלא שתשבר ותכניע אותו לרצונו של מקום. ולכן דקדק התנא בלשונו ואמר 'בטל' רצונך, היינו צריך אתה לבטל הרצון העצמי מכל וכל כאילו לא היה מעולם, וכך תוכל לעמוד איתן בפני כל המשברים והרוחות החזקות הנושבות בעוה"ז, כי אין לך שום רצון חוץ מרצונו של מקום. והדרך לביטול הרצון עד שהאדם לא ירצה כלל לעשות אחרת מרצון ה', אומר רבי אליהו אליעזר דסלר, הוא ע"י שיתרחק הרבה מהרצונות שלו - אז שוב לא ירצה בהם. יסוד זה הוא עפ"י דברי ה'אבן עזרא' על הפסוק "לא תחמוד" (שמות כ, יד), השואל כיצד מצווה התורה על האדם שלא לחמוד, הרי הלב חומד דברים יפים, ואין זה בשליטתו של האדם להימנע שלא לחמוד? אלא דומה						
עיונים						
הדבר לכפרי הרואה את בת המלך, ברור הדבר שהוא לא יבוא לחמוד כלל לישא אותה, מפני שהוא יודע שזה לא יתכן כלל. נמצא שדבר שאדם מבין שלא שייך שיהיה לו, הוא אינו חומד או רוצה אותו. כך צריך האדם לבטל את כל רצונותיו מפני רצון השי"ת, בידעו שאין בבריאה רצון אחר מלבד רצונו יתברך. יד. כמה הוא סכל. ה'חתם סופר' (פרשת ויקרא, עמוד ה', ד"ה כל המנחה) פירש את הפסוק: 'כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ'. שמרמז על הבוטח בה' שנקרא בלשון 'מנחה' ע"ש מה שכתב ב'חובת הלבבות' שהבוטח בה' יש לו 'מנוחת הנפש' והשליך יתבה על מי שבטחה בו, ועליו נאמר כך 'לא תעשה חמץ', שהחמץ מרמז על חטא, וכוונת הכתוב שלא יהיה כסיל מתעבר ובוטח, שלא יהא הבוטח בה' בעל חטא כי אם כן מה לו ולבטחון.						

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

וּמִצְוֹתָיו, אֲשֶׁר יַעַד וְהַעִיד עֲלֵיהֶם, ^(טז)שְׁתִּיהֶיהָ תוֹחֶלֶת הַבוֹטָח עָלָיו נִכְזָבָה כְּשִׁמְרָהּ, וְלֹא יִהְיֶה רָאוּי לְהִקְרָא בְּשֵׁם בּוֹטָח בְּאַלְהִים, אֲךָ הוּא כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכֶּתוּב (איוב כז, ח-ט): **כִּי מֶה תִּקְנֶת חֲנָף כִּי יִבְצַע כִּי יִשָּׁל אֱלֹהִים נַפְשׁוֹ, הֲצַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע אֵל, וְאָמַר (יִרְמְיָה ז, ט): הִגְנוּ רִצְחָ וְנָאֵף וְהִשְׁבַּע לְשֹׁקֶר, וְאָמַר (יִרְמְיָה ז, י): וּבִאתֶם וְעַמְדַתֶּם לִפְנֵי בַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו, וְאָמַר (יִרְמְיָה ז, יא): הַמַּעֲרַת פְּרִיצִים הִיא הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו.**

ומצוותיו, אשר יעד והעיד עליהם, שה' הבטיח עליהם שכר והזהיר עליהם בעונש. [עוד אפשר לבאר, אשר יעד - ה' יתברך בכבודו ובעצמו, והעיד עליהם - על ידי נביאיו וחכמיו (הגר"י עמדין, מנוח הלכות)], שתהיה תוחלת הבוטח עליו נכזבה כשימרהו - וודאי שתהיה תקוות הבוטח בה' בלתי אמינה ובלתי מתקבלת בזמן שעובר על רצונו, ולא יהיה ראוי להיקרא בשם בוטח באלהים, אך הוא - אלא הרי

הוא כמו שאמר הכתוב (איוב כז, ח-ט): **'כִּי מֶה תִּקְנֶת חֲנָף כִּי יִבְצַע'** - למה ינהג אדם ברשעות ובגלגלות, הרי סופו הוא **'כִּי יִשָּׁל אֱלֹהִים נַפְשׁוֹ'** - שהאלהים יטול וישליך את נפשו מעליו. **'הֲצַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע אֵל'** - וכי ישמע ה' את צעקתו של הגזלן כשיצעק אליו בבוא עליו צרה למלטו ממנה? (רש"י). הרי שתפילת הרשע ובטחונו בה' לא יועילוהו, ואמר (יִרְמְיָה ז, ט): **'הִגְנוּ רִצְחוֹ וְנָאֵף וְהִשְׁבַּע לְשֹׁקֶר, וְאָמַר (יִרְמְיָה ז, י): הַנְּבִיא שְׁלֹאֲחַר שַׁעֲשׂוּ מַעֲשִׂים אֵלָיו: וּבִאתֶם וְעַמְדַתֶּם לִפְנֵי בַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו, וְאָמַר (יִרְמְיָה ז, יא): הַמַּעֲרַת פְּרִיצִים הִיא הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו'** - האם אתם חושבים כי על ידי שתבואו לבית המקדש להתפלל תינצלו מהעונש המגיע לכם עבור כל תועבותיכם? ואמר (יִרְמְיָה ז, יא): **'הַמַּעֲרַת פְּרִיצִים הִיא הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו'** - האם אתם חושבים את בית המקדש למערה של פושעים, המשמשת להם מפלט ומחבוא אחרי שביצעו את פשעיהם, כך תחשבו שאתם ניצולים בבואכם אל בית המקדש (רד"ק). הרי שלא יועיל הביטחון לרשע.

עיונים

טז. שתהיה תוחלת הבוטח עליו נכזבה כשימרהו, ולא יהיה ראוי להקרא בשם בוטח באלקים. מבואר מדברי רבינו שלא שייך בטחון כשעובר על רצון ה', ומביא לכך סייעתא מהפסוקים. והדברים

חובות שער הבטחון הלכות

עיונים

צ"ע, שהרי אמרו חז"ל (ילקוט תהלים פרק לב) על הפסוק "והבוטח בה' חסד יסובבנו" - "אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו", וכן מובא במדרש תהלים (כה): "משל לאחד שהיה לסטים תפסוהו והלקוהו, אמר: 'קרוב למלך אני', הביאוהו להמלך, א"ל המלך: 'וכי אתה קרוב שלי?! א"ל: 'בטחתי בך'. אמר המלך: 'הואיל ובטחת בי עלי להצילך'". מבואר בזה שענין בטחון שייך אפילו לרשע, שצ"י הבטחון מפיק רצון מה' אע"פ שאינו ראוי לפי מעשיו, וצ"ע.

ואפשר, שמה שמוכח מהפסוקים שברשע לא שייך בטחון, זה רק כשחוטא בדבר שהוא נגד הבטחון עצמו, שבוטח רק במחשבתו ואילו מעשיו נוגדים את בטחונו, שבוזה מוכח שאין בטחונו אמיתי, וכגון, הגזול ממון חברו, שאינו ראוי להיקרא בשם בוטח כלל, ומחשבתו ניכרת מתוך מעשיו שאין האמונה בהשגחה פרטית נר לרגליו, שכן ממה נפשך אם בוטח הוא למה יגזול, הרי אין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלא נימא (יומא לח, ב), ומה שמוכן לו יקבלנו בהיתר, נמצא שמעשיו מוכיחין על בטחונו שמזויף הוא, ואין לו לצפות שה' ישמע תפלתו, וכמו כן החוטא בענין משא ומתן באמונה, ועושהו באופנים האסורים עפ"י התורה, וסיבת חטאו היא שנחפז להשיג הון, ובוטח בה' שבדרך זו ישיג את מבוקשו, הנה בזה האופן אין בטחונו אמיתי, דאם היה בטחונו כראוי הרי אין מעצור לה' להושיע באופנים המותרים. אבל אם הבטחון הוא אמיתי, בזה אמרו 'חסד יסובבנו', ואפילו הוא רשע בענינים אחרים.

ועוד נראה, והוא העיקר, דהנה אמרו במסכת פסחים (ק"ח, א) שהקב"ה גובה חובתו של אדם בטובתו. כלומר, אדם המחוייב בעונש על חטאו, הקב"ה עושה עמו חסד וגובה ממנו את חובתו מן הטוב שהוא עצמו השפיע עליו, כגון את חובו של העשיר גובה בשורו, ואת חובו של העני גובה בשיו, ועל ידי הפגיעה והחיסרון בטובה שיש לו אזי החוב משתלם ומתכפר חטאו. וכן הוא גם בזה הבוטח שאינו מקיים מצוותיו של הקב"ה, שאמנם מידת הבטחון פועלת גם אצלו שיונהג במידת החסד, אלא שכיון שיש לו חובות, אינו מקבל שפע זה אלא משמש הוא לפרעון חובותיו. וכך מצינו אצל יעקב אבינו, שבטחונו בה' היה גדול מאד, כמו שנאמר "האלקים הרועה אותי מעודי עד היום הזה" (בראשית מח, טו), ואעפ"כ כאשר בא עשיו לקראתו, כתוב "ויירא יעקב מאד ויצר לו" (שם לב, ז), ופירשו חז"ל (ברכות ד, א) שמא יגרום החטא. הרי שגם יעקב בעוצם בטחונו, ועל אף הבטחה מיוחדת שניתנה לו ביציאתו מבית אביו, "ושמרתיו בכל אשר תלך", וא"כ הלא אין לו סיבה לפחד כלל. אלא שכאמור אמנם הבטחון האמיתי הוא סיבה לשפע והרווחה, אך כאשר גורם החטא קיים וצריך להיענש בסיבתו, גובים חוב זה מאותה טובה העתידה לבא בגין הבטחון שהיה לו, ומניעת אותה טובה זהו העונש ('משנת רבי אהרן' ח"א עמ' יח וח"ד עמ' עב).

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
המעלים את המים מן הבאר - אל הבאר קשורים כלים להעלות את המים. הכלי הוא הסיבה הקרובה, כי הוא הפעולה הסופית הקרובה ביותר אל התכלית שהיא הוצאת המים מהבאר [פעולת שאיבת המים ממעמקי האדמה נעשית כך: האדם קושר בהמה לגלגל, גלגל זה מפעיל גלגל אחר שקשור בו דלי. הבהמה מסובבת את הגלגל, שמסובב את הגלגל שהדלי תלוי בו, ועל ידי כך מעלה הדלי את המים. הדלי הוא "הגורם הקרוב" להעלאת המים מעומק הבאר על פני הארץ, מפני שהוא קרוב ביותר אל המים וגומר את פעולת השאיבה], וסיכתו הרחוקה - ודוגמא לגורם רחוק היא, האדם עצמו, שהוא קושר הבהמה אל הגלגל - האדם שהתחיל בפעולת השאיבה על ידי שקשר את הבהמה לגלגל, [והוא "הגורם הרחוק" שהרי פעולתו היא הגורמת לפעולתם של הגורמים בשלבים הבאים שבסופם מוצאים המים מן הבאר, ופעולתו רחוקה מגמר פעולת השאיבה] ומניעתו - והבהמה מפעילה ומניעה (מלשון 'תנועה') את הגלגל להעלות את המים מתחתיות הבאר אל פני הארץ. אך הסיבות - ואילו שאר הגורמים ה"אמצעיים" אשר הן בין האדם והכלים - בין האדם הקושר את הגלגל ועד הדלי המעלה את המים, הם מצועים בין שני הדברים - הם גורמי ביניים המגשרים בין שני הדברים, בין הגורם הרחוק (-האדם) לגורם הקרוב (-הדלי), והם הבהמה והעיגולים - הבהמה והגלגלים, שמניע קצתם את קצתם - המפעילים זה את זה, שכל הקודם בהם מניע ומסובב את הבא אחריו, והחבל - וגם החבל שבו קשור הדלי לגלגל, הוא בכלל הגורמים האמצעיים. ואם יקרה פגע לאחת מן הסיבות הנזכרות - ולולא שלימות הגורמים האמצעיים לא יושלם הדבר; אם יקרה קלקול באחד מן המקשרים והמגשרים בין האדם לדלי, לא יוגמר הענין המכוון בהם - לא תצא אל הפועל המטרה הסופית שרצו להשיג אמצעותם, שהיא הוצאת המים מהבאר. וכן הוא גם בנוגע לשאר המעשים - שאר הפעולות המתהוות בעולם היוצאים אל גבול ההווה - הפעולות היוצאות אל הפועל ומתהוות	בבריאה,	המעלים את המים מן הבאר - אל הבאר קשורים כלים להעלות את המים. הכלי הוא הסיבה הקרובה, כי הוא הפעולה הסופית הקרובה ביותר אל התכלית שהיא הוצאת המים מהבאר [פעולת שאיבת המים ממעמקי האדמה נעשית כך: האדם קושר בהמה לגלגל, גלגל זה מפעיל גלגל אחר שקשור בו דלי. הבהמה מסובבת את הגלגל, שמסובב את הגלגל שהדלי תלוי בו, ועל ידי כך מעלה הדלי את המים. הדלי הוא "הגורם הקרוב" להעלאת המים מעומק הבאר על פני הארץ, מפני שהוא קרוב ביותר אל המים וגומר את פעולת השאיבה], וסיכתו הרחוקה - ודוגמא לגורם רחוק היא, האדם עצמו, שהוא קושר הבהמה אל הגלגל - האדם שהתחיל בפעולת השאיבה על ידי שקשר את הבהמה לגלגל, [והוא "הגורם הרחוק" שהרי פעולתו היא הגורמת לפעולתם של הגורמים בשלבים הבאים שבסופם מוצאים המים מן הבאר, ופעולתו רחוקה מגמר פעולת השאיבה] ומניעתו - והבהמה מפעילה ומניעה (מלשון 'תנועה') את הגלגל להעלות את המים מתחתיות הבאר אל פני הארץ. אך הסיבות - ואילו שאר הגורמים ה"אמצעיים" אשר הן בין האדם והכלים - בין האדם הקושר את הגלגל ועד הדלי המעלה את המים, הם מצועים בין שני הדברים - הם גורמי ביניים המגשרים בין שני הדברים, בין הגורם הרחוק (-האדם) לגורם הקרוב (-הדלי), והם הבהמה והעיגולים - הבהמה והגלגלים, שמניע קצתם את קצתם - המפעילים זה את זה, שכל הקודם בהם מניע ומסובב את הבא אחריו, והחבל - וגם החבל שבו קשור הדלי לגלגל, הוא בכלל הגורמים האמצעיים. ואם יקרה פגע לאחת מן הסיבות הנזכרות - ולולא שלימות הגורמים האמצעיים לא יושלם הדבר; אם יקרה קלקול באחד מן המקשרים והמגשרים בין האדם לדלי, לא יוגמר הענין המכוון בהם - לא תצא אל הפועל המטרה הסופית שרצו להשיג אמצעותם, שהיא הוצאת המים מהבאר. וכן הוא גם בנוגע לשאר המעשים - שאר הפעולות המתהוות בעולם היוצאים אל גבול ההווה - הפעולות היוצאות אל הפועל ומתהוות	בבריאה,

חובות	שער הבטחון	הלכות	חובות	שער הבטחון	הלכות
וְהַחֲקִדְמָה הַחֲמִישִׁית, שִׁיתְּבָאֵר אֲצִלּוֹ, כִּי הַשְׁלָמַת הַדְּבָרִים הַמִּתְחַדְּשִׁים בְּעוֹלָם הַזֶּה לְאַחֵר הִיצִירָהּ, הוּא בְּשָׁנֵי דְבָרִים. אֶחָד מֵהֶם, גְּזֵרוֹת הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה וְחִפְצוֹ בִּיצִיאָתָם אֶל גְּבוּל הַהוּיָה. וְהַשְׁנִי, סְבוּת וּמְצוּעִים, מֵהֶם קְרוּבִים וּמֵהֶם רְחוּקִים, וּמֵהֶם נִגְלִים וּמֵהֶם נִסְתָּרִים, וְכֻלָּם רָצִים לְהַשְׁלִים מֵה שֶׁנִּגְזַר הַהוּיָה וְהִירָאוֹתוֹ בְּעֶזֶר הָאֱלֹהִים לָהֶם עַל זֶה.	וְהַחֲקִדְמָה הַחֲמִישִׁית - הַנִּצְרָת לָאָדָם כְּדִי שִׁיְהִי בְּטָחוֹנוֹ שְׁלָם, הִיא, שִׁיתְּבָאֵר אֲצִלּוֹ - שִׁיְהִי בְּרוּר לוֹ, כִּי הַשְׁלָמַת - כִּי יִצִּיאָתָם אֶל הַפּוֹעֵל שֶׁל הַדְּבָרִים הַמִּתְחַדְּשִׁים וְהַמִּתְרַחֲשִׁים בְּעוֹלָם הַזֶּה לְאַחֵר הִיצִירָהּ - לְאַחֵר בְּרִיאַת הָעוֹלָם, הוּא בְּשָׁנֵי דְבָרִים - נַעֲשִׂים עַל יְדֵי אֶחָד מִשְׁנֵי אוֹפְנִים: אֶחָד - אוֹפֵן אֶחָד מֵהֶם, מִפְּנֵי גִזְרֵי הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה וְחִפְצוֹ בִּיצִיאָתָם אֶל גְּבוּל הַהוּיָה - עַל יְדֵי שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבַרַךְ בְּרָצוֹנוֹ גִּזַּר שֶׁדְּבָרִים אֵלֶּה יִתְהוּ וְיִהְיוּ תִּכְף לְמַצִּיאוֹת לֹא סִיוַע	וְהַחֲקִדְמָה הַחֲמִישִׁית, שִׁיתְּבָאֵר אֲצִלּוֹ, כִּי הַשְׁלָמַת הַדְּבָרִים הַמִּתְחַדְּשִׁים בְּעוֹלָם הַזֶּה לְאַחֵר הִיצִירָהּ, הוּא בְּשָׁנֵי דְבָרִים. אֶחָד מֵהֶם, גְּזֵרוֹת הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה וְחִפְצוֹ בִּיצִיאָתָם אֶל גְּבוּל הַהוּיָה. וְהַשְׁנִי, סְבוּת וּמְצוּעִים, מֵהֶם קְרוּבִים וּמֵהֶם רְחוּקִים, וּמֵהֶם נִגְלִים וּמֵהֶם נִסְתָּרִים, וְכֻלָּם רָצִים לְהַשְׁלִים מֵה שֶׁנִּגְזַר הַהוּיָה וְהִירָאוֹתוֹ בְּעֶזֶר הָאֱלֹהִים לָהֶם עַל זֶה.	וְהַחֲקִדְמָה הַחֲמִישִׁית, שִׁיתְּבָאֵר אֲצִלּוֹ, כִּי הַשְׁלָמַת הַדְּבָרִים הַמִּתְחַדְּשִׁים בְּעוֹלָם הַזֶּה לְאַחֵר הִיצִירָהּ, הוּא בְּשָׁנֵי דְבָרִים. אֶחָד מֵהֶם, גְּזֵרוֹת הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה וְחִפְצוֹ בִּיצִיאָתָם אֶל גְּבוּל הַהוּיָה. וְהַשְׁנִי, סְבוּת וּמְצוּעִים, מֵהֶם קְרוּבִים וּמֵהֶם רְחוּקִים, וּמֵהֶם נִגְלִים וּמֵהֶם נִסְתָּרִים, וְכֻלָּם רָצִים לְהַשְׁלִים מֵה שֶׁנִּגְזַר הַהוּיָה וְהִירָאוֹתוֹ בְּעֶזֶר הָאֱלֹהִים לָהֶם עַל זֶה.	וְהַחֲקִדְמָה הַחֲמִישִׁית, שִׁיתְּבָאֵר אֲצִלּוֹ, כִּי הַשְׁלָמַת הַדְּבָרִים הַמִּתְחַדְּשִׁים בְּעוֹלָם הַזֶּה לְאַחֵר הִיצִירָהּ, הוּא בְּשָׁנֵי דְבָרִים. אֶחָד מֵהֶם, גְּזֵרוֹת הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה וְחִפְצוֹ בִּיצִיאָתָם אֶל גְּבוּל הַהוּיָה. וְהַשְׁנִי, סְבוּת וּמְצוּעִים, מֵהֶם קְרוּבִים וּמֵהֶם רְחוּקִים, וּמֵהֶם נִגְלִים וּמֵהֶם נִסְתָּרִים, וְכֻלָּם רָצִים לְהַשְׁלִים מֵה שֶׁנִּגְזַר הַהוּיָה וְהִירָאוֹתוֹ בְּעֶזֶר הָאֱלֹהִים לָהֶם עַל זֶה.	וְהַחֲקִדְמָה הַחֲמִישִׁית, שִׁיתְּבָאֵר אֲצִלּוֹ, כִּי הַשְׁלָמַת הַדְּבָרִים הַמִּתְחַדְּשִׁים בְּעוֹלָם הַזֶּה לְאַחֵר הִיצִירָהּ, הוּא בְּשָׁנֵי דְבָרִים. אֶחָד מֵהֶם, גְּזֵרוֹת הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה וְחִפְצוֹ בִּיצִיאָתָם אֶל גְּבוּל הַהוּיָה. וְהַשְׁנִי, סְבוּת וּמְצוּעִים, מֵהֶם קְרוּבִים וּמֵהֶם רְחוּקִים, וּמֵהֶם נִגְלִים וּמֵהֶם נִסְתָּרִים, וְכֻלָּם רָצִים לְהַשְׁלִים מֵה שֶׁנִּגְזַר הַהוּיָה וְהִירָאוֹתוֹ בְּעֶזֶר הָאֱלֹהִים לָהֶם עַל זֶה.

חובות	שער הבטחון	הלכות
וכאשר נסתכל בצורך האדם לסבב ולהתנגלגל נתבונן ונראה בצורך האדם לסבב - שאף האדם צריך להפעיל גורמים ולהתנגלגל - ולהשתמש באמצעים לגמור עניניו - כדי להשיג את צרכיו, נמצאנו בראות העין	וכאשר נסתכל - וכאשר נתבונן ונראה בצורך האדם לסבב - שאף האדם צריך להפעיל גורמים ולהתנגלגל - ולהשתמש באמצעים לגמור עניניו - כדי להשיג את צרכיו, נמצאנו בראות העין	וכאשר נסתכל בצורך האדם לסבב ולהתנגלגל לגמר עניניו, נמצאנו בראות העין. כי הצריך אל המזון, כשישם לפניו המאכל פראוי לו, אם לא יתנגלגל לאכלו בהנבחתו אל

עיונים

העניינים שישקיע את כספו בעסק מוצלח וירוויח, נמצא א"כ כי לא העסק הוא הסיבה לרווח, אלא גזירת שמים שירוויח היא הסיבה והגורם שיזדמן לו עסק מוצלח וירוויח. ה'חפץ חיים' היה אומר: מה שאנו רואים שהפיקח מצליח בעסקיו ולהיפך הטיפש אינו מצליח ונשאר עני, וחושבים אנו שהודות לכשרונותיו מצליח, ומסכן זה האיש שאין לו כשרונות. זו הסתכלות לא נכונה, אלא, קודם ביאת האדם לעולם מכריזים למעלה פלוני יהיה עשיר ואלמוני יהיה עני (נדה טז, ב), ואותו שנגזר עליו להיות עני חונן אותו הקב"ה במעט כשרונות. היינו שלא בגלל שהוא טיפש הוא לא מצליח, אלא להיפך, בגלל שנגזר עליו לא להצליח - הרי הוא טיפש, והרבה דרכים למקום.

ממשיך ה'בית הלוי' לבאר על פי זה את הנאמר במדרש רבה (בראשית פרשה פט) על הפסוק (בראשית מא, א) 'ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם' - "הדא הוא דכתיב (איוב כח, ג) 'קץ שם לחושך', זמן נתן ליוסף כמה שנים יהיה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ - חלם פרעה חלום". רצו בזה לשלול שלא נחשוב כי חלומו של פרעה גרם לכך שיוסף יצא מבית האסורים, אלא ההיפך הוא הנכון, שכיון שהגיע זמנו של יוסף לצאת מבית האסורים זה היה הסיבה לחלום פרעה. וכן בענין כתונת הפסים שלא נאמר כי הכתונת פסים שעשה יעקב אבינו ליוסף יתר על אחיו גרמה הגלות לאבותינו, אלא שכיון שהיתה גזירה קדומה לזה בברית בין הבתרים, ובאמת גזירת הגלות היא שסיבבה את הסיבה הלזו של הכתונת שעל ידה נתגלגל הגלות, ואם לא היה עושה לו הכתונת פסים היתה גזירת הגלות מתגלגלת על ידי סיבה אחרת, וכן בכל דבר המסובב, הנרצה לו יתברך, הוא הגורם שיזדמן להאדם הסיבה. עכ"ד.

חובות	שער הבטחון	הלכות
לא יתקבצו מן האדם וזולתו, כי אם בגזירת האלהים והזמנתו הסבות אשר בהן הגמר, כמו שאמר (שמואל א ב, ג): ולו נתבנו עלילות, ואמר (ירמיה לב, יט): גדל העצה ורב העלילה, ואמר (מלכים א יב, טז): כי היתה סבה מעם יי. ואם תהיינה הסבות נעדרות בכלל, לא תגמר יציאת דבר מן הפעולות הטבעיות אל גדר ההויה.	לא יתקבצו - אין הן יוצאות לפועל מן האדם וזולתו - מכוח פעולות האדם או מפני סיבה אחרת, כי אם בגזירת האלהים - שיגזור על הדבר שיתהווה והזמנתו הסיבות - והכנת סיבות וגורמים על ידו, אשר בהן היגמרם - שעל ידם הפעולות נגמרות, כמו שאמר (שמואל א ב, ג): ולו נתבנו עלילות' - שהקב"ה	לא יתקבצו מן האדם וזולתו, כי אם בגזירת האלהים והזמנתו הסבות אשר בהן הגמר, כמו שאמר (שמואל א ב, ג): ולו נתבנו עלילות, ואמר (ירמיה לב, יט): גדל העצה ורב העלילה, ואמר (מלכים א יב, טז): כי היתה סבה מעם יי. ואם תהיינה הסבות נעדרות בכלל, לא תגמר יציאת דבר מן הפעולות הטבעיות אל גדר ההויה.

מזמן כל הסיבות המסובבות כל דבר במספר ומניין. אם היתה חסרה סיבה אחת, לא היה הדבר יוצא אל הפועל (פת לחם), ואמר (ירמיה לב, יט): 'גדל העצה ורב העלילה' - הקב"ה הוא אדון הסיבות ופועלם (פת לחם). ומוסיף רבנו להביא את הפסוק הבא כדי למנוע את המחשבה הבאה: אולי הסיבות הן אכן מאת ה', אך התוצאה שיצאה אל הפועל אינה בכוונה תחילה, על כך ואמר (מלכים א יב, טז): 'כי היתה סיבה מעם ה' - הרי מבואר שהסיבה שגרמה את הדבר היא ממנו יתברך, מתוך כוונה ברורה עבור אותה תוצאה ומטרה שנוצרה ממנה (פת לחם). ואם תהיינה הסיבות נעדרות בכלל - ואם לא תהיינה הסיבות הראשוניות כלל, לא תוגמר יציאת דבר מן הפעולות הטבעיות אל גדר ההויה - שום פעולה לא תצא אל הפועל ולא תושלם בדרך הטבע.

עיונים

טז. לא יתקבצו מן האדם וזולתו כי אם בגזירת האלהים והזמנתו הסיבות אשר בהן הגמרם. כתב ה'בית הלוי' (ליקוטי מאמרים, מכת"י): "גם כשעסק באיזה עסק והצליח, יבין, כי לא הסיבה [העסק] גרמה לו הריווח, רק להיפוך הריווח הוא שנגזר עליו גרם לכך שיזדמן לו הסיבה [העסק] שממנו יצאה המסובב הנרצה לו יתברך".

ביאור דבריו, כי הנה בכל דבר בעולם יש סיבה ומסובב, פירוש, יש את הסיבה הגורמת את המסובב [-התוצאה] הנוולדת מן הסיבה. באבחנה המדויקת מהי הסיבה ומהו המסובב שוררת מבוכה רבה ורבים הם הטועים בזה. למשל, אדם השקיע כספו בעסק והרוויח מכך רווח גדול, בשכל האנושי נראה, כי ההשקעה היא הסיבה שממנה נוצר הרווח הגדול. אבל באמת זוהי טעות גדולה, שלא העסק גרם את הרווח, אלא מן השמים נגזר עליו שירוויח ומשום כן סובבו את מהלך

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
בחן אותה כמה שפראת זה מננה, והוא, הצרך והחסרון אל מה שהוא חוץ לה במאכל ומשתה ומלבוש ומעון ומשגל, וצוה אותם לחזור עליהם, להביאם בסבות המוכנות להם, על פנים מיוחדים ועתים ידועים. ומה שגזר הבורא שיגמר לאדם מהם, יגמר וישלם בהשלמת הזדמנות הסבות.	ה' למרות הנסיונות שיעמדו בדרכה (מרפא לנפש), בחן אותה - לכן העמיד את האדם במבחן, כמה שמראה זה מננה - שיראה באופן ברור באיזה דרך בחר, והוא - והמבחן הוא כך: הצורך והחסרון אל מה שהוא חוץ לה - האדם נברא כשהוא חסר ונצרך לדברים מחוץ לו, כלומר למה שאין בקרבו ובידו, ממאכל - כגון מאכלים, ומשתה ומלבוש, ומעון ומשגל - ומגורים ולישא אישה, וצוה אותם - את בני האדם לחזור עליהם - להשתדל להשיגם, להביאם בסבות המוכנות להם - ולהביאם על ידי אמצעים שהכין הבורא לשם כך, על פנים מיוחדים - ורק בדרכים מסוימות [דהיינו רק באופנים שהתורה התירה אותם, כגון: אכילת בשר רק ע"י שחיטה, ואכילת מאכלים הגדלים בא"י רק לאחר שהפריש תרומות ומעשרות וחלה, וכדומה], ועתים ידועים - ושישיגם רק בזמנים מסויימים [בששת ימי המעשה, ללא חילול שבת, ושלא יעבד את אדמתו בשנה השביעית, וכדו' (פתחי לב)]. ומה שגזר הבורא - והדברים שגזר הבורא, שיוגמר לאדם מהם - ששיג האדם מאלה הדברים, יוגמר ויושלם - יעלה בידו להשיגם בהשלמת הזדמנות הסיבות - על ידי שהבורא יזמן לו בשלימות את האמצעים הדרושים לכך.	עיונים יח. וצוה אותם לחזור עליהם להביאם בסבות המוכנות להם על פנים מיוחדים ועתים ידועים. כתב ה'בית הלוי' (ליקוטי מאמרים, מכת"י): ומזה יובן טעות האנשים העוסקים בהשתדלות שאינו הולך על דרך התורה בנדנד גזל ואונאה ושאר דברים האסורים. ואם תשאל לו על מדוע הוא עושה ככה? גם הוא יודה אשר לא טוב עושה, רק תשובתו כי הוא מוכרח במעשיו, אשר הוא מוכרח לזה מחמת חסרון וכובד הפרנסה, ובאמת תשובה גנובה היא, כי רק מחמת שעוסק בעניינים אלו גלל כן אין לו פרנסה אחרת, ואם לא היה עוסק בזה היה מזמין לו הקב"ה פרנסה כשירה, וזהו כוונת הכתוב (ירמיה ב, יג-יח): 'כי שטים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארת בארת נשברים אשר לא יכילו המים' וגו' 'הלוא זאת תעשה לך עזבך את ה' וגו' 'ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור' וגו'. מליצת הפסוק, מה לך לילך למצרים, כי ההולך שמה	ואשר לא גזר לו להיגמר בהם - והדברים שגזר הבורא שלא ישיגם האדם, לא יגמר - לא יעלה בידו להשיגם, ויימנעו ממנו הסיבות - כי הבורא ימנע ממנו את האמצעים הדרושים להשגת אותם דברים. ונתבררו ממנו - ומהנהגתו של האדם בהשגת צרכיו: פרנסתו, רפואתו או הנאותיו, יתבררו העבודה והעבירה בכוונה ובבחירה - האם הוא בוחר בעבודת האלוקים או במרידה בו.	וזאת מתוך כוונתו ומתוך בחירתו לאחת מהנה מבלתי האחרת - באיזו משתי הדרכים הוא בחר בהשגת צרכיו [האם בחר להשיג את מזונו ויתר צרכיו בדרך היתר או בדרך איסור (טוב הלבנון)], ויתחייב אחר זה - ובהתאם לבחירתו יבואהו הגמול או העונש - כפי מה שבחר, ואפילו לא גמר בהם המעשה - ואפילו לא עלה בידו להוציא את שאיפתו לפועל בדרך שבחר בה ולהביאה לכלל מעשה.	והשני - והסיבה השנייה לכך שגזר הבורא על האדם לחזור אחר פרנסתו ושאר צרכיו היא, כי אילו לא הוצרך האדם לטרוח ולחזור - ולחפש ולסבב להבאת טרפו - ולפעול באמצעים שונים להשגת מזונו, וכל צרכיו היו מוכנים ומזומנים לפניו, אזי היה לו פנאי, והיה בועט בה' ורודף אחר העבירות, ולא היה משגיח - ולא היה משים לבו על מה	עיונים מוכרח לשתות מי שיחור, לא תלך ולא תשתה. 'תיסרך רעתך' (שם יט). בא לשלול, שלא תאמר כי היסורים גורמים רעתך, אלא רעתך הם הגורמים היסורים, וכמו שנתבאר כי לא מניעת הפרנסה גורם הפסלנות (גזל ואונאה ושאר דברים האסורים), רק הבחירה בדרך האסורה היא הגורמת שלא ישיגו פרנסתם רק באופן מאוס כזה. וכל מה שיוסיף לטהר מעשיו ויוסיף בבטחונו, כן תמעט ממנו היגיעה בהשגת צרכיו באופן כשר וישר.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
שְׁהוּא חַיִּב בּוֹ עַל טוֹבַת הָאֱלֹהִים עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ה, יב): וְהָיָה כְּנֹר וְנִבֵּל תִּתֵּן וְחִלְלִי וַיֵּינ מִשְׁתִּיָּהֶם וְאֵת פֶּעַל יְיָ לֹא יִכְיִטּוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא יֵאָדוּ, וְאָמַר (דברים לב, טו): וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּכְעַט שְׁמֹנֶת עֶבֶת פְּשִׁית וַיִּטֵּשׁ אֱלֹהִים עֲשָׂהוּ. וְאָמְרוּ זְכֹרֹנָם לְבִרְכָּהּ (אבות ב, ב): יִפָּה תִּלְמֹד תוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ שִׁיגִיעַת שְׁנֵיהֶם מִשְׁכַּחַת עוֹן,			שהוא חייב בו - לחובות המוטלות עליו כלפי האלוקים, על טובת האלהים עליו - מפני הטובות שה' מיטיב עמו [מאחר שהכול מוכן לפניו, היה עולה במחשבתו שכך הוא דרכו של עולם והדבר טבעי ומחוייב, ולא היה מכיר שצרכיו ניתנו לו מאת הבורא יתברך], כמו שנאמר בתוכחה שמוכיח את המשועבדים לגופם ולא לרוחם (ישעיה ה, יב): 'והיה בידם כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם' - הם עוסקים בעריכת משתה בכלי נגינה ומשתכרים ביין, 'ואת פועל ה' לא יכיתו' - ובתורת ה' אינם מסתכלים ובוודאי אינם עוסקים בה, 'ומעשה ידיו לא ראו' - ומתעלמים מן העובדה שה' ברא את העולם ואת כל הנמצא בו ותכלית הבריאה היא לעבוד את ה', ואמר (דברים לב, טו): 'וישמן ישורון ויכעט' - מרוב שפע המאכלים עם ישראל שכח את ה' ובעט בתורתו ובמצוותיו. 'שמנת עבית כשית' - נעשה שמן ועבה והתכסה בשומן (רמז לעשירות גדולה), 'ויטש אלוה עשהו' - ולפיכך עזב ושכח את ה' שעשה אותו לעם נכבד. ואמרו זכרונם לברכה (אבות ב, ב): 'יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ' - טוב והגון הוא שהאדם העוסק בתורה יעסוק גם במלאכה או בסחורה לצורך פרנסתו, לפי 'שיגיעת האדם בשניהם' - בתורה ובמלאכה 'משכחת עוון' - מסירה ומבטלת את כוחו של יצר הרע הגורר את האדם לעשות

עיונים

יט. יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עוון. בברכות (ל"ה, ב') מובא שרבי אמר לתלמידיו שלא יבואו ללמוד אצלו בימי ניסן ותשרי ויעסקו בפרנסתם, כדי שבשאר ימות השנה לא יהיו טרודים בהשגת מזונותיהם. רבי חיים מוואלוז'ין מבאר בהוראת רבא לתלמידיו, שחלילה לומר כי כוונתו היתה לומר לתלמידיו שיפנו את לבם רק לחיי שעה כל היום ויתבטלו ממש מתלמוד תורה, אלא בוודאי שגם בעסקם 'בדרך ארץ' - בחיי שעה, תהיה כוונתם ומחשבתם ללון בעומקה של הלכה. וכמו שמצינו אצל בועז בזמן שהיה זורה את תבואתו בגורן נאמר "ויטב לבו" ופירשו חז"ל שעסק בדברי תורה (מד"ר רות ב' פ' ד'), ועל כך אמרו במשנה שיגיעת שניהם

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
עבירות. היגיעה בתורה מתשת את כוחו של האדם (סנהדרין כו, ב), וכן המלאכה מפרכת ומשברת את הגוף, וכשיהיה האדם תשוש, ימנע מלהרהר בעבירה, ומתוך כך יצר הרע בטל ממנו (רבנו יונה ורע"ב), ואם תאמר, די לאדם שיהא עמל בתורה תמיד, והיגיעה תצילנו מן העוון והוא אינו צריך להתייגע גם במלאכה, אין זה כך, אלא צריך לעסוק במלאכה בנוסף לעסק התורה, 'וכל תורה שאין עמה מלאכה' - אם לא יעסוק אדם במלאכה בנוסף ללימודו ועיסוקו בתורה, 'סופה בטלה' - סופה של התורה שלמד שתסתכן ממנו, 'וגוררת עוון' - לפי שדרך זו תגרור אותו לעבור עבירות, שמתוך שלא הורגל במלאכה ילסטם את הבריות כדי להשיג מזונות (רבנו יונה, מרכבת המשנה). וכל שכן - שיבוא למרוד בהקב"ה מי שאין לו חלק באחת מהן - אדם שאינו עוסק לא בתורה ולא במלאכה, ולא שם לבו על אחת מהן - ואינו מתבונן במחשבתו אפילו באחת מהן. והיה מחמלת הבורא יתעלה על האדם - ודבר זה הוא מרחמי הבורא על האדם, בזה		וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּה מְלָאכָה סוּפָה בְּטִלָּה וְגוֹרֶרֶת עוֹן. וְכָל שֶׁכֶּן מִי שֶׁאֵין לוֹ חֵלֶק בְּאַחַת מֵהֶן, וְלֹא שֵׁם לְבוֹ עַל אַחַת מֵהֶן.	

עיונים

משכחת עוון כלומר - ה'גוף' מתעסק במלאכתו לצורך פרנסה, ואילו ה'מוח והמחשבה' פונה למלאכת ה' - והנהגה בכך 'משכחת עוון'. ובעונותינו הרבים - מוסיף רבי חיים - בשעת לימוד התורה ובתפילה אנו חושבים מחשבות זרות בענין עסק הפרנסה, והלוואי שכנגד זה גם בשעת עסק הפרנסה תהיה המחשבה טרודה בדברי תורה. ה'תוספות ישנים' שואל על דברי התנא שבתחילה אומר 'יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ' ומשמע כי דרך ארץ הוא עיקר, ותלמוד תורה הוא הטפל ומצטרף אל הדרך ארץ (שהרי תמיד תולים את הטפל בעיקר), ואילו לאחר מכן אמר 'כל תורה שאין עמה מלאכה בטילה', היינו שקיום התורה הוא העיקר אלא שיש צורך גם במעט מלאכה, ואם כן משמע שהתורה עיקר. ה'חתם סופר' מבאר שבאמת אין סתירה בין הדברים, תחילה מדובר באדם שמלאכתו עיקר, ועליו אומר התנא "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ", שיקבע על-כל-פנים קצת עיתים לתורה. אך בהמשך מדובר באדם שתורתו עיקר, ועליו אומר התנא שיעסוק גם קצת במלאכה, כי כל תורה שאין 'עמה' מלאכה סופה בטילה.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
שְׁהִטְרִידוֹ בְּעֵינָיו עוֹלָמוֹ וְאַחֲרִיתוֹ לְהִתְעַסֵּק כָּל יְמֵי חַיָּיו בְּזֶה, וְלֹא יִבְקֹשׁ מִה שְׁאִינוֹ צָרִיךְ לוֹ וְלֹא יוּכַל לְהַשִּׁיגוֹ בְּשִׂכְלוֹ, כִּמּוֹ עֵינָיו הִתְחַלְּהָ וְהִתְקַלְּהָ, כִּמּוֹ שְׁאֵמֵר הֶחֱכֵם (קֹהֶלֶת ג', י"א): גַּם אֵת הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִפְּלִי אֲשֶׁר לֹא יִמָּצֵא הָאָדָם אֵת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֵאשִׁי וְעַד סוֹף. וְאִם הוּא מִגְבִּיר עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים, וּבִזְחַר בִּירָאָתוֹ, וּבִטְחָנוֹ בּוֹ בְּעֵינָיו תּוֹרָתוֹ וְעוֹלָמוֹ, וְסָר מִן הַדְּבָרִים הַמְּגַנְּנִים, וְכוּסֵּף לַמְּדוּת הַטּוֹבוֹת, לֹא יִבְעֹט בְּמִנוּחָהּ, וְלֹא יִטָּה אֶל הַשְּׁלֹוהָ, וְלֹא	שְׁהִטְרִידוֹ - שֶׁהִטְרִידוֹ - שֶׁהִטְרִיחוֹ בְּעֵינָיו עוֹלָמוֹ - לַעֲסוֹק בַּהֲשָׁגַת צוּרְכֵי הָעוֹלָם הַזֶּה וְאַחֲרִיתוֹ - וּבִהְכַנֵּת צִידָה לַקְּרֹאָת חַיֵּי הָעוֹלָם הַבֹּא, דְּבַר שֶׁנַּעֲשֶׂה עַל יְדֵי קִיּוֹם הַתּוֹרָה וְהַמְצוּוֹת, לְהִתְעַסֵּק כָּל יְמֵי חַיָּיו - מִטּוֹבַת הָאָדָם לְהִיּוֹת טְרוּד וְעֹסוֹק כָּל יְמֵי חַיָּיו בְּזֶה, וְלֹא יִבְקֹשׁ מִה שְׁאִינוֹ צָרִיךְ לוֹ - כְּדִי שֶׁלֹא יִהְיֶה פְּנוּי לְבַקֵּשׁ דְּבָרִים שְׂאִינִם נִחוּצִים לוֹ, וְלֹא יוּכַל לְהַשִּׁיגוֹ בְּשִׂכְלוֹ - וְכֵדִי שֶׁלֹא יִחְקוֹר בְּעֵינָיו שְׂאִין הִיכּוֹלַת בְּשִׂכְלוֹ לְהִבְנִים וּלְהַשִּׁיג, כִּמּוֹ עֵינָיו הִתְחַלְּהָ וְהִתְקַלְּהָ - כְּגוֹן הַחֲקִירָה מִה הִיא קוֹדֵם בְּרִיאַת הָעוֹלָם, וּמִה יִהְיֶה אַחֲרֵי סוּפוֹ [הִיא שֹׁאֵלַת "מִה לִפְנִים וּמִה לְאַחֲרָי", שֶׁעֲלֶיהָ אָמְרוּ חֲז"ל (חֲגִיגָה פ"ב מ"א): כָּל הַמִּסְתַּכֵּל בְּזֶה רָאוּי לוֹ שֶׁלֹא בֹא לְעוֹלָם (מֵרֶפֶא לְנֶפֶשׁ וּפֶתַח לְחַם)]. לוֹ הִיא בְּטֵל מִמֶּלֶאכָה, הִיא חוֹשֵׁב בַּחֲקִירוֹת אֵלּוּ, אֲבָל עֲכָשִׁיו שְׂגוֹר עָלָיו הַבּוֹרָא שִׁיחִיהָ טְרוּד בַּפְּרִנְסָתוֹ וּבְעֵינָיו אַחֲרִיתוֹ - אֵין לוֹ פְּנָאִי וְאִינוֹ חוֹשֵׁב בְּעֵינָיו רְחוּקִים שְׂאִינִם שִׁיכִים לְעוֹלָמוֹ, כִּמּוֹ שְׁאֵמֵר הַחֶכֶם שֶׁלֹא הַמֶּלֶךְ (קֹהֶלֶת ג', י"א): גַּם אֵת - טְרַדַּת עֵינָיו וְעַסְקֵי 'הָעוֹלָם נָתַן' הַקֵּב"ה 'בְּלִבָּם' - שֶׁל בְּנֵי הָאָדָם, 'מִכְּלִי אֲשֶׁר לֹא יִמָּצֵא הָאָדָם' - כְּדִי שֶׁעַל יְדֵי כֵךְ לֹא יִהְיֶה לוֹ פְּנָאִי לְהִתְעַמֵּק וּלְחַקוֹר בַּחֲקִירוֹת הָאֲסוּרוֹת, כְּגוֹן: 'אֵת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֵאשִׁי' - קוֹדֵם בְּרִיאַת הָעוֹלָם 'וְעַד סוֹף' - וְאַחֲרֵי סוּפוֹ (דְּהֵיִינוּ מִה לִפְנִים וּמִה לְאַחֲרָי). וְאִם הוּא מִגְבִּיר - נִמָּצֵא אִפּוּא, כִּי אָדָם אֲשֶׁר בִּבְחִירָתוֹ הוּא מַעֲדִיף אֶת עֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים, וּבִזְחַר בִּירָאָתוֹ, וּבִטְחָנוֹ בּוֹ בְּעֵינָיו תּוֹרָתוֹ וְעוֹלָמוֹ - בְּמִה שֶׁנּוֹגַע לְעֵינָיו הָרוּחָנִיִּים וְלְעֵינָיו הָעוֹלָם הַזֶּה, וְסָר מִן הַדְּבָרִים הַמְּגַנְּנִים - וּמִתְרַחֵק מִן הַמִּידוּת וְהַהֲנָהגוֹת הַמְּגוֹנוֹת, וְכוּסֵּף - וְשׁוֹאֵף לְהִדְבֵּק בְּמִידוּת הַטּוֹבוֹת, לֹא יִבְעֹט - וְאֵין הוּא בּוֹעֵט בְּה' גַּם כִּשְׁהוּא חֵי בְּמִנוּחָהּ, וְלֹא יִטָּה - מִעֲבוֹדַת ה' אֶל הַרְדִּיפָה אַחֲרֵי חַיֵּי הַשְּׁלֹוהָ [אוֹ הַכוּוֹנָה, וְאִינוֹ מִמַּעַט בְּעֲבוֹדַת ה' גַּם כִּשְׁהוּא שְׂרוּי בַּשְּׁלֹוהָ], וְלֹא	יִשְׂיֵאֵהוּ - יִסִּיתָהוּ הַיִּצָּר, וְלֹא יִפֹּת בְּכַשְׂפֵי הָעוֹלָם, — יִסְתַּלֵּק מֵעַלְיוֹ טֶרַח הַגִּלְגּוֹל וְהַסְּבוּב בְּהִכָּאָת טֶרְפוֹ, מִפְּנֵי הַסְתַּלְקוֹת שְׁנֵי הַפְּנִים הַנּוֹכְרִים מֵעַלְיוֹ, הַבְּחִינָה, וְהַבְּעִיטָה בְּטוֹבָהּ, וְיִבְוֵאֵהוּ טֶרְפוֹ בְּלִי טֶרַח וּבְלִי יִגִּיעָה, כִּפִּי סִפּוּקוֹ וּמִזּוּנּוֹ, כִּמּוֹ שְׂכָתוֹב (מִשְׁלִי י', ג'): לֹא יִרְעִיב יִי נֶפֶשׁ צַדִּיק. ^(ב) וְאִם יֹאמֵר הָאוֹמֵר: הִנֵּה אֲנִינָנוּ רֹאִים מִקְצַת צַדִּיקִים לֹא יִזְדַּמֵּן לָהֶם טֶרֶפֶס אֶלָּא	יִשְׂיֵאֵהוּ - יִסִּיתָהוּ הַיִּצָּר, וְלֹא יִפֹּת בְּכַשְׂפֵי הָעוֹלָם - לְרִדּוֹף אַחֲרֵי תַעֲנוּגֵי עוֹלָם הַזֶּה הַמְכַשְׂפִּים אֶת הָאָדָם. וְכִיּוֹן שְׂאֵדָם זֶה עֹמֵל בְּעֲבוֹדַת ה' וְהַבּוֹרָא יוֹדֵעַ בּוֹ שֶׁלֹא יִתְרַפֵּה מִעֲבוֹדָתוֹ, גַּם אִם יִהְיֶה פְּנוּי מִטְרַדוֹת הָעוֹלָם, יִסְתַּלֵּק מֵעַלְיוֹ טֶרַח הַגִּלְגּוֹל - יִסִּיר מִמֶּנּוּ הַבּוֹרָא אֶת הַטְרַחָה לְהַפְעִיל גּוֹרְמִים, וְהַסְּבוּב בְּהִכָּאָת טֶרְפוֹ - וּמִה צוֹרֵךְ לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּאַמְצָעִים לְשֵׁם הַשָּׂגַת מִזּוּנּוֹ, מִפְּנֵי הַסְתַּלְקוֹת שְׁנֵי הַפְּנִים הַנּוֹכְרִים מֵעַלְיוֹ - מִפְּנֵי שֶׁאֲצֵל אָדָם זֶה לֹא קִיּוּמוֹת הַסִּיּוּמוֹת שְׂבִיגִין נִגְזֵר עַל הָאָדָם הַטּוֹרַח בַּפְּרִנְסָתוֹ כִּפִּי שֶׁהִזְכַּרְנוּ לְעִיל, שֶׁהֵן: הַבְּחִינָה - הַבְּדִיקָה אִם הוּא בּוֹחֵר בְּעֲבוֹדַת ה' [מֵאַחֲרֵי שֶׁהוּא עוֹמֵד בְּנִסְיוֹן וּבּוֹחֵר בְּעֲבוֹדַת ה'], וְהַבְּעִיטָה בְּטוֹבָהּ - וְכֵן לֹא נִמָּצֵא אֲצֵלוֹ הַחֲשֵׁשׁ שְׂמָא יִבְעֹט בְּה' מִפְּנֵי רֹב הַטּוֹבָה [שֶׁהִרִי אֵין הוּא בּוֹעֵט בְּה' אִף כֹּאשֶׁר הוּא שְׂרוּי בְּטוֹבָהּ], וְיִבְוֵאֵהוּ טֶרְפוֹ בְּלִי טֶרַח וּבְלִי יִגִּיעָה - מִזּוּנּוֹ שֶׁל אָדָם זֶה יִגִּיעַ לֵלֵא טֶרַח וּלֵלֵא עֹמֵל, כִּפִּי סִפּוּקוֹ וּמִזּוּנּוֹ - דִּי סִפּוּקוֹ וְצוּרְכּוֹ, כִּמּוֹ שְׂכָתוֹב (מִשְׁלִי י', ג'): לֹא יִרְעִיב ה' נֶפֶשׁ צַדִּיק - אֵלָּא מִזְמִין לוֹ ה' דִּי מַחְסוֹרוֹ (מִצּוֹדֵת דּוּד). וְאִם יֹאמֵר הָאוֹמֵר - וְאִם יִשְׁאֵל הַשּׁוֹאֵל: הִנֵּה אֲנִינָנוּ רֹאִים מִקְצַת צַדִּיקִים - הִרִי רֹאִים אֲנִי שֶׁחֲלַק מִהַצְדִּיקִים לֹא יִזְדַּמֵּן לָהֶם טֶרֶפֶס - אִינֵם מִשִּׁיגִים אֶת מִזּוּנֵם אֵלָּא			
עיונים כ. ואם יאמר האומר הנה אנחנו רואים מקצת צדיקים לא יזדמן להם טרפם וכו' ורכים מאנשי העבירות בשלוח וכו'. "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו" (תהלים יט, י). ביאר בספר 'זקן אהרן' (תהלים) על פי המסופר על רבינו אברהם אבן עזרא שנשאל מפני מה "צדיק ורע לו, רשע וטוב לו". והשיב במעשה שהיה: שני אנשים היו הולכים בדרך וישבו לאכול, ולאחד מהם היו שלש חלות לחם, ולחבירו לא היו אלא שתי חלות. ניגש אליהם עובר אורח ואמר להם: אחי. רעב אני ואין לי לחם לאכול. אולי						

עֵינָיו

כ. וְאִם יֹאמֵר הָאוֹמֵר הִנֵּה אֲנִינָנוּ רֹאִים מִקְצַת צַדִּיקִים לֹא יִזְדַּמֵּן לָהֶם טֶרֶפֶס וְכֵן וְרִבִּים מֵאַנְשֵׁי הַעֲבִירוֹת בְּשִׁלּוּהָ וְכֵן. "מִשְׁפָּטִי ה' אִמֵּת צַדִּיקוֹ יִחַדְיוֹ" (תְּהִלִּים יט, י). בִּיָּאֵר בַּסֵּפֶר "זִקֵּן אַהֲרֵן" (תְּהִלִּים) עַל פִּי הַמְּסוּפֵר עַל רִבִּינוֹ אֲבִרָהָם אֲבֵן עֲזָרָא שֶׁנִּשְׁאֵל מִפְּנֵי מִה "צַדִּיק וְרַע לוֹ, רַשָּׁע וְטוֹב לוֹ". וְהַשִּׁיב בְּמַעֲשֶׂה שֶׁהִיא: שְׁנֵי אֲנָשִׁים הָיוּ הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ וְיִשְׁבּוּ לֵאכּוֹל, וְלֹאֲחַד מֵהֶם הָיוּ שְׁלֹשׁ חֲלוֹת לֶחֶם, וְלַחֲבִירוֹ לֹא הָיוּ אֵלָּא שְׁתֵּי חֲלוֹת. נִיגַשׁ אֶלֵּיהֶם עוֹבֵר אֹרַח וְאָמַר לָהֶם: אַחִי, רַעֲב אֲנִי וְאֵין לִי לֶחֶם לֵאכּוֹל, אוֹלִי

הלכות

שער הבטחון

חובות

עיונים

תתנו לי מפתכם ואשלם לכם. נתרצו לו, ושתפו אותו בסעודתם, ושלושתם יחד אכלו את חמשת החלות, והוא נתן להם חמישה זהובים. ונתעוררה השאלה כיצד יחלקו ביניהם את החמישה זהובים: בעל שלושת החלות טען שמגיע לו שלשה זהובים, שהרי היה לו שלש חלות ולשני ינתנו שני זהובים כמנין חלותיו, ובעל שתי החלות טען שיחלקו הכסף לחצאין, שהרי האורח אכל משניהם בשוה, ולא הקפיד לאכול משל חבירו יותר, ובהתעצמותם החליטו להביא הדבר בפני רב העיר. והרב פסק להם: בעל שלש החלות יקח ארבעה זהובים, ובעל השתי חלות יקח זהוב אחד.

כששמעו העומדים את פסק הדין, אמרו ל'אבן עזרא', הנה הרב פסק לזה יותר ממה שתבע, שהרי בעל הג' חלות ביקש רק ג' זהובים והוא פסק לו ד' זהובים, אין זאת כי משפט מסולף הוציא. כששמע זאת רבינו אברהם אבן עזרא, אמר להם: אם אין אתם יכולים לרדת לסוף דעתו של שופט בשר ודם (בשאלת החלות), כיצד אתם רוצים להבין משפטי השי"ת, מדוע רשע וטוב לו צדיק ורע לו. אך בואו ואסביר לכם את הטעם של פסק הדין בענין החלות: הנה כל אחד מהשלושה אכל שליש של כל חלה, שהרי כולם אכלו בחבורה באופן שווה, וכאשר נחלק כל חלה לשלושה שלישים, הרי בסך הכל חמישה עשר שלישים נאכלו ע"י שלושתם, וכל אחד אכל חמישה שלישים, נמצא שאותו שיש לו שתי חלות אכל חמישה שלישים, ולא נתן מלחמו לחבירו רק שליש אחד, ולכן מגיע לו רק זהוב אחד. ואילו בעל שלושת החלות היה לחמו תשעה שלישים, הורידו מזה חמישה שלישים שאכל הוא, נמצא שאכל האורח מפיתו ארבעה שלישים, ולכן מגיע לו ארבעה זהובים.

וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים יט) "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו" - הן מה שרואים צדיק ורע לו, והן זה שרשע וטוב לו, צודקים הם (מעם לועז, פ' האזינו).

ומעשה היה בתלמידו של הרמב"ן, שחלה, ובא הרמב"ן לבקרו, וראה שקצו קרב והולך לבית עולמו. אמר לו: שמע נא בני את אשר אצווך, דע, שבעולם העליון יש היכל עליון ושמה כסאות למשפט והשכינה נצבת בעדתם, הא לך קמיע, ודע שבקמיע זו יפתחו בפניך כל שערי ההיכלות שברקיע, עד שתגיע להיכל העליון הזה, ושם תשאל כמה שאלות עצומות שיש לי בנוגע לכלל ישראל. ואת השאלות נתן לו בכתב, וביקשו שלאחר מאה ועשרים יבוא אליו בחלום ויגיד לו התשובות שישמע שם. והתלמיד נפטר לבית עולמו.

ויהי היום, והרמב"ן היה יושב על יד חלונו ולומד תורה, והנה דמות תלמידו הופיעה לנגד עיניו. אמר לו התלמיד: ידע רבינו, שבכל מקום שבאתי והראיתי את הקמיע, נפתחו בפני השערים, ונתנו לי רשות לעלות מעלה מעלה עד ההיכל הזה שאמר לי, וכשרציתי לשאול את הקושיות שהכין לי רבי ומורי, נראה לי מיד שכל הקושיות אינן קיימות בעולם האמת, ששם עלמא דקשוט, והכל בצדק ובמשפט (מעם לועז, נ"ך, שופטים, עמוד פ"א).

ביושר לבב

חובות

שער הבטחון

הלכות

אחרי העמל והגיעה, ורבים מאנשי העברות בשלוח, ותייהם בטוב ובנעימים. נאמר, כי כָּבֵר קָדְמוֹ הַנְּבִיאִים וְהַחֲסִידִים לַחֲקֹר עַל זֶה הָעֲנָן, מִהֶם מִי שֶׁאָמַר (יִרְמְיָה יב, א): מִדּוּעַ דֶּרֶךְ רָשָׁעִים צִלְחָה. וְאָמַר הָאֲחֵר (חֲבִיקוּק א, ג): לָמָּה תִּרְאֲנִי אֲנִי וְעַמִּל תִּבְיֹט וְשָׂד וְחֶמֶס לִנְגְדִי וַיְהִי רִיב וּמִדּוֹן יֵשָׂא. וְאָמַר (חֲבִיקוּק א, ד): כִּי רָשָׁע מִכְתִּיר אֶת הַצִּדִּיק. וְאָמַר (חֲבִיקוּק א, יג): תִּתְּחַרֵּשׁ כְּבֹלַע רָשָׁע צִדִּיק מִמֶּנּוּ. וְאָמַר אֲחֵר (תְּהִלִּים עג, יב): הִנֵּה אֱלֹהֵי רָשָׁעִים וְשִׁלּוֹי עוֹלָם הִשְׁגוּ חֵיל. וְאָמַר (תְּהִלִּים עג, יג-יד): אֵךְ רִיק זִכִּיתִי לִבִּי וְאַרְחִץ בְּנִקְיוֹן כְּפִי, וְאֵהִי נִגּוּעַ כָּל הַיּוֹם וְתוֹכַחְתִּי לַבְּקָרִים.

'ועמל תביט ושוד וחמס לנגדי' - ועוול זה אתה מביט בו ואינך עוזר. 'ויהי ריב ומדון ישא' - וגם מי שעוסק בריב ומדון מתקיים ומצליח (רש"י). פירוש אחר לפסוק: על ידי העוול מתהווה ריב ודין ודברים נגד דרכי ה' (מלבי"ם). והוסיף ואמר (חבקוק א, ד): 'כי רשע מכתיר את הצדיק' - כי הרשע מכתר ולוחץ את הצדיק ורודפו ועושה לו עוול (מרפא לנפש). ואמר - ועוד טען הנביא (חבקוק א, יג): 'למה תחריש כבולע רשע צדיק ממנו' - הקב"ה שותק בעת שהרשע משחית את הצדיק ממנו. ואמר אחר - ודוד המלך אמר (תהלים עג, יב): 'הנה אלה רשעים' - הרשעים עוברים על תורת ה', ואף על פי כן - 'ושלוי עולם' - הם שלווים בעולם 'השגו חיל' - וגדלו בעושר רב. איך ייתכן? ואמר (תהלים עג, יג-יד): 'אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי' - הפסוקים הקודמים עוסקים בענין רשע וטוב לו ופסוק זה מתאונן על הצדיק שרע לו, כלומר על ההנהגה שיש צדיקים הסובלים ייסורים. הפסוק קורא במר לב: חינום נקיתי את לבבי שלא לחטוא במחשבה, ולחינם שמרתי את ידי לבל אכשל בגזל ובשאר עבירות, שהרי למרות זאת 'ואהי נגוע כל היום' - הריני נגוע בייסורים בכל זמן, ואילו הרשעים אינם סובלים ממחסור, 'ותוכחתי לבקרים' - וצרות מתחדשות עלי מבוקר

חובות	שער הכסחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הכסחון	הלכות
וְאָמַר אַחֵר עַל אֲנָשִׁי דוֹרוֹ (מְלָאכִי ג, טו): גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמְלְטוּ, וְהִרְבָּה כֹּזֵה.	אך הִנִּיחַ הַנְּבִיא הַתְּשׁוּבָה בְּבִאּוֹר עֲלֵת זֶה, מִפְּנֵי שְׁעֵלַת כָּל אֶחָד מִן הַצְדִּיקִים הַנִּבְחָנִים, וְכָל אֶחָד מִן הָרָשָׁעִים שֶׁהֵם בְּטוֹכָה בְּעוֹלָם הַזֶּה, זוּלַּת עֵלַת הָאֵחֶר, לִכֵּן הָעִיר עַל זֶה בְּאֶמְרוֹ (דְּבָרִים כט, כח): הִנֵּסְתֶּרֹת לִי אֱלֹהֵינוּ וְהַנְּגַלְתָּ לָנוּ וּלְבָנֵינוּ, וְאָמַר הַחֶכֶם בְּדוֹמָה לָזֶה (קֹהֶלֶת ה, ז): אִם עֵשֶׂק רָשׁ וְגִזְלֵ מִשְׁפָּט וְצַדִּיק תִּרְאֶה בְּמִדִּינָה אֵל תִּתְּמוּהָ עַל	והצליחו ברעתם (פת לחם)), והרבה כזה - וכן נאמרו עוד פסוקים רבים בדומה לאלו.	אך הטעם שהניח - שנמנע הנביא מלהשיב תשובה בביאור עילת זה - בביאור הסיבה לכך שלפעמים צדיק רע לו ורשע טוב לו, הוא מפני שעילת - מפני שהסיבה והטעם של כל אחד מן הצדיקים הנבחרים - שמתנסים בייסורים ועוני, וכל - וכן הסיבה והטעם לכל אחד מן הרשעים שהם חיים בשלום ובטובה - בעולם הזה, זוּלַּת עֵלַת הָאֵחֶר - שונה היא בכל איש מרעהו [לכל אחד ואחד מהם יש טעם וסיבה משלו, שונים מהסיבות שהביאו למצבו של האחר, ואין טעם אחד הכולל את כולם: סיבת מצוקתו של צדיק זה איננה סיבת האחר, וכן יש טעם לכל אחד ואחד מהרשעים השרוי בטובה בעולם הזה וסיבה זו שונה מזו המעניקה חיי רווחה אצל האחר, ולכן לא היו הנביאים יכולים לפרט את הסיבות של כל אחד ואחד מהצדיקים והרשעים שבכל העולם ובכל הדורות], לכן העיר - התבטא משה רבנו על זה - על שאלה זו בכללות באמרו (דברים כט, כח): 'הנסתרות לה' אלהינו' - הודיענו בזה, שלא נחקור בעניין הזה, כיון שהוא דבר נסתר ומכוסה מדעת בני האדם ואין ביכולת האדם להשיגו, ופתרוננו גלוי רק לפניו יתברך. 'והנגלות לנו ולבנינו', ואמר ואף שלמה המלך החכם התבטא בדומה לזה (קהלת ה, ז): 'אם' תראה במדינה שהם 'עשק רש' - גוזלים את העניים 'וגזל משפט' - ומעוותים את המשפט, 'וצדק תראה במדינה' - ובכל זאת הנך רואה צדק בעיר, כלומר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם, 'אל תתמה על	לבוקר (עפ"י רש"י ומצודת דוד). ואמר אחר - ונביא אחר אמר על אנשי דורו הרשעים (מלאכי ג, טו): 'גם בחנו אלהים' רשעי הדור התריסו ואמרו: נראה מה יוכל לעשות לנו, 'וימלטו' - והצליחו להימלט מן הרעה ולא נכשלו [בתחילה לא העזו להרשיע הרבה אלא מעט בלבד, כדי לבחון אם תאונה להם רעה, ובראותם כי שלום להם, אמרו אין אלוקים בארץ, והוסיפו להרשיע, ונמלטו מהעונש	החפץ' - אל תתמה על חפצו של מקום שמאריך להם אף ואינו משלם להם כפועלם. ואמר הכתוב (דברים לב, ד): 'הצור תמים פעלו' - כשם שכל יצירותיו ופעולותיו של הבורא הן בתכלית השלימות והדקדוק, וודאי שכל פעולותיו נעשות בצדק, 'כי כל דרכיו משפט' - היינו, שכל הנהגתו בעולם עם בני האדם היא בתכלית היושר והמשפט (טוב הלבנון).	ועם כל זה - ואף על פי שאי אפשר לבאר הטעם של כל אחד ואחד בפרטיות, בכל זאת ראיתי לבאר בענין הזה - מצאתי לנכון לתת הסבר לעניין זה, מה שהיה בו מעט הספקה - שיקל במקצת על הבנת הדבר ויספיק להשקיט מעט את הלבבות התמהים. ואמר, כי הפנים - כי אחת הסיבות הרבות אשר בעבורם ימנע מהצדיק הזדמנות טרפו עד שיטרח עליו - שבעבורן לא יזדמן לצדיק מזונו אלא רק לאחר שיטרח ויתאמץ להשיגו ויבחון בו - ועל ידה יבחן בצדקתו: אפשר שיהיה עיון שקדם
עיונים כא. הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. תיבת "כי" משמעה נתינת טעם על מה שקדם לה. יש להבין אם-כן מה טעם יש ב"כי כל דרכיו משפט", על מאמר "הצור תמים פעלו". ועוד קשה, שפתח בלשון יחיד "תמים פעלו", ועבר ללשון רבים "דרכיו", ושוב מסיים בלשון יחיד "משפט". ברם, הלשון "תמים" מובנו הוא, שהדבר מושלם בכל חלקיו, המיוחדים לתכלית אחת. כגון, כלי זכוכית הנועד לשתייה, ונשבר חלק ממנו עד שאינו ראוי עוד לשתייה, מובן ששוב איננו תמים. אבל לא רק זאת, גם שני כלים המצטרפים למלאכה אחת, אם יחסר אחד מהם, הרי גם השני כבר אינו ראוי למטרתו, ושוב אין מערכת הכלים הזו מושלמת. אך לא כן בשני כלים שונים, שאין ביניהם כל שותפות לתכלית אחת, הרי שבהעדר האחד לא נפגעת תמימות כל שהיא. בידוע שעובדי עבודה זרה בדורות הקדמונים, היו להם סוגים רבים של עבודה זרה, לכל ענין וסוגו (כאם מדרש איכה רפחיתחא אום י) זאם משום שלא יכלו להריגו שמוהיג אחד יסורר						

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
לו, התחייב להפרע ממנו עליו, כמו שנאמר (משלי יא, לא): הן צדיק בארץ ישלם. — (כב) ויש שיהיה על דרך התמורה בעולם הפא, כמו שפיתוב (דברים ח, טז): להיטבך באחריתך. — ויש בארץ ישולם' - הצדיק משלם את חובו על עוונותיו בעולם הזה על ידי העונשים הבאים עליו (פת לחם), כדי שיקבל שכרו בשלימות בעולם הבא, וחסד גדול הוא בעבורו מאת ה'. ויש שיהיה - ולפעמים מייסר ה' את הצדיק בעולם הזה על דרך התמורה - כדי להרבות שכרו בעולם הבא, כמו שכתוב (דברים ח, טז): 'למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך' - כדי להיטיב לך לעולם הבא יותר ממלאכי השרת, וכפי הראוי למי שעמד לפני בניסיון (ספורנו). ויש				שיהיה - ופעמים הסיבה לכך שה' מייסר את הצדיק היא כדי להראות לאחרים סבלו והסברתו הטובה בעבודת הבורא יתברך - כי למרות סבלו מעוני וייסורים הוא עובד את ה' בשמחה ובסבר פנים יפות, כדי שילמדו בני אדם ממנו לקבל הנהגת הבורא יתברך באהבה, ולעובדו אף בעת קושי וייסורים. כמו שידעת מענין איוב - שייסרו ה' רבות, כדי להוכיח לשטן שמחזיק בצדקתו ותומתו גם כשהוא מדוכא בצער וייסורים (פתחי לב). ויש שיהיה - ולפעמים סובל הצדיק לרשע אנשי דורו - בגלל רשעת אנשי דורו, ויבחנו - וינסהו הבורא יתעלה בעוני ובריש - בעוני ומחסור, ובחלאים כדי להראות לבני דורו את חסידותו ועבודתו לאלהים - כיצד עובד הוא את ה'		
עיונים						
פעולות רבות, מה גם שמהם נוגדות אחת לשניה, כמו טוב ורע, ולכך החליטו שלכל פעולה יש פועל אחר. ברם, משל למה הדבר דומה, אם נפרק שעון על כל חלקיו, ונשאל למי שאינו מבין, מה מונח לפניו, יאמר כי הרבה דברים המה. ואף אם נצרפם יחדיו למכונה אחת, יאמר כי לפנינו מספר חלקים מצורפים יחד. כללו של דבר, שרואה הוא ריבוי דברים, ולא שלימות אחת. אבל המבין יודע גם יודע, כי בהיות שכל החלקים נועדו לתכלית ומטרה אחת, הרי הם הופכים לדבר אחד תמים, השעון.						
כך הגויים הקדמונים, אשר לא השכילו להבין שכל הפעולות בעולם מובילות לתכלית אחת, סברו אפוא שפועלים וגורמים רבים עומדים מאחוריהן. אבל משה רבינו ביקש להכחיש דעה נלוזה זו, ואמר "הצור תמים פעלו", רצה לומר, פועל אחד יצר הכל, לשלימות ותמימות אחת. אם-כן כיצד אנחנו רואים פעולות רבות, מהן גם סותרות לכאורה זו לזו, ועל כך התשובה היא "כי כל דרכיו משפט", כלומר, שכל דרכיו ופעולותיו למשפט ולתכלית אחת המה, ואף לפי שינוי המקבלים תשתנה הפעולה. לפי זה מיושב אפוא מה שפתח בלשון יחיד - "תמים פעלו", עבר ללשון רבים - "דרכיו", וסיים שוב ב"משפט", לשון יחיד. שכן כל מגמתו להראות שכל דרכיו הרבים משפט אחד להם, בהיותם למען מטרה אחת, המאחדת אותם לפועל אחד תמים ומושלם (באר רואי, מרבי בנימין דיסקין).				כב. ויש שיהיה על דרך התמורה בעולם הבא, כמו שכתוב להיטבך באחריתך. 'על דרך התמורה,		

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
מבִּלְעֲדֵיהֶם, כְּמוֹ שְׁנֵאֵמַר (ישעיה נג, ד): אֲכֵן חָלִינוּ הוּא נִשָּׂא וּמִכְאֲבֵינוּ סִבָּלָם. — וַיֵּשׁ שִׁיתִּיהָ, מִפְּנֵי שְׂאִינָנוּ מִקְנָא לַאלֹהִים לְקַחַת הַדִּין מֵאֲנָשֵׁי דוֹרוֹ, כְּמוֹ שְׂיִדְעַתָּ מַעֲנִין עָלַי וּבְנָיו, שְׂאֵמַר בָּהֶם הַכְּתוּב (שְׁמוּאֵל ב, לו): וְהָיָה כָּל הַנּוֹתָר בְּבֵיתְךָ יָבוֹא לְהִשְׁתַּחֲוֹת לוֹ לַאֲגוּרַת כֶּסֶף וְכֶפֶר לָהֶם.	והרשעים מקבלים עונש. ועוד, כדי שייסוריו יהיו לכפרה לאנשי דורו, כמו שנאמר על זמן אחרית הימים כשיראו הגויים את משפט הבורא יתברך, יאמרו: (ישעיה נג, ד): 'אכן' - עתה מתברר לנו, כי הצער שהיו ישראל סובלים בגלותם לא היה בעוונם, שהרי דבקים היו בה' גם במצבים הקשים ביותר, ואנו אעפ"י שחינו בשלום ובשלווה החזקנו באמונת שקר. הגויים יגיעו למסקנה כי 'חלינו הוא נשא' - אנחנו גרמנו לכל צרות הצדיקים, 'ומכאובינו סבלם' - ובגללינו סבלו ייסורים, כדי שנבין את דרגתם הרמה ואת צדקותם, ונצדיק את הישועה הגדולה שה' עושה להם (רד"ק).	ויש - ופעמים שיהיה יסוריו של הצדיק מפני שאיננו מקנא - לפי שאינו נוקם לכבוד האלהים לקחת הדין מאנשי דורו - ואינו מוחה באנשי דורו, כמו שידעתָ מענין עלי ובניו כמו שידוע לך מהעונש של בני עלי - חפני ופנחס, שאמר בהם הכתוב - איש האלהים הוכיח את עלי והודיע לו את עונשו (שְׁמוּאֵל ב, לו): 'והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחוות לו' - לצדוק הכהן בשביל 'להרויח אגורת כסף וככר - חתיכת להם' - כלומר ישפיל עצמו לפניו ויבקש ממנו דמי מחייתו (רד"ק). העונש המפורש בפסוק מתייחס לחפני ופנחס שהיו כהנים ועיכבו את הקרבת הקרבנות, אעפ"י	שפנחס עצמו לא חטא אלא רק אחיו חפני, וזאת משום שלא מחה בו, כמו שאמרו בגמרא שבת נ"ה, ב' (טוב הלבנון). הרי שנגזרה עניות על הצדיק על כך שלא מחה בחוטא.	עתה מבאר רבנו את עניין רשע וטוב לו: אבל טובת האל יתברך על הרשע - ולעומת זאת הטובות שהאל	יתברך מיטיב עם הרשעים, יש שתהיה - פעמים שהסיבה לכך היא בעבור טובה שקדמה לו - מפני שעשה בעבר מעשה טוב, ועל כך יגמלוהו האלהים עליה - משלם לו ה' שכרו בעולם הזה, כמו שאמר (דברים ז, י): 'ומשלם לשונאיו אל פניו להאבירו', ותרגמו בו הראשונים: ומשלם לסנאוהי טבון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון - הקב"ה משלם לרשעים בחייהם גמולם הטוב על מעט המעשים הטובים שיש בידם, כדי להאבירם מן העולם הבא אחר שכבר קיבלו שכרם בעולם הזה (עפ"י רש"י).	ויש שתהיה על דרך הפקדון אצלו - ולפעמים עשירותו של הרשע ניתנת לו רק כפיקדון שיהיה שמור בידו, עד שיתן לו - לרשע האל יתברך כן
עיונים כד. בעבור טובה שקדמה לו, יגמלוהו האלוהים עליה בעולם הזה, כמו שאמר ומשלם לשנאיו אל פני להאבירו. ב'תרגום יונתן' מבאר את הפסוק: "ומשלם לסנאוהי אגר עובדיהון טביא בעלמא הדין מן בגלל דמשיציא יתהון בעלמא דאתי". פירוש: ומשלם לשונאיו שכר מעשיהם הטובים שעשו בעולם הזה, כדי להאבירם מן העולם הבא. מה טעם משלם ה' לרשע שכרו בעולם הזה, ולצדיק משלם בעולם הבא. ביאר בעל ה'נודע ביהודה', כי בעולם הבא אין, לא אכילה ושתיה ולא שום תענוג גשמי, וכל התענוג שם אינו אלא שנהנים מזיו השכינה, והצדיקים זוכים לדביקות ולמדרגות נפלאות. וכיון שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה, לכן כשם שהצדיק בעשותו המצווה מתכוון לשמה, להתדבק בשורשים העליונים, כך מקום קבלת שכרו הוא בעולמות העליונים. אבל הרשע, שעושה המצווה שלא לשמה, ואין						

עיונים

עיונים

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
צדיק יהיה ראוי לה, כמו שאמר (איוב כז, יז): יבין וצדיק ילבש, ואמר (קהלת ב, כו): ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים. — ואפשר שתהיה הספה הגדולה שפסבות מותו ורעתו, כמו שפסבות (קהלת ה, יב): עושר שמו	צדיק ואותו בן צדיק יהיה ראוי לה - לאותה הטובה, כמו שאמר (איוב כז, יז) קודם לכן נאמר: 'זה חלק אדם רשע' וגו', ולאחר מכן נאמר: 'יבין וצדיק ילבש' - פעמים שהרשע עמל להכין את הכסף, אך בסופו של דבר יזכה בו הצדיק ויהנה ממנו, ואמר (קהלת ב, כו): 'ולחוטא נתן' - הקב"ה בליבו 'ענין' רצון וחשק 'לאסוף ולכנוס' הון רב, אך לא כדי שיהנה הוא ממנו, אלא ישמרנו בידו כדי 'לתת' אותו 'לטוב' - לאדם שהוא צדיק וטוב 'לפני האלהים' - בעיני האלוקים, ואותו צדיק יזכה בכל האוצרות שטרח בהם הרשע.	ואפשר - ולפעמים נותן ה' לרשע טובה כדי שהטובה תהיה הסיבה הגדולה שבסיבות - הסיבה העיקרית שתגרום למותו ורעתו, כמו שכתוב (קהלת ה, יב): 'יש עושר' שהוא 'שמור	לבעליו' - אצל בעליו, אך לא לטובתו הוא שמור לו, כדי ליהנות ממנו באחרית הימים ולהורישו לבניו אחריו, כי אם 'לרעתו' הוא שמור לו, כדי לגרום לו צער [בקורח, שעל ידי עושרו נתגאה וירד לשאול (רש"י). אפשרות אחרת לרעה הבאה בשל העושר היא התעוררות קנאת בני אדם בו, ואלו יעלילו עליו עלילות שווא ויהיה מיוסר בייסורים (מצודת דוד)].	ואפשר שתהיה, להאריך הבורא יתעלה לו עד שישוב - ועוד ייתכן, שה' משהה ביד הרשע את הטובות, ומאריך לו אף, [או הכוונה, ומאריך ומשהה בידו את הטובה] כיוון שידוע שסופו לשוב בתשובה, ואז יהיה ראוי לה - לטובה, כמו שידעת מענין - כמו שידוע מסופו של מנשה - שאף שהרשע הרבה, בכל זאת לא הסיר הקב"ה את מלכותו ממנו, מפני שסופו שחזר בתשובה שלימה כפי שכתוב בדברי הימים (דה"ב לג).	ויש שתהיה - ופעמים שהבורא מיטיב עם הרשע, לחסד שקדם אביו - משום מעשה חסד שעשה אביו בעבר, והיה ראוי להיטיב - שייטיבו לבנו בעבורו - בזכותו, כמו שאמר ה' ליהוא בן נמשי (מלכים ב, י, ל): 'בני רבעים' - ארבעה דורות 'ישבו לך על כסא ישראל'. אעפ"י שכל אותם ארבעת המלכים מזרע יהוא שמלכו היו רשעים והלכו בדרכו של ירבעם בן נבט, כמסופר בנביא, בכל זאת הותיר הקב"ה את המלוכה בידם, בעבור זכותו של יהוא אביהם שהשמיד את כל בית אחאב כמצוות ה' יתברך (פתחי לב), ואמר (משלי ב, ז): 'מתהלך בתומו צדיק' - צדיק שהוא מתהלך בתמימות וביושר, לא בלבד שהוא עצמו יהיה ניצול מהרעות, אלא 'אשרי בניו אחריו' - אשרי בניו אחרי מותו, כי יחסו בצל זכותו (מצודת דוד), ואמר (תהלים לז, כה): 'נער הייתי' - הבטתי בנערוי 'גם' הבטתי כש'זקנתי, ולא ראיתי' מאז ועד עתה שיהיה ה' צדיק נעזב' לגמרי, וגם לא ראיתי ש'זרעו מבקש לחם' על הפתחים (רד"ק) כי לא יעזבם ה' בזכותו של אביהם הצדיק.	

עיונים

כל דביקות במעשיו, רק מעשי גשמי גרידא, לכך כל שכר מצוותיו גם-כן שייך רק בעולם הזה הגשמי.
הוי אומר, שכל אחד מקבל שכרו במקום שבו דבקה נפשו בעת עשיית המצוה.
נוסף על זה, שהרשע אינו יכול כלל להידבק בשורש עליון, אף בעשותו מצווה, משום עוונותיו אשר הן כמסך המבדיל בינו לבין המקום.

לפי זה - ממשיך הנודע ביהודה - יבואר לשון הרמב"ם (פ"ז מהל' תשובה ה"ז) "כמה מעולה מעלת התשובה, אמש היה מובדל מה' אלקי ישראל, שנאמר עוונותיכם היו מבדילים וכו', צועק ואינו נענה וכו', עושה מצוות וטורפין אותן בפניו וכו', והיום הוא מודבק בשכינה, שנאמר ואתם הדבקים, וגם צועק ונענה מיד וכו'".
ויש להבין מדוע טורפין המצוות בפניו, הלא מצינו שאפילו לרשע גמור יש שכר על מצוותיו, ואין עבירה מכבה מצוה.

אבל לדברינו מובן, שאין הכוונה שאין לו שכר מצוה, אלא שטורפין שכרו בפניו, על דרך "ומשלם לשונאיו אל פניו", שמשלמים לו שכרו בעולם הזה, להאבידו בעולם הבא.
משום שאינו יכול לקבל שכרו בעולם הבא, מכיון שאינו יכול להידבק בעולם ההוא.
וזו היא הסיבה שאמר עליו הרמב"ם "צועק ואינו נענה", כי העוונות הנם מסך המבדיל עבורו, ואי אפשר לו להתקרב ולהתקשר לא במצווה ולא בתפילה, עד שישוב בתשובה.

עיונים

כל דביקות במעשיו, רק מעשי גשמי גרידא, לכך כל שכר מצוותיו גם-כן שייך רק בעולם הזה הגשמי. הוי אומר, שכל אחד מקבל שכרו במקום שבו דבקה נפשו בעת עשיית המצוה. נוסף על זה, שהרשע אינו יכול כלל להידבק בשורש עליון, אף בעשותו מצווה, משום עוונותיו אשר הן כמסך המבדיל בינו לבין המקום.

לפי זה - ממשיך הנודע ביהודה - יבואר לשון הרמב"ם (פ"ז מהל' תשובה ה"ז) "כמה מעולה מעלת התשובה, אמש היה מובדל מה' אלקי ישראל, שנאמר עוונותיכם היו מבדילים וכו', צועק ואינו נענה וכו', עושה מצוות וטורפין אותן בפניו וכו', והיום הוא מודבק בשכינה, שנאמר ואתם הדבקים, וגם צועק ונענה מיד וכו'". ויש להבין מדוע טורפין המצוות בפניו, הלא מצינו שאפילו לרשע גמור יש שכר על מצוותיו, ואין עבירה מכבה מצוה.

אבל לדברינו מובן, שאין הכוונה שאין לו שכר מצוה, אלא שטורפין שכרו בפניו, על דרך "ומשלם לשונאיו אל פניו", שמשלמים לו שכרו בעולם הזה, להאבידו בעולם הבא. משום שאינו יכול לקבל שכרו בעולם הבא, מכיון שאינו יכול להידבק בעולם ההוא. וזו היא הסיבה שאמר עליו הרמב"ם "צועק ואינו נענה", כי העוונות הנם מסך המבדיל עבורו, ואי אפשר לו להתקרב ולהתקשר לא במצווה ולא בתפילה, עד שישוב בתשובה.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
(כה) וַיֵּשׁ שְׁתֵּהִיָּה לְנִסּוֹת אֲנָשֵׁי הַתְּרֵמִית וְהַמְצַפּוֹנִים הָרָעִים, כְּשֶׁהֵם רֹאִים זֶה מִמֶּהָרִים לְסוּר מַעְבֻּדַת הַבּוֹרָא, וְחָשִׁים לְהַתְרַצוֹת אֶל אֲנָשֵׁי הָרָשָׁע וּלְלַמֵּד מִמַּעֲשֵׂיהֶם, וַיִּתְּפָרֵר הַנָּכָר לְאֱלֹהִים, וַיִּרְאֶה הַנָּאֵמָן בַּעֲבוּדָתוֹ, כְּסָבְלוֹ עֵת שְׁשׁוּלְטִין בּוֹ			
רשעים, אלא שמסתירים הם את רשעותם [רבנו מדבר על שני סוגי אנשים המראים את עצמם כצדיקים, למרות היותם רשעים. ההבדל ביניהם נעוץ בסיבות להסתרת מעשיהם הרעים: "אנשי התרמית", הם הרשעים המראים את עצמם צדיקים כדי שיוכלו לרמות אחרים. ו"המצפונים הרעים", הם בני אדם המתיראים וחוששים מן הבריות ומצפנים ומסתירים את רשעותם מהאחרים, וצופנים את רשעותם בלבם (פת לחם)], וכדי לברר מי הם הצדיקים האמיתיים ולחשוף את מי שמעמיד פני צדיק רק כלפי חוץ, נותן ה' טובה לרשע וכשהם רואים זה - אותם המראים עצמם כצדיקים, בראותם את הצלחת הרשעים ממהרים גם הם לסור מעבודת הבורא - לעזוב את עבודת הבורא ולעשות כמעשה הרשעים, אולי יצליחו גם הם, וחשים להתרצות - ומזדרזים להחניף ולמצוא חן אל אנשי הרשע וללמוד ממעשיהם - וכך מתברר שהם רמאים וצבועים ופנימיותם מושחתת, ויתברר - ועל ידי כך מתברר ומתגלה הנבר לאלהים - מי הוא הצדיק באמת שלבו זך ונקי לה' [שלמרות הצלחת הרשעים אינו מתחבר עימם ואינו למד ממעשיהם. נמצא שעל ידי הצלחת הרשעים מתברר מי הוא הרשע ומי הוא הצדיק (פת לחם)], ויראה הנאמן בעבודתו ויתגלה מי הוא הנאמן באמת בעבודתו יתברך, כסבלו עת ששולטין בו			

עיונים

כה. ויש שתהיה לנסות אנשי התרמית והמצפונים הרעים... ויתברר הנבר לאלקים. בפירוש 'מנוח הלבבות' ביאר, שה' יתברך רוצה לפרסם מעשה עוונותיו שעושה הרשע בסתר, ומראה עצמו צדיק בפני בני אדם, ולכן נותן לו טובה כדי שעל ידי כן יבעוט, ככתוב (דברים לב, טו): 'וישמן ישרון ויבעט', ויתפרסמו מעשיו, ואז יענישנו ה' יתברך עליהם. כי אם היה מענישו קודם לכן בזמן שהיה נראה כלפי חוץ שהוא צדיק, היה בזה חילול השם יתברך, שיאמרו שנענש על צדקתו, ועל דרך זה אמרו חכמינו ז"ל (אבות פ"ד מ"ד) "כל המחלל שם שמים בסתר [שעובר עבירה בסתר] נפרעים ממנו בגלוי". ונתקשו המפרשים, מהו המחלל שם שמים בסתר, הלא אם שום אדם

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
ומכִּישִׁין אוֹתוֹ, וַיִּקְבֵּל שָׂכָר מִהַבּוֹרָא וַתַּעֲלֶה עַל זֶה, כְּמוֹ שִׁדְעָתָּה מַעֲנִין אֵלֵיהֶם עִם אִיזְבֵּל וַיִּרְמִיּהוּ עִם מַלְכֵי דוֹרוֹ.			
(כו) וַיִּכְיוֹן שֶׁהַתְּפָרֵר חַיִּיב הַגִּלְגּוּל עַל הַסְּפּוֹת עַל בְּנֵי אָדָם, נִבְאָר עֲתָה, כִּי אֵין כָּל אָדָם חַיִּיב לְחַזֵּר עַל כָּל סִפָּה מִסְּפּוֹת הַטָּרְף, כִּי הַסְּפּוֹת שִׁדּוּעַ מִהַמַּעֲשֶׂה בִּאלִיָּהוּ			
הנביא שנרדף על ידי איזבל וירמיהו עם מלכי דורו - שנרדף על ידי המושלים בדורו. וכיון שהתברר - שהוכחנו בדברינו לעיל, חייב הגלגול על הסיבות על בני אדם - את החיוב המוטל על בני האדם להשתדל בסיבות להשגת פרנסתם, נבאר עתה, כי אין כל אדם חייב לחזור - שאין חובה על האדם לחזור על כל סיבה - אחר כל אמצעי מסיבות הטרף - מאמצעי השגת הפרנסה הבאות לידו, אלא בידו לבחור לעצמו את האמצעי המתאים ביותר לתכונותיו. כי הסיבות			

עיונים

אינו רואה שהוא חוטא, איזה חילול ה' יש בזה? ופירש רש"י, שתלמיד חכם העובר עבירה בסתר, כאשר יפרעו ממנו [ולא ידעו שעבר עבירה בסתר] יהיה בכך חילול ה', שהרי בני אדם לא יודעים שחטא, ויאמרו מה הועילו לו מעשיו, אבל כאשר הקב"ה נפרע ממנו בגלוי לעיני בני אדם באופן שמתפרסם חטאו שעשה בסתר, ועל ידי שיפורסם חטאו, לא יאמרו בני אדם שהוא מקבל עונש בחינם. כמו שנאמר (משלי כו, כו) 'תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל', שהעושה עבירה בסתר, לבסוף יתגלו מעשיו הרעים בקהל רב.

כו. וכיון שהתברר חייב הגלגול על הסיבות על בני אדם. כתב ה'שולחן ערוך' (או"ח קנו, א): "אחר כך ילך לעסקיו, דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון, כי העוני יעבירונו על דעת קונו...".

כתב ה'ביאור הלכה' (שם ד"ה סופה) וז"ל: כתבו הספרים, שזהו נאמר לכלל העולם שאין כולם יכולים לזכות לעלות למדרגה רמה זו להיות עסקם רק בתורה לבדה, אבל אנשים יחידים יוכל להימצא בכל עת באופן זה [וזהו שאמרו בברכות ל"ה עמוד ב': 'הרבה עשו כרבי שמעון בר יוחאי

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
או מלאכת יד שטרחה מעט, כתפירה, וכאחוי, והספרות, ואצור המסחרים, ושכיר האריסים והפועלים והשמישים בעבודת האדמה. ומהן סבות יש בהן יגיעה וטרח, בעבוד העורות, והוצאת הברזל והנחושת מן מוצאיהם, וזקוק הכסף בעופרת, ונשא המשאות הכבדות, ולכת בדרכים רחוקים תמיד, ועבודת האדמה וחרישתה, וכיוצא בהם. ומי שהוא מכני אדם חזק בגופו וחלש בהכרתו, ראוי לו מהן מה שיש בו מן היגיעה, כפי שיכול לסבל, ומי שהוא חלש בגופו והכרתו חזקה, אל יבקש מסבות הטרף			או מלאכת יד שטרחה מעט - שטרחתה מועטת, כגון תפירה, וכאחוי - רקמה, והספרות - או מלאכת הסופרות [שהוא סופר הקהל או סופר הדיינים (טוב הלבנון), או ספר, שמלאכתו גילוח השערות (פת לחם)], ואצור המסחרים - גזבר הממונה על ענייני הסחורות [או הכוונה לאדם שאחראי על אסיפת הסחורות לאוצרות ושמירתם לעת היוקר (פת לחם)], ושכיר האריסים והפועלים - ותיווך אריסים ופועלים לעבודת האדמה, והשמישים בעבודת האדמה - וממונה לפקח על פועלים העובדים בעבודת האדמה. כל אלו הן מלאכות קלות ואינן מייגעות את הגוף. ומהן סיבות יש בהן - ויש מאמצעי הפרנסה הטעונים יגיעה וטורח, כעיבוד העורות, והוצאת - חציבת הברזל והנחושת מן מוצאיהם - ממקום חציבתם מעומק האדמה, וזיקוק הכסף בעופרת - על ידי עופרת (במלאכת זיקוק מתכת הכסף בכור, משתמשים בחתיכות עופרת לתועלת הזיקוק), ונשוא - ונשיאת המשאות הכבדות - סבלות, ולכת בדרכים רחוקים תמיד - נסיעה ממושכת ולעיתים קרובות בדרכים רחוקות, ועבודת - עיבוד האדמה וחרישתה, וכיוצא בהם - וכיוצא באלו העבודות, שאין צריך חכמה רבה בביצוען, אלא הן תלויות בעבודה פיזית קשה. ומי שהוא מכני אדם שהוא חזק בגופו וחלש בהכרתו - ושכלו והבנתו חלושים מכדי ללמוד מלאכת יד, או ענייני הכתיבה והחשבון ההכרחי למקצוע הגזברות, וכיוצא בזה מסוג המקצועות הקלים (טוב הלבנון), אין ראוייה לו אותה מלאכה שעיקרה היא החכמה, אלא ראוי לו מהן - ראוי שיבחר באחד מאמצעי הפרנסה מה שיש בו מן היגיעה - מה שיש בו טורח הגוף, כפי מה שהוא יכול לסבול. ומי - לעומת זאת מי שהוא חלש בכוח גופו והכרתו חזקה - ושכלו והבנתו חזקים ובריאים, אל יבקש מסיבות הטרף

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
רבות, מהן נקלות שטרחן מעט, כסחורה כחנות, ויש אלפי סוגי מקצועות עבודה. מהן נקלות - יש מהם קלים שטרחן מעט - שהטורח בהם מועט, כסחורה - כמסחר בחנות,			
עיונים			
(-שעסקו רק בתורה ולא בדרך ארץ), ולא עלתה בידן, רצונם לומר דווקא הרבה], והקב"ה בוודאי ימציא להם פרנסתם. וכעין זה כתב הרמב"ם פרק י"ג מהלכות שמיטין ויובלות הי"ג: ולא שבת לוי בלבד וכו', אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו (הקב"ה להרויח) בעוה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים, עיי"ש. ובפרט אם כבר נמצאו אנשים שרוצים להספיק לו צרכיו כדי שיעסוק בתורה בוודאי לא שייך זה (-לומר שתורתו סופה בטלה וגוררת עוון), ויששכר וזבולון יוכיח. בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קטז) כתב בנוגע לדורינו, שאלו המתחסדים לומר שצריך שיהנה אדם מיגיע כפיו ויקבע עיתים לתורה בשעות הפנאי ומסתמכים על פי דברי הרמב"ם (פ"ג מהל' תלמוד תורה ה"י) שאסור להתפרנס וליהנות מדברי תורה, אין הם הולכים אלא אחר עצת יצרם הרע שמסיתם להפסיק ללמוד כראוי, והלכה רווחת היא בכל הדורות שמצוה לעסוק בתורה בתמידות ולהתפרנס מתמיכה, ואין שום מידת חסידות להימנע מכך, שכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' רמ"ו סעי' כ"א), וכן כתב הש"ך שם (ס"ק כ') בשם הכסף משנה, שלולי התמיכה בלומדים עלולה היתה תורה להשתכח מ ישראל. עוד כתב בשו"ת אגרות משה (שם) בשם המהרש"ל, שהיום אין אדם יכול לעסוק בתורה כראוי ולהתפרנס, והוסיף, וכל שכן בדורינו, שאי אפשר לשום אדם להתגאות ולומר שהוא יכול לעסוק במלאכתו ולהחכים בתורה. וראה גם בביה"ל לקמן (סי' רל"א סעי' א' ד"ה בכל) שהביא משו"ת דבר שמואל (סי' קלח) שגם הרמב"ם מודה שמותר במקום שלפי צורך השעה והמקום אי אפשר שתלמודו יתקיים בידו ויוכל גם לזכות אחרים וללמדם אם לא שיסופקו צרכיו על ידי אחרים, וככל הדיינים והחכמים שהיו מקבלים שכר מתרומת הלשכה, כמבואר בדברי הרמב"ם (פ"ד מהל' שקלים ה"ז), ואין דנים אפשר משאי אפשר. וכן כתב ה'אור החיים' הק' בספרו חפץ ה' (ברכות ח, א) שהיום שנתמעטו הכשרונות, הלוואי וילמד אדם כל היום וכל הלילה כדי להחכים בתורה ולהבינה, ולפיכך יש להתפרנס מאחרים.			

עיונים

(שעסקו רק בתורה ולא בדרך ארץ), ולא עלתה בידן, רצונם לומר דווקא הרבה], והקב"ה בוודאי ימצא להם פרנסתם. וכעין זה כתב הרמב"ם פרק י"ג מהלכות שמיטין ויובלות הי"ג: ולא שבט לוי בלבד וכו', אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו (הקב"ה להרויח) בעוה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים, עיי"ש. ובפרט אם כבר נמצאו אנשים שרוצים להספיק לו צרכיו כדי שיעסוק בתורה בוודאי לא שייך זה (-לומר שתורתו סופה בטלה וגוררת עוון), ויששכר וזבולון יזכיתו.

בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קטז) כתב בנוגע לדורינו, שאלו המתחסדים לומר שצריך שיהנה אדם מייגיע כפיו ויקבע עיתים לתורה בשעות הפנאי ומסתמכים על פי דברי הרמב"ם (פ"ג מהל' תלמוד תורה ה"י) שאסור להתפרנס וליהנות מדברי תורה, אין הם הולכים אלא אחר עצת יצרם הרע שמסיתם להפסיק ללמוד כראוי, והלכה רווחת היא בכל הדורות שמצוה לעסוק בתורה בתמידות ולהתפרנס מתמיכה, ואין שום מידת חסידות להימנע מכך, שכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' רמ"ז סעי' כ"א), וכן כתב הש"ך שם (ס"ק כ') בשם הכסף משנה, שלולי התמיכה בלומדים עלולה היתה תורה להשתכח מישראל.

עוד כתב בשו"ת אגרות משה (שם) בשם המהרש"ל, שהיום אין אדם יכול לעסוק בתורה כראוי ולהתפרנס, והוסיף, וכל שכן בדורינו, שאי אפשר לשום אדם להתגאות ולומר שהוא יכול לעסוק במלאכתו ולהחכים בתורה. וראה גם בבית הלל לקמן (סי' רל"א סעי' א' ד"ה בכל) שהביא משו"ת דבר שמואל (סי' קלח) שגם הרמב"ם מודה שמותר במקום שלפי צורך השעה והמקום אי אפשר שתלמודו יתקיים בידו ויוכל גם לזכות אחרים וללמדם אם לא שיסופקו צרכיו על ידי אחרים, וככל הדיינים והחכמים שהיו מקבלים שכר מתרומת הלשכה, כמבואר בדברי הרמב"ם (פ"ד מהל' שקלים ה"ז), ואין דנים אפשר משאי אפשר. וכן כתב האור החיים הק' בספרו חפץ ה' (ברכות ח, א) שהיום שנתמעטו הכשרונות, הלוואי וילמד אדם כל היום וכל הלילה כדי להחכים בתורה ולהבינה, ולפיכך יש להתפרנס מאחרים.

חובות

שער הבטחון

הלכות

ביזנדר לבב

מִה שְׁמִינֶע גּוֹפּוֹ, ^(בז) אַךְ יִטָּה אֶל מִה שְׂיִהְיָה קָל
עַל גּוֹפּוֹ וְיִזְכֵּל לְהַתְמִיד עָלָיו.

וְלִכְל אָדָם יֵשׁ חֶפֶץ בְּמִלְאָכָה אוֹ סְחֹרָה מִבְּלָתִּי
זוֹלָתָהּ, כָּכָר הַטְּבִיעַ הָאֵל לָהּ בְּטַבְעוֹ
אֶהְיֶה וְחֶפֶה, וְכֵן בְּשֹׁאֵר חֲתִיִּים, כְּמוֹ שֶׁהַטְּבִיעַ

מה שמייגע את גופו - אל יחזור אחרי אמצעי הפרנסה המייגעים את הגוף, כיון שהוא אדם חלוש ולא יוכל לעסוק במלאכה בתמידות, וסופו להניחם כשתכבד עליו המלאכה או כשיחלה, אך יטה אל מה שיהיה קל על גופו - אלא יבקש אמצעי שמתאים לכוחות גופו ועיקר

דרישת התפקיד הוא שימוש בחכמתו, ויכול להתמיד עליו - אז יוכל לעסוק בו למשך זמן רב ובתמידות.

ובאמת לכל אדם יש חפץ - חשק ונטייה לעסוק במלאכה או סחורה מסויימת מבלתי זולתה - יותר משאר מלאכות, מפני שכבר הטביע האל לה בטבעו אהבה וחיבה - הא-ל השריש בו אהבה וחיבה לאותה מלאכה, כי היא המתאימה לו להשגת צרכיו. וכן הוא גם בשאר החיים אצל שאר בעלי החיים, שבכל אחד מהם הטביע ה' נטייה משלו, כמו למשל שהטביע - שטבע הקב"ה

עיונים

כזו. אך יטא אל מה שיהיה קל על גופו. מצינו שני כתובים המכחישים זה את זה, כתוב אחד אומר 'וברכך ה' אלהיך בכל אשר תעשה' (דברים טו, יח), היינו שכדי שתשרה הברכה צריך האדם לפעול ולעשות, ומאידך נאמר (משלי ג, ה) 'בטח אל ה' בכל ליבך ואל בינתך אל תישען', וביאר הגר"א (בפירושו למשלי) שלא יעשה שום פעולה, אלא יבטח בה' בכל לבו. המהרי"ל דיסקין זצ"ל (בספרו עה"ת ריש פרשת מקץ) מיישב את הסתירה עפ"י פסוק נוסף שיכריע ביניהם, דכתיב (תהלים לז, ה) 'גול על ה' דרך, ובטח עליו והוא יעשה' - והיינו, שאכן, חובה על האדם לעשות השתדלות, אלא שיש לו להסתפק בעשיית דבר מועט, ולאחר מכן יסמוך על ה' שיקבל השתדלותו לרצון, ויחון אותו במתנת חנם בפרנסה וכל טוב.

ומבאר ענין זה בדוגמת שתי חביות (שוכבות) האחת עגולה והאחרת מרובעת. כדי להעביר את ה'מרובעת' ממקום למקום יש טרחה רבה ועצומה, אם ב'נשיאתה' מהכא להתם, ואם ב'גרירתה' על הארץ בעמל ויגיעה גדולה, מה שאין כן המעביר את ה'עגולה' ממקום למקום אינו טורח כלל, אלא ידחוף אותה מעט, ומאליה כבר תגיע למקומה.

ביזשר לבב

חובות

שער הבטחון

הלכות

בְּטֶבַע הַחֶתּוּל צִידַת הָעֶבְרִים, וּבְטֶבַע הַנֶּיֶץ
צִידַת מֶה יִשְׂרָאֵל לֹא מִן הָעוֹף, וּבְטֶבַע הָאֵיל
צִידַת הַנְּחָשִׁים. וְכֵן יֵשׁ מִן הָעוֹפּוֹת שְׂיָצוּדוּ
הַדְּגִים לְבָר. וְכֵן בְּטֶבַע מִיָּן וּמִיָּן מִמִּינֵי הַחַיִּים
נִטְיָה וְתַאֲוָה אֶל מִיָּן מִמִּינֵי הַצְּמָחִים וְהַחַיִּים,
הַטֶּבַע עָלָיו לִהְיוֹת סֶכֶה לְמִזּוֹנוֹ, וְתִכּוֹנֶנֶת גּוֹפּוֹ
וְאֶבְרָיו רְאוּיָן לְדָבָר הַחוּא, כִּפְּהָ הָאָרֶץ וְהַשּׁוֹק
הָאָרֶץ לָעוֹף שְׂחוּא צָד אֶת הַדְּגִים, וְכִשֵּׁן
וְהַצִּפּוֹרִן הַחֹזֵק לָאֵרִי, וְהַקְּרָנִים לְשׁוֹר וְלֹאֵל,
וְאֲשֶׁר תִּכּוֹן מִזּוֹנוֹ מִן הַצְּמָח לֹא נָתַן לֹא כְּלִי הַצִּיד
וְהַטָּרָף.

בְּטֶבַע הַחֲתוּל צִדֵּת
הַעֲכָבְרִים, וּבְטֶבַע הַנֶּץ
צִדֵּת מֵה שְׂרָאוּי לוֹ מִן
הָעוֹף - לִנֶץ נָתַן ה' טֶבַע
לְצוּר עוֹפוֹת הָרְאוּיִם
לְאֲכִילָתוֹ, וּבְטֶבַע הָאֵיל
צִדֵּת הַנַּחֲשִׁים. וְכֵן יֵשׁ מִן
הָעוֹפוֹת שִׁיְצוּדוֹ הָדָגִים לֶבֶד -
וְכֵן יִשְׁנֵם סוּגֵי עוֹפוֹת שִׁיְצוּדוֹ
דָּגִים בִּלְבַד. וְכֵן נָתַן ה' כְּטַבְעוֹ
שֶׁל כָּל מִין וּמִין מִמֵּינֵי בְעָלֵי
הַחַיִּים נִטְיָה וְתַאוּהָ אֶל מִין
מִמֵּינֵי הַצִּמְחִים וְהַחַיִּים - אֶל
אֶחָד מִסוּגֵי הַצִּמְחִים וּבְעָלֵי
הַחַיִּים. וְהִסִּיבָה שְׁהוּטֶבַע
עָלָיו - שְׁנִיתָנָה לוֹ נִטְיָה זוֹ
הוּא כְּדִי לְהִיּוֹת סִיבָה לְמִזּוֹנוֹ

- שנטייה זו תהיה האמצעי להשגת מזונו, ותכונות גופו ואבריו - וגם התאים ה' את מבנה וצורת גופו ואבריו של כל מין ומין מבעלי החיים באופן שיהיו ראויין לדבר ההוא - מתאימים לנטיית טבעו, כִּפֶּה כמו שהתאים את הפה הארוך והשוק הארוך לעוף שהוא צד את הדגים - שהוא ניזון מצידת דגים, ומכיוון שהוא צריך לעמוד במים במקום עמוק במקצת, נבראו לו הרגליים הארוכות, וכדי שיוכל לצוד את הדג פתאום בעמדו במרחק מה ממנו, נברא לו הפה הארוך, וכשן והצפורן החזקה שברא ה' לארי - שהוא ניזון ע"י דריסת בעלי חיים; כאשר ימצא בעל חי ישכנו בשיניו, ויקרעוהו בצפרניו וימיתוהו ויאכלהו, והקרניים לשור ולאיל - כדי להגן על עצמם מפני הבא לפגוע בהם. ואשר תוכן - לעומתם לבעל החיים אשר הוכן מזונו מן הצמח - הניזון ממיני הצמחים לא ניתן לו - לא נתן לו הבורא כלי הצייד והטרף.

עיונים

וזה שאמר הכתוב, בגשתך לעסקי הפרנסה - 'גול על ה', אין לך אלא להתחיל לגלגל את הגלגל על ידי השתדלות מועטת - ואז 'ובטח עליו והוא יעשה', וה' יגמור בעדו.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
ועל הדמיון הזה תמצא מידות בני אדם וגופותם מוכנות לסחורות ולמלאכות. ומי שמוצא במדותיו וטבעו כסף אל מלאכה מהמלאכות, ויהיה גופו ראוי לה, ויוכל לסבל את טרחה, יחזר עליה, וישים אותה סבה להבאת מזונו, ויסבל מתקנה ומרירותה. ^(כח) ואל יקוין פשימנע ממנו הטרף בקצת העתים, אך יבטח באלהים שיספיק לו טרפו כל ימי חייו.	ועל הדמיון הזה תמצא מידות בני אדם וגופותם - ובדומה לזה תמצא גם מידות בני אדם וגופותם מוכנות לסחורות ולמלאכות - שתכונותיהם וכוח גופם הותאמו לעיסוק בסחורה או למלאכה מסויימת. ומי שמוצא במדותיו - ומי שמכיר בתכונותיו וטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות - ואף חושק בטבעו מלאכה מסויימת יותר ממלאכות אחרות, ויהיה גם גופו ראוי לה - מתאים לאותה מלאכה, ויוכל לסבול את טרחה - את היגיעה הדרושה בעבודה, יחזור עליה - יחזר אחרי אותה מלאכה להשיגה, וישים אותה סיבה להבאת מזונו - ויבחר בה כאמצעי להשגת מחייתו, ויסבול מתקנה - וישא את מתיקות אותה מלאכה דהיינו ייחנה מן העובדה שהוא מתפרנס ממנה ומרירותה - וגם את יגיעת אותה המלאכה (טוב הלבנון) [או הכוונה, שיעסוק בה ברצון, גם כשהוא מצליח בסוג המסחר או במלאכה שבחר בה, וגם כשהיא מרה בעיניו מפני שצריך להתייגע בה או שאינו מצליח בה לפעמים]. ואל יקוין כשיימנע ממנו הטרף בקצת העתים - ולא ימאס במלאכתו גם אם לפעמים לא יהיה לו ממנה די פרנסתו (כי אילו היתה פרנסתו תלויה במלאכתו, היה צריך באמת להחליף המלאכה, אבל כיוון שפרנסתו באה לו מאת הבורא יתברך, והמלאכה שעוסק בה היא רק צינור שבאמצעותו משפיע לו הבורא יתברך פרנסתו, אין טעם להחליפה אם חסרה הפרנסה במקצת העתים, שהרי הבורא יכול להזמין לו פרנסתו ממלאכה זו שחשק אליה ושהיא מתאימה לתכונת נפשו], אך - אלא יבטח באלהים שיספיק לו טרפו - שימצא לו את פרנסתו כל ימי חייו.	ויכוין בטרדת לבו וגופו בסיבה מן הסיבות - וכאשר מחשבותיו וגופו עסוקים באחד מאמצעי הפרנסה והסיכוי עליה - או כשטרוד להשיג אמצעי זה, תהיה כוונתו שהוא עוסק בזה כדי לעמוד במצות הבורא - לקיים בזה את ציווי הבורא שציווה את האדם להתעסק בסיבות העולם - לעסוק בענייני העולם הזה כדי להשיג את פרנסתו, כגון עבודת האדמה וחרישתה וזריעתה, כמו שכתוב (בראשית ב, טו):	ויכוין בטרדת לבו וגופו בסיבה מן הסיבות - וכאשר מחשבותיו וגופו עסוקים באחד מאמצעי הפרנסה והסיכוי עליה - או כשטרוד להשיג אמצעי זה, תהיה כוונתו שהוא עוסק בזה כדי לעמוד במצות הבורא - לקיים בזה את ציווי הבורא שציווה את האדם להתעסק בסיבות העולם - לעסוק בענייני העולם הזה כדי להשיג את פרנסתו, כגון עבודת האדמה וחרישתה וזריעתה, כמו שכתוב (בראשית ב, טו):			

עיונים

ה' דרכך ובטח עליו והוא יעשה'. ועל כן מצינו להצדיקים שנתחדש להם ענין שלא היה אפשר להם להשיג מזונותם, ואחר כך נזדמן להם מזונותם בלי שום סיבה, כמו אליהו הנביא שכלכלוהו העורבים, ורבי שמעון בר יוחאי שנברא לו חרוב במערה (שבת לג, ב).

ועל כן, כשאין להאדם שום סיבה להשתדל בו להשיג צרכיו, אל יפול לבו מזה, כי אחרי שכבר ננעלו לו שערי ההשתדלות המוטל עליו, שוב נפטר מהחויב הלז ויש לו לבטוח בה', כי אפילו אם חלילה הצרה קרובה ואין האדם יודע שום עצה היאך להינצל ממנה, מכל מקום דרכי ה' נעלמים המה מעיני האדם ותשועת ה' כהרף עין, וכמאמר הכתוב (איוב יג, טו) 'הן יקטלני לו איחל'. ובברכות (י, א) דרשו על זה הפסוק 'אפילו חרב חדה מונחת לו על צוארו אל ימנע עצמו מן הרחמים', וכמאמר הכתוב (שמואל א' ב, ו) 'ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל'. כי גם מירכתי שאול הוא מעלה, ויזכור האדם מעשה יונה הנביא, וכן אם קמו עליו שונאים להזיקו כתיב (משלי טז, ז) 'ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישרים אתו'. ובשונאים עמלקים כתיב (תהלים נח, יא) 'ישמח צדיק כי חזה נקם'. ויזכור מלחמתו של אברהם אבינו עם המלכים, ומלחמתו של דוד עם גלית הפלשתי שהיה לא בחרב ולא בחנית.

וכן בענין מזונות כתיב (שמואל א' ב, ז) 'ה' מוריש ומעשיר'. וכתוב (תהלים נה, כג) 'השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך'. 'ה' רועי לא אחסר' (שם כג, א). ויזכור כי ארבעים שנה הלכו אבותינו במדבר לא חסרו דבר, וכן בכל הדברים שיתחדשו לו. וגם כשעסק באיזה עסק והצליח, יבין כי לא הסיבה גרמה לו הריוח, רק להיפוך הריוח ההוא שנגזר עליו גרמה לו שידמן לו הסיבה שממנו יצאה המסובב הנרצה לו יתברך.

עיונים

כת. ואל יקוין כשיימנע ממנו הטרף בקצת העתים, אך יבטח באלהים שיספיק לו טרפו כל ימי חייו. כתב ה'בית הלוי' (ליקוטי מאמרים, מכת"י): ואחרי שהאדם עשה המוטל עליו ופרע חובו בהתעסקו באיזה עסק, שוב יבטח בה' כי יזמין לו פרנסתו וכמאמר הכתוב (תהלים לז, ה) 'גול על

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות	
וַיִּקַּח יְיָ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיְנַחֲהוּ בִּגְן עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ, וּלְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּשָׂאֵר פְּעֻלֵּי חַיִּים בְּתוֹעֲלוֹתָיו וּמְזוֹנָיו וּבְנִיַן הַמְּדִינּוֹת וְהַכֶּנֶת הַמְּזוֹנּוֹת, וּלְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּנָשִׁים וּלְבַעַל אוֹתָן לְהַרְבוֹת הָזֶרַע, וַיְהִי נִשְׁפָּר עַל פְּוִנָתוֹ בָּהֶם לְאֱלֹהִים בְּלָבוֹ וּמִצְפוֹנוֹ, בֵּין שִׁינְגֵּמַר לוֹ חֲפָצוֹ, בֵּין שְׁלָא יִגְמַר לוֹ חֲפָצוֹ, כְּמוֹ שִׁפְתוֹב (תְּהִלִּים קכח, ב): יִגִּיעַ כְּפִיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרִיךָ וְטוֹב לָךְ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָהּ (אבות ב, יב): (כט) וְכָל	ביושר לבב	וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיְנַחֲהוּ בִּגְן עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ, וּלְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּשָׂאֵר פְּעֻלֵּי חַיִּים בְּתוֹעֲלוֹתָיו - לְצוּרֶךָ תוֹעֲלָתוֹ וּמְזוֹנָיו - וְעַבּוֹר הַשִּׁגָּת מְזוֹנָתוֹ וּבְנִיַן הַמְּדִינּוֹת - וּלְבַנִּיַּת מְדִינּוֹת וְהַכֶּנֶת הַמְּזוֹנּוֹת - וְהַכֶּנֶת מֵאֲכָלִים מֵהֶם, וְלִהְיוֹת מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּנָשִׁים וּלְבַעֵל אוֹתָן לְהַרְבוֹת הָזֶרַע - וְצִוּוּהָ לְשִׂאת אִשָּׁה כְּדִי לְהוֹלִיד בָּנִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א, כח): וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּגּו' וּרְדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם. וַיְהִי נִשְׁכָּר - וַיִּקְבַּל שָׂכָר עַל עִיסוֹקוֹ בְּאוֹתָם הַמַּעֲשִׂים עַל כּוֹנְנָתוֹ בָּהֶם לְאֱלֹהִים בְּלָבוֹ וּמִצְפוֹנוֹ - כְּאִשֶּׁר תִּהְיֶה כּוֹנֵנֶת לְבוֹ וּמִצְפוֹנוֹ בְּעִשְׂיָתָם לְשֵׁם קִיּוֹם מִצְוֹת הָאֱלֹקִים, בֵּין שִׁינְגֵּמַר לוֹ חֲפָצוֹ - הֵן בְּשַׁעֲהָ שֶׁהוּצִיא אֶת שְׂאִיפָתוֹ אֶל הַפּוֹעַל, וְהַצְלִיחַ בְּמִלְאֲכָתוֹ, בֵּין שְׁלָא יִגְמַר לוֹ חֲפָצוֹ - הֵן בְּשַׁעֲהָ שֶׁלֹּא הוֹשִׁילָם רְצוֹנוֹ, שֶׁלֹּא הַצְלִיחַ בְּמִלְאֲכָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים קכח, ב): 'יִגִּיעַ כְּפִיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרִיךָ וְטוֹב לָךְ' - מִעֲמַל כְּפִיךָ אִם תֹּאכַל, הִרִי שֶׁמֵּאוֹשֶׁר תִּהְיֶה וְטוֹב לָךְ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָהּ (אבות ב, יב): וְכָל	מַעֲשִׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, וַיְהִי בְּטַחְוֹנוֹ בְּאֱלֹהִים שָׁלֵם, וְלֹא יִזְקְנוּ הַסְּפוֹב עַל הַסְּפוֹת לְהַכָּאת טְרָפוֹ בְּהֵן מְאוֹמָהּ, כְּשֶׁהוּא מְכֹנֵן בָּהֶם בְּלָבוֹ וּמִצְפוֹנוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם.	מַעֲשִׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, אֲפִילוֹ כְּאִשֶּׁר אֲתָהּ עוֹסֵק בְּעִנְיָנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה כְּאִכִּילָהּ וְשִׂתָּהּ וְשֶׁאֵר צוּרֵי הַגּוֹף, גַּם כֵּן יִהְיוּ כּוֹנְנוֹתֶיךָ רַק כְּדִי לְהַשְׁלִים צוּרֵי הַגּוֹף וּמַחֲיִיתוֹ, וְשִׁתּוֹכֵל לְעַבּוֹד אֶת בּוֹרָאֵךְ וּלְעַסּוֹק בְּתוֹרָהּ וּבְמִצְוֹת כְּרֹאוֹי (ע"פ רַבֵּנוּ יוֹנָה וְשֶׁאֵר מַפְרָשִׁים). כְּשֶׁתְּכוּוֹן כֵּךְ בְּכָל	(כ) וְאֵל יִחְשַׁב כִּי טְרָפוֹ מְעַמֵּד עַל סִכָּה יְדוּעָה,	מַעֲשִׂיךָ, נִמְצָא שֶׁהֵנֵךְ עוֹבֵד אֶת ה' יִתְבָּרֵךְ בְּתַמִּידוֹת (יעב"ץ). וְאִף כְּשֶׁעוֹסֵק וּמַחְזֵר אַחֲרֵי הַסִּיּוֹבוֹת יִהְיֶה - יִישָׁאֵר בְּטַחְוֹנוֹ בְּאֱלֹהִים שָׁלֵם - בְּשִׁלְמוֹת, וְלֹא יִזְקְנוּ הַסִּיּוֹבוֹב עַל הַסִּיּוֹבוֹב לְהַכָּאת טְרָפוֹ בְּהֵן מְאוֹמָה - וְלֹא יִפְגַּם בְּטַחְוֹנוֹ בְּמִלְאֲמָה עַל יְדֵי הַשְׁתַּדְּלוֹתוֹ לְהַשִּׁיג אֲמִצְעִים לְהַשְׁגַּת פְּרִנְסָתוֹ [כִּי כֵךְ רָצוֹן הַבוֹרָא, שִׁיחֲזוֹר הָאָדָם עַל הַסִּיּוֹבוֹת], כְּשֶׁהוּא - כְּאִשֶּׁר הוּא מְכֹנֵן בָּהֶם - בְּמַעֲשִׂים אֵלֶּה בְּלָבוֹ וּבְמִצְפוֹנוֹ - לְעִשּׂוֹת זֹאת לְשֵׁם שָׁמַיִם.	עִיּוֹנִים
כט. וְכָל מַעֲשִׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם. ב'בית הלוי' (עה"ת יתרו ד"ה איתא) כתב, שצריך להיזהר כשעוסק בפרנסתו בענייני עולם הזה שיהיה לשם שמים יותר מדברי תורה, שרק בדברי תורה נאמר שמתוך שלא לשמה בא לשמה.	ב'בית הלוי' (ברכות נד. ד"ה בכל) על מה ששנינו שם במשנה 'ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך' בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע, ביאר, שמה שברא הקב"ה היצר הרע אינו בשביל קיבול שכר בלבד, אלא שיש תועלת מעצם היצר הרע, משום שאם לא היה לאדם יצר הרע לא היה יכול לחיות אפילו שעה אחת, משום שהיצר טוב אינו רוצה לא לאכול ולא לשתות ולא זקוק	וב'תוספות חיים' בפירוש מאחיו של הגר"א ביאר (וכן פירש ברוח חיים) שאפילו עסק הפרנסה יהיה לשם שמים לקיום הגוף שיהיה לך פנאי אח"כ לעסוק בתורה, שבאופן כזה יהיה משאו ומתנו באמונה, וזהו פירוש הפסוק (משלי ד, כה) 'עיניך לנוכח יביטו ועפעפיך יישירו נגדיך', והיינו שכשעוסק בעסק הפרנסה בכוונה כדי להרבות ממון, אז אפילו אם עושה כל הרמאות שבעולם הכל נראה ישר בעיניו, כי תאוות הממון יכולה לרמות את העינים שאינו מרגיש כלל שהוא רמאות ועוולה, אבל כשעיניך יביטו לנוכח, כלומר שכשתתבונן היטב בשעת עסק הפרנסה מה התכלית שצריך את הפרנסה כדי שתוכל לעסוק בתורה, אז עפעפיך יישירו נגדיך, היינו שתראה בעיניך היושר מתנגד לרצונך וחפץ טבעך שהוא רק לרמאות שלא יהא מצוה הבאה בעבירה.	ל. ואל יחשוב כי טרפו מעמד על סיכה ידועה. ואף אחר שהשתדל האדם אל יסמוך על השתדלותו	ל. ואל יחשוב כי טרפו מועמד על סיכה ידועה - שהשגת מזונו תלוי באמצעי מסויים בדווקא,	ל. ואל יחשוב כי טרפו מועמד על סיכה ידועה - שהשגת מזונו תלוי באמצעי מסויים בדווקא,	ל. ואל יחשוב כי טרפו מועמד על סיכה ידועה. ואף אחר שהשתדל האדם אל יסמוך על השתדלותו	

חובות	שער הבטחון	הלכות
אחד מהם, עניני העולם לתועלות העולם הזה, השני, עניני העולם לתועלות העולם הבא. ועניני העולם לתועלות העולם הזה יחלקו לשלשה חלקים. אחד מהם, תועלות הנצרכים לאדם במהלך חייו	אחד מהם, עניני העולם - הדברים הנצרכים לאדם במהלך חייו לתועלות העולם הזה - לצורך משך חייו בעולם הזה. והחלק השני, הם עניני העולם - הדברים הנצרכים לאדם במהלך חייו כאן לתועלות העולם הבא - שבאמצעותם הוא יזכה ויועילו לו לחייו בעולם הבא. ועניני העולם שמטרתם להביא תועלות לאדם למשך ימי העולם הזה ובהם צריך שיהיה ביטחונו בה', יחולקו - נחלקים לשלשה חלקים: חלק אחד מהם, הם צורכי האדם שיש בהם תועלות	

עיונים

הלוך ונסוע אל הים, סמוך לבם לא יירא, מעוצם בטחונם שוודאי יקרה לפניהם, אז יגרמו על ידי זה התעוררות למעלה, שיעשה להם הנס ויקרע לפניהם. וזהו שנאמר 'לסוסתי ברכבי פרעה דמיתך רעיתי' (שיר השירים א, ט), רוצה לומר, כמו בסוסי פרעה שהיה היפך מנהגו של עולם שבדרך כלל הרכב מנהיג את סוסו, ולעומת זאת בפרעה וחילו - הסוס הוא שהנהיג את רוכבו, כמו שאמרו חז"ל (שמו"ר כ"ג ושהש"ר א, ג, שהסוס הנהיג את בעליו לתוככי הים), כן דמיתך והמשלתיך רעייתי על זה האופן ממש, שאף שאני 'רוכב ערבות', עם כל זה כביכול את מנהיגה אותי על ידי מעשייך, שענין התחברותי כביכול להעולמות, הוא רק כפי ענין התעוררות מעשייך לאן הם נוטים, וזהו שאמר הכתוב (דברים לג, כו) 'רוכב שמים בעזרך', וכן מה שאמרו חז"ל (עי' שבת קטז, ב, ועוד) 'העבודה צורך גבוה'. עכ"ל.

ולאור זה פירש בספר 'דרכי נעם' (ח"א, אמונה ובטחון) את המזמור 'למנצח על אילת השחר' (תהלים כב). שמתחיל (ב-ג) "למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי, אלקי אקרא יומם ולא תענה" וגו', ובהמשך (ט) נאמר "יצילהו כי חפץ בו". ואיך נהיה כזה שינוי ממצב של "רחוק מישועתי" ל"יצילהו כי חפץ בו", והתשובה לכך שאין זה אלא מכח הבטחון שמרגיש "כי חפץ בו". כל עוד יש ליהודי הרגשה של 'עזבתני', אזי מחמת חוסר בטחונו הוא עומד במצב שהוא רחוק מישועת ה'. אבל בשעה שמעורר ומרגיש את אהבת ה' וקרבתו יתברך אליו "כי חפץ בו", שהוא אחד מג' לשונות של חיבה שחיבב הקב"ה את ישראל (שוח"ט כב), שוב חוזר ומתחזק בביטחונו בה' ונוסכת בו הרגשת הבטחון, וכאשר זוכה לבטחון הוא כבר נושע - 'יצילהו כי חפץ בו'.

חובות	שער הבטחון	הלכות
אבל הדברים (א) שחייב המאמין לבטח בהם על הבורא יתעלה, כוללים אותם שני מינים - שני חלקים שונים: החלק האחד מהם, דברי העולם הזה - עניינים הקשורים בחיי האדם בעולם הזה, והחלק השני, דברי העולם הבא - עניינים הקשורים לחיי האדם בעולם הבא. ודברי העולם הזה - העניינים השייכים לחיי העולם הזה גם הם יחולקו - נחלקים לשני חלקים:	אבל הדברים (א) שחייב המאמין לבטח בהם על הבורא יתעלה, כוללים אותם שני מינים. אחד מהם, דברי העולם הזה, והשני, דברי העולם הבא. ודברי העולם הזה יחלקו לשני חלקים.	

עיונים

א. שחייב המאמין לבטח בהם על הבורא יתברך. וכאשר האדם בוטח בהשי"ת באמת, גורם בכך להתעוררות למעלה ובכך יגביר צד החסד והרחמים ויזכה לניסים ונפלאות והצלה מכל צרה וצוקה.

כתב ה'אור החיים' הק' בעניין קריעת ים סוף, שם נאמר שהקב"ה אומר למשה 'מה תצעק אלי' (שמות יד, טו): וקשה, אל מול מי יצעק אם לא לה' אלקיו, ובפרט בעת צרה ומצוקה כזו, מה יש לו ליהודי לעשות אם לא מן המיצר קראתי י-ה, שגדול כח התפילה להפך מדת הדין למדת הרחמים?! ומבאר, שישראל היו נתונים אז בדין, ומדת הדין קטרגה עליהם וטענה הללו והללו עובדי עבודה זרה, והיה הקטרוג כה גדול שלא היה כח במידת הרחמים כנגד מידת הדין, ובשעה כזו גם תפילה לא יכולה להועיל. וזהו שאמר הקב"ה למשה, מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו, העצה היעוצה להגביר צד החסד והרחמים, הוא שיתעצמו באמונה בכל לבם, ויסעו אל הים קודם שיחלק על סמך הבטחון שאעשה להם נס, ובאמצעות זה תתגבר הרחמים, כי גדול הבטחון והאמונה הלז להכריעם לטובה. חזינו מדבריו שגדול כח האמונה והבטחון עוד יותר מתפילה, ואין דבר העומד בפניו.

וכעין זה ביאר רבי חיים מוואלאז'ין (נפ"ח שער א' סוף פ"ט, דרשות מהר"ח שה"ש א, ט) וז"ל: ולכן בעת קריעת ים סוף, אמר הוא יתברך למשה: 'מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו' (שמות יד, טו), כלומר שהדבר תלוי אך ורק בהם, שאם המה יהיו בתוקף האמונה והבטחון, ויסעו

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לב	חובות	שער הבטחון	הלכות
גופו בלכד, והשני, תועלות טרפו וסבות הונו ומיני קניניו, והשלישי, תועלות בני ביתו ואשתו וקרוביו ואוהביו ואויביו, ומי שהוא למעלה ממנו ולמטה ממנו מפתות בני אדם.			[שעיקר המצווה שייתן על ידי אחרים באופן שלא ידע הנותן מיהו המקבל, וגם המקבל אינו יודע מיהו הנותן (טוב הלבנון)] וגמילות חסדים ולימוד החכמה - לימוד התורה לאחרים,			וגמילות חסדים ולימוד החכמה ולימוד התורה לאחרים, ולצוות - ולהורות לבני אדם ולהדריכם בטוב - בדרך הטובה וכן להזהירם מן הרע - מעשות רע.
ועניני העולם הבא יחלקו לשני חלקים. אחד			נחלקים לשני חלקים: האחד			ועניני העולם הבא יחלקו לשני חלקים: האחד

עיונים

לקיימן ללא זולתו, כצדקה וגמילות חסדים, והעולה מכך שעיקר מצות תלמוד תורה הוא ללמד לאחרים, כמו שכתב בשו"ת 'שב יעקב' סימן מ"ט לבאר את הטעם לכך שלא מברכים ברכת התורה על הרהור בדברי תורה, וז"ל: משום דמצות עשה של תלמוד תורה יצא מקרא ד'ושננתם לבניך', 'ולמדתם אותם את בניכם' כמו שהביא הרמב"ם בספר המצוות (מצוה עשה, מצוה י"א): היא שצונו ללמוד תורה וללמדה, וזהו הנקרא תלמוד תורה, והוא אמרו 'ושננתם לבניך' וכו'. נמצא כוונת הקרא ופירושה דוקא אדיבור ולא אהרהור, כי בהרהור לא שייך ללמד לבניו, ולכן אין צריך לברך 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו' אם רק מהרהר בדברי תורה, מה שאין כן בהכתיבה, דעל ידי כתיבה יכול ללמד לאחרים וזה פשוט עכ"ל. והובא דבריו בשו"ת רעק"א קמא סי' כ"ט. ומתוך דבריו מוכח שעיקר מצות תלמוד תורה הוא ללמד לאחרים, כמו במצוות הצדקה.

אולם דעת רש"י אינה כן (ספר הפרדס עמוד ר"י), וז"ל: ואף על גב דאיכא מצוות טובא דלא מברכינן עלייהו, כגון מצות פדיון שבויים ובקור חולים והלוית המת והכנסת חתן וכלה וצדקה לעניים, לא קשיא ולא מידי, שהרי לא למדנו ברכת המצוות אלא מן ברכת התורה, כדפרשינן 'קח לך את לוחות האבן והתורה והמצוה', מה תורה מברכין עליה אף שאר מצוות כן, ואני אומר "מה תורה שאינה מוטלת על האדם שיעשה עבור אחרים, שאינה תלויה על אחרים לקיום מצות שינון זולתי עצמו" אף כל מצוות שאינה תלויה על אחרים, שאי אפשר לקיימן כל המחוייב בה בלי שני עמו, יצא מצות פדיון שבויים וחביריו דאין מברכים עליהם. ואם תאמר הלא פדיון הבן מצוה תלויה בבנו היא, ואי אפשר לאב לקיימה בלי שני עמו ומברך עליה 'על פדיון הבן', שאני הבן דהואיל ומגופיה נפיק כגופיה דמי, ועובר ירך אמו הוא, אין פדיון הבן תלוי באחר שהבן אחד מאבריו, הלכך טעון ברכה עכ"ל.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לב
גופו בלכד, והשני, תועלות טרפו וסבות הונו ומיני קניניו, והשלישי, תועלות בני ביתו ואשתו וקרוביו ואוהביו ואויביו, ומי שהוא למעלה ממנו ולמטה ממנו מפתות בני אדם.			גופו בלכד - כלומר, הצרכים הבסיסיים הנצרכים לצורך מחייתו ובריאות גופו. והחלק השני, הם דברים המביאים תועלות טרפו - תועלת לפרנסתו וסיבות הונו - ושבאמצעותם יגדל רכושו וירבה הונו, ומיני קניניו - ויקנה נכסים שונים. והחלק השלישי, שיבטח בה' שיסייע אותו שתהיה בהנהגתו תועלת כלפי בני ביתו וכלפי אשתו וקרוביו ואוהביו ואויביו - ויצליח להטיב עם הראויים לכך ולמלא תפקידיו השונים כלפיהם, וגם כלפי שאר בני אדם, שיש מהם מי שהוא

למעלה - חשוב ממנו, או למטה - פחות ממנו מכיתות - מקבוצות שונות של בני אדם. ועניני העולם - הדברים הנצרכים לאדם בימי חייו בעולם הזה שמטרתם להביא תועלות לאדם להשיג בהם חיי העולם הבא, יחולקו - נחלקים לשני חלקים: חלק אחד מהם כולל את החובות המוטלים על הלכות ומצוות שקיומן מוטל על האברים שהוא מתייחד בהן לבדו - והן המצוות הנוגעות רק לאדם עצמו, ואין מעשהו יוצא בהן - ואין מעשיו יכולים לגרום להנאת זולתו - הנאה לאחרים ולא להזיקו - וגם לא שום נזק לאחרים. אלו הן החובות שבינו לבין קונו ואינן נוגעות לאחרים כלל, כגון, תפילה, מילה והנחת תפילין, ציצית וקביעת מזוזה וכדו', והחלק השני, חובות האברים - חיובים ומצוות שמוטלים על גופו של האדם ואשר לא יוכל האדם לעשותם - ולקיימם אלא בהשתתפות זולתו - בשיתוף פעולה עם אחרים, עמו בפועל - על ידי שהוא עושה פעולה לאחר [כגון ללמוד תורה לאחרים, כדלהלן] ובהפעל - ויש מצוות שקיומן הוא על ידי פעולה שעושה אדם עבור חברו, בשיתוף אדם נוסף, כגון: נתינת צדקה

עיונים

ב. כצדקה וגמילות חסדים ולימוד החכמה. רבינו מנה לימוד החכמה יחד עם המצוות שאי אפשר

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
ואמר בפרוש החלק הראשון מהם, והוא בעניני גוף האדם בלבד, והם חיי ומוותו וטרף מזונו למחיתו ומלבושו ודירתו ובריאותו ^(ה) וחליו ומדותיו. ואפני הישר בפטחון הדרושים למחיתו, ומלבושו - לבושו ודירתו, ובריאותו וחליו - ומחלתו ורפואתו ומידותיו - ותכונותיו, כמו השמחה והענוה וכדו'. ואופני הישר בבטחון - והדרך הישרה של הביטחון						

עיונים

ואמר דבר הנראה כעין השתדלות שישים פרעה את עיניו עליו לטובה. אך האמת היא, שיוסף התבונן היטב מאד בטעם עונשו הנוסף, והצליח ללמוד מכך את עומק גדר הבטחון; והיינו שיברר האדם לעצמו, בכל סיבה שיזמין לו הקב"ה, שאין כל כח בסיבה עצמה, כי כל הכח נמצא רק במסבב הסיבות ב"ה. וראיה לזה, כשפרעה אמר ליוסף "ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו" ענה לו יוסף מיד במלה הקצרה ואמר "בלעדי!"; כלומר "אין לי כח זה כלל"; ואחר כך הוסיף "אלקים יענה את שלום פרעה". (שם שם טז). ולכאורה תמוה, מדוע ביטל יוסף את חכמתו לפני פרעה באופן כה מוחלט; הרי היה יכול לומר לפרעה "אמנם, יש לי קצת ידיעה בזה, אבל לא מחכמתי היא, אלא האלקים נותן את הדברים בלבי" ובמקום לומר כך, אומר יוסף באופן הכי ברור שאין בו יכולת זו כלל. הלא קרוב הוא שפרעה יבין מזה שהשמועה שמפצים עליו "שיודע חלום לפתור אותו" בטעות יסודה, ובזה יאבד את הזדמנותו האחרונה לצאת מבית הסוהר לעולם.

אבל יוסף הצדיק לא השגיח בזה כלל, ביודעו שקודם כל עליו לבטל מליבו את חשיבות הסיבה הגשמית לגמרי ולתת את כל הכוחות כולם אל השי"ת. וזהו עיקר הבטחון; ומזה רואים בעליל עד היכן הגיע לימודו מאותן שנתיים מאסר שהוטלו עליו. אחר שהגיע לדרגה זו של עמידה בנסיון היה יכול לעשות את כל ההשתדלות המוטלת עליו, לפתור החלום לפרעה וגם לומר "ועתה ירא פרעה וגו'" מבלי שיהיה בזה שום פגם; כי לא המעשה הוא הפגם אלא התלייה במעשה; ולעשות מעשים ולתלות הכל בהשי"ת היא דרך התורה ('מכתב מאלהיו' ח"ד עמ' 30).

ה. וחליו ומדותיו. מבואר בדברי רבינו כי גם מדותיו של האדם תלויים בגזירת הבורא, כפי שמצינו במסכת שבת (קנו, א): האי מאן דבתרי (שנולד ביום שני) בשבת יהי גבר רגון (אדם כעסן) וכו', האי

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
וכיון שפרשתי ההקדמות אשר בעבורן יתכן הפטחון מן הבוטח באלהים יתעלה, יש עלי לסמך להן פרוש אפני ישר הפטחון בכל אחד מהשבעה דברים ^(ה) , אשר פהם יבטח כל בוטח על אלהים ועל זולתו, אחד אחד.						

התנאים אשר בעבורן - שכשיתבררו לאדם, ייתכן הבטחון - יושלם הביטחון מן הבוטח - של הבוטח באלהים יתעלה [על תנאים אלו מבוסס בטחונו של האדם באלוקים יתברך. העיון באותם תנאים מעלה שרק בה' יתברך נמצאים כל שבעת התנאים שצריכים להיות במי שבוטחים בו], יש עלי לסמוך להן - עלי לבאר בסמוך להקדמות אלו פירוש אופני ישר הבטחון - את אופן השימוש הנכון במידת הביטחון, על פי מה שמורה השכל הישר בכל אחד מהשבעה דברים שהוזכרו בפרק זה, אשר בהם - שעל ידם יבטח כל בוטח על האלהים ועל זולתו - גם יבטח בה' ויעשה את הפעולות הנדרשות לברכת ה', כדי שיושלם ביטחונו בה' בכל שבעת חלקי הביטחון הנדרשים [שהוזכרו בפרק זה], ונבארם אחד אחד, כל אחד לעצמו.

עיונים

ד. אשר בהם יבטח כל בוטח על אלקים ועל זולתו. דברי רבינו כי האדם יכול לבטוח "על האלקים ועל זולתו", נאמרו רק כאשר הוא יודע כי האמצעים שעליהם הוא סומך הם רק שלוחים וסיבות מאת הקב"ה, שאז אין בכך סתירה לבטחון בה' (מרפא לנפש).

הנה יוסף הצדיק נענש לשבת בבית סוהר שנתיים נוספות, בנוסף על מה שנגזר עליו מתחילה, מפני שעשה השתדלות ותלה בטחונו בשר המשקים שיזכירוהו לפני פרעה באומרו לו "כי אם זכרתני... והזכרתני אל פרעה" וגו' (בראשית מ, יד) וכפי שפירש רש"י (שם שם כג). ויש לתמוה שהרי כל עונש הניתן לאדם הוא בכדי שילמד ממנו לתקן את המעוות, ואם כן, איך אמר יוסף לפרעה, כשיצא מבית הסוהר ופתר את חלומו: "ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתוהו על ארץ מצרים וגו'" (בראשית מא, לג), שדבריו אלו נראים שוב כעין השתדלות מצד יוסף שישים פרעה את עיניו עליו לטובה, וכמו שפירש הרמב"ן, שהטעם שיוסף הוסיף לפרעה "ועתה ירא וגו' - שמפרש לו היאך יוכל השובע להתקיים לשנות הרעב, הוא כדי שיבחרו אותו למינוי זה, ועל ידי זה יוכל להתקיים חלומו שיאספו אליו אחיו וישתחוו לו כפי שאירע בפועל, ולכאורה כיצד חזר

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
על אלהים בכל ענין מהם, שישליך את נפשו בהם להליכות הגזר, אשר גזר לו הפורא מהם, ותבטח נפשו באלהים ותפרך, ⁽¹⁾ וידע, כי לא יגמר לו מהם אלא מה שקדם פדעת הפורא שהוא הנכון לעניניו פעולם הזה ובעולם הבא			על אלהים בכל ענין מהם - בכל אחד מהענינים הנזכרים לעיל הוא שישליך את נפשו בהם - שימסור את עצמו בכל אותם הענינים להליכות הגזר אשר גזר לו הבורא מהם - לצורת ההנהגה שמיוחדת בעבורו			ויותר טוב לאחריתו - ואף שנראה שאיננו טוב בשעתו בוודאי הוא טוב לאחריתו, וידע שהנהגת הבורא לו - כלפיו ככולם - בכל אותם הענינים שווה [לא רק בדברים גדולים וחשובים, אלא גם בדברים הנראים לו כפעוטים וחסרי ערך - ככולם שולטת הנהגת הבורא והשגחתו ('עיר של זהב')], בכך שאין לשום בריה בהם שום עצה - ואפשרות לשנות את שגזר ה' ולא הנהגה - ולא כוח לפעול
עיונים						
מאן דבחמשה בשבת יהי גבר גומל חסדים וכו'. ואין הכוונה בזה שהכל תלוי בזמן הלידה ואין בחירה לאדם שהרי אמרו במסכת נדה (טז, ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ובוודאי שהבחירה במקומה עומדת, אלא ביאור הדבר כפי שמובא שם בהמשך שיש בכל דבר צד חיובי וצד שלילי וכך נאמר שם: האי מאן דבמאדים (מי שנולד בשעת שליטת כוכב מאדים), יהא גבר אשיד דמא (יהיה אדם שופך דם), אמר רב אשי, (הוא יהיה אחד מהדברים הבאים:) אי אומנא (או אומן המקיז דם), אי גנבא (או לסטים ההורג נפשות), אי טבחא (או שוחט), אי מהולא (או מוהל). וכן בכל מידה ומידה יש אפשרות להטותה לצד הטוב ויש אפשרות להטותה ולהשתמש בה לרע ועל כך היא הבחירה של האדם ('בתורתו יהגה'). ו. וידע כי לא יגמר לו מהם אלא מה שקדם פדעת הבורא. בפרשת חיי שרה, כאשר אליעזר ואנשיו הגיעו לבית בתואל נאמר: 'ויבא האיש הביתה... ומים לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו' (בראשית כד, לב), ובמדרש (בראשית רבה ס, ח) 'יפה רחיצת עבדי אבות לפני המקום יותר מתורתן של בנים'. והדבר תמוה ביותר איך ייתכן לומר על רחיצת רגליהם שהוא יותר מתורתן של בנים?! בספר 'ערוגת הבושם' מבאר, כי 'רגליים' מורה ומרמז על 'השתדלות' לפרנסה, כפי שמצינו שאמר יעקב לעשיו (בראשית לג, יד) "ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני..."						
עיונים						
כלומר עול הפרנסה. והנה אף שהאדם מצווה ומחוייב לעשות השתדלות, מכל מקום מחוייב הוא להאמין בתכלית האמונה שהכל משמים בא לו, וכלל וכלל לא על ידי השתדלותו, וכמו שברביית יש 'אבק' ריבית (ב"מ סא, ב), ובלשון הרע 'אבק' לשון הרע (ב"ב קסה, א), כמו כן יש 'אבק' עבודה זרה, והוא האבק שברגליים - היינו בטחונו של האדם בהשתדלותו (המכונה 'רגליים') כשטועה במחשבתו שעל ידי ההשתדלות באה לו ההרווחה, ואף המאמין בה פעמים שיחשוב שעל כל פנים 'השתדלותו' קירבה וסייעה לפרנסתו, ואינו מאמין שה'השתדלות' אינו אלא 'תנאי' שהתנה הקב"ה עם ברואיו, ואילו הפרנסה עצמה תבוא לאדם מידו המלאה הפתוחה והרחבה של אביו שבשמים. ענין זה נרמז אצל אברהם אבינו כשבאו שלושת האנשים שנדמו לו כערביים אמר להם (בראשית יח, ד) 'יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם', כי 'כסבור שהם ערביים - סוחרים, שמשתחוויים לאבק שברגליהם' (רש"י). ואיך ייתכן סוג של עבודה זרה זו שהיא אבק הרגליים?! אלא ביאור הענין הוא כיון שראה שהם סוחרים והבין בהם שמאמינים בה' אבל חושבים הם שהשתדלותם בסחורה ('רגליהם' כנ"ל) היא הגורמת שתבוא אליהם הפרנסה, ונכשלים ב'אבק' עבודה זרה, לכן שלח אותם לרחוץ עצמם מעבודה זרה זו, שמעתה יכירו וידעו כי הכל בא להם מאת ה' ברוך הוא. ובזה יובן רחיצת הרגליים אצל אליעזר ואנשיו, מכיוון שעסקו עתה בהשתדלות לזיווגו של יצחק, ואפשר שיבואו לחשוב שעל ידי השתדלותם הצליחו במציאת זיווגו של יצחק על כן מיהרו 'לרחוץ רגליהם' כלומר לחזק את הכרתם שלא רגליהם - ולא השתדלותם עמדו להם, כי אם הקב"ה ברוב חסדו וטובו עשה הכל, ועל רחיצה זו אמרו 'יפה רחיצת רגלי עבדי אבות יותר מתורתן של בנים'. ומסיים שם, וממנו נקח מוסר השכל, גם בכל דרכי העבודה, שאלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול להרים ידיו ורגליו, ולא תזוח דעתו עליו - שהכל ממנו יתברך שמו. ז. אין לשום בריה בהם עצה ולא הנהגה אלא ברשותו וגזירתו ודינו. ולמשל, על ריפוי החולה כבר אמרו חז"ל (ב"ק פה, א) שניתנה רשות לרופא לרפאות, ואינו נחשב כמי שסותר את גזירת הקב"ה שגזר את						

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
אֶלֶּא כְּרִשּׁוֹתוֹ וּגְזֵרָתוֹ וְדִינּוֹ. וְכִמּוֹ שְׂאִין בִּיד [ולמשל, על ריפוי החולה כבר אמרו חז"ל (ב"ק פ"ה, א') 'שניתנה רשות לרופא לרפאות', ואינו נחשב כמי שסותר את גזירת הקב"ה שיבוא על האדם אותו החולי. חוכמתו של הרופא וידיעותיו ברפואה ושאר כלי העזר שבאמצעותם הוא מרפא חולים נחשבים כנתינת רשות מאת הבורא יתברך לרפא. הקב"ה הוא שגזר שיתרפא החולה מחוליו על ידי רופא זה. וכמו שאמרו חז"ל (ע"ז נ"ה, א'): 'בשעה שמשגרין אותן [את היסורין] על האדם, משביעין אותן: שלא תלכו אלא ביום פלוני, ולא תצאו אלא ביום פלוני ובשעה פלונית, ועל ידי פלוני ועל ידי סם פלוני' (פת לחם)]. וכמו - וכשם שיודע האדם שאין ביד				הברואים - שלא נמסרו ביד אף נברא חייו ומוותו וחליו ובריאותו של האדם, כן אין בידם - כך גם לא נמסרו בידם טרף מזונו - פרנסתו וסיפוקו - ומילוי צרכיו ולבושו - הלבשתו ויתר שאר עניני גופו. עתה מבאר רבינו, כי למרות גזירת הבורא על כל מה שיהיה עם האדם, בכל זאת מחוייב האדם בחובת ההשתדלות: ועם כירור אמונתו - יחד עם אמונתו הברורה, כי כל ענינו מסור אל גזירות הבורא יתעלה, ושבחירת הבורא לו - וכי מה שבוחר הבורא בעבורו היא הבחירה הטובה ביותר, בכל זאת הוא חייב - חייב האדם להתגלגל לסיבות תועלותיו - להשתדל ולעסוק באמצעים שיספקו את צרכיו, והוא חייב לבחור מהם את האמצעי הטוב - בעבורו כנראה לו מן הענין - כפי מה שנראה לו על פי מזגו ותכונותיו [ואף שעצם הפרנסה באה לו מאת השי"ת ולא מחמת השתדלותו, מכל מקום עליו לפעול ולעשות את ההשתדלות הטובה ביותר, ואל לו להתרשל בה, כי כך הוא רצונו יתברך], והאלהים יעשה - ויאמין שה' יצליח דרכו באמצעות הפעולות שעושה והשתדלותו להשיג את מה שקדמה בו גזירתו - מה שגזר עליו כבר מראש. רבינו מוכיח במקום זה שההשתדלות היא בגדר חובה: והדומה - ודוגמא לזה הוא בעניין חיי האדם, כי - הרי האדם, אף על פי שקצו - שעת קץ ימי חייו ומידת ימיו - ומספר שני חייו קשורים - קצובים בגזירת הבורא יתברך, בכל זאת יש על האדם - מוטל עליו להתגלגל לסיבות החיים - לדאוג ולעשות ככל יכולתו כדי לשמור על חייו, במאכל			
עיונים אותו חולי על האדם. מפני שהכח הטבעי שניתן לרופא שעל ידו מרפא את החולים, נחשב כנתינת רשות מאת הבורא יתברך לרפאות, והוא זה שאף גזר שהחולה יתרפא מחוליו על ידי רופא זה. וכמו שאמרו חז"ל (ע"ז נה, א) בשעה שמשגרין אותן [את היסורין] על האדם, משביעין אותן: שלא תלכו אלא ביום פלוני, ולא תצאו אלא ביום פלוני ובשעה פלונית, ועל ידי פלוני ועל ידי סם פלוני (פת לחם). אמנם אם לא ניתנה הרשות לרופא לרפא, אזי כל טעדי שיעשה הרופא לרפא את החולה לא יועיל במאומה, ולפעמים אדרבה, עוד יטעה הרופא ובמקום להועיל עוד יזיק. וכך כותב ה'בית הלוי' (ליקוטים כת"י): וכל אדם רואה בחוש אשר כמה פעמים לא די שהשתדלותו לא תועיל לו מאומה, רק אדרבה עוד השתדלותו גורמת לרעה ונמצא הירע לעצמו ביגיעתו, וכמאמר הכתוב (ישעיה נט, ה) 'ביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו האוכל מביציהם ימות והזורה תבקע אפעה'. דימה השתדלותם למאסף ביצים למאכלו ומחמם אותם כדי שיצאו מהם תרנגולים למאכלו, ואחר כל יגיעתו נמצאו הביצים שהיו של נחש ואפעה ויצא מהם נחש להזיקו, וכן אמר הכתוב (איוב ה, יג) 'לוכד חכמים בערמם'. שבהתחכמותם שלהם בזה עצמו לוכד אותם, וכמעשה דעבדי שלמה כפי המבואר במסכת סוכה פרק החליל (נג, א) שנגזר עליהם שימותו על שערי לוז והוא בעצמו שלחם לשם. וכן בענייני הרפואה הרי תדיר ממש רואים שהרופא טועה בטיב המחלה, ולא די שאינו מתקן בפעולותיו רק אדרבה מקלקל עוד. ואם כן, איך יסמוך האדם על השתדלותו אחרי שאינו יודע כל מאומה אם הוא טובתו כלל בזה או לא, ומה מאד תגדל הבושה לאדם אשר שלש פעמים בכל יום אומר 'מכלכל חיים בחסד' 'סומך נופלים ורופא חולים', ולא נקבע ענין זה בליבו עד כדי כך שכשיגיע לידו איזה פרט מהפרטים שוכח הכל ורודף רק אחר השתדלותו, וחלילה הרי זה בכלל 'בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני' (ישעיה כט, יג) עכת"ד.							

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
ובמִשְׁתֶּה ומִלְבוּשׁ ובְּמַעוֹן כָּפִי צָרְכּוֹ, וְלֹא יִנִּיחַ אֶת זֶה עַל הָאֱלֹהִים, שְׂיֹאמַר: אִם קָדָם בְּגִזְרַת הַבּוֹרָא שְׂאֲחִיָּה, יִשְׁאִיר נַפְשִׁי בְּגוּפִי מִבְּלִי מְזוֹן כָּל יְמֵי חַיִּי, וְלֹא אֶטְרַח בְּבִקְשַׁת הַטֶּרֶף וְעַמְלּוֹ. — ⁽ⁿ⁾ וְכֵן אֵין רְאוּי לְאָדָם לְהִכָּנֵס בְּסַכָּנוֹת הָאֱלֹהִים, עַל יְדֵי שְׂיֹאמַר: אִם קָדָם בְּגִזְרַת הַבּוֹרָא - אִם מֵרֵאשׁ גִּזַּר הַבּוֹרָא שְׂאֲחִיָּה, אִזִּי יִשְׁאִיר הַבּוֹרָא אֶת נַפְשִׁי בְּגוּפִי וְאֲחִיָּה גַם מִבְּלִי שְׂאֲתֵן מְזוֹן לְגוּפִי כָּל יְמֵי חַיִּי, וְלֹא אֶטְרַח בְּבִקְשַׁת הַטֶּרֶף - בְּחִיפּוֹשׁ הַמְּזוֹן וְעַמְלּוֹ - וְלֹא אֲתִיַּיְגַע לְמַעְנֵי. וְכֵן - וּמִטַּעַם זֶה, גַּם אֵין רְאוּי לְאָדָם לְהִיכָנֵס בְּסַכָּנוֹת - לִסְכֹּן אֶת עַצְמוֹ	ובמִשְׁתֶּה, ומִלְבוּשׁ - עַל יְדֵי שְׂיֹאכַל וּישְׁתֶּה וּיתִלְבַּשׁ ובְּמַעוֹן - וּידַאֵג לְעַצְמוֹ לְמִקוֹם מְגוּרִים כָּפִי צָרְכּוֹ - כָּפִי הַנִּדְרָשׁ לוֹ, וְלֹא יִנִּיחַ אֶת זֶה - וְלֹא יִנִּיחַ יָדָיו מִלְטֵרוֹחַ לְהַשִּׁיג צָרְכָּיו וְלֹא יִמְנַע מִכֶּךָ עַל סִמְךָ בִּטְחוֹנוֹ עַל הָאֱלֹהִים, עַל יְדֵי שְׂיֹאמַר: אִם קָדָם בְּגִזְרַת הַבּוֹרָא - אִם מֵרֵאשׁ גִּזַּר הַבּוֹרָא שְׂאֲחִיָּה, אִזִּי יִשְׁאִיר הַבּוֹרָא אֶת נַפְשִׁי בְּגוּפִי וְאֲחִיָּה גַם מִבְּלִי שְׂאֲתֵן מְזוֹן לְגוּפִי כָּל יְמֵי חַיִּי, וְלֹא אֶטְרַח בְּבִקְשַׁת הַטֶּרֶף - בְּחִיפּוֹשׁ הַמְּזוֹן וְעַמְלּוֹ - וְלֹא אֲתִיַּיְגַע לְמַעְנֵי. וְכֵן - וּמִטַּעַם זֶה, גַּם אֵין רְאוּי לְאָדָם לְהִיכָנֵס בְּסַכָּנוֹת - לִסְכֹּן אֶת עַצְמוֹ	בְּבִטְחוֹנוֹ - עַל סִמְךָ בִּטְחוֹנוֹ עַל גִּזְרַת הַבּוֹרָא, וְלֹאמֹר: אִם ה' גִּזַּר שְׂאֲחִיָּה, אִזִּי גַם אִם אֲכַנִּיס אֶת עַצְמִי לְסַכָּנָה לֹא יֵאוֹנֶה לִּי רַע, וְעַל סִמְךָ זֶה יִשְׁתֶּה סָמִי הַמוֹת - מִיְּנֵי רַעַל, אוֹ שִׂיסְכֵן בְּעַצְמוֹ - אֶת עַצְמוֹ לְהִילָחֵם עִם הָאֲרִי וְהַחַיּוֹת הָרָעוֹת לִלֹא דוּחָק - בְּלִי שִׁיְהִיָּה מוֹכְרָח לִכְךָ [אוֹלָם פְּשוֹט הַדְּבַר, שֶׁאִם יִזְדַּמֵּן לְאָדָם לְהִיכָנֵס לְמִקוֹם סַכָּנָה, אוֹ שֶׁהוּצָרָךְ לִלְכַּת בֵּין הַחַיּוֹת וְאֵין לוֹ בְּרִירָה אַחֲרָת, אוֹ בּוֹדָאִי שְׂצָרִיךְ לְבִטּוּחַ בַּה' שִׁיִּצִּילוֹ מֵהֶן], אוֹ שִׂישְׁלִיךְ אֶת עַצְמוֹ בַּיָּם אוֹ בַּאֵשׁ, וְהַדּוּמָה - אוֹ שִׂיסְכֵן אֶת חַיָּיו בְּסִיכּוֹנִים אַחֲרִים הַדּוּמִים לְזֶה, מִמֶּה - שֶׁהֵם בְּכֻלָּל הַמַּעֲשִׂים שֶׁאֵין הָאָדָם בְּטוּחַ בָּהֶן - שְׂכַשְׁעוֹשֶׂה אוֹתָם אֵין חַיָּיו בְּטוּחִים וְלֹא מוּבְטָח לוֹ שִׁיִּנְצֹל. אִם יַעֲשֶׂם וְיִסְכֵּן בְּנַפְשׁוֹ - וְיִסְכֵּן אֶת עַצְמוֹ. [וְכֻמוֹ שֶׁאֲמָרוּ (שִׁבְתָּ ל"ב, א') שִׁישׁ לְהִימָנַע מִלְּלַכַּת עַל גִּבֵּי גֶשֶׁר רַעוּעַ, וְהִינֵנוּ שֶׁאֲסוּר לְהַכְנִיס אֶת עַצְמוֹ תַּחֲלִילָה אֶף לְסִיכּוֹן שִׁישׁ בּוֹ סַפֵּק פִּיקוּחַ נַפְשׁ]. וְכִבְרִי הוֹזִהִירָנוּ הַכְּתוּב מִזֶּה - מִלַּעֲשׂוֹת כֵּן, בְּמָה שֶׁאֲמַר (דְּבָרִים ו', ט"ז): 'לֹא תִנְסוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמֶּסֶה' - אִם יִסְכֵּן עַצְמוֹ עַל יְדֵי בִטְחוֹנוֹ וּיְפוּל בְּרַע, אוֹלִי ח"ו יִהְרַהֵר הוּא אוֹ אַחֲרִים וַיֹּאמֶר: מִבְּלָתִי יִכּוֹלֵת ה' וְכו', וְאִם כֵּן הָרִי הוּא כְּמִנְסֶה אֶת ה' וּמִטִּיל סַפֵּק ח"ו בִּיכּוֹלָתוֹ יִתְבָּרַךְ (פֶּת לַחֵם). כִּי אֵינְנוּ נִמְלֹט בְּזֶה - הָאָדָם שֶׁמִּסְכֵּן אֶת עַצְמוֹ, לֹא יִמְלֹט מֵאַחַד מִשְׁנֵי דְבָרִים - שִׁיִּכְשַׁל בְּאַחַת מִשְׁתֵּי הָאִפְשָׁרוּיוֹת הַבָּאוֹת, שֶׁהֵן: א. הַמִּסְתַּכֵּן יִכְשַׁל, יִינָזֵק אוֹ יָמוּת. ב. יִיתָכֵן שִׁיִּצִּילוּהוּ מִשְׁמַיִם אֶף עַל פִּי שִׁסִּיכֵן אֶת עַצְמוֹ, אֶךְ אָדָם זֶה יִיעֲנֹשׁ עַל כֶּךָ שִׁינוּכּוֹ לוֹ מִזְכוּיוֹתָיו. רַבִּינוּ מִבְּאֵר אֶת שְׁתֵּי הָאִפְשָׁרוּיוֹת הַלָּלוּ בִּהְרַחֲבָה: אִפְשָׁרוֹת א. אוֹ שִׁימוּת, וְיִהְיֶה הוּא הַמְּמִית אֶת עַצְמוֹ - וְיִיחָשֵׁב כְּרוֹצֵחַ שֶׁל עַצְמוֹ, וְהוּא נִתְבַּע עַל זֶה - וְיִיעֲנֹשׁ עַל כֶּךָ, כַּאֲילוֹ הִמִּית זֹולָתוֹ מִבְּנֵי אָדָם - כַּאֲילוֹ רָצַח אָדָם אַחֵר.	בְּבִטְחוֹנוֹ עַל גִּזְרַת הַבּוֹרָא, וְיִשְׁתֶּה סָמִי הַמּוֹת, אוֹ שִׂישְׁלִיךְ עַצְמוֹ בַּיָּם אוֹ בַּאֵשׁ, וְהַדּוּמָה לְזֶה מִמֶּה שֶׁאֵין הָאָדָם בְּטוּחַ בָּהֶן וְיִסְכֵּן בְּנַפְשׁוֹ. וְכִבְרִי הוֹזִהִירָנוּ הַכְּתוּב מִזֶּה וְיִסְכֵּן אֶת עַצְמוֹ. וְכֻמוֹ שֶׁאֲמָרוּ (שִׁבְתָּ ל"ב, א') שִׁישׁ לְהִימָנַע מִלְּלַכַּת עַל גִּבֵּי גֶשֶׁר רַעוּעַ, וְהִינֵנוּ שֶׁאֲסוּר לְהַכְנִיס אֶת עַצְמוֹ תַּחֲלִילָה אֶף לְסִיכּוֹן שִׁישׁ בּוֹ סַפֵּק פִּיקוּחַ נַפְשׁ]. וְכִבְרִי הוֹזִהִירָנוּ הַכְּתוּב מִזֶּה - מִלַּעֲשׂוֹת כֵּן, בְּמָה שֶׁאֲמַר (דְּבָרִים ו', ט"ז): 'לֹא תִנְסוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמֶּסֶה' - אִם יִסְכֵּן עַצְמוֹ עַל יְדֵי בִטְחוֹנוֹ וּיְפוּל בְּרַע, אוֹלִי ח"ו יִהְרַהֵר הוּא אוֹ אַחֲרִים וַיֹּאמֶר: מִבְּלָתִי יִכּוֹלֵת ה' וְכו', וְאִם כֵּן הָרִי הוּא כְּמִנְסֶה אֶת ה' וּמִטִּיל סַפֵּק ח"ו בִּיכּוֹלָתוֹ יִתְבָּרַךְ (פֶּת לַחֵם). כִּי אֵינְנוּ נִמְלֹט בְּזֶה - הָאָדָם שֶׁמִּסְכֵּן אֶת עַצְמוֹ, לֹא יִמְלֹט מֵאַחַד מִשְׁנֵי דְבָרִים - שִׁיִּכְשַׁל בְּאַחַת מִשְׁתֵּי הָאִפְשָׁרוּיוֹת הַבָּאוֹת, שֶׁהֵן: א. הַמִּסְתַּכֵּן יִכְשַׁל, יִינָזֵק אוֹ יָמוּת. ב. יִיתָכֵן שִׁיִּצִּילוּהוּ מִשְׁמַיִם אֶף עַל פִּי שִׁסִּיכֵן אֶת עַצְמוֹ, אֶךְ אָדָם זֶה יִיעֲנֹשׁ עַל כֶּךָ שִׁינוּכּוֹ לוֹ מִזְכוּיוֹתָיו. רַבִּינוּ מִבְּאֵר אֶת שְׁתֵּי הָאִפְשָׁרוּיוֹת הַלָּלוּ בִּהְרַחֲבָה: אִפְשָׁרוֹת א. אוֹ שִׁימוּת, וְיִהְיֶה הוּא הַמְּמִית אֶת עַצְמוֹ - וְיִיחָשֵׁב כְּרוֹצֵחַ שֶׁל עַצְמוֹ, וְהוּא נִתְבַּע עַל זֶה - וְיִיעֲנֹשׁ עַל כֶּךָ, כַּאֲילוֹ הִמִּית זֹולָתוֹ מִבְּנֵי אָדָם - כַּאֲילוֹ רָצַח אָדָם אַחֵר.			

עיונים

ח. וכן אין ראוי לאדם להיכנס בסכנות בבטחונו על גזרת הבורא. כיוצא בזה כתב ה'מסילת ישרים' (פ"ט): 'ומי שירצה שלא ינהיג עצמו בדרך החכמה ויפקיר עצמו לסכנות, הגה אין זה ביטחון אלא הוללות. והנה הוא חוטא במה שהוא עושה נגד רצון הבורא יתברך שמו, שרצונו הוא שישמור האדם את עצמו'. הרי שעל האדם להתנהג כדרך אנשים ולעשות את ההשתדלות ההכרחי, כי גם זה מרצונו של מקום.

ומי לנו גדול ממשה רבינו, שעל אף שמלחמתו עם עמלק היתה מלחמה של קדושה, ואף הניצחון לא בא אלא על ידי חיזוק האמונה בלב העם, כנאמר (שמות יז, יא) 'והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל' ובמסכת ראש-השנה (כט, א) דרשו על כך: 'וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה, אלא לומר לך, כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו היו נופלים'. הרי שהתגברות ישראל על עמלק לא הייתה אלא ע"י אמונה וביטחון ותו לא, ומכל מקום ציווה משה את יהושע (שמות יז, ט): 'בחר לנו אנשים, וצא הלחם בעמלק', וגם כתוב (שם יז, יג): 'ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב', הרי שפעל בהשתדלות בדרך הטבע להילחם בפועל ממש.

וכן מצינו שנהגו בני ישראל בצאתם ממצרים שאף שיציאתם היתה ביד חזקה ובזרוע נטויה, באותות ובמופתים רבים, בכל זאת נאמר (שמות יג, יח): 'וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים' וברש"י: 'אין חמושים אלא מזויינים'. כי לא נטו מדרך ההשתדלות הנכונה לצאת המדברה בלא כלי זין עת"ד.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
אף על פי שמותו על הדרך ההוא בגזרת האלהים וברשותו. וכבר הזהירנו, שלא להמית שום אדם בשום גלגול, באמרו (שמות כ, יג): לא תרצח, וכל אשר יהיה המומת קרוב אל הממית, יהיה העונש יותר ראוי, כמו שכתוב (עמוס א, יא): על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו. וכן מי שהמית את עצמו יהיה ענשו גדול בלי ספק, מפני שמשלו בזה כעבד, שצוהו אדוניו לשמור מקום לזמן ידוע, והזהירו שלא יפרד ממנו עד שיבא שליח אדוניו אליו. וכן שראה שבושש השליח לבא, נפרד מן המקום	אף על פי שמותו על הדרך ההוא - אף על פי שגם מיתתו שכביכול נגרמה מפני שברוב בטחונו הכניס עצמו לסכנה, גם היא הייתה בנזירת האלהים וברשותו - הקב"ה קבע שימות בשעה זו ובנסיבות הללו ולולא גזירתו יתברך לא היה מת, אף על פי כן - ייענש על מעשהו. המכניס עצמו לסכנה ונפגע בשל אותה סכנה דומה למי שהורג אדם אחר וגורם למותו. כשם שאותו רוצח נענש על כך והריהו חייב, אף על פי שבוודאי נגזרה על האדם הנהרג מיתה ולולא	גזירת עליון לא היה נהרג, כך מתחייב גם מי שהביא עצמו לידי סכנה ומת בשל אותה סכנה (טוב הלבנון). וכבר הזהירנו הבורא, שלא להמית שום אדם - בין אם מכירו או לא מכירו, ובין אם הוא קרובו או שאינו קרובו, ובוודאי שהזהיר שלא להמית את עצמו בשום גלגול - על ידי שום גורם ובכל צורה ודרך, באמרו - בציווי שנאמר (שמות כ', י"ג): 'לא תרצח'. וכל אשר יהיה המומת - הנרצח קרוב יותר אל הממית - אל הרוצח, יהיה העונש יותר ראוי - עונשו של הרוצח יהיה יותר חמור, כמו שכתוב (עמוס א', י"א): 'על רדפו בחרב אחיו - על אשר רדף בחרב אחר אחיו ושחת רחמיו' - והשחית את מידת הרחמנות שהיה לו לנהוג בה כלפי אחיו. הרי שההורג את קרובו או אחיו נחשב לחוטא גדול יותר, משום שלא ריחם על אחיו הקרוב לו, דמו ובשרו, וכל שכן הממית עצמו ואינו מרחם על עצמו, עונשו יהיה עוד יותר חמור, שהרי אין מי שקרוב לאדם יותר ממנו עצמו.	את המקום ההוא קודם בואו - קודם בוא השליח, וקצף - וכעס עליו אדוניו והענישו עונש גדול - בעונש חמור. וכן - בדומה לאותו עבד, האדם הממית את עצמו הוא בבחינת מי יוצא מעבודת האלהים - עוזב את עבודת ה' קודם הזמן שקבע הבורא אל המרות - ובוחר להמרות ציוויו של ה' בהיכנסו בסכנת המות - בכך שמכניס את עצמו לסכנת מוות.	ועל כן - ועל פי מה שנתבאר שחייב אדם לשמור עצמו מדרכי הסכנה, אזי אפילו במקום מצווה אסור להכניס עצמו למקום שההיזק בו שכיח והסכנה מצויה. [כי אין בכך עבודת ה', אלא מרי ועוון (טוב הלבנון)]. וכפי שאתה מוצא שמסופר על שמואל הנביא עליו השלום, שבשעה ששלחו ה' למשוח את דוד למלך תחת שאול, נתיירא ללכת במצות ה' מפני הסכנה שלא יהרגו שאול, וכך אומר הפסוק (שמואל-א ט"ז, ב): 'איך אלך ושמע שאול והרגני' - אם יידע שאול שאני הולך למשוח מלך אחר במקומו, יהרגני (רלב"ג). הרי שאפילו במקום מצווה חשש שמואל מלהכניס את עצמו לסכנה, ולא נחשב לו - הדבר לחסרון בבטחונו על האלהים, אך אדרבה, היתה התשובה מאלהים לו - תשובת האלוקים אל שמואל כללה תחבולה להינצל מן המוות. במה שמורה - תשובת ה' מורה ומלמדת כי זריזותו בזה - כי זהירותו של שמואל ויראתו מן הסכנה - הייתה משוכחת. ואמר לו, שהרי ה' אמר לו (שמואל-א ט"ז, ב): 'עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח לה' באתי', ושאר הענין המבואר שם. ואילו היה זה - אילו היה חששו של שמואל מכעסו של שאול נחשב	קדם בואו, וקצף עליו אדוניו והענישו ענש גדול. וכן הממית את עצמו יוצא מעבודת האלהים אל המרות, בהכנסו בסכנת המות.	ועל כן אתה מוצא שמואל עליו השלום אומר (שמואל-א טז, ב): איך אלך ושמע שאול והרגני, ולא נחשב לו לחסרון בבטחונו על האלהים, אך היתה התשובה מאלהים לו במה שמונה כי זריזותו בזה משוכחת, ואמר לו (שמואל-א טז, ב): עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח לי באתי, ושאר הענין. ואילו היה זה

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

קצור בבטחוננו, היתה התשובה אליו (דברים לב, לט): אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא, או הדומה לו, כמו שאמר למשה עליו השלום, מחצתי ואני ארפא - כלומר, החיים והמוות הם בידי, והכול גלוי לפני, ואין לך לפחד כלל משאול, או הדומה לו - או שהיה הקב"ה משיב לו בדומה לזה, כמו שאמר - כפי שענה הקב"ה למשה עליו השלום,

עיונים

משה נחשב סירובו לקצור במידת הבטחון ואילו אצל שמואל לא נחשב כך?

בפירוש 'פת לחם' ביאר, שאחר שצוה הוא יתברך למשה 'לך ודברת', בוודאי יתן בפיו כוח הדבור ויוכל לדבר, כאומרו 'מי שם פה לאדם', אולם בשמואל לא היה לו ספק בהצלחת שליחותו למשיחת דוד ולא היתה שאילתו על מניעת דבר המצווה, אלא חששו היה שלאחר שיעשה צווי וימשח את דוד, אחר כך ישמע שאול ויהרגו וכו', ושאל ממנו יתברך אם יעשה תחבולה להצלתו, וכלשונו 'איך אלך ושמע שאול והרגני'.

עוד יש לבאר בהבדל בין משה רבינו לשמואל הנביא, עפ"י המתבאר בספר 'מדרגת האדם' (פרק ח' עמוד כ"ח), שמשה רבינו לא רצה לילך, ושאלתו היתה על דרך תמיהה 'איך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים', מה שאין כן שמואל שרצה לילך ושאלתו לא היתה על דרך תמיהה איך אוכל לילך, אלא איך ובאיזה אופן אוכל ללכת האם אלך בסיבה או בלי סיבה. וכך דבריו: באופן זה נוכל לומר אשר [שמואל] לא שאל איך אלך בגדר תמיהה היתכן כי אוכל אני לילך בעת שיש סכנה, אלא השאלה של 'איך אלך' היא בגדר שאילה של מבקש, איך אלך? האם למצוא תירוץ בהליכתי או שאין צורך בכך? ולא שסבר בהחלט כי לא יוכל לילך במקום סכנה, אלא שאל כאן איך אעשה, וביאורו של איך אלך כמו איך אעשה האם באופן זה או באופן אחר, אבל זאת לא היה ספק אצלו ביכולת הדבר, והקב"ה השיב לו לפי שאלתו כיון שאתה שואל מוכרח אתה לסיבה עכ"ל. [וכן כתב בספר יד הקטנה שער י' דרכי הנסים פרק ג'].

ולפי זה שאלת שמואל איך אלך לא נחשב לו לחיסרון בבטחוננו בהש"ת, וכן כתב גם כן בספר המספיק (פרק הבטחון עמוד ע"ז). אולם הרמב"ם בשמונה פרקים (פרק ז') חולק וכתב שלפי מדרגתו של שמואל באמת היה בזה חסרון בשלימות בטחוננו, ולדבריו איך אלך יתפרש על דרך תמהון דהיינו איך אוכל ללכת ושמע שאול והרגני [ועיין בספר 'הבוטח' פרקי עיון עמוד קע"ז ענין מורא שמואל משאול אריכות דברים בזה].

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

עת שאמר לו - בשעה שמושה רבנו אמר לה' (שמות ד', י') כי כבוד פה וכבוד לשון אנכי: מי שם פה לאדם או מי ישום אדם או חרש או פקח או עור. ואם שמואל, עם תם צדקתו, לא הקל להכנס בספח קטנה מספוח הפקנה, אף על פי שהיה נכנס בה במצות הבורא יתברך, כשאמר (שמואל-א טז, א): מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי, כל שכן שהיה זה מגנה מזולתו, מבלתי מצות הבורא יתעלה.

או שינצל בעזרת הבורא יתברך לו, ויאבדו זכיותיו ויפסיד שכרו, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בזה הענין (שבת לב, א): לעולם אל

נס, בכל זאת לא הקל לעצמו להיכנס בסיבה קטנה מסיבות הסכנה - אפילו לחשש רחוק של סכנה [כי באמת היה הדבר בגדר חשש רחוק שיהרגו שאול את שמואל שהרי הוא משחו למלך, ועוד ששאל היה איש צדיק וגם בוודאי הייתה יד כל גדולי המלכות עמו להצילו ולא היה בזה רק חשש רחוק (פת לחם)], ואף על פי שאם היה נכנס בה - לחשש הסכנה היה זה במצות - בציווי של הבורא יתברך, כשאמר - לו וציווהו (שמואל-א טז, א): 'מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי', ועל כך נאמר שלוחי מצוה אינן ניזוקין, עם כל זאת לא הקל שמואל להיכנס לסכנה, והסיבה לכך היא משום דשכיח היזקא. כל שכן שיהיה זה מגונה מזולתו - כל שכן שיהיה הדבר מגונה כשיסכן אדם את עצמו מבלתי מצות - שלא על פי ציווי של הבורא יתעלה.

או - אפשרות ב' שעלולה לקרות לאדם המכניס עצמו לסכנה היא, שאמנם הוא יינצל מהסכנה בעזרת הבורא יתברך לו שיעשה לו נס, ויאבדו זכיותיו - אך עם זאת ינכו על ידי כך מזכיותיו ויפסיד בזה את שכרו לעולם הבא, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בזה הענין (שבת ל"ב, א): 'לעולם אל

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
יַעֲמֹד אָדָם בְּמָקוֹם סִפְּנָה וַיֹּאמֶר שְׁעוֹשִׁין לוֹ גַּם, שְׁמָא אֵין עוֹשִׁין לוֹ גַּם, וְאִם עוֹשִׁין לוֹ גַּם, מְנַפִּין לוֹ מִזְכִּיּוֹתָיו, וַאֲמַר יַעֲקֹב אֲבִינוּ עָלָיו הַשְּׁלֹם (בְּרֵאשִׁית ל"ב, י"א): קִטְנָתִי מִכָּל הַחֲסִדִּים, וַאֲמַר הַמִּתְרַגֵּם בְּפִרוּשׁוֹ: זְעֵרָן וְכֹתִי מִכָּל חֲסִדִּין וּמִכָּל טְבוּן. וְכַמוֹ שְׁאִמְרָנוּ בַּחֲיִים וּבַמָּוֶת, ^(*) כֵּן נֹאמַר בְּחַיִּיב תְּבִיעֵת סְבוֹת הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּזוּן וְהַמְּלָכִישׁ וְהַדִּירָה, וְהַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, וְלַהֲרַחֵק שְׁכֻנָּגְדָן, זְכוּוֹתֵי מִכָּל חֲסִדִּין וּמִכָּל טְבוּן פִּירוּשׁ, אִף שֶׁהִבְטַחְתִּי לְשִׁמְרָנִי, חוֹשֵׁשׁ אֲנִי שְׁמָא נִתְקַטְנוּ וְנִתְמַעֲטוּ זְכוּיּוֹתַי עַל יְדֵי הַחֲסִדִּים וְהַטּוֹבוֹת שֶׁשְׂעִית עִמִּי עַד עֵתָה (עפ"י רש"י). וְכַמוֹ שְׁאִמְרָנוּ בַּחֲיִים וּבַמָּוֶת - שְׁאִסּוֹר לְאָדָם לִסְכֵּן אֶת חַיָּיו וּלְסַמּוֹךְ עַל ה', אֲלֵא חוֹבַת הָאָדָם לְשִׁמּוֹר עַל חַיָּיו וְלַהֲתַרְחֵק מִן הַסִּכָּנוֹת, כֵּן נֹאמַר בְּחַיִּיב תְּבִיעֵת סִיבּוֹת - כֵּךְ גַּם חוֹבַתוֹ שֶׁל הָאָדָם לְחַפֵּשׁ אַחֵר אֲמִצְעִים מְגוּוֹנִים וְדֹרְכִים שׁוֹנוֹת שֶׁעַל יָדָם יִשְׁיֵג אֶת הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּזוּן וְהַמְּלָכִישׁ וְהַדִּירָה, וְהַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, וְלַהֲרַחֵק שְׁכֻנָּגְדָן - וְלַהֲתַרְחֵק מִהֶמוֹנִיעִים לַעֲנִיִּינִים אֱלֹהִים,			עם ברור אמונתו - ואף שאמונתו ברורה בה כי הסיבות - והאמצעים שעוסק בהן להשגת צורכי פרנסתו ומזונותיו אין מועילות אותו בזה כלום - אינם מועילים לו במאומה להשיגם אלא בגזירת הבורא יתברך - ורק מה שנגזר עליו מאת הבורא ישיגהו, אף על פי כן מחוייב הוא לחזר אחרי אמצעים אלה, כאשר - כמו שיש חובה לבעל האדמה לחרוש אותה ולנקותה מן הקוצים ולזרעה ולהשקותה, אם יזדמנו לו מים, ויבטח על הבורא יתברך להפרותה ולשמרה מן הפגעים, ותרבה תבואתה, ויברך אותה הבורא, ואין ראוי לו להניח האדמה מפלי עבודה וזריעה בבטחונו על גזרת הבורא שתצמיח האדמה בלתי זרע שקדם לו. וכן בעלי המלאכה עם ברור אמונתו - ואף שאמונתו ברורה בה כי הסיבות - והאמצעים שעוסק בהן להשגת צורכי פרנסתו ומזונותיו אין מועילות אותו בזה כלום - אינם מועילים לו במאומה להשיגם אלא בגזירת הבורא יתברך - ורק מה שנגזר עליו מאת הבורא ישיגהו, אף על פי כן מחוייב הוא לחזר אחרי אמצעים אלה, כאשר - כמו שיש חובה לבעל האדמה לחרוש אותה ולנקותה מן הקוצים ולזרעה ולהשקותה, אם יזדמנו לו מים, ונוסף להשתדלותו יבטח על הבורא יתברך להפרותה - שיצמיח את הגידולים והתבואה ולשמרה מן הפגעים - וישלח ברכתו בכרי הזה [כמאמרם ז"ל תענית ח' ע"ב 'הנכנס ותרבה תבואתה, ויברך אותה הבורא - וישלח ברכתו בכרי הזה] (פת לחם), ואין ראוי לו - וכמו שאין זה נכון וראוי מצידו להניח האדמה - לעזוב את אדמתו מפלי עבודה וזריעה - מבלי עבודה וזריעתה בבטחונו - על סמך בטחונו על גזירת הבורא ולומר: אם הבורא גזר שתצמיח האדמה הרי היא תצמיח גם בלתי זרע שקדם לו - מבלי שיזרע בה קודם לכן, כך הוא הדבר בכל עניין: עליו להשתדל ולבטוח בה אחרי שטרח ועמל להשיג את הנצרך לו. וכן - עניין ההשתדלות נאמר גם על בעלי המלאכה			

עיונים

ישרות, אם לבטוח יותר ממדרגת הבטחון שהגעתי אליו באמת, ואם להאמין בהשתדלות יותר מדאי.

"הדקדוק על אמצעי הבריאות היא עבודה אהובה לפניו יתברך, ואשרי האדם שניצל מזרמת ההבל ואשר שם ה' יתברך מבטחו".

"מן החובה על האדם להשתדל ברפואת עצמו, כמו שהוא חייב להשתדל ברפואת חברו. ולכן, תשתדל נא להתגבר על רצונות הטבעיות ולמלא אחר פקודת הרופאים במה שמוצאים לצורך הרפואה, וזו מצוה גדולה של ביקור חולים".

י. כן נאמר בחיוב תביעת סיבות הבריאות. כתב החזון איש 'קובץ אגרות' ח"א אגרות קלו-קלח) לאחד שחלה ולא רצה לדרוש ברופאים ב'טענה' שהרי הוא מאמין ובטוח ברפואת הבורא גם זולת חכמת הרפואה: "הנני חושב את ההשתדלות הטבעית במה שנוגע לבריאות למצוה וחובה, וכאחת החובות להשלמת צורת האדם, אשר הטבע היוצר ברוך הוא במטבע עולמו. ומצינו מאמוראים שהלכו אצל רופאים מאוה"ע ומינים להירפא, והרבה מן הצמחים ובעלי חיים ומוצקים שנבראו לצורך רפואה, וגם נבראו שערי חכמה שניתן לכל, לחשוב ולהתבונן ולדעת. אם כי יש דרך בדרכי ה' יתברך לדלג על הטבע וכל שכן על רב השתדלות בה, מכל מקום צריך לפלס מאד, כי שתי הנטיות מקו האמת המדויק אינן

חובות

שער הבמה

הלכות

ביושר לבב

והסחורה והשכירות -
הסוחרים והשכירים שהם
מצווין לחזור על הטרף -
אחר פרנסתם בהם - על ידי
מלאכתם, כל אחד במקצועו,
עם הבטחון באלהים - ועם
זאת עליהם לבטוח באלוקים
ולהכיר, כי הטרף - שמוזנם
נתון בידו וברשותו בלבד,
ושהוא ערב בו לאדם
להמציא לו פרנסתו [שהרי
נאמר בפסוק (תהלים קל"ו,
כ"ה) 'נותן לחם לכל בשר כי
לעולם חסדו']¹, ומשלימו לו -

ובידו להמציא לו כלכלתו באיזו סיבה - בכל דרך ואופן שירצה - ויבחר עבור האדם, ואל יחשוב האדם כי הסיבה - שהעבודה או המלאכה שעוסק בה היא תועיליה או תזיקה מאומה, אלא ישים כל בטחונו על הבורא יתברך בלבד.

ואם יבוא לו טרפו - ואם ישיג האדם את מזונו **על פנים מאופני הסיבות** - על ידי אחד מאמצעי הפרנסה אשר התעסק בהן והצליח בהשתדלותו, **ראוי לו שלא יבטח** - שלא יתלה השגת מזונו על הסיבה ההיא - ואל יאמר בלבו שהעיסוק במלאכה זו או במסחר זה הוא שהצליח בידו להשיג את מזונו, ושעל ידי כך ישמח בה - בו, ויוסיף להחזיק בה - וישתדל להחזיק בסיבת פרנסתו יותר,

עיונים

יא. ראוי לו שלא יבטח על הסיבה ההיא. 'ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה' א-ל-עלין... ולא תאמר אני העשרתי את אברם' (בראשית יד, כב-כג). פשטות הכתוב, שאברהם אבינו אחר נצחונו במלחמת המלכים אמר למלך סדום, אם אקח ממך את הרכוש שהחזרתי מן השבי, סוף דבר שתאמר שאתה העשרתני. אך המלבי"ם ביאר (בפירושו 'התורה והמצוה') ש'לא תאמר' - יד זו (אשר הרימותי) שהיא העשירה אותי על ידי שנלחמה כראוי. ומכאן נקח מוסר השכל, שלא יאמר האדם ידי העשירני על ידי עבודת הפרנסה הנעשה בידים, כי לא היד ולא המקצוע מפרנסים את האדם כי אם הקב"ה 'הזון את העולם כולו בטובו'.

ביושר לבב

חובות

שער הבטחון

הלכות

וַיָּמָטָה לָבוֹ אֵלֶיהָ, כִּי יִחַלֵּשׁ בְּמַחֲזֹנֹו בְּאַלְהֵיוּ. אֵךְ
אֵין רְאוּי לֹו לְחַשֵּׁב כִּי תוֹעִילָנֹו יוֹתֵר מִמָּה שֶׁקָּדָם
בְּדַעַת הַבּוֹרָא, וְאַל יִשְׁמַח בְּהַחֲבֹקֵן בָּהּ וּסְבִיבֹו
עֲלֶיהָ, אֵךְ יוֹדֵה הַבּוֹרָא אֲשֶׁר הַטְּרִיפוֹ אַחֵר יִגִּיעָתֹו,
וְלֹא שֶׁם עָמְלֹו וְטָרְחֹו לְרִיק, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (תְּהִלִּים
קכח, ט): יִגִּיעַ כְּפִידָה בִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ.

הבורא - יותר ממה שכבר קבע והחליט הבורא יתברך מראש, ואל יישמח בהידבקו בה - בכך שבחר באותה מלאכה וסיבובו עליה - ועל כך שהשתדל להשיגה, [מאחר שהאמצעי מצד עצמו אינו יכול לעזורו במאומה, ואינו אלא לבוש לפרנסתו שהבורא יתברך שלח לו וקצב עבורו], אך - אלא יודה להבורא אשר הטריפו אחר יגיעתו - שהמציא לו מזונו לאחר יגיעתו, ולא שם עמלו וטרחו לריק - ולא הניח שעמלו וטרחתו יהיו לריק ללא תוצאות, כמו שכתוב (תהלים קכ"ח, ב'): 'יגיע כפיו כי תאכל אשריו וטוב לו', שהנהנה מיגיע כפיו נוחל שני עולמות (רש"י). והיינו 'אשריו' - בעולם הזה וטוב לו' - לעולם הבא.

עיונים

ולא זו בלבד שלא 'ידי' ולא 'רגליו' מביאים לו פרנסתו, אלא כל מה שנקצב לו בראשית השנה יקבל בעל כרחו, וכמו שכתב 'רבינו ידעיה הפניני' (ספר 'מבחר הפנינים' שער האמונה): "אם יברח האדם מטורפו כבורח מן המוות - טרפו ירדוף אחריו יותר ממנו למהר להשיגו", וממילא יבין וישכיל כל בר דעת לאמור: מה לי כי ארדוף אחר הפרנסה 'להשתדל' יתר על המידה - אין זה אלא שטות ויגיעה לריק, בין כך ובין כך הכל קצוב וחתום, וכל השתדלות שבעולם לא תרבה לאדם את משכורתו יותר מכפי הנקצב לו.

ואם ישאל האדם, אם כן מדוע עלי לעשות 'השתדלות' הרי ממילא בא יבוא כל הנקצב לי, אף אנן נענה ונאמר לו, שאכן כל עניין ההשתדלות אינו אלא כמבחן לאדם על חוזק ותוקף אמונתו כשבא השפע לידו - האם מאמין הוא שהבורא יתברך זון ומפרנס מקרני ראמים ועד ביצי כינים, או שאין אמונתו חזקה כל כך, וכאשר מרוויח את כספו עולה במוחו ח"ו מחשבה שעל ידי השתדלותו בא לו השפע.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: אֲנִי תָמָּה מִמִּי שְׁנוֹתָן לְחַבְרוֹ מִה שְׁנוֹר לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא, וְאַחֵר כֶּךָ יִזְכִּיר לוֹ טוֹבָתוֹ עָלָיו בּוֹ, וַיִּבְקֶשׁ לְהוֹדוֹת אוֹתוֹ עָלָיו. ^(יב) וַיֹּתֵר אֲנִי תָמָּה מִמִּי שֶׁקֶבֶל טָרְפוֹ עַל יְדֵי אֲחֵר, מְכָרָה לְתַתּוֹ לוֹ, וַיִּכְנַע לוֹ וַיִּפְּסֶהוּ וַיִּשְׁבַּחְהוּ. לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא - ובאמת, הרי מה שנתן - הכול בגזירת הבורא, ועד עתה היה מונח אצלו כפיקדון המיועד למי שיקבלו, ואחר כך יזכיר לו - יזכיר הנותן למקבל טובתו עליו בו - את הטובה שעשה עמו, ויבקש ובנוסף לכך הוא דורש מהמקבל להודות אותו עליו - שיודה לו על כך, [והאמת היא שמה שהוא נותן הופקד בידיו מאת הבורא עבור המקבל ואיננו שלו]. ויותר אני תמה - ופלא גדול יותר בעיניי, ממי שקבל טרפו על ידי אחר - אדם שקיבל מחברו את מזונותיו, והרי הוא היה מוכרח לתת לו - לתת לו אותם מזונות מפני גזירת הבורא, וייכנע לו ויפייסו - ובכל זאת הוא מתייחס אל הנותן בהכנעה ומדבר אליו בלשון רכה וישבחהו, כאילו נתן לו משלו. עד כאן ביאר רבנו מהו המבט האמיתי של הבוטח בה' כאשר הוא משיג את מזונותיו. עתה מבאר רבנו את דרך ההנהגה, כאשר אין האדם משיג את מזונותיו באמצעים שבחר בהם.	וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: אֲנִי תָמָּה מִמִּי שְׁנוֹתָן לְחַבְרוֹ מִה שְׁנוֹר לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא, וְאַחֵר כֶּךָ יִזְכִּיר לוֹ טוֹבָתוֹ עָלָיו בּוֹ, וַיִּבְקֶשׁ לְהוֹדוֹת אוֹתוֹ עָלָיו. ^(יב) וַיֹּתֵר אֲנִי תָמָּה מִמִּי שֶׁקֶבֶל טָרְפוֹ עַל יְדֵי אֲחֵר, מְכָרָה לְתַתּוֹ לוֹ, וַיִּכְנַע לוֹ וַיִּפְּסֶהוּ וַיִּשְׁבַּחְהוּ. לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא - ובאמת, הרי מה שנתן - הכול בגזירת הבורא, ועד עתה היה מונח אצלו כפיקדון המיועד למי שיקבלו, ואחר כך יזכיר לו - יזכיר הנותן למקבל טובתו עליו בו - את הטובה שעשה עמו, ויבקש ובנוסף לכך הוא דורש מהמקבל להודות אותו עליו - שיודה לו על כך, [והאמת היא שמה שהוא נותן הופקד בידיו מאת הבורא עבור המקבל ואיננו שלו]. ויותר אני תמה - ופלא גדול יותר בעיניי, ממי שקבל טרפו על ידי אחר - אדם שקיבל מחברו את מזונותיו, והרי הוא היה מוכרח לתת לו - לתת לו אותם מזונות מפני גזירת הבורא, וייכנע לו ויפייסו - ובכל זאת הוא מתייחס אל הנותן בהכנעה ומדבר אליו בלשון רכה וישבחהו, כאילו נתן לו משלו. עד כאן ביאר רבנו מהו המבט האמיתי של הבוטח בה' כאשר הוא משיג את מזונותיו. עתה מבאר רבנו את דרך ההנהגה, כאשר אין האדם משיג את מזונותיו באמצעים שבחר בהם.	וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: אֲנִי תָמָּה מִמִּי שְׁנוֹתָן לְחַבְרוֹ מִה שְׁנוֹר לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא, וְאַחֵר כֶּךָ יִזְכִּיר לוֹ טוֹבָתוֹ עָלָיו בּוֹ, וַיִּבְקֶשׁ לְהוֹדוֹת אוֹתוֹ עָלָיו. ^(יב) וַיֹּתֵר אֲנִי תָמָּה מִמִּי שֶׁקֶבֶל טָרְפוֹ עַל יְדֵי אֲחֵר, מְכָרָה לְתַתּוֹ לוֹ, וַיִּכְנַע לוֹ וַיִּפְּסֶהוּ וַיִּשְׁבַּחְהוּ. לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא - ובאמת, הרי מה שנתן - הכול בגזירת הבורא, ועד עתה היה מונח אצלו כפיקדון המיועד למי שיקבלו, ואחר כך יזכיר לו - יזכיר הנותן למקבל טובתו עליו בו - את הטובה שעשה עמו, ויבקש ובנוסף לכך הוא דורש מהמקבל להודות אותו עליו - שיודה לו על כך, [והאמת היא שמה שהוא נותן הופקד בידיו מאת הבורא עבור המקבל ואיננו שלו]. ויותר אני תמה - ופלא גדול יותר בעיניי, ממי שקבל טרפו על ידי אחר - אדם שקיבל מחברו את מזונותיו, והרי הוא היה מוכרח לתת לו - לתת לו אותם מזונות מפני גזירת הבורא, וייכנע לו ויפייסו - ובכל זאת הוא מתייחס אל הנותן בהכנעה ומדבר אליו בלשון רכה וישבחהו, כאילו נתן לו משלו. עד כאן ביאר רבנו מהו המבט האמיתי של הבוטח בה' כאשר הוא משיג את מזונותיו. עתה מבאר רבנו את דרך ההנהגה, כאשר אין האדם משיג את מזונותיו באמצעים שבחר בהם.	וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: אֲנִי תָמָּה מִמִּי שְׁנוֹתָן לְחַבְרוֹ מִה שְׁנוֹר לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא, וְאַחֵר כֶּךָ יִזְכִּיר לוֹ טוֹבָתוֹ עָלָיו בּוֹ, וַיִּבְקֶשׁ לְהוֹדוֹת אוֹתוֹ עָלָיו. ^(יב) וַיֹּתֵר אֲנִי תָמָּה מִמִּי שֶׁקֶבֶל טָרְפוֹ עַל יְדֵי אֲחֵר, מְכָרָה לְתַתּוֹ לוֹ, וַיִּכְנַע לוֹ וַיִּפְּסֶהוּ וַיִּשְׁבַּחְהוּ. לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא - ובאמת, הרי מה שנתן - הכול בגזירת הבורא, ועד עתה היה מונח אצלו כפיקדון המיועד למי שיקבלו, ואחר כך יזכיר לו - יזכיר הנותן למקבל טובתו עליו בו - את הטובה שעשה עמו, ויבקש ובנוסף לכך הוא דורש מהמקבל להודות אותו עליו - שיודה לו על כך, [והאמת היא שמה שהוא נותן הופקד בידיו מאת הבורא עבור המקבל ואיננו שלו]. ויותר אני תמה - ופלא גדול יותר בעיניי, ממי שקבל טרפו על ידי אחר - אדם שקיבל מחברו את מזונותיו, והרי הוא היה מוכרח לתת לו - לתת לו אותם מזונות מפני גזירת הבורא, וייכנע לו ויפייסו - ובכל זאת הוא מתייחס אל הנותן בהכנעה ומדבר אליו בלשון רכה וישבחהו, כאילו נתן לו משלו. עד כאן ביאר רבנו מהו המבט האמיתי של הבוטח בה' כאשר הוא משיג את מזונותיו. עתה מבאר רבנו את דרך ההנהגה, כאשר אין האדם משיג את מזונותיו באמצעים שבחר בהם.	וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: אֲנִי תָמָּה מִמִּי שְׁנוֹתָן לְחַבְרוֹ מִה שְׁנוֹר לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא, וְאַחֵר כֶּךָ יִזְכִּיר לוֹ טוֹבָתוֹ עָלָיו בּוֹ, וַיִּבְקֶשׁ לְהוֹדוֹת אוֹתוֹ עָלָיו. ^(יב) וַיֹּתֵר אֲנִי תָמָּה מִמִּי שֶׁקֶבֶל טָרְפוֹ עַל יְדֵי אֲחֵר, מְכָרָה לְתַתּוֹ לוֹ, וַיִּכְנַע לוֹ וַיִּפְּסֶהוּ וַיִּשְׁבַּחְהוּ. לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא - ובאמת, הרי מה שנתן - הכול בגזירת הבורא, ועד עתה היה מונח אצלו כפיקדון המיועד למי שיקבלו, ואחר כך יזכיר לו - יזכיר הנותן למקבל טובתו עליו בו - את הטובה שעשה עמו, ויבקש ובנוסף לכך הוא דורש מהמקבל להודות אותו עליו - שיודה לו על כך, [והאמת היא שמה שהוא נותן הופקד בידיו מאת הבורא עבור המקבל ואיננו שלו]. ויותר אני תמה - ופלא גדול יותר בעיניי, ממי שקבל טרפו על ידי אחר - אדם שקיבל מחברו את מזונותיו, והרי הוא היה מוכרח לתת לו - לתת לו אותם מזונות מפני גזירת הבורא, וייכנע לו ויפייסו - ובכל זאת הוא מתייחס אל הנותן בהכנעה ומדבר אליו בלשון רכה וישבחהו, כאילו נתן לו משלו. עד כאן ביאר רבנו מהו המבט האמיתי של הבוטח בה' כאשר הוא משיג את מזונותיו. עתה מבאר רבנו את דרך ההנהגה, כאשר אין האדם משיג את מזונותיו באמצעים שבחר בהם.	וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: אֲנִי תָמָּה מִמִּי שְׁנוֹתָן לְחַבְרוֹ מִה שְׁנוֹר לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא, וְאַחֵר כֶּךָ יִזְכִּיר לוֹ טוֹבָתוֹ עָלָיו בּוֹ, וַיִּבְקֶשׁ לְהוֹדוֹת אוֹתוֹ עָלָיו. ^(יב) וַיֹּתֵר אֲנִי תָמָּה מִמִּי שֶׁקֶבֶל טָרְפוֹ עַל יְדֵי אֲחֵר, מְכָרָה לְתַתּוֹ לוֹ, וַיִּכְנַע לוֹ וַיִּפְּסֶהוּ וַיִּשְׁבַּחְהוּ. לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא - ובאמת, הרי מה שנתן - הכול בגזירת הבורא, ועד עתה היה מונח אצלו כפיקדון המיועד למי שיקבלו, ואחר כך יזכיר לו - יזכיר הנותן למקבל טובתו עליו בו - את הטובה שעשה עמו, ויבקש ובנוסף לכך הוא דורש מהמקבל להודות אותו עליו - שיודה לו על כך, [והאמת היא שמה שהוא נותן הופקד בידיו מאת הבורא עבור המקבל ואיננו שלו]. ויותר אני תמה - ופלא גדול יותר בעיניי, ממי שקבל טרפו על ידי אחר - אדם שקיבל מחברו את מזונותיו, והרי הוא היה מוכרח לתת לו - לתת לו אותם מזונות מפני גזירת הבורא, וייכנע לו ויפייסו - ובכל זאת הוא מתייחס אל הנותן בהכנעה ומדבר אליו בלשון רכה וישבחהו, כאילו נתן לו משלו. עד כאן ביאר רבנו מהו המבט האמיתי של הבוטח בה' כאשר הוא משיג את מזונותיו. עתה מבאר רבנו את דרך ההנהגה, כאשר אין האדם משיג את מזונותיו באמצעים שבחר בהם.	וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: אֲנִי תָמָּה מִמִּי שְׁנוֹתָן לְחַבְרוֹ מִה שְׁנוֹר לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא, וְאַחֵר כֶּךָ יִזְכִּיר לוֹ טוֹבָתוֹ עָלָיו בּוֹ, וַיִּבְקֶשׁ לְהוֹדוֹת אוֹתוֹ עָלָיו. ^(יב) וַיֹּתֵר אֲנִי תָמָּה מִמִּי שֶׁקֶבֶל טָרְפוֹ עַל יְדֵי אֲחֵר, מְכָרָה לְתַתּוֹ לוֹ, וַיִּכְנַע לוֹ וַיִּפְּסֶהוּ וַיִּשְׁבַּחְהוּ. לוֹ אֶצְלוֹ הַבּוֹרָא - ובאמת, הרי מה שנתן - הכול בגזירת הבורא, ועד עתה היה מונח אצלו כפיקדון המיועד למי שיקבלו, ואחר כך יזכיר לו - יזכיר הנותן למקבל טובתו עליו בו - את הטובה שעשה עמו, ויבקש ובנוסף לכך הוא דורש מהמקבל להודות אותו עליו - שיודה לו על כך, [והאמת היא שמה שהוא נותן הופקד בידיו מאת הבורא עבור המקבל ואיננו שלו]. ויותר אני תמה - ופלא גדול יותר בעיניי, ממי שקבל טרפו על ידי אחר - אדם שקיבל מחברו את מזונותיו, והרי הוא היה מוכרח לתת לו - לתת לו אותם מזונות מפני גזירת הבורא, וייכנע לו ויפייסו - ובכל זאת הוא מתייחס אל הנותן בהכנעה ומדבר אליו בלשון רכה וישבחהו, כאילו נתן לו משלו. עד כאן ביאר רבנו מהו המבט האמיתי של הבוטח בה' כאשר הוא משיג את מזונותיו. עתה מבאר רבנו את דרך ההנהגה, כאשר אין האדם משיג את מזונותיו באמצעים שבחר בהם.

עיונים

יג. ואם לא יבואהו הטרף על הפנים אשר סבב עליהם. גם מי שאינו מצליח בעסקיו, עליו לדעת כי אין זה מחמת מיעוט שכלו, דעתו וחכמתו. כי באמת אמרו, אין הפרנסה נקנית לא בחכמה ולא בכשרון ומעש, אלא הכל בגזירת עליון. כמו שנאמר (משלי כב, ב) 'עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה'. וביאר ב'ילקוט הגרשוני' (משלי לא) בשם ספר 'משיבת נפש', כי העני יושב בביתו ומהרהר לעצמו, מה רבה ה'רחמנות' עלי, על שלא ניחנתי בחכמה ופיקחות כמו אחרים ועל כן עני אני - ראה זה פלוני העשיר שהינו מלא בדעת ובחכמה, וחכמתו עומדת לו לעלות במעלת העשירות יותר ויותר, כי בחכמתו הרבה יודע הוא היאך לנהל מסחרו, ומצליח בה להגדיל רווחיו עד אין קץ. אף העשיר יושב בביתו וחושב שחכמתו היא זו שהביאה לו את העשירות הרבה, ומוכיח זאת לעצמו ממצבו של העני, שאין לו לחם לאכול והסיבה לכך מאחר שהוא פתי ואיש בער. אך כאשר 'עשיר ורש נפגשו' - והכל רואים את שניהם יחדיו, ורואים שגדלה חכמתו של העני פי כמה וכמה, ואין עשיר זה אלא איש בער ולא ידע, אז יענו ויאמרו 'עושה כולם ה' - הקב"ה מוריש ומעשיר. לא החכמה תביא עושר לבעליה, ואף לא הטיפשות תחסיר לחמו, והנה ראייה מהעני והעשיר הללו, שהעני עולה בחכמתו

עיונים

יב. ויותר אני תמיה ממי שקבל טרפו על ידי אחר מוכרח לתת לו, ויכנע לו ויפייסו וישבחהו. יש להדגיש בדברי רבנו שאינו בא לשלול בזה את הכרת הטוב שנוהגת גם במי שעושה את מה שמחוייב (כדאיתא במסכת עדויות ה, א), אלא עיקר התמיהה על כך שנכנע לזולתו כאילו הוא זה שפרנסו משלו ושוכח להיכנע למי שהכול ממנו יתברך. עוד יש לבאר, שהתמיהה היא על כך שנכנע ומשבח את חברו כדי להחניף לפניו, כדי שיוסיף לו עוד טובות כהנה וכהנה. התנהגות כזו מצד המקבל נוגדת את מעלת הבטחון, כי צריך להשריש בלבו שה' יתברך הוא שנתן לו, וחברו היה רק השליח - צינור - להוציא את רצון הבורא אל הפועל. ואף שחייב להכיר לו טובה, אמנם כל זה כשהתודה וההוקרה היא בתחום ההודאה, אבל לא שתחרוג ממסגרת זו לשבח וחנופה.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
ראויות למדותיו ולגופו ולמונתו ולעולמו, כאשר קדמתי, ויבטח עם זה על אלהיו, שלא יעזבהו ולא ירפהו ולא יתעלם ממנו, כמו שנאמר (נחום א, ז): טוב יי למעוזי ביום צרה ויודע חוסי בו.	ראויות למדותיו ולגופו ולמונתו ולעולמו, בנאי שלפי הבנתו אמצעים אלו מתאימים לתכונותיו ולמזגו ולכוח גופו ולאמונתו - שלא יגרמו לו לעבור על מצוות התורה, ולעולמו - ולא ימנעו ממנו להגיע לעולם הבא, כאשר קדמתי - כפי שביארתי בסוף הפרק הקודם, שיש לאדם לבחור בתפקיד המתאים לתכונותיו ולכוחות גופו. ויבטח עם זה - ויחד עם השתדלותו יבטח על אלהיו, שלא יעזבהו מלתת לו צרכיו ולא ירפהו - וידע שהאלוקים לא ירפה מלעוזו ולתמכו ולא יתעלם ממנו בשעת צרה, כמו שנאמר (נחום א, ז): 'טוב ה' למעוזי ביום צרה - גם ביום צרה, בזמן שהקב"ה בא במשפט ונפרע מהחוטאים, אינו מפסיק מלרחם על יראיו ולהטיב להם, והוא משמש להם כמגדל עוז ויודע חוסי בו' - ומכיר בצורכיהם של אלה שבטחו בו (רש"י ומצודת דוד).	וכן נאמר בענין הבריאות והחלי, כי על האדם לבטח בבורא בזה, ולהשתדל בהתמדת הבריאות בסבות אשר מטבען זה, ולדחות המדות במה שנהגו לדחותו, כמו שצוה הבורא יתעלה (שמות כ"א, י"ט): 'ורפא ירפא, מבלי שיבטח	על סיבות הבריאות והחולי - בלי לשים בטחונו באמצעי הרפואה והחולי, שלא יחשוב שהן - אותן תרופות מצד עצמן כביכול מועילות או מזיקות - וכאילו הן הגורמות לבריאותו או למחלתו, אלא יאמין שאמצעים אלו נפעלים אך ורק ברשות הבורא.	על סבות הבריאות והחלי שהן מועילות או מזיקות, אלא ברשות הבורא.	וכאשר יבטח בבורא - על ענין רפואתו, ירפאהו הבורא מחליו, בסיבה ובלתי סיבה - על ידי אמצעים טבעיים או בלעדיהם [שיזכה על ידי בטחונו שלא יצטרך לרופא], כמו שנאמר (תהלים ק"ז, כ'): 'ישלח דברו וירפאם'. דברו וגזירתו של הקב"ה הם המרפאים את האדם, ולא האמצעים והסיבות השונות (פת לחם). ואפשר שירפאהו בדבר	עיונים
יד. וכאשר יבטח בבורא ירפאהו מחליו בסיבה ובלתי סיבה. כאשר הקב"ה שלח את משה רבינו ללכת אל פרעה להשתדל ביציאת בני ישראל מארץ מצרים, התנצל משה לפני ה' ובקש שלא ישלחהו לפרעה 'כי כבד פה וכבד לשון אנכי' (שמות ד, י).	ביאר הר"ן מדוע לא עשה ה' נס ורפא את כבדות פיו של משה? כי רצה הבורא שנדע שהוא הבורא והמנהיג, וכל הנעשה בזה העולם על פי ה' הוא, ומלכותו בכל משלה, שלא נטעה שכוחו של משה - 'מושיען ומנהיגן של ישראל' היה בזכות 'מתק לשוננו' ואמרתיו הנוטפות נופת צוף וכל טעם, על כן עשהו הבורא ערל פה וכבד שפה, למען יראו הכל שכוחו היה מן השמים - 'כי אנוכי אהיה עם פיו'. ומכאן ילמד כל אחד ש'יציאת מצרים' הפרטית שלו - כל חד וחד בדיליה, אינה תלויה כלל באיזה סיבה טבעית אלא ב'דבר שמים' (דרשות הר"ן, הדרוש ה' ד"ה וזה דבר). על פי יסוד זה מובא בשם ה'חפץ חיים' שביאר את הכתוב: 'ויבא ידו בחיקו ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג. ויאמר השב ידך אל חיקך וישב ידו אל חיקו ויוציאה מחיקו והנה שבה כבשרו' (ד, ו-ז), ולכאורה תמוה, מדוע אמר לו השב ידך אל חיקך, וכי יפלא מה' לעשות נס ולרפאות את ידו גם מחוץ לחיקו, והלא נס כזה קטן הוא כנגד כל הניסים והנפלאות שהיו ביציאת מצרים. אלא שבא ללמדנו שאין המקום גורם לביאת הצרעת, אלא 'ה' נתן וה' לקח'. לכן נתרפאה ידו	עיונים				

חובות	שער הכטחון	הלכות	ביושר לבב
המזיק הרבה, כמו שידעת מענין אלישע במים הרעים, שרפא הזקם במלח (מלכים ב, יט), וכן (שמות טו, כה): ויזרחו יי עין וישלך אל המים, ואמרו הקדמונים (במדרש תנחומא שם) שהיה עין של הרדופני, וכמוהו (ישעיה לח, כא): ישאו דבילת שריפא היוקם במלח - שריפא את המים הרעים דווקא על ידי מלח, [בספר מלכים (מלכים ב ב', י"ט-כ"ב) מובא, שאנשי יריחו התלוננו בפני אלישע הנביא על שאנשי העיר מתים מפני המים הרעים המצויים שם. "ויאמר קחו לי צלוחית (צנצנת) חדשה ושימו שם מלח, ויקחו אליו. ויצא אל מוצא (מעין) המים וישלך שם מלח, ויאמר, כה אמר ה', רפאתי למים האלה, לא יהיה משם עוד מוות ומשכלת. וירפו (ונתרפאו) המים עד היום הזה, כדבר אלישע אשר דבר".] ואף שבדרך הטבע המלח פוסל את המים משתיית אדם, בכל זאת נרפאו המים. הרי שברצות ה', הוא המרפא אפילו על ידי דבר שבטבעו מזיק, וכן מצינו אצל משה רבנו שהמתיק את המים המרים על ידי עץ מר, וכפי האמור (שמות ט"ו, כ"ה): ויזרחו ה' עין וישלך אל המים, ואמרו הקדמונים (במדרש תנחומא שם) שהיה עין של 'הרדופני' - שהוא עץ מר ורעיל, ואף על פי כן המתיק את המים המרים, וכמוהו מצינו אצל ישעיה הנביא שריפא את עורו של חזקיהו מהשחין על ידי דבילת תאנים אף על פי שבדרך הטבע היא מזיקה לעור האדם, שנאמר (ישעיה ל"ח, כ"א): 'ישאו דבילת	עיונים דווקא בחיקו - באותו מקום שנצטרע, ומתוך כך תבין שאם בחיקו היה איזה סיבה לצרעת היאך נתרפאת ידו שם, אלא שאין החיק גורם צרעת ואין החיק מרפא צרעת, אלא על פי ה' יבוא ועל פי ה' ילך, כמו שאמרו במסכת ר"ה (כט, א) לא הנחש ממית ולא הנחש מחיה. ומכאן נלמד, שלא עשייתנו היא שהביאה לכך שנשיג את צרכינו, אלא אדרבה מאחר והיה רצון השי"ת שנשיג את צרכינו, על כן נסתובב שיעשה האדם את אותה הפעולה שתביא להשיג זאת. וכך אמרו בשם הגר"י מבריסק, שהאומר 'איבדתי מעות ברחובה של עיר מאחר שנהיה לי חור בכיס בגדי, שמשם נפלו מעותי', הרי זה כפירה בהנהגת הבורא, אלא יאמר 'מאחר ורצה הקב"ה שאבד את מעותי על כן נתהווה לי חור בכיסי'.		

חובות	שער הכטחון	הלכות
תַּאֲנִים וַיִּמְרְחוּ עַל הַשְּׁחִין וַיְחִי. וּבְכֹר יִדְעָתָ מֶה שְׁתִּיָּה מַעֲנִין אָסָא כְּשֶׁבִטַּח עַל הָרֹפְאִים ^(טז) וַהֲנִיחַ בְּטַחוֹנוֹ בְּאֱלֹהִים בְּחִלּוֹ, מִהֲמוּסָר וַתְּתוּכָהּ לוֹ, וְאָמַר הַכְּתוּב (אִיּוֹב ה', יח): כִּי הוּא יִכְאִיב וַיִּחְבֹּשׁ יִמְחִץ וַיִּדְרֹ תִרְפִּינָה. שהיה מענין אסא - מלך יהודה שנענש כשבטח על הרופאים לבדם [ואף שהדרך הנכונה היא לדרוש ברופאים, מכל מקום נענש על כך שבטח רק ברופאים] והניח ועזב את בטחונו באלהים בחליו - בזמן מחלתו, מהמוסר והתוכחה לו - הפסוק גילה את תוכחתו והתריע על כך שעונשו בא על שבטח רק ברופאים [כמסופר בספר דברי הימים (ב' ט"ז, י"ב): ויחלה אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו, עד למעלה חליו (מחלתו התפשטה לאברי הגוף העליונים), וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים. וישכב אסא עם אבותיו וימת בשנת ארבעים ואחת למלכו]. את סיכום הדבר ניתן לתלות בפסוק - ואמר הכתוב (אִיּוֹב ה', י"ח): כִּי הוּא יִכְאִיב בייסורים ויחבש - ובהם עצמם עושה תחבושת ורפואה, ימחץ, וידר תרפינה' - כי בהם ממורק העוון ומתכפר לו (מצודת דוד). עד כאן ביאר רבינו את הביטחון הנדרש בענייני גופו ובריאותו של האדם, שהוא החלק הראשון שבו	ביושר לבב תַּאֲנִים וַיִּמְרְחוּ עַל הַשְּׁחִין וַיְחִי' - ייקחו חתיכה מתאנים דרוסות ויניחו בתחבושת על מקום השחין וירפא בכך. [טבע התאנה לעפש את הבשר, אפילו כשהבשר בריא, וכל שכן כשהבשר מוכה בשחין]. וכבר ידעת מה שהיה מענין אסא - מלך יהודה שנענש כשבטח על הרופאים לבדם [ואף שהדרך הנכונה היא לדרוש ברופאים, מכל מקום נענש על כך שבטח רק ברופאים] והניח ועזב את בטחונו באלהים בחליו - בזמן מחלתו, מהמוסר והתוכחה לו - הפסוק גילה את תוכחתו והתריע על כך שעונשו בא על שבטח רק ברופאים [כמסופר בספר דברי הימים (ב' ט"ז, י"ב): ויחלה אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו, עד למעלה חליו (מחלתו התפשטה לאברי הגוף העליונים), וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים. וישכב אסא עם אבותיו וימת בשנת ארבעים ואחת למלכו]. את סיכום הדבר ניתן לתלות בפסוק - ואמר הכתוב (אִיּוֹב ה', י"ח): כִּי הוּא יִכְאִיב בייסורים ויחבש - ובהם עצמם עושה תחבושת ורפואה, ימחץ, וידר תרפינה' - כי בהם ממורק העוון ומתכפר לו (מצודת דוד). עד כאן ביאר רבינו את הביטחון הנדרש בענייני גופו ובריאותו של האדם, שהוא החלק הראשון שבו	עיונים טו. והניח בטחונו באלקים בחליו מהמוסר והתוכחה לו. בביאור 'בתורתו יהגה' ביאר, דרבינו פירש בזה את כוונת הכתוב 'גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים', על שהניח בטחונו באלוקים בחליו 'מהמוסר והתוכחה' - כלומר שאסא לא נתעורר מתוך חליו לעשות חשבון נפשו על מה בא לו זה החולי שהוא עיקר סיבת החולי. וכן כתב בספר חסידים סימן תשנ"א, וז"ל: אם חלה שום אדם, אל יתלה חולי זה שמחמת שום מאכל או שום משקה בא חליו ולא ה' פעל כל זאת וכו', אלא יאמר שעוונותיו גרמו עכ"ל. וכן כתב הרד"ק (תהלים מא, ה) על הפסוק 'רפאה נפשי כי חטאתי לך', לא אמר 'רפאה גופי', כי סיבת חליו הם עוונותיו, ואם ירפא האל הנפש מחליה והוא כפרת העוונות נרפא הגוף עכ"ל, ולכך כל שנחלה ואינו מתעורר לשוב ולדרוש את ה' יכול לגרום שיתגבר חליו ח"ו, וכמו שכתב הרד"ק (תהלים קז, יז) על הפסוק 'אילים מדרך פשעם ומעוונותיהם יתענו', וז"ל: הנה הם אילים שלא יכירו וידעו כי חולי כמו מלאך שליח אליהם שישבו בתשובה, והם לא ירגישו בדבר כמו האויל שאינו מרגיש

חובות שער הכטחון הלכות ביושר לב

**וּפִירוּשׁ הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, וְהוּא עֲנִינִי קִנְיֵי הָאָדָם
וְסִבּוֹת טִרְפוֹ וְאַפְנֵי עֶסְקָיו בְּמַסְחָר
וּמְלָאכָה וְהַלִּיכוֹת הַדְּרָכִים וּמִנּוּי וּשְׂכִירוֹת
וּפְקִידוֹת, וְעֲבוֹדַת הַמְּלָכִים וְגִזְבוֹרֹת וְקִבְלָנוֹת
וְאַמְנָה וְסִפְרוֹת, וּמִינֵי הָעֲבוֹדוֹת וְהַלִּיכוֹת
הַמְּדַבְּרוֹת וְהַיָּמִים, וְהַדּוּמָה לָזֶה מִמָּה שְׂמַתְעִסְקִין
בּוֹ לְקַבֵּץ מָמוֹן וּלְהַרְבוֹת מוֹתְרֵי הַמַּחֲיָה, אֲפֵי
יֵשֶׁר הַבְּטָחוֹן בָּהֶם עַל הָאֱלֹהִים, שִׁיתְעַסֵּק**

צריך לבטוח בה'. מכאן ואילך מתחיל החלק השני הנדרש בביטחון והנוגע לחיי העולם הזה - ענייני פרנסתו של האדם. אמנם גם בחלק הראשון ביאר רבנו את הביטחון בה' בענייני המזון, אולם שם הכוונה לביטחון בה' על שממציא את המזון לאדם הבוטח בה' על ידי איזו סיבה שירצה. ובחלק זה, השני, מבאר רבנו את הביטחון בה'

בשעת ההשתדלות בחיפוש הסיבות לסיפוק מזון, בפרנסה, והיינו בשעה שאדם משתדל ועוסק באמצעי השגת המזון (פת לחם).

ופירוש הביטחון הראוי, שיש להשתמש בו בהחלק השני, והוא עניני קניי האדם - מה שנוגע לרכושו ולסיבות טרפו - ולאמצעי השגת מזונו ואופני - ואופן הנהגתו בעסקיו, כגון במסחר ומלאכה והליכות הרכים - ונסיעה בדרכים ומינוי - או במינוי לתפקיד ושכירות - אם הוא נשכר לאיזו שהיא מלאכה (פת לחם) ופקידות, ועבודת המלכים - תפקיד בשירות המלוכה וגזברות, וקבלנות ואמנה - קבלת סחורות או ממון בהלוואה בהקפה ובאשראי על נאמנות (מרפא לנפש) וספרות - מלאכת הכתיבה [או הכוונה, למלאכת גילוח שער הראש (פת לחם)], ושאר מיני העבודות והליכות - ונסיעות דרך המדברות והימים, והדומה לזה ממה שמתעסקין בו - מכל סוגי המלאכות שעוסקים בהם בני אדם כדי לקבץ - ולאסוף ממון להרבות הונו [שאינו בו צורך למחיה בסיסית], וכדי להרבות מותרי המחיה - מותרות מחייתם מעבר לנצרך, כלומר, כדי לחיות שלא בצמצום, אלא מתוך התענגות ופיזור ממזונו להנאות (פת לחם). אופני ישר הבטחון בהם - אופן הביטחון הישר והאמיתי בעניינים אלו על האלהים הוא, שיתעסק

עיונים

ברעה שתבוא עליו ממעשה אוולתו, ואם היו חכמים היו חושבים בלבם מה זה החולי ששלח לנו הא-ל ומאיזה עוון הוא, ויפששו במעשיהם וכו', אבל האוילים לא ירגישו בדבר ולא ישובו לא-ל. יתברר עד שיכבד עליהם החולי מאד ויאריר חליים, עד שיתענו מאד ויתעבו כל מאכל עכ"ל.

חובות	שער הכתובות	הלבבות
במה שזמן לו הבורא מהם לצורך ספוקו ומזונו ולהגיע אל מה שיש בו די מן העולם. ואם יגזר לו הבורא בתוספת על זה, תבואה על מבלי טרח ויגיעה, כאשר יבטח על האלהים בה, ולא ירבה לחזר על הסבות, ולא יסמוך עליהן בלבד. — ואם לא יגזרו לו יותר מן	במה שזמן לו הבורא מהם לצורך ספוקו ומזונו - שיעסוק בדבר שנודמן לו מאת ה' לצורך ספוקו ומזונו, רק כדי צורך מחייתו, ולהגיע אל מה שיש בו די מן העולם - וכדי שישג על ידם רק את המוכרח לקיומו מענייני העולם. ואם יגזור לו הבורא בתוספת על זה ויהיה לו יותר מהדרוש לקיומו, בוודאי שתבואה זו	במה שזמן לו הבורא מהם - שיעסוק בדבר שנודמן לו מאת ה' לצורך ספוקו ומזונו, רק כדי צורך מחייתו, ולהגיע אל מה שיש בו די מן העולם - וכדי שישג על ידם רק את המוכרח לקיומו מענייני העולם. ואם יגזור לו הבורא בתוספת על זה ויהיה לו יותר מהדרוש לקיומו, בוודאי שתבואה זו
תבוא אליו תוספת זו מבלי טרח ויגיעה מצידו, כאשר - אם רק יבטח על האלהים בה - שיית לו תוספת זו, [אין כל פסול בכך שאדם מצפה ומייחל להשיג על ידי השתדלותו גם מעבר למה שנדרש לו לקיומו, מפני שזהו טבע האדם להשתוקק לקצת עידון מעבר למוכרח, כפי שאנו מברכים בברכת בורא נפשות: 'על כל מה שבראת להחיות בהם'. אלא שאין לאדם לכלות את זמנו בעסקיו כדי להשיג מה שאינו הכרחי לקיומו, אלא יבטח בה, שעל ידי עסקו במה שנוגע למחייתו ישיג גם את תשוקתו לתוספת שרוצה בה, כי את רצון יראיו יעשה (פת לחם)] ולא ירבה לחזור על הסיבות - אך לא ירבה בהשתדלותו אחר האמצעים להשיג זאת, ולא יסמוך עליהן בלבד ולא יאמר במחשבתו שבגלל השקעתו וטרחתו השיג חיי רווחה. ואם לא יגזרו לו יותר מן	תבוא אליו תוספת זו מבלי טרח ויגיעה מצידו, כאשר - אם רק יבטח על האלהים בה - שיית לו תוספת זו, [אין כל פסול בכך שאדם מצפה ומייחל להשיג על ידי השתדלותו גם מעבר למה שנדרש לו לקיומו, מפני שזהו טבע האדם להשתוקק לקצת עידון מעבר למוכרח, כפי שאנו מברכים בברכת בורא נפשות: 'על כל מה שבראת להחיות בהם'. אלא שאין לאדם לכלות את זמנו בעסקיו כדי להשיג מה שאינו הכרחי לקיומו, אלא יבטח בה, שעל ידי עסקו במה שנוגע למחייתו ישיג גם את תשוקתו לתוספת שרוצה בה, כי את רצון יראיו יעשה (פת לחם)] ולא ירבה לחזור על הסיבות - אך לא ירבה בהשתדלותו אחר האמצעים להשיג זאת, ולא יסמוך עליהן בלבד ולא יאמר במחשבתו שבגלל השקעתו וטרחתו השיג חיי רווחה. ואם לא יגזרו לו יותר מן	תבוא אליו תוספת זו מבלי טרח ויגיעה מצידו, כאשר - אם רק יבטח על האלהים בה - שיית לו תוספת זו, [אין כל פסול בכך שאדם מצפה ומייחל להשיג על ידי השתדלותו גם מעבר למה שנדרש לו לקיומו, מפני שזהו טבע האדם להשתוקק לקצת עידון מעבר למוכרח, כפי שאנו מברכים בברכת בורא נפשות: 'על כל מה שבראת להחיות בהם'. אלא שאין לאדם לכלות את זמנו בעסקיו כדי להשיג מה שאינו הכרחי לקיומו, אלא יבטח בה, שעל ידי עסקו במה שנוגע למחייתו ישיג גם את תשוקתו לתוספת שרוצה בה, כי את רצון יראיו יעשה (פת לחם)] ולא ירבה לחזור על הסיבות - אך לא ירבה בהשתדלותו אחר האמצעים להשיג זאת, ולא יסמוך עליהן בלבד ולא יאמר במחשבתו שבגלל השקעתו וטרחתו השיג חיי רווחה. ואם לא יגזרו לו יותר מן
טז. ולא ירבה לחזר על הסיבות. 'ויפקח אלקים את עיניה ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער' (בראשית כא, יט), ודרשו חז"ל (מדרש רבה, בראשית נג, יד) - 'מחוסרת אמנה הייתה'. כלומר, בכך שמילאה את החמת במים יותר מכדי הצטרותה בעת ההיא בדאגתה למחר. וצריך ביאור, איזה חיסרון אמונה יש כאן, כאשר אשה ובנה חולה אנוש תועים במדבר שמים ונמצאים בסכנה גמורה, ונעשה להם נס ומצאו באר מים מדוע שלא תדאג למלא את החמת מים?	טז. ולא ירבה לחזר על הסיבות. 'ויפקח אלקים את עיניה ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער' (בראשית כא, יט), ודרשו חז"ל (מדרש רבה, בראשית נג, יד) - 'מחוסרת אמנה הייתה'. כלומר, בכך שמילאה את החמת במים יותר מכדי הצטרותה בעת ההיא בדאגתה למחר. וצריך ביאור, איזה חיסרון אמונה יש כאן, כאשר אשה ובנה חולה אנוש תועים במדבר שמים ונמצאים בסכנה גמורה, ונעשה להם נס ומצאו באר מים מדוע שלא תדאג למלא את החמת מים?	טז. ולא ירבה לחזר על הסיבות. 'ויפקח אלקים את עיניה ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער' (בראשית כא, יט), ודרשו חז"ל (מדרש רבה, בראשית נג, יד) - 'מחוסרת אמנה הייתה'. כלומר, בכך שמילאה את החמת במים יותר מכדי הצטרותה בעת ההיא בדאגתה למחר. וצריך ביאור, איזה חיסרון אמונה יש כאן, כאשר אשה ובנה חולה אנוש תועים במדבר שמים ונמצאים בסכנה גמורה, ונעשה להם נס ומצאו באר מים מדוע שלא תדאג למלא את החמת מים?

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות	
המזון, אם היו משתדלים כל אשר בשמים ובארץ להוסיף עליו, לא היו יכולים בשום פנים, ולא בשום סבה. ובאשר יבטח באלהים, ימצא מנוחת לבו ושלות נפשו כי לא יעברנו חקו אל זולתו, ולא יקדים ולא יאחר מעתו הנגזר לו בו.				יד יאיש אחד מהם - ופעמים שהנהגת הבורא היא, שפרנסתם ומזונותיהם של אנשים רבים יגיעו על ידי אדם אחד, והסיבה לכך היא כדי להבחין בזה - לנסות את האדם שהוטל עליו תפקיד זה לפרנס אחרים, ויבחן בהנהגתו אם עבודתו לאלהים מהמרותו - האם הוא עובד את הבורא יתברך ומתנהג בממונו כדת וכשורה או אם ח"ו הוא ממרה את פי ה' על ידי הממון, על דרך 'וישמן ישורון ויבעט' (דברים ל"ב, ט"ו), וישים את זה מן הסיבות החזקות שבסיבות הנסיון וההסתה לו - ניסיון זה שהועמד בו האדם הוא מהניסיונות הקשים מבין שאר הניסיונות שהבורא מנסהו, מפני שהיצר מסיתו ביותר בדבר זה [שהרי גודל הניסיון נקבע כפי עוצם הסתת היצר לדבר, וכאשר מתברך אדם בממון רב, יצרו מסיתו מאוד, לבל ייתן מממונו לצדקה, ועוד כהנה וכהנה ניסיונות שמתנסה בהם בעל הממון (פת לחם)]. רבינו מציג דוגמאות לאנשים שפרנסת אחרים תלויה בהם: כדוגמת המלך שהוא מטריף - מפרנס את חילו ועבדיו, וכן בעלי סמכויות אחרים כמו השרים ורואי			
עיונים							
כלל צרכיו ומזונותיו על הצד היותר טוב, ימצא - תהיה עליו מנוחת לבו - מנוחת הלב מטרדת המחשבות ושלות נפשו - ושלות הנפש מעצבות ודאגה, [השלווה היא היפך הדאגה (פת לחם)] כי לא יעברנו חוקו - בידעו שמה שנקצב ונקבע בעבורו, לא יעבור ממנו אל זולתו - לידי אחר, כי אין אדם נוגע במה שמוכן לחברו (יומא ל"ח, ב'). גם ברור לו ששיגי את מה שנגזר עליו בדיוק בזמן שנקבע לכך ולא יקדים לבוא אליו מזונו ולא יאחר לבוא אליו מעיתו הנגזר לו בו - מהזמן שנגזר שיגיע אליו [ובוודאי הוא לתועלתו, ואילו היה הבורא יתברך נותן לו את ממונו קודם הזמן שנצרך לו באמת, היה מבזבז אותו בכל מיני הבלים שאינם נצרכים לו].				יו. להבחין בזה עבודתו לאלהים מהמרותו. עם ישראל בהיותם במדבר ירד להם כל יום מן השמים עבור מאכלם. משה רבינו ציום שאף אחד לא ישאיר מן המן שירד היום לצורך מחר בבוקר, 'ולא שמעו אל משה ויתירו אנשים ממנו עד בקר וירום תולעים ויבאש ויקצוף עליהם משה' (שמות טז, כ-כא). ולכאורה יש לתמוה, מדוע קצף עליהם משה, והלוא אדרבה במעשה זה נתקדש שם שמים ביותר, כי ראו כל העם יחדיו שהממרה את פי ה' ומניח למשמרת ליום המחרת לא ישאר לו ולא כלום? וביאר ה'משך חכמה' (שם ד"ה ויקצוף), כי עד עתה היה לבני ישראל נסיון תמידי, שמקום מושבם במדבר בארץ לא זרועה ומי יודע האם למחרת יהא להם מה לאכול, והיה נסיון גדול להותיר מהיום למחר, והוצרכו להתגבר דבר יום ביומו שלא להותיר מהמן ולהאמין בה' שיזמין להם למחרת את מזונם. אמנם כאשר הותירו דתן ואבירם בטל מהם כל נסיון, שהרי הכל ראו שאף המותיר לא הרוויח מאומה, ועל כך קצף עליהם משה רבינו על שביטלו את הנסיון באמונה מעל בני ישראל, כי זה כל האדם לעמוד בנסיון בתעצומות נפש.			
עיונים							
כלל בחסדי המלך שבוודאי לא יעזוב אותו רעב וצמא, ויתמה על שטותו איך יהין לעלות על מרכבת מלכים וצקלוננו על כתפיו.				וכך גם מביטים משמיים על האדם אשר מ'קטני אמנה' הוא ודואג ואומר 'מה אוכל למחר', שהרי במרכבת מלך מלכי המלכים הקב"ה הוא יושב ומה לו לדאוג. וזו הייתה התביעה על הגר, אחרי שראתה שנעשה לה נס, ונבראה עבורה בריאה חדשה - בבריאת מעיין מים זכים במדבר שמם להחיות נפשה ונפש בנה, הנה ה' עמה ולא יעזבה, וכשם שהובא לה מים כעת כך יהיה לה לכשתצטרך עוד ולמה לה למלא חמת מים, על כן קראוה 'מחוסרת אמונה'.			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
המלך והסגנים, אשר סביבותיהם פתות מעבדיהם ושמשיהם ופקידיהם ונשים וקרובים, ומשתדלים בעבורם לחזר על ספת קבוץ הממון מפנים טובים ורעים.	וגם צורכי נשיהם וקרוביהם תלויים בהם, ולכן צריכים הם לממון רב כדי לספק את כל צורכי האנשים שתחת אחריותם. וכיון שכן, הרי הם משתדלים בעבורם לחזור על סיכת קיבוץ הממון - לחזור ולחפש כל מיני אמצעים שעל ידם ניתן להשיג ממון רב, מפנים טובים ורעים - ואינם מדקדקים באופן צבירת הממון האם הוא נעשה באופנים מותרים או באופנים אסורים [ניסיון זה מצוי ביותר אצל אנשים בעלי תפקיד שרבים מתפרנסים על ידם. אדם שעול פרנסתו שלו בלבד	המלך - שמופקדים על צורכי המלכות והסגנים - ומושלי המחוזות, אשר סביבותיהם - שסביבם מסתופפים כיתות וקבוצות רבות מעבדיהם ושמשיהם - ומשרתיהם ופקידיהם, ונשים וקרובים -	תלוי על צווארו, אין ניסיונו גדול כל כך וגם אפשרויותיו להתעשרות מהירה וקלה מוגבלות, אבל אלו אשר ממונים על הנהגת ציבור ועובר תחת ידם ממון רב, דווקא הם עומדים בניסיון להיכשל בהשגת ממון באופנים רעים ואסורים (עיר של דוד)].	עתה מבאר רבנו את המחשבה המטעה אותם: והסכל מהם - והטיפש מן האנשים שמפרנסים אחרים [הוא קרוי טיפש משום שאינו מבין שהממון שנותן לו ה' יתברך, אינו רק בשבילו, אלא נועד לפרנס	אחר מהם - הטעות הראשונה: בקבצו הממון - באופן שמשמש להשגת הממון, כי הוא לוקח ומשיג מה שגזר לו הבורא לקחתו - את הממון שגזר הבורא שיהיה לו על פנים - על ידי דרכים מגונים ורעים שלא על פי מצוות התורה [שהרי בחר לצבור את העשירות שנגזרה עליו בדרכים שאינן טובות]. ואילו היה מבקש ומחזר אחר אותו ממון על אופניו - באופנים המותרים והראויים, היה מגיע אל חפצו - היה משיג את הממון בכל מקרה כשאיפתו ורצונו, ואז היה מתקיים בידו הן ענין תורתו - שהיה נוהג על פי ציווי התורה, ועולמו - וגם היה לו טוב בעולם הזה, ולא היה חסר לו - ולא היה נחסר מממנו ממה שגזר הבורא שיהיה לו מאומה - אף חיסרון כלשהו.	והשני - טעותו השנייה היא, כי הוא חושב - בעל הממון סבור שכל מה שהגיע אליו מן הממון - שכל הממון הנמצא בידו הוא טרף מזונו - ניתן לו לצורך מחייתו הוא, ומתוך כך עינו צרה מלתת ממנו לאחרים, ולא יבין ולא ישכיל כי הטרף - כי מזונותיו של אדם מתחלקים לשלשה חלקים: אחד מהם - החלק הראשון הוא, טרף

עיונים

כתב ה'בית הלוי' (ליקוטים מכת"י): הטעם על מיעוט הניסים שבדורות הללו, ובדורות הקדמונים היו ניסים נגלים, משום שבדורות האחרונים כשמתחדש איזה נס אזי בעל כרחך יודו כולם כי לה' הארץ ומלואה, וא"כ נתבטלה הבחירה, משא"כ דורות הראשונים שזכו ע"י עבודתם להגיע למעלות גדולות מאד באמונה ובטחון בה', עד שלפי אותה מדרגה גבוהה ואמונתם החזקה שהשיגו בעבודתם שוב לא יפול להם שום ספק בלבם בעניני אמונה, לכן הראה להם נס כזה, מאחר ובשבילים הנס לא הוסיף שום חיזוק בעבודתם יותר ממה שהיה להם מקודם, וכמו ברבי חנינא בן דוסא שאמר: 'מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק' (תענית כה.), לא הוסיף לו הנס הלזה שום חיזוק, כי כל אשר יתחזק על ידי נס זה כבר השיג בחינה זו בעצמו בעבודתו, אבל בדורינו זה אשר אנחנו במדריגה קטנה אשר גם נס קטן יחזק בליבנו האמונה והבטחון, ואם כן אם יראה האדם ניסים כאלו בעיניו הלא הוא נגד הבחירה, ועל כן נתמעטו הניסים הנגלים ואין בעל הנס מכיר בניסו.

וזהו הענין אשר רואים אנו שמזונותינו מגיעים לנו בעונותינו הרבים ביגיעה רבה, כי הבורא שולח לנו המזונות בצורה לוטה ומכוסה בכסות המלאכה, למען לא יהיה ניכר לעין כל כי הבורא זן ומפרנס כל חי, אבל באמת היגיעה והמלאכה הוא רק כסות עיניים לבל יראו גאות ה', וכמאמרם (קידושין פב, א) 'הרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי', אבל באמת אין המלאכה מועילה כלום [פירוש, כי יבין האדם אשר המלאכה בעצמה אינו מועילה רק על ידי ברכת ה'], וכמאמרם ז"ל (קידושין פ"ד מ"ד) 'לא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות' ורק 'ברכת ה' היא תעשיר'.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
מזוננו, והוא כלכלת גופו בלבד, והוא המבטח מן האלהים לכל אשר בו רוח חיים עד תכלית ימיו. והשני, ^(ח)טרף מזון זולתו, מאשה ובנים ועבדים ומשרתים והדומה להם, ואיננו מבטח מן האלהים לכל הברואים, אלא לסגולה מהם בתנאים מיוחדים, והוא מקרה מזדמן בעת אחת, ואין מזדמן בעת אחרת, כפי שמחייבות הליכות דיני הבורא מן החסד והמשפט.	מזוננו - לצורך מחייתו, והוא מה שניתן לו לצורך כלכלת גופו בלבד - לו בעצמו ולא לבני ביתו, והוא המוכטח מן האלהים - פרנסה זו מובטחת היא מהאלוקים לכל נברא אשר יש בו רוח חיים עד תכלית ימיו - עד סוף ימיו, [דמאן דיהיב חיי יהיב מזוני' (תענית ח'), ב']]. והחלק השני הוא, טרף מזון זולתו - צורכי המזונות שניתנים לו עבור אחרים, מאשה ובנים ועבדים ומשרתים - כגון עבור אשתו ובניו או עבדיו ומשרתיו והדומה להם - ולכל הסמוכים על שולחנו, ואיננו מוכטח מן האלהים לכל הברואים שתהיה פרנסת אחרים תלויה בהם, אלא לסגולה מהם - רק לאנשים נבחרים וגם זאת בתנאים מיוחדים הגלויים לבורא יתברך בלבד, ופרנסה זו שאינה הכרחית לאדם [שאין בה הכרח כמו כלכלת גופו שעליו יחיה, ואותו הקב"ה מזמן על כל פנים] הוא מקרה - ניתן לאדם באופן ארעי, מזדמן בעת אחת - פעמים מזדמנת בגזירת הבורא, ואין מזדמן בעת אחרת, והכול כפי שמחייבות הליכות דיני הבורא מן החסד והמשפט - כפי שמחייבים חוקי הבורא שנקבעו על פי מידת החסד והמשפט.	עיונים יח. טרף מזון זולתו. וכמו שכתב האור החיים על הפסוק 'אם כסף תלוה את עמי את העני עמך' (שמות כב, כד), וז"ל: פירוש, אם ראית שהיה לך כסף יותר על מה שאתה צריך לעצמך, שאתה מלווה לעמי, תדע לך שאין זה חלק המגיעך אלא חלק אחרים שהוא העני ממך, ובזה רמז כי צריך לפתוח לו משלו עכ"ל. וכן כתב האלשיך שם: כאשר רואים שה' יתברך העשיר את אחד מבניו, היתכן לומר שהניח את שאר בניו ריקם, והלא גם הם בניו? אלא בוודאי שזה העשיר מינהו הקב"ה כאפוטרופוס לזון את הדלים, וחלק הדלים הללו הוא העודף על חלקו, וזה אמר את העני עמך. ומטעם זה, המונע מלתת לעניים נחשב כגזלן וכשולח יד בפקדון, כך כתב ב'ספר חסידים' סימן תט"ו: כשהקב"ה מספיק ונותן לעשיר עושר והוא אינו נותן ממנו לעניים וכו', נפרע הקב"ה מן	והחלק השלישי הוא, טרף קנין - צבירת הרכוש וריבוי הון, והוא הממון אשר אין בו תועלת לאדם - שאין בו צורך למחייתו ולפרנסתו ואינו נהנה ממנו, והוא רק בגדר של שומר עליו, ונוצר אותו - ומשיג עליו, עד אשר יורישנו לזולתו - לאחר, או עד שיאבד ממנו. והסכל יחשוב - והטיפש סבור שכל אשר גזר לו הבורא מן הממון - שכל הממון הרב שתחת ידו, שהוא מוקצב לו רק לצורך טרף מזוננו - עבור פרנסת מחייתו וכלכלת גופו שלו בלבד, ולכן הוא ממחר אליו - מזדרז להשיגו ומשתדל עליו - ומתאמץ עבורו, ואפילו בדרך אסורה כדי שיהיה לו לצורך שימוש ומחייתו. וזוהי סכלותו כי גם אחר ששיג הממון אינו בטוח שהוא יישאר אצלו בשביל צרכיו, מאחר ואפשר - אף שייתכן שיקבצנו - שאת כל הממון שקיבץ, יוריש לבעל אשתו אחריו, לאחר מותו, ולהורגו - או שבסופו יעבור כל רכושו למי שיהרוג אותו [נוסח אחר: ולהורגו - לבן אשתו], ולגדול שכשונאיו - או עבור שונאו הגדול ביותר, לאחר מותו. והטעות השלישית היא, שהוא - בעל הממון אכן נותן את הטרפים - המזונות, הפרנסה לבעליהם - לבעלים האמיתיים של פרנסה זו, והיינו לכל אלו המסתופפים סביבו, שלפי האמת פרנסה זו	עיונים העשיר כאילו גזל עניים רבים, והתביעה כלפיו היא לאמר: הרי אני הספקתי לך עושר כדי שתתן כפי השגת יד עשרך לעניים ולא נתת, על כן אפרע ממך כאילו גזלתם, וכאילו כפרת בפקדון שלי, כי על כן נתתי בידך העושר לחלק לעניים, ולקחת העושר לעצמך. וכן כתב בספר 'שבט מוסר' (ח"א פ"א י"ז): ישים בלבם שהקב"ה העשירו להשימו אפוטרופוס על העניים, ואם ימצא אפוטרופוס בלתי הגון שאוכל ממון העניים יסיר אותו וישים אחר תחתיו עכ"ל.		

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
כְּמוֹ שֶׁגָּזַר לָהֶם הַבּוֹרָא עַל יָדוֹ, (יט) וְהוּא זֹכֵר טוֹבָתוֹ לָהֶם בָּהֶם, כְּאִלוּ הוּא הַטְּרִיפֶם בָּהֶם וְכִלְכַּל אוֹתָם, וְהִתְחַסֵּד בָּם עֲלֵיהֶם, וְרוֹצֶה שִׁיּוּדוּהוּ וַיִּשְׁפָּחוּהוּ הַרְבֵּה עֲלֵיהֶם, וַיִּשְׁעַבְדוּהוּ בַּעֲבוּרָם, וַיִּתְנָאָה, וַיִּגְבֶּה וַיִּרְוֶם לְכָבוֹ, וַיִּנְיחַ הוֹדָאתוֹ עֲלֵיהֶם, וַיַּחֲשֹׁב שֶׁאֵם הָיָה מוֹנֵעַ אוֹתָם מֵהֶם הָיוּ נִשְׁאָרִים אֲצִלּוֹ, וְכִי לֹא הוּא, הָיוּ נִפְסָקִים טְרַפֵּיהֶם. וְהוּא הָעֵנִי, אֲשֶׁר יִינַע עִמָּהֶם מִשְׁלוֹ, וְרוֹצֶה שִׁיּוּדוּהוּ - וּמִצָּפָה שִׁיּוּדוֹ לוֹ וַיִּשְׁבַּחוּהוּ הַרְבֵּה עֲלֵיהֶם - וַיִּשְׁבַּחוּהוּ שְׁבָחִים רַבִּים עַל כָּל הַטּוֹבָה שֶׁנָּתַן לָהֶם, וַיִּשְׁעַבְדוּהוּ בַּעֲבוּרָם - שִׁיְהִיו מְשׁוּעָבָדִים אֵלָיו לַעֲשׂוֹת כָּל חִפְצוֹ תְּמוּרָת תְּמִיכְתּוֹ בָּהֶם, וַיִּתְנָאָה בַּחֲסֵד שֶׁהוּא עוֹשֶׂה עִם הַבְּרִיּוֹת, וַיִּגְבֶּה - וַיִּתְנַשֵּׂא עֲלֵיהֶם בְּמַה שֶׁמִּפְרָנְסֵם וַיִּרְוֶם לְכָבוֹ - וַיַּעֲשֶׂה גְבַהּ-לֵב, וַיִּנְיחַ הוֹדָאתוֹ עֲלֵיהֶם - וַאֲיִנו מוֹדֶה לַהֲקַבֵּ"ה עַל כֵּךְ שֶׁמִּיָּנְהוּ כְּשֶׁלִּיחַ לַהֲטִיב עִם אַחֲרֵים, וַיַּחֲשֹׁב בְּלָבוֹ, שֶׁאֵם הָיָה מוֹנֵעַ אוֹתָם מֵהֶם - שֶׁאֵם הָיָה נִמְנַע מִלְּפָרְנֶסֶם, הָיוּ נִשְׁאָרִים אֲצִלּוֹ - הִיָּה הַמִּמּוֹן נִשְׁאָר בִּידוֹ, וְעוֹד טוֹעָה הוּא בְּמַה שֶׁסָּבוּר כִּי לֹא הוּא - וּבִלְעֵדִי, הָיוּ נִפְסָקִים טְרַפֵּיהֶם - מִזְּמוֹנָם וּפְרָנְסָתָם הֵייתָה מִתְּבַטֶּלֶת, וְלֹא הִיָּה לָהֶם בְּמַה לַחֲיוֹת. וְהַסֵּכֶל הַזֶּה שֶׁחֹשֵׁב כֵּךְ הוּא הַטִּיפֶשׁ וְהָעֵנִי בַּדַּעַת, אֲשֶׁר יִינַע - כִּי הוּא מִתִּיַּגֵּעַ	לְרִיךְ בְּעוֹלָם הַזֶּה וַיִּפְסִיד שְׁכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא.	וְהַמִּשְׁכִּיל נוֹהֵג בְּשִׁלְשֶׁת הַפָּנִים עַל הַדֶּרֶךְ, הַנִּכְוֶנָה לְתוֹרָתוֹ וּלְעוֹלָמוֹ, (כ) וּבִטְחוֹנוֹ בְּמַה שִׁישׁ בִּיד הָאֱלֹהִים מִטְּרָפוֹ וּקְנִינּוֹ יוֹתֵר חֹזֶק מִבִּטְחוֹנוֹ בְּמַה שִׁישׁ בִּידוֹ מֵהֶם, מִפְּנֵי שֶׁאֵינּוּ יוֹדֵעַ, אֵם הוּא טָרַף מְזוֹן אוֹ טָרַף קִנְיָן, מִצָּדָה לַחֲיוֹת טוֹבִים בְּעוֹלָם הַזֶּה [הֵינּוּ, שֶׁמִּשִּׁיג אֶת מִמּוֹנוֹ רַק בַּדֶּרֶךְ הַמּוֹתֶרֶת וְהַהֲגוּנָה. וַאֲיִנו לַהֲוֹט אַחֵר הַמִּמּוֹן. וַאֲיִן עֵינֵינוּ צָרָה מִלֵּת מִמּוֹנוֹ לְאַחֲרֵים הַנִּצְרָכִים. וְכִשְׁנוֹתֵן מִמּוֹנוֹ אֵינוֹ מִתְנַשֵּׂא וּמִתְגָּאֵה בְּשֶׁל כֵּךְ עַל הַמִּקְבָּלִים, וַאֲיִנו דוֹרֵשׁ שִׁיכִירוֹ לוֹ טוֹבָה עַל כֵּךְ, וּמוֹדֶה לַהֲקַבֵּ"ה שֶׁזִּיכָּהוּ לְפָרְנֶס אַחֲרֵים (עַפ"י מִרְפָּא לְנַפְשׁ)], וּבִטְחוֹנוֹ בְּמַה שִׁישׁ בִּיד הָאֱלֹהִים מִטְּרָפוֹ וּקְנִינּוֹ - הוּא בְּטוֹחַ וְסוֹמֵךְ עַל הַשְּׁגַחַת הָאֱלֹקִים עֲלָיו בְּנוֹגַע לְמִזְמוֹנוֹ וּרְכוּשׁוֹ אֵף בְּמַה שֶׁעֵדִיין לֹא הִגִּיעַ לִידוֹ יוֹתֵר חֹזֶק מִבִּטְחוֹנוֹ בְּמַה שִׁישׁ בִּידוֹ מֵהֶם - יוֹתֵר מִמָּה שֶׁבּוֹטַח עַל רֹב הַמִּמּוֹן הַנִּמְצָא כִּבְר בְּרִשְׁוֹתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁאֵינּוּ יוֹדֵעַ אֵם הַפְּרָנְסָה וְהַרְכוּשׁ שֶׁבִּידוֹ, אֵם הוּא - מִיּוֹעֵד עֲבוּר טָרַף מְזוֹן - פְּרָנְסָת גּוֹפּוֹ, שֶׁהִיא הַפְּרָנְסָה שְׁנוֹתֵן הַקַּבֵּ"ה לְכָל אֶחָד וְאֶחָד לְצוּרֵךְ מִזְמוֹנוֹ שְׁלוֹ וְלִמְחִייתוֹ אוֹ שֶׁהוּא רַק טָרַף קִנְיָן - פְּרָנְסָת הַרְכוּשׁ, כְּצַבִּירַת הוֹן, שֶׁהוּא מִמּוֹן וּרְכוּשׁ שְׁנִיתֵן לְאָדָם שֶׁלֹּא לְצוּרֵךְ שִׁימוּשׁוֹ וְהַנָּתָתוֹ, וְסוֹפּוֹ לְהוֹרִישׁוֹ לְאַחֲרֵים [בִּיאֻרֵם שֶׁל דְּבָרִים, שֶׁהַפְּרָנְסָה וְהַרְכוּשׁ שֶׁ' הַקָּצִיב עֲבוּרוֹ אוֹ עֲבוּר אֵלֶּה שֶׁהוּא מִפְּרָנְסֵם, גַּם אֵם	לְרִיךְ בְּעוֹלָם הַזֶּה וַיִּפְסִיד שְׁכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא.	וְהַמִּשְׁכִּיל נוֹהֵג בְּשִׁלְשֶׁת הַפָּנִים עַל הַדֶּרֶךְ, הַנִּכְוֶנָה לְתוֹרָתוֹ וּלְעוֹלָמוֹ, (כ) וּבִטְחוֹנוֹ בְּמַה שִׁישׁ בִּיד הָאֱלֹהִים מִטְּרָפוֹ וּקְנִינּוֹ יוֹתֵר חֹזֶק מִבִּטְחוֹנוֹ בְּמַה שִׁישׁ בִּידוֹ מֵהֶם, מִפְּנֵי שֶׁאֵינּוּ יוֹדֵעַ, אֵם הוּא טָרַף מְזוֹן אוֹ טָרַף קִנְיָן, מִצָּדָה לַחֲיוֹת טוֹבִים בְּעוֹלָם הַזֶּה [הֵינּוּ, שֶׁמִּשִּׁיג אֶת מִמּוֹנוֹ רַק בַּדֶּרֶךְ הַמּוֹתֶרֶת וְהַהֲגוּנָה. וַאֲיִנו לַהֲוֹט אַחֵר הַמִּמּוֹן. וַאֲיִן עֵינֵינוּ צָרָה מִלֵּת מִמּוֹנוֹ לְאַחֲרֵים הַנִּצְרָכִים. וְכִשְׁנוֹתֵן מִמּוֹנוֹ אֵינוֹ מִתְנַשֵּׂא וּמִתְגָּאֵה בְּשֶׁל כֵּךְ עַל הַמִּקְבָּלִים, וַאֲיִנו דוֹרֵשׁ שִׁיכִירוֹ לוֹ טוֹבָה עַל כֵּךְ, וּמוֹדֶה לַהֲקַבֵּ"ה שֶׁזִּיכָּהוּ לְפָרְנֶס אַחֲרֵים (עַפ"י מִרְפָּא לְנַפְשׁ)], וּבִטְחוֹנוֹ בְּמַה שִׁישׁ בִּיד הָאֱלֹהִים מִטְּרָפוֹ וּקְנִינּוֹ - הוּא בְּטוֹחַ וְסוֹמֵךְ עַל הַשְּׁגַחַת הָאֱלֹקִים עֲלָיו בְּנוֹגַע לְמִזְמוֹנוֹ וּרְכוּשׁוֹ אֵף בְּמַה שֶׁעֵדִיין לֹא הִגִּיעַ לִידוֹ יוֹתֵר חֹזֶק מִבִּטְחוֹנוֹ בְּמַה שִׁישׁ בִּידוֹ מֵהֶם - יוֹתֵר מִמָּה שֶׁבּוֹטַח עַל רֹב הַמִּמּוֹן הַנִּמְצָא כִּבְר בְּרִשְׁוֹתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁאֵינּוּ יוֹדֵעַ אֵם הַפְּרָנְסָה וְהַרְכוּשׁ שֶׁבִּידוֹ, אֵם הוּא - מִיּוֹעֵד עֲבוּר טָרַף מְזוֹן - פְּרָנְסָת גּוֹפּוֹ, שֶׁהִיא הַפְּרָנְסָה שְׁנוֹתֵן הַקַּבֵּ"ה לְכָל אֶחָד וְאֶחָד לְצוּרֵךְ מִזְמוֹנוֹ שְׁלוֹ וְלִמְחִייתוֹ אוֹ שֶׁהוּא רַק טָרַף קִנְיָן - פְּרָנְסָת הַרְכוּשׁ, כְּצַבִּירַת הוֹן, שֶׁהוּא מִמּוֹן וּרְכוּשׁ שְׁנִיתֵן לְאָדָם שֶׁלֹּא לְצוּרֵךְ שִׁימוּשׁוֹ וְהַנָּתָתוֹ, וְסוֹפּוֹ לְהוֹרִישׁוֹ לְאַחֲרֵים [בִּיאֻרֵם שֶׁל דְּבָרִים, שֶׁהַפְּרָנְסָה וְהַרְכוּשׁ שֶׁ' הַקָּצִיב עֲבוּרוֹ אוֹ עֲבוּר אֵלֶּה שֶׁהוּא מִפְּרָנְסֵם, גַּם אֵם			

עיונים

כ. ובטחנונו במה שיש ביד האלוקים מטרפו וקנינו יותר חזק מבטחנונו במה שיש בידו מהם. בפירוש 'פת לחם' [על חובות הלבבות] פירש: כלומר, לבו בטוח ושמח יותר 'במה שיש ביד האלוקים מטרפו וקנינו', דהיינו מה שחנן עניים ואביונים, שזה נמסר ביד הבורא, כמו שנאמר (משלי יט, יז) 'מלוה ה' חונן דל', הוא שמח בזה יותר ממה שיש בידו, מפני, שמה שהוא בידו, איננו יודע אם הוא טרף מזון - שניתן לו שיהנה ממנו הוא עצמו, או טרף קנין - שילך לזולתו. מצינו אודות חשיבות ממונו של האדם הניתן לצדקה. הנה נאמר בתחילת פרשת תרומה: "דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה...". והקשו המפרשים: בני ישראל נותנים את התרומה ולא לוקחים

יט. והוא זוכר טובתו להם בהם. כלומר, אף שנותן מזונות לנצרכים, מ"מ טעותו הוא בזה שמזכיר להם את הטובה הגדולה שעשה עמם, כאילו שהוא זה שזן אותם משלו. אמנם האמת היא, שמה שהוא נותן להמקבל איננו נותן לו כלום משלו רק הוא מה שגזר הבורא להמקבל והניחו כפיקדון אצל הנותן הזה. וכן כתב הטור (יור"ד סי' רמ"ז): אל יעלה בלבו עצה לומר איך אחסר ממוני ליתנו לעניים, כי יש לו לדעת שאין הממון שלו אלא פקדון לעשות בו רצון המפקיד, וזה רצונו שיחלק לעניים ממנו, וזהו החלק הטוב שיהיה לו ממנו, כדכתיב 'והלך לפניך צדקך'. עכ"ל. וכן כתב רבינו יונה (אבות ג' ז'): ממון האדם פקדון הוא בידו משל הקב"ה אלא שיש בו יתרון על שאר הפקדונות שיכול לקחת ממנו די צרכיו, והשאר יתנהו באשר רצון המפקיד מלך מלכי המלכים הקב"ה עכ"ל.

חובות שער הבטחון הלבבות ביושר לבב

וַיִּגִּיעַ לְכָבוֹד הָעוֹלָם הַזֶּה וְאֵל הַגָּמוּל הַטּוֹב
עדיין לא הגיעו לידי, בטוח
הוא שיגיעו אליו בשלימות
בזמן הנכון. אבל הפרנסה
והרכוש שכבר הגיע לידו, אין הוא בטוח שאמנם יישארו אצלו, כי ייתכן שיעברו לידי אחרים,
כמו שביאר רבנו לעיל (פתחי לב), ויגיע - וכשתנהג בדרך הנכונה, יזכה לכבוד בעולם הזה,
כי אינו מחכה לכבוד שייתנו לו הבריות שפרנסתם באה על ידו, אלא בוטח בהש"ת גם בעניין
הכבוד, וכדכתיב: 'והעושר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל' ואל הגמול - שכר הטוב

עיונים

אותה, ואם כן, היה לו לומר: "ויתנו לי תרומה". ומפני מה כתבה תורה "ויקחו לי תרומה"?
על שאלה זו עונה בעל "בית הלוי": עיקר ממונו של אדם אינו אלא אשר נתן לצדקה.
כל רכושו, כספו וזהבו אשר בביתו אינם שלו אלא מונחים אצלו.
משל למה הדבר דומה, לחתיכת סוכר המונחת בצנצנת, וזבוב גדול, אשר אף הוא בתוך הצנצנת,
מעופף על פני החתיכה, ואף נוגס ממנה מדי פעם. האם יוכל הזבוב להתפאר כי הוא עשיר, וכי
יש לו הרבה, לאחר שגם הוא כלוא בצנצנת, ואין בכוחו ליטול את חתיכת הסוכר לעצמו.
לכשתבונן על העולם הזה ותענוגותיו, ועל יצוריו הכלואים בתוכו, נבין כי אין האנשים בעלי
הכסף והזהב, אלא כמו אותו זבוב המעופף על פני הסוכר. אין הכסף והזהב של האדם, כי אם
מונחים אצלו.

זהו פשר דברי מונבז המלך, אשר בזבז את אוצרותיו לצדקה, ואמר כי אבותיו גנזו לאחרים, ואילו
הוא גנז לעצמו (ב"ב י"א, א').

נמצא איפוא, כי כאשר נותן האדם את ממונו לצדקה, הרי הוא כנוטל לעצמו, כאילו לקח את
אותו סך אשר נתן לעצמו. משום כך נאמר: "ויקחו לי תרומה", שהרי כאשר יתנו בני ישראל את
תרומתם למשכן, הרי הם בעצם לוקחים לעצמם. עכ"ד.

בספר 'מעיל צדקה' לבעל ה'שבט מוסר' סי' תנ"ב כתב לבאר את כפל הלשון שנאמר בענין
הצדקה 'פתח תפתח את ידך וגו' (דברים טו, ח), וז"ל: יובן על פי מדרש קהלת רבה ה' כ"א: תני
בשם רבי מאיר, כשאדם בא לעולם ידיו הם קפוצות (-כפות ידיו סגורות), כלומר, כל העולם
שלי אני נוחלו, וכשהוא נפטר מן העולם ידיו הם פשוטות, כלומר, לא נחלתי מן העולם כלום,
כדכתיב (איוב א', כ"א) 'ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה', לזה אמר, כיון שסופך לפתוח
ידך בעת פטירתך ולהניח הכל, אם כן תפתח ידך מעכשיו ויועיל לך הפתיחה, מה שלא יועיל לך
בעת פטירתך עכ"ל.

חובות שער הבטחון הלבבות ביושר לבב

כְּעוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּמִזְמוֹר (תְּהִלִּים קיב):
הַלְלוּיָהּ אֱשֶׁרִי אִישׁ יֵרָא אֶת יי, עַד סוּפוֹ.
בעולם הבא, כמו שאמר
במזמור (תהלים קי"ב):
'הללויה אשרי איש ירא
את ה'', עד סופו - שנאמר
שם 'טוב איש חונן ומלוה'
וגו', ועל הכבוד בעולם
הזה נאמר שם: 'קרנו תרום
בכבוד תהילתו עומדת לעד',
ועל גמול עולם הבא נאמר:
'וצדקתו עומדת לעד', הרי
שיזכה לכבוד בעולם הזה,
וגם לשכר בעולם הבא ('בתורתו יהגה').

וַיֵּשׁ גַּם מִבְּנֵי אֲדָם כִּיתוֹת וּקְבוּצוֹת שֶׁל אֲנָשִׁים שְׂאִינָם מִשְׁתַּדְּלִים לְקִנּוּת הַמָּמוֹן - לַצָּבוֹר הוֹן, וּלְהִרְכּוּת
מָמְנִי - וּלְהַגְדִּיל אוֹתוֹ בַּמַּטְרָה לַחַיּוֹת חַיִּי מוֹתָרוֹת, אֲלֵא לְאַהֲבַת הַכְּבוֹד מִבְּנֵי אָדָם - שֶׁכָּל כּוֹנְנָתָם
היא רק מפני שאוהבים כבוד מבני אדם, וכל מטרתם בקיבוץ הממון היא רק כדי לעשות להם
שם - בתקווה שעל ידי העושר יתפרסם שמם בעולם. וכיון שכל תכלית רדיפתם אחר הממון היא
רק כדי שעל ידי זה ישיגו כבוד מבני אדם, לכן אין מספיק להם ממנו שום דבר - גם אם יתרבה
הונם, הדבר לא יספק אותם, שהרי לרדיפת הכבוד אין גבול, ויחשבו שבהשיגם יותר ממון ישיגו
יותר ויותר כבוד.

וזה - והשקפתם זו, שככל שיגדל רכושם, ישיגו יותר כבוד, היא סכלות מהם - שטות גדולה,

עיונים

כא. אלא לאהבת הכבוד. במסכת עירובין (פו, א) אמרו: "רבי מכבד עשירים, רבי עקיבא מכבד
עשירים". כתב הג"ר יעקב משה הכהן לעסין זצ"ל: לכאורה פלא הדבר, מדוע גדולי חז"ל כיבדו
עשירים בגלל ממונם, וכי אין לחשוש להשפעת הדבר על בני אדם שירדפו אחרי העושר? והרי
יש בזה משום תהליך של רדיפה אחרי כבוד וגאווה ושאר מדות מגונות הכרוכות בזה.

ונוכל להבין את הענין מתוך שיחה ששמעתי מהגר"א שר זצ"ל כי ענין עשירות ועשיר שנזכרים
בחז"ל הוא באמת לפי רוח התורה, ולא כפי שרגילים לחשוב. כי לפי דעת חז"ל, המובן עשיר
הוא איש שהתרומם בנפשו שכלו ומדותיו באופן נעלה, ובגודל עשרו כן גם גדלותו האישית, ולא
רק שלא ירד ממדרגתו בגלל עשירותו אלא אף נתעלה עוד יותר, כי אם האיש ירד ממדרגתו

הלכות

שער הבטחון

חובות

עיונים

ונתמעטה דרגתו הרוחנית בגלל עשירותו, אזי הוא נקרא בפי חז"ל בשם אחר, בשם "בעל כיס", כמו שמצינו (מנחות סז, א) גזירה משום בעלי כיסים, ופירש רש"י: משום בעלי כיסים שיש להם קרקעות וחסים על רוב מעשרות וכו'.

רואים אנו מזה, שאיש שיש לו ממון הרבה, אבל הוא בעצמו לא משתמש בממונו כראוי, ולא מתעלה במדרגתו, איננו נכנס כלל בסוג של 'עשירים' אלא נקרא 'בעל כיס', היינו אדם שיש לו כיס מלא מעות, ואיננו מנצל אותם למטרה הנעלה של עשיית הטוב והחסד עם זולתו. ורק כאשר העשיר משתמש בכספו לעשיית גמילות חסדים הוא ראוי לשם זה, כביאורו של רש"י על הגמרא 'אימתי ישב עולם לפני אלהים, בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו' - 'בזמן שיש עשירים גומלים חסדים ומזמנין מעות לעניים' וכו'.

הרי מבואר לפנינו הענין, כי העשירות מצד עצמה איננה חסרון ואיננה מונעת את האדם מלעלות במדרגות הרוחניות, ואדרבה ביכולתו להתעלות על ידי עשירותו אם הוא משתמש בה כראוי, ולפי זה יבואר לנו באופן ברור כוונת הגמרא שרבי ורבי עקיבא היו מכבדים את העשירים ('המאור שבתורה', ח"א מאמר עשירות לפי התורה).

בספר 'כתר תורה' (לתלמיד הגר"א, הנדפס מחדש עמוד פ') כתב, וז"ל: בוודאי היה רבי מכבד עשירים שהיו ראויים לכבוד אצל הבורא יתברך, שהיו מלאים במצוות ומחזיקים ידי לומדי התורה ויראים את לומדיה ואוהבים אותם עכ"ל. בהערות לפירוש 'בתורתו יהגה' שעל חוה"ל כתב על כך: יש להעיר אם הסיבה של הכבוד משום שהיו מחזיקים לומדי תורה אם כן מדוע רבי מכבד לעשירים דווקא, והלא דין פרוטה אצל העני כמאה מנה אצל העשיר (מג"א תקס"ח ס"ק י"ב), ומלבד זאת הרי חסד יכולים לגמול גם העניים בגופם כמו העשירים בממונם... ואולי יש לומר דמכל מקום ענין מיוחד לכבד העשירים שמחסרים ממונם, כדי לעורר גם אחרים ליתן מממונם, וכמו שכתב בשו"ת הרשב"א (ח"א תקפ"א) מפרסמין עושי מצוה כדי לפתוח דלת לעושי מצוה (הובא ברמ"א יור"ד רמ"ט י"ג).

ב'גליון הש"ס' לרבי עקיבא איגר (עירובין פו, א) הביא, שהמהרי"ל בליקוטים הביא ששמע ממהר"ם סגל טעם מדוע רבי כיבד עשירים. שיש לומר, שכיון שרבי עצמו היה עשיר מופלג, לכן הרגיל את עצמו לכבד עשירים, כדי שילמדו ממנו העם ויכבדו אותו גם כן מחמת עשרו, ולא יכבדוהו מחמת תורתו, משום שלא רצה להשתמש בכתרה של תורה ליטול עטרה להתגדל בה. ב'חידושי המאירי' פירש, שרבי היה עשיר גדול, ומחמת מידת הנדיבות שהיתה בו, היו העניים בני בית אצלו, והיה מעשירים ומשפיע עליהם מטובו. ומשום כך היה רבי רואה את ענין העושר, כמעלה גדולה שאפשר להגיע עמה לצדקות ולמעשי חסד גדולים. ומחמת ענוותנותו היה סבור שכל העשירים יש להם את מעלת העושר כמותו, והיה סבור שאינם מתהללים בעושרם לאמר

ביושר לבב

חובות

שער הבטחון

הלכות

בְּסִכַּת הַכְּבוֹד בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא. וְגוֹרֵם לָהֶם זֶה מֵה שְׂרֹאִים מְכַבֵּד עִמִּי הָאָרֶץ לְאִנְשֵׁי הַמָּמוֹן, וְכַבֹּדֶם לָהֶם, לְחֻמְדָּם מֵה שֵׁישׁ אֶצְלָם וּלְמִשְׁךְ מֵאִשָּׁר בְּיָדָם.

וְאֵלֹהֵי הַשָּׁכִיל וְהַבִּינִי כִּי אֵין בִּיכָלְתָּם וְלֹא בִּכְחָם לֹא לָתֵת וְלֹא לְמַנֵּעַ אֶלָּא לְמִי שֶׁגִּזַּר לוֹ הַבּוֹרָא אֶצְלָם, לֹא הָיוּ מְקִיִּים לְזוּלָתוֹ, וְלֹא

הנובעת מחוסר הבנה והכרה בסיבת הכבוד - מה הם הדברים המביאים לכבוד האמיתי בעולם הזה ובעולם הבא. והדבר הגורם להם לטעות בזה - הוא מפני מה שהם רואים מכיבוד עמי הארץ לאנשי הממון - כשרואים שהמון העם מכבדים את בעלי הממון, חושבים בטעות שהממון הוא המביא את הכבוד לבעלי הממון, ואינם מודעים

לכך שהסיבה האמיתית לחנופה לאותם עשירים וכיבודם של המון העם להם - היא אך ורק כדי לחמדם, כי חומדים הם את ממונם וחושבים שעל ידי שיכבדו אותם ויחניפו להם, יצליחו לקבל מהם ממה שיש אצלם - מהממון הרב הנמצא אצל אותם בעלי ממון. נמצא, שבאמת אין כבודם 'כבוד' בעצם, אלא הנהגת חנופה אינטרסנטית שבאה כדי להשיג ולמשוך אליהם מהרכוש אשר בידם של העשירים וליהנות ממנו. לא טובת העשיר לנגד עיניהם, אלא "חטפנות" למען עצמם. ואילו - אך אילו השכילו - אותם אלו המכבדים את בעלי העושר והבינו כי אין ביכולתם ולא בכחם - של העשירים, לא לתת מממונם לאחרים ולא למנוע מלתת מממונם, אלא אך ורק למי שגזר לו הבורא אצלם - וכפי גזירתו יתברך [כלומר: אם גזר על האדם שלא תהיה פרנסתו מבעל הממון הזה, אין ביכולת העשיר לתת לו דבר. אף על פי שהבחירה בידו, מכל מקום גמר המעשה אינו בידו, וייתכנו הרבה מניעות ועיכובים שבסיבתם יימנע הדבר. ולעומת זאת, אם גזר שהממון שבידי העשיר יגיע אליו, הרבה סיבות יש שעל ידן יסבב השי"ת שיאבד הממון מזה וייתן לזה (מרפא לנפש)]. לו היו מבינים שהיכולת לתת מכספו אינה בידי בעל הממון, לא היו מקיים לזולתו ולא היו תולים תקוותם בשום דבר אחר חוץ מהבורא יתברך, ולא

עיונים

'כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה' (דברים ח, יז), וכפי שהוא היה משפיל את עצמו והיה עניו. ומטעם זה היה מכבד את העשירים.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות	
אֲשֶׁר זָכְרָנוּ, וּמִהֶם מִי שִׁגְיַע אֱלֹיו בְּדֶרֶךְ הִירְשָׁה וְהִדְוִמָה לָזֶה, וַיַּחֲשֹׁב, כִּי הַסְּבוֹת תִּיבּוּ לוֹ אֶת זֶה, וְלֹא הֵן, לֹא הָיָה מִגִּיעַ אֱלֹיו מִמֶּנּוּ כָּלוּם, וּמִשִּׁפְּחַת הַסִּפָּה מִפְּלִעְדֵי הַמִּסְכָּב.				הכביד עליו הצמא - ותקף אותו צימאון, ומצא מים שאינם מתוקים בבור אחד, ושמה בהם שמחה גדולה, ורווה את צימאונו מהם - ממים אלו. וכאשר הלך והמשיך מעט בדרכו, ומצא מעין נובע מים מתוקים, דאג - הצטער והתחרט על מה שקדם משתותו - על כך שהקדים לשתות מהמים הראשונים שאינם טובים כל כך ורוויתו - עד שהרווה מהם את צמאונו. וכן - וכמוהו גם			
עיונים							
והנה אמרו במסכת אבות (ו', א'): "רבי מאיר אומר, כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה. ולא עוד, אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו" וכו'. וביאר רבינו חיים מוולאז'ין ('רוח חיים'): 'זוכה לדברים הרבה', היינו מלבד שאר הזכויות שרבי מאיר מונה אותם בהמשך המשנה שם [כיון שר"מ ממשיך ואומר 'ולא עוד' וכו', משמע ש'זוכה לדברים הרבה' שאמר בתחילת דבריו הוא ענין בפני עצמו]. ואמר דרך כלל, לפי שאין הפה יכול לדבר ולחשוב, כי הנה יש הרבה כוונות בשלא לשמה, כמו כוונה לשם ממון, כוונה לשם כבוד ורבנות וכיוצא בזה. ואמרו רבותינו ז"ל (שבת סג, א) 'למשמאילים בתורה' - היינו הלומדים תורה שלא לשמה, זוכים לעושר וכבוד, 'למיימינים בה' - היינו הלומדים לשמה, זוכים באורך ימים, וכל שכן עושר וכבוד. עיין שם, ומבואר שם בגמרא שכל שכרו של הלומד שלא לשמה ינתן ממילא להעוסק לשמה, וזה אצלו לטפל לשכרו הגדול שמקבלו עבור הלימוד לשמה. והלומד שלא לשמה, כגון לשם ממון, נותנים לו ממון. לשם כבוד, נותנים לו כבוד. וכן כל מה שהיתה כוונתו כיוצא בזה, נותנים וממלאים לו כוונתו. אבל הלומד לשמה, שכרו שמור לו, ובנוסף לכך כל מה שיש להלומד שלא לשמה, נותנים לו גם כן. אם כן הלומד לשמה, אורך ימים איכא, וכל שכן לכל הכוונות יחד שיש בשלא לשמה שנותנים לו גם כן. ולכן אמר סתם 'זוכה לדברים הרבה', שהוא הכל מה שיש להנות מהתורה בשלא לשמה, זוכה בה הלומד לשמה, היינו גם ממון וגם כבוד ושאר רצונות של הלומדים שלא לשמה.							
עיונים							
כג. אילו היתה נמנעת הסבה ההיא ממנו היה משיג אותו בסיבה אחרת. מצינו בענין 'לחם הפנים' שבבית המקדש, שהיו אופים את הלחמים בערב שבת, וביום השבת היו מניחים אותם על השולחן בהיכל. לשבת הבאה, היו מורידים אותם (ומחלקים לכוהני המשמר) ומניחים לחמים אחרים במקומם. ומצינו כי החמירו שלא ישאר השולחן רגע אחד ללא לחם הפנים, וכפי שנאמר בפסוק "לחם פנים לפני תמיד", ולכן בעת שהכהנים היו מוציאים את הלחם הישן מצד זה בו בזמן היו כהנים אחרים מכניסים את הלחם החדש מצד האחר, וזאת כדי שלעולם לא ימצא השולחן ללא לחם הפנים. מדוע החמירו כל כך ב'תמידות'?							

חובות	שער הבטחון	הלכות
וּמִמָּה שֶׁרְאוּי לְבוֹטֵחַ עַל הָאֱלֹהִים בְּטָרְפוֹ, בְּשִׁיתַעֲכָב מִמֶּנּוּ הַטָּרֶף יוֹם מִן הַיָּמִים, שִׁיאֲמַר בְּלִבּוֹ, כִּי אֲשֶׁר הוֹצִיאֲנִי אֶל הָעוֹלָם הַזֶּה בְּזֶמֶן יְדוּעַ וְעַת יְדוּעָה, וְלֹא הוֹצִיאֲנִי אֱלֹיו לִפְנֵיהֶם וְלֹא לְאַחֲרֵיהֶם, ^(כד) הוּא שְׂמַעְכָּב מִמֶּנִּי בּוֹ טָרְפִי לְעַת יְדוּעַ וַיּוֹם יְדוּעַ, לְדַעְתּוֹ מַה שֶּׁהוּא טוֹב לִי. אליו לפניהם ולא לאחריהם - ולא הביאני לעולם הזה לא לפני הזמן ההוא ולא לאחריו, הוא זה שמעכב - שמונע ממני בו טרפי - את המזון בעולם הזה עד לעת ידוע ויום ידוע - לזמן מסוים ויום מסוים, לדעתו - וכל זאת כפי שהוא יתברך יודע מה הוא הדבר שהוא טוב לי.	שער הבטחון	הלכות
חובות	שער הבטחון	הלכות
וכן כאשר יבואהו טרפו מצומצם - כאשר ישיג את מזונו בצמצום רב, לא יותר על מזונו - לא מעבר לנצרך למאכלו מאומה, ולא יותר אצלו כלום כדי להניח לחיסכון, ראוי לו לחשוב בלבו ולומר: הרי הבורא יתברך אשר הכין לי את מזוני - הוא החלב הנוצר כשדי אמי בתחילת עניני - מיד עם לידתי כפי צרכי - כפי הכמות שהייתה נצרכת לי באותה שעה, ודי כלכלתי ומחייתי בכל יום ויום, עד אשר המיר והחליף אותו לי את החלב במזון טוב יותר ממנו כשכבר גדלתי ויכולתי לאכול לחם ומזון מוצק, וכשם שלא הזיק לי בואו של חלב אימי בצמצום מאומה - שלא ניוזקתי כלל כשניזונתי מחלב אמי שהיה בכמות מדויקת, כן גם לא יזיק לי מאומה בוא הטרף הזה - מכך שמזוני הנוכחי, אשר	שער הבטחון	הלכות

עיונים

להם שנות חיים, ובענין זה אינם חיים בחשש ובדאגה - שמא ימותו למחר, ומדוע על 'מזונם ופרנסתם' מסובבים המה מלאים דאגות, עד שקשה להביט בפניהם מרוב דחקם ולחצם בענין הפרנסה, והרי אמרו חז"ל (תענית ח, ב) 'האי מאן דיהיב חיי יהיב מזוני'.

ומוסיף היחידושי הרי"ם: ציוה ה' להשאיר מהמן למשמרת לדורות, שיראו הכל שהשי"ת משפיע בלי הפסק ומכין מזון ליראיו, אלא שבזה שרודפים אחר פרנסתם בפחד ובדאגה שלא יחסר לחמם, ואין להם ביטחון בהבורא ב"ה המשגיח האמיתי, הזן ומפרנס בריותיו בלי הפסק כלל, אזי בכך הם עושים פגם בהשפע ומתישין כוחו של מעלה, שיהיה נפסק השפע באמת, וגורמים שיבואו לידי חיסרון. ובזה יבואר כפילות הפסוקים בענין המריבה על המים. כי אכן בתחילה עדיין לא צמאו כלל למים, אלא כראותם כי 'ויחנו ברפידים ואין מים' חששו שמא יחסר להם מים לאחר זמן, ובעקבות כך התחילו לריב עם משה 'תנו לנו מים', וזה הפחד אשר פחדו שמא יחסר להם מים ויבואו לידי צמאון חוסר האמונה גרם לעצירת השפע ובאמת נהיה מצב של 'ויצמא העם למים'. ולזה כפל לומר בשנית 'ויצמא העם למים'. אכן המאמין בה' שיתן לו מזונו כי 'מי שברא יומו ברא פרנסתו' (מכילתא בשלח פר' ויסע ב) - וודאי שלא תִּקְבֹּה תוחלתו, כי הקב"ה נותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמו באמת עת"ד.

ביאר רבי שלמה קלוגר זצ"ל, שהתורה רצתה ללמדנו דרכי אמונה מ'לחם הפנים', כי רוב האנשים שבעולם דואגים ומוטרדים סביב מאכלם ופרנסתם, באומרם, אם לא אדאג אני לעצמי מי ידאג בעבורי, אבל האמת היא שהקב"ה מספק צרכיו של כל יהודי באשר הוא, ולא השתדלותו של האדם היא הגורמת לפרנסתו. וענין זה מרומז בלחם הפנים שמשם הפרנסה באה לישראל, והתורה ציוותה שתמיד יהיה נמצא ממש על השולחן - ללא הפסק רגע, להורות לעם ישראל שהשגחת הבורא לזון ברואיו איננה נפסקת לעולם, וההתבוננות בזה תחזק אצלם את האמונה שה' הוא הזן והמפרנס תמיד לכל בריה ובריה. (עיי' כעין זה זוהר תרומה, קנג, ב. ועי' רמב"ן תרומה).

כד. הוא שמעכב ממני בו טרפי לעת ידוע ויום ידוע. בפרשת בשלח (שמות י"ז, א-ג') 'ויחנו ברפידים ואין מים לשותות העם, וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים... ויצמא שם העם למים וילן העם על משה'. וצריך ביאור, מדוע כפל 'ואין מים לשותות' ושוב 'ויצמא העם'?

מבאר היחידושי הרי"ם ('אמרי הרי"ם', בשלח), וזת"ד: השי"ת משגיח על כל ברואי העולם, והכל נגזר מאתו יתברך, והוא המחיה את כולם ללא הפסק, וכמו כן הוא המשפיע מטובו לצרכי בני ישראל מזונותיהם ופרנסתם, ואם כך מה ועל מה יש לדאוג ולפחד יותר על חסרון פרנסתו מלדאוג ולפחד יותר על חסרון חיותו. פירוש, כי מדרך בני אדם לסמוך ולבטוח בה' שעוד יעניק

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
העתיק אותי אליו עתה, בצמצום כפי צרכי, עד תכלית ימי מאומה. ויהיה נשפר על זה, כמו שאמר הבורא על אבותינו במדבר, שענינם היה כזה (שמות טז, ד): וַיֵּצֵא הָעָם וְלָקְטוּ דָבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ, וְאָמַר (יְרֵמְיָה ב, ט): הֲלֹךְ וְקִרְאתָ בְּאָזְנִי יְרוּשָׁלַיִם לֵאמֹר — לִכְתֹּךְ אַחֲרֵי כִמְדָּךְ בְּאַרְצָךְ לֹא זְרוּעָה.	העתיק אותי אליו עתה - שהוא יתברך זימן לי עכשיו, ניתן בצמצום ורק כפי צרכי, ואף אם הדבר ימשך כן עד תכלית ימי - עד סוף ימי מאומה - לא אנזק מכך כלל. ויהיה נשכר על זה - וכשיתלה בטחוני בה' - אף בשעה שפרנסתו מתמהמהת מלבוא או בזמן שמשיג מזונו בצמצום - יקבל על כך שכר רב מאד, וכמו שאמר הבורא על אבותינו במדבר, שענינם היה כזה - שמצבם היה דומה למצבו של אדם זה: (שמות טז, ד): וַיֵּצֵא הָעָם וְלָקְטוּ דָבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ למען אנסנו, אם יעמדו בניסיון וילכו בתורתי גם כשלא יהיה להם מזון נוסף פרט להמן הזה שלא ידעו ולא שמעו עליו מעולם, וגם כשהוא יורד בצמצום, כל יום כדי צורך אותו יום בלבד, דבר שמשאיר אותם תמיד בדאגה בנוגע למזונם ביום המחר. מטרת הניסיון הייתה לתת להם שכר אם יעמדו בו, כמו שנאמר (דברים ח, טז): המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך 'להיטבך באחריתך' (רמב"ן), ועוד אמר (ירמיה ב, ט): 'הֲלֹךְ וְקִרְאתָ בְּאָזְנִי יְרוּשָׁלַיִם לֵאמֹר: כֹּה אָמַר ה', זָכַרְתִּי לָךְ חֹסֶד נְעוּרֶיךָ, אֲהַבְתָּ כְּלוּלוֹתֶיךָ. לִכְתֹּךְ אַחֲרֵי כִמְדָּךְ בְּאַרְצָךְ לֹא זְרוּעָה' - הרי שהקב"ה זכר לטובה את ביטחונם של בני ישראל בו בהיותם במדבר והסתפקו במן שניתן בצמצום וסיפק את תצרוכת אותו היום בלבד. ועל כך נאמר בפסוק "זָכַרְתִּי לָךְ חֹסֶד נְעוּרֶיךָ..." לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" [השהות במדבר הודגשה בפסוק כדי להבליט את הניגוד: בארץ שזורעים בה תבואה אוסף האדם ביום אחד תבואה הנצרכת לו לכל השנה]. בעבור אמונתם וביטחונם בו זכרם הקב"ה לטובה (עפ"י פת לחם).	כה. וַיֵּצֵא הָעָם וְלָקְטוּ דָבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ. דרשו חכמינו ז"ל (תנחומא בשלח כ'), הטעם שירד המן בכל יום ויום, כדי שיהיו תמיד מקוים אל השם יתברך דבר יום ביומו שיטריפם לחמם. וכן אמרו במסכת יומא (ע"ו, א'): שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי, מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה? אמר להם, אמשול לכם משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שיש לו בן אחד, פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה, חזר וקבע לו בכל יום והיה מקביל פני אביו בכל יום" (מובא בילקוט פרשת בשלח).	וכן אם יבואהו טרפו - כאשר ישיג את מזונו בסיבה מבלי	וכן אם יבואהו טרפו וַיֵּצֵא הָעָם וְלָקְטוּ דָבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ וישיג את מזונו בסיבה מבלי	סיבה - על ידי אמצעי מסוים שאינו מרוצה ממנו כל כך ולא על ידי אמצעי אחר שהיה חפץ בו יותר, ומקום	עיונים
הנה הנחש התקלל "ועפר תאכל כל ימי חיךך..." (בראשית ג, יד). הקללה שנתקלל בה הנחש צריכה ביאור. שהרי במה שנאמר לו "ועפר תאכל כל ימי חיךך" נראה לכאורה שזוהי ברכה ולא קללה. מכיון שהעפר הוא מאכלו כדכתיב "ונחש עפר לחמו", ומה איכפת לו א"כ לנחש? ולא עוד אלא שמובטח הוא שלעולם לא יחסר לו מזון. ובכל מקום הוא מזומן לו ללא עמל וללא שום טורח, כמאמר הגמרא "עולה לגג מזונותיו עמו, יורד למטה מזונותיו עמו" (יומא ע"ה, א').	בספר 'חפץ חיים' עה"ת מבאר את הענין עפ"י דברי המכילתא: "שאלו תלמידיו את רשב"י, מפני מה לא ירד מן לישראל פעם אחת בשנה? אמר להם: אמשול לכם משל, למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה לו בן אחד, פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה, חזר וקבע לו בכל יום והיה מקביל פני אביו בכל יום" (מובא בילקוט פרשת בשלח).	רואים אנו כי דוקא קושי הטורח בבקשת המזונות הוא זכות. על ידי נוצרת סיבה לבוא אל המלך בכל יום כדי לשחר פניו ולבקש ממנו מזון וטרף. ולפיכך הנחש שמזונותיו מצויים בכל עת ובכל מקום, נתקלל בזה שאינו רשאי להקביל את פני השי"ת הזן ומפרנס לכל בראוי, ומהנחש ניטלה הזכות להתפלל על מזונותיו ולבקש מה' אכלו, ובזה שונה הוא מכל שאר בעלי חיים השואגים לטרף ומבקשים מה' אכלם. מובן, איפוא, שמה שנתנו לו מזונות מוכנים לכל ימי חייו זוהי הקללה הנמרצת ביותר.	והמוסר-השכל היוצא מזה הוא שאוהב ה' ביותר את העניים הדופקים על דלתו תמיד ותולים מבטחם בה'. וכנגד זה שונא הוא ביותר את אלה הבוטחים בעושרם ושוכחים לדרוש את ה'.	עיונים		

חובות	שער הבטחון	הלבבות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלבבות
מִבְּלִי מָקוֹם, וְעַל יְדֵי אִישׁ מִבְּלָתִי אִישׁ אַחֵר, יֹאמַר בְּלָבוֹ: אֲשֶׁר יֵצְרֵנִי עַל צוּרָה וְתַבְנִית וְתַכּוּנָה וּמָדָה מִבְּלִי שָׁאֵר הַצּוּרוֹת וְהַתְּכוּנוֹת וְהַמָּדוֹת לְתַקְנַת עֲנִינִי, הוּא בָּחַר לִי שְׂיָבוֹא טֶרֶפִי עַל הַפָּנִים הַמְּפִיקִים לְעֲנִינִי מִבְּלִי שָׁאֵר הַפָּנִים. וְאֲשֶׁר הוֹצִיאֲנִי אֶל הָעוֹלָם הַזֶּה בְּמָקוֹם יָדוּעַ, וְעַל יְדֵי שְׁנֵי אִישִׁים יְדוּעִים מִבְּלִי שָׁאֵר אִישִׁי הָעוֹלָם, ^(כ"ו) הוּא בָּחַר לִי בּוֹ טֶרֶפִי בְּאַרְצָן יְדוּעָה וְתַבְנִית - וּבַחֲתוּךְ אַבְרִים אֱלוֹ וְתַכּוּנָה - וְתַכּוּנוֹת נֶפֶשׁ אֱלוֹ, וְהֵן הַכּוּחוֹת וְהַמִּידוֹת הַנִּפְשִׁיּוֹת, כְּגוֹן, הַזִּכְרוֹן, הַמַּחֲשָׁבָה וְהַחֲכָמָה, הַכִּישׁוּרִים וְהַיְכוּלוֹת, הָעֲנוּוָה וְהַגָּאוֹת וְכָל כִּיּוֹצָא בְּזֶה וּבַמִּידָה זֶה (גוף ארוך או קצר) שֶׁנוֹצְרָתִי בָּהּ, מִבְּלִי - וְלֹא יֵצֵר אוֹתִי בַשָּׂאֵר הַצּוּרוֹת וְהַתְּכוּנוֹת וְהַמִּידוֹת הָאֲחֵרוֹת שִׁישׁ אֲצֵל אֲנִשִּׁים אֲחֵרִים וְכָל זֹאת הוּא לְתַקְנַת עֲנִינִי - מִפְּנֵי שְׁזוֹ הִיא טוֹבָתִי, כִּךְ גַּם בַּעֲנִיין הַפְּרַנְסָה; הוּא זֶה שֶׁבָּחַר לִי - עֲבוּרֵי שִׂיבּוֹא טֶרֶפִי - שִׁיגִיעוּ מִזּוּנוֹתַי עַל הַפָּנִים הַמְּפִיקִים לְעֲנִינִי - דּוּקָא עַל יְדֵי אֲוִפְנִים וְאֲמַצְעִים אֲחֵרִים שֶׁאֵינָם מֵתֵאֵמָּר עֲבוּרֵי. וְהַבּוּרָא אֲשֶׁר הוֹצִיאֲנִי - וְהַבִּיאֲנִי אֶל הָעוֹלָם הַזֶּה בְּמָקוֹם יָדוּעַ - דּוּקָא בְּמָקוֹם הַמְּסוּיִים שֶׁבּוֹ נּוֹלַדְתִּי, וְדוּקָא עַל יְדֵי שְׁנֵי אִישִׁים יְדוּעִים - עַל יְדֵי שְׁנֵי הוֹרֵי הַמְּסוּיִים מִבְּלִי שָׂאֵר אִישִׁי הָעוֹלָם - וְלֹא עַל יְדֵי הוֹרִים אֲחֵרִים, הוּא זֶה שֶׁבָּחַר לִי וּבַעֲבוּרֵי בּוֹ - בַּעֲלָם הַזֶּה אֶת טֶרֶפִי בְּאַרְצָן יְדוּעָה - שֶׁפְּרַנְסְתִּי תְּבוּאָה אֱלִי דּוּקָא בְּאַרְץ מְסוּיִימַת וּבְמָקוֹם מְסוּיִים	וְעַל יְדֵי אִישׁ יְדוּעַ - מְסוּיִים, שְׂשָׁם אוֹתוֹ הַבּוּרָא וְקִבְעוּ סִיבָה לְטֶרֶפִי - שְׁדוּקָא הוּא יִהְיֶה הָאֲמַצְעִי לְהַשְׁגַּת מִזּוּנִי (הוּא הַמַּעֲבִיד), לְטוֹב לִי - מִפְּנֵי שֶׁזֶה הוּא הַטוֹב בְּיוֹתֵר עֲבוּרֵי, כְּמוֹ שֶׁאֲמַר הַכְּתוּב (תְּהִלִּים קמ"ז): 'צְדִיק ה'	וְעַל יְדֵי אִישׁ יְדוּעַ, שֶׁם אוֹתוֹ סִבָּה לְטֶרֶפִי לְטוֹב לִי, כְּמוֹ שֶׁאֲמַר הַכְּתוּב (תְּהִלִּים קמ"ז): 'צְדִיק יִי בְּכָל יְרֵכָיו.	אֲבָל פִּירוּשׁ הַחֲלָק הַשְּׁלִישִׁי, וְהֵם עֲנִינֵי אֲשֶׁתוֹ כִּכֵּל דְּרִכִּי' - בְּכָל דְּרִכִּי הִנְהַגְתּוּ הוּא צְדִיק; הוּא הַיּוֹדֵעַ אֶת הַטוֹב לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, כִּי הוּא בְּרָאם, יוֹדֵעַ תּוֹלַדְתָּם וְרוֹצֵה בְּטוֹבָתָם (אֲבָן עוֹרָא, מִלְבִּי"ם).	אֲבָל פִּירוּשׁ הַחֲלָק הַשְּׁלִישִׁי - שֶׁל הַדְּבָרִים הַטְּעוּנִים בִּיטְחוֹן בַּה' בַּעֲנִינֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְהֵם - חֵלֶק זֶה כּוֹלֵל אֶת עֲנִינֵי אֲשֶׁתוֹ - הַיִּחַס הַנֶּכּוֹן שֶׁל הָאָדָם כִּלְפֵי אֲשֶׁתוֹ,	עֲנִינִים	מִקְטֵנִי אֲמִנָּה, וּבַפִּשְׁטוֹת הַכוּוּנָה שֶׁחֲסִרוֹן אֲמוֹנָתוֹ נִיכָר בַּעֲצֵם דֹּאגָתוֹ 'מָה יֵאָכֵל לְמַחֵר'. אֵךְ יֵשׁ שְׁפִירוּשׁוֹ, שֶׁחֲסִרוֹן אֲמוֹנָתוֹ הוּא בְּכִךְ שֶׁאֵם הוּא דּוֹאגַּ עַל הַמַּחֵר סִימָן הוּא שֶׁהוּא מְרַגִּישׁ שִׁישׁ לוֹ הַיּוֹם, וְאֵם הֵייתָה אֲמוֹנָתוֹ שְׁלִימָה, הִיָּה מִבִּין שֶׁגַם מֵאֲכָלוֹ לְהַיּוֹם אֵין לוֹ מִשְׁלוֹ וְלֹא כְּלוּם, וְאֵף בְּזֶה הַיּוֹם אֵין לוֹ לֶחֶם לֵאכּוֹל, אֲלֹא כָּל מִזּוּנוֹ בֹּא לוֹ מִיְּדֵי שָׁמַיִם. וְאֵם כֵּן, מָה לִּי הַיּוֹם וְמָה לִּי לְמַחֵר. כְּתַב הַר"ן (הוֹבָא ב'עֶץ יוֹסֵף' עַל 'עֵין יַעֲקֹב' מו"ק י"ח, ב') עַל דְּבָרֵיהֶם ז"ל שֶׁאֲמָרוּ (שם) 'אַרְבַּעִים יוֹם קוֹדֵם יִצִּירַת הוֹלֵד, בְּתִ קוֹל יוֹצֵאת וְאוֹמֶרֶת, בְּת פְּלוּנִי לְפְלוּנִי, שְׁדָה פְּלוּנִי לְפְלוּנִי...'. וְלִכְאוּרָה יֵשׁ לְהַבִּין מָה עֲנִין הַהִכְרָזָה אוֹדוֹת הַשְּׁדָה שֶׁתִּהְיֶה לְאָדָם בְּמִשְׁךְ חַיּוֹ, בְּזִמָּן כָּל כֵּךְ מוֹקֵדֶם שֶׁהוּא אַרְבַּעִים יוֹם קוֹדֵם יִצִּירַת הוֹלֵד. וְכְתַב הַר"ן: "שְׁדָה פְּלוּנִי לְפְלוּנִי, פִּירוּשׁ פִּיִּסְקַת הַנְּדוּנָיָא שֶׁאֲדָם פּוֹסֵק עֲבוּר בְּתוֹ, הַכֵּל נִגְזֵר קוֹדֵם יִצִּירַת הוֹלֵד". וּב'עֶץ יוֹסֵף' בִּיֹאֵר דְּבָרָיו, שֶׁבֹּאוֹתָם יָמִים הִיָּה נְהוּג לִיתֵן שְׁדָה כְּנִדּוּנָיָא בְּנִישׁוּאֵי הַבֵּת, וְהִנֵּה יוֹשֵׁב לוֹ הָאֵב בְּבֵיתוֹ וְדוֹאגַּ מִנֵּין לוֹ מִמּוֹן כֶּה רַב לְהִשְׂיֵא אֶת צִאצְאָיו (וְכֵן בְּכָלֵל עַל מִ

חובות	שער הכטחון	הלכות	ביושר לכב	חובות	שער הכטחון	הלכות	ביושר לכב	חובות
וּבְנֵיוּ וּבְנֵי בֵיתוֹ וּקְרוֹבָיו וְאֻזְהָבֵיו וְאֻזְבָּכֵיו וּמִידְעֵיו וּמִכִּירָיו, וְאֲשֶׁר לְמַעֲלָה מִמֶּנּוּ וְאֲשֶׁר לְמַטָּה מִמֶּנּוּ מִכִּתּוֹת בְּנֵי אָדָם, אֲפֵנִי יֵשֶׁר הַבְּטָחוֹן עַל הָאֱלֹהִים בָּהֶם, כְּאֲשֶׁר אֶסְפֵּר, וְהוּא, שְׁאִין אָדָם נִמְלֵט מֵאַחַד מִשְׁנֵי דְבָרִים. שִׁיחָה נִכְרִי, אוֹ שִׁיחָה בְּתוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ וּקְרוֹבָיו. וְאִם יִהְיֶה נִכְרִי, יִהְיֶה צוּוֹתוֹ בְּאֻלְהָיו בְּעַת הַשְׁתוֹמָמוֹתוֹ, וְיִכְטַח עָלָיו בְּגִירוֹתוֹ. ^(כו)וְיַעֲלֶה עַל לְבוֹ גְּרוֹת הַנֶּפֶשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה, הֵיכּוֹל לְהִימְלֵט מֵאַחַד מִשְׁנֵי דְבָרִים - מִשְׁנֵי הַמַּצְבִּים הַבָּאִים: אוֹ שִׁיחָה נִכְרִי - בּוֹדֵד וְזֶר בַּמָּקוֹם מִגּוּרָיו, אוֹ שִׁיחָה בְּתוֹךְ - אוֹ שֶׁהוּא חַי בַּחוּץ מִשְׁפַּחְתּוֹ וּקְרוֹבָיו. וְאִם יִהְיֶה נִכְרִי - וְאִם יִהְיֶה זֶר בַּמָּקוֹמוֹ, יִהְיֶה צוּוֹתוֹ בְּאֻלְהָיו בְּעַת הַשְׁתוֹמָמוֹתוֹ - בְּעַת שְׁמִרְגִּישׁ גִּלְמוּד, יִחַזֵּק אֶת עֲצָמוֹ בַּכֵּךְ שְׁאִלּוּקֵיוֹ נִמְצָא עִמּוֹ, וְיִכְטַח עָלָיו בְּגִירוֹתוֹ - בְּבִדְדוּתוֹ, [שְׁלֹא יִחְשׁוּשׁ פֶּן יִתְנַכּוּ לוֹ אֲנָשִׁים רַעִים וְאִין עוֹזֵר לוֹ, כִּי יִבְטַח בַּגְּבוּרָתוֹ שֶׁל ה' שִׁוִּישִׁיעֵנו מִכָּל הַקָּמִים עָלֵינוּ] (פֶּת לַחֲם). וְיַעֲלֶה עַל לְבוֹ - וְיִחַזֵּק עֲצָמוֹ בַּהֲתוֹבִנּוֹ בְּגִירוֹת הַנֶּפֶשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה. הַתּוֹבִנּוֹת בַּמַּצָּב הַנֶּפֶשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה מִגְלָה שְׁגָם הִיא, בַּהֲיֻתָּה חֶלֶק אֱלֹקִי מִמַּעַל, הִרְיָה בְּעוֹלָם הַזֶּה כִּגֵּר בְּאַרְץ נִכְרִיָּה, וְעוֹד;	וּבְנֵיוּ וּבְנֵי בֵיתוֹ וּקְרוֹבָיו וְאֻזְהָבֵיו וְאֻזְבָּכֵיו וּמִידְעֵיו וּמִכִּירָיו, וְאֲשֶׁר לְמַעֲלָה מִמֶּנּוּ וְאֲשֶׁר לְמַטָּה מִמֶּנּוּ - הֵן כִּלְפֵי אֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים מִמֶּנּוּ וּמִעַמְדָם גְּבוּה מִמַּעַמְדוֹ, וְאֲשֶׁר לְמַטָּה מִמֶּנּוּ - הֵן כִּלְפֵי אֲנָשִׁים שְׁמַעַמְדָם נִמּוֹךְ מִמַּעַמְדוֹ מִכִּתּוֹת בְּנֵי אָדָם - מִקְּבוצוֹת כָּלל הָאֲנָשִׁים בְּעַלֵי הַמַּעַמְדוֹת הַשׁוֹנִים; אוֹפְנֵי יוֹשֵׁר הַכְּטָחוֹן - הַדֶּרֶךְ הַיֹּשֶׁרָה שֶׁל הַבִּיטָחוֹן עַל הָאֱלֹהִים בָּהֶם - בְּדַבְרִים אֱלוֹ הִיא, כְּאֲשֶׁר אֶסְפֵּר וְאֶבְאֵר, וְהוּא, שְׁאִין לֶךְ אָדָם נִמְלֵט -	וְכִי אֲנָשִׁי הָאָרֶץ - גַּם כָּל הָאֲנָשִׁים הַנִּמְצָאִים בְּעוֹלָם הֵם כִּמּוֹ גָּרִים בָּה [בְּעוֹלָם], כִּמּוֹ שֶׁאִמֵּר הַכְּתוּב (וַיִּקְרָא כה, כג): כִּי גָרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי. וַיִּחְשַׁב בְּלִבּוֹ, כִּי כָּל מִי שֵׁשׁ לוֹ קְרוֹבִים בּוֹ, עַד זְמַן מָעֻט יָשׁוּב נִכְרִי, בּוֹדֵד, וְלֹא יוֹעִילָהּ קְרוֹב וְלֹא בֵן, וְלֹא יִתְחַבֵּר עִמּוֹ אַחֵר מֵהֶם. וַיִּחְשַׁב אַחֵר כֵּךְ בְּהַסְתַּלְקוֹת כְּבֹד מִשְׁאָם וְחֻבּוֹתָם וְצָרְכֵיהֶם מַעֲלָיו, וַיִּחְשַׁב זֶה טוֹבָה מִטּוֹבוֹת הַבּוֹרָא עָלָיו, מִפְּנֵי שֶׁאִם יִהְיֶה רוֹדֵף אַחֵר עֲנִינֵי הָעוֹלָם וְצָרְכָיו, תִּהְיֶה יִגִּיעָתוֹ קְרוֹב וְלֹא בֵן, וְלֹא יִימָצָא אִזּוֹ בַּחֲבֵרָתוֹ אֲפִילוֹ אַחֵר מֵהֶם.	וְכִי אֲנָשִׁי הָאָרֶץ - גַּם כָּל הָאֲנָשִׁים הַנִּמְצָאִים בְּעוֹלָם הֵם כִּמּוֹ גָּרִים בָּה [בְּעוֹלָם], כִּמּוֹ שֶׁאִמֵּר הַכְּתוּב (וַיִּקְרָא כה, כג): כִּי גָרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי' [ובזה יתנחם אתם עמדי' (פת לחם)]. ויחשוב בלבו, כי גם כל מי שיש לו קרובים בו - בעולם, אין לו לחשוב שיש לו מהם מחסה וביטחון, כי עד זמן מעט - בעוד זמן מועט, כאשר ימות, ואז ישוב להיות נכרי - זר, ובודד, ולא יועילהו באותה שעה, לא קרוב ולא בן, ולא יתחבר עמו - ולא יימצא אז בחברתו אפילו אחד מהם. ומוסיף רבנו, כי גם אדם גלמוד יכול למצוא טובה ונחמה במצבו: ויחשוב אחר כך - שבדידותו היא לטובתו, בהסתלקות כוֹבֵד מִשְׁאָם - שעל ידי מצבו זה הוא משוחרר מהעול הכבד שהיה רובץ עליו אילו הייתה לו משפחה, וחובותם - ונפטר מחובתו כלפיהם וחובת מילוי צרכיהם מעליו, ויחשוב זה - ויחשיב את בדידותו כטובה - כאחת מהטובות שמיטיב הבורא עליו [עמו], מפני - שהרי ממה נפשך, אם יהיה - אם הוא אדם הרודף אחרי עניני העולם הזה וצרכיו, אז תהיה יגיעתו בהשגת					

עיונים

כז. ויעלה על לבו גרות הנפש בעולם הזה. כלומר, כי גם נפש כל אדם שהיא חלק אלוקי ממעל היא בעולם הזה כגר בארץ נכריה. ה'מסילת ישרים' (פרק א') האריך אודות נשמת האדם, וכתב: שהיא [-הנשמה] אינה מוצאה שום נחת רוח בכל עינוגי זה העולם. והוא מה שלמדונו זכרונם לברכה במדרש קהלת, זה לשונם (קהלת רבה ו, ו): "וגם הנפש לא תמלא (קהלת ו, ז), משל למה הדבר דומה, לעירוני שנשא בת מלכים, אם יביא לה כל מה שבעולם, אינם חשובים לה כלום, שהיא בת מלך. כך הנפש, אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה, למה שהיא מן העליונים". וכן

עיונים

אמרו זכרונם לברכה (אבות ד, כב): "על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד", כי אין הנשמה אוהבת העולם הזה כלל אלא אדרבא מואסת בו... עכ"ד ה'מסילת ישרים'.

בפירוש 'רוח חיים' על אבות (שם) פירש הא דאמרו חז"ל 'על כרחך אתה נוצר', כי הנשמה אינה רוצה לירד לגוף אשר בעולם השקר הזה, מן עולם קדוש עליון לעולם שפל. ועל שפלות העולם כווננו רבותינו ז"ל בנוסח הקדיש 'בעלמא די ברא כרעותיה' [-בעולם שברא כרצונו]. דהיינו ששבח זה הוא דוגמת ברכתה של האשה: 'שעשני כרצונו', שהיא ברכה על שפל מצבה ביחס לאיש, כך תיקנו לומר שבח על בריאתו של העולם השפל, אע"פ שביחס לנשמה זו היא פחיתות.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
יותר קלה עליו מבלי אשה ובנים, וחסרונם מנוחה לו וטובה. ואם יהיה מבקש עניני אחריתו, יהיה לבו יותר רק ופנוי בעת התבודדותו מבלי ספק.	צורכי מחייתו ופרנסתו יותר קלה עליו כאשר הוא מבלי אשה ובנים ולא מוטל עליו עול פרנסתם. וחסרונם - נמצא, שהעדר אישה ובנים, מנוחה היא לו - רק גורם לו מנוחה וטובה. ואם יהיה מבקש עניני אחריתו - ואם הוא אדם המתמסר לענייני העולם הבא ומחפש רק לדאוג לאחריתו בעולם הבא, יהיה לבו יותר ריק ופנוי בעת התבודדותו מבלי ספק - אז ללא ספק יהיו מחשבותיו משוחררות ופנויות יותר לעניינים אלו בהיותו בודד. ועל כן - ומסיבה זו היו האנשים הפרושים מן העולם הזה בורחים מקרוביהם ומבתיהם אל ההרים, כדי שיפנו לבותם - כדי שיוכלו לפנות את מחשבותיהם לעבודת האלהים, ולכן, אל יצטער אותו אדם שאין לו אישה ובנים. וכן היו נוהגים הנביאים שבזמן ששרתה עליהם רוח הנבואה היו יוצאים ממעונותיהם - ממקום מגוריהם וממקום היישוב ומתבודדים במקומות שאינם מיושבים כדי לרכז את מחשבותיהם ולהתבונן לחובות הבורא עליהם - בקיום חובותיהם המוטלות עליהם מאת הבורא יתברך, כמו שידעת מענין - וכמו שידוע מקורותיו של אליהו הנביא עם תלמידו אלישע הנביא שנאמר עליו (מלכים-א יט, יט): 'שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר'. וכן שרמו לו	אליהו במעט רמז - ברמז קל שהוא יהיה נביא לה' (ע"י שהשליך עליו אליהו מאדרתו), ושעליו לנהוג בבדידות ולהיות נבדל מבני אדם כמעלת הנביאים, מיד הבין אותו הרמז והתכוון לעזוב את הבקר ואת עשירות בית אביו וללכת אחרי אליהו. לפני צאתו ענה אלישע לרבו אליהו ואמר (מלכים-א יט, כ): 'אשקה [-אנשק] נא לאבי ולאמי להיפרד מהם ואלכה אחריו', ואמר (מלכים-א יט, כא): 'וילך אחרי אליהו וישרתהו'. הרי שהבדידות עשויה להועיל להתעלות רוחנית. ואמרו על אחד מהצדיקים הפרושים מענייני עולם הזה שנכנס למדינה אחת להורות את יושביה [תושביה] עבודת האלהים - לעבוד את האלוהים, וימצאם לובשים צבע אחד במלבושיהם - ומצא את הלובשים צבע אחד במלבושיהם, ותכשיטיהם, וראה קבריהם אצל פתחי בתיהם, ולא ראה ביניהם אשה. ושאל אותם על זה, ואמרו לו: מה שאנו לובשים צבע אחד, שלא יהיה נפרד העני מן העשיר, ושלא יבא העשיר להתנאות ולהתפאר בעשרו, ויבא העני להתבזות אצל עצמו, ושידמה ענינינו על רוחנית.	אליהו במעט רמז, הבין אותו ואמר (מלכים-א יט, כ): 'אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריו', ואמר (מלכים-א יט, כא): 'וילך אחרי אליהו וישרתהו'.			

הפרושים מענייני עולם הזה שנכנס למדינה אחת להורות את יושביה [תושביה] עבודת האלהים - לעבוד את האלוהים, וימצאם לובשים צבע אחד במלבושיהם - ומצא את הלובשים צבע אחד במלבושיהם, ותכשיטיהם, וראה קבריהם של מתייהם נמצאים אצל - בסמוך לפתחי בתיהם, וגם לא ראה ביניהם אשה. ושאל אותם על זה - לפשרם של הנהגותיהם אלו, ענו והסבירו לו את הסיבה לכל אחת מהנהגות, ואמרו לו: מה שבגדינו שאנו לובשים צבעים כולם בצבע אחד, הוא כדי שלא יהיה ניכר ונבדל אצלנו האיש העני מן העשיר, וההופעה החיצונית הזוהר תשטש את הבדלי המעמדות. וזאת כדי שלא יבא העשיר להתנאות ולהתפאר בעשרו - על ידי שילבש בגדים נאים ותכשיטים, ומאידך גיסא שלא יבא העני להתבזות אצל עצמו - לא יהיה העני מבזוה בעיני עצמו וירגיש בעליבות חסרונו, ושידמה ענינינו - ושיהיה דומה העשיר לעני בהיותם בחיים על

חובות שער הבטחון הלבבות ביושר לבב

הַאֲדָמָה בְּעֵינֵינוּ תַּחְתִּיהָ. וְנֹאמַר עַל אֶחָד מֵהַמְּלָכִים, שֶׁהָיָה מִתְעַרֵּב בֵּין עַבְדָּיו וְלֹא הָיָה נֶכֶד בִּינֵיהֶם, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה נוֹהֵג מִנְהַג הַשְּׁפָלוּת בְּתַכְשִׁיטָיו וּבְמַלְבוּשָׁיו. — וּמָה שִׁשְׁמָנוּ קְבָרוֹת מֵתֵינוּ אֶצֶל פְּתַחֵינוּ, כְּדֵי שֶׁנִּזְכַּח מֵהֶם וְנִתְּנָה נְכוּנִים לַמּוֹת, ^(כח) וְנִזְמִין לָנוּ הַצָּדָה הַמְּנַעַת אוֹתָנוּ לְמָקוֹם הַמְּנוּחָה. — וּמָה שֶׁרְאִיתָ שֶׁפָּרְשָׁנוּ מִן הַחִיצוֹנִית, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה נוֹהֵג מִנְהַג הַשְּׁפָלוּת וְהַפְשֻׁטוּת בְּצוּרַת תַּכְשִׁיטָיו וּבְמַלְבוּשָׁיו - כֵּךְ שֶׁלֹּא הָיָה נִיכָר וּמוֹבָדֵל מֵהֶם. עוֹד הִסְבִּירוּ אֶת מִנְהַגֵּיהֶם: וּמָה שִׁשְׁמָנוּ וּקְבַעְנוּ אֶת קְבָרוֹת מֵתֵינוּ אֶצֶל פְּתַחֵינוּ - בְּסִמּוֹן לַפְּתָח בְּתֵינוּ כְּדֵי שֶׁנִּזְכַּח מֵהֶם - שֶׁנִּלְמַד מִכֶּךָ מוֹסֵר, וְנִזְכּוֹר, שֶׁאִם אֲנוּ סוֹפְנוּ לְמוֹת וְעַל יְדֵי כֵךְ נִהְיָ נִכְוָנִים וּמְזוּמָנִים לְיוֹם הַמוֹת, וְנִזְמִין - וְנִכְיֵן לָנוּ הַצָּדָה - שֶׁהֵם הַמְּצוּוֹת וְהַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים. צִידָה זֹאת הִיא הַמְּנַעַת אוֹתָנוּ וְתִבּוֹא עִמָּנוּ אֶל מָקוֹם הַמְּנוּחָה בְּעוֹלָם הַבָּא. וּמָה שֶׁרְאִיתָ שֶׁפָּרְשָׁנוּ מִן

עיונים

כח. וְנִזְמִין לָנוּ הַצָּדָה הַמְּנַעַת אוֹתָנוּ לְמָקוֹם הַמְּנוּחָה. בְּמִסְכַּת אֲבוֹת (ו, ט) אָמְרוּ: "בִּשְׁעַת פְּטִירַתוֹ שֶׁל אָדָם אֵין מְלוּיֵן לוֹ לְאָדָם לֹא כֶסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת, אֲלֵא תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בְּלִבָּד".

כתב ה'חפץ חיים' וז"ל: צריך האדם לדעת, כי רק עניני הקדושה שקיים בגופו בעודו בחייו, המה יהיו לו לנצח אתו בחבורתו, ולא כהיצר הרע וכת דיליה, שהמה נראים לו לאדם לאוהבים ומתחברים עמו לפי שעה, ובעת דחקו נפרדים מעליו.

ומשלנו במדרש על זה: משל לאדם שהיו לו שלשה חברים, האחד אוהבו מאד, השני אוהבו מעט, והשלישי לא היה אוהבו ולא חשבו למאומה. פעם אחת שלח המלך לקרוא לאותו אדם, וסריסי המלך הבהילו להביאו לפניו, והיה זה האדם מתיירא ואומר: שמא הלשינו עלי לפני המלך ויהרגני, אלך לחברי אוהבי אשר בטחה נפשי בו, ואבקשנו שילך לפני המלך, כדי שימליץ טוב עלי, הלך וקרא לאוהבו הראשון שהיה אוהבו ביותר, ולא אבה ללכת עמו, עזבו והלך בפחי נפש. החליט בנפשו ללכת אל אוהבו השני, ולבקש מלפניו ללכת עמו לפני המלך, אמנם הלה הסכים ללכת

חובות שער הבטחון הלבבות ביושר לבב

הַנָּשִׁים וְהַבָּנִים, דַּע, כִּי יַחֲדָנוּ לָהֶם קְרִיָּה קְרוֹבָה מִכָּאן, בְּשִׁיצְטָרְךָ אֶחָד מִמֶּנּוּ אֶל דְּבַר מְדַבְּרֵיהֶם, יִלָּךְ אֲלֵיהֶם וַיִּשְׁלִים צָרְכּוֹ וַיָּשׁוּב אֵלָינוּ, מִפְּנֵי שֶׁרְאִינוּ בָּמָה שִׁיכָנָם עָלֵינוּ מִטְרַדַת הַלֵּב, וְרַב הַהֶפְסֵד, וְגִדֵּל הַיְּגִיעָה וְהַטְרַח בְּקִרְבָּתָם, וְהַמְּנוּחָה מִכָּל זֶה בְּהִרְחָקָתָם, לְבַחֵר בְּעֵינֵינוּ הָעוֹלָם הַבָּא וְלִמָּאָם בְּעֵינֵינוּ הָעוֹלָם הַזֶּה.

שייכנס עלינו מטרדת הלב - חששנו שמא טרדת המחשבה תפריע לנו מעבודת האלוקים, ורוב ההפסד - ואת ההפסד הרב, ואת גודל היגיעה והטורח [והטרחה] הנגרמת לנו כשאנו בקרבתם, וגודל המנוחה שיש לנו מכל זה בהרחקתם - כשהם רחוקים מאתנו, ועל ידי זה אנו פנויים לבחור לעסוק בעניני העולם הבא ולמאוס בעניני העולם הזה.

עיונים

אתו, אבל לא להיכנס אל המלך, הלך אצל השלישי שלא היה חושבו לכלום, ובקשו שילך אתו לפני המלך, אחרי אשר סיפר לו כל מה שאירע לו עם שני חבריו, אמר לו: אל תירא, אני אלך אתך ואכנס לפני המלך, ואמליץ בעדך עד שתנצל מידו ולא תאונה אליך רעה. הלך עמו ולמד עליו זכות והצילו.

האוהב הראשון שהיה אוהבו ביותר, הוא הממון שחביב לו לאדם מאד, עוזבו ביום פטירתו ולא יולץ ממנו מאומה שנאמר (תהלים מ"ט) לא ירד אחריו כבודו. האוהב השני הם הבנים והקרובין שמלוין לאדם עד הקבר, ולאחר שנקבר נפרדים מעליו ועוזבים אותו לנפשו. החבר השלישי שהליץ בעדו והצילו, הם התשובה ומעשים טובים שהולכין עמו לאחר פטירתו להליץ בעדו, שנאמר (ישעיה נ"ח) 'והלך לפניך צדקך', והמלך ששלח אחריו, הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה שאין לפניו משוא פנים, ולא יקח שוחד ולא ינצל אדם מדינו, כי אם בתורה ובמעשים טובים, ע"כ במדרש.

ועל האדם להרבות אוהבים כאלו בחייו, ולהתרועע איתם תמיד, אחרי שהם אוהביו ופרקליטין טובים, להמליץ עליו לטובה לפני אדון הכל לנצח. עכ"ד הח"ח.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
וַיֵּטְבוּ דְבָרֵיהֶם בְּעֵינֵי הַפְּרוּשׁ, וַיַּבְרֶךְ אוֹתָם וַיֹּאמְרוּ בְּעֵינֵינוּ.			
וְאִם יִהְיֶה הַכּוֹטֵם בְּאֵלֵהֶם בְּעַל אִשָּׁה וּקְרוֹבִים וְאוֹהֲבִים וְאוֹיְבִים, יִבְטַח בְּאֵלֵהֶם בְּהַצְלָתוֹ מֵהֶם, וַיִּשְׁתַּדַּל לַפְּרַע מִה שְׂחִיב לָהֶם, וְלַעֲשׂוֹת חֲפָצֵיהֶם, וְלִהְיוֹת לְבוֹ שָׁלֵם עִמָּהֶם, וַיִּרְף יָדוֹ מִהֲזָקָתָם, וַיִּסַּב עַל מִה שִׁיְהִי טוֹב לָהֶם, וַיִּהְיֶה נֶאֱמָן בְּכָל עֲנִיָּהֶם, ^(כט) וַיִּוָּרֶם אֶפְנֵי תוֹעֲלוֹתָם			
מטורח הסיפוק והדאגה לצורכיהם, אלא יבטח באלהים בהצלתו מהם - שיציל אותו מהגיעה והטורח שמוטלים עליו בדאגתו לצורכיהם [ר"ל, שלא יהיה לבו טרוד יותר מן הראוי למילוי חובתו לפרנסם], וישתדל לפרוע ולמלא את חובותיו במה שחייב להם - בכך שישפק להם את הצרכים ההכרחיים להם (פת לחם), ולעשות חפציהם - וגם ישתדל להשביע את חפצם ורצונם במעט מן המותרות וכפי טבע העולם (פת לחם), וליהיות לבו שלם עמם - ויעשה זאת בלב שלם ובנפש חפצה, ולא ינהג בזה כמי שאנוס בדבר. וירף ידו מהזקתם - ובוודאי שעליו להימנע מכל דבר העלול לגרום להם נזק, ויסבב על מה שיהיה טוב להם - ויתור ויחפש אחר דברים היכולים להטיב עמם, ויהיה נאמן להם בכל עניניהם, ויורם - וילמדם אופני תועלותם - את הדרך הראויה שההליכה בה			
כט. ויורם אפני תועלותם בעניני התורה והעולם לעבודת הבורא כמו שכתוב ואהבת לרעך כמוך.			
מבואר בדברי רבינו כי במצות 'ואהבת לרעך כמוך' נכלל גם ענין ההוראה וההדרכה לאחרים דרך עבודת ה'. וכן דייק ה'חתם סופר' ('פתוחי חותם' ריש 'יור'ד) מאמר רבי עקיבא בירושלמי (נדרים ט' ז'. ו"כ"ה בתו"כ והובא ברש"י עה"ת ויקרא יט, יח) "ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה", בתורה דייקא שיאהב שלימות חבירו בנפשו. והוסיף בזה ה'כתב סופר' (קדושים, ד"ה ואהבת), גם בענין קיום התורה שייכת מצוה זו כי הירא את ה', כמו שעושה את כל ההתפעלות וחושב			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
בְּעֵינֵי הַתּוֹרָה וְהָעוֹלָם לְעִבּוּדַת הַבּוֹרָא, כְּמוֹ שְׂכָתוֹב ^(י) וַיִּקְרָא יט, יח: וְאֶהְבֶּתָּ לְרַעְךָ כְּמוֹךָ, וְאָמַר ^(ל) וַיִּקְרָא יט, יז: לֹא תִשָּׂא אֶת אַחִיךָ בְּלִבְכָּךְ, לֹא לִיחַל הַגִּמּוּל מֵהֶם, וְלֹא לְקַדֵּם אֲצִלָּה, וְלֹא אַחִיךָ בְּלִבְכָּךְ. לֹא לִיחַל הַגִּמּוּל מֵהֶם - לֹא יִיטִיב לָהֶם מִתּוֹךְ תַּקּוּוּה לִקְבֹּל מֵהֶם שָׂכָר עַל כֵּךְ, וְלֹא לְקַדֵּם אֲצִלָּה - וְלֹא מִתּוֹךְ כּוֹוֶנָה לְהַקְדִּים לָהֶם טוֹבָה כְּדִי שֶׁגַּם הֵם יִבּוֹאוּ לְעִזְרוֹתוֹ בְּעֵתִיד כְּשִׁיצִטְרֵךְ לָכֵךְ. [ביאור נוסף: ולא מפני שכבר גמלוהו טובה בעבר ומחזיר להם עתה], ולא			
עיונים			
מחשבות איך להשלים נפשו לעולם הבא, כן צריך שיראה להשלים נפש חבירו, ולכן ראינו שחייב אדם ללמד את בן חבירו תורה בחינם עכ"ל.			
במסכת אבות (א, יב): "הלל אומר, הוי מתלמידיו של אהרן... אוהב את הבריות ומקרבת לתורה". ויש לעיין, מה שייכות שני דברים אלה ['אוהב את הבריות' ומקרבת לתורה] זה לזה?			
כתב רבינו יצחק ז"ל, זו היא אהבת הבריות האמתית להזהירם וליסרם וללמדם ספר, ולקרבת ולהכניסן תחת כנפי השכינה. וכעין זה פירש ב'מדרש שמואל' בשם החסיד ה"ר יוסף בן שושן ז"ל שהאוהב את חבירו הרי הוא מעניק לו את הטוב האמיתי והוא לקרבו לתורה, וז"ל: "ומקרבת לתורה, שלא תהיה אוהב את הבריות לאכול ולשתות, כי אם אהבה אמיתית ומקרבת לתורה...".			
ב'תפארת ישראל' (אות מו) ביאר, שקרוב הבריות לתורה יכול להיעשות רק כשאוהבים אותם וחסים על כבודם ומקרבים אותם בדברי ריצוי חן וחסד, כי אין אדם שומע עצת שונאו רק עצת אוהבו. ובשם ה'חזון איש' מובא שאמר, ששני דברים אלו 'אוהב את הבריות' ומקרבת לתורה אינם נפרדים, כי רק מי שהוא אוהב את הבריות הוא מסוגל לקרבת לתורה. ומבואר בספר 'משנת רבי אהרן' (מאמרים ח"א רמט), שנמצא לפי זה שאדם החסר באהבת הבריות, יתבע גם על כך שזה גרם שלא קירב הבריות לתורה.			
ל. לא תשנא את אחיך בלבבך. יש לעיין, מה שייכות פסוק זה לענין שיש ללמד את הדרך הראויה לעניני התורה ולעניני העולם שתועיל להם לעבודת הבורא?			
בספר 'ארחות יושר' (ערך 'חינוך') כתב: כתיב 'חושך שבטו שונא בנו, ואוהבו שחרו מוסר' (משלי יג, כד). פירש רש"י: חושך שבטו - סופו ששונא את בנו, שיראהו יוצא לתרבות רעה. ובמדרש			

חובות

שער הבטחון

הלכבות

ביושר לבב

חובות

שער הבטחון

הלכבות

ביושר לבב

חובות

שער הבטחון

הלכבות

ביושר לבב

מֵאֲהָבָתוֹ בְּכַבֻּדָּם וְשִׁבְחָם, וְלֹא לְהִשְׁתַּרֵּר עֲלֵיהֶם, אֶךְ לְקַיֵּם מִצְוַת הַבּוֹרָא וְלִשְׁמֹר בְּרִיתוֹ וּפְקוּדָיו עֲלֵיהֶם. כִּי מִי שֶׁתִּהְיֶה דַעְתּוֹ בַּעֲשׂוֹתוֹ חֲפְצִיָּהֶם עַל אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזְכָּרְנוּ תַּחֲלָה, לֹא יִשְׁיג רְצוֹנוֹ מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיִיגַע לָרִיק, וְיִפְסִיד שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. וְאִם הוּא נֹהֵג בְּזֶה לְעִבּוּדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבָּהּ, יַעֲזֹרֶם הָאֱלֹהִים לְגִמּוֹל אוֹתוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֵשִׁים בְּפִיהֶם שִׁבְחוֹ וְיִגְדֵּל עֲנִיָּנוֹ בְּעֵינֵיהֶם, וְיִגְיַע אֶל הַגִּמּוֹל הַגָּדוֹל בְּעוֹלָם הַבָּא, עֲשׂוֹתוֹ אֶת חֲפְצִיהֶם [צִרְכֵּיהֶם] עַל אֶחָד - לְכוּונַת אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזְכָּרְנוּ תַּחֲלִילָה כְּלוּמֹר, שְׁמִיטָיִב לָהֶם בְּמִטְרָה שְׁגָם הֵם יִיטִיבוּ עִמּוֹ אוֹ יִכְבְּדוּהוּ וְכדו', לֹא יִשְׁיג אֶת רְצוֹנוֹ מֵהֶם - לֹא יִסִּיעוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם לְהַשִּׁיג אֶת מֵה שֶׁמִּצַּפֶּה מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְנִמְצָא יִיגַע לָרִיק - שֶׁמֵּאֲמַצִּיו יִהְיוּ לְרִיק בְּעוֹלָם הַזֶּה, וּבִנְסוּף לִכְךָ יִפְסִיד גַּם שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, הוֹאִיל וְאִינוּ מִכוּון לְתוֹעֵלַת הַרְצוּיָה לִפְנֵי ה' יִתְבָּרֵךְ. וְאִם - אֶךְ אִם הוּא נֹהֵג בֹּזֵה - בְּהִטְבַּתוֹ לָהֶם מִתּוֹךְ כּוּוֹנָה לִשְׁם עִבּוּדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבָּהּ, אוֹ יַעֲזֹרֶם [יַעֲזֹר] הָאֱלֹהִים לֵאלּוֹ שְׁקִיבֻלוֹ מִמֶּנּוּ טוֹבוֹת לְגִמּוֹל אוֹתוֹ - שֶׁהֵם יִגְמְלוּהוּ טוֹב בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֵשִׁים הַבּוֹרָא בְּפִיהֶם אֶת שִׁבְחוֹ - שִׁשְׁבַּחוּהוּ וְיִגְדֵּל עֲנִיָּנוֹ וְעִרְכוּ בְּעֵינֵיהֶם, וְיִגְיַע אֶל הַגִּמּוֹל - וְאִף יִקְבַּל אֶת הַשֹּׁכֵר הַגָּדוֹל עַל מַעֲשָׂיו בְּעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהָרִי קִיִּים אֶת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ לִשְׁם שָׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ אֶת שְׂכָרוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ. כִּשְׁנִשְׁאַל לְרְצוֹנוֹ לֹא בִיקֵשׁ לֹא עַל עוֹשֶׁר וְלֹא עַל נֶפֶשׁ אוֹיְבָיו, בִּיקֵשׁ מֵאֵת ה' רִק 'לֵב חָכֵם וְנִבּוֹן', וְהוֹכִיחַ בִּכֶּכְךָ שֶׁבְּעֵינֵינוּ עוֹלָם הַזֶּה הוּא בּוֹטָח בּוֹ יִתְבָּרֵךְ וְעַלִּיו הוּא מִשְׁלִיךְ אֶת יָהּבוֹ, לִפְיֶכֶךְ זָכָה גַּם לְעוֹשֶׁר וְכַבּוֹד,

עיונים

מֵאֲהָבָתוֹ בְּכַבֻּדָּם וְשִׁבְחָם, וְלֹא לְהִשְׁתַּרֵּר עֲלֵיהֶם, אֶךְ לְקַיֵּם מִצְוַת הַבּוֹרָא וְלִשְׁמֹר בְּרִיתוֹ וּפְקוּדָיו עֲלֵיהֶם. כִּי מִי שֶׁתִּהְיֶה דַעְתּוֹ בַּעֲשׂוֹתוֹ חֲפְצִיָּהֶם עַל אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזְכָּרְנוּ תַּחֲלָה, לֹא יִשְׁיג רְצוֹנוֹ מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיִיגַע לָרִיק, וְיִפְסִיד שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. וְאִם הוּא נֹהֵג בְּזֶה לְעִבּוּדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבָּהּ, יַעֲזֹרֶם הָאֱלֹהִים לְגִמּוֹל אוֹתוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֵשִׁים בְּפִיהֶם שִׁבְחוֹ וְיִגְדֵּל עֲנִיָּנוֹ בְּעֵינֵיהֶם, וְיִגְיַע אֶל הַגִּמּוֹל הַגָּדוֹל בְּעוֹלָם הַבָּא, עֲשׂוֹתוֹ אֶת חֲפְצִיהֶם [צִרְכֵּיהֶם] עַל אֶחָד - לְכוּונַת אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזְכָּרְנוּ תַּחֲלִילָה כְּלוּמֹר, שְׁמִיטָיִב לָהֶם בְּמִטְרָה שְׁגָם הֵם יִיטִיבוּ עִמּוֹ אוֹ יִכְבְּדוּהוּ וְכדו', לֹא יִשְׁיג אֶת רְצוֹנוֹ מֵהֶם - לֹא יִסִּיעוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם לְהַשִּׁיג אֶת מֵה שֶׁמִּצַּפֶּה מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְנִמְצָא יִיגַע לָרִיק - שֶׁמֵּאֲמַצִּיו יִהְיוּ לְרִיק בְּעוֹלָם הַזֶּה, וּבִנְסוּף לִכְךָ יִפְסִיד גַּם שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, הוֹאִיל וְאִינוּ מִכוּון לְתוֹעֵלַת הַרְצוּיָה לִפְנֵי ה' יִתְבָּרֵךְ. וְאִם - אֶךְ אִם הוּא נֹהֵג בֹּזֵה - בְּהִטְבַּתוֹ לָהֶם מִתּוֹךְ כּוּוֹנָה לִשְׁם עִבּוּדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבָּהּ, אוֹ יַעֲזֹרֶם [יַעֲזֹר] הָאֱלֹהִים לֵאלּוֹ שְׁקִיבֻלוֹ מִמֶּנּוּ טוֹבוֹת לְגִמּוֹל אוֹתוֹ - שֶׁהֵם יִגְמְלוּהוּ טוֹב בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֵשִׁים הַבּוֹרָא בְּפִיהֶם אֶת שִׁבְחוֹ - שִׁשְׁבַּחוּהוּ וְיִגְדֵּל עֲנִיָּנוֹ וְעִרְכוּ בְּעֵינֵיהֶם, וְיִגְיַע אֶל הַגִּמּוֹל - וְאִף יִקְבַּל אֶת הַשֹּׁכֵר הַגָּדוֹל עַל מַעֲשָׂיו בְּעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהָרִי קִיִּים אֶת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ לִשְׁם שָׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ אֶת שְׂכָרוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ. כִּשְׁנִשְׁאַל לְרְצוֹנוֹ לֹא בִיקֵשׁ לֹא עַל עוֹשֶׁר וְלֹא עַל נֶפֶשׁ אוֹיְבָיו, בִּיקֵשׁ מֵאֵת ה' רִק 'לֵב חָכֵם וְנִבּוֹן', וְהוֹכִיחַ בִּכֶּכְךָ שֶׁבְּעֵינֵינוּ עוֹלָם הַזֶּה הוּא בּוֹטָח בּוֹ יִתְבָּרֵךְ וְעַלִּיו הוּא מִשְׁלִיךְ אֶת יָהּבוֹ, לִפְיֶכֶךְ זָכָה גַּם לְעוֹשֶׁר וְכַבּוֹד,

עיונים

מֵאֲהָבָתוֹ בְּכַבֻּדָּם וְשִׁבְחָם, וְלֹא לְהִשְׁתַּרֵּר עֲלֵיהֶם, אֶךְ לְקַיֵּם מִצְוַת הַבּוֹרָא וְלִשְׁמֹר בְּרִיתוֹ וּפְקוּדָיו עֲלֵיהֶם. כִּי מִי שֶׁתִּהְיֶה דַעְתּוֹ בַּעֲשׂוֹתוֹ חֲפְצִיָּהֶם עַל אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזְכָּרְנוּ תַּחֲלָה, לֹא יִשְׁיג רְצוֹנוֹ מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיִיגַע לָרִיק, וְיִפְסִיד שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. וְאִם הוּא נֹהֵג בְּזֶה לְעִבּוּדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבָּהּ, יַעֲזֹרֶם הָאֱלֹהִים לְגִמּוֹל אוֹתוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֵשִׁים בְּפִיהֶם שִׁבְחוֹ וְיִגְדֵּל עֲנִיָּנוֹ בְּעֵינֵיהֶם, וְיִגְיַע אֶל הַגִּמּוֹל הַגָּדוֹל בְּעוֹלָם הַבָּא, עֲשׂוֹתוֹ אֶת חֲפְצִיהֶם [צִרְכֵּיהֶם] עַל אֶחָד - לְכוּונַת אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזְכָּרְנוּ תַּחֲלִילָה כְּלוּמֹר, שְׁמִיטָיִב לָהֶם בְּמִטְרָה שְׁגָם הֵם יִיטִיבוּ עִמּוֹ אוֹ יִכְבְּדוּהוּ וְכדו', לֹא יִשְׁיג אֶת רְצוֹנוֹ מֵהֶם - לֹא יִסִּיעוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם לְהַשִּׁיג אֶת מֵה שֶׁמִּצַּפֶּה מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְנִמְצָא יִיגַע לָרִיק - שֶׁמֵּאֲמַצִּיו יִהְיוּ לְרִיק בְּעוֹלָם הַזֶּה, וּבִנְסוּף לִכְךָ יִפְסִיד גַּם שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, הוֹאִיל וְאִינוּ מִכוּון לְתוֹעֵלַת הַרְצוּיָה לִפְנֵי ה' יִתְבָּרֵךְ. וְאִם - אֶךְ אִם הוּא נֹהֵג בֹּזֵה - בְּהִטְבַּתוֹ לָהֶם מִתּוֹךְ כּוּוֹנָה לִשְׁם עִבּוּדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבָּהּ, אוֹ יַעֲזֹרֶם [יַעֲזֹר] הָאֱלֹהִים לֵאלּוֹ שְׁקִיבֻלוֹ מִמֶּנּוּ טוֹבוֹת לְגִמּוֹל אוֹתוֹ - שֶׁהֵם יִגְמְלוּהוּ טוֹב בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֵשִׁים הַבּוֹרָא בְּפִיהֶם אֶת שִׁבְחוֹ - שִׁשְׁבַּחוּהוּ וְיִגְדֵּל עֲנִיָּנוֹ וְעִרְכוּ בְּעֵינֵיהֶם, וְיִגְיַע אֶל הַגִּמּוֹל - וְאִף יִקְבַּל אֶת הַשֹּׁכֵר הַגָּדוֹל עַל מַעֲשָׂיו בְּעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהָרִי קִיִּים אֶת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ לִשְׁם שָׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ אֶת שְׂכָרוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ. כִּשְׁנִשְׁאַל לְרְצוֹנוֹ לֹא בִיקֵשׁ לֹא עַל עוֹשֶׁר וְלֹא עַל נֶפֶשׁ אוֹיְבָיו, בִּיקֵשׁ מֵאֵת ה' רִק 'לֵב חָכֵם וְנִבּוֹן', וְהוֹכִיחַ בִּכֶּכְךָ שֶׁבְּעֵינֵינוּ עוֹלָם הַזֶּה הוּא בּוֹטָח בּוֹ יִתְבָּרֵךְ וְעַלִּיו הוּא מִשְׁלִיךְ אֶת יָהּבוֹ, לִפְיֶכֶךְ זָכָה גַּם לְעוֹשֶׁר וְכַבּוֹד,

עיונים

מֵאֲהָבָתוֹ בְּכַבֻּדָּם וְשִׁבְחָם, וְלֹא לְהִשְׁתַּרֵּר עֲלֵיהֶם, אֶךְ לְקַיֵּם מִצְוַת הַבּוֹרָא וְלִשְׁמֹר בְּרִיתוֹ וּפְקוּדָיו עֲלֵיהֶם. כִּי מִי שֶׁתִּהְיֶה דַעְתּוֹ בַּעֲשׂוֹתוֹ חֲפְצִיָּהֶם עַל אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזְכָּרְנוּ תַּחֲלָה, לֹא יִשְׁיג רְצוֹנוֹ מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיִיגַע לָרִיק, וְיִפְסִיד שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. וְאִם הוּא נֹהֵג בְּזֶה לְעִבּוּדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבָּהּ, יַעֲזֹרֶם הָאֱלֹהִים לְגִמּוֹל אוֹתוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֵשִׁים בְּפִיהֶם שִׁבְחוֹ וְיִגְדֵּל עֲנִיָּנוֹ בְּעֵינֵיהֶם, וְיִגְיַע אֶל הַגִּמּוֹל הַגָּדוֹל בְּעוֹלָם הַבָּא, עֲשׂוֹתוֹ אֶת חֲפְצִיהֶם [צִרְכֵּיהֶם] עַל אֶחָד - לְכוּונַת אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזְכָּרְנוּ תַּחֲלִילָה כְּלוּמֹר, שְׁמִיטָיִב לָהֶם בְּמִטְרָה שְׁגָם הֵם יִיטִיבוּ עִמּוֹ אוֹ יִכְבְּדוּהוּ וְכדו', לֹא יִשְׁיג אֶת רְצוֹנוֹ מֵהֶם - לֹא יִסִּיעוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם לְהַשִּׁיג אֶת מֵה שֶׁמִּצַּפֶּה מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְנִמְצָא יִיגַע לָרִיק - שֶׁמֵּאֲמַצִּיו יִהְיוּ לְרִיק בְּעוֹלָם הַזֶּה, וּבִנְסוּף לִכְךָ יִפְסִיד גַּם שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, הוֹאִיל וְאִינוּ מִכוּון לְתוֹעֵלַת הַרְצוּיָה לִפְנֵי ה' יִתְבָּרֵךְ. וְאִם - אֶךְ אִם הוּא נֹהֵג בֹּזֵה - בְּהִטְבַּתוֹ לָהֶם מִתּוֹךְ כּוּוֹנָה לִשְׁם עִבּוּדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבָּהּ, אוֹ יַעֲזֹרֶם [יַעֲזֹר] הָאֱלֹהִים לֵאלּוֹ שְׁקִיבֻלוֹ מִמֶּנּוּ טוֹבוֹת לְגִמּוֹל אוֹתוֹ - שֶׁהֵם יִגְמְלוּהוּ טוֹב בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֵשִׁים הַבּוֹרָא בְּפִיהֶם אֶת שִׁבְחוֹ - שִׁשְׁבַּחוּהוּ וְיִגְדֵּל עֲנִיָּנוֹ וְעִרְכוּ בְּעֵינֵיהֶם, וְיִגְיַע אֶל הַגִּמּוֹל - וְאִף יִקְבַּל אֶת הַשֹּׁכֵר הַגָּדוֹל עַל מַעֲשָׂיו בְּעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהָרִי קִיִּים אֶת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ לִשְׁם שָׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ אֶת שְׂכָרוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ. כִּשְׁנִשְׁאַל לְרְצוֹנוֹ לֹא בִיקֵשׁ לֹא עַל עוֹשֶׁר וְלֹא עַל נֶפֶשׁ אוֹיְבָיו, בִּיקֵשׁ מֵאֵת ה' רִק 'לֵב חָכֵם וְנִבּוֹן', וְהוֹכִיחַ בִּכֶּכְךָ שֶׁבְּעֵינֵינוּ עוֹלָם הַזֶּה הוּא בּוֹטָח בּוֹ יִתְבָּרֵךְ וְעַלִּיו הוּא מִשְׁלִיךְ אֶת יָהּבוֹ, לִפְיֶכֶךְ זָכָה גַּם לְעוֹשֶׁר וְכַבּוֹד,

עיונים

מֵאֲהָבָתוֹ בְּכַבֻּדָּם וְשִׁבְחָם, וְלֹא לְהִשְׁתַּרֵּר עֲלֵיהֶם, אֶךְ לְקַיֵּם מִצְוַת הַבּוֹרָא וְלִשְׁמֹר בְּרִיתוֹ וּפְקוּדָיו עֲלֵיהֶם. כִּי מִי שֶׁתִּהְיֶה דַעְתּוֹ בַּעֲשׂוֹתוֹ חֲפְצִיָּהֶם עַל אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזְכָּרְנוּ תַּחֲלָה, לֹא יִשְׁיג רְצוֹנוֹ מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיִיגַע לָרִיק, וְיִפְסִיד שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. וְאִם הוּא נֹהֵג בְּזֶה לְעִבּוּדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבָּהּ, יַעֲזֹרֶם הָאֱלֹהִים לְגִמּוֹל אוֹתוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֵשִׁים בְּפִיהֶם שִׁבְחוֹ וְיִגְדֵּל עֲנִיָּנוֹ בְּעֵינֵיהֶם, וְיִגְיַע אֶל הַגִּמּוֹל הַגָּדוֹל בְּעוֹלָם הַבָּא, עֲשׂוֹתוֹ אֶת חֲפְצִיהֶם [צִרְכֵּיהֶם] עַל אֶחָד - לְכוּונַת אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזְכָּרְנוּ תַּחֲלִילָה כְּלוּמֹר, שְׁמִיטָיִב לָהֶם בְּמִטְרָה שְׁגָם הֵם יִיטִיבוּ עִמּוֹ אוֹ יִכְבְּדוּהוּ וְכדו', לֹא יִשְׁיג אֶת רְצוֹנוֹ מֵהֶם - לֹא יִסִּיעוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם לְהַשִּׁיג אֶת מֵה שֶׁמִּצַּפֶּה מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְנִמְצָא יִיגַע לָרִיק - שֶׁמֵּאֲמַצִּיו יִהְיוּ לְרִיק בְּעוֹלָם הַזֶּה, וּבִנְסוּף לִכְךָ יִפְסִיד גַּם שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, הוֹאִיל וְאִינוּ מִכוּון לְתוֹעֵלַת הַרְצוּיָה לִפְנֵי ה' יִתְבָּרֵךְ. וְאִם - אֶךְ אִם הוּא נֹהֵג בֹּזֵה - בְּהִטְבַּתוֹ לָהֶם מִתּוֹךְ כּוּוֹנָה לִשְׁם עִבּוּדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבָּהּ, אוֹ יַעֲזֹרֶם [יַעֲזֹר] הָאֱלֹהִים לֵאלּוֹ שְׁקִיבֻלוֹ מִמֶּנּוּ טוֹבוֹת לְגִמּוֹל אוֹתוֹ - שֶׁהֵם יִגְמְלוּהוּ טוֹב בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֵשִׁים הַבּוֹרָא בְּפִיהֶם אֶת שִׁבְחוֹ - שִׁשְׁבַּחוּהוּ וְיִגְדֵּל עֲנִיָּנוֹ וְעִרְכוּ בְּעֵינֵיהֶם, וְיִגְיַע אֶל הַגִּמּוֹל - וְאִף יִקְבַּל אֶת הַשֹּׁכֵר הַגָּדוֹל עַל מַעֲשָׂיו בְּעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהָרִי קִיִּים אֶת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ לִשְׁם שָׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ אֶת שְׂכָרוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ. כִּשְׁנִשְׁאַל לְרְצוֹנוֹ לֹא בִיקֵשׁ לֹא עַל עוֹשֶׁר וְלֹא עַל נֶפֶשׁ אוֹיְבָיו, בִּיקֵשׁ מֵאֵת ה' רִק 'לֵב חָכֵם וְנִבּוֹן', וְהוֹכִיחַ בִּכֶּכְךָ שֶׁבְּעֵינֵינוּ עוֹלָם הַזֶּה הוּא בּוֹטָח בּוֹ יִתְבָּרֵךְ וְעַלִּיו הוּא מִשְׁלִיךְ אֶת יָהּבוֹ, לִפְיֶכֶךְ זָכָה גַּם לְעוֹשֶׁר וְכַבּוֹד,

עיונים

מֵאֲהָבָתוֹ בְּכַבֻּדָּם וְשִׁבְחָם, וְלֹא לְהִשְׁתַּרֵּר עֲלֵיהֶם, אֶךְ לְקַיֵּם מִצְוַת הַבּוֹרָא וְלִשְׁמֹר בְּרִיתוֹ וּפְקוּדָיו עֲלֵיהֶם. כִּי מִי שֶׁתִּהְיֶה דַעְתּוֹ בַּעֲשׂוֹתוֹ חֲפְצִיָּהֶם עַל אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזְכָּרְנוּ תַּחֲלָה, לֹא יִשְׁיג רְצוֹנוֹ מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיִיגַע לָרִיק, וְיִפְסִיד שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. וְאִם הוּא נֹהֵג בְּזֶה לְעִבּוּדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבָּהּ, יַעֲזֹרֶם הָאֱלֹהִים לְגִמּוֹל אוֹתוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֵשִׁים בְּפִיהֶם שִׁבְחוֹ וְיִגְדֵּל עֲנִיָּנוֹ בְּעֵינֵיהֶם, וְיִגְיַע אֶל הַגִּמּוֹל הַגָּדוֹל בְּעוֹלָם הַבָּא, עֲשׂוֹתוֹ אֶת חֲפְצִיהֶם [צִרְכֵּיהֶם] עַל אֶחָד - לְכוּונַת אֶחָד מֵהַדְּבָרִים שֶׁזְכָּרְנוּ תַּחֲלִילָה כְּלוּמֹר, שְׁמִיטָיִב לָהֶם בְּמִטְרָה שְׁגָם הֵם יִיטִיבוּ עִמּוֹ אוֹ יִכְבְּדוּהוּ וְכדו', לֹא יִשְׁיג אֶת רְצוֹנוֹ מֵהֶם - לֹא יִסִּיעוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם לְהַשִּׁיג אֶת מֵה שֶׁמִּצַּפֶּה מֵהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְנִמְצָא יִיגַע לָרִיק - שֶׁמֵּאֲמַצִּיו יִהְיוּ לְרִיק בְּעוֹלָם הַזֶּה, וּבִנְסוּף לִכְךָ יִפְסִיד גַּם שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, הוֹאִיל וְאִינוּ מִכוּון לְתוֹעֵלַת הַרְצוּיָה לִפְנֵי ה' יִתְבָּרֵךְ. וְאִם - אֶךְ אִם הוּא נֹהֵג בֹּזֵה - בְּהִטְבַּתוֹ לָהֶם מִתּוֹךְ כּוּוֹנָה לִשְׁם עִבּוּדַת הָאֱלֹהִים בְּלִבָּהּ, אוֹ יַעֲזֹרֶם [יַעֲזֹר] הָאֱלֹהִים לֵאלּוֹ שְׁקִיבֻלוֹ מִמֶּנּוּ טוֹבוֹת לְגִמּוֹל אוֹתוֹ - שֶׁהֵם יִגְמְלוּהוּ טוֹב בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְיֵשִׁים הַבּוֹרָא בְּפִיהֶם אֶת שִׁבְחוֹ - שִׁשְׁבַּחוּהוּ וְיִגְדֵּל עֲנִיָּנוֹ וְעִרְכוּ בְּעֵינֵיהֶם, וְיִגְיַע אֶל הַגִּמּוֹל - וְאִף יִקְבַּל אֶת הַשֹּׁכֵר הַגָּדוֹל עַל מַעֲשָׂיו בְּעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהָרִי קִיִּים אֶת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ לִשְׁם שָׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ אֶת שְׂכָרוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ. כִּשְׁנִשְׁאַל לְרְצוֹנוֹ לֹא בִיקֵשׁ לֹא עַל עוֹשֶׁר וְלֹא עַל נֶפֶשׁ אוֹיְבָיו, בִּיקֵשׁ מֵאֵת ה' רִק 'לֵב חָכֵם וְנִבּוֹן', וְהוֹכִיחַ בִּכֶּכְךָ שֶׁבְּעֵינֵינוּ עוֹלָם הַזֶּה הוּא בּוֹטָח בּוֹ יִתְבָּרֵךְ וְעַלִּיו הוּא מִשְׁלִיךְ אֶת יָהּבוֹ, לִפְיֶכֶךְ זָכָה גַּם לְעוֹשֶׁר וְכַבּוֹד,

עיונים

מ

הלכות

שער הבטחון

חובות

עיונים

הגשמיות - תוספת אריכות ימים, זכה גם לזה וגם לזה.

בספר 'גאון יעקב' (תלמיד רבינו הגר"א) על סוגית הגמרא שם כתב: ובשכר תשובתו, אמר להם הקב"ה תנו לו זו וזו, וכפי שמצינו בשלמה המלך (מ"א ג, ה-יד) ששאלו הקב"ה מה אתן לך, וענה להקב"ה שמבקש חכמה, חזר הקב"ה ואמר לו 'יען אשר שאלת' וכו', כי אם היה מבקש עושר וכבוד לא היה נותן לו כל זאת, וכן הוא אצל רבי פרידא כיון ששאל על דורו נתנו לו גם זה וגם אריכות ימים עכת"ד.

בספר 'באר יוסף' כתב שיש להתבונן, מדוע הכפיל הקב"ה את שכרו של רבי פרידא לאחר שהעדיף את האפשרות של זכיית העולם הבא עבורו ועבור בני דורו על פני שכר של תוספת ארבע מאות שנה לחייו? והלא לכאורה אין לראות בבחירתו של רבי פרידא התעלות מיוחדת, שהרי כל אדם מבין שעולם הבא שהוא חיי נצח עד אין סוף עדיף מכל התענוגים והעידונים של העולם הזה.

אמנם מצינו מעין זה אצל שלמה המלך, שאמר לו אלקים: "שאל מה אתן לך", ושלמה ביקש "ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע" (מלכים א, ג). ועל זה השיב לו הקב"ה: "יען אשר שאלת את הדבר הזה, ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עושר ולא שאלת נפש אויבך, ושאלת לך הבין לשמע משפט, הנה עשיתי כדברך, הנה נתת לך לב חכם ונבון וגוי. וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד" וגוי' (שם). לכאורה גם כאן היה מקום לתמוה כפי שתמהנו לעיל מה המעלה הגדולה כל כך בבחירתו של שלמה המלך. אך החילוק הוא ברור, שכן בפסוק ז' שם נאמר "ואנכי נער קטון" ואמרו חז"ל שהיה אז בן שתים עשרה שנה. לנער צעיר זהו אכן נסיון גדול, אך לגבי רבי פרידא עדיין השאלה במקומה עומדת?

יתכן לומר, שבוודאי היה רבי פרידא במעלת הצדיקים העובדים את ה' מאהבה שלא על מנת לקבל פרס, והכיר בכך שיפה שעה אחת במצוות ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא. אם כן, באמת רצונו ושאיתו היו שיאריך ימים ושנים עוד במשך זמן של ארבע מאות שנה כדי לעבוד בהם את בוראו.

אולם כיוון שאמרו לו שיזכה הוא ודורו לחיי העולם הבא, לכן ויתר על שאיפתו הגדולה להאריך ימים בעבודת ה', בקיום מצוות ומעשים טובים - שהיא הטובה הגדולה ביותר עבור עצמו, כדי לזכות את כל בני דורו בחיי העולם הבא. ובגלל שהעדיף את טובת הכלל על פני טובתו ושאיתו הפרטית זכה בצדק לשכר כפול. ואמר הקב"ה: "תנו לו זו וזו", דהיינו שלא יאבד גם את טובת עצמו ושכרו באריכות ימיו בתורה ומעשים טובים בעולם, עבור טובת הכלל שרצה לזכותם בעולם הבא, אלא יתנו לו זו וזו, ואשרי חלקו.

ביושר לבב

חובות

שער הבטחון

הלכות

וַיְשִׁימֵם סֶכֶּה בְּהַשְׁלָמָתוֹ, כַּאֲשֶׁר יָשִׁים עֲבֹדֶת
הָאָרֶץ וְזִרְעָתָהּ סֶכֶּה לְטָרְפוֹ. וְאִם יִרְצֶה
לְהַטְרִיפוֹ מִמֶּנָּה, יִצְמַח הַזֶּרַע וַיִּפְרֶה וַיִּרְבֶּה, וְאִין
לְהוֹדוֹת הָאָרֶץ עַל זֶה, אֵךְ תִּהְיֶה דָאָה לְבוֹרָא לְבָדוֹ.
וְאִם לֹא יַחְפִּין הָאֱלֹהִים לְהַטְרִיפוֹ מִמֶּנּוּ, לֹא
תִצְמִיחַ הָאָרֶץ, אוֹ תִצְמִיחַ וַיִּקְרָה תִצְמַח פִּנֵּעַ,
וְאִין לְהַאֲשִׁים הָאָרֶץ.

וְכֵן כְּשִׁיבְקֶשׁ מֵאַחַד מֵהֶם חֶפֶץ, שִׁיתִּיהָ
אֶצְלוֹ הַחֲלֵשׁ וְהַחֲזָק מֵהֶם שְׁוֶה בְּעִשְׂוֹתוֹ,
וַיִּבְטַח בְּהַשְׁלָמָתוֹ עַל הָאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ. —

צמיחתו עד שיעשה פרי, וירבה - שמגרעין אחד יצמחו הרבה גידולים (פת לחם), ובעניין זה כל אחד מבין שאין להודות להארץ על זה, כי אין האדמה אלא שליחה של הבורא יתברך להצמיח הזרע. אך הדרך הנכונה היא שייתן ההודאה רק לבורא לבדו. ואם לא יחפין האלהים ולא יהיה ברצונו להטריפו ולפרנסו ממנו - מיבול ארצו, הרי שגם אם יטרח ויטייגע, לא תצמיח לו הארץ מאומה, או שתצמיח ויקרה להצמח פנע ויתקלקל ויינזק יבולו, וגם בזה ברור לכל אדם שאין להאשים את הארץ [האדמה] על כך, מאחר שאינה אלא כשליח לעשיית רצון הבורא יתברך. וכמו כן ממש אין להאשים את חברו, אם לא היטיב עמו כפי בקשתו ממנו.

וכן כשיבקש מאחד מהם - מאחד מבני האדם דבר [טובה] שהוא חפץ בו, צריך שיהיה ברור אצלו ויאמין שהחלש והחזק מהם - בין אם הנותן הוא חזק ויכול לעשות את רצונו ולמלא משאלתו בנקל, ובין אם הוא חלש והביצוע קשה לו יותר, שניהם שוה בעשותו - תקוותו מהם שווה [הואיל ושניהם אינם אלא 'אמצעים' שעל ידם ממלא הבורא את חפצו, ולכן אל לו לבטוח בכוחו של ה'חזק', ולא להתייחס מחולשתו של ה'חלש', כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט], ויבטח בהשלמתו - ויבטח שיושלם רצונו וישיג את מבוקשו רק על האלהים יתברך בלבד שהוא יוציא את הדבר אל הפועל

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לב	חובות	שער הבטחון	הלכות
וְאִם יִשְׁלַם עַל יְדֵי אֶחָד מֵהֶם, יוֹדֶה הַבּוֹרָא יִתְפָּרֵךְ אֲשֶׁר הַשְׁלִים חֲפָצוֹ, ^(לג) וַיּוֹדֶה לְמִי שֶׁנַּעֲשֶׂה עַל יָדוֹ עַל לְבוֹ הַטּוֹב לוֹ, וַיִּשְׁהַבּוֹרָא הִבִּיא תוֹעֲלָתוֹ עַל יָדוֹ. וּבִידוּעַ, שְׁאִין הַבּוֹרָא מְגַלְגֵּל טוֹבָה אֶלָּא עַל יְדֵי הַצְדִּיקִים, וּמַעֲט הוּא שְׂמַתְגַּלְגֵּל הַפֶּסֶד עַל יְדֵיהֶם, כְּמוֹ שְׁאֵמְרוּ חֲכָמֵינוּ זְכוּרֵנָם לְכַרְכָּה	וַיִּיתֵן לוֹ אֶת הַחֶפֶץ הַמְּבֻקֵּשׁ. וְאִם יִשְׁלַם - וְאִם יִמְלֹא ה' אֶת בִּקְשָׁתוֹ וּרְצוֹנוֹ עַל יְדֵי אֶחָד מֵהֶם - עַל יְדֵי אוֹתוֹ אָדָם שֶׁפָּנָה אֵלָיו וּבִיקֵשׁ אֶת עֲזָרְתוֹ וְטוֹבָתוֹ, רֹאשִׁית דְּבַר, צִדִּיק הוּא שְׂיֹדֶה אֶת הַבּוֹרָא יִתְכַּרֵּךְ עַל אֲשֶׁר הַשְׁלִים חֲפָצוֹ - וְהוֹצִיא לְפֹעֵל אֶת רְצוֹנוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ לְהִיטִיב עִמּוֹ, וּמִלְבָּד	(כבא בַּתְרָא קי"ט, ב'): ^(לג) מְגַלְגֵּלִין זְכוּת עַל יְדֵי זָכָאי וְחוֹבָה עַל יְדֵי חַיִּיב, וְאָמַר הַפְּתוּב (מְשַׁלֵּי יב, כא): לֹא יֵאָנֶה לְצַדִּיק כָּל אֹנֶן. — וְאִם לֹא יִשְׁלַם לוֹ עַל יְדֵיהֶם, אֵל יֹאשִׁימֵם וְאֵל יִתְּלֶה בָּהֶם קֶצֶר, אֵךְ יוֹדֶה לְאַלְהִים אֲשֶׁר בָּחַר לוֹ הַטּוֹב בָּזָה, ^(לד) וַיִּשְׁבַּחֵם כְּפִי שִׂידַע מִהַשְׁתַּדְּלֵם לַעֲשׂוֹת חֲפָצוֹ,	רצה לומר, אף הוא אם לבו נכון בטוח בה', יחשוב שזה החפץ שהקרה לפניו ודאי מאדם צדיק יצא ולטובתו בא, מאחר שאין הקב"ה מסבב סיבה רעה לצדיק (טוב הלבנון), ולכן יש להוקיר לו תודה. ו אם לא יושלם לו על ידיהם - ואם גזר השי"ת שעל אף רצונם של אחרים לעזרו ולמלא חפצו לא הצליחו בכך, אל יאשימם ואל יתלה בהם קיצור - אל יתלה את האשמה בהם שבקוצר השתדלותם וברשלנותם נמנעה ממנו הטובה, אלא יחשוב שהם בוודאי עשו את שביכולתם לעשות, אלא שהשי"ת לא הסכים על ידם, אך - אלא יודה לאלהים אשר בחר לו הטוב בזה - וזאת על ידי שיאמין שבוודאי מניעת הדבר ממנו היא בשביל טובתו, כי יודע ה' שיותר טוב בעבורו שלא ייעשה חפצו בזה, וישבחם - וגם ישבח את אלו שהשתדלו בעבורו. כפי שידע מהשתדלם לעשות חפצו - אם ידע	לכ. ויודה למי שנעשה על ידו על לבו הטוב לו ושהבורא הביא תועלתו על ידו. רבינו הביא כאן שני טעמים על חיוב הכרת הטוב למיטיב עמו. א'. על רצונו הטוב ועל בחירתו הטובה. ב'. כשמתגלגלת טובה על ידו הרי זה סימן שהנותן היה זכאי שהטובה תצא על ידו. אמנם יש הבדל מהותי בין שני הטעמים, טעם הא' הכרת הטוב על רצונו הטוב ועל בחירתו הטובה, טעם הב' אפילו לא כיוון לבו לעשות לו טובה, והטובה הגיעה ממנו באקראי, ואפילו אם חשב לעשות את הטובה לתועלת עצמו בלבד, גם כן מגיעה לו על זה הכרת הטוב על גרם הטובה, כי סוף סוף יש לו בזה יד, בהיותו גורם ואמצעי להוציא לפועל את הטובה, לזאת על ידי היותו זכאי, ומגלגלין זכות על ידי זכאי. יתר על כן, גם כאשר היה חייב להיטיב עמו, מכל מקום אפשרות הבחירה בידו, ובחר בטוב למלא את חיובו, ועל כך מגיעה לו הכרת הטוב על בחירתו הטובה.	לג. מגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב. בתפילת 'אבינו מלכנו' אנו מבקשים 'כתבנו בספר זכויות'. לכאורה בקשה זו תמוהה מאד: כיצד שייך לבקש מהקב"ה שיכתבנו בספר זכויות, הלא הזכויות תלויות ועומדות אך ורק במעשינו, ומי שרוצה שיהיו לו זכויות, אין לו אלא לעשות מעשים טובים? כך גם יש לתמוה על שביליל ראש השנה מבקשים באכילת הסימנים: 'יהי רצון... שירבו זכויותינו כרימון'? בספר 'כתבי הסבא מקעלם' כתב לבאר הענין של בקשת 'כתבינו בספר זכויות', הלא הרבה שלוחים למקום לכל העניינים לטוב ולמוטב. והנה כלל גדול לימדונו חכמים 'מגלגלין זכות על ידי זכאי', היינו זכאי באותו דבר, וחובה על ידי חייב. ולכן אנו פונים אל אבינו שבשמים, אם יש לך איזה שליחות לדבר טוב, דע לך שאני תמיד מוכן ומזומן להיות השליח, ואני מבקש שתטריחני לדבר הזה, כדי להיות מאותם שמגלגלין זכות על ידם.	לד. וישבחם כפי שידע מהשתדלם לעשות חפציו אף על פי שלא נשלם כרצונו וכרצונם לו. יש

עיונים

עיונים

חובות **שער הבטחון** **הלכות**

ביושר לבב

ינהג גם במיודעיו כלפי ידידיו ואוהביו, ובמי שנושא ונותן עמהם - ועם מי שהוא עומד עמהם בקשרי מסחר, ועם שמשיו ושותפיו לענייני מסחרו ועסקיו. הרי שזו הדרך הנכונה: ישים בטחונו בבורא יתברך בלבד, ואם יִצְוֹר על ידי אנשים, יודה לבורא יתברך על חסדו וטובו שהצליח דרכו וגם יכיר טובה לאותם האנשים על כך שהיו הם השלוחים מאת הבורא להביא לו את הטובה מאת ה', וגם אם לא הצליח בענייניו ולא הושלם רצונו, יודה לבורא יתברך על שמנע ממנו בקשתו, כי בוודאי נעשה הדבר לטובתו, וגם לאנשים שטרחו לשווא בטובתו יודה על כוונתם ורצונם הטוב להיטיבו, אף על פי שלא יצא הדבר אל הפועל.

וכן אם יבקש ממנו מי שלמעלה ממנו או שלמטה ממנו חפץ, יסבב לעשותו בכל לבו, וישתדל להשלימו במצפונו, אם יזדמן לו, ויהיה מי שמבקשו ראוי להשתדל לו בו,

יכיר טובה לאותם האנשים על כך שהיו הם השלוחים מאת הבורא להביא לו את הטובה מאת ה', וגם אם לא הצליח בענייניו ולא הושלם רצונו, יודה לבורא יתברך על שמנע ממנו בקשתו, כי בוודאי נעשה הדבר לטובתו, וגם לאנשים שטרחו לשווא בטובתו יודה על כוונתם ורצונם הטוב להיטיבו, אף על פי שלא יצא הדבר אל הפועל.

וכן אם יבקש ממנו מי שלמעלה ממנו - מי שמעמדו גבוה וחשוב ממעמדו, או מי שהוא למטה ממנו - שמעמדו פחות ממעמדו חפץ - לעשות לו איזו טובה ובקשה, יסבב - ישתדל בכל מיני דרכים לעשותו - ולמלא את בקשת השואל ממנו בכל ליבו, וישתדל להשלימו במצפונו, אם יזדמן לו - וכשיזדמן לו לעשות זאת ויצליח לעזור לאחרים, ישתדל למלא את רצונם בשלימות, ויעשה זאת בצנעה לבל יתגאה, ויהיה - וכל זאת בתנאי שמי שמבקשו הוא אדם שראוי והגון להשתדל לו בו - להשתדל למענו [אבל אם רשע מבקש ממנו טובה, אינו מחוייב למלא בקשתו (פת לחם)].

עיונים

לה. יסבב לעשותו בכל לבו. בפירוש 'לב הארי' פירש וז"ל: ובזה לא יבטח בה' לחשוב שאם איש זה צריך טובה בוודאי יזמינו הקב"ה לו בכל מצב, אלא יסבב בסיבות כדי להשיג ענין זה עבור חבירו ויעסוק בזה כאילו שהדבר תלוי אך ורק בהשתדלותו ורק על ידו תגיע הטובה לפלוני עכ"ד. וכן כתב בספר 'אור ישראל' (נתיבות אור, ד"ה הנה הבטחון), וז"ל: הנה הבטחון היא מדה יקרה וחשובה מאד, וכבר אמרו חז"ל בסוטה דף מ"ח ר"א הגדול אומר כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמנה עיי"ש, אמנם זהו בודאי רק במה שנוגע להאדם בעצמו, אכן במה שנוגע לחבירו חלילה להשתמש נגדו במידה זו, כי בענין חבירו החובה עליו לדאוג

חובות **שער הבטחון** **הלכות**

ביושר לבב

אף על פי שלא נשלם רצונו וּכְרָצוֹנָם לוֹ. וְכֵן עד כמה התאמצו להיטיב, ישבחם בהתאם להשתדלותם והתאמצותם באותו העניין, אף על פי שלא נשלם רצונו וּכְרָצוֹנָם לוֹ - אף על פי שבפועל לא הושג הדבר כשאיפתו וכפי רצונם לעזרו. וכן - וכך בדרך זו

עיונים

להבין דברי רבינו, שהרי לעיל כתב: "ואמר אחד מן החסידים, אני תמה ממי שנותן לחבירו מה שגזר לו אצלו הבורא, ואחר כך יזכיר לו טובתו עליו בו ויבקש להודות אותו עליו", כלומר, שתמה על אותם התובעים את הכרת הטוב מחבריהם על ההטבה שהיטיבו עימם, והלא הם רק משמשים ככלי ואמצעי גרידא ביד השי"ת להוציא את הטובה שגזר על פלוני אל הפועל. ומאידך, רבינו מפליג כאן בחיוב הכרת הטוב של המקבל כלפי הנותן ואפילו על גרם מעשה ועל רצון טוב בלבד יש חיוב הכרת הטוב, ואם כפי המבט המבואר לעיל שהשפעת הטובה לאדם היא מאת השי"ת, והאדם המיטיב אינו אלא שליח וצינור לקיומה ולהוצאתה לפועל של גזירת הבורא א"כ מדוע מחוייב המקבל בהכרת הטוב?

אולם ביאור הענין כך הוא: יש הבדל גדול ומהותי בין הנותן למקבל, כל אחד צריך לראות את ענין ההטבה ממבט שונה ולכל אחד מהם היא עבודת ה'. מקבל הטובה מצידו צריך להיות בר מעלה, שעבודת ה' מחייבת אותו להרגיש רגשי הכרת הטוב כלפי מיטיבו. ומאידך נותן הטובה צריך להיות בר מעלה להבין שהכל בגזירת השי"ת, שזיכהו להיות כצינור להעביר את ההטבה לחבירו, וממילא אינו יכול לתבוע מחבירו הכרת הטוב כלפיו.

לפי זה מובנים היטב דברי רבינו, מצד אחד הוא תמה על זה התובע את חבירו להיות בר מעלה ולהביע בפניו הכרת הטוב על ההטבה שהיטיב עמו, אך מאידך הוא גם תמה על מקבל ההטבה מדוע אינו בר מעלה להביע הכרת הטוב לחבירו על ההטבה שקיבל ממנו, ואף על גרם גרמא של רצון טוב גרידא יש חובת הכרת הטוב, למרות שבסופו של דבר לא יצאה ההטבה לפועל.

רבינו כותב בריש שער עבודת האלוקים שיש חובת הכרת הטוב גם כאשר המיטיב עשה את הטובה מתוך שרואה בכך את טובת עצמו, עיי"ש. לאור דבריו הנ"ל מובן היטב, כי אף שאצל המיטיב עיקר כוונתו בהטבה היא לתועלת עצמו בלבד, מכל מקום אין זה פוטר את מקבל ההטבה מחיוב הכרת הטוב, ומוטל עליו להודות לו על שההטבה נגרמה ונפעלה על ידו. אמנם נכון הוא הדבר שמצד המיטיב ההטבה אינה שלימה, ואין בה את הבחינה של לשמה כי התכוון לתועלת עצמו בלבד, מכל מקום יש כאן גרם הטבה, כיון שהשי"ת השתמש בו להוציא לפועל על ידו את גזירת ההטבה, ועל כן מוטלת על המקבל חובת הכרת הטוב כלפיו ('שפתי חיים' מידות ועבודת ה' ח"א עמוד ש"ג).

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
ואחר כך יבטח על האלהים בהשגלותו. ואם ישימהו על ידו, וישימהו סבה לטובת זולתו, יודה על זה. ואם ימנע ממנו, ולא יודמן לו לעשותו, אל יאשים נפשו, ויודיע את חברו שלא קצר, רצון המבקש על ידו, וישימהו סיבה לטובת זולתו - ובחר בו ועשאו האמצעי כדי להיטיב לאחרים, יודה לאלוהים על זה - על שזיכהו לכך. ואם ימנע ממנו - למלא בקשתו, ולא יודמן לו לעשותו - ולא עלה בידו למלא את בקשת חברו, אל יאשים נפשו - את עצמו בכך לומר: איני ראוי וזכאי להיטיב ולהביא לאחרים ברכה [כי על ידי זה ירפו ידי וימנע מכאן ולהבא מלהיטיב (פת לחם)]. ויודיע את חברו - אלא לאחר שהשתדל ולא עלה בידו, ויודיע לחברו שלא קצר - ולא התעצל בהשתדלות	ואחר כך - אחר שפעל ועשה את שלו: השתדל וטרח כדי להיטיב לזולתו, יבטח על האלהים שיעזרהו בהשגלותו - למלא את רצון המבקש ולהשלים הפעולה ההיא. ואם ישימהו - ואם מילא הבורא רצון המבקש על ידו, וישימהו סיבה לטובת זולתו - ובחר בו ועשאו האמצעי כדי להיטיב לאחרים, יודה לאלוהים על זה - על שזיכהו לכך. ואם ימנע ממנו - למלא בקשתו, ולא יודמן לו לעשותו - ולא עלה בידו למלא את בקשת חברו, אל יאשים נפשו - את עצמו בכך לומר: איני ראוי וזכאי להיטיב ולהביא לאחרים ברכה [כי על ידי זה ירפו ידי וימנע מכאן ולהבא מלהיטיב (פת לחם)]. ויודיע את חברו - אלא לאחר שהשתדל ולא עלה בידו, ויודיע לחברו שלא קצר - ולא התעצל בהשתדלות	ואחר שיטרח וישתדל בו בעצמו.	הנצרכת למלא את בקשתו, אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו - וזאת בתנאי שבאמת השתדל וטרח לפעול למען חברו. [והכוונה בזה שלא יערים להטעות את חברו לומר לו שהשתדל בשבילו בזמן שלא פעל למענו כלום (טוב הלבנון)]. אבל ההנהגה הנכונה בענייני [כלפי] אויביו ושונאיו	הנצרכת למלא את בקשתו, אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו - וזאת בתנאי שבאמת השתדל וטרח לפעול למען חברו. [והכוונה בזה שלא יערים להטעות את חברו לומר לו שהשתדל בשבילו בזמן שלא פעל למענו כלום (טוב הלבנון)]. אבל ההנהגה הנכונה בענייני [כלפי] אויביו ושונאיו	הנצרכת למלא את בקשתו, אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו.	הנצרכת למלא את בקשתו, אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו.
עיונים	עיונים	עיונים	עיונים	עיונים	עיונים	עיונים
וכן כתב בספר 'מכתב מאלוהים' (ח"א עמוד 194), וז"ל: ויש ששאל: אם אין כלום בהשתדלות, ואין בה ממש, ואם אני מאמת את זאת גם בחיי, למה אני צריך להשתדל בכל כחי בעסקי האחר ליעצו ולבנות לו פרנסה, למה לא אבטח גם בזה על השי"ת? ומה שאמרו בשם הבעש"ט שאין דבר בעולם לחינם, ואפילו חסרון בטחון יש בו צורך, כדי שלא להשתמש בבטחון בנוגע לאחרים, לכאורה זה קשה מאד: וכי אפשר לאדם ללוות מדות לפי שעה, להשתמש בבטחון לעצמו, ובחסרון בטחון לאחרים? ומבאר על פי מה שנאמר בגמרא (ב"ב י' ע"א) "שאל טורנוסרופוס הרשע את ר"ע אם אלהים אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסם? אמר ליה כדי שנזכה בהם אנן". והנה האדם צריך שיהיו כל מעשיו לשם שמים לעשות רצון קונו, ואם הקב"ה שולח אלינו את העניים שנפרנס אותם אנחנו, איך נחזירם אליו ונאמר "פרנסם אתה"? אמנם נאמר "השלך על ה' יהבך" - אך כל זאת בענייני עצמך; כי רצון הבורא הוא שנשאיר ענייניו אליו והוא ימלא את צרכינו, אבל בצרכי אחרים הלא שלחם אלינו שנשתדל למלא את חסרונם, למען נלמד את מדת החסד, ואם נשתמש בבטחון לא ישאר לנו מקום לעשות חסד, ע"כ צוה לנו שנשתדל בעד אחרים כמעשה המחוסר בטחון העושה לצרכי עצמו. אבל מובן הוא שגם בזה עלינו לדעת כי הכל מיד ה', ומעשינו רק להתלמד במדת החסד עכ"ל. וידוע בשם רבי ישראל סלנטר זצ"ל שהגשמיות של השני הוא הרוחניות שלי, וברוחניות לא אומרים לאדם למעט בהשתדלות אלא אדרבה כל שבכחך עשה.	וכן כתב בספר 'מכתב מאלוהים' (ח"א עמוד 194), וז"ל: ויש ששאל: אם אין כלום בהשתדלות, ואין בה ממש, ואם אני מאמת את זאת גם בחיי, למה אני צריך להשתדל בכל כחי בעסקי האחר ליעצו ולבנות לו פרנסה, למה לא אבטח גם בזה על השי"ת? ומה שאמרו בשם הבעש"ט שאין דבר בעולם לחינם, ואפילו חסרון בטחון יש בו צורך, כדי שלא להשתמש בבטחון בנוגע לאחרים, לכאורה זה קשה מאד: וכי אפשר לאדם ללוות מדות לפי שעה, להשתמש בבטחון לעצמו, ובחסרון בטחון לאחרים? ומבאר על פי מה שנאמר בגמרא (ב"ב י' ע"א) "שאל טורנוסרופוס הרשע את ר"ע אם אלהים אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסם? אמר ליה כדי שנזכה בהם אנן". והנה האדם צריך שיהיו כל מעשיו לשם שמים לעשות רצון קונו, ואם הקב"ה שולח אלינו את העניים שנפרנס אותם אנחנו, איך נחזירם אליו ונאמר "פרנסם אתה"? אמנם נאמר "השלך על ה' יהבך" - אך כל זאת בענייני עצמך; כי רצון הבורא הוא שנשאיר ענייניו אליו והוא ימלא את צרכינו, אבל בצרכי אחרים הלא שלחם אלינו שנשתדל למלא את חסרונם, למען נלמד את מדת החסד, ואם נשתמש בבטחון לא ישאר לנו מקום לעשות חסד, ע"כ צוה לנו שנשתדל בעד אחרים כמעשה המחוסר בטחון העושה לצרכי עצמו. אבל מובן הוא שגם בזה עלינו לדעת כי הכל מיד ה', ומעשינו רק להתלמד במדת החסד עכ"ל. וידוע בשם רבי ישראל סלנטר זצ"ל שהגשמיות של השני הוא הרוחניות שלי, וברוחניות לא אומרים לאדם למעט בהשתדלות אלא אדרבה כל שבכחך עשה.	ואחר שיטרח וישתדל בו בעצמו.	הנצרכת למלא את בקשתו, אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו - וזאת בתנאי שבאמת השתדל וטרח לפעול למען חברו. [והכוונה בזה שלא יערים להטעות את חברו לומר לו שהשתדל בשבילו בזמן שלא פעל למענו כלום (טוב הלבנון)]. אבל ההנהגה הנכונה בענייני [כלפי] אויביו ושונאיו	הנצרכת למלא את בקשתו, אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו.	הנצרכת למלא את בקשתו, אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו.	הנצרכת למלא את בקשתו, אחר שיטרח וישתדל בו בעצמו.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
בְּיַד הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה. וְאִם יִהְיוּ סָכָה לְהִזְקוֹ, יִחַשְׁבֵּה עֲלֵיהֶם טוֹב, וְיִחַשְׁדֵּךְ אֶת עַצְמוֹ וּמַעֲשָׂיו בְּרַע הַקְּדֻמוֹתָיו אֶצֶל אֱלֹהָיו, וְיִתְחַנֵּן אֶל הָאֱלֹהִים, וַיִּבְקֹשׁ מִלְּפָנָיו ^(לח) לְכַפֵּר עֲוֹנוֹתָיו, וְאִזּוּ יֵשׁוּבוּ אוֹיְבָיו לְאַהֲבָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טז, ז): בְּרִצּוֹת יְיָ יִדְרָכִי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יִשְׁלָם אֹתוֹ.	המגיעים אליו, מסורים הם ביד הבורא יתעלה בלבד, ואין שום אדם ובריה היכולים להזיקו מאומה ללא רשותו יתברך. ואם יהיו סיבה - אם בכל זאת אותם אנשים יהיו סיבה ואמצעי ביד ה' להזיקו - כלומר, שיעלה בידם להזיקו או לצער, יחשוב עליהם טוב - ידון אותם לכף זכות, ויחשוד את עצמו ומעשיו - ויתלה את צערו והפסדו בהנהגתו ובמעשיו הרעים, ברוע הקדמותיו אצל אלהיו - בחטאיו אשר חטא בעבר לפני אלוהיו, ויתחנן אל האלהים, ויבקש מלפניו לכפר לו על עוונותיו. וכשינהג כך [שלא ינקום בהם ולא ישנא אותם בלבו וישוב אל ה'] אז ישובו - יחזרו ויהפכו אויביו לאהבתו - לאהוב אותו, כמו שאמר החכם (מְשָׁלִי טז, ז): 'ברצות ה' דרכי איש - כאשר דרכו של האדם ומעשיו רצויים לפני ה', גם אויביו ישלים אתו' - ויהפכו לאוהביו ויהיו שלמים אתו	עיונים אשר שלט האדם באדם אחר לרע חלילה, יבין הניזק כי הכל מאתו יתברך ואין האדם ההוא רק השבט אשר בו מענישים את החייבים, וכמאמר הכתוב (ישעיה י, ה) 'הוי אשור שבט אפי', וכתוב עוד שם (טו) 'היתפאר הגרזן על החוצב בו'. ואם כן כשהאדם הפגוע מבקש אז תחבולות ומתחנן לרודפו (מהאדם הפוגע בו) ואינו נותן ללבו לבקש מאת ה', הרי זה דומה למוֹכָה שבוכה ומרבה תחנונים כלפי השבט והמטה שהוכה בהם, ואין לך פתיות גדול מזה, וכמאמר הכתוב (ישעיה ט, יא-יב) 'ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה וגו' והעם לא שב עד המכה ואת ה' צבאות לא דרשו', והבקשה להשבט לא תועיל. וכן בענין מזונותיו של אדם כל יגיעתו והשתדלויותיו לא יועילו מאומה להעדיף ולהוסיף לו על הנגזר לו, וכמאמר הכתוב (שמות טז, יח) 'ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר', והמן היה סימן לדורות כי ההשתדלות לא יועיל כלל להרבות לו עכ"ד. לח. לכפר עוונותיו. בספר החינוך (מצוה רמ"א) כתב לבאר שורש האיסור של 'לא תקום', וז"ל: משרשי המצוה שידע האדם ויתן אל לבו כי כל אשר יקרהו מטוב עד רע, הוא סיבה שתבוא עליו מאת השם ברוך הוא, ומיד האדם ומיד איש אחיו לא יהיה דבר בלתי רצון השם ב"ה, על	וחפצים בטובתו. עתה מבאר רבנו את החלק הרביעי מתוך שבעת הדברים שבוטח האדם בבורא: ופירוש החלק הרביעי - החלק הרביעי משבעת חלקי הביטחון כולל את הביטחון בעניני חובות הלכות - בעניין קיום המצוות התלויות בלב ובהאברים שהאדם מתייחד בתועלותם ונקם - שהתועלת היוצאת מקיומם או הנזק הנגרם מאי קיומם אינם נוגעים לאחרים הסובבים אותו, אלא אליו בלבד, וזה, כגון: הצום וכתפילה וכמצוות סוכה וכלולב וכציצית ושמירת השבת והמועדים, וכן להימנע מן העבירות, וכל חובות - וכן כל שאר החובות המוטלות על הלכות אשר לא תעבורנה אל זולתו - שאינם נוגעים לאנשים אחרים, ותועלותן ונזקן - והתועלת בקיומן וכן ההפסד בעברו עליהן מיוחדות בו - והן נוגעות רק אליו, מבלי שישפיעו ויגרמו נזק והפסד לשאר בני אדם. אופני יושר הבטחון ככולם על	עיונים כן כשיצערהו או יכאיבו אדם, ידע בנפשו כי עוונותיו גרמו והשי"ת גזר עליו בכך, ולא ישית מחשבותיו לנקום ממנו, כי הוא אינו סיבת רעתו, כי העוון הוא המסבב, וכמו שאמר דוד ע"ה (שמואל-ב' טז, יא) הניחו לו ויקלל כי אמר לו ה', תלה הענין בחטאו ולא בשמעיו בן גרא, ועוד נמצא במצוה זו תועלת רבה להשבית ריב ולהעביר המשטמות מלב בני אדם עכ"ל. כן היה מורגל בפי האריז"ל: בכל התשובות שבעולם, המעולה בכולם לזכך החטאים זדונות ופשעים - היא סבילת העלבונות חירופים וגידופים, והיא מעולה יותר מכל מלקיות וסיגופים. בספר חרדים (בחתומה) כותב: למה תסבול יסורים בעולם הזה, ובעולם הבא גיהנם על עונותיך? טוב לך אם תסבול חרפת אנוש וגידופיו ולא תענהו, ותשמח ביסורים אלו - כי רפואה הם לנפשך וזרח בחושך אורך! רבי חיים ויטל כותב: אם עיני שכל לך, היה לך לחפש אחרי מי שיצער אותך, כי חיים אתה מבקש לך! (שערי קדושה א, ו). והשל"ה הקדוש כתב, ישמח בחירופים יותר מאכילת מעדנים.		

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
האלהים יתברך מה שאני מבאר אותו, ומאלהים אשאל להורות אותי האמת פרחמיו.			האלהים יתברך הצורה הנכונה של הביטחון על האלוהים בכל הנוגע לחובות הללו, היא מה שאני הולך ומבאר אותו, ומאלהים אשאל - אבקש להורות אותי את האמת ברחמיו.	וההסכמה על המעשה - וההחלטה בלב האדם לעשות את הטוב תלויה בבחירתו. לכן הבטחון על האלהים כזה - אם ישים בטחונו על ה' בדברים אלה, דהיינו שיבטח על ה' שייתן בלבו 'שיבחר' לעשות מצוותיו ושיימנע מלעבור עבירה וחושב שאינו צריך בעצמו להתאמץ בכך,	וההסכמה על המעשה, הבטחון על האלהים כזה טעות וסכלות, ^(לט) כי הבורא יתברך הניח ברשותנו בחירת עבודתו והמרותו, כמו שכתוב (דברים ל, יט): ובחרת בחיים, ולא הניח ברשותנו השלמת המעשה בעבודה ובעברה, אלא בסבות שהם חוץ לנו, מזדמנות בקצת העתים ונמנעות בקצתם.	
והוא, כי מעשי העבודה והעברה לא יתכנו לאדם כי אם בהקבץ שלשה דברים. האחד, הבחירה בלבד ומצפוני, והשני, הפונה וההסכמה לעשות מה שפחד בו, והשלישי, שישתדל לגמר המעשה באבריו הנראים ויוציאם אל גדר המעשה. ומה שאינו נעלם ממנו בהם, בבחירת העבודה והעברה, והפונה הביטחון בה' בעניין זה דורשת הסבר מיוחד, כפי שיבאר להלן:			מכיוון שחלק זה עוסק בעניין קיום המצוות, יש לעיין בו במיוחד, שכן לכאורה הוא תלוי באדם: ניתנה לאדם הבחירה לבחור בטוב או ברע, הדבר ברשותו ובהחלטתו ואינו תלוי בהקב"ה, על כן דרך	הרי הוא עושה מעשה של טעות וסכלות [וטיפשות], כי - מכיוון שהבורא יתברך הניח ברשותו ומסר בידינו את בחירת עבודתו והמרותו - לאדם יש אפשרות לבחור בעבודת ה' או למרוד בו, כמו שכתוב (דברים ל, יט): 'ובחרת בחיים', הרי שאנו מצווים לבחור בעצמנו במעשים הטובים ולהימנע מהמעשים הרעים. הבחירה לרדוף אחרי המצוות ולברוח מן העבירות נתונה ביד האדם, ואין לו לסמוך על ה' ולאחוז בעניין זה במידת הביטחון. הדבר תלוי בהחלטתו שלו, בכוחו. אך הדבר שכן יש לבטוח בו על ה', ולא הניח ברשותנו - מפני שדבר זה לא מסר הבורא לרשותנו, הוא השלב השלישי, הוא החלק הנוגע להשלמת המעשה בעבודה ובעברה - כלומר בהוצאת הבחירה של האדם מהמחשבה והכוונה אל הפועל ואל שלב ביצוע פעולת המצווה או העבירה. דבר זה לא נתן הבורא ברשותנו, אלא הוא תלוי בסיבות - באמצעים וגורמים שונים שפעמים הם חוץ לנו - ואינם נמצאים בידינו וברשותנו, מזדמנות בקצת העתים - פעמים שהם מגיעים אל האדם ומצויים לו, ונמנעות בקצתם - ופעמים אינם מצויים לו [לדוגמא, נתינת צדקה; גם אם גמר האדם בליבו לתת צדקה, פעמים שלא יזדמן לפניו עני הגון שיוכל לקיים בו את אשר החליט (טוב הלבנון)].		
עיונים לט. כי הבורא יתברך הניח ברשותנו בחירת עבודתו והמרותו... ולא הניח ברשותנו השלמת המעשה בעבודה ובעברה. לפי דברי רבינו נמצא הביאור במה שאמרו חז"ל (ברכות לג, ב): 'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים' שזהו רק לבחירה שהיא ביד האדם ולא לעשיית המעשים בפועל. בספר 'שפתי חיים' (מועדים ח"ב עמוד תל"ג) הביא לבאר על פי דברי רבינו את מה שכתב רש"י (שמות טו, א) עה"פ 'אז ישיר משה', 'אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה... אמר לו לבו						

עבודת ה' לבין התעלמות מרצונו או מרידה בו, והכוונה

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
וְאִם יִבְטַח עַל הָאֱלֹהִים בְּבַחֲרֵת עֲבוֹדָתוֹ, וַיֹּאמֶר: לֹא אֶבְחַר וְלֹא אֶכּוֹן לַעֲשׂוֹת כָּלוּם מַעֲבֹדֶת הַבּוֹרָא, עַד שִׁיבְחָר לִי הַטּוֹב מִמֶּנָּה, כִּכֹּר תַּעֲזֶה מִדֶּרֶךְ הַיִּשְׁרָה, וּמַעֲדוֹ רַגְלָיו מֵאִפְנֵי הַנִּכְוֶנָה, כִּי הַבּוֹרָא יִתְפָּרֵךְ כִּכֹּר צִוְנוֹ לְבַחֵר בְּמַעֲשֵׂי הָעֲבוֹדָה וּלְכַוֵּן אֵלָיָהּ בְּהַשְׁתַּדְּלוּת וְהַסְפָּמָה וּבְלֵב שָׁלֵם לְשִׁמּוֹ הַגָּדוֹל, וְהוֹדִיעֵנו, שֶׁהוּא אִפְנֵי הַנִּכְוֶנָה לָנוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא.						
מהדרך הישרה והנכונה, כי הרי הבורא יתברך כבר ציונו לבחור בעצמנו במעשי העבודה - בקיום המצוות וציונו לכיון אליה - ולדבוק בקיומן בהשתדלות והסכמה - על ידי השתדלות והחלטה, ולקיימן בלב שלם למען שמו הגדול, והודיענו, שהוא אופני - שווה הדרך הנכונה לנו - בעבורנו בעולם הזה ובעולם הבא, ולכן אין לנקוט דרכי ביטחון בעצם הבחירה, שהרי מוטל על כל אחד ואחד לבחור את הטוב בעצמו.						
כיון שנתבאר שבחירתו של האדם נעשית בחלק המחשבה וההחלטה, אולם הוצאת מחשבתו אל						
עיונים						
שישיר... שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה'. כלומר, הוקשה לרש"י, מדוע כתוב 'אז ישיר' בלשון עתיד, ולא 'אז שר' בלשון הווה? על כך תירץ, שעלה בלבו שישיר בעתיד, אך עדיין קשה, מדוע ציינה התורה את רצונם לשיר ולא את שירתם בפועל? וביאר הגה"צ רבי אבא גרוסברד זצ"ל שעיקר חלקו ומעלתו של האדם היא הבחירה בטוב, ולא ההוצאה לפועל שזה כבר לא תלוי בו. וכמו שכתב בעל החובות הלבבות 'כי הבורא הניח ברשותנו בחירת עבודתו והמרותו... ולא הניח ברשותינו השלמת המעשה בעבודה ובעבירה, אלא בסיבות שהם חוץ לנו מזדמנות בקצת העיתים ונמנעות בקצתם'. נמצא שמעלתם של ישראל בשירה היתה ברצון ובבחירה לשיר, שזה היה תלוי בהם כבעלי בחירה, ולא בשירה באופן מעשי, לכן כתוב 'אז ישיר' עכ"ל.						
עיונים						
מ. ואם ימנע מן האכזריים גמר המעשה יהיה לנו שכר הבחירה והכוונה. כי בשני דברים אלו (בחירה וכוונה) לחוד כבר קיים מצות עשה של 'ובחרת בחיים'. ומטעם זה אמרו חז"ל (קידושין מ, א) 'חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה', מפני שאת חלקו בעשיית המצוה שהיא הבחירה בטוב, עשה כבר בשלימות ('שפתי חיים' מידות ועבודת ה' ב' עמוד כ"ד).						

הפועל אינה תלויה בו, אלא בסיבות המזדמנות כמבואר לעיל, נמצא שגם אם לא יצאה מחשבתו אל הפועל, יינתן לו שכר עבור בחירתו הטובה, שנעשתה בתחום המחשבה וההחלטה, כפי שיתבאר להלן: ואם יזדמנו הסיבות וייתכן גמר המעשה בעבודתו - ואם יזדמנו לאדם הגורמים שעל ידם יוכל

וְאִם יִזְדְּמְנוּ הַסְּבוּת, וַיִּתְּכֵן גָּמַר הַמַּעֲשֵׂה בְּעֲבוֹדָתוֹ אֲשֶׁר קִדְּמָה בְּחִירָתוֹ בָּהּ, יִהְיֶה לָנוּ הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל עַל הַבְּחִירָה בְּעֲבוֹדָה, וְעַל הַכּוֹנֶנָה לַעֲשׂוֹתָהּ, וְעַל הַשְׁלָמַת מַעֲשֵׂיהָ בְּאֲכָרִים הַנִּרְאִים.⁽²⁾ וְאִם יִמְנַע מִן הָאֲכָרִים גָּמַר הַמַּעֲשֵׂה, יִהְיֶה לָנוּ שָׂכָר הַבְּחִירָה וְהַכּוֹנֶנָה, כֹּאֲשֶׁר זָכְרָנוּ בְּמָה שִׁקְדָם, וְכֵן הָעֲנֵשׁ עַל הָעֲבָרָה.

לעשות את המצווה ולהוציא מחשבתו אל הפועל, אשר קדמה בחירתנו בה - אותה מצווה שהחליט ובחר לקיימה, יהיה לנו השכר הגדול - אז יקבל את השכר המלא [מכיון שנשלמו באותו מעשה כל שלושת התנאים הנצרכים למי שבחר בעבודת ה' ובקיום המצוות, יהיה שכרו מושלם], ראשית על הבחירה בעבודה - על עצם רצונו לקיים את המצווה, ושנית על הכוונה לעשותה - על שהחליט והסכים בליבו לעשותה, ושלישית על השלמת מעשיה באכזריים - על גמר מעשה המצווה בפועל כפיו. ואם ימנע מן האכזריים - ואם לא תהיה לאבדו אפשרות למלא את גמר המעשה - לגמור בפועל את מעשה המצווה כרצונו, אז יהיה לנו - יזכה על כל פנים לשכר על עצם הבחירה בטוב ועל הכוונה וההחלטה והנכונות לקיים את המצווה, כאשר זכרנו כמה שקדם - כמו שהזכרנו בהקדמתנו [לעיל פרק ג' בהקדמה החמישית ד"ה ונתבררו ממנו: "ויתחייב אחר זה הגמול והעונש ואפילו לא גמר בהם המעשה". ועיין עוד שער עבודת האלקים סוף פרק ט' (מרפא לנפש)], וכן הוא גם בנוגע להעונש שייענש האדם על בחירתו ועשייתו את מעשה העבירה.

נתבאר בדברי רבנו שבעניין הבחירה בקיום המצוות אין להסתמך על הביטחון בה', וזאת בשונה מהבחירה של האדם באמצעי הפרנסה שבה על האדם לשים את בטחונו אך ורק בה' כפי

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

וְהִתְפָּרַשׁ שִׁבְיָן עֲבֹדַת הַבּוֹרָא וְשָׂאָר מַעֲשֵׂי שנתבאר לעיל. את החילוק בין הדברים בא רבנו עתה לבאר: והתפרש - וההבדל שבין עבודת הבורא ובין שאר מעשי - ענייני

עיונים

ה'אור החיים' הקדוש (ויקרא כ"ו, ג', האופן הי"ז) פירש את הפסוק 'אם בחקתי תלכו' על פי מאמרם ז"ל הנ"ל 'חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה'. ועל כך נאמר "אם בחקתי תלכו" בלשון עתיד, כלומר תחשבו ללכת בהם, "ואת מצותי תשמרו", תחשבו לשמור, "ועשיתם אותם", מעלה אני עליכם כאילו כבר עשיתם. ה'חפץ חיים' ('נצח התורה', פ"ג) פתח במשל: מעשה בגביר אדיר שהשתדך עם גביר כמותו, שהבטיח לסלק סכום גדול כנדוניה. הורעו עסקיו של המחזות ונתמוטטו נכסיו, ולא עלה בידו למלא התחייבותו. נתבטל איפוא הקשר, והגביר השתדך עם גביר אחר. לימים, חגג הגביר שמחה. אמר למשרתו לשלוח הזמנות לכל קרוביו ומכריו. שאל המשרת: "האזמין גם את הגביר שירד מנכסיו?" "מה לי ולו?", תמה העשיר. "כמעט והיה לך למחזות", הזכיר המשרת. "כמעט, אין זה כלום", השיב העשיר. אמנם הוא רצה ואני רציתי, אך לא עלתה בידו, גם אם לא היה הדבר באשמתו. עתה רחוקים אנחנו, חזר הוא ל"..."

כך הוא ביחסי קרובים בשר ודם, אך שונה הדבר בעבודת מלכנו יתברך. "ישמח לב מבקשי ה'" (תהלים קה, ג), אם רק רוצים הם, גם אם לבסוף לא יעלה הדבר בידם, בגדר "חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה", נחשבים הם 'כמחזותנים', ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאוה.

כך הסביר החפץ חיים מה שאמרו בגמרא (ברכות כח, ב) "מודה אני לפניך ה' אלקי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות... שאני עמל ומקבל שכר, והם עמלים ואינם מקבלים שכר". ויש להבין, והלא גם יושבי קרנות אם יעמלו יקבלו שכר על עבודתם. ומהו שאמרו שהם עמלים ואינם מקבלים שכר? ברם, הם אינם מקבלים שכר על העמל גרידא, אלא על תוצאותיו. ולדוגמא, אם יעמול הסנדלר ויוציא מתחת ידיו זוג נעליים, ימכרנו במחירו. והיה אם לא תצליח בידו מלאכתו ונתקלקלו המנעלים, לא יקבל עבורם מאומה. הוא הדין אם בילה זמן רב בייצורם או זמן מועט, אין הוא מקבל שכר עבור הטורח והזמן, אלא עבור התוצאה בלבד. שונה הדבר בשכר התורה והמצוות, שלפום צערא אגרא (אבות סוף פרק ה) ומקבלים שכר עבור עצם העמל ומידתו. וככל שיגדל הטורח ירבה השכר בכפל כפליים, כמו שאמרו (באבות דרבי נתן פ"ג) "טוב אחד בצער ממאה שלא בצער". ועל כך נאמר "ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" (תהלים סב, יג). חסד מיוחד הוא שאין הקב"ה משלם לפי התוצאה, אלא לפי המעשה והטורח!

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

הַעוֹלָם בְּעֵינֵי הַבְּטָחוֹן בְּאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ, שֶׁשָּׂאָר עֵינֵי הַעוֹלָם לֹא נִגְלִי לָנוּ אֶפְנֵי הַטּוֹב וְהָרַע בְּסִבָּה מִן הַסְּבוּת מִבְּלָעֲדֵי שְׂאֲרֵיהֶם, וְלֹא אֶפְנֵי הַהֶפְסֵד וְהָרַע בְּקִצְתָם בְּלִתִּי קִצְתָם, כִּי לֹא עֲמַדְנוּ עַל אִיזוּ מְלָאכָה מִן הַמְּלָאכּוֹת שְׂטוּכָה לָנוּ, וְיִוְתֵר רְאוּיָה לְבִקְשָׁת הַטָּרֵף וְהַפְּרִיאוֹת וְהַטּוֹב, וְלֹא בְּאִיזוּ סְחוּרָה, וּבְאִיזוּ דָרֶךְ, וּבְאִיזוּ מַעֲשֵׂה מִן הַמַּעֲשִׂים הַעוֹלָמִיִּים נִצְלִיחַ כְּשֶׁנִּתְגַּלְגַּל בָּהֶם. וּמִן הַדִּין עָלֵינוּ שְׁנִבְטַח בְּאֱלֹהִים בְּבַחֲרִיתָהּ וְהַשְׁלֵמָתָהּ לְעִזְרָנוּ עַל מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ מוֹכְתָנוּ, אַחֵר שְׁנִתְגַּלְגַּל עֲלֵיהֶם וְנִתְחַנַּן אֵלָיו לְהַעִיר לְבָבְנוּ לְבַחֲרִית הַטּוֹבָה וְהַרְאוּיָה לָנוּ מֵהֶם.

משאר האמצעים (עפ"י פת לחם), כי הרי לא עמדנו בדעתנו, ואין אנו יודעים על איזו מלאכה מן המלאכות ראוי שנתעסק בה שהיא הטובה לנו ובעבורנו, והיא יותר ראויה ומתאימה לבקשת הטרף - להשגת פרנסתנו והבריאות והטוב - ובריאוננו וטובתנו, וגם לא ידוע לנו באיזו סחורה וסוג מסחר, ובאיזו דרך ושיטה נשיג פרנסה, או באיזה מעשה ופעולה מן המעשים העולמיים - מן הפעולות הגשמיות שיש בעולם נצליח כשנתגלגל ונתעסק בהם. וכיוון שאין אנו יודעים מהו הטוב בשבילנו, לכן מן הדין עלינו - מחוייבים אנו מכוח הסברא, שנבטח באלהים בבחירתה - שנבטח על ה' יתברך שייתן בליבנו את הבחירה הנכונה ואת העצה הנכונה, והשלמתה לעזרנו על מה שיש בו טובתנו - ושיעזרנו להוציא אל הפועל ולהשלים בחירה זו שתעמוד לטובתנו, וזאת [יש להסתמך על הביטחון בה'] לאחר שנתגלגל עליהם - שנעסוק באמצעים הראויים לפי דעתנו להשיג על ידם פרנסתנו, וגם לאחר שנתחנן אליו להעיר את לבבנו - שייתן בליבנו את כוח השיפוט הנכון לבחירת הטובה והראויה לנו מהם - לבחור את האמצעים הטובים והמתאימים ביותר בעבורנו [אמנם כיוון שהשי"ת יודע איזו סיבה טובה בעבורו, לפיכך לא ירבה האדם להתפלל שיצליח דווקא בסיבה מסוימת, וגם לא יכאב לבבו, אם לפעמים לא

חובות	שער הבטחון	הלכות
האבן עזרא: י"א מכאן רמז לשכר המצוות לעולם הבא (פתחי לב).	ועוד, פי עניני העולם, יש שתשוב הסבה המושפחת מגנה והמגנה משפחת, אך העבודה והעברה אינם כן, פי המגנה והמשפח בעניני העולם הזה יש לבטוח בה' ולא בעניני עבודת הבורא יתברך: כי בעניני העולם הזה, יש לפעמים שתשוב הסיבה המושפחת מגונה, והמגנה משוכחת - האמצעי שהוא טוב עתה לפרנסתו של האדם - ישתנה בזמן מאוחר לרע, והרע עתה לפרנסתו - יהפוך בעתיד לטוב, ולכן אין הוא יודע באיזה אמצעי לבחור, ועליו לבטוח בה' שיעזרו לבחור את האמצעי שהוא באמת לטובתו. אך בענין העבודה - קיום המצוות ומעשה העבירה [העבירות] אינם כן - בתחום הרוחני אין הדבר כך, כי המגנה והמשוכח	ועוד, פי עניני העולם, יש שתשוב הסבה המושפחת מגנה והמגנה משפחת, אך העבודה והעברה אינם כן, פי המגנה והמשפח

עיונים

העבד הקנוי לרבו והוא חייב לעבוד אותו, אם יתן לו רבו עוד שכר בעבודתו צדקה הוא עושה עמו עכ"ד. וכן כתב הרמב"ם בפיהמ"ש אבות א' ג', ששכר המצוות קרוי פרס, וז"ל: 'פרס' יקרא הגמול אשר יגמל האדם ממי שאין לו טובה עליו אבל יעשה זה על דרך החסד והחנינה, כמו שיאמר אדם לעבדו או לבנו הקטן או לאשתו עשה לי כך וכך ואתן לך דינר או שנים, זהו ההפרש אשר בין 'פרס' ל'שכר', כי השכר הוא שינתן בדין עכ"ל.

וכן הוא במדרש דברים רבה ריש פרשת ואתחנן: לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים, אר"י מכאן אתה למד שאין לבריה כלום אצל הקב"ה שהרי משה רבן של כל הנביאים לא בא אלא בלשון תחנונים, א"ר לוי למה לא בא משה אלא בלשון תחנונים וכו', כן אמר הקב"ה למשה וחנותי את אשר אחון, א"ל מי שיש לו בידו ורחמתי במדת רחמים אני עושה עמו, ומי שאין לו בידו וחנותי, במתנת חנם אני עושה עמו עכ"ל.

והביאור בזה, כי האדם מרגע יצירתו מחוייב הוא לבורא ככל אשר יצוונו כתשלום על כל הטובה שהטיב עמו, ובעשיית המצוות הוא כפורע חוב לאדונו ואין יבקש שכר על זה? וכמו שכתב רבינו יונה (אבות ב' ח') במה שאמרו אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת, וז"ל: הקב"ה לא המציאך יש מאין רק לעשות תורתו, וגם מזה הטעם אין לך להחזיק טובה לעצמך, אם עשית תורה הרבה כי לכך נבראת, משל לבעל חוב שפרע חובו, וכי מחזיקין לו טובה על כך, וזאת המידה גם כן היא על המצוות, שאם עשית מצוות הרבה אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכך נוצרת עכ"ל.

חובות	שער הבטחון	הלכות
תיענה משאלתו. זוהי כוונת הרא"ש במה שכתב (ארחות חיים להרא"ש סי' ס"ט) 'ובשאר דרכיך [חוץ מאלו הקשורות לעבודת ה'] השלך על ה' יהבך' (פירוש 'מקור חיים' לרבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א על הרא"ש שם ס"ק מ"ח).	אבל בעבודת הבורא יתברך - אולם בכל מה שקשור לבחירות רוחניות ההנהגה איננה כן ושונה היא במהותה, מפני שכבר הודיענו הבורא יתברך בתורה אופני הדרך הנכונה בה לעבודתו ויש ללכת בה, וכבר ציינו לבחור בה בעצמנו, והבטיח לנו שכר על זה, ונתן לנו את היכולת עליה - לבחור בה. ולכן אם נימנע מהבחירה בעצמינו ונתחנן אליו - אל הבורא בבחירתה - שהוא יעזרנו ויורנו לבחור בדרך הנכונה, ונבטח עליו בהראותנו - ונסמוך עליו שיראה לנו אופני הטובה בעבורנו ויעזרנו לבחור בטוב, נהיה תועים בדברינו - נעשה טעות בתחנונים אלו, וסכלים בבטחוננו - ונהיה טיפשים בביטחון זה הקורא להקב"ה לבחור בעבורנו, מפני שכבר קדמה הודעתנו אותנו - שהרי הבורא כבר הקדים והודיע לנו בתורתו הקדושה את דרכי העבודה, אשר יועילנו - אשר יביאו לנו תועלת בעולם הזה וכבא - ובעולם הבא, כמו שאמר בנוגע לשכר העולם הזה (דברים ו', כ"ד): 'ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים', הרי שהבטיח לנו שכר בעולם הזה, ואמר בגמול - בנוגע לשכר העולם הבא (דברים ו', כ"ה): 'וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות' - בפסוק זה מבטיח ה' לנו שכר בעולם הבא, וכך פירש בתרגום יונתן: וזכו יהא נטיר לנא 'לעלמא דאתי'. וכך כתב	אבל עבודת הבורא יתברך איננה כן, מפני שכבר הודיענו אפני הנכונה בה, וצונו לבחור בה, ונתן לנו היכולת עליה. ואם נתחנן אליו בבחירתה, ונבטח עליו בהראותנו אפני הטוב לנו, נהיה תועים בדברינו וסכלים בבטחוננו, מפני שכבר קדמה הודעתנו אותנו דרכי העבודה, אשר יועילנו בעולם הזה וכבא, כמו שאמר (דברים ו', כ"ד): 'ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים, ואמר בגמול העולם הבא (דברים ו', כ"ה): 'וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות'.

עיונים

מא. וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות. ברמב"ן עה"פ שם כתב: קרא גמול המצוות 'צדקה', כי

חובות **שער הבטחון** **הלכות**

ביושר לבב

והדבר השני המוזכר בתפילות דוד ע"ה הוא בקשתו מה' יתברך לחזק את איבריו על השלמת המעשים בעבודתו - כדי שיוכל לעשות בהם את מצוות ה' בשלימות, והוא מה שאמר והתכוון כשהתפלל (תהלים קיט, לה): 'הדריכני בנתיב מצותיך' - תסייע בעדי לדרך ולצעוד בנתיב מצוותיך (מצודת דוד), 'כעדני ואישעה' - תסמוך ותחזק את גופי ואת איברי למצוותיך, ובכך תהיה לי ישועה (מצודת דוד, טוב הלבנון) (תהלים קיט, קיז), והרכה כמוהו - ועוד הרבה פסוקים מעין זה. ואני עתיד לבאר את הביטחון בחלק זה [החלק הרביעי העוסק באופן השימוש במידת הבטחון בנוגע לקיום המצוות], ואופני השלמות - ואילו דברים מביאים לידי שלימות, ומה היא הדרך הנכונה והמסלול הנכון שיש ללכת ולהתנהג בו, בעזרת השם.

אבל פרוש החלק החמישי, והוא חובות האברים אשר תועלתם ונזקם מתעברים אל זולתו, בצדקה, והמעשר, ולימוד החכמה,

כאן חוזר רבנו לבאר את חלק החמישי בבטחון. חלק זה נוגע להנהגתו של האדם בקיום המצוות שיש בהן תועלת לאחרים: **אבל פירוש - הביטחון הנכון שיש להשתמש בו בהחלק החמישי, והוא - כולל את החובות המוטלות על האברים, אשר תועלתם ונזקם - שהתועלת או הנזק העולים מקיומן או מביטולן מתעברים אל זולתו - נוגעים גם לאחרים, כגון נתינת צדקה, והפרשת מעשר, ולימוד החכמה - ולימוד**

מג. ולימוד החכמה. בפירוש 'פת לחם' כתב הלמ"ד בשווא ללמדה לאחרים. ובפירוש 'עיר של זהב' כתב אולי צ"ל ולמד החכמה. ולכאורה יש ליישב גם גירסא דידן, דגם לימוד החכמה יש בו תועלת לזולתו, וכמו שכתב בקובץ הערות (באורי אגדות סימן ז' אות ו') בהא דאמרינן בקידושין

חובות **שער הבטחון** **הלכות**

ביושר לבב

ועיניו, כמו שאמר (תהלים פו, יא): 'יחד לבבי ליראה שמך, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך' (תהלים קיט, יח), העבר עיני מראות שוא (תהלים קיט, לז), הט לפי אל עדותיך (תהלים קיט, לו), והדומה להם. ואביטה נפלאות מתורתך - העבר מעיני הסתכלות והתעסקות בטרדות העולם הזה כדי שאוכל להביט נפלאות תורתך (רד"ק) (תהלים קיט, יח), 'העבר עיני מראות שוא' - מנע עיני מלראות דבר שוא ואיסור, פן אחמוד בהם ואכשל (מצודת דוד) (תהלים קיט, לז), 'הט לבי אל עדותיך' - תן בלבי להיות נוטה אל התורה (מצודת דוד) (תהלים קיט, לו), ועוד תפילות בעניין הדומה להם.

עיונים

וכו'. ואפילו על אחרים מועילה התפילה, כמבואר ברכות י' א' גבי הני בריוני בעי רחמי דלהדרו בתיובתא והדרו, ובסוטה י"ד א' שבקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה וכו', וכן קבעו בתפילה 'יחד לבבנו ליראה שמך'. עכ"ד. [והנה המהרש"א (ברכות י', א) הקשה איך מועילה תפילה על הרשעים שיחזרו בתשובה, דבשלמא האדם על עצמו הרי זה בגדר הבא ליטרה שמסייעין בידו, אבל על חבירו מה מועיל בקשתו והלא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, אולם יש לומר שהכוונה היא שיתפלל רק על כך שלא ימנעו מעשיהם הרעים או שאר טרדות מלעשות תשובה, ועל דרך זה אמרה ברוריה רבבי מאיר בעי עליהו דלהדרו בתשובה (עטרת שלום)].

וב'עיונים' (להגר"י סרנא זצ"ל) על הרא"ש שם כתב דכוונת הרא"ש דכיון שהבחירה הוא רק ביד האדם, והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, לפיכך צריך שיתחנן שיטה המקום לבבו לעדותיו. והנה לעיל כתב רבינו בזה"ל: "ואם נתחנן אליו בבחירתה וכו' נהיה תועים בדברינו וסכלים בבטחוננו", ובפירוש 'לב הארי' ביאר ד'תועים בדברינו' סובב על התפילה שהוא מתחנן אליו יתברך בדבוריו, 'וסכלים בבטחוננו' סובב על עצם בטחוננו בה' בזה. ומשמע שברוחניות לא שייך תפילה על הבחירה הטובה. ויש להעיר מדברי רבינו כאן ומדברי הארחות חיים להרא"ש הנ"ל שכתב 'והתחנן לפניו תמיד להטות לבבך לעדותיו'. ובפירוש 'מקור חיים' על הרא"ש שם ס"ק מ"ו, כתב לבאר כוונת הרא"ש דעל הבחירה וההסכמה לא שייך תפילה שהרי יש לנו את התורה המורה לנו הדרך הנכונה, אך מכל מקום יתפלל על הטיית הלב לעדותיו דהיינו לחזק הבחירה וגם להרחיק מהלב טרדות העולם הזה.

חובות	שער הכטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הכטחון	הלכות	
וצוות בטוב, וזהו מהרע, ולהשיב האמנות, ולהסתיר הפסוד, ולדבר טוב, ולעשות הטוב, וכבוד אבות, והשבת הרשעים אל האלהים, ^(מד) והורות בני אדם דרכי טובתם, ולחמל ענייהם, ולרחם עליהם, ולסכל חרפתם כשמעיר אותם אל העבודה ומיחל אותם ומיראם כגמול ובעניש. בדברי תנחומים וכדו', ולעשות הטוב והחסד לבני אדם, וכבוד אבות - לכבוד הורים, והשבת הרשעים ולהחזירם בתשובה אל האלהים, ולהורות לבני אדם דרכי טובתם - את הדרך הטובה להם, ולחמול ענייהם - לחוס על העניים, ולרחם עליהם בעת צרתם, ולסכול את חרפתם כשמבזים אותו כשמעיר אותם אל העבודה - בעת שמעורר את הבריות לעבודת ה' ומיחל אותם - וממריץ אותם לקיום המצוות בכך שמודיעם את גודל השכר הצפוי לעושי רצונו ומייראם - ומפחידם מלהיכשל בעבירות כגמול ובעונש - מלמדם ומודיע להם העונש הצפוי לעוברי רצונו.				ואופני יושר הכטחון כזה - הדרך הישרה בביטחון על הבורא בעניינים אלו היא: שיהיה האדם צופן בלבו מצפה בלבו לעשות את כל המעשים האלה והדומה להם בעת שיבואו לידו, וכשיזדמנו לו, יבחר לעשותם ויסבב אליהם - וישתדל לקיים, כפי מה שהקדמנו לעיל בחלק הרביעי, מחייב הבחירה עלינו - מפני חובת האדם לבחור בקיום המצוות מתוך כוונה להתקרב במעשה הטוב אל האלהים בלבד, ולא כדי לקנות לעצמו שם וכבוד ביניהם - בין בני האדם [שם] הוא פרסום שמו לטובה בין הבריות, ו'כבוד' הוא קבלת הכבוד בפועל (פת לחם), ולא לקנות הגמול מהם - ולא מתוך ציפייה שיגמלו עמו טוב על כך, ולא כדי להשתרר ולהתגאות עליהם, אלא יעשהו משום שזהו רצונו יתברך, ויעשה את המוטל עליו שלא על מנת לקבל פרס. על ידי בטחונו בה', לא יחשוש מבני האדם כשיצטרך לעשות מעשה שאינו מוצא חן בעיניהם וכן כשיצטרך להוכיחם לא יימנע מכך. וכן לא יעשה מעשהו כדי לקבל עליו שבח וכבוד, כיוון שמאמין באמונה ברורה שהבריות אינן יכולות להזיקו ולא להועילו במאומה מבלי רשות הבורא יתברך. נמצא שהביטחון הוא היסוד והוא העירבון לכך שיהיו כל מעשיו לשם שמים. ואחר כך יבטח על האלהים שיעזרהו			
עיונים							
מ' ע"א דמצות תלמוד תורה מקרי טוב לשמים וטוב לבריות, וז"ל: אפשר לומר לפי מה שכתב בספר 'נפש החיים' שכמו שתחילת בריאת העולם הייתה בשביל התורה ואם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת, כמו כן קיום הבריאה בכל רגע תלוי בתלמוד תורה, ואילו היה נפסק רגע אחד לימוד התורה בכל העולם ח"ו תיכף תתבטל כל המציאות, ונמצא שכל הלומד תורה יש לו חלק בקיום כל הבריאה כולה, ואין לך טוב ומיטיב לבריות יותר מזה עכ"ל ('בתורתו יהגה'). מד. והורות בני אדם דרכי טובתם. כתב רבינו יונה ב'שערי תשובה' (שער ג' סי' י"ג) וז"ל: כי חייב אדם לטרוח בדרישת-טוב לעמו ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חבריו אם דל ואם עשיר, וזאת מן החמורות ומן העיקרים הנדרשים מן האדם, שנאמר (מכה ו, ח) 'הגיד לך אדם מה-טוב ומה ה' דורש ממך כי אם-עשות משפט ואהבת חסד' עכ"ל. וכתב בספר 'לב אליהו' (ח"א עמוד י"א, ועמוד קפ"ג): והנה לא נאמר כאן עשות-חסד, אלא אהבת-חסד, הרי שלא די בכך שיהא אדם מוכן שכאשר יבואו ויבקשו ממנו שיעשה חסד עם				פלוני ופלוני, לא יתבושש וילך ויעשה כראוי, אלא נדרש ממנו עוד 'אהבת-חסד', היינו שיאהב לעשות חסד, והאובה איזה דבר אינו מחכה שיביאואו אליו אלא רודף ומחפש אחריו עד ששיגנו. וזו אינה מעלה יתירה או מדת חסידות, אלא האדם נדרש ומחוייב לבוא לזו המדרגה, כמו שכתב רבינו יונה, וכמו שאמר הכתוב "ומה ה' דורש ממך וגו'", 'דרישה' פירושה שכשיעמוד האדם לפני כסא הדין ידרשו ממנו אם מילא אחר מדה זו של 'אהבת-חסד'. ואי אפשר בשום אופן להגיע לזה, אלא אם כן משריש האדם בקרבו מקודם "אהבת הבריות", וכל כמה שהאדם אוהב יותר את הבריות הרי הוא אוהב יותר לעשות עמהם חסד, וכל שכן שהוא משתדל ונוזהר שלא לצערם, ואהבת הבריות נובע מהאמונה "כי בצלם אלקים עשה את האדם" עכת"ד.			

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

בְּהַשְׁלֵמַת הַמַּעֲשֶׂה שֶׁבִּנְיָן לַעֲשׂוֹתוֹ מֵהֶם, כָּפִי מַה
שֶׁהוּא רוֹצֶה בּוֹ מִמֶּנּוּ, אַחֲרֵי שִׁסְכַּב עָלָיו,
(מה) וַיִּזְהַר כָּפִי יִכְלָתוֹ בְּכָל זֶה לְהַסְתִּירוֹ מִמִּי שֶׁאֵין
צָרִיךְ לוֹ לְהוֹדִיעַ, כִּי בְּהִיּוֹתוֹ נִסְתָּר, יִהְיֶה שְׂכָרוֹ
יֹתֵר גָּדוֹל מִמָּה שִׁיְהִיָּה אִם יִהְיֶה נוֹדֵעַ.

וּמַה שֶׁלֹּא יוּכַל לְהַסְתִּירוֹ, יִזְכַּר בּוֹ הַשֶּׁרֶשׁ אֲשֶׁר
הִקְדַּמְנוּ, כִּי הַתּוֹעֵלֶת וְהַנֶּזֶק לֹא יִהְיֶה מִן
הַכְּרוּאִים, כִּי אִם בְּרִשׁוֹת הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ.

בהשלמת המעשה שבניין לעשותו מהם, שיוציא אל הפועל את המעשה שחשב לעשות מכלל המעשים, כפי מה שהוא [ה' יתברך] רוצה בו ממנו - רוצה ומצפה ממנו לעשותו, ויבטח על ה' רק אחרי שסכב עליו - רק לאחר שכבר השתדל בעשיית המעשה, כי קודם על האדם לעשות כל מה שביכולתו. ויזהר כפי יכולתו וכוחו בכל זה - בכל מעשיו הטובים שעושה להסתירו ולהצניעו מעיני הבריות ממי שאין לו צורך לדעת מהם, כי בהיותו - בהיות המעשה הטוב נסתר מעיני הבריות, יהיה שכרו יותר גדול, ממה שיהיה אם יהיה נודע - ממעשה שהתפרסם ברבים [כי לפי הכבוד וההנאה שיש לו לאדם בעולם הזה על מעשיו, מנכין לו מזכויותיו לעולם הבא (ספר חסידים סימן פ"ד)].

ומה - ובמעשה טוב שלא יוכל להסתירו מבני אדם, וחושש פן יבוא לעשותו מתוך פנייה אישית למצוא חן בעיני בני אדם וכדו', העצה היא, שיוזכר בו השורש - את היסוד אשר הקדמנו לעיל, כי התועלת והנזק לא יהיה - אינם יכולים להגיע אל האדם מן הכרואים, כי אם ברשות הבורא יתברך, ואם כן שום

עיונים

מה. ויזהר כפי יכולתו בכל זה להסתירו. "רבי חנניא בן עקשיא אומר: רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל [היינו להרבות את שכרם], לפיכך הרבה להם תורה ומצוות" (משנה סוף מסכת מכות דף כ"ג, ב'). הרמב"ם בפירוש המשניות פירש, שלימדנו כאן התנא כיצד יזכה אדם לחיי העולם הבא: "מעיקרי האמונה בתורה, כי כשיקיים אדם מצוה [אחת] מתרי"ג מצוות כראוי וכהוגן, ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים, אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה... הנה זכה בה לחיי העולם הבא. ועל זה אמר רבי חנניא, כי המצוות בהיותן הרבה, אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה, ובעשותו אותה המצוה, תחיה נפשו באותו מעשה"

חובות שער הבטחון הלכות

עיונים

עכ"ד. והיינו, כי יש אדם שיותר קל לו לעשות את ה'לשם שמים' בתפילין, ויש אחר שיותר קל לו ב'כיבוד אב ואם'. וכיון שרצה הקב"ה לזכות את ישראל, שלכולם תהיה לפחות מצווה אחת שתהיה לשם שמים, לפיכך נתן לנו הרבה מצוות כדי שכל אחד ימצא את המצווה המיוחדת שמתאימה לו, אחד יעשה את זה עם צדקה, והשני עם התפילין שלו, והשלישי עם כיבוד ההורים שלו. הרמב"ם הביא ראייה לדבריו מהגמרא במסכת ע"ז (יח, א) שם מסופר על רבי חנינא בן תרדיון שהיה מקהיל קהילות ברבים ללמד תורה בזמן גזירת המלכות שלא ללמוד תורה וסיכן עצמו למיתה בכך. ובהמשך שם מובא שרבי חנינא שאל את רבי יוסי בן קיסמא: מה אני לחיי עולם הבא? והשיבו לו: כלום בא מעשה טוב לידך, אמר לו רבי חנינא: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה, וחילקתים לעניים. אמר לו רבי יוסי לרבי חנינא: אם כן, מחלקך יהי חלקי ומגורלך יהי גורלי. וצריך להבין, אדם שהוא בעל מעלה כזו שמוסר נפשו להקהיל קהילות ללימוד תורה האם הוא צריך לחפש זכויות ולהסתפק על חיי עולם הבא. ועוד, האם המעשה של חילוף המעות גדול יותר ממסירות נפשו? וביאר הרמב"ם ששאלת רבי יוסי לרבי חנינא היתה, האם זכה לקיים מצוה לשמה ללא שום כוונה ופניה זרה ובתכלית השלימות שבה יזכה לחיי העולם הבא. ועל כך השיבו רבי חנינא כי נזדמנה לו מצות צדקה על דרך שלימות ככל מה שאפשר, וזכה לחיי העולם הבא.

בספר 'מחשבת מוסר' (ח"א, פרשת בראשית) הרחיב לבאר את הענין, וז"ל: דמפני שהשי"ת הוא חוקר לב ובוחן כליות, ואיננו יכולים לדעת אם המעשה הזה נעשה בשלימות טהורה, כי אף שבודאי מעשה של תנא כולו טוב, אבל הוא עצמו חשש שמא במעשה של מקהיל קהילות ברבים יש פגם חסרון או נגיעה במעשה שנעשה ברבים, יתכן שיהיה חשבון של כבוד ושאר נגיעות, ואף שכאשר אנו רואים מי שמקהיל קהילות ברבים אנו מחשיבים אותו לצדיק גמור, אבל אצל הקב"ה זה אחרת, שכאשר הוא בא וחוקר את הלב מי יעמוד לפניו בדין ומי יצדק, מלאכים יחפזו וחיל ורעדה יאחזו ויאמרו הנה יום הדין. לכן, יתכן שגם במעשה זה ימצא פגם ואין ממנו ראייה שהוא בן עולם הבא, ולכן גם רבי יוסי בן קיסמא שאלו אם בא מעשה לידו כי לא די במעשה גדול. ועל זה ענה שנתחלפו לו מעות של צדקה עם מעות של סעודת פורים וחילקם לעניים, שהוא מעשה שנעשה בצניעא ואף אחד לא ידע, ויכול היה להורות היתר שהמוציא מחבירו עליו הראיה וכדומה ולא לחלקם לצדקה, ובאמת יש בזה מחלוקת אם צריך לנהוג כך והוא חילק הכל לצדקה, ובמעשה כזה לא יכולה להיות נגיעה, זהו מעשה שלם נקי וזך שכולו רק לשם שמים עכ"ד.

בפרשת וישב גבי אחי יוסף כשרצו להורגו, נאמר: "וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש. ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור... ויד אל תשלחו בו למען הציל אותו" (בראשית לו, כא-כב). לאחר מכן כתוב שיהודה בא והציע להוציא את יוסף מהבור ולמכור

חובות	שער הכטחון	הלכות	ביושר לבב
וְכֹאֲשֶׁר יִגְלַל הַבּוֹרָא עַל יָדוֹ מִצָּוָה, יִחְשַׁב בְּלִבּוֹ ^(כו) כִּי הִיא טוֹבָה מֵאֵת הַבּוֹרָא יִתְעַלֶּה שֶׁהָטִיב בָּהּ אֱלֹוִי, וְאֵל יִשְׁמַח בְּשִׂבְחָהּ אוֹתוֹ בְּנֵי אָדָם עָלֶיהָ, וְאֵל יִחְפֹּץ בְּכַבּוֹדָם בְּעִבְרוֹתָהּ, וַיְבִיֵּאֵהוּ זֶה לְהַתְנַאֲוֹת בְּמַעֲשֵׂהוּ, וַיִּפְסִיד לְבוֹ וַיְכַנְתֵּנוּ לְאַלְהִים, וַיִּפְסִיד מַעֲשֵׂהוּ וַיֵּאֲבֹד שְׁכָרוֹ. וְאֲנִי עֲתִיד לְכַאֵר זֶה בְּשַׁעְרֹו, בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם.	תועלת לא תצמח לו מכך שיתייפה בפני בני אדם על ידי מעשיו הטובים (מרפא לנפש). וכאשר יגלגל הכורא על ידו מצוה - וכאשר יזמין לו הכורא מצווה, יחשוב בלבו כי היא טובה וזכות מאת הכורא יתעלה שהטיב בה אליו - שמיטיב עמו בכך שזיכה אותו לקיימה, ואל	ישמח בשבח אותו - כשישבחוהו בני אדם עליה - כשיקיימנה, ואל יחפץ בכבודם - שיכבדוהו בעבורה, מפני ההפסד שיגיע לו ויביאהו זה להתנאות במעשהו, ויפסיד לכו - ויקלקל על ידי כך את טוהר מחשבתו ואת כוונתו שמכוון לשם אלהים, ויפסיד מעשהו - ויקלקל את ערך מעשהו שלא יהיה לרצון לפניו יתברך וגם יאבד בזה את שכרו. אלא ייתן אל לבו שעושה הדבר, משום שכך הוא רצונו יתברך, וכשיעשה הדבר לשם שמים, לא יהיה אצלו הבדל אם יקבל כבוד בעבורו או אם יבזו אותו. ואני עתיד לכאר ענין זה ביתר הרחבה בשערי - המיוחד לזה [שער הכניעה (פת לחם)], בעזרת השם.	אותו לישמעאלים. יש להסתפק האם מעשהו של ראובן גדול או מעשהו של יהודה? לכאורה ראובן עשה מעשה טוב יותר. אבל בברכות שבירך יעקב את בניו הוא מדבר קשות עם ראובן, ואילו על יהודה הוא מרעיף שבחים. זאת למה? והנה רש"י (שם) כתב מדוע ראובן הציל את יוסף, הואיל והוא היה הבכור הוא חשש שיתלו בו את הסרחון, לכן בא והציל אותו מידם. אומר המהרש"ל (מובא ב'שפתי חכמים'): זו הסיבה שיעקב בירך את יהודה ולא את ראובן. אמנם ראובן עשה מעשה גדול יותר, אבל זה לא היה נקי, היתה לו כוונה נוספת, 'שלא יתלה הסרחון בי', יהודה עשה מעשה קטן יותר - אבל "נקי". מו. כי היא טובה מאת הכורא יתעלה שהטיב בה אליו. מחובת האמונה להאמין שכל מצוה הבאה לידי האדם הרי היא כמתנה הניתנת לו משמים. בספר 'ארחות יושר' (ערך: שמחה של מצוה) כתב, וז"ל: והענין של שמחה במצוה הוא כמו שכתב בספר חרדים בהקדמתו (וכמדומה שהוא

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
אבל פירוש החלק השישי, והוא בגמול העולם הזה והעולם הבא, אשר יהיה האדם ראוי לו במעשה הטוב בעולם, הוא, שהגמול על שני	אבל פירוש החלק השישי התחום השישי שבו צריך האדם לבטוח בה', והוא עוסק בגמול - בעניין שכר ובהעולם הבא, אשר יהיה האדם ראוי לו - לקבלת שכר זה, במעשה - בעבור מעשיו הטובים שעושה בעולם הזה. עניינו של חלק זה הוא כפי שיבואר בהמשך, אלא שקודם לכן מבאר רבנו את עניין השכר שניתן לאדם עבור מעשיו הטובים וכן את זמן הגמול שיינתן לאדם ואת מקומו. עוד מבאר רבנו בהרחבה את הסיבות שלא הוזכר ולא נתפרש מהות השכר שיינתן לאדם בעולם הבא. שהגמול - השכר עבור קיום המצוות יינתן לאדם על שני		
עיונים			
לשון חז"ל) דכל מצוה ומצוה שתזדמן לו דורנא [-מתנה] הוא דשדיר ליה [-ששולח לו] קודשא בריך הוא, ולכן לפי רוב שמחתו מראה שמכיר הוא ערך המתנה ושחביבה בעיניו מתנתו של הקב"ה ושמח בה, וזה גורם לו לאהוב המצוות ולבקשן ולכן שכרו כפול. עוד הביא מספר 'שער המצות' למהרח"ו ז"ל בהקדמה, שכתב: גם דע, כי העושה מצוה אין מספיק לו במה שיעשה אותה, שהרי מצינו בדברי רז"ל שאמרו: 'כל העושה מצוה אחת, מטיבין לו ומאריכין לו ימיו' וכיוצא בזה אמרו: כל המקיים מצוה פלונית, יש לו כך וכך, והנה אנחנו ראינו כמה וכמה מצות שעושים בני אדם ואינם מתקיימים דברי רבותינו ח"ו בענין גודל שכרם אפילו בעולם הזה. אבל השורש שהכל נשען עליו הוא, שבעשיית המצוה אל יחשוב שהיא עליו כמשא וממהר להסיר מעליו, אבל יחשוב בשכלו כאילו בעשותו אותה המצוה ירויח אלף אלפים דינרי זהב, ויהיה שמח בעשותו אותה המצוה בשמחה שאין לה קץ מלב ונפש ובחשק גדול כאילו ממש בפועל נותנים לו אלף אלפים דינרי זהב אם יעשה אותה מצוה, וזהו סוד הפסוק 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב', וזהו סוד רב ברונא, דחד יומא סמך גאולה לתפילה, ולא פסק חוכא מפומיה כל ההוא יומא, וזה יורה על היות אמונתו בטחונו בבורא יתברך בתכלית האחרון יותר משאם היה השכר מזומן לפניו בפועל, וכפי גודל שמחתו באמת ובטוב לבב הפנימי, כך יזכה לקבל אור עליון, ואם יתמיד בזה אין ספק שישרה עליו רוח הקודש, וענין זה נוהג בקיום כל המצוות כולם בין בעת שעוסק בתורה שיהיה בחשק גדול נמרץ בהתלהבות עצום כאילו עומד לפני המלך ומשרת לפניו בחשק גדול למצוא חן בעיניו לקבל ממנו מעלה יתירה וגדולה עכ"ד מהרח"ו ז"ל.			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
פנים: גמול בעולם הזה בלבד, וגמול בעולם הבא בלבד. ויש שיהיו ראויים שניהם על מעשה אחד, ולא פרש לנו באור זה פאר היטב. אך ערב הפורא לעמו גמול כולל על מעשה כולל, ולא חלק הגמול על העבודות בעולם, כמו שפירש בענין על העבירות בעולם, כמו שפירש	פנים - באחד משני האופנים: א'. גמול - שכר הניתן בעולם הזה בלבד, וגמול - שכר הניתן בעולם הבא בלבד. ב. ויש - והשני, שיהיו ראויים שניהם על מעשה אחד - פעמים השכר עבור קיום מצווה אחת, יינתן לאדם בשני העולמים - הן בעולם הזה והן בעולם הבא. ואולם	לא פורש לנו ולא ביארה לנו התורה ביאור - עניין זה באר היטב - בביאור מוחלט [מהו השכר הניתן על כל מצווה ומצווה]. אך ערב והבטיח הכורא לעמו רק גמול כולל - שכר באופן כללי, שיינתן לנו על מעשה כולל - על קיום מעשה המצוות באופן כללי, ולא חילק הגמול על העבודות בעולם - ולא פירט הקב"ה מהו השכר שיינתן לאדם בעולם הזה [וכן בעולם הבא] על כל מצווה, כמו שעשה בעונש על העבירות בעולם - כפי שפירט את העונשים הניתנים בעולם הזה בעבור כל עבירה ועבירה, כמו שפירש - וכפי שנתפרשו בתורה	
עיונים			
מז. ולא חילק הגמול על העבודות בעולם כמו שעשה בעונש על העבירות בעולם. במסכת אבות (ב', א') שנינו: "הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות". בטעם הדבר שלא גילתה התורה את שכרן של מצוות עשה [מלבד הטעמים שכתב רבינו]. הביאו הראשונים את דברי המדרש (תנחומא עקב ב') על הפסוק (משלי ה, ו) 'אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע', אמר רבי אבא בר כהנא, שלא תהא יושב ושוקל מצוותיה של תורה ורואה איזו מצוה ששכרה מרובה ועושה אותה. 'נעו מעגלותיה לא תדע', מטלטלין אינן שבילי דאורייתא [ביאור הכתוב כן, המצוות הן 'אורח חיים', ויש לך להיזהר שלא תשקול אותן כמי ששוקל הגוף הדומם ומעלהו בפלס, לא כן המצוות, כי המצוות תנועה יש להן, זהו לשון 'נעו', כלומר, כשתשקלם בפלס מחשבתך, יתנועעו שביליהן למעלה בשמים, במקום שלא תדע, זהו 'נעו מעגלותיה לא תדע' (רבינו בחי')]. תני רבי חייא, משל למלך שהיה לו פרדס והכניס בו פועלים, ולא גילה להם המלך שכר נטיעותיו של פרדס, שאילו גילה להם היו רואין איזו נטיעה ששכרה מרובה ונטועין אותה, נמצאת מלאכת הפרדס מקצתה בטילה ומקצתה קיימת. אמר רבי אחא בשם רבי אבא בר כהנא, כך לא גילה			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
המעשים והעבירות שעושיהם חייבין באחת מארבע מיתות בית דין, שהן: סקילה, שריפה, הרג, וחנק, ומלקות ארבעים, ומיתה, וכרת, וחנק, ומלקות ארבעים [היינו ל"ט מלקות, כדרשת חז"ל (מכות כב, ב) עה"פ 'במספר ארבעים' - במספר שהוא "סוכם את הארבעים" - גורר בעקבותיו את המספר ארבעים], ומיתה בידי שמים, כלומר, החוטא מת קודם זמנו, וכת -			
עיונים			
הקב"ה לישראל שכר מצוותיה של תורה, שלא תהא תורה מקצתה בטילה ומקצתה קיימת. אף הרמב"ם רמז בדבריו לזה, וכתב: 'וכל זה כדי שלא נדע איזו מצוה צריך מאד לשמרה ואיזו מצוה למטה הימנה'. ובביאור הדבר כתב רבינו יונה, שאם לא יעשה האדם את הקלות ששכרן מועט, לא יהיה האדם שלם במצוות. ובמרכבת המשנה כתב, 'והנה זה המשל הוא רומז ענין עצום, שכל מצוה ומצוה היא אבר מאיברי המרכבה והצורה העליונה, ועל כן רמ"ח [מצוות] כנגד רמ"ח איברי האדם, שהיא דוגמא עליונית'. וראה גם בתפארת ישראל, שיש מצוות ששכרן רם ונישא ויש ששכרן פחות אך הן נצרכות יותר למעלות תחתונות שבנפש, ועל כן העלים הקב"ה שכרן כדי שירדוף אחריהן האדם וישלים עצמו בכל הבחינות. בספר 'נפש החיים' (שער ד' פרק כ"ט) האריך בענין תרי"ג המצוות שהם מכוונות נגד התרי"ג אברים וגידים שבאדם ובעשות האדם אחת ממצוות ה' כראוי מתקדש על ידה אותו האבר המכוון נגדה ומחיה אותו, וכן ח"ו להיפך בעברו על אחת ממצוות ה' נפגם אותו אבר או הגיד המכוון נגדה שהחיות של הקדושה ואור העליון מסתלקת ממנו ח"ו ומותא דס"א שריה ביה ר"ל, ונעשה בעל מום חסר מאותו אבר, עיי"ש. ולפיכך לא פירש הקב"ה שכר המצוות כדי שנעסוק בכולם ונגיע לשלימות שנעשה מכולם יחד. ועוד טעם - מדוע לא גילתה התורה את שכרן של מצוות עשה - הביאו הראשונים מדברי המדרש (מדרש תהלים ט), ר' אחא בשם ר' אבא [בר כהנא] אמר, טלטל הקב"ה מתן שכרן של מצוות בעולם הזה, כדי שיהיו ישראל רואין אותה ועושין אותה משלם, וכשיבא הקב"ה ליתן שכרן, שכר אמנה ושכר עשיה נותן להם, ומגלה להן טעמן ופירושן. בהגה"ה לפירוש 'בתורתו יגה' על חוה"ל נשאר בצריך עיון מדוע רבינו - כאשר מביא כמה טעמים על כך שלא התפרש בתורה מה הוא השכר על קיום המצוות - לא הזכיר גם את הטעם המפורש במדרש הנ"ל.			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
וְתִשְׁלֹמִי כִפֹּל, וְתִשְׁלֹמִי אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה, וְנִזְק שׁוֹר, בּוֹר, וְשֵׁן, וְאֵשׁ, וְנוֹתֵן מוֹם בְּאָדָם, וְשׁוֹלְחַת יָד בְּמִבְשָׁיו, וְהַמוֹצִיא שֵׁם רָע, וְהַדּוֹמָה לָזֶה. אֲבָל גָּמוּל הָעוֹלָם הֵבֵא וְעָנְשׁוּ לֹא פֶרֶשׁ מֵהֶם הַנִּבְיָא מְאֻמָּה בִּסְפָרוֹ בְּעֵבֹר כִּפָּה פָּנִים.	הוא וזרעו נכרתין (רש"י). או שמת עד גיל חמישים או עד גיל שישים (תוס' יבמות ב. וע"ע שערי תשובה שער ג', קכ"ד-קכ"ה), וכמו כן נתפרשו בתורה עונשי ממון וקנסות, כגון: תשלומי כפל - שמשלם הגנב פי שניים על גניבתו, ותשלומי ארבעה וחמישה - שמשלם מי שגנב שור או שה וטבחו או מכרו, וכן עונשי נזק שמתחייב אדם לשלם לחבירו על נזק שעשה לחבירו על ידי אחד מאבות הנזיקין [שנתפרשו במסכת בבא קמא. והם], שור, בור, ושן, ואש, ונותן מום באדם - כתובים בתורה גם עונשי המזיק את גופו של חבירו ונותן בו מום, ושולחת יד במבושיו - ועונשים בעבור הבושת שעשה אדם לחבירו (כפי שנתבאר בדברים כ"ה, י"א), והמוציא שם רע על חבירו, והדומה לזה. וכל זה נתבאר בנוגע לעונשים וחייבים הניתנים לאדם בעולם הזה.	ליהושע הכהן הגדול (זכריה ג, ז): 'ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה' - לאחר שתסתלק הנפש מן הגוף, יהיה לך חלק עם המלאכים העומדים לפני ה'. ולא יהיה זה - ויעוד זה בוודאי לא נתקיים בעוד שהייתה נפשו קשורה בגופו בעולם הזה, אבל [-אלא] רמז לו הקב"ה למה שיהיה ויתרחש עם נפשו לאחר המות, שאז תשוב הנפש להיות בצורת [כצורת] המלאכים בענין פשיטותה - בכך שתהיה מופשטת מכל חומריות [ונפש האדם תהיה אז בלתי מורכבת מארבעת היסודות שגוף האדם מורכב מהם] ודקותה - ותהיה הנפש רוחנית ועדינה ועזבה להשתמש בגופה - ותפסיק להשתמש בגוף החומרי. אלא שהשגה זו תהיה רק כאשר תזדכך מחומריות העולם הזה ותזהיר - ויהיה לה זוהר, והיו מעשיה - ומעשיה יהיו טובים בעולם הזה.	ליהושע (זכריה ג, ז): 'ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. ולא יתיה זה בעוד נפשו קשורה בגופו, אבל רמז למה שיהיה אחר המות, שתשוב הנפש בצורת המלאכים בענין פשיטותה ודקותה ועזבה להשתמש בגופה, כשתזדכך ותזהיר, והיו מעשיה טובים בעולם הזה.			
וְיִמָּהֶם, שֶׁגָּמוּל הָעוֹלָם הֵבֵא וְעָנְשׁוּ הִיא מִקְּבָל אֲצֵל עַמִּי הָאָרֶץ מֵהַנִּבְיָאִים, וְיִמָּשְׁכָל אֲצֵל הַחֲכָמִים, וְהִנִּיחוּ לִזְכֹּרוֹ בִּסְפָר, כָּמוֹ שֶׁהִנִּיחוּ לִזְכֹּר הַרְבֵּה מִפִּירוּשׁ הַמִּצְוֹת וְהַחֻבוֹת, מִפְּנֵי שֶׁמִּכְּמוֹ עַל הַקִּבְלָה.	כאן רבנו מציג שבע סיבות מדוע לא נכתבה במפורש מהות השכר שיינתן בעולם הבא. א. טעם אחד מהם הוא: כי צורת הנפש בלעדי הגוף אינה ידועה אצלנו ואין לנו השגה והבנה מהי צורת הנפש לאחר פרידתה מן הגוף בבוא זמנה, וכל שכן שאין לנו מושג מה שתתענג בו או תצטער - מהם הדברים הגורמים לה עונג או צער בענין ההוא - כשתהיה במצב ההוא כשהיא מופשטת ונפרדת מהגוף. אך הבורא יתברך פירש אותו רק למי שהיה מכין את הענין הזה - לנביא שהיה מבין את עניין הנפש ומהותה בעולם הבא, כמו שאמר	ומהם - ויעוד טעם מדוע לא נתפרש בתורה השכר והעונש הניתנים בעולם הבא: מפני שגמול - השכר של העולם הבא וענשו היה מקובל אצל עמי הארץ - היה ידוע אצל פשוטי העם שבכל דור ודור במסורת שקיבלו בעל פה מהנביאים, והיה מושכל - וגם בהבנה שכלית הוא מחוייב אצל החכמים שבכל דור ודור, שהתבוננו והשכילו בעניין זה [בנוסף למסורת שיש בידם], והניחו [ועזבו] - ולא מצאו שיש צורך לזכרו בספר - לבאר ולפרש זאת בספריהם [בכתבי הקודש], כמו שהניחו לזכור - כמו שלא הזכירו הרבה מפירושי המצוות והחובות [והחייבים], וזאת מפני שסמכו על הקבלה - על המסורת העוברת מדור לדור בעל פה, שגם פשוטי העם יודעים אותה והדבר פשוט וברור אצלם.	ומהם, שגמול העולם הבא וענשו היה מקבל אצל עמי הארץ מהנביאים, ומשכל אצל החכמים, והניחו לזכרו בספר, כמו שהניחו לזכור הרבה מפרוש המצוות והחובות, מפני שסמכו על הקבלה.			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לב
ימהם, שֶׁהֵעָם הָיוּ מִן הַסְּכָלוֹת (מט) וּמִעוֹט הַחֲכֵנָה שְׁאִינָנוּ נַעֲלָם מִמָּה שְׁכָתוֹב בַּתוֹרָה, וְנָהֵג הַבּוֹרָא עִמָּהֶם מְנַהֵג הָאֵב הַחוּמֵּל עַל בָּנוּ הַקָּטָן כְּשֶׁהוּא רוֹצֵה לִּי־סֵרוֹ בְּנַחַת וּלְאֵט,			ג. ומהם - טעם נוסף מדוע לא נכתבו במפורש בתורה השכר והעונש הניתנים בעולם הבא: מפני שהעם שחיו בדור קבלת התורה היו מן הסכלות - היו במצב של סכלות ומיעוט ההבנה - והבנתם [במושכלות האלוקית] הייתה מצומצמת באותו זמן, כפי שניפר וברור ושאִינָנוּ נַעֲלָם מעיני המעיין והוא מפורש ממה שכתוב בתורה: 'ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה' (דברים כט, ג). ומסיבה זו נהג הבורא עִמָּהֶם מְנַהֵג - כפי שנוהג האב החומל על בנו הקטן כשהוא רוצה לייסרו ולהדריכו בדרך הישרה; הוא מלמדו ומוכיחו בנחת ולאט - בעדינות
עיונים			
מח. שהעם היו מן הסכלות ומעוט ההבנה שאִינָנוּ נַעֲלָם מִמָּה שְׁכָתוֹב בתורה. כלומר, בעת קבלת התורה עם ישראל היה במצב של סכלות והבנה מצומצמת וכמבואר בתורה שנאמר (דברים כ"ט, ג) "ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה" (טוב הלבנון). [ובבעל הטורים שם כתב דמקרא זה נאמר על סוף ארבעים שנה]. וצריך עיון, דמצד אחר מצינו שדור אוכלי המן (שהם מקבלי התורה) נקראים 'דור דעה', וכמו שכתב בעל הטורים (דברים ח', ג') על הפסוק 'ויאכילך את המן למען הודיעך', מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעה, וכן מובא דאיתא בזה"ק (ח"ב ס"ב ע"ב) דעל דא אקרון דור דעה. ובתוספת ביאור עיין במלבי"ם (בהעלותך י"א ד'), כי המן וכו' מצד שהיה יורד מן השמים יחוייב שיהיה כתולדות השמים ויהיה בו ענין רוחני מתייחס אל שורשו אשר משם לוקח וכו', שכמו שהמזון הגשמי הוא לחם המזין את הגוף כן ההשגה השכלית הוא הלחם המשביע את הנפש ומכלכלת בצחצחות עכ"ל, (ועיין עוד רמב"ן שמות ט"ז ו'). וצ"ע. רבינו מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א תירץ בזה"ל: "זה לא קשה, היה להם דעה, אבל לא היה להם את התורה". כלומר, הם היו דור דעה, אבל כל זמן שלא קבלו את התורה היו נחשבים 'בסכלות ומיעוט ההבנה' כיוון שלא היה להם את התורה. מט. ומיעוט ההבנה שאִינָנוּ נַעֲלָם מִמָּה שְׁכָתוֹב בתורה. והיינו שבעת קבלת התורה עם ישראל היה במצב של סכלות והבנה מצומצמת וכידוע מהכתוב בתורה (דברים כ"ט, ג) "ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה".			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לב
		כְּמוֹ שְׁכָתוֹב (הוֹשֵׁעַ יא, א): כִּי נָעַר יִשְׂרָאֵל וְאַהֲבָהוּ. וְהָאֵב כְּשֶׁרוֹצֵה לְלַמֵּד אֶת בָּנוּ בְּנִעְרוּתוֹ הַחֲכָמוֹת	ובהדרגה כפי כוחות בנו, כדי שלא להכביד עולו עליו, כמו שכתוב (הושע יא, א): 'כי נער ישראל ואהבהו' - בתחילה כשיצאו עם ישראל ממצרים, היו בגדר "נער" מפני שטרם עמדו על עומק משפטי התורה, בדומה לנער שהבנתו מועטה, וכדי לקרבם ולגדלם, התהלך עמם בהדרגה מחמת אהבתו לבניו. בזכות אהבת התורה שפיעמה בהם, ומפני ששמר הבורא את השבועה שנשבע לאבותיהם, לימד אותם את התורה בהדרגה כפי הבנתם באותה שעה (טוב הלבנון). ולכן לא רצה הבורא יתברך לפרש להם את העונשים הקשים שמצפים לחוטא בעולם הבא, כי עדיין לא היו ראויים באותה שעה לקבלם בלבם. רבנו מביא דוגמא ומשל לסיבה זו המסבירה מדוע לא גילתה התורה את שכר העולם הבא: והדבר דומה להאב כשרוצה ללמד את בנו בנערוּתו [בעודו נער] את החכמות
עיונים			
במסכת אבות (פרק ה' משנה כ"א) נאמר "בן ארבעים לבינה". כלומר, בהגיע האדם לגיל ארבעים, יכול הוא להבין דבר מתוך דבר ולהורות כהלכה. ודבר זה למדוהו חכמים (ע"ז ה', ב') מן המקרא (דברים כ"ט, ג) 'ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה', שרק לאחר ארבעים שנה שהיו במדבר הבינו (רש"י). והוסיף רש"י, שממקרא זה למדו חז"ל (ע"ז שם) שעד ארבעים שנה אין אדם עומד על דעת רבו. ופירש רבינו יונה את הדרשה, שיש לשאול כיצד אמר 'ולא נתן ה' לכם' וגו' וכי עד היום ההוא לא ידעו ישראל התורה והמצוות. אלא רצה לומר, שלא ירדו לסוף הדעת עד היום ההוא שנאמר בסוף ארבעים שנה, ומכאן לתלמיד שאינו יורד לסוף דעתו של רבו עד ארבעים שנה. ה'תוספות יו"ט' הקשה כי הראיה אינה דומה לנידון, שהרי דברי המשנה באבות אמורים באדם שהוא בן ארבעים ואילו אנשי דור המדבר בסוף הארבעים שנה שהיו במדבר היו ביניהם הרבה אנשים מבוגרים שכבר מלאו להם ארבעים שנה קודם לכן. ותירץ שהדיוק הוא מכך שמשה היה מדבר לכל ישראל, ואף לאותם שהיו קטנים בשעת מתן תורה, שלא מלאו להם ארבעים שנה עד עתה, לכך אמר להם 'ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו' עד היום הזה'. עוד תירץ, שמאחר ומשעת מתן תורה נידונים בני ישראל כגרים, וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, והשנים שקודם לכן אינם בחשבון, לפיכך לא עמדו על דעת רבם עד לאחר ארבעים שנה, ונלמד משם על כל אדם שאין עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה.			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
וימהם, שגמול העולם הבא אין אדם ראוי לו במעשהו הטוב בלבד, אך יהיה ראוי מן האלהים בשני דברים אחר המעשה הטוב. האחד, ^(ג)שיורה בני האדם עבודת הבורא יתעלה, וינהיגם לעשות הטוב, כמו			לבני אדם - תפיסה בדבר; מכיוון שאינם יכולים להשיג מושגים רוחניים ודקים, הציגו אותם בלבוש גשמי ומוחשי, הכול כדי לסבר את האוזן ולהשמיע את הדברים בצורה ובאופן שיקלו עליהם להבינם ולעמוד על תוכנם (טוב הלבנון). כמו כן המשילו את פעולותיו של
הקב"ה לעניינים שיש לאדם תפיסה בהם, כגון: "וירא ה'" (בראשית ו, ה), "וירח ה'" (שם ח, כא), "וירד ה'" (שם יא, ה), "וישמע ה'" (במדבר יא, א). אף-על-פי שאין לייחס לבורא יתברך שום פעולה גשמית כלל ח"ו, בכל זאת השתמשה התורה במונחים אלה הנוהגים אצל בני אדם, כדי לתת להם בתחילת לימודם מושג-מה לפי קוצר הבנתם. בעל השכל משתדל להתעמק בהבנת העניין יותר ויותר, עד שעומד על הכוונה האמתית כפי יכולתו והשגתו, כמו שכתב רבנו באריכות לעיל בשער הייחוד פרק י' (מרפא לנפש).			
ד. ומהם - טעם נוסף מדוע לא נתפרשו בתורה השכר והעונש הניתנים בעולם הבא: שגמול - מפני שלשכר העולם הבא אין אדם ראוי לו במעשהו הטוב - בעבור מעשיו הטובים בלבד, אך יהיה ראוי לקבלת שכר זה מן האלהים בשני דברים אחר המעשה הטוב - רק כשיתווספו למעשיו הטובים שני תנאים: האחד, שיורה וילמד לבני האדם אחרים את דרך עבודת הבורא יתעלה, וינהיגם - וידריכם לעשות את הטוב, כמו			
עיונים			
נ. שיורה בני האדם עבודת הבורא יתעלה וינהיגם לעשות הטוב כמו שכתוב ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. מבואר שזיכוי הרבים היא סיבה לקבלת שכר בעולם הבא. ואף-על-פי שבהמשך כתב רבינו שתשלום השכר על המצוות הוא מחסד ה', ואין זכות תביעה על כך, משום שכל מציאות האדם בעולם הזה היא כולה חסד ונדבה מאתו יתברך, וכבר קיבל יותר ממה שמגיע לו. מכל מקום, מצדיקי הרבים יוצאים מגדר זה, ושכרם ניתן להם בדין ולא בחסד. וביאר בספר 'משנת רבי אהרן' (ח"ד עמ' עד, נ"ך דניאל עמ' רפ"א), שכיון שתכלית יצירת האדם היא לעשות רצון קונו, ולשם כך ניתנו לו כלים ואפשרויות למלא תפקיד זה, אם כן כאשר עשה את			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
שכתוב (דניאל יב, ג): ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, ואמר (משלי כד, כה): ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא כרפת טוב. וכאשר יתקבץ למשתדל גמול הצדקתו אל גמול צדקתו וגמול אמונת לבו וסבלו, יהיה ראוי לגמול העולם הבא אצל הבורא. והשני, חסד מאלהים ונדבה	שכתוב (דניאל יב, ג): ומצדיקי הרבים - המלמדים דרך ה' לרבים, הם יזהירו ככוכבים לעולם ועד, ואמר (משלי כד, כה): ולמוכיחים ינעם - דווקא המוכיחים המלמדים את דרך ה', הם יזכו לנועם ה' ועליהם תבוא ברכת טוב. וכאשר יתקבץ למשתדל - וכאשר תתווסף לעובד ה' גמול הצדקתו - הזכות שהשתדל לזכות אחרים וגרם להם ללכת בדרך הישר והצדק אל גמול צדקתו - תתוסף לזכות מעשיו הטובים וצדקותו וגמול אמונת לבו וגם זכות האמונה הטהורה שיש בליבו וזכות סיבלו למען עבודת ה', אז יהיה ראוי לגמול - לקבל את שכר העולם הבא אצל [בעיני] הבורא. והתנאי השני לקבלת שכר עולם הבא הוא, חסד מאלהים - מתוך חסד הבורא יתברך ונדבה	עיונים המוטל עליו אין לו לדרוש שכר, שכן אדרבה קיום המצוה הוא התשלום על טובות הבורא, כמאמר הכתוב (איוב מא, ג) "מי הקדימני ואשלם". אך זה הוא רק באשר לחובות הנוגעות לגופו הוא, אבל זיכוי הרבים שזהו קיום רצון ה' ביחס לאחרים, ואין זה מהחובה שעל עצמו, הריהו כבר דבר נוסף, יתר על מה שלשמו ולתכליתו הוא נברא, על זה כבר שייך שכר וגמול בדין, ולא בתורת חסד ונדבה. אלא שהוסיף, שמה שכתב רבינו שתשלום שכרם של מצדיקי הרבים הוא בדין, לא כתב כן אלא על מזכי הרבים ברוחניות, ולא כתב כן על שאר גומלי חסדים, וביאור הדבר, כאשר אדם גומל חסד עם חברו בעניני העולם הזה, הרי מי שנגזר עליו שדבר זה יגיע אליו, עתיד להשיגו גם ללא חסדו של זה, כי הרבה שלוחים למקום, אלא שזכה זה שהוא יהיה השליח לכך. משא"כ המזכה את חברו בדבר רוחני התלוי בבחירה אצלו, הרי שלא רק המעשה נגרם ע"י המזכה, אלא שגם הבחירה נזקפת לזכותו, שהרי לא נגזר עליו שיעשה מצוה, כיון שהוא דבר התלוי בבחירה, ונמצא שכל המעשה בא לעולם על ידו [מאחר והדבר תלוי בו ובבחירתו, ויהיה חסר בלעדיו, נמצא שעל ידו נתקיים הרצון העליון והתכלית], וכיון שמעשה זה הוא דבר שמוטל על אחרים וחובתם היא בעולם, והוא גרם להם עשיית אותה מצוה, בדין הוא שיבוא ויטול שכרו. עכת"ד.	

חובות

שער הבטחון

הלכות

ביושר לבב

וְטוֹבָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים סב, יג): וּלְךָ אֲדֹנָי חֶסֶד
כִּי אַתָּה תִּשְׁלַם לְאִישׁ כְּמַעֲשָׂהוּ.

וְהַעֲלֵה בָּזָה, ^(נא)כִּי אִם הָיָה מַעֲשֵׂה הָאָדָם כָּחוֹל
הַיָּם בְּמַסְפָּר, לֹא יִהְיֶה שְׁקוֹל בְּטוֹבָה
אַחַת מִן טוֹבוֹת הַבוֹרָא יִתְבָּרַךְ עָלָיו בְּעוֹלָם הַזֶּה,
כָּל שֶׁכֶּן אִם יִהְיֶה לוֹ חֲטָא, וְאִם יִדְקָדֵק הַבוֹרָא
עִם הָאָדָם בְּתַכְיֶעַת הוֹדָאת הַטוֹבָה, יִהְיֶה כָּל

וטובה, כמו שכתוב (תהלים סב, יג): 'ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו' השכר שעתיד הקב"ה לשלם בעולם הבא, אף-על-פי שהוא ניתן לאדם כפי המעשים הטובים שעשה בעולם-הזה, מכל-מקום כל כולו אינו אלא חסד ונדבה. והעילה בזה - והטעם לכך שהשכר הוא חסד גמור ואין האדם ראוי לו רק בעבור מעשיו הטובים, הוא כי אם

היה מעשה - גם אם היו מעשיו הטובים של האדם רבים כחול הים במספרם, ואפילו לא היה לו שום חטא, לא יהיה שקול - לא יהיו מעשיו שקולים בטובה - אפילו כנגד טובה אחת מן הטובות שמייטיב עמו הבורא יתברך עליו בעולם הזה, כי טובות הבורא יתברך הן רחמים הרבה יותר ממה שמגיע לאדם, ואם כן לפי שורת הדין אינו ראוי עוד לשכר על מעשיו הטובים שעשה, וכל שכן שכך הדבר אם חלילה יהיה וימצא לו - לאדם אפילו רק חטא אחד. או אז אינו ראוי עוד לשכר על מעשיו הטובים שעשה. ואם ידקדק הבורא עם האדם על כל הטובות שעושה עמו כתביעת הודאת הטובה - ויתבע ממנו להודות לו על כל טובה שמייטיב עמו בהתאם לטובה שקיבל, אז יהיה [יהיו] כל

עיונים

נא. כי אם היה מעשה האדם כחול הים במספר, לא יהיה שקול בטובה אחת מן טובות הבורא יתברך עליו בעולם הזה. מבואר בדברי רבינו שמן הדין לא מגיע לאדם שכר עבור מעשיו הטובים שעשה. וכן ידועים דברי חז"ל (ויק"ר פכ"ז): "אמר רבי ירמיה בן רבי אלעזר: עתידה בת קול להיות מפוצצת בראש ההרים ואומרת: כל מי שפעל עם א-ל יבוא ויטול שכרו, הדא הוא דכתיב (במדבר כג, כג): 'כעת יאמר ליעקב ולישראל' וגו', רוח הקודש אומרת: מי הקדימני ואשלם, מי קילס לפני עד שלא נתתי לו נשמה, מי מילל לשמי עד שלא נתתי לו בן זכר, מי עשה לי מעקה עד שלא נתתי לו גג, מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית, מי עשה לי סוכה עד שלא נתתי לו מקום,

חובות

שער הבטחון

הלכות

עיונים

מי עשה לי לולב עד שלא נתתי לו דמים, מי עשה לי ציצית עד שלא נתתי לו טלית, מי הפריש לפני פאה עד שלא נתתי לו שדה, מי הפריש לי תרומה עד שלא נתתי לו גורן, מי הפריש לפני חלה עד שלא נתתי לו עיסה, מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה", ע"כ. כלומר, דבר פשוט הוא שבאמת לא מגיע שכר בעד המעשים.

ויש להקשות, כי הנה ידוע שיסוד תכלית כל בריאת העולם הוא כדי שיהיה שכר ועונש, בכדי ששכר העולם הבא לא יגיע לאדם בבחינת נהמא דכיסופא, וכמו שכתב הרמח"ל בדעת תבונות (א', מ"ב): "כי הא-ל יתברך שמו הוא תכלית הטוב ודאי, ואמנם מחוק הטוב הוא להטיב, וזה הוא מה שרצה הוא ית"ש לברוא נבראים כדי שיוכל להטיב להם, כי אם אין מקבל הטוב אין הטבה. ואמנם כדי שתהיה ההטבה מאיתו הטבה שלימה ידע בחכמתו הנשגבה שראוי שיהיו המקבלים אותה מקבלים אותה ביגיע כפם, כי אז יהיו הם בעלי הטוב ההוא, ולא יישאר להם בושט פנים בקבלם הטוב כמי שמקבל צדקה מאחר, ועל זה אמרו (ירושלמי ערלה פ"א ה"ג) 'מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה'", עיי"ש. והוא יסוד מפורסם בכל המפרשים.

ולדברי רבינו צריך ביאור אם כן מהו כל ענין עולם השכר והעונש כדי שלא יהיה נהמא דכיסופא, הרי בין כך ובין כך הכל מתנת חינוך, ואם כן נשאר ענין הנהמא דכיסופא? [ואולי יש לומר דזהו שאמר הכתוב ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, דזה גופא החסד שיחשב לאיש כאלו הוא הבעלים על מעשהו].

בספר 'תפארת שמשון' (עה"ת שמות, פרשת יתרו, עמ' רמ) כתב ליישב, וז"ל: ונראה, שודאי כל ענין העולם הזה הוא כדי שלא יהיה נהמא דכיסופא בעולם הבא, אבל הסיבה שלא תהיה נהמא דכיסופא אינה מפני שאותו התענוג יגיע לנו לפי מעשינו. ודאי שהכל חסד גמור ומתנת חינוך, אבל בן הסמוך על שולחן אביו, ואביו מסדר לו את כל ענייני חייו, קונה לו דירה יקרה ורהיטי פאר, האם זה נחשב לנהמא דכיסופא? עשיר מופלג שלקח עניה בת טובים, והעמיד לפניו מאה שפחות והיא יושבת בקתדרא, ובעלה מביא לה מתנות יקרות זהב ופנינים, האם זה נהמא דכיסופא? ודאי שבמקום שישנה קירבה ואהבה ושייכות, אין שם נהמא דכיסופא.

זו, אם כן, כל תכלית ביאתנו לעולם, לא להרויח את העולם הבא בשכרנו, אלא להשיג את הקירבה והדביקות, עד שהקב"ה יאמר: 'בתי, אחותי, אמי', ואז כשניכנס לסעודה הגדולה האין-סופית, לא נרגיש נהמא דכיסופא, מחמת הקירבה והאהבה שזכינו להן כאן.

והוא ששנינו במשנה באבות ריש פרק קנין תורה, שהלומד תורה לשמה "נקרא רַע [חבר], אהוב", שזו תכלית הכל, ועל אברהם אבינו נאמר: "כי ידעתי", ופירש רש"י: לשון חיבה, כמו (רות ב', א') 'מודע לאישה', 'הלא בועז מודעתנו' (שם ג', ב'), 'ואדעך בשם' (שמות ל"ג, י"ז).

חובות

שער הבטחון

הלכות

ביושר לבב

מַעֲשֵׂהוּ נִכְחַד וְנִשְׁקַע בְּקִטְנָה שְׁבִטּוֹבוֹת הַבּוֹרָא
 עָלָיו. ^(נב) וְמָה שִׁיחִיָּה מִגְמוּל הַבּוֹרָא לוֹ אֵינּוּ מַגִּיעַ
 לוֹ עַל מַעֲשָׂהוּ, אֲלָא הוּא מַחְסֵד הַבּוֹרָא עָלָיו.
 אֲךְ הָעֵנֶשׁ בְּשָׁנֵי הָעוֹלָמִים הוּא פְּאָמֶת וּבְדִין וְחוֹב
 שְׂחִיב בּוֹ הָאָדָם, אֲלָא שְׁחָסֵד הַבּוֹרָא יִתְגַּבֵּר עָלָיו
 בְּשָׁנֵי הָעוֹלָמִים, בְּמֹו שְׁפָתוֹב (תְּהִלִּים סב, יג): וְלֹךְ
 אֲדָנִי חֶסֶד, וְהוּא רַחוּם יִכְפֹּר עוֹן וְלֹא יִשְׁחִית
 (תְּהִלִּים עח, לח).

מעשהו נכחד ונשקע [מעשיו] נכחדים
 ונשקעים כאין וכאפס ובלתי
 ניכרים לעומת טובה אחת,
 אפילו מדובר בטובה קטנה
 שבטובות שמיטיב הבורא
 עליו בכל עת ובכל שעה.
 ומה שיחיה מגמול הבורא לו
 - נמצא אפוא, שלפי שורת
 הדין השכר שה' נותן לאדם
 אינו מגיע לו על מעשהו -
 עבור מעשיו הטובים, אלא
 הוא ניתן לו רק מחסד -
 כחסד מהבורא עליו.

אך העונש על עוונותיו בשני העולמים - בעולם הזה ובעולם הבא, הוא מגיע לאדם באמת ובדין - לפי
 האמת ולפי הדין וחוב הוא שחייב בו האדם - שהרי נתחייב בו בשל מעשיו הרעים, אלא שחסד הבורא
 יתגבר עליו - שהבורא עושה עם החוטא חסד בשני העולמים - בעולם הזה ובעולם הבא; בעולם הזה
 עושה עמו חסד, שאינו מענישו מיד כשחטא, אלא מאריך לו אף עד שישוב בתשובה. ובעולם הבא
 ה' עושה עמו חסד, שאינו מענישו אם עשה תשובה בחייו (טוב הלבנון), כמו שכתוב (תהלים סב, יג):
 'וְלֹךְ אֲדָנִי חֶסֶד', 'וְהוּא רַחוּם יִכְפֹּר עוֹן וְלֹא יִשְׁחִית' (תהלים עח, לח). מכיוון שלפי הדין אין מגיע לאדם
 עבור מעשיו הטובים שכר בעולם הבא ודי לו בטובות שעושה עמו ה' בעולם הזה, לכן לא הוזכר
 השכר בפירוש בתורה, שהרי התורה מזכירה רק את הראוי על פי הדין. גם את העונש שיישא האדם
 בעולם הבא לא הזכירה התורה, אף על פי שהוא יינתן על פי הדין כמבואר לעיל, וזאת מפני שלא
 הוזכר שכר העולם הבא, גם לא הוזכר עונש עולם הבא (טוב הלבנון).

עיונים

על דרך זו נראה לפרש גם מה שירמיה הנביא צווח ככרוכיא: "ותופשי התורה לא ידעוני" (ירמיה
 ב', ח'), שהמובחרים שבאומה הם תופשי התורה, להם חסרה כל התכלית - האהבה, החיבה
 והקירבה להשי"ת.

נב. ומה שיחיה מגמול הבורא לו אינו מגיע לו על מעשהו אלא הוא מחסד הבורא עליו. כלומר,
 מאחר ומצד הדין לא מגיע לאדם שכר עבור מעשיו הטובים, לכן לא נזכר שכר זה בתורה, כי

חובות

שער הבטחון

הלכות

עיונים

התורה לא מזכירה רק מה שמגיע לאדם מצד הדין ('טוב הלבנון').

ומה שהתורה כן מזכירה את שכר העולם הזה, אף-על-פי שגם שכר זה לא מגיע לאדם, יש לפרש כמו
 שכתב הרמב"ם ז"ל (בהלכות תשובה פרק ט' הלכה א') וז"ל: זה שכתוב בכל התורה כולה, אם תשמעו
 יגיע לכם כך, ואם לא תשמעו יקרה אתכם כך, וכל אותן דברים בעולם הזה, כגון שובע ורעב, ומלחמה
 ושלום, ומלכות ושפלות, וישיבת הארץ וגלות, והצלחת מעשיו והפסדו, ושאר כל דברי הברית, כל
 אותן הדברים אמת היו ויהיו, ובזמן שאנו עושין כל מצוות התורה יגיע אלינו טובות העולם הזה כולן,
 ובזמן שאנו עוברים עליהן תקרה אותנו הרעות הכתובות. ואף על פי כן אין אותן הטובות הן סוף מתן
 שכרן של מצוות, ולא אותן הרעות הן סוף הנקמה שנוקמין מעובר על כל המצוות.
 אלא כך הוא הכרע של דברים: הקב"ה נתן לנו תורה, זו עץ חיים היא. וכל העושה כל הכתוב בה,
 ויודעו דעה גמורה נכונה, זוכה בה לחיי העולם הבא. ולפי גודל מעשיו ורוב חכמתו הוא זוכה,
 והבטיחנו בתורה, שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד, שיסיר ממנו כל
 הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון: חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות
 המחזקים את ידינו לעשות את כל התורה, כגון שובע ושלום ורבות כסף וזהב, כדי שלא נעסוק
 כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן, אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי שנזכה
 לחיי העולם הבא. וכן הוא אומר בתורה אחר שהבטיח בטובות העולם הזה, וצדקה תהיה לנו כי
 נשמור לעשות את כל המצוה הזאת. וכן הודיענו בתורה שאם נעזוב התורה מדעתנו ונעסוק
 בהבלי הזמן, כענין שנאמר: וישמן ישורון ויבעט וגו', שדיין האמת יסיר מן העוזבים כל טובות
 העולם הזה, שהן חזקו ידיהם לבעוט, ומביא עליהם כל הרעות המונעים אותן מלקנות העולם
 הבא, כדי שיאבדו ברשעם, הוא שכתוב בתורה: ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך, תחת אשר
 לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל.

נמצא פירוש כל אותן הברכות והקללות על דרך זו: כלומר, אם עבדתם את ה' בשמחה ושמרתם דרכו,
 משפיע לכם הברכות האלו ומרחיק הקללות מכם עד שתהיו פנויים להתחכם בתורה ולעסוק בה, כדי
 שתזכו לחיי העולם הבא, וייטב לך לעולם שכולו טוב ותאריך ימים לעולם שכולו ארוך, ונמצאתם זוכין
 לשני העולמות, לחיים טובים בעולם הזה המביאים לחיי העולם הבא. שאם לא יקנה פה חכמה ומעשים
 טובים, אין לו במה יזכה, שנאמר: כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול וגו'. ואם עזבתם את ה'
 ושיגיתם במאכל ובמשתה וזנות ודומה להם, מביא עליכם כל הקללות האלו, ומסיר כל הברכות, עד
 שיכלו ימיכם בבהלה ופחד ולא יהיה לכם לב פנוי ולא גוף שלם לעשות המצוות, כדי שתאבדו מחיי
 העולם הבא, ונמצא שאבדתם שני עולמות, שבזמן שאדם טרוד בעולם הזה בחולי ובמלחמה ורעבון,
 אינו מתעסק לא בחכמה ולא במצוה שבהן זוכין לחיי העולם הבא. עכ"ל הרמב"ם ז"ל.

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

וימהם, כי המעשה הטוב מתחלק לשני חלקים:
ממנו נסתר, אין משקיף עליו זולת
הבורא, כחובות הלכות והדומה להם, וממנו
נראה על האברים, איננו נסתר מן הפרואים,
והן המצות הנראות על האברים. והבורא
יתברך גומל על המעשה הנראה על האברים
בגמול נראה בעולם הזה, וגומל על המעשה
הצפון והנסתר בגמול נסתר, והוא גמול העולם
הבא. ועל כן זכרו דוד עליו השלום במלה
שמורה על הענין, כמו שאמר (תהלים לא, כ): מה
רב טובך אשר צפנת ליראיך. וכן דרך הענין
הנראה והנסתר בדרך הגמול.

ה.ומהם - טעם נוסף מדוע לא נתפרש בתורה שכר ועונש הניתנים בעולם הבא: כי המעשה הטוב - היינו המצוות שהאדם עושה מתחלק [נחלקות] לשני חלקים: ממנו נסתר - החלק האחד הן מצוות הנסתרות מבני אדם, אין משקיף עליו זולת הבורא ואין מי שיודע אם הוא מקיימן מלבד הבורא, כגון החובות המוטלות על הלכות והדומה להם - וכיוצא בהם, והחלק השני, ממנו נראה על האברים - מצוות הנעשות על ידי איברי האדם והן גלויות לעיני אחרים, ואיננו נסתר מן הפרואים - ואין קיומן נעלם מעיני הבריות, והן המצוות הנראות על האברים - הנעשות על ידי האיברים, כגון: תפילין, לולב, סוכה, וכיוצא בהן. והבורא יתברך גומל ומשלם שכר על המעשה הנראה על האברים - בעבור המעשים הגלויים בגמול - בשכר הנראה לבני אדם, שהוא השכר בעולם הזה, וגומל - ומשלם שכר על המעשה הצפון והנסתר - על המצוות הצפונות והנסתרות מבני אדם [הצפון] - בלב כחובות הלבבות, והנסתר - מה שנעשה בפועל בהסתר (פת לחם), בגמול - בשכר שהוא גם כן נסתר מבני אדם, והוא גמול העולם הבא - שהוא השכר בעולם הבא. ועל כן זכרו [הזכיר] דוד המלך עליו השלום את ענין השכר בעולם הבא במילה ובביטוי שמורה על הענין - על הסתרת שכר המצוות הנסתרות והצפנתו לעולם הבא, כמו שאמר (תהלים לא, כ): 'מה רב טובך אשר צפנת ליראיך' - לאלה העובדים אותך ביראה ואהבה פנימית (שהוא דבר נסתר שבלב), צפנת את רב טובך לעולם הבא (מרפא לנפש). וכן דרך הענין הנראה והנסתר בדרך הגמול - וכפי ההנהגה בנתינת השכר כך גם בענין העונש; על עבירות גלויות ונראות לבני אדם נענש האדם בעולם הזה בעונש הניכר לעין, ועל עבירות נסתרות שאינן נראות לבני אדם יקבל את עונשו בעולם הבא.

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

והראיה על זה, כי האל יתעלה ערב לעמו על
העבודה הנראית על האברים גמול
נראה מהר בעולם הזה, והוא המפרש בפרשת
אם בחקותי. וכן ערב להם על העבירות הנראות
הגלויות ענין נראה מהר בעולם הזה, לפי שאין
להמון העם אלא מה שנראה מהמעשים, לא
מה שנסתר, והוא מה שאמר (דברים כט, כח):
הנסתרת ליי אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד
עולם, ואמר הכתוב (ויקרא כ, ד-ה): ואם העלם
יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא

והראיה על זה שה' יתברך גומל על המעשים הנראים גמול הנראה בעולם הזה, כי האל יתעלה ערב והבטיח לעמו בתורה הקדושה על העבודה הנראית - בעבור המצוות שקיומן נראה על האברים, גמול נראה מהר - שכר הנראה להם מיד בעולם הזה [שכר עולם הזה נראה בחייו של האדם, לעומת גמול העולם הבא צפון וממתין לעתיד לבוא], והוא השכר המפורש בפרשת אם בחקותי [שהובטח על

המצוות הנראות, כמו שנאמר: אם בחקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו "ועשיתם אותם" (פתחי לב)]. וכן ערב להם - הבורא יתברך והזהיר לעמו על העבירות הנראות והגלויות בענין נראה - גלוי, מהר - ומידי בעולם הזה [והוא העונש שהובטח על העבירות הגלויות, המעשיות שמוזכר שם בפרשה: "ואם בחוקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצוותי" (פתחי לב)]. ובאמת בתורה הוזכרו (שם, בפרשת בחקותי) רק השכר והעונש 'בעולם הזה' בעבור המצוות והעבירות הנעשות בגלוי ולא הוזכרו גם השכר הנסתר על המצוות הנסתרות והעונש הנסתר על העבירות הנסתרות, מפני שפרשת בחקותי דנה במאורעות של כלל האומה, במטרה שישגיחו זה על זה שייזכרו מעבירות ויזכרו זה את זה לעבוד את ה', ולפי שאין ידוע להמון העם האחד על חברו אלא מה שנראה מהמעשים - אלא רק את המעשים שכל אחד עושה בגלוי, ולא את מה שנסתר בלבבות או נעשה בסתר, לפיכך אי אפשר לחייב את האדם להוכיח את חברו על מה שאינו ידוע לו, והוא מה שאמר (דברים כט, כח): 'הנסתרת - הפירעון על העבירות שבסתר שייך לה' אלהינו, אבל והנגלת - החטאים הגלויים, הרי לנו ולבנינו היא החובה לבער את הרע מקרבנו עד עולם' - בכל הדורות, ואם לא נעשה דין בהם ולא נדון את החוטאים, ייענשו הרבים בעון החוטאים (רש"י), ואמר הכתוב (ויקרא כ, ד-ה): 'ואם העלם יעלימו עם הארץ - אורחי הארץ את עיניהם מן האיש ההוא - שעבד עבודה זרה בסתר מפני שנעלם מהם מעשהו,

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
מהלכים בין העומדים האלה, כי זה דרך היחול וההפחדה, שיהיה כראוי לזמן ולמקום. ואתה הבן.			מהלכים בין העומדים האלה, שפירושו שכר הנצחי לעולם הבא. כי זה דרך היחול וההפחדה - כי כך הוא מנהגו של עולם, כשרוצים להשפיע על האדם על ידי שמבטיחים לו שכר ומאיימים עליו בעונש, צריך שיהיה אופן הדיבור עמו כראוי ובהתאם לזמן ולמקום בו נמצא האדם המושפע, כדי שהדברים יעשו עליו את הרושם הראוי. ואתה הקורא, הבן את הדבר [כי אין מגלים לו לאדם אלא מה שהוא דבק בו או קרוב להידבק בו, וענין זה מבואר היטב בחכמת האמת שהיא חכמת הקבלה, וזה שאמר 'אתה הבן' (מרפא לנפש)].

עיונים

ה' אלוּקִינוּ לטוב לנו כל הימים עכ"ל. הרי שפירש העומדים האלה למעליותא, מלשון עומדים וקיימים לעד, כענין למען יעמדו ימים רבים.

אולם יש שפירשו שהעמידה היא חסרונם של המלאכים שעומדים על מקומם ואינם עולים בדרגות ולא כצדיקים בחייהם שעולים מדרגה לדרגה [כן כתב בדרך עץ החיים לרמח"ל ד"ה והנה זאת התורה, וז"ל: ונקראים המלאכים עומדים מאחר שהם עומדים תמיד במדרגה אחת, אבל בני האדם המה בעלי בחירה, להם ישתנה התקון על ידי עסק התורה, ולכן ניתנה התורה לישראל דוקא שעל ידם יהיו נתקנים התקונים האלה עכ"ל. וכן כתב הצ"ח ברכות י"ז ע"א, וז"ל: כי המלאך נשאר במדרגה אחת לא יוסיף שלימות ולא יגרע, אבל הצדיק, בכל יום ויום על ידי מעשים טובים ועסק התורה משיג שלימות יותר ויותר ומהלך ממדרגה למדרגה כל ימי חייו עכ"ל].

ולפי זה יתבאר מה שנאמר ליהושע בן יהוצדק 'ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה', שיהא בבחינת מהלך גם לאחר מותו בהיותו בין העומדים, וכמו שהובא בחידושי הגר"א אמרי נועם סוף ברכות, וז"ל: יש כמה צדיקים שאפילו בעולם הבא הם נקראים מהלכים וזו מדרגה גדולה שאין למעלה ממנה, כמו שנאמר ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה שאפילו בין המלאכים שהן עומדים תהיה אתה הולך ממדרגה למדרגה, וזהו שאמרו תלמידי חכמים אין להם מנוחה בעולם הבא, ובהוספת המו"ל שם, ונראה שזה להצדיקים שהניחו תלמידיהם בעולם הזה אשר על ידם נתוסף תמיד זכויות על ידי פעולתו בחייו, ועיין ספר אבן ישראל דרוש י' עכ"ל. וכ"כ ב'נפש חיה' (לרבי חיים אלעזר ואקס זצ"ל) עה"ת עניני ר"ה עמוד פ' עיין שם, (והשתא צא ולמד מה גדול כחן של מזכי הרבים, אם לאחר מותם כן, בחייהם על אחת כמה וכמה שהם עולים ועולים בזכות הרבים שהם מזכים) (בתורתו יגה).

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
— וְשִׁמַּתִּי אֲנִי אֶת פָּנַי בְּאִישׁ הַהוּא וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ. אֲךָ הָעֲבֹדוֹת וְהָעֲבֵירוֹת הַצְּפוּנוֹת בְּלֵב, דִּין גְּמוּלָן עַל הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא, עַל כֵּן הֵנִיחַ הַסֵּפֶר פֶּרוֹשׁ גְּמוּלַת הָעוֹלָם הַבָּא. וּמַהֵם, כִּי הַגְּמוּלָּה וְהָעֲנִשׁ הַנִּזְכָּרִים בַּסֵּפֶר, דָּבָר הַנִּבְיָא בַּגְּמוּלָּה הָעוֹלָם הַזֶּה וְעֲנִשׁוֹ לְאֲנָשֵׁי הָעוֹלָם, וּמִפְּנֵי שֶׁהָיָה יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק בְּעוֹלָם הַמַּלְאָכִים, אָמַר לוֹ (זְכַרְיָה ג, ז): וְנָתַתִּי לְךָ מַכְיוֹן שֶׁבַעבּוֹר הָעֲבֹדוֹת - הַמַּצְווֹת וְהָעֲבֵירוֹת הַצְּפוּנוֹת בְּלֵב, דִּין גְּמוּלָן עַל הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ - מִשְׁלֵם עֲלֵיהֶן הַבּוֹרָא שְׂכָר וְעוֹנֶשׁ צָפוֹן (בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא, עַל כֵּן הֵנִיחַ הַסֵּפֶר פֶּרוֹשׁ - לֹא פִירְשָׁה הַתּוֹרָה כָּלֵל אֶת הַגְּמוּלָּה וְהַשְׂכָּר שֶׁמִּקּוֹם נִתְּנָתָם הוּא הָעוֹלָם הַבָּא. ו. וּמַהֵם - טַעַם נוֹסֵף מִדּוּעַ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ ע"ה הִזְכִּיר בַּתּוֹרָה רַק אֶת הַשְׂכָּר וְהָעוֹנֶשׁ הַנִּתְּנִים בְּעוֹלָם הַזֶּה: כִּי הַגְּמוּלָּה - אֶת הַשְׂכָּר וְהָעוֹנֶשׁ הַנִּזְכָּרִים בַּסֵּפֶר הַתּוֹרָה, דִּבֶּר וְלִמַּד הַנִּבְיָא [מֹשֶׁה רַבֵּנוּ] בַּגְּמוּלָּה הָעוֹלָם הַזֶּה וְעֲנִשׁוֹ וְהוּא פָּנָה בַּדְּבָרִיו לְאֲנָשֵׁי הָעוֹלָם - לְאֲנָשִׁים שֶׁהָיוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה, עַל כֵּן פִּירֵשׁ אֶת הַשְׂכָּר וְהָעוֹנֶשׁ הַנִּתְּנִים בְּעוֹלָם הַזֶּה. וּמִפְּנֵי שֶׁהָיָה - וְאִילוּ נִשְׁמַתּוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הִכְהֵן הַגָּדוֹל שֶׁהָיְתָה מוֹפְשֶׁטֶת מִהַגּוֹף וּמִהֵנָּאוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה וְעוֹמֶדֶת בְּעוֹלָם הַמַּלְאָכִים - בְּעוֹלָם הָעֲלִיּוֹן [שֶׁהָיָה אִישׁ מִשְׁכִּיל וְטָהוֹר וְכָבֵד נִפְרָד מִתְּאוֹנוֹת הַחֹמֶר וְעָלָה לְמַדְרָגוֹת רוּחָנוֹת גְּבוּהוֹת, הִיא עֵיקַר הַשְׂכָּר אֲצִלוֹ הִתְעַנּוּג הָרוּחָנִי וְהִיא שׁוֹקֵק וּמִתְּאוֹוָה אֵלָיו אִף בְּעוֹדוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה כְּמִבּוֹאֵר בַּחֲכָמַת הָאֱמֶת (טוֹב הַלְבִּנוֹן)], נִתְּפַרֵשׁ לוֹ שְׂכָרוֹ שִׁינָתָן לוֹ בְּעוֹלָם הָרוּחָנִי וְאָמַר לוֹ הַקֶּב"ה (זְכַרְיָה ג, ז): וְנָתַתִּי לְךָ			אז ושמתי אני את פני - את רוגזי באיש ההוא' - נפשו תיכרת ולא יהיה לו חלק בעולם הבא 'ובמשפחתו' - ובקרוביו המחפים עליו (רש"י). אבל אם עבד עבודה זרה בגלוי, ובית הדין הענישוהו בעונש סקילה בעולם הזה, אזי יש לו חלק בעולם הבא. הרי שעל העבירות הגלויות ה' מעניש בעולם הזה, ועל עבירות נסתרות ה' מעניש בעולם הבא (מרפא לנפש). אך

עיונים

נג. ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. שפירושו שכר הנצחי לעולם הבא, וכמו שכתב בדרשות ופירושי רבנו יונה פרשת נצבים, וז"ל בין העומדים האלה כלומר החיות והמלאכים שהם "עומדים וקיימים לנצח" מבלי הפסק, וכן כתוב בתורה ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
ומהם, שגמול העולם הבא אין תכליתו אלא להדיק באלהים ולהתקרב אל אורו העליון, כמו שכתוב (ישעיה נח, ח): 'והלך לפניך צדקך כבוד יי יאספק, ואמר (דניאל יב, ג): 'והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע, ואמר (איוב לג, ל): 'לאור באור החיים. (נד) ולא יגיע אליו אלא מי שרצה הבורא בו, ורצון הבורא שרש הגמול,			כשבא רבנו לבאר את הטעם השביעי לכך שלא הוזכר שכר העולם הבא, הוא חורג ממנהגו בהסברים הקודמים. כאן מוכיח רבנו שאמנם בקריאת הפסוקים באופן פשוט נראה שלא הוזכר הגמול בעולם הבא, אך כשמתבוננים בפסוקים ומתעמקים בהם מגלים שהשכר הוזכר (בדרך רמז).
ז. ומהם - טעם נוסף, שביעי במספרו, מדוע לא נתפרש בתורה שכר ועונש הניתנים בעולם הבא: מפני שגמול ושכר העולם הבא אין תכליתו ומטרתו אלא להדיק באלהים ולהתקרב אל אורו העליון, כמו שכתוב (ישעיה נח, ח): 'והלך לפניך צדקך - הצדקה שעשית בעולם הזה תלך לפניך אחרי מותך להוליכך לגן עדן, וכבוד ה' יאספק' אליו. הרי ששכר העולם הבא הוא דביקות הנפש בה' והתקרבותה לאורו העליון (פתחי לב), ואמר (דניאל יב, ג): 'והמשכילים שעסקו בתורה ובמצוות יזהירו כוזהר הרקיע', זוהר הרומז לשכר רוחני, ואמר (איוב לג, ל): 'לאור באור החיים' - בהיות הנפש מאירה באור החיים הנצחיים לעולם הבא. ולא יגיע אליו - ואין האדם יכול להגיע לדביקות והתקרבות זו אלא מי שרצה הבורא בו [מרוצה בו], ונמצא שרצון הבורא הוא שורש הגמול - העובדה			
עיונים			
נד. ולא יגיע אליו אלא מי שרצה הבורא בו ורצון הבורא שורש הגמול. בספר 'משנת רבי אהרן' (ח"ד עמו' עה, ונ"ך דניאל עמו' רפ"א) ביאר שדברי רבינו בזה הם כהמשך לדבריו לעיל, שמתנאי השכר בעולם הבא הוא שירה לאחרים את הדרך לעבודת האלקים. שכן מצינו בתורה, שעיקר חיבתו של אברהם אבינו לפני ה', היתה משום שלימד את בניו והדריכם לעבוד את ה', כמ"ש (בראשית יח, יט) "כי ידעתי [לשון חיבה] למען אשר יצוה את בניו ואת אחריי ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". הרי שכל צדקותיו ומסירות נפשו למען קדושת שמו יתברך והעמידה בניסיונות הנוראים, עדיין לא היו סיבה מספקת להודיע לאברהם על הפיכת סדום, ועדיין לא זכה ל'ידעתי', דהיינו חיבה יתירה, ורק על ידי 'אשר יצוה את בניו ואת אחריי', היינו זכוי אחרים, אמר ה' "כי ידעתי" (שם) ו"המכסה אני מאברהם אשר אני עושה" (שם י"ח, י"ז), כי בזה			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
שה' יתברך מרוצה מהאדם ומקרבו אליו היא עצמה, שורש השכר לעולם הבא, וכמו שכתוב (תהלים ל, ו): 'כי רגע באפו חיים ברצונו, ואמר בפרשת אם בחקותי רמזים שמוזרים על הרצון מאלהים, והוא מה שאמר (ויקרא כו, יא): 'ולא תגעל נפשי אתכם, ואמר (ויקרא כו, ט): 'ופניתי אליכם וחייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם.			באדם - כבר יש לו חיים, שהם כחיי העולם הבא, משום שכל מהותו ושורשו של שכר העולם הבא הוא רצונו יתברך ('משנת רבי אהרן', ח"ד עמ' עה). שכר כזה שפירושו הזכות להתקרב לה' ולהיות רצויים לפניו מוזכר גם מוזכר בתורה: ואמר - הנה בפרשת אם בחקותי נאמרו רמזים - ופסוקים שמוזרים - ומלמדים על הרצון מאלהים - שכאשר נשמור את התורה ה' ירצה בנו, וההיפך אם נעבור עליהם, והוא מה שאמר (ויקרא כו, יא): 'ולא תגעל נפשי אתכם' - לא אמאס בכם, ואמר (ויקרא כו, ט): 'ופניתי אליכם - שיהיה רצוני דבק בכם (רבנו בחיי) וחייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם', כל הפסוקים הללו מורים על רצונו יתברך בעושי מצוותיו ובהתקרבותם אליו, נמצא אם כן שנזכר בתורה גם השכר של העולם הבא. [עיקר ביאור דברי רבנו בטעם זה הוא כך: תכלית השכר היא הדביקות באלוקים, ולא ניתן להגיע לשכר זה אלא ברצון האלוקים, ומי שהאלוקים רוצה בו מובטח הוא בקרבת הקב"ה אליו. נמצא אפוא שאם מוזכרים בתורה מהם הגורמים לרצון ה' בנו, הרי שנרמז שכר העולם הבא בתורה (עפ"י פת לחם)].
אחר שהביא רבנו את הסיבות לכך שלא הוזכר השכר והגמול שבעולם הבא חוזר רבנו לבאר את עניין הביטחון הראוי לאדם בחלק זה, בשכר שעתידי האדם לקבל על עמלו הרוחני.			
עיונים			
הוא תכלית אהבה והרצון מהקב"ה, ולכן בזה זוכים לשכר העולם הבא, כי בזה מגיעים לדרגא שרוצה בה הבורא.			
הרי שהרצון והחיבה העמוקים ביותר מאת הבורא, שאפשר לאדם להגיע אליהם הוא על ידי זיכוי הרבים. ולכן גם שכר העולם הבא שיסודו ושרשו הוא רצונו יתברך, הדרך להשיגו הוא על ידי זיכוי הרבים, כשמורה להם את דרך עבודת האלוקים.			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לב
לְבָרְכָהּ (אבות א, ג): אֵל תִּהְיֶה כְּעֲבָדִים הַמְשֻׁמְשִׁים אֶת הָרֶב עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶם^(נ) אֶלֶּא הָיוּ כְּעֲבָדִים הַמְשֻׁמְשִׁים אֶת הָרֶב שְׁלֹא עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶם וַיְהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם.			לברכה (אבות א, ג): אֵל תִּהְיֶה כְּעֲבָדִים הַמְשֻׁמְשִׁים את הרב על מנת לקבל פרם^(נ) אֶלֶּא הָיוּ כְּעֲבָדִים הַמְשֻׁמְשִׁים את הרב שְׁלֹא עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶם ויהי מורא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם.
וְהָיָה אַחֲרַי מִן הַחֲסִידִים אוֹמֵר: לֹא יִגִּיעַ הָאָדָם אֶל גָּמוּל הָעוֹלָם הַכָּא בְּמַעֲשָׁהוּ, אִם			וְהָיָה אַחֲרַי מִן הַחֲסִידִים אוֹמֵר: לֹא יִגִּיעַ הָאָדָם אֶל גָּמוּל הָעוֹלָם הַכָּא בְּמַעֲשָׁהוּ, אִם
שכר, חפצים אתם לעשות רצונו ולקיים מצוותיו מתוך אהבתו (עפ"י רש"י ע"ז יט, א ד"ה ע"מ). [וכן דרש רבי אלעזר (ע"ז יט, א) על הנאמר (תהלים קיב, א) 'אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד', 'במצוותיו ולא בשכר מצוותיו], ומוסיף התנא ואומר, שאף על פי שצריך לעבוד את הבורא מתוך אהבה, עם זאת, ויהי מורא שמים עליכם' - עבדוהו גם מיראה ופחד, שעל ידי כך נמצאת עבודתכם שלימה, שהעובד מאהבה, מקפיד ביותר על מצוות עשה, והעובד מיראה נזהר ביותר ממצוות לא תעשה, ועל כן העובד מתוך יראה ואהבה עבודתו שלימה (רמב"ם, רע"ב). והיה אחד מן החסידים אומר: לא יגיע האדם - שום אדם אינו ראוי אל גמול העולם הבא - לשכר בעולם הבא בעבור מעשהו - מעשיו הטובים, שהרי אם			שכר, חפצים אתם לעשות רצונו ולקיים מצוותיו מתוך אהבתו (עפ"י רש"י ע"ז יט, א ד"ה ע"מ). [וכן דרש רבי אלעזר (ע"ז יט, א) על הנאמר (תהלים קיב, א) 'אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד', 'במצוותיו ולא בשכר מצוותיו], ומוסיף התנא ואומר, שאף על פי שצריך לעבוד את הבורא מתוך אהבה, עם זאת, ויהי מורא שמים עליכם' - עבדוהו גם מיראה ופחד, שעל ידי כך נמצאת עבודתכם שלימה, שהעובד מאהבה, מקפיד ביותר על מצוות עשה, והעובד מיראה נזהר ביותר ממצוות לא תעשה, ועל כן העובד מתוך יראה ואהבה עבודתו שלימה (רמב"ם, רע"ב). והיה אחד מן החסידים אומר: לא יגיע האדם - שום אדם אינו ראוי אל גמול העולם הבא - לשכר בעולם הבא בעבור מעשהו - מעשיו הטובים, שהרי אם
עיונים			
נו. אלא הוּא כְּעֲבָדִים הַמְשֻׁמְשִׁים את הרב שלא על מנת לקבל פרם. ה'תוספות' במסכת פסחים (ח' ע"ב ד"ה והתנן) הקשו על כך ממה שאמרו שם בגמרא "האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאחיה בן עולם הבא הרי זה צדיק גמור" עיי"ש. ובאמת עיין ב'פרי מגדים' (או"ח תל"ג י"ד בא"א) שכתב דגם אם אמרו דהוי צדיק גמור מכל מקום חסיד לא הוי, ואפשר דגם צדיק גמור לא הוי ומה שאמרו הרי זה צדיק גמור צריך לומר הרי זה צדקה גמורה עכ"ל. ויש שכתבו לחלק, שדווקא מצוות שבין אדם למקום שתכליתם דביקות בו יתברך, בהם כוונה לקבלת שכר המצוה מגרע במצוה, שאין עושה זה מאהבת הש"ת אלא לאהבת עצמו, (כמו שנתבאר במהר"ל חדושי אגדות נדרים ס"ב), אבל מצוות שבין אדם לחבירו כצדקה שתכליתם הטבת הזולת, אין זה חסרון במה שמכוין גם לתועלת עצמו, דמכל מקום הלא קיבל את חלקו (עיין פרשת דרכים דרך			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לב
היו מודקדקים עמו בחשבון מדוייק במה - כמה שהוא חייב לאלהים בתמורה על טובותיו עליו - לטובות שנעשו עמו, או אז היה רואה שלא מגיע לו כלום, אלא אדרבה בעל חוב גדול הוא, ועדיין לא גמר			מִדְקָדְקִים עִמּוֹ בַּחֲשׁוֹן בְּמַה שֶׁהוּא חַיֵּב לָאֱלֹהִים עַל טוֹבוֹתָיו עָלָיו, אֲבָל בְּחֶסֶד הָאֱלֹהִים עָלָיו, עַל כֵּן אֵל תִּבְטָחוּ בְּמַעֲשֵׂיכֶם. וְאָמַר דָּוִד בְּזֶה (תהלים סב, יג): וְלֹךְ אֲדַנִּי חֶסֶד כִּי אַתָּה תִּשְׁלַם לְאִישׁ כְּמַעֲשָׁהוּ.
לפרוע לה' על כל הטובות שכבר עשה עמו, ובוודאי שלא מגיע לו שכר נוסף, אבל - אלא השכר בעולם-הבא ניתן לאדם רק בחסד מהאלהים עליו, ועל כן אל תבטחו בקבלת שכר בעבור מעשיכם, אלא דעו שהשכר יינתן רק כחסד. ואמר דוד בזה (תהלים סב, יג): 'ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו', הרי שגם השכר שהבורא יתברך משלם לאדם בעבור מעשיו הטובים אינו מגיע לו מן הדין			לפרוע לה' על כל הטובות שכבר עשה עמו, ובוודאי שלא מגיע לו שכר נוסף, אבל - אלא השכר בעולם-הבא ניתן לאדם רק בחסד מהאלהים עליו, ועל כן אל תבטחו בקבלת שכר בעבור מעשיכם, אלא דעו שהשכר יינתן רק כחסד. ואמר דוד בזה (תהלים סב, יג): 'ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו', הרי שגם השכר שהבורא יתברך משלם לאדם בעבור מעשיו הטובים אינו מגיע לו מן הדין
עיונים			
האתרים דרוש השלישי בשם המהרי"ט, ואהבת ציון דרוש י' בשם ה'נודע ביהודה' ('בתורתו יהגה'). הנה במסכת ברכות ח' ע"א איתא, אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל, תמה ואמר "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה" כתיב, אבל בחו"ל לא, כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא (פירש רש"י: מקדמי - שחרית. מחשכי - ערבית, כלומר מאריכין לשהות בבית הכנסת) אמר: היינו דאחני להו כדאמר ר' יהושע בן לוי לבניה, קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חיי, ע"כ. וכתב על זה המאמר מרדכי (או"ח סי' צ' סי"ד) וז"ל: ולכאורה יש לדקדק דהוי כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס (ואיך ציוה ריב"ל לבניו "כי היכי דתורכו חיי"). ושמא יש לומר דבניו היו קטנים והיה אומר להם כן כדי למשוך את לבם לעבודת ה' דזה מותר כמו שאמרו ז"ל שיאמר אדם לבניו שילמוד ויעסוק בתורה כדי שיקראוהו 'רבי', אע"פ שאסור לאדם ללמוד על מנת כן כנ"ל. ועוד יש לומר דאפילו בגדולים שפיר דמי, והכי פירושו, דרבי יהושע בן לוי היה אומר להם שיעשו דבר זה כדי שיאריכו ימיהם אבל לא היתה כוונתו שיעשו כן על מנת שיאריכו, אלא היה מצוה להם דבר זה מפני שהיה הוא רוצה וחושק שיהיו ימיהם ארוכים, ועל כן היה מפקידם על מצוה שמארכת הימים ולא היתה הכוונה כלל שיעשו על מנת כן, ועל דרך שאמרה תורה למען ירבו ימיכם וגו' וכן כבד את אביך וגו' למען יאריכון וגו' וכמה פסוקים כיו"ב שהכוונה נמי על דרך זה שהקב"ה ית"ש רצה ברוב חסדיו לזכות את ישראל וציווה לעשות דברים לטובתם ולתועלתם, אבל אין הכוונה שיעבדו על מנת כן, כן נראה לי נכון, עכ"ל. נו. ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. יש להקשות, מדוע נכתב "אתה" הלא "תשלם" הוא			היו מודקדקים עמו בחשבון מדוייק במה - כמה שהוא חייב לאלהים בתמורה על טובותיו עליו - לטובות שנעשו עמו, או אז היה רואה שלא מגיע לו כלום, אלא אדרבה בעל חוב גדול הוא, ועדיין לא גמר

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
אָבֵל פִּרוּשׁ הַחֶלֶק הַשְּׂבִיעִי, וְהוּא בְּחֶסֶד הָאֱלֹהִים עַל בְּחִירָיו וּסְגָלָתוֹ בְּעוֹלָם הַבָּא בְּרֹב הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר לֹא נוֹכַל לְסַפֵּר, אֲפִנִי יֵשֶׁר הַבְּטָחוֹן עַל הָאֱלֹהִים בּוֹ, שְׂתַעֲסֵק בַּסְּבוֹת הַמְּגִיעוֹת אוֹתוֹ אֶל מַדְרָגוֹת הַחֲסִידִים הָרְאוּיִים לָזֶה מֵאֵת הָאֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ בְּחֶסֶדּוֹ. וְהוּא, שְׂיִנְהֵג בְּמִדּוֹת אֲנָשֵׁי הַפְּרִישוֹת הַמוֹאֲסִים בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְלְהוֹצִיא אֹהֲבָתוֹ וּבְחִירָתוֹ מִלְּבוֹ, וְיִמִּיר זֶה			
העושים מאהבה (וכמו שמציין רבנו להלן בסוף הפרק שעליהם נאמר 'להנחיל אוהבי יש') ולא הוביו המיוחדים, הצדיקים בעולם הבא, אשר לא נוכל לספרן ולמנותם, אופני יושר הבטחון על האלהים בו - הדרך הישרה והנכונה שיש לנהוג בביטחון בזה היא: שיתעסק האדם בסיבות המגיעות - באמצעים שיביאו אותו אל מדרגות החסידים הראויים לזה מאת האלהים יתברך בחסדו - הראויים לכך שהאלוהים ייתן להם בחסדו טובות אלה. והוא - והדרך שעל ידה יתעלה בדרגתו היא על ידי שיתנהג במידות ובהנהגות אנשי הפרישות הצדיקים הפרושים המואסים בעולם הזה, ולהוציא אהבתו ובחירתו מלבו - ויסיר מליבו את האהבה ואת התשוקה לעולם הזה, וימיר זה - ויחליף רצונו וחשקו			
גם כן לשון נוכח, והיה לכאורה מספיק לומר "ולך ה' חסד כי תשלם לאיש כמעשהו"? ביאר ה'חפץ חיים' (בספרו 'שמירת הלשון' שער התורה פרק ב'), על פי מה שכתב הגר"א במשלי על הפסוק (י, כד) 'מגורת רשע היא תבואנו, ותאוות צדיקים יתן', כלומר, העבירה שהאדם עושה היא בעצמה מענישה אחר כך לאדם, ועל כן יש לעונש גבול, כמו שהעבירה בעצמה יש לה גבול. אבל עבור המצוה משלם הקב"ה בעצמו ובכבודו, ועל כן השכר הוא בלי גבול, כמו שהקב"ה בעצמו אין לו גבול, וזו כוונת הכתוב "ולך ה' חסד כי אתה", פירוש אתה בעצמך, 'תשלם לאיש' שכר עבור קיום מצוותיו, כדי שלא יהיה גבול לשכר, עכ"ל. [ועיין עוד בספר 'אהבת חסד' ח"ב פ"ד בהגה"ה]. נח. ולהוציא אהבתו ובחירתו מלבו וימיר זה באהבת הבורא יתברך. במסכת סנהדרין (ע"א, א): "תניא, בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב, דרוש וקבל שכר". כתב רבינו בחיי:			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
בְּאַהֲבַת הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, וְלְהַמְסֵר אֵלָיו, וְלְהַשְׁתַּעֲשֵׂעַ בּוֹ, וְלְהַשְׁתּוֹמֵם מִהַעוֹלָם וְיוֹשְׁבָיו, וְיִתְנַהֵג בְּמִנְהַגֵּי הַנְּבִיאִים וְהַחֲסִידִים, וְיִהְיֶה לְבוֹ כְּטוֹת בְּאֱלֹהִים שְׂתַחַסֵּד עִמּוֹ כְּמוֹ שֶׁהִתְחַסֵּד עִמָּם בְּעוֹלָם הַבָּא. אָבֵל מִי שִׁכְטָח עַל הָאֱלֹהִים			
באהבת הבורא יתברך, ולהימסר אליו - וימסור את הנהגת ענייניו לידי הבורא יתברך, ולהשתעשע בו - וכל שמחתו ושעשועיו יהיה רק בזכרון הבורא, ולהשתומם - ויתבודד ויתרחק מענייני העולם הזה ויושביו -			
ומאהנשים השקועים בהבליו, [או הכוונה, שישתומם ויתפלא בלבו על אנשי העולם העוסקים בהבלי עולם הזה (פת לחם)], ויתנהג במנהגי ובדרכי הנביאים והחסידים, ואז יהיה לכו כטוח באלהים שיתחסד עמו - שיעשה עמו חסד בעולם הבא כמו שהתחסד עמם - כפי שהוא מתחסד עם הנביאים והחסידים בעולם הבא. אבל מי שיכטח על האלהים			
יש לשאול, מפני מה הוצרכה תורה להודיע ולכתוב מה שלא היה, ומה שאין ענינו נוהג בדרך העולם? עוד יש מקשים, הרי כוונת חז"ל במה שאמרו "דרוש וקבל שכר" היא בפשטות לשכר תלמוד תורה. ותמוה הדבר: וכי לא די בכל התורה כולה כדי לדרוש ולקבל שכר?! הלא גם אם יחיה אדם אלף שנים, לא יחסר לו מה לדרוש בתורה, אשר היא ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים! ומבאר רבינו בחיי, כי אין כוונת חז"ל "דרוש וקבל שכר" לשכר תלמוד תורה, אלא 'דרוש' מפרשה זו עד היכן נתבע האדם לאהוב את ה' יתברך, שלמען אהבת השי"ת על האדם לסלק מלבו את האהבה המוטבעת בו לבנו, כשהדבר נצרך לכך. וז"ל: היה זה מחכמת התורה ללמד דעת את העם בגודל חיוב אהבת השם יתברך. שהרי אין לך אהבה חזקה בעולם כאהבת האב והאם לבן, וכיון שהבן עובר על מצוות השם יתעלה, וזה דרכו כסל לו, חייבים הם שתתגבר עליהם אהבת השי"ת על אהבת הבן עד שיצטרכו להביא אותו הם בעצמם לבית דין לסקילה.			
וכבר בא הענין הזה בחיוב גודל האהבה להשי"ת מפורש בתורה בענין העקידה, כי אברהם עם היות אהבתו ליצחק עזה וחזקה שהרי בא אליו אחר הזקנה והיאוש, אעפ"כ כשצוהו להקריבו עולה - טרח בדבר מיד, והגביר אהבת השי"ת על אהבתו ליצחק, ועל שלימות המעלה הזאת קראו "אברהם אוהבי" (ישעיה מא). ואז נתפרסם לכל העולם גודל חיוב האהבה לשם יתעלה שהיא ראויה לעבור כל מיני אהבה, ומזה אמרו דרוש וקבל שכר. כך שמעתי מפי הרב ר"ש מורי שיחיה. עכ"ד.			

חובות	שער הכטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הכטחון	הלכות	
וְהִסְכֵּל בְּעֵת הַנִּסְיוֹן וְהַצָּרָה, ^(ס) וְיִשְׁקַל בְּעֵינֵיהֶם כָּל דָּבָר אֲצֵל קִיּוֹם מַצּוֹת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שִׁדְעָתָ מִן הָעֵנִין "וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם" (בְּרֵאשִׁית כב, א), וְעֵנִין חֲנַנְיָה מִיִּשְׁאֵל וְעֲזָרְיָה בְּכַבְּשָׁן הָאֵשׁ (דְּנִיָּאל ג, יג), וְדְנִיָּאל בְּגֹב הָאֲרִיּוֹת (דְּנִיָּאל ו, יג), וְעִשְׂרָה הָרוּגֵי מַלְכוּת.				וְהִסְכֵּל - וְהֵם סוֹבְלִים וְעוֹמְדִים בְּאִמּוּנָתָם וּבִצְדָקוֹתָם בְּעֵת שֶׁה' מְבִיא עֲלֵיהֶם אֶת הַנִּסְיוֹן וְהַצָּרָה - אוֹ שֶׁאֵר צְרוּת, וְיִשְׁקַל בְּעֵינֵיהֶם כָּל דָּבָר - שׁוֹם דְּבַר אֵינּוּ מַכְבִּיד עֲלֵיהֶם אֶת הָעֲבוּדָה וְגַם דְּבַר שְׁבִטְבַּע הוּא כְּבֹד לְאָדָם לְעִשׂוֹתוֹ, נַעֲשֶׂה אֲצֵלָם קַל אֲצֵל - כִּשְׁהוּא נוֹגַע לְקִיּוֹם מַצּוֹת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שִׁדְעָתָ מִן הָעֵנִין - וְכַפִּי שִׁדּוּעַ מִנִּסְיוֹן עֲקִידַת יִצְחָק "וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם" (בְּרֵאשִׁית כב, א) שֶׁאֲבָרָהֶם אֲבִינּוּ הִיָּה מוֹכֵן לְהַעֲלוֹת אֶת יִצְחָק בְּנוֹ יְחִידוֹ בְּזִרְיוֹת וּבְשִׁמְחָה לְעוֹלָה, כְּדִי לְקַיֵּם אֶת רְצוֹן ה', וְכֵן מְצִינּוּ בְּעֵנִין חֲנַנְיָה מִיִּשְׁאֵל וְעֲזָרְיָה בְּכַבְּשָׁן הָאֵשׁ (דְּנִיָּאל ג, יג), שֶׁבָּחָרוּ לְהִישָׁרֵף בְּכַבְּשָׁן הָאֵשׁ וְלֹא לְהִשְׁתַּחֲוּוֹת לְפִסְלוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר, וְלֹא הִתְחַנְּנוּ לִפְנֵי שִׁיּוּתָר עַל גִּזְרֵתּוֹ, וְלֹא עוֹד אֶלָּא אִף הָעִיזוּ אֶת פְּנֵיהֶם כְּלִפּוֹ כְּמִבּוֹאֵר בְּפִסּוֹק (דְּנִיָּאל ג', ט"ז) וּבִמְ"ר וִיקְרָא פ' ל"ג), וְדְנִיָּאל בְּגֹב הָאֲרִיּוֹת (דְּנִיָּאל ו, יג), לֹא בִּטַּל אֶת מִנְהַגוֹ לְהַתְּפַלֵּל ג' פַּעֲמִים אִפִּילוֹ בְּשַׁעַת הַסִּכְנָה, וּמִשּׁוֹם שֶׁעָבַר עַל צִוּוּיֵּי שֶׁל דְּרִיּוּשׁ שֶׁאֲסָר לְהַתְּפַלֵּל, הוֹשִׁלָךְ לְגֹב הָאֲרִיּוֹת, וּמִהֲנַעֲשֶׂה עִם עִשְׂרָה הָרוּגֵי מַלְכוּת שֶׁמִּסְרוּ אֶת נַפְשָׁם עַל קִידוּשׁ ה' וְקִיבְלוּ גִזְרֵת שָׁמַיִם בְּשִׁמְחָה, וְכַפִּי שֶׁאֲמַר רַבִּי עֲקִיבָא בְּעֵת שֶׁסָּרְקוּ אֶת בִּשְׁרוֹ בְּמִסְרָקוֹת שֶׁל בְּרוֹזל: "כָּל יְמֵי הָיִיתִי מִצְטָעֵר עַל פִּסּוֹק זֶה [בְּכָל נַפְשִׁךְ - אִפִּילוֹ נוֹטֵל אֶת נַפְשִׁךְ] מִתִּי יָבוֹא לִידִי וְאֶקְיִימֶנּוּ" (בְּרֵאשִׁית סא, ב), וּבּוֹדָאִי אִף חֲבָרִי שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא מִסְרוּ אֶת נַפְשָׁם בְּשִׁמְחָה עַל קִידוּשׁ ה' (פַת לַחֵם).			
עיונים נט. ומסימני אנשי המעלה הזאת שיוור עבדי הבורא אל עבודת הבורא. בהקדמה לספר שו"ת 'חתם סופר' (יור"ד פתוחי חותם ד"ה והאוחז), כתב: מדרך האוהב את המלך להתאמץ ולהשתדל בכל האפשר להכניס בני אדם תחת עול מלכותו ולהרבות לו עבדים כיד המלך ויען כי זכה אברהם אבינו ע"ה למידה זו טרם צוה ה' עליה, רק משכלו ומדעתו עמד בראש כל חוצות, בנה מזבחות וקרא בשם ה', העמיד תלמידים הרבה את הנפש אשר עשה בחרן, לכן לו יאות להיקרא אוהבו של המלך יתברך שמו, זרע אברהם אוהבי עכ"ל. בספר 'שערי תשובה' לרבינו יונה (שער ג' אות י"ט) כתב: והפועל הנאמן יהיה מהיר במלאכתו וגם ישגיח על מלאכת הפועלים חבריו, ועיניו על דרכיהם לראות אם באמונה הם עושים, ויזהירם ויודיעם את המעשה אשר יעשון, כי חפצו ורצונו אשר תעשה מלאכת אדוניו בלא רמיה, על כן יחזיק ידי עושי המלאכה עכ"ל.							
עיונים ס. ושיקל בעיניהם כל דבר אצל קיום מצות הבורא יתברך. בלעם בנבואתו על ישראל אמר: "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל" (במדבר כ"ג, כ"א), לדברי ה"אור החיים" הקדוש, הבחין כאן בלעם במעלתם של ישראל, שאף על פי שיגיעים הם בתורה, אינם חשים בעייפות וטורח. וזה לשונו: "שהצדיקים, הגם שעושים מצוות וכל עסקם בתורה אינם מרגישים שיש להם עמל, אלא אדרבה כאדם המרויח וכאדם המשתעשע בשעשועים, לרוב חשקם בתורה". בענין זה ידוע משלו של המגיד מדובנא בביאור הפסוק: "ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל" (ישעיה מ"ג, כ"ב): משל לסוחר שבא ממדינת הים. בהגיעו לנמל ביקש מאחד הסבלים							

עיונים

נט. וּמִסִּימָנִי אֲנֹשִׁי הַמַּעֲלָה הַזֹּאת שִׁיּוּרוֹ עֲבָדִי הַבּוֹרָא אֶל עֲבוֹדַת הַבּוֹרָא. בְּהַקְדָּמָה לְסִפּוּר שׁו"ת 'חֲתָם סוֹפֵר' (יור"ד פְּתוּחֵי חוֹתֵם ד"ה וְהַאֲוָחוּז), כְּתַב: מִדֶּרֶךְ הָאוֹהֵב אֶת הַמֶּלֶךְ לְהַתְּאָמֵץ וּלְהִשְׁתַּדֵּל בְּכָל הָאִפְשָׁר לְהַכְנִיס בְּנֵי אָדָם תַּחַת עוֹל מַלְכוּתוֹ וּלְהַרְבּוֹת לוֹ עֲבָדִים כִּד הַמֶּלֶךְ וְיַעַן כִּי זָכָה אֲבָרָהֶם אֲבִינּוּ ע"ה לְמִידָה זוֹ טֶרֶם צוּה ה' עֲלֵיהֶם, רַק מִשְׁכָּלוֹ וּמִדַּעְתּוֹ עָמַד בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת, בָּנָה מִזְבְּחוֹת וְקָרָא בְּשֵׁם ה', הָעֶמֶיד תְּלַמִּידִים הִרְבָּה אֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשָׂה בַּחֲרוֹן, לִכֵּן לוֹ יָאוֹת לְהִיקְרָא אוֹהֵבוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, זֶרַע אֲבָרָהֶם אוֹהֵבֵי עַכ"ל.

בְּסִפּוּר 'שְׁעָרֵי תְּשׁוּבָה' לְרַבִּינוּ יוֹנָה (שְׁעָרֵי ג' אוֹת י"ט) כְּתַב: וְהַפּוֹעֵל הַנֶּאֱמָן יִהְיֶה מֵהִיר בְּמִלְאֲכָתוֹ וְגַם יִשְׁגִּיחַ עַל מִלְאֲכַת הַפּוֹעֵלִים חֲבִירָיו, וְעֵינָיו עַל דְּרָכֵיהֶם לְרֹאוֹת אִם בְּאִמּוּנָה הֵם עוֹשִׂים, וְיִזְהִירוּ וְיִוִּדְעוּ אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, כִּי חֲפָצוֹ וְרְצוֹנוֹ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה מִלְאֲכַת אֲדוֹנָיו בְּלֹא רְמִיָּה, עַל כֵּן יִחְזִיק יָדֵי עוֹשֵׂי הַמִּלְאָכָה עַכ"ל.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
ומי שפָּחַד בַּמָּוֶת בַּעֲבוּרַת הַבּוֹרָא מִן הַחַיִּים בְּהַמְרוּתוֹ, וְהָרִישׁ מִן הָעֵשֶׁר, וְהַחֲלִי מִן הַבְּרִיאוֹת, וְהִצָּרָה מִן הַשְּׁלָוָה, וְנִמְסָר לְדִין הַבּוֹרָא וְרָצָה בְּגִזְרָתוֹ, רָאוּי הוּא לְחֶסֶד הַבּוֹרָא עָלָיו בְּנֶעֱם הָעוֹלָם הַבָּא, אֲשֶׁר אָמַר עָלָיו הַכֶּתוּב (מְשָׁלִי ח, כא): ^(כא) לְהַנְחִיל אוֹהֲבֵי יִשׁ וְאַצְרוּתֵיהֶם	אמלא' מן הטובה (מצודת דוד), ונאמר עוד (ישעיה סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים זולתך' - הטובות שיהיו לעולם הבא לא נתגלו לשום	אמלא, וְאָמַר (ישעיה סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים זולתך יַעֲשֶׂה לְמַחְכָּה לוֹ, וְאָמַר (תהלים לא, כ): מֶה רַב טוֹבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירְאֶיךָ.	אמלא' מן הטובה (מצודת דוד), ונאמר עוד (ישעיה סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים זולתך' - הטובות שיהיו לעולם הבא לא נתגלו לשום	אמלא, וְאָמַר (ישעיה סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים זולתך יַעֲשֶׂה לְמַחְכָּה לוֹ, וְאָמַר (תהלים לא, כ): מֶה רַב טוֹבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירְאֶיךָ.	אמלא, וְאָמַר (ישעיה סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים זולתך יַעֲשֶׂה לְמַחְכָּה לוֹ, וְאָמַר (תהלים לא, כ): מֶה רַב טוֹבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירְאֶיךָ.	אמלא, וְאָמַר (ישעיה סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים זולתך יַעֲשֶׂה לְמַחְכָּה לוֹ, וְאָמַר (תהלים לא, כ): מֶה רַב טוֹבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירְאֶיךָ.

נביא בשל היותם כה מופלאים וכה מרוממים, רק הם גלויים וידועים להקב"ה בלבד, 'יעשה למחכה לו' - אשר אלוקים יעשה אל מי אשר מחכה לו ומאמין בו (שם), ואמר (תהלים לא, כ): 'מה רב טובך אשר צפנת ליראיך' - מה מאד רב הטוב אשר צפנת לתת ליראיך בעולם הבא (שם).

עיונים

הרמב"ם (בפירושו למשניות סוף מסכת עוקצין) מבאר את כוונת המאמר הזה, שאילו נקבץ את כל תענוגי העולם הזה לכל אופניהם, ונכפיל את הסך הכל שלהם פי שלש מאות ועשר, נגיע לדמיון עומק טעם השכר המעוּתד לצדיקים בעולם הבא. ועדיין אין זה מבטא את שכרם באמת, כי תענוגי העולם הזה הנם תענוגות חולפים, ואילו עינוגו של העולם הבא הוא עונג נצחי. ודבר זה נרמז בגופו של הכתוב, שלזה נתכוון באומרו "להנחיל אוהבי יש", כלומר עינוג הקיים באופן מתמיד, אלא שחכמים מצאו במלה זו רמז גם לעומקו של אותו עונג. והוסיף הרמב"ם עוד, שלא אמרו חכמים דבר זה אלא "על דרך ההערה", כלומר שאינו אלא משל בעלמא, כי באמת אין שום יחס בין עינוגי עולם האמת לעינוגי העולם הזה.

על הנאמר בגמרא לעיל יש להקשות, וכי כל הצדיקים יקבלו שכר שוה לעולם הבא שהוא שלש מאות ועשר עולמות? ויש לומר, שכשם שאפשר שיהיו כמה ארמונות הדומים זה לזה בחיצוניותם, ומכל מקום הם חלוקים מאוד בתוך פנים המבנה. כך לעתיד לבוא, אכן יקבלו כל הצדיקים בשוה ש"י עולמות ["להנחיל אוהבי יש", משמע כל האוהבים בשוה], אבל ביחס למילוי העולמות ["ואוצרותיהם אמלא"] אכן יהיה שינוי ביניהם, שכל אחד מהם יקבל בהם כפי ערך מעשיו (ישמח משה).

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
ומי שפָּחַד בַּמָּוֶת בַּעֲבוּרַת הַבּוֹרָא מִן הַחַיִּים בְּהַמְרוּתוֹ, וְהָרִישׁ מִן הָעֵשֶׁר, וְהַחֲלִי מִן הַבְּרִיאוֹת, וְהִצָּרָה מִן הַשְּׁלָוָה, וְנִמְסָר לְדִין הַבּוֹרָא וְרָצָה בְּגִזְרָתוֹ, רָאוּי הוּא לְחֶסֶד הַבּוֹרָא עָלָיו בְּנֶעֱם הָעוֹלָם הַבָּא, אֲשֶׁר אָמַר עָלָיו הַכֶּתוּב (מְשָׁלִי ח, כא): ^(כא) לְהַנְחִיל אוֹהֲבֵי יִשׁ וְאַצְרוּתֵיהֶם	אמלא' מן הטובה (מצודת דוד), ונאמר עוד (ישעיה סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים זולתך' - הטובות שיהיו לעולם הבא לא נתגלו לשום	אמלא, וְאָמַר (ישעיה סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים זולתך יַעֲשֶׂה לְמַחְכָּה לוֹ, וְאָמַר (תהלים לא, כ): מֶה רַב טוֹבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירְאֶיךָ.	אמלא' מן הטובה (מצודת דוד), ונאמר עוד (ישעיה סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים זולתך' - הטובות שיהיו לעולם הבא לא נתגלו לשום	אמלא, וְאָמַר (ישעיה סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים זולתך יַעֲשֶׂה לְמַחְכָּה לוֹ, וְאָמַר (תהלים לא, כ): מֶה רַב טוֹבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירְאֶיךָ.	אמלא, וְאָמַר (ישעיה סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים זולתך יַעֲשֶׂה לְמַחְכָּה לוֹ, וְאָמַר (תהלים לא, כ): מֶה רַב טוֹבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירְאֶיךָ.	אמלא, וְאָמַר (ישעיה סד, ג): 'עין לא ראתה אלהים זולתך יַעֲשֶׂה לְמַחְכָּה לוֹ, וְאָמַר (תהלים לא, כ): מֶה רַב טוֹבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירְאֶיךָ.

עיונים

שעבדו שם, שיעלה לאניה, ויביא את חבילותיו לביתו. כאשר הגיע הסבל לבית הסוחר פרק את משאו והניחו מחוץ לביתו, נקש על הדלת ונכנס פנימה מתנשם ומתנשף, וביקש את שכרו, אמר לו הסוחר: "החבילות שהבאת אינן שלי". שאלו הסבל: "וכי מנין לך זאת, הרי לא ראית כלל את החבילות שהבאתי, הן מונחות בחוץ ליד הדלת?" השיב לו הסוחר: "חבילותי הן חבילות קטנות של יהלומים, אילו הבאת אותן בודאי לא היית מזיע ומתנשף כל כך, ומאחר שראיתי עד כמה התעייפת, הבנתי שבוודאי לא את הסחורה שלי הבאת".

כך אומר הקב"ה "ולא אותי קראת יעקב - כי יגעת בי ישראל". כלומר, מהיכן ידעתי כי לא קראת בשמי? על ידי שראיתיך עייף ויגע, שהרי דרך הצדיקים העוסקים בתורה ובמצוות, אין הם חשים עמל וטורח בכך, אלא אדרבה, יש להם טעם ועונג במצוה.

משל זה הוא אחד משלושת המשלים של המגיד מדובנא, אשר האדמו"ר מקוצק אמר עליהם שנאמרו ברוח הקודש.

פא. להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא. במסכת סנהדרין (ק', א'): "עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה עולמות, שנאמר (משלי ח, כא): "להנחיל אוהבי יש, ואוצרותיהם אמלא", "יש" בגימטריא תלת מאה ועשרה הוי".

חובות שער הבטחון חלככות ביושר לבב

הרעה, כמו שאמר איוב בעת
הרעה, כמו שאמר איוב בעת
שבאו עליו צרות ואסונות
ואיבד בניו ובנותיו ואת עושרו ורכושו (איוב א, כא): 'ה' נתן לי אותם 'זה' לקח' את שלו, ולכן

עיונים
רק בכוח האמונה. אדם שאמונת התום אינה מפעפעת בקירבו, יקשה עליו מאוד להגיע למצב שבו
הוא ייתן הודיה להקב"ה גם על הניתוח.

[על פי זה הוסיף ה'כתב סופר' לבאר עוד ענין. כאשר יתרו שמע את הניסים שנעשו לישראל,
אמר: 'ברוך ה' אשר הציל אתכם' (שמות יח, י). ובמסכת סנהדרין (צד, א) אמרו: גנאי היה לישראל
שלא אמרו 'ברוך' עד שבא יתרו ואמר 'ברוך'. ותמוה, הרי עם ישראל אמרו את השירה כולה, ומה
בכך שלא אמרו 'ברוך', וכי זה תלוי אם אמרו בלשון 'ברוך'?

וביאר ה'כתב סופר' (יתרו) דהנה על הפסוק 'ויחד יתרו' פירש רש"י: נעשה בשרו חדודים חדודים
על מפלת מצרים, אבל מכל מקום שמח בישועת ה' לעמו ישראל, הגם שכאב לבו על מצרים אבל
הבין כי ה' לא יעשה עולה במשפט וכל מה שעושה לטוב הוא עושה. ולכן שמח ברעה זו למצרים
ושיבח את ה' על כך, והיא המידה אשר הורו לנו חז"ל (ברכות נ"ד, א') 'כשם שמברך על הטובה
כך מברך על הרעה', ופירשה הגמרא דהיינו שיש לקבל את הייסורים בשמחה. וכן עשה יתרו,
אחר שסיפר לו משה ויחד יתרו שנעשה בשרו חדודים, ומכל מקום התחזק ואמר ברוך ה' אשר
הציל אתכם. ולא מצינו כזה בישראל עד עתה שנתנו שבח והודיה על הרעה, אלא מצינו הודיה
על הטובה שהטיב להם ה' ביציאת מצרים ובקריעת ים סוף, אבל על השיעבוד במצרים ועל שאר
הצרות לא ברכו. והן הן דברי חז"ל, גנאי היה לישראל שלא אמרו ברוך, היינו באופן שאמר יתרו].
על פי זה יש מבארים דברי רש"י על הפסוק הנאמר בקרבן תודה: "וכי תזבח זבח תודה וכו', ביום
ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בוקר אני ה'" (ויקרא כ"ב, כ"ט-ל). כתב רש"י: "אני ה' - דע מי
גזר על הדבר, ואל יקל בעיניך" עכ"ל. והנה בדרך כלל, כאשר נאמר בתורה "אני ה'" מדובר בענין
קיום המצוות, ושם מפרש רש"י "אני ה' נאמן לשלם שכר"; וכשמדובר בפורענות רח"ל, הפירוש
הוא "אני ה' נאמן להיפרע". וכאן בקרבן תודה היא הפעם היחידה שכתוב "אני ה'" לא בשכר ולא
בעונש. וכאן מפרש רש"י: "אני ה' - דע מי גזר על הדבר, ואל יקל בעיניך". על פי דברי ה'כתב
סופר' הנ"ל יש לומר דזהו הפירוש בדברי רש"י "דע מי גזר על הדבר, ואל יקל בעיניך". כי האדם
שיודע שהקב"ה גזר על הדבר, ממילא יוכל גם להודות לו על הכל. יוצא אפוא שה'מטבע של
תודה, כולל גם מטבע של אמונה ובטחון בה', ואי אפשר לאחד בלא השני.

ב. ה' נתן וזה' לקח יהי שם ה' מבורך. בפסוק זה מוזכר שם ה', שהוא מדת רחמים, גם על הניתנה

חובות שער הבטחון חלככות ביושר לבב

אכל ההפרש - ההבדל שיש
בין העוסק באמצעי פרנסתו
והוא בוטח על האלהים לבין
מי שאינו בוטח בה' ובוטח
בזולתו - באחרים [בכוחו,
בחכמתו] בענין התעסקו
בסיבות הטרף - ניכר באופן
השתדלות ובעיסוק באמצעי
הפרנסה והשגת המזון.

אומר ואבאר את החילוק
בין שניהם, כי אף על פי
שכל אדם מחוייב לעסוק
באמצעים שיוכל להתפרנס
על ידם, בכל זאת הבוטח
באלהים ייבדל ויהיה שונה מזולת הבוטח עליו בשבעה ענינים - הבוטח בה' נבדל ושונה בשבעה
הבדלים מהעוסק בפרנסה מבלי לבטוח בה'.

אחר מהם - ההבדל הראשון הוא, כי הבוטח באלהים רוצה בדינו - מקבל ברצון את כל מה שהבורא
גוזר עליו בכל עניניו, [כי יודע שהנהגת הבורא עמו היא לטובתו], ומודה לו לה' הן על הטובה והן על

עיונים
א. ומודה לו על הטובה ועל הרעה. "זבח תודה יכבדני ושם דרך אראנו בישע אלקים" (תהלים
נ, כג). ה'כתב סופר' מסביר את כפל שני הנונין במילה 'יכבדני', ואומר שכאשר אדם בא
להודות לבוראו על החסד שעשה איתו, ולמשל כשעבר ניתוח ובהצלחה והחלים מחליו, הרי
בנוסף לשמחתו עוברת במוחו מחשבה מוטעית - 'הייתי מעדיף שלא אזדקק לניתוח זה... עכשיו,
שהניתוח עבר בהצלחה, אני מודה על כך להקב"ה'...

הכפילות של הנו"ן במילה 'יכבדני' באה ללמדנו שצריך להודות לא רק על עצם ההצלחה מהניתוח,
אלא גם על הניתוח עצמו! שכן הכל היה לטובה, ואם כן הרי שצריך להודות על הכל! גם על הדבר
שלכאורה אינו נראה לנו, לעיני הבשר שלנו, כדבר טוב ומועיל! [ועיין עוד מענין זה ב'בית הלוי'
עה"ת פרשת בשלח עה"פ 'אז ישיר משה'].

ההודיה של האדם צריכה להיות על כל מה שעושה איתו הקב"ה. על הטוב ועל המוטב. וזה, כמובן,

א. ומודה לו על הטובה ועל הרעה. "זבח תודה יכבדני ושם דרך אראנו בישע אלקים" (תהלים
נ, כג). ה'כתב סופר' מסביר את כפל שני הנונין במילה 'יכבדני', ואומר שכאשר אדם בא
להודות לבוראו על החסד שעשה איתו, ולמשל כשעבר ניתוח ובהצלחה והחלים מחליו, הרי
בנוסף לשמחתו עוברת במוחו מחשבה מוטעית - 'הייתי מעדיף שלא אזדקק לניתוח זה... עכשיו,
שהניתוח עבר בהצלחה, אני מודה על כך להקב"ה'...

הכפילות של הנו"ן במילה 'יכבדני' באה ללמדנו שצריך להודות לא רק על עצם ההצלחה מהניתוח,
אלא גם על הניתוח עצמו! שכן הכל היה לטובה, ואם כן הרי שצריך להודות על הכל! גם על הדבר
שלכאורה אינו נראה לנו, לעיני הבשר שלנו, כדבר טוב ומועיל! [ועיין עוד מענין זה ב'בית הלוי'
עה"ת פרשת בשלח עה"פ 'אז ישיר משה'].

ההודיה של האדם צריכה להיות על כל מה שעושה איתו הקב"ה. על הטוב ועל המוטב. וזה, כמובן,

חובות **שער הבטחון** **הלכות** **ביושר לבב**

יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרָךְ, וְכִמּוֹ שְׂכָתוֹב (תְּהִלִּים קא, א): **חֶסֶד** אין מקום לתרעומת, כי בוודאי הרעה הזאת באה עלי לתכלית שהיא טובה בעבורי, לכפר בעדי ושאשאר בחיים ובבריאות, ולכן בירך איוב על הרעה כשם שמברכים על הטובה ואמר 'יהי שם ה' מבורך' (מצודת דוד ומלבי"ם), וכמו שכתוב בפסוק (תהלים ק"א, א): 'חסד

עיונים

וגם על הלקיחה. וכתב המהרש"א במסכת ברכות (ס', ב' ד"ה כוס) כי הכתוב בא ללמדנו: שלפעמים אף מה שנראה לאדם פורענות אינו אלא מדת הרחמים, וכמבואר במעשה ברבי עקיבא שמביאה הגמרא (שם): רבי עקיבא היה הולך בדרך והגיע לעיר אחת, ורצה אכסניא ללון בה בלילה, ולא נתנו לו כל בני העיר אכסניא. אמר 'כל דעביד רחמנא לטב', והלך ולן בשדה. היה עמו תרנגול להקיצו משנתו, וחמור לרכב עליו, ונר להאיר. באה רוח וכיבתה את הנר, בא שונרא [חתול] ואכל את התרנגול, בא אריה ואכל את החמור, ונשאר רבי עקיבא לבדו בשדה בחושך ובחוסר כל. אמר 'כל דעביד רחמנא לטב'. באותו הלילה, באו גייס של חיל המלך ולקחו בשבי את כל בני העיר, אמר להם רבי עקיבא, וכי לא אמרתי לכם שכל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל לטובה. ופירש רש"י, אילו הייתי בעיר, ואף בלא זה, אילו הייתי בשדה והיה הנר דלוק היה הגייס רואה אותי, ואילו היה החמור נוער או התרנגול קורא, היה הגייס בא ושובה אותי בשבי, אם כן עתה התברר למפרע שלמרות שמתחילה אמנם היה זה ענין של צער אך בסופו של דבר התברר "כל מה שעושה הקב"ה הכל לטובה".

וכתב בספר 'מנורת המאור' (נר ג' כלל ג' ח"ג פ"ד) שממעשה שאירע עם רבי עקיבא נלמד כי גם כשיארע לאדם דבר שנראה לכאורה שהוא רע לו, הרבה פעמים תכליתו לסבב לו טובה. בספר "חוט המשולש" כתב בשם הגאון בעל ה"חתם סופר" זצ"ל, שהיה רגיל לפרש הפסוק "וראית את אחורי ופני לא יראו" (שמות ל"ג, כ"ג), כי לפעמים מזדמנים לו לאדם כל מיני מאורעות שונים, והוא אינו יודע מה טיבם ולמה באו לו אלו המאורעות, ולבסוף לאחר זמן מתברר לו כי מאורעות אלו היו הכנות גדולות לניסים ולתשועות שבאו לו, או שבאו לכלל ישראל לאחר זמן, ולזה רמז הפסוק "וראית את אחורי" שלאחר שנעשה תכלית הדבר, וכבר באו כל המעשים והמאורעות, אז תבין ותראה למפרע לאיזו כוונה טובה וחסד עליון היו כל הסיבות והענינים הקודמים שבאו עליך, אבל "ופני לא יראו" כלומר מה שלפני - מה שעתידי לבא, דהיינו קודם שבאו כל השתלשלות המאורעות, לא יראו יבינו טבעם ותכליתם של המעשים שקרו לכלל או לפרט, עכ"ד.

חובות **שער הבטחון** **הלכות** **ביושר לבב**

ומשפט אשירה', ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות ס', ב') כי דוד המלך ע"ה אמר לפני הקב"ה: אם חסד תרעיף עלי, אשירה לך; וגם אם משפט ופורענות יהיו מנת חלקי, גם כן אשירה לך ולא אהרהר אחר מדת הדין, כי יודע אני שהכול הוא ממך ואין בהנהגתך שום דבר רע, אלא הכול הוא לטובתי, ואמרו (ברכות נ"ד, א'): חייב אדם לברך להקב"ה על הרעה בשמחה ובלב שלם כשם - באותו אופן שהוא מברך לו בשמחה על הטובה (רש"י). ואשר איננו בוטח באלהים, מתהלל על הטובה - משבח ומפאר את עצמו בטובה אשר הוא משיג [כאילו שהוא השיג את הטוב בכוחו ובחכמתו, וכאילו הם גרמו לו את ההצלחה], כמו שנאמר (תהלים י, ג): 'כי הלל רשע על תאות נפשו' - הרשע מהלל ומשבח את עצמו על שהצליח להשיג את תאוותו ושאין מי שימנע זאת ממנו, 'ובוצע ברך

עיונים

ג. חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. יקבל כל צרותיו בסבר פנים יפות (רבינו יונה), ויבין שמן הסתם צרות אלו הן עונש על עבירה כלשהי, ש"אין צדיק בכל הארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ). כידוע נפרעים מעבירה או בעולם הזה או בעולם הבא. הלכך הרואה שצרות באות עליו יסיק שהן באות עליו ככפרה על חטאיו ויחשוב בדעתו שטוב לו להצטער בעולם הזה מאשר בעולם הבא, וכפי שנאמר באבות (ד, יז) "יפה שעה אחת של נחת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה" (רא"ה).

כתב בספר 'יד דוד': יש אפיקורסים הטוענים שה' ברא את האדם לרעה (חס ושלום). ראייתם היא מזה שלרוב האנשים מגיעות יותר רעות מאשר טובות. ויש מהאפיקורסים המרחיקים לומר שה' הוא נוקם ונוטר, חס ושלום. אבל אנו בני ישראל - מאמינים בני מאמינים - אומרים שאין שום רעה מה' והכל הוא לטובה. אמנם, כשצרות באות לו לאדם, אין הוא מבין הטובה שעתידי לצאת מהן. אבל חלילה להחליט שהן רעות ויתלונן לה' על זה. לאחר מעשה, גם האדם עצמו יכול לראות את הטוב שיוצא מאותו הדבר שחשב עליו שהוא רע; ואף כשאינו רואה, ידע שטמון בו טוב. הלכך

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
נאין יי, ומתקצף באלהים על הרע, כמו שנאמר (ישעיה ח, כא): והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה. והשני, כי הבוטח באלהים נפשו במנוחה ולבו שלו מצד הגזירות, לדעתו כי הבורא ינהיג לטובתו בעולמו ואחריתו, כמו שנאמר דוד עליו השלום (תהלים סב, ו): אף לאלהים דמי וקלל במלכו ובאלהיו - כאשר ירעב ולא ידע עצה בנפשו לצאת מן המיצר, יתקצף ויקלל במלכו שאין בכוחו להושיעו, וכעס גם על האלילים שהיה עובד, וכאשר יראה כי אין לו עצה והצלה מזה ומזה רק אז 'ופנה למעלה' - ישוב ויפנה אל השי"ת שיעזרהו (מצודת דוד ורד"ק). וההבדל השני בין מי שבוטח בה' בעת התעסקותו בפרנסתו ובין מי שאינו בוטח בה', הוא, כי הבוטח באלהים נפשו במנוחה - יש לו מנוחת הנפש ולבו שלו - ולבו שוכן בשלוה מצד הגזירות - בכל מה שיגזור ה' עליו [אינו דואג פן יקרה לו דבר רע בעתיד, וכן בעסק פרנסתו הוא שלו ורגוע וגם אם עדיין אינו מרוויח מעסקיו, הוא במנוחה ובשלווה ללא דאגות], והסיבה לכך היא לדעתו - מפני ידיעתו כי הבורא ינהיג לטובתו - כי הנהגת הבורא עמו היא לטובתו בעולמו - בעולם הזה ואחריתו - ובעולם הבא, וכמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים ס"ב, ו): 'אף לאלהים דומי			
עיונים			
יקבל את הרע בשמחה, כפי שהוא מקבל את הטוב, להוכיח את אמונתו ש"מפי עליון לא תצא הרעות" (איכה ג, לח). אלא, ה' הוא טוב, מעשיו טובים, וכל מה שמביא על האדם, הכל לטובה. ד. אך לאלוהים דומי נפשי כי ממנו תקוה. בספר העיקרים (ח"ד מ"ט) הקשה היאך ציונו הבורא לייחל ולצפות לו תמיד, הא כתיב (משלי יג, יב) 'תוחלת ממושכה מחלה לב', והיינו שהתוחלת והציפיה 'יטרידו המחשבה, יתישו הכח ויחליאו הנפש', ואם כן היאך נאמר שהתקווה והתוחלת טובים הם למאמין, עד שיזהיר הנביא על זה כל כך, כדכתיב (הושע יב, ז) 'וקווה אל אלוֹקִיךָ			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
נפשי כי ממנו תקוה - רק לה' ממתנת נפשי בדומיה ומצפה לישועתו, כי רק הוא כל תקותי, והיא ממנו ולא מאחר (רד"ק, מצודת דוד, מלבי"ם). ואשר איננו בוטח באלהים, בין כשמצבו טוב ובין כשמצבו רע הוא שרוי בצער תדיר - באופן תמידי ודאגה ארוכה - ודאגתו מתמשכת, ואכל עיונים תמיד, וכן רבות בספר תהלים (כו ועוד). אלא, כי רק התקווה לדבר שהמקווה מסופק אם הוא יגיע או לאו תטריד הנפש לחשוב מחשבות כדי להשיגו, אבל המקווה לדבר שהאדם מובטח בו שיבוא כמו המקווה בלילה שיבוא אור הבוקר - לא תיטרד נפשו, אלא תשמח נפשו בהיותה משערת ומרגשת כבר מעתה את הטוב המיוחל. בזה האופן ראוי שתהיה התקווה לה', שיהיה בוטח בו בטחון שלם שישלים תקוותו בלי ספק, כי הרי היכולת ביד ה' להביא הישועה ואין מי שיעכב על ידו, לא כמי שמקווה לדבר שמסופק בו אם יגיע אם לאו, והתקווה הזאת תחזק הלב ותשמחהו, ולכן כתיב (תהלים לא, כה) 'חזקו ויאמץ לבבכם - כל המייחלים לה', וכתיב נמי (ישעיה מ, לא) 'וקוי ה' יחליפו כח', כי הייחול לה' מחזק את האדם... התקווה והתוחלת אל השי"ת הוא דבר יותר מעולה מכל התהילות שישבח האדם להשי"ת, עכ"ד. ומוסיף על פי זה לבאר את הפסוק (תהלים עא, יד) 'ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהילתך', והיאך אפשר להוסיף על תהילות ה', והלא נאמר (שם קו, ב) 'מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהילתו'. ויתירה מכך והלא תהילות הללו הם 'בבל תאמר' (מגילה יח, א), אלא ביאור הענין, כי בהיותו מייחל לה' יתברך תמיד, הוא מוסיף (בעצם הייחול) על כל התהילות שאפשר שיהלל האדם את השי"ת. וכן אמר דוד המלך (תהלים סה, ב) 'לך דומיה תהילה ולך ישולם נדר', והיינו ש'התקווה והתוחלת' לה' נחשבת כמו שעומד במובחר שבמקומות - בית המקדש, ומקריב קרבנות מובחרים שבקרבנות - 'קרבן נדר' שלא בא על חטא... וכיוצא בזה מובא בשם הגרי"ז מבריסק זצ"ל על הפסוק (תהלים לז, ג-ד) 'בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה', והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך', שהפסוק השני מדבר על מדרגה גבוהה יותר בביטחון - שכל כך בטוח הוא בישועת ה', שכבר עתה הינו מתענג כאילו כבר באה אליו הישועה, ובזכות זה אכן 'ויתן לך משאלות לבך'. ה. הוא בצער תדיר ודאגה ארוכה. הצער והדאגה עצמם גורמים לאדם שיפול ושיינתן לפניו מוקש			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
וְעֵצָב, לֹא יִמּוּשׁוּ מִמֶּנּוּ בַּטּוֹבָה וּבְרָעָה. בַּטּוֹבָה, מִפְּנֵי מַעוֹט רְצוֹתוֹ בְּמַצְבוֹ, וּשְׂאִיפָתוֹ לְהוֹסִיף וּלְהִרְבּוֹת וּלְכַנֵּס. וּבְרָעָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא קִיץ בָּהּ,	וְעֵצָב לֹא יִמּוּשׁוּ וְלֹא יִסְתַּלְקוּ מִמֶּנּוּ בֵּין בַּטּוֹבָה - כַּשְׁטוֹב לֹו וּבְרָעָה - וְכֹל שֶׁכֵּן כַּשְׁרַע לֹו: כֹּאשֶׁר הוּא בַּטּוֹבָה - כַּשְׁטוֹב לֹו עַדִּיין הוּא שְׁרוּי בַּצֶּעַר וּבַעֲצָב וְכו', מִפְּנֵי מַעוֹט רְצוֹתוֹ בְּמַצְבוֹ - מִפְּנֵי חוֹסֵר סִיפּוֹקוֹ מִמַּצְבוֹ, וְזֹאת מִחֲמַת שְׂאִיפָתוֹ לְהוֹסִיף וּלְהִרְבּוֹת וּלְכַנֵּס יוֹתֵר מִמָּה שִׁיש לֹו עֵתָהּ, וְאִף עַל הַטּוֹבָה שִׁיש לֹו עַכְשִׁיו הוּא דוֹאֵג שֶׁמֶּא לֹא תִתְּמִיד טוֹבָה זֹו. וּבְרָעָה - וְכַשְׁרַע לֹו הוּא בּוֹדָאִי בַּצֶּעַר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא קִיץ בָּהּ - הוּא מוֹאֵס בְּמַצְבוֹ,	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא - מַצְבוֹ הִרַע כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ - נֹגֵד וְסוֹתֵר אֶת תַּאֲוָתוֹ וְאֶת טַבְּעוֹ וְאֶת מִידוֹתָיו. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ ע"ה הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): 'כָּל יָמֵי עֲנִי' - כְּלוֹמֵר יָמֵי חַיָּיו שֶׁל מִי שֶׁמְכַוְנָה "עֲנִי" מִשׁוֹם שֶׁאִינוֹ מִסְתַּפֵּק בַּחֲלָקוֹ, וְכִמְאֵמֵר חו"ל (אֲבוֹת ד, א) 'אִיזָהוּ עֲשִׂיר הַשְּׁמַח בַּחֲלָקוֹ' [אוֹ הַכּוֹוֵנָה, מִי שֶׁהוּא עֲנִי בַדַּעַת - שֶׁאִין לֹו בַטַּחֲוֹן בָּהּ' וְאִינוֹ מֵאֵמִין כִּי הַכּוֹל הוּא לְטוֹבָתוֹ] 'רָעִים' -	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.
וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
וְעֵצָב, לֹא יִמּוּשׁוּ מִמֶּנּוּ בַּטּוֹבָה וּבְרָעָה. בַּטּוֹבָה, מִפְּנֵי מַעוֹט רְצוֹתוֹ בְּמַצְבוֹ, וּשְׂאִיפָתוֹ לְהוֹסִיף וּלְהִרְבּוֹת וּלְכַנֵּס. וּבְרָעָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא קִיץ בָּהּ,	וְעֵצָב לֹא יִמּוּשׁוּ וְלֹא יִסְתַּלְקוּ מִמֶּנּוּ בֵּין בַּטּוֹבָה - כַּשְׁטוֹב לֹו וּבְרָעָה - וְכֹל שֶׁכֵּן כַּשְׁרַע לֹו: כֹּאשֶׁר הוּא בַּטּוֹבָה - כַּשְׁטוֹב לֹו עַדִּיין הוּא שְׁרוּי בַּצֶּעַר וּבַעֲצָב וְכו', מִפְּנֵי מַעוֹט רְצוֹתוֹ בְּמַצְבוֹ - מִפְּנֵי חוֹסֵר סִיפּוֹקוֹ מִמַּצְבוֹ, וְזֹאת מִחֲמַת שְׂאִיפָתוֹ לְהוֹסִיף וּלְהִרְבּוֹת וּלְכַנֵּס יוֹתֵר מִמָּה שִׁיש לֹו עֵתָהּ, וְאִף עַל הַטּוֹבָה שִׁיש לֹו עַכְשִׁיו הוּא דוֹאֵג שֶׁמֶּא לֹא תִתְּמִיד טוֹבָה זֹו. וּבְרָעָה - וְכַשְׁרַע לֹו הוּא בּוֹדָאִי בַּצֶּעַר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא קִיץ בָּהּ - הוּא מוֹאֵס בְּמַצְבוֹ,	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא - מַצְבוֹ הִרַע כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ - נֹגֵד וְסוֹתֵר אֶת תַּאֲוָתוֹ וְאֶת טַבְּעוֹ וְאֶת מִידוֹתָיו. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ ע"ה הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): 'כָּל יָמֵי עֲנִי' - כְּלוֹמֵר יָמֵי חַיָּיו שֶׁל מִי שֶׁמְכַוְנָה "עֲנִי" מִשׁוֹם שֶׁאִינוֹ מִסְתַּפֵּק בַּחֲלָקוֹ, וְכִמְאֵמֵר חו"ל (אֲבוֹת ד, א) 'אִיזָהוּ עֲשִׂיר הַשְּׁמַח בַּחֲלָקוֹ' [אוֹ הַכּוֹוֵנָה, מִי שֶׁהוּא עֲנִי בַדַּעַת - שֶׁאִין לֹו בַטַּחֲוֹן בָּהּ' וְאִינוֹ מֵאֵמִין כִּי הַכּוֹל הוּא לְטוֹבָתוֹ] 'רָעִים' -	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.
וְעֵצָב, לֹא יִמּוּשׁוּ מִמֶּנּוּ בַּטּוֹבָה וּבְרָעָה. בַּטּוֹבָה, מִפְּנֵי מַעוֹט רְצוֹתוֹ בְּמַצְבוֹ, וּשְׂאִיפָתוֹ לְהוֹסִיף וּלְהִרְבּוֹת וּלְכַנֵּס. וּבְרָעָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא קִיץ בָּהּ,	וְעֵצָב לֹא יִמּוּשׁוּ וְלֹא יִסְתַּלְקוּ מִמֶּנּוּ בֵּין בַּטּוֹבָה - כַּשְׁטוֹב לֹו וּבְרָעָה - וְכֹל שֶׁכֵּן כַּשְׁרַע לֹו: כֹּאשֶׁר הוּא בַּטּוֹבָה - כַּשְׁטוֹב לֹו עַדִּיין הוּא שְׁרוּי בַּצֶּעַר וּבַעֲצָב וְכו', מִפְּנֵי מַעוֹט רְצוֹתוֹ בְּמַצְבוֹ - מִפְּנֵי חוֹסֵר סִיפּוֹקוֹ מִמַּצְבוֹ, וְזֹאת מִחֲמַת שְׂאִיפָתוֹ לְהוֹסִיף וּלְהִרְבּוֹת וּלְכַנֵּס יוֹתֵר מִמָּה שִׁיש לֹו עֵתָהּ, וְאִף עַל הַטּוֹבָה שִׁיש לֹו עַכְשִׁיו הוּא דוֹאֵג שֶׁמֶּא לֹא תִתְּמִיד טוֹבָה זֹו. וּבְרָעָה - וְכַשְׁרַע לֹו הוּא בּוֹדָאִי בַּצֶּעַר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא קִיץ בָּהּ - הוּא מוֹאֵס בְּמַצְבוֹ,	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא - מַצְבוֹ הִרַע כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ - נֹגֵד וְסוֹתֵר אֶת תַּאֲוָתוֹ וְאֶת טַבְּעוֹ וְאֶת מִידוֹתָיו. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ ע"ה הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): 'כָּל יָמֵי עֲנִי' - כְּלוֹמֵר יָמֵי חַיָּיו שֶׁל מִי שֶׁמְכַוְנָה "עֲנִי" מִשׁוֹם שֶׁאִינוֹ מִסְתַּפֵּק בַּחֲלָקוֹ, וְכִמְאֵמֵר חו"ל (אֲבוֹת ד, א) 'אִיזָהוּ עֲשִׂיר הַשְּׁמַח בַּחֲלָקוֹ' [אוֹ הַכּוֹוֵנָה, מִי שֶׁהוּא עֲנִי בַדַּעַת - שֶׁאִין לֹו בַטַּחֲוֹן בָּהּ' וְאִינוֹ מֵאֵמִין כִּי הַכּוֹל הוּא לְטוֹבָתוֹ] 'רָעִים' -	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.	וְהִיא כְּנֶגֶד תַּאֲוָתוֹ וְטַבְּעוֹ וּמִדּוֹתָיו. וְכֵן אָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלִי טו, טז): כָּל יָמֵי עֲנִי רָעִים וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תִמִּיד.

עיונים

שלא היה כלל מקודם באותו דבר, וכמו שהרחיב בזה ה'בית הלוי' (ליקוטי מאמרים, מכת"י), וז"ל: חובת הביטחון בא בפסוקים הרבה רבו מספור, ומי שמחסר בו עבירה גדולה היא, ועבירה זו עצמה גורם לאדם ליפול, כמאמר הכתוב (משלי כט, כח) 'חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישוגב', שעל ידי זה שהאדם חרד ומפחד מאיזה דבר ואינו בוטח בה', זהו עצמו גורם לו שינתן לפניו מוקש שלא היה אמור להגיע אליו כלל, ולעומתו הבוטח בה' ישוגב, שגם מהצרה שכבר באה עליו ינצל. ובירמיה (א, יז) כתוב 'אל תחת מפניהם פן אחתך לפניהם'. ובמסכת ברכות (ס, א): "היה בר נתן הוי שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא, איתנח, אמר ליה, ייסורים בעי ההוא גברא לאתויי אנפשיה, דכתיב (איוב ג, כה) 'פחד פחדתי ויאיתיני'". ועבור כן כתיב (דברים כ, א) 'כי תצא למלחמה וגו' וראית סוס ורכב וגו' לא תירא מהם'. והרמב"ם במנין המצוות מצות לא תעשה, מנה זה בחשבון הלאוין שהירא במלחמה עובר על לא תעשה זה. ואם היה לו יראה היה חוזר מעורכי המלחמה כמאמר הכתוב (דברים כ, ח) 'מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו'. כי אחרי שהוא ירא, יכול להילכד חלילה עבור זה, שהרי מלחמתם של ישראל אינה תלויה בגבורתם אלא רק בבטחונם, וכמאמר הכתוב (ישעיה ל, טו) 'בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם'. וכתיב (תהלים קיח, ו) 'ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם', כיון שלא אירא לא יכול אדם לעשות לי מאומה. עכת"ד. ומצינו בדברי הריב"א (עה"ת) כי החשש והפחד מביאים על האדם את מידת הדין ח"ו, וכביאורו בפסוק: 'ותקע כף ירך יעקב' (בראשית לב, כו), וז"ל: אף על פי שהבטיח לו הקב"ה לשומרו כדכתיב 'ושמרתיו בכל אשר תלך', הזיקו המלאך - לפי שנתירא מעשו, כדכתיב 'ויצר לו' וכן מצינו גבי משה, שאמר לו הקב"ה 'כי אהיה עמך' (שמות ג, יב), ובסופו של דבר הזיקו בדרך במלון לפי שנתירא מפרעה בכך שאמר להקב"ה 'שלח נא ביד תשלח' (שם ד, יג).

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

וְאִם תִּגְיַעְהוּ תוֹעֵלֶת אוֹ יִדְחָה בָּהֶן הַנֶּזֶק, יִדְּחָה הָאֱלֹהִים לְבָדּוֹ עַל זֶה, וְלֹא יוֹסִיף בָּהֶן אַהֲבָה וְחֶבֶד יִתְּרָה, ⁽¹⁾ וְלֹא תִנּוּחַ נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶן יוֹתֵר, אֶךְ לְבָדּוֹ עַל זֶה שֶׁהִזְמִין אֶת צָרְכּוֹ בַּעֲזֹרַת הָאֲמֻצָּעִי שֶׁעֵסֵק בּוֹ, וְלֹא יוֹסִיף בָּהֶן - אֲבָל לֹא יוֹסִיף לְאוֹתָם הָאֲמֻצָּעִים אֲהָבָה וְחֶבֶד יִתְּרָה וְלֹא יִמְשֹׁךְ אַחֲרֵיהֶם לְעִסּוֹק בָּהֶם תְּמִיד, וְלֹא תִנּוּחַ נַפְשׁוֹ - וּמִנּוּחַ נַפְשׁוֹ לֹא תֵּהֵא עֲלֵיהֶן - בַּעֲבוּרָם יוֹתֵר [כִּי יוֹדֵעַ הוּא שֶׁהִסִּיבּוֹת לְכַשְׁעֻצְמָן אֵין בָּהֶן שׁוֹם כּוֹחַ לְהוֹעִיל לוֹ, אֲלֹא כָּל תוֹעֵלָתוֹ מִגִּיעָה לוֹ מֵאֵת הַבוּרָא יִתְבָּרֵךְ בְּלִבְדּוֹ, וְהַבוּרָא סִיבֵּב שֶׁאֲמֻצָּעִים אֵלּוֹ יִצְלִיחוּ בִּידּוֹ], אֶךְ - אֲלֹא

עיונים

הגאון רבי יוסף רוזובסקי זצ"ל ביאר הדברים, כי אסתר חששה שמא בטחונה בה' לא יהיה שלם, כי היא עלולה לסמוך על חנינה ויופיה בנוסף על הביטחון בה', לכן צמה כדי שכל בטחונה יהיה אך ורק בה', שזוהי מדת הבטחון, ומשום כך מצאה לנכון להודיע למרדכי שהיא צמה, בכדי שתשובתם ובטחונם בה' יהיה שלם ולא יסמכו עליה שהיא תשפיע על אחשוורוש בחינה, היות וגם היא צמה ובוטחת רק בה'. רעיון זה עובר כחוט השני בדבריה של אסתר. כתוב: "ותלבש אסתר מלכות ותעמוד בחצר בית המלך הפנימית" (אסתר ה, א). ואמרו חז"ל (מגילה טו, א) מלמד שלבשה רוח הקודש. אבל כשהגיעה לחצר הפנימית שהוא בית הצלמים, נסתלקה הימנה שכינה, פתחה ואמרה "א-לי א-לי למה עזבתני", והוא בפרק כ"ב בתהילים: "למנצח על אילת השחר מזמור לדוד", דאסתר נקראת "אילת השחר" כדאיתא ביומא דף כ"ט, א'.

ואמרו בגמרא (שם, ב) דאסתר אמרה שמא על שקראתיו להמן 'כלב' נסתלקה ממני השכינה, שנאמר: "הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי" (תהלים כב, כא), חזרה וקראתו 'אריה' שנאמר: "הושיעני מפי אריה" (שם). ולכאורה, מהו החטא שקראתו כלב? אלא ביאור הדברים הוא, שאסתר חששה אולי בוחן-לבבות מצא שבפנימיות ליבה עדיין בוטחת היא על עצמה בשיתוף בטחון בה' וראיה לדבר שקראתה כלב, כי הבא להילחם עם כלב בוטח על כוחו הוא, וגם בוטח בה', ולכן אמרה תיכף "מפי אריה", דהבא להילחם עם אריה יודע בבירור שאין לו מה לסמוך על כחו כי אם רק בה'. והתפללה תיכף ואמרה "בך בטחו אבותינו וגו', אליך זעקו ונמלטו וגו', ואנכי תולעת ולא איש" וגו', ביטול היש ובטחון רק בה' (דרכי מוסר' עמו' ש"ח בשם הגר"י רוזובסקי זצ"ל). ז. ולא תנוח נפשו עליהן יותר. כלל גדול הוא בתורת ההשתדלות: אין בכוח השתדלות האדם להועיל לו מאומה! פעמים וההשתדלות לא זו בלבד שאינה מסייעת אלא היא משיגה תוצאות

חובות שער הבטחון הלכות

עיונים

הפוכות, ופעמים שדווקא דברים הנראים כחסרון בהשתדלות, הם שמביאים את התוצאה הרצויה. וכל זאת הוא מפני שהכל הוא ביד ה', ואין בכוחו של אדם לשנות בדרך הטבע ולא כלום ממה שנגזר עליו.

צא ולמד מהשתדלותו של אותו הנכרי במעשה של "יוסף מוקיר שבת" אותו מספרת הגמרא במסכת שבת (ק"ט, א'): בשכונתו של יוסף מוקיר שבת התגורר נכרי, עשיר גדול ובעל נכסים רבים. אמרו החוזים בכוכבים לאותו נכרי: סופם של כל נכסיך להגיע אל רשותו של יוסף מוקיר שבת. הלך הנכרי ומכר את כל נכסיו, ובכסף שקיבל תמורתם קנה לעצמו מרגלית יקרה. התקין לעצמו הנכרי כובע של לבד ושיבץ את המרגלית בתוכו. יום אחד עבר הנכרי על גבי הגשר שמעל הנהר, והרוח הפריחה את הכובע לנהר. דג גדול שהיה בנהר בלע את המרגלית, ולימים עלה הדג בחכתם של דייגים מקומיים, והם מכרוהו ליוסף מוקיר שבת, שהיה רגיל לקנות מעדנים לכבוד שבת. יוסף מוקיר שבת פתח את הדג ומצא בו את המרגלית היקרה והוא מכר אותה ב"ג עיליתא דדינרי זהב.

הרי לנו שפעולה והשתדלות זו שעשה הנכרי בכדי להציל את רכושו שלא יגיע לידי יוסף מוקיר שבת, אדרבה, היא זו שגרמה שכל נכסיו יגיעו לידי יוסף מוקיר שבת.

וכך כתב רבינו מרן הגר"י קניבסקי זצ"ל, בספרו 'ברכת פרץ': הכלל, כי כל מעשה אנוש ותחבולותיו לא יועילו אפילו כל שהוא להוסיף או לגרוע ממה שנגזר עליו בראש השנה. זולת על ידי תפילה ועל ידי זכויות ותשובה יכול הגזר דין להשתנות. ומה שפעמים נראה שהאדם בתחבולותיו ובהשתדלותו מצליח כמה פעמים לפעול כרצונו, זה יבוא רק בדבר שכבר נגזר בשמים שיהיה כן, שגם לולא השתדלותו היה נגמר הדבר בכי טוב לטובתו בצורה זו או כיו"ב. ויש שלא נגזר עליו דבר זה, וגם כן הרבה פעמים מניחים אותו להצליח רק שלעומתו יפסיד כמות הנאה זו ממש במקום אחר ממה שהיה ראוי לו, כי לא יועיל שום השתדלות לשנות משהו מכפי מה שנגזר עליו.

ובזה ביאר שם את השתלשלות גאולת ישראל ממצרים על ידי משה רבינו שבאה ונפעלה על ידי פרעה עצמו: מבואר בפרק קמא דסוטה (יב.) שגזרת 'כל הבן הילוד היאורה תשליכהו' שגזירת פרעה הייתה בעקבות דבריהם של אצטגניני פרעה שאמרו לו שמושיען של ישראל במים הוא לוקה, ומתוך הפחד הגדול מאיש זה שעתיד להציל את ישראל גזר על כל הבנים להטביען ביאור, ואף על עמו גזר, עיין שם בגמרא, והכל כדי להפטר מהאיש הזה, דהיינו ממה, ולבסוף נתגלגל הדבר משמים שבת פרעה עצמו הצילתו ופרעה עצמו גידלו בביתו, ואותה גזירה שגזר 'היאורה תשליכהו' היא היא הייתה הסיבה שעל ידי זה מצאתהו בת פרעה ותביאהו לביתה ותגדלהו כבן. וכל זה ללמדנו, שכל

חובות

שער הכטחון

הלכות

ביושר לבב

יִחְזַק בְּטַחוֹנוֹ בָּאלֹהִים, ^(ח) וַיִּסְמֹךְ לְבוֹ עָלָיו
מִבְּלָעַדֵּי הַסְּבוֹת. — ^(ט) וְאִם לֹא יוֹעִילוּהוּ הַסְּבוֹת,

יָדַע כִּי יִבּוֹאֵהוּ טָרְפוֹ כְּשִׁירְצָה יִי, מֵאִיזָה עֲנִין
שִׁירְצָה, וְלֹא יִמָּאֵם בְּהֵן בְּעֵבּוֹר זֶה, וְלֹא יִנִּיחַ

יחזק את ביטחונו באלהים,
ויסמוך לבו עליו בלבד
מבלעדי הסיבות - ולא יסמוך
על האמצעים שעסק בהם.
ואם לא יועילוהו אותן
הסיבות - האמצעים שעסק
בהם, ידע ויאמין כי יבואהו -
יגיע אליו טרפו - מזונו כשירצה ה', מאיזה ענין - באיזה דרך שה' ירצה, ולא ימאס בעבור זה בהן
- באותם האמצעים שעסק בהם בעבור זה שלא הביאו לו תועלת, ולא יניח - ולא יפסיק

עיונים

מעשה אנוש ותחבולותיו לא יועילו להזיז אפילו זיז כל שהוא ממה שנגזר בשמים. ולא עוד, אלא שאותן פעולות שעושה למען השגת רצונו הן הסיבה לכך שיהיה כמו שנגזר עליו באמת. ושורש הדברים כבר מפורש בדברי רבינו בחיי (שמות א', י'): הבה נתחכמה לו... והנה כל ההתחכמות הזאת שעשו בנסתר ובנגלה לא הועיל להם כלום, והיתה הברכה משתלחת בזרעם של ישראל ברבוי גדול כצמח השדה, וכפי שנאמר (שמות א', יב) 'וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ', וכן אמר הנביא (יחזקאל טז, ז) 'רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי', ואף על פי שהשליכו בניהם ליאור הנה המושיע ניצל בסיבה מאת ה' יתברך, כי לה' התשועה וההצלחה וכל הסיבות מאתו, והוא יתברך הפר עצתם והאביר חכמתם, כענין שכתוב (ישעיה מד, כה) 'משיב חכמים אחור ודעתם יסכל' עכ"ד.
ח. ויסמוך לבו עליו מבלעדי הסיבות. במסכת שבת (לא, א) דורשת הגמרא את הכתוב (ישעיה לג, ו) 'והיה אמונת עיתך חוסן ישועות חכמת ודעת' - 'אמונת' - זה סדר זרעים, 'עתך' זה סדר מועד וכו'. ובתוספות (ד"ה אמונת) ביארו בשם הירושלמי 'אמונת זה סדר זרעים - שמאמין בחי עולמים וזרע'. וצריך ביאור, דבפשטות היה נראה, כי אדרבה, מי שאינו עוסק בעבודת השדה נחשב כמאמין יותר מהעוסק? ומבאר ה'חידושי הר"ם', שעדיף האדם העוסק ביגיע כפו לצורך פרנסתו ועדיין הוא 'מאמין בחי העולמים' - שלא עבודתו ויגיע כפיו מביאה לו את טרפו וטרף ביתו, אלא הקב"ה הוא הון ומפרנס מקרני ראמים ועד ביצי כינים, אדם זה עדיף על מי שאינו עוסק מאומה ואינו זורע כלל כיון שאדם זה אין לו במה לתלות פרנסתו רק בהש"ת. לכן רמזו 'אמונת זה סדר זרעים' שאף במקום 'השתדלותו' אינו נכשל בהיפך האמונה, בידעו כי ההשתדלות היא ההכרחי ולא המועיל כלום לפרנסה.
ט. ואם לא יועילוהו הסיבות ידע כי יבואהו טרפו כשירצה ה'... ולא ימאס בהן בעבור זה ולא יניח להתעסק בהם. הבוטח בה' יתברך אינו מתייאש גם כאשר עסקיו אינם מאירים לו פנים, אלא

חובות

שער הכטחון

הלכות

עיונים

בוטח הוא בה' יתברך שיגיע היום ועניניו יסתדרו על צד היותר טוב, ולכן אף במצב זה לא ימהר להימנע מלהתעסק באמצעים שמשתדל בהם ולעבור להתעסק בהשתדלות אחרת.
במכת 'ערוב', קודם בוא המכה על המצריים אמר הקב"ה למשה שיאמר לפרעה: "ושמתי פדות בין עמי ובין עמך, למחר יהיה האות הזה" (שמות ח', י"ט). פירש רש"י: "ושמתי פדות, שיבדיל בין עמי ובין עמך". במפרשים כתבו שבפסוק זה נרמז ההבדל בין יהודי לגוי, 'ושמתי פדות בין עמי ובין עמך' - ההפרשה וההבדל בין עמי ובין עמך, כלומר בין יהודי לגוי, הוא ה"למחר". גוי כל מחשבותיו הם רק על ההווה, על היום שעומד בו עתה, אבל אינו חושב על העתיד, על היום הבא. ואילו היהודי חושב תמיד גם על העתיד, על המחר.
דרכו של הגוי כאשר ההצלחה מאירה לו פנים ועולה לגדולה ולעשירות, הרי הוא מתגאה ועושה כל מה שלבו חפץ, אינו חושב אז על אף אדם אחר מלבדו, הוא יכול לגזול ולחמוס ללא שום נקיפות מצפון, כי מאחר ועתה הוא נמצא בגדולה, מרגיש את עצמו שכל העולם שייך לו, ורשאי הוא לעשות מה שלבו חפץ, ואינו חושב על כך שיכול לבוא יום המחר ויתהפך עליו הגלגל לרעה. ומנגד כאשר ההצלחה לא מאירה לו פנים, ועסקיו אינם במצב טוב, הרי הוא תיכף מתייאש ואינו מרגיש טעם בחייו עד שהולך ומאבד את עצמו, וזאת מאחר ותמיד חושב רק על ההווה ולא על יום "המחר" שיכול להגיע ויתהפך עליו הגלגל ממצבו הרע לטוב.
אמנם דרך חייו של היהודי שונה בתכלית, כי בכל מצב שבו הוא נמצא זוכר הוא שיש גם את יום "המחר", ולכן גם כאשר מצליח בעניניו, אין הוא מתגאה ואין הוא רומס אחרים, כי יודע שאם יתנהג עתה שלא ביושר ושלל כהוגן יכול לבוא יום המחר שהכול ישתנה ויתהפך עליו הגלגל לרעה, וכמו שאמרו חז"ל (שבת קנא, ב) לענין עשירות: "תנא דבי רבי ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם". ולעומת זה כאשר ההצלחה אינה מאירה לו פנים, ואינו משיג את מבוקשו שרוצה, אינו מתייאש, כי יודע שיש את יום "המחר" שהכול יכול להשתנות, וישועת ה' כהרף עין, וברגע אחד יכול הקב"ה להוציאו מאפילה לאור גדול.
והיסוד בכל זה הוא, שיהודי בכל מצב שהוא, יודע שיש "מחר", בין כשהוא מצליח ובין כשאינו מצליח, תמיד יודע שיש בורא עולם שהוא המנהיג את כל הברואים כולם, והוא יכול לשנות את מצבו. ולעומת זאת אצל גוי אין את ה"מחר", אלא בכל רגע חי רק את המצב העכשווי, ואם עכשיו מצליח הרי הוא זולל וסובא כאוות נפשו, ולא איכפת לו מאף אחד, וכשאינו מצליח משים את נפשו בכפו. ולזה מרמז הכתוב "ושמתי פדות בין עמי ובין עמך" - 'למחר' יהיה האות הזה".
"המחר" - המחשבה על העתיד היא האות המבדיל בין עם ישראל לגויים. ע"כ.
כתיב: "ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים... ויחפרו עבדי

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
לְהִתְעַסֵּק בְּהֵן לְעִבּוּדַת הַבּוֹרָא. וְאִשְׁרֵי אֵינָנוּ בּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים, ⁽¹⁾ מִתְעַסֵּק בְּסִבּוֹת לְבִטְחוֹנוֹ עֲלֵיהֶן שֶׁהֵן מוֹעִילוֹת אוֹתוֹ אם אמצעי הפרנסה אינם מביאים לו תועלת, על כל פנים שכר המצווה בידו בעשותו את רצון הבורא (עפ"י פת לחם וטוב הלבנות)). ואשר איננו - ואילו מי שאינו בוטח באלהים, הרי הוא מתעסק בסיבות - ובאמצעי הפרנסה לבטחונו - מפני שהוא בוטח עליהן שהן שמועילות אותו - ומתוך אמונה שהאמצעים הם שמביאים לו את	מלהתעסק בהן, שהרי התעסקותו בהם היא לשם עבודת הבורא שציווה לעסוק בשוב העולם ובתיקונו [כמו שכתב רבנו בתחילת דבריו, שיש מצווה לעסוק ביישוב העולם ובתיקונו. ולכן, גם	התועלת, ודוחות - ומרחיקים את הנזק מעליו - ומצילים אותו מהפסד. ואם כפי טעותו שהן האמצעים שעוסק בהן מועילות אותו - מועילים לו, ישבח אותן - את האמצעים, וישבח השתדלותו בהן ויבחר אותן - והוא משבח את המאמצים שהשקיע באמצעים אלה ואת בחירתו לעסוק בהם, ולא יפנה אל זולתן - והוא לא פונה להתעסק באמצעי פרנסה האחרים [אפילו כשבאה לפניו הזדמנות אחרת לפרנס את עצמו על ידה באופן פשוט וקל], מפני שהוא חושב שהצלחתו תלויה דווקא באמצעים אלה. ואם - וכאשר יראה שהאמצעים שעסק בהם אינם מועילים לו - לא הועילו לו, מיד יניח אותן וימאסן - יעזוב אותם וימאס בהם, וישוב חפצו מהן - ולא ירצה לעסוק בהם עוד, כמו שאמר הכתוב (חבקוק א, טז): 'על כן' - הואיל והרשע מצליח והשעה משחקת לו, נדמה לו שכוחו ותחבולותיו הם שעמדו לו, ובמקום לתלות את הצלחתו בה' ולהודות לו עליה 'יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו' - הוא תולה את הצלחתו ברשת ובמלכודת שלו, כלומר ברמאותו ובנכליו, והופך אותם לאליל שלו ועובד	התועלת, ודוחות - ומרחיקים את הנזק מעליו - ומצילים אותו מהפסד. ואם כפי טעותו שהן האמצעים שעוסק בהן מועילות אותו - מועילים לו, ישבח אותן - את האמצעים, וישבח השתדלותו בהן ויבחר אותן - והוא משבח את המאמצים שהשקיע באמצעים אלה ואת בחירתו לעסוק בהם, ולא יפנה אל זולתן - והוא לא פונה להתעסק באמצעי פרנסה האחרים [אפילו כשבאה לפניו הזדמנות אחרת לפרנס את עצמו על ידה באופן פשוט וקל], מפני שהוא חושב שהצלחתו תלויה דווקא באמצעים אלה. ואם - וכאשר יראה שהאמצעים שעסק בהם אינם מועילים לו - לא הועילו לו, מיד יניח אותן וימאסן - יעזוב אותם וימאס בהם, וישוב חפצו מהן - ולא ירצה לעסוק בהם עוד, כמו שאמר הכתוב (חבקוק א, טז): 'על כן' - הואיל והרשע מצליח והשעה משחקת לו, נדמה לו שכוחו ותחבולותיו הם שעמדו לו, ובמקום לתלות את הצלחתו בה' ולהודות לו עליה 'יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו' - הוא תולה את הצלחתו ברשת ובמלכודת שלו, כלומר ברמאותו ובנכליו, והופך אותם לאליל שלו ועובד	עיונים ומאורעותיו הכל לפי השתדלותו, הרי זו הכחשה ח"ו במלכות ה', כי נמצא עובד להסיבות וסובר כי לפי ריבויים וחזקים יתנהלו עניניו, וממילא הוא מפסיד גם באמונתו, כי הלא ידוע שהמידות והדעות נמשכים אחרי המעשים, ומאחר שמציאות המעשים משפיעה עליו ומראה כאילו הוא תלוי בהם, נמצאת הכרתו בהשגחת הבורא הולכת ומתנתקת לגמרי על ידי מעשיו, ומאחר דמציאות המעשים מראה שהוא תלוי בהם, הולכת ונחלשת ידיעתו בהשגחת הבורא. ובאמת אף שעולם כמנהגו נוהג בזריעה וחרישה וכדומה מהפעולות הטבעיות, אבל אם תועיל הסיבה, זהו בהשגחה פרטית, וכל הסיבות הן שליחי ההשגחה, ולכן אין לאדם לעמול יותר מדאי, וזהו שמצינו ביוסף הצדיק שנענש על שאמר כי אם זכרתני (בראשית מ', י"ד) למרות שהשתדלות זו הייתה טבעית מאד לבקשו שישתדל עבורו - ואף מה שהמציא לו הקב"ה את שר המשקים היה כדי שיושע על ידו - אך לפי מדרגתו היה בזה חסרון בביטחון, ולכן בהכרח שיבטח בפועל בה' וימעט ככל האפשר בהשתדלויות ועל ידי זה יתחזק בטחונו בה' [עיין בהמשך בעיונים ד"ה ויתעסק במשובח, מדברי החזו"א בזה].		

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
וְהִרְבִּיעֵי, כִּי הַבּוֹטָח בְּאֱלֹהִים, כְּשִׁיתֵּיתָר לוֹ דָּבָר עַל מְזוֹנוֹ יוֹצִיאֵנּוּ בְּמַה שְּׁמִפִּיק רְצוֹן הַבּוֹרָא יִתְּפָרֵךְ בְּנִדְיבוֹת נִפְשׁוֹ וְטוֹב לְכָבוֹ, כְּמוֹ שְׁפָתוֹב (דְּבָרֵי הַיָּמִים-א כט, יד): ^(א) כִּי מִמֶּךָ הַכֹּל וּמִיֶּדֶךָ נִתְּנוּ לָךְ. — וּמִי שְׁאִינֵנוּ בּוֹטָח בְּאֱלֹהִים, אֵינֵנוּ רוֹאֶה הָעוֹלָם וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ דִּי פִרְנָסָתוֹ וְסִפּוֹק צָרְכּוֹ, וְהוּא חָס עַל מְמוֹנוֹ מִהַשְׁלִים חוֹבוֹת			
להם, כאילו הם הביאו את הצלחתו (עפ"י מצודת דוד, מלבי"ם). וההבדל הרביעי בין מי שבוטח בה' בעת התעסקותו בפרנסתו ובין מי שאינו בוטח בה', הוא, כי הבוטח באלהים, כשיוותר לו דבר על מזונו - אם יש לו עודף על דמי מחייתו, יוציאנו ויתנהו לאחרים כמה שמפיק רצון - באופן שימצא חן בעיני הבורא יתברך, ועושה זאת בנדיבות נפשו וטוב לבב, כמו שכתוב (דברי הימים-א כט, יד): 'כי ממך הכל' - כי כל העושר הזה בא ממך 'ומידך' - וממה שבא לנו מידך 'נתנו' והחזרנו לך' (מצודת דוד). מאחר שאדם יודע ומבין שכל אשר בידו ממנו יתברך, וכל מה שהוא נותן הוא משל ה', בוודאי ייתן לאחרים ממה שנותר בידו ברוח נדיבה ובטוב לב (פת לחם). ואילו מי שאינו בוטח באלהים, אינו רואה העולם וכל אשר בו די פרנסתו וספוק צרכו - העולם וכל אשר בו אינו מספיק בעיניו לפרנסתו ולספוק שאר צרכיו, כי הוא חושש תמיד שמא תקרה איזו סיבה שיצטרך ליותר ממון, ולכן תמיד הוא עסוק להרבות הוננו, ואף פעם אינו מגיע לידי מצב שירגיש בנפשו שיש לו כבר יותר מכדי צורכו, והוא חס על ממונו מהשלים - מלמלא ולקיים בו את חובותיו כלפי			

עיונים

יא. כי ממך הכל ומידך נתנו לך. במסכת אבות (ג, ח): "רבי אלעזר איש ברתותא אומר, תן לו משלו, שאתה ושלך שלו. וכן בדוד הוא אומר (דברי הימים א כט יד) 'כי ממך הכל ומידך נתנו לך'". וקשה יתור לשון 'שאתה ושלך שלו', היה לו לומר בקצרה 'ששלך שלו'? אך הענין כי הנה לפי הדין אנחנו רואים שממון האדם נחשב לשלו לגמרי ולא של הקב"ה, והראיה שהגזול את חבירו אין מועיל שום תשובה בעולם ובקשת מחילה מהקב"ה, ואם נאמר שהכסף והזהב של הקב"ה הוא, רק שלא הרשה לקחת מה שביד חבירו היתה מועילה התשובה גם על גזל ושאר דברים שבין אדם לחבירו, ומדוע צריך שִׁירְצָה את חבירו דוקא וישיב את הגזילה. אלא על כרחך שממון האדם נחשב לשלו לגמרי. ואם כן בידו לא לתת צדקה לזולתו כיון שהוא שלו לגמרי, ואם כן יהיה קשה בעיני האדם מאד ליתן צדקה, כי איך

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
הַבּוֹרָא וְחוֹבוֹת בְּנֵי אָדָם מְמוֹנִי, וְאֵינֵנוּ מְרַגִּישׁ בּוֹ עַד שְׂיֵאבֵד מְמוֹנֵנוּ מְמוֹנוֹ וְיִשְׁאַר זוּלָתוֹ, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַחֶכֶם (מְשָׁלֵי יא, כד): יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסֵף עוֹד וְחֹשֶׁךְ מִיִּשְׁרָאֵל אֶךְ לְמַחְסוֹר.			
וְהַחֲמִישִׁי, כִּי הַבּוֹטָח בְּאֱלֹהִים הוּא מִתְּעַסֵּק			
הבורא, ואת חובותיו כלפי בני האדם ממנו - מממונו, ואיננו מרגיש בו - בנזקים והפסדים שיבואו פתאום על ממנו, עד שיאבד ממנו ממונו ויישאר זולתו - בלעדיו, וזאת אף על פי שהוא תמיד שומר ונזהר על ממנו שלא יאבד ממנו, וכמו שאמר החכם (משלי יא, כד):			
בדרך כלל אדם הנוהג בפזרנות, רכושו פוחת והולך, ואדם הנוהג בחסכנות, רכושו מוסיף והולך, אבל 'יש' גם 'מפזר' - פזון 'ונוסף עוד' - שהברכה שרויה בממונו ורכושו מוסיף והולך. מדובר במפזר כספו לצורכי צדקה וגמילות חסדים, כי ה' משלם לו מידה כנגד מידה, וכשם שהוא מוסיף לצורכי צדקה, כך ה' מוסיף לו על רכושו. ויש גם חסכן שממונו פוחת והולך, ועליו נאמר 'חושך מיושר' - המונע את עצמו מלעשות ברכושו יושר ולתת ממנו לצדקה, תהא תוצאת חסכנות זו: 'אך למחסור' - ממנו הולך וחסר. גם בכך יש מעשה של מידה כנגד מידה: כשם שהוא החסיר מצורכי צדקה, כך ה' מחסר את ממנו (פתחי לב עפ"י מצו"ד ומאירי).			
וההבדל החמישי בין מי שבוטח בה' בעת התעסקותו בפרנסתו ובין מי שאינו בוטח בה', הוא, כי הבוטח באלהים הוא מתעסק ומשתדל			

עיונים

יחפץ ליתן את שלו לאיש אשר לא עמל בו. לכך אמר רבי אליעזר איש ברתותא שכל זה אינו אלא ביחס לשאר בני אדם, אבל לגבי הבורא ית"ש אין מועיל מה שהוא של האדם לגמרי, דהנה רבותינו ז"ל אמרו (סנהדרין קה, א) "והיינו דאמר ריש לקיש, מאי דכתיב 'דוד עבדי' (שמואל-ב ג, יח), 'נבוכדנצר עבדי' (ירמיה מג, י) [ומשמע שהם שוים, והרי דוד היה צדיק גמור, ונבוכדנצר רשע גמור, וכיצד הושוו בפסוקים בלשון 'עבדי'? [אלא] גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין ישראל לומר כך [שכיון שנמכרו לנבוכדנצר אין הקב"ה יכול לתבוע מהם כלום], לפיכך הקדים הקב"ה וקראו [לנבוכדנצר] 'עבדו', [וזו התשובה לישראל, שהרי] עבד שקנה נכסים, עבד למי ונכסים למי [הלא גם העבד וגם הנכסים שייכים לאדון, וכיון שנבוכדנצר הוא עבדו של ה', הרי אין לו קנין משלו, ועדיין הם ברשות ה']". ולזה אמרה המשנה 'שאתה ושלך שלו', שמה שקנה עבד קנה רבו ('אבן ישראל', להגרי"י סלנטר, דרוש ו).

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
בְּסִבּוֹת הָעוֹלָם לְהַכִּין צִידָה לְאַחֲרִיתוֹ וְסִפּוֹק לְבֵית מוֹעֲדוֹ, וְמָה שִׁיתַּפָּרֵר לוֹ בּוֹ הַצֵּלָת תּוֹרָתוֹ וְעוֹלָמוֹ, מִתַּעֲסֵק בּוֹ, וְמָה שִׁיְהִיָּה בּוֹ שׁוֹם הַפֶּסֶד בְּתוֹרָתוֹ אוֹ מִבֵּיא לְהַמְרוֹת הַבּוֹרָא, אֵינָנו מִתַּעֲסֵק בּוֹ, שְׁלֹא יָבִיא לְעַצְמוֹ מַדּוּה תַּחַת הָאָרוּכָה. —	בְּסִיבּוֹת הָעוֹלָם - באמצעי הפרנסה הקיימים בעולם הזה, וכוונתו בפעולותיו היא כדי שיתחזק מצבו ויהיה נכון ופנוי לעבודת ה', לקיים מצוותיו ולפרנס את בני ביתו. התכלית הסופית בזה היא להכין לעצמו מהן צידה לאחריתו - צידה לנפשו וללכת עמה אחרי מותו, וסיפוק לבית מועדו - וסיפוק "מזונו" ש"ישבע" ממנו בבית עולמו [כי כאשר תבוא הנפש למקום המיועד לה תסתפק ותהא ניזונית שם לנצח נצחים רק ממה שהכינה לעצמה מהתורה והמצוות שעשתה בעולם הזה (פת לחם)], ולכן, הנהגתו של אדם זה תהיה באופן שמה שיתברר לו בו - אותם האמצעים שברור לו שעל ידם ישיג הצלת תורתו - הצלחה בקיום התורה ועולמו - ויגיע על ידם לחיי עולם הבא, הרי הוא בוחר בהם כאמצעי לפרנסתו ומתעסק בו - בהם, ומה שיהיה בו שום הפסד בתורתו - ואילו אותם אמצעים שיש בהם איזה שהוא הפסד לקיום התורה [כגון שלא יישאר לו זמן לתפילה וקביעות עתים לתורה וכדו'], או מביא - או אמצעים שעל ידם הוא עלול להמרות ולעבור על רצון הבורא [כגון בפרנסה שיש בה נדנוד עבירה של ריבית ואונאה וכיו"ב], איננו מתעסק - לא יעסוק בו, כדי שלא יביא על עצמו מדוה תחת הארוכה - מחלה במקום הרפואה.	וְאִילוּ מִי שֶׁאֵינוּ כוֹטֵחַ בְּאַלְהִים, הוּא כוֹטֵחַ עַל הַסִּיבּוֹת - עַל הָאֲמִצְעִים עֲצָמָם, וְתַנּוּחַ - וְסוּמָךְ דַּעְתּוֹ עָלֵיהֶן, וְלֹא יִרְחַק מִדָּבָר מֵהֶן - וְאִין אֲמִצְעֵי שִׁיתִּרְחַק מִמֶּנּוּ וְלֹא יַעֲסוֹק בּוֹ, וְיִתְעַסֵּק כְּמִשׁוּבָה וּבְמִגְנָה מֵהֶן - וְיִתְעַסֵּק בְּכָל אֲמִצְעֵי הַבֵּא לִידּוֹ, בְּלִי לְהַבְדִּיל אִם הוּא מְשׁוּבָח אוֹ מְגוּנָה וְאִם הוּא אֲמִצְעֵי יִשְׂרָאֵל וְהַגּוֹן אוֹ לְהִיפֹךְ, וְלֹא יִחְשׁוֹב בְּאַחֲרִית עֲנָיָנוּ - וְלֹא יִתְבּוֹנֵן וְלֹא יִשִּׁים עַל לִבּוֹ אַחֲרִית יָמָיו [וְמָה יִהְיֶה אִתּוֹ אַחֲרֵי מוֹתוֹ], וְכִמוֹ שֶׁאָמַר הַחֶכֶם בְּהֶן עַל שְׁנֵיהֶם (מְשָׁלִי יֵד, טז): 'חֶכֶם יֵרָא' מֵהַעוֹנֵשׁ 'זֹלָכֵן' הוּא סָר מֵרָע' (רש"י), כִּי יוֹדֵעַ הוּא שֶׁאִם יַעֲבֹר עַל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה יִצְטָרֵךְ לִיתֵּן עַל זֶה דִּין וְחִשְׁבוֹן, וְכִסִּיל מֵתַעֲבֵר - מִתַּחֲזֵק לַעֲבֹר עַל רִצּוֹן ה' 'וּבִוֶּטֶח' - שֶׁלֹּא יֵאוּנָה לוֹ רָע.	וְאִילוּ מִי שֶׁאֵינוּ כוֹטֵחַ בְּאַלְהִים, הוּא כוֹטֵחַ עַל הַסִּיבּוֹת - עַל הָאֲמִצְעִים עֲצָמָם, וְתַנּוּחַ - וְסוּמָךְ דַּעְתּוֹ עָלֵיהֶן, וְלֹא יִרְחַק מִדָּבָר מֵהֶן - וְאִין אֲמִצְעֵי שִׁיתִּרְחַק מִמֶּנּוּ וְלֹא יַעֲסוֹק בּוֹ, וְיִתְעַסֵּק כְּמִשׁוּבָה וּבְמִגְנָה מֵהֶן - וְיִתְעַסֵּק בְּכָל אֲמִצְעֵי הַבֵּא לִידּוֹ, בְּלִי לְהַבְדִּיל אִם הוּא מְשׁוּבָח אוֹ מְגוּנָה וְאִם הוּא אֲמִצְעֵי יִשְׂרָאֵל וְהַגּוֹן אוֹ לְהִיפֹךְ, וְלֹא יִחְשׁוֹב בְּאַחֲרִית עֲנָיָנוּ - וְלֹא יִתְבּוֹנֵן וְלֹא יִשִּׁים עַל לִבּוֹ אַחֲרִית יָמָיו [וְמָה יִהְיֶה אִתּוֹ אַחֲרֵי מוֹתוֹ], וְכִמוֹ שֶׁאָמַר הַחֶכֶם בְּהֶן עַל שְׁנֵיהֶם (מְשָׁלִי יֵד, טז): 'חֶכֶם יֵרָא' מֵהַעוֹנֵשׁ 'זֹלָכֵן' הוּא סָר מֵרָע' (רש"י), כִּי יוֹדֵעַ הוּא שֶׁאִם יַעֲבֹר עַל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה יִצְטָרֵךְ לִיתֵּן עַל זֶה דִּין וְחִשְׁבוֹן, וְכִסִּיל מֵתַעֲבֵר - מִתַּחֲזֵק לַעֲבֹר עַל רִצּוֹן ה' 'וּבִוֶּטֶח' - שֶׁלֹּא יֵאוּנָה לוֹ רָע.	וְאִילוּ מִי שֶׁאֵינוּ כוֹטֵחַ בְּאַלְהִים, הוּא כוֹטֵחַ עַל הַסִּיבּוֹת - עַל הָאֲמִצְעִים עֲצָמָם, וְתַנּוּחַ - וְסוּמָךְ דַּעְתּוֹ עָלֵיהֶן, וְלֹא יִרְחַק מִדָּבָר מֵהֶן, וְיִתְעַסֵּק בְּמִשְׁפַּח וּבְמִגְנָה מֵהֶן, וְלֹא יִחְשַׁב בְּאַחֲרִית עֲנָיָנוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַחֶכֶם בְּהֶן (מְשָׁלִי יֵד, טז): חֶכֶם יֵרָא וְסָר מֵרָע.	וְאִילוּ מִי שֶׁאֵינוּ כוֹטֵחַ בְּאַלְהִים, הוּא כוֹטֵחַ עַל הַסִּיבּוֹת - עַל הָאֲמִצְעִים עֲצָמָם, וְתַנּוּחַ - וְסוּמָךְ דַּעְתּוֹ עָלֵיהֶן, וְלֹא יִרְחַק מִדָּבָר מֵהֶן, וְיִתְעַסֵּק בְּמִשְׁפַּח וּבְמִגְנָה מֵהֶן, וְלֹא יִחְשַׁב בְּאַחֲרִית עֲנָיָנוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַחֶכֶם בְּהֶן (מְשָׁלִי יֵד, טז): חֶכֶם יֵרָא וְסָר מֵרָע.	וְאִילוּ מִי שֶׁאֵינוּ כוֹטֵחַ בְּאַלְהִים, הוּא כוֹטֵחַ עַל הַסִּיבּוֹת - עַל הָאֲמִצְעִים עֲצָמָם, וְתַנּוּחַ - וְסוּמָךְ דַּעְתּוֹ עָלֵיהֶן, וְלֹא יִרְחַק מִדָּבָר מֵהֶן, וְיִתְעַסֵּק בְּמִשְׁפַּח וּבְמִגְנָה מֵהֶן, וְלֹא יִחְשַׁב בְּאַחֲרִית עֲנָיָנוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַחֶכֶם בְּהֶן (מְשָׁלִי יֵד, טז): חֶכֶם יֵרָא וְסָר מֵרָע.
עיונים ברגע שרואים שהמסמר הולך ומתעקם, מפסיקים מלהכות בו, כי אז תגדל 'עקמומיתו', כך הוא בענין ההשתדלות, על האדם לעסוק ולהביא טרף לביתו, עד - שרואה שהדבר מעקמו ומסיטו, אף רק במעט מדרכי התורה, כגון שעוסק בה על חשבון 'קביעות עיתים' או 'תפילה בציבור', או אז יחדול מהשתדלותו זו ('מעשה איש' ח"א עמ' רפ"ב). יג. ויתעסק במשובח ובמגונה מהן. "ויהי מקץ שנתים ימים" (בראשית מא, א). במדרש רבה: אמר ר"ש בר אבא, על ידי שאמר זכרתי והזכרתי נוסף לו [-ליוסף] שתי שנים [בכלא]. "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו" זה יוסף, "ולא פנה אל רהבים" על ידי שאמר לשר המשקים זכרתי והזכרתי נוסף לו ב' שנים וכו' (ב"ר פט, ג). לכאורה דברי המדרש סותרים את עצמם מיניה וביה, שתחילה משבח את יוסף "אשר שם בה' מבטחו", ואחר כך אומר שנענש בעבור כי "פנה אל רהבים". וביאר ה'חזון איש' (בפרקי אמונה ובטחון פ"ב סי' ו), כי וודאי שלא היה ליוסף פגם במידת הבטחון, ובוודאי ידע יוסף שאין הצלתו תלויה בהשתדלות, והכל מידי ה'. אבל, בהיות שנתחייב האדם בפעולות ולא לסמוך אניסא, חייב יוסף את עצמו להשתמש בהזדמנות זו ולבקש משר המשקים [שיזכירוהו לפני פרעה, ולכן לא היה כל חסרון במידת הבטחון בכך שעשה יוסף מעשה-השתדלות, כי כאמור, ההשתדלות אינה איסור, אלא אדרבה, במקום שהיא מותרת יש לעשותה ולא לסמוך על נס]. ואמנם [אלא, שבמקרה זה], בהיות שלפי תכונת הרהבים [-המצרים] אין						
עיונים יב. ומה שיהיה בו שום הפסד בתורתו או מביא להמרות הבורא אינו מתעסק בו. כי הדרך הישרה שיבור לו האדם היא, להאמין בביורור שאין השפעת הפרנסה תלויה בעמל ויגיעת האדם. כי גם אם יעמול בכל כוחו מבוקר עד ערב לא ישיג אפילו משהו יותר ממה שנקצב עבורו. ואף שגזירת מלך היא - שיצא אדם לפעלו, ובזיעת אפו יאכל לחם, מכל מקום אין עבודתו אלא בגדר 'מצוות השתדלות' וחובה ככל המצוות שנצטוו בהם בני ישראל, שכך גזרה חכמתו יתברך - 'בזיעת אפך תאכל לחם' (בראשית ג, יט), אך לא היא מקור פרנסתו. המאמין בזה לא יעלה על דעתו להפסיד תפילה בציבור או לבטל מתורתו לצורך עסקיו, שהרי כל יגיעתו אינה אלא 'כי כן ציווה המלך', ומדוע יבטל מחמתם תורה ותפילה המחויב בה גם כן. וכבר אמר מרן ה'חזון איש' זצ"ל לבאר עד היכן חובת ההשתדלות, והמשיל את הדבר למי שתוקע מסמר בכותל, כל זמן שהמסמר נכנס לעובי הקיר, ממשיכים להכות בו לתקעו עמוק יותר, אמנם						

ברגע שרואים שהמסמר הולך ומתעקם, מפסיקים מלהכות בו, כי אז תגדל 'עקמומיותו', כך הוא בענין ההשתדלות, על האדם לעסוק ולהביא טרף לביתו, עד - שרואה שהדבר מעקמו ומסיטו, אף רק במעט מדרכי התורה, כגון שעוסק בה על חשבון 'קביעות עתים' או 'תפילה בציבור', או אז יחדול מהשתדלותו זו ('מעשה איש' ח"א עמ' רפ"ב).

יג. ויתעסק במשובח ובמגונה מהן. "ויהי מקץ שנתים ימים" (בראשית מא, א). במדרש רבה: אמר ר"ש בר אבא, על ידי שאמר זכרתי והזכרתי נוסף לו [-ליוסף] שתי שנים [בכלל]. "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו" זה יוסף, "ולא פנה אל רהבים" על ידי שאמר לשר המשקים זכרתי והזכרתי נוסף לו ב' שנים וכו' (ב"ר פט, ג). לכאורה דברי המדרש סותרים את עצמם מיניה וביה, שתחילה משבח את יוסף "אשר שם בה' מבטחו", ואחר כך אומר שנענש בעבור כי "פנה אל רהבים". וביאר ה'חזון איש' (בפרקי אמונה ובטחון פ"ב ס' ו), כי וודאי שלא היה ליוסף פגם במידת הבטחון, ובוודאי ידע יוסף שאין הצלתו תלויה בהשתדלות, והכל מידי ה'. אבל, בהיות שנתחייב האדם בפעולות ולא לסמוך אניסא, חייב יוסף את עצמו להשתמש בהזדמנות זו ולבקש משר המשקים [שיזכירוהו לפני פרעה, ולכן לא היה כל חסרון במידת הבטחון בכך שעשה יוסף מעשה-השתדלות, כי כאמור, ההשתדלות אינה איסור, אלא אדרבה, במקום שהיא מותרת יש לעשותה ולא לסמוך על נס]. ואמנם [אלא, שבמקרה זה], בהיות שלפי תכונת הרהבים [-המצרים] אין

חובות	שער הבטחון	הלכות
ביושר לבב	וְנִזְקוֹ אֵינֶם בְּיַד נִבְרָא וְלֹא בִיכָלְתוֹ, וְעַל כֵּן אֵינֶנּוּ מִפְּחָד מִהֲזָקָתָם, כְּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מִקְנָה הִנָּאָתָם. —	וְנִזְקוֹ - שֶׁהַתּוֹעֵלֶת אוֹ הַנּוֹזֵק שִׁיכּוּלִים לְהַגִּיעַ אֵלָיו אֵינֶם בְּיַד נִבְרָא וְלֹא בִיכָלְתוֹ - אֵינֶם בִּידֵיו וּבִיכּוּלָתוֹ שֶׁל אָף אָדָם [ואֵין בְּכוּחוֹ שֶׁל שׁוֹם נִבְרָא לְהַזִּיקוֹ אוֹ לִפְגּוֹעַ בּוֹ לִרְעָה מִכּוּחַ עֲצָמוֹ, אֲלֵא רַק בְּשִׁלְיחוֹת ה' יִתְבַרֵּךְ וּבִרְצוֹנוֹ], וְעַל כֵּן, אֵינֶנּוּ מִפְּחָד מִהֲזָקָתָם - מִנּוֹזֵק שִׁיִּגְרֵם עַל יְדֵי אַחֲרִים, כְּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מִקְנָה הִנָּאָתָם - כִּשֶׁם שֶׁאֵינּוּ תּוֹלֵה תְּקוּוֹתוֹ בְּזוּלַת שִׁיִּטִּיב עִמּוֹ, [כִּי יוֹדֵעַ שֶׁכֵּל הַטּוֹבוֹת שֶׁמִּקְבֵּל הֵן מֵאֵת ה' יִתְבַרֵּךְ וְהַנּוֹתֵן הוּא רַק שְׁלִיחַ, עַל כֵּן לֹא יִחְנִיף לְשׁוֹם אָדָם וְלֹא יִקְוֶה שִׁיִּתֵּן לוֹ אֶת מְבוֹקְשׁוֹ].

עיונים

וסגולה נפלאה להסיר ולבטל מעליו כל דינין ורצונות אחרים שלא יוכלו לשלוט בו, ולא יעשו שום רושם כלל, כשהאדם קובע בליבו לאמר: הלא ה' הוא האלוקים האמיתי, ואין עוד מלבדו ית' שום כח בעולם וכל העולמות כלל, והכל מלא רק אחדותו הפשוט יתברך שמו. ומבטל בלבו ביטול גמור ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם, ומשעבד ומדבק טוהר מחשבתו רק לאדון יחיד ברוך הוא. כן יספיק הוא יתברך בידו שממילא יתבטל מעליו כל הכוחות והרצונות בעולם שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל".

ועל פי זה כתב לבאר את דברי המשנה (ר"ה כ"ט, א') "וכי נחש ממית או נחש מחיה, אלא בזמן שישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים...". כלומר, כאשר הסתכלו כלפי מעלה אל הנחש השרף והתבוננו בכחו הרע ועם כל זה בטלוהו מלבם ולא שמו לב על כחו הנורא ושעבדו את לבם באמת רק לאביהם שבשמים בלבד - היו מתרפאים.

ועל פי זה הוסיף לבאר את המעשה המובא במסכת חולין (ז', ב'): ההיא אתתא, דהות קא מהדרא למשקל עפרא מתותא כרעיה דרבי חנינא [כדי להזיקו בכשוף], אמר לה, שקולי, לא מסתייעא מילתיך, 'אין עוד מלבדו' כתיב. ומקשה הגמרא, והאמר ר' יוחנן, למה נקרא שמן 'כשפים', שמכחישין פמליא של מעלה? ועונה, שאני רבי חנינא דנפיש זכותיה. ע"כ. והנה ודאי שרבי חנינא לא בטח על זכות קדושת תורתו ומעשיו המרובים ולא החזיק את עצמו דנפיש זכותיה כל כך מתורתו ומעשיו הטובים המרובים, עד שבעבורם היה סמוך לבו שלא ישלוט בו פעולת הכשפים, רק שידע ושיער בנפשו, שזאת האמונה קבועה בלבו לאמיתה, שאין עוד מלבדו יתברך שום כח כלל, והדביק עצמו בקדושת מחשבתו לבעל הכוחות כולם, אדון יחיד המלא כל עלמין, ואין כאן שום שליטה ומציאות כח אחר כלל, לכן היה נכון לבו בטוח בזה, שלא ישלטו עליו פעולות הכשפים הנמשכים מכוחות המרכבה טמאה, זה שאמר לא מסתייעא מילתיך, 'אין עוד מלבדו' כתיב.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
וְהַשְׁשִׁי, כִּי הַבוֹטֵחַ בְּאֱלֹהִים הוּא אֶהוּב לְכָל פְּתוּת בְּנֵי אָדָם, וְדַעְתָּם נוֹחָה עָלָיו, מִפְּנֵי שֶׁהֵם בְּטוּחִים מִהֲזָקָתוֹ, וְלָבָם שְׁלָם מִחֲמַתּוֹ, וְלֹא יִפְחָדוּ מִמֶּנּוּ עַל נִשְׁיָהֶם וְעַל מְמוֹנָם. וְהוּא גַם בֶּן בְּטוּחַ מֵהֶם, ^(יד) מִפְּנֵי שִׁיּוּדָע שְׂתוּעֵלָתוֹ	וְנִזְקוֹ אֵינֶם בְּיַד נִבְרָא וְלֹא בִיכָלְתוֹ, וְעַל כֵּן אֵינֶנּוּ מִפְּחָד מִהֲזָקָתָם, כְּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מִקְנָה הִנָּאָתָם. —	וְנִזְקוֹ - שֶׁהַתּוֹעֵלֶת אוֹ הַנּוֹזֵק שִׁיכּוּלִים לְהַגִּיעַ אֵלָיו אֵינֶם בְּיַד נִבְרָא וְלֹא בִיכָלְתוֹ - אֵינֶם בִּידֵיו וּבִיכּוּלָתוֹ שֶׁל אָף אָדָם [ואֵין בְּכוּחוֹ שֶׁל שׁוֹם נִבְרָא לְהַזִּיקוֹ אוֹ לִפְגּוֹעַ בּוֹ לִרְעָה מִכּוּחַ עֲצָמוֹ, אֲלֵא רַק בְּשִׁלְיחוֹת ה' יִתְבַּרֵּךְ וּבִרְצוֹנוֹ], וְעַל כֵּן, אֵינֶנּוּ מִפְּחָד מִהֲזָקָתָם - מִנּוֹזֵק שִׁיִּגְרֵם עַל יְדֵי אַחֲרִים, כְּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מִקְנָה הִנָּאָתָם - כִּשֶׁם שֶׁאֵינּוּ תּוֹלֵה תְּקוּוֹתוֹ בְּזוּלַת שִׁיִּטִּיב עִמּוֹ, [כִּי יוֹדֵעַ שֶׁכֵּל הַטּוֹבוֹת שֶׁמִּקְבֵּל הֵן מֵאֵת ה' יִתְבַּרֵּךְ וְהַנּוֹתֵן הוּא רַק שְׁלִיחַ, עַל כֵּן לֹא יִחְנִיף לְשׁוֹם אָדָם וְלֹא יִקְוֶה שִׁיִּתֵּן לוֹ אֶת מְבוֹקְשׁוֹ].	וְהַשְׁשִׁי, כִּי הַבוֹטֵחַ בְּאֱלֹהִים הוּא אֶהוּב לְכָל פְּתוּת בְּנֵי אָדָם, וְדַעְתָּם נוֹחָה עָלָיו, מִפְּנֵי שֶׁהֵם בְּטוּחִים מִהֲזָקָתוֹ, וְלָבָם שְׁלָם מִחֲמַתּוֹ, וְלֹא יִפְחָדוּ מִמֶּנּוּ עַל נִשְׁיָהֶם וְעַל מְמוֹנָם. וְהוּא גַם בֶּן בְּטוּחַ מֵהֶם, ^(יד) מִפְּנֵי שִׁיּוּדָע שְׂתוּעֵלָתוֹ	וְנִזְקוֹ אֵינֶם בְּיַד נִבְרָא וְלֹא בִיכָלְתוֹ, וְעַל כֵּן אֵינֶנּוּ מִפְּחָד מִהֲזָקָתָם, כְּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מִקְנָה הִנָּאָתָם. —	וְנִזְקוֹ - שֶׁהַתּוֹעֵלֶת אוֹ הַנּוֹזֵק שִׁיכּוּלִים לְהַגִּיעַ אֵלָיו אֵינֶם בְּיַד נִבְרָא וְלֹא בִיכָלְתוֹ - אֵינֶם בִּידֵיו וּבִיכּוּלָתוֹ שֶׁל אָף אָדָם [ואֵין בְּכוּחוֹ שֶׁל שׁוֹם נִבְרָא לְהַזִּיקוֹ אוֹ לִפְגּוֹעַ בּוֹ לִרְעָה מִכּוּחַ עֲצָמוֹ, אֲלֵא רַק בְּשִׁלְיחוֹת ה' יִתְבַּרֵּךְ וּבִרְצוֹנוֹ], וְעַל כֵּן, אֵינֶנּוּ מִפְּחָד מִהֲזָקָתָם - מִנּוֹזֵק שִׁיִּגְרֵם עַל יְדֵי אַחֲרִים, כְּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מִקְנָה הִנָּאָתָם - כִּשֶׁם שֶׁאֵינּוּ תּוֹלֵה תְּקוּוֹתוֹ בְּזוּלַת שִׁיִּטִּיב עִמּוֹ, [כִּי יוֹדֵעַ שֶׁכֵּל הַטּוֹבוֹת שֶׁמִּקְבֵּל הֵן מֵאֵת ה' יִתְבַּרֵּךְ וְהַנּוֹתֵן הוּא רַק שְׁלִיחַ, עַל כֵּן לֹא יִחְנִיף לְשׁוֹם אָדָם וְלֹא יִקְוֶה שִׁיִּתֵּן לוֹ אֶת מְבוֹקְשׁוֹ].	וְנִזְקוֹ - שֶׁהַתּוֹעֵלֶת אוֹ הַנּוֹזֵק שִׁיכּוּלִים לְהַגִּיעַ אֵלָיו אֵינֶם בְּיַד נִבְרָא וְלֹא בִיכָלְתוֹ - אֵינֶם בִּידֵיו וּבִיכּוּלָתוֹ שֶׁל אָף אָדָם [ואֵין בְּכוּחוֹ שֶׁל שׁוֹם נִבְרָא לְהַזִּיקוֹ אוֹ לִפְגּוֹעַ בּוֹ לִרְעָה מִכּוּחַ עֲצָמוֹ, אֲלֵא רַק בְּשִׁלְיחוֹת ה' יִתְבַּרֵּךְ וּבִרְצוֹנוֹ], וְעַל כֵּן, אֵינֶנּוּ מִפְּחָד מִהֲזָקָתָם - מִנּוֹזֵק שִׁיִּגְרֵם עַל יְדֵי אַחֲרִים, כְּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מִקְנָה הִנָּאָתָם - כִּשֶׁם שֶׁאֵינּוּ תּוֹלֵה תְּקוּוֹתוֹ בְּזוּלַת שִׁיִּטִּיב עִמּוֹ, [כִּי יוֹדֵעַ שֶׁכֵּל הַטּוֹבוֹת שֶׁמִּקְבֵּל הֵן מֵאֵת ה' יִתְבַּרֵּךְ וְהַנּוֹתֵן הוּא רַק שְׁלִיחַ, עַל כֵּן לֹא יִחְנִיף לְשׁוֹם אָדָם וְלֹא יִקְוֶה שִׁיִּתֵּן לוֹ אֶת מְבוֹקְשׁוֹ].

עיונים

בטבעם לזכור ולהיטיב, אין ראוי המעשה הזה [לבקש את עזרתם, אלא] רק מתוך יאוש, [כי רק] המיואש עושה כל מה שיכול, אף דברים הרחוקים מכל תועלת. אבל לבוטח, אין לעשות כמו אלה, ואין פעולה זו מפעולות-החובה [של השתדלות-המותרת], ויש במעשה זה כעין זריית אבק על זוהר האמונה והבטחון, ואחרי שאינה חובה - היא אסורה! וכוונת חז"ל [באמרם שיוסף התחייב שנתיים נוספות על פנייתו לשר המשקים היא] על הפעולה [המיותרת], ולא על מידת הבטחון של יוסף חלילה. [כי אכן,] ידע יוסף שאין עזר מבן אדם בלתי מיד ה' לבד, אבל מה שחייב עצמו לשאול משר המשקים, [כדין השתדלות המותרת והמחויבת] לא היה, לפי קבלת חז"ל, דין אמת, ולא היה לו לפנות אל רהבים. עכ"ל.

כלומר, וודאי ידע יוסף כי הצלתו תלויה ביד ה', ולא היה בוטח כלל בשר המשקים, ומה שביקש ממנו היינו רק מפני שנתחייב האדם בפעולות, ולא לסמוך על הנס. ואך שהיתה כאן טענה על כי לא זוהי הפעולה שהיתה צריכה להיעשות כאן, שאין לבוטח לעשות פעולות הרחוקות מכל תועלת, ואשר רק המיואש עושה אותן, ובהיות שהרהבים אין בטבעם לזכור ולהטיב, אין לבוטח לבקש מהם.

יד. מפני שידוע שתועלתו ונזקו אינם ביד נברא ולא ביכולתו ועל כן איננו מפחד מהיזקם. ידוע דבר הסגולה שכתב רבי חיים מוולאז'ין בספרו "נפש החיים" (ש"ג פ"ב) וז"ל: "ובאמת הוא ענין גדול

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
וכשֶׁהוּא כְּטוֹחַ מֵהֶם וְהֵם כְּטוֹחִים מִמֶּנּוּ, יֵאָהָבֵם וְיֵאָהָבוּהוּ, כָּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים לֵב, י): וְהַבּוֹטָח בְּיְיָ חֶסֶד יִסּוּכְכֶנּוּ.	וכשהוא - וכשבעל הביטחון בה' מרגיש בטוח מהם ואינו חושש שייפגע מאחרים וגם הם רגועים ובטוחים ממנו - בידיעה ודאית שהוא לא יזיק להם, לכן יאהבם - הוא יאהב אותם והם יאהבוהו יש ביניהם אהבה הדדית, כמו שכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו' - כל הנבראים שחיים במחיצתו של הבוטח בה' מתחסדים עמו ומשתוקקים להיטיב לו (פת לחם) [היינו, מפני מעלת הביטחון שבו מסובבת אותו מידת החסד, כי אדם כזה מרבה להיטיב, והחסד שופע ממנו. הבוטח בה' וחי בתחושה שה' דואג לכל צרכיו, יש לו לב טוב - להיטיב לכולם. הוא חש שהזולת אינו דוחק את רגליו, וכשמיטיב לאחרים, אין הדבר בא על חשבונו ולא יחסר לו שום דבר נחוץ, כי ה' דואג לו ומפרנסו (שפתי חיים)].	וכשֶׁהוּא כְּטוֹחַ מֵהֶם וְהֵם כְּטוֹחִים מִמֶּנּוּ, יֵאָהָבֵם וְיֵאָהָבוּהוּ, כָּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים לֵב, י): וְהַבּוֹטָח בְּיְיָ חֶסֶד יִסּוּכְכֶנּוּ.	וכשהוא - וכשבעל הביטחון בה' מרגיש בטוח מהם ואינו חושש שייפגע מאחרים וגם הם רגועים ובטוחים ממנו - בידיעה ודאית שהוא לא יזיק להם, לכן יאהבם - הוא יאהב אותם והם יאהבוהו יש ביניהם אהבה הדדית, כמו שכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו' - כל הנבראים שחיים במחיצתו של הבוטח בה' מתחסדים עמו ומשתוקקים להיטיב לו (פת לחם) [היינו, מפני מעלת הביטחון שבו מסובבת אותו מידת החסד, כי אדם כזה מרבה להיטיב, והחסד שופע ממנו. הבוטח בה' וחי בתחושה שה' דואג לכל צרכיו, יש לו לב טוב - להיטיב לכולם. הוא חש שהזולת אינו דוחק את רגליו, וכשמיטיב לאחרים, אין הדבר בא על חשבונו ולא יחסר לו שום דבר נחוץ, כי ה' דואג לו ומפרנסו (שפתי חיים)].	וכשהוא - וכשבעל הביטחון בה' מרגיש בטוח מהם ואינו חושש שייפגע מאחרים וגם הם רגועים ובטוחים ממנו - בידיעה ודאית שהוא לא יזיק להם, לכן יאהבם - הוא יאהב אותם והם יאהבוהו יש ביניהם אהבה הדדית, כמו שכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו' - כל הנבראים שחיים במחיצתו של הבוטח בה' מתחסדים עמו ומשתוקקים להיטיב לו (פת לחם) [היינו, מפני מעלת הביטחון שבו מסובבת אותו מידת החסד, כי אדם כזה מרבה להיטיב, והחסד שופע ממנו. הבוטח בה' וחי בתחושה שה' דואג לכל צרכיו, יש לו לב טוב - להיטיב לכולם. הוא חש שהזולת אינו דוחק את רגליו, וכשמיטיב לאחרים, אין הדבר בא על חשבונו ולא יחסר לו שום דבר נחוץ, כי ה' דואג לו ומפרנסו (שפתי חיים)].	וכשהוא - וכשבעל הביטחון בה' מרגיש בטוח מהם ואינו חושש שייפגע מאחרים וגם הם רגועים ובטוחים ממנו - בידיעה ודאית שהוא לא יזיק להם, לכן יאהבם - הוא יאהב אותם והם יאהבוהו יש ביניהם אהבה הדדית, כמו שכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו' - כל הנבראים שחיים במחיצתו של הבוטח בה' מתחסדים עמו ומשתוקקים להיטיב לו (פת לחם) [היינו, מפני מעלת הביטחון שבו מסובבת אותו מידת החסד, כי אדם כזה מרבה להיטיב, והחסד שופע ממנו. הבוטח בה' וחי בתחושה שה' דואג לכל צרכיו, יש לו לב טוב - להיטיב לכולם. הוא חש שהזולת אינו דוחק את רגליו, וכשמיטיב לאחרים, אין הדבר בא על חשבונו ולא יחסר לו שום דבר נחוץ, כי ה' דואג לו ומפרנסו (שפתי חיים)].	וכשהוא - וכשבעל הביטחון בה' מרגיש בטוח מהם ואינו חושש שייפגע מאחרים וגם הם רגועים ובטוחים ממנו - בידיעה ודאית שהוא לא יזיק להם, לכן יאהבם - הוא יאהב אותם והם יאהבוהו יש ביניהם אהבה הדדית, כמו שכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו' - כל הנבראים שחיים במחיצתו של הבוטח בה' מתחסדים עמו ומשתוקקים להיטיב לו (פת לחם) [היינו, מפני מעלת הביטחון שבו מסובבת אותו מידת החסד, כי אדם כזה מרבה להיטיב, והחסד שופע ממנו. הבוטח בה' וחי בתחושה שה' דואג לכל צרכיו, יש לו לב טוב - להיטיב לכולם. הוא חש שהזולת אינו דוחק את רגליו, וכשמיטיב לאחרים, אין הדבר בא על חשבונו ולא יחסר לו שום דבר נחוץ, כי ה' דואג לו ומפרנסו (שפתי חיים)].

עיונים

”ואמנם לו ידעו ולו יבינו כי אין אדם נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלוא נימא (יומא ל”ח, ב’), והכל כאשר לכול מה’ הוא כפי עצתו הנפלאה וחכמתו הבלתי נודעת, הנה לא היה להם טעם להצטער בטובת רעיהם כלל...” עכ”ל.

וז”ל רבינו הגר”א (ביאורי אגדות’ יומא ט, ב’): ”כל הקנאה והשנאה הוא מחוסר הבטחון”. וב’בית הלוי’ כתב: ”גם ינצל הבוטח מהקנאה אשר כתוב עליה ‘ורקב עצמות קנאה’, כי אחרי שנתאמת בלבו כי כל מה דעביד רחמנא הכל לטובתו, שוב אין מקום לקנאה, וכמו שלא יתרעם החולה על הרופא אשר לו נותן סם זה ולחבירו סם אחר יען כי הרופא מכיר טבע כל אחד מהחולים ונותן לכל אחד סם הצריך לו לרפאותו” עכ”ל.

הכתוב אומר (קהלת ה, יא): ”מתוקה שנת העובד, אם מעט ואם הרבה יאכל, והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון”. לפי פשוטו של מקרא, קהלת משבח בזה את העובד העמל לפרנסתו ולמחיית אנשי ביתו, אשר בערוב היום יכול הוא לישון את שנתו בשלוה ללא דאגות, לעומת העשיר השבע ששנתו נודדת מעיניו מרוב דאגות, כפי שאמרו חז”ל (אבות ב, ז): ”מרבה נכסים מרבה דאגה”. המסקנא המתבקשת מכך היא שלא כדאי לקנא בעשירים ובהצלחתם המדומה, משום שהאושר והשלוה מהם והלאה.

אכן ה’חתם סופר’ מאיר פסוק זה באור חדש: שנתו של העובד אמורה להיות מתוקה, בין אם יאכל הרבה או מעט. אלא שהשובע שיש לעשיר - איננו מניח לו לעני לישון! הוא כשלעצמו מסוגל היה להסתפק במה שיש לו ולישון שינת ישרים. אולם מה שלשכינו יש יותר ממנו, זהו הדבר הטורד את מנוחתו.

טז. וְשִׁטְרֵפִיהֶם לְקוֹחִים מִטְרָפוֹ, וְכָל מָה שֶׁנִּמְנָע מִמֶּנּוּ מִתְאַוּתוֹ הוּא בַּעֲבוּרָם. ה’חתם סופר’ (פרשת

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
וכשֶׁהוּא כְּטוֹחַ מֵהֶם וְהֵם כְּטוֹחִים מִמֶּנּוּ, יֵאָהָבֵם וְיֵאָהָבוּהוּ, כָּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תְּהִלִּים לֵב, י): וְהַבּוֹטָח בְּיְיָ חֶסֶד יִסּוּכְכֶנּוּ.	וכשהוא - וכשבעל הביטחון בה' מרגיש בטוח מהם ואינו חושש שייפגע מאחרים וגם הם רגועים ובטוחים ממנו - בידיעה ודאית שהוא לא יזיק להם, לכן יאהבם - הוא יאהב אותם והם יאהבוהו יש ביניהם אהבה הדדית, כמו שכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו' - כל הנבראים שחיים במחיצתו של הבוטח בה' מתחסדים עמו ומשתוקקים להיטיב לו (פת לחם) [היינו, מפני מעלת הביטחון שבו מסובבת אותו מידת החסד, כי אדם כזה מרבה להיטיב, והחסד שופע ממנו. הבוטח בה' וחי בתחושה שה' דואג לכל צרכיו, יש לו לב טוב - להיטיב לכולם. הוא חש שהזולת אינו דוחק את רגליו, וכשמיטיב לאחרים, אין הדבר בא על חשבונו ולא יחסר לו שום דבר נחוץ, כי ה' דואג לו ומפרנסו (שפתי חיים)].	וכשהוא - וכשבעל הביטחון בה' מרגיש בטוח מהם ואינו חושש שייפגע מאחרים וגם הם רגועים ובטוחים ממנו - בידיעה ודאית שהוא לא יזיק להם, לכן יאהבם - הוא יאהב אותם והם יאהבוהו יש ביניהם אהבה הדדית, כמו שכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו' - כל הנבראים שחיים במחיצתו של הבוטח בה' מתחסדים עמו ומשתוקקים להיטיב לו (פת לחם) [היינו, מפני מעלת הביטחון שבו מסובבת אותו מידת החסד, כי אדם כזה מרבה להיטיב, והחסד שופע ממנו. הבוטח בה' וחי בתחושה שה' דואג לכל צרכיו, יש לו לב טוב - להיטיב לכולם. הוא חש שהזולת אינו דוחק את רגליו, וכשמיטיב לאחרים, אין הדבר בא על חשבונו ולא יחסר לו שום דבר נחוץ, כי ה' דואג לו ומפרנסו (שפתי חיים)].	וכשהוא - וכשבעל הביטחון בה' מרגיש בטוח מהם ואינו חושש שייפגע מאחרים וגם הם רגועים ובטוחים ממנו - בידיעה ודאית שהוא לא יזיק להם, לכן יאהבם - הוא יאהב אותם והם יאהבוהו יש ביניהם אהבה הדדית, כמו שכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו' - כל הנבראים שחיים במחיצתו של הבוטח בה' מתחסדים עמו ומשתוקקים להיטיב לו (פת לחם) [היינו, מפני מעלת הביטחון שבו מסובבת אותו מידת החסד, כי אדם כזה מרבה להיטיב, והחסד שופע ממנו. הבוטח בה' וחי בתחושה שה' דואג לכל צרכיו, יש לו לב טוב - להיטיב לכולם. הוא חש שהזולת אינו דוחק את רגליו, וכשמיטיב לאחרים, אין הדבר בא על חשבונו ולא יחסר לו שום דבר נחוץ, כי ה' דואג לו ומפרנסו (שפתי חיים)].	וכשהוא - וכשבעל הביטחון בה' מרגיש בטוח מהם ואינו חושש שייפגע מאחרים וגם הם רגועים ובטוחים ממנו - בידיעה ודאית שהוא לא יזיק להם, לכן יאהבם - הוא יאהב אותם והם יאהבוהו יש ביניהם אהבה הדדית, כמו שכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו' - כל הנבראים שחיים במחיצתו של הבוטח בה' מתחסדים עמו ומשתוקקים להיטיב לו (פת לחם) [היינו, מפני מעלת הביטחון שבו מסובבת אותו מידת החסד, כי אדם כזה מרבה להיטיב, והחסד שופע ממנו. הבוטח בה' וחי בתחושה שה' דואג לכל צרכיו, יש לו לב טוב - להיטיב לכולם. הוא חש שהזולת אינו דוחק את רגליו, וכשמיטיב לאחרים, אין הדבר בא על חשבונו ולא יחסר לו שום דבר נחוץ, כי ה' דואג לו ומפרנסו (שפתי חיים)].	וכשהוא - וכשבעל הביטחון בה' מרגיש בטוח מהם ואינו חושש שייפגע מאחרים וגם הם רגועים ובטוחים ממנו - בידיעה ודאית שהוא לא יזיק להם, לכן יאהבם - הוא יאהב אותם והם יאהבוהו יש ביניהם אהבה הדדית, כמו שכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו' - כל הנבראים שחיים במחיצתו של הבוטח בה' מתחסדים עמו ומשתוקקים להיטיב לו (פת לחם) [היינו, מפני מעלת הביטחון שבו מסובבת אותו מידת החסד, כי אדם כזה מרבה להיטיב, והחסד שופע ממנו. הבוטח בה' וחי בתחושה שה' דואג לכל צרכיו, יש לו לב טוב - להיטיב לכולם. הוא חש שהזולת אינו דוחק את רגליו, וכשמיטיב לאחרים, אין הדבר בא על חשבונו ולא יחסר לו שום דבר נחוץ, כי ה' דואג לו ומפרנסו (שפתי חיים)].	וכשהוא - וכשבעל הביטחון בה' מרגיש בטוח מהם ואינו חושש שייפגע מאחרים וגם הם רגועים ובטוחים ממנו - בידיעה ודאית שהוא לא יזיק להם, לכן יאהבם - הוא יאהב אותם והם יאהבוהו יש ביניהם אהבה הדדית, כמו שכתוב (תהלים לב, י): 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו' - כל הנבראים שחיים במחיצתו של הבוטח בה' מתחסדים עמו ומשתוקקים להיטיב לו (פת לחם) [היינו, מפני מעלת הביטחון שבו מסובבת אותו מידת החסד, כי אדם כזה מרבה להיטיב, והחסד שופע ממנו. הבוטח בה' וחי בתחושה שה' דואג לכל צרכיו, יש לו לב טוב - להיטיב לכולם. הוא חש שהזולת אינו דוחק את רגליו, וכשמיטיב לאחרים, אין הדבר בא על חשבונו ולא יחסר לו שום דבר נחוץ, כי ה' דואג לו ומפרנסו (שפתי חיים)].

במחיצתו של הבוטח בה' מתחסדים עמו ומשתוקקים להיטיב לו (פת לחם) [היינו, מפני מעלת הביטחון שבו מסובבת אותו מידת החסד, כי אדם כזה מרבה להיטיב, והחסד שופע ממנו. הבוטח בה' וחי בתחושה שה' דואג לכל צרכיו, יש לו לב טוב - להיטיב לכולם. הוא חש שהזולת אינו דוחק את רגליו, וכשמיטיב לאחרים, אין הדבר בא על חשבונו ולא יחסר לו שום דבר נחוץ, כי ה' דואג לו ומפרנסו (שפתי חיים)].

ואילו מי שאיננו בוטח באלהים אין לו אוהב, מפני שהוא ככל עת הומד אותם - את ממונם של אחרים ומקנא בהם, וכמים הפנים לפנים, וכפי שהוא חומד ומקנא באחרים, ובוודאי אינו אוהב אותם, כך הם אינם אוהבים אותו, וחושב בטעות שכל טובה שתגיע אליהם, כאילו הייתה בידו וסרה - ונטלוה ממנו והם חיים על חשבונו, וחלקו מתמעט בגללם.

עיונים

טו. אין לו אוהב מפני שהוא ככל עת חומד ומקנא בהם. כתב ה'מסילת ישרים' (פרק י"א): "הקנאה גם היא אינה אלא חסרון ידיעה וסכלות, כי אין המקנא מרויח כלום לעצמו וגם לא מפסיד למי שהוא מתקנא בו, אינו אלא מפסיד לעצמו, וכמאמר הכתוב שזכרתי (איוב ה, ב'): 'ופותה תמית קנאה'. ואמנם יש מי שסכלותו רבה כל כך עד... אמנם יש אחרים שאינם מצטערים וכואבים כל כך, אף על פי כן ירגישו בעצמם איזה צער, ולפחות יתקרר רוחם בראותם אחד עולה איזה מעלה יתרה... ותראה שבפיהם אפשר שיאמרו דברים כשמחים או מודים על טובתו, אך לבם רפה בקרבם. והוא דבר יארע על הרוב ברוב בני האדם, כי אף על פי שלא יהיו בעלי קנאה ממש, אמנם, לא ניקו ממנו לגמרי..."

חובות	שער הבטחון	הלכבות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכבות	ביושר לבב
וּבְנֵיו, יִחְשַׁב כִּי הוּא מֵאֲתָם, וְשִׁבְיָדָם לְהַעֲבִיר הַנּוֹק וְלִדְחוֹת הָרָעָה מֵעַלְיָו. וְכִינּוֹן שִׁקְדָמוֹ אֵלֶּה הַהִקְדָּמוֹת בְּנַפְשׁוֹ, יָבֹוא בְּעֵבוֹר זֶה לְמָאס אוֹתָם, וְלִדְבַר בָּהֶם, וּלְקַלְלָם, וּלְשַׁנּוֹא אוֹתָם, וְהוּא הַנִּמְאָס בְּשָׁנֵי הָעוֹלָמִים, וְהַמְּגֻנָּה בְּשָׁנֵי הַמְּעוֹנִים,				ובניו - ואם דבר רע יפגע בממונו או בבניו, יהשוב - הוא חושב כי הוא מאתם - שהם גרמו לו זאת, מפני עינם הרעה עליו (מרפא לנפש). [הוא תמיד חושד באחרים שהם מקפחים אותו ונוהגים כלפיו באפליה.			
תכונה זו נובעת מהעדר ביטחון בה' שכל הקורות לאדם - הטובות והרעות - מכוונות לאדם ממנו יתברך (שפתי חיים)), וחושב שאם ירצו יש בידם להעביר ממנו את הנזק ולדחות הרעה מעליו - ולהרחיק מעליו את הרעה.				ומכיוון שקדמו אלה ההקדמות - שנקבעו מחשבות רעות אלו בנפשו ואינו מכיר שכל המקרים הרעים וכל החסרונות שפוקדים אותו שלוחים אליו מאת ה', לכן חושד תמיד בפלוני ובאלמוני שהם האשמים בצרותיו, ומשום כך יבוא בעבור זה וכתוצאה מכך למאוס אותם - בבני אדם, ובסופו של דבר ייכשל בעבירות רבות שבין אדם לחברו, כגון לדבר בהם בגנותם, ולקללם, ולשנוא אותם, ואדם כזה הוא הנמאס [המאוס] בשני העולמים - בעולם הזה ובעולם הבא, והוא המגונה בשני המעונים - בשני מקומות מגוריו, היינו, בעולם הזה ובעולם הבא (טוב הלבנון), [בעולם הזה הוא נמאס ומגונה			
עיונים				עיונים			
נח עמודים כג-כד, ד"ה ויאמר אלוקים) ביאר, שעיקר גזל וחמס נולד מזה שחושב הגנב שהבורא יתברך שמו יש לו חסרון במעשיו ח"ו, ואילו לא יגזול ויחמוס לזה לא יגיע לפרנסתו, ואינו נוטל אלא מה שראוי לו, עיי"ש.				נח עמודים כג-כד, ד"ה ויאמר אלוקים) ביאר, שעיקר גזל וחמס נולד מזה שחושב הגנב שהבורא יתברך שמו יש לו חסרון במעשיו ח"ו, ואילו לא יגזול ויחמוס לזה לא יגיע לפרנסתו, ואינו נוטל אלא מה שראוי לו, עיי"ש.			
אך כשהאדם ידע כי לא זו בלבד שמה שהשם לא רוצה לתת לו אינו יכול לקבל ואין לו צורך בו, אלא זה בוודאי רע בשבילו, אם-כן לא רק שלא יחמדנו אלא ימאס בו. הגרא"א דסלר זצ"ל (עיין 'מכתב מאליהו' ח"א עמ' 136) המחיש זאת במשל יפה, חברי שהוא נמוך קומה לבוש בגד נאה ההולם מאד את מבנה גופו, והוא אכן נראה הדור בלבשו, ואילו אני גבה קומה, האם יעלה בדעתי לקנא בו ולחמוד את חליפתו, הרי לי היא אינה מתאימה, ואדרבא אם אלבש אותה היא לא תהלוך את גופי, והופעתי בה תהיה מגוחכת, לכן בוודאי לא אחמוד בגד זה. כך צריך להיות המבט על כל הדברים הטובים והיפים שיש לזולת, כי הם אמנם הולמים אותו, אבל רק אותו, ואילו עבורי אין הם מתאימים, אילו זה היה טוב ונחוץ לתפקידי בעולם-הזה בוודאי היה הקב"ה נותן כזאת גם לי.				אך כשהאדם ידע כי לא זו בלבד שמה שהשם לא רוצה לתת לו אינו יכול לקבל ואין לו צורך בו, אלא זה בוודאי רע בשבילו, אם-כן לא רק שלא יחמדנו אלא ימאס בו. הגרא"א דסלר זצ"ל (עיין 'מכתב מאליהו' ח"א עמ' 136) המחיש זאת במשל יפה, חברי שהוא נמוך קומה לבוש בגד נאה ההולם מאד את מבנה גופו, והוא אכן נראה הדור בלבשו, ואילו אני גבה קומה, האם יעלה בדעתי לקנא בו ולחמוד את חליפתו, הרי לי היא אינה מתאימה, ואדרבא אם אלבש אותה היא לא תהלוך את גופי, והופעתי בה תהיה מגוחכת, לכן בוודאי לא אחמוד בגד זה. כך צריך להיות המבט על כל הדברים הטובים והיפים שיש לזולת, כי הם אמנם הולמים אותו, אבל רק אותו, ואילו עבורי אין הם מתאימים, אילו זה היה טוב ונחוץ לתפקידי בעולם-הזה בוודאי היה הקב"ה נותן כזאת גם לי.			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
מִפְּנֵי שְׁאִינוֹ יוֹדֵעַ עֵת בּוֹא קֶצֶו, וּבוֹטֵחַ בְּאֱלֹהִים לְהֶאֱרִיךְ לוֹ בּוֹ, וּלְהַזְמִין טְרָפוֹ וּמִזּוֹנוֹ בּוֹ. וְאֵינֶנּוּ שְׂמַח בְּעֵתִיד וְלֹא יֵאָבֵל לוֹ, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַכֶּתוּב (מְשָׁלִי כו, א): אֵל תִּתְּהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא תִדַּע מָה יֵלֵךְ יוֹם, וְאָמַר בֶּן סִירָא (סְנֵהֲרִין ק, ב): (יח) אֵל תִּצַּר צָרַת מָחָר כִּי לֹא תִדַּע מָה יֵלֵךְ יוֹם, שְׂמָא			וכך היא הדרך הישרה והנכונה, מפני שאינו - שהרי אין אדם יודע עת בוא קצו - זמן הסתלקותו מן העולם, [ואם כן מה לו לדאוג דאגת מחר? הריהו דואג על עולם שאינו שייך לו כלל!], וכשם שבוטח באלהים להאריך לו בו - שיאריך לו את ימי חייו, ולהזמין טרפו ומזונו בו - כך הוא בוטח בו שגם יזמין לו את פרנסתו ומזונו [דמאן דיהיב חיי יהיב מזוני (תענית ח', ב')]. ומטעם זה, הבוטח בה' גם איננו שמח על הטובה העתידה לבוא אליו בעתיד, ולא יאביל לו - וגם אינו בצער מחמת רעה העתידה לבוא עליו בעתיד, וכמו שאמר הכתוב (משלי כו, א): 'אל תתהלל ביום מחר' - אל תתפאר עכשיו במה שעתיד להיות ליום המחר, 'כי לא תדע מה ילך יום' - כי אפילו מה שיקרה היום אינך יודע, וייתכן שיתחדש עליך עוד היום מקרה שיבטל את המחשבות על המחר (רש"י ומלבי"ם). הרי שאין לשמוח על טובה עתידית, ואמר בן סירא בספרו, ספר שהוא אוסף משלים - [בן סירא חי בתחילת ימי בית השני, ויש אומרים שהיה בנו של ירמיה הנביא (עיין חלקת מחוקק אבן העזר א, ח, ומשנה למלך הלכות אישות טו, ד)] כמובא בתלמוד (סנהדרין ק, ב): 'אל תצר צרת מחר' - אל תדאג ואל תצטער על צרה העתידה לבוא מחר, 'כי לא תדע מה ילך יום' - אינך יודע מה יתחדש עד ליום המחר, כי שמא			
עיונים						
אולם בפרשת בחוקותי הבטחת התורה נאמרה לתלמידי חכמים, וכמו שאמרו חז"ל "אם בחוקותי תלכו" - שתהיו עמלים בתורה, לכן כאן בירכם שיהיה להם רק כדי צרכם ותו לא, מאחר ולתלמיד חכם אין זו ברכה שיש לו יותר מכפי צרכו, שהרי זה עלול לבטלו מתלמוד תורה. ומהי הברכה ההולמת והראויה לו - שיהא לו די מחסורו וכל צרכו, לא פחות ולא יותר. (טעמא דקרא' לרבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א).						
יח. אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילך יום, שמא למחר איננו, ונמצא מצטער על עולם שאינו שלו. ביאור נפלא ביאר בזה בעל ה"חתם סופר" וממנו נלמד עצה גדולה לחיי היום יום, וכתב שחז"ל הורו לנו דרך ותחבולה שיוכל האדם להשתמש בה ולגבור על יצרו הרע. כי אם אדם יהיה						

ביושר לבב

ימות היום ולמחר - וכשיבוא יום המחר - כבר איננו עוד בין החיים, ונמצא שהיה מצטער לחינם על עולם שאינו שלו - על יום שאינו עתיד לראותו [שאם ימות, הרי לא תבוא עליו הצרה (רש"י)]. הרי שאין להצטער על רעה עתידית.

אבל האדם הבוטח בה',

למחר איננו ונמצא מצטער על עולם שאינו שלו. — אבל דאגתו ואבלו על מה שהוא מקצר בו מחובות הבורא, ומשתדל לפרע מה שיוכל לפרע מהן בנראהו ובנסתרו, מפני שהוא חושב במיתתו ובוא יום האסיפה. ופחדו שיבואהו המות פתאום יוסיף לו השתדלות וזריזות להכין

דאגתו ואבלו - מה שהוא דואג ומצטער, אינו אלא על מה שהוא מקצר בו מחובות הבורא - צערו על שאינו מקיים את חובות הבורא כנדרש ועל שאינו ממלא כראוי את תפקידו, ומפני הדאגה וחרדת הלב הזו הוא משתדל לפרוע מה שיוכל לפרוע מהן - לקיים מצוות ולמלא חובותיו כלפי הבורא בנראהו - הן בחלק המצוות הניכרות כלפי חוץ ובנסתרו - והן בחלק עבודת ה' שנעשית בסתר ואינה גלויה לאחרים, מפני שהוא חושב במיתתו - על יום מותו ועל בוא יום האסיפה - שתיאסף נשמתו ותסתלק מן העולם הזה [ותעלה לבית דין של מעלה ליתן דין וחשבון על כל מעשיו]. ופחדו שיבואהו המות פתאום - והפחד שמא יבוא המוות בפתע פתאום, יוסיף לו - גורם לו שיוסיף ביתר שאת השתדלות וזריזות להכין

עיונים

מעלה על לבו שמשך ימי חייו הם שבעים שנה וממילא יצטרך ללחום עם יצרו הרע תמיד ללא הרף, עלול הוא בנקל להתייאש ולבוא לידי מסקנה שלא יצליח כנגדו, מאחר וממילא לא יוכל להכניעו ולהתגבר עליו משך זמן ארוך כל כך. אלא כיצד יתנהג? יחשוב בליבו: אין לי לחיות אלא היום הזה בלבד, וביום הזה אין אני שומע לעצת יצרי. יום אחד להחזיק מעמד ולהילחם אין זה נורא כל כך, וכך יצליח ביום זה. וכשעבר היום ומגיע המחר, שוב יאמר לעצמו: יום אחד בלבד יש לי להילחם כנגדו, וכן בכל יום ויום. באופן זה יוכל להתגבר על יצרו בנקל ולא ישבר מכך שמלחמתו ארוכה ומתישה במשך שבעים שנה. ומוסיף ה"חתם סופר": שזה נרמז בדברי הכתוב "ואתם הדבקים בה' אלוהיכם", כלומר: אם רצונכם להיות דבוקים בה' אלוהיכם ולנצח את היצר הרע, העצה לכך היא: "חיים כולכם היום" - תחשבו תמיד בלבכם שאין אתם חיים בעולם רק "היום" בלבד, וממילא תצליחו להיות דבוקים בתורה ללא שום פחד ומורא.

ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
ואשר - ואילו מי שאיננו בומח באלהים, ירבה אכלו להתמדת פגעי העולם עליו - על מאורעות קשים, כואבים או לא נוחים הבאים עליו ופוגעים בו לרעה, ויפקוד אוהביו - ועל כך שחסרים לו אוהבים, וימנעו ממנו בקשותיו - וכשלא ישיג את מבוקשו, יצטער על כך, ויזמין מהוה העולם הרבה - והוא משתדל להשיג ולצבור ממון רב, כאילו בטח מן החליפה - כאילו הוא בטוח שלא יחלוף ויעבור מן העולם הזה, וסרה מעליו אימת [פחד] המות - וגם אינו מפחד מיום המיתה, כאילו ימיו לא יתמו וחייו לא	ואשר איננו בומח באלהים, ירבה אכלו להתמדת פגעי העולם עליו, ויפקד אוהביו, וימנעו ממנו בקשותיו, ויזמין מהוה העולם הרבה, כאילו בטח מן החליפה וסרה מעליו אימת המות, כאילו יתמו וחייו לא		

עיונים

של הנפש השכלית, וכשם שאדם מתכבד על ידי הלבוש ומעלה עליו חן בעיני רואיו, כך התורה מעלה חן על לומדיה וזוכין לכבוד רק אם יש בהם מדות טובות, וזהו שאמר (שבת ק"ג, א') 'רבי יוחנן קרי למאני מכבדותא' [-רב יוחנן היה קורא לבגדיו 'מכבדי', היינו שהבגדים מכבדים את בעליהם].

[ובביאורים שם הוסיף: ונראה שרמזו חז"ל במה שאמרו (שבת ק"ד, א') 'תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה', רצה לומר, שאין מדותיו מתוקנים, וכמו שאמרו (יומא פ"ו, א') 'מי שיש עוון חילול השם בידו, אין כוח לא בתשובה לתלות ולא ביום הכיפורים לכפר, ולא ביסורים למרק [-לנקות], אלא כולן תולין ומיתה ממרקת. ואמרו שם כיצד הוא חילול השם? כגון דקא אמרי אינשי שרי ליה מארי לפלניא וכו' [ימחול לו יוצרו לפלוני (על מעשיו)].

ובספר 'ספרא דצניעותא' (נ"ט ד') כתב הגר"א: וכל ענין ביאת האדם בעולם הזה הוא לתקן את נפש הבהמי שהוא לבוש לנפש השכלי שהוא עיקר האדם (וכן כתב ת"ז ק"ו ר' קכ"ו ג'), ונפש הבהמי היא נמשכת אחר היצר-הרע ובה כל התאוות והתענוגים וכל החטאים, וכן כל המצוות ושכר ועונש הכול תלוי בה, והיא הלבוש של הצדיקים בגן עדן... וזה ענין (שמאל א') 'ומעיל קטן תעשה לו אמו', וכן קריעת המעיל של שאול ושל ירבעם, ושהקב"ה תפש בבגדו של ירבעם, וענין ושתי שהייתה מפשטת בנות ישראל ערומות, ולהיפך באסתר 'ותלבש אסתר מלכות', וכן מ"ש (זכריה ג') 'ויהושע היה לבוש בגדים צואים' וגו' 'וילבישוהו בגדים' וכו' 'והשטן עומד על ימינו לשטנו' הכל הוא על הבגדים הנ"ל שכל קטרוג השטן ואחיזתו באלו הלבושים שלא יתלבש בו האדם.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
צִידָה לְאַחֲרִיתוֹ, וְלֹא יִרְגֵּשׁ עַל מָה שְׂיִזְמִין לְעוֹלָם הַזֶּה, וְהוּא מָה שְּׁאָמְרוּ (אָבוֹת ב, י): שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מוֹתְתֶךָ, וּפְרָשׁוּ בּוֹ (שָׁבִית קנ"ג, א): יִשׁוּב הַיּוֹם, שְׂפָא יָמוּת לְמָחָר, וְנִמְצָא כָּל יָמָיו בְּתַשׁוּבָה, כְּדִכְתִּיב (קֹהֶלֶת ט, ח): בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְּנֵיךָ לְבָנִים.			צידה לאחריתו - הם חיי העולם הבא, וכיון שכל מעייניו נתונים להכנת הצידה לבית עולמו, על כן לא ירגיש - הוא לא מייחס חשיבות על מה שיזמין - למה שהוא עוסק בו לצורך העולם הזה, מפני שאין

עיונים

יט. **בכל עת יהיו בנדיך לבנים.** רש"י (שבת קנ"ג, א', ד"ה בגדיך) פירש ש'בגדיך' הם משל לנשמה, וזהו שאמר בכל עת יהיו 'בגדיך לבנים', כלומר, שצריך לשמור נשמתו בכל עת שתהיה טהורה ונקיה, ועל כן ישוב בתשובה תמיד.

אמנם המהרש"א (ח"א ד"ה בגדיך) כתב, שמלשון 'בגדיך' שהוא לשון רבים, משמע שאין הכוונה על הנשמה שהרי עליה היה צריך לכתוב לשון יחיד, אלא הכוונה על מעשיו הטובים הנקראים 'מידות' ולכן משולים לבגדים כפי לשון הכתוב (ויקרא ו, ג) הנאמר לגבי בגדי הכהן 'מדו בד'. וכאן הורו לאדם, שכשמעשיו יהיו לבנים ונקיים בלי חטא, אז יקויים בו המשך הפסוק 'ושמן על ראשך אל יחסר', כלומר, שהשמן הוא רמז לנשמה [ששורש המילה נשמה הוא 'נשם' שזה אותיות שמן, וכן (משלי כ, כז) 'נר ה' נשמת אדם' והנר מאיר על ידי שמן] הנמצאת 'על ראשך' שמשכן הנשמה במוח, לא יחסר לה כלום בעולם הבא.

רבינו הגר"א זי"ע באבן שלמה (פ"א אות י"ב) כתב: המידות הם בנפש הדבוקה לגוף, והם הלבושים

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.	יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.	יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.	יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.	יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.	יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.	יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.

העולם הזה, ויגיע הזמן שבו אתפנה ואשקיע בענייני העבודה לפרוע את חובותי לבורא, ואז אחשוב בסיבות הצידה - באמצעים שעל ידם אשיג את שנצרך לי ליום המועד - לעולם הבא. נמצא, כי הבוטח בה' זוכה בכפליים: לא די בכך שביטחונו נחשב לו למצווה לכשעצמה, אלא שבנוסף לכך מהלך חייו שונה בתכלית ממי שאינו בוטח בה'; כיוון שאינו טרוד כל כך בענייני העולם הזה, נישאר לו פנאי רב לקיום התורה והמצוות והוא יכול לעסוק בהכנת הצידה לחיי העולם הבא. בכך חותם רבנו את הפרק החמישי שבו נתבארו שבעה הבדלים מהותיים בין הבוטח בה' בתוך כדי עיסוקו לפרנסתו לבין אדם שבוטח באמצעי הפרנסה ואינו בוטח בה'.

עיונים

בכתרה של תורה, לא יסיח דעתו לדברים בטלים, ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר וכבוד כאחד. כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה [-במדה מצומצמת] תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל (אבות ו', ד)... שמא תאמר: עד שאקבוץ ממון אז אחזור ואקרא, עד שאקנה מה שאני צריך ואפנה מעסקי אז אחזור ואקרא, אם תעלה מחשבה זו על לבך אז אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם, אלא עשה תורתך קבע, ומלאכתך עראי (עין אבות א, טו), ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה (אבות ב, ד) "עכ"ל. מלשון הרמב"ם שכתב "אם תעלה מחשבה זו על לבך אז אין אתה זוכה לכתרה של תורה", משמע שבמחשבה כזו בלבד, אף אם עדיין לא הוציא לפועל את מחשבתו, כבר לא יכול לזכות לכתרה של תורה, והטעם, משום שעצם מחשבה כזו תמנעהו מלהיות דבוק בתורה בכל גופו ונפשו, כי כיון שהכניס את עצמו למחשבה זו ובא לידי ספק, נמצא שאינו קבוע בתורתו כראוי כדי לזכות בכתרה של תורה, ולכן אין הוא יכול לזכות לכתרה של תורה לעולם ('בנין עולם', דברי חן פ"ו).

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.	יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.	יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.	יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.	יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.	יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.	יכלו, איננו זוכר אחריתו ומתעסק בעולמו, איננו מעין בענין תורתו וצידתו ובית מועדו. והיה בטחונו באריכות ימיו בעולם סבה לארץ תאותו בעניניו, וסבה לקצר תאותו בעניני אחריתו.

כ. תנוח נפשי מדאגות העולם ואפנה לפרוע חובותי לבורא. כתב הרמב"ם (פ"ג מהלכות תלמוד תורה ה"ו): "מי שנשאו לבו לעשות מצוה זו [של תלמוד תורה] ולקיימה כראוי לה ולהיות מוכתר

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

פרק ששי

וְרֵאִיתִי לְהִרְאוֹת פָּנַי סְכָלוֹתָם וְטְעוּתָם בְּדַעַת
הַזֹּאת בְּשִׁבְעָה עֲנִינִים, אֲגִלָּה בָהֶם גִּדְּל
טְעוּתָם, וְאִם יֵאָרְכוּ דְבָרֵינוּ, בְּעֵבֹר שֵׁישׁ בָּזָה מִן
הַבִּיּוֹשׁ וְהַתּוֹכַחַת לְבַעֲלִי הַדַּעָה הַזֹּאת, וְהֵם פֶּת
בְּעֲלִי הַמִּשְׁכּוֹנוֹת, עֲנִינָם בָּזָה פְּעֻנִין הַסּוֹחֵר
שֶׁהוּא מוֹכֵר בְּאַשְׁרָאִי לְמִי שְׁאִינוּ מֵאֲמִינוּ,
וְיִמְשְׁכְּנָהוּ בַּעַת הַמֶּכֶר, מִפָּנֵי יִרְאָתוֹ מִמֵּיעוּט
אֲמוּנָתוֹ, וְשִׁלָּא תִּמְצָא יָדוֹ לְפָרְעוֹ.

בפרק זה מוקיע רבנו את הנהגתם המוטעית של אנשים אשר אינם מוכנים להתמסר לעבודת ה' עתה, ומצהירים, שרק לאחר שתהא פרנסתם מובטחת להם מראש למשך כל ימי חייהם, או אז יתפנו לעבודת ה'. רבנו מכנה אותם בשם "כת בעלי המשכונות", כפי שיוסבר בהמשך הדברים. בפרק זה הוא מציג שבע דרכים שבהן הוא מפריק את דעתם ומצביע על טעותם: וראיתי - ורואה אני צורך

להראות ולגלות פני סכלותם - את טיפשותם וטעותם של אלה המחזיקים בדעת המוטעית הזאת בשבעה ענינים - על ידי שבע טענות שיש בהן כדי לדחות ולהפריך את שיטתם והשקפתם. אגלה בהם - ובאמצעותם אגלה את גודל טעותם. וגם אם יארכו דברינו בעניין זה, בכל זאת לא אקצר בבירור הדברים, בעבור הצורך והתועלת שיש בזה מן הביוש והתוכחת - כדי לבייש ולהוכיח לבעלי הדעה הזאת - את בעלי ההשקפה הזאת וכדי להעמידם על טעותם, והם הנקראים: "כת בעלי המשכונות" - 'כת הממשכנים את ה', [כיניו זה הוצמד להם כיוון שאנשים אלו כביכול דורשים "משכון" מאתו יתברך, מעין עירבון של כסף וממון, כדי שיהיו בטוחים בפרנסתם עד סוף ימיהם, ורק אז יתחילו לפרוע חובם לה' בקיום המצוות ומעשים טובים]. מפני שענינם בזה - התנהגותם כלפי הקב"ה דומה לסוחר חשדן; כענין הסוחר שהוא מוכר באשראי - כמנהגו של סוחר המוכר בהקפה למי שאינו מאמינו - לאדם שאינו מאמין לו, ולכן ימשכנהו בעת המכר - בשעת המכירה הוא לוקח ממנו משכון, מפני יראתו ממייעוט אמונתו - מתוך חששו שמא לא ישלם לו. נטילת המשכון מעידה שאין למוכר אמון בקונה, אינו סומך על הבטחתו לשלם, ושללא תמצא ידו לפרעו - וחושש שמא לא יהיה ביכולתו לפרוע לו את דמי הסחורה שלקח. כך בדיוק היא הנהגתם של בעלי השקפה זו. הדרישה ל"ביטחון כלכלי" מעידה שאינם מאמינים ח"ו להשי"ת וכאילו אינם סומכים עליו שישלם להם שכרם בעבור עבודתם,

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

וְהִירְאֵשׁוֹן מֵאֲפָנֵי הַתְּשׁוּבָה עָלָיו, שְׁנֹאמַר לוֹ:
אַתָּה הָאִישׁ הַמְּסַתֵּפֵק בְּגִזְרַת
הַבּוֹרָא, וְשְׁאִינָנוּ מֵאֲמִין בְּגִדְל עֲצָמָתוֹ, ^(א)אֲשֶׁר
חָשַׁךְ אוֹר שְׁכָלוֹ וְכָבֵה נֵר תְּבוּנָתוֹ בְּגִבּוֹר אַפְלָת
תְּאוּתוֹ עָלָיו, הַטּוֹב לָךְ לְבַקֵּשׁ מִשְׁכּוֹן וּלְקַחְתּוֹ
אַלָּא מִרְעָךְ וַחֲבִרְךָ, אֲשֶׁר אֵין לוֹ רְשׁוּת עָלֶיךָ

ולכן הם אינם מוכנים לעבוד את ה' אלא כאשר פרנסתם ופרנסת בני ביתם תהא מובטחת למשך כל ימי חייהם ותימצא תחת ידם מראש כמו משכון שיערוב להם שלא יחסר להם דבר. רק לאחר שירגישו בטוחים בענייני פרנסתם ולא תהיה להם שום דאגה על עתידם,

או אז יתפנו לעבוד את ה', לקיים מצוות ולעשות מעשים טובים בעבור השכר שכבר ניתן להם מראש.

והראשון מאופני התשובה עליו - הטענה הראשונה הסותרת את דברי האדם המשתייך לכת זו היא, שנאמר לו: דע לך, כי אף-על-פי שיש לך אמתלאות שונות המתרצות את התנהגותך, האמת היא כי אתה האיש מקטני אמנה המסתפק ומתלבט בגזירת הבורא - אם הנהגת האדם וצרכיו הם בגזירת הבורא או לא ושאִינוּ מֵאֲמִין בְּגִדְל עֲצָמָתוֹ - ואינך מאמין בכוחו הגדול וביכולתו שהינם בלתי מוגבלים, ואשר חשך אור שכלו - וזאת משום שנחשך אור שכלך, כלומר, אור נשמתך שהיא השכל האמיתי, וכבה נר תבונתו [תבונתך] - ואינך מבין אפילו מושכל ראשון בדבר כוחו הבלתי מוגבל של הבורא - שאין שום אדם יכול להכחיש אותו (מרפא לנפש), וזאת בגבור אפלט תאוותו עליו - מפני שהתגברה עליך חשכת תאוות הגוף והעולם הזה והחשיך את אור שכלך, כי הדבר הטוב והראוי לך הוא לבקש משכון ולקחתו אלא רק מרעך וחברך, אשר אין לו רשות [-בעלות] עליך - שאינך ברשותו

עיונים

א. אשר חשך אור שכלו וכבה נר תבונתו בגבור אפלט תאוותו עליו. "תאוה נהיה תערב לנפש" (משלי יג, יט). פירש רבינו יונה (שע"ת א, לא): "כי כאשר ישבר אדם תאוותו גם בדברים המותרים, בזה תצליח הנפש [יתחזק כוחה], והמדה הזאת תערב לה [שבירת התאוה תנעם לנפש], כי ירים השכל ידו [שאו יתחזק כוחו של השכל] וגבר [והוא יהיה השולט על האדם]". ובלשון 'חובות הלבבות' (פ"ה מיחוד המעשה): "מי שאין לו תוספת אין לו חובה ואין התוספת מתקבלת עד שתיפרע החובה" (פירוש: מי שאינו מוסיף על מה שהוא חייב, אינו מקיים אף את חובתו).

[illegible]

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

עבודתו. וברומה לזה אמר הפתוב (דברים לב, ו): עבודתו - כל שכן שתהיה זו עזות פנים מצד העבד לבקש משכון בעבור פרנסתו לפני שהתחיל עבודתו, ואם בעבדים כך, כל שכן וקל וחומר שלא יעז האדם את פניו לבקש משכון מבוראו ויוצרו לתת לו פרנסתו לכל ימי חייו, בשעה שעדיין לא טרח למענו כלל. וברומה לזה אמר הכתוב (דברים לב, ו): 'הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם'.

עיונים

רק יעבוד עבודה שלמה, ובזה ערך מצוותיו יעלה ביותר ויקבל שכרו משלם. וכן מפרש ה'חתם סופר' (דרשות דף ש"א) את דברי בועז שאמר לרות (רות ב, יב) 'ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' וגו', מה נרמז במה שאמר תהא משכורתך "שלמה", ומבאר שכיון שרות עזבה את בית אביה שהיה מלך ובחרה להידבק בנעמי שהיתה עניה, הנה הראתה כמה שוה בעיניה הידיבקות בה' יתברך לעזוב כל מחמדי עולם בעבור זאת, ובזה ביטלה וביטלה כל הבלי העולם הזה, וזכתה לה שמשכורתה עבור כל מצוותיה היא שלמה, כי העריכה מצוותיה כראוי באופן הנכון, ולא תקבל עליהם רק פרס בעלמא וכנ"ל.

ג. הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם. בספר 'אור יחזקאל' (מדות עמוד ש"ו) וז"ל: ראו נא בתורה כמה גדול חובת הכרת הטוב ומה גודל התביעה ממי שאינו מכיר טובה, 'הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם, הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך' בזה התורה מפנה תביעה כלפי עם ישראל, מדוע אינכם מכירים טובה להקב"ה על כל הטובות שעשה לכם מאז ומעולם, וקוראת התורה את שאינו מכיר טובה בשם נבל, וביאר הרמב"ן: "יתכן שיקרא כן בעבור שהוא נופל מבני אדם... ויקראו המתה 'נבילה' שנפלה לארץ ומתה...". נמצא שמי שאינו מכיר טובה אינו במדרגת אדם והרי הוא בגדר נבילה עכ"ל.

ה'חפץ חיים' ('שם עולם' פרק כ') הקשה: לשון זה, 'עם נבל ולא חכם', קשה להולמו. שלאחר שאמר חסרון כה נורא, עיוות של נבל, מה הוסיף באמרו שאינו חכם. ולכאורה היה לו לילך מן הקל אל הכבד, לא זו בלבד שאינו חכם אלא אף נבל הוא.

ברם, באמת יש כאן הדרגה מן הקל אל הכבד, והדבר יובן במשל: מעשה בסוחר גדול שהיתה פרנסתו מן היריד השנתי בדאנציג, שם קנה סחורה עבור כל השנה כולה וממנה פרנסתו. פעם בפרוס ימי היריד, חלה. חומו עלה והתייסר במכאוביו, רותק למטתו וטופל בתרופות. הגיע חבירו לבקרו, ואמר: "צר לי, אחי, שראיתך בכך!" התעניין החולה: "על מה צר לך?" ונענה: "על שאתה מתייסר בייסורים, חלש וכואב!" אמר לו החולה: "ודאי, גם על כך יש להצטער. אבל לדעת הרופא

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

והשני, שכל המקבל משכון מחברו יש לו קצבה ולבקשתו תכלה, אך בעל הדעת הזאת אין קץ לבקשתו, כי אינו יודע מה יספיק לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו ממזון ומותרים עד יום מותם. ואלו היה לו ממון כפלי כפלים ממה שייספיק לו, לא תנוח נפשו, מפני והסתירה השניה לגישה זו היא, שכל אדם המקבל משכון מאת חבירו בעבור חוב שחייב לו - יש לו קיצבה לחוב שחברו חייב לו, ולכן גם לבקשתו ודרישתו לקבלת משכון מאת הלווה יש תכלה - גבול ושיעור בהתאם לסכום החוב. כלומר, שורת ההיגיון מחייבת, שערך המשכון יהיה מוגבל ומותאם לסכום החוב, וכפי שווי החוב, כך יהיה גודל המשכון, אך לעומתו בעל הדעת הזאת - בעל השקפה זו [שהוא מ"כ"ת בעלי המשכונות] אין קץ [סוף] לבקשתו - למה שהוא מבקש מאת ה' יתברך, כי הרי הוא אינו יודע מה שיעור הממון אשר יספיק לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו למשך ימי חייהם לכל סוגי צורכיהם, ממזון ומותרים - ומהי כמות המזון ושאר מותרות שיצטרכו להם עד יום מותם. ולכן גם אילו היה לו - בידו ממון כפלי כפלים ממה שבאמת יספיק לו למשך ימי חייו, עדיין היה מוטרד, ולא תנוח נפשו - לא היה לו מרגוע ודעתו לא היתה נינוחה, מפני

עיונים

אין כאן סכנת חיים. יש כאן סאת יסורים ומכאובים, והוצאות הריפוי, אך בעוד כחודש ימים אקוה שהכל כבר יהא מאחורי. אבל שבעתיים צר לי שהמחלה תקפתני עתה, ובגינה מפסיד אני את היריד השנתי, ולא תהא לי סחורה לכל השנה כולה. מבחינה זו, חודש זה שקול כשנה!"...

וכלפי מה הדברים אמורים? הנשמה אצולה ממרום, וירדה לעולם הזה לסגל תורה ומצוות, ומה שתסגל כאן, בתקופת החיים הקצרה, תסתפק ממנה לעד ולנצח נצחים. שכיון שמת האדם בטל מן המצוות (שבת ל' א'). והנה, במקום לנצל את הזמן ככל היכולת, להכביר מצוות ולהימנע מהעבירות, מתרשל האדם ומעוות דרכו, ועולה למרום עם מעט מצוות והמון עבירות. ועליו מקונן הכתוב: הלא "נבל" אתה בעבירותיך, אלא שיש לכך תרופה, והם יסורי הגיהנם שימרקו את העוונות. אך הנורא מכל הוא: "ולא חכם", את היריד הפסדת, ובמו ידיך גזרת על עצמך עניות נצח - "זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור", התבונן והבין שחיי נצח לפניך (ויש עולם שמשמעותו נצח, כמו "ימלוך ה' לעולם") וראה להרבות תורה ומצוות ולנצל את תקופת היריד הקצרה!

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
כָּל יִשְׁכֵּן הַבּוֹרָא, שֵׁישׁ לוֹ עַל הָאָדָם מִן הַחֻבּוֹת הָרְאוּיִים מֵהַ שְׁאֵלוֹ הָיוּ מְקַבְּצִים מַעֲשֵׂי כָּל בְּנֵי אָדָם בְּכָל יְמוֹת הָעוֹלָם לְאִישׁ אַחֵר מֵהֶם, לֹא הָיָה מִסְפִּיק הַכֹּל לְגִמּוּל טוֹבָה אַחַת מִטּוֹבוֹת הַבּוֹרָא עָלָיו.	מַעֲצָמוֹ וּמַרְצוֹנוֹ הַטּוֹב. וּמַעֲתָהּ, אִם אִפִּילוֹ מִחֲבָרוֹ אֵין לוֹ לְבַקֵּשׁ מִשְׁכּוֹן כִּשֶּׁהוּא עֲצָמוֹ חַיִּיב לוֹ חֻבּוֹת קוֹדֵמִים, לֹא כָּל שָׂכֵן שֶׁאֵין לוֹ לְאָדָם לְנַהוּג כֵּן כִּלְפֵי הַבּוֹרָא, בּוֹמֵן שֵׁישׁ לוֹ לְבוֹרָא יִתְבַרֵּךְ עַל הָאָדָם מִן הַחֻבּוֹת הָרְאוּיִים - וְהָאָדָם חָב לוֹ חֻבּוֹת רַבִּים, וּוְדֹאִיִּים וְצוּדֻקִּים, וְהוּא אֵינוֹ יִכּוֹל לְכַפּוֹר בָּהֶם. מֵהַ שְׁאֵילוֹ הָיוּ מְקַבְּצִים - כֹּה רַבִּים הֵם חֻבּוֹתָיו כִּלְפֵי בּוֹרָאוֹ, עַד שֶׁאִפִּילוֹ יִצְרְפוּ אֶת מַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים שֶׁל כָּל בְּנֵי הָאָדָם שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּכָל יְמוֹת הָעוֹלָם - בְּכָל שְׁנוֹת קִיּוֹם הָעוֹלָם, וַיִּזְקְפוּ אוֹתָם לְזִכְרוֹנוֹ שֶׁל אִישׁ אֶחָד מֵהֶם, לֹא הָיָה מִסְפִּיק הַכֹּל כָּל אֵלֶּה הַמַּעֲשִׂים לְאוֹתוֹ אָדָם לְגִמּוּל וּלְתִשְׁלוּם לְבוֹרָא אִפִּילוֹ בַּעֲבוּר טוֹבָה אַחַת מִטּוֹבוֹת הַבּוֹרָא עָלָיו - מִהַטּוֹבוֹת הַרְבּוֹת שֶׁהַבּוֹרָא הִיטִיב וּמִיטִּיב עִמּוֹ.	וְאִיךְ לֹא יִתְבַיֵּשׁ זֶה הָעֵץ פָּנִים לְבָקֶשׁ מִן הַבּוֹרָא	לִפְנֵינוּ יִתְבַרֵּךְ כִּאִילוֹ אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים בְּכוּחֵינוּ וְזוֹכִים לְבִרְכָּהּ, וְכִמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת כ, כ) 'בְּכָל מְקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי' וְלֹא נֶאֱמַר 'שְׁתִּזְכִּיר', שֶׁאִפִּילוֹ כִּשְׁאֵנוּ מְזַכִּירִים שְׁמוֹ יִתְבַרֵּךְ אֵין זֶה אֲנַחְנוּ אֵלֶּה הַכֹּל מִמֶּנּוּ, אֵף עַל פִּי כֵן 'אֲבוֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכָּתֶיךָ', וְהֵיינוּ שֶׁתְּקַבְּלוּ בִּרְכָּהּ וְשֶׁכֵּן כִּאִילוֹ אֵתָם עֲשִׂיתָם. נִמְצָא שֶׁתְּמִיד נִיזוֹן הָאָדָם בַּחֲסֵד וְלֹא בְּזִכּוֹת, וְתְּמִיד הוּא עֲדִיין בְּגֵדֵר בַּעַל חוּב, וְזֶהוּ שֶׁכְּתַב רַבִּינוּ שֶׁאִילוֹ הָיוּ מִתְקַבְּצִים מַעֲשֵׂי כָּל בְּנֵי אָדָם בְּכָל יְמוֹת עוֹלָם לֹא מִסְפִּיק לְגִמּוּל טוֹבָה עַל אַחַת מִטּוֹבוֹת הַבּוֹרָא.			

עיונים

עיונים

ה. לא היה מספיק הכל לגמול טובה אחת מטובות הבורא עליו. וכבר כתב כן רבינו לעיל (פרק ד') וז"ל: כי אם היה מעשה האדם כחול הים במספר לא יהיה שקול בטובה אחת מן טובות הבורא יתברך עליו בעולם הזה עכ"ל.

בתפילת נשמת כל חי אנו אומרים "אילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע וכו', אין אנחנו מספיקים להודות לך וכו' על אחת מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו". הגאון רבי משה סולובייצקי זצ"ל הקשה שלכאורה אם האדם היה כל כך גדול, הרי היו גדלים גם כן השגותיו בהבנתו על מה שצריך להודות? ופירש, שהכוונה כאן לומר שאפילו אם היה לאדם כל השגות גדולות אלו, אין אנחנו מספיקים להודות אפילו על מה שאנחנו מבינים עכשיו שצריך להודות, ולא רק על מה שיבינו שצריך להודות במצב היותר גדול בהשגותיו ("מלא פי תהלתך").

הגר"ח מוולאזין זצ"ל ('רוח חיים' פ"ג מ"ו) ביאר, שבאמת הקב"ה הוא הנותן כח לאדם ללמוד ולהגות בתורה או לעשות איזה מצוה, ומשורת הדין לא מגיע לנו על זה תשלום גמול, ואף על פי כן נחשב

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
אנו חייבים עבודה ידועה בזמן ידוע, וכאשר נגיע לזמן, נתחייב בעבודה.				אתכם מלבקש ממנו טרף ופרנסה בעבור זמן שעדיין לא הגיע עיתו - קודם הזמן שאתם נצרכים לו, ומדוע אם כן אני		אתכם מלבקש ממנו טרף ופרנסה בעבור זמן שעדיין לא הגיע עיתו. ומדוע אני

עיונים

מוכרח הוא, שלא לצור צרת מחר, כי אם ידאג ויבקש סיבה, מלבד שלא ירויח, עוד יפסיד, כי בגלל הסיבה עוד ירחיק את המבוקש, כי כך טבע הדבר אשר מי שרודף אחר הסיבה, הסיבה בורחת ממנו. וכן מבואר בדברי הגר"א, כי כמו שאמרו (עירובין יג, ב): "כל המחזר על הגדולה, הגדולה בורחת ממנו וכל הבורח מן הגדולה, הגדולה מחזרת אחריו", כן הוא בכל המדות, וביחוד לענין הבטחון. [אמר הגר"א זצ"ל: הדוחק את השעה ורוצה את הכסף עוד קודם הזמן המיועד לו לקבל אותו, מפסיד ונהיה עני. כי האותיות שלפני 'כסף' הם אותיות 'עני'. וזה שאמרו חז"ל ה"שעה דוחקתו" היינו שאפילו בזמן המיועד לו, לא ישיגנו]. כמו שהנסיון מעיד על זה למבקשי דרך השלימות והבטחון בהשי"ת באמת עכ"ד.

ומצינו מקור נפלא מהתורה לענין זה. כתוב בפסוק בענין המן שהיה יורד לעם ישראל במדבר: "ולא שמעו אל משה וייתירו... וילקטו אותו בבוקר בבוקר איש כפי אכלו" (שמות טז, כ), כותב בזה המלבי"ם חידוש נפלא: אותם אנשים שלא האמינו למה שאמר משה שאין לדאוג על מזונות המחר והותירו ליום המחר, נענשו שמעתה - "וילקטו" בכל בוקר רק "איש כפי אכלו" שלא לקטו עוד עומר לגלגולת כמו כל ישראל, רק כפי מה שאכלו ביום הקודם, שמי שהותיר ביום הראשון חצי העומר ליום המחר וביום הראשון אכל רק חצי העומר, לא לקט למשך כל הארבעים שנה במדבר, רק חצי העומר לגלגולת, אחרי שהראו שדי להם בחצי העומר. עוד עונש היה להם "וחם השמש ונמס" אחרי שאכלו בשחרית נמס תיכף כדי שלא יותירו כלל מסעודתם אף על סעודת הערב, וזה היה רק במן של אלה האנשים שלא האמינו בדברי משה רבינו.

ומסיים המלבי"ם: הלימוד בזה, שמי שרודף אחר ההון לא יתקיים בידו, כי חום השמש שהוא המערכה, ימס, כי יתהפך עליו הגלגל ויתרושש, וגם פרנסתו יתמעט ויצטמצם כפי שצמצם מאכל לחמו ולא אכל בטובה. עכ"ד.

[בזה ביאר ה'שפת אמת' באופן נפלא מה שאמרו חז"ל "מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה וכו' כל המוסיף מוסיפים לו וכל הפוחת פוחתים לו" (ביצה טז, א). מה הכוונה שכל הפוחת פוחתים לו? אלא בזה שפחת את הוצאותיו והוכיח שיכול להסתדר עם מעט, מעתה הקב"ה יפחית לו בהכנסותיו כי לא צריך להם].

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
אנו חייבים עבודה ידועה בזמן ידוע, וכאשר נגיע לזמן, נתחייב בעבודה.				אתכם מלבקש ממנו טרף ופרנסה בעבור זמן שעדיין לא הגיע עיתו - קודם הזמן שאתם נצרכים לו, ומדוע אם כן אני		אתכם מלבקש ממנו טרף ופרנסה בעבור זמן שעדיין לא הגיע עיתו. ומדוע אני

אמר להם: וכן ערב לכם הבורא יתפרך לכל זמן ידוע טרף ידוע, ועליכם בו עבודה קבועה, וכאשר איננו תובע אתכם בעבודה קדם עתה, ⁽¹⁾ כן ראוי שיהיה בפניכם ב'ש'ת תמנע

הזמן ההוא, אבל לא קודם לכן (פת לחם)), וכאשר נגיע לזמן העתיד, נתחייב אז בעבודה - בעבודת ה' שנהיה מחוייבים בה באותה שעה.

אמר להם החסיד: וכשם שנקבעה לכל זמן וזמן העבודה המסויימת והמתאימה לאותו הזמן, כמו כן גם ערב והבטיח לכם הבורא יתברך לכל זמן ידוע - שבכל זמן מימי חייכם יהיה מצוי לכם טרף ידוע - הפרנסה המיועדת לאותו הזמן, ועליכם בו - ובזמן ההוא מוטל עליכם לעבוד אותו בעבודה קבועה, וכאשר איננו תובע אתכם בעבודה קודם עתה - וכשם שהבורא אינו דורש מכם למלא תפקיד בטרם יגיע זמנו, וכל מצווה ומצווה - חיובה הוא רק בהגיע זמנה, ואין חובה למלא היום את העבודה של יום המחר, כן ראוי שיהיה בפניכם ב'ש'ת - כך נכון וראוי שתהיה לכם הבושה שתמנע

עיונים

1. כן ראוי שיהיה בפניכם ב'ש'ת תמנע אתכם מלבקש טרף שלא הגיע עתו. כמו שמצינו בעניני גדולה וכבוד שאדם שדוחק את השעה, מפסיד, כפי שאמרו חז"ל (ברכות סד, א): "אמר רבי אבין הלוי, כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו", כן הדבר גם בעניני פרנסה. אמנם מחובת האדם לעשות השתדלות למען פרנסתו, אבל לא מעבר לזה, וכאשר עשה השתדלות רצויה וסומך על בורא העולם המפרנס מקרני ראמים עד ביצי כינים שיזדמנו לו כל צרכיו, הקב"ה מזמין לו פרנסתו ברווח ובכבוד, אבל כאשר אדם דוחק את השעה ועושה יותר ממה שמחויב, וסומך על כוחו ועוצם ידו, לא זו בלבד שלא יעלה בידו מאומה אלא יפסיד הכל.

וז"ל הסבא מנובהרדוק זצ"ל ('מדרגת האדם' בטחון פ"ד): "העיקר בדרך הבטחון אשר האדם

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
רואה אתכם מבקשים ממנו טרפי שנים באות, אינכם יודעים אם ימיכם יגיעו אליהם, ותבקשו להקדים לכם טרף מי שלא נברא עדין מאשה ובנים. ולא יספיק לכם המזון לבדו, אלא שאתם מקדימים המזון ומותריו לזמנים שאינם ידועים ולא ערובים לכם. ולא די לכם שאינכם מקדימים לו עבודה לזמן עתיד, אלא שאינכם מחשבים עם נפשותיכם במה שהתעלמתם מן העבודה במה שעברו מן הימים, אשר לא התעלם מהשלים לכם טרפם גם.	רואה אתכם מבקשים ממנו טרפי שנים באות, אינכם יודעים אם ימיכם יגיעו אליהם - אם בכלל תחיו בהגיע שנים אלו, ולא די בכך אלא תוסיפו ותבקשו ממנו להקדים לכם טרף - שיקדים וייתן לכם גם את המזון בשביל מי שלא נברא עדיין מאשה ובנים - יש אנשים הטורחים לאסוף כספים כדי לבטח את עתידם עוד לפני שנשאו אישה ולפני שנולדו להם בנים. האם זו הדרך הנכונה? ולא יספיק לכם המזון לבדו - ואף אין אתם מסתפקים בבקשת המזון בלבד, אלא שאתם מקדימים לבקש ממנו את המזון וגם מותריו - שאר מותרות לזמנים שאינם ידועים לכם אם בכלל תגיעו אליהם, ולא ערובים - ולא הובטח לכם שתחיו בהם. ולא די לכם שאינכם מקדימים לו עבודה לזמן עתיד - לא די בכך שאינכם ממלאים מראש את תפקידכם שתהיו חייבים למלא בעתיד, אלא שגם אינכם מחשבים עם נפשותיכם במה שהתעלמתם מן העבודה במה שעברו מן הימים - אינכם עושים חשבון נפש על מה שהחסרתם מן העבודה והמצוות שהיה מוטל עליכם לעשותם בימים שכבר עברו, אשר לא התעלם - בעוד שהקב"ה לא התעלם אז מהשלים לכם טרפם גם - מלתת לכם אז את מזונותיכם שנצרכו לכם באותו הזמן בשלימות, הרי שנשאתם "בעלי חוב" כלפי הקב"ה.	מחן, מפני שהוא חושש שמא חברו ירד מנכסיו וייעני ויתרושש מנכסיו ולא תשיג ידו ולא יהיה ביכולתו לשלם את חובו. והסיבה השנית היא, מפני שהוא חושש שמא חברו יקפץ ידו על מה שיש אצלו - יחזיק בתוקף את מה שבידו, יתעלם מן החוב ויסרב בזדון לפרוע את חובו, אף אם יהיה בידו ממון ואז לא יוכל להיפרע ממנו [לגבות את חובו]. והסיבה השלישית היא, מפני שהוא ירא, שמא ימות חברו לפני שיפרע את חובו או שלא ימצאהו - שלא יוכל למצוא אותו כי ילך למדינת הים. ונטילת המשכון היא רפואת המדויים האלה בין בני אדם - ונחשבת אצל בני האדם כרפואה וכמענה לשלושת החששות הללו. ואולם אילו היו בטוחים בני אדם קצתם בקצתם מאלה השלוש מידות - אילו היו בני האדם בטוחים שלא יקרו לחברם שלושת המקרים הללו, היה זה גנאי - מגונה מאד להם למשכן את אחד מחבריהם מבלי ספק - ללא ספק. ועל אחת כמה וכמה אדם הנוהג בדרך זו כלפי הבורא יתברך, אשר לא יאותו לו - שלא ניתן להעלות על הדעת אלו שלושת המידות - החששות והמקרים האלה, יותר הוא גנאי גדול ומופלא שימשכנו אותו - על אחת כמה וכמה ש"נטילת משכון" מאת ה' היא גנות גדולה ופליאה עצומה, וכבר אמר הכותב (חגי ב, ה): לי הכסף ולי הזהב' - ובידי לתיתו למי שאני חפץ בו (רש"י), ואמר (דברי הימים-א כט, יב): והעושר והכבוד מלפניך' - מקור כל העושר והכבוד שיש בעולם - מידך (מלבי"ם).	מחן, שמא יעני ולא תשיג ידו. והשנית, שמא יקפץ ידו על מה שיש אצלו ולא יוכל להפרע ממנו. והשלישית, מפני שהוא ירא, שמא ימות או שלא ימצאהו. והמשכון רפואת המדויים האלה בין בני אדם. ואלו היו בטוחים בני אדם קצתם בקצתם מאלה השלש מדות, היה גנאי להם למשכן מבלי ספק. והבורא יתברך אשר לא יאותו לו אלו המדות, יותר הוא גנאי גדול ומפלא שימשכנו אותו, וכבר אמר הכותב (חגי ב, ה): לי הכסף ולי הזהב, ואמר (דברי הימים-א כט, יב): והעושר והכבוד מלפניך. ⁽¹⁾	ז. והעושר והכבוד מלפניך. כתב ה'משנה ברורה' (סי' צ"ב ס"ק ל"ה) "באיזה קהלות קדושות נתקן המנהג ליתן צדקה כשמגיע [בפסוקי דזמרא ב'ויברך דוד'] להפסוק "והעושר והכבוד מלפניך		

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
וְהַחֲמִישִׁי, כִּי הַמִּשְׁכָּן אֶת חֲבֵרֵי תְּנוּחַ נִפְשׁוֹ בְּמִשְׁכּוֹן, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְקַנָּה לְהַפְרֵעַ מִמֶּנּוּ וְלִהְנוֹת בּוֹ אוֹ בְּתַמּוּרָתוֹ. אֲבָל מִי שִׁיחֲשָׁב כִּי כֹאשֶׁר יִקְדִים לוֹ הַבּוֹרָא דִּי שִׁפְקוֹ, תְּנוּחַ נִפְשׁוֹ מִצַּד הָעוֹלָם, טַעַנְתּוֹ שֶׁקֶר, מִפְּנֵי שֶׁאֵינְנוּ בְּטוֹחַ בְּהַשָּׂאָר הַמִּמּוֹן אֲצִלּוֹ, שֶׁאִפְשָׁר שִׁיקְרָהוּ פִּנְעַ מִן הַפְּגָעִים הַמְבְּרִילִים בֵּינוּ לְבֵינוּ, יִיקַח אֶת הַמִּשְׁכּוֹן תַּמּוּרַת הַחֹב, וְלִיהְנוֹת בּוֹ - יִיְהִנֶה מִהַמִּשְׁכּוֹן עֲצָמוֹ אִם חֲבֵרוֹ לֹא יִפְרַע חֹבּוֹ, אוֹ בְּתַמּוּרָתוֹ - אוֹ יִמְכְּרֵנוּ וְיִקְבַּל תַּמּוּרָתוֹ מִמּוֹן. אֲבָל מִי שִׁיחֲשׁוֹב - אֲבָל אֱלֹהֵי הַטּוֹעִנִים כִּי כֹאשֶׁר יִקְדִים לוֹ הַבּוֹרָא וְיִיתֵן לוֹ מֵרָאשׁ דִּי שִׁפְקוֹ - כַּדִּי סִיפּוֹקוֹ, אִזְ תְּנוּחַ נִפְשׁוֹ - תִּהְיֶה לוֹ מִנּוּחַ הַנֶּפֶשׁ מִצַּד הָעוֹלָם - מִדֹּאגוֹת וְטַרְדּוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה, הִרִי טַעַנְתּוֹ שֶׁקֶר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא עַדִּיין אֵינְנוּ בְּטוֹחַ בְּהַשָּׂאָר הַמִּמּוֹן אֲצִלּוֹ - שִׁישָׂאָר הַמִּמּוֹן בִּרְשׁוֹתָיו לַעֲת הַצּוֹרֵךְ, מִפְּנֵי שֶׁאִפְשָׁר שִׁיקְרָהוּ - שִׁיקְרָה לַמִּמּוֹן פִּנְעַ וְהַפְסַד מִן הַפְּגָעִים מִכָּל מִינֵי סִיבוֹת הַגּוֹרְמוֹת הַפְסַד הַמְבְּרִילִים - הִיכּוּלִים לְהַפְרִיד בֵּינוּ לְבֵינוּ - בֵּינוּ לְבֵין			
עיונים			
ואתה מושל בכל". ובסימן נ"א ס"ק י"ט כתב ה'משנה ברורה', שהאר"י ז"ל כשאמר "ואתה מושל בכל" נתן צדקה מעומד.			
מדוע היה האריז"ל נוהג לתת צדקה דווקא בפסוק "ואתה מושל בכל"? יש לפרש כי בכך מגלה האדם כי אין נתינתו לעני משלו, אלא משל ה' יתברך, אלא שעד עתה היה ממון זה מופקד אצלו, אך מכל מקום אין הוא ה"נותן".			
הנה, עיקר המעלה של נתינת צדקה כשהיא נעשית מתוך הבנה והכרה ש"לה' הארץ ומלואה" ולו הכסף ולו הזהב, ואם כן גם כשנותן האדם צדקה לעני אינו נותן מ"שלו", שהרי אתה ושליך שלו, ואדם המבין זאת הרי נתינתו היא לשם שמים, ללא שום פניות ונגיעות אישיות.			
ולכן כשבאו ישראל לבנות המשכן אמר הכתוב (שמות כ"ה, א') "ויקחו לי תרומה" ולא אמרו 'ויתנו', והיינו כמבואר, שתהיה הנתינה מתוך הבנה שאין הוא ה"נותן". וזהו שאמרו חז"ל: "לי" - לשמי ('טללי אורות' בשם אדמו"ר מאז'רוב).			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
הַמִּמּוֹן, כִּמּוֹ שֶׁאִמַּר הַכְּתוּב (יִרְמְיָה יז, יא): 'בַּחֲצִי יָמָיו יַעֲזֹבֵנוּ (יִרְמְיָה יז, יא): 'בַּחֲצִי יָמָיו יַעֲזֹבֵנוּ' - בִּאֲמָצַע יָמָיו יַעֲזֹבֵנוּ עוֹשֵׂר. אִין אָדָם שְׁמוּבִטַח לוֹ שֶׁעֲשִׂירוֹתָיו תִּישָׁאָר בִּידּוֹ, וְלִכֵּן גַּם אִם יִיתֵן לוֹ הַבּוֹרָא מֵרָאשׁ דִּי סִיפּוֹקוֹ, לֹא יוֹעִיל לוֹ הַדְּבַר לְמִנּוּחַ הַנֶּפֶשׁ מִדֹּאגוֹת הָעוֹלָם. טַעַם נּוֹסֵף הַמּוֹרָה שֶׁטַעַנְתָּם זֶה הִיא כּוֹזֶבֶת וּמוֹכִיחַ בְּבִירּוֹר שֶׁאִין הֵם מְבִינִים וּמוֹכִירִים כָּלל שְׁשִׁיתָם הִיא מוֹפְרַכַת מִיִּסּוּדָה הוּא כַך: וְמָה שֶׁטַעַנּוּ - וְאִף אִם יִטַעַנּוּ שְׁדִרִישֶׁתָם נוֹבַעַת מִהַשָּׂאִיפָה לִיהְנוֹת מִמִּנּוּחַ נִפְשָׁם - שֶׁתִּהְיֶה לָהֶם מִנּוּחַ הַנֶּפֶשׁ בְּהִגִּיעָם אֶל חֶפְצָם מִהוֹן הָעוֹלָם - כֹּאשֶׁר יִשְׁיִגּוּ אֶת הַמִּמּוֹן כְּרִצּוֹנָם וְיִהְיֶה בִידָם, כּוֹב וְסִכְלוֹת מֵהֶם בְּבִקְשׁוֹתָם - הֲלֹא שֶׁקֶר וְשִׁטּוֹת הִיא טַעַנְתָּם, כִּי אִפְשָׁר - שֶׁהִרִי יִיתֵכֵן שֶׁהַמִּמּוֹן עֲצָמוֹ יִהְיֶה סִיכָה חֲזָקָה - וְגוֹרֵם עִיקָרִי לְטַרְדַת לֵבָם וְלַצַּעַר נִפְשָׁם - לְטַרְדַת הַלֵב וְלַעֲוֹגַמַת נִפְשׁ, כִּמּוֹ שֶׁאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוֹם לְכִרְכָּה (אֲבוֹת ב, ז): 'מִרְכָּבָה נִכְסִים מִרְכָּבָה דֹּאגָה'.			
עיונים			
ח. מרבה נכסים מרבה דאגה. בספר 'זכות אבות' (לר"א גלאנטי) דקדק דלשון התנא שאמר מרבה 'נכסים', ולא אמר מרבה 'ממון' וכדומה. וביאר, על פי מה שאמרו חז"ל (במדבר רבה כב, ח) למה נקרא שמם נכסים מפני שנכסים [מכוסים] מזה ונגלים לזה, והמרבה נכסים והוא מכסה אותם ואינו נותן צדקה בוודאי יפסיד ממנו מפני שלא נתן צדקה מנכסיו, אך האדם הנותן צדקה ונכסיו מגולים ואינו מסתירם, אינם נאבדים ממנו, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (שבת קיט, א) עשר בשביל שתתעשר. וזה שדקדק שכל זמן שהנכסים מוסתרים אצלו שאינו נותן מהם צדקה ואינו משאיל נכסיו, זה גורם לו לאבד ממנו ולדאוג מחמת כך [וב'מגן אבות' (לר"ש קלוגר) כתב, שרק אם מרבה ומשתדל לאסוף נכסים הוא מרבה דאגה, אבל אם נעשה עשיר ממילא על זה נאמר (משלי י, כב) 'ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסף עצב עמה', דהיינו שהיא אינה מרבה דאגה].			
וכן כתב ב'זכות אבות' (לר"י עטיה) שכוונת המשנה רק לאדם המרבה נכסיו כדי שיהיה עשיר גדול ויהיה לו שם בין גדולים, אך אדם המרבה נכסיו כדי שיהיה לו ממון ליתן לעניים ויעשה			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
וְהַשְׂשִׁי, כִּי הַמִּקְבֵּל מִשְׁכּוֹן מִחֵבְרוֹ, אֵלֹהֵי הָיָה כָּרוּר לֹא שִׁיפְרָעֵהוּ קֶדֶם זְמָנוֹ, וַיִּגְמְלֵהוּ תַּחַת הַמֶּתְנָתוֹ כִּפְּלֵי מָה שִׁישׁ לֹא אֶצְלוֹ, לְחֶסֶד עָלָיו, לֹא הָיָה מִמֶּשְׁכֵּן אוֹתוֹ בְּשׁוּם פְּנִים. וְהַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, אֲשֶׁר יִדְעֵנוּ מִנְּהִגוֹ הַטּוֹב עִמָּנוּ, וְטוֹבוֹ הַגָּדוֹל עָלֵינוּ, חֲרָשִׁים גַּם יִשְׁנִים, וְשֶׁהוּא גּוֹמֵל עַל מַעֲשֵׂה הַצָּדִקָה וְהַעֲבוּרָה כְּמָה שֶׁאֵינּוּ עוֹלָה בְּדַעַת, כֹּל שֶׁכֵּן שִׁיסָּפֶר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יִשְׁעִיָּה סד, ג): (ט) עֵינַי לֹא רָאִיתָ אֱלֹהִים זּוֹלָתְךָ יַעֲשֶׂה לְמַחֲכָה מִשְׁכּוֹן מֵאֵת הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, אֲשֶׁר יִדְעֵנוּ - כֹּאשֶׁר אֲנוּ יוֹדְעִים אֶת מִנְּהִגוֹ - דִּרְכוֹ וְהִנְהִגְתּוֹ הַטּוֹבָה עִמָּנוּ, וְאֵת טוֹבוֹ וְחִסְדּוֹ הַגָּדוֹלִים שֶׁמֵּרַעִיף עָלֵינוּ בְּכָל עֵת, חֲרָשִׁים גַּם יִשְׁנִים - בַּהוּוֹה וּבַעֲבֹר, וְשֶׁהוּא גּוֹמֵל וּמִשְׁלֵם שֶׁכֶר טוֹב עַל מַעֲשֵׂה הַצָּדִקָה וְהַחֲסֵד שֶׁאֵדָם עוֹשֶׂה עִם הַבְּרִיּוֹת וְהַעֲבוּרָה - וּבַעֲבוּר מִצְוֹת שֶׁבִּין אָדָם לְמִקְוֶה, כְּמָה שֶׁאֵינּוּ עוֹלָה בְּדַעַת - וְהַשֶּׁכֶר שֶׁמַּעֲנִיק הַבּוֹרָא בַּעֲבוּר מִצְוֹת אַחַת הוּא לֹא שִׁיעוּר, בְּלִתִּי נִתְפַּס בְּשִׁכְלֵי אֲנוּשׁ, עַד שֶׁאֵין אֲנוּ יֹכֻלִים לְתַאֵר אוֹתוֹ בְּדִמְיוֹנֵנוּ, וְכֹל שֶׁכֵּן שֶׁאֵין אֲפֻשְׁרוֹת שִׁיסּוּפֶר עֵרֶךְ הַשֶּׁכֶר הַזֶּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יִשְׁעִיָּה סד, ג): 'עֵינַי לֹא רָאִיתָ - שֶׁכֶר שֶׁאֵף עֵין אֲנוּשִׁית אֵינָה יֹכֻלָה לְרַאֲוֹתוֹ אֱלֹהִים זּוֹלָתְךָ - חוּץ מִמֶּךָ אֱלֹהִים, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לְמַחֲכָה			
עיונים			
בממונו חסד עם הבריות, הוא אינו מרבה דאגה כי ממונו יש לו קיום ולא ימוט לעולם [וכמו שאמרו בגמרא (כתובות סו, ב) 'מלח ממון חסר', וכתב שם רש"י הרוצה למלוח ממונו, כלומר לגרום לו שיתקיים, יחסרנו לצדקה תמיד, וחסרוננו זהו קיומו]. ב'פתח עינים' כתב לרמז שבידוע ע"פ כתבי האריז"ל (ראה ספר הליקוטים ישעיה סי' לב) המחסר ממונו לצדקה מרבה יחוד ה' בעולם. וזה הכוונה שהמרבה נכסים ואינו מייחד יחוד ה' מרבה דאגה בגימטריה אח"ד, שהדאגה באה מחמת שאינו עושה יחוד. ט. עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. לדברי רבינו כוונת הכתוב, יעשה - בשביל			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
לֹא, יוֹתֵר הוּא גָּנָאִי גָּדוֹל שֶׁנִּמְשָׁכֵן אוֹתוֹ. וְהַשְׂבִּיעִי, כִּי הַמִּמֶּשְׁכֵּן אֶת חֵבְרוֹ, אֵינּוּ מִמֶּשְׁכָּנוּ אֶלָּא אַחֵר שֶׁהוּא יֹכֹל לְמַלֵּאת מָה שֶׁמִּשְׁכָּנוּ בַּעֲבוּרוֹ מִהוֹן הָעוֹלָם, גָּדוֹל שֶׁנִּמְשָׁכֵן אוֹתוֹ - אֶת הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, וְאֵיךְ נַעֲזֹז לַעֲשׂוֹת זֹאת? וְהַסְתִּירָה הַשְּׂבִיעִית הִיא, כִּי הַמִּמֶּשְׁכֵּן אֶת חֵבְרוֹ - הַתּוֹבֵעַ מִחֵבְרוֹ מִשְׁכּוֹן, אֵינּוּ מִמֶּשְׁכָּנוּ אֶלָּא אַחֵר שֶׁהוּא יֹכֹל - שִׁישׁ בִּיכּוּלְתוֹ לְמַלְאוֹת וּלְתֵת לְחֵבְרוֹ אֶת מָה שֶׁמִּשְׁכָּנוּ בַּעֲבוּרוֹ מִהוֹן הָעוֹלָם - עֵרֶךְ הַמִּשְׁכּוֹן צָרִיךְ לִהְיוֹת לְגוֹבֵה הַטּוֹבָה שֶׁנֶּתַן הָאָדָם לְחֵבְרוֹ כַּחוֹב. הַסִּיבָה לְתַבִּיעַת הַמִּשְׁכּוֹן הִיא עַל פִּי שִׁישׁ לֹא רָאִיתָ אֱלֹהִים זּוֹלָתְךָ יַעֲשֶׂה לְמַחֲכָה מִשְׁכּוֹן מִשְׁכָּנוּ אֵינּוּ מִמֶּשְׁכָּנוּ אֶלָּא אַחֵר שֶׁהוּא יֹכֹל לְמַלֵּאת מָה שֶׁמִּשְׁכָּנוּ בַּעֲבוּרוֹ מִהוֹן הָעוֹלָם, גָּדוֹל שֶׁנִּמְשָׁכֵן אוֹתוֹ - אֶת הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, וְאֵיךְ נַעֲזֹז לַעֲשׂוֹת זֹאת? וְהַסְתִּירָה הַשְּׂבִיעִית הִיא, כִּי הַמִּמֶּשְׁכֵּן אֶת חֵבְרוֹ - הַתּוֹבֵעַ מִחֵבְרוֹ מִשְׁכּוֹן, אֵינּוּ מִמֶּשְׁכָּנוּ אֶלָּא אַחֵר שֶׁהוּא יֹכֹל - שִׁישׁ בִּיכּוּלְתוֹ לְמַלְאוֹת וּלְתֵת לְחֵבְרוֹ אֶת מָה שֶׁמִּשְׁכָּנוּ בַּעֲבוּרוֹ מִהוֹן הָעוֹלָם - עֵרֶךְ הַמִּשְׁכּוֹן צָרִיךְ לִהְיוֹת לְגוֹבֵה הַטּוֹבָה שֶׁנֶּתַן הָאָדָם לְחֵבְרוֹ כַּחוֹב. הַסִּיבָה לְתַבִּיעַת הַמִּשְׁכּוֹן הִיא עַל פִּי עיונים שמחכה לו. [וזהו שאמר 'ויגמלהו תחת המתנתו כפל מה שיש לו אצלו']. וכמו שכתב ה'כתב סופר' (דברים בלקוטים שבסוה"ס) על הא דאמרו חז"ל (ביצה טו, ב): "אמר להם הקב"ה לישראל, לוו עלי וקדשו קדושת היום 'והאמינו בי' ואני פורע". וז"ל: כי שכר מצוות בהאי עלמא ליכא, ומה שאוכלים בעולם הזה בשביל שמאמין באמונה שלימה כי יש שכר לפעולתו בעולם הבא, והיינו "עין לא ראתה וכו' יעשה למחכה לו" - בשביל שמחכה לו, וזהו שאמר מה שאוכלים בעולם הזה הוא בשכר האמונה שמאמינים כי ה' נותן לאיש חסד כמפעלו עכ"ל. [אולם בפשטות הא דאמרו חז"ל לוו עלי וקדשו קדושת היום "והאמינו בי", היינו על זה שאני פורע דהיינו שאפרע לכם את הלוואתכם כאן בעולם הזה]. ועיין לשון הרמב"ם (הלכות תשובה ח', ז): "כבר הודיעונו החכמים הראשונים שטובת העולם הבא אין כח באדם להשיגה על בוריה, ואין יודע גדלה ויפיה ועצמה אלא הקב"ה לבדו, ושכל הטובות שמתנבאים בהם הנביאים לישראל אינם אלא לדברים שבגוף, שנהנין בהם ישראל לימות המשיח בזמן שתשוב הממשלה לישראל, אבל טובת חיי העולם הבא אין לה ערך ודמיון, ולא דימוה הנביאים כדי שלא יפחתו אותה בדמיון. הוא מה שישעיהו הנביא אומר 'עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו', כלומר: הטובה שלא ראתה אותה עין נביא ולא ראה אותה אלא אלהים, עשה אותה האלהים לאדם שמחכה לו. אמרו חכמים: כל הנביאים כולן לא ניבאו אלא לימות המשיח, אבל העולם הבא, עין לא ראתה אלהים זולתך" עכ"ל.			

חובות	שער הבטחון	הלכות
ביושר לבב	יתהלל - לא יוכל להתפאר במעשיו שהוא עושה, כי אם בשמך וברחמיך - אלא יודה לשמך מפני הכרתו והבנתו שכל השגותיו הם ממידת רחמיך, אשר הכנת והכשרת את לבבו לדעת ולהשכיל אותך - את גדולתך ואינו מחזיק טובה לעצמו על דרגתו, כי כך - בעזרתך יצדקו וישלימו בני ישראל את מעשיהם ויתהללו כל זרע ישראל - ולכן כל זרע ישראל מהללים ומשבחים לה' ותולים כל הצלחותיהם בחסדיו המרובים עליהם לאמר (תהלים מד, ט): 'באלוהים הללנו	יתהלל, כי אם בשמך וברחמיך, אשר הכינות את לבבו לדעת אותך, כי כך יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל לאמר (תהלים מד, ט): באלוהים הללנו

עיונים

שהכל שלך הוא, גם מה שממליכין אותך הוא רק מכח שלך.

בספר 'משנת רבי אהרן' (מאמרים) פרשת חיי שרה כתב על פי דברי רבינו כאן: לפעמים יחשוב האדם הרי אני עוסק בתורה והולך בדרך הישר, ומכל שכן שעוסק בתורת השם יתברך יומם ולילה, ואם כן הרי מגיע לי עבור זה גם שכר טוב בעולם הזה, אך באמת שטעות גדולה בידו, דאדרבה, יותר הוא החיוב בהכרת הטוב על עמלו בתורה מכל דבר שבעולם, וכתב 'חובות הלבבות' (שער הבטחון סוף פרק ו'): "ואף המשכיל היודע אותך - לא במעשהו יתהלל, כי אם בשמך וברחמיך, אשר הכינות את לבבו לדעת אותך...". ולפי זה יש לפרש מה שאמר יעקב (בראשית לב, י): "קטנתי מכל החסדים ומכל האמת וגו'", "דאמת" הוא התורה כמו שנאמר (מיכה ז, כ): "תתן אמת ליעקב וגו'", ולא שייך שיחזיק האדם טובה לעצמו על כך שמקבל טובה גדולה כזו.

והנה במה שכתב רבינו "ואף המשכיל היודע אותך, לא במעשהו יתהלל" העיר על כך בספר 'תאומי צביה' (ל"ח ע"ב) וכך כתב שם: ועם היות שאמרו חז"ל (ברכות ל"ג ע"ב) "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים", היינו בראשית תחילת העבודה והיראה, ובענין הבחירה נדברו טוב דבריהם, שתלוי באדם עצמו בלבד, אך מבלי ספק, שאחרי בחירתו של האדם בטוב צריך גם כן האדם אל סיוע הבורא יתעלה, ובלעדיו אי אפשר בשום אופן, וכמו שכתב הרב בחובות הלבבות ז"ל, כי האדם הצדיק אינו פורע חובות טובות האלוקים עליו אלא בעזרת האלוהים לו, כמו שאמר אחד מן החסידים בתשבחותיו, "ואף המשכיל היודע אותך לא במעשהו יתהלל כי אם בשמך וברחמיך אשר הכינות את לבב לדעת אותך" וכו'. עכת"ד.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
אכל הממשכן הבורא יתברך בהקדמת הטובות אליו, אין לו יכולת לשלם העבודה עליהן, ולא מבטח לפרע מה שיש עליו מן החובות הישנות, כל שכן החדשות, שהאדם הצדיק איננו פורע חובות טובות האלהים עליו אלא בעזר האלהים לו, כמו שאמר אחד מן החסידים בתשבחותיו: ואף המשכיל היודע אותך, לא במעשהו	רוב מתן הלוואה שבעבורה האדם תובע משכון שהוא שווה ערך להלוואה. מכאן נגזרת ההבנה שאם ערך המשכון גבוה, משמע שהחוב שנתן האדם לחברו אף הוא גבוה. אבל אדם הממשכן את הבורא יתברך בכך שדורש מאתו יתברך הקדמת הטובות אליו - ומבקש מהבורא יתברך את טובותיו מראש, ואינו עובד אותו עד שיקדים לו טובותיו על מה שיעבוד אותו בעתיד, מכניס את עצמו בחוב גדול, חוב שווה ערך לטובות שהוא מבקש, וברור הדבר שאין לו - לאדם היכולת לשלם לבורא את העבודה - עבודת ה' ותפקידיו המוטלים עליו מאת הבורא שהם כחוב תמורת הטובות עליהן ואותן הוא דורש מה' כמשכון, ולא מוכטח - שהרי לא מובטח לו שיוכל לפרוע לבורא אפילו מה שיש עליו - שהוא חייב כבר מן החובות הישנות - מחובותיו הקודמים שהתחייב בהם בעבר בעבור הטובות שעשה עמו ה' יתברך עד עתה, וכל שכן שאינו בטוח שיוכל לפרוע את חובותיו החדשות בעבור הטובות הנוספות שהוא מבקש כמשכון, שאפילו האדם הצדיק בדרכיו ובמעשיו איננו פורע - אינו פורע את החובות המוטלים עליו עבור הטובות שה' יתברך מיטיב עמו, אלא רק בעזר האלהים לו - על ידי שהאלוקים עוזר לו לעשות זאת [על ידי שנותן לו את הכוח והדעת לעשות מצוותיו, ואם כן האיך אדם הנחות בדרגתו בטוח שיוכל לשלם להשי"ת חובותיו בעבור המשכון שדורש ממנו?], וכמו שאמר אחד מן החסידים בתשבחותיו לבורא: ואף המשכיל היודע אותך - האדם שהוא בעל השגות גבוהות ועומד על גדולתך וטובותיך, לא במעשהו	יתהלל - לא יוכל להתפאר במעשיו שהוא עושה, כי אם בשמך וברחמיך - אלא יודה לשמך מפני הכרתו והבנתו שכל השגותיו הם ממידת רחמיך, אשר הכנת והכשרת את לבבו לדעת ולהשכיל אותך - את גדולתך ואינו מחזיק טובה לעצמו על דרגתו, כי כך - בעזרתך יצדקן וישלימו בני ישראל את מעשיהם ויתהללו כל זרע ישראל - ולכן כל זרע ישראל מהללים ומשבחים לה' ותולים כל הצלחותיהם בחסדיו המרובים עליהם לאמר (תהלים מד, ט): 'באלוהים הללנו	

עיונים

י. לא במעשהו יתהלל כי אם בשמך וברחמיך אשר הכינות את לבבו לדעת אותך. בספר 'עבודת ישראל' (פרשת לך לך) כתב לפרש את הפסוק 'והאמין בה' ויחשבה לו צדקה' (בראשית טו, ו) שאברהם בעצמו חשבה להקב"ה לצדקה על מה שנתן לו שכל להאמין בה' אחד, וכן פירש בפסוק 'לך ה' הממלכה' (דבה"י כט, יא) דלא כתיב 'המלוכה' רק 'הממלכה', דהיינו שדוד המלך ע"ה אמר

חובות

שער הבטחון

הלכות

ביושר לבב

כָּל הַיּוֹם ^(א) וְשִׁמְךָ לְעוֹלָם נִזְדָּה סֶלָה.

כל היום - את כל השגותינו והצלחותינו אנו תולים

בחסדי ה' יתברך ולא בכוחנו ומאמצינו, ושמך לעולם נודה סלה - ומהללים ומשבחים אנו את שמך הגדול על כל חסדיך שבהם השגנו כל הצלחותינו [יעויין במפרשים שם רש"י, מצודת דוד ומלבי"ם שמבארים את הפסוק כהצלחה בעניינים גשמיים. אך מדברי רבנו כאן נראה שפירש הפסוק כהצלחה בענייני רוחניות].

עיונים

יא. ושמך לעולם נודה סלה. מצינו כי הבוטח והמודה להשי"ת - מובטח לו שיושע. על הפסוק "עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה" (שמות טו, ב), פירשו בשם הגר"א זצ"ל: "עזי" פרושו: החוזק שלי - הבטחון שלי. אם "עזי" הוא בה', ובו, ורק בו אני בוטח שיביא לי את הישועה, וגם לאחר שבאה הישועה "וזמרת יה" - אני מודה, משבח ומזמר לו יתברך, או אז אכן: "ויהי לי לישועה" - הישועה מובטחת. מבואר כאן: אם היהודי בוטח בהקב"ה לפני בוא הישועה, והוא גם מודה ומשבח אותו אחרי שהישועה כבר באה - גם "עזי" וגם "וזמרת" בי-ה - יהודי כזה מובטח לו שהקב"ה יעזרהו ויחיש את ישועתו.

דוד המלך ע"ה אומר בתהלים (יג, ו): "ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עליי". בפסוק זה מגלה דוד המלך את הסיבה לכך שה' היה עמו והושיעו בכל עת: "ואני בחסדך בטחתי" - לפני הישועה שמתתי את מבטחי רק בקב"ה, ולא זו בלבד אלא גם "יגל לבי בישועתך" - אחרי הישועה הייתי מקפיד להודות ולהלל את ה' על ישועתו ועזרתו.

הבטחון שלפני בוא הישועה וההודאה שאחרי בואה, הם הגורמים לבואה של הישועה. ככל ש"עזי וזמרת יה" יהיה עמוק יותר - כן תהיה הישועה עמוקה יותר.

נאמר בתהלים (לג, כב): "יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך". ביאור הכתוב הוא, שבאותה מדה שאדם בוטח בה' - ה' מודד לו ומשפיע עליו את חסדו. כפי המדה ש"יחלנו לך" כך "יהי חסדך ה' עלינו"! אדם שמראה "אצבע" - מראים לו "אצבע", ואם הוא מראה "יד" - מראים לו "יד".

זהו גם הביאור בפסוק "ה' צלך" (תהלים קכא, ה) - הקב"ה מתנהג עם האדם כמו צל. הצל משקף במדויק את הדמות או העצם ה"עומדת לצדו". כן גם חסד ה'! מופיע ומתגלה על האדם באותה מדה שהאדם מייחל ומצפה לו (יחי ראובן).

ביושר לבב

חובות

שער הבטחון

הלכות

פרק שביעי

וְכִיּוֹן שֶׁהִשְׁלַמְנוּ בְּשַׁעַר הַזֶּה מָה שֶׁהָיָה רְאוּי לֹ
מִן הַדְּבָרִים כְּפִי הַשְׁתַּנּוּ, רְאוּי לָנוּ עֲתָה
לְבָאֵר מִפְּסִידֵי הַבְּטָחוֹן בְּאַלְהִים. וְאָמַר, כִּי
מִפְּסִידֵי שְׁלֹשֶׁת הַשְּׁעָרִים הַקְּדוּמִּים בְּסִפְּרָה הַזֶּה
כָּלֵם מִפְּסִידֵים הַבְּטָחוֹן.

וּמִפְּסִידֵיו עוֹד: הַסְּכָלוֹת בְּעֵינֵי הַבּוֹרָא
וּבְמַדוּתוֹ הַטּוֹבוֹת, כִּי מִי שֶׁאִינוּ
מִבִּין רַחֲמֵי הַבּוֹרָא עַל בְּרוּאָיו, וְהִתְנַתּוּ עֲלֵיהֶם,

פרק זה הוא הפרק השביעי והאחרון בשער הביטחון. הפרקים הקודמים עוסקים בביאור מידת הביטחון והדרך הנכונה לקניית מידה זו. פרק זה, האחרון, עוסק בסיבות המרחיקות את האדם ממידת הביטחון.

וכיון שהשלמנו בפרקים הקודמים בשער הזה לבאר מה שהיה ראוי לו מן הדברים - את מה שראוי לבאר בעניין מידת הביטחון כפי השתנו, מן הראוי לנו עתה לבאר מפסידיו הבטחון באלהים - מה הם הגורמים המאבדים את מידת

הביטחון. ואומר, כי מפסידיו שלושת השערים הקדומים בספר הזה - כי הגורמים להפסד הם היפוכן של ג' המעלות העליונות שנתבארו בשלושת השערים שקדמו לשער הביטחון והן: האמונה ביחוד ה', הבחינה ועבודת האלוקים, כולם הם גורמים המפסידים מהאדם את הבטחון באלוקים, מלבד סיבות נוספות שיתבארו בהמשך פרק זה. [המפסידים של המעלות דלעיל גורמים להפסד מידת הביטחון, משום שבירור הידיעה בעניין יחודו יתברך ואפס זולתו, ואין למי לפנות, אלא אליו יתברך בלבד [שער היחוד], והבחינה של גודל טובותיו וחסדיו לאדם [שער הבחינה], וההכרה בגודל החיוב לעבוד אותו ולקיים את מצוותיו [שער עבודת האלוקים], כל אלו הדברים מחזקים גם את עניין הביטחון עליו יתברך, ולכן הדברים המפסידים אותם הם גם מפסידים את מידת הביטחון].

ומפסידיו עוד - דבר נוסף המאבד את הביטחון באלוקים, הוא הסכלות - חוסר הידיעה וההבנה בענין גדלותו הנוראה של הבורא וביכולתו הבלתי מוגבלת וחוסר ההכרה במידותיו הטובות - אשר בהן הוא מנהיג את עולמו ונוהג עם בריותיו בחסד וברחמים ונותן להם כל צרכם תמיד, כי מי שאינו מבין גודל רחמי הבורא על ברואיו, והתננתו ושמירתו עליהם,

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
לומר, ידיעת תורתו, אשר הזהיר וציווה בה את האדם לסמוך עליו ולבטוח בו שישלם שכר טוב למקיימי מצוותיו, כמו שנאמר בעניין מצוות המעשר (מלאכי ג, י): [‘הביאו את כל המעשר אל בית האוצר של בית המקדש ויהי טרף בביתי כדי שתהיה פרנסה לכוהנים והלויים העובדים את עבודת הקודש בביתי] ובחנוני נא בזאת [אמר ה’ צבאות - נסו נא אותי על ידי מצוה זו אם אכן משלם אני שכר בעבור קיום המצוות, אם לא. נשבע אני כי אפתח לכם את ארובות השמים - את צינורות השפע, והריקותי באמצעותם לכם ברכה רבה כל כך עד בלי די’ - עד שלא יהיה לכם די כלים ואוצרות להחזיק אותה (עפ”י רד”ק ומצודת דוד)]. הרי שהקב”ה מצוה לבטוח עליו, ומבטיח לאדם שלא יחסר לו דבר בשל קיום מצוות הצדקה, ואדרבה תתווסף לו ברכה על ידה. כן הדבר בשאר המצוות כולן וכמו שאמר הכתוב (תהלים לז, כה) ‘ולא ראיתי צדיק נעזב’ (מרפא לנפש), ואמר (ישעיה כו, ד): ‘בטחו בה’ עדי עד’ - עד עולם, כי רק בו תלוי העולם הזה והעולם הבא, והכל בא ממנו יתברך (מצודת דוד) - ומי שאינו לומד תורה אינו מכיר בהבטחת ה’ לשפע ולברכה, וממילא חסר לו הכוח לקניית מידת הביטחון.	לומר, ידיעת תורתו, אשר הזהיר וציווה בה את האדם לסמוך עליו ולבטוח בו שישלם שכר טוב למקיימי מצוותיו, כמו שנאמר בעניין מצוות המעשר (מלאכי ג, י): [‘הביאו את כל המעשר אל בית האוצר של בית המקדש ויהי טרף בביתי כדי שתהיה פרנסה לכוהנים והלויים העובדים את עבודת הקודש בביתי] ובחנוני נא בזאת [אמר ה’ צבאות - נסו נא אותי על ידי מצוה זו אם אכן משלם אני שכר בעבור קיום המצוות, אם לא. נשבע אני כי אפתח לכם את ארובות השמים - את צינורות השפע, והריקותי באמצעותם לכם ברכה רבה כל כך עד בלי די’ - עד שלא יהיה לכם די כלים ואוצרות להחזיק אותה (עפ”י רד”ק ומצודת דוד)]. הרי שהקב”ה מצוה לבטוח עליו, ומבטיח לאדם שלא יחסר לו דבר בשל קיום מצוות הצדקה, ואדרבה תתווסף לו ברכה על ידה. כן הדבר בשאר המצוות כולן וכמו שאמר הכתוב (תהלים לז, כה) ‘ולא ראיתי צדיק נעזב’ (מרפא לנפש), ואמר (ישעיה כו, ד): ‘בטחו בה’ עדי עד’ - עד עולם, כי רק בו תלוי העולם הזה והעולם הבא, והכל בא ממנו יתברך (מצודת דוד) - ומי שאינו לומד תורה אינו מכיר בהבטחת ה’ לשפע ולברכה, וממילא חסר לו הכוח לקניית מידת הביטחון.	לומר, ידיעת תורתו, אשר הזהיר וציווה בה את האדם לסמוך עליו ולבטוח בו שישלם שכר טוב למקיימי מצוותיו, כמו שנאמר בעניין מצוות המעשר (מלאכי ג, י): [‘הביאו את כל המעשר אל בית האוצר של בית המקדש ויהי טרף בביתי כדי שתהיה פרנסה לכוהנים והלויים העובדים את עבודת הקודש בביתי] ובחנוני נא בזאת [אמר ה’ צבאות - נסו נא אותי על ידי מצוה זו אם אכן משלם אני שכר בעבור קיום המצוות, אם לא. נשבע אני כי אפתח לכם את ארובות השמים - את צינורות השפע, והריקותי באמצעותם לכם ברכה רבה כל כך עד בלי די’ - עד שלא יהיה לכם די כלים ואוצרות להחזיק אותה (עפ”י רד”ק ומצודת דוד)]. הרי שהקב”ה מצוה לבטוח עליו, ומבטיח לאדם שלא יחסר לו דבר בשל קיום מצוות הצדקה, ואדרבה תתווסף לו ברכה על ידה. כן הדבר בשאר המצוות כולן וכמו שאמר הכתוב (תהלים לז, כה) ‘ולא ראיתי צדיק נעזב’ (מרפא לנפש), ואמר (ישעיה כו, ד): ‘בטחו בה’ עדי עד’ - עד עולם, כי רק בו תלוי העולם הזה והעולם הבא, והכל בא ממנו יתברך (מצודת דוד) - ומי שאינו לומד תורה אינו מכיר בהבטחת ה’ לשפע ולברכה, וממילא חסר לו הכוח לקניית מידת הביטחון.	לומר, ידיעת תורתו, אשר הזהיר וציווה בה את האדם לסמוך עליו ולבטוח בו שישלם שכר טוב למקיימי מצוותיו, כמו שנאמר בעניין מצוות המעשר (מלאכי ג, י): [‘הביאו את כל המעשר אל בית האוצר של בית המקדש ויהי טרף בביתי כדי שתהיה פרנסה לכוהנים והלויים העובדים את עבודת הקודש בביתי] ובחנוני נא בזאת [אמר ה’ צבאות - נסו נא אותי על ידי מצוה זו אם אכן משלם אני שכר בעבור קיום המצוות, אם לא. נשבע אני כי אפתח לכם את ארובות השמים - את צינורות השפע, והריקותי באמצעותם לכם ברכה רבה כל כך עד בלי די’ - עד שלא יהיה לכם די כלים ואוצרות להחזיק אותה (עפ”י רד”ק ומצודת דוד)]. הרי שהקב”ה מצוה לבטוח עליו, ומבטיח לאדם שלא יחסר לו דבר בשל קיום מצוות הצדקה, ואדרבה תתווסף לו ברכה על ידה. כן הדבר בשאר המצוות כולן וכמו שאמר הכתוב (תהלים לז, כה) ‘ולא ראיתי צדיק נעזב’ (מרפא לנפש), ואמר (ישעיה כו, ד): ‘בטחו בה’ עדי עד’ - עד עולם, כי רק בו תלוי העולם הזה והעולם הבא, והכל בא ממנו יתברך (מצודת דוד) - ומי שאינו לומד תורה אינו מכיר בהבטחת ה’ לשפע ולברכה, וממילא חסר לו הכוח לקניית מידת הביטחון.

עיונים

ב. תורתו אשר הזהיר בה לסמוך עליו ולבטוח בו, כמו שאמר ובחנוני נא בזאת. במסכת תענית (ט, א): “אמר ר’ יוחנן מאי דכתיב ‘עשר תעשר’, עשר בשביל שתתעשר וכו’, שנאמר “הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה’ צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די”, מאי ‘עד בלי די’, אמר רמי בר חמא אמר רב, עד שיבילו שפתותיכם מלומר די” ע”כ.

וצריך עיון, שמדברי רבינו נראה שמותר לבחון את ה’ בכל המצוות, אך בסוגיא שם משמע שמלבד מצות המעשר אסור לנסות את הקב”ה בשום מצוה, וכפי שמובא שם: אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש, אמר ליה: אימא לי פסוקך, אמר ליה: ‘עשר תעשר’, אמר ליה (ינוקא): ומאי ‘עשר תעשר’, אמר ליה: ‘עשר בשביל שתתעשר’, אמר ליה: מנא לך, אמר ליה: זיל נסי, אמר לו ינוקא: ומי שרי לנסוייה להקב”ה והכתיב לא תנסו את ה’, אמר ליה: הכי אמר רבי הושעיא: “חוץ מזו” [-חוץ ממצות מעשר, שבה מותר לנסותו], שבה נאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי “ובחנוני נא בזאת” אמר ה’ צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
(א) וְהִשְׁגַּחְתּוּ וּמִשְׁלּוּ בָהֶם, וְשָׁהֶם קְשׁוּרִים פְּאִסוּרֵיוֹ, לֹא יָנוּחַ לָבוֹ וְלֹא יִסְמָךְ עָלָיו.	והשגחתו ומשלתו עליהם ומשלתו עליהם, ושהם קשורים באסוריו - הבריות קשורות בו יתברך ממש, וכל המאורעות המתרחשים - הכול בידו יתברך, ואין ביד האדם לשנות דבר חוץ מיראת שמים שנתונה לבחירתו של אדם (מרפא לנפש), אדם שאינו מבין את כל אלו לא ינוח לבו - לא תהיה לו מנוחת הלב מדאגות העולם ולא יסמוך עליו - ולא יוכל לבטוח ולסמוך על הנהגת הבורא ועל השגחתו. נמצא כי חסרון הידיעה הזאת מפסיד את בטחונו של האדם בבורא יתברך.	והשגחתו ומשלתו עליהם ומשלתו עליהם, ושהם קשורים באסוריו - הבריות קשורות בו יתברך ממש, וכל המאורעות המתרחשים - הכול בידו יתברך, ואין ביד האדם לשנות דבר חוץ מיראת שמים שנתונה לבחירתו של אדם (מרפא לנפש), אדם שאינו מבין את כל אלו לא ינוח לבו - לא תהיה לו מנוחת הלב מדאגות העולם ולא יסמוך עליו - ולא יוכל לבטוח ולסמוך על הנהגת הבורא ועל השגחתו. נמצא כי חסרון הידיעה הזאת מפסיד את בטחונו של האדם בבורא יתברך.	לומר, ידיעת תורתו, אשר הזהיר וציווה בה את האדם לסמוך עליו ולבטוח בו שישלם שכר טוב למקיימי מצוותיו, כמו שנאמר בעניין מצוות המעשר (מלאכי ג, י): [‘הביאו את כל המעשר אל בית האוצר של בית המקדש ויהי טרף בביתי כדי שתהיה פרנסה לכוהנים והלויים העובדים את עבודת הקודש בביתי] ובחנוני נא בזאת [אמר ה’ צבאות - נסו נא אותי על ידי מצוה זו אם אכן משלם אני שכר בעבור קיום המצוות, אם לא. נשבע אני כי אפתח לכם את ארובות השמים - את צינורות השפע, והריקותי באמצעותם לכם ברכה רבה כל כך עד בלי די’ - עד שלא יהיה לכם די כלים ואוצרות להחזיק אותה (עפ”י רד”ק ומצודת דוד)]. הרי שהקב”ה מצוה לבטוח עליו, ומבטיח לאדם שלא יחסר לו דבר בשל קיום מצוות הצדקה, ואדרבה תתווסף לו ברכה על ידה. כן הדבר בשאר המצוות כולן וכמו שאמר הכתוב (תהלים לז, כה) ‘ולא ראיתי צדיק נעזב’ (מרפא לנפש), ואמר (ישעיה כו, ד): ‘בטחו בה’ עדי עד’ - עד עולם, כי רק בו תלוי העולם הזה והעולם הבא, והכל בא ממנו יתברך (מצודת דוד) - ומי שאינו לומד תורה אינו מכיר בהבטחת ה’ לשפע ולברכה, וממילא חסר לו הכוח לקניית מידת הביטחון.

עיונים

א. והשגחתו ומשלתו עליהם ושהם קשורים באסוריו. במסכת חולין (ז, ב) אמרו: “אין אדם נוקף [-נוגף, מקבל מכה] אצבעו מלמטה [בעולם], אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה [גוזרים עליו בשמים שיקבל מכה כדי לעורר אותו לשוב על חטאיו ולהתכפר עליהם על ידי מכה זו (עיין מאירי)], שנאמר (תהלים לז, כג) ‘מה’ מצעדי גבר כוננו’ [-צעדי האדם מכוונים על ידי ה’], [ונאמר עוד] ‘ואדם מה יבין דרכו’ (משלי כ, כד)“.

כתב בספר ‘אור יחזקאל’ (אמונה): השגחה פרטית ביאורה כנאמר בפסוק (תהלים קלט, ב) ‘אתה ידעת שבתי וקומי’, ישיבת האדם על הכסא וקימתו ממנו אף היא נעשית בגזירת הבורא יתברך. וכל פרט ופרט ממעשי האדם יוצא אל הפועל רק ברצון הקב”ה שיעשה, ומבלעדי השגחתו אין שום דבר נעשה, וכלשון חז”ל ‘אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה’. וכל זה מכלל האמונה ביחוד, וכפי שאנו מזכירים בתפילה שאומרים קודם הנחת תפילין ‘שיש בהם יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם’. ואין שום דבר נולד בעולמו אלא מרצונו ומידו, ולא במקרה ולא בטבע ולא במזל, אלא הוא השופט כל הארץ וכל אשר בה, וגוזר כל אשר יעשה בעליונים ובתחתונים עד סוף כל המדרגות שבכל הבריאה כולה, שכאשר יחשוב ויאמר שיש דברים הנעשים במקרה, שוב אין זה יחוד, שהרי אומר שיש דבר שנעשה בעולם מלבד רצונו יתברך, כי יחיד פירושו הוא יחידות בכל הנהגת שמו יתברך, שהכל נעשה על ידי רצונו יתברך, ולא בטבע ולא במקרה.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
שהוא המקור הגורם לסיבות הנובעות ממנו].		כמו המלך, כשהוא רוצה לענות אחד מעבדיו,		והעניין הזה הוא כמו - כמשל המלך, שכאשר הוא רוצה לענות - להעניש ולייסר את אחד מעבדיו,		

עיונים

יתברך הוא כשהאדם משים בטחונו אל הסיבה הקרובה לו ועל מה שלמראה עין נראה שפרנסתו ממנו. בספר המדות לרבי יעקב (המגיד) מדובנא שער הבטחון פרק ה' הרחיב לבאר ענין זה, וז"ל: אנשים חלושי הראות אינם מביטים כי אם סמוך לעיניהם, היינו הסיבה העומדת נגד פניהם אליה ישאו את נפשם אליה ישגחו, אליה יתבוננו ויחרדו לשקוד אחר הסיבה המביאה רעבון ביתם, ולא שעו אל קדוש ישראל וגבוה מעל גבוה ממעל לכל הסיבות והוא המניע והמסבב המנהיג והמטריף לכל חי לחם חוקו, לכל בריה ובריה די מחסורה, והם לא שמו ליבם לזה כי יחשבו להם את הסיבה למנהיג, אשר עליהם נאמר 'ישראל לא ידע עמי לא התבונן' וכו', כי מבלעדי השי"ת לא ימצא עזר ותרופה בשום דבר עכ"ל.

בסוף מסכת סוטה (מט, ב) מובא הענין של הדור שלפני ביאת המשיח, ונאמר שם בגמרא שאחד הדברים שיהיו בתקופה שלפני ביאת המשיח הוא: "פני הדור כפני הכלב", ובמפרשים נאמרו בזה ביאורים שונים, הגר"א וסרמן ('קובץ מאמרים' מאמר 'עקבתא דמשיחא' אות י"ג) ביאר בשם 'יחפץ חיים', שהנותן מכה לכלב במקל, אין הכלב מתנפל על המכה אותו, אלא על המקל שבו הכוהו, וכן בדור אחרון כשיבואו מכות על ישראל, לא יתלו זאת בהקב"ה, אלא ירצו להילחם באומות שמכות אותם.

וכן הובא בשמו בביאור 'מעשי למלך' על הספר 'חפץ חיים' (על התורה, חוקת) שכתב שם וז"ל: וכה היה [ה'חפץ חיים'] מפרש מאמרם ז"ל, על עקבתא דמשיחא במשנה סוף מס' סוטה "פני הדור כפני הכלב", כי ידוע טבע הכלב, כשמשליכים עליו אבן הוא רץ אחריה ומשיגה ונושכה בשיניו, ואינו שם לב להביט על המשליך את האבן. כן הוא הדבר בזמנינו, בעקבתא דמשיחא, כשהקב"ה מייסר את עם ישראל בפורענות ע"י ממלכה חטאה, או מעמיד עלינו מלך קשה כהמן, מתחילים לחפש עצות ותכסיסים איך לרצות או ללחום את הנוגש והלוחץ, תחת אשר היינו זקוקים לשום פנינו אל "המשליך את האבן" - אל הסיבה הראשונה ומסבבה. וזה מה שאמר הנביא ישע"י (ישעיה ט, יב) 'והעם לא שב עד המכה', וכפירוש רש"י שם "עד המכה, עד הקב"ה, שהוא מביא עליו את המכות האלה". ועלינו לדעת כי על כל צרה שלא תבוא, אנו מחוייבים להגיש תעצומותינו לפני הקב"ה, לבקש מלפניו להסיר רוע הגזירה, והן א' כביר לא ימאס.

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
(ג) וימיהם, נטותו אל הסבות הקרובות אשר הוא רוצה אותן, ולא ידע, כי העלות, כל אשר תקרבנה מהמעולל, תמעט יכלתם להועיל למעולל ולהזיקו. וכל אשר תרחקנה, יהיה כח יכלתם להועילו ולהזיקו יותר חזק ונראה.		ומהם - דבר נוסף המאבד את הביטחון בה' הוא - נטותו אל הסיבות הקרובות - נטיית האדם לייחס יכולת לסיבות וגורמים המביאים את הדבר לידי גמר אשר הוא רואה אותן בעיניו, ומדמה שהם המוציאים את המאורעות				

לפועל, ותולה בהם את ביטחונו ואת תקוותו להשיג על ידם את שאיפותיו, ולא ידע - ולא יתבונן וישכיל שדבר זה טעות ביסודו והאמת היא ההיפך הגמור, [וכאן רבנו בא לבאר שבכל דבר שבו לידי גמר על ידי סיבות וגורמים שונים, הרי הגורמים שקרובים יותר לגמר הפעולה כוחם הוא פחות מאשר הגורמים אשר הם מרוחקים מגמר הפעולה וכפי שמביא רבנו משל על כך בהמשך דבריו] כי העילות - הסיבות לגמר הדבר, ככל אשר תקרבנה - תהיינה קרובות מהמעולל - לגמר הפעולה, תמעט יכלתם - היכולת שבהם חלשה יותר מכלל הסיבות הרחוקות יותר שהביאו לידי גמר המעשה, והן פחות יכולות להועיל - להביא תועלת למעולל - לגמר הפעולה והשלמתה וגם להזיקו - או לקלקל בגמר הדבר ובהוצאתו אל הפועל ועל ידי כך להביא למניעת הדבר. ולעומת זאת כל אשר תרחקנה - ככל שהגורמים מרוחקים יותר מהגמר, מהביצוע המעשי ומתכלית הפעולה, כך גם יהיה כח יכלתם להועילו או להזיקו - לגמר הפעולה יותר חזקה ויותר נראה וגלוי לעין [מפני

עיונים

והריקותי לכם ברכה עד בלי די ע"כ. ומזה שאמר רבי הושעיא 'חוץ מזו' משמע שאין היתר זה אלא במעשר, וכמו שכתבו להדיא כמה מן הראשונים. ובטעם הדבר ששונה מצות מעשר, עיין בספר החינוך (מצות עשה תכ"ד) שונה היא מצות מעשר ששכרה מובטח לאדם גם בעולם הזה ולא שייך בה שמה יגרום החטא וממילא לא יבא להיות תוהה על הראשונות, שזוהי הסיבה והיסוד של האיסור לא תנסו. ובספר 'כוכב מיעקב' (לרבי יעקב מדובנא, הפטרת שבת הגדול עה"פ ובחנוני נא בזאת) כתב ליישב דמכל מקום סבירא ליה לרבינו המחבר דענין 'ובחנוני נא בזאת' הוא מבחן לכללות שכר המצוות, שכשם שהבטיחה התורה עשר בשביל שתתעשר, כן הבטיחה שהבוטח בה' חסד יסובבנו, אלא שבמעשר הותר לאדם לנסות את הבורא באמיתת הבטחתו כדי שתתחזק אמונתו גם בכלל שכר המצוות, כל מצוה ושכרה המיוחד לה (בתורתו יהגה).

ג. ומהם נטותו אל הסיבות הקרובות אשר הוא רואה אותן. מבואר שאחד ממפסידי הבטחון בה'

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

מִצְוָה מְשַׁנְהוּ לַעֲשׂוֹת, וְהַמְשַׁנֶּה מִצְוָה הַשָּׂר,
וְהַשָּׂר מִצְוָה הַשׁוֹטֵר, וְהַשׁוֹטֵר מִצְוָה לְפָרְדִּיּוֹט,
וְהַפָּרְדִּיּוֹט מִצְוָה הַנוֹגָשִׁים, וְהַנוֹגָשִׁים מְקַיְּמִים
הַמַּעֲשֶׂה בְּכָלִים מוֹכְנִים לוֹ. — וְאִשֶּׁר יִכְלְתוּ
מַעֲוָטָה מִכָּלִם לְהַקֵּל מִצְעָרוֹ וּלְהוֹסִיף עָלָיו,
הֵם הַכָּלִים, מִפְּנֵי שְׂאִין לָהֶם חֲפִין, וְהַנוֹגָשִׁים
יֹתֵר יְכוּלִים מִהַכָּלִים, וְכֵן הַפָּרְדִּיּוֹט יֹתֵר
מִהַנוֹגָשִׁים, וְהַשׁוֹטֵר יֹתֵר מִהַפָּרְדִּיּוֹט, וְהַשָּׂר
יֹתֵר מִן הַשׁוֹטֵר, וְהַמְשַׁנֶּה יֹתֵר מִהַשָּׂר,
וְהַמֶּלֶךְ יֹתֵר מִכָּלִם, מִפְּנֵי שֶׁאֵם יִרְצֶה יִמְחַל
לוֹ.

מצוה - הוא נותן פקודה
למשנהו - למשנה-למלך
לעשות ולהשלים רצונו
ולהוציא את העונש אל
הפועל, והמשנה-למלך מצוה
- מעביר את הפקודה להשר
שתחתיו, והשר מצוה -
מעביר את הפקודה להשוטר
- למפקד, והשוטר מצוה
לפרדיוט - לקצין [הממונה
ואחראי מטעם המלוכה על
ההוצאה לפועל של עונשי
המכות (טוב הלבנון)],
והפרדיוט מצוה להנוגשים
לחיילי המלוכה המבצעים
את העינויים, והנוגשים
מקיימים המעשה - מוציאים

את ציווי המלך לפועל בכלים ומכשירים שונים המוכנים לו והמיועדים לדבר. והנה כפי שראינו
במשל זה, העונש בא לידי גמר על ידי גורמים שונים שאחד מפעיל את השני, ומכל גורמי העונש
הגורם החלש מכולם ואשר יכלתו מעוטה מכולם להקל מצעריו של העבד או להוסיף עליו - להרבות
את צערו, הם הכלים - הם המכשירים שבידי השוטר שבהם מבוצע העונש בפועל, מפני שאין
להם חפץ - מפני שאין להם כוח החלטה והם חסרי בחירה האם להעניש או שלא להעניש, ואילו
הנוגשים - השוטרים המפעילים את הכלים יותר יכולים להשפיע האם להוסיף על הכאב או להביא
הקלה לנאשם ממה שיש להכלים, וכן הפרדיוט [הקצין] יש לו יכולת יותר לעשות זאת מאשר
הנוגשים [השוטרים], והשוטר [המפקד] יש לו יותר יכולת השפעה בעניין זה מן הפרדיוט [הקצין],
והשר יש לו יותר יכולת מן השוטר [המפקד], והמשנה-למלך יש לו יותר יכולת השפעה מהשר,
והמלך עצמו יש לו היכולת יותר מכולם כדי להקל או להכביד על הנידון, ואף על פי שהרואה את
הוצאת גזר הדין אל הפועל אינו רואה מול עיניו את המלך שהוא הסיבה העיקרית, מכל מקום
הלא הוא, המלך, המסבב את העניין, הוא מקור ההחלטה ובכוחו לבטל את העונש לגמרי, מפני
שם ירצה ימחל לו לעבד על שהמרה כנגדו.

חובות	שער הבטחון	הלכבות
וכבר נראה לך - מהמשל שהובא, כי בכלל הסיבות המביאות לגמר הדבר חלישות העילות - הסיבות החלושות יותר ופחות משמעותיות וחזקות להועיל - והסיבות היותר משמעותיות בהבאת הדבר למעולל - לגמר הפעולה והמעשה, תהיינה כפי קרבתן ורחקן ממנו - תלויה השפעתן בקרבתן או בריחוקן מהפעולה שנפעלת על ידם; ככל שהאמצעי רחוק יותר, כך יגדל כוחו ותתרבה השפעתו. יוצא אפוא, שיש לבטוח ולסמוך על הבורא יתעלה, אשר - כיוון שהוא תכלית העילות - המפעיל של כל הגורמים עילת כל העילות [-הכול יכול] וסיבת כל הסיבות והוא מפעיל את כולם ברוחק מן המעוללים - והוא הגורם הרחוק ביותר מן הנפעלים. בהתאם לנאמר שככל שהגורם רחוק יותר הוא משפיע יותר, יוצא שהקב"ה הוא הקובע ביותר את גורלם. לכן ראוי לבטוח בו ולסמך עליו לחזק יכלתו - מכיוון שיכולתו היא החזקה ביותר על תועלתם ונזקם - להביא להם תועלת או נזק אל הברואים, כאשר קדמנו מן הדברים - כפי שהקדמנו והסברנו בדברינו.	וכבר נראה לך, כי חלישות העילות וחזקתם להועיל למעולל תהיינה כפי קרבתם ורחקם ממנו. ⁽⁷⁾ והבורא יתעלה, אשר הוא תכלית העילות פרחק מן המעוללים, ראוי לבטח בו ולסמך עליו לחזק יכלתו על תועלתם ונזקם, כאשר קדמנו מן הדברים.	

עיונים

ד. והבורא יתעלה... ראוי לבטוח בו ולסמוך עליו. ואכן המאמין ובוטח בקב"ה זוכה לשמירה ניסית. ה"זוהר" הקדוש, בתחילת פרשת וארא, אומר: "ומאן דשוי ביה, בטחוניה ותוקפיה כדקא - יאות, לא יכלין לאבאשא ליה, כל בני עלמא", כלומר: מי ששם בטחונו בקב"ה כראוי - כל בני העולם לא יוכלו לו, ולא יאונה לו כל רע.

כך מבאר בעל ה"נפש החיים" את מה שהצדיקים היו עושים מופתים למעלה מהטבע. זאת משום שהצדיק עצמו מבטל את הטבע, דבק בה' ובוטח בו בטחון מוחלט, ממילא אצלו הטבע ולמעלה מהטבע - היינו הך הם.

גם בשליחות משה ואהרן להוציא את עם ישראל ממצרים רואים שהיה התהליך בסדר הזה: הקב"ה אומר למשה ואהרן שקודם יעשו את האותות לעיני העם ואחר כך לעיני פרעה. ולכאורה הסדר היה צריך להיות הפוך - קודם להראות את האותות לפרעה ואחר כך לעם!

חובות	שער הבטחון	הלכות
ביושר לבב	חובות	הלכות
שמעם מקור מחייתו, ובשלב זה עדיין אינו מכיר את אמו ואינו מבין את טובתה ואת השגחתה עליו בדאגתה להשביע אותו מחלבה, כמו שנאמר כאשר חישב דוד המלך את חסדי ה' עם האדם מיום היוולדו ושיבח (תהלים כב, י): 'מבטיחי על שדי אמי' - זימנת לאדם שיוכל להישען על שדי אמו למחיה (רש"י). — וכאשר גדל קצת ותחזק הכרתו - ושכלו מתפתח יותר ומתחזקת הבנתו, הרי הוא משיב ומפנה את בטחונו על אמו עצמה, לרוב השגחתה עליו - כיוון שבשלב זה הוא מרגיש ומכיר את דאגת אמו לו ומסירותה לטובתו ולטיפולו, כמו שנאמר (תהלים קלא, ב): 'אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו' - דוד המלך מעיד על עצמו באומרו: שוויתי ודימיתי עצמי בבטחוני על ה' יתברך, כמו התינוק הגמול אשר ביטחונו המוחלט הוא על אמו בלבד ומכיר שאין בכוחו לדאוג לעצמו כלל וכלל 'כגמול עלי נפשי' [כאן כפל את העניין להורות את תוקף הדבר] (רש"י, מצודת דוד ומלבי"ם). וכשתחזק הכרתו עוד - וכאשר יגדל הילד ושכלו יוסיף להתפתח ותתחזק יותר הבנתו, ורואה ומבין, כי הנהגת אמו אל אביו - שאמו נוהגת כרצון אביו והיא תלויה בו בפרנסתה ובכל ענייניה, אז הוא משיב ומפנה את בטחונו	כמו שנאמר (תהלים כב, י): מבטיחי על שדי אמי. — וכאשר תחזק הכרתו, משיב בטחונו על אמו, לרוב השגחתה עליו, כמו שנאמר (תהלים קלא, ב): אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו פגמל עלי אמו פגמל עלי נפשי. — וכשתחזק הכרתו עוד, ורואה, כי הנהגת אמו אל אביו, משיב בטחונו	
עיונים		
ה. וכאשר תחזק הכרתו משיב בטחונו על אמו וכו' כגמול עלי אמו. בדברי רבינו מתבאר שענין 'מבטיחי על שדי אמי' (שהזכיר קודם) נאמר על תקופת היניקה ואילו הפסוק 'כגמול עלי אמו' נאמר על התקופה לאחר שנגמל משדי אמו, וכמו שכתב המצודת דוד שם, כתנוק הנגמל משדי אמו שכל בטחונו עלי אמו כן בטחוני בה', וזהו כענין ויגדל הילד ויגמל. אולם ב'דברי אליהו להגר"א (תהלים קל"א) פירש גם ענין כגמול עלי אמו על תקופת היותו יונק משדי אמו כענין מבטיחי על שדי אמי והכל אחד, וז"ל: שאלו להגר"א ז"ל, איך יהיה הבטחון בה', ואמר הלא כבר פירש לנו דוד המלך ע"ה בתהלים "אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי". פירוש, כמו הגמול היונק משדי אמו, כאשר ינק די שבעו, אינו דואג ושם אל לבו אם יהיה לו מה לינק אחר שעה או שנים כאשר ירעב, "כגמול" הזה "עלי נפשי", שאינני		

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר בְּעֵינֵי הַבִּטָּחוֹן, כִּי יִתְרוֹן הַבִּטָּחוֹן מִהַבּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים, כְּפִי יִתְרוֹן יְדִיעָתָם אוֹתוֹ, וְאֲמוּנָתָם בְּהַגָּנָתוֹ עֲלֵיהֶם, וְרֹב הַשְּׁגָחָתוֹ עַל טוֹבָתָם. וְהֵנָּה הַיֶּלֶד בְּתַחֲלִית עֵינָיו בּוֹטֵחַ עַל שְׂדֵי אִמּוֹ,	וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר בְּעֵינֵי הַבִּטָּחוֹן, כִּי יִתְרוֹן הַבִּטָּחוֹן מִהַבּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים, כְּפִי יִתְרוֹן יְדִיעָתָם אוֹתוֹ, וְאֲמוּנָתָם בְּהַגָּנָתוֹ עֲלֵיהֶם, וְרֹב הַשְּׁגָחָתוֹ עַל טוֹבָתָם. וְהֵנָּה הַיֶּלֶד בְּתַחֲלִית עֵינָיו בּוֹטֵחַ עַל שְׂדֵי אִמּוֹ,	וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר בְּעֵינֵי הַבִּטָּחוֹן, כִּי יִתְרוֹן הַבִּטָּחוֹן מִהַבּוֹטְחִים בְּאֱלֹהִים, כְּפִי יִתְרוֹן יְדִיעָתָם אוֹתוֹ - כְּפִי חוּזֵק הַכֶּרֶת הָאָדָם אֶת הָאֱלֹוִקִים וְהַשְּׁגָתוֹ בַּגְּדֻלַּת הַבּוֹרָא וְיֻכּוּלָתוֹ אֲשֶׁר אֵין לָהּ סוּף, וְכִפִּי אֲמוּנָתָם בְּהַגָּנָתוֹ עֲלֵיהֶם, וְרֹב הַשְּׁגָחָתוֹ עַל טוֹבָתָם - וְכִפִּי חוּזֵק הָאֲמוּנָה בְּהַשְּׁגַחַת הַבּוֹרָא עַל כָּל נִבְרָא וּבְדֹאגָתוֹ הַתְּמִידִית לְכָל מַחְסוּרָם, כִּךְ יִגְדֵּל וְיִתְעַצֵּם הַבִּיטָחוֹן בּוֹ יִתְבָּרֵךְ. וְהֵרָאִיָּה וְהוּכַחָה שֶׁכֵּן הוּא הַדְּבָר [שֶׁכַּכֵּל שִׁישׁ לָאָדָם בִּינָה יִתִּירָה וְהַבְנָה בְּהַשְּׁגַחַת הַבּוֹרָא עֲלָיו, כִּךְ גַּם מִתְחַזֵּק וּמִתְעַצֵּם בִּיטְחוֹנוֹ בַּה' (מִרְפָּא לְנֶפֶשׁ)], נִיכָרוֹת בְּשִׁלְבֵי הַתְּפַתְחוּתוֹ שֶׁל כָּל אָדָם מִתְחִילַת חַיָּיו: הֵנָּה הַיֶּלֶד בְּתַחֲלִית עֵינָיו - בְּרֹאשִׁית יְמֵי חַיָּיו בְּהִיּוֹתוֹ תִּינוּק הוּא בּוֹטֵחַ עַל שְׂדֵי אִמּוֹ, כִּי הוּא רּוֹאֵה	ביושר לבב
עיונים			
הרי עצם ההליכה לפרעה היה המופת הגדול מכולם. שבהליכה זו התגלתה יד ה'. כך מובא בילקוט (פרשת וארא, רמז קפא) וז"ל: "כשבאו משה ואהרן עמדו לפני פרעה, היו רואין שהם דומים למלאכי השרת, ורום קומתן כארזי לבנון, וגלגלי עיניהם דומים לגלגלי חמה, וזקניהם כאשכולות תמרה, וזיו פניהם כזיו החמה, ומטה האלקים בידם שחקוק עליו שם המפורש, ודיבור פיהם כאש שלהבת. מיד נפל פחדם עליהם [על פרעה ועבדיו]. והיו ארבע מאות פתחים לפלטרין של פרעה, ועל כל פתח ופתח אריות ודובים וחיות רעות, ולא היתה בריה יכולה ליכנס שם עד שהיו מאכילין אותם בשר שלא יהיו מזיקין אותו. וכשבאו משה ואהרן נתקבצו כולם והיו סובבים ומלחכין רגליהם, והתחילו ללוותם עד שבאו לפני פרעה. וכל מלכי מזרח ומערב, כשראו אותם נפל פחדם עליהם, וזיע ורתת וחלחלה אחז לפרעה ולכל היושבים לפניו, והסירו כתריהם מעל ראשיהם והשתחוו להם" עכ"ל. היש לך מופת גדול מזה? כיון שכן, מתאים היה יותר, לכאורה, שקודם ילכו משה ואהרן לפרעה, ואחרי המופת הגדול הזה יבואו לאחיהם היהודים. אזי כולם בוודאי היו מאמינים! אבל הפסוק אומר לא כך - "ואחר באו משה ואהרן" (שמות ה, א), רק אחרי שהיה "ויאמן העם" (שם ד, לא), אז הלכו משה ואהרן לפרעה, כי לשמירה ולניסים כאלו ניתן לזכות רק מכח האמונה!			

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
אֱלֹהֵי לְמַעַלְתָּ הִנָּנְתָּ עָלָיו. — וְכֹאֲשֶׁר יִחְזַק גּוֹפוֹ, וְתִתֶּינָּהּ לוֹ תַּחְבוּלָה בְּמַחֲתָיו בְּמִלְאָכָה אוֹ סְחוּרָה וְהִדְוָמָה לָהֶם, מְשִׁיב בְּטָחוֹנוֹ אֶל כַּחוֹ וְתַחְבוּלָתוֹ, מִפְּנֵי סְכָלוֹתָיו בְּכָל אֲשֶׁר קָדַם בְּטוֹבַת הַנְּהֻגָה אֱלֹהִים. ⁽¹⁾ וְאָמְרוּ עַל אֶחָד מִן הַחֲסִידִים, שֶׁהָיָה לוֹ שָׁכֵן סוֹפֵר מְהִיר, וְהָיָה מִתְפָּרֵם מְשֻׁכָּר סְפָרוֹתָיו. אָמַר לוֹ יוֹם אֶחָד: הֵיאָךְ עֲנִינְךָ? אָמַר	במיני התחבולות להשגת הפרנסה במלאכה במיני המלאכות או לעסוק בסחורה ושאר אפשרויות הדומה להם בהשגת הפרנסה, משיב ומפנה את בטחונו אל כחו - ויסמוך על כוחו ותחבולתו שלו, ועדיין לא יכיר באוזלת ידו ובצורך להיות בוטח על הבורא, מפני סכלותו בכל אשר קדם בטובת הנהגת האלהים - מפני חוסר הכרתו שכל הטובות שהיו לו עד כה, הן מחסדי האלוקים. ואמרו [וספרו] על אחד מן החסידים, שהיה לו שכן סופר מהיר - מוכשר, והיה מתפרנס משכר שקיבל בעבור ספרותו. אמר לו יום אחד - יום אחד שאלו החסיד: היאך ענינך? - האם מצבך טוב? ומה מצב פרנסתך? אמר	עיונים	עיונים	לוי הסופר: בטוב - מצבי טוב, בעוד ידי שלמה - כל עוד שידי המביאה לי פרנסתי היא שלימה והנני יכול לכתוב בה. ולעת הערב של היום ההוא נגדעה ידי של אותו סופר, ולא כתב בה עוד בשאר ימיו - עד סוף ימיו, והיה זה ענשו מהאל יתברך על אשר בטח על ידו - על	לוי: בטוב, בעוד ידי שלמה. ולערב היום ההוא נגדעה ידי, ולא כתב בה שאר ימיו, והיה זה ענשו מהאל יתברך על אשר בטח על ידו. ואם יתכן לו טרפו על ידי זולתו מן הפרייות, ישיב בטחונו אליהם ותנוח נפשו עליהם.	אשר בטח בכישרון ידו וראה בו את הגורם לפרנסתו במקום לבטוח על הבורא יתברך. עתה חוזר רבנו לעניין הקודם, שבו מבואר כיצד האדם מחליף את מקור ביטחונו, בהתאם לבשלות שכלו וכוח הבנתו: ואם ייתכן לו טרפו על ידי זולתו מן הבריות - ואם ישיג את מזונו על ידי בני אדם אחרים ישיב בטחונו אליהם - הרי הוא מפנה את ביטחונו אל אנשים אלו, ותנוח נפשו עליהם

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
המדרגות מאין מים, וכבוא שטף, ובנפל הדבר פתיים, והדומה לזה מן הענינים אשר אין בהם לאדם שום תחבולה פשוט פנים, כמו שנאמר (ירמיה ב, כז): ^(ט) ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו.	המדרגות מאין מים - גם ההליכה במדבר שהוא מקום ללא מים, וכבוא שטף - או בזמן שיטפון, ובנפל הדבר בחיים - בהתפרצות מגפת דבר בין החיים, והדומה לזה מן הענינים - או בשאר מיני	המדרגות מאין מים, וכבוא שטף, ובנפל הדבר פתיים, והדומה לזה מן הענינים אשר אין בהם לאדם שום תחבולה פשוט פנים, כמו שנאמר (ירמיה ב, כז): ^(ט) ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו.	המדרגות מאין מים - גם ההליכה במדבר שהוא מקום ללא מים, וכבוא שטף - או בזמן שיטפון, ובנפל הדבר בחיים - בהתפרצות מגפת דבר בין החיים, והדומה לזה מן הענינים - או בשאר מיני	המדרגות מאין מים, וכבוא שטף, ובנפל הדבר פתיים, והדומה לזה מן הענינים אשר אין בהם לאדם שום תחבולה פשוט פנים, כמו שנאמר (ירמיה ב, כז): ^(ט) ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו.	המדרגות מאין מים, וכבוא שטף, ובנפל הדבר פתיים, והדומה לזה מן הענינים אשר אין בהם לאדם שום תחבולה פשוט פנים, כמו שנאמר (ירמיה ב, כז): ^(ט) ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו.	המדרגות מאין מים, וכבוא שטף, ובנפל הדבר פתיים, והדומה לזה מן הענינים אשר אין בהם לאדם שום תחבולה פשוט פנים, כמו שנאמר (ירמיה ב, כז): ^(ט) ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו.

מצבים הדומים לזה אשר אין בהם לאדם שום תחבולה כשום פנים - שאין בכוח האדם לעזור לעצמו בהם על ידי שום עצה ותחבולה, במצבים כאלה שאין לאדם שום בעל כוח שיכול לסמוך עליו שיעזרהו בעת הזאת, הוא מגיע להכרה שמוכרח הוא לסמוך על חסדי ה' יתברך בלבד, כמו שנאמר (ירמיה ב, כז): 'ובעת רעתם - ובעת בוא עליהם הרעה ורואים שאין אלוהיהם מושיע אותם ורואים שאין בהם ממש הם כופרים באלוהיהם ויאמרו אלי קומה והושיענו' (רש"י, רד"ק).

עיונים

בגמל), רובן כשרים. הספנים (-נוהגים בספינה), רובן חסידים". פירוש, הגמלים [הפורשים למדברות] רובם כשרים, בגלל הימצאותם התמידית במקומות סכנה מחוץ לעיר, שיש שם שודדים, חיות טרף וכן סכנות טבעיות, הם יראים לנפשם ומכניעים לבם לשמים וליבם השבור קרוב אל ה'. כמו כן הספנים [הפורשים לים], גם הם רובם חסידים, בגלל הקשיים הרבים שהם מצויים בהם, לכן ליבם עוד יותר שבור מליבם של הגמלים, מפני שהסכנות בים גדולות מהסכנות ביבשה, ואפילו באותה מידה של סכנה, כאשר אדם נמצא בלב ים מרגיש חסר אונים ביתר שאת - שאינו נמצא במקומו הטבעי שהוא היבשה ותמיד הם ברעדה עוד יותר מן הגמלים.

במדרש רבה (במדבר א, ו) דרשו על הפסוק "וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד" (במדבר א, א) - "כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר אינו יכול לקנות החכמה והתורה לכך נאמר במדבר סיני". בספר 'דרכי מוסר' פרשת במדבר ביאר את הענין: אדם הנמצא במדבר שממה - בודד, ללא אכילה ושתיה, והוא בסכנה להיותו נתון לשיני החיות, ואין לו ממי לצפות לעזרה. חש הוא היטב שהפתרון היחידי - לבטוח בבורא יתברך שרק בכוחו לעזור ולהושיע, בכל מקום, בכל מצב וללא מגבלות. כן הדבר לגבי קניית התורה, צריך שישים אדם עצמו כמי שנמצא במדבר הפקר, ואין לו על מי להישען אלא רק על הקב"ה. רק בתחושה זו יוכל ללמוד את התורה ולקנותה, וללא הבטחון - אין אפשרות לקנות את התורה.

ט. ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו. בסדור היעב"ץ פסקת נשמת כל חי, הקשה מכח פסוק זה

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב	חובות	שער הבטחון	הלכות
— ^(י) וכשתחזק הכרתו, ויראה חסרונם וצרכם אל הבורא יתברך, ישיב בטחונו אליו, ויסמוך עליו בענינים שאין לו יכולת בהם, ולא יוכל להמלט מהמסר בהם אל גזרת הבורא, כמו ירידת הגשמים על הזריעה, ^(ח) והליכת הים, והליכת	— ^(י) וכשתחזק הכרתו, ויראה חסרונם וצרכם אל הבורא יתברך, ישיב בטחונו אליו, ויסמוך עליו בענינים שאין לו יכולת בהם, ולא יוכל להמלט מהמסר בהם אל גזרת הבורא, כמו ירידת הגשמים על הזריעה, ^(ח) והליכת הים, והליכת	— ^(י) וכשתחזק הכרתו, ויראה חסרונם וצרכם אל הבורא יתברך, ישיב בטחונו אליו, ויסמוך עליו בענינים שאין לו יכולת בהם, ולא יוכל להמלט מהמסר בהם אל גזרת הבורא, כמו ירידת הגשמים על הזריעה, ^(ח) והליכת הים, והליכת	— ^(י) וכשתחזק הכרתו, ויראה חסרונם וצרכם אל הבורא יתברך, ישיב בטחונו אליו, ויסמוך עליו בענינים שאין לו יכולת בהם, ולא יוכל להמלט מהמסר בהם אל גזרת הבורא, כמו ירידת הגשמים על הזריעה, ^(ח) והליכת הים, והליכת	— ^(י) וכשתחזק הכרתו, ויראה חסרונם וצרכם אל הבורא יתברך, ישיב בטחונו אליו, ויסמוך עליו בענינים שאין לו יכולת בהם, ולא יוכל להמלט מהמסר בהם אל גזרת הבורא, כמו ירידת הגשמים על הזריעה, ^(ח) והליכת הים, והליכת	— ^(י) וכשתחזק הכרתו, ויראה חסרונם וצרכם אל הבורא יתברך, ישיב בטחונו אליו, ויסמוך עליו בענינים שאין לו יכולת בהם, ולא יוכל להמלט מהמסר בהם אל גזרת הבורא, כמו ירידת הגשמים על הזריעה, ^(ח) והליכת הים, והליכת	— ^(י) וכשתחזק הכרתו, ויראה חסרונם וצרכם אל הבורא יתברך, ישיב בטחונו אליו, ויסמוך עליו בענינים שאין לו יכולת בהם, ולא יוכל להמלט מהמסר בהם אל גזרת הבורא, כמו ירידת הגשמים על הזריעה, ^(ח) והליכת הים, והליכת

עצמם זקוקים אל עזרתו וטובותיו של הבורא יתברך, רק אז ישיב ויפנה את בטחונו אליו - אל הבורא יתברך. אך עדיין לא יהיה ביטחונו בה' בלבד ויסמוך עליו רק בענינים - בדברים שאין לו יכולת בהם - שאין ביכולתו לעשותם או להשיגם בכוחות עצמו, ורק במצבים שלא יוכל להימלט מהם ולא יוכל להתמודד עמם אלא מהימסר בהם אל גזירת הבורא - בעזרת הביטחון וההתמסרות לגזירת הבורא, כמו [כגון] ירידת הגשמים על הזריעה - על מה שזרע באדמה, שהוא דבר שאין בידו לעשותו, וכן הליכת הים - ההפלגה בים כרוכה בסכנות שאין לאדם כל שליטה על התהוותן או על מניעתן, וכשצריך להפליג בספינה, אין לו ברירה אחרת אלא לסמוך על הבורא יתברך שיעבירנו בשלום, וכן בהליכת

עיונים

ז. וכשתחזק הכרתו ויראה חסרונם. כלומר כאשר שכלו מתחזק עוד יותר והוא מגיע להכרה שאותם האנשים שפרנסתו מגיעה לו באמצעותם, אין בכוחם לעזור לעצמם בנפול עליהם צרה, שאינם אלא בשר ודם ויכולתם מוגבלת, או אז מתברר לו שהם עצמם זקוקים לעזרת הבורא יתברך.

בתהלים (קמו, ג) "אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה", פירש האלשי"ך הק', וז"ל: 'אל תבטחו בנדיבים' - כי הלא הוא 'בבן אדם שאין לו תשועה' - לעצמו, ואיך תבטחו בו שיושיע אתכם עכ"ל. [כלומר, אל תבטחו באדם אפילו שהוא נדיב, שהרי אין לו היכולת אפילו להושיע את עצמו בלי עזרתו יתברך, ואיך תבטחו בו שתהיה לכם ישועה על ידו].

וכן פירש החיד"א ב'חומת אנך' (בפירושו על התהלים שם), וז"ל: 'אל תבטחו בנדיבים', פירוש: זה הנדיב אשר אתה בוטח בו - 'אין לו תשועה', לו לעצמו - אין לו תשועה, דיבא לו צרה ואינו יכול להושיע את עצמו וכל שכן שאינו יכול להושיע את אחרים עכ"ל.

ח. והליכת הים והליכת המדברות מאין מים. במסכת קידושין (פב, א) אמרו: "הגמלין (-נוהגים

חובות	שער הבטחון	הלכות
עיונים		
רחמנא לטב וכו'. וכעין זה איתא במסכת תענית (כא, א), אמאי קרו ליה נחום איש גם זו, דכל מילתא דהוה סלקא ליה אמר גם זו לטובה, וכן הוא בשולחן ערוך (או"ח סי' ר"ל סעי' ה') "לעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעביד רחמנא, לטב עביד" ע"כ. וכל זה הוא ממדת הבטחון. כתב בספר החיים (ירושלים תשס"ד, ס"ה) שיש לדקדק למה הפליגו חז"ל (תענית כא, א) בשבחו של נחום איש גם זו, שהיה אומר 'גם זו לטובה'. והרי גם רבי עקיבא היה אומר (ברכות ס, ב) 'כל מה דעביד רחמנא לטב עביד', ולמה לא קראו לו גם כן בשם זה. וכתב לבאר על פי מש"כ ביערות דבש (ח"א דרוש י) שיש שני מיני עונשים, יש עונש הבא בהשגחה מאת ה' שהוא נראה רע אך באמת הוא לטובה כדי למרק עוונותיו וכדו', ויש עונש הבא בהסתר פנים שהקב"ה מסלק ממנו את השגחתו וזהו רע מוחלט ואינם יסורים של אהבה. ורבי עקיבא היה אומר רק על עונש הבא בהשגחה 'כל מה דעביד רחמנא לטב עביד', אבל על עונש הבא בהסתר פנים לא היה אומר כן. ונחום איש גם זו היה אומר שבדאי גם זו לטובה יהיה, ולכן הייתה מעלתו גדולה יותר. ולפי זה כתב בספר החיים "ולכך נראה שלא כדברי השולחן ערוך שכתב דלעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעביד רחמנא וכו', רק יאמר גם זו לטובה". אמנם יש לציין שמדברי המהרש"א (ח"א, ברכות ס', ב' ד"ה כוס) נראה שיש עדיפות ללשון 'כל מה דעביד רחמנא לטב עביד' על פני הלשון 'גם זו לטובה', מפני שתולה הכל בהקב"ה [שאומר 'כל דעביד רחמנא']. ומצאנו כי עצם האמירה של 'כל מה דעביד רחמנא לטב עביד' וכן האמירה של 'גם זו לטובה' גורם לאדם שאם ח"ו נגזר עליו מן השמים שיהיה לו דבר רע יהיה נהפך על ידי אמירה זו לטובה. דהנה בשולחן ערוך או"ח סי' תקפ"ג סעיף א' כתב: "יהא אדם רגיל לאכול בראש השנה רוביא... ויאמר יהי רצון...". וכתב שם בהגהות חכמת שלמה בזה"ל: הנה הטעם מה שכתוב בש"ס (הוריות יב, א. כריתות ו, א) ובש"ע לאכול דברים טובים ומתוקים [ולומר יהי רצון וכו'], אין הכוונה דרך תפילה, דאין מקום לתפילה בשעת אכילה, רק זה הוי לבטחון ואמונה, כי מראה שהוא מאמין ובוטח שכן יהיה. ובפרט לפי מה שכתבתי בדרושים לפרשת תבא שנת תרי"ב דבראש השנה יהיה משמח ואומר כל מה שעושה הוא יתברך הוי לטובה, ובזה יהיה נהפך באמת לטובה. ולכך מהאי טעמא נראה שיהיה אדם רגיל לומר בראש השנה אחרי תפילת שחרית 'כל מה דעביד רחמנא לטב עביד' וגם זו לטובה. ולכן מהאי טעמא תקנו לאכול מאכלים טובים ומתוקים ולומר עליהם כן, כדי שאם ח"ו נגזר להיפוך יהיה נהפך ע"י אמירה זו לטובה, אמן כן יהיה רצון. עכ"ל. וז"ל המהר"ל (נתי"ע נתיב הבטחון עמוד רל"ג): לפיכך אמר רבי עקיבא 'כל מה דעביד רחמנא לטב', כלומר כי הוא בוטח בה' כי מה שנעשה לו לטב עביד, ומחמת בטחונו בו יתברך נעשה לו הדבר ההוא לטובה.		

חובות	שער הבטחון	הלכות	ביושר לבב
עיונים			
הבורא על ברואי, ^(א) ירצה במה שיהיה מגזרת האלהים לו בלבד ובלישנו, ובנראהו ובנסתרו, עליו האלוקים, ויהיה מרוצה בעומק פנימיות לבד וגם בלישנו - יזכיר זאת בפיו, ובנראהו - ובגלוי ובנסתרו - ובסתר, דרכיך דעוהו', כלומר בכל דרך ופעולה שאתה עושה זכרהו והתבונן במחשבתך שאין לך כח ויכולת בפעולה ההיא ואין עשייתה מסורה לך כי אם ביד ה' יתברך עכ"ל. בספר 'דרכי מוסר' (פרשת שלח) ביאר מדוע כתבה התורה "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" ולא כתבה "אנכי ה' אלוקיך אשר בראתי שמים וארץ"? וביאר, שיש דרגות באמונת ה', בכדי להבין ולהאמין שהקב"ה ברא את העולם, לא צריכים חכמה יתירה, היות וכל מי שרק אינו כסיל ושוטה מבין שהקב"ה ברא את העולם. שהרי אפילו מחט קטן שראשו אחד חד וראשו השני יש בו נקב, אם אדם יאמר שמחט זה מאליו נעשה, הרי יהיה ללעג וקלס, על אחת כמה וכמה אם אדם יאמר על שעון שכל הגלגלים שבו נעשו מאליהם הרי יגידו עליו שהוא חסר דעה, ובדודאי אם יאמר משהו שכל הבריאה כולה נעשתה מעצמה הרי אין גבול לסכלותו. אך יש מדרגה יותר גדולה באמונה, להאמין שאפילו מה שהאדם עושה בעצמו, שלא יאמר על זה "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה", אלא להאמין באמונה שלימה שהכל נעשה על ידי ה' יתברך כי אין עוד מלבדו. לפי דברים אלו מתבאר, מדוע לא כתוב בתורה "אנכי ה' אלוקיך אשר בראתי שמים וארץ", אלא התורה רואה צורך לכתוב "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים"? והטעם, היות ועל בריאת שמים וארץ, כל מי שיש בו דעה מבין ששמים וארץ נבראו על ידי הקב"ה, אבל יציאת מצרים שהיתה כביכול על ידי משה רבינו יש מקום לטעות שמשם רבינו לבדו הוציא את עם ישראל ממצרים, לכן רואה התורה צורך להדגיש "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", משה לא עשה כלום אלא רק הקב"ה, כפי שנאמר "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה אני ולא מלאך אני ולא שליח", שום דבר טבעי לא היה לו חלק בזה אלא רק ה' יתברך לבדו. יא. ירצה במה שיהיה מגזרת האלוקים לו בלבד ובלישנו. כן איתא במסכת ברכות (ס, ב): תנא משמיה דרבי עקיבא, לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד, כי הא דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא, מטא להאיא מתא, בעא אושפיזא לא יהבי ליה, אמר כל דעביד			

[illegible]

חובות	שער הבטחון	הלכות	חובות	שער הבטחון	הלכות
לפגיעתו - ולא ישתוקק כי אם להתחברותו ולדביקותו יתברך (מלשון ויפגע במקום), [טבע האדם שכשהוא נמצא בחברת בני אדם, הוא רוצה למצוא חן בעיניהם על ידי מעשים ודיבורים שונים, ואילו האדם הבוטח בה' בדרגה הגבוהה ביותר, גם כשהוא נמצא בחברת בני אדם אינו מתאוה למצוא חן בעיניהם, אלא רק בעיני הקב"ה. כמו כן מי שנהנה מחברת הבריות, מצפה לפוגשם כדי להימצא בחברתם, ואילו מי שבוטח בה' אינו מחפש את קרבת הבריות, אלא אך ורק את קרבתו של הקב"ה (פת לחם)], ותטרידהו שמחתו באהבתו, משמחת אנשי העולם בעולם - ויהיה טרוד כל כולו במחשבתו ובאהבתו יתברך ושמחתו בכך תמלא את כל ליבו עד שלא יהיה לבו פנוי כלל לשמחה בענייני העולם הזה, כפי שאנשים מן השורה שמחים בה, ושמחת אנשי העולם הבא בעולם הבא - וגם לא לאותה שמחה שאנשי העולם הבא שמחים בזיכרון עולם הבא, לפי שאין בלבו רק ציור אהבתו יתברך (פת לחם). וזאת היא המדרגה העליונה ביותר שבמדרגות הבוטחים - מבין מדרגות בעלי הביטחון בה' מהנביאים - שהתייחדו בה הנביאים והחסידים וסגולת האלוהים הזכים - ויחידי סגולה הזכים והטהורים בלבם ובדעתם, והוא מה שאמר הכתוב - ולכך כיוון הכתוב	לפגיעתו, ^(יד) ותטרידהו שמחתו באהבתו, משמחת אנשי העולם בעולם, ושמחת אנשי העולם הבא בעולם הבא. — וזאת העליונה שבמדרגות הבוטחים מהנביאים וחסידים וסגולת האלוהים הזכים, והוא מה שאמר הכתוב	האדם הבוטח בה' בדרגה הגבוהה ביותר, גם כשהוא נמצא בחברת בני אדם אינו מתאוה למצוא חן בעיניהם, אלא רק בעיני הקב"ה. כמו כן מי שנהנה מחברת הבריות, מצפה לפוגשם כדי להימצא בחברתם, ואילו מי שבוטח בה' אינו מחפש את קרבת הבריות, אלא אך ורק את קרבתו של הקב"ה (פת לחם)], ותטרידהו שמחתו באהבתו, משמחת אנשי העולם בעולם - ויהיה טרוד כל כולו במחשבתו ובאהבתו יתברך ושמחתו בכך תמלא את כל ליבו עד שלא יהיה לבו פנוי כלל לשמחה בענייני העולם הזה, כפי שאנשים מן השורה שמחים בה, ושמחת אנשי העולם הבא בעולם הבא - וגם לא לאותה שמחה שאנשי העולם הבא שמחים בזיכרון עולם הבא, לפי שאין בלבו רק ציור אהבתו יתברך (פת לחם). וזאת היא המדרגה העליונה ביותר שבמדרגות הבוטחים - מבין מדרגות בעלי הביטחון בה' מהנביאים - שהתייחדו בה הנביאים והחסידים וסגולת האלוהים הזכים - ויחידי סגולה הזכים והטהורים בלבם ובדעתם, והוא מה שאמר הכתוב - ולכך כיוון הכתוב	לפגיעתו, ^(יד) ותטרידהו שמחתו באהבתו, משמחת אנשי העולם בעולם, ושמחת אנשי העולם הבא בעולם הבא. — וזאת העליונה שבמדרגות הבוטחים מהנביאים וחסידים וסגולת האלוהים הזכים, והוא מה שאמר הכתוב	האדם הבוטח בה' בדרגה הגבוהה ביותר, גם כשהוא נמצא בחברת בני אדם אינו מתאוה למצוא חן בעיניהם, אלא רק בעיני הקב"ה. כמו כן מי שנהנה מחברת הבריות, מצפה לפוגשם כדי להימצא בחברתם, ואילו מי שבוטח בה' אינו מחפש את קרבת הבריות, אלא אך ורק את קרבתו של הקב"ה (פת לחם)], ותטרידהו שמחתו באהבתו, משמחת אנשי העולם בעולם - ויהיה טרוד כל כולו במחשבתו ובאהבתו יתברך ושמחתו בכך תמלא את כל ליבו עד שלא יהיה לבו פנוי כלל לשמחה בענייני העולם הזה, כפי שאנשים מן השורה שמחים בה, ושמחת אנשי העולם הבא בעולם הבא - וגם לא לאותה שמחה שאנשי העולם הבא שמחים בזיכרון עולם הבא, לפי שאין בלבו רק ציור אהבתו יתברך (פת לחם). וזאת היא המדרגה העליונה ביותר שבמדרגות הבוטחים - מבין מדרגות בעלי הביטחון בה' מהנביאים - שהתייחדו בה הנביאים והחסידים וסגולת האלוהים הזכים - ויחידי סגולה הזכים והטהורים בלבם ובדעתם, והוא מה שאמר הכתוב - ולכך כיוון הכתוב	האדם הבוטח בה' בדרגה הגבוהה ביותר, גם כשהוא נמצא בחברת בני אדם אינו מתאוה למצוא חן בעיניהם, אלא רק בעיני הקב"ה. כמו כן מי שנהנה מחברת הבריות, מצפה לפוגשם כדי להימצא בחברתם, ואילו מי שבוטח בה' אינו מחפש את קרבת הבריות, אלא אך ורק את קרבתו של הקב"ה (פת לחם)], ותטרידהו שמחתו באהבתו, משמחת אנשי העולם בעולם - ויהיה טרוד כל כולו במחשבתו ובאהבתו יתברך ושמחתו בכך תמלא את כל ליבו עד שלא יהיה לבו פנוי כלל לשמחה בענייני העולם הזה, כפי שאנשים מן השורה שמחים בה, ושמחת אנשי העולם הבא בעולם הבא - וגם לא לאותה שמחה שאנשי העולם הבא שמחים בזיכרון עולם הבא, לפי שאין בלבו רק ציור אהבתו יתברך (פת לחם). וזאת היא המדרגה העליונה ביותר שבמדרגות הבוטחים - מבין מדרגות בעלי הביטחון בה' מהנביאים - שהתייחדו בה הנביאים והחסידים וסגולת האלוהים הזכים - ויחידי סגולה הזכים והטהורים בלבם ובדעתם, והוא מה שאמר הכתוב - ולכך כיוון הכתוב
עיונים					
את הענינים השמימיים, לאנשים כגון אלה שאינם זקוקים לצרכים חמריים כגון המזון, ראוייה הבדידות השלימה ולא עוד אלא שאלה משתוקקים למות, כי כבר השיגו מדרגה כה גבוהה עד שאינם יכולים לקוות להשיג מדרגה גבוהה מזו עכ"ל (שם).					
יד. ותטרידהו שמחתו באהבתו משמחת אנשי העולם בעולם. כלומר, ששמחתו באהבתו יתברך מטרדת לבו, ולכן אין לבו פנוי לשמוח אותה שמחה שאנשי העולם שמחים בעולם הזה (פת לחם). וכן כתב הרבינו יונה (משלי י, כח) על הפסוק 'תוחלת צדיקים שמחה', וז"ל: תוחלת הצדיקים איננה מחלת לב כי ששון ושמחה ימצא בה וכו', כי הם שמחים בכל עת על אשר השיגו לערוך תוחלתם לאלוקים ולשום תקותו לחסדו, וכל מה שנמשכת ומתאחרת תוחלתם הם מתענגים על העבודה אשר יעבדון את האלוקים בתוחלת ובבטחון עכ"ל.					
ותענוג זה גדול מכל תענוגי העולם הזה, כלשון 'החזון איש' ('אמונה ובטחון' פרק א' ט'), וז"ל:					

חובות	שער הבטחון	הלכות	חובות	שער הבטחון	הלכות
יתברך, ^(יג) וישתעשע בזכרו בכדידות, וישתומם מכלתי המחשבה בגדלותו. ואם יהיה במקלהות, לא יתאנה כי אם לרצונו, ולא יכסף כי אם ואין לו דבר המטריד את מחשבתו, ישתעשע בדביקות זו מאד, מפני שאז יוכל לזכור הבורא יתברך במחשבה זכה וברורה (פת לחם), וישתומם מכלתי המחשבה בגדלותו - ובזמן שלא יחשוב בגדלותו יתברך, ירגיש בלבו הרגשת שממה וריקנות, כי כל חשקו ותענוגו יהיה רק בעת דביקות המחשבה בה' יתברך, וכל שאר המחשבות יהיו נחשבות בעיניו להבל ותוהו. ואם יהיה במקלהות - בחברת בני אדם, לא יתאוה לקבל מהתחברותם שום תועלת כי אם לרצונו - רק מה שיהיה לרצון לפניו יתברך, כלומר, שבעת התחברותו עם בני אדם לא יתאוה לדבר בפניהם או לפעול פעולות כדי להתרצות בעיניהם, כי גם אז לא יהיה בלבו כי אם להיות לרצון לפניו יתברך ולא לבני אדם (פת לחם), ולא יכסוף כי אם	יתברך - ידבק בכל כוחותיו באלוקים במחשבתו, בגופו ובנפשו, וישתעשע בזכרו בכדידות - ובעת שהוא מתבודד ומתרחק מבני אדם ואין לו דבר המטריד את מחשבתו, ישתעשע בדביקות זו מאד, מפני שאז יוכל לזכור הבורא יתברך במחשבה זכה וברורה (פת לחם), וישתומם מכלתי המחשבה בגדלותו - ובזמן שלא יחשוב בגדלותו יתברך, ירגיש בלבו הרגשת שממה וריקנות, כי כל חשקו ותענוגו יהיה רק בעת דביקות המחשבה בה' יתברך, וכל שאר המחשבות יהיו נחשבות בעיניו להבל ותוהו. ואם יהיה במקלהות - בחברת בני אדם, לא יתאוה לקבל מהתחברותם שום תועלת כי אם לרצונו - רק מה שיהיה לרצון לפניו יתברך, כלומר, שבעת התחברותו עם בני אדם לא יתאוה לדבר בפניהם או לפעול פעולות כדי להתרצות בעיניהם, כי גם אז לא יהיה בלבו כי אם להיות לרצון לפניו יתברך ולא לבני אדם (פת לחם), ולא יכסוף כי אם	יתברך, ^(יג) וישתעשע בזכרו בכדידות, וישתומם מכלתי המחשבה בגדלותו. ואם יהיה במקלהות, לא יתאנה כי אם לרצונו, ולא יכסף כי אם ואין לו דבר המטריד את מחשבתו, ישתעשע בדביקות זו מאד, מפני שאז יוכל לזכור הבורא יתברך במחשבה זכה וברורה (פת לחם), וישתומם מכלתי המחשבה בגדלותו - ובזמן שלא יחשוב בגדלותו יתברך, ירגיש בלבו הרגשת שממה וריקנות, כי כל חשקו ותענוגו יהיה רק בעת דביקות המחשבה בה' יתברך, וכל שאר המחשבות יהיו נחשבות בעיניו להבל ותוהו. ואם יהיה במקלהות - בחברת בני אדם, לא יתאוה לקבל מהתחברותם שום תועלת כי אם לרצונו - רק מה שיהיה לרצון לפניו יתברך, כלומר, שבעת התחברותו עם בני אדם לא יתאוה לדבר בפניהם או לפעול פעולות כדי להתרצות בעיניהם, כי גם אז לא יהיה בלבו כי אם להיות לרצון לפניו יתברך ולא לבני אדם (פת לחם), ולא יכסוף כי אם	יתברך, ^(יג) וישתעשע בזכרו בכדידות, וישתומם מכלתי המחשבה בגדלותו. ואם יהיה במקלהות, לא יתאנה כי אם לרצונו, ולא יכסף כי אם ואין לו דבר המטריד את מחשבתו, ישתעשע בדביקות זו מאד, מפני שאז יוכל לזכור הבורא יתברך במחשבה זכה וברורה (פת לחם), וישתומם מכלתי המחשבה בגדלותו - ובזמן שלא יחשוב בגדלותו יתברך, ירגיש בלבו הרגשת שממה וריקנות, כי כל חשקו ותענוגו יהיה רק בעת דביקות המחשבה בה' יתברך, וכל שאר המחשבות יהיו נחשבות בעיניו להבל ותוהו. ואם יהיה במקלהות - בחברת בני אדם, לא יתאוה לקבל מהתחברותם שום תועלת כי אם לרצונו - רק מה שיהיה לרצון לפניו יתברך, כלומר, שבעת התחברותו עם בני אדם לא יתאוה לדבר בפניהם או לפעול פעולות כדי להתרצות בעיניהם, כי גם אז לא יהיה בלבו כי אם להיות לרצון לפניו יתברך ולא לבני אדם (פת לחם), ולא יכסוף כי אם	יתברך - ידבק בכל כוחותיו באלוקים במחשבתו, בגופו ובנפשו, וישתעשע בזכרו בכדידות - ובעת שהוא מתבודד ומתרחק מבני אדם ואין לו דבר המטריד את מחשבתו, ישתעשע בדביקות זו מאד, מפני שאז יוכל לזכור הבורא יתברך במחשבה זכה וברורה (פת לחם), וישתומם מכלתי המחשבה בגדלותו - ובזמן שלא יחשוב בגדלותו יתברך, ירגיש בלבו הרגשת שממה וריקנות, כי כל חשקו ותענוגו יהיה רק בעת דביקות המחשבה בה' יתברך, וכל שאר המחשבות יהיו נחשבות בעיניו להבל ותוהו. ואם יהיה במקלהות - בחברת בני אדם, לא יתאוה לקבל מהתחברותם שום תועלת כי אם לרצונו - רק מה שיהיה לרצון לפניו יתברך, כלומר, שבעת התחברותו עם בני אדם לא יתאוה לדבר בפניהם או לפעול פעולות כדי להתרצות בעיניהם, כי גם אז לא יהיה בלבו כי אם להיות לרצון לפניו יתברך ולא לבני אדם (פת לחם), ולא יכסוף כי אם	יתברך, ^(יג) וישתעשע בזכרו בכדידות, וישתומם מכלתי המחשבה בגדלותו. ואם יהיה במקלהות, לא יתאנה כי אם לרצונו, ולא יכסף כי אם ואין לו דבר המטריד את מחשבתו, ישתעשע בדביקות זו מאד, מפני שאז יוכל לזכור הבורא יתברך במחשבה זכה וברורה (פת לחם), וישתומם מכלתי המחשבה בגדלותו - ובזמן שלא יחשוב בגדלותו יתברך, ירגיש בלבו הרגשת שממה וריקנות, כי כל חשקו ותענוגו יהיה רק בעת דביקות המחשבה בה' יתברך, וכל שאר המחשבות יהיו נחשבות בעיניו להבל ותוהו. ואם יהיה במקלהות - בחברת בני אדם, לא יתאוה לקבל מהתחברותם שום תועלת כי אם לרצונו - רק מה שיהיה לרצון לפניו יתברך, כלומר, שבעת התחברותו עם בני אדם לא יתאוה לדבר בפניהם או לפעול פעולות כדי להתרצות בעיניהם, כי גם אז לא יהיה בלבו כי אם להיות לרצון לפניו יתברך ולא לבני אדם (פת לחם), ולא יכסוף כי אם
עיונים					
המצוות הם שיהיה לאדם דביקות בו יתברך ולכן אמר שהעמידן על אחת עכ"ל ('בתורתו יהגה'). יג. וישתעשע בזכרו בכדידות. כלומר, כשהוא מתבודד מבני אדם שאז אין דבר מטריד מחשבתו ישתעשע בזה מאוד (פת לחם). ועיין בענין זה בדברי רבינו לעיל (פרק ד') שכתב בזה"ל: ועל כן היו הפרושים בורחים מקרוביהם ומבתיים אל ההרים כדי שיפנו לבותם לעבודת האלוקים, וכן היו הנביאים בזמן הנבואה יוצאים ממעונותיהם ומתבודדים לחובות הבורא עליהם, כמו שידעת מענין אליהו עם אלישע עכ"ל.					
ובספר המספיק לעובדי ה' (פרק ההתבודדות) כתב שזה הטעם מה שבחרו האבות הקדושים במלאכת רעיית הצאן יותר מבשאר עסקים שהיה זה מחמת רצונם להתרחק משאון הכרכים ולהתבודד במקומות המרעה.					
ועיין עוד בספר הכוזרי (מפורש) מאמר ג' א' שכתב בזה"ל: אדם המגיע לדרגות גבוהות של דבקות כגון חנוך שנאמר בו 'ויתהלך חנוך את האלוקים' או מדרגת אליהו הנביא זכור לטוב, הוא משתוקק לבדידות לפרישות ולהתפנות מחברת בני אדם עד שיהיה ראוי להצטרף לחברת מלאכים, לא ישתעמם אז בהעדר חברת בני אדם עד שיהיה ראוי להצטרף לחברת מלאכים, כי המלאכים משמשים לו לחברה, השממון והבדידות של אנשים אלה הוא דוקא בהיותם בתוך המון אנשים, כי חברת בני האדם גוזלת מהם את המנוחה הנחוצה להם, מנוחה שעל ידה יוכלו להשיג					

חובות שער הבטחון הלכות ביושר לבב

וְיִשְׁכַּר, וּמִסְעָד, ^(יז) וְכֶסֶל.

^(יח) הָאֱלֹהִים יְשִׁימֵנוּ מִן הַבּוֹטְחִים עָלָיו, הַנִּמְסָרִים לְדִינוֹ בַּנֶּרְאָה וּבַנִּסְתָּר, בְּרַחֲמָיו, אָמֵן.

נְשַׁלֵּם שְׁעַר הַבִּטְחוֹן לְאֵל אַחֲרוֹן וְרִאשׁוֹן

לדינו בנראה ובנסתר - המוסרים את עצמם לדינו בגלוי ובסתר, ברחמיו, אמן.
נשלם שער הבטחון לאל אחרון וראשון.

עיונים

לאברהם שיעשירו, וזה נקרא "בטחון", וחלק השני, הוא שהקב"ה אין מבטיחו, אך האדם בעצמו שם בטחונו בה', וזה נקרא "חסיון", וכמו שנאמר (דברים לב, לו) 'צור חסיו בוי', שצור הוא למחסה לאדם מזרם וממטר כאשר ינוח שם בעצמו, אך הצור לא הבטיחו שיהיה לו למחסה. וזהו שאמר דוד המלך ע"ה "טוב לחסות בה'", הוא חלק הב' הנזכר לעיל, כלומר, שמעצמו ישים וישליך יהבו על ה' אף שלא הבטיח לו ה', ממה שישים בטחונו באדם אף לאחר שהבטיח האדם לו לעשות הטוב, וזהו "מבטוח באדם".
יז. וכסל. היא המדרגה העליונה שבבטחון שבעבורה ניתנה התורה, וכמו שכתב הגר"א (משלי כב, יט) וז"ל: עיקר נתינת התורה לישראל הוא כדי שישמו בטחונם בה', כמו שנאמר ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל וגו' למען ידעו דור אחרון וגו' "וישימו באלוקים כסלם" וכו', לפי שעיקר הכל הוא הבטחון השלם והוא כלל כל המצוות כמו שנאמר 'ולא ישכחו מעללי אל ומצוותיו ינצורו' עכ"ל.
יח. האלקים ישימנו מן הבוטחים עליו. ובכדי לזכות להרהורי אמונה ובטחון בהקב"ה "אשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו", צריך האדם לפטם את עצמו עם אמונה. כמו שדוד המלך אומר בתהילים (לז, ג): "שכן ארץ ורעה אמונה". המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל אמר שהכוונה לרעות בשדות האמונה, כדוגמת עגל במרעה הצאן, שחי מהמרעה, גדל עליו, מתפתח ממנו ושוהה במרעה בשמחת חיים.

במשך כל שעות היום אפשר להתעצם ולחיות בשדה האמונה, כל ברכה שעושים מה"מאה ברכות" שתקנו חז"ל לומר בכל יום, "ברוך אתה ה'" - מודים לקב"ה "מלך העולם", כמה אמונה זה מוסיף!

חובות שער הבטחון הלכות

עיונים

ממש לדבר עם הקב"ה. "שהכל נהיה בדברו". מי נותן לי את הלחם? - המוציא לחם מן הארץ! הרמב"ם בפרוש המשניות (סוף מסכת ברכות) כותב: "כי יקר בעיני ללמד עיקר מעקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדהו"!!